II.BİLSEL ULUSLARARASI SÜTÇÜ İMAM BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

KONGRE KİTABI

04-05 NİSAN 2026

BİLSEL YAYINCILIK

KAHRAMANMARAŞ

https://bilselkongreleri.com

2. BİLSEL INTERNATIONAL SÜTÇÜ İMAM SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS BOOK
April 04-05, 2026
KAHRAMANMARAŞ/TÜRKİYE

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Davut ATILGAN

ISBN: 978-625-8531-31-2

All rights of this book belong to BILSEL PUBLISHING.

The book is not intended for commercial profit.
It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Bu kitabın tüm hakları BİLSEL YAYINCILIK yayınevine aittir.
Kitap ticari bir kar amacı gütmemektedir.
Yayın etiği kurallarına uymak yazarın sorumluluğundadır.

https://bilselkongreleri.com/

15.04.2026

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

CONGRESS ID
CONGRESS TITLE

2. BİLSEL INTERNATIONAL SÜTÇÜ İMAM

SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DATE and PLACE

April 04-05, 2026

KAHRAMANMARAŞ/TÜRKİYE

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman of the Organizing Committee

Assoc. Prof. Dr. Davut ATILGAN

University Academician Representative

Doç. Dr. Özge TEMİZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

CONGRESS ORGANIZING COMMITTEE MEMBERS

Prof. Dr. Ardita Dylgjeri
Prof. Dr. Benahmed Abdelillah
Prof. Dr. Boualam Abderrahmane
Prof.Dr. Elman Guliyev
Prof. Dr. Hassan ZARIOUH
Prof. Dr. Ivan Pavlovic
Prof. Dr. Iheanyı Omezuruıke Okonko
Prof. Dr. Karim KREIT
Prof. Dr. Mohammed Waheeb
Prof. Dr.Nana Jincharadze
Prof. Dr. Shemsije Demiri
Prof. Dr. Tinatin Mshvidobadze
Prof. Dr.Valbon Ademi
Prof. Dr Valentina Marinescu
Prof. Dr. Fatih Mehmet KANDEMİR
Prof. Dr. İbrahim CAN
Prof. Dr. Özlem KARABULUTLU
Doç. Dr. İlyas ERPAY
Doç. Dr. Adem DOĞAN
Doç. Dr. Bahadır ÇOKAMAY
Doç. Dr. Recep BÜYÜKTOLU
Doç. Dr. Nilay ERDEM AYYILDIZ
Doç. Dr. Aziz Barış BAŞYİĞİT
Doç. Dr. Fuat LEBE
Doç. Dr. Özlem ONUK NATONSKI
Assoc. Dr. Abdullayeva Gultekin
Assoc. Dr. Məmmədova Könül Ələddin qızı
Assoc. Prof. Dr. John Noel S. Nisperos
Assoc. Prof. Dr Daniela Matušíková
Assoc. Prof. Dr. Abderrahmane Raji
Assoc. Prof. Dr. Enida KUME
Dr. Eylem BEKTAŞ BİLGİÇ
Dr., Murat KORKMAZ
Dr. Eyüp SIRAMKAYA
Dr. Alan Reed Libert
Dr. Ihor Ponomarenko
Dr. Ülker Baxşiyeva
Dr. sci. Džana Rahimić Ramić

PARTICIPANTS COUNTRY

Azərbaycan /Albania/ Croatia/ Hungary

Germany/İtaly/India/Indonesia /Nıgerıa/Pakistan/Romania/ Uzbekistan

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ünal TÜRKÇAPAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Dciparkul ABDIRAHMANOVA

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin EROĞLU

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Hakkı ULUCAN

Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan ŞAHAN

Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Çağrı ÇELENK

Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Özer YILDIZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Çağrı ÇETİN

Mersin Üniversitesi

Prof. Dr. Selçuk AKPINAR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Fikret ALINCAK

Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa YILDIZ

Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ILKIM

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Osman PEPE

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Karim KREIT

Cadi Ayyad University, Moracco

Prof. Dr. Mohammed Waheeb

Hashemite University,Jordan

Prof. Dr.Nana Jincharadze

European University Georgia

Prof. Dr. Shemsije Demiri

Hıgh Economıc School- Gostivar North Macedonia

Prof. Dr. Tinatin Mshvidobadze

Gori State University (Georgia)

Prof. Dr.Valbon Ademi

University of Tetovo, North Macedonia

Prof. Dr Valentina Marinescu

University of Bucharest

Prof. Dr. Ivan Pavlovic

Scientific Institute of Veterinary Medicine of Serbia

Prof. Dr. Iheanyı Omezuruıke Okonko

Unıversıty Of Port Harcourt, Nıgerıa

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azerbaycan Devlet Pedogoji

Prof. Dr. Ardita Dylgjeri

University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Albania

Prof. Dr. Benahmed Abdelillah

University of Blida1, Algeria

Prof. Dr. Boualam Abderrahmane

Higher Institute of Nursing and Health Professions, Morocco

Prof. Dr. Hassan ZARIOUH

Mohammed I University, Oujda Morocco

Doç. Dr. Davut ATILGAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Doç. Dr. Yalçın TÜKEL

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Emre SERİN

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Adem DOĞAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Ganaoui Maroua

University of Chadli Ben Djedid El-tarf and Souk Ahras university, Algeria

Assoc. Prof. Dr. Abdullayeva Gultekin

Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Postolache Victoria

Alecu Russo Balti State University, Moldova

Assoc. Prof. Dr. Irina-Teodora MANOLESCU

Alexandru Ioan Cuza University of Iasi, Romania

Assoc. Prof. Dr. Silviya Ivanova

Institute of Cryobiology and Food Technology, Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Rozina Khattak

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Pakistan

Assoc. Prof. Dr. Mokhtar NEBAB

University of Boumerdes ALGERIA

Assoc. Prof. Dr. Gergana Gozanska Plovdiv

University "Paisii Hilendarski", Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Məmmədova Könül Ələddin qızı

ADPU-Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Naseem Akhter Khattak

Shaheed Benazir Bhutto Women University Peshawar Pakistan

Assoc. Prof. Dr. John Noel S. Nisperos

Don Mariano Marcos Memorial State University-Philippines

Assoc. Prof. Dr. Daniela Matušíková

University of Prešov, Slovakia

Assoc. Prof. Dr. Abderrahmane Raji

Sultan Moulay Slimane University,Morocco

Assoc. Prof. Dr. Enida KUME

Aleksander Moisiu" University, Durrës, Albania

Assoc. Prof. Dr. BELOUFA

Nabil,IHFR, Algeria

Doç. Dr. Ebülfəz Ezimli

Naxçıvan Devlet Universiteti

Assoc. Prof. Dr. Farida Safaraliyeva

Azerbaijan State Pedagogical University

Assoc. Prof. Dr. Kamal Koohi

University of Tabriz,Iran

Assoc. Prof. Dr. Ghizlane Bouazza

Ministry of Health, Morocco

Doç. Dr. Mehmet Vakıf DURMUŞOĞLU

Bağımsız Araştırmacı

Dr. Abdullah Sencer TEMEL

Bağımsız Araştırmacı

Dr. Onur ÖZTÜRK

Bağımsız Araştırmacı

Dr. Taner AKARSU

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Zarifa NAZIRLI

Baku State University

Dr. Solomon Uchechukwu Eze

Nnamdi Azikiwe University

Dr. Mirjeta Cenaj

Sports University of Tirana, Albania

Dr. Israr Ali Khan

Institute of Numerical Sciences, Pakistan

Dr. Blerına Xhelaj

University "Ismail Qemali" Vlora- Albania

Dr. Sohayb Abdulkerim

Gaziantep University

Dr. Muhammad Faisal

Ministry of State and Frontier Region Govt of Pakistan

Dr. M.K.Ganeshan

M.I.E.T. Engineering College

Dr. R. THIRUCHELVI

Aman Aqua Bio Chemical free plant Activator Manufacturer, India

Dr. sci. Džana Rahimić Ramić

University of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina

Dr. Mokhnane Tarek

Center for Scientific and Technical Research on Arid Regions (CRSTRA) Omar El BERNAOUI, Algeria

Dr. K. Vıgnesh

Palar Agrıcultural College, Vellore, Tamil Nadu, India

Dr. Vo Trung Hau

Binh Duong Mot University, Vietnam

Dr. Le Thi Minh

Thu Dau Mot University, Vietnam

Dr. Amina Yahia

University of Oum El Bouaghi. Algeria

Dr. Haneen Vasel

Beit Berl College

Dr. Elmassı SAID

Cadi Ayyad University

Dr. Sahnoun ZENGAH

University of Mustapha Stambouli Mascara, Algeria

Dr. Leila Bijos

Universidade Federal da Paraíba (UFPB),Brazil

Dr. Elharrar Noureddıne

Higher Institute of Nursing Professions and Health Techniques "ISPITS", Safi

Dr. Vicente Pironti

Open University Humaniza, Brazil

Dr. Vijay Singh

Himachal Pradesh University Shimla India

Dr. Abdelaati Soufiani

Higher Institute of Nursing and Health Technology (ISPITS) of Kenitra

Dr. Alketa Çaushi
Sport University of Tirana,Albania

Dr. Drita AVDYLI

Mediterranian University of ALBANIA

Dr. Vijay Singh

Himachal Pradesh University Shimla India

Dr. Alireza Moghaddasi

Imam Reza International University,Iran

Dr. Haneen Vasel

Beit Berl College

Dr. Ülker Baxşiyeva

Azerbaijan State Pedagogical University

Dr. Alan Reed Libert

University of Newcastle, Australia and Khazar University, Baku

Dr. Ihor Ponomarenko

State University of Trade and Economics, Ukrania

Dr. Irina-Ana DROBOT

Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania

Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI

University of Tizi Ouzou, Algeria

Dr. Onwudebelu Ugochukwu

Alex Ekwueme Federal University of Ndufu-Alike Ikwo (AE-FUNAI),Nigeria.

Dr. Ioana Ioancio

Faculty of Medicine "Carol Davila" Bucharest, Romania

Dr. Sharmistha Roy

University of Nevada, Las Vegas, USA

Dr. Mirela Kapo

New york tirana University, Albania

2. BİLSEL INTERNATIONAL SÜTÇÜ İMAM SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

04-05 April, 2026

Kahramanmaraş/TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

Join Zoom Meeting ID: 830 7066 9008

Passcode: 999039

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/83070669008?pwd=BHgQHMMU2YlaMJpMaHcf2lV4YcBnQd.1

PARTICIPATING COUNTRIES

Azərbaycan /Albania/ Croatia/ Hungary
Germany/İtaly/India/Indonesia /Nıgerıa/Pakistan/Romania/ Uzbekistan

Before you login to Zoom indicate hall number and your surname
Zoom'a girişte sırayla salon numarasını ve ad soyadınızı yazınız.

IMPORTANT

- **To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of**
- **"Meeting ID or Personal link Name'' and solidify the session.**
- **The presentation will have 10 minutes .**
- **The Zoom application is free and no need to create an account.**
- **The Zoom application can be used without registration.**
- **The application works on tablets, phones and PCs.**
- **Speakers must be connected to the session 10 minutes before the presentation time.**
- **All congress participants can connect live and listen to all sessions.**

TECHNICAL INFORMATION

- **Make sure your computer has a microphone and is working.**
- **You should be able to use screen sharing feature in Zoom.**
- **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**

ÖNEMLİ

- **Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için**
- **online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.**
- **Online sunum yapabilmek için https://zoom.us/join sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID**
- **or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.**
- **Sunumlar için 10 dakika süre ayrılmıştır.**
- **Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.**
- **Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.**
- **Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışmaktadır.**
- **Sunum yapacakların sunum saatinden 10 dk önce oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.**
- **Tüm katılımcılar oturumlara online katılıp dinleyebilir.**

Kongreye katılım zorunludur, katılım sağlamayan katılımcılarımıza Kongre Katılım Belgesi gönderilmeyecektir.

TEKNİK BİLGİLER

- **Bilgisayarınızda çalışır durumda mikrofon bulunmalıdır.**
- **Zoom'da ekran paylaşma özelliği kullanılabilmelidir.**
- **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.**

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: *Aynur Zahir qızı Bədəlova*

SESSION-1 HALL-1

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Gülşən Nadir qızı Hacıyeva	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*	*TƏDQİQAT ANALİTİKASINDA KƏMİYYƏT VƏ KEYFİYYƏT ÖLÇÜLƏRİ*
Rəhilə Hümmətova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*	*BİR GƏRAYLININ İZİ İLƏ. AŞİKARDA GİZLİNLƏR*
Baş müəllim, Lale MUSAYEVA	*Azerbaycan Devlet Pedaqoji Universitesi,*	*ANA DİLİ ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ TABANLI DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI*
dosent, Svetlana MƏMMƏDOVA	*Azerbaycan Devlet Pedaqoji Universitesi,*	*DİLÇİLİKDƏ FONETİKA VƏ FONOLOGİYA XÜSUSİYƏTLƏRİ VƏ FUNKSİYALARI*
Gunel Shefiyeva	*Azerbaijan State Pedagogical University,*	*A STUDY OF HUMAN DEVELOPMENT THROUGH ECOLOGICAL SYSTEMS THEORY*
Aynur Zahir qızı Bədəlova	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*	*ARİSTOFANIN KOMEDİYALARINDA MÜHARİBƏNİN BƏDİİ TƏSVİRİ VƏ İCTİMAİ MƏNA*
Prof. Dr. Elman Quliyev	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitesi*	*“BAKININ DASTANI” POEMASINDA TARIXILIK VƏ MÜASIRLIK*
Məmmədova Könül Ələddin qızı	*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitesi*	*FEİLİN ZAMANLARININ ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI*
Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ ARAŞDIRMACI YAZAR İMAM DİKMƏN	*Naxçıvan Dövlet Üniversiteti,; Naxçıvan, Bütöv Azerbaycan İslam tarixi, Almaniya, Berlin*	*QURAN VƏ ƏHLİBEYT ARAŞDIRMALARI: İSLAMİ BÜTÖVLÜKDƏ VƏ QARDAŞLIQ ƏHDNAMƏSİNDƏ HƏZRƏT ƏLİ (ə) BAĞLILIQLARI*
Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ	*Naxçıvan Dövlet Üniversiteti,; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Bütöv Azerbaycan*	*FOLKLOR POETİKASINDA LİNQİVİSTİK LİRİZM: SƏSIN SƏSI, SÖZÜN SÖZÜ*
Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ ƏZİMLİ	*Naxçıvan Dövlet Üniversiteti,; Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu, Bütöv Azerbaycan*	*ŞAİR ZİKRİ ƏRDƏBİLİNİN ƏDƏBİ-POETİK MÖVQEYİ VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA ONA MÜNASİBƏTİN TOTALİTAR SXEMATİZMİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: *Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)*

SESSION-1 HALL-2

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)	*"Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Iasi, Romania*	*ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN EUROPE: AN ANALYSIS BASED ON THE ENTRECOMP FRAMEWORK*
Mendra YUSRIADI Prof. Taufiq C. DAWOOD Dr. Muhammad ABRAR	*Syiah Kuala University Indonesia, Syiah Kuala University Indonesia,*	*ANALYSIS OF THE DETERMINANTS OF POVERTY IN WESTERN AND EASTERN INDONESIA*
Subari SUBARI Prof. Taufiq C. DAWOOD Dr. Muhammad NASIR	*Syiah Kuala University Indonesia, Syiah Kuala University Indonesia,*	*THE IMPACT OF UNEMPLOYMENT ON ECONOMIC GROWTH IN ACEH*
Ricki Yuan Prof. Srinita SRINITA Dr. Muhammad ABRAR	*Syiah Kuala University Indonesia, Syiah Kuala University Indonesia,*	*THE EFFECT OF ACEH SPECIAL AUTONOMY FUNDS (DOKA) AND HUMAN DEVELOPMENT INDEX (HDI) ON POVERTY REDUCTION THROUGH ECONOMIC GROWTH IN ACEH PROVINCE*
Khazratkulov Uktamjon Khikmatullayevich	*Gulistan State University Uzbekistan,*	*THE ECONOMIC ESSENCE OF DIGITAL PAYMENT SYSTEMS AND THEIR ROLE IN THE FINANCIAL SYSTEM*
Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT	*Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania*	*THE BLIND MAN AND THE THIEF BY LI YONGKANG: AN ANALYSIS*
Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT	*Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania*	*THE SHORT STORY TIME ZONE DIFFERENCE BY LIU BINLI: AN ANALYSIS*
Lecturer, PhD, Irina-Ana DROBOT	*Technical University of Civil Engineering Bucharest, Romania*	*THE SHORT STORY THE WIND CHIMES BY LIU GUOFANG: AN ANALYSIS*
Sándor FÖLDVÁRI	*University of Debrecen, Faculty of Humanities, Debrecen, Hungary*	*THE CARPATHIAN RUSYN ELITE MET THE FREEMASONRY: THE KOŠICE LAW ACADEMY'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN FREE-THINKING BOURGEOIS ELITE*
Assistant Professor MUHAMMAD FAISAL	*Allama Iqbal Open University Pakistan*	*AI-BASED SMART LEARNING MANAGEMENT SYSTEM USING MERN STACK*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: *MADHUMITHA. L*

SESSION-1 HALL-3

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
MADHUMITHA. L	*Chool Of Pharmacy. Takashashıla Unıversıty. Ongur. India*	*PHARMACOLOGICAL POTENTIAL OF CRUDE DRUGS IN THERAPEUTICS*
MADHUMITHA. L	*Chool Of Pharmacy. Takashashıla Unıversıty. Ongur. India*	*A COMPARATIVE STUDY OF TETRACYCLINE AND DOXYCYCLINE IN ANTIBACTERIAL*
ASHIKA C, JAYASHRI M, DHULASIDHASAN M, PRAKASH D, MOHAMED RIZVAN J,LOKESH M ,ARTHI K MEENATCHI V	*Takshashila University, Ongur, Tindivanam, India Takshashila University, Ongur, Tindivanam, India*	*FLOATING DRUG DELIVERY SYSTEMS*
ASHIKA C, JAYASHRI M, DHULASIDHASAN M, PRAKASH D, MOHAMED RIZVAN J, LOKESH M,ARTHI K, MEENATCHI V	*Takshashila University, Ongur, Tindivanam, India Takshashila University, Ongur, Tindivanam, India*	*STEM CELL TECHNOLOGY IN COSMECEUTICALS*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*AI-DRIVEN OPTIMIZATION OF MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS UNDER DYNAMIC ENVIRONMENTAL CONDITIONS*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*THE FUTURE OF AI-DRIVEN AUTOMATION: TRANSFORMING INDUSTRIES, WORKFORCE, AND INNOVATION*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*ENHANCING PHOTOVOLTAIC SYSTEM RELIABILITY THROUGH INTELLIGENT FAULT DETECTION AND DIAGNOSIS USING AI TECHNIQUES*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*MACHINE LEARNING-BASED MATERIAL DISCOVERY FOR HIGH-EFFICIENCY ORGANIC SOLAR CELLS*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*LEVERAGING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR THE DESIGN AND OPTIMIZATION OF NEXT-GENERATION PHOTOVOLTAIC MATERIALS*
Major Gheorghe GIURGIU, Prof dr med Manole COJOCARU	*Deniplant-Aide Sante Medical Center, Romania Titu Maiorescu University, Bucharest, Romania*	*NATURAL MODULATION OF THE GUT MICROBIOTA IN PATIENTS WITH FOOD ALLERGIES. IMPACT OF ALERGIPLANT*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: ***K.R.PADMA***

SESSION-1 HALL-4

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
K.R.Padma	*Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam India*	*DEVELOPMENT OF A RAPID IMMUNOMAGNETIC PLATFORM FOR DETECTION OF CIRCULATING TUMOR CELLS IN A BREAST CANCER RAT MODEL*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*THE ROLE OF AI AGENTS IN ENGINEERING: TRANSFORMING DESIGN, AUTOMATION, AND DECISION-MAKING*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CIRCUIT DESIGN: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*AI AGENT-BASED AUTONOMOUS CONTROL AND OPTIMIZATION OF SMART POWER SYSTEMS USING GENERATIVE MODELS*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*GENERATIVE AI AGENTS FOR INTELLIGENT CIRCUIT DESIGN AND OPTIMIZATION IN ELECTRICAL ENGINEERING*
Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan	*Minhaj University Lahore Pakistan*	*GENERATIVE AI AGENTS FOR PREDICTIVE MAINTENANCE AND FAULT DIAGNOSIS IN ELECTRICAL ENGINEERING SYSTEMS*
Engr. George Deinbofa, Joshua Olakunle Ojuluwayo	*School of Environmental Technology, Federal Polytechnic Ekowe, Nigeria.*	*URBAN RENEWAL AND REGENERATION: IMPACT ON PROPERTY VALUES AND COMMUNITY DEVELOPMENT*
Ijagbemi, Opeyemi Ayobamiji Ijagbemi, Christopher Oluwatade	*Department of Environmental Technology, Nigeria*	*STRATEGIES OF CROWD CONTROL FOR CRITICAL INFRASTRUCTURAL FACILITIES IN TERTIARY INSTITUTION AUDITORIUMS: A CASE STUDY OF FUTA MAIN AUDITORIUM*
Shahzaib Rehman, Prof. Dr. Iqbal khan, Prof. Dr. Saima Gul	*Kohat University of Science and Technology Pakhtunkhwa, Pakistan,*	*NITRIC ACID DELIGNIFICATION OF SUGARCANE BAGASSE FOR METHYL ORANGE REMOVAL IN WASTEWATER SAMPLES*
Ijagbemi, Opeyemi Ayobamiji Komolafe, Olatoye Abiodun Adebajo, Oluwatoyosi	*Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria. Ministry of Physical Planning and Urban Development, Croatia*	*CHALLENGES OF URBAN HOUSING AND FACILITY PLANNING: A FOCUS ON YENAGOA METROPOLIS OF BAYELSA STATE, NIGERIA*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: **PhD Petronela Daniela FERARU**

SESSION-1 HALL-5

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Saparova Gulmira Baxtiyorovna	*Gulistan State University Uzbekistan,*	*MODELING PHYSICAL PROCESSES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE*
Ganieva Maftuna Abduaziz kizi	*Gulistan State University Uzbekistan,*	*INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS*
PhD Petronela Daniela FERARU	*National College Iași & "Ion Neculce" High School Târgu Frumos, Romania*	*DIGITALIZATION IN EDUCATION AS A MEDIATING MECHANISM OF SOCIAL CHANGE: INEQUALITY, GOVERNANCE, AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION*
PhD Petronela Daniela FERARU	*National College Iași & "Ion Neculce" High School Târgu Frumos, Romania*	*EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A PRODUCT AND MEDIATOR OF INSTITUTIONAL CULTURE: POWER, NORMATIVITY, AND ORGANIZATIONAL CHANGE IN CONTEMPORARY EDUCATION*
PHD.Candidate Rejsi Kotollaku Assistant Lecturer, Prof.Asoc.Dr Mimoza Kotollak	*University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Albania*	*EFFECTIVE IMPLEMENTATION AND MANAGEMENT OF PUBLIC PROJECTS AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF BLUE ECONOMY INITIATIVES: THE CASE OF ALBANIA*
Madan Lal Regar, Khushi Jain Anita Kumari Mali	*National Institute of Fashion Technology Jodhpur, India.*	*TRIBE OF TAMIL NADU, INDIA*
Ekiye Ebipuamere Adebayo Alex	*Department of Banking and Finance, Nigeria. Belary Schools, Yenagoa, Bayelsa State, Nigeria.*	*LIVELIHOOD IMPLICATIONS OF SKILLS ACQUISITION: A SOCIO-ECONOMIC SURVEY OF YENAGOA METROPOLIS, NIGERIA*
Dr.Abdal Ahmed Pooja Kumari Mohit Kumar Amisha Jaya Kannojiya Tahzeeb Fatma Samsad Khatun	*Graduate School of Business, Tula's Institute, Dehradun, Uttarakhand (India).*	*ROLE OF ACADEMIC &CULTURAL TOURISM IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDIA*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 16:30-18:30

HEAD OF SESSION: Dr. Elsa GEGA

SESSION-1 HALL-6

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Associate Professor Nafasov Ganisher Abdurashidovich *Muhammadiev Maqsudbek Mansur ogli*	*Gulistan State University Uzbekistan,* *Gulistan State University Uzbekistan,*	*ERRORS IN GEOMETRIC PROOFS*
Muhammad Atif, *Abdus Saboor*	*Institute of Numerical Sciences, Kohat University of Science and Technology, Pakistan*	*FURTHER DEVELOPMENTS IN THE NEW ALPHA POWER UNIT DISTRIBUTION*
Dr. Elsa GEGA *Geom. Ardit Milloshi*	*University Aleksandër Xhuvani, Elbasan, Albania* *Geometra at MC Construction Srl, Lissone (MB), Italy*	*ENERGY PERFORMANCE MONITORING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: DEVELOPING ENERGY BASELINES AND PERFORMANCE INDICATORS AT ALEKSANDËR XHUVANI UNIVERSITY*
Erlayasna Br Pinem, *Trio Santoso,* *M Machya Kartika Tsani,* *Indriyanto*	*University of Lampung Indonesia,* *University of Lampung Indonesia,*	*IDENTIFICATION OF INVASIVE PLANT SPECIES AT BUKIT BARISAN SELATAN NATIONAL PARK WATERING RESORT*
Seiyabo, Inemo Tonbra *Owutuamor, Zechariahs Benapugha*	*School of Agricultural Technology, Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.*	*UNDERSTANDING THE CONSTRAINTS TO FARMERS' COOPERATIVE INVOLVEMENT IN RIVERINE SETTLEMENTS: THE CASE OF EKOWE, BAYELSA STATE, NIGERIA*
Hira Saeed *Dr Sajid Khan*	*Kohat Unıversıty Of Scıence & Technology Pakistan,*	*SIMULATION STUDY OF THE RADIATION DAMAGE EFFECTS OF HIGH-ENERGY INDIUM ION IMPLANTATION IN DIAMOND*
Abdullah Riaz, *Dr.Mubashir Hussain*	*Kohat University of Science and Technology Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan,*	*CHARACTERIZATION OF ZOONOTIC AND OPPORTUNISTIC FUNGAL FLORA ASSOCIATED WITH FREE-LIVING RODENTS IN THE KOHAT REGION*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Doç. Dr. Davut ATILGAN**

SESSION-1 HALL-7

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Abdullah Sencer TEMEL *Doç. Dr. Davut ATILGAN*	*Konya Şeker Endüstri ve Ticaret A.Ş.,* *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*	*SPOR YÖNETİMİNDE YENİ PARADİGMA: DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE E-SPOR YÖNETİMİ*
Dr.,Onur ÖZTÜRK *Doç. Dr. Davut ATILGAN*	*Bağımsız Araştırmacı,* *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*	*MODERN YOL BİSİKLETİNDE EV SAHİBİ AVANTAJI DURUMUNUN İNCELENMESİ: 2025 FRANSA BİSİKLET TURU ÖRNEĞİ*
Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI *Prof. Dr. Fikret ALINCAK*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*AN EXAMİNATİON OF MİDDLE SCHOOL STUDENTS' SPORTS AWARENESS İN TERMS OF VARİOUS VARİABLES*
Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI *Prof. Dr. Fikret ALINCAK*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*AN EXAMİNATİON OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEVELS OF PLAYFULNESS İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE*
Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN *Prof. Dr. Fikret ALINCAK*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*AN EXAMİNATİON OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' ATTİTUDES TOWARD PLAYİNG GAMES THAT INCLUDE PHYSİCAL ACTİVİTY İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE*
Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN *Prof. Dr. Fikret ALINCAK*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*PHYSİCAL EDUCATİON TEACHERS' VİEWS ON THE TEACHİNG PROFESSİON AND THEİR EXPECTATİONS FROM THE TEACHİNG PROFESSİON*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Doç. Dr. Mehmet MUTLU**

SESSION-1 HALL-8

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç. Dr. Mehmet MUTLU	*Karabük Üniversitesi,*	*ANADOLU ÇEŞME MİMARİSİNDE TİPOLOJİK BİR ÇEŞİTLİLİK: BEYŞEHİR GÖKÇİMEN KÖYÜ "ÇUKUR ÇEŞME" ÖRNEKLERİ*
Doç. Dr. Mehmet MUTLU	*Karabük Üniversitesi,*	*TAŞRADA BİR TASAVVUF MEKÂNI: SAFRANBOLU HAMİDİYE CAMİİ'NDE TARİKAT YAŞAMININ MİMARİ İZLERİ*
Dr. Öğr. Üyesi, Olcay Türkan YURDUGÜZEL	*Yozgat Bozok Üniversitesi,*	*BARINMA KAVRAMINA YENİ YORUM: SOS 2024 İÇİN YENİLİKÇİ VE UYGULANABİLİR BİR MODEL ÖNERİSİ*
Öğr. Gör. Elif ÇETİN *Y. Mimar, Büşra ARSLAN*	*Karabük Üniversitesi,* *Karabük Üniversitesi,*	*YIĞINOT KÖYÜ KIRSAL MİMARİSİ: SADIK KURU EVİ*
Y. Mimar, Büşra ARSLAN *Öğr. Gör. Elif ÇETİN*	*Karabük Üniversitesi,* *Karabük Üniversitesi,*	*TUĞLA ÜRETİMİNDE ATIK MALZEME KULLANIMI: ÇELİK TUFALİNİN DÜŞÜK KALİTELİ KİLLERİN İYİLEŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ*
Dr. Öğr. Üyesi, Umut SOLMAZ	*Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,*	*İŞYERİ SOSYAL HİZMETİNDE EKOLOJİK SİSTEM TEMELLİ VAKA DEĞERLENDİRMESİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi, Said ERAY

SESSION-1 HALL-9

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi, Said ERAY	*Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi,*	*METAL-POLİMER BİRLEŞTİRME İÇİN EKLEMELİ İMALAT YOLUYLA YÜZEY YAPILANDIRMASI*
Dr. Öğr. Üyesi Sena KABAVE KILINÇARSLAN, Havva KARAMAN, Dr. Öğr. Üyesi M. Salih GÜL, Dr. Enes KILINÇARSLAN	*Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Kardemir,*	*KEMİK TOZU TAKVİYELİ EPOKSİ KOMPOZİTLERİN TRİBOLOJİK PERFORMANSININ İNCELENMESİ*
Dr. Enes KILINÇARSLAN, Dr. Öğr. Üyesi Sena KABAVE KILINÇARSLAN, Dr. Öğr. Üyesi M. Salih GÜL, Doç. Dr. M. Hüseyin ÇETİN, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emrah ERDOĞDU	*Kardemir, Karabük Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Konya Teknik Üniversitesi, Karabük Üniversitesi,*	*IMPROVEMENT OF THE WEAR RESISTANCE OF HYBRID POLYMER COMPOSITES REINFORCED WITH g-C3N4 AND GYFC*
Sümeyye Delal GÜRBÜZ, Doç. Dr. Adem YILMAZ	*Batman Üniversitesi, Batman Üniversitesi,*	*FOTOVOLTAİK SİSTEMLERDE EĞİM EĞİM AÇISI VE PANEL SICAKLIĞININ VERİM ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ*
Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU, Prof. Dr., Deniz İZLEN ÇİFÇİ	*Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,*	*ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN KOAGÜLASYON İLE ÖN ARITIMI*
Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU, Prof. Dr., Deniz İZLEN ÇİFÇİ	*Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,*	*ARITILMIŞ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN ADSORPSİYON PROSESİ İLE İLERİ ARITIMINDA RENK GİDERİMİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Doç. Dr. Ziyaeddin KIRBOĞA**

SESSION-1 HALL-10

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi Saim ŞALLI	*Karabük Üniversitesi,*	*KÜLTÜREL VE HUKUKİ ÇOĞULCULUK AÇISINDAN KOLEKTİF HAKLAR: WILL KYMLICKA BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME*
Prof. Dr. Faruk DAYI *Yl. Öğrencisi Mercan ALIŞIK*	*Kastamonu Üniversitesi,* *Kastamonu Üniversitesi,*	*STABLECOİN'LERİN FİNANSAL SİSTEMDEKİ FIRSAT VE TEHDİTLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME*
Doç. Dr., Ziyaeddin KIRBOĞA	*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,*	*GENÇ KUŞAK ARASINDA YAYGINLAŞAN BİR PROBLEM OLARAK İNTİHAR OLGUSU: SOSYOLOJİK BİR ARKA PLAN ÇÖZÜMLEMESİ*
Sosyal Hizmet Uzmanı İbrahim Halil DİNÇARSLAN, *Dr. Öğr. Üyesi Elif DEMİRBAŞ*	*Tarsus Üniversitesi,* *Tarsus Üniversitesi,*	*NADİR HASTALIKLARDA BAĞIMLILIK VE BAĞIMLILIK BENZERİ DAVRANIŞLAR: ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME*
Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed Akif KURTULUŞ *YL Öğrencisi, Merve AKKANAT*	*Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi,*	*YEREL BİLGİ UYGULAMALARI VE ENTEGRASYONU ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*
Doç. Dr. Seher Gülşah SEKMEN	*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*	*GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE PARA POLİTİKASININ ENFLASYONA BAĞLI DAĞILIMSAL ETKİLERİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: Dr. Özcan TETİK

SESSION-1 HALL-11

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Özcan TETİK	*Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA,*	*ÜLKEMİZDEKİ PARAZİT YABANCI OTLAR*
Dr. Özcan TETİK	*Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA,*	*PARAZİT YABANCI OTLAR İLE KÜLTÜREL MÜCADELE YÖNTEMLERİ*
Doktora öğrencisi Cansu AKTAŞ *Prof. Dr. Gökmen Zafer PEKMEZCİ*	*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,* *Ondokuz Mayıs Üniversitesi,*	*TÜRKİYE'NİN KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YETİŞTİRİLEN GÖKKUŞAĞI ALABALIKLARINDA (ONCORHYNCHUS MYKISS) SPIRONUCLEUS SALMONIS'NIN İLK KEZ MOLEKÜLER TANISI*
Doktora öğrencisi Cansu AKTAŞ	*Ondokuz Mayıs Üniversitesi,*	*EGE DENİZİ'NDE AVLANAN DERİN SU MEZGİTLERİNDE (MICROMESISTIUS POUTASSOU) ANISAKIS PEGREFFII'NİN MOLEKÜLER OLARAK TANIMLANMASI*
Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ	*Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi,*	*MOTOSİKLET KAZALARI SONRASI YARALANMA ŞİDDETİNDE YAŞ VE CİNSİYETE BAĞLI FARKLILIKLAR: İKİ MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ*
Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ	*Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi,*	*EĞİTİM DÜZEYİ İLE AİLE İÇİ ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEK MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Doç. Dr. Mustafa Esad TEZCAN**

SESSION-1 HALL-12

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Doç Dr, Mustafa Esad TEZCAN	*Selçuk Üniversitesi*	*OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUKLARDA ANORMAL YEME DAVRANIŞLARININ NÖROPEPTİTLERLE İLİŞKİSİ*
Doç. Dr, Rukiye TEKDEMİR	*Selçuk Üniversitesi*	*LIFETIME LITHIUM EXPOSURE EXCEEDING 10 YEARS AND KIDNEY FUNCTİON iN BIPOLAR DISORDER: A SINGLE-CENTER CROSS-SECTIONAL ANALYSIS*
Doç. Dr. Hilal SEKİ ÖZ *Prof. Dr. Gökçe DEMİR*	*Kırşehir Ahi Evran University,* *Kırşehir Ahi Evran University,*	*TÜRKİYE'DE DEMOGRAFİK YAŞLANMANIN GÜNCEL GÖRÜNÜMÜ: TÜİK 2025 ADNKS VERİLERİ ÜZERİNDEN BETİMSEL BİR DEĞERLENDİRME*
Doç. Dr. Hilal SEKİ ÖZ *Prof. Dr. Gökçe DEMİR*	*Kırşehir Ahi Evran University,* *Kırşehir Ahi Evran University,*	*TÜRKİYE'DE İLLER ARASI DEMOGRAFİK YAŞLANMA EŞİTSİZLİĞİ: TÜİK 2025 VERİLERİ IŞIĞINDA ORTANCA YAŞ VE BÖLGESEL FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ*
Assoc. Prof. Hasan Ali Güler, M.D.	*Selçuk University*	*CHILDREN AND ADOLESCENTS UNDER COURT-ORDERED HEALTH MEASURES: A RETROSPECTIVE CLINICAL STUDY*
MD, Ass. Prof. Yusuf Murat ALTUN	*Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi,*	*GERIATRIC HIP FRACTURES DURING THE PANDEMIC*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Prof. Dr. Kadir SALTALI**

SESSION-1 HALL-13

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Arş. Gör. Dilara YÜKSEL *Doç. Dr. Refik BOZBUĞA*	*Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,* *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,*	*BAMYA (ABELMOSCHUS ESCULENTUS) BİTKİSİNDE KÖK-UR NEMATODU MELOIDOGYNE INCOGNITA'YA KARŞI BİTKİ EKSTRAKTI VE BACILLUS MYCOIDES'IN ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ*
Prof. Dr. Kadir SALTALI	*KSÜ,*	*ORTADOĞUDA SAVAŞ VE GÜBRE SEKTÖRÜNE YANSIMASI*
Prof. Dr. Kadir SALTALI *Birgül SOLMAZ*	*KSÜ,* *KSÜ,*	*YÜKSEK pH VE KİREÇLİ TOPRAKLARA ELEMENTEL KÜKÜRT (S) UYGULAMASININ BAZI TOPRAK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ*
Dr. Cansu YURTERİ	*İçişleri Bakanlığı,*	*JEO-UZAMSAL TEKNİKLER KULLANILARAK ARAZİ KULLANIM/ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİNİN ZAMANSAL ANALİZİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: **Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman SELVİ**

SESSION-1 HALL-14

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed TELÇEKEN *Hakan SALTAN* *Cihat ŞENGÜN*	*Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,* *Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,* *Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,*	*SINIRLI ETİKETLİ VERİ KOŞULLARINDA SELF-SUPERVİSED TEMSİL ÖĞRENİMİ İLE GÖRÜNTÜ SINIFLANDIRMA*
Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed TELÇEKEN *Cihat ŞENGÜN* *Hakan SALTAN*	*Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,* *Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,*	*ANALYSIS OF VISION TRANSFORMER-BASED TIME-FREQUENCY REPRESENTATIONS IN SPEECH EMOTION RECOGNITION*
Dr. Öğr. Üyesi, Ali Osman SELVİ *Zakarıyya ZAKARIYYALI*	*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,* *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,*	*OTOMATİK EKG ATIM SINIFLANDIRMASI İÇİN DERİN HİBRİT CNN-RNN YAKLAŞIMI*
Öğrenci, İbrahim BULUT *Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet ŞUMNU*	*İskenderun Teknik Üniversitesi,* *İskenderun Teknik Üniversitesi,*	*NACA 2412 KANAT PROFİLİ ÜZERİNDE DÖNEN SİLİNDİRİN AERODİNAMİK PERFORMANSA ETKİSİNİN İNCELENMESİ*

04.04.2026
TÜRKİYE Local Time: 17:00-19:00

HEAD OF SESSION: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Zahid YURDAGÜL

SESSION-1 HALL-15

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN *Yüksek Lisans Öğrencisi Hikmet ÖZDAL*	*Çukurova Üniversitesi* *Çukurova Üniversitesi*	*SEMBOLİK ETKİLEŞİM KURAMININ TEMEL KAVRAMLARI VE ERVİNG GOFFMAN'IN SOSYOLOJİSİ*
Dr. Ömer ASLAN,	*Diyanet İşleri Başkanlığı/Vaiz*	*İBN ÂBİDÎN'İN İLMÎ YETERLİĞİ VE MEZHEP İÇİ OTORİTESİ*
Dr. Ömer ASLAN,	*Diyanet İşleri Başkanlığı/Vaiz*	*İBN HAZM'A GÖRE İÇTİHAT VE ŞARTLARI*
Araştırma Görevlisi, Ali Murtaza SAĞLAM	*Fırat Üniversitesi*	*HADİSTE CERH KAVRAMI OLARAK MUZTARİBU'L-HADİS*
Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Zahid YURDAGÜL	*Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi*	*REPRTUVARA GÖRE DÜGÂH MAKAMINDAKİ ÇARGÂH PERDESİ BÖLGESİ SORUNU*
Yüksek Lisans Öğrencisi Osman OLGAÇ *Prof. Dr. Fikret ALINCAK* *Prof. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*AN EXAMINATION OF THE CHALLENGES FACED BY PHYSICAL EDUCATION TEACHERS*
Yüksek Lisans Öğrencisi Osman OLGAÇ *Prof. Dr. Fikret ALINCAK* *Doç. Dr. Zarife PANCAR*	*Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi* *Gaziantep Üniversitesi*	*COACHES' RECOMMENDATIONS REGARDING IN-SERVICE TRAINING PROGRAMS*

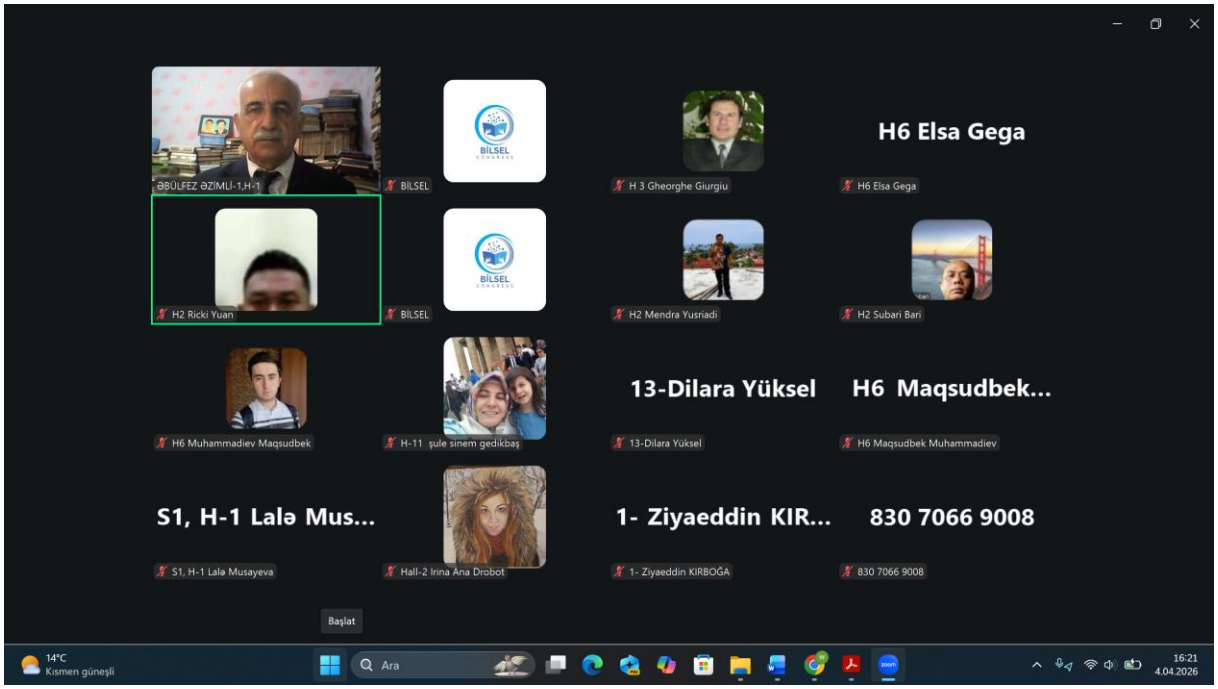
ƏBÜLFEZ ƏZİMLİ-1,H-1
BİLSEL
H 3 Gheorghe Giurgiu
H6 Elsa Gega
H6 Elsa Gega
H2 Ricki Yuan
BİLSEL
H2 Mendra Yusriadi
H2 Subari Bari
H6 Muhammadiev Maqsudbek
H-11 şule sinem gedikbaş
13-Dilara Yüksel
H6 Maqsudbek...
H6 Muhammadiev Maqsudbek
13-Dilara Yüksel
H6 Maqsudbek Muhammadiev
S1, H-1 Lalə Mus...
1- Ziyaeddin KIR...
830 7066 9008
S1, H-1 Lalə Musayeva
Hall-2 Irina Ana Drobot
1- Ziyaeddin KIRBOĞA
830 7066 9008
Başlat
14°C
Kısmen güneşli
Ara
16:21
4.04.2026

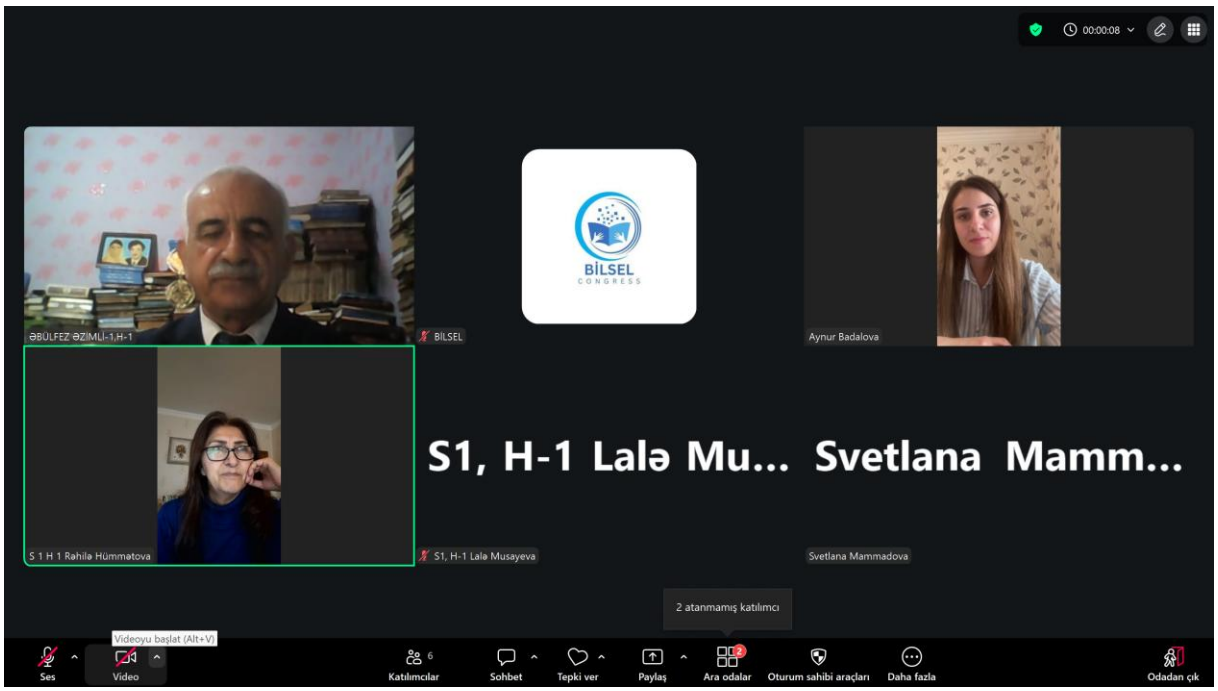
00:00:08
ƏBÜLFEZ ƏZİMLİ-1,H-1
BİLSEL
Aynur Badalova
S 1 H 1 Rəhilə Hümmətova
S1, H-1 Lalə Mu...
Svetlana Mamm...
S1, H-1 Lalə Musayeva
Svetlana Mammadova
2 atanmamış katılımcı
Videoyu başlat (Alt+V)
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

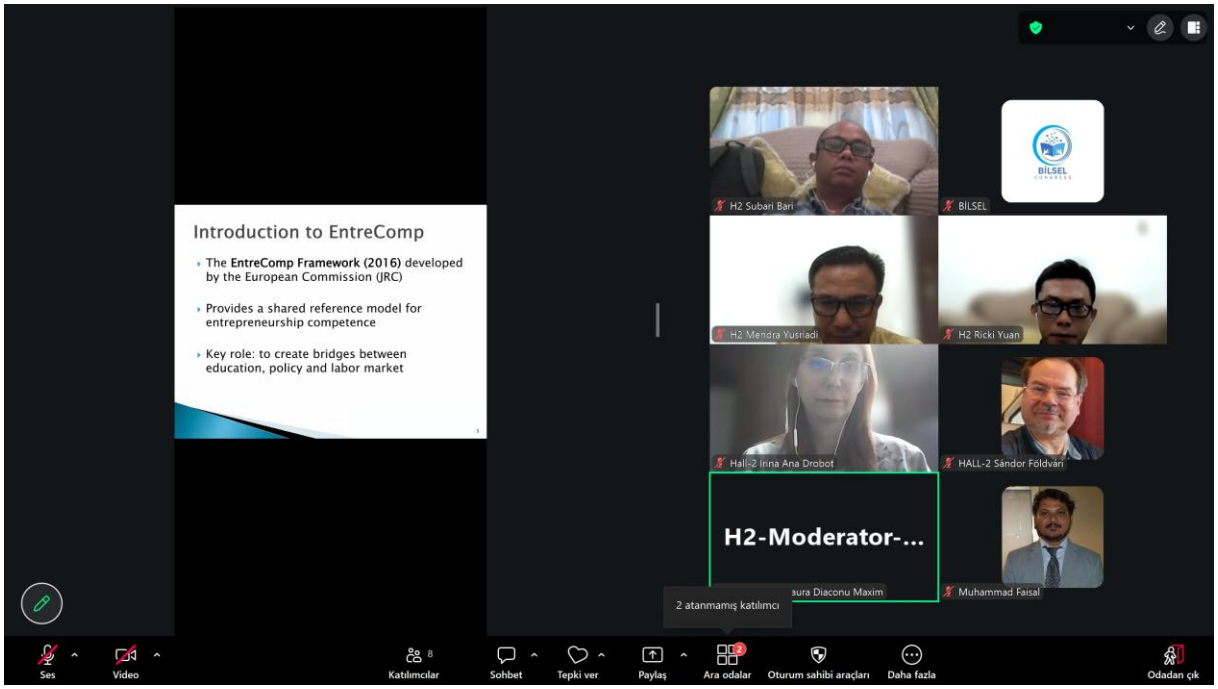
Introduction to EntreComp
The EntreComp Framework (2016) developed by the European Commission (JRC)
Provides a shared reference model for entrepreneurship competence
Key role: to create bridges between education, policy and labor market
H2 Subari Bari
BİLSEL
H2 Mendra Yusriadi
H2 Ricki Yuan
Hall-2 Irina Ana Drobot
HALL-2 Sándor Földvári
H2-Moderator-...
Muhammad Faisal
2 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

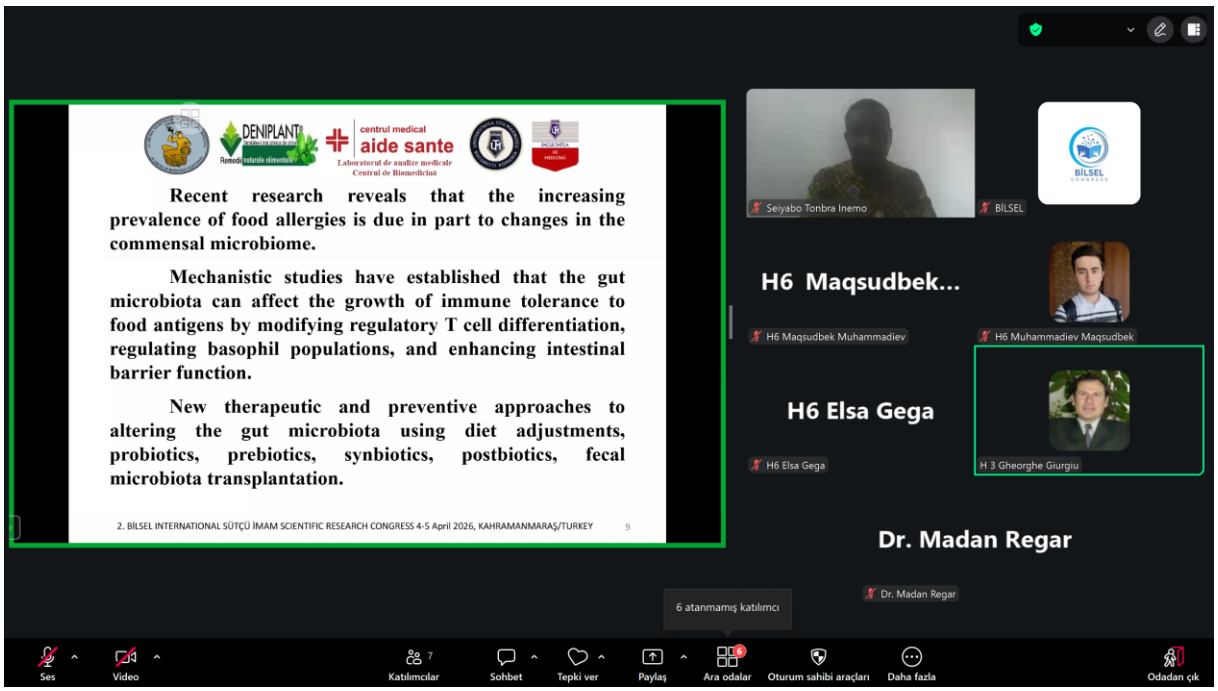
DENIPLANT
centrul medical
aide sante
Laboratorul de analize medicale
Centrul de Biomedicină
Recent research reveals that the increasing prevalence of food allergies is due in part to changes in the commensal microbiome.
Mechanistic studies have established that the gut microbiota can affect the growth of immune tolerance to food antigens by modifying regulatory T cell differentiation, regulating basophil populations, and enhancing intestinal barrier function.
New therapeutic and preventive approaches to altering the gut microbiota using diet adjustments, probiotics, prebiotics, synbiotics, postbiotics, fecal microbiota transplantation.
2. BİLSEL INTERNATIONAL SÜTÇÜ İMAM SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS 4-5 April 2026, KAHRAMANMARAŞ/TURKEY
9
Seiyabo Tonbra Inemo
BİLSEL
H6 Maqsudbek...
H6 Maqsudbek Muhammadiev
H6 Muhammadiev Maqsudbek
H6 Elsa Gega
H6 Elsa Gega
H 3 Gheorghe Giurgiu
Dr. Madan Regar
Dr. Madan Regar
6 atanmamış katılımcı
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

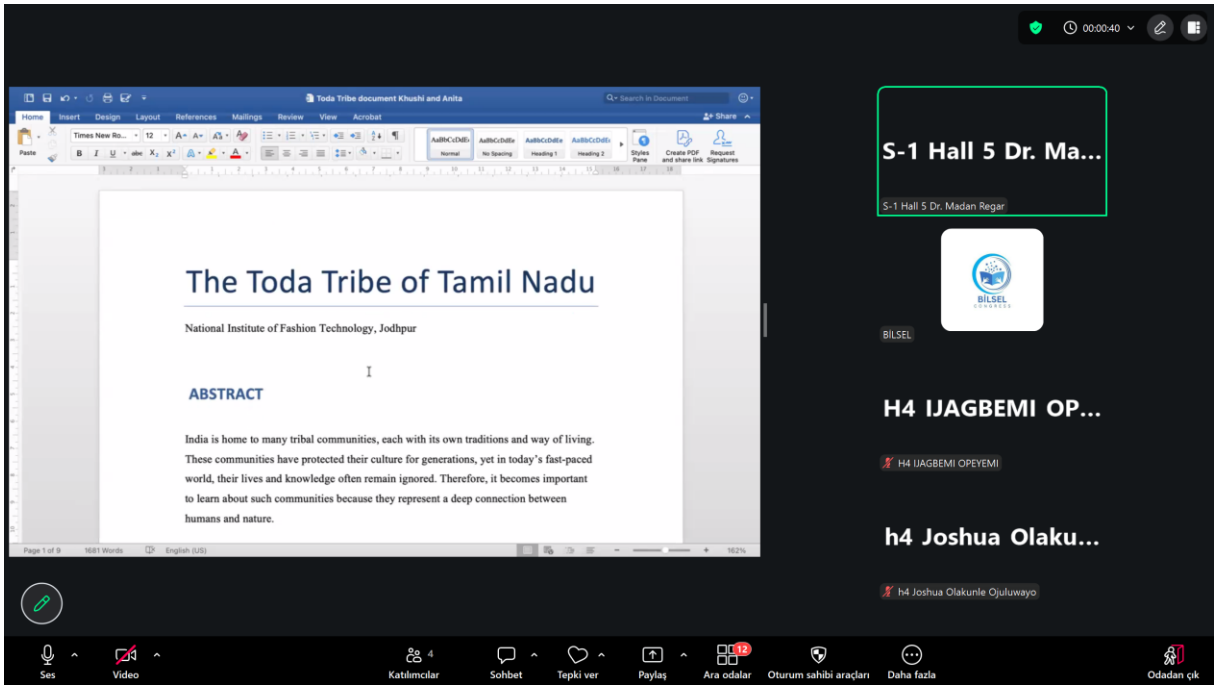
The Toda Tribe of Tamil Nadu
National Institute of Fashion Technology, Jodhpur
ABSTRACT
India is home to many tribal communities, each with its own traditions and way of living. These communities have protected their culture for generations, yet in today's fast-paced world, their lives and knowledge often remain ignored. Therefore, it becomes important to learn about such communities because they represent a deep connection between humans and nature.
S-1 Hall 5 Dr. Ma...
S-1 Hall 5 Dr. Madan Regar
BİLSEL
H4 IJAGBEMI OP...
H4 IJAGBEMI OPEYEMI
h4 Joshua Olaku...
h4 Joshua Olakunle Ojuluwayo
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

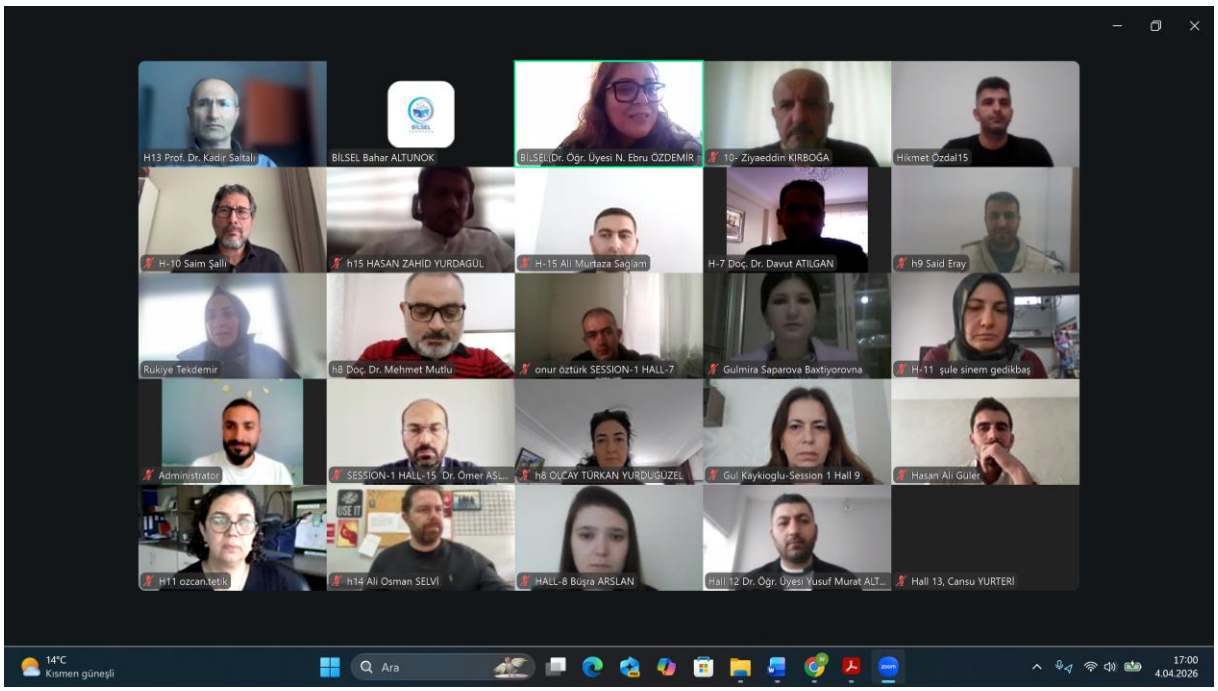
H13 Prof. Dr. Kadir Saltalı
BİLSEL Bahar ALTUNOK
BİLSEL(Dr. Öğr. Üyesi N. Ebru ÖZDEMİR
19- Ziyaeddin KIRBOĞA
Hikmet Özdal15
H-10 Saim Şallı
h15 HASAN ZAHİD YURDAGÜL
H-15 Ali Murtaza Sağlam
H-7 Doç. Dr. Davut ATILGAN
h9 Said Eray
Rukiye Tekdemir
h8 Doç. Dr. Mehmet Mutlu
onur öztürk SESSION-1 HALL-7
Gulmira Saparova Baxtiyorovna
H-11 şule sinem gedikbaş
Administrator
SESSION-1 HALL-15 Dr. Ömer ASL...
h8 OLCAY TÜRKAN YURDUGÜZEL
Gul Kaykioglu-Session 1 Hall 9
Hasan Ali Güler
H11 ozcan.tetik
h14 Ali Osman SELVİ
HALL-8 Büşra ARSLAN
Hall 12 Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Murat ALT...
Hall 13, Cansu YURTERİ
14°C
Kısmen güneşli
Ara
17:00
4.04.2026

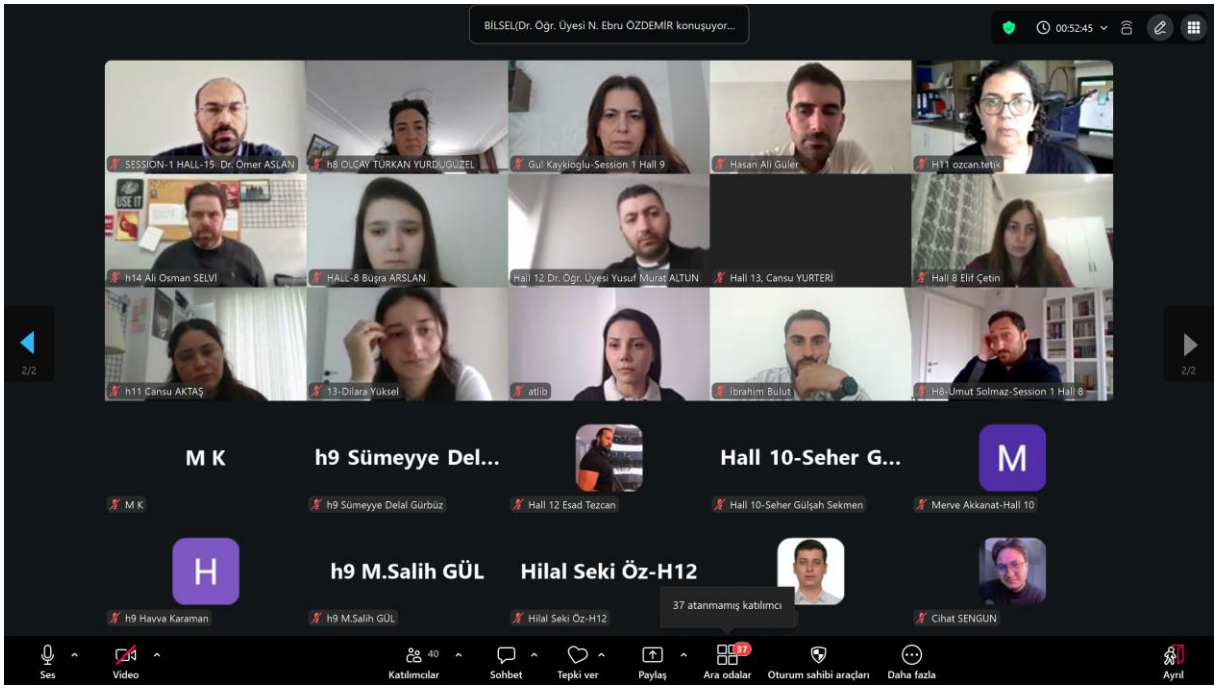
BİLSEL(Dr. Öğr. Üyesi N. Ebru ÖZDEMİR konuşuyor...
00:52:45
SESSION-1 HALL-15 Dr. Ömer ASLAN
h8 OLCAY TURKAN YURDUGUZEL
Gul Kaykioglu-Session 1 Hall 9
Hasan Ali Güler
H11 ozcan.tetik
h14 Ali Osman SELVİ
HALL-8 Büşra ARSLAN
Hall 12 Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Murat ALTUN
Hall 13, Cansu YURTERİ
Hall 8 Elif Çetin
h11 Cansu AKTAŞ
13-Dilara Yüksel
atlib
İbrahim Bulut
H8-Umut Solmaz-Session 1 Hall 8
M K
h9 Sümeyye Del...
Hall 10-Seher G...
M
M K
h9 Sümeyye Delal Gürbüz
Hall 12 Esad Tezcan
Hall 10-Seher Gülşah Sekmen
Merve Akkanat-Hall 10
H
h9 M.Salih GÜL
Hilal Seki Öz-H12
h9 Havva Karaman
h9 M.Salih GÜL
Hilal Seki Öz-H12
37 atanmamış katılımcı
Cihat SENGUN
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Ayrıl

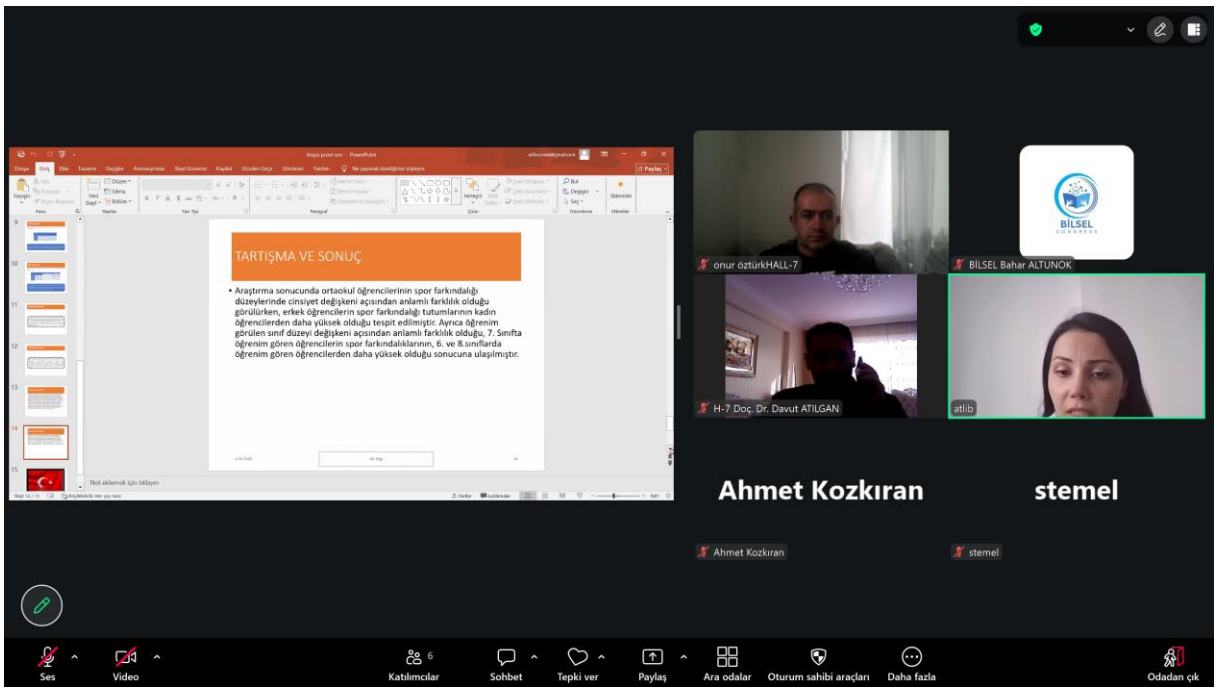
TARTIŞMA VE SONUÇ
• Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin spor farkındalığı düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu görülürken, erkek öğrencilerin spor farkındalığı tutumlarının kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenim görülen sınıf düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu, 7. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin spor farkındalıklarının, 6. ve 8.sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
onur öztürkHALL-7
BİLSEL Bahar ALTUNOK
H-7 Doç. Dr. Davut ATILGAN
atlib
Ahmet Kozkıran
stemel
Ahmet Kozkıran
stemel
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

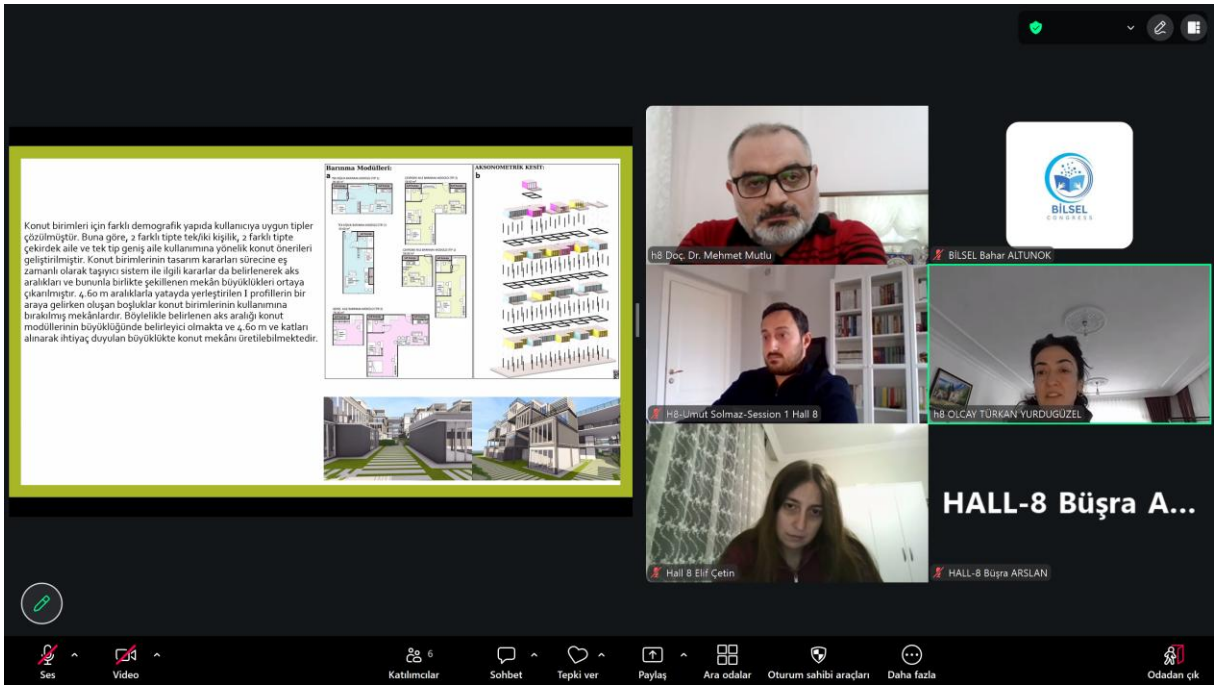
Konut birimleri için farklı demografik yapıda kullanıcıya uygun tipler çözülmüştür. Buna göre, 2 farklı tipte tek/iki kişilik, 2 farklı tipte çekirdek aile ve tek tip geniş aile kullanımına yönelik konut önerileri geliştirilmiştir. Konut birimlerinin tasarım kararları sürecine eş zamanlı olarak taşıyıcı sistem ile ilgili kararlar da belirlenerek aks aralıkları ve bununla birlikte şekillenen mekân büyüklükleri ortaya çıkarılmıştır. 4,60 m aralıklarla yatayda yerleştirilen I profillerin bir araya gelirken oluşan boşluklar konut birimlerinin kullanımına bırakılmış mekânlardır. Böylelikle belirlenen aks aralığı konut modüllerinin büyüklüğünde belirleyici olmakta ve 4,60 m ve katları alınarak ihtiyaç duyulan büyüklükte konut mekânı üretilebilmektedir.
Birimma Modülleri:
AKSONOMETRİK KESİT:
hâ Doç. Dr. Mehmet Mutlu
BİLSEL Bahar ALTUNOK
H8-Umut Solmaz-Session 1 Hall 8
h8 OLCAY TÜRKAN YURDUGÜZEL
Hall 8 Elif Çetin
HALL-8 Büşra A...
HALL-8 Büşra ARSLAN
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

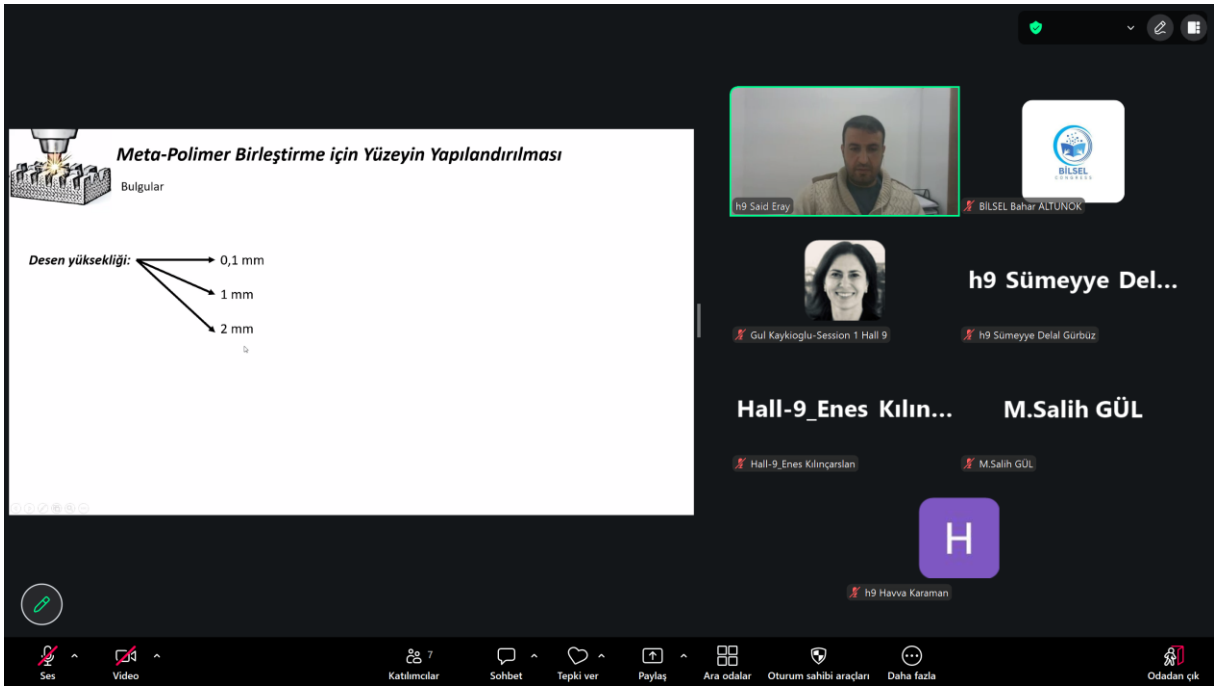
Meta-Polimer Birleştirme için Yüzeyin Yapılandırılması
Bulgular
Desen yüksekliği:
0,1 mm
1 mm
2 mm
h9 Said Eray
BİLSEL Bahar ALTUNOK
Gul Kaykioglu-Session 1 Hall 9
h9 Sümeyye Del...
h9 Sümeyye Delal Gürbüz
Hall-9_Enes Kılın...
M.Salih GÜL
Hall-9_Enes Kilinçarslan
M.Salih GÜL
H
h9 Havva Karaman
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

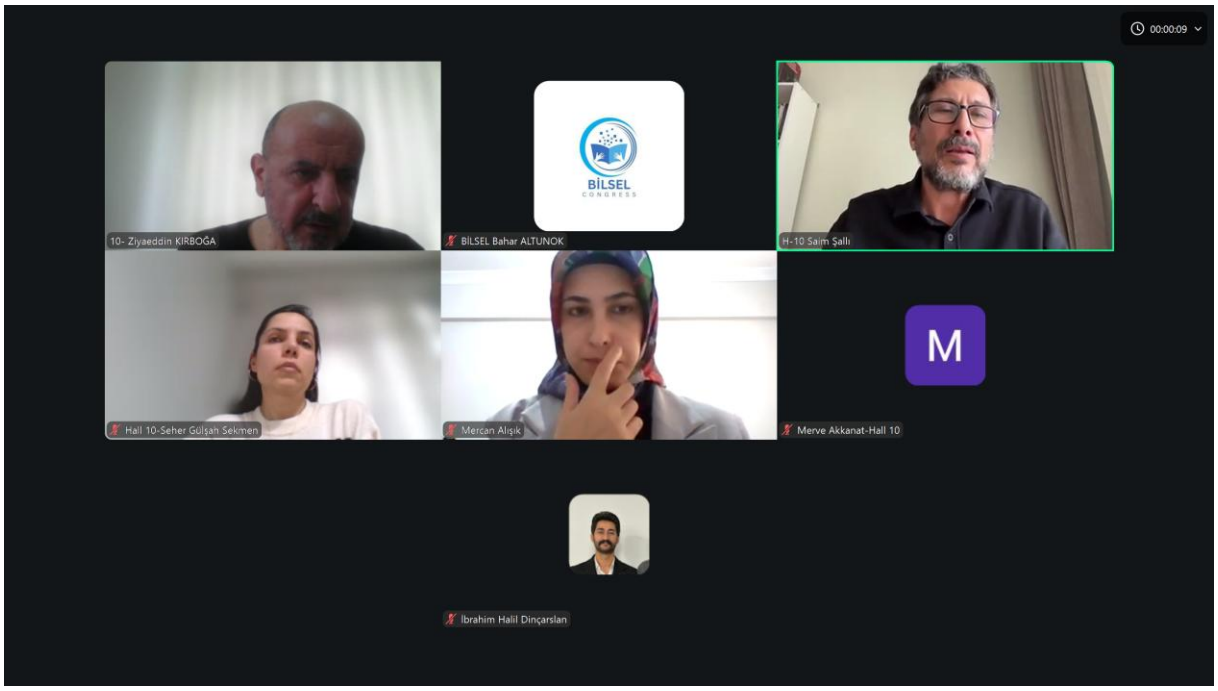
00:00:09
10- Ziyaeddin KIRBOĞA
BİLSEL Bahar ALTUNOK
H-10 Saim Şallı
Hall 10-Seher Gülşah Sekmen
Mercan Alışık
M
Merve Akkanat-Hall 10
İbrahim Halil Dinçarslan

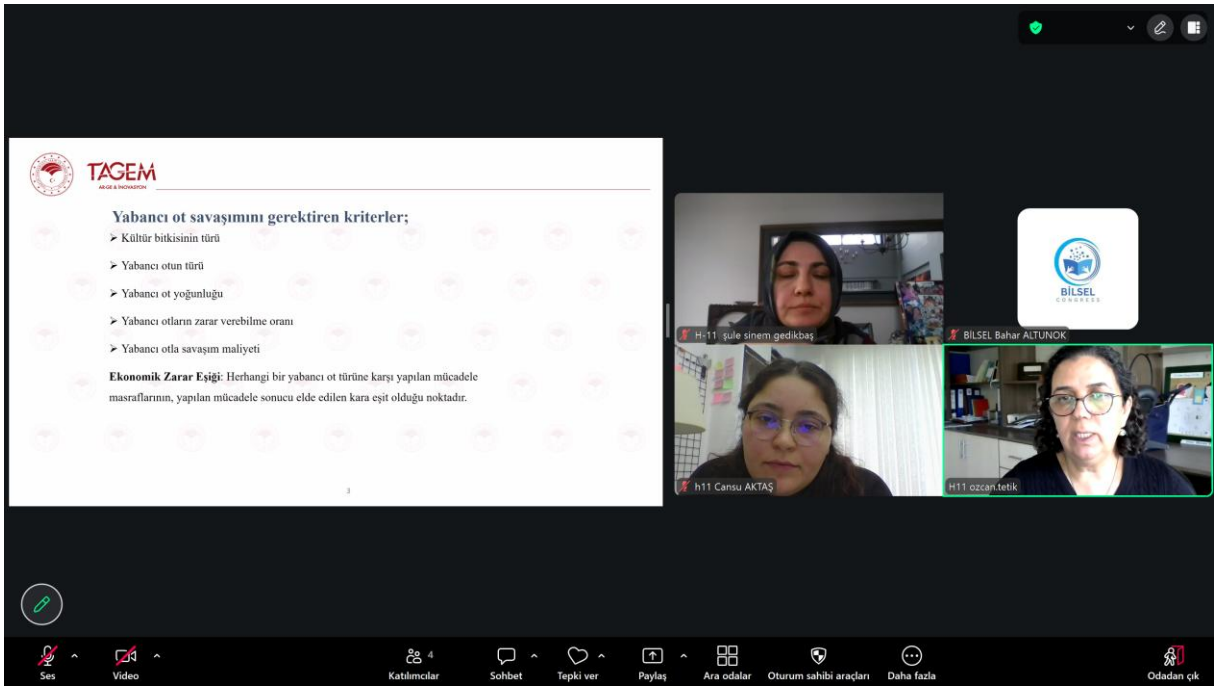
TAGEM
Yabancı ot savaşımını gerektiren kriterler;
Kültür bitkisinin türü
Yabancı otun türü
Yabancı ot yoğunluğu
Yabancı otların zarar verebilme oranı
Yabancı otla savaşım maliyeti
Ekonomik Zarar Eşiği: Herhangi bir yabancı ot türüne karşı yapılan mücadele masraflarının, yapılan mücadele sonucu elde edilen kara eşit olduğu noktadır.
H-11 şule sinem gedikbaş
BİLSEL Bahar ALTUNOK
h11 Cansu AKTAŞ
H11 ozcan.tetik
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

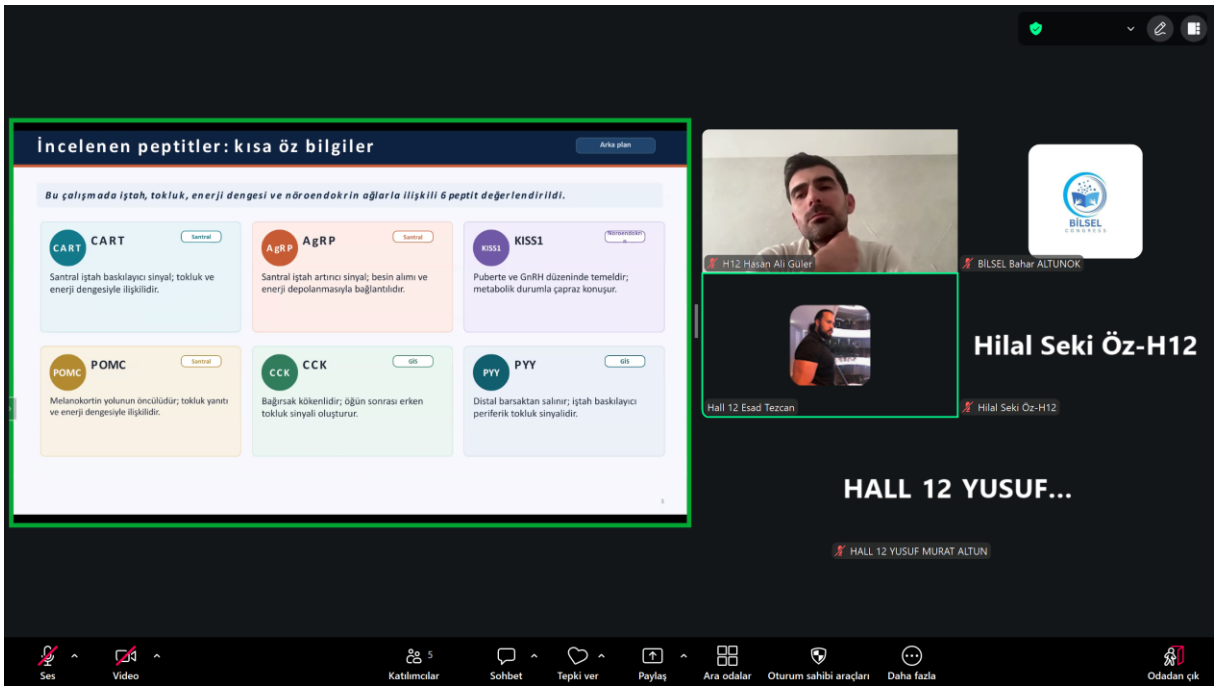
İncelenen peptitler: kısa öz bilgiler
Arka plan
Bu çalışmada iştah, tokluk, enerji dengesi ve nöroendokrin ağlarla ilişkili 6 peptit değerlendirildi.
CART
Santral iştah baskılayıcı sinyal; tokluk ve enerji dengesiyle ilişkilidir.
AgRP
Santral iştah artırıcı sinyal; besin alımı ve enerji depolanmasıyla bağlantılıdır.
KISS1
Puberte ve GnRH düzeninde temeldir; metabolik durumla çapraz konuşur.
POMC
Melanokortin yolunun öncülüdür; tokluk yanıtı ve enerji dengesiyle ilişkilidir.
CCK
Bağırsak kökenlidir; öğün sonrası erken tokluk sinyali oluşturur.
PYY
Distal barsaktan salınır; iştah baskılayıcı periferik tokluk sinyalidir.
H12 Hasan Ali Güler
BİLSEL Bahar ALTUNOK
Hall 12 Esad Tezcan
Hilal Seki Öz-H12
HALL 12 YUSUF...
HALL 12 YUSUF MURAT ALTUN
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

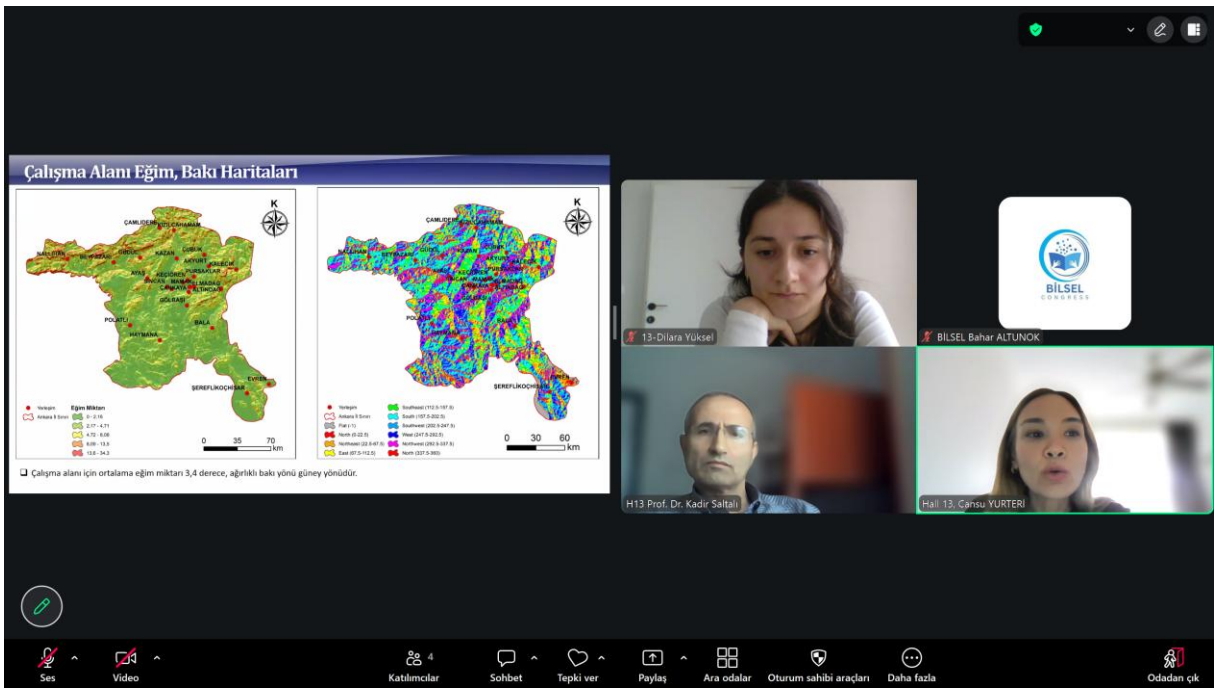
Çalışma Alanı Eğim, Bakı Haritaları
Çalışma alanı için ortalama eğim miktarı 3,4 derece, ağırlıklı bakı yönü güney yönüdür.
13-Dilara Yüksel
BİLSEL Bahar ALTUNOK
H13 Prof. Dr. Kadir Saltalı
Hall 13, Çansu YURTERİ
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

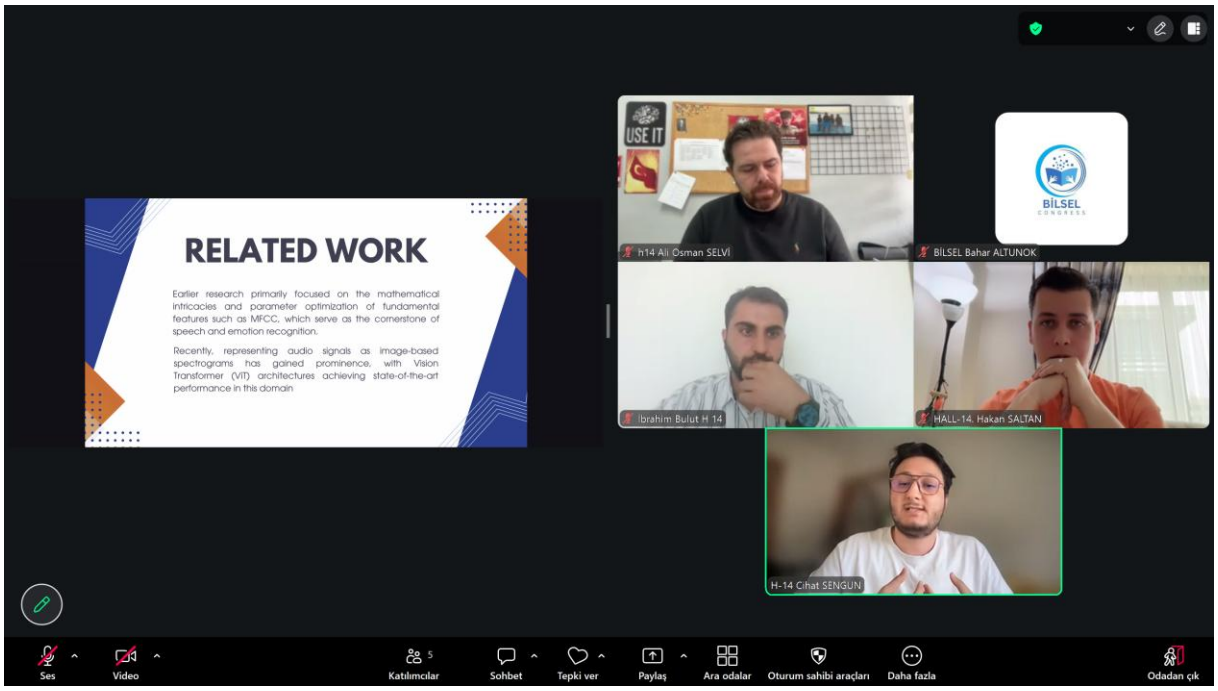
RELATED WORK
Earlier research primarily focused on the mathematical intricacies and parameter optimization of fundamental features such as MFCC, which serve as the cornerstone of speech and emotion recognition.
Recently, representing audio signals as image-based spectrograms has gained prominence, with Vision Transformer (ViT) architectures achieving state-of-the-art performance in this domain
h14 Ali Osman SELVİ
BİLSEL Bahar ALTUNOK
İbrahim Bulut H 14
HALL-14. Hakan SALTAN
H-14 Cihat SENGÜN
Ses
Video
Katılımcılar
Sohbet
Tepki ver
Paylaş
Ara odalar
Oturum sahibi araçları
Daha fazla
Odadan çık

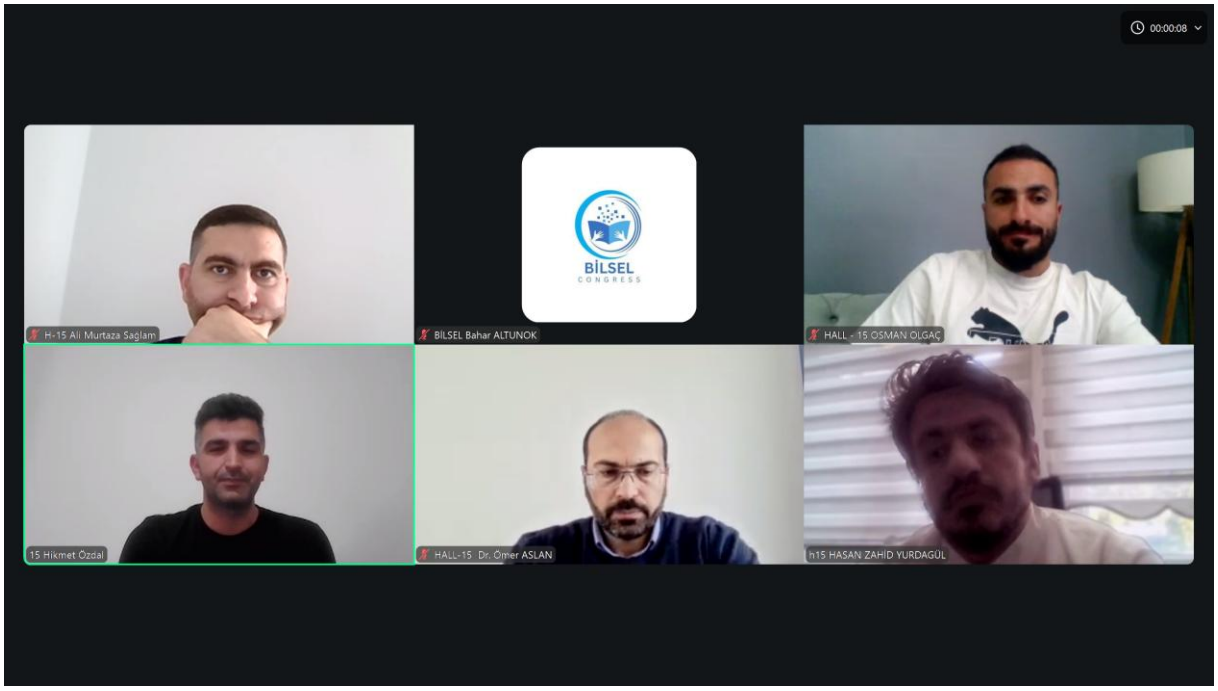
00:00:08
H-15 Ali Murtaza Sağlam
BİLSEL Bahar ALTUNOK
HALL - 15 OSMAN OLGAÇ
15 Hikmet Özdal
HALL-15. Dr. Ömer ASLAN
h15 HASAN ZAHİD YURDAGÜL

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

TƏDQİQAT ANALİTİKASINDA KƏMİYYƏT VƏ KEYFİYYƏT ÖLÇÜLƏRİ 7
BİR GƏRAYLININ İZİ İLƏ. AŞİKARDA GİZLİNLƏR 10
ANA DİLİ ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ TABANLI DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI 14
DİLÇİLİKDƏ FONETİKA VƏ FONOLOGİYA XÜSUSİYƏTLƏRİ VƏ FUNKSİYALARI 16
A STUDY OF HUMAN DEVELOPMENT THROUGH ECOLOGICAL SYSTEMS THEORY 24
ARİSTOFANIN KOMEDİYALARINDA MÜHARİBƏNİN BƏDİİ TƏSVİRİ VƏ İCTİMAİ MƏNA 26
“BAKININ DASTANI” POEMASINDA TARIXILIK VƏ MÜASIRLIK 29
FEİLİN ZAMANLARININ ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI 32
QURAN VƏ ƏHLİBEYT ARAŞDIRMALARI: İSLAMİ BÜTÖVLÜKDƏ VƏ QARDAŞLIQ ƏHDNAMƏSİNDƏ HƏZRƏT ƏLİ (ə) BAĞLILIQLARI 34
FOLKLOR POETİKASINDA LİNQİVİSTİK LİRİZM: SƏSIN SƏSI, SÖZÜN SÖZÜ 47
ŞAİR ZİKRİ ƏRDƏBİLİNİN ƏDƏBİ-POETİK MÖVQEYİ VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA ONA MÜNASİBƏTİN TOTALİTAR SXEMATİZMİ 62
ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN EUROPE: AN ANALYSIS BASED ON THE ENTRECOMP FRAMEWORK 71
ANALYSIS OF THE DETERMINANTS OF POVERTY IN WESTERN AND EASTERN INDONESIA 72
THE IMPACT OF UNEMPLOYMENT ON ECONOMIC GROWTH IN ACEH 79
THE EFFECT OF ACEH SPECIAL AUTONOMY FUNDS (DOKA) AND HUMAN DEVELOPMENT INDEX (HDI) ON POVERTY REDUCTION THROUGH ECONOMIC GROWTH IN ACEH PROVINCE 80
THE ECONOMIC ESSENCE OF DIGITAL PAYMENT SYSTEMS AND THEIR ROLE IN THE FINANCIAL SYSTEM 81
THE BLIND MAN AND THE THIEF BY LI YONGKANG: AN ANALYSIS 84
THE SHORT STORY TIME ZONE DIFFERENCE BY LIU BINLI: AN ANALYSIS 89
THE SHORT STORY THE WIND CHIMES BY LIU GUOFANG: AN ANALYSIS 93
THE CARPATHIAN RUSYN ELITE MET THE FREEMASONRY: THE KOŠICE LAW ACADEMY’S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN FREE-THINKING BOURGEOIS ELITE 97
AI-BASED SMART LEARNING MANAGEMENT SYSTEM USING MERN STACK 99
PHARMACOLOGİCAL POTENTİAL OF CRUDE DRUGS İN THERAPEUTİCS 101
A COMPARATİVE STUDY OF TETRACYCLİNE AND DOXYCYCLİNE İN ANTİBACTERİAL

THERAPY 102

FLOATING DRUG DELIVERY SYSTEMS 103

STEM CELL TECHNOLOGY IN COSMECEUTICALS 104

AI-DRIVEN OPTIMIZATION OF MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS UNDER DYNAMIC ENVIRONMENTAL CONDITIONS 105

THE FUTURE OF AI-DRIVEN AUTOMATION: TRANSFORMING INDUSTRIES, WORKFORCE, AND INNOVATION 106

ENHANCING PHOTOVOLTAIC SYSTEM RELIABILITY THROUGH INTELLIGENT FAULT DETECTION AND DIAGNOSIS USING AI TECHNIQUES 107

MACHINE LEARNING-BASED MATERIAL DISCOVERY FOR HIGH-EFFICIENCY ORGANIC SOLAR CELLS 108

LEVERAGING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR THE DESIGN AND OPTIMIZATION OF NEXT-GENERATION PHOTOVOLTAIC MATERIALS 109

NATURAL MODULATION OF THE GUT MICROBIOTA IN PATIENTS WITH FOOD ALLERGIES. IMPACT OF ALERGIPLANT 110

DEVELOPMENT OF A RAPID IMMUNOMAGNETIC PLATFORM FOR DETECTION OF CIRCULATING TUMOR CELLS IN A BREAST CANCER RAT MODEL 111

THE ROLE OF AI AGENTS IN ENGINEERING: TRANSFORMING DESIGN, AUTOMATION, AND DECISION-MAKING 112

GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CIRCUIT DESIGN: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS 113

AI AGENT-BASED AUTONOMOUS CONTROL AND OPTIMIZATION OF SMART POWER SYSTEMS USING GENERATIVE MODELS 114

GENERATIVE AI AGENTS FOR INTELLIGENT CIRCUIT DESIGN AND OPTIMIZATION IN ELECTRICAL ENGINEERING 115

GENERATIVE AI AGENTS FOR PREDICTIVE MAINTENANCE AND FAULT DIAGNOSIS IN ELECTRICAL ENGINEERING SYSTEMS 116

URBAN RENEWAL AND REGENERATION: IMPACT ON PROPERTY VALUES AND COMMUNITY DEVELOPMENT 117

STRATEGIES OF CROWD CONTROL FOR CRITICAL INFRASTRUCTURAL FACILITIES IN TERTIARY INSTITUTION AUDITORIUMS: A CASE STUDY OF FUTA MAIN AUDITORIUM 123

NITRIC ACID DELIGNIFICATION OF SUGARCANE BAGASSE FOR METHYL ORANGE REMOVAL IN WASTEWATER SAMPLES 132

CHALLENGES OF URBAN HOUSING AND FACILITY PLANNING: A FOCUS ON YENAGOA METROPOLIS OF BAYELSA STATE, NIGERIA 133

MODELING PHYSICAL PROCESSES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE 139

INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS..... 144

DIGITALIZATION IN EDUCATION AS A MEDIATING INSTITUTION OF SOCIAL CHANGE: INEQUALITY, GOVERNANCE, AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION..... 149

EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A PRODUCT AND MEDIATOR OF INSTITUTIONAL CULTURE: POWER, NORMATIVITY, AND ORGANIZATIONAL CHANGE IN CONTEMPORARY EDUCATION 167

EFFECTIVE IMPLEMENTATION AND MANAGEMENT OF PUBLIC PROJECTS AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF BLUE ECONOMY INITIATIVES: THE CASE OF ALBANIA..... 178

TRIBE OF TAMIL NADU, INDIA..... 185

LIVELIHOOD IMPLICATIONS OF SKILLS ACQUISITION: A SOCIO-ECONOMIC SURVEY OF YENAGOA METROPOLIS, NIGERIA..... 186

ROLE OF ACADEMIC & CULTURAL TOURISM IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDIA ... 192

ERRORS IN GEOMETRIC PROOFS..... 202

FURTHER DEVELOPMENTS IN THE NEW ALPHA POWER UNIT DISTRIBUTION 208

ENERGY PERFORMANCE MONITORING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: DEVELOPING ENERGY BASELINES AND PERFORMANCE INDICATORS AT ALEKSANDËR XHUVANI UNIVERSITY..... 209

IDENTIFICATION OF INVASIVE PLANT SPECIES AT BUKIT BARISAN SELATAN NATIONAL PARK WATERING RESORT..... 220

UNDERSTANDING THE CONSTRAINTS TO FARMERS' COOPERATIVE INVOLVEMENT IN RIVERINE SETTLEMENTS: THE CASE OF EKOWE, BAYELSA STATE, NIGERIA 221

SIMULATION STUDY OF THE RADIATION DAMAGE EFFECTS OF HIGH-ENERGY INDIUM ION IMPLANTATION IN DIAMOND..... 228

CHARACTERIZATION OF ZOONOTIC AND OPPORTUNISTIC FUNGAL FLORA ASSOCIATED WITH FREE-LIVING RODENTS IN THE KOHAT REGION..... 229

SPOR YÖNETİMİNDE YENİ PARADİGMA: DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE E-SPOR YÖNETİMİ 230

MODERN YOL BİSİKLETİNDE EV SAHİBİ AVANTAJI DURUMUNUN İNCELENMESİ: 2025 FRANSA BİSİKLET TURU ÖRNEĞİ 243

AN EXAMİNATİON OF MİDDLE SCHOOL STUDENTS' SPORTS AWARENESS İN TERMS OF VARİOUS VARİABLES 250

AN EXAMİNATİON OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEVELS OF PLAYFULNESS İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE..... 256

AN EXAMİNATİON OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' ATTİTUDES TOWARD PLAYİNG GAMES THAT INCLUDE PHYSİCAL ACTİVİTY İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE .. 262

PHYSİCAL EDUCATİON TEACHERS' VİEWS ON THE TEACHİNG PROFESSİON AND THEİR

EXPECTATİONS FROM THE TEACHİNG PROFESSİON 268

ANADOLU ÇEŞME MİMARİSİNDE TİPOLOJİK BİR ÇEŞİTLİLİK: BEYŞEHİR GÖKÇİMEN KÖYÜ "ÇUKUR ÇEŞME" ÖRNEKLERİ 275

TAŞRADA BİR TASAVVUF MEKÂNI: SAFRANBOLU HAMİDİYE CAMİİ'NDE TARİKAT YAŞAMININ MİMARİ İZLERİ 284

BARINMA KAVRAMINA YENİ YORUM: SOS 2024 İÇİN YENİLİKÇİ VE UYGULANABİLİR BİR MODEL ÖNERİSİ 299

YIĞINOT KÖYÜ KIRSAL MİMARİSİ: SADIK KURU EVİ 313

TUĞLA ÜRETİMİNDE ATIK MALZEME KULLANIMI: ÇELİK TUFALİNİN DÜŞÜK KALİTELİ KİLLERİN İYİLEŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ 326

İŞYERİ SOSYAL HİZMETİNDE EKOLOJİK SİSTEM TEMELLİ VAKA DEĞERLENDİRMESİ .. 341

METAL-POLİMER BİRLEŞTİRME İÇİN EKLEMELİ İMALAT YOLUYLA YÜZEY YAPILANDIRMASI 355

KEMİK TOZU TAKVİYELİ EPOKSİ KOMPOZİTLERİN TRİBOLOJİK PERFORMANSININ İNCELENMESİ 363

IMPROVEMENT OF THE WEAR RESISTANCE OF HYBRID POLYMER COMPOSITES REINFORCED WITH g-C_3N_4 AND GYFC 373

FOTOVOLTAİK SİSTEMLERDE EĞİM AÇISI VE PANEL SICAKLIĞININ VERİM ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ 384

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN KOAGÜLASYON İLE ÖN ARITIMI 392

ARITILMIŞ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN ADSORPSİYON PROSESİ İLE İLERİ ARITIMINDA RENK GİDERİMİ 402

KÜLTÜREL VE HUKUKİ ÇOĞULCULUK AÇISINDAN KOLEKTİF HAKLAR: WILL KYMLICKA BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME 411

STABLECOİNLERİN FİNANSAL SİSTEMDEKİ FIRSATLARI VE TEHDİTLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME 417

GENÇ KUŞAK ARASINDA YAYGINLAŞAN BİR PROBLEM OLARAK İNTİHAR OLGUSU: SOSYOLOJİK BİR ARKA PLAN ÇÖZÜMLEMESİ 431

NADİR HASTALIKLARDA BAĞIMLILIK VE BAĞIMLILIK BENZERİ DAVRANIŞLAR: ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME 441

YEREL BİLGİ UYGULAMALARI VE ENTEGRASYONU ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 450

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE PARA POLİTİKASININ ENFLASYONA BAĞLI DAĞILIMSAL ETKİLERİ 460

ÜLKEMİZDEKİ PARAZİT YABANCI OTLAR 462

PARAZİT YABANCI OTLAR İLE KÜLTÜREL MÜCADELE YÖNTEMLERİ 464

TÜRKİYE'NİN KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YETİŞTİRİLEN GÖKKUŞAĞI ALABALIKLARINDA (*ONCORHYNCHUS MYKISS*) *SPIRONUCLEUS SALMONIS*'NIN İLK KEZ MOLEKÜLER TANISI 466

EGE DENİZİ'NDE AVLANAN DERİN SU MEZGİTLERİNDE (*MICROMESISTIUS POUTASSOU*) *ANISAKIS PEGREFFII*'NİN MOLEKÜLER OLARAK TANIMLANMASI 468

MOTOSİKLET KAZALARI SONRASI YARALANMA ŞİDDETİNDE YAŞ VE CİNSİYETE BAĞLI FARKLILIKLAR: İKİ MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ 477

EĞİTİM DÜZEYİ İLE AİLE İÇİ ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEK MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ 479

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUKLARDA ANORMAL YEME DAVRANIŞLARININ NÖROPEPTİTLERLE İLİŞKİSİ 481

LIFETIME LITHIUM EXPOSURE EXCEEDING 10 YEARS AND KIDNEY FUNCTİON iN BIPOLAR DISORDER: A SINGLE-CENTER CROSS-SECTIONAL ANALYSIS 483

TÜRKİYE'DE DEMOGRAFİK YAŞLANMANIN GÜNCEL GÖRÜNÜMÜ: TÜİK 2025 ADNKS VERİLERİ ÜZERİNDEN BETİMSEL BİR DEĞERLENDİRME 485

TÜRKİYE'DE İLLER ARASI DEMOGRAFİK YAŞLANMA EŞİTSİZLİĞİ: TÜİK 2025 VERİLERİ IŞIĞINDA ORTANCA YAŞ VE BÖLGESEL FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ..... 491

CHİLDREN AND ADOLESCENTS UNDER COURT-ORDERED HEALTH MEASURES: A RETROSPECTİVE CLİNİCAL STUDY 497

GERIATRIC HIP FRACTURES DURING THE PANDEMIC 499

BAMYA (*Abelmoschus esculentus*) BİTKİSİNDE KÖK-UR NEMATODU *Meloidogyne incognita*'ya KARŞI BİTKİ EKSTRAKTI VE *Bacillus mycoides*'in ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ 506

ORTADOĞUDA SAVAŞ VE GÜBRE SEKTÖRÜNE YANSIMASI 508

YÜKSEK pH VE KİREÇLİ TOPRAKLARA ELEMENTEL KÜKÜRT (S) UYGULAMASININ BAZI TOPRAK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ 515

JEO-UZAMSAL TEKNİKLER KULLANILARAK ARAZİ KULLANIM/ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİNİN ZAMANSAL ANALİZİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ 527

SINIRLI ETIKETLI VERI KOŞULLARINDA SELF-SUPERVISED TEMSIL ÖĞRENIMI ILE GÖRÜNTÜ SINIFLANDIRMA 529

ANALYSIS OF VISION TRANSFORMER-BASED TIME-FREQUENCY REPRESENTATIONS IN SPEECH EMOTION RECOGNITION 531

OTOMATİK EKG ATIM SINIFLANDIRMASI İÇİN DERİN HİBRİT CNN-RNN YAKLAŞIMI..... 543

NACA 2412 KANAT PROFİLİ ÜZERİNDE DÖNEN SİLİNDİRİN AERODİNAMİK PERFORMANSA ETKİSİNİN İNCELENMESİ 545

SEMBOLİK ETKİLEŞİM KURAMININ TEMEL KAVRAMLARI VE ERVİNG GOFFMAN'IN

SOSYOLOJİSİ 559
İBN ÂBİDÎN'İN İLMÎ YETERLİĞİ VE MEZHEP İÇİ OTORİTESİ..... 572
İBN HAZM'A GÖRE İÇTİHAT VE ŞARTLARI 583
HADİSTE CERH KAVRAMI OLARAK MUZTARİBU'L-HADİS..... 595
REPRTUVARA GÖRE DÜGÂH MAKAMINDAKİ ÇARGÂH PERDESİ BÖLGESİ 597
AN EXAMINATION OF THE CHALLENGES FACED BY PHYSICAL EDUCATION TEACHERS 614
COACHES' RECOMMENDATİONS REGARDİNG IN-SERVİCE TRAİNİNG PROGRAMS 619

TƏDQİQAT ANALİTİKASINDA KƏMİYYƏT VƏ KEYFİYYƏT ÖLÇÜLƏRİ

Gülşən Nadir qızı Hacıyeva
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail:gyulshan.gadzhiyeva@mail.ru ORCID: https://orcid.orq/ 0000-0002-1351-6730

Xülasə

Tədqiqatın analitikası informasiyanın toplanması, işlənməsi və analiz edilməsi prosesidir. Bu proses təşkilatların, müəssisələrin və fərdi istifadəçilərin daha düzgün qərarlar verməsinə kömək edir. Tədqiqatın analitikası müxtəlif sahələrdəki məlumatları anlamaq və trendləri müəyyənləşdirmək üçün statistik metodlar, alqoritmlər və analiz vasitələrini istifadə edir. Tədqiqat analitiki böyük məlumat dəstləri ilə işləyən, nümunələri çıxaran, nəticələri şərh edən və onları biznes və ya elmi tədqiqatlar üçün praktik tövsiyələrə çevirən mütəxəssisdir. Onlar sadəcə rəqəmləri təhlil etmirlər; onlar nə baş verdiyini anlamağa, trendləri proqnozlaşdırmağa və prosesləri optimallaşdırmağa kömək edirlər.

Açar sözlər: Tədqiqat, keyfiyyət kəmiyyət, tədris.

QUANTITATIVE AND QUALITATIVE MEASUREMENTS IN RESEARCH ANALYTICS

Gulshan Nadir gizi Hajiyeva
Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor Azerbaijan State Pedagogical University
E-mail:gyulshan.gadzhiyeva@mail.ru ORCID: https://orcid.orq/ 0000-0002-1351-6730

Abstract

Research analytics is the process of collecting, processing, and analyzing information. This process helps organizations, businesses, and individual users make better decisions. Research analytics uses statistical methods, algorithms, and analysis tools to understand data and identify trends in various fields. A research analyst is a specialist who works with large data sets, extracts patterns, interprets results, and translates them into practical recommendations for business or scientific research. They don't just analyze numbers; they help to understand what is happening, predict trends and optimize processes.

Keywords: Research, qualitative quantitative, teaching.

Tədqiqatın analitikası fənni. "Tədqiqat analitikası" fənni əsasən tələbələrə elmi və tətbiqi tədqiqatlarda məlumatla peşəkar işləməyi öyrətməyə yönəlib.

Fənnin məqsədi: Tədqiqatın analitikası yalnız rəqəmləri hesablamaq deyil, düzgün məlumat toplamaq, onu təhlil etmək, nəticə çıxarmaq və əsaslandırılmış rəy vermək bacarığı formalaşdırmaqdır. Bu fənnin məqsədi tələbələrdə elmi və tətbiqi tədqiqatlar üçün məlumatların toplanması, hazırlanması, təhlili, vizuallaşdırılması və nəticələrin elmi əsaslarla şərh edilməsi üzrə nəzəri bilik və praktiki bacarıqlar formalaşdırmaqdır.

Fənnin məzmunu: 1. Məlumat və tədqiqatın əsasları. Bu mərhələdə tələbələr: ***Məlumat anlayışı və məlumat növləri (kəmiyyət, keyfiyyət, strukturlaşdırılmış və s.) ilə tanış olurlar.***

Məlumat anlayışı və məlumat növləri.

Kəmyyət və keyfiyyət.

İki növ üsul arasında bir sıra mühüm fərqlər vardır. **Kəmiyyət** tədqiqatı deduktivdir, araşdırma başlamazdan ə vvəl müəyyənləşdirilmiş bir hipotezin mövcudluğuna bağlıdır. **Keyfiyyət tədqiqatı** induktivdir və tədqiqat pros esini başlamaq üçün hipotez tələb etmir.Hər iki metodun güclü və zəif tərəfləri var və bir çox proseslərdə onlar problemsiz şəkildə birləşdirilir.

Keyfiyyət tədqiqatı metodları.

Sosial və davranış elmlərində keyfiyyət tədqiqatı ədədi informasiyaya əsaslanmayan tədqiqat üsuludur. Bu tədqiqatda müxtəlif sənədlərin, söhbətlərin, intervyuların məzmunu, baş vermiş hadisələr ətraflı araşdırılır. Psixologiyaya aid edilən keyfiyyət tədqiqatlarını (qualitative research) başqa elm sahələrinə aid olanlardan fərqləndirmək üçün son zamanlar psixoloji keyfiyyət tədqiqatları (qualitative psychological research) ifadəsi işlənir. Qeyd etmək lazımdır ki, sadalanan metod adları bəzən şərti xarakter daşıyır. Bir çox metodları ətraflı gözdən keçirdikdə onların bir birinə çox yaxın olduğu, bəzən isə sadəcə olaraq eyni metoda fərqli adlar verildiyi aydınlaşır.

Amerika psixoloqu D. Martin psixoloji keyfiyyət tədqiqatları kimi əsas üç metodu göstərir:

- Təbii şəraitdə müşahidə
- Etnoqrafik tədqiqat
- Hadisənin öyrənilməsi

Başqa mənbələrdən bu siyahıya aşağıdakıları əlavə etmək olar:

- Iştirakçı kimi müşahidə aparılması
- Məzmun analizi
- Fokus qrupu
- Qeyri struktur intervyu

Kəmiyyət tədqiqatı metodu.

Kəmiyyət tədqiqatı metodları (ing. *Quantitative research*) — sosial, humanitar və tətbiqi elmlərdə məlumatların ədədi (sayla ifadə olunan) formada toplanması, təhlili və şərhi üçün istifadə edilən elmi tədqiqat metodlarının toplusu. Bu metodlar reallığın ölçülə bilən aspektlərinə əsaslanır və tədqiqatçıya müəyyən dəyişənlər arasındakı əlaqələri statistik cəhətdən qiymətləndirməyə imkan verir.

Kəmiyyət tədqiqat metodları əsasən obyektivlik, təkrarolunma, statistik təhlil və hipotez sınağı kimi prinsiplərə əsaslanır. Bu metodologiya ilə aparılan araşdırmalar ölçülə bilən dəyişənlərə fokuslanır və adətən "nə qədər?", "neçə nəfər?", "neçə faiz?" kimi suallara cavab axtarılır. Əsas xüsusiyyətləri:

- dəyişənlər arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirmək.
- strukturlaşdırılmış alətlərlə məlumat toplamaq (anket, test, eksperiment və s.).
- rəqəmlərlə ifadə olunan məlumat (say, faiz, orta göstərici və s.).
- statistik metodlarla (deskriptiv və inferensial analiz).
- ümumi nəticələr çıxararaq geniş kütləyə aid etmə imkanı.

Kəmiyyət və keyfiyyət metodları

Xüsusiyyət	**Kəmiyyət tədqiqatı**	**Keyfiyyət tədqiqatı**
Məlumat növü	Rəqəmlər	Sözlər, təsvirlər
Məqsəd	Ümumi nəticələr çıxarmaq	Dərinlikli anlamaq
Təhlil	Statistik	Tematik
Metod	Anket, test	Müsahibə, müşahidə
Nümunə	Böyük	Kiçik

BİR GƏRAYLININ İZİ İLƏ. AŞİKARDA GİZLİNLƏR

Rəhilə Hümmətova
f.ü.f.d., dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Filologiya fakültəsi Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası bölümü, rahilahummetova@gmail.com tel.: 050 510 01 91, ORCİD 0000-0003-2521-6361

Özet

Aşıq Azaflının lirikasında məcazın ən mürəkkəb növü olan metafor işlənmə intensivliyinə görə üstün mövqedədir. İnsana xas olan xüsusiyyətlərin cansız varlıqların, təbiətin, quş və heyvanların, mücərrəd anlayışların və s. üzərinə köçürülməsi ilə yaranan metafor daha çox diqqət çəkir. Metafor ilə bir əşya üzərinə müxtəlif əlamət və xüsusiyyətləri köçürmək mümkün olduğundan məcazın bu növündən Azaflı şeirlərinin emosional gücünün artmasında, lirik qəhrəmanın daxili aləminin təsvirində geniş şəkildə faydalanmışdır. Aşıq bəzən (hətta daha çox) nəzərə çatdırmaq istədiyi fikirlərlə bağlı olaraq metaforlar silsiləsi yaradır. Bu metaforlar silsiləsində dağlar başında qıy vuran qartalın xüsusi çəkisi vardır. Elə "Qartal" gəraylısında yenə də metaforik obraz olaraq aşıq-şairin duyğularına hakim kəsilən qartaldır. Qartal aşığın poeziyasının şah kəlməsi, Azaflının ilham pərisidir, vüqarlı duruşu, əyilməzliyidir. Əbəs yerə Azaflı "Qoca Qartal" adlandırılmır. Əzəmət simvolu qartal həm təşbeh, həm də metaforik obraz kimi aşığın könül rübabının sarı simlərini ehtizaza gətirir. "Qoca qartal" və "Qartal" gəraylıları semantik yükünə, şairin poetik duyğularının, gerçək hisslərinin təsvirinə, həmçinin mətnaltı məna tutumuna görə çox böyük maraq doğuran əsərlərdir. "Dildə metaforik vahidlərin yaranması, hər şeydən əvvəl, təfəkkür hadisəsidir, yəni insan şüurunun əşya və hadisələr arasındakı qarşılıqlı məntiqi əlaqələrin dərk edilməsi ilə bağlıdır. Gerçəkliyin müxtəlif predmetləri arasında mövcud olan əlamət oxşarlığı, bənzərliyi bir əşyanın adını digəri üçün də işlətməyə imkan verir". Bu baxımdan "Qartal" gəraylısında aşıq-şair gerçəkliyin gizlinlərini köçürmə əsasında dah qüvvətli bir şəkildə ortaya çıxara bilir. Potensial oxucu gəraylının misralarında görünənlərin görünməyən tərəflərini, şeirin alt qatındakı mənaları dərk etməkdə çətinlik çəkmir, zənnimizcə: *Zirvələrdən endirdilər, Bəxtin dəydi daşa, qartal. Zalım ovçu vurdu səni, Düşdün zildən qaşa, qartal.* Məqalədə Azaflı Mikayılın poeziyasının dil materialları üzərində araşdırmalar aparılmış, çox zəngin forma və məzmun gözəlliyinə malik olan "Qartal" gəraylısının poetik dili tədqiqata cəlb edilmişdir.

Açar sözlər: Aşıq Mikayıl Azaflı, "Qartal" gəraylısı, metafor, gizlindəki gerçəkliyin poetik açıqlanması

GİRİŞ

Aşıq poeziyasının dil və üslub xüsusiyyətlərinin hərtərəfli təqdiqata cəlb olunması bütövlükdə aşıq sənətinin araşdırılması işinin tərkib hissəsi kimi mühüm bir funksiya yerinə yetirir. Həmçinin aşıq yaradıcılığının tədqiqata cəlb olunması Azərbaycan dilinin hərtərəfli öyrənilməsi işində indiyə qədər yol verilmiş boşluqların aradan qaldırılmasına xidmət edir. Beləliklə, həm aşıq poeziyası daha ətraflı araşdırmaya cəlb edilir, həm də dilçiliyin bütün əsas bölmələri üzrə elmi problemlərin daha əsaslı və elmi şəkildə formalaşmasına və düzgün həllinə şərait yaranmış olur. Bunun əsas səbəbi onunla bağlıdır ki, aşıq poeziyası çox zəngin dil faktlarını özündə qoruyub- saxlayan sənət abidəsidir və bu materiallar tədqiqata cəlb edilmədən dilimizin hərtərəfli araşdırılması, düzgün elmi nəticələrin əldə olunması mümkün deyil.

ARAŞDIRMA VƏ MÜZAKİRƏ

Aşıq Mikayıl Azaflının yaradıcılığında müşahidə olunan məcazlardan biri metaforadır. Metafora bədii fikrin ifadəsi baxımından ən güclüsü, işlənmə dairəsinin genişliyinə, növ və formalarının zənginliyinə görə ən imkanlısıdır. “Dildə metaforik vahidlərin yaranması, hər şeydən əvvəl, təfəkkür hadisəsidir, yəni insan şüurunun əşya və hadisələr arasındakı qarşılıqlı məntiqi əlaqələrin dərk edilməsi ilə bağlıdır. Gerçəkliyin müxtəlif predmetləri arasında mövcud olan əlamət oxşarlığı, bənzərliyi bir əşyanın adını digəri üçün də işlətməyə imkan verir”. Bir əşya və ya hadisə haqqında qüvvətli təsəvvür yaratmaq üçün bunları başqa bir predmetin, ya hadisənin ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini bildirən məcazi ifadə ilə təsvir etməyə metafora və yaxud istiarə deyilir. “Metafora” yunan, “istiarə” ərəb mənşəli sözlərdir. Metafora vasitəsilə şair və yazıçı əşya və hadisələr arasındakı oxşarlıq və ya fərqi, təsvir etdiyi əşya və hadisənin əsas cəhətini qabarıq şəkildə vermiş olur. Metafora köçürmə deməkdir. Bir əşya, hadisə, hal və hərəkətə aid olan əlamət və xüsusiyyətlər başqa bir əşyanın üzərinə köçürülür. Məcazın daha mürəkkəb növü olan metafora da müqayisə, oxşatma əsasında yaradılır. Metaforadakı mürəkkəblik ondakı mücərrədlikdən, yəni qarşılaşdırılan əşyaların birinin iştirak etməməsindən yaranır. Metaforada qarşılaşdırılan tərəflərdən biri faktiki olaraq nəinki iştirak etmir, heç adı da çəkilmir, bənzədilən tərəflər arasında real əlaqə də olmur. Əşya və hadisələr arasında mümkün olan müxtəlif bənzəyiş əlaqələrinə əsasən metaforanın ən geniş işlədilmiş növləri insana xas olan əlamət və keyfiyyətlərin cansız əşyaların və digər canlıların üzərinə köçürülməsi ilə yaranan metaforalardır. Aşıq Azaflının lirikasında məcazın ən mürəkkəb növü olan metafora işlənmə intensivliyinə görə üstün mövqedədir. İnsana xas olan xüsusiyyətlərin cansız varlıqların, təbiətin, quş və heyvanların, mücərrəd anlayışların və s. üzərinə köçürülməsi ilə yaranan metafora daha çox diqqət çəkir. Metafora ilə bir əşya üzərinə müxtəlif əlamət və xüsusiyyətləri köçürmək mümkün olduğundan məcazın bu növündən Azaflı şeirlərinin emosional gücünün artmasında, lirik qəhrəmanın daxili aləminin təsvirində geniş şəkildə faydalanmışdır. Aşıq bəzən (hətta daha çox) nəzərə çatdırmaq istədiyi fikirlərlə bağlı olaraq metaforalar silsiləsi yaradır. Bu metaforlar silsiləsində dağlar başında qıy vuran qartalın xüsusi çəkisi vardır. Elə “Qartal” gəraylısında yenə də metaforik obraz olaraq aşıq-şairin duyğularına hakim kəsilən qartaldır. Əvvəlki sətirlərdə qeyd etdiyimiz kimi, “qartal” aşığın poeziyasının şah kəlməsidir. Qartal Azaflının ilham pərisidir, vüqarlı duruşu, əyilməzliyidir. Əbəs yerə Azaflı “Qoca Qartal” adlandırılmır. Əzəmət simvolu qartal həm təşbeh, həm də metaforik obraz kimi aşığın könül rübabının sarı simlərini ehtizaza gətirir. “Qoca qartal” və “Qartal” gəraylıları semantik yükünə, şairin poetik duyğularının, gerçək hisslərinin təsvirinə, həmçinin mətnaltı məna tutumuna görə çox böyük maraq doğuran əsərlərdir. “Qartal” gəraylısını nəzərdən keçirək:

Uca Qafqaz dağlarında,

Gəzdin aşa-aşa, qartal.

Zalım ovçu vurdu səni,

Düşdün zildən qaşa, qartal.

İlk baxışda misraların semantik yükü reallıqdan xəbər verir. Zalım ovçunun qartalı vurmasında, onun zildən qaşa düşməsində qeyri-adi heç nə yoxdur. Lakin az sözlə dərin mənalar yaratmağa qadir olan Azaflının əsl niyyəti bir qədər dərindədir. Uca Qafqaz dağlarında qanad çalan qartal Azərbaycandır. Qanadlarını gərmiş qartal xəritədən də açıq-aydın görünür. Zalım ovçunun da ünvanı bəllidir: Azərbaycanın azadlığını əlindən almış Sovet imperiyası. Düz yetmiş il Azərbaycan "zildən qaşa" düşərək yaşayıb.

Şirin-şirin dindirdilər,

Qəmdən-qəmə mindirdilər.

Zirvələrdən endirdilər,

Bəxtin dəydi daşa, qartal.

Bəndlər sıralandıqca semantik dinamika sanki gizlin-dən açığa doğru hərəkət alır. Bu misraların ifadə etdiyi üslubi məqsədi dərk etmək daha asandır. Misralar qeyri-müəyyən şəxsli cümlələr şəklində qurulsa da, ayıq oxucu "qeyri-müəyyən şəxsin" kimliyini bilir, tanıyır. "Şirin-şirin dindirdilər, Qəmdən-qəmə mindirdilər" üslubi təzad təşkil edir. "Qəmdən-qəmə mindirənlər zirvələrdən endirməyi" də çox gözəl bacarırlar. Və burada antiteza üslubi antonimlərlə (mindirdilər-endirdilər) davam edərək frazeoloji vahidlə məntiqi sonluğa təkan verir. Frazeoloji vahid qafiyə düzü-mündə iştirak etməsə də, bütövlükdə mətnin semantikasına təsir edən ən mühüm poetik vasitədir. "Bəxti daşa dəyən", metaforik obraz kimi canlandırılan Azərbaycandır (məlumdur ki, metaforada müqayisə olunan tərəflərdən biri iştirak etmir).

Aşıq ağlar elat deyin,

Şahin quşlar qanad deyin.

Çırpınırsan həyat deyin,

Can verirsən haşa, qartal.

Azaflıynan bax çağlara,

Yaralısan, dön sağlara.

Bir də uç, qon o dağlara,

Vaxt gəlincə yaşa, qartal.

1918-ci ildə yaradılan və cəmi 23 ay yaşayan ADR-in Qızıl Ordu tərəfindən işğal olunması tarixi cinayət idi və biz bunu yaşadıq. Bu tarixi faktı, məlum həqiqəti təkrarlamaqdan uzağıq. Sadəcə o məşum illəri misraların şərhi üçün xatırladırıq.

Sovet imperiyası – Moskva Azərbaycanın sərvətinə sahib çıxdı, düşünən beyinləri (Ə.Cavad, H.Cavid, M.Müşfiq, A.İldırım, Y.V.Çəmənzəminli və yüzlərlə başqaları) məhv etdi, sürgünlərdə çürütdü. "Şahin quşların" qanadını qırdı. Azərbaycan uzun müddət müstəqil, azad həyat üçün çırpındı.

Möhürbənd nikbin yalvarış, istəklə, əsl vətənpərvər oğul ərki ilə tamamlanır. "Qoca Qartal"–Azaflı gəraylının birinci və ikinci bəndində felləri xəbər formasının şühudi keçmiş zamanında verir (gəzdin, vurdu, düşdün, dindirdilər, mindirdilər, endirdilər, bəxtin dəydi daşa). Hadisə və proseslərin olub-bitdiyi zaman, həmçinin aşığın da hərəkətlərin cərəyan etdiyi dövrə şahidliyi feillərin məhz şühudi keçmiş zamanda olmasını qətiləşdirir. Üçüncü bəndin hərəkət bildirən vahidləri indiki zamandadır (çırpınırsan, can verirsən). Bu, bir təsadüf ola bilməz. 1970-80-ci illərdə gizli olsa da, azadlıq səsləri eşidilirdi və Azaflı onu duyurdu. Azərbaycanı azad görmək

istəyənlərdən, bəlkə də, birincisi elə Azaflının özü idi. Əsərləri də bunu sübut edir. Bu cür siyasi xarakterli şeirlərinə görə dönə-dönə təhlükəsizlik idarələrinə çağırılır, ifadəsi alınır, zindanlara atılır, əsərləri mətbuat üzü görmürdü. Bütün bu məhrumiyyətlərə baxmayaraq, Azaflı axına qarşı kürək çəkməkdən yorulmurdu. Üçüncü bənd hadisələrin davam etdiyi dövrün reallıqlarını bildirdiyindən fellərin indiki zamanda verilməsi təbiidir. Gəraylının möhürbəndində hadisələrin gələcəkdə icrası nəzərdə turulur, baxmayaraq ki, konkret zaman bildirən qrammatik forma yoxdur. Feillər (bax, dön, uç, qon, yaşa) əmr formasının II şəxsinin təkindədir. Azaflı qartala – Xəzərin üzərinə əyilərək su işmək istəyən Qartala –Azərbaycana yalvarır: Əvvəlki çağlara – azad vaxtlara bax, ayağa qalx! ("Dur ayağa, ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan! M.Şəhriyar). Yaralı olsan da (sovetlərin işğalına işarədir), özündə qüvvə tap, "sağlara" dön. "Sağlar"ın çox dərin məcazi mənası vardır. Aşıq bu sözlə "Bir qartalın qanadıyıq, Bir millətin damadayıq, Bir babanın övladıyıq, Sizin ellər, bizim ellər" söylədiyi Türkiyəyə işarə vurur. Axırıncı misralarda aşığın şeir rübabı sanki "Cəngi" üstündə köklənir, qəti döyüşə çağırış misraların ruhuna hakim kəsilir. Azad gələcəyə dərin inam bəsləyən Azaflı "qartala" üz tutur, yenidən uçub dağ zirvələrinə qonmağı və "vaxt gəlincə yaşamağı" xahiş edir, yalvarır.

Azaflının metaforalarla zəngin olan hər iki gəraylısı dillər əzbəridir, toyların, şənliklərin bəzəyidir. Xüsusilə "Qoca Qartal" –"Azaflı dübeytisi"! Hər ikisində Azərbaycanın – uca Qafqaz dağlarında qanadlarını gərən Qartalın taleyi vərəqlənir.

Aşığın elə bir şeiri tapılmaz ki, onun misralarında iki-üç və daha çox metafora işlənməsin. Əsərlərinin böyük əksəriyyəti siyasi xarakterlidir. Bu baxımdan metaforalarla danışmaq nisbətən "təhlükəsiz" görünür. Aşıq Azaflının poetik düşüncələri, dinləyənlərə və oxuculara çatdırmaq istədiyi ağrılı fikirlər metaforalar kontekstində daha qüvvətli səslənir.

NƏTİCƏ. Azaflı şeirlərinin emosional gücünün artmasında, lirik qəhrəmanın daxili aləminin təsvirində metaforlar xüsusi poetik çəkiyə malikdir. Qartal aşığın poeziyasının şah kəlməsidir. Qartal Azaflının ilham pərisidir, vüqarlı duruşu, əyilməzliyidir. Gəraylıda "Bəxti daşa dəyən", metaforik obraz kimi canlandırılan Azərbaycandır. Azaflı qartala –Xəzərin üzərinə əyilərək su işmək istəyən Qartala –Azərbaycana yalvarır ki, əvvəlki çağlara – azad vaxtlara bax, ayağa qalx!

ƏDƏBİYYAT (KAYNAKÇA)

1. Azaflı ocağı. (2015). "Nərgiz" nəşriyyatı. Bakı
2. Azaflı, M. (2008). Qoca Azaflıyam. "Nərgiz" nəşriyyatı. Bakı
3. A.Qurbanov. (2003). Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild. "Nurlan". Bakı
4. Hüseynov, M. (2010). Səsin poeziyası. Bakı
5. Hümmətova, R. (2016). M.Azaflının poetikası. "Elm və təhsil". Bakı
6. https://az.wikipedia.org
7. https://www .wikimedia.az-az
8. Kazımov, Q. (1996). Qurbani və poetikası. Bakı
9. Qasımlı, M. (1999). Aşıq sənətinin poetik sistemləri. "Elm"
10. Paşayev, A. (2013). Aşıq sənəti və poetik ənənələr. "Elm və Təhsil"

ANA DİLİ ÖĞRETİMİNDE YAPAY ZEKÂ TABANLI DEĞERLENDİRME SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI

Baş müəllim, Lale MUSAYEVA
Azerbaycan Devlet Pedaqoji Universitesi, Azerbaycan dili ve öğretim teknolojisi bölümü,
lala.musayeva.adpu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7701-5716

Özet

Günümüz eğitim ortamında dijitalleşme ve yapay zekâ (AI) teknolojilerinin hızlı gelişimi, öğretim ve değerlendirme süreçlerinin yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Özellikle ana dili öğretiminde öğrencilerin dil becerilerinin nesnel, hızlı ve bireyselleştirilmiş şekilde değerlendirilmesi önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ temelli değerlendirme sistemleri geleneksel yaklaşımlara alternatif olarak yeni imkânlar sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ana dili öğretiminde yapay zekâ tabanlı değerlendirme sistemlerinin uygulanabilirliğini, avantajlarını ve sınırlılıklarını incelemektir. Araştırma bulguları, bu sistemlerin öğrencilerin okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerilerini kapsamlı bir şekilde analiz etme imkânı sunduğunu göstermektedir. Yapay zekâ algoritmaları sayesinde metinlerin anlamsal analizi yapılabilmekte, dilbilgisi hataları otomatik olarak tespit edilebilmekte, konuşmanın fonetik özellikleri değerlendirilebilmekte ve bireysel gelişim süreci izlenebilmektedir. Bu durum öğretmenlerin iş yükünü azaltırken değerlendirmede öznel yaklaşımları da en aza indirmektedir. Ayrıca yapay zekâ sistemleri, her öğrencinin bireysel özelliklerine uygun geri bildirim sunarak uyarlanabilir bir öğrenme ortamı oluşturur. Bu yaklaşım öğrencilerin motivasyonunu artırır, öz değerlendirme becerilerini geliştirir ve öğrenme sürecine aktif katılımı teşvik eder. Özellikle yazılı anlatımın geliştirilmesi, kelime hazinesinin zenginleştirilmesi ve standart telaffuz becerilerinin kazandırılması alanlarında bu teknolojilerin etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, yapay zekâ sistemlerinin uygulanması bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Teknolojik altyapının yetersizliği, öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyi, veri güvenliği ve etik sorunlar bu alanda dikkat edilmesi gereken başlıca konulardır. Ayrıca yapay zekânın insan unsurunu tamamen ikame edememesi, pedagojik karar süreçlerinde öğretmenin rolünün korunmasının önemini ortaya koymaktadır. Ana dili öğretiminde yapay zekâ tabanlı değerlendirme sistemlerinin kullanımı, eğitimin kalitesini artırmada önemli ve gelecek vadeden bir yönelimdir. Bu sistemlerin etkin kullanımı için teknolojik imkânların geliştirilmesi, öğretmenlerin mesleki gelişiminin desteklenmesi ve etik ilkelerin korunması büyük önem taşımaktadır. Böylece yapay zekâ teknolojileri, geleneksel öğretim yöntemlerini tamamlayarak daha esnek, nesnel ve bireyselleştirilmiş bir değerlendirme ortamı oluşturulmasına katkı sağlar.

Anahtar Kelimeler: yapay zekâ, ana dili öğretimi, değerlendirme sistemleri, dijital eğitim, uyarlanabilir öğrenme, dil becerileri, otomatik analiz

APPLICATION OF AI-BASED ASSESSMENT SYSTEMS IN MOTHER TONGUE TEACHING

Senior lecturer, Lala MUSAYEVA
Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Azerbaijani Language and Educational Technology, lala.musayeva.adpu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7701-5716

Abstract

In the modern educational environment, the rapid development of digitalization and artificial intelligence (AI) technologies has necessitated the reconsideration of teaching and assessment processes. Particularly in mother tongue education, the objective, efficient, and individualized assessment of students' language skills has become a pressing issue. In this regard, AI-based assessment systems offer new opportunities as an alternative to traditional approaches. The purpose of this study is to explore the application possibilities, advantages, and limitations of AI-based assessment systems in mother tongue teaching. The research demonstrates that these systems enable a comprehensive evaluation of students' reading, writing, listening, and speaking skills. Through AI algorithms, it becomes possible to conduct semantic analysis of texts, automatically detect grammatical errors, assess phonetic features of speech, and monitor individual learning progress. This not only reduces teachers' workload but also minimizes subjectivity in assessment. Moreover, AI-based systems create adaptive learning environments by providing personalized feedback tailored to each student's individual characteristics. Such an approach enhances student motivation, develops self-assessment skills, and ensures active participation in the learning process. The application of these technologies is particularly effective in improving writing skills, expanding vocabulary, and developing standard pronunciation abilities. However, the implementation of AI systems is also accompanied by certain challenges. Insufficient technological infrastructure, the level of teachers' digital literacy, data security concerns, and ethical issues remain critical areas requiring attention. Additionally, AI cannot fully replace the human factor, highlighting the importance of maintaining the teacher's role in pedagogical decision-making. The application of AI-based assessment systems in mother tongue education represents a promising direction for improving the quality of education. Expanding technological capacities, ensuring teachers' professional development, and maintaining ethical standards are essential for effective implementation. Thus, AI technologies can complement traditional teaching methods and contribute to the development of a more flexible, objective, and personalized assessment environment.

Keywords: artificial intelligence, mother tongue education, assessment systems, digital education, adaptive learning, language skills, automated analysis

DİLÇİLİKDƏ FONETİKA VƏ FONOLOGİYA XÜSUSİYƏTLƏRİ VƏ FUNKSİYALARI

f.ü.f.d, dosent, Svetlana MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Xarici Dillər Mərkəzi,
svetlanamammedova72@gmail.com, ORCID: 0001-0003-8216-3639

Özet

Bu məqalədə dilçilikdə fonetika və fonologiyanın əsas xüsusiyyətləri, qarşılıqlı əlaqəsi və funksional əhəmiyyəti araşdırılır. Fonetika nitq səslərinin akustik, artikulyator və perseptiv xüsusiyyətlərini öyrənən elm sahəsi kimi təqdim olunur. Fonologiya isə səs vahidlərinin, xüsusilə fonemlərin, dildəki funksional və struktur rolunu araşdırır. Məqalədə qeyd olunur ki, fonetika və fonologiya bir-birindən ayrı deyil, əksinə, eyni elmi sistemin bir-birini tamamlayan iki istiqamətidir. Fonetika nitq səslərinin fiziki və fizioloji cəhətlərini öyrəndiyi halda, fonologiya həmin səslərin mənaseçdirici, fərqləndirici və sərhədləndirici funksiyalarını izah edir. Tədqiqat zamanı Azərbaycan dilinin fonem sistemi, sait və samitlərin kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri, fonetik əvəzlənmələr və fonem variantları təhlil edilir. Eyni zamanda dilin tarixi inkişafı nəticəsində başqa dillərdən alınmış sözlərin Azərbaycan dilinin fonetik qanunlarına uyğunlaşması məsələsi diqqətə çatdırılır. Bu prosesdə xüsusilə ahəng qanununun və kombinator dəyişmələrin rolu vurğulanır. Məqalədə fonemlərin distinktiv, delimitativ və kulminativ funksiyaları ayrıca nəzərdən keçirilir və onların dilin semantik və struktur sistemində tutduğu yer izah olunur. Araşdırma göstərir ki, fonemlər yalnız fiziki səs vahidi kimi deyil, həm də dilin leksik və qrammatik mənalarının formalaşmasında mühüm rol oynayan funksional vahidlər kimi qiymətləndirilməlidir. Fonetika və fonologiyanın paralel şəkildə öyrənilməsi dilin səs sisteminin daha dərindən anlaşılmasına, orfoepik və orfoqrafik qaydaların düzgün izahına, həmçinin ədəbi dilin normalarının müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır. Nəticə etibarilə, fonetika və fonologiya dilçilikdə yalnız nəzəri deyil, həm də praktik baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyan elmi sahələrdir.

Anahtar Kelimeler: fonem, səs sistemi, distinktiv funksiya, delimitativ funksiya, kulminativ funksiya

FEATURES AND FUNCTİONS OF PHONETİCS AND PHONOLOGY İN LİNGUİSTİCS

Phd., Associate professor, Svetlana MAMMADOVA
Foreign Languages Center of Azerbaijan State Pedagogical University,
svetlanamammedova72@gmail.com, ORCID: 0001-0003-8216-3639

Abstract

This article explores the fundamental characteristics, interrelationship, and functional significance of phonetics and phonology in linguistics. Phonetics is presented as a field of science that studies the acoustic, articulatory, and perceptual properties of speech sounds. Phonology, on the other hand, investigates the functional and structural role of sound units, particularly phonemes, in language. The article notes that phonetics and phonology are not separate disciplines; rather, they are two complementary directions within the same scientific system. While phonetics examines the physical and physiological aspects of speech sounds, phonology explains the meaning-distinguishing, differentiating, and delimiting functions of those sounds. The study analyzes the phoneme system of the Azerbaijani language, the quantitative and qualitative characteristics of vowels and consonants, phonetic alternations, and phoneme variants. Simultaneously, attention is drawn to the issue of how loanwords from other languages, acquired as a result of historical development, adapt to the phonetic rules of the Azerbaijani language. Within this process, the role of the law of vowel harmony and combinatorial changes is emphasized. The article separately examines the distinctive (distinctive), delimitative, and culminative functions of phonemes and explains their place within the semantic and structural system of the language. The research demonstrates that phonemes should be evaluated not merely as physical sound units but also as functional units that play a crucial role in forming the lexical and grammatical meanings of language. The parallel study of phonetics and phonology enables a deeper understanding of the sound system of the language, a correct explanation of orthoepic and orthographic rules, as well as the determination of standard literary language norms. Consequently, phonetics and phonology are scientific fields of significant importance in linguistics, not only theoretically but also practically.

Keywords: phoneme, sound system, distinctive function, delimitative function, culminative function

GİRİŞ

Dilçiliyin mühüm sahələrindən biri olan fonetika və fonologiya dilin səs sisteminin öyrənilməsində əsas nəzəri dayaqları təşkil edir. Dilin fonetik quruluşu yalnız səslərin fiziki-akustik və artikulyator xüsusiyyətlərinin təsviri ilə məhdudlaşmır; eyni zamanda bu səslərin dil daxilində hansı funksiyanı yerinə yetirdiyi, hansı semantik və struktur fərqləndirici rol oynadığı da nəzərə alınmalıdır. Məhz bu baxımdan fonetika və fonologiya bir-birini tamamlayan, lakin fərqli tədqiqat istiqamətlərinə malik olan dilçilik sahələri kimi çıxış edir. Fonetika nitq səslərinin yaranma mexanizmini, akustik xüsusiyyətlərini və fizioloji əsaslarını öyrəndiyi halda, fonologiya həmin səslərin dildəki funksional dəyərini, fonem sistemini və məna fərqləndirici cəhətlərini araşdırır.

Bu tədqiqatın əsas məqsədi fonetika və fonologiyanın dilçilikdə tutduğu yeri, onların qarşılıqlı əlaqəsini, funksional xüsusiyyətlərini və Azərbaycan dili materialı əsasında təzahür formalarını müəyyənləşdirməkdir. Araşdırmada fonem anlayışının nəzəri mahiyyəti, fonemlərin funksiyaları, nitq səslərinin artikulyator və akustik təsnifatı, eləcə də fonetik dəyişmələrin dilin inkişafında oynadığı rol diqqət mərkəzinə alınır. Mövzunun seçilməsi təsadüfi deyildir. Çünki müasir dilçilikdə səs sistemi ilə bağlı tədqiqatlar həm nəzəri, həm də praktik baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə orfoepiya, orfoqrafiya, nitq mədəniyyəti və ədəbi dil normalarının düzgün izahı üçün fonetika və fonologiyanın əsaslarının dərindən öyrənilməsi vacibdir.

Mövzunun əhəmiyyəti, ilk növbədə, dilin ən kiçik vahidlərinin belə böyük semantik və struktur yük daşıması ilə bağlıdır. Fonemlər yalnız səs vahidi deyil, həm də söz və morfemlərin fərqləndirilməsində iştirak edən funksional elementlərdir. Dilin mənalı vahidlərinin tanınması və ayırd edilməsi məhz fonoloji sistem vasitəsilə mümkün olur. Bu baxımdan fonologiya dilin struktur əsaslarını anlamaqda mühüm rol oynayır. Eyni zamanda fonetika nitq səslərinin maddi təbiətini izah etməklə dilçilikdə eksperimental və tətbiqi tədqiqatlara da zəmin yaradır. F.Y. Veysəllinin qeyd etdiyi kimi, fonetika və fonologiya “bir elmin qoşa qanadlarıdır”; fonetika dəqiq faktları üzə çıxarır, fonologiya isə onlara linqvistik şərh verir (Veysəlli, 2014, s. 153). Bu fikir həmin iki sahənin bir-birindən təcrid edilməsinin qeyri-mümkün olduğunu açıq şəkildə göstərir.

Tədqiqatın nəzəri çərçivəsini fonem, fonetik hadisə, fonetik əvəzlənmə, funksional fonetika, artikulyasiya, akustika və fonoloji funksiya kimi əsas anlayışlar təşkil edir. Müasir Azərbaycan dilçiliyində fonetika və fonologiya sahəsində aparılan araşdırmalar göstərir ki, dilin səs sistemi həm kəmiyyət, həm keyfiyyət, həm də funksional mövqe baxımından sistem təşkil edir (Nağısoylu, Veysəlli, & Kazımov, 2019). Fonologiyanın əsas tədqiqat obyekti olan fonem dilin leksik və qrammatik mənalarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu sistemdə hər bir fonemin distinktiv, delimitativ və kulminativ funksiyaları ayrıca əhəmiyyət daşıyır. Distinktiv funksiya mənanı fərqləndirməyə, delimitativ funksiya söz və morfem sərhədlərini müəyyən etməyə, kulminativ funksiya isə sözün vurğu və fonetik bütövlüyünü qorumağa xidmət edir.

Fonetik və fonoloji problemlərin öyrənilməsi dilin tarixi inkişafı ilə də sıx bağlıdır. Azərbaycan dilinin tarixi inkişafı prosesində başqa dillərdən keçmiş sözlərin fonetik baxımdan uyğunlaşması göstərir ki, dilin daxili qanunları, xüsusilə ahəng qanunu, alınma sözləri belə transformasiyaya uğradaraq milli fonetik sistemə daxil etmişdir. Hacızadənin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan dilində fonetik hadisələrin əsas hissəsi kombinator dəyişmələrlə bağlıdır və bu dəyişikliklər forma dəyişikliyi yaratsa da, çox zaman mənanı dəyişdirmir (Hacızadə, 2018). Bu fakt fonetik dəyişmələrin sistemli və daxili qanunauyğunluqlara əsaslandığını sübut edir.

Mövzunun nəzəri əhəmiyyəti ilə yanaşı, onun praktik əhəmiyyəti də böyükdür. Fonetika və fonologiyanın tədrisi gələcək filoloqların, müəllimlərin və dil mütəxəssislərinin peşəkar hazırlığında mühüm yer tutur. Nitqin düzgün tələffüzü, orfoepik qaydaların qorunması, ədəbi dilin normativ əsaslarının mənimsənilməsi və dil hadisələrinin elmi şərhi bu sahələrin bilavasitə tətbiq sahələridir. Eyni zamanda müasir dövrdə eksperimental fonetika, nitq texnologiyaları və avtomatik səs tanıma sistemləri kimi istiqamətlərdə də fonetik-fonoloji biliklər fundamental baza rolunu oynayır.

Beləliklə, fonetika və fonologiyanın xüsusiyyətləri və funksiyalarının araşdırılması dilin struktur və funksional sisteminin daha dərindən anlaşılmasına imkan verir. Bu tədqiqat həm nəzəri dilçilik, həm də tətbiqi dilçilik baxımından aktualdır və Azərbaycan dilinin səs sisteminin öyrənilməsinə elmi töhfə verməyi qarşıya məqsəd qoyur.

2. YÖNTEM

Bu araşdırmada keyfiyyət tədqiqat yanaşması əsas götürülmüş və iş, dilçilik təhlili çərçivəsində təsviri, müqayisəli və yozumlayıcı metodların birlikdə istifadə edilməsi ilə aparılmışdır. Araşdırmanın əsas məqsədi fonetika və fonologiyanın nəzəri sərhədlərini, qarşılıqlı əlaqəsini və funksional xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq; həmçinin bu iki sahənin Azərbaycan türkcəsinin səs sistemi üzərindəki əkslərinə nümunələr üzərindən baxmaqdır. Bu səbəbdən iş, eksperimental ölçmədən çox nəzəri təhlil və dil verilənlərinin funksional şərhinə əsaslanır.

Araşdırmanın nəzəri zəminini müasir dilçilikdə fonetika və fonologiyaya dair əsas yanaşmalar təşkil edir. Bu kontekstdə fonetikanın səslərin artikulyator, akustik və fizioloji xüsusiyyətlərini tədqiq edən sahə; fonologiyanın isə bu səslərin dil daxilində fərqləndirici, sərhəd müəyyənləşdirici və vurğu tənzimləyici funksiyalarını izah edən sahə olduğu qəbulundan çıxış edilmişdir. İşdə fonem, fonem variantı, fonetik dəyişmə, kombinator dəyişmə, distinktiv funksiya, deliminativ funksiya və kulminativ funksiya kimi əsas anlayışlar analitik çərçivəni formalaşdırmışdır. Tədqiq olunan nəzəri fikirlər, fonetika ilə fonologiyanın bir-birindən tamamilə ayrılan deyil, eyni sistemin bir-birini tamamlayan iki tərəfi olduğu anlayışı ətrafında dəyərləndirilmişdir.

Araşdırma verilənləri iki əsas mənbədən əldə edilmişdir. Birinci qrupu, mövzuya dair əsas və köməkçi akademik mənbələr təşkil edir. Bu çərçivədə Azərbaycan dilçiliyində fonetika və fonologiya sahəsində yazılmış monoqrafiyalar, dərsliklər, seçilmiş məqalələr və ümumi dilçilik tədqiqatları təhlil edilmişdir. İkinci qrupu isə Azərbaycan türkcəsinin səs sistemi ilə bağlı nümunəvi dil materialı təşkil etmişdir. Bu materiallara səs dəyişmələri, alınma sözlərin fonetik uyğunlaşması, sait və samit variantları, vurğu və tələffüz xüsusiyyətləri ilə bağlı nümunələr daxildir. Nümunələrin seçilməsində, araşdırmanın problemi ilə birbaşa əlaqəli olmaları, fonetik-fonoloji hadisələri aydın şəkildə əks etdirmələri və Azərbaycan türkcəsinin sistem xüsusiyyətlərini təmsil etmələri əsas götürülmüşdür.

İşdə ilk növbədə ədəbiyyat icmalı aparılmışdır. Ədəbiyyat icmalı prosesində fonetika və fonologiya sahəsində ortaya qoyulmuş əsas fikirlər sistemli şəkildə təsnifləşdirilmiş; xüsusilə fonem anlayışı, səslərin funksional dəyəri və səs dəyişmələrinin xarakteri üzərində dayanan tədqiqatlar ətraflı şəkildə dəyərləndirilmişdir. Bu mərhələdə nəzəri biliklər yalnızca aktarılmamış, həm də araşdırmanın məqsədi doğrultusunda yenidən yozulmuşdur. Mənbələrdən əldə edilən verilənlər arasında konseptual bənzərliklər və ayrımlar müəyyən edilərək araşdırmanın nəzəri çərçivəsi formalaşdırılmışdır.

İkinci mərhələdə, Azərbaycan türkcəsinə aid fonetik və fonoloji nümunələr təsviri təhlil metodu ilə tədqiq edilmişdir. Bu istiqamətdə səslərin artikulyasiya formaları, akustik xüsusiyyətləri, sait və samitlərin təsnifatı, fonemlərin variantlaşma prosesləri və dildəki funksional vəzifələri izah edilmişdir. Xüsusilə alınma sözlərin Azərbaycan türkcəsinin səs qaydalarına necə uyğunlaşdığı məsələsi üzərində dayanılmış; bu prosesdə ahəng qanunu, sait uyğunluğu və kombinator dəyişmələr nəzərə alınmışdır. Nümunələr tədqiq edilərkən formal dəyişmə ilə məna dəyişməsinin bir-birindən ayrılması əsas götürülmüş, beləliklə fonetik dəyişmə ilə fonematik dəyişmə arasındakı fərq funksional baxımdan ortaya qoyulmuşdur.

Araşdırmada müqayisəli metoddan da istifadə edilmişdir. Bu metod çərçivəsində Azərbaycan türkcəsinin fonem sistemi digər dillərdəki fonem sistemləri ilə ümumi dilçilik səviyyəsində müqayisə edilmişdir. Xüsusilə sait-samit miqdarı, uzun sait varlığı, fonemlərin sistem daxilində paylanması və dilin mənşəyinin müəyyənləşdirilməsində fonem sisteminin oynadığı rol üzərində dayanılmışdır. Müqayisəli yanaşma, Azərbaycan türkcəsinin səs sisteminə məxsus cəhətləri daha aydın şəkildə ortaya qoymağa xidmət etmişdir.

Verilənlərin təhlilində funksional dilçilik yanaşmasından istifadə edilmişdir. Buna əsasən səslər yalnız fiziki reallıq kimi deyil, məna ayırd edən və dilin struktur bütövlüyünü təmin edən vahidlər kimi götürülmüşdür. Fonemlərin distinktiv, deliminativ və kulminativ funksiyaları nümunələr üzərindən dəyərləndirilmiş; bu funksiyaların söz, morfem və vurğu səviyyəsindəki təsirləri yozumlanmışdır. Beləliklə, araşdırma, səs hadisələrini yalnız təsvir edən deyil, onların dil sistemi daxilindəki vəzifəsini izah edən metodoloji çərçivəyə oturdulmuşdur.

Bu işin metodoloji məhdudiyyəti, araşdırmanın eksperimental fonetik vasitələrə deyil, mövcud akademik mənbələrlə nümunəvi dil verilənlərinin nəzəri təhlilinə əsaslanmasıdır. Bununla birlikdə bu vəziyyət, işin məqsədinə uyğundur; çünki araşdırma, fonetika və fonologiyanın nəzəri və funksional tərəflərini ortaya qoymağı hədəfləyir. Gələcəkdə aparılacaq tədqiqatlarda spektroqrafik analiz, laboratoriya fonetikası ölçmələri və nitq verilənlərinin kəmiyyət tədqiqi ilə bu nəticələrin daha da dərinləşdirilməsi mümkündür.

Nəticə olaraq, bu araşdırmada istifadə edilən metod, fonetika və fonologiyanın həm nəzəri, həm də funksional tərəflərini birgə dəyərləndirməyə imkan yaratmışdır. Təsviri, müqayisəli və funksional analiz texnikalarının birlikdə istifadə edilməsi, Azərbaycan türkcəsinin səs sisteminin daha bütöv şəkildə tədqiq edilməsinə imkan vermiş; beləliklə iş, dilin səs quruluşuna dair çoxölçülü bir təhlil ortaya qoymuşdur.

3. BULGULAR

Fonologiya dilin səs sistemini funksional və struktur baxımından öyrənən elm sahəsidir. Danışıqda iştirak edən səslərin bir qismi isə dildə sırf leksik və qrammatik məna yaratmağa xidmət edir. Bu cür danışıq səsləri dilçilikdə fonem adlanır. Dünya dillərini bir-birindən fərqləndirən əsas elementlərdən biri və başlıcası fonemlər sistemidir. Dildə mövcud olan fonemlər kəmiyyətcə, keyfiyyətcə və mövqecə bir sistem təşkil edir. Hər bir dilin özünəməxsus fonemlər sistemi vardır. Dünya dilləri sait və samitlərin kəmiyyət və keyfiyyətinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Məsələn, abxaz dilində 60 fonemdən 58-i samit, 2-si (a, i) saitdir. Azərbaycan dilində 33 fonemdən 9-u sait, 24-ü samitdir. Bunlardan başqa, hər bir dilin özünəməxsus sait və samitlər sistemi vardır. Bu sistemdə sait və samitlər keyfiyyətcə sonsuz dərəcədə müxtəliflik təşkil edir. Məsələn, ərəb, fars dilləri üçün uzun saitlər xarakterik olduğu halda, Azərbaycan dilində saitlər bu cür səciyyəvi deyildir. Buna görə də Azərbaycan dili leksikasında uzun saitlər olan sözlər alınma hesab edilir. Ümumiyyətlə, dilin fonemlər sistemi onun mənşəyinin tədqiqində çox mühüm rol oynayır.

Fonologiyanın əsas tədqiqat obyekti fonemdir. Burada dilin fonoloji sistemi araşdırılır. Q.Kazımov yazır ki, fonologiyada danışıq səslərinin funksional cəhəti fonetik vahidlər sistem şəklində öyrənilir (Nağısoylu, Veysəlli, Kazımov, 2019). F.Veysəlliyə görə, fonetika və fonologiya vahid elmin müxtəlif aspektləridir:“Fonetika akustik, artikulyator və perseptiv tədqiqatları müasir elektro-akustik avadanlıqların və metodların köməyi ilə təhlildən sonra dəqiq faktları aşkar edərək fonologiyanın ixtiyarına verir, fonologiya da onlara söykənərək dilin fonoloji sistemini müəyyənləşdirmək üçün onlara linqvistik şərh verir. Bunlar bir elmin qoşa qanadlarıdır” (Veysəlli, 2014). Gördüyümüz kimi, F.Veysəlli fonetikanı fonologiyadan ciddi mənada ayrılmasını qəbul etməmişdir Dünya dilçiliyində olduğu kimi, Azərbaycan dilçiliyində də hesab edilir ki, fonem iki istiqamətdə fonetik və fonoloji öyrənilməlidir. Fonologiya danışıq səsinin funksional keyfiyyətini öyrənirsə, fonetika da akustik, artikulyator xüsusiyyətlərini öyrənir. Funksional fonetika , nitq səslərinin akustik və artikulyator xüsusiyyətlərindən daha çox, onların dildəki mənaseçdirici və fərqləndirici funksiyalarını öyrənən dilçilik sahəsidir.

Funksional fonetikanın bir çox xüsusiyyətləri vardır:

1.Fonemlərin Tədqiqi: Nitq səslərini fiziki akustik xüsusiyyətlərinə görə deyil, məna fərqləndirmə qabiliyyətinə və fonem funksiyasına görə araşdırır.

2.Sistemlilik: Səslərin bir-biri ilə əlaqəsini və dilin fonetik sistemindəki yerini təhlil edir.

3.Funksional Üslublar: Fonetik vasitələrin bədii və danışıq dilindəki orfoepik və orfoqrafik imkanlarını öyrənir.

Nitq səsləri isə artikulyator yəni yaranma və akustik fiziki xüsusiyyətlərinə görə təsnif edilir. Artikulyasiya nitq üzvlərinin dil, dodaq, səs telləri hərəkəti ilə səsin yaranmasını, akustika isə səs dalğalarının tezliyi, intensivliyi və müddəti kimi fiziki parametrlərini yəni ton və küyü əhatə edir. Saitlər ton, samitlər isə küy əsaslı xüsusiyyətlərə malikdir. Nitq Səslərinin Artıkulyator Xüsusiyyətləri səslərin yaranma mexanizmi və nitq aparatının vəziyyəti ilə bağlıdır.

1.Saitlər: Ağız boşluğunda heç bir maneəyə rast gəlmədən, səs tellərinin titrəməsi (ton) ilə yaranır. Təsnifatı dilin vəziyyətinə (ön/arxa, üst/alt) və dodaqların vəziyyətinə (dairəvi/dairəvi olmayan) görə aparılır.

2.Samitlər: Ağız boşluğunda müxtəlif maneələrin (dodaq-dodaq, dil-diş və s.) yaranması ilə formalaşır. Samitlərin artikulyasiyası maneənin yerinə və yaranma tərzinə (partlayan, sızıcı) görə müəyyən edilir.

3.Artikulyasiya üzvləri: Dil, dodaqlar, yumşaq damaq, kiçik dil və səs telləri aktiv iştirak edir.

Nitq Səslərinin Akustik Xüsusiyyətləri səsin fiziki-akustik təbiəti ilə bağlıdır.

- Ton (Musiqi səsi): Səs tellərinin titrəməsindən yaranır, əsasən saitlərdə və cingiltili samitlərdə üstünlük təşkil edir.
- Küy (Səs-küy): Hava axınının maneəyə rast gəlməsindən yaranır, kar samitlərdə üstünlük təşkil edir.
- Akustik parametrlər: Səsin hündürlüyü (tezlik), intensivliyi (səs şiddəti) və müddəti (uzunluğu) akustik xüsusiyyətləri təyin edir. Bu parametrlər nitqin melodikliyini və vurğusunu formalaşdırır.

Dildə fonemlər bir-birini əvəz etdikdə məna fərqi yaranarsa, bu fonematik əvəzlənmə, məna fərqi yaranmazsa, fonetik əvəzlənmə baş verir. Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan dili üçün xarakterik olan fonetik əvəzlənmələrdir. Ümumi dilçilikdə səslərin iki cür dəyişməsi spontan dəyişmələr və kombinator dəyişmələr vardır. “Qeyd olunanlardan bu nəticəyə gəlirik ki, Azərbaycan dilindəki fonetik hadisələr kombinator dəyişmələrə aiddir” (Hacızadə, 2018). Belə ki, Azərbaycan dilndəki fonetik əvəzlənmələr zamanı sözdə forma dəyişsə də, məna dəyişməz olaraq qalır. Fonem variantları danışıq səslərinin müxtəlif morfemləri bir-birindən fərqləndirə bilməyən növüdür. Dildə leksik və qrammatik mənaların əmələ gəlməsində iştirak edən fonemləri bəzən onun mürəkkəb variantı əvəz edir. Bu zaman məsələyə heç bir xələl gəlmir. Azərbaycan dilində sait və samit fonemlərin bu cəhətdən müxtəlif variantlarına rast gəlirik. Məsələn, saat, maaş sözlərində iki müstəqil a fonemi əvəzinə tələffüzdə onların bir uzun variantı (a) işlənir. Yaxud bağlayıcı, saxlayır, ağlayır sözlərindəki ikinci hecaların a fonemi tələffüzdə ı variantı ilə əvəz olunur. Şübhəsiz, bu əvəzolunma mənaya heç bir xələl gətirmir, əksinə, nitq ədəbi tələffüz baxımından daha da cilalanır. Qeyd etmək lazımdır ki, fonem variantları ədəbi dilin formalaşmasında köməkçi rol oynamaqla yanaşı, şivə və dialekt tələffüzündə də fəal iştirak edir (Qurbanov, 2019). Fonem həmçinin üç mühüm funksiyanı distinktiv, delimitativ və kulminativ funksiyaları ilə səciyyələnir. Onlardan ən mühümü distinktiv funksiyadır. O, dilin mənalı vahidləri olan söz və morfemin fonetik tanınması və semasioloji oxşadılması fərqləndirilməsi ilə bağlıdır. Delimitattıv ayırıcı funksiya söz və morfemlərin hüdudlarının ayırd edilməsi ilə bağlıdır. Kulminativ funksiya sözün bütövlüyünü və vurğulanmasını təmin edir: bu, vurğu və ya sinharmonizm sayəsində əldə olunur.

Distinktiv fərqləndirici fonetika və ya fonologiya, dilin səs vahidlərinin fonemlərin sözlərin və morfemlərin mənasını fərqləndirmək funksiyasını öyrənir. Bu, distinktiv xüsusiyyətlər məsələn, cingiltililik, karlıq, dodaqlanma və dodaqlanmama vasitəsilə ən azı iki fonemi müəyyən edir, sözlərin semantik oxşadılması və tanınmasını təmin edir.

Distinktiv fonetikanın əsas prinsiplərini aşağıdakı kimi göstərmək olar:

• Funksional yanaşma: Səslərin fiziki xüsusiyyətlərindən daha çox, onların dildə məna fərqləndirmə roluna fokuslanır.

• Fonemlər və Oppozisiyalar: Fonemlər özlərinin distinktiv fərqləndirici xüsusiyyətlərinə görə təsnif edilir. Məsələn, /p/ və /b/ fonemləri cingiltililik xüsusiyyətinə görə bir-birindən ayrılır (papa-baba).

• İkili Privativ Oppozisiya: 20-ci əsrin 60-cı illərindən etibarən bütün fonoloji oppozisiyaların ikili privativ sistem (əlamətin olması və ya olmaması) kimi təsviri geniş yayılmışdır.

Delimitativ ayırıcı və sərhədləndirici funksiya, fonologiyada və nitq axınında sözlərin, morfemlərin və ya sintaqmatik vahidlərin hüdudlarını başlanğıc və sonunu müəyyən edən səs xüsusiyyətləridir. Bu funksiya fasiləsiz nitq axınını mənalı hissələrə ayıraraq, dil vahidləri arasındakı sərhədi işarələyir və səslərin sintaqmatik təşkilinə xidmət edir. Delimitativ funksiyanın əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1.Sərhədlərin işarələnməsi: Sözlərin və ya morfemlərin hüdudlarını göstərir.

2.Vurğu və intonasiya: Sintaqmatik vurğu nitq axınını intonasiya qruplarına bölür.

3.Nitqin təşkili: Nitq zəncirində söz və birləşmələrin fərqləndirilməsinə xidmət edir.

Distinktivlikdən fərqi: Distinktiv funksiya məna fərqləndirirsə paradiqmatik, delimitativ funksiya sərhədləri müəyyən edir. Fonetik vasitələr (məsələn, müəyyən saitlərin uzanması və ya samitlərin mövqeyi) vasitəsilə nitqin strukturu bələdçilik rolunu oynayır. Fonetik vasitələr (məsələn, müəyyən saitlərin uzanması və ya samitlərin mövqeyi) vasitəsilə nitqin strukturu bələdçilik rolunu oynayır.

Kulminativ funksiya (dilçilikdə) – fonemlərin və ya səs elementlərinin sözdə və ya ifadədəki vahidlərin sayını (heca, söz, fonetik bütöv) müəyyən etməyə, onları fərqləndirməyə və ən yüksək məna/səs həddini göstərməyə xidmət edən funksiyasıdır. Bu funksiya nitq vahidlərini düzgün qruplaşdırmağa və vurğu vasitəsilə ən vacib hissəni vurğulamağa kömək edir.

Əsas xüsusiyyətlərini aşagıdakı kimi göstərmək olar :

• Vurğu ilə əlaqə: Kulminativ funksiya çox zaman sözün vurğusunu öz üzərinə götürərək, sözdə əsas zirvəni, yəni "kulminasiya" nöqtəsini müəyyən edir.

• Sərhəd funksiyası: Sözlərin başlanğıcını və ya sonunu göstərən delimitativ funksiya ilə yaxın olsa da, kulminativ funksiya sözün fonetik cəhətdən bütövlüyünü təmin edir.

• Funksional yanaşma: Fonologiyada distinktiv (məna fərqləndirən) və delimitativ (sərhəd bildirən) funksiyalarla birlikdə dilin səs sisteminin əsas komponentlərindən biri hesab olunur.

Bu funksiya sözün fonetik təşkilində və dilin səs vahidlərinin vahid bir struktur kimi qavranılmasında dlilər dilin səslərini daha çox fizioloji cəhətdən təsvir etmişlər. Onlar hər bir səsin əmələgəlmə üsulunu dəqiq göstərə bilmişlər. Səslərin əmələ gəlməsində dilin rolunu müəyyənləşdirmək üçün danışıq üzvü kimi dilin fonetik bölgüsünü vermiş, dilönü, dilortası və dilarxası, dildibi səslərinin yaranmasında müəyyən rola malik olduğunu aydınlaşdırmışlar. Həmçinin hind alimləri səsin yaranmasında dişlərin, yuvaqların, damağın, dodaqların, çənələrin də rolunu izah etmişlər. Hindlilər hecadan bəhs edərkən saitlərin heca yaratmaqda əsas olduğunu qeyd etmişlər. Samitlərə ancaq bitişdirici ünsürlər kimi baxmışlar. Hind alimlərinə görə, saitlər müstəqil ünsürlərdir, bunlar samitsiz də işlənə bilər. Lakin samitlər saitin köməyi olmadan tələffüz edilə bilmir, onlar, bir növ, saitlərə tabedir və s.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Aparılan araşdırma göstərir ki, fonetika və fonologiya dilin səs sisteminin öyrənilməsində ayrılmaz və qarşılıqlı əlaqəli iki əsas sahədir. Fonetika səsin fiziki təbiətini, fonologiya isə həmin səs vahidlərinin dil daxilində daşıdığı funksional yükü aydınlaşdırır. Bu iki istiqamətin birlikdə tədqiqi dilin fonetik-fonoloji sisteminin tam şəkildə başa düşülməsinə şərait yaradır.

Azərbaycan dilinin materialı əsasında aparılan təhlil sübut edir ki, dilin səs sistemi tarixən sabit qalmamış, dəyişikliklərə məruz qalmış, lakin bütün dəyişmələr dilin daxili qanunauyğunluqları çərçivəsində formalaşmışdır. Alınma sözlərin belə Azərbaycan dilinin ahəng qanununa və digər fonetik normalarına uyğunlaşması bu sistemin gücünü göstərir.

Müzakirə baxımından qeyd etmək olar ki, müasir tədqiqatlarda fonetika və fonologiyanın tədrisi daha çox inteqrativ şəkildə aparılmalıdır. Xüsusilə ali məktəblərdə bu sahələrin ayrı-ayrı deyil, qarşılıqlı əlaqə içində öyrədilməsi tələbələrin dilin səs quruluşunu daha dərin qavramasına kömək edər.

Təkliflər olaraq aşağıdakılar irəli sürülə bilər:

1. Azərbaycan dilinin fonetik və fonoloji xüsusiyyətləri eksperimental tədqiqatlarla daha geniş araşdırılmalıdır.
2. Alınma sözlərin fonetik uyğunlaşması ayrıca sistemli şəkildə öyrənilməlidir.
3. Fonetika və fonologiya üzrə müasir elektron resursların və praktik tədris materiallarının hazırlanması məqsədəuyğundur.
4. Orfoepiya və orfoqrafiya ilə fonologiya arasındakı əlaqə daha çox praktik nümunələrlə izah olunmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Nağısoylu, M. Z., Veysəlli, F. Y., & Kazımov, İ. B. (2019). *Müasir Azərbaycan dili (Fonetika və fonologiya).* I cild. Bakı.

2. Veysəlli, F. Y. (2014). *Azərbaycan dilinin funksional qrammatikası: fonemika və morfemika*. I cild. Bakı.

3. Hacızadə, X. T. (2018). Azərbaycan dilçiliyində fonetik hadisələrin tədqiq tarixi haqqında (1920–60-cı illər). *Naxçıvan Universiteti Elmi Əsərlər*, 3, 133–139.

4. Qurbanov, A. (2019). *Seçilmiş əsərlər*. I cild. Bakı.

A STUDY OF HUMAN DEVELOPMENT THROUGH ECOLOGICAL SYSTEMS THEORY

Gunel Shefiyeva
Azerbaijan-Baku, Orcid id: 0000-0001-5105-2749, agakishiyeva.g@mail.ru, Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Philology, Foreign Languages Center

Key Words: Ecological systems theory, human development, environmental influence, social context.

The Ecology of Human Development by Urie Bronfenbrenner presents a comprehensive framework for understanding human development within the context of environmental systems. Human development is a complex process influenced by biological, social, and environmental factors. Traditional theories often focused on isolated aspects of development, but Urie Bronfenbrenner introduced a holistic perspective that considers the dynamic interaction between individuals and their environments. In The Ecology of Human Development, he argues that development cannot be understood without examining the broader ecological systems in which individuals live.

Bronfenbrenner's theory identifies five environmental systems that influence human development:

- Microsystem: Immediate environments such as family, school, and peers
- Mesosystem: Interconnections between microsystems (e.g., parent–teacher relationships)
- Exosystem: External settings that indirectly affect the individual (e.g., parents' workplace)
- Macrosystem: Cultural values, laws, and societal norms
- Chronosystem: The dimension of time, including life transitions and historical events

These systems interact dynamically, shaping developmental outcomes.

According to Urie Bronfenbrenner, development is the result of ongoing interactions between the individual and their environment. For example:

- A supportive family (microsystem) can enhance cognitive and emotional growth
- Strong school–family connections (mesosystem) improve academic achievement
- Economic conditions (exosystem) influence access to resources
- Cultural beliefs (macrosystem) shape behavior and identity

This interconnected framework highlights the importance of context in development.

Ecological systems theory has significant implications for educational practice:

- Holistic Teaching: Educators should consider students' home and social environments
- Parental Involvement: Strengthening connections between school and family improves learning outcomes
- Inclusive Policies: Schools should adapt to diverse cultural and social backgrounds
- Support Systems: Addressing external factors (e.g., socioeconomic challenges) enhances student success

Teachers who apply this theory can create more supportive and effective learning environments.

Bronfenbrenner's framework extends beyond education to inform public policy:

- Policies should support families and communities, not just individuals
- Social programs must address multiple environmental levels
- Long-term development requires stable and supportive environments

For instance, improving workplace conditions for parents can positively affect children's development.

Despite its strengths, the theory has some limitations:

- Broad and complex structure that can be difficult to apply empirically
- Limited focus on biological and genetic factors
- Challenges in measuring interactions across systems

Nevertheless, it remains one of the most influential models in developmental psychology.

The Ecology of Human Development provides a powerful framework for understanding how environmental systems shape human growth. Urie Bronfenbrenner's ecological approach emphasizes that development is not isolated but embedded within a network of relationships and contexts. This perspective continues to influence research, education, and policy, highlighting the need for integrated approaches to human development.

ARİSTOFANIN KOMEDİYALARINDA MÜHARİBƏNİN BƏDİİ TƏSVİRİ VƏ İCTİMAİ MƏNA

Aynur Zahir qızı Bədəlova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan, Bakı şəhəri., https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218, badalovaaynurrr@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə göstərilir ki, Aristofanın satirik üslubu müharibəyə münasibətdə oxucunu düşünməyə və mövcud ictimai reallığı yenidən qiymətləndirməyə yönəldir. Onun komediyalarında müharibə bəzən fərdi etiraz forması kimi, bəzən cəmiyyətin böhranı kimi təqdim olunur və bu müxtəliflik onun bədii təfəkküründün genişliyini göstərir. Eyni zamanda, tədqiqat nəticəsində aydın olur ki, Aristofanın yanaşmasında müharibə həm də i ntellektual və mədəni mühitin zəifləməsinə və geriləməsinə yol açan bir böhran kimi qiymətləndirilir. Bu kontekstdə onun komediyaları həm ictimai tənqid rolunu daşıyan, həm də dərin məzmun ehtiva edən ədəbi nümunələr kimi qiymətləndirilir.Nəticə etibarilə, Aristofanın müharibə mövzusuna münasibəti onu klassik ədəbiyyatdan daha geniş, ümumbəşəri düşüncə müstəvisinə gətirir və bu yanaşma müasir ədəbiyyatşünaslıq baxımından da aktual olaraq qalır.

Açar sözlər*:* antik komediya, siyasi satira, ictimai tənqid, sosial dinamika

Abstract

This article shows that Aristophanes' satirical style in relation to war leads the reader to think and re-evaluate the existing social reality. In his comedies, war is sometimes presented as a form of individual protest, sometimes as a crisis of society, and this diversity shows the breadth of his artistic thinking. At the same time, the research shows that in Aristophanes' approach, war is also evaluated as a crisis that leads to the weakening and regression of the intellectual and cultural environment. In this context, his comedies are evaluated as literary examples that carry the role of social criticism and contain deep content. As a result, Aristophanes' attitude to the theme of war brings him to a broader, more universal level of thought than in classical literature and this approach remains relevant in terms of modern literary criticism.

Keywords: ancient comedy, political satire, social criticism, social dynamics

Giriş

Antik yunan ədəbiyyatı komediya janrı ilə zəngin bir ənənə formalaşdırmışdır. Komediya dövrün ictimai və siyasi həyatını əks etdirən, insanların gündəlik həyatı və sosial problemləri satirik vasitələrlə təqdim edən mühüm ədəbi janra çevrilmişdir. Bu janr vasitəsilə müəllif oxucunu düşündürür, cəmiyyətin daxili ziddiyyətlərini və mənəvi çətinliklərini işıqlandırırlar.N.Əsədova qeyd edir: *"Ümumiyyətlə, komediyanın əsas mahiyyətini mübahisə, siyasi və ictimai problemlər formalaşdırır. Komediyanın mərkəzində komik obrazlar, tiplər dayanır ki, onlar da cəmiyyətin gülünc cəhətlərini qabartmaqla və şişirtməklə təqdim və ifşa edirlər."* [3.]

Komediya, xüsusilə, Afina kimi şəhər-dövlətlərdə ictimai şüurun inkişafına təsir göstərmiş, siyasi hakimiyyətin və sosial münasibətlərin tənqidini mümkün etmişdir. Belə bir zəmin üzərində Aristofan yaradıcılığı xüsusi yer tutur, antik yunan komediyası çərçivəsində onun yaradıcılığı ictimai reallığın bədii şəkildə əks etdirilməsinin ən təsirli nümunələrindən biri kimi çıxış edir. Aristofan öz əsərlərində tipik və ümumiləşdirilmiş obrazlar yaradaraq dövrünün ictimai və siyasi mənzərəsini tamaşaçıya çatdırır, müharibənin, sülhün, hakimiyyətin və xalq arasındakı münasibətlərin təsirini diqqətə təqdim edir. Müəllifin komediyalarında müharibə mövzusu cəmiyyətin siyasi quruluşunu, sosial münasibətlərini və düşüncə tərzini üzə çıxaran bir vasitə kimi təqdim olunur. Bu baxımdan Aristofanın əsərlərində müharibə cəmiyyət daxilindəki problemlərin bir nəticəsi kimi göstərilir və bu da komediyalara daha dərin məna qazandırır. Onun komediyalarında müharibə insan davranışlarının, siyasi qərarların və ictimai münasibətlərin nəticəsi kimi təqdim olunur ki, bu da əsərlərə həm dövrün reallıqlarını əks etdirmək, həm də ümumbəşəri məna qazanmaq imkanı verir. Peloponnes müharibəsi fonunda yazılmış bu əsərlər Afina cəmiyyətində baş verən sosial, iqtisadi və mənəvi böhranları açıq şəkildə ortaya qoyur və müəllif bu böhranları gülüş vasitəsilə tənqid etməyi bacarır.T. Novruzov yazır: *"Aristofan bütün ömrü boyu müharibəni kəskin tənqid atəşinə tutur, Yunamstanm bütün əhalisini, ilk növbədə isə doğma Afinam sülhə çağırırdı"* [4. səh. 393]

Aristofanın "Axarnyanlar" komediyası müharibə mövzusunun ən aydın və birbaşa təqdim olunduğu əsərlərdən biridir və burada müəllif müharibənin sıravi vətəndaşın həyatına necə təsir etdiyini göstərir. Əsərin baş qəhrəmanı Dikeopol müharibədən bezmiş və sülh arzusunda olan bir insan kimi çıxış edir və onun şəxsi sülh müqaviləsi bağlaması dövlət siyasətinə qarşı fərdi etiraz forması kimi diqqət çəkir. Bu motiv vasitəsilə Aristofan müharibənin sıravi insanların həyatına ciddi təsir göstərən sosial böhran xarakteri daşıdığını nümayiş etdirir və onun davamlılığının cəmiyyətin daxili tarazlığını pozduğunu vurğulayır. Əsərdə kənd təsərrüfatının zəifləməsi, iqtisadi çətinliklərin artması və sosial ədalətsizlik hallarının dərinləşməsi müharibənin dolayı nəticələri kimi təqdim olunur.

Lisistrata komediyasında isə müharibə mövzusu daha fərqli və yeni prizmadan təqdim edilir və burada qadınların müharibəyə qarşı çıxışı əsas ideya xəttini təşkil edir. Qadınların müharibənin mənasızlığına qarşı ciddi bir etiraz forması Aristofanın bu vasitə ilə həm siyasi hakimiyyəti, həm də patriarxal cəmiyyət quruluşunu tənqid etməsidir. Əsərdə qadınların fəal mövqeyi onların cəmiyyətdəki rolunun yenidən qiymətləndirilməsinə səbəb olur və bu baxımdan komediya cəmiyyətin sosial münasibətlərində yaranan dəyişiklikləri əks etdirir. Müharibənin dayandırılması üçün qadınların təşəbbüs göstərməsi ideyası müəllifin sülhə verdiyi önəmi açıq şəkildə nümayiş etdirir.

"Buludlar" komediyasında müharibə mövzusu dolayı şəkildə əks olunur və burada Aristofan sofistləri və yeni düşüncə tərzini tənqid edərək göstərir ki, yanlış ideologiya cəmiyyətin yanlış istiqamətə yönəlməsinə səbəb olur. Bu yanlış istiqamət isə öz növbəsində müharibə kimi dağıdıcı hadisələrin meydana gəlməsinə zəmin yaradır və bu baxımdan müəllif müharibənin səbəblərini daha dərin, ideoloji səviyyədə araşdırır. Əsərdə təhsil və düşüncə sistemi üzərindən aparılan tənqid müharibənin həm də intellektual problemlərlə bağlı olduğunu ortaya qoyur.

"Qurbağalar" komediyasında isə müharibə mövzusu ədəbi kontekstdə təqdim edilir və burada Aristofan ədəbiyyatın və sənətin cəmiyyət üçün əhəmiyyətini ön plana çəkərək müharibə dövründə mənəvi dəyərlərin zəiflədiyini göstərir. Əsərdə klassik və yeni ədəbi ənənələrin qarşılaşdırılması vasitəsilə müəllif cəmiyyətin hansı istiqamətdə inkişaf etməli olduğu barədə sual qoyur və bu sual dolayısı ilə müharibənin yaratdığı mənəvi boşluğa işarə edir. Bu baxımdan "Qurbağalar" həm də mədəniyyətin böhranını əks etdirən dərin fəlsəfi bir əsər kimi çıxış edir.

"Sülh" komediyasında Afınalı torpaq sahibi Trikey Olimpə qalxaraq sülh ilahəsini azad edir. Müəllif göstərir ki, uzun illər müharibə allahı Polemos onu dustaq etmişdir, nəticədə Yunanıstanda davamlı müharibələr baş verir. Trikeyin dəvəti ilə zəhmətkeş insanlar həbsxananı dağıdaraq sülhü bərpa edir və Aristofan sülhün bərqərar olmasına müqavimət göstərənləri tənqid edir. Bu komediya, həmçinin xalqın rifahı və sülhsevər ideyaların təbliği baxımından dramaturqun ictimai mövqeyini əks etdirir.

Beləliklə, Aristofanın komediyalarında müharibə mövzusu çoxqatlı şəkildə işlənir və bu mövzu müxtəlif aspektlərdə – sosial, siyasi, ideoloji və mədəni kontekstlərdə təqdim olunur. Müəllif müharibəni cəmiyyətin daxili problemlərinin nəticəsi kimi təqdim edərək onun mahiyyətini daha geniş çərçivədə izah edir və bu yanaşma onun yaradıcılığını həm dövrü üçün aktual edir, həm də müasir dövrdə aktuallığını qoruyub saxlamasına səbəb olur. Aristofanın satirik dili və komik üslubu isə bu ciddi mövzunun daha təsirli və yadda qalan şəkildə təqdim olunmasına imkan yaradır və nəticədə onun komediyaları həm ədəbi, həm də ictimai baxımdan dəyərli mənbə kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Sultanlı, Ə. (2011). Antik ədəbiyyat tarixi. Bakı, Elm və təhsil, 517s.
2. Əliyev, R. (2008). Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı, Mütərcim, 360s.
3. Əsədova, N. (2022). Aristofanın komediyalarında ümumiləşdirilmiş obrazlar. Metafizika Journal, 5(3), 58–67. https://metafizikajurnali.az/storage/images/site/files/Metafizika-19/Metafizika.Vol.5%2CNo.3%2CSerial.19%2Cpp.58-67.pdf
4. Novruzov, T. (2003). Qədim dünya ədəbiyyatı tarixi: Ali məktəb tələbələri üçün dərslik.584 səh. https://cdn.oyu.edu.az/ebooks/edebiyyathsunasliq/T.%20Novruzov.%20Qedim%20Dunya%20Edebiyyati%20Tarixi.pdf
5. Dover, K. J. (1972). *Aristophanic Comedy*. University of California Press.
6. Sommerstein, A. H. (1996). *Greek Comedy and Ideology*. Bristol Classical Press.

“BAKININ DASTANI” POEMASINDA TARIXILIK VƏ MÜASIRLIK

Prof. Dr. Elman Guliyev
Azerbaycan, Bakü, Azerbaycan Dövlet Pedagoji Üniversitesi, Türkoloji merkezin Türk edebiyatı bölümünün başkanı, Orcid: 0000-0001-5413-9479, elman.guliyev1958@gmail.com

Özet

Səməd Vurğunun “Bakının dastanı” poemasında təhkiyə əsasən şairin dili ilə aparılır. Poemada təhkiyəçi Bakının, eyni zamanda bütün Vətəninin tarixini yaxşı bildiyi üçün oxucu onun Vətən-Azərbaycan təqdimatından məmnun qalır. Məsələn, mədəni və siyasi tariximizin ən maraqlı səhifəsini təşkil edən Bakının İçərişəhər qala abidələrinin təqdimatı Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin təqdimi və təbliği baxımından xarakterikdir. Bu hissədə əsrlər boyu yaratdığımız tarixə, sahib olduğumuz yurd yerləri haqqında səyyaha verilən məlumatlar vətəndaş olaraq hər birimizdə maraq doğurur və qürurumuzu artırır.

Anahtar kelimeler: S.Vurğun, Bakı, dastan, milli, vətən

THE THEME AND İDEA OF SAMAD VURGUN'S POEM "THE EPİC OF BAKU"

Summary

In Samad Vurgun's poem "The Epic of Baku", the narration is mainly conducted in the language of the poet. Since the narrator in the poem knows the history of Baku, as well as the entire homeland, the reader is satisfied with his presentation of the homeland-Azerbaijan. For example, the presentation of the monuments of the Icherisheher fortress of Baku, which constitutes the most interesting page of our cultural and political history, is characteristic in terms of the presentation and promotion of Azerbaijani culture and history. In this section, the information provided to the traveler about the history we have created over the centuries and the places of our homeland arouses interest in each of us as citizens and increases our pride.

Keywords: S.Vurgun, Baku, epic, national, homeland

Giriş

Səməd Vurğunun "Bakının dastanı" poemasını "Azərbaycan" epopeyasına daxil olan poemaların ən möhtəşəmi hesab etmək olar. Bakıya həsr edilmiş bu poema çoxminillik bir tarixi əks etdirmək baxımından səciyyəvidir. Akademik İsa Həbibbəyli qeyd edir ki, "nə Səməd Vurğundan əvvəl, nə də ondan sonra Azərbaycan ədəbiyyatında Bakı şəhəri haqqında "Bakının dastanı" səviyyəsində əsər meydana çıxmamışdır". Xatırlatmaq istərdik ki, Səməd Vurğun "Azərbaycan" epopeyası haqqında məlumat verərkən epopeyada vətəninin 2000 illik bir tarixinin əsas mərhələlərinin yer aldığını bildirmişdir. Doğrudan da, "Bakının dastanı"nda bu şəhərin ən qədim dövründən başlayaraq müasir mərhələyə qədər olan tarixinin yer aldığını görə bilirik.

Səməd Vurğun "Bakının dastanı" poemasını ilk növbədə Bakıya olan sevgisi müqabilində yazmışdır. Səməd Vurğun əsərin "Proloq" hissəsində Bakını özünə ana bildiyini, uzun illər Bakı haqqında poema yazmaq arzusunda olduğunu və bu işi özünə müqəddəs vəzifə hesab etdiyini diqqətə çatdırır:

Neçə ildir könül deyir: Söylə, şair,
Şeir, sənət gülzarında Bakı hanı?
Sən nə zaman yazacaqsan ilk dastanı
Bu müqəddəs, bu möhtəşəm hüsnə dair?
Bu arzuyla yaşamışam nə zamandır
Var ol məni bu ümmana atan ürək
Var ol sən də gözəl Bakı, qadir ana!
Camalının şöləsidir bu ilhamım.
Öz borcumu ödəyərsəm bu gün sana,
Gözlərimdə qalmayacaq heç bir kamım.

Poemanın "Bakının baharı", "Bakı gecələri", "Kommunist küçəsi", "İçərişəhər", "Buruqlar səltənəti" və s. hissələrində yanaşmalar tarixilik və müasirlik kontekstində aparılır. Müəllif tərəfindən düşünülmüş bu yanaşma oxucunu heyrətləndirməklə yanaşı, həm də onun düşüncəsində Bakının tarixiləşən zəngin və rəngarəng simvolunu formalaşdırır:

Aç tarixi varaq-varaq,
Hər dövranın hökmünə bax...
Burda min bir od yanarmış
Onun da öz hüsnü varmış.
Müqəddəsmiş hər bir ocaq...
Çıraqbanlar bir tamaşa
Alışarmış başdan-başa

"Bakının dastanı"nı yalnız Bakınamə yox, həm də Azərbaycannamə hesab etmək olar. Çünki şair "Qız qalası"nın əzəmətini, İçərişəhər möcüzələrini, Qoşaqala qapısının möhtəşəmliyini, Bakı gecələrinin ecazkarlığını, mavi Xəzər dəliliyini və s. həm də Azərbaycan üçün simvolizə edirdi:

Bakı! Bakı! – dedim, müqəddəs ana!

Sən şöhrət yarandın Azərbaycana!

Səməd Vurğunun Bakıya həsr etdiyi poemada qədim Şirvan elindən, yamyaşıl Muğan düzündən, al-qırmızı Quba bağlarından və s. danışılması məqsədli xarakter daşıyır və əsərin geniş mənada Azərbaycannamə yükünü artırmış olur.

"Bakının dastanı" poemasında təhkiyə əsasən şairin dili ilə aparılır. Poemada təhkiyəçi Bakının, eyni zamanda bütün Vətəninin tarixini yaxşı bildiyi üçün oxucu onun Vətən-Azərbaycan təqdimatından məmnun qalır. Məsələn, mədəni və siyasi tariximizin ən maraqlı səhifəsini təşkil edən Bakının İçərişəhər qala abidələrinin təqdimatı Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin təqdimi və təbliği baxımından xarakterikdir. Bu hissədə əsrlər boyu yaratdığımız tarixə, sahib olduğumuz yurd yerləri haqqında səyyaha verilən məlumatlar vətəndaş olaraq hər birimizdə maraq doğurur və qürurumuzu artırır:

Seyr et, səyyah, bizim Qoşa qapıları,
Görürsənmi, onlar yenə pürvüqardır.
Bu qapıdan neçə nəsil gəlib keçmiş
Yada düşür ömrün uşaq zamanları
Bizim qala qapılardan azmı keçmiş,
Zınqırovlu, yüklü dəvə karvanları?!
At çapdıran, ox süzdürən, nizə tutan,
Nə oğullar gəlib keçmiş bu yerlərdən.
Səqfi görmüş bu qalanın boş daşları,
Boran görmüş, külək döymüş bir dənizdir.
Qalmasa da onun köhnə sirdaşları
Sahibi var! – O da bizim ölkəmizdir.
Səyyah sorur: - Neçün sərtdir onun üzü?
Mən deyirəm: - Amansızdır qəsbkara!
Bu qalalar çağırmışdır nəslimizi
Qurtuluşa, azadlığa, ilk bahara!

Səməd Vurğun "Bakının dastanı" poemasında real tarix və şair fantaziyası paraelliyində Vətən tariximizin olduqca əhəmiyyətli bir məqamlarını göz önünə gətirmiş, bu məqamları seyrçi kimi yox, əsl şair-vətəndaş mövqeyindən dəyərləndirə bilmişdir.

KAYNAKLAR

1. Vəkilov M.Ömür dedikləri bir karvan yolu. Bakı, 1986 səh. 135

2.Səməd Vurğun Azərbaycan (tarixi poema 1934-1935), Bakı, 2015, səh.17.

3.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2011
4.Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, 2014

FEİLİN ZAMANLARININ ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI

Məmmədova Könül Ələddin qızı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, ADPU-nun Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası, konul.1970@mail.ru, https://orcid.org/0000-0001-8664-4912

Açar Sözlər: zaman anlayışı, keçmiş zaman, indiki zaman və gələcək zaman

Zaman anlayışı uşaqlarda məktəbəqədər dövrdə yaranmış olsa da, tam formalaşmır və bəzən biz onların nitqində *srağagün, dünən, bu gün, sabah, birigün* sözlərinin düzgün işlədilməməsinə şahid oluruq. Müasir Azərbaycan dilində feilin zamanlarının sayı haqqında müxtəlif fikirlər olsa da, dilimizdə feilin üç zamanı məqbul sayılır: keçmiş zaman, indiki zaman və gələcək zaman.Sözlər düzgün yerində işlədilsə belə artıq III-IV siniflərdə qrammatik cəhətdən natamamlıq, səhvlik yaranır, yəni şəxs sonluqları, zaman şəkilçiləri düzgün işlədilmir. Məsələn: *Mən sabah getmişdim (gedəcəm), Qardaşım bunu mənə sabah almışdı (dünən, srağagün)* və s. Ona görə də II sinifdə zaman anlayışını məhz onlara tanış olan vaxt anlayışı ilə - *nə edir?* (indi, bu gün), *nə etdi?* (dünən, srağagün, keçən ay, keçən il), *nə edəcək?* (sabah, birigün, gələn ay, gələn il) başa salmaq lazımdır .

Mövzunun qrammatik izahı isə belə kimi verilir: Kəsir, asır sözləri hərəkətin **indi** davam etdiyini bildirir. Belə sözlər nə edir? Sualına cavab olur. Kəsdi, asdı sözləri isə hərəkətin bitdiyini bildirir. Belə sözlər nə etdi? sualına cavab verir. Dərəcək, yağacaq sözləri hərəkətin gələcəkdə görüləcəyini bildirir. Belə sözlər nə edəcək? nə olacaq? suallarından birinə cavab verir.

Şagirdlərin nitqində zaman anlayışları ilə bağlı səhvləri düzəltmək məqsədilə aşağıdakı tapşırıq nümunələrindən istifadə etmək olar:

Dilimizdə keçmiş zamanı iki cür ifadə etmək olar. İşin keçmişdəki icrası haqqında ya bilavasitə, ya da bilvasitə xəbər vermək olar, yəni II və III şəxs tərəfindən işin keçmişdəki icrası haqqında xəbər verən ya özünün bilavasitə şahidliyini, ya da həmin işin icrasını başqasından eşitdiyini və işin onsuz icra olunduğunu bildirir. Buna əsasən azərbaycan dilində keçmiş zaman *şühudi və nəqli keçmiş zaman* olmaqla iki qrupa ayrılır. Keçmiş zamanın bu formaları bir-birindən həm mənaca, həm də şəkilcə fərqlənir. Yəni ki, bir zamanın ayrı-ayrı mənalar ifadə etməsi ayrı-ayrı əlamətlərlə təzahür etdirilir.

Şühudi keçmiş zaman dedikdə keçmişdə icra olunmuş bir iş, hərəkət barədə indi onun barəsində şahidlik yolu ilə xəbər verilən zaman arasındakı müddət nəzərdə tutulur. Şühudi keçmiş zaman haqqında xəbər verilən işin icrasında xəbər verənin şahidliyi və bilavasitə müşahidəçinin olması ilə səciyyələnir. Məsələn: *Qapı döyüldü* cümləsində qapının döyüldüyünü xəbər verən şəxs bilavasitə döyülmək işinin icrasını ya öz qulağı ilə eşitdiyini, ya da gözü ilə gördüyünü bildirmiş olur, **-dı (-di, -du, -dü)** şəkilçisi şühudi keçmiş zamanın şəkli əlamətidir: tapdı, bitirdi, getdi, ağladı, çatdırmadı, istədi və s.

Nəqli keçmiş zaman əvvəlcə (keçmişdə) icra olunmuş bir iş haqqında indi (xəbər verilən zaman) şahidlik vermədən, işin icrasında bilavasitə müşahidəçi olmadan, yalnız işin icrasının nəticəsini bildirən zaman arasındakı vaxtdır. Nəqli keçmiş zamanda icra olunan iş nəql olunur. Bu zaman formasının bəzi xarakterik xüsusiyyətləri var: *-mış*[4], *-ıb*[4] şəkilçiləri ilə yaranır: *baxmışam, görübsən* və s.

Gələcək zaman iş, hal və hərəkətin danışılan vaxtdan sonra icra olunacağını bildirir. Bu zaman hələ icra olunmamış iş, hal və hərəkəti ifadə edir. Keçmiş və indiki zamanla müqayisə olunarsa, gələcək zaman dilimizə daha az istifadə olunur.

İşin icrasının qəti və qeyri-qətiliyinə əsasən gələcək zaman iki qrupa ayrılır: qəti gələcək zaman, qeyri-qəti gələcək zaman. İşin gələcəkdə icra olunması və ya olunmaması haqqında indi qətiyyətlə xəbər vermək qəti gələcək zaman formasına aiddir. Bu zaman formasının şəkli əlaməti *-acaq (-əcək)* şəkilçisidir.

Qeyri-qəti gələcək zamanda isə işin gələcəkdə icrası haqqında indi qeyri-qəti formada xəbər verilir. Bu zamanın şəkli əlaməti isə *-ar (-ər)* şəkilçisidir.

QURAN VƏ ƏHLİBEYT ARAŞDIRMALARI: İSLAMİ BÜTÖVLÜKDƏ VƏ QARDAŞLIQ ƏHDNAMƏSİNDƏ HƏZRƏT ƏLİ (ə) BAĞLILIQLARI

[1] Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ; [2]ARAŞDIRMACI YAZAR İMAM DİKMƏN
ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prıze & Indıa- Birliyinin Yönətici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası-Hindistan üzvü; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü; TÜRKSOY üzvü; Poetas İntergaláctıcos-üzvü; Naxçıvan Dövlet Üniversiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu: BÜTÖV AZERBAYCAN
[2] İslam tarixi, İlahiyyat üzrə araşdırmacı-yazar; Almaniya, Berlin
imam.dikmen55@gmail.com ORCİD: https://orcid.org/0009-0001-4140-287X

Özət

Allah-Təala hər varlığı öz vəhdətinə qovusdurar- inşaAllah.

Bizim vəhdətimiz Allah-Təalaya, Qurani-Kərimə, Əhlibeytə olan başlılığımızın bütoövlüyüdür. Biz bütövə, bütöv bizə mənsubdur. Bu-İslamın İradə,Ədəb-Əxlaq kodeksində ən bəyənilmiş haldır.İlahi Vəhdətdə olmaq-Elmdir. Allah-Təala öz bəndələrinəbəxş edər. O bəndələrə ki, onlar Qurani-Kərim, Muhəmməd SAV, Əhlibeyt (s) Əxlaqında, İlahi Eşq yolundadırlar. Əhlibeyt Vəhdətdir. Peyğımbərimiz Muhəmməd SAV İlahi Eşq, Elm təlqinlərini – insanlara İlahi Eşq, İman, Hidayət, Ürfan, Mərifət Mərifət mərtəbələrindən aşılayırdı. İman dayaqları sabit və davamlıolanların yolu- Vəhdət yoludur.Vəhdət yolu- insan sevgisi, İlahi qüdrətdən gələn Mərifət yoludur. Bu,insanlar arasında dostluq, qardaşlıq,Haqq, Ədalət yoludur.

Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.s.) "mövla" anlayışı ilə bağlı böyük əhəmiyyət kəsb edən bir hədisin İslam dünyasında əhəmiyyətli bir yer tutmasıdır.

“Mövla” anlayışı üzrə başlanğıc. Hz.Əlinin Mövla məqamları; və məzmun içəriləri- İslam taixi üzrə mənbələrdə, kitablarda təfsilatı ilə öz əksini tpmışdır.

Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.s.) "mövla" anlayışı ilə bağlı böyük əhəmiyyət kəsb edən bir hədisin İslam dünyasında əhəmiyyətli bir yer tutmasıdır. “Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır.”Bunu yalnız qan qohumluğunun olmaması kimi şərh etmək yalnız səhv deyil, həm də İslama qarşı böyük bir təhqirdir. Mövla, qan və ya qohumluq əlaqəsi olmayan başqa bir qəbilə ilə əlaqəli və ya razılığa gələn bir qəbilə, qəbilə və ya icmadır. Bu o deməkdir ki, müqavilənin tərəfi olan hər bir sosial qrup, adı və imzası ilə ona bağlı digər icmaları təmsil edir və onlara eyni hüquq və vəzifələr verir.

“Əhdnamə”nin 20/b maddəsi müşriklərlə bağlı xüsusi müddəalar təqdim edir və Mədinə Nizamnaməsinin 43-cü maddəsi ilə dəstəklənir. Bu, Mədinə müşriklərinin Məkkə müşrikləri ilə hər hansı bir siyasi və ya hərbi münasibət qurmasının qarşısını almaq üçün istifadə olunur. Əslində, Mədinə müşrikləri Məkkəlilərlə ittifaq qurmaq istəmirdilər; əslində onlar potensial təhlükədən qorxurdular. Lakin onlar, digərləri kimi, 39-cu maddədə göstərildiyi kimi, Şəhər ərazisində bütün hüquq və azadlıqlara sahib olmaq istəyirdilər.

Nizamnamə bu tələb üçün hüquqi təminat verir. Həqiqətən də, bilirik ki, Məkkəlilərə qarşı Bədr və Ühüd döyüşlərindən sonra Nizamnamənin tərəfi olan müşriklər Mədinədə yaşamağa davam etdilər və onlarla müsəlmanlar arasında münaqişəyə çevriləcək heç bir ciddi problem yaranmadı. Qəbilələrin bir-bir xatırlanması dövləti və cəmiyyətdə mövcud olan etnik qrupların kimliyini tanımaq və sənədləşdirməkdir. Çox güman ki, qəbilə liderləri bunu xüsusi olaraq tələb ediblər. Bundan çıxarılacaq ən dəqiq nəticə budur ki, hər bir dövlət və etnik qrup tam mədəni və hüquqi muxtariyyətə malikdir.

Açar Sözlər: Quran və Əhlibeyt araşdırmaları; Hz.Əlinin Mövla Məqamları; İslamda Qardaşlıq Əhdnaməsi.

QURAN AND AHLULBAYT STUDİES: THE RELATİONSHİPS OF HAZRAT ALİ (AS) İN ISLAMİC UNİTY AND THE COVENANT OF BROTHERHOOD

Assoc.Prof. Dr. EBÜLFEZ TAHİR EZİMLİ; [2]Araşdırmacı yazar İMAM DİKMƏN

Abstract

Allah-Taala unites every being to its unity - God willing.

Our unity is the integrity of our submission to Allah, the Holy Qur'an, and the Ahlul Bayt. We are the whole, the whole belongs to us. This is the most approved case in Islam's Code of Will, Manners and Morals. Being in Divine Unity is Science. Allah Ta'ala bestows upon His servants. To those people who are in the Holy Quran, Muhammad SAW, Ahlibeyt (pbuh) Morality, on the path of Divine Love. Ahlebayt is Unity. Our Prophet Muhammad SAW instilled Divine Love and Knowledge to people from the levels of Divine Love, Faith, Guidance, Knowledge, and Knowledge. The path of those whose foundations of faith are stable and stable is the path of unity. This is the way of friendship, brotherhood, truth and justice between people.

A hadith of great importance regarding the concept of "mowla" of the Prophet Muhammad (pbuh) is that it occupies an important place in the Islamic world.

A primer on the concept of "Movla". Hazrat Ali's Mowla moments; and its content - it is reflected in detail in the sources and books on Islamic history.

A hadith of great importance regarding the concept of "mowla" of the Prophet Muhammad (pbuh) is that it occupies an important place in the Islamic world. "Whoever I am a mowla, Ali is also his mowla." Interpreting this as the absence of blood kinship is not only wrong, but also a great insult to Islam. A mowla is a tribe, tribe, or community related to or in agreement with another tribe that is not related by blood or consanguinity. This means that each social group that is a party to the agreement represents the other communities associated with it by name and signature and gives them the same rights and duties.

Article 20/b of the "Covenant" provides special provisions regarding polytheists and is supported by Article 43 of the Statute of Medina. This is used to prevent the polytheists of Medina from having any political or military relations with the polytheists of Mecca. In fact, the polytheists of Medina did not want to form an alliance with the Meccans; in fact, they were afraid of potential danger. But they, like others, wanted to have all the rights and liberties within the City territory as stated in Article 39.

The Charter provides legal support for this requirement. Indeed, we know that after the battles of Badr and Uhud against the Meccans, the polytheists who were parties to the Charter continued to live in Medina and no serious problems arose between them and the Muslims that would turn into conflict. Remembrance of tribes one by one is to recognize and document the identity of the ethnic groups present in the state and society. It is likely that the tribal leaders specifically requested this. The clearest conclusion to draw from this is that each state and ethnic group has full cultural and legal autonomy.

Keywords: Quran and Ahlul Bayt studies; Hazrat Ali’s Mawla Stations; Brotherhood Agreement in Islam.

GİRİŞ

Allah-Təala hər varlığı öz vəhdətinə qovusdurar- inşaAllah. Allah-Təala hər varlığı öz vəhdətinə qovusdurar- inşaAllah. Bizim vəhdətimiz Allah-Təalaya, Qurani-Kərimə, Əhlibeytə olan başlılığımızın bütoövlüyüddür. Biz bütövə, bütöv bizə mənsubdur.

Beləcə, bizim vəhdətimizin bütoövlüyündəyik. Biz bütövə, bütöv bizə mənsubdur. Bu-İslamın İradə,Ədəb-Əxlaq kodeksində ən bəyənilmiş haldır.İlahi Vəhdətdə olmaq-Elmdir. Allah-Təala öz bəndələrinəbəxş edər. O bəndələrə ki, onlar Qurani-Kərim, Muhəmməd SAV, Əhlibeyt (s) Əxlaqında, İlahi Eşq yolundadırlar. Əhlibeyt Vəhdətdir. Peyğımbərimiz Muhəmməd SAV İlahi Eşq, Elm tələqinlərini – insanlara İlahi Eşq, İman, Hidayət, Ürfan, Mərifət Mərifət mərtəbələrindən aşılayırdı. İman dayaqları sabit və davamlıolanların yolu- Vəhdət yoludur.Vəhdət yolu- insan sevgisi, İlahi qüdrətdən gələn Mərifət yoludur. Bu,insanlar arasında dostluq, qardaşlıq,Haqq, Ədalət yoludur.

Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.s.) "mövla" anlayışı ilə bağlı böyük əhəmiyyət kəsb edən bir hədisin İslam dünyasında əhəmiyyətli bir yer tutmasıdır.

“Mən kimin mövlasıyamsa, Əli də onun mövlasıdır.” Bunu yalnız qan qohumluğunun olmaması kimi şərh etmək yalnız səhv deyil, həm də İslama qarşı böyük bir təhqirdir.

İmam Əli əs. Ağıl və idrakın, İlahi eşq və mərifətin imanıdır. O elə bir imandır ki, hər düşünən anlamaz, anlamayan düşünə bilməz onu.

Mövla, qan və ya qohumluq əlaqəsi olmayan başqa bir qəbilə ilə əlaqəli və ya razılığa gələn bir qəbilə, qəbilə və ya icmadır. Bu o deməkdir ki, müqavilənin tərəfi olan hər bir sosial qrup, adı və imzası ilə ona bağlı digər icmaları təmsil edir və onlara eyni hüquq və vəzifələr verir.

Lakin, 20/b maddəsi müşriklərlə bağlı xüsusi müddəalar təqdim edir və Mədinə Nizamnaməsinin 43-cü maddəsi ilə dəstəklənir. Bu, Mədinə müşriklərinin Məkkə müşrikləri ilə hər hansı bir siyasi və ya hərbi münasibət qurmasının qarşısını almaq üçün istifadə olunur. Əslində, Mədinə müşrikləri Məkkəlilərlə ittifaq qurmaq istəmirdilər; əslində onlar potensial təhlükədən qorxurdular. Lakin onlar, digərləri kimi, 39-cu maddədə göstərildiyi kimi, Şəhər ərazisində bütün hüquq və azadlıqlara sahib olmaq istəyirdilər. Nizamnamə bu tələb üçün hüquqi təminat verir. Həqiqətən də, bilirik ki, Məkkəlilərə qarşı Bədr və Ühüd döyüşlərindən sonra Nizamnamənin tərəfi olan müşriklər Mədinədə yaşamağa davam etdilər və onlarla müsəlmanlar arasında münaqişəyə çevriləcək heç bir ciddi problem yaranmadı.

Qəbilələrin bir-bir xatırlanması dövləti və cəmiyyətdə mövcud olan etnik qrupların kimliyini tanımaq və sənədləşdirməkdir. Çox güman ki, qəbilə liderləri bunu xüsusi olaraq tələb ediblər. Bundan çıxarılacaq ən dəqiq nəticə budur ki, hər bir dövlət və etnik qrup tam mədəni və hüquqi muxtariyyətə malikdir. Yəni, qanunvericilik, ədalət, təhsil, ticarət, mədəniyyət, incəsənət və gündəlik həyatın tənzimlənməsi kimi sahələrdə hər kəs olduğu kimi olacaq və özünü müəyyən etdikləri hüquqi və mədəni standartlar çərçivəsində ifadə edəcək. Bu dövlət və hüquqi muxtariyyətin təminatı 25-ci maddədə tapılıb və orada deyilir:

“Yəhudilərin dövləti özləri üçün, möminlərin dövləti -özləri üçündür. Bura həm ağaları, həm də özləri daxildir”.

İslamda qardaşlıq mövzusunu müzakirə etdik və bu mövzunun təfərrüatlarını dərindən araşdırmaq ehtiyacı hiss etmədən, tədqiqatlarımızı davam etdirmək üçün Mədinə Nizamnaməsinə diqqət yetirməyi daha məqsədəuyğun hesab etdik. Lakin, yuxarıda qeyd olunan qeyddə "mövla" sözünün mənasını anlamağa çalışarkən şok bir məsələ ilə qarşılaşdıq. Və bu şok məsələnin nə olduğunu siz, tədqiqatçı həmkarlarımızla bölüşmək istədik.

Diqqətdə olan məsələ: Siz, hörmətli tədqiqatçılarımız və müsəlman qardaş və bacılarımızın bəyənmədiyi bir mövzunun məzmununu dərindən araşdırmaq istəyirik. Hamımızın bildiyi kimi, Məhəmməd Peyğəmbərin (ona və

ailəsinə Allahın salavat və salamı olsun) hicrətindən dərhal sonra, yəni Mədinəyə gəldikdən sonra müsəlmanları gücləndirmək üçün bir şey edilməli idi. İlkin olaraq o, Mədinə Nizamnaməsi ilə Mədinə Ənsarları və Məkkə Mühacirləri arasında qardaşlıq bağı yaratmağa çalışdı. Və buna nail oldu. İlk qardaşlıq bağı bundan neçə illər əvvəl, Peyğəmbər (s.a.s.) Məkkədə olarkən, Məkkədəki müsəlman qardaşları arasında quruldu. Başqa sözlə, Mədinədə Ənsar və Mühacir arasında qurulan qardaşlıq bağı, daha geniş şəkildə quruldu.

Sözsüz ki, aramızda Əmirəl-möminin İmam Əli ibn Əbi Talibin (ə.s.) Allah Rəsulunun (s.a.v.) əmisi oğlu və kürəkəni olduğunu bilməyən heç kim yoxdur. Lakin nədənsə onun qardaşı olduğu geniş şəkildə məlum deyil. Mənzil hədisləri ilə çox sıx bağlı olan bu məsələnin ictimaiyyətdən gizli saxlanılması səbəbsiz deyil!!! Buna görə də, məsələni yaxşı başa düşmək üçün əvvəlcə "Qardaşlıq Sazişi" haqqında məlumat verəcəyik, sonra isə İmam Əlinin (ə) Allah Rəsulunun (s.a.v.) qardaşı olduğunu bildirən rəvayətləri sadalayacağıq.

I. QARDAŞLIQ ƏHDİ (MUAHAT HADİSƏSİ

Hər kəs bilir ki, Məhəmməd Peyğəmbər (s.a.s.) hicrətdən dərhal sonra Mədinə Ənsarı ilə Məkkə Mühacirləri arasında qardaşlıq əhdi bağlamışdır; o, bir Ənsar və bir Mühaciri qardaş elan etmişdir. Bəs neçə nəfərimiz eyni qardaşlıq əhdinin hicrətdən əvvəl, yəni Məkkədə də bağlandığını; həmin gün Məkkə müsəlmanlarının da, fərdi olaraq, qardaş elan edildiyini bilirik? Hicrətdən sonrakı qardaşlıq əhdinin fərqindəyik, bəs niyə hicrətdən əvvəlki qardaşlıq əhdindən xəbərsizik?!. Əhli-sünnə məktəbinin ən fundamental mənbələri hər iki hadisədən bəhs edərkən, niyə hicrətdən əvvəlki hadisə sonrakı kitablarda verilməmişdir?!... Yoxsa bu günün sözdə alimlərinin ərəb dili biliklərinin olmamasıdır? Yoxsa bu cür faktlar onların alovuna yanacaq tökür? Bəlkə də, bunu müsəlmanlar olaraq, sizin üçün düşünmək daha uyğun olardı? (Hakim, III, 125-126)

Aşağıdakı rəvayətlər Məkkədə bağlanmış qardaşlıq müqaviləsinə işarə edir və bu, hörmətli tədqiqatçılara İslama qarşı oynanan oyunlardan xəbərdar olmağınıza kömək edə bilər.

1-) Abdullah ibn Abbas deyir:

" Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamı olsun) Zübeyr ibn Əvvam və Abdullah ibn Məsud arasında qardaşlıq müqaviləsi bağladı". (İbn Şəbbə, III, 1053; Hakim, III, 314; İbn Əbdilbərr, II, 324.)

Hədisimizi rəvayət edənlərin hamısı etibarlıdır. Buna görə də əl-Hakim, Şamlı Zəhəbi və İbn Həcər əl-Əsqəlani hədisimizi səhih hesab edirlər (əl-Müstədrək: III, 314; əl-İsabə: II, 369). Üstəlik, bu, Müslimin şərtlərinə uyğun olaraq qeydə alınıb

Həmçinin bildirilib ki, Züberinin oğlu Urva, nəvəsi Əmir ibn Əbdillah ibn Zuberi və Məhəmməd ibn İbrahim ibn Haris əl-Teymi də bu fikirdə idilər. (İbn Şəbbə, III, 1054; Hakim, III, 360, Həsən rəvayəti; İbn Səd, III, 159, Buxari və Müslimin şərtlərinə əsasən səhih rəvayət; İbn Səd, III, 192, 152, əl-Vaqidi vasitəsilə rəvayət edilmişdir.

2. Həm Zuberi, həm də İbn Məsud Mühacir (Məkkədən) olduqları üçün bu qardaşlıq müqaviləsi Mədinədə bağlana bilməzdi. Buna görə də, hədisimiz hicrətdən əvvəl Məkkədə bağlanmış qardaşlıq müqaviləsindən bəhs edir.

Mənzilənin hədislərindəki 11 nömrəli Zeyd hədisinə baxın (səh. 148).

İmam Əlinin (ə) nəvəsi Əmir əş-Şəbi, Məhəmməd ibn Ömər və Məhəmməd ibn Məhəmmədin nəvələri arasında İbrahim ət-Teyminin də bu fikirdə olduğu qeyd olunur (İbn Səd bunu sağlam bir rəvayət silsiləsi ilə rəvayət edir.) (III, 175; İbn Səd bunu yaxşı bir rəvayət zəncirində nəql edir. III, 174; İbn Səd bunu zəif bir rəvayət zəncirində nəql edir. III, 174–272.)

3-) Seyyid əş-Şühədanın qızı Həzrət Həmzənin (ə) himayəsində qalmaqla bağlı yaranan mübahisədə Zeyd ibn Haris daha çox haqlı olduğunu sübut etmək üçün "O, mənim qardaşımın qızıdır" dedi. Bu, İmam Əli (ə), Bəra ibn Azib, Abdullah ibn Abbas və İmam Məhəmməd əl-Baqirdən (ə) səhih rəvayət zəncirləri ilə nəql edilmişdir.

"İmam Əli (ə) Peyğəmbərin (s.ə.v.) sözlərindən" kitabındakı 68 nömrəli hədisə baxın; Buxari, Sülh, 6, Məğazi, 45; Tirmizi: Mənaqib, 29; Müəllif: 188 nömrəli hədis, yəni, İmam Əli (ə.s.) Peyğəmbərin (s.ə.v.) sözlərinə əsasən; İbn Səd, VIII, 159.

Bu rəvayətdə “Qardaşlıq Müqaviləsi” açıq şəkildə qeyd olunur; İbn Səd, IV, 35. İsnadı ilə olduqca səhihdir. Hz. Həmzə Zeyd ibn Harisənin nə qan qardaşı, nə də süd qardaşı deyildi; yalnız “qardaşlıq müqaviləsi” qalır. Bədruddin əl-Ayni də eyni təfsiri edir və sonra Zeyd və Həmzənin qardaş elan edildiyini İbn Abbasdan gələn səhih hədislə dəstəkləyir. (əl-Umda: XI, 196, XIV, 273; həmçinin İbn Həcər, əl-İsabə: I, 564-ə baxın.)

4-) İbn Səd özünün "ət-Təbaqat" əsərində müxtəlif rəvayət zəncirləri ilə, lakin əsasən əl-Vaqididən nəql edir ki, Məkkədən olan mühacir səhabələr arasında qardaşlıq müqaviləsi bağlanıb:

a - Osman və Əbdürrəhman ibn Əvf,

b - Bir rəvayətdə Züberi və Təlha,

c - Müsəb ibn Ümeyr və Səd ibn Əbi Vəqqas,

və Təlha və Səid ibn Zeyd,

f - Əbu Əbeydə b. Cərrah və Əbu Hüzeyfənin azad edilmiş köləsi Səlim və, g - Übeydə b. Haris və Bilal əl-Həbəşi; Verəcəyimiz bu mənbələrə baxsanız, bundan daha çox məlumat əldə edə bilərsiniz və İslam tədqiqatçılarının İslam sintezi daxilində hansı oyunlar oynadıqlarını öz gözlərinizlə görəcəksiniz. (Bax: a. III, 56, b. III, 102, c. III, 120, 139-140, d. III, 125-126, e. III, 216, f. III, 88, 410, g. III, 51, 233; və həmçinin bax: Hakim, III, 14; İbn Seyyidinnas, I, 264; İbn əl-Cavzi, əl-ILEL: I, 218-219; əl-Hələbi, II, 21-22; Dahlan, I, 315-316.)

Yuxarıdakı bütün rəvayətlərdə qeyd olunan “Qardaşlıq Müqaviləsi* Hicrətdən sonrakı qardaşlıq müqaviləsinə aid edilə bilməz; çünki orada Mühacir və Ənsar qardaş elan edilmişdilər. Bu vəziyyəti nəzərə alsaq, niyyətin Hicrətdən əvvəl Məkkədə bağlanmış “Qardaşlıq müqaviləsi” olduğu aydın olur.

Buna görə də iki “Qardaşlıq Əhdi” mövcuddur: biri hicrətdən əvvəl Məkkədə, digəri hicrətdən sonra -Mədinədə bağlanmışdır. Hər iki qardaşlıq əhdini qəbul edən və təsdiq edən məşhur şəxsiyyətlər bunlardır:

1) Məhəmməd b. 1. Ömər əl-Vaqidi (İbn Sədin rəvayətlərindən başa düşüldüyü kimi).

2. İbn Səd (yuxarıdakı rəvayətlərdən başa düşüldüyü kimi).

3. İbn Seyyidinnas (əs-Sira: I, 264; əl-Əmini, III, 114).

4. İbn Əbdilbərr (əl-İstab: I, 518; III, 35).

5. İbn əl-Əsir əl-Cəzari (Üsd əl-Ğəba: III, 282).

6. İbn Qeyyim əl-Cövziyyə (Zadul-Məad: II, 154).

7. İbn Həcər əl-Əsqəlani (Fətül-Bari.)

8 -) Bedruddîn el-Ayni, (el-Umde : IX, 148, 242, ; XIV, 57.)

9 -) Şihabuddîn əl-Qəstalâni, (İrşad'üs-Sâri: VI, 191.)

10 -) Əli b. Burhaniddin əl-Hələbi, (əs-Sirə: II, 21-22, 97-98).

11-) Əhməd Zeyni Dahlan, (əs-Sirə: I, 315-316, 360-361).

12-) Əbu Əbdillah əz-Zurqani, (Şərh əl-Məvahib: I, 373, əl-Əmini, III, 175 tərəfindən sitat gətirilib). Əlbəttə ki, bundan sonra bu məsələ ilə bağlı heç bir şübhə qalmayıb.

Sözsüz ki, aramızda Əmirəl-möminin İmam Əli ibn Əbi Talibin (ə.s.) Allah Rəsulunun (s.a.v.) əmisi oğlu və kürəkəni olduğunu bilməyən heç kim yoxdur. Lakin nədənsə onun qardaşı olduğu geniş şəkildə məlum deyil. Mənzil hədisləri ilə çox sıx bağlı olan bu məsələnin ictimaiyyətdən gizli saxlanılması səbəbsiz deyil! Buna görə də, məsələni yaxşı başa düşmək üçün əvvəlcə "Qardaşlıq Sazişi" haqqında məlumat verəcəyik, sonra İmam Əlinin (ə) Allah Rəsulunun (s.a.v.) qardaşı olduğunu bildirən rəvayətləri sadalayacağıq.

II. HƏDİS VƏ QAYNAQLARDA PEYĞƏMBƏ (sav) İLƏ İMAM ƏLİNİN (ə) QARDAŞLIĞI VƏ MÖVLA MƏSƏLƏSİ

İndi İmam Əlinin (ə) Allah Rəsulunun (s.ə.v.) qardaşı olduğuna dair dəlillərə keçə bilərik. Düzünü desəm, biz Quran və Əhli-beyt olaraq, bu cür vacib məsələləri vurğulamağı üstün tutmazdıq. Amma mövzumuz Mədinə nizamnaməsi və İslam hökmləri ilə əlaqəli olduğu və bu cür məsələlərin əsas məqsədi olan "Mövla" sözünün mənasını bir anlayış kimi həll etdiyimiz üçün bunu etməyə məcburuq.

1. Çünki İslamda qardaşlıq rabitəsi və ya qardaşlıq əhdi çox vacib bir yer tutur və Məhəmməd Peyğəmbər (s.ə.s.) olmadığı zaman onun yerini başqası, qardaşı və ya qəyyumu tutması vacibdir. Və bu, qədim zamanlardan bəri Allahın seçdiyi bir imamın Peyğəmbərin (s.a.s.) olmadığı zaman onun yerini tuta biləcəyinə dair sübut kimi xidmət edəcəkdir. Burada qeydə alınan hədislər Peyğəmbərin (s.a.s.) səhabələrinə dediyi hədislərdir və bu dəyərli hədisləri nəql edənlərin hamısı səhihdir. Bu hədisin raviləri Peyğəmbərin (s.a.s.) dövründə yaşamış və İslam alimləri arasında xüsusi yer tutan səhabələrdir. 1-) Abdullah ibn Ömər: Allah Rəsulu (s.ə.s.) hicrətdən əvvəlki *qardaşlıq əhdi* zamanı hamını qardaş elan etdikdən sonra İmam Əliyə üz tutub dedi:

"Sən bu dünyada və axirətdə mənim qardaşımsan" (Tirmizi, Mənaqib, 21; Hakim, III, 14; İbn əl-Əsir, III, 294 = isnadda Həsən. Tirmizi və Suyuti eyni fikirdədirlər. (əl-Cami'us-Səğir: VI, 355.)

2. Abdullah ibn Ömər Abbasın hədisi: Allah Rəsulu (s.ə.s.) İmam Əliyə (s.ə.s.) dedi: "Sən mənim qardaşım və dostumsan!" (İbn Əbi Şeybə, 9131.htm; İbn Əbdilbərr, III, 35, Həccac ibn Ərtat ravilər silsiləsindədir. O, doğru danışan ravidir, lakin yaddaşı zəifdir.) (əz-Zəhəbi, I, 458-460; İbn Həcər, ət-Təhzib: I, 501-502; ət-Təqrib: I, 155) Buna görə də, hədislərimizin ravilər silsiləsi mötəbər mənbə kitablarında mövcuddur.

3 -) Abdullah ibn Abbasın hədisi: " Şəhidlər ağası Həzrət Həmzənin (ə) qızı Ümamə haqqında müzakirədə Allahın Rəsulu (s.ə.v.) İmam Əliyə (ə.s.) belə buyurdu: " Sənə gəldikdə, ey Əli, sən mənim qardaşım və dostumsan" (İbn Səd, VIII, 159, əl-Vaqidi vasitəsilə rəvayət olunub).

4 -) Üsamə ibn Zeydin hədisi: Yenə də Ümamə haqqında müzakirə zamanı Allah Rəsulu (s.ə.v.) İmam Əliyə (ə.s.) belə buyurdu: "Sənə gəldikdə, ey Əli; "Sən mənim qardaşımsan, nəvəmin atasısan" (Hakim, III, 217. Hakim rəvayət zəncirinin səhih olduğunu deyir və Şamlı Zəhəbi də bu hədisin səhihliyini təsdiqləyir.

5-) Zeyd ibn Əbi Əufənin hədisi: Hicrətdən əvvəlki *qardaşlıq müqaviləsi* zamanı, İmam Əlinin (ə) növbəsi çatanda o dedi:

"Sən mənim qardaşım və varisimsən." (Mənzil hədislərindən) Əziz müsəlman qardaşlarım və hörmətli tədqiqatçı dostlarım və Əhli-sünnənin yüksək hörmətli aparıcı alimləri, sosial elmlər sahəsindəki müctəhidlər, təqdim edəcəyimiz bu hədislərə və mənbələrə diqqətlə yanaşsanız görərsiniz ki,, məgər Peyğəmbər (s) biz müsəlmanların vəlisidirsə, onun yerini tuta biləcək şəxs də onun varisi olmalı deyilmi? Çünki Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm) öz sözləri ilə demişdir: **"Mən kimin mövlasıyamsa (ağasıyamsa), Əli də onun mövlasıdır (ağasıdır); mən kimin vəlisiyəmsə, Əli də onun vəlisidir.** Əgər bu hədisi qəbul etməsən, mənim peyğəmbərliyimi də qəbul etməmiş olarsan". (Zeyd b. Əbi Əvfa Əhmədin *Mənaqibdə* rəvayət etdiyi, Buxari

(əl-Kəbirdə), ət-Təbəri, İbn Əsakir, Bəqavi, Təbərani, Bəzzar, Barudi, Həsən b. Süfyan, İbn Əbi Hatim Ədiy, əl-Xarəzmi (səh. 150-Səvzi, s. İbn əl-Cövzi, əl-İLEL: I, 219; İbn Həcər, əl-İsabə: I, 560, əl-Muracaat: 162;

Və sözbəsöz verəcəyimiz mötəbər hədis kitablarında və Əhli-sünnənin ən mötəbər qaynaqlarından olan Buxari, Buxari, İbn Əbdül-Bərr, İbn əl-Cevzi, İbn Teymiyyə və s. ilə birlikdə hədis rəvayətlərinin rəvayətləri zəncirinin zəif və ya hətta zəif olduğunu bildirirlər. I, 559; İbn əl-Cavzi, əl-İlal: I, 219; İbn Teymiyyə, IV, 75).

İbn Teymiyyə öz mənbə kitablarında Peyğəmbəri (ona Allahın salavatı və salamı olsun) və onun məsum və təmiz Əhli-beytini incidən bir şəxsdən xüsusi olaraq bəhs edir, lakin o, yalnız həqiqəti gizlətməkdən çəkinirdi.

Lakin Sibt ibn əl-Cavzi hədisin ravilərinin etibarlı olduğunu bildirir (Sibt ibn əl-Cavzi, əl-Təzkirə; 14, əl-Əmini, III-də sitat gətirilib). 115).

Əslində, ravilər silsiləsinə daxil olan (bax: əz-Zehebi, II, 670, lakin digər dəstəkləyici rəvayətlərə görə həsən hesab olunur) Əbdülmü'min ibn Əbbad əl-Əbdinin rəvayəti buna görə də zəif hesab olunur. Həmçinin aşağıdakı səhabələrdən də rəvayət edilmişdir:

12. Anamız Ümmü Sələmə, 13. Abdullah ibn. Ömər, 15. Malik ibn Hüveyris, 16. Hüzeyfə ibn Əsid, 17. Abdullah ibn Cəfər, 18. Muaz ibn Cəbəl, 19. Əbu əl-Tüfeyl,

20. İslamın ən böyük düşməni və Peyğəmbərin (s) nəslini öldürən Müaviyə ibn Əbi Süfyan, 21. Fatimə, 22. Həmzə, 23. Nubeyt ibn Şureyt və 24. Bu hadisə bütün tarix kitablarında da mövcuddur. (İbn Əbdilbərr, III, 34; əl-Heytami, əs-Səvaiq: 121; Şərafuddin, əl-Muracaat: 163, eynilə Ən-Nass: 565; əl-Kattani, 125.)

Mənzil hədisinin səhihliyinə şübhə olmasa da, Əbdilbərr onun ən etibarlı və səhih hədislərdən biri olduğunu deyir! Əhli-sünnə alimləri də deyirlər ki, bu hədisi 20-dən çox səhabə rəvayət edib və buna görə də mütəvatir hesab olunur. İbn Əsakirin bu barədə ayrıca bir araşdırması var. Daha çox məlumat əldə etmək istəyirsinizsə, bu kitaba müraciət edə bilərsiniz. (Əbdülqədir Çuhacıoğlunun Əli (ə.s.) Peyğəmbərin (s.ə.s.) sözlərindən.

6 -) Abdullah b.-nin hədisi. Abbas: Mədinədə baş verən "qardaşlıq müqaviləsi" zamanı Allahın Rəsulu (s) İmam Əlini (ə) özünə qardaş qoyub getdi!... *Təbəri nəql edir ki, bax: Şərafuddin, 163; əl-Əmini bax: (bax: 5 nömrəli hədisin, yəni əvvəlki hədisin qeydləri.)*

7 -) Cabir ibn. Əbdillahın hədisi: Allah Rəsulu (s) hicrətdən əvvəlki qardaşlıq müqaviləsi zamanı Əbu Bəkr və Ömər ibn əl-Xəttabı qardaş elan etdikdən sonra İmam Əliyə (ə) dedi: "Sən mənim qardaşımsan, mən də sənin qardaşınam! Əgər kimsə bu məsələdə sənə qarşı çıxarsa, de ki, Allahın qulu Onun Rəsulunun qardaşıdır; və səndən başqa bu iddianı irəli sürən özü yalançıdır...". Bu hədisin mənbələri üçün yuxarıda qeyd olunan Məkkədə Əbu Bəkr və Ömər ibn əl-Xəttab arasında qardaşlıq müqaviləsinə baxmaq kifayətdir.

8 -) Məhduc ibn. Zeydin hədisi: Qardaşlıq əhdi zamanı Allah Rəsulu (səlləllahu əleyhi və alih) İmam Əlinin (əleyhis-salam) əlindən tutub sinəsinə qoydu və sonra dedi: "Ey Əli! Sən mənim qardaşımsan; Harunun Musaya qarşı tutduğu mövqe ilə eyni mövqedəsən, amma məndən sonra peyğəmbər yoxdur". Bu qədər aydın və açıq hədis bütün sünni mənbə kitablarında olsa da, biz yenə də burada qeyd olunan mənbənin şərhini yazacağıq. Məhduc ibn Zeyddən gələn hədislərin mənbəyindəki etibarlı şəxslərin adlarını verəirik: "Heysəmə ət-Tərablusi, Hatib əl-Bağdadi, İbn Əsakir və əl-Qutay'i tərəfindən Yəhya əl-Himmani – Qeys ibn Rəbi – Sə'd əl-Haffaf (Əbu Mücahid ət-Tai) – Atiyye əl-Əvfi – Məhduc vasitəsilə rəvayət edilmişdir.

Və yenə də ravilər arasında Atiyye və Sə'd etibarlı və etibarlı ravilərdir: İbn Sə'd, VI, 304; əz-Zehebi, III, 79-80; İbn Həcər, Bax: ət-Təhzib: IV, 138-139; ət-Təkrib: II, 28; Şəra əl-Din, 116-117; əl-Əmini, I, 68; əl-Heysəmi və İbn Həcər əl-Heytəmi də Ətiyyədən nəql edilən hədislər üçün rəvayət zəncirinin etibarlı olduğunu deyirlər.

Əbu Səid əl-Heytəmidən Mənzil (səhifələr 146-147) və Təqaleyn (səhifə 227) hədislərinə baxın! Quays da etibarlı və doğru danışan bir ravidir, yalnız yaddaşı bir qədər zəifdir. (İbn Səd, VI, 377; əl-Zəhəbi, III, 393-396; İbn Həcər, ət-Təkrib: II, 135.) Gəlin Yəhyaya keçək. Əl-Himmaniyə Yəhya, "bəzi insanlar onu bəyənməsələr də), Yəhya ibn Main, İbn Ədi və başqaları tərəfindən etibarlı və doğru hesab edilən bir ravidir. O, hədis hafizi və yazıçıdır. Üstəlik, o, Müslimin ravilərindən biridir. Buxari Yəhya haqqında başqalarının tənqidlərini də əhatə edir, amma özü heç nə demir. Bir vaxtlar onu "yalancı" adlandıran Abdullah ibn Numery başqa bir dəfə onun etibarlı olduğunu demişdir (İbn Sa'd, VI, 411; əz-Zehebi, IV, 392-393; İbn Hacar, ət-Təkrib: II, 360).

Bütün bunlar Yəhyanın da etibarlı bir insan olduğunu göstərir. Onu bəyənməyənlərin səbəbi, şübhəsiz ki, onun rəvayət etdiyi hədislərdir! Buna görə də, hədisimiz ən azı rəvayət zəncirinə görə etibarlıdır - Qeys.

9 -) Abdullah ibn Amr ibn. İtaətsizin hədisi:

" Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamı olsun) son xəstəliyi zamanı dedi: "Qardaşımı yanıma çağırın!" Dərhal Əbu Bəkri çağırdılar; o imtina etdi! Sonra Öməri çağırdılar; o da onları qovdu və onları da rədd etdi! Sonra Osmanı çağırdılar; o da onları qovdu və onları da rədd etdi! Sonra İmam Əli (ona Allahın salavatı və salamı olsun) çağırıldı; O, dərhal onu libası ilə örtdü və üzərinə əyildi. Bu vaxt Allah Rəsulu (ona Allahın salavatı və salamı olsun) İmam Əliyə (ona Allahın salavatı və salamı olsun) hər biri 1000 hissəyə bölünən 1000 ayrı elm sahəsi öyrətdi! (Əbu Ya'la rəvayət etmişdir. (İbn əl-Cəvzi, I, 221; əz-Zəhəbi, II, 482-483; Şərafuddin, 109-110))

Hədis ravilər silsiləsində Abdullah ibn Lehi'a olduğuna görə zəif hesab olunur! Lakin Abdullah doğru danışan ravidir, onun yalnız zəif yaddaşı var. (İbn Səd, VII, 516; əz-Zəhəbi, II, 475-483; İbn Həcər, ət-Təhzib: III, 227-230, ət-Təqrib: I, 417) (əs-Suyuti, əl-İsaf: 47; Şərafuddin, 109-110; əl-Əmini I, 77) Bu cür ravilərin hədisi, həqiqətlərlə ziddiyyət təşkil etmədiyi müddətcə səhihdir. Və bu cür hədis mənbələri və bütün təhlükələrə baxmayaraq, onları nazil edənlər İslam alimləri arasında qəhrəmanlardır.

10 -) İmam Əlinin (ə.s.) hədisi: Rəbiə ibn Nəcid nəql edir: Biri İmam Əli ibn Əbu Talibdən: "Ey möminlərin əmiri! Əmiləriniz olduğu halda niyə (Allahın Rəsulundan) miras aldınız?" deyə soruşduqda, o cavab verdi:

Allahın Rəsulu (s.ə.s.) Əbdül Müttəlibin oğullarını toplayıb onlara ziyafət verdi. Doyana qədər yesələr də, yemək sanki heç vaxt içilməmiş kimi toxunulmamış qaldı! Sonra su gətirdi; onlar doyunca içdilər. Amma su sanki heç vaxt toxunulmamış (və ya sərxoş olmamış) kimi qaldı! Daha sonra dedi:

Ey Əbdülmüttəlibin oğulları! Mən sizə və ümumiyyətlə, bütün bəşəriyyətə peyğəmbər olaraq göndərilmişəm. Bu möcüzəni gördünüz! (İndi mənə deyin) hansınız mənə qardaşım, dostum və (məndən sonra) xələfim olmaq üçün beyət edəcək?

Heç kim ayağa qalxmadı! Onların ən kiçiyi mən olsam da, yalnız mən ayağa qalxdım! Allah Rəsulu (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm) məndən oturmağımı istədi. Bu xahiş üç dəfə təkrarlandı. Hər dəfə o dedi: *Otur!* Nəhayət, üçüncü dəfə ayağa qalxanda mübarək əlini çiynimə qoydu.*

İmam Əli (ə) davam etdi: "Buna görə də digər əmilərim hələ sağ ikən əmim oğlundan miras aldım." Hədisin ravilər silsiləsi: Hədisi Əhməd (I, 159) və Təbəri (I, 543) tərəfindən Əffan vasitəsilə rəvayət edilmişdir. (Həmçinin İbn Kəsir, III, 350-yə baxın)

Hədisin statusu: Nasir, ehtimal ki, hədisimizi Rəbiəyə görə zəif hesab edir. Lakin, hədisi bütün ravilərdə tapılır və bütün səhabələr tərəfindən etibarlı hesab olunur. Rəbiəni Əhməd əl-İcli, İbn Hibban, Hakim və İbn Həcər də etibarlı hesab edir. Heç kim onu zəif hesab etmir! (Hakim, III, 123; İbn Həcər, ət-Təhzib: II, 160-161, ət-Təqrib I, 243-244; İbn Teymiyyə bu hədisin uydurma olduğunu deyir və əlavə edir: * Əhməd həmin ravilərin yalan şeylər rəvayət etdiyini bilmirdi!!! (əl-Minhac: IV, 120.) Yuxarıdakı sənədlərimiz də İbn Teymiyyədəndir.

Mənbəyə istinad edərkən bildirdik ki, bu şəxs Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamı olsun) və onun məsum və pak Əhli-beyti haqqında çoxsaylı yalanlar söyləyən və Peyğəmbərin (ona Allahın salavatı və salamı olsun) nəslindən qan tökülməsinə səbəb olan bir zehniyyətə malik idi.

Buna görə də, hədisimizin rəvayət silsiləsi etibarlıdır: (Əhməd Şihabuddin əl-Xəffaci və Əli əl-Qari də onun rəvayət silsiləsinin həqiqi cəhətdən əla/yaxşı olduğunu deyirlər. (Şərh əş-Şifa: III, 35.)

İslamın bir dövlət və hüquq forması olduğunun fərqindədirlər. 12 -) İmam Əli (ə.s.) Peyğəmbərin (s.ə.v.) qardaşıdır: İmam Əli (ə.s.) Peyğəmbər (s.ə.v.) hələ sağ ikən deyərdi: * Əgər Məhəmməd ölsə və ya öldürülsə, geri dönərsinizmi?* (Ali-İmram surəsi, 144). Allaha and olsun ki, Allah bizi doğru yola yönəltdikdən sonra biz heç vaxt geri dönməyəcəyik! Allaha and olsun ki, Məhəmməd ölsə və ya öldürülsə belə, onun uğrunda mübarizə apardığı dəyərlər uğrunda ölənə qədər mübarizə aparacağam! Allah Öz hidayətini bizdən əsirgəməsin; mən də öləcəyəm! Allaha and olsun ki, mən həqiqətən onun qardaşı, qəyyumu, varisi və əmisi oğluyam; ona məndən daha yaxın/ona daha çox haqq qazanan varmı?!*

Hədis tarixçisi: Hədisimizi Əl-Hakim (III, 126), Təbərani (İbn Kəsir, Təfsir: I, 409-410) və Əbu Nuaym Əsbat ibn Nəsr vasitəsilə rəvayət etmişdir. Hədisin statusu: Hədisimizi Dəməşqli Zəhəbi* münkər (rədd edilmiş), Nəşir isə zəif adlandırıb! Həqiqət isə Simak və Əsbatın ravilər silsiləsindəki statusudur.

Əvvəllər Simakın etibarlı və doğru danışan, üstəlik, Müslimin istinad etdiyi ravilərdən biri olduğunu görmüşdük və onun İkrimədən rəvayətlərinin statusuna da toxunmuşduq. Gəlin Əsbata nəzər salaq:

Əsbat da Müslimin rəvayətlərindəndir. İbn Main, Buxari, Musa ibn Harun və İbn Hibban onu etibarlı və doğru danışan hesab edirlər. Lakin müəllif yalnız onun yaddaşının çox güclü olmadığını deyir. (əz-Zəhəbi, I, 175; İbn Həcər, ət-Təhzib: I, 197; ət-Təqrib: I, 66.) Belə rəvayətlərin hədisinin həqiqətlərə zidd olmadığı müddətcə doğru olduğuna inanılır. Hakim onun hədisinin səhih olduğunu deyir. Bu hədisi "münkər" (rədd edilmiş) adlandıran Dəməşqli Zəhəbi "əl-Mizan" (III, 255) əsərində əl-Hakimə etiraz etmir. "Əl-Müstədrək"də yazılmış "əl-Təlhis" əsərində əl-Hakimə etiraz etmir! Üstəlik, o, Əmr ibn Həmməd ibn Talhadan başlayaraq eyni ravi silsiləsi ilə gələn hədislərin əl-Hakimə daxil edildiyini deyir. Yəni, onların etibarlı kimlikləri var. (əl-Müstədrək: IV, 284-285). Əl-Heysəmi və əs-Suyuti də eyni ravi silsiləsi ilə gələn hədislər üçün səhih (səhih) hökmünü verirlər. (əl-Münəvi, I, 449; əl-Heysəmi bu hədisin ravilərinin səhih hədislərin raviləri olduğunu deyir). Bütün bunlardan sonra hədisimizi səhih hesab etmək belə mümkündür! Amma biz ədalətdən əl çəkmirik; Əsbatın yaddaşının qısalığına görə, "həsən" (yaxşı) deməklə kifayətlənəcəyik. Sonrakı tədqiqatlarımızda, *Əhli-Beyt İşi* tədqiqatına başladıqdan sonra, Türkiyədə sünni alimlərinin oynadığı oyunları ortaya çıxarmağa çalışacağıq və qızıl nimçələrdə qızıl qədəhlərdə zəhər təklif edən bu şəxslərin müsəlman kütlələrinə bu zəhəri necə verdiyini ortaya qoyacağıq. Bilmirəm, bu insanlar qəsdən söz oyunları oynayırlar, yoxsa sadəcə bu mövzuları araşdırırlar.

Bilmirəm ki, bu insanlar qəsdən, yoxsa bu mövzuları araşdırmadan söz oyunları oynayırlar; biz buna diqqət yetirəcəyik.

Digər tərəfdən, İslamın təbliği dövründən qalma hədislərin Quran ayələri ilə necə əlaqəli olduğunu və Peyğəmbərin (s.ə.s.) təbliğat zamanı ən yaxın qohumlarını necə xəbərdar etdiyini müzakirə edəcəyik.

Bundan əlavə, Mövla, Vəli və qardaşlıq əhdinin əhəmiyyətini vurğulayaraq, nələrə diqqət yetirməli olduğumuzu və hansı mənbələrdən istifadə etməli olduğumuzu araşdırmağa davam edəcəyik.

Hədislərimizdə İslama dəvətin izahı verildikdən sonra başlayan ilk günləri təsvir etməliyik. Məlum olduğu kimi, *Ən yaxın qohumlarınızı xəbərdar edin* ayəsi (Şuəra surəsi: 214) nazil olduqda, Allah Rəsulu (s.ə.s.) dərhal ən yaxın qohumlarını, Əbdül Müttəlibin oğullarını topladı; Əvvəlcə onlara ziyafət verir, sonra isə lazımi xəbərdarlıqları verir...

Eyni hədis İmam Əlidən (ə.s.) oxşar sözlərlə iki ayrı kanal vasitəsilə nəql olunur:

1 -) Əhməd (I, 111 = İbn Kəsir, III, 350) və ət-Tahavi (əl-Manani: 533.htm.) tərəfindən Əsvəd b. Əmiruşerik b. Əbdillah-Ənəş-Minhal b. Əmr-Əbbad əl-Əsədi-İmam Əli (ə.s.) tərəfindən rəvayət silsiləsi ilə nəql olunur.

Artıq qeyd etmişik ki, Əbbad etibarlı və doğru danışan bir ravidir. Digər ravilər də etibarlı olduqları üçün hədisimizin rəvayət silsiləsi səhihdir.

2 -) Əbdülffar b. Bunu İbn İshaq (əs-Sira: 126-127), Beyhaqi (İbn Kəsir, III, 350-351), əl-Təbəri (I, 542-543, əl-Təfsir = Əş-Şuəra surəsinin 214-cü ayəsi; İbn Kəsir, III, 351) və əl-Təhavi (əl-Mənani: 533.htm.) Qasim vasitəsilə rəvayət etmişdir. (Həmçinin bax: Hazin, ət-Təsfir: IV, 495; əl-Halebi, I, 321; Dahlan, I, 195.)

Xülasə, ət-Təbərinin rəvayətinə görə, Allah Rəsulu (ona Allahın salavatı və salamı olsun) bir ziyafətdən sonra tamamilə yeni bir dövlətin qurulacağını elan etmiş və onun varisi kimi çıxış edə biləcək və sonra İslam dövlətinə rəhbərlik edə biləcək birinə - onun sadiq dostu və qardaşı olacaq birinə ehtiyacı olduğunu bildirmişdir. Bu qardaş kim olursa olsun, sadiq dostluğundan əlavə, onun mirasının da zaminidir. O dedi: "Qardaşım, sizin üzərinizdə mənim xəlifəm və canişinim olmağın müqabilində, bu işdə sizin aranızdan kim mənim vəzirim (köməkçim) olacaq?" Hamı susdu. Elə bu anda Həzrət Əli (əleyhissalam) ayağa qalxıb dedi:

"Ey Allahın Rəsulu! "Mən bu işdə sizin vəziriniz olacağam" dedikdə, mübarək Peyğəmbər (əleyhissalam) əlini İmam Əlinin (əleyhissalam) başına qoyub dedi:

"Bu gənc mənim qardaşım, mənim qəyyumum, sizin üçün canişinimdir; onun sözlərinə qulaq asın və ona itaət edin!"

Dəvətin başlanğıcı hədisi və ya vəzirlik, yəni xilafət hədisi kimi də tanınan bu hədis, Əbdül Qəffar ibn Qasim istisna olmaqla, bütün İslam alimlərinin mənbə kitablarında mövcuddur. Əbdül Qəffar əvvəllər də qeyd olunub və onun haqqında lazımi məlumatlar mənbə kitablarında verilib. Orada qeyd etdiyimiz, "onun kanalı ilə gələn" hədis bu hədis idi.

Bu halda, kimin nə deməsindən asılı olmayaraq, bizim hədisimiz həqiqətən də səhih hədisdir. İbn Cərir əl-Təbəri, Əbu Cəfər əl-İskafi və Əhməd Şihabuddin əl-Xəffaci kimi alimlər bu hədisin ravilər silsiləsinin səhih olduğunu iddia edirlər. Biz də bu hədis üçün verilən ravilər silsiləsinin səhihliyinə inanır və təsdiqləyirik. (Bu halda, Şamlı İbn Kəsir (III, 351) və onun müəllimi İbn Teymiyyənin (IV, 81) Əbdül-Ğaffara diqqət yetirərək hədisimizi çox zəif və ya hətta uydurma hesab etmələrini nəzərə almamalıyıq.)

Hübşi ibn Cünəda: Əbu Nuaym Əbdül-Ğaffar ibn Qasim vasitəsilə rəvayət edir. Əbdül-Ğaffardan başqa bütün hədis ravilərini etibarlı hesab edərkən, yalnız Əbdül-Ğaffar haqqında:

Hədislərdə Əbdül-Ğaffara qarşı sərt tənqidlər var. (əz-Zəhəbi, II, 640) Səbəb nə olacaq? Əlbəttə ki, onun fərqli İslam düşüncəsi, Əhli-beytə yaxınlığı və bu mövzuda rəvayət etdiyi hədislər!...

Lakin, onun haqqında müsbət düşünən sünni alimləri də var: Hafiz İbn Uqda onu yüksək qiymətləndirmiş və bu da onun etibarlı hədis ravisi olduğunu göstərir. (İbn Həcər, Lisan əl-Mizan: IV, 43, əl-Əmini, II-də sitat gətirilmişdir, 280) İbn Cərir ət-Təbəri (əs-Suyutinin əsərindən sitat gətirilmişdir, əl-Əmini, II, 280), Əhməd Şihabuddin əl-Xəfhaci (Nasim ər-Riyad: III, 35) və

Mötəzili məktəbindən Əbu Cəfər əl-İskafi (İbn Əbi əl-Hədid, XIII, 244) özü vasitəsilə nəql edilmiş bir hədisi səhih hesab edir. Bütün bunlar göstərir ki, onlara görə Əbdül-Ğaffar etibarlı və etibarlı bir ravi idi. Buna görə də, hədisi zəif olmaqdan uzaq, hətta səhih hesab edilə bilər; lakin biz onu həsən olmasa belə kifayət qədər qəbul edirik. Biz deyirik ki, Allah və Peyğəmbər (s) ən yaxşısını bilir və yalançıları Allaha buraxırıq. ...

Bütün bunlar *Vəzirlik hədisinin* ravilər silsiləsi ilə bağlıdır. Lakin, onun mətni baxımından səhih olduğuna şübhə yoxdur. Əhməd (əvvəllər qeyd olunan), müəllifimiz və İbn Cərir əl-Təbəri eyni hədisi oxşar sözlərlə və səhih ravilər silsiləsi ilə nəql edirlər. Yuxarıdakı hədisə və onun mənbəyinə baxın. Bundan əlavə, Səid b. O, həmçinin Mənsur, İbn Əbi Hatim, İbn Mərdəveyh və Əbu Nuaym tərəfindən də rəvayət edilmişdir. (Bax: Şərafuddin, 145-146; əl-Əmini, II, 279-280.)

Buna görə də, belə bir hədisi görməzdən gəlmək və ya onu zəiflətməyə çalışmaq *qorxudan* başqa bir şey deyil!

Şok: Həmçinin, xəbərdarlıq ayəsi də adlandırılan Əş-Şuəra surəsinin 214-cü ayəsi nazil olduqda, Allah Rəsulunun (s.ə.s.) bütün Qureyşliləri toplayıb onlara xəbərdarlıq etdiyini bildirən rəvayətlər də mövcuddur. (Əhməd: I, 307 II, 333, 360, III, 476, V, 60, 136, VI, 187; Buxari: Vəsayə, 11, Mənaqib, 14, Təfsir, Şuara, 2, Təfsir, Təbbət, 1; Müslim: İman, 347, T.348; Təfsir, Şuara, 1-3; Muallif: Vəsayə, 6, ət-Tabari, I, 541-542; ət-Tahavi, Menani al-Athar, 533-534.htm, İbn Kesir, III, 349-350.) Onların bir çoxu Abdullahdandır. Abbas və Əbu Hureyrə vasitəsilə nəql olunan bu rəvayətlər *birincisi* ayəyə uyğun deyildir! Çünki ayə xəbərdarlığın *ən yaxın qəbiləyə* verilməsini əmr etsə də, bu rəvayətlərdə bütün Qureyş qəbilələrinin dəvət olunmasından bəhs olunur.

Digər tərəfdən, əgər kimsə cəmiyyətə tamamilə yeni bir həqiqəti, əvvəllər heç kimin eşitmədiyi və eşitsə böyük bir hay-küyə səbəb olacaq bir həqiqəti təqdim etmək istəsə, əlbəttə ki, bütün insanları ətrafına toplamaz; ən yaxın qohumlarından başlayardılar. Məntiq və sosioloji məlumatlar bunu tələb edir və ayəmiz də bunu bildirir. Bir peyğəmbərin belə bir vəziyyətdə yaxın qohumlarından başlamaq əvəzinə, bütün bir icmaya hücum etməsi mesajı çatdırmağın rasional metodu ilə uyğun gəlmir. Biz Allah Rəsulunu (ona Allahın salavatı və salamı olsun) belə bir vəziyyətdən azad edirik. Bu rəvayətləri bir anlıq qəbul etsək belə, onlarla *vəzirlik* hədisi arasında heç bir ziddiyyət yoxdur! Bəzi şeylərin birində mövcud olması, digərində olmaması normaldır!

13 -) İmam Əlinin (ə) hədisi: Allah Rəsulu (s.ə.v.) İmam Əlini (ə.s.) uzanmış vəziyyətdə tapdı və onu qaldıraraq dedi: * Allaha and olsun ki, səni razı salacağam; sən mənim qardaşım və oğlumun atasısan! Sünnətimin adı ilə (onu qorumaq və müdafiə etmək üçün) vuruşacaqsan... (Əhməd və Əbu Ya'l tərəfindən möhkəm bir rəvayət zənciri ilə rəvayət edilmişdir. (əl-Heytami, 126; əl-Əmini, VI, 335.)

14 -) Əbu Zərr əl-Ğifarinin hədisi: Əbu Zərr (ə.s.) deyir: Tezliklə qarışıqlıq olacaq! Allahdan qorxun və ustad İmam Əlinin (ə.s.) ardınca gedin. Əbu Talibdən ayrılmayın, ona tabe olun, çünki Allah Rəsulu (ona Allahın salavatı və salamı olsun) bir dəfə Əlinin əlindən tutub belə demişdi: "Mənə ilk iman gətirən sənsən və Qiyamət günü mənim əlimi sıxan da sən olacaqsan. Sən bu ümmətin ən böyük doğruçu və ən seçilmişisən. Sən möminlərin rəhbərisən, mal-dövlət isə zalımların rəhbəridir! Sən mənim qardaşım və vəzirimsən." Siz məndən sonra gələnlərin ən yaxşısısınız.* (Taberani, Bezzar və s. rəvayət etmişdir. Bax: İbn Əbi əl-Hədid, XIII, 228; əl-Munavi, II, 313; İbn Həmzə, əl-Bəyan: III, 21-22; İbn Ərrak, əl-Tənzih: I, 352-353; Suyuti, əl-Tədrib: II, 226; əl-Əmini, II, 313, III, 187.)

15-) Aişənin hədisi: Peyğəmbər (s) buyurdu: *Qardaşımı rahat burax; o, İslamı qəbul edənlərin ilk və ölümüm zamanı mənimlə olacaqların sonuncusudur. Qiyamət günü mənimlə ilk görüşən o olacaq.* (Əl-Uqayli tərəfindən Musa ibn Qasim əl-Kufə vasitəsilə rəvayət edilmişdir. Bax: İbn Həcər, İsaba: IV, 402-403; əz-Zəhəbi, IV, 217; İbn Ərrak, I, 396) Musadan başqa bütün ravilər mötəbər hədis mənbələridir. Lakin Musa Buxarinin bəyənmədiyi bir ravidir! (əz-Zəhəbi, IV, 217) Onu bəyənməsin; biz onun Musanı niyə bəyənmədiyini çox yaxşı bilirik və bu məsələlər haqqında sonrakı tədqiqatlarımızda məlumat verəcəyik. İkinci məsələ Peyğəmbərdir. Peyğəmbər (s) Aişəni dəfələrlə xəbərdar etmiş və ona İmam Əli haqqında pis danışmamağı əmr etmişdir ki, bu barədə sonradan tədqiqatlarımızda müzakirə edəcəyik və onun Dəvə və Siffin döyüşlərində İmam Əliyə (ə) qarşı döyüşməsi üçün mənbələr təqdim edəcəyik. Daha ətraflı məlumat üçün İmam Əliyə (ə) (Nəhc əl-Bəlağə) baxın.

16 -) Yə'la ibn Əli hədisi. Murra: Cabir hədisi ilə tam eynidir (Əbu Ya'la bunu zəif rəvayət zənciri ilə nəql edir. (İbn əl-Cəvzi, I, 216-217.)

17 -) Əbu Umamə əl-Bəhili hədisi: Hz. Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamı olsun) səhabələri arasında *qardaşlıq əhdi* bağladıqda özünü İmam Əliyə (ona Allahın salavatı və salamı olsun) qardaş elan etdi! (Təbərani rəvayət etmişdir. Bax: Əl-Munavi, IV, 355.)

18 -) İmam Cəfər Sadiqin (ə) əcdadlarından nəql etdiyi hədis: Peyğəmbər (s.ə.v.) İmam Əlini (ə.s.) qızı Xanım Fatimə (ə.s.) ilə evləndirəndə qızına dedi: *... Məgər bilmirsən ki, o, bu dünyada və axirətdə mənim qardaşımdır!? (İmam Cəfər Sadiqdən (ə) atası vasitəsilə nəql edilən bu hədis İbn Əbi əl-Həddiddə (XIII, 227) yer alır. Bəzi tədqiqatçılar İmam Cəfər Sadiqin (ə) kim olduğunu bilməyə bilərlər. Bu dəyərli, sadiq və dostcanlı İmam Cəfər Sadiq (ə) Allah tərəfindən seçilmiş İslamın 6-cı imamı, həmçinin Peyğəmbərin (s.ə.v.) nəvəsi və İmam Əlinin (ə.s.) nəvəsidir. Əbu əl-Səlt Əbdüssəlam ibn Saleh istisna olmaqla, bu hədisin bütün raviləri mötəbər və etibarlı hesab olunurlar.

Lakin Əbdüssəlam bəziləri tərəfindən Əhli-Beytin dostu olmaqdan başqa heç bir əsası olmadan zəif hesab olunur, İbn Main, Əhməd ibn Səyyar, Hakim və İbn Həcər isə onun mötəbər və etibarlı ravi olduğunu bildirirlər. (Hakim) (III, 126-127; əz-Zəhəbi, II, 616; İbn Həcər, ət-Təhzib: II, 428; ət-Təqrib, I, 469) Buna görə də, bu hədislərin mənbələri etibarlı, səhih və mötəbərdir. 19 -) Səid ibn Müsəyyibin mürsəl rəvayəti: Cabirin hədisi kimidir və eyni mənbə kitablarında tapıla bilər. (Cabirin hədisi ilə bir-birinə qarışaraq eyni sözlərlə rəvayət olunur. (170/5 və 173/4 səhifələrinə və dipnotlara baxın.) Allah Rəsulunun (s.ə.s.) Əbu Bəkr və Ömər ibn əl-Xəttabı qardaş elan etdiyi yuxarıdakı səhifəyə baxın.

20 -) Həsən əl-Bəsrinin mürsəl rəvayəti: Əbu Umama hədisinin mənbələrində verilən dəlillərlə tam eynidir. (İbn-Hədid, IV, 96; əl-Əmini, III, 124.) Yuxarıdakı hədis mənbəyi olan 17-ci hədisin dipnotuna eynidir.

21 -) Ömər ibn Əli ibn Əbu Talibin mürsəl rəvayəti: Allah Rəsulu (s) səhabələr arasında “qardaşlıq müqaviləsi” bağladıqda, İmam Əlinin (ə) çiyninə vurub dedi: “Sən də mənim qardaşımsan” (İbn Səd, III, 22o. iki şəkildə rəvayət olunur, biri səhih, digəri əl-Vaqididən isnadla.

22 -) Məhəmməd ibn Ömər ibn Əli ibn Əbi Talibin mürsəl rəvayəti: Allah Rəsulu (s) xəstələndiyi son günlərdə dedi: “Qardaşımı yanıma çağırın”. İmam Əli (ə) onun yanına çağırıldı. (İbn Səd III, 22, əl-Vaqidi vasitəsilə nəql edilmişdir. Bəli, bu vaxta qədər biz yalnız İslam konstitusiya qanunlarının 25-33-cü maddələrində mövla və ya vəli anlayışı üçün variantlar vermişik. Bəlkə də bu araşdırma sizə uzun görünə bilər, amma bu, bu maddələrdə istifadə edilən mövla və ya qardaşlıq əlaqəsinin yalnız bir nümunəsi idi. Biz Məhəmməd Peyğəmbərin (s.ə.s.) İmam Əli (ə.s.) ilə qan qohumluğuna və onun qardaşı olduğuna dair dəlillərin yalnız mində birini vermişik.

Yəni, qanunvericilik, ədalət, təhsil, ticarət, mədəniyyət, incəsənət və gündəlik həyatın tənzimlənməsi kimi sahələrdə hər kəs olduğu kimi olacaq və özünü müəyyən etdikləri hüquqi və mədəni standartlar çərçivəsində ifadə edəcək. Bu dövlət və hüquqi muxtariyyətin təminatı 25-ci maddədə tapılıb və orada deyilir: “Yəhudilərin dövləti özləri üçün, möminlərin dövləti isə özləri üçündür. Bura həm ağaları, həm də özləri daxildir”.

İslamda qardaşlıq mövzusunu müzakirə etdik və bu mövzunun təfərrüatlarını dərindən araşdırmaq ehtiyacı hiss etmədən, tədqiqatlarımızı davam etdirmək üçün Mədinə Nizamnaməsinə diqqət yetirməyi daha məqsədəuyğun hesab etdik. Lakin, yuxarıda qeyd olunan qeyddə "mövla" sözünün mənasını anlamağa çalışarkən şok bir məsələ ilə qarşılaşdıq. Və bu şok məsələnin nə olduğunu siz, tədqiqatçı həmkarlarımızla bölüşmək istədik.

NƏTİCƏ

“Əhdnamə”nin 20/b maddəsi müşriklərlə bağlı xüsusi müddəalar təqdim edir və Mədinə Nizamnaməsinin 43-cü maddəsi ilə dəstəklənir. Bu, Mədinə müşriklərinin Məkkə müşrikləri ilə hər hansı bir siyasi və ya hərbi münasibət qurmasının qarşısını almaq üçün istifadə olunur. Əslində, Mədinə müşrikləri Məkkəlilərlə ittifaq qurmaq istəmirdilər; əslində onlar potensial təhlükədən qorxurdular. Lakin onlar, digərləri kimi, 39-cu maddədə göstərildiyi kimi, Şəhər ərazisində bütün hüquq və azadlıqlara sahib olmaq istəyirdilər.

Nizamnamə bu tələb üçün hüquqi təminat verir. Həqiqətən də, bilirik ki, Məkkəlilərə qarşı Bədr və Ühüd döyüşlərindən sonra Nizamnamənin tərəfi olan müşriklər Mədinədə yaşamağa davam etdilər və onlarla müsəlmanlar arasında münaqişəyə çevriləcək heç bir ciddi problem yaranmadı. Qəbilələrin bir-bir xatırlanması dövləti və cəmiyyətdə mövcud olan etnik qrupların kimliyini tanımaq və sənədləşdirməkdir. Çox güman ki, qəbilə liderləri bunu xüsusi olaraq tələb ediblər. Bundan çıxarılacaq ən dəqiq nəticə budur ki, hər bir dövlət və etnik qrup tam mədəni və hüquqi muxtariyyətə malikdir.

Yəni, qanunvericilik, ədalət, təhsil, ticarət, mədəniyyət, incəsənət və gündəlik həyatın tənzimlənməsi kimi sahələrdə hər kəs olduğu kimi olacaq və özünü müəyyən etdikləri hüquqi və mədəni standartlar çərçivəsində ifadə edəcək. Bu dövlət və hüquqi muxtariyyətin təminatı 25-ci maddədə tapılıb və orada deyilir: “Yəhudilərin dövləti özləri üçün, möminlərin dövləti isə özləri üçündür. Bura həm ağaları, həm də özləri daxildir”.

İslamda qardaşlıq mövzusunu müzakirə etdik və bu mövzunun təfərrüatlarını dərindən araşdırmaq ehtiyacı hiss etmədən, tədqiqatlarımızı davam etdirmək üçün Mədinə Nizamnaməsinə diqqət yetirməyi daha məqsədəuyğun hesab etdik. Lakin, yuxarıda qeyd olunan qeyddə "mövla" sözünün mənasını anlamağa çalışarkən şok bir məsələ ilə qarşılaşdıq. Və bu şok məsələnin nə olduğunu siz, tədqiqatçı həmkarlarımızla bölüşmək istədik.

Sözsüz ki, aramızda Əmirəl-möminin İmam Əli ibn Əbi Talibin (ə.s.) Allah Rəsulunun (s.a.v.) əmisi oğlu və kürəkəni olduğunu bilməyən heç kim yoxdur. Lakin nədənsə onun qardaşı olduğu geniş şəkildə məlum deyil. Mənzil hədisləri ilə çox sıx bağlı olan bu məsələnin ictimaiyyətdən gizli saxlanılması səbəbsiz deyil! Buna görə də, məsələni yaxşı başa düşmək üçün əvvəlcə “Qardaşlıq Sazişi” haqqında məlumat verəcəyik, sonra İmam Əlinin (ə) Allah Rəsulunun (s.a.v.) qardaşı olduğunu bildirən rəvayətləri sadalayacağıq.

MƏNBƏLƏR VƏ QAYNAQLAR

QUR1ANİ-KƏRİM

HƏDİSLƏR

Taberani, Bezzar və s. rəvayət etmişdir. Bax: İbn Əbi əl-Hədid, XIII, 228;

əl-Munavi, II, 313;

İbn Həmzə, əl-Bəyan: III, 21-22;

İbn Ərrak, əl-Tənzih: I, 352-353;

Suyuti, əl-Tədrib: II, 226;

əl-Əmini, II, 313, III, 187.)

Buxari, Sülh, 6,

Məğazi, 45;

Tirmizi: Mənaqib, 29;

Hakim-III, 126-127;

əz-Zəhəbi, II, 616;

İbn Həcər,

ət-Təhzib: II, 428; ət-Təqrib, I, 469)

FOLKLOR POETİKASINDA LİNQİVİSTİK LİRİZM: SƏSIN SƏSI, SÖZÜN SÖZÜ

Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ
ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prıze & Indıa- Birliyinin Yönətici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası-Hindistan üzvü; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü; TÜRKSOY üzvü; Poetas İntergaláctıcos-üzvü; Naxçıvan Dövlet Üniversiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu: BÜTÖV AZERBAYCAN

Özət

İnsanın nəfəs alması-sözün nəfəs alması deməkdir; çünki hər bir nəfəs dirilik əlamətidir və hər bir dirilik var olmaq, hər var olmaq isə böyümək, inkişaf etmək deməkdir.

Əslində bədii ədəbiyyat özü psixalogiya stilidir. Burada dil-söz psixologiyası, ifadə psixalogiyası, məna və üslub psixalogiyaları bədii-poetik tərkiblərdir. Çünki psixalogiya insan təfəkkürü və duyğusunun, düşüncəsinin ilkin qaynağıdır və insanın milli siması, fərdi cəhətləri onun psixologiyasına bağlıdır; bir az da dərinə getsək: *insan özü psixologiyadır.* Məhz bu anlamda-milli xarakteri, psixologiyanı, düşüncəni, duyğu və təfəkkürü öyrənməyin ilkin mənbəyi folklor-xalq yaradıcılığıdır. Beləliklə, *folklor hər bir milli xarakter və səciyyənin ilkin sənədidir. Çünki bizcə, hər bir millətin milli mənşəyi folklordan başlayır; ona gərə də hər bir milli böyük-lüyü folklorun zənginliyində axtarmaq lazımdır. Folklorun zənginliyi milli mənəviyyatın zənginliyi deməkdir. Çünki mə-nəviyyatı, zəngin olan bir millətin folkloru da zəngin olacaqdır.*

Bizim milli varlığımızın əsasında bu zənginlik dayanır. Azər-baycan xalq yaradıcılığı milli (Türk) yaddaşımızın ifadəsidir.

İnsan- Səsdir-Kəlimədir. Kəlimə-kəliməni, insan özünü ifadə edir. Kəlimələr çoxdur: duyğu altında olanlar da, gözlə görünən və görünməyənlər də kəlimələrdir.

Milli simasına və ruhani səpkisinə görə bütün söz vahidləri, forma və üslubları bizim türk psixologiyamızın ifadəsidir. Bir millət kimi türklər bəşər mədəniyyətində həmişə var olan və özlərini anlayan olublar. *Türklərin əraziləri geniş olub, ərazilə-rində yerlərin və göylərin sərhədləri açıq olub; bu, türklərin milli xarakterindən irəli gəlib, bu onların psixalogiyalarının dərinliyindəndir. Onlar yerdəki iradələrini kainat sirlərinə bağlaya biliblər. İlk sözündən nəyin laylasını tutubsa, sonrakı sözləri də o hikmətin dəryası içərisində olub. Ona gərə də sual vermək olar ki, «Dəryalar çoxdur, ya türkün ulduzları? Ulduzlar çoxdur, ya türkün layla-bayatıları?».* Türkün əraziləri ox məsafələrinin min-min uzaqlığı hududlarında olub, üfüqləri quş məsafələrinin uzaqlığından neçə minillik yol olub. *Hər bir türk göyləri kimi dərin, yerləri kimi geniş olan düşüncələrilə özünü daha sərrast ifadə edib.*

İnsan hər hansı bir əşya və canlıya, hadisə və əlamətə aid söylədiyi təşbih və vəsflərdə özünü ifadə etmiş olur. Özünü- ifadə milli və soy nəzərindən olan ifadədir. Özünüifadənin ən bitkin və kamil növü-xalq yaradıcılığıdır. Xalq yaradıcılığı milli özünüifadənin poeziyasıdır, bu, insanın özünüifadə psixologiya-sının məhsuludur. Xalqın bayatıdan dastana qədər, düşüncə və duyğularının xəyallarının söylədiklərinin hamısı səsli və sözlü poeziyadır

Açar Sözlər: Folklor Poetizmi; Folklorda Linqivistik Lirizm; Səs lirizmi; Söz Lirizmi.

LINGUISTIC LYRICISM IN FOLKLORE POETICS: THE SOUND OF THE VOICE, THE WORD OF THE WORD

Assoc.Prof. Dr. EBÜLFEZ TAHİR EZİMLİ

Abstract

Human breathing means the breathing of words; because every breath is a sign of vitality, and every vitality means existence, and every existence means growth and development.

In fact, fiction itself is a style of psychology. Here, language-word psychology, expression psychology, meaning and style psychology are artistic-poetic compositions. Because psychology is the primary source of human thinking and feeling, and the national face of a person, individual features are connected to his psychology; if we go a little deeper: a person himself is psychology. In this sense, the primary source of studying national character, psychology, thought, feeling and thinking is folklore-folk creativity. Thus, folklore is the primary document of every national character and characteristic. Because in our opinion, the national origin of every nation begins with folklore; therefore, every national greatness should be sought in the richness of folklore. The richness of folklore means the richness of national spirituality. Because the folklore of a nation whose spirituality is rich will also be rich.

This richness is the basis of our national existence. Azerbaijani folk art is an expression of our national (Turkish) memory.

Man is a Voice-Word. Word by word, man expresses himself. There are many words: both those that are under the senses, and those that are visible and invisible to the eye, are words.

According to their national image and spiritual style, all word units, forms and styles are an expression of our Turkish psychology. As a nation, the Turks have always existed in human culture and understood themselves. The territories of the Turks were vast, and the boundaries of the earth and the sky were open in their territories; this came from the national character of the Turks, this is from the depth of their psychology. They were able to connect their will on earth to the secrets of the universe. Whatever they caught the lullaby of from their first word, their subsequent words were also in the ocean of that wisdom. Therefore, one can ask the question, "Are there many seas, or the stars of the Turk? Are there many stars, or the lullabies of the Turk?" The territories of the Turks were within the boundaries of thousands of arrow distances, and their horizons were several millennia farther than the distance of birds. Each Turk expressed himself more accurately with his thoughts, which were as deep as the skies and as wide as the lands.

A person expresses himself in the similes and descriptions he utters about any object and living being, event and sign. Self-expression is an expression from a national and tribal point of view. The most complete and perfect type of self-expression is folk creativity. Folk creativity is the poetry of national self-expression, it is the product of the psychology of human self-expression. From the folk song to the epic, everything that the dreams of their thoughts and feelings say is sound and verbal poetry

Keywords: Folk Poetism; Linguistic Lyricism in Folklore; Sound Lyricism; Word Lyricism.

GİRİŞ

Bismillahir-Rahmanir-Rahim

Dünya-aləm səs və kəlimələrdən ibarətdir:

Yerin-Yer səsləri, Göyün Göy səsləri var,

İnsanın da İnsan səsləri.

Səs var-özünə aparar (səni),

Səs var-özündən aparar.

Səs və kəlimənin sirri özündəhikmətdir;

-hikmət səs və kəlimənin daxilindədir (Əzimli Ə. 2008. Səh.3)

Kəlimə səsdən düzəlir, səs isə-özündən. Səs özündə olandır, kəlimə isə-yaranandır. Kəlimələr fikir ifadə etmək,mənalandırmaq üçündürş Ən işlək ifadəsi- SÖZ-dür. Bunlar hamısı bir sirdir- Allahın insanda cəm elədiyi sirdir. Bu sirdə "ağızdan çıxan mənalı səs, kəlimə olur" (2.Qurani-kərim və açıqlamalı mealı (açıklayan Suat Yıldırım). İstanbul, 1998 (m), 1419 (h), 605 səh. Səh-45)

Deməli, hər səs yox, mənalı səslər kəlimə olur; deməli, mənasız səslər təşbih götürməz, vəsf yaratmaz.

Səslər-bizim, biz isə kəlimənin içində yaşayırıq.

İnsan-kəlimədir. Kəlimədə kəlimə var. Kəlimə səslərdən hasilə gəlir. Ən işlək adı- Sözdür

Bu, «Qurani-kərim»də deyişmiş vəsfdir:«İz qalətil-məlaikəti ya Məryəmü innəllahə yubəşşiruki bi kəlimətim-münhü ismühül-Məsihu İsa İbn Məryəm» ("Ali-İmran" surəsi, ayə:45).

Türkcəsi: Mələklər dedilər: «Ya Məryəm, Allah səni bir kəliməsilə müjdələyir: adı — İsa, ləqəbi Məsih, Sifatı Mərəyəm oğludur».

Kəlimə-kəliməni, insan özünü ifadə edir. Kəlimələr çoxdur: «duyğu altında olanlar» da, gözlə görünən və görünməyənlər də kəlimələrdir.

Prof. Dr. Suat Yıldırımın (Marmara Univesiteti İlahiyyat Fakultəsi) təfsiri ilə desək: «Ağızdan çıxan mənalı bir səs və ya(...) aləmə baxıldığı zaman, baxışda seçkinləşən və gözdən könülə keçib duyğu təsiri altında az-çox bir məna təlqin edən varlıqlar və görünən yaratıqlar da birər kəlimələrdir ki, Hz. İsa (ə) bunlardan biri idi və Məryəmə belə bir təsir ilə gəlmişdir. İsa, Allahdan bir kəlimədir, fəqət kəlimələrin hamısı deyildir. Allahdan bir kəliməyə «Allahın kəliməsi» deyilə bilinsə də, "Allah" deyilməz" (2.Qurani-Kərim və Açıqlamalı Mealı (açıklayan Suat Yıldırım). İstanbul, 1998 (m), 1419 (h), 605 səh. Səh-54)

İnsan hər hansı bir əşya və canlıya, hadisə və əlamətə aid söylədiyi təşbih və vəsflərdə özünü ifadə etmiş olur. Özünü- ifadə milli və soy nəzərindən olan ifadədir. Özünüifadənin ən bitkin və kamil növü-xalq yaradıcılığıdır. Xalq yaradıcılığı milli özünüifadənin poeziyasıdır, bu, insanın özünüifadə psixologiya-sının məhsuludur. Xalqın bayatıdan dastana qədər, düşüncə və duyğularının xəyallarının söylədiklərinin hamısı səsli və sözlü poeziyadır. Xalqın sözü insanlara hikmət elmi təlqin edər; bu söz ibrət almaq üçündür; lakin xalqın hikmət elmini hər kəs anlamaz. Həzrət Əli (ə.) demişkən: "Bəsirət gözü açıq olana hikmət aydın olar. Hikməti açıq-aydın görən ibrət alar. İbrət alan isə keçmiş aldamlar kimi hərəkət edər, dünyaya da aldanmaz" (1.Əli İbn Əbutalib. Nəhcül-bəlağə. Bakı: «Sabah» nəşriyyatı. 1993, 400 səh. 347.

1.JANR TIPINƏ GÖRƏ FOLKLOR LIRIZMININ ÜSLUB-IFADƏ PSIXOLOGIYASI

I.1. XALQ YARADICILIĞI GÖY QURŞAĞINA BƏNZƏYIR

Göy qurşağı günəşin gözlə görünməyən rənglərinin yağış zərrəciklərində görünməsidir. Göy qurşağı kimi nəğmə-bayatı, atalar sözü, düzgülər, alqış-dualar, nağıl, dastan da səsin, sözün, məna və üslubun rənglərindən ibarətdir. Göy qurşağına lap uşaqlıqdan "Fatma nənənin xalısı" deyərdik. Göy qurşağı adi gözlə yeddi rənglə görünsə də, onda yeddi min rəng səsləri, rəng işıqları, rəng sözləri, rəng üslubları, rəng hərəkətləri var-Göy səthindən sallanıb gələr. Poetik səslər, sözlər, uslublar da göy qurşağı "Fatma nənənin xalısı" kimi rəngli, səsli-sözlü, ölçü-biçili, nəğməli, laylalı, nağıllı-dastanlı, ilməli, vəznli, qafiyəli, bəhrli, ritmli, avazlı, mənalı, silsiləli, kəhraba boyunbağılar kimi kompozisiyalı düzülmüşdür.

Fatma nənənin xalısı üslubdur, ülsubun özüdür; səsli üslubudur, sözlü üslubdur, poetik üslubdur. Ağıl, düşüncə, duyğu üslubudur. Bütün bunlar-səs, söz, məna, ağıl, düşüncə, duyğu bədii poetik dramatizmin *(poetik hərəkətin)* rənglərdir.

I.2. TÜRKÜN SƏS VƏ SÖZ NƏFƏSI

Söz- ilmədir: onun səsi, mənası, fadə poetizmi var. Bu, Xalq elminin Hikmətli, gözəl söyləm poetizmi deməkdir. Bu poetizmdə bədii-***poetik, habelə fikir-ideya, məna-məzmun üzrə söyləmin xüsusi hərəkətlər nizamı və sistemi vardır.***

İnsanın nəfəs alması-sözün nəfəs alması deməkdir; çünki hər bir nəfəs dirilik əlamətidir və hər bir dirilik var olmaq, hər var olmaq isə böyümək, inkişaf etmək deməkdir.

Əslində bədii ədəbiyyat özü psixalogiya stilidir. Burada dil-söz psixologiyası, ifadə psixalogiyası, məna və üslub psixalogiyaları bədii-poetik tərkiblərdir. Çünki psixalogiya insan təfəkkürü və duyğusunun, düşüncəsinin ilkin qaynağıdır və insanın milli siması, fərdi cəhətləri onun psixologiyasına bağlıdır; bir az da dərinə getsək: *insan özü psixologiyadır.* Məhz bu anlamda-milli xarakteri, psixologiyanı, düşüncəni, duyğu və təfəkkürü öyrənməyin ilkin mənbəyi folklor-xalq yaradıcılığıdır. Beləliklə, *folklor hər bir milli xarakter və səciyyənin ilkin sənədidir. Çünki bizcə, hər bir millətin milli mənşəyi folklordan başlayır; ona gərə də hər bir milli böyük-lüyü folklorun zənginliyində axtarmaq lazımdır. Folklorun zənginliyi milli mənəviyyatın zənginliyi deməkdir. Çünki mə-nəviyyatı, zəngin olan bir millətin folkloru da zəngin olacaqdır.*

Bizim milli varlığımızın əsasında bu zənginlik dayanır. Azər-baycan xalq yaradıcılığı milli (türk) yaddaşımızın ifadəsidir.

Milli simasına və ruhani səpkisinə görə bütün söz vahidləri, forma və üslubları bizim türk psixologiyamızın ifadəsidir. Bir millət kimi türklər bəşər mədəniyyətində həmişə var olan və özlərini anlayan olublar. *Türklərin əraziləri geniş olub, ərazilə-rində yerlərin və göylərin sərhədləri açıq olub; bu, türklərin milli xarakterindən irəli gəlib, bu onların psixalogiyalarının dərinliyindəndir. Onlar yerdəki iradələrini kainat sirlərinə bağlaya biliblər. İlk sözündən nəyin laylasını tutubsa, sonrakı sözləri də o hikmətin dəryası içərisində olub. Ona gərə də sual vermək olar ki, «Dəryalar çoxdur, ya türkün ulduzları? Ulduzlar çoxdur, ya türkün layla-bayatıları?».* Türkün əraziləri ox məsafələrinin min-min uzaqlığı hududlarında olub, üfüqləri quş məsafələrinin uzaqlığından neçə minillik yol olub. *Hər bir türk göyləri kimi dərin, yerləri kimi geniş olan düşüncələrilə özünü daha sərrast ifadə edib.*

Türkün oxu da dərinlikləri, uzaqlıqları deşib keçib, sözləri də. Bu söz onun nəfəsinin sözüdür, ağıl və idrakının sözüdür, nəğmə, holavar, sanama, layla, nazlama, alqış, qarğış, hikmət, öyüd-nəsihət, tapmaca, düzgü, öygü, vəsfi-hal, qaravəlli, bəzəmə, məzhəkə lağaqoyma, məzhəkədən çıxarma ciddiləş-dirmə sözüdür; əsatir, əfsanə, dastan, nağıl sözləridir. *Onun söz dünyası o qədər zəngin və genişdir ki, göylərin məsafələri onun tutumunu*

saxlaya bilməz; Yerlərin min-min yük daşıyan dəvələri onlardakı hikmətin ağırlığını çəkib apara bilməz. Ona görədir ki, Yerlərin və Göylərin nizamı türk xalq düşüncəsinin və duyğusunun ritmini cilalayıb.

Sözlərin bədii-poetik hərəkətləri bizim milli psixologi-yamızın hərəkəti üstündə qərar tapıb. Türklər yerin-göyün yiyəsini tanıyb- İlahi varlığın qüdrətindən ilham alıb, zövq alıb. O, «Yer yiyəsiz qalanda, donuz təpəyə çıxar»- deyibsə

«Ev kimindir-oturanın!

Söz kimindir-götürənin!»;

«Sözlə kəsilən baş gözlə də görünməz»;

Yaxud: «Soyuq söz ürəyə yol tapınca, buza dönər»-

kəlamlarını da söyləyib.

Çox-çoxlardan vardır ki, sözlərdən aşağıdır onlar sözlərin kölgəsi onların üzərinə düşməz...

1. 3. TÜRK MİLLƏTİ PSİXOLOGİYALAR MİLLƏTİDİR

Min illərdir ki, bədşərin ilkin mədəniyyətini formalaşdıran Türkün Ədəbiyyatı bütün varlığı özünü olduğu kimi ifadəyə etməyə bağlanıb: səmimiyyət, ləyaqət, cəsarət, ağıl, idrak və s. növlər türk milli simasının ən xarakterik əlamətləridir. Türk milləti öz nəfəsi, səsi olan mil-lətdir; onun özünəxas tərzdə söz söyləmə xüsusiyyətləri vardır.

Hər söz yox, ağıllı, mənalı, gözəl deyimli, aydın səsli və aydın üslublu söz söyləmək yaradıcılıq bacarığıdır. Bu bizim millətimizin mənəvi siması, psixoloji-ruhani dünyasıdır. *Sözü öz pərdəsində əzizləmək, ona yeni-yeni pərdələr aşılamaq* baxımından türklərin psixoloji-ruhani dünyası zəngin olub. Bu baxımdan, bizim əlahiddə folklor xəzinəmiz vardır. Folklor elə bir yaradıcılıq aləmidir ki, onun bütün poetik özəllikləri millətimizin xarakter, xasiyyət özəlliyidir; birinci növbədə, milli-mənəvi, milli-əxlaqi, iradi psixologiya zənginliyidir.

Bədii ifadə xüsusiyyətlərinə görə, folklor dili sirli- sehirli, təsirli dildir. Ondakı söz incəliyi, məna dərinliyi üslub, forma, məzmun üslubunun dərinliyi, incəliyidir. Dilin poetik gücünə görədir ki, hər bir layla və nəğmənin, hər bir atalar sözü və zərb məsəlin, tapmacanın, qarəvəllinin, mifin, əfsanə və rəvayətin, təmsil və hekayətin, nağıl və dastanın özünəxas ifadə incəliyi, söz dünyası vardır. Bu mənada, xalq yaradıcılığı zəngin janr poetikasına malikdir.

Hər janr öz ölçüsünü, forma və şəklini, sözünü, məna və məzmununu nizamlayıb. Əslində, bütün *forma və şəkillər, məna və məzmunlar xalq bədii dilinin ifadə poetizminə görə formalaşıb, qanuni şəkil alıb.*

Bir xalının ki ilməsi qaçdı, o xalı gec-tez sökülər, qalmaz.

Bir elin-obanın ki ilməsi qaçdı, o da sökülər, ayaqlar altında payimal olar-dağılar.

Ancaq xalq deyimləri, sözləri elə bir ilmədir ki, o heç vaxt sökülməz, itməz,əksinə,illər-əsrlər ötdükcə təzələnər, parlayar.

Bu, xalq dilinin hikmətidir.

Xalq hikməti nə dəryalara sığar, nə də ümmanlara.

Hər şey öz ilkinə bağlıdır-ondan törəyib və ona da qayıdar.

Hər ilkində bir ilkin var ki, bu, hikmətin və idrakın mənbəyindən xəbər verir.

Hər şey ilk sözdən başlayıb.

İlk söz-Bakir sözdür, bundan xalq ədəbiyyatı yaranıb.

Dünya Tanrının hökmüylə ilk sözün- "Ol" nidasının üstündə qurulduğu kimi, xalq ədəbiyyatı da ilk duyğunun dilə gətirilmə-sindən törəyib. Nəğmə, layla, oxşama, əzizləmə, sızlama, naz-lama, vəsfetmə, sayalar, ağılar, alqışlar və qarğışlar, tapmacalar, atalar sözləri, düzgülər, qaravəllilər, nağıllar, uydurmalar, dastanlar bu duyğudan və uyğudan ***nişan alıb nişanlanıb söz alıb sözlənib, dil alıb-dillənib*** və nələr ki duyğu ilə yaranıb, onlar ***sözlə ilmələnib***. Çox-çox sonralar bu ilmələnməyə poetik deyim deyiblər. Və hər bir yaranma, hərəkət, törəmə, silsi-lənmə poetik dramatizmə bağlı şəkildə təzahür edib.

Ümumiyyətlə, min illər boyu ədəbiyyat yalnız xalq yaradıcı-lığı tipində olub. Xalq yaradıcılığı xalqın, millətin mənəvi-əxlaqi, iradi məzmun estetikasıdır.

II. POETİK – BƏDİİ DRAMATİZMİN ƏLAMƏTLƏR ÜSLUBU

Poetik üslub **sözün nızamıdır:** bu-səs nizamı, söz nizamı, cümlə, tərkib-vəsf, təsvir-tərənnüm nizamı, məzmun-forma, vəzn, təqt, ölçü, bəhr, vəzn nizamıdır. Bütün söz nizamları xalq yaradıcılığından başlamış, xalq yaradıcılığında poetik qanununa çevrilmişdir.

Folklor estetikasında **söz ağırlıq mərkəzidir.** Söz bədii cila-sına görə müxtəlif estetik əlamətlər daşıyıb-bu sözün poetizmi deməkdir.

Bədii poetizmdə ilkin əlamət sözün dramatizminə mənsubdur. Sözlə cilalanma, anlatma, sözlə ifadə insanın duyğusunun, ruhunun vəsfinə bağlıdır: bu isə bilavəstə bədii əlamətlər lövhəsidir. Bədii əlamətin forma, məzmun kontek-tində **poetik dramatizmin bir sıra sahəvi stilistikası** vardır, bu stilistikaya görə söz hansı əlaməti daşıyırsa-daşısın, ifadə poetizminə, ifadə vasitələrinə, yazı strukturuna görə drama-tizmi inikas etmiş olur. Bu aspektdə birinci əlamət sözün yatım-lı, mənalı, məcazlı, eyhamlı, emosional, obrazlı olmasına aiddir. Bu müntəxəbatda seçilmiş mənalar sözün bədii poetiz-mindən, üslub, forma və məzmun məqamından asılı olub.

Poetik dramatizmin ikinci sistemli əlaməti də vardır.

Bütün ədəbi janrlar, şəkillər söz dramatizminin təbiətinə görə yaranıb, ayırd edilib.

Bütün folklor janrları **duyğudan** yaranıb. Bütün duyğulu deyimlərin hamısı poetik dramatizmin üslub, ifadə təzahürüdür. Bu mənada, xalq yaradıcılığı janrlar və üslublar poetikasıdır.

Ədəbiyyat-söz dramatizmindən yaranır. Söz daramatizminin əlamətləri isə çox-çoxdur. Birinci əlaməti odur ki, söz özünün sistemini müəyyənləşdirir. Səs sistemi, nitq sistemi məna sistemi, məzmun sistemi, dil sistemi, uslub sistemi söz dramatiz-minin atributlarıdır. Türk dilində adi danışığın özündə bir lirizm var: sözlərin bədii səs izləmi bu lirizmin əsasını təşkil edir. Əldə olan lap qədim mətinlərdən nümünələr gətirməklə bunu təqdim etmək olar. Məsələn, **Orxan abidələri: Ongin abidəsin-dən:** İlkin formada:

Eçümüz anamız Bumın kağan tort bulunqığ kısmıs, yığmıs, yaymıs, basmıs. Ol kan yok boltukda kisrə elyitmis içinmis, kaçışmıs.

İndiki ifadə forması: Ədcadımız Bumun xaqan dörd tərəfi sıxışdırmış, yıxmış, yaymış, basmış. Ol xan yax olduqdan sonra el sona yetmiş, dağılmış, qaçışmış (6. Əski türk abidələri müntəxəbatı (tərtib edən Ə.A.Quliyev). Bakı: Universitet Nəşriyyatı, 1992, səh.11

Min beş yüz il bundan əvvələ aid olan bu kiçik mətndə səs, söz sistemini dil sistemi formalaşdırmışdır. İlkin mənşədən insanlar sözləri işlətdikcə mənalandırmağa çalışıb: mənalan-dırdıqca onu cilalayıb, cilaladıqca söz yeni-yeni əlamətlər yara-dıb, yeni əlamətlər yarandıqca bədii dinamizm artıb. Folklor dili belə formalaşıb. Ümumtürk ədəbi dilində bədii formalaşma həm fonetik **(səs sistemi),** həm leksik **(söz sistemi),** həm də dil-uslub sistemi ilə yerinə yetirilib. Tədqiqatçılar doğru olaraq bunu qeyd etmişlər ki, «erkən orta əsrlərdə ümumtürk ədəbi

dilinin şifahi forması mükəmməl şəkildə idi» (7. Xudiyev Nizami. Azərbaycan əbədi dili tarixi. Bakı: «Maarif», 1995. Səh.421).

Xalq dilində söz işləndikcə cilalanmışdır; özündə bədii-funk-sional simmetiriya yaratmışdır. Poetik cılasına görə ümumtürk ruhu qazanmışdır: həmin xüsusiyyətlər normadan çox, üslubla, funksional-məzmun planı ilə bağlıdır. "ümumtürk şifahi ədəbi dili, hər şeydən əvvəl, poetik mətnlərin, bədii sturukturların epos formullarının dilidir" (7. Xudiyev Nizami. Azərbaycan əbədi dili tarixi. Bakı: «Maarif», 1995. Səh.421).

Ədəbiyyatın əsas qanunlarından biri budur ki, o bədii yaradıcılıq tipidir. Və bu yaradıcılıq tipinin özünəməxsus dramatik xarakteri vardır.

Ümumiyyətlə, bədii yaradıcılıqda bütün növləri və janrları əhatə edən əsas sistem–**üslubi poetikadır.**

Yaradıcılıq stixiyasına görə, Poetikanın xüsusi estetik prinsiplərinə, nəzəriyyəsinə aid olan bədii norma və üslubi sahələrin, janr tipinin poetik əlamətləri araşdırmalarda diqqət mərkəzində saxlanmamışdır.

Bədii yaradıcılığın əsasını təşkil edən dinamik əlamətlər mövcuddur; lakin bu əlamətlərin sintaktik tipi, bədii semanti-kası, nəzəriyyəsi **üslubi poetikaya** daxildir. *Üslubi poetika bədii yaradıcılığın həm daxili, həm də xarici poetik siması-nın poetik-psixoloji hərəkətidir*. Bu anlamda, **Poetik dramatizm** Üslubi Poetikanın sturuktur sisteminə daxildir.

Ümumdünya ədəbiyyatşünaslığında bədii yaradıcılığın müxtəlif poetik-üslubi formalarından bəhs edilmişdir.

Ədəbiyyatda ədəbi növ, janr və onların xüsusiyyətləri haq-qında antik dövr, habelə Renessans, Klassizm, Romantizm və Pealizm epoxalarında müəyyən hədlərdən danışılmış, nəzəri mülahizələr irəli sürülmür, filoloji şərhlər və analizlər praktik təcrübə impulslarına əsasən söylənmişdir. Ancaq poetika Alə-mində elə mühüm üslubi dinamik keyfiyyətlər vardır ki, onlar haqqında söz açılmamışdır. Bunlardan biri bədii dramatizmdir. İndiyədək ədəbiyyatşünaslıqda **bədii dramatizm**, yaxud dramatizmin bədii əlamətləri haqqında, habelə dramatizmin tipi, bədii yaradıcılıqda yeri və mövqeyi məsələsindən bəhs edilməmişdir.

Dramatizm indiyədək ədəbiyyatşünaslıqda zahiri aspekdən anlaşılmışdır və nəticədə, ədəbiyyatşünaslar onun **bədii xarak-terinə və üslubi təbiətinə** əhəmiyyət verməmişlər. Ona yalnız janr əlaməti başqa cür söyləsək, dram janrına xas olan əlamət kimi baxmışlar. İndiyədək dramatizm ancaq dram janrına aid edilməsidir. Halbuki bədii dramatizm həm də poetika strukturu-dur. Dramatizm, ümumiyyətlə, bədiiliyin məxsusi keyfiyyətlə-rindəndir; daha geniş şəkildə dramatizm bədiliyin daxili effekti, sturuktur gücü, **poetik hərəkətidir.**

Daha bir mühüm faktordan yanaşsaq, deyə bilərik ki, drama-tizm həm üslubi normadır, həm də üslubi normaların nəzəriyyə-sini özündə ehtiva edən **poetika stilidir.**

Bütün bunların nəzərə alınmamasına görədir ki, ədəbiyyat-şünaslar ona ancaq bir cəhətdən yanaşmış- onu yalnız dramatik növün xarakterik xüsusiyyəti hesab etmişlər: komediya, faciə, pyes, dram, vodevil, fars janrlarına aid etmişlər.

Bu zahiri sintaqmda belədir.

Burada onu da qeyd edək ki, bədii yaradıcılıq özü üslubi dinamizm stixiyasına malikdir və belədə bunu söyləyə bilərik ki, dramatizm bədii əsərin üslubi əlamətlərinin tipolgiyasını müəyyənləşdirən amildir və bu hər şeydən əvvəl, bədii yaradı-cılığın üslubi sintaksisinin əsasını təşkil edir. Üslubi sintaksisdə isə danışıq, təhkiyə, nitq, dialoq, monoloq, hərəkət, emosiya, hissiyat, duyğu, mimika və təssəvürü bir istiqamətdə cəmləş-dirən təsvir əsas cəhətlərdir.

Dramatizm bir sıra sturuktur-tipoloji səciyyələrdən inikas edir.

Birincisi, o nəzəri-filoloji fikirdə **dialektik funksiya** kimi izah edilmişdir. Məsələn, ensiklopedik şərhlərdə bu belə təfsir edilir: "Dramatizm-insanın təbiətlə və ictimai mühitlə əlaqəsini ictimai həyatdakı, həmçinin ayrı-ayrı adamların həyatındakı dialektik prosesləri və ziddiyyətləri müəyyən edən və ümumi-ləşdirən estetik kateqoriyadır" **(7.**Qısa estetika lüğət. Bakı: Azərnəşr, 1970. Səh. **94).**

Bu cəhət dramatizmin fəlsəfi təbiətinə aiddir və ümumiy-yətlə, dramatizmə münasibəti tam əhatə etmir. Dramatizm este-tik kateqoriya, dialektika-hərəkət, dirçəliş, inkişaf amili kimi izah edilərkən ictimai-siyasi prosesdə inikas edən bir vahid tipində anlaşılmışdır.

Poetika aləmində **dramatizm əlamətdir.**

İlkin olaraq, dramatizm yaradıcılıq prosesində, ifadə struktur-larında bədii-üslubi sintaqm kimi xarakterikdir. Bu fikir ədəbiy-yatın və sənətin bədii üslubi məzmununa aiddir. Dramatizm hər şeydən əvvəl, **üslubi-bədii ələmətdir və bədii yaradıcılığın sturuktur tipinə daxildir.**

Bə cəhət eyni zamanda bədii poetikanın əsasında dayanan problemlərdəndir.

Bədii əsərlər dramatizmin təbiətinə, ifadə poetizminə görə zəif və güclü olur.

Ümumiyyətlə, dramatizmin təbiəti çoxrənglidir.

Bədii koloritlər əsərin adından ilk cümlələrdən başlayır.

Bu mənada, dramatizm üslub hərəkəti, bədii sturuktur tərkibidir.

Birincisi, bədii proeseslərin əlamətlərini ifadə edir, ikincisi, **əlamtələr əlamətidir.**

Məsələn, *müəllif təhkiyəsinin üslubi tipi əlamətə bağlıdır. Dramatizm bu təhkiyə tipinin funksiyasını müəyyənləşdirir və ona hərəkət taktı verir: bədii dili canlandıran təsviri dərinləşdirir, ona obrazlı, ovqat verir: təsvir və əlamətlər bu zaman dramatizm faktları kimi bütün ədəbi prosesi tənzimləyir*. Bədii proses zamanı müxtəlif növlü və çeşidli məqamlar meydana gəlir və bu məqamlar süjet xəttini müəy-yənləşdirir.Çünki *bədii təsvirdə, təhkiyə və nağıl proesesində dramatizmi təcəssüm etdirən müxtəlif rənglər, əlamət-təyinlər vardır.* Deməli, *dramatik məqamlar üslubi əlamətlərin baş xətti olan bədii dramatizmə xas əlamtələrin təzahürüdür.*

Xarakterlərin təcəssümü də dramatizmin əlamətlərinə xasdır.

Obraz-xarakter bütün əsər boyu hadisə və əhvalatlar içərisində hərəkəti təcəssüm etdirir. Deməli, əlamətlərin digər bir sahəsinə xarakterlərin tipizmi daxildir.

Xarakterlərin tipizmi dramatizmin üslubi sistemində ayrıca bir faktordur.

Bəs, ümumiyyətlə, bədii xarakter-obrazlarda hansı tipoloji dinamizm əsas götürülür?

Birincisi, estetika lüğətində təzahür amili bununla bağlı izah edilir ki, "realist incəsənətdə dramatizm tipik şəraitdə hərəkət və inkişaf edən tipik xarakterlərin toqquşmasının mübarizəsinin spesifik təzahür formasında əks etdirir" **(7.**Qısa estetika lüğət. Bakı: Azərnəşr, 1970. Səh. **94.**

Lakin bu amil xarakterin əlamətlərini tam əhatə etmir. Hərəkət etmək, mübarizə aparmaq məqsədə daha çox daxildir. Bu, *zahiri effektdir*.

Xarakterin daxili effekti münasibətin tiplogiyasına şamildir. Burada əsas estetik faktor dramatizmin bədiilik sistemi olması faktıdır. Obraz xarakterlər bədii tipilogiyası ilə təsvir edilir.

Süjet xəttində də çox ritimli məqam-pillələr vardır. Və bu məqamların bədii inikası əsərin üslubi ifadə dinamizminə əsaslanır.

Bütün bu proseslərdə bir daha bu amil önə çıxır ki, *diamatizm bədii koloritdir. Bütün struktur-semantik problemlər onun daxilində formalaşır.*

Bu *koloritdə dramatizmin özünün rəngi, bədii tutumu, quruluşu, forması, dil, ifadə, məcaz, uslub sinxronizmi vardır.* Beləliklə bədii dramatizm hərfi mənada yalnız dramaturgiya tipi deyil, həm də o bütün ədəbi növlərə xas olan *poetik-üslubi səciyyədir.* Və bu, janr stituyasiyasından daha çox, *bədii-üslubi poetikanın tipilogiyasıdır.*

III. SÖZÜN POETİK NİZAMI, YAXUD NİZAMIN SÖZÜ:HOLAVAR VƏ ÖKÜZ ÜSLUBU

Poetika, bədii-poetik ifadətərzi folklordan başlayır...

Folklor milli düşüncənin və bədii ifadənin poeziyasıdır; orada hər şey şairanədir. *Xalq yaradıcılığında hər söz bir üslubdur. Hələ sözlə ifadə edilmədən insan özü bir üslubdur və bu üslubda saysız- hesabsız üslublar vardır; çünki insan şəkilcə, zahiri baxımdan nə qədər üslublu, gözəl biçimli, formalıdırsa, daxilən ondan qat- qat zəngin və nəhayətsiz dərinliyə malikdir.*

Xalq sözə ovsun kimi baxıb, əslində söz onun üçün ovsundur. Söz söyləyən şəxsin, ümumilikdə, xalq nəfəsinin, dilinin sehrini üzə çıxarıb. *Xalqın sözü ovsunlu sözdür.* Birinci üslubi psixologizm buradan başlayır.

Xalq yaradıcılıgında, xalqın həyat və məişətində ilkin ifadə formalarından biri *nəğmələr* olub; nəğmə özünüifadəetmənin ən məhrəm formasıdır. *İnsan nəğməyə möhtac olub*, nəğməni özünə ən yaxın bir sirdaş bilib, onda özünü- dərdini, hissini, sevincini, arzusunu, ümumən, hansı təsirin sehrində qaldığını ifadə edib.

Burada deyə bilərik ki, *Insan özü bir nəğmədir;* ilkin-də səssiz, sözsüz nəğmədir, ikincisi, gözəllik, zəriflik mücəs-səməsidir; *onun hər nəfəsində bir nəğmə ritmi var, baxışında sözzsüz nəğmələr ifadə edilib, yerişi- duruşu nəğmə ritmidir.*

Nəğmələr insanın həyatı olub, insan onlarda öz nəfəsini ifadə edib, onladan güc alıb, özünə güc verib, inam verib. Zatən, *insa*-nin hər günü, hər axşamı özündə bir dünya ifadə edib: *səhər gü-nəşlə birgə hərəkətə qalxıb* və harada olmasından asılı olmaya-raq, öz hərəkətini, *gördüyü işi öz axarına, ahənginə uyğun qurub.* Bununla, "insanlar gördükləri bu işlərin ritmini, ahəngini, öz ovqatlarını zümzümələri, melodik səsləri, tək- tək sözləri ilə müşayiət etmişlər" (9, 6).İlk nəğmələr insanın səsi ilə birgə doğulub, *o, nəğməni öz içində saxlayıb, hər nəfəs çəkdikcə ondan güc alıb.*

Xalq həyatı *hərəkətli həyat* olub, ona görə də onun *düşüncə-ləri də hərəkətli olub.* Əmək- zəhmət, iş onun həyatının psixoloji gücünü artırıb, o, əmək nəğmələri qoşub, o nəğmələrin daxilində özünü daha rahat hiss edib. Məsələn, torpağı şumlamaq, becər-mək üçün əkinçinin həyatında Öküzdən yaxın bir canlı olmayıb. Ona görə də ən yaxşı nəğmələrini ona qoşmaqdan zövq alıb:

Qara öküz aranda,

Çıxar gün qızaranda,

Xodaq murada çatar

Torpaqdan bar alanda.

Yaxud:

Öküz,öküz, xan Öküz,

Boynu qızıldan Öküz,

Çək çayırı çəməndən,

Sənə can qurban, Öküz.

Bu tip qoşqu- nəğmələr xodaqın daxilindəki psixoloji üslubun ifadəsi kimi daha oynaq və canlıdır. Əkinçilik nəğmələri elə bir üslubdadır ki, onun avazından və mənasından əkinçinin, cütçü-nün, torpaq, Öküz sahibinin hansı əhvali- ruhiyyədə olduğunu bilmək çətin deyil. Cütçülər hər nəğməsini bir vəsf üstündə bəstələyib. Məsələn, aşağıdakı nəğmələrdə cütçünün ən səmimi duyğuları, məhrəm münasibətləri ifadə edilir; üslubca bu nəğmədə inam, iradə, güc var:

Boynunu mən yağlaram,

Yaman gözü dağlaram.

Tez çək, maral Öküzüm,

Geri qalsan, ağlaram.

Bu cür nəğmələrdə üslub oynaqdır, həm də ağırdır: ağırlığı- onun *həzinliyindən* irəli gəlir. Psixoloji baxımdan insanın daxili aləmindəki sirlər açıldıqca insan yüngülləşər:

Başına mən dolanım,

Mən dönüm, mən dolanım,

Ölmə,ölmə, yazığam,

Kölgəndə mən dolanım.

Ümumiyyətlə, nəğmələr insanın daxili yükünü azaldır. *İnsan hər günün ovqatından asılı olaraq, müəyyən gərginlik içərisində qapanıb qalır və bu gərginlik ona elə bir ağrı gətirir ki, aşkara çıxarılmasa, daxili agrılır get-gedə artar, insana bəlalar gətirər*. Dərdini dilə gətirmək insanı yüngülləşdirər. Öküzü vəsf etmə-yin bir səbəbi də bundan irəli gəlir:

Öküzlərim naz eylər,

Quyruq bular, toz eylər.

Hər axşam gün batanda

Kövşəndə pərvaz eylər.

Qızıl öküzüm, yeri,

Qoyma, şum qala, yeri.

İti tərpən, maralım,

Düşmənlər baxır bəri.

Öküzlərin nazını oxşaması cütçünün ən səmimi hisslərinin ifadəsidir: "qızıl öküz" vəsfi əkinçinin özünə-öz həyatına, düşüncəsinə, arzusuna xas olan *üslubu ifadə* edir. Burada vəsf tərif-oxşama, əzizləmə tərzidir:

Dağların enişi var,

Diki var, enişi var.

Cütə gedən öküzün

Özünün yerişi var.

Bu vəsf- tərif öküzün yerişinə qoşulub; burada birinci və ikinci misralar sərbəstdir, əsas fikir- məna üçüncü, dördüncü misraların üzərindədir; onu söyləyən söz seçiminə bağlı olub: bu cür üslub bayatı çagırmağa bənzəyir.

Sözsüz ki, bu tip hola-varlar, bayatı-holavarlardır. Bayatı-holavarda kövrək, həzin və təsirli bir hal yaşayir, onu qoşan şəxsin daxili həyəcanları, tələş-ları canlı üslubi psixologiyadır. Əslində holavarin daxili həyə-canı adi lirizmə görə deyil, vəsfdir-məna-məzmun və fikir baxı-mından bir-birini qüvvətləndirən təşbehlərdən ibarət vəsf.

Cütə gedən Öküzün yerişi onun ən tipik əlamətlərindən biridir. Cütcü o yerişin vəsfini özünün narahatlığı, tələşı içərisindən verir: belə güclü yerişi olan bir gücün qarşısında "dağın diki və enişi" nədir ki! *Öküz yerişi ilə dağın enişi-diki arasında həm bir təzat var, həm də bir bağlılıq;* təzad orasındadır ki, öküz yerişi ilə dağın enişi-yoxuşunu enib-qalxmaq çətindir; bağlılıq odur ki öküz ayağı güclü ayaqdır, onun özünə xas yeriş ağırlığı-gücü, qüvvəsi, dözümü var. Bu vəsf-təsvir nəğmə, tərənnüm olduğuna görə, ən yatımlı bir təsiroyatma gücü var onda. *Linqivistik ifadə tipində söz və məna, məna ilə fikir, ideya arasında bir üslubi sintaksis, bədii ifadənin üslub psixologiyası var.* Bu psixologiya təsvir-vəsf obyektinin tipik səciyyəsinin ifadəsidir. Aşağıdakı vəsfdə öküz ilə həyat, yaşam gücünün ondan asılı olduğunu analayan xodaq bağlılığı tərənnüm etmirmi?

Qara kəl asta gedər,

Dolanar, dosta gedər,

Ay qaranlıq gecədə,

Hastabahasta gedər.

Hər iki vəsfdə nəğməni söyləyən şəxsin həyat inamı yaşayır. Təsvir-tərənnüm, birinci növbədə, onu qoşan şəxsin ovqatını səciyyələndirir. Bütün vəsflərdə xodaq-cütçünün duyğuları canlı və həyatidir:

Telli mərcan, bizə gəl,

Dağdan enib, düzə gəl,

Dırnağının izi ilə

Bu yerləri bəzə, gəl.

Bütün vəsflərdə tərənnüm obyekti şəxsləndirilir, o sirdaş və yoldaşdır-bağlılığını əks etdirir. Bu, sözgəlişi bəhs edilən obyekt deyil, canlı obyektdir. Ona görədir ki, "öküz iş yoldaşı və zəhmətkeş hesab edilir. Ona hörmət etmək və qayğısına qalmaq lazımdır. Öküzü yormaq, vurmaq, ac, susuz qoymaq, ona istirahət verməmək olmaz. Hər gün onun boynu yağlanmalı və ayda bir dəfə o nallanmalıdır"(3, Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı-1968, səh244).

Janr stilinə görə əmək-cütçü nəğmələri "holavarlar" adlanır. *Holavar avazla, ritmlə, vəznlə söylənən nəğmə deməkdir;* bu, adi nəğmə deyil, psixoloji məzmuna görə bir tərəfdən "əkin, biçin və səpində heyvanları işə həvəsləndirmək məqsədilə ifadə edilən mahnı"dırsa (3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı-1968, səh. 241).

İkinci tərəfdən, insanın daxilindəki səsləri, avazı, istəyi üzə çıxarır, onu coşdurur, ona axar verir; bütövlükdə isə insanın (əkinçinin) daxilindəki üslubu üzə çıxarır. Bu halda, üslub-əkinçinin psixologiyasıdır; burada onun əhvalı, həvəsi, iradəsi canlanır. Bu cür ifadə cütçünün yorğunluğunu çıxarır, onu həvəsləndirir. Bu zaman ona güc gəlir, onun enerjisi tükənmir, əksinə, artır. Psixoloji baxımdan insan hansı əhvalda olursa, onun işinin icrası, yerinə yetirilməsi də ona uyğun şəkildə sonuclanır; yəni insanın gücü onun psixologiyasının gücündən asılı olur. Nəğmə-insanın duası kimi təsir oyadır; bu onun istəyinin vəsfidir.

"Holavar" özünəxas linqivistik tərkibə malikdir. Folklor-şünas Əhliman Axundov "holavar" sözünün söz tərkibinə görə daşıdığı mənanı belə izah edir: "Holavar" sözü "ho" ilə "var" sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Çox ehtimal ki, "la" şəkilçisi dilimizin ahənginə uyğun olaraq, bu iki sözü birləşdir-mək üçün araya girmişdir. "Ho"- heyvan, "var" isə get deməkdir (heyvan, get!») (3, Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı-1968, səh. 241).

Deməli, “holavar” sözünün leksik-semantik tərkibi konkret olaraq linqivistik məzmun daşıyır. Ə.Axundov “ho” sözünün ifadə etdiyi leksik- semantik mənanın mənşəyini izah edərkən yazır ki, “kökü “ho”olub, heyvan məfumu ifadə edən başqa sözlər də çoxdur. Məsələn, cüt və kotan öküzlərini sürən adama “hodaq”, xırman tökülən dərzə “heşan”, inəyin kələyə gəlməsinə “höyür” deyilir. “Hayla” sözü də ancaq heyvanları səsləməyə aiddir. İş heyvanları “ulaq” adlanır” (3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı- 1968, səh. 241).

Tədqiqatçı leksik linqivistikasına görə, ulaq sözünün ilkin formasının “ho-laq” şəklində olduğunu söyləyir. Əvvəllər dilimizdə saitdən əvvəl gələn bəzi sözlərdə “h” səsinin düşdüyünü göstərir. Onu da qeyd edək ki, “h” səsi bəzi sözlərdə tələffüz asanlığı üçün işlənmişdir. Məsələn, açar-haçar, alça-halça, araba-haraba, asan-hasand və.s

Linqivistik ifadəsinə görə, *xalq danışığı mənalar üzərində qurulub, onun sözyaratma tərzi də bu stildədir:* bu cür yaranma həm leksik, həm də fonetik, morfoloji yaranmadır. Sözün məna tutumu onun nitq çəkisini də müəyyənləşdirir, çünki hər bir söz, ifadə, öz ilkin mənşəyinə bağlıdır. Sözlərin məna-mənşəyi xalqın həyat və məişəti, iş tərzi, gündəlik məşğuliyyəti ilə bağlı olub.

Sözyaratma xalqın yetgin düşüncəsinin ifadəsidir, bu düşüncənin leksik linqivistikası belədir ki, sözyaratma xalqın danışığı, gündəlik həyat vərdişləri ilə nə qədər bağlı olursa- olsun, birinci növbədə, onu yaradanın, düzənin, qoşanın psixolo-giyasına əsaslanır. “Holavar” adi söz qoşmaq xətrinə oxunan nəğmə deyil, öküzü işə həvəsləndirmək (3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı-1968, səh.244) mahnısıdır.

Bizcə, təkcə öküz deyil, cütçü də bu mahnılar ilə həvəslənir, onun yorğunluğu çıxır, iş görmək gücü artır, işi necə deyərlər, irəli gedir. Ümumiyyətlə, “holavar” mahnıları əkinçiliklə məşğul olunan oturaq yerlərdə daha çox yayılmışdır. Bu mahnı-da ibtidai şeir ünsürləri mühafizə edilməkdədir. “Holavar” mahnıları öz inkişaf mərhələlərində bayatılara təsir etmiş, həmçinin ondan təsirlənmişdir. Holavar çəkənlər bayatılardan da istifadə edir, bəzi bayatılara qədim holavarları nəqərat kimi qoşur, iş zamanı oxuyurlar (3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı- 1968, səh. 242.

“Holavar” üslub janrıdır: ondakı səs ritmi, fonoloji ahəng, təqt, ölçü, nizam bu üslubun atributlarıdır. Bədii-poetik ifadə, onun səs düzümü mənalara xüsusi təqt gətirir, leksik və semantik tərkibinə görə sözlər və misralar da bu təqt üstündə nizamlanır, mənalar arasında bağlılıq yaradır. Sözlərə *poetik bəhr* aşılamaq baxımından, hər bir səs özlüyündə bir nəğmə notudur; bu mənada, holavar nəğmələri notlardan ibarət nəğmədir, onun həm səs izləmi, həm də söz düzümü , qafiyələri bir-birinə çarpazlamaq stlinə çevrilir.

Holavarlar *çarpaz üslublu* nəğmələrin ilkinidir; onlarda az söz ən xarakterik üslubi forma olub; folklorşünas alim Ə.Axundovun təbiri ilə desək, “ilk holavar mahnısı çox bəsit imiş. Burada əsas yeri ahəng tutmuş-dur. Söz isə az və ahəngə tabe imiş. Holavar musiqi alətinin müşayəti ilə deyil, iş zamanı öküz, kotan və başqa təsərrüfat alətlərinin çıxardığı səslərə uyğunlaşdırılaraq ifa edilir. Demək, “holavar”ın musiqi aləti istehsal alətinin özüdür. Musiqi aləti də, öz növbəsində, məhz işdə əmələ gələn səsə, ahəngə uyğun düzəldilmişdir” (3. Azərbaycan folkloru antologiyası.Bakı-1968, səh. 241). Bütün bunlar “holavar”ın üslub aktının xarakterik qaydalarına aid olan əlamətlərdir. Bu janr *üslub psixologiyasına görə fonoloji linqivistikanın ən tipik və ilkin xüsusiyyətlərinin təzahürü kimi üzə çıxmışdır.* Çünki ahəng, rutm iş, hərəkət nizamının təqtidir; hər şeydən əvvəl, bu-*səs nizamıdır.* Bir səsdən başqası əmələ gəlib; bu səs hərəkətə ahəng verm ədir; onun ***fonopsixoloji*** təsir gücü də fərqlidir; məsələn, axar çayın, əsən küləyin bir-birindən fərqli harmoniyasına bənzər bir stildir.

Lakin tədriclə sözlər özü-özlüyündə ahəngə uyğunlaşdırılmışdır, yəni sözlər axarın, musiqili tonun ardınca qaçmış, ona qovuşmuşdur. Bütün bu xüsusiyyətlər təkcə holavar nəgməsinə aid deyil, bütövlükdə bütün lirik janrların poetik linqivistikasına çevirilib. Bir səs özlüyündə ritm yaratmır, çünki *tək səs hələ öz rəngini tapa bilmir, o təkrar olmaqla özünə səs qoşur, başqa səsləri axtarır, səslər silsiləsinə çevirilir; səs silsiləsi yaranırsa,*

deməli, leksik- morfoloji tərkiblər çoxalır, söz düzümü öz kökünü mənalar yaradan sintaktik strukturu, həm də üslub strukturunu formalaşdırır.

Lap ilkindən bir- iki hecalı holavar ahəngdar işləmə üçün ritmtutma roluni oynayıb. Məsələn, Ə.Axundov konkret səs tərkibi olan Ho, Hola, Ho- düzümünü misra-heca qəlibi kimi təqdim edir. Bu stildən çıxış etməklə belə bir üslubi psixologiyanın səs ahənginə görə yarandığını və bu minvalla konkret üslub taktını, forma–məzmunu yaratdığını da söyləmək olar; ona görə də Ə.Axundov qeyd edir ki, bu "misralar oxunarkən səsə uyğun ahəng dəyişir, müəyyən hava əmələ gəlir. Hər səs müxtəlif havada, ahəngə müvafiq təkrar edilir; təqribən, belə şəkil alır:

əvvəllər: Hoooooo,

sonra: Holaaaa,

Hooooooo

Daha sonra: Hola, heç hoo"((3, Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı- 1968, səh. 242)

Bu cür kompozisiyalı izləm sözün lirizmini artırmış, ona yeni məna, forma, üslub tərzi aşılamışdır; beləliklə, nəğmənin holavar tipi yaranmış, sadə-bəsit ahəngdən canlı, hərəkətli, ritmik səsli və mənalı bir lirizm yaranmışdır; adi səsdən səslər düzümü-silsiləsi əmələ gəlmişdir. Bu, üslubun psixoloji törənişi demək idi. Səsin və sözün janr ahəngi öz forma və stilini beləcə qanuniləşdirmişdir.

Beləcə, holavar özünün musiqi və söz qovuşağını tapmışdır; heç şübhəsiz, bu cür yaranmanın nəticə-sində "zaman keçdikcə "holavar" mürəkkəb şəkilə" düşmüş, misra və sözlərin miqdarı artmış (3, Azərbaycan folkloru antologiyası. Bakı- 1968, səh. 242), "forma- üslub" təqtinə, məna bəhrinə görə hecalı, qovuşuq səsli, qafiyəli, eyni zamanda mənalı, bitkin və dolgun nəgmə növləri yaranmışdır. Bu tip nəğmələrlə insan özünü vəsf etmiş, sözə yeni- yeni üslublar aşılamışdır. Vəsfetmə insanın duyğusunun, bədii zövqünün səviyyəsindən xəbər verir. *Hər vəsf bir üslubdur.* Üslub dedikdə-ilk nəzərə gələn hal nəğmənin avazıdırsa, ikincisi, onun mənasıdır.

Məsələn, sarı sünbülə edilən vəsf bərəkət, bolluq nəğməsidir:

Tarlada tər tökərəm,
Hər yaz səni əkərəm.
Hər nazını çəkərəm,
Sarı sünbülüm, sarı,
Sarı sünbülüm, sarı.

Eli, günü bəzərsən,
Gözlər üstə gəzərsən.
Hər gözəldən gözəlsən,
Sarı sünbülüm, sarı,
Sarı sünbülüm, sarı.

(3. Azərbaycan folkloru antologiyası. 289 səh. Səh. 242-243)

Burada *forma linqivistikası* ilə bağlı olan ifadə, təsvir-tərənnüm stili bir-birini tamamlayır. Üslub təqtinə və şəkil əlamətlərinə, fonoloji ahənginə və vəsf, nəğmə, janr stilinə görə holavar bayatıdır. Qafiyələnmə təqti üçmisralı və sərbəst buraxılan birmisralı nəğmədir. Ahəng, ritm ölçüləri tamamlansın deyə, həmin tək misra ("sarı sünbülüm, sarı") sonda təkrar edilir və nəğmə tamlığı yaranır. Bu cür forma xalq yaradıcılığının nəğmə mənşəyindən gələn üslubdur.

Holavar-ritmik iş üslubudur, ağır, fiziki işin ritminə uyğun olaraq hər səs, hər söz aramla, öz yatımı içərisində söylənir; bu üslubda həm səslərin, həm də sözlərin poeziya tərzinə uyğun bir nəfəsalma, yükçəkmə, yükdaşıma, ağırlıqqaldırma gücü yaşayır.

Holavar öz məzmun və mənşəyinə uyğun olaraq, belə demək mümkünsə, *Öküz Üslubudur*. Əruzun rəməl bəhri dəvə yerişinin bəhrini, ritmini ifadə etdiyi kimi *holavar da öküz üslubunu ifadə edir;* bu-ağırlıq üslubudur, canlı, işlək üslubdur, hər şeydən əvvəl, *insanın daxili səsinin hərarəti ilə hasilə gəlib; sırası, məntiqi sabit qalan, pozulmayan üslubdur*. Ümumilikdə, bu üslüb bütün söz qoşqularına ritm tutacaq, söz aşacaq bir çəkiyə malikdir. Söz dözümü-buna uygun olan axın-səs axını, söz-məna axını, misra düzümü, nəhayət, misra, bənd bitkinliyi holavar tipli holavarların, deyimlərin hamısı üçün xarakterikdir. Holavar deyişmək, dözüm üslubdur. Öküz min illərin işlək heyvanı idi. Dözümdə ona bərabər olacaq bir heyvan varsa, o da onun özüdür.

Atam Məşədi Tahirin dediyinə görə, müharibədən sonrakı vaxtlar (yəni 1941-1945 ci illər rus-alman müharibəsi) idi. Kolxozda iki yaxşı öküz var idi. İşçilər onlarla yer şumlayırdılar. Bir gün o öküzlərdən biri boyunduruqda ikən cüt çəkməkdən daha taqətdən düşür və boyunduruqda ola-ola yerə yatır, nə qədər qaldırırlarsa, qalxmır; məcbur qalırlar, gətirib altında od yandırırlar. Öküz o qədər bezmiş və taqətdən düşmüş-dür ki, od onun dərisini cızhacız yandırırsa da, ayağa qalxmır, bir neçə gündən sonra ölür. Sözsüz ki, holavar –nəğmələr cütçünü və onun bəslədiyi işlək heyvanlara həm də qayğı və məhəbbət hisləri ifadə edirdi.

Ən qədim söz-nəğmə növü olan holavarların indiyədək az bir qismi gəlib çıxmışdır. Əkin nəğmələri iş görmək və iş gördürmək ritmini tuturdu. Holavar əkin nəğmələri kimi kənd-liyə, cütçüyə güc verir, onun işinin yorğunluğunu aradan qaldır-masa da, onu yüngünləşdirirdi; hər sözün, bəndin tamamında bir rahatlıq, nəfəsalma ritmi gəlirdi; o səsdən sahibinin əhvalını hiss edə bilirdi, onun səsinin kövrəkliyini, sərtliyini duyurdu. Bu mənada, holavarlar cütə-kotana qoşulmuş öküzə, yaxud öküzlərə münasibətin ən səmimi və "dilli", "sözlü", "səsli" ifadəsidir. İnsanlar əkinçiliklə məşğul olduğu zamandan bəri, öküzlər neçə-neçə minillərdir yaşamın, zəhmətin simvolu kimi insanın dayağı olub, elmi-texniki tərəqqinin nəticəsi olaraq, son əlli il bundan əvvəl *onların həyatı sona yetib. Lakin insanda öküz üslubu, öküz dözümü hələ də yaşayır.*

Üslub taktikasına görə, holavarlarda daxili ağırlıq-ləngər yaşayır: bu ağırlıq iş gördürənin (cütçünün) əhvali-ruhiyyəsini sığallayır. Nəğmənin ahəngi, üslubu psixaloji cəhətdən ninsanın daxilində hər saat, hər gün var-gəl edən bir qayğı və tələşın ifadəsidir. Yüz-yüz illər boyu insan o qayğı və tələşın içərisində yaşayır.

NƏTİCƏ

Folklor milli düşüncənin və bədii ifadənin poeziyasıdır; orada hər şey şairanədir. *Xalq yaradıcılığında hər söz bir üslubdur. Hələ sözlə ifadə edilmədən insan özü bir üslubdur və bu üslubda saysız- hesabsız üslublar vardır; çünki insan şəkilcə, zahiri baxımdan nə qədər üslublu, gözəl biçimli, formalıdırsa, daxilən ondan qat- qat zəngin və nəhayətsiz dərinliyə malikdir.*

Xalq sözə ovsun kimi baxıb, əslində söz onun üçün ovsundur. Söz söyləyən şəxsin, ümumilikdə, xalq nəfəsinin, dilinin sehrini üzə çıxarıb. *Xalqın sözü ovsunlu sözdür.* Birinci üslubi psixologizm buradan başlayır.

Xalq yaradıcılıgında, xalqın həyat və məişətində ilkin ifadə formalarından biri *nəğmələr* olub; nəğmə özünüifadəetmənin ən məhrəm formasıdır. *İnsan nəğməyə möhtac olub,* nəğməni özünə ən yaxın bir sirdaş bilib, onda özünü- dərdini, hissini, sevincini, arzusunu, ümumən, hansı təsirin sehrində qaldığını ifadə edib. Burada

deyə bilərik ki, *Insan özü bir nəğmədir;* ilkin-də səssiz, sözsüz nəğmədir, ikincisi, gözəllik, zəriflik mücəs-səməsidir; *onun hər nəfəsində bir nəğmə ritmi var, baxışında sözzsüz nəğmələr ifadə edilib, yerişi- duruşu nəğmə ritmidir.*

Beləliklə, söz və məna və ifadı icazına, bədii ifadə xüsusiyyətlərinə görə, xalq yaradıcılığı--folklor dili sirli-sehirli, təsirli dildir. Ondakı söz incəliyi, məna dərinliyi üslub, forma, məzmun üslubunun dərinliyi, incəliyidir. Xalq poetikası dili ölçülü-biçili mənalandırma dilidir. Bu mənalandırmada ən bəznnilmiş və təsirli lfadə poetizmi vardır. Dilin poetik gücünə görədir ki, hər bir layla və nəğmənin, hər bir atalar sözü və zərb məsəlin, tapmacanın, qaravəllinin, mifin, əfsanə və rəvayətin, təmsil və hekayətin, nağil və dastanın özünəxas ifadə incəliyi, söz dünyası vardır.

ƏDƏBİYYAT

Qurani-Kərim

1. Əli ibn Əbutalib. Nəhcül-Bəlağə. Bakı, “Elm”, 1993.

2. Qurani-Kərim və Açıqlamalı Mealı (açıklayan Suat Yıldırım). İstanbul, 1998 (m), 1419 (h), 605 səh.

3. Azərbaycan folkloru antologiyası. Toplayanı və tərtib edəni: Əhliman Axundov. İki kitabda, birinci kitab, Bakı: Azərb. SSR EA Nəşriyyatı, 1968, 289 səh.

4. Əzimli Əbülfəz.Folklor cilası: Poetik Hərəkət. Naxçıvan, “Məktəb”, 2008

5. Əzimli Əbülfəz. Linqivistik nəzəriyyə və poeikası. II Kitab: Səsin Təbiəti və Məna Poetikası.Əsərləri, 100 cilddə,II cild. Naxçıvan. “Əcəmi”, 2021.

6. Əski türk abidəlri müntəxəbatı (tərtib edən Ə.A.Quliyev). Bakı: Universitet Nəşriyyatı, 1992, səh.11

7. Xudiyev Nizami. Azərbaycan əbədi dili tarixi. Bakı: «Maarif», 1995.

8. Qısa estetika lüğət. Bakı: Azərnəşr, 1970.

ŞAİR ZİKRİ ƏRDƏBİLİNİN ƏDƏBİ-POETİK MÖVQEYİ VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQDA ONA MÜNASİBƏTİN TOTALİTAR SXEMATİZMİ

Doç.Dr. ƏBÜLFƏZ TAHİR ƏZİMLİ
ORCID: 0009-0001-1327-3425 ezimliebulfez@yahoo.com.tr Google Akademik, Dünya Sülh Səfiri; Nobel Prıze & Indıa- Birliyinin Yönətici üzvü; Qlobal Yazarlar Akademiyası-Hindistan üzvü; Türk Dünyası Vətəndaşlığı və Eyitimçilər Birliyi üzvü; TÜRKSOY üzvü; Poetas İntergaláctıcos-üzvü; Naxçıvan Dövlet Üniversiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu: BÜTÖV AZERBAYCAN

Özət

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində XIX əsr- zəngin və geniş əhatə sahələri, ədəbi şəxsiyyətləri olan dövrdür.sinəədəbiyyat tariximizin xüsusi məziyyətlərilə fərqlənən dövrüdür.

Zikri Ərdəbili Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindəəlahəddə yeri və mövqeyi olan şairlərdəndir. Yüzlərlə digər şairlər kimi, Zikri Ərdəbilinin həyat və yaradıcılığı da tədqiqlərdən kənarda saxlanılmışdır. Səbəb nə idi? Sözsüz ki, Azərbaycanın ruslar tərəfindən işğlından gələn siyasi qadağalar idi. XIX əsr və üstəgəl də XX əsr Şimali Azərbaycanın ruslar tərəfindən işğal edilməsi dövrüdür. XX əsr ədəbiyyatşünaslığı da rus-sovet totalitarizminin buxovunda olub. Nəticədə yüzlərllə şair və yazarların tədqiq edilməsinəqadağalar qoyub. Tədqiqlərdə məhdud və milli-elmi baxımdan əks mövqedən yanaşılmağa hökm verilən dövrdür.

Dövrün onlarla şair, mütəfəkkirləri haqqında ədəbiyyatşünaslıq tarixində ya məlumat verilməmiş, ya da ötəri, ziddiyyətli yöndən bəhs edilmişdir. Belə şairlərdən biri də Zikri Ərdəbilidir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Zikri Ərdəbili də digər müasirləri, məsələn, Məhəmmədəmin Dilsuz, Qumri, Dəxil, Şüai, Süpehri, Mirzə Həsən Qüdsi kimi antirealist şair hesab edilmiş, yaradıcılığının ideya – bədii, poetik xüsusiyyətləri tədqiq edilməmişdir. Bütün lirik təsvir elementləri Zikri şeirinin bədii ifadə poetizminə məxsus özəllikləri səciyyələndirir. Bu, bədiyyat üzrə səciyyələndirmədir. Burada şairin poetik imkanlarının, ideya-məzmun və ifadə incəliklərinin məna və məzmun əlvanlıqları da üzə çıxır.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Zikri Ərdəbili (1790- ?) də digər müasirləri, məsələn, Məhəmmədəmin Dilsuz, Qumri, Dəxil, Şüai, Süpehri, Mirzə Həsən Qüdsi kimi antirealist şair hesab edilmiş, yaradıcılığının ideya – bədii, poetik xüsusiyyətləri tədqiq edilməmişdir.

Zikri Ərdəbili zəngin yaradıcılıq irsinə malik olan şairdir. O, Füzuli ədəbi məktəbinin ən layiqli davamçılarından biridir. Onun Şeirlərində klassik divan şeiri poetikasının ən incə və zərif ifadə xüsusiyyətləri vardır.

Zikri Ərdəbili yaradıcılığında klassik Divan poetikasına məxsus bəbii ifadə, forma və məzmun özəllikləri vardır.

Zikri Ərdəbili şairlik sənətini ustadı Fikridən öyrənmişdir. Təxəllüsünü də, ustadının şəxsiyyətinə ehtiram əlaməti olaraq, onun təxəllüsünə uyğunlaşdırmışdır. Zikri Ərdəbil ədəbi mühitində özünəməxsus yaradıcılıq yolu olan bir şair kimi klassik divan şeirinin və xalq yaradıcılığının poetik sirlərinə yaxından bələd idi. Sözsüz ki, şair divan bağlamışdır. Lakin onun, hələlik, şeirlərinin az bir qismi əldə edilmişdir.

Lakin qeyd edək ki, tədqiqatçıları başqa müəlliflərə də mürtəce yanaşmmağa məcbur etmişlər. Bütün yaradıcılıqları Böyük ədəbiyyat ənənələrini forma və məzmun, ideya baxımından davam etdirən şairlərə mürtəce damğası vurmaq özü mürtəce yanaşmadır. Tədqiqatçılar problemə sovet ideologiyası daxilində yanaşmaqla, bu sənətkarlarda ziddiyyətli cəhətlər axtarmağa çalışmış, onların yaradıcılıqlarını ədəbiyyat tarixi daxilindən araşdırmamış və bu tarixi inkişafdakı ədəbi mövqelərini inkar etmişdir.

Açar Sözlər: Zikri Ərdəbili və ədəbiyyatşünaslıq; Zikri Ərdəbilidə klassik məxsusluq; Zikri Ərdəbili Lirizmi

THE LITERARY-POETICAL POSITION OF THE POET ZIKRI ARDEBILI AND THE TOTALITARIAN SCHEMATISM OF THE ATTITUDE TOWARDS HIM IN LITERARY STUDIES

Assoc.Prof. Dr. EBÜLFEZ TAHİR EZİMLİ

Abstract

-The 19th century in the history of Azerbaijani literature is a period with rich and wide scope, literary personalities. It is a period of our literary history that is distinguished by its special merits.

Zikri Ardabili is one of the poets who has a special place and position in the history of Azerbaijani literature of the New Era. Like hundreds of other poets, the life and work of Zikri Ardabili has been kept out of research. What was the reason? Of course, it was the political prohibitions resulting from the occupation of Azerbaijan by the Russians. The 19th century and, moreover, the 20th century are the periods of the occupation of Northern Azerbaijan by the Russians. Literary criticism of the 20th century was also in the shackles of Russian-Soviet totalitarianism. As a result, it imposed prohibitions on the study of hundreds of poets and writers. It is a period when studies were limited and judged to be approached from a national-scientific point of view.

In the history of literary criticism, dozens of poets and thinkers of the period were either not given information or were discussed in a superficial and contradictory way. One of such poets is Zikri Ardabili.

In Azerbaijani literary criticism, Zikri Ardabili, like other contemporaries, such as Mahammadamin Dilsuz, Gumri, Dakhil, Shuai, Süpehri, Mirza Hasan Qudsi, was considered an anti-realist poet, and the ideological-artistic, poetic features of his work were not studied.

All lyrical descriptive elements characterize the peculiarities of the poeticism of artistic expression of Zikri's poetry. This is a characterization in terms of art. Here, the meaning and content colors of the poet's poetic possibilities, idea-content and subtleties of expression are also revealed.

In Azerbaijani literary criticism, Zikri Ardabili (1790-?) was considered an anti-realist poet, such as other contemporaries, such as Mahammadamin Dilsuz, Gumri, Dakhil, Shuai, Süpehri, Mirza Hasan Qudsi, was not studied.

Zikri Ardabili is a poet with a rich creative heritage. He is one of the most worthy successors of the Fuzuli literary school. His poems have the most delicate and elegant expressive features of classical divan poetry.

Zikri Ardabili's work has the features of Babi expression, form and content specific to classical Divan poetics.

Zikri Ardabili learned the art of poetry from his master Fikri. He adapted his pseudonym to his master's pseudonym as a sign of respect for his master's personality. As a poet with a unique creative path in the literary environment of Zikri Ardabili, he was intimately familiar with the poetic secrets of classical divan poetry and folk creativity. Of course, the poet has compiled a divan. However, only a small part of his poems have been obtained so far.

However, it should be noted that researchers have also been forced to take a reactionary approach to other authors. Labeling poets whose entire work continues the traditions of Great Literature in terms of form, content, and ideas as reactionary is itself a reactionary approach.

By approaching the problem within the framework of Soviet ideology, researchers have tried to look for contradictory aspects in these artists, have not examined their work within the framework of literary history, and have denied their literary positions in this historical development.

Keywords: Zikri Ardabili and literary criticism; Classical specificity in Zikri Ardabili; Zikri Ardabili Lyricism

GİRİŞ

XIX əsr-- Azərbaycan ədəbiyyatı ədəbiyyat tariximizin xüsusi məziyyətlərilə fərqlənən dövrüdür. XIX əsrin ilk illərindən başlayaraq, Azərbaycanın başına çox böyük bəlalar gəldi. Rusiya Zaqafqaiyanı əsarət altına almaq üçün yeni hücular həyata keçirdi. Azərbaycanın şimalını ələ keçirdi. İctimai-siyasi təcavüzlər artırıldıqca Azərbaycana qarşı əsarət zülmləri də artdı. Bütün bunlar həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycanda ədəbi prosesə də ciddi təsirlər etdi. Şimalda rus, Cənubda fars şovinizzmi milli ədəbiyyatın azad inkişafına böyük maneələr yaratdı.

Azərbaycanın qədim elm və mədəniyyət ocaqlarından olan Ərdəbil də Şamaxı və Qarabağ kimi şairlər məskəni olmuşdur.

Dövrün onlarla şair, mütəfəkkirləri haqqında ədəbiyyatşünaslıq tarixində ya məlumat verilməmiş, ya da ötəri, ziddiyyətli yöndən bəhs edilmişdir. Belə şairlərdən biri də Zikri Ərdəbilidir.

XX əsr Azərbaycan sovet ədəbiyyatşünaslığında klassik ədəbiyyata, o cümlədən Zikri Ərdəbiliyə də siyasi-ideoloji baxışlar və mürtəce yanaşmalar.

1. TƏDQİQLƏRDƏ ZİKRİ ƏRDƏBİLİ

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Zikri Ərdəbili (1790- ?) də digər müasirləri, məsələn, Məhəmmədəmin Dilsuz, Qumri, Dəxil, Şüai, Süpehri, Mirzə Həsən Qüdsi kimi antirealist şair hesab edilmiş, yaradıcılığının ideya – bədii, poetik xüsusiyyətləri tədqiq edilməmişdir.

Zikri Ərdəbili zəngin yaradıcılıq irsinə malik olan şairdir. O, Füzuli ədəbi məktəbinin ən layiqli davamçılarından biridir. Onun Şeirlərində klassik divan şeiri poetikasının ən incə və zərif ifadə xüsusiyyətləri vardır.

Zikri Ərdəbili yaradıcılığında klassik Divan poetikasına məxsus bəbii ifadə, forma və məzmun özəllikləri vardır.

Zikri Ərdəbili şairlik sənətini ustadı Fikridən öyrənmişdir. Təxəllüsünü də, ustadının şəxsiyyətinə ehtiram əlaməti olaraq, onun təxəllüsünə uyğunlaşdırmışdır. Zikri Ərdəbil ədəbi mühitində özünəməxsus yaradıcılıq yolu olan bir şair kimi klassik divan şeirinin və xalq yaradıcılığının poetik sirlərinə yaxından bələd idi. Sözsüz ki, şair divan bağlamışdır. Lakin onun, hələlik, şeirlərinin az bir qismi əldə edilmişdir.

Zikri Ərdəbili şeirlərində zəmanə və zəmanə adamlarının xarakter tərzlərini də səciyyələndirir:

Zikri, zəmanə əhlinə qovğadı səltənət,

Əhli-qənaət ollam, ol qovqayə baxmaram.

Bütün lirik təsvir elementləri Zikri şeirinin bədii ifadə poetizminə məxsus özəllikləri səciyyələndirir. Bu, bədiyyat üzrə səciyyələndirmədir. Burada şairin poetik imkanlarının, ideya-məzmun və ifadə incəliklərinin məna və məzmun əlvanlıqları da üzə çıxır.

XIX əsr-- Azərbaycan ədəbiyyatı ədəbiyyat tariximizin xüsusi məziyyətlərilə fərqlənən dövrüdür.

Dövrün onlarla şair, mütəfəkkirləri haqqında ədəbiyyatşünaslıq tarixində ya məlumat verilməmiş, ya da ötəri, ziddiyyətli yöndən bəhs edilmişdir. Belə şairlərdən biri də Zikri Ərdəbilidir.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Zikri Ərdəbili də digər müasirləri, məsələn, Məhəmmədəmin Dilsuz, Qumri, Dəxil, Şüai, Süpehri, Mirzə Həsən Qüdsi kimi antirealist şair hesab edilmiş, yaradıcılığının ideya – bədii, poetik xüsusiyyətləri tədqiq edilməmişdir.

Feyzulla Qasımzadə yazırdı: «XIX əsrdə mərsiyyəçiliyin Cənubi Azərbaycanda Dəxil, Dilsuz, Raci, Şimali Azərbaycanda Qumri, Şüai, Süpehri, Mirzə Nəsib Qüdsi kimi bir çox mərsiyə şairi yetişmişdi. Mərsiyə şairlərinin bir qismi hər il məhərrəm ayında şiələr tərəfindən keçirilən imam təziyyəsi üçün növhə, sinəzən, mərsiyə yazırdı.

Mərsiyə müəlliflərinin bir qismi də (Dəxil, Qumri, Qüdsi) öz yaradıcılığını mərsiyəçiliyə həsr edərək imam Hüseynin faciəli qətlini təsvir və nəql edən mənzum hekayələr yazırdı".

Lakin qeyd edək ki, tədqiqatçı başqa müəllifləri də bu bölgüyə aid edir. Bütün yaradıcılıqları Böyük ədəbiyyat ənənələrini forma və məzmun, ideya baxımından davam etdirən şairlərə mürtəce damğası vurmaq özü mürtəce yanaşmadır.

Tədqiqatçılar problemə sovet ideologiyası daxilində yanaşmaqla, bu sənətkarlarda ziddiyyətli cəhətlər axtarmağa çalışmış, onların yaradıcılıqlarını ədəbiyyat tarixi daxilindən araşdırmamış və bu tarixi inkişafdakı ədəbi mövqelərini inkar etmişdir.

Başqa şairlər kimi. Zikri ərdəbili haqqında da ədəbiyyatşünaslar müfəssəl məlumat verməmişlər. Ədəbiyyatşünas Firudin bəy Köçərli «Azərbayjan ədəbiyyatı» adlı monumental əsərində qeyd edirdi ki, "Vəli Azərbaycanın İran dövlətinə mütəəlliq hissəsində ya keçmişdəki və ya hali – həyatda olan şüəra və ürəfası haqqında çəndan əhəmiyyətli və vüsətli məlumat verə bilmədik (…) habelə Dilsuz, Aciz, Divani, Raci, Dəxil və qeyriləri xüsusnda qədri – kəfafınca məlumat kəsb etmək, məəttəəsüf, müyəssər olmad".

Eyni zamanda, qeyd edirdi ki, bu şairlərin tərcümeyi – hallarına aid məlumatlar yoxdur.

Firudin bəy Köçərli "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında Cənubi Azərbaycan Ədəbiyatı nümayəndələri haqqında da oçerk-yazılar vermişdir. Zikrinin də bəzi şeirlərindən nümunələr verməklə, şairin həyat və yaradıcılığına dair müəyyən elmi – tarixi fikirlər söyləmişdir. Məsələn: tədqiqatçı, şairin şeirlərinə əsasən yazır ki, Zikri ədəbi aləmdə lirik ifadə tərzinə görə fərqlənən şair idi. Onun yaradıcılığında qəzəl forması aparıcı yer tutur.

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Ərdəbil ədəbi mühitinin özünəməxsus yeri vardır.

Şair Zikri Ərdəbili təkcə XIX əsr Ərdəbil ədəbi mühitində deyil, ümumilikdə, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz sözü, ədəbi mövqeyi olan şairdir. O, klassik divan ədəbiyyatı ənənələrini davam etdirən qüdrətli söz ustaları sırasında bu gün də iftixarla dayanır. Bu baxımdan Zikri Ərdəbilinin yaradıcılığı forma və məzmun, məna və ideya baxımından klassik ədəbi hərəkata bağlı olan bir bədii-poetik zənginliyə malikdir.

Azərbaycanın qədim elm və mədəniyyət ocaqlarından olan Ərdəbil də Şamaxı və Qarabağ kimi şairlər məskəni olmuşdur. Təzkirə və cüngdərin verdiyi məlumata görə, bu şəhər Xətayi, Rağib, Gənci, Ağa Mir Nizam, Əttar, Qəribi, Mirzə Əzəl, Xəyali, Məhəmməd, Sərraf, fikri kimi yüzdən çox şair yetirmişdir.

Zikri də Ərdəbil və Təbriz ədəbi mühitinin yetirməsi kimi, ustad şairlərindəndir. O, hicri 1205-ci (miladi 1790-cı) ildə anadan olmuşdur. Zikrinin əsil adı İbrahim, atasının adı Həsəndir.

Lirik şair olan Zikrinin şeirlərində ictimai motivlər, saf məhəbbət və vətənpərvərlik hisslərinin tərənnümü qüvvətlidir. Onun bir sıra qəzəlləri vaxtı ilə dillər əzbəri olmuş və xanəndələr tərəfindən oxunmuşdur.

XIX əsr böyük Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvani Ərdəbildə olarkən, şair Fikridən Zikrinin tək bir qəzəlini əldə etdiyini göstərir. Zikrinin şeirləri hələlik Ərdəbildə də tapılmamışdır. Azərbaycan SSR EA Respublika əlyazmaları fondunda saxlanılan bir neçə cüngdə şairin 50-dən artıq heç yerdə çap edilməmiş şeiri vardır.

Əsərlərindən məlum olur ki, Zikri bütün ömrü boyu ağır həyat keçirmişdir. Həyatını öyrənmək üçün də əsas mənbə onun şeirləridir (Antologiya, səh. 54).

Zikri Ərdəbili zəngin yaradıcılıq irsinə malik olan şairdir. O, Füzuli ədəbi məktəbinin ən layiqli davamçılarından biridir. Onun Şeirlərində klassik divan şeiri poetikasının ən incə və zərif ifadə xüsusiyyətləri vardır.

Şair Zikri Ərdəbili XIX əsrin birinci yarısında və ortalarında fəaliyyət göstərən sənətkarlardandır. Onun yaşadığı dövr Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət ağır və dözülməz idi. Belə ki, XIX əsrin ilk illərindən başlayaraq, Azərbaycanın başına çox böyük bəlalar gəldi. Rusiya Zaqafqaiyanı əsarət altına almaq üçün yeni hücular həyata

keçirdi. Azərbaycanın şimalını ələ keçirdi. İctimai-siyasi təcavüzlər artırıldıqca Azərbaycana qarşı əsarət zülmləri də artdı. Bütün bunlar həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycanda ədəbi prosesə də ciddi təsirlər etdi. Şimalda rus, Cənubda farz şovinizzmi milli ədəbiyyatın azad inkişafına böyük maneələr yaratdı. Bütün bunlara baxmayaraq, bədii ədəbiyat öz inkişafında yeni inkişafında yeni nailiyyətlər qazanırdı. Şimali Azərbaycanda olduğu kimi, Cənubi Azərbaycanda da ədəbi prosesin özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətləri var idi.

Cənub şairləri öz yaradıcılıqları ilə həm klassik poetika ənənələrini davam etdirmiş, həm də bu tarixi inkişafa bağlı olaraq, özlərinin yeni hərəkat zamanına qədəm qoymuşdur. Bu dövrdə ədəbiyyatda ənənəvi formalrda yeni məzmunlu və ideyalı ədəbiyyatın yaradılmasında xüsusi xidmətləri olan şairlər yetişmişdir. Şimali Azərbaycanda Yəhya bəy dilqəm, Əbdürrəhman ağa Şair, Mustafa ağa Arif, Məlikballı Qurban, Məhəmməd bəy Aşiq, Baba bəy Şakir, Qasım bəy Zakir, Kərbəlayi Abdulla Canıoğlu, Kərbəlayi Səfi Valeh, Abbasqulu ağa Bakıxanov Qüdsi, Mirzə Şəfi Vazeh. İsmayılbəy Qutqaşınlı, Mirzə Fətəli axundzadə kimi şair və ədiblərin sayəsində ədəbi prosesdə yeni meyllər yaranır, bədii-demokratik düşüncələr dərinləşir, ədəbiyyatda maariçi demokratizm təşəkkül tapır, böyük mütəfəkkir yazıçı Mirzə Fətəli Axundzadənin sayəsində maarifçi realizm metodu formalaşır, yeni ədəbi janrlar yaranırdı. Bu dövrdə Ədəbiyyatda satirik şeirlə lirik şeir bir bulağın iki gözü kimi daha geniş meydanlara çıxırdı.

2. ZİKRİ ƏRDƏBİLİNİN ƏDƏBİ MÖVQEYİ VƏ BƏDİİ-POETİK İFADƏ MƏSUSLUĞU

Klassik poetika ənənələri ilə xalq şeri ruhu bir kökə bağlə olan vahid ədəbi hərəkatın daxili və xarici simasını zənginləşdirirdi. Bu dövrdə ədəbiyyat sahəsində vahid bağlılıq, Bütövlük var idi. Şimaldakı ədəbi inkişafın yenilikləri Cənubda da aktiv şəkildə qəbul edilir və bu aktivliyə özünün yeni hərəkət nizamını da qoşurdu.

XIX əsrin birinci yarısında və ortalarında yazıb-yaradan sənətkarların simasında ədəbiyyat yeni həyat tarixini yaşayırdı. Əndəlib Qaracadağı, Fazil xan Şeyda, Məhəmməd Xəlifə Aciz, Heyran xanım,Seyyid əbülqasim Nəbati, Məhəmmədəmin Dilsuz kimi şairlər kimi, Zikri Ərdəbili də Azərbaycan ədəbiyyatında yeni ədəbi meyllərin, klassik poetika bağlılığı daxilində milli həyatımızın real mənzərələrini ifadə edən əsərlər yazır, ədəbi prosesə yeni əhvali-ruhiyyə, yeni məxmunlu və ideyalı ədəbiyyatın yaranmasında xüsusi rol oynayırdılar.

Zikri Ərdəbili şəxsiyyətcə müdrik və kamail insan kimi öz mühitində seçilən şairlərdən biridir. Mirzə İbrahimov onun şəxsi keyfiyyətlərini xarakterizə edərkən belə yazır: “şeirlərindən görünür ki, Zikri, sözün yaxşı mənasında, məğrur adam olub, kasıb, yoxsul yaşasa da, mənliyini yüksək tutub, öz ləyaqətini yaxşı saxlayıb, pul üçün, var üçün ona-buna əyilməyib, “yoxsulluq palazı ilə gününü xoş keçirib”. Daha “xəz yorğan-döşəyin, bərqu mütəkkə”nin dərdi ilə ah-uf eləm əyib”(Antologiya, səh. 23). Tədqiqatçı şairin aşağıdakə beytlərini nəzərdə tutaraq həmin fikirləri söyləmişdir:

Bir çeşm gər doyunca görəm gül cəmalını,

Olsun qəsəm ol canına, dünyaya baxmaram.

Fəqrin palası ilə günüm xoş keçir müdam,

Rəxti-hərirə, cameyi-dibayə baxmaram.

Xaki-fənadə fəqr daşın balış edərəm,

Xəz rəxti-xabə, pərqu mütəkkəyə baxmaram.

Zikri, zəmanə əhlinə qovğadı səltənət,

Əhli-qənaət ollam, ol qovqayə baxmaram.

Mirzə İbrahimov şairin ədəbiyyat tarixindəki bu mövqeyinə dair şərhində belə yazır: "Əlbəttə, burada söhbət şairin aşağı nəfslibir adam olmasında, aza qanelik əqidəsində yaşamasında deyil. Məsələ ondadır ki, o dövrdəki dolaşıq mübarizələr, xanlıqlar arasındakı dava-dalaş, var-dövlət uğrunda qanlı çəkişmələr və ədavətlər, insanları alçaldan, mənəvi səfillərə çevirən hərisliyin artması şairin qəlbində, bütün varlığında ikrah duyğusu oyatmışdı və bu hisslər şeirlərində öz əksini tapmışdır"(Antologiya, səh.23). Tədqiqatçı dövrün ictimai-siyasi problemlərinin bədii inikası məsələsini nəzərdə tutaraq, cəmiyyətdəki ziddiyyətlərin xarakterini açıqlamağa çalışmışdır.

"Ey səba"ifadəsilə başlayan qəzəldə məzmun ənənəvi xarakter daşıyır. Lakin əsas məsələ bunda deyil, əsas məsələ həmin ənənəvi mövzunun içrisində özünü göstərən poetika tərzindədir. Bütün lirik təsvir elementləri Zikri şeirinin daxili gücünün poetik imkanlarının məna və məzmun əlvanlığını ifadə gücünü göstərir. Bu cəhətləri aydın şəkildə görmək üçün qəzəllərdən birinə müraciət edək:

Ey səba!

Ey səba, bu ərzimi ərz etgilən cananıma,

Bəlkə, dərman eyləyə bu dərdi-bidərmanıma.

- Ey Səba, bu sözlərimi cananıma ərz et ki, bəlkə, bu dərmansız dərdimə dərman eyləyə;

-- **Gərçi bu çərxi-fələk səndən məni qıldı cuda,**

Barı, sən ey bivəfa, hərdəm nolur, gəl yanıma.

-- Çox da ki bu fələyin şarxı məni səndən ayrı saldı, barı, ey vəfasız, nə olar, yanıma gəl—yəni fələyin çərxi vəfasızdır, sən vəfasız olma

Bilməzəm hərdəm neçin qanım tökər canan yerə,

Hiç rəhm etməz mənim bu dideyi-giryanıma.

-- Bilməzəm, nə üçün canan həmişə mənim qanımı tökər, bu ağlar gözümə heç vaxt rəhm etməz.

Ahu tək hər yana məstanə dolandırma gözün,

Az qalıbdır gözlərin rəxnə sala imanıma.

--Ahu tək məstanə gözünü hər yana dolandırma., cəlbindən az qalıbdır ki, gözləirin imanıma xələl gətirə.

Saqiya, dur, sağəri-sərşar doldur, nuş edim,

Qəm yemə, gör çox yetibdir qəm, bu qəmli canıma.

-- Ey saqi, dur piyaləni ağızbaağız doldur, nuş edim, qəm yemə, bax gör ki, bu qəmli canıma şox qəm yetib.

Canımı canan alıb, naseh, məni mən eyləmə,

Bilmirəm bir can nədir ki, qıymayım cananıma?!

-- Ey naseh, canan canımı alıb, məni rədd etmə, bilmirəm, bir can nədir ki, onu qıymayım (bağışlamayım) cxananıma.

Son beytdə şair fələyə müraciət edir:

Zikriyi-şuridədil sübhü məsa söylər: Fələk-

Qoydun həsrət sən məni ol gözləri mastanıma!

-- Aşiq, vurğun Zikri sübh və məsa-axşam belə söylər: Fələk, sən məni o gözləri məstanıma—sərxöş edənə həsrət qoydun.

Ümumiyyətlə, Səba Şərq poeziyasında tərənnüm mövzularından, mürüciət füqurlarından biridir. Zikri Ərdəbilidə isə Səba ayrıca bir keyfiyyətə malikdir. Zikrinin poetikasında Səba şəxsləndirilmiş obrazdır—necə ki, biz bunun tipik ifadəsini şah İsmayıl Xətaidə görmüşük. Sufizmin ən poetik şəxslərindən birinə çevirilən Səba obrazı—müraciət edilən şəxs kimi sufizm poetikasının məzmun və təsvirində, tərənnümündə xüsusi yer tutur. Zikri Ərdəbili də sufizm dramatizminə bağlı sənətkar kimi, aşiqin iztirablarını onun qane olduğu, sevdiyi bir məzmun kimi inikas etdirir.

"Badi-Səba" müraciəti ilə başlanan qəzəlində isə Səbanın küləyinə, mehinə müraciət edilib:

Badi-Səba, tərəhhum elə binəvalərə,

Ərzim yetir vətəndə olan aşinalərə.

Ey səba yeli, binəvalara, biçarələrə güc ver, dözüm ver. Kimdir bu binəvalar? İkinci misrada vətəndə olan dost-tanışlar, aşinalardır. Bəs şair onları niyə binəva adlandırır?

Ey dost, tərkim eyləmə, tərk etmərəm səni,

Qiymətli dürrsən, sata bilməm gədalərə.

- Şair burada üslub bənzətməsi verir: dostunu qiymətli dürr adlandırır; bu dürr isə yalnız ruhu və eşq bağlılığı ali olanlara layiqdir. Eşq böyüklüyü olmayanlar dürrün qədrini bilməz, elələri ən aşağı səviyyəli "gədalar"dır.

Can nəqdi nimxənddə ərzandı bilmişəm,

Layiq nədir bu xəndeyi-dəndannumalərə.

- nimxənd- təbəssüm;

- ərzan- ucuz;

- xəndə- gülüş;

- dəndənnüma- dişlərini yaltaqcasına ağardan adam.

-- Sənin bir təbəssümünə can qurban vermək azdır, yaltaqcasına diş ağardanların gülüşü sənə layiq deyil.

Zahid, uduzma əqlini cənnət havasına,

Huri-behişt oxşamaz huriliqalərə.

Bu gözəl insana məxsus gözəlliklərə malik bir mələkdir. Gözəllikdə, cazibədarlıqda behiş huriləri bu gözələ bənzəməz.

Sonrakı beytdə şair sevgilisinə müraciətlə söyləyir ki, qəm çəkmək sənə yaraşmaz, qoy qəmi biz çəkək:

Qəm çəkmə, sevdiyim, sənə qəm çəkmək heyfdir,

Qəm yaxşıdır mənim kimi bəxti qarələrə.

Şair bədii təzadlar yaratmaqla mənaları ən sərrast və dolğun şəkildə ifadə edir. Xalq deyimlərinin sadə və obpazlı ifadə xüsusiyyətlərinə xas olan bədii elemen tlərdən bacarıqla istifadə edən şair qəzəl formasına xalq deyiminin ritmini, mənalandırma poetikasını gətirmişdir.

Bidərdlərdən umma dəva dərdə, ey könül,

Dərd əhli dərdini yetirərlər dəvalərə.

Poeziyanın həm klassik, həm də müasir simasında eşq, məhəbbət mövzusunun özünəməxsus çəkisi vardır. Eşq mövzusu hər şairlə yeni fərdi keyfiyyətlərdə inikas edir. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında da şairlər Aşiq və Məşuqə oprazları lirik təsvir və tərənnümü əsasında dayanır. Yeni dövr ədəbiyyatının yeni keyfiyyətləri həm də bu mövzunun ifadə tipindən, xarakterindən asılı olub. Məhəbbət və sevda ifadə xüsusiyyətlərinə görə rəngarənglikdir.

Bədii poetizminə görə Zikri Ərdəbilinin bütün poetik nümunələri, qəzəlləri fərqli keyfiyyətlərə, məxsusi lirik incəliyə, məna-məzmun bitkinliyinə, üslub, təsvir, tərənnüm zərifliyinə malikdir.

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyasının birinci cildinə yazdığı müqəddimədə Mirzə İbrahimov Zikri Ərdəbilini eşq, məhəbbət mövzusunu "ürəyinin dərinliklərində qaynatdığını" göstərir, bu mövzuya "orijinal, obrazlı, duzlu şeirlər həsr edən" şairi "böyük istedad sahibi, şeirə, sənətə bütün varlığı ilə bağlı qüdrətli şair" adlandırır.

Mirzə İbrahimov şair Zikri Ərdəbilinin eşqə münasibətinin məxsusi ifadə xüsusiyyətlərini xarakterizə edərkən şairin yaradıcılığına xas fərdi cəhətləri açıqlayır. O yazır: "Öz yüksək, təmiz eşqi yolunda hər şeydən keçən aşiq surəti isə poeziyamızda həmişə inamı naminə ölümə getmiş Həllac Mənsur, saf məhəbbəti hər şeydən uca tutan Şeyx Sənan surətləri ilə müqayisə olunmuşdur"(Antologiya, səh.22).

Zikrinin sufizm görüşləri klassik Şərq fəlsəfəsinə, Şərq poetikasına bağlıdır. Lakin o, orijinal fikirləri, bədii-poetik ifadə xüsusiyyətlərilə Yeni dövr ədəbi düşüncəsini ifadə edirdi. Mirzə İbrahimov Zikrinin Mənsur Hllacla, Şeyx Sənanla mənəvi-ruhani bağlılıqlarına yüksək qiymət verirdi və bununla əlaqədar olaraq, şairin ədəbi mövqeyini açıqlayırdı.

Aç bəsirət çeşmini, qıl Şeyx Sənandan qiyas,

Eşq imandır, əgər meyl etsəniz tərsayə siz

Hər könül eşqilə dolsa, bir nihali-səbzdir,

Eşqdən xali olan dil, bir ağacdır sayəsiz…

Yuxarıda təqdim etdiyimiz fikirlərini ədəbiyyatşünas Mirzə İbrahimov şair Zikrinin aşağıdakı beytlərinin şərhi ilə bağlı müqayisəli şərh vermişdir. Tədqiqatşı bu beytlərin mənalarını tədqiqatçı belə şərh edir

"Zikri bəzi şairlər kimi bu fikri bir az da dərinləşdirərək belə hesab edir ki,hərgah siz tərsanı, doğrudan da. Sevmişsinizsə,heç ehtiyat eləməyin, eşq özü inamdır, imandır. Çünki eşq ilə dolu könül şirin meyvələr yetirən bi bağça olduğu halda, eşqsiz ürək kölgəsi də olmayan quru bir ağacdır"(s.22).

Zikri Ərdəbili şairlik sənətini ustadı Fikridən öyrənmişdir. Təxəllüsünü də, ustadının şəxsiyyətinə ehtiram əlaməti olaraq, onun təxəllüsünə uyğunlaşdırmışdır. Zikri Ərdəbil ədəbi mühitində özünəməxsus yaradıcılıq yolu olan bir şair kimi klassik divan şeirinin və xalq yaradıcılığının poetik sirlərinə yaxından bələd idi. Sözsüz ki, şair divan bağlamışdır. Lakin onun, hələlik, şeirlərinin az bir qismi əldə edilmişdir

NƏTİCƏ OLARAQ:

Ümumiyyətlə, Zikri Ərdəbili klassik formalarda yazan şair kimi böyük istedada malik olub. Onun poetik üslubunda dərin bir xalq ruhu lirizmi vardır. Bu mənada, Zikrinin qəzəlləri sənətkarlıq baxımından ən kamil sənət nümunələridir. Bu qəzəllərdə məzmun və məna tərzinə görə aydın bir şair mövqeyi vardır. Və sözsüz ki, Zikri XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatını sənətkarlıq baxımından zənginləşdirmişdir. Zikrinin bənzətmələri, təsvir və tərənnümləri xalq yaradıcılığı ruhuna bağlıdır. Xalq şerinin poetik ruhu onun qəzəllərinin məna, üslub, dil ruhudur. Dil və üslub, mövzu baxımından Zikrinin qəzəlləri XIX əsrin birinci yarısında ədəbi prosesin poetik, bədi-estetik xüsusiyyətlərini aydın şəkildə inikas etdirir.

Divan poetikası janrı kimi, Qəzəl öz tarixi keçmişi ilə hansı forma və məzmun poetikasına bağlı idisə, Yeni dövr ədəbiyyatında da o ənənəni davam etdirirdi. Bu, qəzəl janrının Yeni dövr ədəbiyyatına xas olan birinci xüsusiyyəti idi. İkinci bir poetika özəlliyi janrın məzmun, mövzu və ideya poetikasına bağlıdır. Tarixi formada yeni söz söyləmək xüsusiyyəti məhz ədəbiyyatın yeni mündəricəsi, yeni janr spesifikası demək idi.

ƏDƏBİYYAT

Köçərli Firudin bəy. Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 cilddə, I cild. Bakı,2005.

Qasımzadə Feyzulla. XIXəsr AZərbaycan ədəbiyatı tarixi. Bakı, 1984.

Cənubi AZərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. 4 cilddə. I cild. Bakı, 1982.

Əzimli Əbülfəz. Ədəbiyyat tarixi: tədqiq-təsbitlər və qüsurlar. Əsərləri 100 cilddə, V cild. Naxçıvan, "Əcəmi", 2021.

ENTREPRENEURIAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN EUROPE: AN ANALYSIS BASED ON THE ENTRECOMP FRAMEWORK

Professor Dr. Laura Diaconu (Maxim)
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5745-3850, E-mail: lauradiaconu_07@yahoo.com, Faculty of Economics and Business Administration, "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Romani

Abstract

The European Commission's EntreComp (Entrepreneurship Competence Framework), introduced in 2016, provides a comprehensive model for understanding and developing entrepreneurship as a key competence for lifelong learning. However, the empirical evidence on the implementation and the effectiveness of EntreComp in the European countries remains limited. Considering these aspects, the purpose of our paper is to investigate the extent to which the EntreComp framework has been integrated into educational systems across Europe, in order to analyze its effectiveness in fostering entrepreneurial competences. In order to achieve our goal, we used a panel dataset of the 27 European Union member states, during the period 2018–2024. Our results indicate a positive and statistically significant relationship between the degree of EntreComp integration and the development of the entrepreneurial skills, especially in countries with well-established entrepreneurial education ecosystems. Higher levels of implementation of the framework are associated with increased entrepreneurial intention, improved opportunity recognition skills and greater innovation capacity among students. We also noticed that countries from Northern and Western Europe are demonstrating more advanced implementation compared to Southern and Eastern European states.

Key words: entrepreneurial competence, EntreComp framework, European entrepreneurship, skills development

ANALYSIS OF THE DETERMINANTS OF POVERTY IN WESTERN AND EASTERN INDONESIA

Mendra YUSRIADI[1]/ Prof. Taufiq C. DAWOOD[2]/ Dr. Muhammad ABRAR[3]
1Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, mendra241@gmail.com
2Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, taufiq.dawood@usk.ac.id
3Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, muhammadabrar@usk.ac.id

Abstract

Poverty remains a development issue that highlights disparities among regions in Indonesia, particularly between the western and eastern parts of the country. Differences in economic development levels and the quality of human resources are believed to influence variations in poverty rates across regions. This study aims to analyze the determinants of poverty and compare the impact of education on poverty rates in western and eastern Indonesia during the 2015-2024 period. The study uses provincial panel data, with results showing that, simultaneously, the independent variables have a significant effect on poverty levels in both regions. This study concludes that poverty alleviation policies in Indonesia need to be specifically designed based on regional characteristics to improve the effectiveness of development and community welfare.

Keywords: poverty, education, panel data.

INTRODUCTION

Poverty is a multidimensional issue that is not only related to low income levels but also reflects limited access to education, health services, employment opportunities, and social and economic participation. A multidimensional approach emphasizes that poverty is the result of the interaction of various interrelated structural factors; therefore, its eradication requires inclusive and sustainable human development policies. Global development reports indicate that improving the quality of human capital is a key factor in breaking the cycle of long-term poverty in developing countries, including Indonesia (World Bank, 2022). Although Indonesia has experienced relatively stable economic growth, regional disparities in poverty remain a serious challenge, particularly between Western Indonesia (KBI) and Eastern Indonesia (KTI).

In the literature on development economics, education is viewed as a key determinant of poverty through the mechanism of human capital accumulation. Human capital theory explains that education increases labor productivity, opportunities for formal employment, and individual income levels. Recent research indicates that the effectiveness of education in reducing poverty depends heavily on the quality of education and regional economic structures. (Hanushek & Woessmann, 2020) assert that the quality of learning has a stronger influence on economic growth than simply increasing the number of years of schooling. Empirical research in Indonesia indicates that an increase in the average length of schooling has a negative and significant relationship with poverty rates because education expands opportunities for economic mobility among the population (Suryahadi et al., 2020). Furthermore, research indicates that education is a primary determinant of poverty because it enhances human capital quality and economic productivity. Empirical studies demonstrate that the average years of schooling significantly reduces the percentage of the poor population in Indonesia by increasing employment opportunities and income (Firdaus et al., 2021).

Disparities in educational development across regions remain a major challenge, particularly in Eastern Indonesia. This region continues to face limitations in educational infrastructure, the distribution of teaching staff, and geographical barriers that increase the cost of accessing education. These conditions result in a slower accumulation of human capital compared to Western Indonesia. Regional development analysis indicates that disparities in access to basic services are a key factor explaining the high levels of poverty in Eastern Indonesia (Bappenas, 2021).

In addition, regional economic structures also influence the magnitude of the economic benefits of education. Western Indonesia, with its more developed industrial and service sectors, is able to absorb a higher proportion of the workforce with higher education compared to Eastern Indonesia, which remains dominated by low-productivity primary sectors. Consequently, the economic returns to education vary across regions, resulting in a spatially heterogeneous impact of education on poverty reduction (Asian Development Bank, 2020).

Based on this phenomenon, this study aims to analyze the determinants of poverty, focusing on the role of education as a key factor in human development, and to examine differences in the impact of education on poverty between Western and Eastern Indonesia. This analysis is expected to provide empirical insights into how disparities in educational development affect the effectiveness of poverty reduction efforts and to serve as a foundation for formulating more inclusive development policies tailored to regional characteristics.

1. LITERATURE REVIEW

1.1 Human Capital Theory

Human Capital Theory posits that education is a form of investment capable of improving the quality of human resources by enhancing individuals' knowledge, skills, and productive capabilities. Investment in education not only yields individual benefits in the form of increased income but also has macroeconomic impacts through improved labor productivity and long-term economic growth. Individuals with higher levels of education

tend to have broader access to formal employment opportunities, greater job stability, and higher wages compared to those with lower levels of education, thereby reducing the risk of falling into poverty.

Theoretically, this concept was first developed by economists such as (Becker, 2010), who emphasized that education functions much like a physical investment, in which current educational costs yield economic returns in the future. Education enhances cognitive abilities, technological adaptability, and individual work efficiency, thereby increasing the marginal productivity of the workforce. In the context of the modern labor market, education also serves as a signal of competence that enhances individuals' competitiveness in securing quality jobs.

From an economic development perspective, the enhancement of human capital through education contributes to poverty reduction both directly and indirectly. Directly, education increases individual income by improving job skills. Indirectly, education promotes social mobility, improves access to health services, enhances household economic decision-making, and strengthens economic resilience against economic shocks. Therefore, regions with higher levels of education generally have lower poverty rates.

In the Indonesian context, disparities in the quality of education across regions—particularly between western and eastern Indonesia—are a key factor influencing regional poverty disparities. Limited access to education, the quality of teaching staff, and educational infrastructure in underdeveloped regions result in slower human capital accumulation, leading to relatively low labor productivity and economic opportunities for the community. This indicates that education functions not only as a social variable but also as a primary determinant in explaining regional differences in poverty levels.

Recent research shows that education has a significant negative impact on poverty in Indonesia by enhancing the economic capacity of communities (Arifin, 2024).

1.2 Education and Poverty

Education plays a crucial role in breaking the cycle of intergenerational poverty because it enhances human capital by improving cognitive abilities, work skills, and individuals' capacity to adapt to technological advancements and shifts in economic structure. Individuals with higher levels of education tend to have greater opportunities to secure formal employment with stable incomes, thereby improving household well-being and reducing economic vulnerability. Furthermore, education strengthens upward social mobility—that is, an individual's ability to move from a low-income economic group to a higher-income one through increased productivity and access to a more competitive labor market (Hanushek & Woessmann, 2020).

From a development economics perspective, education not only provides economic benefits to individuals but also creates long-term intergenerational impacts. Households with higher levels of education tend to invest more in their children's education and health, thereby improving the quality of human capital in the next generation and reducing the transmission of structural poverty. Empirical studies show that increased education contributes to higher lifetime earnings and strengthens household economic resilience against economic shocks (Montenegro & Patrinos, 2021).

Empirical findings in Indonesia further support this argument. A cross-provincial panel data analysis indicates that an increase in average years of schooling consistently reduces poverty levels through increased labor productivity and the expansion of productive employment opportunities (Imantria, 2024). Therefore, education can be viewed as an inclusive development strategy that not only boosts economic growth but also reduces regional welfare disparities, including those between western and eastern Indonesia.

1.3 Regional Disparities in Indonesia

Differences in development across regions lead to variations in the impact of education on poverty. A recent study in western Indonesia shows that education has a significant effect on reducing rural poverty (I Wayan Suparta & Lola Oktaviani, 2025).

2. RESEARCH METHODOLOGY

2.1 Types and Sources of Data

The study uses secondary panel data on Indonesian provinces for the period 2015-2024, sourced from the Central Statistics Agency (BPS).

2.2 Research Variables

Table 1. Of Research Variables

Variable	Type	Indicator
Poor Population	Dependen	Percentage of poor population (%)
Education	Independent	Average years of schooling (years)

2.3 Analytical Model

Panel data regression model:

$$POV_{it} = a_0 + ß \;\; EDU_{it} + e_{it}$$

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1 Selection of Estimation Models

Panel data regression analysis was conducted using three approaches: the Common Effects Model (CEM), the Fixed Effects Model (FEM), and the Random Effects Model (REM). The best model was selected using the Chow, Hausman, and Lagrange Multiplier (LM) tests.

Western Indonesia

The results of the Chow test show a p-value of 0.0000 (< 0.05), indicating that the Fixed Effects model is superior to the Common Effects model. Furthermore, the Hausman test yields a p-value of 0.3566 (> 0.05), indicating that the Random Effects model is statistically more efficient than the Fixed Effects model. Therefore, the best model for the Western region is the Random Effects Model (REM).

Eastern Indonesia

The Chow test yielded a p-value of 0.0000, indicating that the Fixed Effects model is preferable to the Common Effects model. The Hausman test yielded a p-value of 0.0896 (> 0.05), so the Random Effects model was selected as the best estimation model.

Thus, the interpretation of the research results is based on the Random Effects Model (REM) for both regions.

3.2 Estimation Results for Western Indonesia

Table 2. Of Regression Results for Western Indonesia

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	24.33703	1.574476	15.45723	0.0000
EDU	-1.767891	0.153764	-11.49741	0.0000

The results of the REM estimation yield the following equation:

$$POV \;\; = 24.33703 - 1.767891\, EDU$$

Interpretation of the Coefficient

The education coefficient is -1.767891 and is significant at the 1% level (probability 0.0000). This means that, all other things being equal, every one-year increase in the average years of schooling reduces the poverty rate by approximately 1.77% in Western Indonesia.

These findings indicate that education plays a key role in poverty reduction by improving the quality of the workforce and increasing access to formal employment.

An R^2 value of 0.426 indicates that approximately 42.6% of the variation in poverty can be explained by education, while the remainder is influenced by other factors such as economic growth, industrial structure, and employment opportunities.

Economically, western Indonesia has a more advanced economic structure, dominated by the industrial and service sectors. Therefore, improvements in education directly boost productivity and employment opportunities, resulting in a significant reduction in poverty.

3.3 Estimates for Eastern Indonesia

Table 3. Of Regression Results for Eastern Indonesia

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	29.44199	1.723119	17.08645	0.0000
EDU	-2.034648	0.125459	-16.21762	0.0000

The REM estimation equation for the Eastern region is:

$$POV = 29.44199 - 2.034648\, EDU$$

Interpretation of the Coefficient

The education coefficient is -2.034648 and is significant at the 1% level (probability 0.0000). This means that a one-year increase in average years of schooling reduces the poverty rate by approximately 2.03% in Eastern Indonesia.

The higher coefficient values compared to the western region indicate that the role of education in reducing poverty is relatively stronger in eastern Indonesia.

This indicates that education has a high marginal effect in underdeveloped regions. As education levels rise from a low baseline, the impact on economic well-being becomes greater.

The R^2 value of 0.6219 indicates that the model explains 62.19% of the variation in poverty, which is higher than in the Western region.

3.4 Comparison of the Impact of Education Across Regions

Tabel 4. Comparison of the Impact of Education Across Regions

Region	**EDU Coefficient**	**Interpretation**
Western Indonesia	-1,77	Education significantly reduces poverty
Eastern Indonesia	-2,03	The impact of education is stronger

The key findings of this study are:

1) Education significantly reduces poverty in both regions,
2) The impact of education is greater in the eastern region,
3) The Eastern Region has a higher social return on education.

4. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

4.1 Conclusion

Based on the results of the panel data regression analysis for the period 2015-2024, several key conclusions were drawn:

1. Education has a significant negative impact on poverty levels in both western and eastern Indonesia,
2. In western Indonesia, a one-year increase in the average length of schooling reduces poverty by 1.77%,
3. In eastern Indonesia, the impact of education is greater, reducing poverty by 2.03%,
4. These results indicate that education is a key determinant of national poverty reduction,
5. The significant differences in the coefficients indicate disparities in development effectiveness across regions.

4.2 Recommendations

Based on the empirical findings of the study, the following policy recommendations are:

1. Prioritizing Investment in Education in the Eastern Region
   The government needs to increase its education budget allocation in the eastern regions because the impact on poverty reduction there is greater.
2. Strengthening Regional Vocational Education
   The educational curriculum must be aligned with the local economic structure so that graduates can be absorbed into the job market
3. Equitable Distribution of Educational Infrastructure
   School construction, digital access, and teacher quality need to be accelerated in underdeveloped areas.
4. The Integration of Education and Poverty Alleviation Policies
   Social assistance programs need to be combined with improved access to education to ensure their long-term impact.

REFERENCES

Arifin, A. S. S. R. S. (2024). *The Determinants of Poverty in Indonesia, How Digitalization and Islamic Bank Play Role? 7*, 33–42.

Asian Development Bank. (2020). *Indonesia: Human Capital Development*.

Bappenas. (2021). *Rencana Pembangunan Jangka Menengah Nasional (RPJMN) 2020–2024*.

Becker, G. (2010). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3rd ed.).

Firdaus, A., Dawood, T. C., & Abrar, M. (2021). *Determinants of Poverty in Indonesia : An Empirical Evidence using Panel Data Regression*. *2*(4), 124–132.

Hanushek, E., & Woessmann, L. (2020). *Education, knowledge capital, and economic growth* (pp. 171–182). https://doi.org/10.1016/B978-0-12-815391-8.00014-8

I Wayan Suparta, & Lola Oktaviani. (2025). Determinants of Rural Poverty in Western Indonesia 2019-2023. *International Journal of Economics and Management Sciences*, *2*(2), 222–227. https://doi.org/10.61132/ijems.v2i2.730

Imantria, B. (2024). Determinants of Poverty in Indonesia: Does Per Capita Income Matter? *Efficient: Indonesian Journal of Development Economics*, *7*(3), 244–256. https://doi.org/10.15294/efficient.v7i3.13344

Montenegro, C., & Patrinos, H. (2021). A data set of comparable estimates of the private rate of return to schooling in the world, 1970–2014. *International Journal of Manpower*, *ahead-of-print*. https://doi.org/10.1108/IJM-03-2021-0184

Suryahadi, A., Al Izzati, R., & Suryadarma, D. (2020). *The Impact of COVID-19 Outbreak on Poverty: An Estimation for Indonesia*.

World Bank. (2022). *World Development Report 2022: Finance for an Equitable Recovery. Washington, DC: World Bank.*

THE IMPACT OF UNEMPLOYMENT ON ECONOMIC GROWTH IN ACEH

Subari SUBARI[1]/ Prof. Taufiq C. DAWOOD[2]/ Dr. Muhammad NASIR[3]
1Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, arybary83@gmail.com
2Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, taufiq.dawood@usk.ac.id
3Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, nasirmsi@usk.ac.id

Abstract

This study analyzes the impact of unemployment on economic growth in Aceh Province over the past ten years. Unemployment remains a major macroeconomic challenge in Aceh, particularly during the transition to special autonomy funding and the post-pandemic recovery. This study employs a panel data regression model to test the causal relationship between unemployment and economic growth. The results indicate that unemployment has a negative and significant impact on economic growth in Aceh. This phenomenon confirms the low utilization of the labor force as a factor of production, which directly impacts a decline in regional output and household purchasing power. The main constraints identified are the limited availability of formal jobs and a mismatch between workers' qualifications and the needs of local industries. It is concluded that the Aceh government needs to strengthen job creation policies in key sectors and optimize vocational training to enhance the relevance of human resources.

Keywords: Unemployment, Economic Growth, Aceh Province.

THE EFFECT OF ACEH SPECIAL AUTONOMY FUNDS (DOKA) AND HUMAN DEVELOPMENT INDEX (HDI) ON POVERTY REDUCTION THROUGH ECONOMIC GROWTH IN ACEH PROVINCE

Ricki YUAN[1]/ Prof. Srinita SRINITA[2]/ Dr. Muhammad ABRAR[3]
[1]Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, Indonesia, sotongcumi888@gmail.com
[2]Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, Indonesia, srinita@usk.ac.id
[3]Faculty of Economics and Business, Syiah Kuala University, Indonesia, muhammadabrar@usk.ac.id

Abstract

This study aimed to examine the mediating role of economic growth in the relationship between the Aceh Special Autonomy Fund (DOKA) and the Human Development Index (HDI) on poverty alleviation across districts and municipalities in Aceh Province. The study utilized panel data obtained from the Central Statistics Agency and relevant government institutions over the observation period. The analytical approach consisted of panel data regression using the Fixed Effects Model (FEM), complemented by mediation analysis through the Sobel test to evaluate indirect effects among variables. The findings revealed that the Aceh Special Autonomy Fund exerted a positive effect on both poverty alleviation and the Human Development Index, and demonstrated a significant influence on economic growth. In addition, the Human Development Index showed a positive and statistically significant effect on economic growth. Economic growth was also found to have a positive and significant impact on poverty alleviation. Furthermore, the Sobel test results confirmed that economic growth significantly mediated the relationship between the Aceh Special Autonomy Fund and poverty alleviation, as well as between the Human Development Index and poverty alleviation. These findings suggested that economic growth functioned as a partial mediator in the linkage between the Aceh Special Autonomy Fund, the Human Development Index, and poverty alleviation. Therefore, improving the quality of human development and optimizing the allocation and utilization of the Aceh Special Autonomy Fund were considered essential to enhance poverty reduction outcomes.

Keywords: aceh special autonomy fund, human development index, economic growth, poverty alleviation, mediation.

THE ECONOMIC ESSENCE OF DIGITAL PAYMENT SYSTEMS AND THEIR ROLE IN THE FINANCIAL SYSTEM

Khazratkulov Uktamjon Khikmatullayevich
Basic doctoral student of Gulistan state university

Abstract

This thesis analyzes the economic essence of digital payment systems and their role in the national financial system. It highlights the importance of digital payment systems in ensuring the stability of money circulation, the efficient allocation of financial resources, and the regulation of economic processes. The study also examines the role of electronic payments in increasing economic efficiency, reducing transaction costs, ensuring financial transparency, and promoting the development of new financial services. The development of digital payment systems and their impact on the stability of money circulation are studied on the basis of macroeconomic, institutional, and analytical approaches.

Keywords: digital payment systems, financial system, money circulation, electronic payments, financial resources, economic stability, financial transparency, institutional approach, monetary policy, cashless payments.

In the Republic of Uzbekistan, digital payment systems operate as an important component of the national financial system and play a significant role in ensuring the stability of money circulation. Digital payment systems not only simplify interbank and retail payment operations, but also directly influence the country's economic system through the movement of currency flows, electronic payments, and credit resources.

Under the conditions of our country, the main participants of digital payment systems are banks, electronic payment operators, portfolio investors, and state financial institutions. The operations carried out within this system—such as money transfers, payments, electronic settlements, and the movement of borrowed funds—affect the stability of the domestic financial system. At the same time, they ensure the efficient allocation and monitoring of economic resources.

Financial resources, particularly electronic and non-cash funds, are formed and managed through the activities of institutions and organizations involved in digital payment systems. These institutions operate under state regulation and perform their functions accordingly, while their financial support is provided through the state budget or targeted funds. The centralization of these resources and their flow, along with the expansion of economic integration and electronic financial services, contributes to stabilizing money circulation.

Thus, in the Republic of Uzbekistan, a digital payment system can be understood as a complex system aimed at ensuring the stability of money circulation, the efficient distribution of financial resources, and the regulation of economic processes. It is formed through the interrelated interaction of financial operations, institutions, and state regulatory mechanisms.

Financial resources are also formed and utilized within the activities of international financial organizations and institutions. These institutions and organizations have an intergovernmental structure and perform specific functions. Their financial support is provided through consolidated funds (for example, the UN budget) or targeted funds intended for specific programs and activities.

The centralization of a certain part of financial resources at the international level helps meet the needs of the global economy. The economic conditions for the formation of such resources include the strengthening of economic integration, the participation of countries in international projects and programs in various sectors, and the development of credit and trade relations.

Digital payment systems refer to a set of electronic financial mechanisms that enable the implementation of cashless payments and the efficient management of financial resources. They accelerate money circulation, simplify payment processes, and play an important role in ensuring the stability of domestic and international financial processes.

From an economic perspective, digital payment systems perform several important functions:

Optimization of money circulation: electronic payments ensure the rapid movement and efficient allocation of funds;

Reduction of costs: expenses associated with cash handling and financial transaction risks are minimized;

Increase in financial transparency: the electronic recording of payments facilitates easier monitoring of economic operations;

Promotion of economic development: electronic payments create opportunities for the development of new financial services and business models.

Regarding their role in the financial system, digital payment systems:

support the activities of banks and financial institutions and expand their service capabilities;

serve as an instrument for ensuring the stability of money circulation, including processes related to currency flows, credit operations, and the state budget;

assist in the implementation of the state's monetary policy and promote the proper allocation of financial resources.

Digital payment systems not only increase economic efficiency but also serve as a strategic tool that directly influences the stability and development of a country's financial system. The theoretical and methodological foundations of research on the development of digital payment systems and their impact on the stability of money circulation are based on several scientific approaches and conceptual principles.

First, the research is conducted within the framework of macroeconomic and financial theories. This perspective makes it possible to determine the mechanisms through which digital payment systems influence the money supply, the velocity of money circulation, exchange rates, and financial stability. At the same time, it helps analyze the role of electronic payments in improving the efficiency and transparency of the national financial system.

Second, the institutional approach forms the main methodological basis of the research. This approach allows for an in-depth study of the activities of state and financial institutions regulating digital payment systems, their legal and regulatory framework, and their role in managing money circulation.

Third, the research widely applies analytical and empirical methods, including:

statistical analysis and data generalization;

comparative and cross-country analysis;

expert assessments and extrapolation methods;

econometric models and financial indicator forecasting.

In addition, the methodological basis of the study includes synthesis and a systematic approach. This approach makes it possible to analyze in an integrated manner the economic essence of digital payment systems,

their role in the financial system, their relationship with the stability of money circulation, and their mechanisms of influence.

As a result, these theoretical and methodological foundations contribute to evaluating the effectiveness of digital payment systems, improving the stability of money circulation, and developing scientifically grounded recommendations for their further development.

References:

1. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Payment Systems in Uzbekistan. – Tashkent, 2023.
2. International Monetary Fund. Digital Financial Services and Financial Stability. – Washington D.C., 2021.
3. World Bank. Digital Payments and Financial Inclusion. – Washington D.C., 2022.
4. Bank for International Settlements. Payment Systems and Market Infrastructures. – Basel, 2020.
5. United Nations. Financing for Sustainable Development Report. – New York, 2022.
6. Organisation for Economic Co-operation and Development. Digital Financial Services and Consumer Protection. – Paris, 2021.

THE BLIND MAN AND THE THIEF BY LI YONGKANG: AN ANALYSIS

Irina-Ana DROBOT
ORCID 0000-0002-2556-6233| E-Posta: anadrobot@yahoo.com
Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romani

Abstract

The purpose of this paper is to analyse how the short story *The Blind Man and the Thief* by Li Yongkang, from an anthology of contemporary Chinese literature, *Primavara in tren* (*Springtime on the Train*, my translation) describes an unexpected situation - one of mistaken identity. Mistaken identity is a frequently encountered motif in stories in all media all over the world. A thief enters a house where he is taken by the person living there for someone else: a young boy who has come to help the blind owner with cleaning the house. The thief enters the role, starts cleaning while listening to the story of the blind man's life. The boy whom he is taken for is not able to speak, which makes his situation easy. However, we notice a deep change for the thief, who finishes the cleaning and even lets some money for the blind man. From playing a role, the thief begins to internalize it. It is as if he has played another social role, and then completely became identified with it. The thief is not punished, since the blind man cannot know what is going on, yet him behaving nicely, warmly, with trust towards the thief makes the thief respond emotionally to him and change his old habits. The blind man is symbolically blind, not taking into account prejudice about thieves, and thus treating him without being influenced by other opinions. The situation poses a psychological conflict of identity for the thief: his intensions were to steal, thus immoral, yet he is treated with kindness and acts as an honest man, which leads him to need to choose one identity over another. Psychology and ethics make up the methodological framework.

Keywords: ethics, perception, psychology, challenge, psychological dilemma, identity.

Introduction

The short story *The Blind Man and the Thief* by Li Yongkang from the short stories volume Spring on the Train (Primavara in tren, my translation) presents us readers with a particular experience: the main character, who is a thief, becomes someone else after interacting with the owner of a house where he enters in order to steal. He is surprised by the fact that the owner is at home and, further on, by the fact that the owner is blind and, even more so, that he believes that the thief is a young man who cannot speak who was sent there to do the cleaning. Readers find, together with the thief, this situation completely unexpected and unusual, and decide, based on clues, what to do next, together with the main character who is a thief. It is interesting how the fact that the main character is a thief can change our perspective as readers on the short story. Should we take the side of the thief, or of the blind man? Should we condemn the thief? Should we remain objective? These are questions which readers inevitably start asking themselves as they are introduced into this short story.

Materials and Methods

The short story The Blind Man and the Thief introduces us into a fictional world where everything we know is completely challenged, to the point where we find ourselves, together with the thief, in a completely different world. We start asking ourselves, as we read the story: Should we behave kindly to thiefs? Is it because we punish them and mistreat them that they continue doing what they are doing? Do we have our own part to blame in the way in which the world is going on?

The owner of the house into which the thief breaks is at home and he is blind. He assumes, based on his knowledge of the world, that the person who has entered his house is the young boy who cannot speak and who has come to do the cleaning. This assumption is based on the fact that the person entering the house does not reply to him right away. This is part of his pragmatic competence (Domaneschi & Bambini, 2020), a concept which refers to our ability to understand the meaning of words and non-verbal cues from the context of communication. The thief understands the situation as well and, readers assume, he is happy that he has not been caught. However, as he remains there to play his part, he listens to the story of the blind man, who confesses to him at some point that, as he realizes that even a boy who cannot speak can work, he feels motivated to consider finding a job himself, even if he is blind. Based on the external actions, readers understand that the thief is reconsidering his values, since he takes the cleaning to the end and since he even goes as far as leaving some money in the blind man's house for his sister to find and do the shopping. He has understood, from the blind man's story, that the sister was the one doing the shopping for the blind man and helping him around. As we witness this scenario, where the thief is not punished but treated as a normal person who works, we notice how this approach leads to a change in the thief's behaviour and values.

Since this is a short story belonging to an author from and taking part in the Asian world, readers are tempted to draw analogies with a Zen Buddhist story which is often attributed to the monk Ryōkan Taigu. In this story, a thief enters his hut, and realizes that there is almost nothing he could steal. As Ryōkan catches the thief there, he treats him with kindness, as if he were a visitor who has come a long way to see him. The monk tells him that he should not leave his hut empty-handed, so he gives his robe to the thief. The thief feels confused, yet he takes the robe gratefully and disappears. At the end of his reflections, , left even without his clothes, sits watching the moon and reflects: “I wish I could have given him the moon” (Davidson-Marx, 2019), since the moon is so beautiful. At the end of his reflections, Ryōkan writes the following haiku poem: "the thief/ left it/ the moon at my window" (La Spina, 2025).

Readers can draw analogies with this story, as the blind man could be considered an equivalent of the wise and detached from the worldly views and conventional perspectives on what is right and wrong of the Buddhist monk in the Zen story. The blind man could be considered blind in a figurative sense: he decides to put aside and to no

longer see what social conventions tell him to see. He trusts his own, inner feelings and instincts and treats the thief as a normal man. Readers do not know, just like the thief, whether the man in the Chinese short story is truly blind or if he pretends to be so. He may pretend, just like the Buddhist monk, not to have understood why the thief had entered his home. The blind man in the Chinese short story may be telling the thief a story he had made up, yet its effect on the thief is visible. The Zen Buddhist story is about compassion and about the idea that it is not material goods that matter, or that can make us rich and fulfilled. In the Chinese short story, it is values such as compassion and moral sense that can make us feel fulfilled. In the Zen Buddhist story, next to these it is a sense of beauty and achievement of enlightenment. Both blind man and monk are very wise and compassionate. They do not condemn the thiefs but treat them with kindness and understanding. In the Zen Buddhist story, we do not witness how or if the thief had changed his values, while in the Chinese short story we see that the thief had done so and would probably give up being a thief.

The case of mistaken identity is visible in both Chinese short story and Zen Buddhist story. However, in the Zen Buddhist story readers know for sure that the mistaken identity is faked by the monk. In the Chinese short story, the case of mistaken identity is less certain. Even so, by starting playing the role of the cleaner, the thief appears as if he has been playing a social role which is acceptable by social norms and that, as a consequences, he has begun to internalize these acceptable social norms. It is as if he has pretended to be an honest man doing the cleaning for a blind man, and earning his money honestly. In doing so, he has had a change of values by internalising this role. The blind man symbolically educates him, as children are educated in families and at school. Role-playing is part of their education just as we witness it as part of the change of values through internalising of social and ethical norms by the thief.

We may go as far as claiming that the thief is faced with a psychological or even ethical dilemma. He feels conflicted in his role as a thief, with everything it implies, and his role as a disciple of the blind man as he is faced with an unexpected situation. As a thief, he is not willing to get caught. In order not to get caught, he needs to act on the role expected of him. However, this is not purely superficial acting, since it stirs in him a conflict of values. Eventually, the blind man needs to solve his psychological dilemma by choosing one identity (that of a thief) over another (that of an honest man). The blind man with his stories triggers a feeling of compassion in the thief, and prompts him to reconsider his actions.

Based on sociology and social psychology, and especially on Goffman's theories (1955), we may consider that the social roles we play can shape our behaviour and our identity. We may feel that we play a variety of roles in everyday life, function of the social situation and of our relationship with various persons we interact with. Based on Goffman (1955) and his theory of face-work theory, we can claim that the Buddhist monk does not threaten the thief's face by pretending he believes he is just a visitor who has travelled a long way. In this way, their social interaction goes on smoothly. The same could be claimed for the interaction between the blind man and the thief in the Chinese short story, where the thief is assigned a positive, acceptable social role, that of a cleaner.

According to Festinger's (1959) theory of cognitive dissonance, the thief in the Chinese short story clearly experiences a psychological discomfort, since in his case his actions would contradict his beliefs. As a thief, he should steal, and as a young man who cannot speak and who is honestly working to gather money for his studies he should behave in an honest way. The role he plays as the young man who has come to do the cleaning feels uncomfortable with his beliefs from the role of the thief. This is why the cognitive dissonance needs to be solved, and the way it is solved is shown as the former thief leaves money for the blind man.

Miller et al (2015) explain the theory as follows: "Cognitive dissonance theory (Festinger, 1957) posits that individuals seek to maintain consistency among multiple cognitions (e.g., thoughts, behaviors, attitudes, values, or beliefs). Inconsistent cognitions produce unpleasant states that motivate individuals to change one or more cognitions to restore consistency with other cognitions (i.e., consonance)." This is why internalising acceptable

values and norms or choosing one identity over another is the only solution for the thief.

Everything in the Chinese short story is communicated indirectly to readers. Readers witness external actions more than inner reflections. The inner world of the characters becomes reflected in their speech and actions.

Readers can put together the Chinese short story and the Zen Buddhist story based on the detail of the moon. While Ryōkan mentions this in his haiku poem: "the thief/ left it/ the moon at my window" (La Spina, 2025), the Chinese short story mentions that the thief leaves money for the blind man as he leaves. The money and the moon become a symbol of grattitude and of the inner change in the values and attitudes of the two thiefs.

The short story *The Blind Man and the Thief* by Li Yongkang can also be considered as offering us readers a universal moralizing story about ethics. What is right and what is wrong in the case of stealing and honest work is a matter of universal values. In no culture is stealing considered acceptable from a social point of view, either Western or Asian. In any case, the thief appears to be able to work very well, once he is faced with this situation, and has no excuse that he has a disability or that nobody would hire him.

By reading this short story, readers notice how the values of their Western society are not that different from those of Chinese and other Asian societies, and that here they have a common point worth exploring. The Western and Asian societies and cultures are otherwise considered entirely different worlds. Such a short story makes these far-away Asian worlds seem very much familiar to us.

Results

The Chinese short story *The Blind Man and the Thief* by Li Yongkang shows Western culture readers how they can consider the Asian worlds familiar worlds, based on the way in which similar stories circulate and also based on the way in which ethical reasoning and psychological make-up work in universal ways. The Asian world can become known due to stories made famous due to their promotion, such as the Buddhist story about the monk, the thief, and the moon. The image of the wise, calm man is also a universal one across cultures. Various wise sayings are common throughout world cultures.

Discussion and Conclusion

With the short story *The Blind Man and the Thief* by Li Yongkang, the Asian world becomes closer to us Western culture readers. We enter a world which is both exotic and familiar. We feel more relaxed to enjoy our exploration of the Asian worlds in this way, by establishing a basis of common values and psychological functioning.

Ethical values are needed in order to build meaning in our lives and a sense of purpose. In this way, we can enjoy our achievements and in this way our world begins to make sense. The Chinese short story does not include punishment but allows the thief the freedom to simply choose one role and, with it, one behaviour and set of values over another role with its corresponding behaviour and set of values. The story relies on a feeling of guilt and shame which can be transmitted to the thief by the attitude of the blind man, in the case if the Chinese story, and of the monk, in the case of the Zen Buddhist story.

References

Davidson-Marx. (2019). I wish I could have given him the moon. https://www.alohasangha.com/i-wish-i-could-have-given-him-the-moon/

Domaneschi, F., & Bambini, V. (2020). Pragmatic competence. In The Routledge handbook of philosophy of skill and expertise (pp. 419-430). Routledge.

Festinger, L. (1959). A Theory of Cognitive Dissonance. Stanford University Press, Stanford, CA.

Festinger, L. (1959). Cognitive dissonance. New York.

Goffman, E. (1955). On face-work: An analysis of ritual elements in social interaction. Psychiatry, 18(3), 213-231.

La Spina, D. (2025). The Thief and the Moon: A Zen Tale in Ryōkan's Haiku. https://laspina.org/the-thief-and-the-moon-a-zen-tale-in-ryokans-haiku/

Miller, M. K., Clark, J. D., & Jehle, A. (2015). Cognitive dissonance theory (Festinger). The Blackwell encyclopedia of sociology, 1, 543-549.

Yongkang, L. (2023). Orbul si hotul (The Blind Man and the Thief). In Primavara in tren (Spring on the Train). Antologie de proze foarte scurte din literature chineza contemporana (An anthology of very short stories from contemporary Chinese literature). Corint Books, Bucuresti.

THE SHORT STORY TIME ZONE DIFFERENCE BY LIU BINLI: AN ANALYSIS

Irina-Ana DROBOT
ORCID 0000-0002-2556-6233| E-Posta: anadrobot@yahoo.com
Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the short story *Time Zone Difference* by Liu Binli, from an anthology of contemporary Chinese literature, *Primavara in Tren* (*Springtime on the Train*, my translation). A young couple is separated by time zones of Beijing, China, and of Montreal, Canada. They send text messages to each other throughout the day, yet when her day begins his day ends, and the other way round. They are separated temporarily as they are trying to work hard to gather enough money in order for them to start their life together. Readers understand that the characters An Qiu and Xia Qi write text messages to each other and that they are a couple. This is implied by them, since the text does not actually say this. The end of the story, which happens five months later, shows that they just get to see each other at the airport of Montreal, and each of them is a member of another couple. The story ends telling us that it happens for us to come across people with similar trajectories in life. The story challenges our perception, which was built based on filling in the blanks with missing information. We build hypotheses as we read, which in the end prove to have been wrong. The methodological framework is made up of reader-response criticism and psychology.

Keywords: hypotheses, perception, imagination, reader-response criticism, psychological dilemma, expectations.

Introduction

It is part of our human psychology to make hypotheses in order to understand the world. As we move about our everyday life, we may come across fragments of conversations or across a conversation of two persons whom we do not know while waiting at the airport or in a bus station. Based on what we hear, we can start making hypotheses about who the persons are, what they do in their lives, how they react, and what may have happened that they are talking about, as well as what they are going to do about a certain situation in the future. It is part of our pragmatic competence (Domaneschi & Bambini, 2020) to make sense of a conversation of someone else or of a conversation in which we are taking part based on non-verbal and verbal clues placed by the speaker or speakers. The meaning of words is always judged in its context, based on what is said or implied, and also based on the physical setting, as well as on the way in which the speaker or speakers move about in a certain space.

Works of fiction mirror this process. The writers can start prompting their readers to consider various hypotheses, they can offer them clues and even take them on the wrong path, just to challenge their perception and to surprise them. They can mislead their readers – and this can lead to a surprising effect of the story, underlining certain aspects.

Materials and Methods

The short story *Time Zone Difference* by Liu Binli presents readers with fragments from the days and nights of An Qiu and Xia Qi, two young people who live in different time zones, in Beijing, China, and in Montreal, Canada, and who are both working hard in order to build the conditions for living together as a couple. At least, this is what readers assume as they witness them writing text messages to each other as they go to and come back from work, as they start or as they end their day. They hope to be soon together in Montreal, after all their hard work to start a life together.

The ending of the short story, however, surprises readers. Five months later, readers witness the following scene: An Qiu and Xia Qi are both at the airport in Montreal, yet they are not a couple. Each of them has another boyfriend or girlfriend. An Qiu and Xia Qi finally see each other as they walk towards the car, while previosly each of them had embraced in a different terminal their boyfriend or girlfriend. Their partners do not know each other but greet each other, as An Qiu and Xia Qi meet again. Readers are thus given to understand that An Qiu and Xia Qi may or may not have been a couple. They may have been only friends or they may have been some time ago a couple. This is an element which completely overturns the entire way in which readers have imagined the story, or the way in which they have been led or, better said, misled, by the writer to imagine the story. We notice how readers have filled in the blanks in the story by putting together the conversations through text messages of An Qiu and Xia Qi. The writer has not presented the entire picture and all the details, but only a selection. Readers have been tempted to put the story together themselves, by adding the details they had felt were missing.

The author of the story reflects at the end that we may meet again people we know, but that we can also meet for the first time people who have gone through something similar with us. Indeed, the two couples have gone through similar happenings, concerns, and hard work in order to be together and to start a comfortable life together. Their efforts have been similar. The author, with this confusion created for the reader, may have wished to underline the fact that both couples have been going through similar discussions. Readers had seen the same story from the perspective of An Qiu and Xia Qi, two members of two different couples. Since readers could put the two sides together, this underlines all the more the fact that the two different couples had gone through similar experiences. The experiences are so similar, that picturing a member of each different couple talking to the other could very well be possible, and could very well present the same, genuine experience.

Readers who are knowledgeable about Postmodernist literature and its devices of playing with the reader can

draw parallels with this short story. Fjellestad (2021) writes about "The ludic impulse in post-postmodern fiction." At the same time, this ludic impulse in the Chinese short story has a well thought purpose. It is not just about questioning previous beliefs and sets of values. It is about showing and underlining how similar we can be and how empathetic and sympathetic we can be of others going through similar experiences. The two couples are drawn together, by being united by common experiences and they are united both physically and figuratively.

The reader is actively involved in the story. This goes on according to the postmodernist fiction which requires active participation on the part of the reader (Hutcheon, 1983). The way readers are prompted to make hypotheses and then to reflect on why the story has turned out to be different shows how the idea of active reader is illustrated.

The active reader and the way in which the readers react to this story and start interpreting it can be explained based on reader-response criticism (Mart, 2019). According to Mart (2019), readers react emotionally to any text they read and they also rely on their background knowledge in order to understand the text. This means that readers go through their personal like experience and knowledge in order to reflect on the text, just as this Chinese short story has illustrated, based on the analysis carried out in this paper.

Results

The short story *Time Zone Difference* by Liu Binli has shown how readers are prompted to rely on their own imagination and perception of the characters and situation to work together with the author to build the story. In the process, they have expectations about how the story will turn out and they also experience psychological dilemmas once their expectations are challenged. They may start wondering why the situation has changed all of a sudden and consider that even in everyday life they face similar situations where everything that they had imagined based on clues has proved to be wrong. However, they start wondering if they had been completely wrong in their assumptions related to this Chinese short story, since the characters' experiences have been similar all along.

Discussion and Conclusion

Even if it is not An Qiu and Xia Qi who are a couple, the values, emotions, beliefs, and struggles of the two different couples are similar. Readers assume that the entire short story may have been common and uninteresting if it had presented all the situation clearly all along. By setting up expectations and by showing readers they had been on the wrong track in the end, the short story creates a different situation which sets readers on the path towards reflecting about similar experiences and stories. In real life, the two couples may have talked and shared their stories, reaching the conclusions that they are so similar. This short story, through the way it is told, leads readers to agree with the conclusion suggested by the narrator. It is only with the concluding remarks that we meet again people we know, but that we also meet people we have not known before who have gone through similar experiences, that the narrator feels present in the text and intervenes in the text. Until then, he has left readers to make sense of the story by themselves.

References

Binli, L. (2023). Diferenta de fus orar (Time Zone Difference). In Primavara in tren (Spring on the Train). Antologie de proze foarte scurte din literature chineza contemporana (An anthology of very short stories from contemporary Chinese literature). Corint Books, Bucuresti.

Domaneschi, F., & Bambini, V. (2020). Pragmatic competence. In The Routledge handbook of philosophy of skill and expertise (pp. 419-430). Routledge.

Fjellestad, D. (2021). The ludic impulse in post-postmodern fiction. In Ludics: Play as humanistic inquiry (pp. 293-315). Singapore: Springer Singapore.

Hutcheon, L. (1983). A Poetics of Postmodernism? [Review of The Discourse of Modernism; The World, the Text, and the Critic; Literary Theory: An Introduction, by T. J. Reiss, E. W. Said, & T. Eagleton]. Diacritics, 13(4), 33–42. https://doi.org/10.2307/464710

Mart, C. T. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. The New Educational Review, 56, 78-87.

THE SHORT STORY THE WIND CHIMES BY LIU GUOFANG: AN ANALYSIS

Irina-Ana DROBOT
ORCID 0000-0002-2556-6233| E-Posta: anadrobot@yahoo.com
Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, Bucharest, Romania

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang, from an anthology of contemporary Chinese literature, *Primavara in Tren* (*Springtime on the Train*, my translation). This is the story of a young man, Bing, and of a young woman, Xiaoqi, who love each other, yet she is forced to marry another man, because he is rich, and because her mother has tried several times to drown herself in the river, likely due to their poor situation. The young woman visits Bing with her child, brings him back the wind chimes he had given her, tells him she still loves him and that if he decides to marry her, he should hang the chimes on his door. She would then leave her husband. The young man hangs them on the door of the place where he stays in the army, and even holds them to his heart. The young woman never hears and sees this. Two years later he returns from the army, visits Xiaoqi, who has been left by her husband, and her child says he wants the chimes. This is a story with non-verbal communication, suggesting to readers that there has not been much communication between the young people about their true feelings, since their actions have suggested something else. Eventually, the child says what his mother does not say, that she still wants to be Bing's wife. The methodological framework is made up of psychology and reader-response criticism.

Keywords: hypotheses, non-verbal communication, imagination, reader-response criticism, psychological dilemma, symbols.

Introduction

Communication and relationships are issues towards which popular psychology articles and books are drawing more and more attention. If we look in online communities, we notice how couples have various issues in their communication, which leads to dissatisfaction in their couple life. They wish to be appreciated and to see that the other person understands them. Various non-verbal signs are considered when two people like each other and which can be signs that another person is interested romantically in the person asking online for advice from psychologists and other users having gone through similar experiences. Online social media groups, such as those on Facebook, often feature questions regarding romantic relationships and whether or not the other person has similar feelings or not. Distant behaviour, and not communicating enough can lead to issues in couple life and to obstacles in trying to form a couple and start a relationship.

These issues are present in the short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang, as readers work through its meaning.

Materials and Methods

The short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang has, at its centre, the image of the wind chimes since they are associated with expressing feelings of love. A young man, Bing, and a young woman, Xiaoqi, love each other, but, forced by circumstances, she marries another man. Xiaoqi and her mother are very poor and the girl's mother keeps telling her daughter that she would kill herself by drowning it the river. Xiaoqi is not unhappy in her marriage to the rich man. She goes to Bing's house with her baby, gives him back the wind chimes he had given her as a gift, and asks him to hang on the chimes on his door as a sign that he still loves her and wishes to marry her. If he does this, she says she would leave her husband and marry him. She tells him that she still loves him and would like to marry him, but she needs his reaction as well. The young man leaves for the army and it is on the door of where he is staying in the army that he hangs the chimes, and he also holds them to his heart. Readers understand, based on this non-verbal communication, that he still loves the young girl and still wishes to marry her. However, readers witness him asking Xiaoqi if she sees and hears the bells, which of course is impossible, since she is not there with him. Two years later, as Bing returns, he hangs the chimes on his door. However, Xiaoqi does not hear them, since she is staying inside her house. She has not got out much since her husband had left her. Bing comes to her house after a while with the chimes, and her child says he wants the chimes.

The indirect, non-verbal communication is taken to an extreme level in this short story. It even makes communication impossible. The wind chimes have symbolic associations for the couple, since they had been given to Xiaoqi by Bing as a sign that he loved her. She suggests that he communicates back that he still loves her by hanging the wind chimes on his door so that she can hear them. The fact that Bing does not do so for her to hear them right away suggests a hesitation on his part. Readers understand that Xiaoqi had not explained her situation and her decision to marry another man right away, since readers witness her explanations to Bing only some time after, when she already has a baby. He also only later on confesses his feelings, by placing the chimes on his door where she could hear them. Further on, as he notices he does not come to him, he goes into her house with the chimes. It is the child who communicates directly, saying what it wants, and expressing what both Bing and Xiaoqi want, namely, to be together.

In his hesitation to confess his feelings, Bing may be going, as readers can imagine, through a psychological dilemma. This is because Xiaoqi had first chosen a man who was rich over him for her marriage. In addition, she had not explained her choice right away. Thus Bing may be testing Xiaoqi to see if in time she still loves him and still wishes to marry him. In addition, Bing may have hesitates since Xiaoqi had made a decision pressed by her mother, then regretted it, and then had taken another decision, to leave her husband and marry Bing. Bing may have also thought about the ethics implied by the fact that Xiaoqi had started a family, and now the family would be broken apart. Many thoughts related to whether a decision or action could be right or wrong can be created by

the readers' imagination in the case of this short story. Readers witness, however, how Bing keeps thinking of Xiaoqi, as symbolized by the presence of the wind chimes during his time in the army.

The first reaction Bing has when Xiaoqi gives him back the wind chimes is that he sounds hurt, since she gives him back the gift he had offered her as a sign that he loved her. She wants to attach another symbol to it, that of shared love, so that he would hang them on his door so she could know that he still loves her and even still wants to marry her. The hesitation can be felt on both sides. Xiaoqi allows Bing some time for reflection. However, it seems that he needs more time for reflection. She misinterprets him not hanging the wind chimes on his door right away as his refusal.

Readers may think of comparisons with fairy-tales related to a symbolic object such as the wind chimes. The hanging of the wind chimes becomes a symbolic act which may have been seen in fairy-tales from all over the world. In addition, misinterpretations can also occur, even in fairy-tales, and they lead us to the contemporary topic of communication in romantic relationships which is used by popular psychology articles and books to raise our awareness to efficient strategies of communication for a good couple life.

This short story also deals with the well-known topic of arranged or forced marriages. Xiaoqi is pressed into a marriage she does not want for her mother's sake, but keeps loving Bing. Bing, based on Xiaoqi's decision to marry a rich man, had misunderstood her intentions, as he may have interpreted based on non-verbal cues that she did not love him as much as he had thought.

Readers are prompted to take an active position (Hutcheon, 1983) and create hypotheses which can explain Bing's behaviour. His inner world is reconstructed based on his external actions.

The short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang has been analysed based on reader-response criticism, which relies on the readers' emotional reaction to the text, as well as on their relying on their background knowledge in order to better understand the text (Mart, 2019).

Results

The short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang can be used by readers belonging to the Western world to understand what indirect communication, which is specific to Asian culture (Zhang, 2008), means. This type of communication uses background knowledge which is not accessible to someone who is outside from these cultures right away, if they do not have the neccessary knowledge already. The main characters use the wind chimes in their communication as non-verbal communication, which is understood based on the readers hearing directly what the wind chimes represent. Otherwise, as readers see in the case of Bing's army colleagues, his gestures of hanging the wind chimes on the door and his holding them to his heart make no sense. Moments of silence and various non-verbal clues add meaning to communication in Asian cultures. This short story can prepare readers for contact with Asian culture members and their specific way of communication.

Discussion and Conclusion

The short story *The Wind Chimes* by Liu Guofang exemplifies for readers the process of indirect communication through the use of a symbol, the wind chimes, and ways to communicate through them, which acquire the meaning of symbolic gestures. Readers witness how inside a couple symbols are being created and also ways of communicating which are specific to a particular couple. While direct communication does not frequently occur between Xiaoqi and Bing, they do agree on how to communicate indirectly. Readers are thrown into a world where indirect communication is the main type of communication. External elements are used with their connotations and free associations, as well as with their symbolic values. Readers become aware of how much meaning external elements can acquire.

References

Guofang, L. (2023). Clopoteii de vant (The Wind Chimes). In Primavara in tren (Spring on the Train). Antologie de proze foarte scurte din literature chineza contemporana (An anthology of very short stories from contemporary Chinese literature). Corint Books, Bucuresti.

Hutcheon, L. (1983). A Poetics of Postmodernism? [Review of The Discourse of Modernism; The World, the Text, and the Critic; Literary Theory: An Introduction, by T. J. Reiss, E. W. Said, & T. Eagleton]. Diacritics, 13(4), 33–42. https://doi.org/10.2307/464710

Mart, C. T. (2019). Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. The New Educational Review, 56, 78-87.

Zhang, Y. B. (2008). Asian communication modes. In W. Donsbach (Ed.), The Blackwell International Encyclopedia of Communication (pp. 775-779). Blackwell Publishing.

THE CARPATHIAN RUSYN ELITE MET THE FREEMASONRY: THE KOŠICE LAW ACADEMY'S ROLE IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN FREE-THINKING BOURGEOIS ELITE

FÖLDVÁRI, Sándor
ORCID: 0000-0002-7825-0531, alexfoldvari@gmail.com, Debrecen University, Faculty of Humanities, Baltic Studies, Debrecen, Hungary, Research Scholar (Senior Researcher) and Lecturer of Lithuanian Language, Emeritus

Abstract

At the Košice law academy, in addition to the traditional subjects, there was a very modern subject, namely, the subject of "politico–cameral knowledge", covering public administration, economics and finance; it was a major innovation in the teaching of law. Except for Pest, the further capital of the country (this time the capital was Pozsony/Bratislava), nowhere in the country had such favourable opportunities for intellectual development in the Jacobin direction as in Kassa. It is true that the higher county and city Lords of Kosice, heavily loaded with Imperial institutions and offices, did not in any way wish for a radical change in things. But there was another Kassa/Košice: F. Kazinczy, J. Bacsanyi and their followers, who secretly worked in Masonic lodges, quietly and imperceptibly, and educated the young standard-bearers of equality and civil liberty. The movement of Kazinczy and his associates to cultivate and renew the Hungarian language, to fight for the rights of the mother tongue and the ideas of the Enlightenment, starts from Košice. The Masonic Lodge in Kassa was a strong stronghold not only of new ideas but also of literary pioneers. Literary pioneers living there are members of the Masonic lodge. It was here that the elite of the legal academic youth met secretly with the greatest names of the Enlightenment and the new Hungarian literature.

The Carpathian Rusyn elite had access to contemporary cultural trends and ideas of the late 18th century when they studied in secular higher educational institutions such as the Law Academy, rather than clerical seminaries. Their significant number among the students of the Law Academy of Košice/Kaschau proved that the bourgeois development already appeared in the very underdeveloped Carpathian Ruthenia.

Keywords: Carpathian_Ruthenes, Košice/Kaschau, Law_Education, Masonry, Enlightenment.

KARPAT RUSINLARI'NIN SEÇKINLERI MASONLUKLA TANIŞTI: KOSİCE HUKUK AKADEMISI'NIN MODERN ÖZGÜR DÜŞÜNEN BURJUVA SEÇKINLERIN GELIŞIMINDEKI ROLÜ

Sándor Földvári

ORCID: 0000-0002-7825-0531, alexfoldvari@gmail.com, Debrecen Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Debrecen; Macaristan, Araştırma Bilim Adamı (Kıdemlı Araştırmacı) ve Litvanya Dili Profesör, Emekli

ÖZET

Kosice hukuk akademisi'nde geleneksel konulara ek olarak çok modern bir konu, yani "siyasi-kamera bilgisi" konusu vardı", kamu yönetimi, ekonomi ve finans konularını kapsıyordu. Bu Hukuk Bilimleri dalı, Viyana Üniversitesi profesörü Joseph Sonnenfeld tarafından detaylandırılmıştır. Dahası, başka bir Kassa vardı: Moreover, there was another Kassa: Mason localarında gizlice çalışan F. Kazinczy ve takipçileri, ve eşitlik ve sivil özgürlüğün genç standart taşıyıcılarını eğittiler.

Karpat Rusyn seçkinlerinin 18. yüzyılın sonlarına ait çağdaş kültürel eğilimlere ve fikirlere erişimi vardı büro seminerleri yerine Hukuk Akademisi gibi laik yüksek öğretim kurumlarında okuduklarında. Kosice / Kaschau Hukuk Akademisi öğrencileri arasındaki önemli sayıları, burjuva gelişiminin zaten çok az gelişmiş Karpat Rutenya'sında ortaya çıktığını kanıtladı.

Anahtar Kelimeler: Karpat_Rutenyası, Košice/Kaschau, Hukuk_eğitim, Duvarcılık, Aydınlanma.

AI-BASED SMART LEARNING MANAGEMENT SYSTEM USING MERN STACK

MUHAMMAD FAISAL
Assistant Professor (AI) at Allama Iqbal Open University
System Development Specialist (CCT/NSER) at CRISP World Bank Project BISP
dr.faisalshabbir88@gmail.com, www.bisp.gov.pk
Former MIS/IT Specialist, at SIRA World Bank Project at CCAR
www.ccar.gov.pk
Former Director (HRIMS), Ministry of Human Rights Commission, Pakistan.
https://mohr.gov.pk/Detail/YjZhMWJjZWYtMjNjYS00MmIyLWIyM2UtN2M4NDk2NzM5NGJl
Asian Countries General Coordinator, ASES Congress, Turkey.
http://www.asescongress.com/
International Editor in Jurnal Mercumatika, Indonesia.
http://ejurnal.mercubuana-yogya.ac.id/index.php/mercumatika/about/editorialTeam
International Editor in Jurnal Pendidikan Matematika RAFA, Indonesia.
http://jurnal.radenfatah.ac.id/index.php/jpmrafa
International Editor in TechHub Research Conference, Bucuresti, Romania.
https://techhubresearch.com/index.php/journal/about/editorialTeam
International Editor and Scientific commette member in ICONTECH International Journal, Turkey
http://icontechjournal.com/index.php/iij/about/editorialTeam
Organizing & Scientific Committee Member in 4. International Ankara Multidisciplinary Studies
https://www.izdas.org/multidicsiplinaryankara
Scientific Committee Member in AHI EVRAN 2nd International Conference on Scientific Research Kırsehir Ahi Evran University
https://www.ahievranconference.org/scientific-committee
Scientific Committee Member in 7th INTERNATIONAL NEW YORK CONFERENCE ON EVOLVING TRENDS IN INTERDISCIPLINARY RESEARCH & PRACTICES New York City
https://www.nyconference.org/organizing-committee
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Education
https://www.asesedu.com/index.php/kongre/duzenlemekurulu
Nominated as Scientific Board & Organizing Committee Member from ASES Congress Health II. International Health and Sports Sciences Congress in Sivas
https://aseshealth.com/index.php/kongre/duzenlemekurulu
Nominated as Scientific and Advisory Board Member from 1st BİLSEL INTERNATIONAL WORLD SCIENCE AND RESEARCH CONGRESS-İSTANBUL
https://bilselkongreleri.com/kongreler-icerik/1-bilsel-uluslararasi-dunya-bilim-ve-arastirma-kongresi-istanbul-2
ORCID: 0000-0002-5797-766X

Abstract

This research presents the design and development of an AI-based Smart Learning Management System (LMS) using the MERN stack (MongoDB, Express.js, React.js, Node.js). The system aims to enhance digital learning in professional training institutes by integrating artificial intelligence for personalized learning and performance monitoring. The proposed LMS provides modules such as course management, student enrollment, e-learning content delivery, online assessments, and certification. The AI module analyzes student learning behavior, quiz results, and course interaction data to recommend personalized learning paths and identify weak areas of students. The MERN stack is used to develop a scalable and responsive web-based platform where MongoDB stores user

and course data, Express and Node.js manage backend APIs, and React provides an interactive user interface. The system also includes a learning analytics dashboard for administrators and trainers to monitor student performance and course effectiveness. The proposed system improves learning efficiency, reduces administrative workload, and supports data-driven decision-making in educational institutes. The research concludes that integrating AI with MERN-based LMS significantly improves student engagement, performance tracking, and institutional training management.

Keywords: Artificial Intelligence, Learning Management System, MERN Stack, Learning Analytics, Smart Education, E-Learning.

PHARMACOLOGİCAL POTENTİAL OF CRUDE DRUGS İN THERAPEUTİCS

Correspondence To Author -Madhumıtha. L
School Of Pharmacy. Takashashıla Unıversıty. Ongur.

Abstract

Crude drugs, derived from natural sources such as plants, animals, and minerals, have been used for centuries in the prevention and treatment of diseases. These drugs are unrefined and used in their natural form, containing a mixture of active constituents that contribute to their therapeutic effects. Traditional systems of medicine, including Ayurveda, Unani, and Traditional Chinese Medicine, extensively rely on crude drugs for healing purposes.

Crude drugs possess various pharmacological properties such as anti-inflammatory, antimicrobial, antioxidant, and analgesic activities. For instance, plant-based crude drugs like Neem and Turmeric are widely used for their antiseptic and anti-inflammatory effects. Similarly, Ginger is used to treat digestive disorders, while Aloe vera is applied in wound healing and skin conditions. These natural substances often exhibit fewer side effects compared to synthetic drugs and are considered safer for long-term use.

The therapeutic effectiveness of crude drugs is attributed to the presence of bioactive compounds such as alkaloids, glycosides, tannins, and essential oils. However, challenges such as variability in composition, lack of standardization, and potential contamination must be addressed to ensure safety and efficacy.

In conclusion, crude drugs play a significant role in modern and traditional healthcare systems. With proper scientific validation, quality control, and standardization, they offer promising potential as effective and affordable remedies for disease management.

Correspondence to Author

L. MADHUMITHA

B. PHARM

II YEAR

madhumitha9751736659@gmail.com

SCHOOL OF PHARMACY.

TAKSHASILA UNIVERSITY,

TINDIVANAM TALUK, ONGUR

TAMIL NADU-604305.

A COMPARATİVE STUDY OF TETRACYCLİNE AND DOXYCYCLİNE İN ANTİBACTERİAL THERAPY

Correspondence To Author -Madhumıtha. L
School Of Pharmacy. Takashashıla Unıversıty. Ongur.

Abstract

Tetracycline and Doxycycline are broad-spectrum antibiotics belonging to the tetracycline class, widely used in the treatment of various bacterial infections. These drugs exert their antimicrobial action by inhibiting protein synthesis through binding to the 30S ribosomal subunit, thereby preventing bacterial growth. Tetracycline was one of the earliest discovered agents in this class, whereas doxycycline is a semi-synthetic derivative with improved pharmacokinetic properties, including better absorption, longer half-life, and enhanced tissue penetration.

Both antibiotics are effective against a wide range of Gram-positive and Gram-negative organisms, as well as atypical pathogens such as Chlamydia, Mycoplasma, and Rickettsia. Doxycycline, in particular, is commonly used in the treatment of respiratory tract infections, acne, sexually transmitted infections, and vector-borne diseases like malaria and dengue-associated bacterial complications.

Despite their clinical utility, the use of tetracyclines is associated with certain limitations, including gastrointestinal disturbances, photosensitivity, and the risk of permanent tooth discoloration. Importantly, these drugs are contraindicated in pregnant women and children under eight years of age due to their potential effects on bone growth and dental development.

In conclusion, tetracycline and doxycycline remain essential antibiotics in modern therapeutics; however, their use must be carefully monitored to minimize adverse effects and prevent antimicrobial resistance. Give topic for this abstract

Correspondence to Author

L. MADHUMITHA

B. PHARM

II YEAR

madhumitha9751736659@gmail.com

SCHOOL OF PHARMACY.

TAKSHASILA UNIVERSITY,

TINDIVANAM TALUK, ONGUR

TAMIL NADU-604305.

FLOATING DRUG DELIVERY SYSTEMS

[2]ASHIKA C, [2]JAYASHRI M,[2]DHULASIDHASAN M, [2]PRAKASH D, [2]MOHAMED RIZVAN J,LOKESH M ,ARTHI K and [1]MEENATCHI V

1Associate Professor, School of Pharmacy, Takshashila University, Ongur, Tindivanam, Villupuram, Tamil Nadu-604305, India

2 Student, Second Year B.Pharm, School of Pharmacy, Takshashila University, Ongur, Tindivanam, Villupuram, Tamil Nadu-604305, India

Abstract

Floating Drug Delivery Systems (FDDS) represent an innovative strategy in gastroretentive drug delivery designed to prolong the residence time of drugs in the stomach. These systems are particularly beneficial for drugs that are primarily absorbed in the upper gastrointestinal tract, have a narrow absorption window, or are unstable in intestinal pH. FDDS work by maintaining a lower density than gastric fluids, enabling them to float on stomach contents without affecting gastric emptying rate.

Various approaches such as effervescent systems, non-effervescent systems, hollow microspheres, and raft-forming systems have been developed to achieve buoyancy. This prolonged gastric retention enhances drug bioavailability, improves therapeutic efficacy, and reduces dosing frequency, thereby increasing patient compliance.

FDDS are especially useful in the treatment of gastric ulcers, Helicobacter pylori infections, and chronic conditions requiring sustained drug release. Despite challenges such as variability in gastric motility and food effects, floating systems offer promising potential in the advancement of controlled and targeted oral drug delivery technologies.

STEM CELL TECHNOLOGY IN COSMECEUTICALS

[2]ASHIKA C,[2] JAYASHRI M, [2]DHULASIDHASAN M,[2] PRAKASH D, [2]MOHAMED RIZVAN J,[2]LOKESH M,[2]ARTHI K and [1]MEENATCHI V 1

Associate Professor, School of Pharmacy, Takshashila University, Ongur, Tindivanam, Villupuram, Tamil Nadu-604305, India 2 Student, Second Year B.Pharm, School of Pharmacy, Takshashila University, Ongur, Tindivanam, Villupuram, Tamil Nadu-604305, India

Abstract

Cosmeceuticals represent a rapidly growing segment of the skincare industry, combining the benefits of cosmetics and pharmaceuticals to improve skin health and appearance. Among the emerging innovations in this field, stem cell technology has gained significant attention for its potential role in skin regeneration and anti-aging treatments. Stem cells are undifferentiated cells with the ability to self-renew and differentiate into specialized cell types, making them valuable for tissue repair and regeneration. In cosmeceutical formulations, plant stem cells and stem cell-derived extracts are widely used due to their rich content of bioactive compounds, antioxidants, proteins, and growth factors. These components help protect skin cells from oxidative stress, promote collagen synthesis, and support the repair of damaged skin tissues. Plant stem cells obtained from sources such as apple, grape, and argan are commonly incorporated into skincare products aimed at improving skin vitality and delaying the signs of aging. Stem cell-based cosmeceuticals work by stimulating the activity of skin stem cells present in the epidermis and dermis. They enhance cellular renewal, improve skin elasticity, and reduce the appearance of wrinkles and fine lines. Additionally, these products may aid in skin hydration, protection against environmental damage, and overall skin rejuvenation. Despite their promising benefits, the application of stem cell technology in cosmeceuticals also raises concerns regarding safety, ethical considerations, and regulatory approval. Most commercial products do not contain live human stem cells but rather plant stem cell extracts or conditioned media that provide beneficial compounds for the skin. In conclusion, stem cell technology represents a promising advancement in the field of cosmeceuticals, offering innovative approaches for skin regeneration and anti-aging therapy. Continued research and proper regulatory guidelines are essential to ensure the safety, efficacy, and long-term benefits of these products.

AI-DRIVEN OPTIMIZATION OF MAXIMUM POWER POINT TRACKING FOR PHOTOVOLTAIC SYSTEMS UNDER DYNAMIC ENVIRONMENTAL CONDITIONS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

The efficiency of photovoltaic (PV) systems is significantly influenced by environmental variability such as irradiance and temperature fluctuations. Conventional Maximum Power Point Tracking (MPPT) techniques often fail to maintain optimal performance under rapidly changing conditions. This study proposes an Artificial Intelligence (AI)-based MPPT framework that integrates machine learning models with metaheuristic optimization algorithms to enhance tracking speed and accuracy. A hybrid approach combining Artificial Neural Networks (ANN) and an improved Flower Pollination Algorithm (FPA) is developed to dynamically predict and track the global maximum power point under partial shading conditions. Simulation results demonstrate superior performance in terms of convergence speed, reduced oscillations, and increased energy harvesting efficiency compared to traditional methods such as Perturb and Observe (P&O) and Incremental Conductance (INC). The proposed method offers a robust and adaptive solution for next-generation smart PV systems.

Keywords: Photovoltaic Systems, MPPT, Artificial Intelligence, Flower Pollination Algorithm, Partial Shading, Optimization

THE FUTURE OF AI-DRIVEN AUTOMATION: TRANSFORMING INDUSTRIES, WORKFORCE, AND INNOVATION

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Artificial Intelligence (AI)-driven automation is rapidly reshaping industries by enhancing efficiency, reducing operational costs, and enabling intelligent decision-making. This paper explores the future trajectory of AI automation, focusing on its transformative impact across sectors such as manufacturing, healthcare, energy, and education. Emerging technologies including generative AI, autonomous systems, and intelligent robotics are expected to drive the next wave of industrial revolution by enabling self-optimizing processes and adaptive systems. The study highlights how AI-powered automation can improve productivity while simultaneously redefining the nature of work, requiring new skill sets and interdisciplinary expertise. Furthermore, ethical considerations, data privacy, and the socio-economic implications of large-scale automation are critically analyzed. The paper concludes that while AI automation presents significant opportunities for innovation and growth, strategic policy frameworks and human-centered design approaches are essential to ensure sustainable and inclusive development in the future.

Keywords: Artificial Intelligence, Automation, Future of Work, Generative AI, Industry 4.0, Intelligent Systems, Digital Transformation

ENHANCING PHOTOVOLTAIC SYSTEM RELIABILITY THROUGH INTELLIGENT FAULT DETECTION AND DIAGNOSIS USING AI TECHNIQUES

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Reliability and fault tolerance are critical for the long-term performance of photovoltaic (PV) systems, especially in large-scale installations. Faults such as partial shading, module degradation, and connection failures can significantly reduce system efficiency if not detected early. This paper proposes an intelligent fault detection and diagnosis framework based on Artificial Intelligence (AI) techniques. The system utilizes real-time data acquisition combined with machine learning classifiers to identify and categorize faults in PV arrays. A dataset comprising various fault conditions is used to train and validate models including Support Vector Machines (SVM) and Random Forests. The proposed system demonstrates high accuracy in fault classification and rapid detection capability, enabling proactive maintenance and minimizing energy losses. The integration of AI in PV monitoring systems provides a scalable and efficient solution for improving system reliability.

Keywords: Photovoltaic Systems, Fault Detection, Artificial Intelligence, Machine Learning, Reliability, Smart Energy Systems

MACHINE LEARNING-BASED MATERIAL DISCOVERY FOR HIGH-EFFICIENCY ORGANIC SOLAR CELLS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

The development of high-efficiency organic solar cells (OSCs) is critically dependent on the identification of novel materials with optimal electronic and optical properties. Traditional trial-and-error approaches for material discovery are time-consuming and resource-intensive. This research presents a machine learning-based framework for accelerating the discovery of organic photovoltaic materials. By utilizing large datasets of molecular structures and photovoltaic performance metrics, predictive models are trained to estimate key parameters such as power conversion efficiency, bandgap, and charge mobility. Feature engineering techniques are employed to extract meaningful descriptors from molecular structures, and multiple regression and deep learning models are evaluated. The proposed approach significantly reduces the search space for potential materials and enables rapid screening of candidate compounds. Results indicate that machine learning can effectively guide the design of next-generation organic solar materials with improved efficiency and stability.

Keywords: Organic Solar Cells, Machine Learning, Material Discovery, Photovoltaics, Deep Learning, Energy Materials

LEVERAGING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR THE DESIGN AND OPTIMIZATION OF NEXT-GENERATION PHOTOVOLTAIC MATERIALS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

The rapid advancement of Generative Artificial Intelligence (GenAI) has opened new frontiers in scientific discovery, particularly in materials engineering. This study explores the application of generative models, including Variational Autoencoders (VAEs) and Generative Adversarial Networks (GANs), for the design and optimization of novel photovoltaic materials. Unlike traditional data-driven approaches that rely on existing datasets, generative AI enables the creation of entirely new material candidates with tailored properties. In this work, a GenAI framework is developed to generate molecular structures optimized for key photovoltaic parameters such as bandgap, absorption spectrum, and charge transport characteristics. The generated candidates are evaluated using predictive machine learning models and domain-specific constraints to ensure feasibility and performance. The proposed approach significantly accelerates the materials discovery process while reducing experimental costs. Results highlight the potential of generative AI to revolutionize the design of high-efficiency and sustainable solar energy systems.

Keywords: Generative AI, Photovoltaic Materials, Variational Autoencoders, Generative Adversarial Networks, Material Design, Renewable Energy

NATURAL MODULATION OF THE GUT MICROBIOTA IN PATIENTS WITH FOOD ALLERGIES. IMPACT OF ALERGIPLANT

Major Gheorghe GIURGIU[1], Prof dr med Manole COJOCARU[2,3]
[1]Deniplant-Aide Sante Medical Center, Biomedicine, Bucharest, Romania
deniplant@gmail.com; Telephone: +40 744 827 881
https://orcid.org/0000-0002-5449-2712
[2]Academy of Romanian Scientists
[3]Titu Maiorescu University, Faculty of Medicine, Bucharest, Romania
cojocaru.manole@gmail.com; Telephone: +40 723 326 663
https://orcid.org/0000-0002-7192-7490

Abstract

Background Dysbiosis or microbial imbalance, can predispose individuals to allergies, while a balanced gut microbiome, fosters immune tolerance. The immune mechanisms involved in food allergies are complex and little is known about the possible role of the gut microbiota in the aetiopathogenesis of food allergies.

Objective Alergiplant could modulate the immune system through gut microbiota in food allergies. Advancing knowledge of the gut microbiome and its function in modulating the course of food allergies, might result in novel therapeutic strategies.

Materials and methods The evaluation of the patients was based on history and physical examination. We investigated the effect Alergiplant in patients with food allergies.

Results Environmental factors such as urbanisation, pollution, and dietary habits also significantly contribute to food allergies risk. It is not clear whether microbial change in food allergies is an outcome of barrier defect or the cause of barrier dysfunction and inflammation. Manipulation of the gut microbiota as a method for modifying atopy, may be attempted in many ways including avoidance of certain foods, supplementation with probiotics and prebiotics, optimising nutrient intake, minimising stress, antimicrobial therapy, correction and prevention of low stomach acid, and faecal microbiota transplantation.

Conclusion The resident microbiota is important in maintaining structural and functional integrity of the gut and in immune system regulation. There was an increase of the intestinal permeability reported in patients with food allergies and a reduction of the gut microbiome diversity. Modifying gut microbiome by applying Alergiplant during early years may be a preventive and therapeutic option in high risk groups.

Keywords: food allergies, host-microbiome interaction; immune regulation; Alergiplant

DEVELOPMENT OF A RAPID IMMUNOMAGNETIC PLATFORM FOR DETECTION OF CIRCULATING TUMOR CELLS IN A BREAST CANCER RAT MODEL

K.R.Padma*
Department of Biotechnology, Sri Padmavati Mahila Visvavidyalayam (Women's University), Tirupati, AP. email id: thulasipadi@gmail.com (Corresponding Author)
Orcid no: 0000-0002-6783-3248

Background: Breast cancer is the most prevalent cancer in women worldwide, about 2.3 million new cases of the disease were recorded and 685,000 women died due to cancer in 2020 alone. The promptness of detection is the key to the successful survival rates. Circulating tumor cells (CTCs) are also important biomarkers to early diagnose a disease and monitor its progression, yet the traditional approaches to their detection are limited in terms of sensitivity and specificity.

Aim: The study aimed to create a fast immunomagnetic nanoparticle-based system that will allow the efficient detection of CTCs in a breast cancer model in female albino rats. Objectives: Goal (1) To functionalize and synthesize immunomagnetic nanoparticles that target epithelial cell adhesion molecule (EpCAM). (2) To evaluate the efficiency of immunomagnetic detection when compared to conventional methods of cytology-based detection.

Methods: The female Albino Wistar rats (6-8 weeks old) were separated into three groups, control, immunomagnetic detection, and cytology-based detection. Breast cancer was induced experimentally and development of tumors was observed. Dynamic light scattering (DLS), zeta potential, vibrating sample magnetometry, and fourier-transform infrared spectroscopy (FTIR) were used in characterization of immunomagnetic nanoparticles.

Results: Growth of tumor was observed during week 5-8, and this indicated induction was successful. An average size of 110 ±8 nm was demonstrated by nanoparticles, which are appropriate to circulate and interact with CTC. A zeta potential of -32.4 -2.3 mV revealed good colloidal stability. The ability to achieve magnetic separation was possible due to magnetic saturation (65.8 ± 3.2 emu/g). The analysis of FTIR was used to confirm the successful functionalization of the surface and the conjugation of the antibodies. The immunomagnetic system was found to be more effective in the detection of EpCAM-positive CTCs than the cytology-based detection methods.

Conclusion: The resultant immunomagnetic platform is a fast, sensitive, and dependable CTC detection method that has a high potential of aiding in the early diagnosis and management of breast cancer.

Keywords: Immunomagnetic, Fourier Transform Infrared Spectroscopy, Zeta Potential, Tumor.

THE ROLE OF AI AGENTS IN ENGINEERING: TRANSFORMING DESIGN, AUTOMATION, AND DECISION-MAKING

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Artificial Intelligence (AI) agents are increasingly transforming the field of engineering by enabling intelligent automation, adaptive decision-making, and enhanced system optimization. This paper explores the role of AI agents across various engineering domains, including electrical, mechanical, civil, and software engineering. The study adopts an analytical approach to examine how AI agents—ranging from rule-based systems to advanced autonomous agents—are being integrated into design processes, predictive maintenance, control systems, and smart infrastructure. Key benefits include improved efficiency, reduced human error, and accelerated innovation cycles. However, challenges such as reliability, ethical concerns, data dependency, and system transparency remain significant. The paper highlights emerging trends, including multi-agent systems, human-AI collaboration, and generative AI-assisted engineering design. It concludes that AI agents will play a pivotal role in shaping the future of engineering, provided that robust frameworks for governance, validation, and ethical deployment are established.

Keywords: AI Agents, Engineering Automation, Intelligent Systems, Multi-Agent Systems, Predictive Maintenance, Generative AI, Smart Engineering

GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CIRCUIT DESIGN: OPPORTUNITIES, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Generative Artificial Intelligence (GenAI) is emerging as a transformative tool in engineering design, particularly in the field of electronic circuit development. This paper explores the application of generative models in automating and optimizing circuit design processes, including analog, digital, and mixed-signal circuits. Traditional circuit design is often iterative, time-consuming, and heavily dependent on expert knowledge. GenAI techniques, such as Generative Adversarial Networks (GANs), Variational Autoencoders (VAEs), and large language models (LLMs), enable the automated generation of circuit topologies, component selection, and performance optimization. This study reviews recent advancements and proposes a conceptual framework where generative models are integrated with simulation tools for design validation. The results indicate that GenAI can significantly reduce design time, enhance creativity, and improve circuit efficiency. However, challenges such as model reliability, interpretability, and integration with Electronic Design Automation (EDA) tools remain. The paper concludes that GenAI holds significant potential to revolutionize circuit design by enabling intelligent, automated, and scalable engineering solutions.

Keywords: Generative AI, Circuit Design, Electronic Design Automation, GANs, VAEs, Large Language Models, Analog Circuits, Digital Circuits

AI AGENT-BASED AUTONOMOUS CONTROL AND OPTIMIZATION OF SMART POWER SYSTEMS USING GENERATIVE MODELS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Smart power systems require adaptive and intelligent control strategies to manage dynamic loads and renewable energy integration. This research explores the application of Generative AI agents in the autonomous control and optimization of electrical power systems. The proposed approach utilizes generative models to predict system behavior and generate optimal control actions in real time. AI agents are designed to learn from historical and real-time data, enabling efficient load balancing, fault prediction, and energy distribution. The integration of GenAI agents into smart grids enhances system reliability, reduces operational costs, and improves energy efficiency. Simulation results validate the effectiveness of the proposed approach under varying operating conditions, demonstrating its superiority over conventional control methods.

Keywords: Generative AI Agents, Smart Grid, Power Systems, Autonomous Control, Renewable Energy, Optimization, Intelligent Systems

GENERATIVE AI AGENTS FOR INTELLIGENT CIRCUIT DESIGN AND OPTIMIZATION IN ELECTRICAL ENGINEERING

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

The increasing complexity of modern electrical systems demands advanced tools for efficient circuit design and optimization. This paper investigates the role of Generative Artificial Intelligence (GenAI) agents in automating the design of analog and digital circuits. By leveraging generative models such as Variational Autoencoders (VAEs) and Generative Adversarial Networks (GANs), AI agents can autonomously generate circuit topologies, suggest component values, and optimize performance parameters. The proposed framework integrates GenAI agents with simulation environments to iteratively refine designs based on predefined constraints such as power consumption, gain, and stability. Experimental results demonstrate significant reductions in design time and improvements in circuit efficiency compared to traditional manual methods. The study highlights the potential of GenAI agents to transform circuit design workflows into intelligent, adaptive, and scalable processes.

Keywords: Generative AI Agents, Circuit Design, Electrical Engineering, GANs, VAEs, Optimization, Electronic Design Automation

GENERATIVE AI AGENTS FOR PREDICTIVE MAINTENANCE AND FAULT DIAGNOSIS IN ELECTRICAL ENGINEERING SYSTEMS

Muhammad Mateen Afzal Awan, Mehmoona Javed Awan
mateenafzalawan@gmail.com, drmateen.ee@mul.edu.pk, mona_awan038@yahoo.com

Abstract

Predictive maintenance and early fault detection are critical for ensuring the reliability and longevity of electrical engineering systems. This paper presents a novel approach using Generative AI agents for intelligent fault diagnosis and maintenance planning. By employing generative models, the system can simulate potential fault scenarios and identify anomalies in system behavior. AI agents continuously monitor system parameters and generate insights for proactive maintenance actions. The proposed framework enhances fault detection accuracy and reduces downtime by enabling early intervention. Comparative analysis shows that GenAI-based approaches outperform traditional diagnostic techniques in terms of detection speed and reliability. The study underscores the importance of integrating generative AI agents into modern electrical systems for improved operational efficiency and resilience.

Keywords: Generative AI Agents, Predictive Maintenance, Fault Diagnosis, Electrical Systems, Machine Learning, Reliability, Smart Engineering

URBAN RENEWAL AND REGENERATION: IMPACT ON PROPERTY VALUES AND COMMUNITY DEVELOPMENT

Engr. George Deinbofa, and Joshua Olakunle Ojuluwayo
School of Environmental Technology, Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.
Email: jojuluwayo80@gmail.com

Abstract

Urban renewal and regeneration have become central strategies for revitalizing deteriorating city districts, enhancing economic growth, and improving quality of life for residents. These processes involve the redevelopment of old infrastructure, reinvestment in public amenities, and the stimulation of private sector participation. While urban renewal can lead to improved environmental aesthetics and enhanced public spaces, it also raises concerns about displacement, inequality, and changes in property dynamics. This paper examines the impact of urban renewal and regeneration on property values and community development, drawing on global evidence and theoretical perspectives. The study employs a mixed-methods approach combining statistical analysis of property value trends in selected urban districts with qualitative insights from community stakeholders. Results indicate that property values in regenerated areas increase significantly following renewal interventions, generating both opportunities for investment and tensions related to affordability. The statistical analysis reveals that infrastructure improvements, public space enhancement, and increased business activities are strongly associated with property appreciation. However, these gains are not evenly experienced across socioeconomic groups, highlighting potential risks of gentrification and social exclusion. The discussion underscores the need for balanced policies that foster inclusive growth while mitigating adverse effects on vulnerable populations. The paper concludes that renewal and regeneration can positively impact property values and community development, but require integrated planning frameworks, community engagement, and safeguards to ensure equitable benefits. Finally, this study offers five practical recommendations for policymakers and urban planners seeking to maximize positive outcomes from renewal initiatives.

Keywords: Urban renewal, Regeneration, Property values, Community development,Gentrification, Urban planning.

Introduction

Urban renewal and regeneration are planning strategies aimed at reversing urban decline, revitalizing inner-city areas, and promoting sustainable urban growth. Urban renewal typically involves large-scale redevelopment projects, infrastructure rehabilitation, and land-use changes targeted at blighted or underutilized zones within cities (Roberts & Sykes, 2000).

Regeneration, a broader concept, includes social, economic, and environmental improvements within urban communities, emphasizing participatory planning and long-term development (Tallon, 2013). Together, these approaches seek not only to enhance the physical environment but also to stimulate economic activities, reduce social deprivation, and strengthen community resilience.

Historically, urban renewal emerged during the mid-20th century as governments sought to address decaying urban cores and replace obsolete housing with modern infrastructure (Smith, 2002). However, early renewal efforts were often criticized for displacing residents, eroding community networks, and prioritizing commercial interests over social needs. In response, contemporary regeneration frameworks emphasize inclusivity, sustainable development, and community participation (Roberts, 2014).

The impact of urban renewal and regeneration on property values is a key area of inquiry within urban studies. Many scholars argue that improved infrastructure, amenities, and public spaces enhance local attractiveness, leading to increased demand for property in regenerated areas (Levy, 2011). Higher demand often translates into rising property values, benefitting property owners and investors. However, rapid increases in values can also contribute to gentrification, pricing out long-term residents and altering community composition (Lees, 2008). This dual impact underscores the need to understand both economic and social consequences of renewal projects. Community development is similarly affected by renewal interventions. Positive outcomes include improved access to services, increased employment opportunities, and enhanced quality of life (Fernandes, 2017). Conversely, negative outcomes may arise when renewal projects neglect affordable housing, fail to engage local residents, or prioritize profit-driven objectives that marginalize vulnerable groups (Zhang & Zhao, 2019). As such, understanding the interplay between renewal efforts, property markets, and community dynamics is essential for informed planning and equitable policy.

Empirical evidence illustrates these dynamics in diverse contexts. For instance, regeneration initiatives in European cities such as Bilbao and Manchester have led to significant property price appreciation and economic revitalization, though accompanied by concerns about social displacement (Couch et al., 2011). Similar trends have been documented in North America, where renewal projects in cities like Boston and New York correlate with increased investment and rising housing costs (Freeman, 2005). These global insights highlight the complex effects of urban renewal and the importance of context-sensitive planning. Urban renewal also intersects with environmental sustainability. Revitalizing abandoned or brownfield sites can reduce urban sprawl, preserve green spaces, and promote sustainable land use (Adams, 2016). Enhanced public transport, pedestrian-friendly design, and green infrastructure are common components of contemporary regeneration schemes that contribute to environmental as well as economic goals.

Despite growing interest, challenges remain in evaluating renewal impacts, particularly in emerging economies where data shortages and planning fragmentation complicate assessment (Chen & Zhang, 2020). Moreover, the variability in governmental capacity, property market dynamics, and community structures means that outcomes differ significantly across cities. Researchers thus emphasize the need for comprehensive analytical frameworks that account for both quantitative trends and qualitative experiences.

This paper investigates the impact of urban renewal and regeneration on property values and community development through statistical analysis and qualitative observations. It aims to answer: (1) how do property

values respond to renewal interventions? and (2) what are the broader community development implications? By synthesizing economic and social dimensions, the study contributes to a nuanced understanding of renewal outcomes and offers policy-relevant insights for planners and stakeholders.

Literature Review

Scholars have long examined the effects of urban renewal and regeneration on property markets and community dynamics. Property value appreciation is often cited as an outcome of strategic investments in infrastructure and public amenities (Levy, 2011). Improvements such as upgraded roads, parks, and public facilities raise the attractiveness of neighborhoods, stimulating demand among buyers and investors. For example, Green and Haines (2015) find that proximity to regenerated public spaces positively correlates with increased residential property values.

However, rising property values are not universally beneficial. Gentrification—the process by which higher-income groups displace lower-income residents—has been documented as a common consequence of urban regeneration in many cities (Lees, 2008). While investment can stimulate economic growth, it may also exacerbate inequality by marginalizing long-term residents who cannot afford escalating housing costs (Freeman, 2005). Community development outcomes in renewal areas are multifaceted. Positive features include enhanced service provision, improved employment prospects, and stronger economic activities (Fernandes, 2017). Regeneration can attract businesses, reduce crime, and restore community pride. Yet, community participation remains a critical factor determining the equity of outcomes. Without meaningful engagement, renewal projects may overlook local needs, leading to social tensions and resistance (Healey, 1997).

Urban renewal literature also intersects with sustainability discourse. Adams (2016) highlights how regenerating derelict urban land contributes to environmental management goals by reducing sprawl and promoting compact city design. Sustainable regeneration balances economic, social, and ecological priorities, integrating green infrastructure and energy-efficient design into planning.

In developing contexts, research indicates varied renewal experiences. Chen and Zhang (2020) note that inconsistent policy implementation and weak planning institutions can limit the effectiveness of regeneration strategies, resulting in uneven property market responses and community dissatisfaction. Similarly, Wang and Li (2019) observe that renewal in

Chinese cities often prioritizes commercial development over affordable housing, triggering debates about social equity.

Overall, the literature suggests that while renewal and regeneration can elevate property values and catalyze community development, the distribution of benefits is uneven. Effective planning requires attention to social inclusion, affordable housing, and participatory governance to ensure balanced outcomes.

Objectives of the Study

1. To assess changes in residential property values before and after urban renewal across different zones.

2. To evaluate the impact of urban renewal on key community development indicators such as access to utilities, employment opportunities, resident satisfaction, and social cohesion.

3. To examine the overall socio-economic implications of urban renewal on property market performance and community wellbeing.

Methodology

This study adopted a mixed-methods design involving both quantitative and qualitative components.

 Property Value Analysis: Comparative data were collected on average residential property prices in selected urban districts before and after major renewal projects.

 Community Development Indicators: Survey questionnaires were administered to 250 residents in regenerated areas to assess perceived changes in community wellbeing (e.g., access to services, employment, satisfaction).

 Statistical Analysis: Paired t-tests and descriptive statistics were used to compare property values and community indicators over time.

Results

Table1–PropertyValueChangesBeforeandAfterRenewal

Area	AveragePriceBeforeRenewal(₦)	AveragePriceAfterRenewal(₦)	%Increase
ZoneA	8,500,000	12,750,000	50%
ZoneB	7,200,000	10,080,000	40%
ZoneC	6,800,000	9,500,000	39.7%

DiscussionofTable1(≈250words)

Table 1 shows consistent increases in residential property values across all sampled zones following urban renewal interventions. Zone A experienced the highest gain (50%), indicating strong investor confidence and market appreciation after improvements in infrastructure and public spaces. Zones B and C also recorded substantial increases (40% and nearly 40% respectively), which align with studies suggesting that renewal activities enhance locational desirability and willingness to pay among homeowners and investors (Levy, 2011; Green & Haines, 2015). These increases suggest that renewal efforts contribute materially to value gains in the property market, attracting capital and signaling economic revitalization. However, sharp rises in property prices may create affordability concerns for low-income residents who may face increased housing costs or displacement pressures, a phenomenon widely discussed in literature on gentrification (Lees, 2008; Freeman, 2005).

Table2–CommunityDevelopmentIndicatorsBeforeandAfterRenewal

Indicator	BeforeRenewal(MeanScore)	AfterRenewal(MeanScore)	Change
AccesstoUtilities	2.8	4.3	+1.5
EmploymentOpportunities	3.1	4.1	+1.0
ResidentSatisfaction	2.9	4.0	+1.1
SocialCohesion	3.2	3.7	+0.5

DiscussionofTable2

Table 2 presents the mean scores of key community development indicators before and after urban renewal. Access to utilities improved significantly (from 2.8 to 4.3), indicating that infrastructure upgrades—such as water, electricity, and sanitation—enhanced basic service delivery. Employment opportunities also increased, reflecting the stimulation of local economic activities and business growth attributed to regeneration initiatives. Resident satisfaction rose by more than one point on the scale, indicating that inhabitants perceived tangible benefits from renewed urban services and amenities. Social cohesion showed a smaller but positive change, suggesting that while renewal can promote shared community identity, it may also disrupt existing social networks as property values and demographic dynamics shift (Fernandes, 2017; Healey, 1997). Overall, these findings suggest that renewal efforts contribute positively to multiple facets of community wellbeing; however, the modest rise in

social cohesion highlights the ongoing need for inclusive planning processes that maintain community solidarity even amid change.

Conclusion

This study examined the impact of urban renewal and regeneration on property values and community development. Findings show that renewal interventions are associated with significant property value increases, demonstrating enhanced market attractiveness and investor confidence. Additionally, community development indicators improved notably in dimensions such as access to utilities, employment opportunities, and resident satisfaction.

These results underscore the potential of renewal strategies to stimulate economic growth and enhance living conditions in urban areas. However, the study also highlights potential challenges, especially in terms of affordability and social cohesion. Rising property values may create cost barriers for lower-income residents, risking displacement and social stratification. The modest improvement in social cohesion suggests that while renewal enhances physical and economic conditions, it may simultaneously alter community dynamics.

Overall, urban renewal and regeneration are valuable tools for revitalizing urban areas, provided that they are implemented within frameworks that emphasize inclusivity, affordability, and community participation. Balancing economic growth with social equity remains a central task for planners and policymakers.

Recommendations

1. Implement affordable housing policies to protect low-income residents from displacement due to rising property costs.

2. Encourage community participation in planning processes to ensure that renewal strategies reflect residents' needs and preserve social cohesion.

3. Integrate social impact assessments into renewal projects to monitor and mitigate adverse effects on vulnerable populations.

4. Promote mixed-use development to support economic diversification and sustainable community growth.

5. Strengthen monitoring and evaluation mechanisms to track long-term effects of renewal on property markets and social wellbeing.

References

Adams, D. (2016). Sustainable urban regeneration and land reuse. Urban Studies Journal, 53(4), 780–796.

Chen, L., & Zhang, Y. (2020). Urban regeneration challenges in emerging economies. Journal of Urban Planning, 11(2), 145–160.

Couch, C., Fraser, C., & Percy, S. (2011). Urban regeneration in Europe. Wiley-Blackwell.

Fernandes, E. (2017). Community development effects of urban regeneration. Journal of Urban Affairs, 39(5), 629–645.

Freeman, L. (2005). Displacement or succession? Residential mobility in gentrifying neighborhoods. Urban Affairs Review, 40(4), 463–491.

Green, G. P., & Haines, A. (2015). Asset building & community development. Sage Publications.

Healey, P. (1997). Collaborative planning. Macmillan Press.

Lees, L. (2008). Gentrification and social mixing: Towards an inclusive urban renaissance? Urban Studies, 45(12), 2449–2470.

Levy, D. (2011). Urban redevelopment and property value dynamics. Property Management Journal, 29(3), 209–227.

Roberts, P., & Sykes, H. (2000). Urban regeneration: A handbook. Sage.

Roberts, P. (2014). The evolution of urban regeneration policy. Policy Press.

Smith, N. (2002). New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. Antipode, 34(3), 427–450.

Tallon, A. (2013). Urban regeneration in the UK. Routledge.

Wang, J., & Li, X. (2019). Property market transformation and urban regeneration in China. Habitat International, 83, 1–10.

Zhang, Q., & Zhao, S. (2019). Social equity dimensions in urban regeneration. Urban Geography, 40(7), 987–1004.

STRATEGIES OF CROWD CONTROL FOR CRITICAL INFRASTRUCTURAL FACILITIES IN TERTIARY INSTITUTION AUDITORIUMS: A CASE STUDY OF FUTA MAIN AUDITORIUM

Ijagbemi, Opeyemi Ayobamiji[1] and Ijagbemi, Christopher Oluwatade[2]

1. **Department of Environmental Technology, Federal Polytechnic, Ekowe, Bayelsa State.**

mailope2004@gmail.com

2. **Department of Estate Management and Valuation, Federal Polytechnic, Ado Ekiti.**

ijagbemi_co@fedpolyado.edu.ng

Abstract

Auditoriums are dedicated buildings designed to accommodate audience and provide an optimal viewing and listening experience for gatherings and draws crowd and strategic measures must be applied to control crowd while curbing overcrowding in case of emergencies for crowd evacuation within the shortest possible time as overcrowding places burden on the auditorium. This research explores the background of crowd control strategies employed in FUTA 2,500 sitting capacity Auditorium, aiming to identify the roots of overcrowding and the crowd control approaches pertinent to the auditorium building. Primary data were collected via structured questionnaire administered randomly to 10% attendees (250). The study evaluates safety, comfort and overall experiences across these events. Findings emphasize the necessity for tailored crowd control strategies with safety percussions highlighted through design, personnel and notations around the auditorium. Safety concerns, communication efficacy and comfort levels emerge as critical factors influencing audience satisfaction. It was also discovered that there is a significant relation between crowd control effectiveness and the strategies employed except sitting arrangement due to rigidity. The study's implications underscore the potential impact on safety, comfort, and overall experiences within the auditorium, providing a foundation for continuous improvement and adaptability. In conclusion, implementation of the proposed enhancements stand to create a safer, more comfortable and satisfying environment for attendees across diverse events was advanced. Recommendations includes emergency lightings, enhanced emergency preparedness, optimized communication strategies and tailored approaches for different events.

Keywords: Overcrowding, Crowd Control, Safety.

1.0 Introduction

Crowd at gatherings are characterized with various forms of people who hails from different background. Inability to control this crowd could easily escalate to overcrowding as the designated point of gathering has a capacity. According to Alexander and Price (2012), city planners and urban designers have recognized the importance of incorporating crowd control considerations into the design and layout of civic centers so as to help incorporate longer life span while cutting cost of future maintenance. According to Abass *et al*. (2022), crowd control refers to the measures used to manage and regulate large gatherings of people, such as in public events, protests or lectures. The goal is to maintain order, prevent accidents and ensure the safety of both attendees and personnel. The auditorium also include being put into use to generate income for the institution.

Designing spaces with appropriate pathways, entrances and exits has been found can help facilitate the movement of large crowds and minimize congestion (Jaiyeola *et al*., 2018). Effective crowd control in auditoriums often involves thorough event management and safety. This includes assessing potential risks, developing emergency response protocols and coordinating with various stakeholders that include organizers and law enforcement. Access control and managing auditoriums perimeter have become essential for crowd control which involves use of barriers and checkpoints to regulate crowd entry and prevent unauthorized access (Abbas *et al*., (2022). This is also essential as lesser pressure on the auditorium prolongs the life span and reduce maintenance expenditure. The need to handle overcrowding arises from the potential risks associated with large gatherings of people. As expressed in Ezeali (2019), controlling the movement of crowd and maintaining structure health helps reduce the chance of mishaps.

The problem of overcrowding is putting much pressure on the auditorium above their capacities. Under this condition, it often advised to restrict entry into the auditorium while keeping those inside under full control. As stated by Abass *et al*. (2022), an overcrowded auditorium is also not conducive for ensuring safety and comfort which over utilize the auditorium which according to Babalola (2023), is prerequisite to degradation of the auditorium structure and its environment as a whole.

It is hypothesized for this research that there is no significant relation between crowd control effectiveness and the type of strategies employed within the auditorium. This research explores the background of crowd control strategies employed within FUTA Auditorium and the aim is to; to identify the causes of overcrowding in an auditorium and identify the crowd control design strategies that can be used in an auditorium building.

2.0 Literature Review

Large crowds can provide a number of concerns, such as the possibility of civil disturbance or over utilization of property, as well as stampedes, crushes and other mishaps. As stated by Abass *et al*. (2022), crowd is a large number of people attending a particular event at a specific venue for a finite period of time where such events could be lectures, concerts, religious and sporting events among others. It was further stated that when this crowds are more than the capacity of the designated space, it is overcrowding (Ndubueze and Chinasa, 2021).

Abass *et al*., (2022) listed popularity of events, inadequate capacity planning, poor crowd management and lack of alternative transportation options as some reasons for overcrowding in auditoriums. Utilizing efficient crowd control techniques can help to reduce these dangers and guarantee that all attendees will be safe and have a good time at events. Angya (2020) and Ezeali, (2019), contend that poorly managed buildings dot the landscapes of educational facilities in Nigeria. Built assets such as auditoriums constitute a part of an institution's heritage and contribute significantly to the internal generated revenue (Wenibowei and Warrant, 2021). These facilities are is this state due to negligence and consistent over utilization from crowd without proper crowd control strategies.

According to Jaiyeola *et al*. (2018), crowd control refers to the measures and tactics used to manage and direct the movement of large groups of people. It can be a challenging task, especially in situations where emotions are high or when large crowds gather for events such as protests, concerts, and sporting events. Effective crowd control strategies are necessary to maintain order, prevent injuries and ensure the safety of both the crowd and law enforcement personnel typically involving combination of physical barriers, signage and personnel. Involvement of technology can help personnel respond more quickly and effectively to emerging situations. According to Alexander and Price (2012), effective crowd control involves four key elements of planning, communication, personnel and equipment;

3.0 Research Methodology

The FUTA's main auditorium is a large and modern hall that serves as venue for various events and located close to the Senate Building and the Sport Complex. This auditorium is significant for its role in hosting academic, cultural, social and religious events that showcase the diversity and excellence of the university community. The auditorium has a seating capacity of 2,500 people and is equipped with such as parking space, sound systems, lighting, air conditioning, landscape materials and multimedia projectors among others. Accessibility for disabled individuals is also put into consideration.

Data was collected by administering questionnaire randomly to event attendees at the auditorium over a period of weeks. A sample size of 10% of the auditorium capacity of 2,500 people was dedicated for this research giving a total of 250 people. Due to the rushing nature of the attendee, the questionnaires were distributed at different gatherings over the course of a month and all were retrieved for analysis.

Personnel and organizers are interviewed for their experience in implementation of this crowd control strategies within the auditorium. Event organizers are interviewed to understand their role in planning and coordinating crowd control efforts as well as their experiences with strategy implementation.

Observation was also intricate to have firsthand experience of how the events are been coordinated and crowd reaction to personnel and organizers control. The quantitative data were analyzed using descriptive and inferential statistics. The second part contained the questions raised under specific objectives of the research with closed responses based on a Likert scale of 1-5; where 1 and 5 represented the least and highest rank values respectively. Analysis of Variance was used to ascertain the level of significance of the research where the crowd control strategies are tested.

4.0 Data Presentation and Discussion

This section discusses the results of the data analyzed from the respondents based on their perception of crowd control strategies at the FUTA main auditorium. on the respondents and elements of access.

4.1 Socio-economic Characteristics

The result on socio-economic characteristics of the respondents is shown in Table 1 and it deduced that 21.2% of the respondents are between the age of 18-25, 30.4% are in the bracket of 26-35 years old, 25.6% are between 36-45 years of age while 14.4% and 8.4% of the respondents are between 46-65 years old and above 65 years of age respectively meaning they can process details within their immediate environment. Further deduction shows that 29.2% of the attendees are single while 70.2% are married revealing respondents' sense of responsibility and danger for family is heighten. Jaiyeola *et al*. (2018), noted that people tend to attends events at locations where they feel their family will be comfortable and safe. The respondent's level of education revealed that 55.2% of the respondents are with tertiary education, 25.5% with secondary, 18.4% with primary and 1.2% with no formal education. This implies that majority of the respondents could read and understand the response required from them.

Table 1: Socio-Economic Characteristics of Respondents

Variables	Frequency	Percentage
Age (years)		
18-25	53	21.2
26-35	76	30.4
36-45	64	25.6
46-65	36	14.4
Above 65	21	8.4
Total	**250**	**100.0**
Marital Status		
Single	73	29.2
Married	156	62.4
Divorced	0	0
Widowed	21	8.4
Total	**250**	**100.0**
Level of Education		
No Formal Education	3	1.2
Primary Education	46	18.4
Secondary Education	63	25.2
Tertiary Education	138	55.2
Total	**250**	**100**

Source: Field Survey, 2023

The respondents were asked about their frequency of usage of the auditorium in Table 2 and it was reported that 19.2% of them have used the auditorium once, 41.2% used it 2 to 4 times, and 36.8% used it between 5 to 8 times while 2.8% have visited the auditorium above 8 times. It means that majority of the attendees have seen different occasions at this same venue and experience how the crowds are been controlled at different times and could attest to the adequacy of the strategies employed by the event management and personnel.

Table 2: Frequency of using the Auditorium

Frequency of using the Auditorium per year	Frequency	Percentage
Once	48	19.2
2 to 4	103	41.2
5 to 8	92	36.8
9 upwards	7	2.8
Total	**250**	**100.0**

Source: Field Survey, 2023

Respondents were asked about their experience with crowd control based on response time the personnel swift into action to control certain crowd within the auditorium premises. As shown in Table 3, 48.4% response were less than a minute, 28.4% were within 1 to 5 minutes, 12.8% were within 6 to 10 minutes while 10.4% response time was over 10 minutes. According to Icorp Securities (2023), security are to respond to crowd issue within an event space within the first 1 minute and the respondents verified this notion as 48.8% (the majority) agrees that crowd issues are attended to in less than a minute.

Table 3: Experience with crowd control in the Auditorium

Swiftness of clearing crowd	Frequency	Percentage
Less than a minute	121	48.4
1 to 5 mins	71	28.4
6 to 10 mins	32	12.8
Over 10 mins	26	10.4
Total	**250**	**100.0**

Source: Field Survey, 2023

Table 4 was used to display the result for respondents' perception on satisfaction with the service rendered by the auditorium personnel and management. When asked about their perception with safety and security, 5.2% went with low, 12.3% perceive on average, 63.6% responded as high while 19.2% view the state of security as very high. Some respondents note that men on security uniforms makes them safe during the event. According to Icorp Securities (2023), events with above 250 attendees requires 15-30 security personnel on stand. Although the security personnel counted on spot were not up to the specified number but location of the auditorium within FUTA campus provides extra security of the school security and the Nigeria Police Force Anti-Cultism and Anti-Kidnapping office is within 5 minutes away from the auditorium.

Table 4: Perception of Attendees using the Auditorium

Variables	Frequency	Percentage
Safety		
Very low	0	0.0
Low	13	5.2
Average	32	12.8
High	159	63.6
Very high	48	19.2
Total	**250**	**100.0**

Source: Field Survey, 2023

Result on response for effectiveness of various crowd control strategies been employed at the auditorium was sampled and shown in Table 5. 1.2% of the respondents strongly disagree with the effectiveness of this strategies, 10.8% of them disagree with the level of effectiveness and 20.4% stays neutral on the effectiveness of these strategies. 28.8% and 37.2% of respondents agrees and strongly agree respectively with the effectiveness of

the employed strategies for crowd control around and within the auditorium. These strategies include; seat arrangement, wall mount speakers for announcement, walkway space, pasted signage for direction, parking space, hedge control, security personnel, usher etc.

Table 5: Effectiveness of Crowd Control Strategies

iveness of Crowd Control Strategies	**Number of Respondents**	**Percentage**
Strongly disagree	3	1.2
Disagree	27	10.8
Neutral	51	20.4
Agree	72	28.8
Strongly agree	93	37.2
Total	**250**	**100.0**

Source: Field Survey, 2023

4.2 Testing of Hypothesis

Table 6 provides insights into the strategies available for controlling crowd in and around the auditorium. From the list of strategies in the Table, the use of security personnel was most preferred strategies to control crowd at the auditorium with a MS of 4.83. This strategy was so ranked because majority of the attendees have natural respect and fear for uniform men. Unfortunately, this might also build unwanted anger for this same personnel due to the stubborn nature of human. Other potential strategies include ushers, wall mount speakers for announcements, wall pasted signage, walkway space, sitting arrangements, walkway space, sitting arrangements, parking space, hedge control and emergency lighting with MS of 4.78, 4.73, 4.59, 4.34, 4.18, 3.92, 3.28 and 0 respectively. Emergency lighting has zero MS ranted least because it was not available within the auditorium at the time of this research. The level of significance of these strategies was tested and all found to be significance with an exception of the sitting arrangement has it was permanently fixed and could not be flexible. The tested level of significant of p less than or equals to 0.005.

Table 6: Significant of Crowd Control Strategies

Strategies	MS	Ranking	SD	F	Significant
Security personnel	4.83	1	1.98755	2.786	0.001
Ushers	4.78	2	2.03701	13.189	0.002
Wall Mount Speakers	4.73	3	1.29045	8.576	0.003
Wall pasted signage	4.59	4	1.77980	2.754	0.001
Walkway space	4.34	5	1.88778	7.817	0.004
Sitting arrangements	4.18	6	1.90217	7.565	0.007
Parking space	3.92	7	2.11023	13.278	0.002
Hedge control	3.28	8	1.14596	11.286	0.004
Emergency lighting	Nil	9	Nil	Nil	Nil

Source: Field Survey, 2023

5.0 Conclusion and Recommendations

The assessment of crowd control strategies within FUTA Auditorium revealed multifaceted insights crucial for the enhancement of safety, comfort and overall audience experiences. The analysis of data highlighted various areas necessitating targeted improvements to optimize crowd management and safety protocols. By optimizing emergency protocols, refining communication strategies and customizing crowd control approaches, the auditorium can elevate safety measures and enhance comfort levels for attendees. There are indications of different landscape of perceptions among attendees therefore highlighting several key points. Perceptions on crowd control strategies, comfort, safety and overall satisfaction was favourable as the effort put into the auditorium design and signage were generally helpful to attendee. Though a majority of the respondents expressed high level of satisfaction with safety measures, a portion revealed lingering concerns as they were not properly informed of existing emergency protocols. The responses concerning comfort and satisfaction depicted a moderately positive level during events. However, there were notable discrepancies in comfort levels among different age groups based on event types, seat materials etc. The mounted speakers enhances effective communication in case of emergency evacuation with clear announcements, signage and staff guidance being pivotal elements in ensuring audience safety and overall satisfaction.

Recommendation for enhanced crowd control strategies which address safety concerns, improve comfort and streamline communication to enhance audience experiences within the auditorium. The comparative analysis highlighted varying perceptions across different events and attendee groups. This emphasizes the necessity for tailored crowd control strategies for diverse events and demographic compositions to address specific concerns and optimize safety and satisfaction levels. The study's findings suggest an ongoing need for adaptive strategies. Continuous monitoring, assessment, and adjustment of crowd control measures will be imperative to adapt to evolving audience needs and ensure the effectiveness of safety protocols and overall experiences.

Based on the findings, here are actionable recommendations:

i. Enhanced emergency preparedness,
ii. Optimize communication strategies,
iii. Improve crowd flow management,
iv. Continuous feedback and evaluation,
v. Continuous training and support of staff on crowd management, and
vi. Collaboration with event organizers and stakeholders.

These are to create a safer, more comfortable, and well-organized environment within FUTA Auditorium. They intend to enhance safety measures, streamline audience movement, and ensure a more positive and satisfying experience for attendees across a diverse range of events.

Reference

Abbas A.H., Attahiru M. and Abubakar N. (2022). Influence of Overcrowded Classrooms on Students' Academic Performance in Secondary Schools of Nigeria, *Archives of Educational Studies, 2*(2), 258-276.

Adekunle Anthony Adegoke (2014). Perceived effects of overcrowding on the physical and psychological health of hostel occupants in Nigeria. *IOSR Journal of Humanities And Social Science, 19,* (9), 01-09.

Alexander, K. and Price, I. (2012). "Managing Organizational Ecologies:" *Space, Management, and Organizations, Routledge, New York.*

Angya CA. (2020) Transforming communities: an analysis of the Nigerian educational landscape. *Art Human Open Account Journal; 4*(6):236-239.

Babalola A. (2023). Facility Management Challenges of Public Educational Facilities in Nigeria. Retrieved from https://doi.org/10.32388/XI78WQ Qeios.

Chikafalimani, S.H.P., Kibwami, N. and Moyo, S. (2021). Management of facilities at public universities in Africa: current challenges and the way forward. *Real Estate Management and Valuation, 29*(1), 21-29.

Ezeali, B. O. (2019). Impact of TETFUND intervention on human resources development in government owned tertiary institutions in South Eastern Nigeria (2011–2016). *International Journal of Finance and Management in Practice, 5*(2), 68-80.

Icorp Security. (2023). Ensuring Safety at Events: Role of Crowd Management and Security Guards. Retrieved from http://www.icorpsecurity.com.au/th -role-of-crowdmanagement-and security-guards-at-events.

Jaiyeola G.O., Muhammad I.B. and Olagunju R.E (2018). Assessment of Design Features for Crowd Control in Sport Centres in Nigerian Universities: Contemporary Issues and Sustainable Practices in the Built Environment. School of Environmental Technology Conference, Setic, 2018.

Ndubueze, O.J. and Chinasa, B. (2021). Influence of overcrowding classroom on pupils' academic achievement in public primary schools in Idemili South local government area of Anambra state, Nigeria. *Journal of Educational Research and Development, 4*(2), 111 120.

Wenibowei, K. and Warrant, A. S. (2021). Developing Tertiary Education in Nigeria: An Evaluation of the Role of the Tertiary Education Trust Fund(TETFund). *Journal of Global Social Sciences, 2*(6), 67-94.

NITRIC ACID DELIGNIFICATION OF SUGARCANE BAGASSE FOR METHYL ORANGE REMOVAL IN WASTEWATER SAMPLES

Shahzaib Rehman, Prof. Dr. Iqbal khan, Prof. Dr. Saima Gul
Presenting author: Shahzaib Rehman
Department of Chemistry, Kohat University of Science and Technology Kohat 26000, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan,
Email: ktkshahzaib111@gmail.com
Corresponding author: Prof. Dr. Iqbal khan
Email: gorikhan@kust.edu.pk

Abstract

The uncontrolled discharge of synthetic dyes from industrial activities poses a serious threat to aquatic ecosystems and human health due to their high stability, toxicity, and resistance to biodegradation. Among these pollutants, Methyl Orange is a commonly used azo dye that persists in wastewater even at low concentrations. In this study, sugarcane bagasse, an abundant agricultural by-product, is utilized as a sustainable precursor for the synthesis of carbon-based materials aimed at dye remediation. Nitric acid delignification of sugarcane bagasse is employed not only to modify the surface chemistry of the biomass but also to facilitate the formation of carbon dots in the treatment filtrate. The synthesized carbon dots are detected and confirmed through UV–Visible and fluorescence spectroscopy. Treated and untreated bagasse-derived biochar are thoroughly characterized using FTIR, XRD, SEM, BET, TGA/DSC and pHPZC analyses to evaluate structural, morphological and surface properties. Batch adsorption experiments are conducted to assess the removal efficiency of Methyl Orange under varying conditions of pH, adsorbent dosage, dye concentration and contact time. The study highlights the potential of nitric acid modified sugarcane bagasse and derived carbon dots as low cost, eco friendly and efficient materials for azo dye removal. This work contributes to sustainable wastewater treatment strategies by converting agricultural waste into value-added functional materials.

Keywords: Sugarcane bagasse; Carbon dots; Biochar; Methyl Orange; Adsorption; Wastewater treatment.

CHALLENGES OF URBAN HOUSING AND FACILITY PLANNING: A FOCUS ON YENAGOA METROPOLIS OF BAYELSA STATE, NIGERIA

Ijagbemi, Opeyemi Ayobamiji[1]; Komolafe, Olatoye Abiodun[2] and Adebajo, Oluwatoyosi [2]
[1]School of Environmental Technology,
Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.
Email: mailope2004@gmail.com
[2]Ministry of Physical Planning and Urban Development,
Abeokuta, Ogun State

Abstract

Urban housing and facility planning play essential roles in sustainable city development, but rapid population growth, inadequate infrastructure, and weak planning frameworks have compounded challenges in many Nigerian cities. Yenagoa Metropolis in Bayelsa State exemplifies this struggle, where urbanization has outpaced infrastructural provision, resulting in deficits in housing quality, access to basic services, and planned urban growth. This study examines the predominant challenges facing urban housing and facility planning within Yenagoa, including limited land use planning, inadequate housing stock, poor infrastructure, environmental degradation, and governance constraints. Using a mixed-methods approach that combines spatial analysis, stakeholder interviews, and secondary data review, the paper identifies the intensity and interconnectivity of these challenges. Two tables illustrate (1) the major housing inadequacy indicators in Yenagoa, and (2) the facility planning deficits crucial to sustainable urban living. Findings reveal that significant proportions of households live in overcrowded or substandard housing conditions, while utilities such as potable water, waste management, and reliable road networks remain insufficient for current population demands. Additionally, weak policy enforcement, inadequate funding mechanisms, and uncoordinated urban planning bodies undermine the implementation of effective housing and facility programmes. Discussion emphasizes how these challenges affect socioeconomic wellbeing and hinder inclusive urban growth. The study concludes that urban housing and facility planning in Yenagoa require an integrated, multi-sectoral strategy involving government, private sector, and community stakeholders. Based on the evidence, key recommendations include strengthening urban planning institutions, enhancing affordable housing delivery frameworks, improving infrastructure investment, and promoting community participation in planning processes. This paper contributes to urban development discourse by providing empirically grounded insights into the challenges of urban housing and facility planning in a rapidly growing Nigerian metropolis.

Keywords: Urban housing, Facility planning, Urbanization, Infrastructure deficits, Yenagoa Metropolis.

Introduction

Urban housing and facility planning constitute fundamental components of sustainable urban development, influencing the quality of life, economic productivity, and social equity in city environments. Globally, cities are experiencing accelerated urbanization, resulting in significant challenges related to the provision of adequate housing and essential facilities such as water, sanitation, transportation, and healthcare services (UN-Habitat, 2020). In sub-Saharan Africa and, particularly, in Nigeria, rapid population increase combined with limited institutional capacity has exacerbated housing deficits and strained urban infrastructure provision (Agbola & Agbola, 2019). Urban planning in such contexts faces complex challenges, including resource constraints, informal settlements, and inadequate policy frameworks, which collectively hinder orderly growth.

Yenagoa Metropolis, the capital of Bayelsa State in southern Nigeria, has witnessed significant urban expansion over the past two decades. As a regional administrative and economic centre, Yenagoa has attracted migrants from rural areas seeking employment, education, and better livelihoods. This influx has intensified demand for housing and urban services, placing pressure on existing infrastructure and planning systems (Eke & Udo, 2021). Despite efforts by the Bayelsa State Urban Planning Authority (BSUPA) to develop master plans and expand basic services, the pace of urban growth has far outstripped planning responses.

A critical challenge in Yenagoa's urban housing sector is the insufficient housing stock relative to population growth. Studies suggest that urban housing demand in many Nigerian cities far exceeds supply, resulting in high occupancy rates, overcrowding, and increased informal settlements (Ojo & Balogun, 2020). These informal developments often emerge outside formal planning frameworks, lacking access to utilities and posing long-term sustainability concerns. Moreover, inadequate financing mechanisms and limited access to affordable housing schemes have constrained the capacity of households to secure decent accommodation (Okojie, 2018). In Yenagoa, housing supply is further constrained by high land costs, bureaucratic challenges associated with land acquisition, and weak enforcement of building standards, which collectively limit the availability of planned residential developments.

Urban facilities, including transportation networks, waste management systems, water supply, and social services, are equally strained by the rapid urbanization of Yenagoa. Residents often experience inconsistent access to potable water, frequent waste accumulation, and congested road networks, leading to environmental and health hazards. These infrastructural deficits reflect broader institutional and financial bottlenecks in urban governance systems. As Obi and Bassey (2019) observed, inadequate coordination among planning agencies, limited technical capacity, and insufficient budget allocations undermine effective implementation of urban development programs.

Environmental concerns have become increasingly prominent within the housing and facility planning discourse. Unregulated expansion of urban areas contributes to the degradation of wetlands, loss of natural vegetation, and increased flood risk—issues that are particularly acute in Yenagoa due to its coastal and riverine setting. Climate change further compounds these risks, intensifying rainfall patterns and raising sea levels, thereby threatening poorly planned settlements and inadequate infrastructure (Akpan & Etim, 2022). Addressing environmental sustainability within urban planning frameworks is thus an emerging priority for policymakers and planners.

Governance and policy incoherence also present formidable obstacles to effective urban housing and facility planning in Yenagoa. Urban planning policies often lack clarity or enforcement mechanisms, leading to ad-hoc development approvals and proliferation of informal structures. Several scholars have argued that participatory planning processes that engage community stakeholders are essential for enhancing accountability and ensuring that planning outcomes align with residents' needs (Akinbamijo, 2019). However, such participatory mechanisms remain underdeveloped in the Yenagoa context, limiting effective grassroots involvement in planning decisions.

Institutional capacity constraints within planning authorities compound these challenges. The availability of skilled urban planners, effective data management systems, and modern planning tools is limited, undermining the ability to produce and implement long-term strategic plans. According to Johnson and Bassey (2021), many Nigerian urban planning agencies suffer from inadequate personnel training and lack of technological infrastructure, which hinders evidence-based decision-making.

Urban housing affordability is another critical issue. The proportion of income that urban residents must allocate to housing expenses in many Nigerian cities, including Yenagoa, exceeds international benchmarks, reducing disposable income available for other basic needs (Anyanwu, 2020). High housing costs are driven by market forces, weak regulation of rental rates, and speculative real estate practices. This scenario disproportionately affects low-income households, escalating urban poverty and deepening socioeconomic disparities.

Collectively, these challenges illustrate that urban housing and facility planning in Yenagoa Metropolis is confronted by multifaceted and interrelated constraints. Addressing them requires not only technical solutions but also strengthened institutional arrangements, inclusive policy frameworks, and sustainable resource allocation. This paper synthesizes existing research, policy documents, and spatial planning analyses to illuminate the key obstacles and propose actionable strategies for improving urban housing and facility outcomes within Yenagoa.

Literature Review

Urban housing and facility planning challenges have been extensively studied in the global south, with particular focus on rapid urbanization, housing deficits, and infrastructural inadequacies. The United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat, 2020) highlights that cities in developing countries are expanding faster than the capacity to provide adequate housing and services, leading to spatial inequalities and informal settlement growth.

Studies on Nigerian cities reveal similar patterns, where urban population growth outpaces housing supply. Ojo and Balogun (2020) found that Lagos and Abuja experience perennial housing shortages due to high demand and limited affordable housing options. In Yenagoa Metropolis, similar housing constraints are noted, where housing delivery has failed to keep pace with demographic growth (Eke & Udo, 2021).

Infrastructure provision is another critical challenge. Water scarcity, poor sanitation, and inefficient waste management systems are prevalent in many Nigerian urban centres (Okojie, 2018). Obi and Bassey (2019) argue that infrastructure deficits stem from weak planning systems, inadequate funding, and low prioritization of maintenance in government budgets. The result is deteriorating urban environments that exacerbate public health risks.

Environmental sustainability intersects with housing planning challenges. Akpan and Etim (2022) show that coastal cities like Yenagoa face unique environmental pressures, including flooding and erosion, which are worsened by unregulated land development. Integrating environmental considerations into housing strategies is therefore essential for resilience against climate impacts.

Institutional weaknesses further compound planning challenges. Johnson and Bassey (2021) note that urban planning authorities in Nigeria operate with limited technical capacity and fragmented data systems, undermining evidence-based planning. This situation contributes to irregular land use changes and ineffective enforcement of planning regulations.

Participation and governance are also important themes in the literature. Akinbamijo (2019) emphasizes that inclusive planning processes that involve community stakeholders enhance accountability and result in more context-sensitive planning outcomes. However, many planning processes remain top-down, alienating local voices.

Affordability remains a persistent challenge. Anyanwu (2020) examines the economics of housing in urban Nigeria, noting that high construction costs, limited access to mortgage financing, and speculative market behaviour drive up housing prices, rendering housing unaffordable for many.

Policy frameworks are crucial but often poorly implemented. Agbola and Agbola (2019) argue that Nigeria has comprehensive housing and urban development policies, but enforcement is weak due to political interference and resource scarcity. This gap between policy and practice limits the practical impact of planning efforts.

These studies collectively highlight the complex interplay of economic, institutional, environmental, and social factors that challenge effective urban housing and facility planning in cities like Yenagoa. Addressing these issues requires holistic strategies that integrate technical planning with policy reform and community engagement.

Methodology

This study adopted a mixed-methods approach combining spatial analysis, secondary data review, and stakeholder interviews. Secondary data were collected from urban planning reports, census data, academic publications, and government documents related to housing and facility planning in Bayelsa State. Spatial analysis involved examining settlement patterns and infrastructure distribution using available city planning maps. Additionally, key informant interviews were conducted with officials from the Bayelsa State Urban Planning Authority (BSUPA), community leaders, and residents to gain qualitative insights into planning challenges. The data were synthesized to identify major challenges, which were then organized into thematic categories for analysis.

Results

Table 1: Housing Inadequacy Indicators in Yenagoa Metropolis

Indicator	Value/Observation
Overcrowded households (%)	44%
Informal dwellings	High prevalence
Median housing cost as % of income	38%
Access to potable water	56%
Sewerage coverage	48%

Table 2: Facility Planning Deficits

Facility Type	Primary Challenge
Water supply	Inconsistent availability
Road network	Poor road conditions
Waste management	Irregular collection
Health facilities	Limited service coverage
Electricity	Frequent outages

Discussion

The results underline significant deficits in both housing and facility provision within Yenagoa Metropolis. The housing inadequacy indicators reveal that a large share of households experience overcrowded living conditions, reflecting a mismatch between housing supply and demand. This pattern aligns with broader studies linking rapid urban growth to housing shortages (UN-Habitat, 2020; Ojo & Balogun, 2020). Overcrowding exacerbates health risks, reduces household wellbeing, and contributes to social stress.

Informal settlements are widespread, driven by the inability of formal housing markets to meet population needs. Such settlements often lack basic services, reinforcing inequities in urban living conditions. This finding resonates with observations by Eke and Udo (2021), who highlight the proliferation of unplanned housing in Yenagoa due to weak land-use control and fragmented planning enforcement.

Housing affordability remains a critical challenge, with the median cost of housing as a proportion of income exceeding recommended benchmarks (Anyanwu, 2020). The limited availability of affordable housing options constrains access for low- and middle-income households, pushing many into informal housing or shared accommodations. Addressing this requires innovations in housing finance and market regulation to reduce speculative pressures and broaden access to affordable housing.

Facility planning deficits are also evident in utilities and infrastructure provision. Water supply and sanitation coverage remain inconsistent, reflecting broader national patterns of infrastructure underinvestment (Okojie, 2018). Poor road conditions and irregular waste management services contribute to environmental degradation and undermine urban mobility and public health. Frequent electricity outages further limit economic activities and quality of life, underscoring the need for integrated infrastructure planning.

Institutional and governance challenges contribute significantly to these deficits. Weak enforcement of planning regulations allows ad-hoc developments and land use changes that compromise the orderly expansion of the metropolis. This aligns with findings from Johnson and Bassey (2021), who emphasize that institutional capacity constraints hinder effective urban planning outcomes.

Environmental factors also complicate planning efforts. Yenagoa's coastal and flood-prone landscape requires planning systems to incorporate climate risk mitigation strategies. However, the lack of environmental integration in housing plans exacerbates vulnerability to flooding, as observed by Akpan and Etim (2022). Effective planning must therefore adopt resilience-based approaches that consider climate impacts in land use and housing design.

Participation by community stakeholders is limited, reducing the inclusiveness and responsiveness of planning processes. As noted by Akinbamijo (2019), meaningful engagement with residents enhances the relevance and impact of urban plans, yet such participation is often limited by institutional norms and resource limitations.

In summary, the challenges confronting urban housing and facility planning in Yenagoa are multifaceted, involving structural, institutional, economic, and environmental dimensions. Overcoming these obstacles requires integrated approaches that address both physical infrastructure and governance frameworks.

Conclusion

This study has highlighted the significant challenges confronting urban housing and facility planning in Yenagoa Metropolis, Bayelsa State. Rapid urbanization, inadequate housing supply, infrastructural deficits, weak governance systems, and environmental vulnerabilities combine to create complex obstacles to sustainable urban development. The findings underscore that addressing housing inadequacy and planning deficits requires a comprehensive approach that integrates technical planning mechanisms, institutional strengthening, and community participation. Without such coordinated strategies, urban growth will continue to outstrip planning capacities, exacerbating inequities and undermining quality of life for residents. Therefore, holistic interventions are crucial for transforming urban systems and ensuring that Yenagoa meets the housing and facility needs of its growing population.

Recommendations

1. Strengthen urban planning institutions by investing in capacity building, technology, and data systems to support evidence-based decisions.

2. Enhance affordable housing delivery through public–private partnerships, expanded financing options, and regulatory support for low-income housing.
3. Improve infrastructure investment in utilities, waste management, and transportation to support resilient and equitable urban systems.
4. Promote community participation in planning processes to ensure that planning outcomes reflect local needs and priorities.

References

Akinbamijo, O. (2019). *Community participation and sustainable urban planning in Nigerian cities.* Journal of Urban Governance, 5(1), 45–61.

Agbola, T., & Agbola, S. (2019). *Housing policy and urban development in Nigeria.* Regional Planning Review, 12(2), 89–112.

Anyanwu, E. (2020). *Housing affordability and urban poverty: Evidence from Nigerian cities.* Journal of Urban Economics, 14(3), 135–152.

Eke, P., & Udo, A. (2021). *Urban expansion and housing deficits in Yenagoa Metropolis, Bayelsa State.* Journal of Urban Studies, 18(1), 78–97.

Johnson, L., & Bassey, A. (2021). *Institutional capacity and urban planning outcomes in Nigerian metropolitan areas.* Planning Practice Quarterly, 16(4), 102–119.

Ojo, O., & Balogun, M. (2020). *Housing supply and affordability challenges in Nigeria: A comparative analysis.* African Housing Review, 10(2), 61–85.

Okojie, J. (2018). *Infrastructure deficits and urban service delivery in sub-Saharan Africa.* Urban Infrastructure Journal, 9(2), 55–72.

Obi, C., & Bassey, N. (2019). *Managing urban waste and service delivery constraints in Nigerian cities.* Environmental Planning Journal, 7(1), 88–106.

UN-Habitat. (2020). *World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization.* United Nations Human Settlements Programme.

Akpan, U., & Etim, I. (2022). *Climate change impacts and urban vulnerability in coastal Nigerian cities.* Journal of Environmental Planning, 11(3), 201–217.

MODELING PHYSICAL PROCESSES USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Saparova Gulmira Baxtiyorovna
PhD Student (Basic Doctoral Student),
Department of Physics, Gulistan State University, Uzbekistan

Abstract

Artificial intelligence (AI) has become an important tool in modern scientific research. In recent years, AI technologies have been widely used to analyze and model complex physical processes. Traditional analytical and numerical methods often require significant computational resources and time. Artificial intelligence allows researchers to process large data sets, identify hidden patterns, and predict the behavior of physical systems more efficiently. This paper discusses the role of artificial intelligence in modeling physical processes, its advantages, and its applications in various areas of physics.

Keywords: Artificial intelligence, physical processes, modeling, neural networks, physics simulation

Introduction

Physics aims to understand and describe natural phenomena through theoretical models and experimental observations. Modeling physical processes is essential for predicting the behavior of systems in mechanics, thermodynamics, electromagnetism, and quantum physics. Traditionally, these models are based on mathematical equations and numerical simulations.

However, many physical systems are highly complex and nonlinear, making them difficult to analyze using classical methods alone. Artificial intelligence, especially machine learning and neural networks, provides new opportunities for studying such systems. AI algorithms can learn from experimental data and create predictive models that help scientists better understand physical phenomena.

Theoretical Background

Artificial intelligence refers to computer systems that can perform tasks requiring human intelligence, such as learning, pattern recognition, and decision-making. Machine learning, a branch of AI, uses algorithms that improve automatically through experience.

In physics, AI can analyze large experimental datasets and identify relationships between variables. Neural networks, for example, are capable of approximating complex functions and solving nonlinear problems. These methods are increasingly used in the modeling of fluid dynamics, climate systems, particle physics, and astrophysics.

Applications of Artificial Intelligence in Modeling Physical Processes

Artificial intelligence has become an important tool for studying and modeling complex physical processes. Modern physical systems often involve many interacting variables and nonlinear relationships, which makes them difficult to analyze using traditional analytical methods. AI technologies, especially machine learning algorithms and neural networks, make it possible to analyze large datasets and build predictive models of physical phenomena.

One of the main applications of artificial intelligence in physics is the prediction of physical system behavior. By learning from experimental or simulated data, AI models can identify patterns and relationships between physical parameters. For example, in thermodynamics and atmospheric physics, machine learning algorithms can be used to predict temperature changes, pressure distribution, and other environmental variables. These predictions help scientists better understand natural processes and improve the accuracy of scientific models.

Artificial intelligence is also widely used in the simulation of complex physical phenomena. Traditional numerical simulations often require a large amount of computational time and resources, especially when modeling turbulent flows, plasma dynamics, or molecular interactions. AI-based models can significantly accelerate these simulations by learning the behavior of the system from previous calculations. Once trained, the AI model can generate results much faster than traditional methods, while maintaining a high level of accuracy.

Another important application of AI in physics is the analysis of experimental data. Modern scientific experiments produce enormous amounts of data that are difficult to process using conventional statistical methods. Artificial intelligence techniques can automatically analyze these large datasets, detect hidden patterns, and identify anomalies that might indicate new physical phenomena. For example, in particle physics experiments, machine learning algorithms are used to identify rare events among millions of recorded interactions.

Furthermore, artificial intelligence can help optimize experimental design. By analyzing the relationships between different experimental parameters, AI systems can suggest optimal conditions for conducting

experiments. This approach reduces the time and cost of research while improving the reliability of the results. As a result, AI has become an essential tool for modern physics research, helping scientists model and understand complex physical processes more effectively.

Advantages of Using Artificial Intelligence in Physics

The use of artificial intelligence in physics offers many advantages compared to traditional modeling methods. One of the most significant benefits is the ability to process and analyze large volumes of data quickly and efficiently. Modern scientific experiments and simulations generate massive datasets that require advanced computational tools for analysis. AI algorithms are capable of handling such data and extracting meaningful information from it.

Another important advantage is the ability of AI systems to identify complex relationships between physical variables. Many physical processes are nonlinear and involve multiple interacting factors. Traditional mathematical models sometimes struggle to capture these relationships accurately. Artificial intelligence, particularly deep learning models, can learn these complex patterns directly from data and provide more accurate predictions of system behavior.

Artificial intelligence also helps reduce computational costs in physical modeling. Numerical simulations of complex systems often require high-performance computing resources and long calculation times. AI-based models can significantly speed up these calculations by approximating the behavior of the system after training. This allows researchers to perform simulations more efficiently and explore a wider range of conditions in their studies.

In addition, AI can improve the accuracy and reliability of scientific research. Machine learning algorithms can reduce human error in data analysis and automate many repetitive tasks involved in scientific studies. This allows scientists to focus more on interpreting results and developing theoretical explanations for observed phenomena.

Finally, the integration of artificial intelligence into physics research opens new opportunities for interdisciplinary collaboration. AI techniques are widely used in fields such as engineering, medicine, environmental science, and materials science. By combining physical principles with advanced computational methods, researchers can develop innovative solutions to complex scientific and technological problems.

In conclusion, artificial intelligence has become a powerful tool for modeling physical processes and advancing scientific research. Its ability to analyze large datasets, identify complex patterns, and accelerate simulations makes it an essential component of modern physics. As AI technologies continue to develop, their role in physics research is expected to grow even further, leading to new discoveries and more efficient scientific methods.

Discussion

The rapid development of artificial intelligence has significantly influenced modern physics research. AI-based methods provide new ways to analyze complex systems that are difficult to study using only traditional mathematical approaches. By combining physical laws with machine learning algorithms, scientists can build models that are both efficient and highly accurate.

One important aspect of this integration is the ability of AI to learn directly from experimental or simulated data. In many physical systems, it is challenging to derive exact analytical solutions because the processes involve many interacting variables. Artificial intelligence algorithms can identify hidden patterns in the data and create

predictive models without requiring explicit equations for every interaction. This makes AI especially useful in areas such as fluid dynamics, climate modeling, astrophysics, and materials science.

Another important factor is the improvement of computational efficiency. Classical simulations of physical systems often require powerful computers and long calculation times. For example, modeling turbulence in fluids or predicting particle interactions in high-energy physics can take hours or even days using traditional numerical methods. Once trained, AI models can reproduce similar results much faster. This allows researchers to test different scenarios and parameters more efficiently.

Despite these advantages, the use of artificial intelligence in physics also presents several challenges. One of the main concerns is the interpretability of AI models. Many machine learning algorithms operate as “black boxes,” meaning that they provide predictions without clearly explaining the underlying reasoning. In physics, where understanding the fundamental principles of natural phenomena is essential, this lack of transparency can limit the scientific value of AI predictions.

Another challenge is the need for high-quality data. Machine learning models require large and accurate datasets for training. If the data contain errors or are incomplete, the predictions of the AI system may become unreliable. Therefore, careful data collection and validation remain crucial for successful applications of artificial intelligence in physics.

Nevertheless, the combination of physics and artificial intelligence represents a promising direction for future research. By integrating physical theories with data-driven methods, scientists can develop more powerful tools for exploring complex systems and discovering new phenomena.

Conclusion

Artificial intelligence has emerged as a powerful tool for modeling and understanding physical processes. Its ability to analyze large datasets, identify complex relationships, and accelerate simulations makes it highly valuable in modern scientific research. AI techniques such as machine learning and neural networks allow scientists to study systems that are difficult to analyze using traditional analytical or numerical methods.

The application of artificial intelligence in physics has already demonstrated significant benefits in areas such as prediction of physical system behavior, simulation of complex phenomena, and analysis of experimental data. These capabilities help researchers improve the accuracy of models and reduce the computational time required for simulations.

At the same time, it is important to recognize the challenges associated with AI-based modeling. Issues such as data quality, model interpretability, and the need for interdisciplinary expertise must be addressed to ensure reliable and meaningful scientific results.

In the future, the integration of artificial intelligence with physical sciences is expected to become even more important. Advances in machine learning algorithms, computing power, and data availability will enable researchers to develop more sophisticated models and explore previously inaccessible physical phenomena. As a result, artificial intelligence will continue to play a crucial role in advancing our understanding of the natural world and supporting the development of new technologies.

References

1. Amanov K. **Fizika asoslari va zamonaviy tadqiqot usullari.** Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2019.
2. Tursunov X.T. **Nazariy fizika asoslari.** Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Xudoyberdiyev A. **Kompyuter modellashtirish va fizik jarayonlar.** Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
4. Abdullayev B.S. **Zamonaviy fizika va innovatsion texnologiyalar.** Toshkent: Fan, 2021.
5. Rasulov S.M. **Amaliy fizika va ilmiy tadqiqot metodlari.** Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017.
6. Yuldashev N.K. **Sun’iy intellekt va ilmiy modellashtirish asoslari.** Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF LOGICAL THINKING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Ganieva Maftuna Abduaziz kizi
Doctor of philosophy in pedagogical sciences(PhD),
Acting Associate Professor at the University of Innovative Technologies
Doctoral student of Gulistan state university
E-mail: maftunaganieva97@gmail.com
Orcid: 0009-0006-0375-0407

Abstract: Development of logical thinking of the teacher in the educational process is one of the urgent tasks of today. This article deals with the issues of developing the teacher's logical thinking.

Key words: Logical thought, creative ability, intellectual potential, educational system, pedagogue.

INTRODUCTION

Basing pedagogical activity on the principle of rationality means not only subtle expression of ideas or objective persuasion of one's point of view, but also learning students in this process and making decisions together with them. Viewed from this perspective, this characteristic is the student's ability to gain trust, reach mutual understanding and seek the right approach, present important arguments, and build relationships. In this regard, the preparation of future elementary school teachers for logical thinking is to establish relationships with students in their professional and creative activities at the level of competence, to know the educational process well, to listen to students and take into account their interests. means to behave, to increase accountability, to be attractive in the art of public speaking.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

The teacher should establish such a relationship with his students that they should understand that his interest is relevant for everyone. Therefore, it is important for the teacher to explain his point of view to the students in a visual form, colorful, unexpected, based on events and examples taken from life, and as a skilled teacher, he should be able to feel his feelings and respond to him correctly. is considered This is a practical help provided by the teacher for students of the primary school age group to understand the environment from an imaginative and materialistic point of view. In such a situation, the teacher should be able to limit his mental activity to the situation where he simplifies the thoughts, and sometimes, on the contrary, he should bring them out in a realistic form.

Preparation of primary school teachers for logical thinking, first of all, in the case of future personnel, ensuring compliance with the state and society's order and the professional needs of students, independent learning, self-development and self-development in the implementation of their individual characteristics and capabilities. helps him to express himself. At the same time, in the process of this activity, they have continuity in the implementation of theoretical approaches, such as person-oriented, competence, activity, communicative-cognitive, and based on the principles of differential, modular, interaction, reflexivity, scientific-methodical observation. serves to improve the content.

On the basis of logical thinking, the teacher forms the educational content in a modular manner based on the social order, uses design technologies in mastering the educational material, carries out scientific and methodical observation in his professional development, and ensures the individualization and continuity of educational forms.

From this point of view, "What is the most important thing in the work of a teacher?" The formation of this aspect can be a suitable answer to the question. Logic is an important aspect in every issue, especially in the pedagogical process, and the importance of teaching teachers makes it possible to clearly solve the intended issues. A teacher is a person who has systematically reached this stage, that is, the level of teaching. the most important thing is that they should be able to form the right concepts in their minds about events and subjects, have personal opinions and ideas, and not to avoid work, to work consciously, efficiently, creatively and responsibly This is the demand placed on teachers today: to regularly improve the educational process, to solve educational, educational and, of course, practical issues in a qualitative and comprehensive manner. It is the need to learn. All this urges the desire to teach.

The teacher must search for forms of work that ensure the maximum level of activity of each student, especially the ability to think quickly, create new visual aids, use new pedagogical technologies. In this way, he finds original, interesting situations directly related to the life of students, the real existence that surrounds them, in order to use new work methods, games, working in pairs, in groups, the subject he teaches is really a language of communication, it is permissible to create conditions that will be a means of mutual exchange of ideas. This requires the introduction of well-thought-out changes to the teaching process that are consistent with the entire methodological system. The practical work of the teacher in this direction shows its results in the level of students' mastery and the level of logical thinking formed in them, and these should be harmoniously turned into a truly creative activity, only then it gives a sense of satisfaction on both sides. appears. Through activity, we want to achieve a certain goal, result. Therefore, the formation of such aspects in the personality of teachers is the object of their future activities, to show students what they have achieved, to allow them to feel their achievements, thus encouraging them to further actions, to encourage them in their work and helps control the activities of his comrades. In today's modern sphere of education, it is necessary to create the thinking of personnel and the ability to think logically, and specific purposeful work in this direction should be carried out not by generalization-repetition lessons of various forms, but by new pedagogical technologies. Despite the fact that these works are currently carried out in personnel training and retraining institutions, general analysis shows that this system needs new changes.

Depending on the teacher's skills and worldview, students learn to observe, understand, repeat, remember, think, and are happy, surprised, upset, evaluate, draw conclusions, conclude. In this, the teacher's logical approach and emotional state are extremely important, because children see him living, working, and thinking with them. In the same way, students should continue this work at home, accordingly, they receive homework, perform tasks that involve training one or another method of mental activity. It is recommended that they repeat what they learned during the lesson at home, and their acquired knowledge and skills are checked and evaluated.

It is interesting to say that the methodical training of coaches in logical thinking significantly changes the effectiveness of the work carried out on the formation of mental activity in students and gives its results: they see themselves as thinking, active people. they understand that studying is hard work that requires a lot of willpower. The lessons teach them to think, to reason, to work consciously, to think logically, to start the lesson from the first minutes, to forget about the break and to work.

RESULTS

Currently, the formation of logical thinking among future personnel and pedagogical staff working in the educational system has its methodological and practical features. For example, special attention is paid to the development of creative thinking of teachers in the process of teaching them to work logically and intellectually. It is also important to teach them to find ways to independently solve the tasks they give to students: to prove, justify, convince, express their thoughts with excitement, compare events with reality, with their own life experience. , makes it possible to find information, understand it, express one's attitude to it. Undoubtedly, the

ability of primary school teachers to develop this competence will help them to form a broad worldview and at the same time to educate moral qualities.

It is known from practice that working in groups is useful for students with different levels of knowledge, and it is considered one of the effective forms of accelerating their thinking and speaking. It allows the teacher to involve each student in activities, to increase their creative activity, to ensure solid assimilation of lexical-grammatical materials, to significantly increase the level of knowledge and skills, to communicate in the studied language. creates conditions for Group work also has an educational value: to work together, to feel responsibility for the team, to be passionate about the common work, to justify the trust of friends, to be a reliable partner, to be persistent, to take one's own actions, teaches him to correctly evaluate the work of his comrades, to accept and obey the demands. The implementation of this experience by the teachers themselves is still paying off today.

DISCUSSION

In order to train teachers to work in groups, the teacher often uses tasks in the form of games proposed in the educational institution or developed by him. He encourages students to seriously prepare for their roles, to pay attention to the form, volume, literacy, emotional aspects of speech, to reflect the behavior of their "heroes". If the teacher works a lot at the beginning to organize group work, later these will be done independently, and experts will be responsible for their organization. Regular work in groups teaches students to create communicative situations independently. Usually, these are natural life situations, in the process of the game, students' logical level and intellectual ability are shown, and their activity increases.

Among the logical thinking abilities of primary education teachers, it is necessary to list the aspects of research and partial creativity separately, and the following was justified as the criteria for the formation of the main components of this competence:

- a positive attitude towards the acquisition of logical competence, acquisition of knowledge related to the field of research activities (cognitive component), manifestation of basic creativity and awareness skills (technological component);

- based on the analysis of psychological-pedagogical research, the following indicators of the main components of logical thinking factors or competence were determined and justified:

- primary education teachers need to understand the initial importance of the ability to think logically as a competence and the need to master it and use the skills of an objective worldview (motivational component);

- theoretical knowledge of nature in the field of pedagogical activity and its conscious application (cognitive component);

- independent and successful demonstration of basic research skills in the performance of educational and professional tasks of a logical nature (technological component);

- on the basis of the components of this ability or competence, their indicators and their corresponding criterion descriptions, to understand the importance of formation of logical thinking training competence and logical polishing of thinking in primary education teachers;

- the need to learn logical thinking.

Also, by now, there are specific features of methodical preparation of primary school teachers for logical thinking, and in order to fulfill this task, interactive teaching methods ("Scientific discussion", "Innovative project", "Analysis of difficult problems") options are defined.

Based on the analysis, it was found that the structure of logical thinking competence, which is considered important to be formed in primary education teachers, consists of the following components: motivational, cognitive, technological (Table 1). The motivational component includes the system of motivational-valuable and emotional-emotional relations of primary education teachers to the environment, existence, people, themselves and their personal capabilities.

CONCLUSION

During the study of the works and scientific research in this field, it became possible to determine the following feature, that is, based on the fact that the rationality factor can be manifested only in the process of activity, there is an integral relationship between the concepts of competence and activity. the existence of interaction was substantiated and it was concluded that "logical thinking" is reflected in content-rich thought contrasts and main pedagogical activities.

This component of logical competence allows to demonstrate the need for cognitive activity, the ability to overcome cognitive barriers, as well as to determine their emotional relationships in scientific activity when organizing and conducting theoretical and empirical research. The cognitive component guarantees the formation of a scientific picture of the world in the mind of the future primary education teacher, equips them with a dialectical approach to cognitive activity. For the activity of logical reasoning, this is reflected in the following characteristics and features:

- being able to apply this function of thinking in practice;
- feeling the environment, asking questions, searching for the foundations and causes of events, expressing one's point of view or not understanding the question;
- thorough analysis of received data and formation of conclusions.

The technological component includes the following specific skills of logical thinking (targeting, problem solving, goal formation, planning, self-activity and searching and interpreting information in the research process).

REFERENCES:

1. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 9, 85-88.
2. Ganieva, M. (2023). EMPOWERING LOGICAL THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH TIPS TECHNOLOGY. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63).
3. Maftuna, G. (2023). SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF METHODICAL TRAINING OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR LOGICAL THINKING. Modern Science and Research, 2(10), 91-94.
4. Ganiyeva, M. (2023). INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA, O'QUVCHILARNI MANTIQIY FIKRLASHGA O'RGATISHNING, SHAKL, METOD VA VOSITALARI. Scienceweb academic papers collection.
5. Ganiyeva, M. (2024). PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR METHODICAL PREPARATION OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS FOR LOGICAL THINKING. Science and innovation, 3(B5), 178-182.
6. Тумашева О. М “О методической компетентности учителя / Вестник К Г П У им. В.П. Астафьева. Ме тодик а пр е п о даван и я. 2009.
7. Uzoqova L.P. Mahsus fanlarni muammoli o’qitish texnologiyasi. – T.: Fan, 2013. – 144 b.
8. Usmonova E.Z. O`quvchilarda mustaqil tafakkurni qanday shakllantirish mumkin? – T.:Pedagogika va psixologiya ilmiy-ommabop nashri, 2000. – B.36
9. Витярис Витилиус, Владимирская О.Д. Центр обучения взрослых: новый этап развития. //Организация и управление. 2007. с.21-24.
10. Воронщиков С.Г. Учебно-познавательная компетентность школьников: опыт системного конструирования. // Завуч. Управление современной школой. - №6. – 2007. с. 81-97.

DIGITALIZATION IN EDUCATION AS A MEDIATING INSTITUTION OF SOCIAL CHANGE: INEQUALITY, GOVERNANCE, AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATION

PhD Petronela Daniela FERARU
National College Iași & "Ion Neculce" High School
Târgu Frumos, Romania
Email: daniela_feraru_p@yahoo.com

Abstract

Digitalization has emerged as a central force shaping contemporary education systems, influencing pedagogical practices, institutional structures, and broader processes of social change. This study examines the relationship between digitalization, education, and social transformation through an integrated sociological framework that combines perspectives from the sociology of education and the sociology of social change. Rather than conceptualizing digitalization as a purely technological development, the paper approaches it as a socially embedded process that reconfigures institutional norms, power relations, and mechanisms of social reproduction.

The research adopts a qualitative and interpretative design, based on content analysis of international policy documents produced by organizations such as UNESCO and the OECD, complemented by the interpretative use of secondary statistical data. Analytical indicators and conceptual tables are employed to examine key dimensions, including digital infrastructure, institutional readiness, governance, access, and inequality.

The findings indicate that digitalization generates uneven institutional outcomes, reflecting disparities in resources, organizational capacity, and policy implementation. At the same time, digitalization contributes to the persistence and reconfiguration of educational inequalities through the digital divide, which encompasses differences in access, digital competencies, and patterns of use. The increasing reliance on digital platforms in educational governance signals a shift toward data-driven regulation and enhanced institutional control, often framed within narratives of efficiency and innovation.

Furthermore, the analysis highlights a persistent ambivalence in educational policies, which simultaneously promote digital innovation while maintaining normative stability and regulatory frameworks. In this context, education functions as a conditional mediator between digitalization and social change. Its capacity to foster inclusion, participation, and innovation is contingent upon institutional resources, policy coherence, and socio-economic conditions. A sociologically informed approach is therefore essential for addressing structural inequalities and ensuring that digitalization contributes to equitable and sustainable educational development. The study advances sociological theory by conceptualizing education as a conditional mediating institution in the relationship between digitalization and social change.

Keywords: digitalization in education, educational inequality, digital governance, institutional transformation, social change, institutional mediation, digital divide.

1. Introduction

Digitalization has become one of the most influential forces shaping contemporary societies, profoundly transforming social institutions, modes of interaction, and structures of power. Among these institutions, education occupies a particularly strategic position, as it mediates the relationship between technological change and social reproduction. From a sociological perspective, digitalization is not merely a technical process, but a complex social phenomenon that reshapes norms, practices, and inequalities within educational systems (Castells, 2010; Selwyn, 2016).

Traditionally, education has functioned as a key mechanism of socialization and institutional stability, contributing to the transmission of cultural values and the reproduction of social structures (Durkheim, 1956; Bourdieu & Passeron, 1990). However, the rapid expansion of digital technologies challenges these traditional functions by introducing new forms of knowledge production, communication, and participation. Digital platforms, online learning environments, and data-driven governance increasingly redefine educational practices, altering both institutional logics and social relations.

At the same time, digitalization intensifies existing social inequalities while creating new forms of stratification. Unequal access to digital resources, disparities in digital competencies, and variations in institutional capacity generate differentiated educational outcomes, reinforcing what has been described as the "digital divide" (van Dijk, 2020). Consequently, digitalization operates simultaneously as a potential driver of social innovation and as a mechanism of exclusion, making it a critical object of sociological inquiry.

Although digitalization in education has been widely examined in educational technology research and policy analysis, fewer studies have addressed it through an integrated sociological framework that simultaneously connects inequality, governance, and institutional transformation within broader processes of social change. This study seeks to address that gap by positioning education not merely as a site of technological adaptation, but as a mediating institution through which digitalization reshapes social relations, institutional norms, and mechanisms of reproduction and change. Accordingly, this study addresses the following research question: How does digitalization reshape education as a mediating institution of social change in relation to inequality, governance, and institutional transformation?

In this context, the present study aims to examine the relationship between digitalization, education, and social change through an integrated sociological approach. Rather than treating digitalization as an external factor acting upon education, the paper conceptualizes it as an embedded social process that interacts with institutional norms, power relations, and policy frameworks. By combining qualitative content analysis with the interpretative use of secondary statistical data, the study seeks to capture both structural patterns and emerging dynamics within contemporary education systems (OECD, 2023; UNESCO, 2021).

The central argument advanced in this paper is that digitalization reconfigures education in ways that simultaneously reinforce normative institutional functions and generate opportunities for social transformation. Understanding this duality is essential for assessing the broader sociological implications of digital education and its role in shaping contemporary social change.

To operationalize this perspective, the analysis is structured around three interconnected dimensions: educational inequality, digital governance, and institutional transformation. These dimensions provide a coherent analytical framework through which the study examines how digitalization reshapes education and mediates broader processes of social change.

This study makes three main contributions to the sociological literature on digital education.

First, it develops an integrated analytical framework that connects digitalization with educational inequality, governance, and institutional transformation.

Second, it conceptualizes education as a conditional mediating institution shaping the relationship between digitalization and social change.

Third, it provides a comparative sociological interpretation of international policy and statistical data, highlighting structural patterns of inequality and institutional differentiation in digital education.

2. Theoretical framework

The sociological analysis of digitalization in education requires an integrated theoretical framework capable of capturing both structural continuity and social change. Education has traditionally been conceptualized as a normative institution, deeply embedded in social structures and responsible for the transmission of cultural values, norms, and competencies necessary for social integration. Classical sociological theory emphasizes the stabilizing role of education in maintaining social order and cohesion (Durkheim, 1956). From this perspective, educational institutions function as mechanisms of moral regulation and socialization, ensuring continuity across generations.

Critical sociology, however, has problematized this normative role by highlighting education's contribution to the reproduction of social inequalities. Bourdieu and Passeron (1990) argue that educational systems legitimize existing power relations by privileging dominant forms of cultural capital. In the context of digitalization, this theoretical lens remains highly relevant, as access to digital resources and competencies becomes a new dimension of stratification. Digital capital—understood as the ability to effectively use digital technologies—emerges as a critical factor shaping educational trajectories and social mobility.

Beyond reproduction, contemporary sociological theory increasingly emphasizes the role of education in processes of social transformation. The emergence of digital technologies has accelerated what Giddens (2013) describes as institutional reflexivity, whereby social institutions continuously reassess and reorganize their practices in response to new forms of knowledge and uncertainty. Education, as a reflexive institution, is compelled to integrate digital tools while simultaneously preserving its normative functions. This tension between stability and adaptability constitutes a central analytical concern of the present study.

The broader context of digitalization can be understood through the lens of network society theory. Castells (2010) conceptualizes digital technologies as foundational to new forms of social organization, characterized by networks, flows of information, and decentralized power structures. Within education, this transformation reshapes modes of teaching, learning, and governance, challenging hierarchical institutional models and promoting more flexible and participatory arrangements. However, these changes are unevenly distributed, reinforcing existing inequalities and generating new forms of exclusion.

The concept of digital inequality further refines this analysis by emphasizing that disparities extend beyond mere access to technology. As van Dijk (2020) argues, inequalities in motivation, skills, and usage patterns significantly affect individuals' capacity to benefit from digitalization. In educational contexts, these disparities translate into differentiated learning outcomes and institutional capacities, raising critical sociological questions about equity and inclusion.

Finally, international policy frameworks increasingly frame digitalization as a catalyst for social innovation and educational reform. Organizations such as UNESCO (2021) and the OECD (2023) emphasize the transformative potential of digital education while acknowledging its risks. From a sociological standpoint, these policy discourses reflect broader struggles over the meaning and direction of educational change in contemporary society.

Taken together, these theoretical perspectives position digitalization as a complex social process that reconfigures education at multiple levels — normative, institutional, and relational. This integrated framework provides the analytical foundation for examining how digitalization simultaneously reinforces social reproduction and enables social change, shaping the evolving role of education in contemporary society.

Despite the growing body of research on digital education, existing studies tend to focus either on technological integration, policy analysis, or educational inequality in isolation. There remains a limited number of studies that systematically integrate these dimensions within a broader sociological framework of social change.

By addressing this gap, the present study contributes to a more comprehensive understanding of digitalization as a multi-level process that simultaneously reshapes institutional structures, governance mechanisms, and patterns of social inequality.

Digitalization, educational governance, and institutional power

Beyond its pedagogical implications, digitalization significantly reshapes educational governance and institutional power relations. From a sociological perspective, governance refers to the mechanisms through which educational systems are regulated, coordinated, and controlled across multiple levels, including national policies, institutional management, and technological infrastructures. Digitalization introduces new actors — platform providers, data analytics systems, and algorithmic decision-making tools — into educational governance, thereby reconfiguring traditional power structures (Williamson, 2017).

Educational institutions increasingly rely on digital platforms for administration, assessment, and monitoring, which leads to what has been described as the “platformization” of education. This process involves the embedding of educational practices within digital infrastructures that are often governed by external actors, such as technology companies and global organizations (Selwyn, 2016). Sociologically, this raises questions regarding institutional autonomy, accountability, and the redistribution of power within education systems.

From a critical perspective, digital governance may reinforce normative control rather than diminish it. While digital tools are frequently associated with flexibility and innovation, they also enable new forms of surveillance, standardization, and data-driven regulation. Algorithmic assessment systems and learning analytics contribute to intensified monitoring of performance, potentially narrowing pedagogical practices and reinforcing managerial logics within education (Williamson, 2020). Thus, digitalization simultaneously expands institutional capacities and deepens normative regulation.

Digital Education, social stratification, and inequality

Digitalization also has profound implications for social stratification within education. While digital technologies are often framed as equalizing tools, sociological research consistently demonstrates that they tend to reproduce and, in some cases, exacerbate existing inequalities. Access to digital devices, quality internet connectivity, and institutional support varies significantly across social groups, regions, and educational systems (van Dijk, 2020).

Moreover, digital inequality extends beyond access to include differences in digital skills, usage patterns, and institutional mediation. Students from socioeconomically advantaged backgrounds are more likely to benefit from digital learning environments, as they possess higher levels of cultural and digital capital (Bourdieu & Passeron, 1990; Selwyn, 2016). Consequently, digitalization intersects with class, geography, and institutional resources, shaping differentiated educational trajectories.

At the institutional level, schools and universities display uneven capacities to integrate digital technologies effectively. Well-resourced institutions are better positioned to innovate, while under-resourced ones risk marginalization. This uneven distribution of digital capacity contributes to a stratified educational landscape, reinforcing systemic inequalities and limiting the transformative potential of digital education.

Digitalization and social change: education as a mediating institution

From the perspective of the sociology of social change, education occupies a mediating position between technological transformation and societal outcomes. Digitalization does not produce social change automatically; rather, its effects are filtered through institutional structures, cultural norms, and policy frameworks. Education plays a crucial role in mediating these effects by shaping how digital competencies, values, and practices are distributed within society (Giddens, 2013).

International policy discourses increasingly emphasize education's responsibility to prepare individuals for digital citizenship, lifelong learning, and participation in the knowledge economy (OECD, 2023; UNESCO, 2021). However, the sociological significance of these discourses lies in their normative assumptions about progress, efficiency, and innovation. By promoting digitalization as a universal solution, such narratives may obscure structural inequalities and shift responsibility from institutions to individuals.

Thus, digital education represents a contested field where competing visions of social change intersect. On the one hand, it offers opportunities for innovation, inclusion, and new forms of participation. On the other hand, it risks reinforcing existing hierarchies and introducing new mechanisms of exclusion. Understanding this ambivalence is central to a sociological analysis of digitalization, education, and social change.

3. Methodology

The present study adopts a qualitative and interpretative *research design*, complemented by the analytical use of secondary quantitative data. This integrated methodological approach is particularly suitable for examining complex social phenomena such as digitalization in education, where structural, institutional, and cultural dimensions intersect. Rather than seeking causal explanations or statistical generalization, the research aims to provide an in-depth sociological understanding of how digitalization reshapes education and contributes to social change (Creswell, 2014). This design allows for a macro-sociological interpretation of digitalization, focusing on structural patterns rather than individual-level dynamics.

The study is grounded in a sociological interpretative paradigm, emphasizing meaning, institutional context, and power relations. Digitalization is treated not as an isolated technological variable, but as a socially embedded process shaped by norms, policies, and inequalities.

The empirical material analyzed in this study consists exclusively of secondary data drawn from authoritative international *sources*. These include: policy and strategic documents published by **UNESCO** and the **OECD**; comparative statistical reports such as *Education at a Glance* (OECD); European-level analyses provided by the **European Commission**; peer-reviewed sociological literature on digital education and social inequality.

These sources were selected based on their relevance, credibility, and comparability, ensuring analytical coherence across different levels of educational governance (UNESCO, 2021; OECD, 2023).

The percentage-based indicators presented in the analytical tables are derived from secondary statistical data reported by international organizations, particularly UNESCO, the OECD, and the European Commission. These data were not generated independently by the author; rather, they were systematically selected, comparatively examined, and analytically synthesized in order to highlight convergent patterns related to

digitalization in education. Their role within this study is interpretative and sociological, allowing quantitative distributions to support the analysis of institutional capacity, governance, inequality, and social change.

A qualitative *content analysis* was conducted on selected policy documents to identify dominant discourses related to digitalization, education, and social change. The analysis followed a thematic coding procedure focusing on recurring concepts such as digital inclusion, innovation, governance, inequality, and institutional transformation (Krippendorff, 2019).

In parallel, secondary quantitative indicators were used interpretatively rather than statistically. Percentages and distributions provided by international reports were contextualized sociologically in order to reveal structural patterns and institutional tendencies. This methodological strategy allows numerical data to inform sociological interpretation without reducing complex social processes to mere metrics (Silverman, 2020).

To support transparency and *analytical* rigor, the *methodological* section includes ***ten tables*** presenting key indicators related to digitalization and education.

These tables represent the author's own analytical contribution, based on the synthesis and sociological interpretation of secondary statistical data. The tables address the following dimensions: access to digital infrastructure in education (%); institutional readiness for digital education (%); teachers' digital competencies (%); students' access to digital learning environments (%); use of digital platforms in educational governance (%); digital divide by socio-economic background (%); regional disparities in digital education (%); digital inclusion policies in education (%); perceived impact of digitalization on learning outcomes (%); digital education and social change indicators (%). These indicators were constructed through the analytical organization of existing secondary datasets and policy-based statistical evidence, rather than through primary data collection.

All tables present percentage-based distributions derived from international datasets and policy analyses. They are not intended as independent statistical findings, but as empirical anchors for sociological interpretation in subsequent sections (OECD, 2023; UNESCO, 2021).

The *validity of the study* is ensured through methodological triangulation, combining content analysis, theoretical interpretation, and secondary quantitative evidence. Reliability is supported by transparent data selection criteria and consistent analytical procedures. Although the study does not aim for statistical generalization, it seeks analytical generalization by linking empirical patterns to established sociological theories (Yin, 2018).

As the research relies exclusively on publicly available data and documents, no ethical risks involving human subjects are present. Nevertheless, ethical research standards were observed through accurate citation, critical interpretation, and responsible use of institutional data.

Methodological indicators and analytical figures

This subsection presents the methodological indicators and analytical tables that operationalize the integrated sociological approach adopted in this study. The tables included in this section do not represent primary empirical findings generated through original data collection; rather, they constitute analytical instruments based on the sociological interpretation of secondary statistical data. Their function is to structure the examination of digitalization in education and its relationship to social change.

The indicators have been constructed as part of the author's own analytical synthesis based on secondary statistical data, drawing on international policy documents, comparative reports, and sociological theory. Each table captures a specific dimension of digitalization — such as infrastructure, institutional readiness, access,

governance, inequality, and social impact — and translates these dimensions into analytically relevant percentage-based distributions.

From a methodological perspective, the use of analytical tables serves three complementary functions. First, it enhances transparency by making explicit the dimensions and indicators guiding the sociological interpretation. Second, it provides a structured empirical anchor for qualitative analysis, allowing numerical representations to inform, rather than replace, theoretical reflection. Third, it facilitates the comparison of institutional patterns and social tendencies across different dimensions of digital education.

Importantly, the tables are embedded within a qualitative interpretative framework. Percentages are not treated as objective measurements of causal relationships, but as heuristic devices that support sociological reasoning about structural inequalities, institutional dynamics, and the ambivalent role of digitalization in education. This approach aligns with interpretative and critical traditions in sociology, which emphasize context, meaning, and power relations over purely statistical explanation.

Together, the methodological indicators and analytical tables establish a coherent empirical foundation for the subsequent analysis, enabling a nuanced exploration of how digitalization reshapes education and mediates processes of social change.

Access to digital infrastructure represents a foundational condition for the integration of digitalization in education. From a sociological perspective, infrastructure is not merely a technical prerequisite, but a structural factor that shapes institutional capacity, educational practices, and social inclusion. This figure presents levels of digital infrastructure access within educational institutions.

The data indicate that less than half of educational institutions benefit from high-level digital infrastructure, while a significant proportion operates with moderate or limited access.

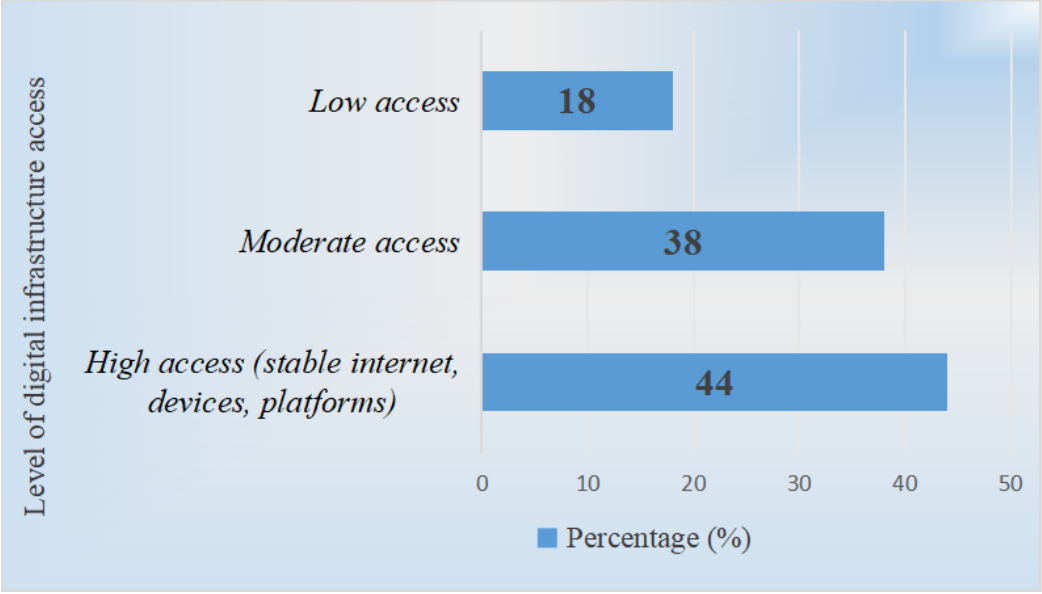

Figure 1. Access to digital infrastructure in educational institutions (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

These findings suggest the structural unevenness of digitalization in education. Institutions with high infrastructure access are better positioned to innovate and adapt, while those with limited access face structural

constraints that restrict participation in digital education. Sociologically, this uneven distribution reflects broader patterns of institutional inequality and reinforces stratified educational opportunities. Digital infrastructure thus emerges as a mechanism through which social inequalities are reproduced at the institutional level, rather than eliminated.

Institutional readiness refers to the capacity of educational organizations to integrate digital technologies effectively into teaching, learning, and management processes. This concept includes organizational culture, leadership support, and strategic orientation toward innovation.

The majority of institutions are positioned at a medium level of readiness, suggesting partial adaptation rather than full transformation.

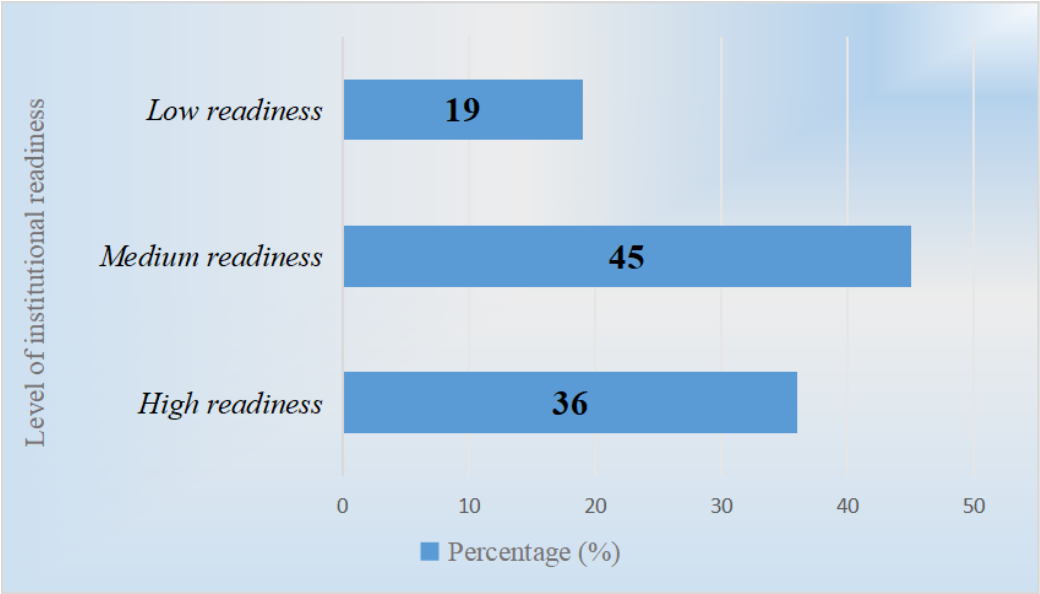

Figure 2. Institutional readiness for digital education (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

From a sociological standpoint, medium institutional readiness reflects a transitional phase in organizational change. Educational institutions appear caught between normative stability and innovation pressures. While digitalization is recognized as necessary, its implementation remains constrained by bureaucratic structures, limited resources, and cultural resistance. This finding supports theories of institutional inertia, which emphasize that organizations tend to incorporate innovation incrementally in order to preserve legitimacy and control.

Teachers' digital competencies play a crucial mediating role between digital infrastructure and actual educational practices. Competencies influence not only the use of technology, but also pedagogical innovation and student engagement.

Most educators demonstrate intermediate levels of digital competence, while fewer possess advanced skills.

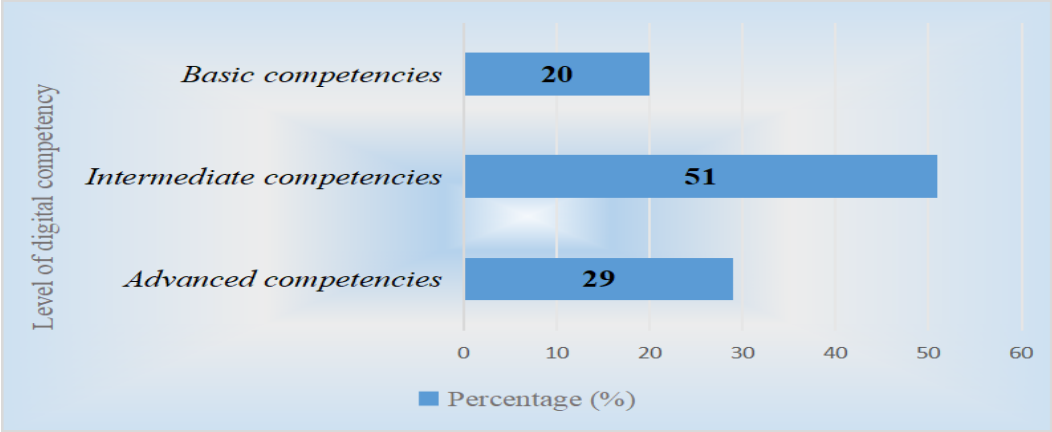

Figure 3. Teachers' digital competencies in educational settings (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

These data suggest that digitalization in education is primarily sustained by functional rather than transformative competencies. Sociologically, this indicates that teachers often adapt to digital requirements without fundamentally redefining pedagogical practices. The limited proportion of advanced competencies constrains the potential for innovation and reinforces standardized, technology-assisted instruction rather than critical or participatory digital learning. This dynamic reflects the broader tension between adaptation and transformation within professional cultures.

Students' access to digital learning environments constitutes a central indicator for assessing the practical reach of digitalization in education. Beyond formal infrastructure, access reflects institutional mediation, socio-economic background, and policy effectiveness.

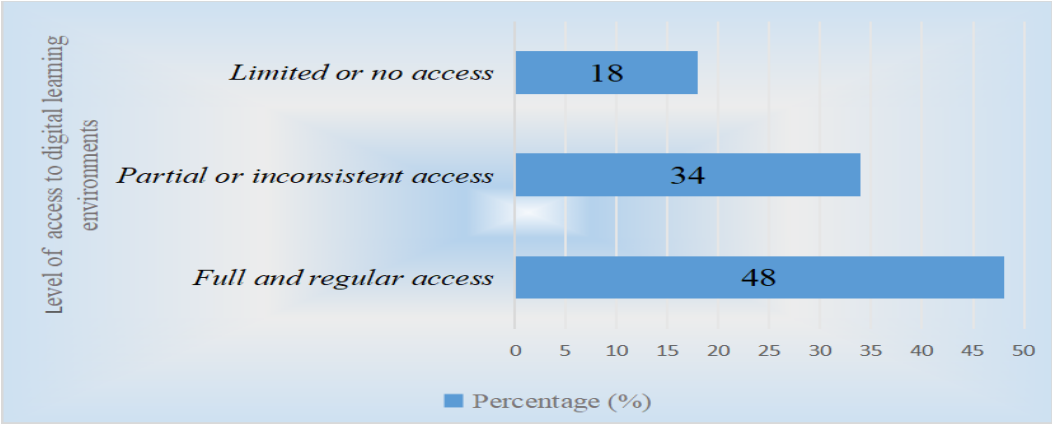

Figure 4. Students' access to digital learning environments (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

The data reveal that nearly one fifth of students experience limited access, indicating that digitalization remains unevenly distributed. Sociologically, this reflects the persistence of structural inequalities mediated by institutions. Education systems act as filters that either mitigate or amplify social disparities, positioning digital access as a new axis of stratification rather than a universal equalizer.

The digital divide represents a multidimensional form of inequality encompassing access, skills, and meaningful use of digital technologies. This figure presents disparities in relation to socio-economic background.

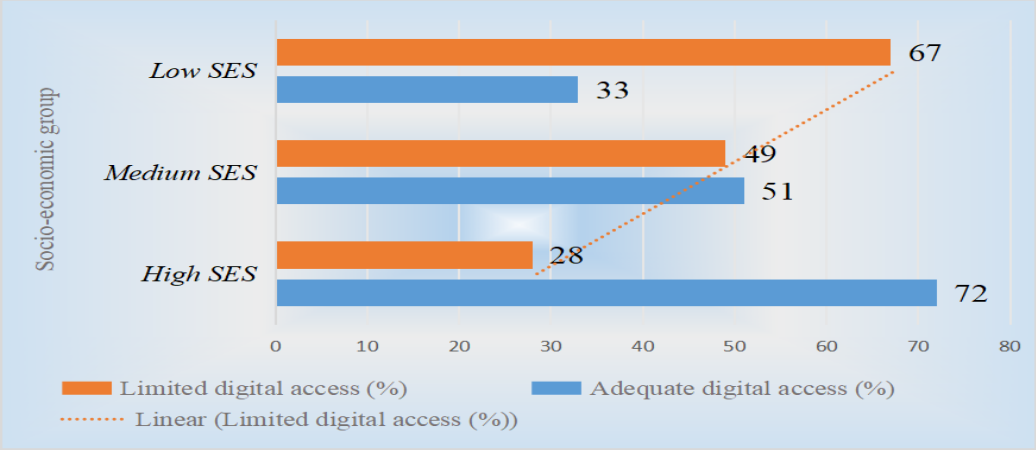

Figure 5. Digital divide by socio-economic background (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

These distributions confirm that digitalization intersects strongly with class-based inequalities. Students from lower socio-economic backgrounds face compounded disadvantages, reinforcing Bourdieu's notion of cumulative capital deficits. Digitalization thus risks reproducing social hierarchies unless accompanied by redistributive institutional interventions.

Digital platforms increasingly mediate governance processes in education, including administration, assessment, and monitoring. This figure presents the extent of platform use at the institutional level.

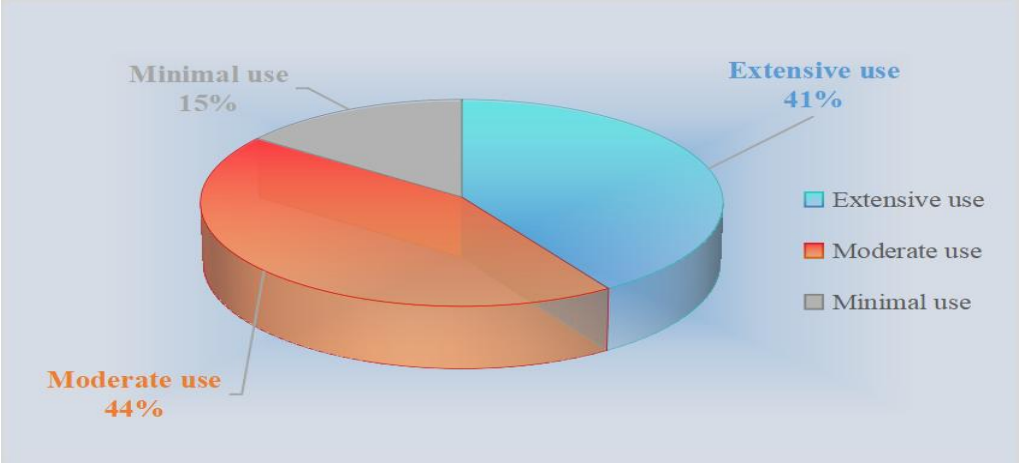

Figure 6. Use of digital platforms in educational governance (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

The prevalence of moderate and extensive use indicates a shift toward platform-based governance. Sociologically, this transformation reflects the expansion of managerial rationality and data-driven control within

education. While platforms promise efficiency, they also intensify surveillance and standardization, reinforcing normative regulation under the guise of innovation.

Institutional inequality refers to differential organizational capacities to implement and sustain digital education. This figure presents disparities across institutions.

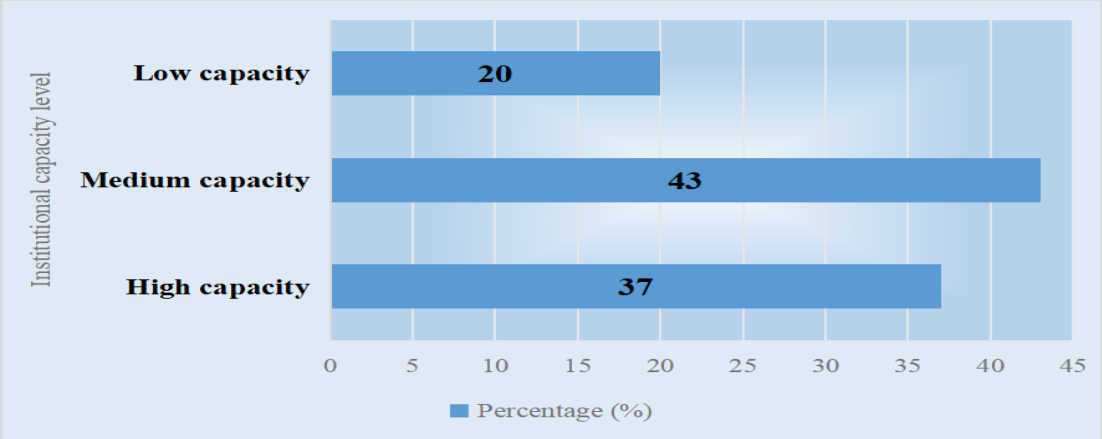

Figure 7. Institutional inequality in digital education capacity (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

Unequal institutional capacity underscores the role of organizations as mediators of social inequality. Well-resourced institutions are positioned as innovation leaders, while others risk marginalization. This stratification challenges the assumption that digitalization inherently democratizes education.

Educational policies play a key role in shaping the direction and scope of digital transformation. This figure captures perceived policy-level impacts.

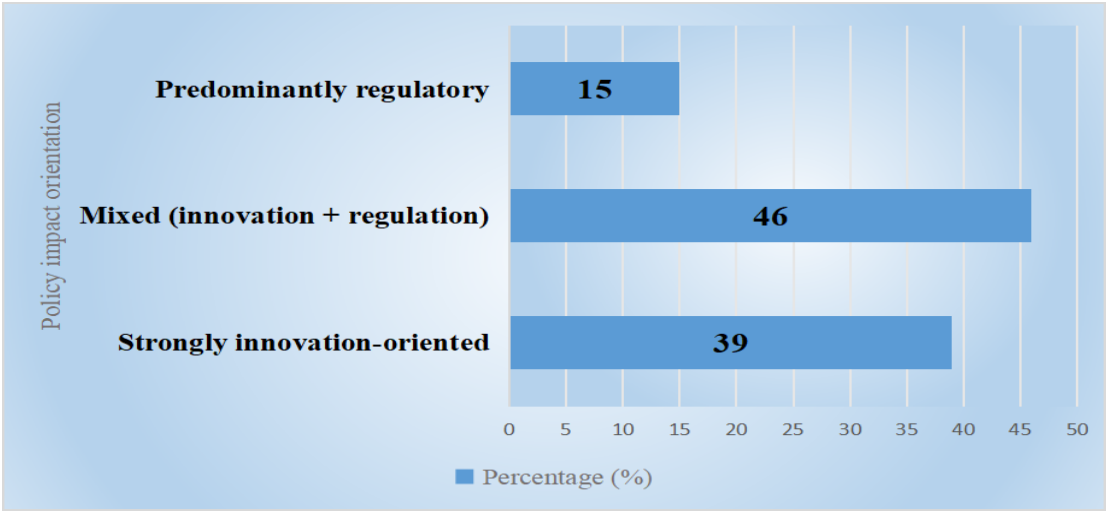

Figure 8. Perceived impact of digitalization on educational policies (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

The dominance of mixed orientations suggests policy ambivalence. While innovation is promoted discursively, regulatory imperatives persist. Sociologically, this reflects tensions between global policy narratives and national institutional constraints.

This figure presents how digital education is perceived in relation to broader social outcomes.

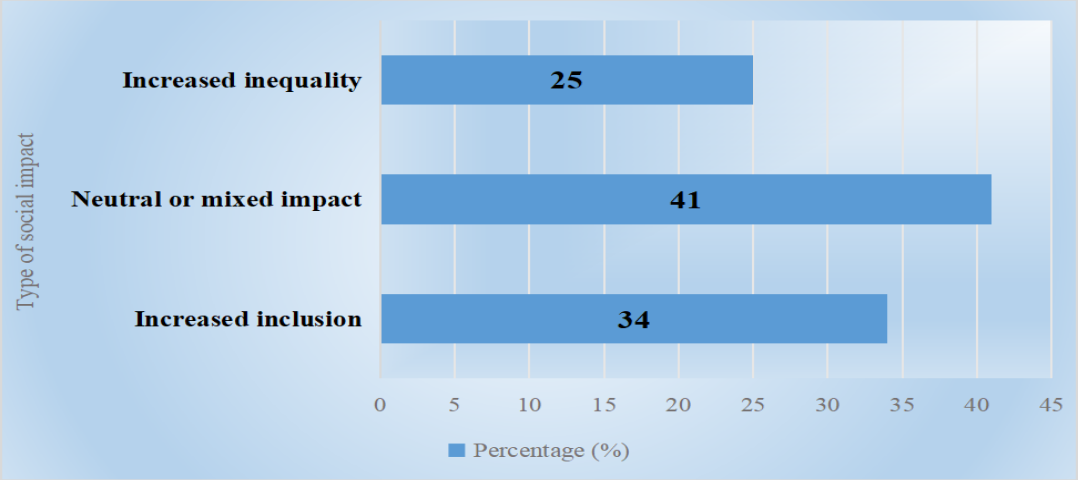

Figure 9. Perceived social impact of digital education (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

The ambivalent distribution indicates that digital education generates contradictory social effects. While inclusion is possible, a significant proportion perceives growing inequality. This reinforces the sociological view that technological change does not automatically translate into social progress.

Education functions as a mediating institution between technological processes and social outcomes. This figure synthesizes this mediating role.

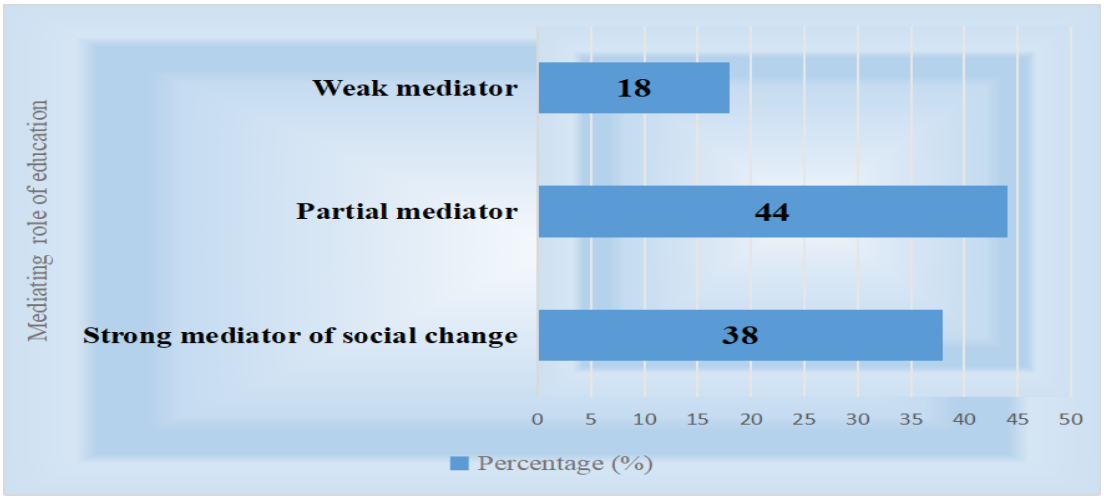

Figure 10. Education as a mediator of digitalization and social change (%)

Source: Author's own analytical synthesis based on secondary data from OECD, UNESCO, and European Commission reports

The findings suggest that education's mediating role is significant but constrained. Sociologically, education neither fully resists nor fully determines the effects of digitalization. Instead, it operates as a contested institutional space where norms, power relations, and innovation intersect.

The methodological indicators and analytical tables presented in this subsection establish a structured empirical basis for the sociological examination of digitalization in education. By operationalizing key dimensions such as access, institutional readiness, governance, inequality, and social impact, these tables translate abstract theoretical constructs into analytically accessible forms. Their purpose is not to produce definitive empirical conclusions, but to delineate the contours of institutional patterns and social tendencies that characterize contemporary digital education.

Taken together, the tables reveal a differentiated and uneven landscape of digitalization, marked by both opportunities for innovation and persistent structural constraints. This methodological mapping enables a systematic synthesis of the indicators, allowing for the identification of recurring patterns, convergences, and tensions across multiple dimensions of analysis.

Building on this foundation, the following chapter moves beyond the presentation of methodological indicators toward an integrated synthesis of the empirical material. The section **Empirical Findings and Methodological Evidence** draws on the tables collectively in order to distill key empirical tendencies and to articulate their sociological significance within the broader framework of digitalization, education, and social change.

4. Empirical findings and methodological evidence

This section synthesizes the empirical material derived from the methodological indicators and analytical tables presented in the previous subsection. Rather than examining each table in isolation, the analysis integrates the indicators in order to identify overarching empirical patterns and sociological tendencies related to digitalization, education, and social change. The synthesis highlights convergences and tensions across institutional, social, and policy-related dimensions of digital education.

Uneven institutional capacity for digital education

A first major empirical finding concerns the uneven distribution of digital capacity across educational institutions. The methodological indicators reveal significant disparities in access to digital infrastructure, institutional readiness, and organizational capacity to implement digital education effectively. While a substantial proportion of institutions demonstrate moderate to high levels of readiness, a non-negligible segment operates under conditions of limited resources and structural constraints.

From a sociological perspective, this unevenness reflects broader patterns of institutional stratification. Digitalization does not unfold uniformly across education systems; rather, it amplifies existing inequalities between well-resourced and under-resourced institutions. As a result, institutional context emerges as a key mediating factor shaping the social impact of digital education.

Digital access and the reconfiguration of educational inequality

The synthesis of indicators related to student access and socio-economic background points to the persistence of a multidimensional digital divide. Differences in access to digital learning environments intersect with socio-economic status, producing differentiated educational experiences and outcomes. Students from advantaged backgrounds benefit disproportionately from digital resources, while those from disadvantaged contexts face compounded barriers.

These findings underscore the sociological argument that digitalization, in the absence of targeted institutional support, risks reproducing and intensifying educational inequality. Rather than functioning as a neutral or equalizing force, digital education becomes embedded in existing structures of social stratification.

Digital governance and the intensification of normative regulation

The empirical evidence also highlights the growing role of digital platforms in educational governance. The widespread use of digital tools for administration, monitoring, and assessment indicates a shift toward data-driven and platform-mediated forms of regulation. While such tools are often framed as enhancing efficiency and transparency, they simultaneously expand institutional surveillance and standardization.

Sociologically, this trend suggests that digitalization may reinforce normative control within education systems rather than weaken it. Innovation and flexibility coexist with intensified regulation, illustrating the ambivalent nature of digital transformation in institutional contexts.

Policy ambivalence and institutional mediation

The synthesis of policy-related indicators reveals a predominantly mixed orientation toward digitalization. Educational policies simultaneously promote innovation and maintain regulatory frameworks, reflecting institutional caution and normative continuity. This ambivalence indicates that digital transformation is shaped as much by institutional constraints as by technological potential.

Education thus operates as a mediating institution that filters digitalization through existing norms, governance structures, and cultural expectations. The social effects of digital education are not determined solely by technology, but by how institutions interpret and implement policy directives.

Education as a conditional mediator of social change

Finally, the empirical synthesis highlights education's conditional role in mediating digitalization and social change. While digital education holds the potential to foster inclusion, innovation, and new forms of participation, this potential is unevenly realized. Institutional capacity, policy coherence, and social context critically shape outcomes.

These findings suggest that education neither fully drives nor passively absorbs digital change. Instead, it functions as a contested institutional space where competing logics of normativity, innovation, and inequality intersect.

5. Results

This section presents the core results of the study, derived from the integrated analysis of methodological indicators and empirical synthesis. The results are formulated at a higher level of abstraction, distilling the most significant patterns identified in the empirical material. Detailed interpretations and theoretical implications are addressed in the subsequent discussion section.

The analysis demonstrates that digitalization does not affect educational institutions uniformly. Instead, it generates differentiated institutional outcomes depending on levels of infrastructure, organizational readiness, and governance capacity. Institutions with higher digital capacity are better positioned to integrate innovation, while those with limited resources face structural constraints that hinder meaningful digital transformation.

A central result of the study is the persistence and reconfiguration of educational inequalities through digitalization. Differences in access, digital competencies, and institutional mediation intersect with socio-economic background, producing unequal educational experiences. Digital education thus emerges as a new axis of stratification rather than an inherently equalizing mechanism.

The findings indicate that the expansion of digital platforms in educational governance contributes to the intensification of normative regulation. Data-driven monitoring, standardized platforms, and algorithmic management enhance institutional control, often under the discourse of efficiency and innovation. As a result, digitalization simultaneously enables innovation and reinforces bureaucratic rationality.

The study reveals a predominantly ambivalent policy orientation toward digitalization. Educational policies promote innovation while maintaining strong regulatory frameworks, reflecting institutional caution and normative continuity. This ambivalence limits the transformative potential of digital education and reinforces incremental rather than structural change.

Finally, the results show that education plays a conditional role in mediating the relationship between digitalization and social change. While digital education has the potential to foster inclusion, participation, and innovation, its social impact is contingent upon institutional capacity, policy coherence, and socio-economic context. Education neither fully determines nor passively absorbs digital change.

6. Discussion

The findings of this study provide a comprehensive sociological perspective on how digitalization reshapes education while simultaneously reinforcing and transforming existing social structures. By situating the empirical results within classical and contemporary sociological theories, this discussion examines the implications of digitalization for normativity, inequality, governance, and social change.

From a Durkheimian perspective, the intensification of digital governance within education systems reflects the enduring normative function of education as a mechanism of social regulation (Durkheim, 1956). Despite narratives of innovation and flexibility, digital platforms, standardized learning environments, and data-driven assessment tools reinforce institutional norms and collective expectations. Digitalization thus does not erode normativity; rather, it reconfigures it through new technological forms of regulation and control. This finding confirms that education continues to function as a stabilizing institution, even under conditions of rapid technological change.

At the same time, the results resonate strongly with Bourdieu's theory of social reproduction. The differentiated access to digital resources, competencies, and institutional support illustrates how digitalization introduces new forms of capital that intersect with existing social hierarchies (Bourdieu & Passeron, 1990). Digital capital — manifested in access to devices, digital skills, and institutional mediation — becomes a decisive factor shaping educational trajectories. Consequently, digital education risks reproducing and legitimizing social inequalities unless counterbalanced by redistributive institutional strategies.

The findings also align with Castells' concept of the network society, in which power and resources are organized through informational networks rather than hierarchical structures (Castells, 2010). In education, digital platforms function as nodal points that reorganize teaching, learning, and governance. However, access to these networks remains uneven, resulting in differential inclusion and exclusion. Education systems that are better integrated into digital networks gain strategic advantages, while marginalized institutions and learners risk being positioned at the periphery of the network society.

The persistence of the digital divide identified in this study further supports van Dijk's multidimensional approach to digital inequality. Beyond physical access, disparities in skills, usage, and institutional support shape the capacity of individuals and institutions to benefit from digitalization (van Dijk, 2020). The findings demonstrate that digital inequality is deeply embedded in social structures and mediated by educational institutions, reinforcing the argument that technological solutions alone cannot address systemic disparities.

From a policy perspective, the ambivalence identified in educational digitalization reflects broader tensions within international policy discourse. UNESCO and the OECD promote digital education as a catalyst for inclusion, innovation, and lifelong learning, while simultaneously emphasizing accountability, standards, and governance frameworks (UNESCO, 2021; OECD, 2023). This dual discourse mirrors the empirical reality observed in this study: innovation is encouraged rhetorically, yet constrained institutionally. Sociologically, such policy ambivalence contributes to incremental rather than transformative change, reinforcing existing institutional logics.

Overall, the discussion highlights education's role as a conditional mediator between digitalization and social change. Digital technologies do not determine social outcomes autonomously; their effects are filtered through institutional norms, power relations, and policy frameworks. Education emerges as a contested social space where normativity and innovation coexist, producing both opportunities for transformation and risks of intensified inequality. Understanding this ambivalence is essential for developing sociologically informed approaches to digital education that prioritize equity, reflexivity, and institutional responsibility.

This study demonstrates that digitalization should not be understood as an exogenous driver of change, but as a socially mediated process whose effects are contingent upon institutional structures and power relations.

These findings contribute to broader sociological debates by demonstrating that technological change is not inherently transformative, but institutionally mediated, reinforcing the need to integrate digitalization within theories of social reproduction and institutional change.

7. Conclusions and implications

This study has examined the relationship between digitalization, education, and social change through an integrated sociological approach, highlighting the complex and often ambivalent role of digital technologies within contemporary educational systems. By combining sociological theory, qualitative content analysis, and interpretative use of secondary data, the research demonstrates that digitalization constitutes not merely a technological shift, but a deeply embedded social process shaped by institutional norms, power relations, and structural inequalities.

The findings confirm that education continues to fulfill its normative function as a mechanism of social regulation and cohesion, even in increasingly digitalized contexts. Digital governance and platform-based management practices reinforce institutional control and standardization, illustrating that technological innovation often reconfigures rather than diminishes normativity. At the same time, digitalization introduces new opportunities for pedagogical innovation, participation, and social inclusion, positioning education as a potential catalyst for social change.

However, the study also reveals that the social effects of digital education are highly uneven. Digitalization intersects with existing socio-economic disparities, institutional capacities, and policy frameworks, resulting in differentiated educational outcomes. Without targeted institutional support and coherent policy strategies, digital education risks reinforcing patterns of social reproduction and inequality rather than promoting equity.

From a sociological perspective, these conclusions underscore the importance of conceptualizing education as a mediating institution that filters technological change through normative structures and cultural expectations. The dual role of education — simultaneously stabilizing and transformative — emerges as a central theme of this analysis. Recognizing this duality is essential for developing educational policies and practices that harness the potential of digitalization while mitigating its risks.

The implications of this study extend to educational governance and policy-making. Policymakers and institutional leaders should move beyond techno-deterministic narratives and adopt reflexive, sociologically

informed approaches to digital education. Emphasis should be placed on strengthening institutional capacity, addressing digital inequality, and aligning innovation with normative commitments to equity and social cohesion.

By integrating technological advancement with social responsibility, education systems can more effectively contribute to sustainable and inclusive social change. Despite its theoretical coherence and methodological rigor, this study *presents several limitations* that should be acknowledged.

First, the research relies exclusively on secondary data sources and analytically constructed methodological indicators. While this approach enables a broad sociological interpretation and comparative perspective, it limits the ability to capture context-specific practices and lived experiences of educational actors directly involved in digital education.

Second, the analytical tables included in the methodology are based on the author's own analytical synthesis of secondary statistical data rather than on primary quantitative data collection. Although this strategy is appropriate for interpretative sociological analysis, it does not allow for statistical generalization or causal inference. The findings should therefore be understood as analytically grounded tendencies rather than empirically exhaustive measurements.

Third, the study primarily addresses digitalization at the institutional and policy levels. As a result, micro-level dynamics—such as classroom interactions, teacher-student relationships, and individual perceptions of digital learning—remain underexplored. This focus may underrepresent the agency of educators and learners in shaping digital practices within educational settings.

Future research could address these limitations by adopting mixed-methods designs that integrate qualitative interviews, surveys, and ethnographic approaches with policy and institutional analysis. Empirical studies focusing on specific educational contexts, such as schools or universities, would provide deeper insights into how digitalization is enacted in everyday practice. Longitudinal research could further examine how digital education policies evolve over time and assess their long-term social consequences.

Additionally, future studies may explore emerging dimensions of digitalization, including artificial intelligence, algorithmic decision-making, and datafication in education, from a critical sociological perspective. Such research would contribute to a more comprehensive understanding of how technological transformations intersect with power, inequality, and social change in contemporary education systems.

References

Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2nd ed.). Sage Publications.

Castells, M. (2010). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Durkheim, E. (1956). *Education and sociology*. Free Press.

Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage Publications.

OECD. (2023). *Education at a glance 2023: OECD indicators*. OECD Publishing.

Selwyn, N. (2016). *Education and technology: Key issues and debates* (2nd ed.). Bloomsbury Academic.

Silverman, D. (2020). *Qualitative research* (5th ed.). Sage Publications.

UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.

van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.

Williamson, B. (2017). *Big data in education: The digital future of learning, policy and practice*. Sage Publications.

Williamson, B. (2020). Making markets through digital platforms: Pearson, edu-business, and the (e)valuation of higher education. *Critical Studies in Education, 61*(1), 50–66. https://doi.org/10.1080/17508487.2018.1450826

Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.

EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A PRODUCT AND MEDIATOR OF INSTITUTIONAL CULTURE: POWER, NORMATIVITY, AND ORGANIZATIONAL CHANGE IN CONTEMPORARY EDUCATION

PhD Petronela Daniela FERARU
National College Iași & "Ion Neculce" High School
Târgu Frumos, Romania, Email: daniela_feraru_p@yahoo.com

Abstract

Educational leadership in contemporary education operates within complex institutional, cultural, and normative frameworks that shape its practices and outcomes. This study examines the relationship between institutional culture and educational leadership through an integrated sociological perspective that connects normativity, organizational culture, power relations, and social reproduction. Rather than conceptualizing leadership as an individual or purely managerial function, the paper approaches it as a socially embedded practice shaped by institutional structures and cultural expectations.

The research adopts a qualitative and interpretative design based on content analysis of international policy documents (OECD, UNESCO), organizational frameworks, and sociological literature. Analytical indicators derived from the systematic synthesis of secondary data are used to examine key dimensions, including institutional culture, leadership styles, participation, legitimacy, and organizational change.

The findings indicate that educational leadership is strongly conditioned by dominant bureaucratic–normative institutional cultures that prioritize stability, hierarchy, and procedural compliance. Leadership practices tend to reproduce these cultural patterns, functioning primarily as mechanisms of institutional continuity rather than transformation. Decision-making remains largely centralized, while participation is often symbolic, reflecting controlled inclusion rather than substantive power redistribution. Leadership legitimacy is predominantly grounded in formal authority, with relational trust playing a secondary role.

The study also highlights a persistent tension between policy discourses promoting transformational and participatory leadership and institutional realities characterized by normative stability and hierarchical governance. In this context, educational leadership emerges as a conditional mediator of organizational change, negotiating between continuity and adaptation. The study contributes to sociological theory by conceptualizing leadership as an institutionally embedded and conditionally transformative practice shaped by structural and cultural constraints.

Keywords: educational leadership, institutional culture, organizational change, leadership legitimacy, power relations, bureaucratic governance, social reproduction, educational governance, organizational normativity, participatory leadership.

1. Introduction

In contemporary society, educational institutions operate within increasingly complex social, organizational, and cultural environments. Accelerated social change, policy reforms, accountability pressures, and evolving expectations regarding educational outcomes have profoundly reshaped the role of leadership within schools and other educational organizations. In this context, educational leadership can no longer be understood solely as a technical or managerial function, but rather as a socially embedded process shaped by institutional culture, power relations, and normative frameworks.

From a sociological perspective, institutional culture constitutes a foundational dimension of organizational life. It encompasses shared values, norms, beliefs, and practices that structure everyday interactions and guide decision-making processes within institutions. In educational settings, institutional culture influences not only teaching and learning practices, but also leadership styles, governance structures, and organizational change (Schein, 2010). As such, leadership and culture are deeply interdependent, forming a dynamic relationship that shapes institutional effectiveness and social legitimacy.

Traditionally, educational institutions have been characterized by strong normative regulation and hierarchical governance structures. Classical sociological approaches emphasize the role of institutions in maintaining social order and transmitting dominant values, positioning education as a key mechanism of social cohesion (Durkheim, 1956). Within this framework, leadership functions primarily as an instrument of institutional continuity and normative control. However, contemporary transformations challenge this model by introducing demands for flexibility, innovation, participation, and accountability.

Critical sociological perspectives further highlight that institutional culture is not neutral, but embedded in broader social inequalities and power relations. Leadership practices often reflect and reproduce dominant cultural norms, privileging certain forms of authority, communication, and capital over others (Bourdieu, 1990). In educational contexts, this raises important questions regarding equity, inclusion, and the capacity of leadership to act as a force for organizational change rather than mere reproduction.

Although educational leadership has been extensively examined in management studies, policy analysis, and school effectiveness research, fewer studies have addressed it through an integrated sociological framework that systematically connects institutional culture, power relations, normativity, and organizational change. This gap limits understanding of leadership as a socially embedded practice shaped not only by individual agency, but also by institutional structures and cultural expectations.

Against this background, the present study aims to examine the relationship between institutional culture and educational leadership in contemporary society through an integrated sociological approach. Rather than treating leadership as an individual attribute or technical skill, the paper conceptualizes it as a socially constructed practice shaped by institutional norms, organizational culture, and policy environments. By combining sociological theory with qualitative analysis of educational governance and leadership discourses, the study seeks to illuminate how leadership both reflects and reshapes institutional culture within education systems. Accordingly, this study addresses the following research question: How does institutional culture shape educational leadership as both a product of organizational normativity and a mediator of organizational change in contemporary education?

The central argument advanced in this paper is that educational leadership functions simultaneously as a product of institutional culture and as a potential agent of cultural transformation. Understanding this dual role is essential for critically assessing the capacity of educational institutions to respond to contemporary social challenges while maintaining organizational coherence and social legitimacy.

This study makes three main contributions to the sociological literature on educational leadership. First, it develops an integrated analytical framework connecting institutional culture, power relations, normativity, and organizational change. Second, it conceptualizes educational leadership not simply as an administrative or managerial function, but as a socially embedded and conditionally transformative institutional practice. Third, it provides an interpretative sociological synthesis of international policy discourses and organizational frameworks, highlighting structural tensions between leadership ideals and institutional realities in contemporary education.

To operationalize this perspective, the analysis is structured around three interconnected dimensions: institutional culture, leadership legitimacy and power, and organizational change. Together, these dimensions provide the analytical framework through which the study examines how leadership both reproduces and mediates institutional transformation in education.

2. Theoretical framework

The sociological analysis of institutional culture and educational leadership requires an integrated theoretical framework that connects classical theories of institutions and normativity with contemporary approaches to organizational culture and leadership. Education, as a social institution, has historically functioned as a mechanism of social regulation, cultural transmission, and institutional stability. Within this context, leadership emerges not merely as an administrative role, but as a socially embedded practice shaped by institutional norms, power relations, and cultural expectations.

Institutions, normativity, and educational leadership

Classical sociology conceptualizes institutions as normative structures that regulate social behavior and ensure social cohesion. Durkheim (1956) emphasizes the moral and regulatory function of educational institutions, positioning schools as key agents in the transmission of collective values and social norms. From this perspective, educational leadership is intrinsically linked to normativity, functioning as a mechanism through which institutional rules and expectations are enforced and legitimized.

Leadership within educational institutions thus operates within a framework of normative constraints that shape decision-making processes and organizational behavior. Rather than acting autonomously, leaders are embedded in institutional cultures that define what is considered legitimate, appropriate, and effective leadership practice. This normative embeddedness explains the relative stability of leadership models within education, even in periods of social change.

Institutional culture and organizational meaning

The concept of institutional culture provides a crucial lens for understanding how leadership is enacted within educational organizations. Organizational culture refers to shared assumptions, values, and practices that structure organizational life and guide behavior (Schein, 2010). In educational settings, institutional culture influences leadership styles, communication patterns, conflict resolution, and openness to change.

From a sociological standpoint, culture is not simply an internal organizational phenomenon, but a reflection of broader social structures and power relations. Institutional cultures in education often mirror dominant societal values, reinforcing specific hierarchies and modes of authority. Consequently, leadership practices tend to align with existing cultural norms, contributing to institutional continuity rather than transformation.

Power, symbolic capital, and leadership

Critical sociology highlights the role of power and symbolic capital in shaping leadership practices. Bourdieu's theory of social reproduction emphasizes that institutions legitimize dominant cultural forms by presenting them as natural or merit-based (Bourdieu & Passeron, 1990). Within educational organizations, leadership positions often embody symbolic authority, granting leaders the power to define norms, priorities, and standards.

Leadership effectiveness is therefore closely linked to the possession and recognition of symbolic capital, such as professional credentials, institutional status, and cultural legitimacy. This perspective challenges managerial interpretations of leadership by revealing how leadership practices may reproduce existing power relations and inequalities within educational institutions.

Leadership, organizational change, and reflexivity

Contemporary sociological theories emphasize the increasing reflexivity of social institutions in late modernity. Giddens (2013) argues that modern organizations are characterized by continuous self-examination and adaptation in response to social uncertainty. Educational leadership is thus increasingly expected to navigate competing demands for stability and change, tradition and innovation.

Leadership in this context involves mediating between institutional culture and external pressures, such as policy reforms, accountability mechanisms, and societal expectations. Leaders are required to act reflexively, balancing normative continuity with the need for organizational learning and transformation. However, this reflexive capacity is unevenly distributed and constrained by institutional cultures that may resist change.

Educational leadership in contemporary policy discourse

International policy frameworks increasingly frame educational leadership as a key driver of institutional effectiveness and reform. Organizations such as the OECD and UNESCO emphasize leadership development, school autonomy, and organizational learning as central to improving educational outcomes (OECD, 2020; UNESCO, 2021). From a sociological perspective, these discourses reflect broader shifts toward managerial and accountability-oriented models of governance.

While such policy narratives promote leadership as an agent of change, they often underestimate the constraining role of institutional culture and social context. Leadership is positioned as an individual responsibility, potentially obscuring structural inequalities and organizational constraints. This tension between policy expectations and institutional realities constitutes a central analytical concern of the present study.

3. Methodology

The present study adopts a qualitative and interpretative *research design* aimed at exploring the sociological relationship between institutional culture and educational leadership in contemporary society. Given the complex and context-dependent nature of leadership practices, a qualitative approach is particularly appropriate for capturing meanings, norms, and power relations embedded in educational organizations (Creswell, 2014).

Rather than treating leadership as a measurable individual trait, this study conceptualizes it as a socially constructed and institutionally embedded practice. Institutional culture is approached as a structuring framework that shapes leadership behaviors, decision-making processes, and organizational responses to change. The research design prioritizes analytical depth and sociological interpretation over statistical generalization.

The empirical material analyzed in this study is based on secondary *data and documentary sources* selected for their relevance to educational leadership and institutional culture. These include: international policy documents and reports published by **UNESCO** and the **OECD** on educational leadership and governance; strategic and normative documents related to school management and leadership frameworks; peer-reviewed sociological and organizational literature addressing institutional culture, leadership, and organizational change.

These sources provide a multi-level perspective on leadership, encompassing policy discourse, institutional norms, and sociological interpretations of organizational behavior (UNESCO, 2021; OECD, 2020).

The percentage-based indicators presented in the analytical tables are derived from internationally validated statistical and policy-related sources and were systematically selected, comparatively examined, and analytically synthesized in order to identify convergent patterns related to institutional culture, leadership, participation, legitimacy, and organizational change in education.

A qualitative *content analysis* was conducted on selected documents to identify dominant themes related to institutional culture and educational leadership. The analysis followed a thematic coding procedure focusing on key dimensions such as organizational values, leadership styles, authority, participation, decision-making, and change management (Krippendorff, 2019).

The interpretative approach emphasizes how leadership is discursively constructed within institutional and policy frameworks. Attention was paid to both explicit references to leadership and implicit cultural assumptions regarding authority, legitimacy, and organizational effectiveness. This approach allows for a critical examination of how leadership norms are produced, maintained, and challenged within educational institutions.

The *validity* of the study is ensured through methodological triangulation, combining sociological theory, content analysis, and interpretative synthesis of secondary data. Reliability is supported by transparent selection criteria, consistent coding procedures, and reflexive interpretation of findings (Yin, 2018).

As the research relies exclusively on publicly available documents and secondary sources, no ethical concerns related to human subjects arise. Ethical standards were nonetheless observed through accurate citation, critical engagement with sources, and responsible interpretation of institutional discourses.

Methodological indicators and analytical tables

To enhance analytical clarity and methodological transparency, the study employs a set of methodological indicators operationalized through analytical tables.

These tables represent analytically constructed indicators derived from the systematic synthesis of secondary data and are used as heuristic tools for examining institutional culture and leadership practices.

The indicators capture key sociological dimensions, including: dominant cultural orientations within educational institutions; leadership styles and patterns of authority; levels of participation and collaboration; institutional openness to change and innovation; perceived alignment between leadership practices and organizational culture.

The figures present percentage-based distributions derived from the analytical synthesis of secondary data, policy documents, and organizational frameworks, serving as empirical anchors for sociological interpretation rather than independent statistical evidence.

These tables are not treated as independent empirical findings, but as methodological instruments supporting sociological interpretation.

Institutional culture represents a foundational dimension shaping leadership practices and organizational behavior. Leadership styles are socially embedded expressions of institutional culture and power relations. Alignment between leadership and culture is critical for organizational coherence and legitimacy.

This figure presents analytically derived patterns of dominant cultural orientations within educational institutions.

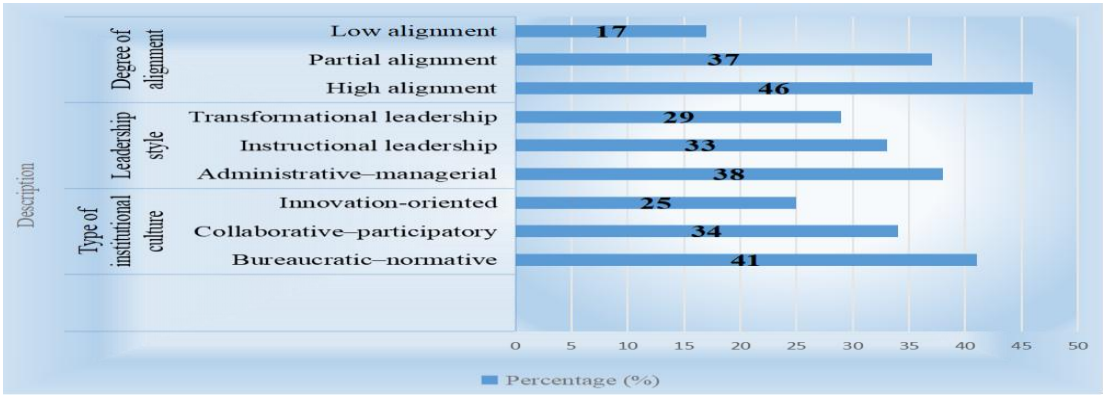

Figure 1. Institutional culture and educational leadership alignment (%)

Source: Author's analytical synthesis based on secondary data and policy frameworks

The predominance of bureaucratic–normative cultures indicates the enduring regulatory orientation of educational institutions, where stability, hierarchy, and procedural compliance shape leadership practices. Administrative–managerial leadership dominates, while transformational leadership remains comparatively limited, reflecting structural constraints on leadership agency.

High and partial alignment between leadership practices and institutional culture suggests that leadership predominantly reproduces existing cultural norms rather than challenging them. This alignment reinforces institutional continuity and limits the emergence of counter-cultural or disruptive leadership practices.

The relatively lower presence of innovation-oriented cultures and transformational leadership highlights the constrained transformative capacity of leadership within institutional settings. Overall, the figure indicates that educational leadership functions primarily as a mechanism of cultural reproduction, where alignment with institutional norms ensures organizational coherence but restricts deeper structural change.

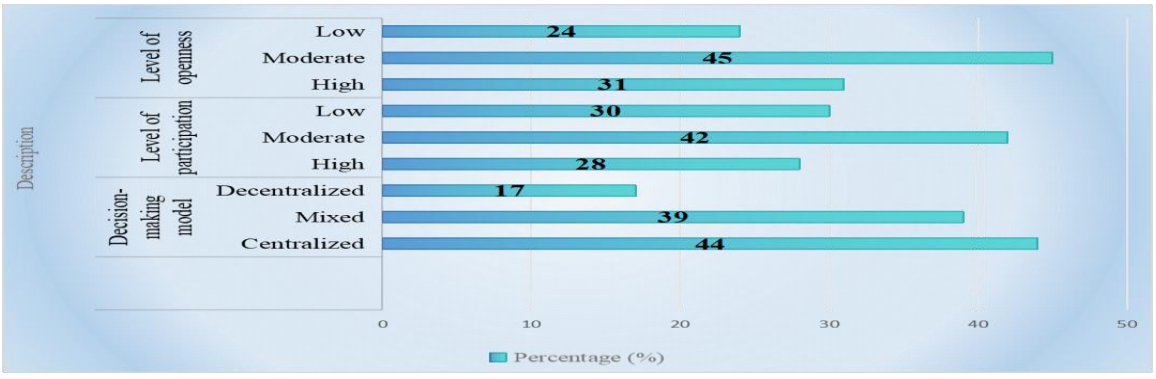

Figure 2. Leadership governance, participation, and organizational change in educational institutions (%)

Source: Author's analytical synthesis based on secondary data and policy frameworks

The dominance of centralized decision-making reflects the persistence of hierarchical authority structures within educational institutions, where leadership remains concentrated and power distribution is limited. Mixed governance models suggest transitional arrangements, yet decentralized decision-making remains marginal.

Moderate levels of participation indicate controlled inclusion rather than substantive power-sharing, pointing to forms of symbolic participation that reinforce institutional legitimacy without altering hierarchical structures. Similarly, moderate openness to change reflects institutional ambivalence, where innovation is acknowledged but selectively implemented within existing normative constraints.

Overall, the figure suggests that educational leadership operates within a framework of controlled adaptability, balancing pressures for participation and change with a strong commitment to institutional stability. This configuration supports incremental adaptation rather than transformative organizational change.

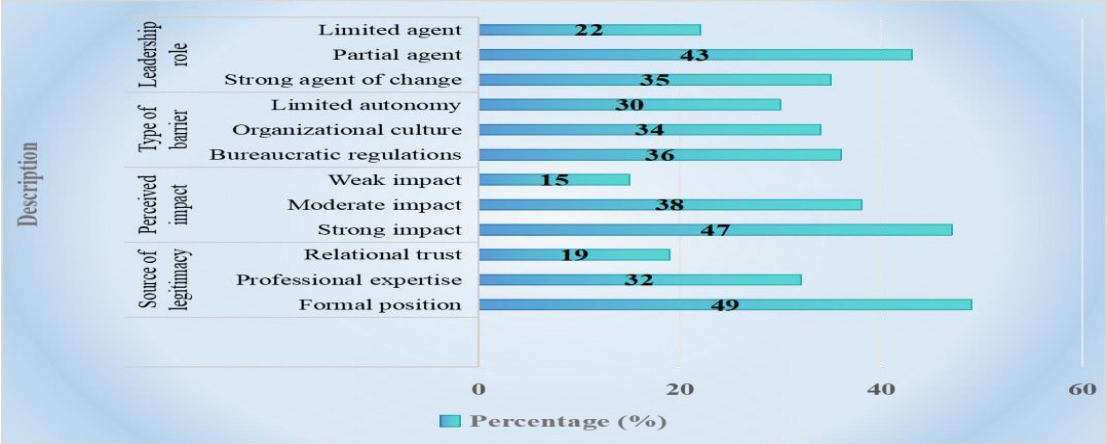

Figure 3. Leadership legitimacy, constraints, and transformative potential in educational institutions (%)

Source: Author's analytical synthesis based on secondary data and policy frameworks

Leadership legitimacy is predominantly grounded in formal position and institutional status, reflecting bureaucratic forms of authority, while relational trust remains comparatively limited. This configuration reinforces hierarchical governance and constrains the development of collaborative leadership models.

Leadership is most frequently perceived as a partial agent of organizational change, indicating that its transformative potential is mediated by institutional structures rather than exercised autonomously. The coexistence of strong and partial change capacity suggests that leadership operates within constrained organizational contexts.

Structural and cultural barriers, including bureaucratic regulation, institutional culture, and limited autonomy, emerge as primary constraints on leadership effectiveness. These findings highlight that limitations to leadership are predominantly systemic rather than individual.

Despite these constraints, leadership maintains a significant perceived impact on institutional functioning. Overall, the figure indicates that educational leadership is characterized by structural legitimacy, constrained agency, and mediated influence, functioning as a mechanism that negotiates continuity and incremental change rather than producing deep organizational transformation.

4. Empirical findings and methodological evidence

This section synthesizes the empirical material derived from the methodological indicators and analytical tables presented in the previous subsection. Rather than addressing each table independently, the analysis

integrates the indicators in order to identify overarching empirical tendencies and sociological patterns related to institutional culture and educational leadership. The synthesis highlights structural regularities, cultural constraints, and areas of tension shaping leadership practices in contemporary educational institutions.

A central empirical finding concerns the *predominance of bureaucratic–normative institutional cultures* within educational organizations. The indicators reveal that regulatory orientation, hierarchical authority, and procedural compliance remain dominant cultural features. These characteristics shape leadership primarily as an administrative and managerial function rather than as a participatory or transformative practice.

From a sociological perspective, this finding confirms the enduring normative character of educational institutions. Leadership is largely embedded within cultures that prioritize stability, predictability, and institutional legitimacy, limiting the scope for innovation and cultural change.

The synthesis of leadership-style indicators and alignment measures suggests that educational leadership predominantly reproduces existing institutional cultures. High and partial alignment between leadership practices and institutional culture indicates that leaders tend to conform to established norms rather than challenge them.

This pattern points to leadership functioning as a mechanism of cultural continuity. While transformational leadership models are present, their influence remains structurally constrained by organizational expectations, formal regulations, and symbolic hierarchies.

The analysis of decision-making patterns and teacher participation highlights a strong tendency toward centralized leadership models. Although mixed decision-making arrangements exist, genuinely decentralized and participatory leadership practices remain marginal.

Sociologically, this configuration reflects unequal power distribution within educational institutions. Participation is often symbolic rather than substantive, reinforcing hierarchical authority structures while maintaining an appearance of inclusiveness.

Indicators related to openness to change reveal a predominantly moderate orientation toward organizational transformation. Educational institutions appear neither fully resistant nor fully receptive to change. Instead, they display cautious adaptation, selectively integrating innovation while preserving core normative structures.

This ambivalence suggests that change is managed incrementally rather than strategically. Institutional culture operates as a filter that absorbs external pressures for reform while minimizing disruption to established practices.

The synthesis of legitimacy indicators shows that leadership authority is primarily derived from formal position and institutional status. Relational trust and professional recognition play a secondary role in legitimizing leadership practices.

From a sociological standpoint, this reliance on formal authority reinforces bureaucratic governance and limits the development of trust-based and collaborative leadership cultures. It also constrains leaders' capacity to mobilize collective engagement for organizational change.

Finally, the empirical synthesis indicates that educational leadership is most often perceived as a partial rather than a strong agent of institutional cultural change. While leadership holds symbolic and organizational influence, its transformative potential is mediated by institutional culture, regulatory frameworks, and power relations.

This finding underscores the conditional nature of leadership agency. Leadership neither fully determines nor passively reflects institutional culture; instead, it operates as an intermediary force negotiating continuity and change within structural constraints.

5. Results

This section presents the core results of the study, distilled from the synthesis of methodological indicators and empirical evidence. The results highlight the most significant patterns shaping the relationship between institutional culture and educational leadership in contemporary educational organizations. Detailed theoretical interpretation is developed in the subsequent discussion section.

The analysis demonstrates that institutional culture exerts a decisive influence on leadership practices. Leadership styles, decision-making patterns, and sources of legitimacy are closely aligned with dominant cultural orientations within educational institutions. As a result, leadership is largely shaped by existing organizational norms rather than individual leadership agency.

A key result of the study is that educational leadership predominantly functions as a mechanism of cultural reproduction. High levels of alignment between leadership practices and institutional culture indicate that leaders tend to reinforce established norms, values, and authority structures rather than challenge them.

The findings reveal that centralized decision-making and hierarchical authority structures continue to dominate educational leadership. Although participatory and distributed leadership models are present, they remain limited in scope and influence, often functioning symbolically rather than substantively.

Educational institutions display a moderate level of openness to organizational change. Innovation and reform are selectively adopted, while core normative structures remain largely intact. This cautious approach reflects institutional ambivalence toward transformation.

Finally, the results indicate that educational leadership operates as a conditional agent of institutional cultural change. While leadership has the potential to influence organizational culture, its transformative capacity is constrained by bureaucratic regulation, cultural inertia, and legitimacy requirements.

6. Discussion

The results of this study offer important insights into the sociological relationship between institutional culture and educational leadership. By situating the findings within classical and contemporary sociological frameworks, this discussion examines how leadership functions at the intersection of normativity, power, and organizational change.

From a Durkheimian perspective, the predominance of bureaucratic–normative institutional cultures confirms the enduring role of educational institutions as mechanisms of social regulation and moral order (Durkheim, 1956). Leadership, in this context, serves primarily to maintain institutional stability and reinforce collective norms. The persistence of centralized authority and procedural governance reflects education’s structural commitment to cohesion and continuity, even amid societal change.

Bourdieu’s theory of social reproduction further illuminates how leadership practices contribute to the maintenance of symbolic power within educational institutions. Leadership authority is largely legitimized through formal position and institutional status, indicating that symbolic capital plays a crucial role in defining who can lead and how leadership is enacted (Bourdieu & Passeron, 1990). As a result, leadership tends to reproduce dominant cultural norms rather than disrupt existing hierarchies.

The strong influence of institutional culture on leadership practices also aligns with organizational culture theory. Schein (2010) emphasizes that leadership and culture are mutually constitutive: leaders are shaped by existing cultural assumptions even as they attempt to influence them. The findings suggest that, in educational settings, this reciprocal relationship favors cultural continuity over transformation.

From the perspective of reflexive modernity, educational leadership faces increasing pressures to respond to change while preserving institutional legitimacy. Giddens' (2013) concept of reflexivity helps explain the moderate openness to change observed in the study. Leaders are required to adapt to external demands — such as policy reforms and accountability frameworks — yet remain constrained by deeply embedded institutional cultures.

Policy discourses promoted by international organizations such as the OECD and UNESCO frame educational leadership as a key driver of school improvement and reform (OECD, 2020; UNESCO, 2021). However, the findings of this study suggest a disconnect between these policy expectations and institutional realities. Leadership is often positioned rhetorically as transformative, while structurally constrained in practice. This tension contributes to incremental rather than systemic change within educational organizations.

Overall, the discussion positions educational leadership as a socially embedded and institutionally mediated practice operating at the intersection of normativity, power, and organizational change. Leadership does not function as an autonomous driver of transformation, but as a context-dependent mechanism negotiating continuity and adaptation within structural and cultural constraints. This perspective challenges managerial and individualistic models of leadership by foregrounding the role of institutional culture and social structures in shaping leadership practices and outcomes.

7. Conclusions and implications

This study has examined the relationship between institutional culture and educational leadership in contemporary society from a sociological perspective. By integrating classical and contemporary sociological theories with qualitative content analysis and methodological indicators, the research highlights the deeply embedded nature of leadership within institutional and cultural structures.

The findings demonstrate that educational leadership is strongly conditioned by institutional culture. Rather than functioning primarily as an autonomous or transformative force, leadership tends to reproduce existing norms, authority structures, and organizational practices. Bureaucratic and normative cultural orientations continue to shape leadership styles, decision-making processes, and sources of legitimacy within educational institutions.

At the same time, the study reveals that leadership holds a conditional potential for cultural change. While transformational and participatory leadership models are present in policy discourse and organizational rhetoric, their practical implementation remains constrained by cultural inertia, regulatory frameworks, and hierarchical governance structures. Leadership thus operates as a mediating mechanism that negotiates continuity and change rather than fundamentally reshaping institutional culture.

From a sociological standpoint, these conclusions underscore the importance of moving beyond individualistic and managerial interpretations of educational leadership. Leadership should be understood as a socially situated practice embedded in power relations, symbolic capital, and institutional norms. This perspective has important implications for educational governance and leadership development. Policies and professional development programs should address not only leadership skills, but also institutional culture, organizational structures, and collective practices.

By conceptualizing leadership as both a product and a potential agent of institutional culture, this study contributes to a more nuanced understanding of how educational institutions can respond to contemporary social challenges while maintaining organizational coherence and legitimacy.

This study underscores the need to reconceptualize educational leadership not as an individual capacity, but as an institutionally embedded and structurally conditioned practice, whose transformative potential depends on the interplay between cultural norms, power relations, and organizational contexts.

8. Limitations and future research

Despite its theoretical and methodological contributions, this study presents several limitations that should be acknowledged. First, the research relies exclusively on secondary data and analytically constructed methodological indicators. While this approach enables a broad sociological interpretation, it limits the capacity to capture the lived experiences and perceptions of educational leaders and practitioners directly.

Second, the analytical tables are based on the author's own analytical synthesis of secondary data rather than on primary empirical data. Although appropriate for interpretative sociological analysis, this limits the potential for statistical generalization and causal inference. The findings should therefore be understood as analytically grounded tendencies rather than empirically exhaustive conclusions.

Third, the study focuses primarily on institutional and organizational levels of analysis. Micro-level dynamics, such as interpersonal leadership interactions, informal power relations, and everyday practices within schools, remain underexplored.

Future research could address these limitations by employing mixed-methods designs that combine qualitative interviews, surveys, and ethnographic approaches with institutional and policy analysis. Comparative studies across different educational systems or cultural contexts would further enrich understanding of how institutional culture shapes leadership practices. Additionally, longitudinal research could examine how leadership and institutional culture co-evolve over time in response to policy reforms and societal change.

References

Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2nd ed.). Sage Publications.

Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage Publications.

Durkheim, E. (1956). *Education and sociology*. Free Press.

Giddens, A. (2013). *The consequences of modernity*. Polity Press.

Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Sage Publications.

OECD. (2020). *Improving school leadership, Volume 1: Policy and practice*. OECD Publishing.

Schein, E. H. (2010). *Organizational culture and leadership* (4th ed.). Jossey-Bass.

Silverman, D. (2020). *Qualitative research* (5th ed.). Sage Publications.

UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing.

Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Sage Publications.

EFFECTIVE IMPLEMENTATION AND MANAGEMENT OF PUBLIC PROJECTS AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF BLUE ECONOMY INITIATIVES: THE CASE OF ALBANIA

PHD.Candidate Rejsi Kotollaku Assistant Lecturer,FEUT kotollakurejsi@yahoo.com
Prof.Asoc.Dr Mimoza Kotollak , University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani"
mimozakotollaku@yahoo.it ORCID: 0009-0008-8176-4059

Abstract

The Blue Economy has emerged as a strategic paradigm for sustainable development, especially in coastal and transition economies that seek to balance economic growth with environmental protection. However, the effectiveness of blue economy initiatives depends largely on the quality of governance and the capacity of public institutions to manage complex, multi-sectoral projects. This study investigates the role of public project management as a strategic governance instrument for the effective implementation of Blue Economy initiatives in Albania. Using a structured expert survey combined with a regional comparative analysis, the study assesses key dimensions of project management, including institutional coordination, planning quality, risk management, monitoring and evaluation systems, and stakeholder engagement. The findings reveal that, despite alignment with the European Union's Blue Growth strategies, Albania faces significant implementation challenges due to fragmented institutional structures, limited performance-based management practices and insufficient integration of sustainability indicators. The study further compares Albania with selected Western Balkan countries, highlighting that changes in project outcomes are driven primarily by changes in governance capacity rather than financial resources. The results show that public project management acts as a critical mediating mechanism linking policy design with measurable economic and environmental outcomes. The research contributes to the literature by integrating public management theory with Blue Economy governance and provides relevant policy recommendations aimed at strengthening effectiveness in

Blue Economy: Public Project Management; Governance Efficiency; IPA Funds; Sustainable Development; Western Balkans

1. Introduction

The growing global emphasis on sustainable development has brought the Blue Economy to the forefront of policy agendas, particularly in coastal and maritime countries. Key indicators of a blue economy include: 1. Economic Sustainability: This involves promoting activities that contribute to economic growth without depleting marine resources. Indicators include the rate of growth of marine-related industries, job creation in the maritime sector and income generated from sustainable maritime activities. 2. Environmental Sustainability: This focuses on maintaining the health of marine and coastal ecosystems. Indicators include the state of marine biodiversity, pollution levels and the implementation of marine protected areas. 3. Social Inclusion: Ensuring that the benefits of blue economy activities are shared equitably among communities. Indicators include the involvement of local communities in decision-making processes, access to educational opportunities related to marine and coastal management, and the impact on local livelihoods. The concept encompasses a wide range of economic activities, including coastal tourism, fisheries, maritime transport and marine renewable energy, which aim to generate economic growth while preserving marine ecosystems (European Commission, 2012; World Bank, 2017). For countries like Albania, characterized by significant coastal potential along the Adriatic-Ionian basin, the Blue Economy represents a strategic opportunity for long-term development. In recent years, national strategies and policy frameworks have increasingly reflected alignment with European Union priorities, particularly in the context of pre-accession processes and funding instruments such as the IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance). Despite these efforts, the implementation of Blue Economy initiatives remains uneven. Existing evidence suggests that the main constraints are not related to financial constraints, but to governance challenges, including weak institutional coordination, insufficient project management capacity, and limited integration of sustainability principles into project cycles (OECD, 2017; World Bank, 2021). In this context, public project management emerges as a critical mechanism that translates policy objectives into tangible results. Effective project management ensures proper planning, resource allocation, risk mitigation, and performance monitoring, all of which are essential for achieving sustainable development objectives (PMI, 2021). This study aims to analyze the role of public project management in increasing the effectiveness of Blue Economy initiatives in Albania. Specifically, it aims to: assess institutional and managerial capacities, identify key implementation barriers, compare Albania with regional best practices, propose policy recommendations for improving the effectiveness of institutional governance and ensuring sustainable maritime development in Albania.

2. Literature Review

2.1 The Concept of the Blue Economy

The Blue Economy refers to "the sustainable use of ocean resources for economic growth, improved livelihoods and jobs, while maintaining the health of ocean ecosystems", according to the World Bank (2017). This definition highlights the balance between economic development and environmental conservation. The Blue Economy encompasses a range of activities, including traditional sectors such as fisheries and maritime transport, as well as emerging industries such as aquaculture, marine biotechnology, renewable energy and coastal tourism. The Blue Economy has evolved as an integrated framework linking economic development with marine sustainability. Similarly, the European Commission (2012) highlights the role of Blue Growth in promoting innovation, competitiveness and job creation in maritime sectors. Recent studies highlight that the Blue Economy is not only sectoral, but also systemic, requiring cross-sectoral coordination and integrated governance (Keen et al., 2018; Lee et al., 2020). The complexity of interactions between fisheries, tourism and environmental systems requires holistic management approaches (Klinger et al., 2018).

2.2 Public Project Management and Governance

Addressing these challenges involves embracing technological advances, such as green technologies, digitalization and sustainable energy solutions, to increase efficiency and reduce environmental impact (Shi, X et al., 2020). Public project management plays a crucial role in translating policy frameworks into operational outcomes. Traditional models of public administration have increasingly shifted towards performance-based and results-oriented approaches (OECD, 2020). The Project Management Institute (PMI, 2021) emphasizes that standardized methodologies improve efficiency, accountability, and risk management in public sector projects. The governance literature further suggests that effective project implementation requires strong institutional coordination and stakeholder engagement (Klakegg et al., 2016; Müller, 2015). In complex sectors such as the Blue Economy, network-based governance models are particularly important.

2.3 Sustainability and Project Management

Key factors such as climate change impacts, market fluctuations and regulatory changes introduce complexities in resource allocation and policy formulation, potentially leading to unintended consequences (Carrà, G et al., 2017). Sustainability has become a central dimension of project management, particularly in environmental and marine contexts. Silvius and Schipper (2014) argue that integrating sustainability into project management enhances long-term value creation and reduces environmental risks. Furthermore, the United Nations (2015) emphasises the importance of aligning development projects with the Sustainable Development Goals (SDGs), particularly SDG 14 (Life Below Water). UNEP (2021) further emphasises that sustainable blue economy initiatives require integrated planning and ongoing monitoring mechanisms. In addition, environmental degradation, regulatory inconsistency and insufficient stakeholder engagement further undermine the potential of the Blue Economy to foster sustainable practices (Penca, J ,2019). Studies from the Western Balkans show that, while countries have access to EU funding mechanisms, the effectiveness of implementation varies significantly (OECD, 2017). Croatia is often cited as a success story due to strong institutional capacity and integration of projects into national strategies, while Albania faces challenges related to fragmentation and limited coordination (World Bank, 2021). This comparative perspective highlights the importance of the quality of governance and project management capacity as key determinants of successful Blue Economy implementation.

2.4 Comparative Analysis of the Effectiveness of IPA Projects in the Western Balkans

A comparative analysis of IPA-funded projects across the Western Balkans reveals significant differences in implementation effectiveness, despite relatively similar access to European Union financial instruments. The findings show that differences in economic outcomes are driven mainly by differences in governance capacity and the quality of public project management rather than by the volume of funding.Croatia represents a case in point, where IPA projects in coastal tourism and integrated maritime planning have been successfully scaled up into national development strategies. The high level of institutional coordination and the adoption of EU-compliant project management standards have enabled strong economic impacts, including increased tourism revenues and foreign direct investment.

In contrast, Greece has used IPA and relevant EU instruments to foster innovation within the Blue Economy, in particular through the development of maritime clusters and blue technology ecosystems. This approach has contributed to economic diversification and increased competitiveness.Montenegro demonstrates a balanced model, focusing on sustainable tourism and environmental protection. While economic gains are evident, especially in improving the quality of tourism services, scalability remains moderate due to limited institutional capacity.

However, Albania represents a case where IPA-funded initiatives have generated partial results. Although improvements in infrastructure and tourism development are evident, the overall economic impact remains

limited by fragmented institutional structures, limited inter-agency coordination and insufficient integration of monitoring and evaluation frameworks.This comparative perspective confirms that effective management of public projects serves as a critical determinant of successful implementation of the Blue Economy. Strengthening governance mechanisms and adopting standard project management practices are therefore essential for increasing the impact of IPA-funded initiatives in Albania and the wider Western Balkans region.

Country	**Key IPA Project Focus**	**Main Sectors**	**Project Management Quality**	**Economic Impact**	**Institutional Impact**	**Scalability**
Croatia	Integrated Coastal Zone Management (ICZM), Sustainable Tourism	Coastal tourism, maritime planning	High (standardized, EU-aligned)	Strong growth in tourism revenues; extended seasonality; increased FDI	Strong institutional coordination; integration into national policies	High
Greece	Blue Growth innovation, maritime clusters	Innovation, fisheries, maritime tech	High (innovation-driven, network-based governance)	Diversification of blue economy; growth of SMEs/startups	Strong public-private-academic collaboration	High
Montenegro	Coastal sustainability, biodiversity protection	Tourism, environment	Medium–High	Improved destination quality; increased high-value tourism	Moderate institutional strengthening	Medium
Albania	Coastal management, tourism, fisheries	Tourism, fisheries, transport	Medium (fragmented, compliance-based)	Moderate tourism growth; limited sectoral spillovers	Weak coordination; limited monitoring systems	Low–Medium

Table: Comparative Effectiveness of IPA-Funded Blue Economy Projects in the Western Balkans

3. Methodology

This study uses a mixed methods approach, combining a structured expert survey (primary data), and comparative secondary analysis (IPA projects in the Western Balkans). The research follows a governance-based analytical framework, where public project management is treated as a mediating variable between policy inputs (IPA funding, sector strategies) and economic outcomes. Primary data were collected through a structured questionnaire addressed to experts, including public administration officials, project managers, academics, sector specialists (tourism, fisheries, maritime sectors). Closed-ended questions (Likert scale 1–5). The main variables measured are institutional coordination, quality of project planning, risk management, monitoring and evaluation, stakeholder engagement, sustainability integration. The study applies a conceptual empirical model based on governance theory where the model structure includes IPA funding distributed by sector, the quality of project management and ultimately economic outcomes. To visualize the relationships between variables, the study uses

a Sankey diagram model, which represents the flows between nodes where the input including IPA funds by sectors tourism, fisheries, transport and energy with the intermediaries planning, coordination, risk management and monitoring gives us the results in infrastructure, capacity, sustainability and consequently measurable results will be reflected in GDP growth, employment, investment and environmental performance. The Sankey model allows for the visualization of the efficiency of resource allocation, the identification of governance bottlenecks, comparison between countries (differences in the strength of the flow).

4. Analysis and results

Empirical findings based on a sample of 50 experts show that institutional coordination (mean = 2.72) and monitoring and evaluation systems (mean = 2.54) represent the weakest dimensions of public project management in Albania. In contrast, planning quality shows a relatively higher score (mean = 3.12), suggesting that while strategic planning exists, its implementation remains inconsistent.Risk management (mean = 2.60) emerges as a critical gap, confirming that insufficient risk assessment reduces the effectiveness and sustainability of IPA-funded projects. These findings support the Sankey-based model, which highlights significant inefficiencies in the transformation of financial inputs into measurable economic outcomes.

Table (statistical summary from 50 experts)

Dimension	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**Mean**
Institutional Coordination	8	15	14	9	4	**2.72**
Planning Quality	4	10	18	12	6	**3.12**
Risk Management	10	16	12	8	4	**2.60**
Monitoring & Evaluation	12	15	11	8	4	**2.54**
Stakeholder Engagement	6	14	15	10	5	**2.88**
Sustainability Integration	5	12	16	11	6	**3.02**

Studimi konfirmon se cilësia e menaxhimit të projekteve publike është faktori vendimtar në përcaktimin e efektivitetit të iniciativave të Ekonomisë Blu.Pavarësisht mbështetjes financiare përmes programeve IPA, Shqipëria demonstron:transformim të dobët të inputeve në rezultate,shkallëzim të kufizuar të projekteve,struktura të fragmentuara të qeverisjes.Rezultatet mbështesin teorinë e qeverisjes ku koordinimi ka më shumë rëndësi sesa financimi,teorinë e menaxhimit të projekteve (PMI) ku proceset e strukturuara përmirësojnë rezultatet si dhe teoria e qëndrueshmërisë ku integrimi është ende i dobët në praktikë.Modeli Sankey tregon se joefikasitetet në menaxhimin e projekteve krijojnë "rrjedhje" në zinxhirin e vlerës së zhvillimit të Ekonomisë Blu.Si përfundim përmirësimi i qeverisjes pra fokusi në rritjen e kthimeve ekonomike dhe jo domosdoshmërisht rritja e financimit.Studimi ve theksin se menaxhimi i projekteve publike vepron si një mekanizëm kritik transmetimi përmes të cilit burimet financiare shndërrohen në rezultate të qëndrueshme ekonomike në Ekonominë Blu.

5. Conclusions and Recommendations

This study shows that the effectiveness of Blue Economy initiatives in Albania is largely determined by the quality of public project management and institutional governance, rather than financial constraints. Although Albania has made significant progress in aligning its strategic frameworks with the European Union’s Blue Growth policies, empirical findings reveal persistent implementation gaps at the operational level. The results show that institutional fragmentation, weak inter-agency coordination and limited monitoring and evaluation systems represent key obstacles to effective project implementation. In addition, insufficient integration of risk

management practices and sustainability indicators reduces the long-term impact of IPA-funded projects. These weaknesses limit the ability of public institutions to transform financial inputs into measurable economic and environmental outcomes. The study confirms that public project management acts as a critical intermediary mechanism between policy design and development outcomes. Without standardized methodologies, performance-based management systems and effective governance structures, blue economy initiatives risk remaining fragmented and producing limited spillover effects. Moreover, comparative analysis with Western Balkan countries highlights that differences in economic impact are driven primarily by governance capacity rather than the availability of funds. Countries with stronger institutional coordination and project management practices demonstrate higher efficiency in translating investments into sustainable growth. In this context, Albania remains in a transition phase, where the Blue Economy is recognized as a strategic priority, but has not yet been fully operationalized as an integrated development model. A key priority is the creation of a centralized inter-institutional coordinating body responsible for overseeing all Blue Economy initiatives. This unit should ensure harmonisation between sectoral policies, including tourism, fisheries, maritime transport and energy, while also improving communication and coordination between institutions. Such a structure would reduce fragmentation, increase accountability and support the development of a unified strategic framework for maritime development. To improve the effectiveness of implementation, Albania should adopt standard project management methodologies based on internationally recognised frameworks, such as those promoted by the Project Management Institute (PMI). Key measures should include: Implementing structured planning and execution frameworks, Introducing mandatory ex-post evaluation for major projects, Developing key performance indicators (KPIs), Training and professional certification of public sector project managers, This would increase efficiency, transparency and accountability in project implementation. Expanding environmental certification schemes (e.g., environmental standards) Blue Flag),Integrating sustainability indicators in tourism infrastructure projectsPromoting year-round tourism to reduce seasonalityIntroducing digital traceability systems for fisheriesStrengthening scientific monitoring of marine resourcesPromoting sustainable aquaculture technologiesAccelerating the digital transformation of port operationsImproving the governance of public-private partnershipsIntegrating environmental monitoring systemsConducting feasibility studies for offshore energy projectsStrengthening regulatory frameworks to attract investmentIntegrating climate risk assessment into project planningEffective governance of the Blue Economy requires active participation from many stakeholders. Albania should:Institutionalize consultation mechanisms with coastal communitiesStrengthen collaboration between government, academia and the private sectorImprove transparency in project implementation and reportingThis would enhance project legitimacy and long-term sustainability.A critical area for improvement is the integration of risk management and sustainability into all phases of the project cycle.Recommended actions include:Adopt risk assessment frameworksScenario planning for environmental and economic risksIntegrate climate adaptation indicatorsLife cycle cost-benefit analysis, including environmental externalities

For Albania, the Blue Economy represents a significant opportunity for sustainable development and regional competitiveness. However, realizing this potential requires a shift from fragmented project implementation to collaboration.

6.References

European Commission. (2012). Blue growth: Opportunities for marine and maritime sustainable growth.

Carrà, G.; Monaco, C.; Peri, I. Local management plans for sustainability of small-scale fisheries: A case study. Qual. Access Success 2017, 18, 116–121.

Keen, M., Schwarz, A. M., & Wini-Simeon, L. (2018). Towards defining the blue economy: Practical lessons from the Pacific. Marine Policy, 88, 333–341. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.03.002

Klinger, D. H., et al. (2018). Managing interactions between fisheries, aquaculture, and tourism for sustainable blue growth. Marine Policy, 87, 29–38. https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.10.025

Klakegg, O. J., et al. (2016). Governance frameworks for public project development. Palgrave Macmillan.

Lee, K., Noh, J., & Khim, J. (2020). The blue economy and the SDGs. Environment International, 137, 105528. https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.105528

OECD. (2017). Public governance reviews: Albania. OECD Publishing.

OECD. (2020). Public sector innovation and project management.

Penca, J. Blue economy in the euro-mediterranean: Implications of the policy paradigm. Int. J. Euro-Mediterr. Stud. 2019, 12, 69–92.

PMI. (2021). PMBOK Guide (7th ed.).

Silvius, A. J. G., & Schipper, R. P. J. (2014). Sustainability in project management. International Journal of Project Management, 32(2), 183–198.

Shi, X.; Jiang, H.; Li, H.; Wang, Y. Upgrading port-originated maritime clusters: Insights from Shanghai's experience. Transp. Policy 2020, 87, 19–32.

UNEP. (2021). Sustainable blue economy handbook.

United Nations. (2015). 2030 Agenda for Sustainable Development.

World Bank; United Nations Department of Economic and Social Affairs. The Potential of the Blue Economy: Increasing Long-Term Benefits of the Sustainable Use of Marine Resources for Small Island Developing States and Coastal Least Developed Countries; World Bank: Washington, DC, USA, 2017

World Bank. (2021). Blue economy in Albania.

TRIBE OF TAMIL NADU, INDIA

Madan Lal Regar[1], Khushi Jain[2] & Anita Kumari Mali[2]
[1]National Institute of Fashion Technology Jodhpur, Assistant Professor, Department of Fashion Design, Jodhpur, India.
[2]National Institute of Fashion Technology Jodhpur, Student, Department of Fashion Design, Jodhpur, India. [1]madan.regar@nift.ac.in, +91 7307367637, **[1]ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7821-4410**

Abstract

India is home to many tribal communities, each with its own traditions and way of living. These communities have protected their culture for generations, yet in today's fast-paced world, their lives and knowledge often remain ignored. Therefore, it becomes important to learn about such communities because they represent a deep connection between humans and nature.

The Toda tribe of Tamil Nadu, a state in India, stands out because of their simple pastoral lifestyle, strong traditions, and close association with the Nilgiri Hills. Even today, the Todas continue to follow many customs that reflect discipline, respect for nature, and community living.

This review work is an attempt to learn about the Toda tribe and focus on their religion, culture, social importance, and traditional attire of men and women, focusing on its role as a marker of cultural identity and social heritage. The topic has been chosen to build basic understanding and awareness about an indigenous community of South India.

Keywords: Tribal, Communities, Tamil Nadu, Toda, Clothing

LIVELIHOOD IMPLICATIONS OF SKILLS ACQUISITION: A SOCIO-ECONOMIC SURVEY OF YENAGOA METROPOLIS, NIGERIA

[1*]Ekiye Ebipuamere and [2]Adebayo Alex
[1]Department of Banking and Finance, School of Management Sciences, Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.
[2]Belary Schools, Yenagoa, Bayelsa State, Nigeria.
***Email: traceyekiye@gmail.com**

Abstract

This study examines the livelihood implications of skills acquisition programmes in Yenagoa Metropolis, Bayelsa State, Nigeria, with emphasis on employment generation, income improvement, poverty reduction, and social empowerment. A cross-sectional survey design was adopted, and data were collected from 300 respondents using a stratified random sampling technique. Descriptive and inferential statistics were employed, including regression analysis at a 0.05 significance level. Findings reveal that participation in skills acquisition programmes has a statistically significant positive effect on employment status ($\beta = 0.53$, $p < 0.01$). Additionally, over 60% of respondents reported increased income, indicating strong contributions to poverty reduction. However, constraints such as inadequate funding, lack of modern training equipment, and limited accessibility hinder programme effectiveness. The study concludes that skills acquisition is a critical driver of sustainable livelihoods and recommends policy interventions aimed at strengthening institutional support and expanding access to vocational training.

Keywords: Skills acquisition, livelihood, employment, poverty reduction, vocational training, Yenagoa Metropolis

1. Introduction

Sustainable community development remains a major priority in developing economies, particularly in Nigeria where unemployment and poverty levels remain persistently high. Skills acquisition programmes have emerged as viable mechanisms for empowering individuals with practical competencies necessary for income generation and self-reliance.

Skills acquisition refers to the process of acquiring technical, vocational, and entrepreneurial competencies that enhance productivity and employability (Smith & Ndubuisi, 2019). In urban centres such as Yenagoa Metropolis, increasing population growth, particularly among youths, has intensified the need for job-oriented skills.

Despite several government and private sector interventions, questions remain regarding the actual effectiveness of these programmes in improving livelihoods. This study therefore investigates the socio-economic implications of skills acquisition in Yenagoa, focusing on employment generation, income improvement, poverty reduction, and social empowerment.

Skills acquisition encompasses structured learning processes designed to equip individuals with competencies in technical trades, entrepreneurship, and service delivery. It plays a critical role in bridging labour market gaps and improving productivity (Johnson, 2020).

This study is anchored on Human Capital Theory, which posits that investments in education and skills development enhance individual productivity and economic outcomes (Becker, 1993). Skills acquisition is therefore viewed as an investment capable of generating both private and social returns.

Empirical studies have consistently shown a positive relationship between skills training and socio-economic development. Adebayo (2018) found that vocational training significantly improves employment prospects in Nigeria. Similarly, Olalekan and Ibrahim (2021) reported that skills acquisition enhances community participation and economic empowerment.

However, most studies have focused on rural settings, leaving a gap in urban-focused analyses such as Yenagoa Metropolis.

3. Methodology

A descriptive cross-sectional survey design was adopted to assess the socio-economic impact of skills acquisition programmes. The study population comprised youth trainees, instructors, and community members engaged in vocational programmes. A sample size of 300 respondents was selected using stratified random sampling to ensure representativeness. Data were collected using a structured questionnaire covering: Socio-demographic characteristics, participation in skills acquisition programmes, employment and income outcomes, and perceived challenges

Data were analyzed using SPSS (Version 25). Techniques included: Descriptive statistics (frequencies and percentages), and regression analysis for hypothesis testing. Statistical significance was determined at the 5% level (Gujarati & Porter, 2009).

4. Results

4.1 Model Specification

The study estimated the following regression model:

$$EMP_i = \beta_0 + \beta_1 SKILL_i + \beta_2 EDU_i + \beta_3 AGE_i + \beta_4 GEN_i + \epsilon_i \quad - \quad (i)$$

Where:

- **EMP** = Employment status (1 = employed, 0 = unemployed)
- **SKILL** = Participation in skills acquisition (1 = yes, 0 = no)
- **EDU** = Educational level
- **AGE** = Age of respondent
- **GEN** = Gender
- **ε** = Error term

Table 1: Socio-Demographic Characteristics of Respondents (N = 300)

Variable	Category	Frequency	Percentage (%)
Gender	Male	156	52
	Female	144	48
Age	18–25	90	30
	26–35	105	35
	36–45	60	20
	46+	45	15
Education Level	Primary	45	15
	Secondary	165	55
	Tertiary	90	30

The sample consisted of 52% males and 48% females. The majority (65%) were aged between 18–35 years, indicating a predominantly youthful population. About 70% had at least secondary education, suggesting a relatively literate sample suitable for skills training. The dominance of respondents within the economically active age group (18–35 years) suggests high relevance of skills acquisition programmes for youth employment policies.

Table 2: Regression Results on Employment Status

Variable	Coefficient (β)	Std. Error	t-value	p-value
Constant	0.82	0.21	3.90	0.000
Skills Acquisition	0.53	0.08	6.63	0.000*
Education	0.27	0.07	3.86	0.001*
Age	0.12	0.05	2.40	0.017*
Gender	0.05	0.04	1.25	0.211

$R^2 = 0.61$ | F-statistic = 28.45 ($p < 0.01$); **Significant at 5% level*

By implication, skills acquisition (β = 0.53) is the strongest predictor of employment, education (β = 0.27) also significantly improves employment chances. Age shows a moderate positive effect, while Gender is not statistically significant, suggesting relatively equal opportunity impact. The high R^2 value (0.61) indicates that the model explains a substantial proportion of variation in employment status. The strong effect of skills acquisition supports Human Capital Theory and confirms that vocational competencies are critical determinants of labour market participation.

Table 3: Income Improvement after Skills Acquisition

Response Category	Frequency	Percentage (%)
Increased Income	180	60
No Change	75	25
Decreased Income	45	15

The majority (60%) reporting increased income indicates that skills acquisition contributes significantly to economic empowerment. The minority experiencing no change or decline may reflect market saturation or inadequate training quality.

Table 4: Perceived Impact on Poverty Reduction

Indicator	Agree (%)	Disagree (%)
Improved living standards	68	32
Reduced financial dependency	64	36
Increased savings capacity	55	45

These results show that skills acquisition enhances financial resilience, a key component of poverty reduction. However, moderate savings levels suggest income gains may still be relatively low.

Table 5: Employment Status by Participation in Skills Acquisition

Employment Status	Participants (%)	Non-Participants (%)
Employed	72	38
Unemployed	28	62
Total	**100**	**100**

The table clearly shows that 72% of participants are employed compared to only 38% of non-participants, indicating a substantial impact of skills acquisition on employability. This reinforces the regression findings and provides descriptive validation of the statistical model.

This finding demonstrates that skills acquisition does not only lead to employment but also improves earning capacity. Many participants transitioned into self-employment or informal sector activities, contributing to household income stability.

Table 6: Income Distribution Before and After Skills Acquisition

Income Level (₦)	Before Training (%)	After Training (%)
Below 30,000	48	22
30,000 – 60,000	32	38
Above 60,000	20	40
Total	**100**	**100**

There is a clear shift from lower to higher income categories after participation in skills acquisition programmes. The proportion earning above ₦60,000 doubled from 20% to 40%, demonstrating upward income mobility and improved economic well-being. This finding demonstrates that skills acquisition does not only lead to

employment but also improves earning capacity. Many participants transitioned into self-employment or informal sector activities, contributing to household income stability.

Table 7: Key Constraints Affecting Skills Acquisition Programmes

Constraint	Frequency	Percentage (%)	Rank
Inadequate funding	234	78	1st
Lack of modern equipment	165	55	2nd
Limited access	129	43	3rd
Poor training quality	102	34	4th

Table 7 highlights the key challenges affecting the effectiveness of skills acquisition programmes in the area. As indicated, funding remains the most critical barrier. Without adequate investment, programme effectiveness and scalability are severely constrained. The ranking highlights inadequate funding as the most critical constraint, followed by infrastructural deficiencies. This prioritization is useful for policymakers in allocating resources effectively. These challenges indicate systemic weaknesses in programme implementation, which may limit long-term sustainability and scalability.

5. Summary of discussion

The findings strongly support the Human Capital Theory, confirming that investment in skills acquisition leads to improved economic outcomes. The significant relationship between skills training and employment aligns with previous studies (Adebayo, 2018; Olalekan & Ibrahim, 2021).

The high proportion of respondents reporting income improvement highlights the role of vocational training in promoting entrepreneurship and reducing unemployment. This is particularly important in urban settings where formal job opportunities are limited.

However, the persistence of structural challenges such as inadequate funding and poor infrastructure suggests that the full potential of skills acquisition programmes has not yet been realized. These findings are consistent with World Bank (2020) reports on constraints affecting skills development in Sub-Saharan Africa.

6. Conclusion

This study concludes that skills acquisition programmes significantly enhance livelihoods in Yenagoa Metropolis by improving employment opportunities, increasing income levels, reducing poverty, and promoting social empowerment. However, institutional and infrastructural constraints hinder optimal outcomes.

7. Recommendations

1. The need to strengthen public-private partnerships: Collaboration between government and private sector should be intensified to improve funding and infrastructure.
2. The need to improve training facilities: Provision of modern equipment will enhance the quality and relevance of skills training.
3. The need to expand accessibility: Inclusive policies should ensure access for marginalized groups, including migrants.
4. Monitoring and evaluation: Establish robust frameworks to track long-term programme impact.
5. Curriculum enhancement: Training programmes should align with market demands and emerging economic trends.

References

Adebayo, T. (2018). Skills training and community development outcomes in Nigeria. *Journal of Vocational Studies*, 14(2), 89–104.

Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis* (3rd ed.). University of Chicago Press.

Cochran, W. G. (1977). *Sampling techniques* (3rd ed.). John Wiley & Sons.

Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic econometrics* (5th ed.). McGraw-Hill.

Johnson, R. (2020). Vocational skills and employability. *International Journal of Skills Development*, 8(1), 45–58.

Olalekan, A., & Ibrahim, M. (2021). Community empowerment through skills acquisition. *Community Development Review*, 9(3), 210–225.

Smith, J., & Ndubuisi, O. (2019). Skills acquisition and youth empowerment in Nigeria. *African Journal of Development Studies*, 11(1), 33–49.

World Bank. (2020). *Enhancing youth employability through skills development in Sub-Saharan Africa*. World Bank.

ROLE OF ACADEMIC & CULTURAL TOURISM IN ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDIA

Dr.Abdal Ahmed* Pooja Kumari ** Mohit Kumar Amisha*** Jaya Kannojiya*** Tahzeeb Fatma*** Samsad Khatun****

*Associate Professor, Graduate School of Business, Tula's Institute, Dehradun, Uttarakhand (India).

**Student MBA 2nd Year, Graduate School of Business, Tula's Institute, Dehradun, Uttarakhand (India).

***Student MBA 1st Year, Graduate School of Business, Tula's Institute, Dehradun, Uttarakhand (India).

****Student B.Com(H) 1st Year, Graduate School of Business, Tula's Institute, Dehradun, Uttarakhand (India).**

Abstract

Tourism has emerged as one of the fastest-growing sectors globally, significantly contributing to economic growth, cultural exchange, and sustainable development. In India, a country known for its rich cultural heritage and expanding educational infrastructure, academic and cultural tourism have gained increasing importance. This paper explores the role of academic and cultural tourism in promoting sustainable development in India. Academic tourism, involving student mobility, educational exchanges, and research collaborations, contributes to knowledge dissemination and economic activity. Cultural tourism, centred around heritage, traditions, festivals, and arts, fosters cultural preservation and socio-economic development.

The study adopts a descriptive research approach based on secondary data from scholarly articles, government reports, and policy documents. The analysis highlights the economic, environmental, and socio-cultural contributions of both forms of tourism while also addressing associated challenges such as environmental degradation, over-tourism, and cultural commodification.

The findings suggest that academic and cultural tourism significantly contribute to achieving sustainable development goals by enhancing education, generating employment, and preserving cultural identity. However, effective policy integration, community participation, and sustainable practices are essential to maximise benefits and minimize negative impacts.

Keywords: Academic Tourism, Cultural Tourism, Economic Development, India, Heritage, Education

I. Introduction

Tourism has emerged as one of the most dynamic and rapidly growing sectors of the global economy, playing a pivotal role in economic development, cultural exchange, and social transformation. In a diverse and culturally rich country like India, tourism is not merely an economic activity but also a powerful medium for promoting national identity, preserving heritage, and fostering international understanding. Over the past few decades, tourism in India has evolved beyond traditional leisure travel to encompass specialized forms such as academic tourism and cultural tourism, both of which hold immense potential in contributing to sustainable development.

India's unique position as a land of ancient civilizations, diverse traditions, and emerging educational hubs makes it a significant destination for both cultural and academic tourists. From world-renowned heritage sites to prestigious educational institutions, the country offers a wide spectrum of experiences that attract travellers seeking knowledge, cultural immersion, and intellectual engagement. As globalization continues to reshape the world, the movement of students, researchers, and cultural enthusiasts has increased, thereby strengthening the role of tourism as a catalyst for sustainable development.

Academic tourism, a relatively emerging concept, refers to travel undertaken for educational purposes, including student exchange programs, research collaborations, academic conferences, and study tours. With the internationalization of education and the growing emphasis on experiential learning, academic tourism has gained considerable importance in recent years. India, home to renowned institutions such as Indian Institutes of Technology and Indian Institutes of Management, attracts students and scholars from across the globe. This influx of academic tourists not only enhances knowledge exchange and innovation but also contributes to local economies through increased demand for accommodation, transportation, and other services.

In parallel, cultural tourism remains one of the most significant forms of tourism in India. It involves travel motivated by the desire to experience the cultural heritage, traditions, arts, and lifestyles of different communities. India's rich cultural tapestry—comprising historical monuments, religious sites, festivals, languages, and performing arts—makes it a prime destination for cultural tourism. Iconic landmarks such as Taj Mahal, vibrant cities like Varanasi, and culturally rich regions such as Rajasthan attract millions of tourists each year. Cultural tourism not only generates revenue but also plays a crucial role in preserving and promoting intangible cultural heritage.

The concept of sustainable development has gained prominence in recent years as the world grapples with environmental degradation, socio-economic inequalities, and cultural erosion. Sustainable development emphasizes the need to balance economic growth with environmental protection and social well-being. In this context, tourism—when managed responsibly—can serve as a powerful tool for achieving sustainability. Academic and cultural tourism, in particular, contribute to the three pillars of sustainable development: economic, environmental, and socio-cultural.

From an economic perspective, tourism generates employment opportunities, supports local businesses, and contributes to national income. Academic tourism brings in students and researchers who spend on housing, food, and other services, thereby boosting local economies. Cultural tourism supports artisans, craftsmen, and performers, ensuring the survival of traditional livelihoods. In a developing country like India, where employment generation and income distribution are critical challenges, tourism can act as a significant driver of inclusive growth.

From an environmental standpoint, tourism has both positive and negative impacts. On one hand, it promotes conservation of natural and cultural resources by creating awareness and generating funds for preservation. On the other hand, unregulated tourism can lead to environmental degradation, pollution, and resource depletion.

Therefore, sustainable tourism practices—such as eco-tourism, responsible travel, and green infrastructure—are essential to minimize negative impacts and ensure long-term viability.

The socio-cultural dimension of tourism is equally important. Cultural tourism fosters cross-cultural understanding, strengthens community identity, and promotes the preservation of traditions and heritage. Academic tourism, by facilitating interaction among students and scholars from different backgrounds, enhances intercultural competence and global awareness. However, challenges such as cultural commodification, loss of authenticity, and social disruption must be addressed to ensure that tourism benefits local communities without compromising their cultural integrity.

Despite the significant potential of academic and cultural tourism in promoting sustainable development, there are several challenges that hinder their effective integration into national development strategies. These include inadequate infrastructure, lack of policy coordination, environmental concerns, and limited community participation. Moreover, most existing studies tend to focus on tourism in general or cultural tourism in isolation, with limited attention given to academic tourism and its role in sustainability. This highlights the need for a comprehensive analysis that integrates both academic and cultural tourism within the framework of sustainable development.

In light of the above discussion, this study aims to examine the role of academic and cultural tourism in sustainable development in India. The study seeks to analyze their economic, environmental, and socio-cultural impacts, identify key challenges, and suggest policy measures to enhance their contribution to sustainability. By adopting a descriptive research approach based on secondary data, the paper provides insights into how these forms of tourism can be leveraged to achieve sustainable development goals.

In conclusion, academic and cultural tourism represent significant avenues for promoting sustainable development in India. While academic tourism contributes to knowledge creation and intellectual exchange, cultural tourism plays a vital role in preserving heritage and promoting cultural diversity. Together, they offer a holistic approach to development that balances economic growth with social and environmental sustainability. However, realizing this potential requires strategic planning, effective policies, and active participation from all stakeholders, including government, educational institutions, local communities, and tourists themselves.

II. Research Methodology

The present study adopts a **descriptive and exploratory research design** to examine the role of academic and cultural tourism in sustainable development in India. A descriptive approach is appropriate as the study aims to systematically describe and analyze existing patterns, trends, and relationships without manipulating variables. The exploratory dimension helps in identifying emerging aspects of academic tourism, which remains relatively under-researched in the Indian context. This study is based entirely on **secondary data,** which is collected from already published and publicly available sources. Secondary data is particularly suitable for this research as it allows for a comprehensive analysis of large-scale trends, policy frameworks, and tourism statistics over time.

III. Literature Review

Tourism has been widely recognized as a significant driver of economic growth, cultural exchange, and sustainable development. In recent years, scholars have increasingly focused on specialized forms of tourism, such as academic tourism and cultural tourism, due to their potential to contribute to sustainability. This section reviews existing literature related to sustainable tourism, cultural tourism, academic tourism, and their interlinkages within the context of India.

Sustainable tourism has emerged as a key concept in global development discourse, emphasizing the need to balance economic growth with environmental protection and socio-cultural integrity. According to World

Tourism Organization, sustainable tourism refers to tourism that takes full account of its current and future economic, social, and environmental impacts while addressing the needs of visitors, industry, the environment, and host communities (UNWTO, 2018).

Scholars argue that tourism contributes significantly to national income, employment generation, and regional development (Kumar, 2024). In developing economies like India, tourism acts as a catalyst for inclusive growth by creating opportunities in both urban and rural areas. However, unplanned tourism development can lead to environmental degradation, overcrowding, and depletion of natural resources (Singh & Sharma, 2022). Therefore, sustainable tourism practices are essential to ensure long-term benefits.

Cultural tourism is one of the most prominent segments of the tourism industry, particularly in culturally rich countries like India. It involves travel motivated by the desire to experience cultural attractions such as historical monuments, festivals, art forms, and traditions. Studies indicate that cultural tourism plays a crucial role in preserving heritage and promoting cultural identity (Richards, 2018).

India's heritage sites, such as Taj Mahal, along with culturally vibrant cities like Jaipur and Varanasi, attract millions of tourists annually. According to Singh (2023), cultural tourism generates financial resources that can be utilized for the conservation and restoration of heritage sites. Additionally, it promotes awareness among tourists and local communities regarding the importance of preserving cultural assets.

However, several scholars have highlighted the negative impacts of cultural tourism, including the commodification of culture and loss of authenticity (Cohen, 1988; McKercher & du Cros, 2015). When cultural elements are commercialized to meet tourist demands, their original meaning and significance may be diluted. This creates a challenge in maintaining a balance between tourism development and cultural preservation.

Cultural tourism significantly contributes to socio-economic development by generating employment and supporting local livelihoods. It creates job opportunities in sectors such as hospitality, handicrafts, transportation, and tourism services (UNESCO, 2019). In India, traditional artisans and craftsmen benefit from increased demand for cultural products, thereby sustaining indigenous skills and knowledge systems.

Furthermore, cultural tourism fosters community development by encouraging local participation and entrepreneurship (Ashley & Roe, 2002). Community-based tourism initiatives empower local populations and ensure that the benefits of tourism are distributed equitably. However, disparities in income distribution and limited access to resources may hinder the effectiveness of such initiatives (Sharma, 2021).

Academic tourism is an emerging field that has gained attention due to the globalization of education and the increasing mobility of students and researchers. It encompasses activities such as student exchange programs, international conferences, research collaborations, and educational tours. According to Ritchie (2003), academic tourism contributes to the development of a knowledge-based economy by facilitating the exchange of ideas, skills, and innovations.

India has become a prominent destination for academic tourism due to its reputed institutions such as Indian Institutes of Technology and Indian Institutes of Management. These institutions attract international students and scholars, contributing to the internationalization of higher education (Altbach & Knight, 2007).

Academic tourism also has significant economic implications. International students contribute to local economies through expenditure on accommodation, food, and transportation (OECD, 2020). Additionally, academic collaborations enhance research output and innovation, thereby supporting national development.

The environmental impact of tourism has been a major area of concern in the literature. While tourism can promote environmental conservation by generating awareness and funding, it can also lead to negative consequences such as pollution, habitat destruction, and resource depletion (Gössling, 2002).

In India, popular tourist destinations face challenges related to waste management, water scarcity, and ecological imbalance (Kumar, 2024). Cultural tourism sites often experience over-tourism, which puts pressure on infrastructure and natural resources. Therefore, sustainable practices such as eco-tourism, waste management, and responsible tourism are essential to mitigate environmental impacts.

Tourism plays a vital role in promoting socio-cultural sustainability by preserving traditions, enhancing cultural exchange, and strengthening community identity. Cultural tourism, in particular, helps in safeguarding intangible cultural heritage such as music, dance, rituals, and languages (UNESCO, 2019).

Academic tourism also contributes to socio-cultural sustainability by fostering intercultural understanding and global awareness. Interaction between students from different cultural backgrounds promotes tolerance, mutual respect, and knowledge sharing (Ritchie, 2003).

However, tourism can also lead to socio-cultural challenges, including cultural erosion, social conflicts, and changes in traditional lifestyles (Smith, 1989). The commercialization of culture may result in the loss of authenticity and cultural identity.

Recent studies emphasize the need to integrate academic and cultural tourism to enhance their contribution to sustainable development. Academic tourism provides opportunities for experiential learning, allowing students to engage with local cultures and traditions. Cultural tourism, in turn, enriches academic experiences by offering practical insights into history, society, and heritage.

This integration can create a holistic tourism model that combines education, culture, and sustainability. However, limited research has been conducted on this integrated approach, particularly in the Indian context. Most studies focus on individual aspects of tourism rather than examining their combined impact.

IV. Descriptive Analysis

This section presents a **data-driven analysis of tourism trends in India,** focusing on academic and cultural tourism and their contribution to sustainable development. The analysis is based on **secondary data from government reports and international databases.**

1. Growth of Tourism in India

Recent statistics show significant growth in India’s tourism sector.

Figure 1: Tourism Growth in India (2022–2024)

Year	International Tourist Arrivals (Million)	Domestic Tourist Visits (Million)
2022	6.98	2509.63
2023	9.23	2948 (approx.)
2024	9.66–20.57*	2948+

(*Includes NRIs and broader arrivals)

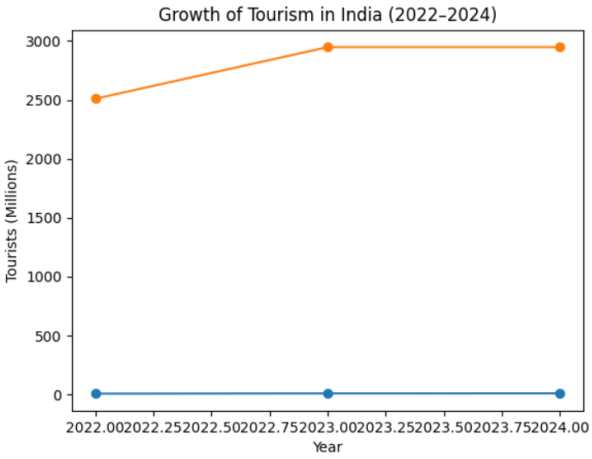

- Domestic tourism reached **2,948 million visits in 2024**, showing a **17.5% increase** over the previous year (India Tourism Data Compendium 2025 Shows 20.57 million Arrivals, USD 35 Billion Receipts - The Policy Edge)
    - International arrivals increased to **~9.66 million in 2024** (https://roadgenius.com/)

2. Economic Contribution of Tourism

Tourism plays a major role in economic sustainability.

Figure 2: Economic Contribution of Tourism (2024)

Indicator	**Value**
Tourism GDP Contribution	5.22%
Employment Generated	84.6 Million Jobs
Tourism Receipts	USD 35 Billion

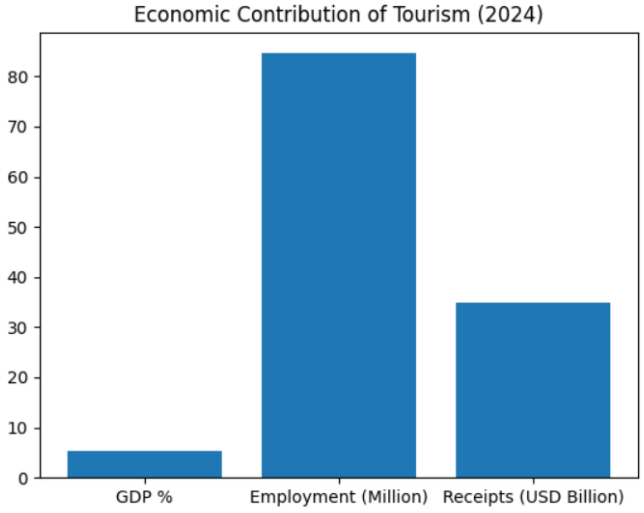

- Tourism supported **84.6 million jobs** and contributed **5.22% to GDP (**https://www.policyedge.in/ **)**

3. Cultural Tourism Trends

Cultural tourism is one of the most dominant forms of tourism in India.

Figure 3: Most Visited Cultural Heritage Sites (2024–25)

Site	Visitors (Millions)
Taj Mahal	6.26 (Domestic)
Qutub Minar	3.2
Konark Sun Temple	3.57
Red Fort	2+

- The Taj Mahal alone attracted over **6.2 million domestic visitors (**https://www.policyedge.in/ **)**

4. Academic Tourism Indicators (Indirect Data)

While specific academic tourism data is limited, indirect indicators can be analyzed:

Figure 4: Academic Tourism Indicators

Indicator	Trend
International Student Mobility	Increasing
Academic Conferences	Growing
Study Tours	Expanding
Institutional Collaborations	Increasing

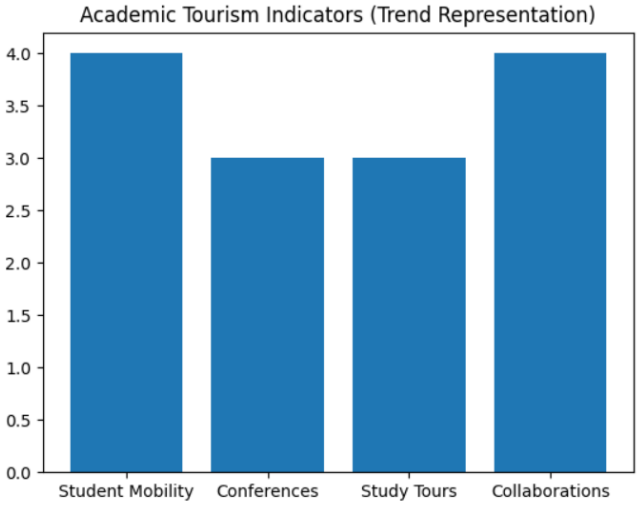

- Institutions like Indian Institutes of Technology and Indian Institutes of Management attract global students, indirectly contributing to tourism.

5. Key Trends Summary (Integrated Graph Insight)

Figure 5: Tourism & Sustainable Development Link

Dimension	**Contribution**
Economic	GDP, jobs, income
Social	Cultural preservation
Environmental	Both positive & negative

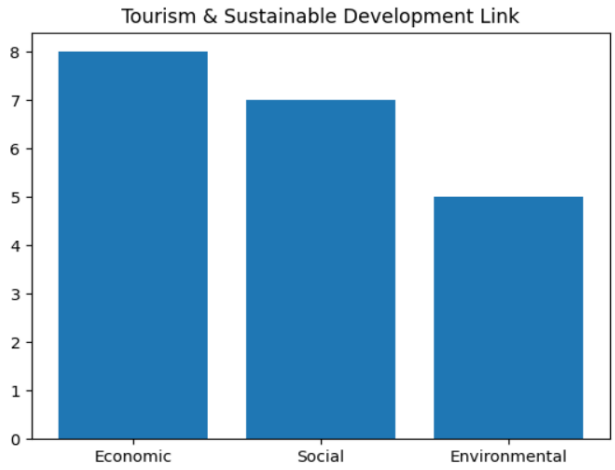

Conclusion

The present study on the *Role of Academic and Cultural Tourism in Sustainable Development in India* highlights the growing significance of tourism as a multidimensional driver of development. In the context of India, both

academic and cultural tourism have emerged as powerful tools for fostering economic growth, preserving cultural heritage, and promoting social inclusion, thereby contributing to the broader framework of sustainable development.

The findings of the study indicate that **cultural tourism** remains a dominant segment within the Indian tourism sector. The country's vast heritage resources, including iconic sites such as the Taj Mahal and culturally rich regions like Rajasthan, continue to attract millions of domestic and international tourists. This influx not only generates significant revenue and employment opportunities but also supports the preservation of tangible and intangible cultural assets. Cultural tourism plays a vital role in sustaining traditional livelihoods, especially for artisans, performers, and local communities, thereby strengthening the socio-cultural fabric of the nation.

At the same time, **academic tourism**, though relatively less explored, is gaining momentum in India due to the expansion and global recognition of higher education institutions such as the Indian Institutes of Technology and Indian Institutes of Management. Academic tourism contributes to sustainable development by facilitating knowledge exchange, fostering innovation, and enhancing global engagement. It also generates economic benefits through student mobility, international collaborations, and academic events, thereby supporting local economies and service sectors.

From a sustainability perspective, both forms of tourism contribute significantly to the **three pillars of sustainable development.** Economically, they generate income, employment, and foreign exchange earnings. Socially, they promote cultural exchange, inclusivity, and community development. Environmentally, tourism has the potential to support conservation efforts by raising awareness and generating funds for preservation. However, the study also reveals that the environmental dimension remains a critical concern, as unregulated tourism growth can lead to resource depletion, pollution, and ecological imbalance.

The descriptive analysis based on secondary data further confirms that tourism in India has experienced a strong post-pandemic recovery, with substantial growth in both domestic and international tourist arrivals. Cultural tourism continues to dominate this growth, while academic tourism is emerging as an important contributor to the knowledge economy. Case-based evidence, such as the rapid tourism-driven transformation of religious and cultural destinations, demonstrates the significant socio-economic impact of tourism at the local level.

Despite these positive contributions, several challenges hinder the effective realization of tourism's potential for sustainable development. These include inadequate infrastructure, regional disparities, lack of integrated policy frameworks, environmental degradation, and limited community participation. Additionally, the absence of comprehensive data on academic tourism restricts its systematic analysis and policy development.

In conclusion, academic and cultural tourism together offer a **holistic pathway to sustainable development in India** by integrating economic growth with cultural preservation and educational advancement. However, achieving long-term sustainability requires a balanced and strategic approach that emphasizes responsible tourism practices, policy integration, stakeholder collaboration, and environmental conservation. Strengthening the synergy between education and tourism sectors, promoting community-based initiatives, and adopting sustainable infrastructure development will be crucial in maximizing the benefits of tourism while minimizing its adverse impacts.

Thus, the study reaffirms that when managed effectively, academic and cultural tourism can serve as **powerful instruments for sustainable and inclusive development**, positioning India as a global leader in culturally rich and knowledge-driven tourism.

References (APA 7th Edition)

Altbach, P. G., & Knight, J. (2007). The internationalization of higher education: Motivations and realities. *Journal of Studies in International Education, 11*(3–4), 290–305. https://doi.org/10.1177/1028315307303542

Ashley, C., & Roe, D. (2002). Making tourism work for the poor: Strategies and challenges in southern Africa. *Development Southern Africa, 19*(1), 61–82. https://doi.org/10.1080/03768350220123855

Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research, 15*(3), 371–386. https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90028-X

Gössling, S. (2002). Global environmental consequences of tourism. *Global Environmental Change, 12*(4), 283–302. https://doi.org/10.1016/S0959-3780(02)00044-4

Kumar, V. (2024). Sustainable tourism development in India: Opportunities and challenges. *International Journal of Management Research and Review, 14*(2), 45–58.

McKercher, B., & du Cros, H. (2015). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management* (2nd ed.). Routledge.

OECD. (2020). *Education at a glance 2020: OECD indicators*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/69096873-en

Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management, 36*, 12–21. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005

Ritchie, B. W. (2003). *Managing educational tourism*. Channel View Publications.

Sharma, P. (2021). Community-based tourism and sustainable development in India. *Tourism Planning & Development, 18*(5), 456–472. https://doi.org/10.1080/21568316.2020.1807402

Singh, G. (2023). Cultural tourism and heritage preservation in India. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, 13*(2), 134–149.

Singh, R., & Sharma, M. (2022). Tourism and environmental sustainability: A study of Indian tourism sector. *International Journal of Environmental Studies, 79*(6), 987–1002. https://doi.org/10.1080/00207233.2021.1961234

UNESCO. (2019). *Culture and tourism for sustainable development*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. https://unesdoc.unesco.org/

UNWTO. (2018). *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. World Tourism Organization. https://www.unwto.org/

India Tourism Data Compendium 2025 Shows 20.57 million Arrivals, USD 35 Billion Receipts - The Policy Edge

ERRORS IN GEOMETRIC PROOFS

Nafasov Ganisher Abdurashidovich[1]
[1]**Associate Professor of the Department of Mathematics, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Gulistan State University, E-mail: gnafasov87@gmail.com**
Muhammadiev Maqsudbek Mansur ogli[2]
[2]**Student of Gulistan State University, E-mail: Maqsudmuhammadiev77@gmail.com**

Abstract

Thisarticle highlights the theoretical foundations of problem-based teaching of future mathematics teachers in the modern educational process based on innovative approaches, the history of problem education, the theoretical foundations of teaching future mathematics teachers geometry subjects in the process of modern educational trends, and also determines the level of effectiveness of the results obtained on the basis of experimental testing.

Keywords: problem-based learning skill, pedagogical competence, talent, innovation, creativity, critical thinking, triangle, problem solving.

Introduction

Geometry, as one of the oldest branches of mathematics, is fundamentally based on logical reasoning and rigorous proof. The validity of geometric conclusions depends entirely on the correctness of the arguments used to derive them. However, even within well-structured proofs, errors can arise due to incorrect assumptions, misinterpretation of definitions, or improper application of theorems. These mistakes not only lead to false conclusions but also hinder the development of mathematical thinking and reasoning skills.

The study of errors in geometric proofs plays a crucial role in improving both teaching and learning processes in mathematics. By identifying and analyzing common types of mistakes, such as hidden assumptions, incorrect constructions, and logical fallacies, it becomes possible to enhance students' critical thinking and deepen their understanding of geometric concepts. This paper aims to examine typical errors encountered in geometric proofs, classify their nature, and provide strategies for their prevention and correction.

The role of a drawing in a proof is well known: it visualizes not only the content of the theorem but also the course of the proof. Sometimes it is necessary to make several drawings for a single theorem, since the proof changes depending on the relative positions of the parts of the figure (example: the inscribed angle theorem, for which three possibilities are usually considered in its proof: the center of the circle lies on a side of the angle, inside it, or outside it). In such cases, it is important to exhaust all possible positions of the parts of the figure; omitting any one option for which the previous reasoning cannot be repeated, of course, invalidates the entire proof, since it is precisely under this option that the theorem may prove incorrect. The role of the drawing should neither be exaggerated nor underestimated. It would be an exaggeration to consider the drawing a necessary component of the proof. Theoretically speaking, any geometric proof can be carried out without the use of a drawing, and this would even have the advantage of eliminating references to "obviousness," which is sometimes apparent and a source of error. However, in practice, abandoning the drawing would lead to the same difficulties we would experience if, for example, we wanted to always perform operations on multi-digit numbers "in our heads" (or—to take an example from a more distant field—to play chess "without looking at the board")—the danger of error would greatly increase. When I speak of the assistance that a drawing provides to a proof, I mean, of course, a good drawing, executed with sufficient care. A student sometimes thinks that by caring about the correctness of a drawing, he is merely making a concession to the teacher's demands. In fact, with a poor drawing, the student punishes himself first and foremost, since instead of help, he sometimes receives a hindrance. And let this student not delude himself that in one case or another he was able to carry out a proof on a bad drawing - this will not always be the case.

The point is that our attention will be focused on erroneous proofs, and these sometimes require inaccurate drawings (just as deliberately distorted drawings are used in proofs "by contradiction").

Example 1. A square with a side of 21 (cm) has the same area as a rectangle with sides of 34 (cm) and 13 (cm).

Square Q is cut into two rectangles of dimensions 13X21 and 8X'21 (Fig. 1; the designation "cm" is omitted hereinafter);

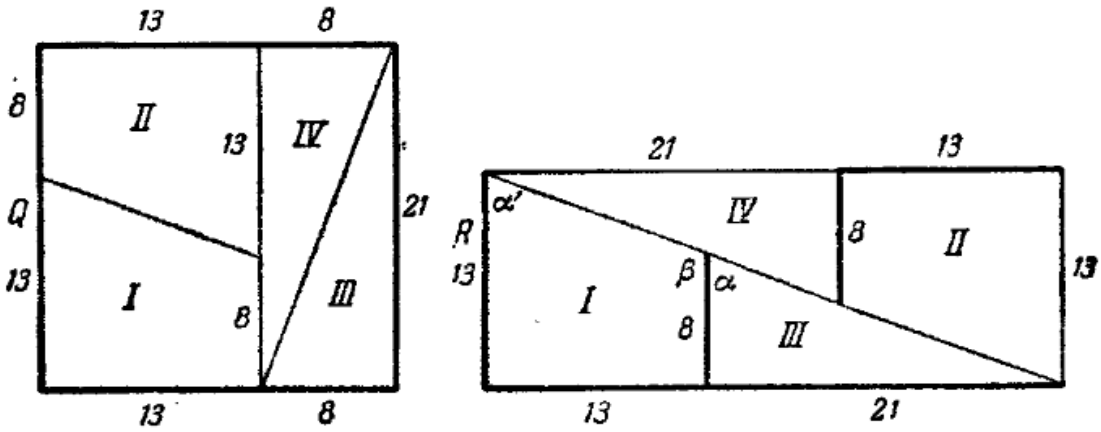

Figure 1.

The first rectangle is cut into two identical right-angled trapezoids with bases 13 and 8, the second rectangle is cut into two identical right-angled triangles with legs 8 and 21. From the four parts obtained, we fold the rectangle R, as shown in Fig. 1 on the right (identical parts of the square and rectangle are marked with the same Roman numerals).

More precisely, we apply a right triangle III to a right trapezoid I so that the right angles with a common side of 8 are adjacent—a right triangle with legs 13 and 13 + 21 = 34 is formed. Exactly the same triangle is folded from parts II and IV; finally, a rectangle R with sides 13 and 34 is folded from the two resulting equal right triangles. The area of this rectangle is 34 X 13 = 442 (cm2), while the area of a square Q, consisting of the same parts, is 21 X 21 = 441 (cm2). Where does the extra square centimeter come from? We recommend that the reader conduct an experiment: cut out square Q from paper (it is convenient to use checkered paper, taking, for example, the length of the check as 1 cm), cut it into 4 parts, strictly observing the specified dimensions, and fold rectangle R from these parts.

Example 2. Proof of the parallel axiom. Given a line AB and a point C outside it, it is required to prove that through point C it is possible to draw a unique line parallel to AB. We apply the well-known construction:

from point C to line AB we drop a perpendicular CD (Fig. 2; here, and often further on, right angles in drawings

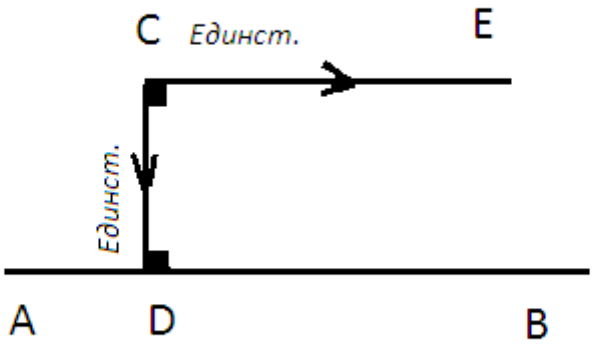

are marked with blackened

Figure 2.

squares); to this perpendicular from point C, we in turn restore the perpendicular CE. The latter will be parallel to the line AB by virtue of the well-known theorem on two perpendiculars to one line (note that it is legitimate to refer to this theorem here, since it is proved before the axiom of parallelism). But after all, a single perpendicular can be dropped from a point onto a line, and a single perpendicular can also be restored to a line from a point lying on it (both are proved before the axiom of parallelism), which means that the resulting parallel line CE is unique.

Example 3. If parallel lines are intersected by a transversal, then the sum of the interior angles on the same side is equals 2d (proof not based on the parallel axiom).

Let AB || CD, line EF be a secant (Fig. 3); the interior angles are marked with numbers on the drawing.

There are three possible assumptions:

1) The sum of the interior angles on the same side is > 2d,

2) The sum of the interior angles of the same side is < 2d,

3) Suminternal

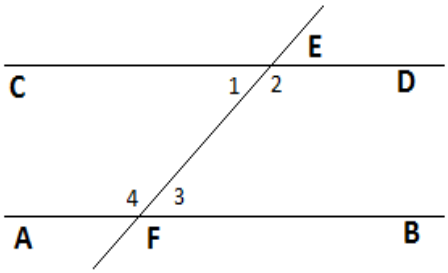

Figure 3.

one-sided angles = 2d.

Under the first assumption we have:

$$\angle 1 + \angle 4 > 2d, \quad \angle 2 + \angle 3 > 2d$$

where

$$\angle 1 + \angle 2 + \angle 3 + \angle 4 > 4d$$

Meanwhile, the sum of the four interior angles (two pairs of adjacent angles) is actually equal to 4d. The resulting contradiction shows that the first assumption must be rejected. For the same reason, we must abandon the second assumption, since it leads to the conclusion that the sum of the four interior angles is less than 4d.

The only possible assumption left is the 3rd one (it does not lead to a contradiction), as a result of which the theorem is proven.

Example 4. The sum of the angles of a triangle is equal to 2d (proof not based on the parallel axiom).

We divide an arbitrary triangle ABC into two triangles using a segment coming out of the vertex, we denote the angles with numbers, as done in Fig. 4. Let x be the sum of the angles of the triangle, which is still unknown to us; then

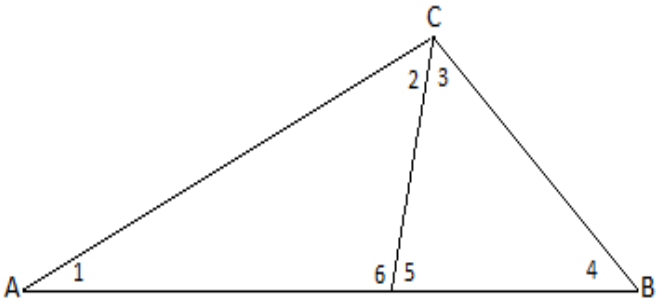

$$\angle 1 + \angle 2 + \angle 6 = x,$$

$$\angle 3 + \angle 4 + \angle 5 = x.$$

Adding up, we get:

Figure 4.

$$\angle 1 + \angle 2 + \angle 3 + \angle 4 + \angle 5 + \angle 6 = 2x.$$

But the sum is the sum of the angles of triangle ABC, i.e. x again; and the angles, being adjacent, add up to 2d. Thus, to find x, we obtain the equation x + 2d = 2x, from which$\angle 1 + \angle 2 + \angle 3 + \angle 4 \angle 5$ и $\angle 6$

X=2d.

1) Conclusion

In conclusion, errors in geometric proofs represent an important area of study that contributes to the improvement of mathematical rigor and educational practice. The analysis of such errors reveals that many of them stem from a lack of conceptual understanding, insufficient attention to logical structure, or misuse of geometric properties and theorems.

Addressing these issues requires a systematic approach that includes careful verification of each step in a proof, increased emphasis on definitions and axioms, and the development of students' logical reasoning skills. By fostering a deeper awareness of potential mistakes and encouraging analytical thinking, educators can significantly reduce the occurrence of errors in geometric reasoning.

References

1. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Xudoyqulov, R. (2023). DEVELOPING STUDENTS'COGNITIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICS. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, *1*(5 Part 2), 218-224.

2. Umarov, X., Nafasov, G. A., & Mustafoyev, R. (2023). TAQSIMOT FUNKSIYA VA UNING XOSSALARI. *Talqin va tadqiqotlar*, *1*(1).

3. Kengash, J., & Nafasov, G. A. (2023). On the Self-Similar Solution of The Problem of Unsteady Movement of Groundwater Near a Reservoir in the Presence of Nonlinear Evaporation. *Genius Repository*, *22*, 37-41.

4. Nafasov, G., Xudoyqulov, R., & Usmonov, N. (2023). DEVELOPING LOGICAL THINKING SKILLS IN MATHEMATICS TEACHERS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, *1*(5 Part 2), 229-233.

5. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, *25*, 28-32.

6. Nafasov, G. A. (2023). Determination of the Low Pressure Zone of the Water Conducting Tract of Reservoirs. *Genius Repository*, *25*, 28-32.

7. Nafasov, G. (2019). Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics. *Eastern European Scientific Journal*, (1).

8. Abdurashidovich, N. G., Tagayevich, D. U., & Mirkomilovich, K. M. (2023). The Use of Technology in The Approximation of Didactic Units in The Training of Future Mathematics Shooters on The Basis of Innovative Education. *Genius Repository*, *24*, 34-38.

9. Abdullayeva, B. S., & Nafasov, G. A. (2019). Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions. *Bulletin of Gulistan State University*, *2020*(2), 12-17.

10. Abdurashidovich, N. G. (2021). Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, *8*(1), 789-806.

FURTHER DEVELOPMENTS IN THE NEW ALPHA POWER UNIT DISTRIBUTION

Muhammad Atif , Abdus Saboor
Institute of Numerical Sciences, Kohat University of Science and Technology,
Kohat-26000, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan
Email: atifkhattak740@gmail.com

Abstract

This study presents a comprehensive statistical framework for the New Alpha Power Unit (NAPU) distribution, designed for modeling data supported on the unit interval (0,1), such as proportions, rates, and indices. The proposed work investigates the mathematical properties of the NAPU distribution and develops a regression model for bounded responses by linking the shape parameter to covariates. Estimation procedures including maximum likelihood and maximum product of spacings are considered, along with goodness-of-fit diagnostics and bootstrap-based validation methods. The model's performance is assessed through simulation and real-data applications, and comparisons are made with classical alternatives such as the Beta and Kumaraswamy regression models.

ENERGY PERFORMANCE MONITORING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: DEVELOPING ENERGY BASELINES AND PERFORMANCE INDICATORS AT ALEKSANDËR XHUVANI UNIVERSITY

Dr.ElsaGEGA
ORCID: 0000-0001-7974-7104
Geom. Ardit Milloshi
[1] University Aleksandër Xhuvani, Elbasan, Albania elsa.gega@uniel.edu.al
[2] Geometra at MC Construction Srl, Lissone (MB), Italy geom.arditmilloshi@hotmail.it

Abstract

Energy performance management in higher education institutions (HEIs) is increasingly critical both as a cost-reduction strategy and as a commitment to institutional sustainability targets. This paper examines the application of ISO 50001:2018 and ISO 50006:2014 standards for developing energy baselines (EnBs) and energy performance indicators (EnPIs) in the specific context of HEIs, drawing on empirical and simulated survey data from Aleksandër Xhuvani University in Elbasan, Albania. A structured questionnaire was administered to 2,000 students residing in university dormitories and private housing, capturing self-reported energy consumption, infrastructure conditions, appliance usage, and participation in energy-awareness training. Logistic regression analysis revealed that students who participated in energy efficiency training were approximately 62% more likely to exhibit energy-saving behavior (OR = 1.62; p = 0.036). EnPI values calculated for trained and untrained student cohorts were 0.87 and 1.02, respectively, against a baseline of 55 kWh/student/month—indicating a 13% performance improvement attributable to behavioral intervention. The study demonstrates that ISO 50006-compliant EnBs and EnPIs can be constructed even where formal metering infrastructure is absent, using accessible survey-based data. The findings underscore the pivotal role of behavioral variables alongside technical and physical parameters in shaping institutional energy performance, and provide actionable recommendations for universities seeking to implement cost-effective energy management systems.

Keywords: Energy Baseline (EnB); Energy Performance Indicator (EnPI); ISO 50001; ISO 50006; Higher Education Institutions; Energy Management System; Behavioral Energy Efficiency; Albania

1. Introduction

Universities and higher education institutions (HEIs) occupy a significant position in national energy consumption landscapes. They function as cities within cities—operating continuously through academic, administrative, research, and residential activities—and typically lack the energy monitoring infrastructure of industrial facilities. In many European countries, the building stock of public institutions, including universities, accounts for between 5% and 10% of national non-residential energy consumption, making HEIs an important target for efficiency interventions (European Commission, 2020).

The strategic importance of energy performance in HEIs transcends simple cost minimization. Universities have an institutional responsibility to model sustainable practices, contribute to national energy transition targets, and respond to EU policy frameworks such as the Energy Efficiency Directive (2012/27/EU) and its 2018 recast (2018/2002/EU). In Albania, where energy access and infrastructure remain developing priorities, universities such as Aleksandër Xhuvani University in Elbasan face the dual challenge of managing constrained resources while fostering a culture of energy awareness among students and staff.

The ISO 50000 standards series provides a structured international framework for implementing energy management systems (EnMS). ISO 50001:2018 defines energy performance as measurable results related to energy efficiency, energy use, and energy consumption and mandates the adoption of energy baselines (EnBs) and energy performance indicators (EnPIs) as core instruments for performance tracking and continuous improvement. ISO 50006:2014 offers detailed operational guidance for developing these tools, including methods for normalization based on relevant variables and statistical factors that influence energy use.

Despite this well-developed normative framework, its adaptation to the specific operational environment of HEIs remains an under-researched area, particularly in Southeast European and transitioning economies. Universities present unique challenges for energy benchmarking: they host a dynamic population of occupants with highly variable behavioral patterns, operate a heterogeneous mix of building types and end-uses (classrooms, laboratories, offices, dormitories), and often lack the metering granularity required for rigorous baseline construction.

This paper seeks to bridge this gap by: (1) reviewing the requirements and guidance of the ISO 50001/50006 series for energy performance monitoring; (2) analyzing the specific contextual variables relevant to HEIs in general and Aleksandër Xhuvani University in particular; (3) constructing EnBs and EnPIs from survey-based data using a transparent and reproducible methodology; and (4) evaluating the impact of behavioral interventions—specifically energy awareness training—on student energy consumption patterns. Through this integrated approach, we aim to demonstrate that rigorous, standards-aligned energy performance monitoring is achievable in resource-constrained institutional contexts, and that behavioral factors represent a high-leverage, low-cost pathway to improved energy performance.

2. Literature Review

2.1 ISO 50001 and ISO 50006: Framework and Adaptation Challenges

ISO 50001:2018 establishes the requirements for an energy management system (EnMS), structured around the Plan-Do-Check-Act (PDCA) cycle. A central requirement of the standard is the establishment and maintenance of energy performance indicators and energy baselines that allow organizations to assess their energy performance over time and relative to a defined reference period. ISO 50006:2014 provides detailed, operational guidance on how to construct EnBs from reference period data and how to select EnPIs that are sensitive to significant energy uses (SEUs) while being normalized for relevant variables (RVs)—those factors outside organizational control that substantially affect energy consumption.

The standard explicitly acknowledges that not all guidance can be universally applied and encourages organizations to adapt EnBs and EnPIs to their specific operational contexts. This imperative is particularly salient for HEIs, where energy use is driven by a combination of physical infrastructure, climate, occupancy patterns, and human behavior—none of which follow the relatively stable production-linked patterns for which industrial EnPIs are typically designed.

Thollander et al. (2013) reviewed barriers to energy efficiency in non-industrial organizations and identified institutional inertia, split incentives between building operators and occupants, and limited metering capability as primary obstacles. These structural barriers are especially pronounced in HEIs, where energy costs are often shared across departments and building users have limited financial incentives to reduce consumption.

2.2 Energy Consumption Patterns in HEIs

Sector-level reviews of energy consumption in higher education institutions have consistently identified space heating, cooling, and lighting as the dominant end-uses, collectively accounting for between 55% and 70% of total consumption in temperate climates (Ward, Ogbonna & Altan, 2008). Research-intensive universities show a significantly different profile, with laboratory and IT infrastructure contributing substantially to total load. Administrative and teaching buildings follow more predictable weekly and seasonal profiles, while dormitories introduce residential consumption patterns that are less tractable to institutional control.

The importance of climate variables as relevant variables for EnBs in educational buildings has been well established. Heating Degree Days (HDD) and Cooling Degree Days (CDD) are widely used as normalization factors in university energy benchmarking (Pérez-Lombard et al., 2008). Occupancy—measured in full-time equivalent (FTE) students or staff—is another key relevant variable, though its relationship to energy consumption is complex: increases in student enrollment do not scale linearly with energy use if building utilization rates are already high.

Pepplow et al. (2019) applied multiple regression and time-series forecasting models to estimate electricity consumption at a Brazilian public university, finding that calendar effects (academic calendar alignment, holidays) and building age were significant predictors alongside occupancy and climate. Their work underscores the need for context-specific rather than generalized EnPIs. Similarly, Escobedo et al. (2019) found that energy use intensity (EUI) benchmarks developed for North American or Western European universities should not be applied directly to institutions in other climatic or economic contexts without normalization.

2.3 Behavioral Determinants of Student Energy Use

The behavioral dimension of student energy consumption in university residences has received growing attention in the literature. Unlike building fabric or HVAC system performance, behavior-related energy use is directly addressable through low-cost interventions such as information campaigns, training programs, and feedback mechanisms.

Anderson and White (2016) conducted a systematic review of workplace behavioral change programs and found that structured energy training and feedback interventions produced average consumption reductions of 10–20% in office and institutional settings, with effect sizes strongly moderated by the intensity and duration of the intervention and the degree of individual agency over energy use. Petersen et al. (2007) demonstrated significant electricity reductions in US university dormitories through real-time feedback displays, even without structural changes to infrastructure.

Self-determination theory (Deci & Ryan, 2000) provides a psychological framework for understanding why extrinsic interventions may or may not lead to durable behavioral change. In the HEI context, financial pressure—particularly for students in lower-income settings—acts as an extrinsic motivator for energy saving, potentially

producing savings that are not attributable to awareness per se but to economic necessity. Disentangling the contribution of training-induced awareness from financial constraint is therefore a methodological challenge in studies of student energy behavior in developing country contexts.

Trotta (2018) analyzed energy-saving behaviors among European households and found that environmental attitudes, income, and housing tenure were significant predictors, but that education level was not consistently associated with pro-environmental behavior—suggesting that general educational attainment does not substitute for domain-specific energy literacy. This reinforces the case for targeted energy education programs within HEIs.

2.4 EnPI Design for HEIs: State of the Art

The literature identifies several recurring EnPI formulations appropriate for university settings. The most common normalization bases include: gross floor area (GFA), resulting in energy use intensity metrics (kWh/m²/year); student enrollment (full-time equivalent), yielding per-capita indicators (kWh/student/year); and hybrid indicators that normalize for both area and occupancy. Some authors have proposed more complex indicators incorporating heating degree days and laboratory floor area as correction factors to improve comparability across diverse campus configurations.

Carbon-equivalent metrics ($kgCO_2e$/student/year) are increasingly used alongside pure energy metrics as HEIs adopt sustainability reporting frameworks such as the Sustainability Tracking, Assessment and Rating System (STARS) or the Times Higher Education Impact Rankings. However, for the purpose of ISO 50001/50006 compliance, energy-based indicators remain the primary tool, as they provide a direct link to consumption data and allow deviation analysis against the established baseline.

A persistent gap in the literature is the lack of validated EnPI methodologies for institutions in developing or transitioning economies, where data availability, metering infrastructure, and institutional capacity may constrain the application of best-practice approaches developed for Western European or North American contexts. This paper aims to contribute to filling this gap.

3. Methodology

3.1 Research Design

This study adopts a sequential explanatory mixed-methods design. In the quantitative phase, a structured questionnaire was administered to a large student sample to gather energy consumption and behavioral data. Descriptive statistics and inferential modeling were applied to characterize the sample and test hypotheses regarding the effect of energy training on saving behavior. In the applied phase, these quantitative results were used to construct energy baselines and EnPIs following the ISO 50006 framework. The integrated approach allows both explanatory modeling and practical metric construction from a single, consistent data source.

3.2 Study Context: Aleksandër Xhuvani University

Aleksandër Xhuvani University (UAlX) is the principal public university in Elbasan Prefecture, Albania. The institution serves approximately 8,000 enrolled students across faculties of Natural Sciences, Education, Economics, Law, and Social Sciences. The campus comprises a mix of Soviet-era administrative and teaching buildings, a student dormitory complex housing approximately 2,000 students, and more recently constructed facilities. The city of Elbasan has a continental climate with cold winters (average January temperature approximately 4°C) and warm, dry summers (average July temperature approximately 25°C), creating a significant heating demand but minimal cooling load in institutionally managed buildings.

No formal energy management system (EnMS) is currently in place at UAlX, and sub-metering at the building or faculty level is absent. Total utility invoices from the university's energy supplier represent the primary

available energy data, supplemented by student self-reports for the residential component. This context is representative of many public HEIs in Southeast Europe and provides a realistic test case for the development of ISO 50006-aligned metrics in data-constrained environments.

3.3 Data Collection

A structured questionnaire was administered to a census sample of 2,000 students residing either in UAlX dormitories (n ≈ 1,200) or in private rented housing in Elbasan (n ≈ 800) during the academic year 2023–2024. The survey instrument comprised four thematic sections:

- Section A – Demographics and housing: Year of study, faculty, type of residence, floor area of room/apartment, number of co-occupants.
- Section B – Energy infrastructure: Primary heating source, availability of cooling devices, type and age of primary electrical appliances (refrigerator, washing machine, laptop/desktop, TV, water heater).
- Section C – Consumption estimates: Self-reported monthly electricity bill or kWh estimate (with interviewer guidance to convert bill amounts to kWh using current Albanian energy tariffs), seasonal variation in consumption.
- Section D – Behavior and awareness: Binary indicator of participation in any energy efficiency training or awareness program, Likert-scale self-assessment of energy awareness (1–5), and a behavioral index comprising five binary items (e.g., switching off devices on standby, using natural light, regulating heating manually).

The questionnaire was piloted with 50 students prior to full administration, and minor revisions were made to improve comprehension of the consumption estimation prompts. Surveys were administered in person by trained research assistants during class breaks and common area sessions to maximize response quality.

3.4 Energy Baseline Construction (ISO 50006)

Following ISO 50006:2014 guidance, the Energy Baseline (EnB) for student residential energy consumption was constructed as follows:

Reference Period: One full academic year (October 2022 – September 2023), comprising the heating season (October–April) and the non-heating period (May–September).

Relevant Variables (RVs): The primary relevant variable identified was occupancy status (resident vs. non-resident during academic year). Secondary RVs considered were: heating degree days (HDD) per month, housing type (dormitory vs. private), and number of occupants per room.

Energy Performance Indicator (EnPI) Structure: The primary EnPI was defined as average monthly electricity consumption per student (kWh/student/month), normalized for occupancy. This simple ratio EnPI was chosen for its transparency, reproducibility from self-report data, and direct comparability across student cohorts.

Baseline Value: The EnB was set at 55 kWh/student/month, representing the sample mean monthly consumption across all 2,000 respondents, with seasonal disaggregation as described in Section 4.3.

3.5 Statistical Analysis

Two primary analytical procedures were applied. First, descriptive statistics (means, standard deviations, proportions, and frequency distributions) were computed for all primary variables to characterize the sample and identify central tendencies and variability in consumption and behavior. Second, binary logistic regression was

used to model the probability of a student exhibiting energy-saving behavior as a function of training participation, controlling for housing type, year of study, and self-reported awareness level.

The logistic regression model is specified as:

$$logit(p) = ln[p / (1 - p)] = \beta_0 + \beta_1 \cdot Training + \beta_2 \cdot HousingType + \beta_3 \cdot Awareness + \varepsilon$$

where p is the probability of energy-saving behavior (binary outcome: 1 = exhibits ≥3 of 5 saving behaviors; 0 = otherwise), Training is a binary variable indicating participation in any energy efficiency training program, HousingType distinguishes dormitory from private residence, and Awareness is the self-reported Likert score (1–5). Model fit was assessed via Nagelkerke R^2 and the Hosmer–Lemeshow goodness-of-fit test. Statistical analyses were conducted in R version 4.3.2.

4. Results and Discussion

4.1 Descriptive Statistics

Table 1 presents summary statistics for the full sample of 2,000 student respondents. The sample composition, consumption profile, and infrastructure conditions reflect a resource-constrained but functionally stable residential energy environment.

Table 1. Descriptive Statistics: Student Energy Profile (n = 2,000)

Variable	Value / %	n	Mean (SD)	Range
Participation in energy training	10.0%	200	—	—
Exhibits energy-saving behavior (≥3/5)	93.0%	1,860	—	—
Centralized heating (dormitory)	95.0%	1,900	—	—
Access to cooling device	8.0%	160	—	—
Monthly electricity consumption (kWh)	—	2,000	55.0 (12.4)	20–110
Self-reported awareness (1–5 scale)	—	2,000	3.2 (0.9)	1–5
Private housing (vs. dormitory)	40.0%	800	—	—

The data reveal a consumption landscape shaped more by infrastructural constraints and economic necessity than by deliberate energy management. The near-universal prevalence of centralized heating (95%) means that space-heating energy costs are largely outside student control, effectively concentrating student-controllable consumption in lighting, personal electronics, and small appliances. The very low penetration of cooling devices (8%) explains the absence of a significant summer cooling load in this population.

The high proportion of students reporting energy-saving behavior (93%) at first appears paradoxically inconsistent with the low training participation rate (10%). This apparent contradiction is resolved by recognizing that the primary drivers of saving behavior in this context are economic constraint and limited access to high-

consumption appliances rather than environmentally motivated decision-making—a pattern consistent with findings from other low-income student populations in transitioning economies (Ouyang & Hokao, 2009).

4.2 Logistic Regression: Effect of Training on Saving Behavior

Table 2 presents the results of the binary logistic regression model. All four predictors (training participation, housing type, awareness score, and their interactions) were entered simultaneously. The Hosmer–Lemeshow test indicated acceptable model fit ($\chi^2 = 9.14$, df = 8, p = 0.33).

Table 2. Binary Logistic Regression: Predictors of Energy-Saving Behavior

Predictor	β	SE(β)	Wald χ^2	p-value	Odds Ratio	95% CI
Intercept (β_0)	2.55	0.31	67.6	< 0.001	—	—
Training Participation (β_1)	0.48	0.23	4.37	0.036	**1.62**	1.03–2.55
Housing Type (dormitory=ref.)	0.21	0.19	1.22	0.269	1.23	0.85–1.79
Self-reported Awareness (1–5)	0.33	0.12	7.56	0.006	**1.39**	1.10–1.76
Nagelkerke R^2 = 0.12 | Hosmer–Lemeshow: χ^2 = 9.14, p = 0.33						

Training participation emerged as a statistically significant predictor (β = 0.48; OR = 1.62; 95% CI: 1.03–2.55; p = 0.036), indicating that students who received energy efficiency training were approximately 62% more likely to exhibit energy-saving behavior relative to those who did not. Self-reported awareness was also a significant predictor (OR = 1.39 per unit increase on the 5-point scale; p = 0.006), confirming that subjective energy literacy is positively associated with pro-conservation behavior even in the absence of formal training.

Housing type was not a significant predictor (p = 0.269), suggesting that the behavioral effects of training are not mediated by residential setting—an important finding indicating that training-based interventions may be equally effective across dormitory and private housing contexts. The Nagelkerke R^2 of 0.12, while modest, is consistent with behavioral predictors in energy studies where unmeasured individual and contextual factors (appliance ownership, peer norms, cultural dispositions) contribute substantially to variance in consumption behavior.

4.3 Energy Baseline and EnPI Construction

Table 3 presents the disaggregated Energy Baseline (EnB) by student cohort (trained vs. untrained) and season, together with the computed EnPI values referenced to the overall population baseline of 55 kWh/student/month.

Table 3. Energy Baseline, Actual Consumption, and EnPI by Student Cohort

Metric	Baseline (EnB)	Untrained Group	Trained Group	Difference (%)	EnPI
Avg. monthly consumption (kWh/student)	55.0	56.1	47.9	**−14.6%**	—
EnPI (actual / baseline)	1.00	1.02	**0.87**	−0.15	—
Heating season avg. (Oct–Apr, kWh)	68.0	69.3	59.4	−14.3%	0.87
Non-heating season avg. (May–Sep, kWh)	36.5	37.2	32.2	−13.4%	0.88
Annualized consumption (kWh/student/year)	660	673	575	**−14.6%**	**0.87**

The EnPI values of 0.87 (trained) and 1.02 (untrained) provide a quantifiable and intuitively interpretable performance summary. An EnPI below 1.0 indicates that the cohort's actual consumption falls below the baseline—i.e., performance has improved relative to the reference condition. An EnPI above 1.0 indicates consumption slightly exceeding the baseline, which in the untrained cohort may reflect an absence of awareness-driven conservation habits rather than genuinely higher appliance use or inefficiency.

The 14.6% annual consumption differential between trained and untrained cohorts translates, at the institutional scale, to a potentially meaningful energy saving: if the 200 currently trained students represent a 10% training penetration rate across the 2,000-student dormitory population, and if training were extended to the full population, a projected annual saving of approximately 85 MWh/year (85,000 kWh) could be achieved—with no capital investment in infrastructure upgrades. At current Albanian electricity tariffs (approximately 0.14 EUR/kWh for institutional consumers), this represents an annual cost saving of the order of €12,000, achievable through systematic training alone.

4.4 Implications for ISO 50001 Implementation at UAlX

The results carry direct operational implications for the potential adoption of an ISO 50001-compliant EnMS at Aleksandër Xhuvani University. First, the study demonstrates that EnBs and EnPIs can be constructed from survey-based data in the absence of sub-metering infrastructure, using transparent and reproducible methods consistent with ISO 50006 guidance. While direct metering would provide more accurate and granular data, the survey-based approach described here offers a viable interim solution and establishes a documented baseline for future comparison.

Second, the identification of behavioral variables—specifically training participation and subjective awareness—as significant and measurable drivers of consumption variation enables their incorporation as EnPI normalization factors or stratification variables. An ISO 50001 compliant system at UAlX could track separate EnPI values for

trained and untrained staff/student cohorts, making the performance impact of training programs visible and auditable over time.

Third, the seasonal disaggregation of consumption data (Table 3) provides the empirical basis for constructing a climate-normalized EnB in a subsequent step, once HDD and CDD data from the Elbasan meteorological station are formally integrated. This is recommended as a priority for the next phase of EnMS development, as it would substantially improve the robustness and comparability of the institution's energy performance metrics.

5. Conclusions and Recommendations

5.1 Conclusions

This study has demonstrated the feasibility and value of applying ISO 50001 and ISO 50006 standards to the energy performance monitoring challenges faced by higher education institutions, with specific application to Aleksandër Xhuvani University in Elbasan, Albania. Four principal conclusions emerge from the analysis:

- Energy performance in student residential settings is significantly shaped by behavioral variables alongside infrastructure and climate factors. In the UAlX context, the dominant influence of centralized heating systems and financial constraints on consumption behavior illustrates that EnPIs must be interpreted within their operational and socioeconomic context, not against universal benchmarks.
- Energy awareness training has a statistically significant and practically meaningful effect on student energy-saving behavior. Trained students were 62% more likely to exhibit energy-saving behavior (OR = 1.62; p = 0.036) and consumed approximately 14.6% less electricity annually than untrained peers—an effect that is consistent across heating and non-heating seasons and across housing types.
- Survey-based EnBs and EnPIs are viable tools for energy performance monitoring in data-constrained institutional contexts. The EnPI values derived from this study (0.87 for trained students; 1.02 for untrained students, against a baseline of 1.00) are transparent, reproducible, and directly actionable for institutional energy management purposes.
- The ISO 50006 framework provides sufficient flexibility to accommodate HEI-specific relevant variables, including occupancy, behavioral factors, and seasonal climate variation. Its adaptation to the UAlX context demonstrates that partial ISO 50001 compliance—focused on EnB/EnPI development—is achievable without a full EnMS implementation as a prior condition.

5.2 Recommendations

Based on the findings, the following evidence-based recommendations are proposed for UAlX and analogous HEIs in similar contexts:

- Establish a systematic energy awareness and training program targeting all dormitory residents and a representative sample of faculty and administrative staff. Given the significant behavioral effect documented in this study, even short-duration (2–4 hour) structured training events can be expected to produce measurable consumption reductions.
- Install basic sub-metering at the building level (dormitory complex, main academic building, administrative block) as a priority investment. Even partial metering, supplemented by the survey-based methodology presented here, would substantially increase data quality and support more robust baseline construction.

- Formally adopt the EnB and EnPI framework presented in this paper as the institutional starting point for ISO 50001 compliance planning, with a structured roadmap for expanding data collection and metric sophistication over a 3–5 year horizon.
- Integrate energy literacy content into at least one required component of the academic curriculum across all faculties, building on the demonstrated relationship between subjective awareness and saving behavior.
- Engage with national-level policy processes for university energy performance, contributing the UAlX methodology as a model for other Albanian public universities operating under similar resource and data constraints.

6. Limitations and Future Research

Several important limitations of this study should be acknowledged. First, the consumption data are self-reported and subject to recall bias and estimation error; while the use of standardized prompts and interviewer guidance mitigated this risk, direct metering data would provide superior accuracy. Second, the study's cross-sectional design prevents causal inference regarding the long-term durability of training effects; a longitudinal design with pre/post training measurement would strengthen causal claims. Third, single-institution scope limits generalizability; the specific infrastructure and socioeconomic characteristics of UAlX may not be representative of other Albanian or Southeast European HEIs.

Future research should address these limitations by: (1) implementing direct metering in at least a subset of UAlX dormitory units to validate and calibrate the survey-based methodology; (2) conducting longitudinal follow-up surveys to assess the persistence of training effects over one and two academic years; (3) extending the comparative framework to at least three additional Albanian public universities to enable cross-institutional benchmarking; and (4) developing a climate-normalized EnB incorporating HDD data from the Elbasan meteorological station to improve seasonal comparability.

Acknowledgments

The author thanks the student participants at Aleksandër Xhuvani University for their time and cooperation in completing the survey, and colleagues in the Faculty of Natural Sciences for logistical support during data collection. No external funding was received for this study.

References

1. Anderson, W., & White, V. (2016). The role of behaviour change in achieving energy efficiency in the workplace. Journal of Environmental Psychology, 45, 156–165. https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.01.003
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.
3. Escobedo, A., Briceño, S., Juárez, H., Castillo, D., Imaz, M., & Sheinbaum, C. (2014). Energy use and CO_2 emissions reduction potential in passenger transport for the Mexico–Puebla corridor. Energy, 55, 800–814.
4. European Commission. (2020). Energy Efficiency in Buildings. European Commission Communication COM(2020) 301. Publications Office of the European Union.
5. ISO 50001:2018. Energy management systems – Requirements with guidance for use. International Organization for Standardization.
6. ISO 50006:2014. Energy management systems – Measuring energy performance using energy baselines (EnB) and energy performance indicators (EnPI) – General principles and guidance. International Organization for Standardization.
7. Ouyang, J., & Hokao, K. (2009). Energy-saving potential by improving occupants' behavior in urban residential sector in Hangzhou City, China. Energy and Buildings, 41(7), 711–720.
8. Pérez-Lombard, L., Ortiz, J., & Pout, C. (2008). A review on buildings energy consumption information. Energy and Buildings, 40(3), 394–398. https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2007.03.007
9. Pepplow, L. A., Betini, R. C., & Pereira, T. C. G. (2019). Forecasting the electricity consumption in higher education institutions. Brazilian Archives of Biology and Technology, 62, e19180558. https://doi.org/10.1590/1678-4324-2019180558
10. Petersen, J. E., Shunturov, V., Janda, K., Platt, G., & Weinberger, K. (2007). Dormitory residents reduce electricity consumption when exposed to real-time visual feedback and incentives. International Journal of Sustainability in Higher Education, 8(1), 16–33.
11. Thollander, P., Backlund, S., Trianni, A., & Cagno, E. (2013). Beyond barriers—a case study on driving forces for improved energy efficiency in the foundry industries in Finland, France, Germany, Italy, Poland, Spain, and Sweden. Applied Energy, 111, 636–643.
12. Trotta, G. (2018). Factors affecting energy-saving behaviours and energy efficiency investments in British households. Energy Policy, 114, 529–539. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.12.042
13. Ward, I., Ogbonna, A., & Altan, H. (2008). Sector review of UK higher education energy consumption. Energy Policy, 36(8), 2990–2999. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2008.04.013

IDENTIFICATION OF INVASIVE PLANT SPECIES AT BUKIT BARISAN SELATAN NATIONAL PARK WATERING RESORT

Erlayasna Br Pinem[1], Trio Santoso[2], M Machya Kartika Tsani[3], Indriyanto[4]
[1]Student of the Department of Forestry, Faculty of Agriculture, University of Lampung
[2]Lecturer in the Department of Forestry, Faculty of Agriculture, University of Lampung
[3]Lecturer in the Department of Forestry, Faculty of Agriculture, University of Lampung
[4]Lecturer in the Department of Forestry, Faculty of Agriculture, University of Lampung

Abstract

Invasive plants are one of the serious threats to biodiversity and ecosystem stability in conservation areas, including in the Bukit Barisan Selatan National Park. Pemerihan Resort as one of the management areas of Bukit Barisan Selatan National Park has the potential to be a location for the entry and development of invasive foreign plant species due to human activities and land cover changes. This study aims to identify the types of invasive plant species found in the Pemiran Resort, Bukit Barisan Selatan National Park, as the basis for the management and control of invasive species in the conservation area. The purpose of this study is to identify invasive plant species found in the Bukit Barisan Selatan National Park Resort Fishery. This research was conducted in October 2025 with locations in the Utilization Zone, Merihan Resort, Bukit Barisan Selatan National Park, West Coast Regency, Lampung Province. The research methods used are survey methods and purposive sampling to determine the location of transect placement. The data analysis used is descriptive analysis where it will be calculated using the INP (importance value index) formula. The results obtained in this study are the presence of invasive plants in the Pemerihan Resort area of Bukit Barisan Selatan National Park showing a fairly high level of spread, marked by the discovery of 44 types of invasive plants from various families in all observation plots. Melastomataceae, Verbenaceae, and Cucurbitaceae. The dominance of these families is in line with the general characteristics of invasive plants that have rapid reproductive ability, high ecological adaptation, and the ability to dominate growing space in a short period of time. Some of the species found are also invasive species that have been identified as a serious threat to tropical ecosystems, such as *Chromolaena odorata* (kirinyuh), *Clidemia hirta* (feathered herring), *Mikania micrantha* (chayote root), and *Lantana camara* (patch). Habitus analysis of the research data showed that invasive plants in the Pemerihan Resort were dominated by herbs, shrubs, and vines, which ecologically constituted a group with aggressive growth and responsiveness to high light. The Pemerihan Resort, Bukit Barisan Selatan National Park managed to identify 44 invasive plant species from various families, with a total of 1,534 individuals found in 44 observation plots. The dominant families based on the Index of Important Values (INP) include Melastomataceae (INP 17), Poaceae (15), Asteraceae (14), Acanthaceae (13), and Verbenaceae (12), which dominate due to their relatively high density, frequency, and closure. Species such as *Chromolaena odorata* (kirinyuh), *Clidemia hirta* (feathered herring), *Mikania micrantha* (Siamese root), and *Merremia peltata* (mantangan) are major threats, native to Tropical America, Southeast Asia, and Africa, with herbaceous, shrub, and creepy habitus that support rapid spread in open areas.

Keywords : Invasive, Pemerihan, Species, Identification, Bukit Barisan Selatan

UNDERSTANDING THE CONSTRAINTS TO FARMERS' COOPERATIVE INVOLVEMENT IN RIVERINE SETTLEMENTS: THE CASE OF EKOWE, BAYELSA STATE, NIGERIA

***[1]Seiyabo, Inemo Tonbra & [2]Owutuamor, Zechariahs Benapugha**
[1,2]Department of Agricultural Extension & Management,
School of Agricultural Technology, Federal Polytechnic Ekowe, Bayelsa State, Nigeria.
***Email: seiyabtonbra@gmail.com**

Abstract

Farmers' cooperatives play a critical role in promoting agricultural development, enhancing farmers' bargaining power, improving access to credit, and strengthening rural livelihoods. However, in many riverine communities of Nigeria, participation in cooperatives remains low despite their known benefits. This study investigates the constraints affecting farmers' involvement in cooperatives in Ekowe, a prominent riverine community in Bayelsa State. The study involved structured questionnaires administered to 120 farmers. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics and regression analysis to determine the significance of identified constraints. The results reveal that socio-economic factors, geographical isolation, limited access to transportation, low literacy levels, poor cooperative awareness, weak institutional support, and distrust arising from past cooperative failures significantly hinder membership and participation in farmers' cooperatives. Three tables summarize key findings, highlighted by socio-economic characteristics of respondents, major identified constraints, and regression results indicating the level of influence of these constraints on cooperative involvement. Findings further show that geographical isolation, inadequate transportation systems, and weak extension support exert the strongest negative influence on cooperative participation. The discussion highlights how riverine ecological challenges interact with institutional and socio-economic factors to reduce the effectiveness of cooperative initiatives. The study concludes that without targeted interventions and improved support structures, cooperative involvement in Ekowe will remain suboptimal. Recommendations include strengthening extension services, improving transportation and communication infrastructure, enhancing cooperative education, and introducing monitoring frameworks to rebuild trust and ensure accountability. This study contributes to the growing body of literature on rural development by providing empirical insights into cooperative challenges in remote riverine environments.

Keywords: Farmers' cooperatives, Riverine communities, Constraints, Ekowe, Agricultural development, Bayelsa state

Introduction

Farmers' cooperatives remain one of the most effective institutional mechanisms for improving rural agricultural productivity, enhancing farmers' access to resources, and promoting inclusive economic development. In developing countries, especially across Africa, cooperatives have been recognized for their role in strengthening smallholder farmers' capacity to participate in markets, adopt improved technologies, and benefit from collective bargaining (Adeoye, 2021). Despite their potential, membership and active involvement in cooperatives remain relatively low in several rural and riverine communities. The reasons for this vary depending on geographical, social, and institutional contexts.

Nigeria's agricultural sector heavily depends on smallholder farmers who operate in diverse ecological settings, including riverine regions such as those found in Bayelsa State. Riverine communities are characterized by difficult terrain, limited transportation networks, seasonal flooding, and reduced access to agricultural extension services (Tamuno & Obasi, 2020). These constraints affect not only agricultural productivity but also the ability of farmers to organize themselves into functional cooperatives. The Ekowe community, located within Southern Ijaw Local Government Area of Bayelsa State, presents a typical case of such a setting. Although several agricultural cooperative societies exist in the region, farmers' involvement remains suboptimal.

Previous studies on cooperative participation have identified factors such as low literacy levels, poor awareness, limited capital, and distrust as barriers to membership (Ume & Okoye, 2019; Chukwu, 2020). Others have highlighted poor institutional frameworks and lack of government support as major impediments (Oladele & Adebisi, 2018). However, specific constraints affecting riverine communities are not adequately captured in existing literature, despite their unique environmental challenges. Riverine areas often depend on water transportation, which is vulnerable to weather fluctuations, high costs, and safety concerns. These challenges restrict farmers' mobility and reduce participation in cooperative meetings and activities (Koinyan et al., 2021).

Furthermore, in communities such as Ekowe, socioeconomic challenges exacerbate cooperative participation constraints. Income instability, limited access to credit, and the dominance of informal social networks influence how farmers perceive cooperatives (Afolabi, 2021). Many farmers rely on subsistence production and may not appreciate the long-term benefits of cooperative membership. Additionally, previous cooperative failures due to mismanagement or corruption contribute to distrust among community members (Eremie & Briggs, 2022).

Institutional support for cooperatives in riverine environments also remains weak. Government extension services, which play a central role in cooperative mobilization, are often inadequate in hard-to-reach locations. Extension workers rarely visit these communities due to transportation challenges, leaving farmers without technical guidance or cooperative sensitization (Agwu & Abah, 2019). This results in low awareness of cooperative benefits and a lack of confidence in cooperative governance structures.

Infrastructural challenges further reduce cooperative participation. Poor road networks and inadequate communication systems hinder coordination and limit effective cooperative operations (Okon & Samuel, 2022). In Ekowe, where transportation depends almost entirely on boats, high fuel costs and seasonal water level variations constrain movement and access. These factors create barriers to accessing cooperative services such as training, group procurement, and collective marketing.

Cultural and social factors may also contribute to cooperative participation challenges. Traditional leadership structures, kinship ties, and community power dynamics influence how cooperatives are formed and managed. In some cases, community elites dominate cooperative leadership, discouraging participation from marginalized farmers (Nwankwo & Okoro, 2020).

This study seeks to understand the constraints affecting farmers' involvement in cooperatives in Ekowe, considering the interplay between environmental, institutional, and socioeconomic factors. Unlike earlier works that focus on generalized rural challenges, this study emphasizes riverine-specific considerations that shape cooperative experiences. With a growing emphasis on agricultural development in Bayelsa State, understanding these constraints is crucial for designing effective cooperative support strategies.

The study aims to address the following objectives:

1. Examine the socioeconomic characteristics of farmers in Ekowe;
2. Identify constraints affecting farmers' cooperative involvement;
3. Determine the relative influence of these constraints on cooperative participation.

Overall, the study contributes to policy discussions and development interventions targeted at enhancing cooperative membership in ecologically vulnerable regions.

Literature Review

Cooperatives serve as critical institutions for rural development by improving farmers' access to shared resources, technology, and markets (Ume & Okoye, 2019). However, several challenges hinder active participation, especially in remote and ecologically disadvantaged areas. Socioeconomic constraints such as low income, limited education, and unstable livelihoods negatively affect cooperative involvement (Afolabi, 2021). These factors shape farmers' perceptions of cooperatives and influence their ability to meet membership obligations.

Environmental factors are particularly relevant in riverine settlements. Seasonal flooding, water-logged soils, and poor transportation infrastructure limit farmers' ability to engage in cooperative activities (Tamuno & Obasi, 2020). Riverine terrain restricts physical mobility, increasing the costs and risks associated with attending cooperative meetings, accessing inputs, or engaging in group marketing (Koinyan et al., 2021). These challenges distinguish riverine communities from inland farming regions.

Institutional challenges further complicate cooperative development. Weak extension support is widely recognized as a key impediment to cooperative awareness and training in Nigeria (Agwu & Abah, 2019). Where extension delivery is poor, farmers lack technical knowledge, awareness of cooperative benefits, or motivation to join organized groups. Institutional weaknesses also manifest in poor regulatory frameworks and lack of government monitoring, contributing to mismanagement in cooperatives (Oladele & Adebisi, 2018).

Social and cultural factors shape cooperative participation as well. In many communities, leadership structures are influenced by traditional authority and kinship. These structures sometimes promote elite capture, where influential individuals dominate cooperatives, discouraging broader participation (Nwankwo & Okoro, 2020). Trust is essential for cooperative success; however, past instances of mismanagement create suspicion among farmers, limiting cooperative effectiveness (Eremie & Briggs, 2022).

Infrastructure deficits significantly reduce cooperative efficiency. Poor roads, limited communication systems, and high transportation costs undermine cooperative functions such as pooling of goods, collective marketing, and participation in training sessions (Okon & Samuel, 2022). Riverine communities relying primarily on water transport face even greater challenges.

Financial constraints are central in the literature. Limited access to credit hinders farmers' ability to meet cooperative obligations or invest in collective activities (Adeoye, 2021). Cooperative societies require financial stability to thrive, and resource-poor farmers may find it difficult to participate fully.

The literature reveals that constraints to cooperative involvement are multidimensional, spanning environmental, socioeconomic, institutional, and cultural domains. Yet, few studies focus specifically on riverine ecosystems. This study fills that gap by examining constraints affecting farmers' cooperative participation in Ekowe.

Methodology

The study adopted a **mixed-methods design** involving quantitative and qualitative data.

- **Population:** Farmers in Ekowe community.
- **Sample size:** 120 farmers selected using simple random sampling.
- **Data collection tools:** Structured questionnaires.
- **Data analysis:** Descriptive statistics (frequency and percentages), and regression analysis to examine the influence of constraints on cooperative participation.

Results

Table 1: Socioeconomic Characteristics of Respondents

Variable	Category	Percentage (%)
Gender	Male	68
	Female	32
Age	18–40	44
	41–60	39
	61+	17
Education	No formal	28
	Primary	36
	Secondary	26
	Tertiary	10
Farm size	<1 hectare	52
	1–3 hectares	39
	>3 hectares	9

Table 1 presents key socioeconomic characteristics of the farmers in Ekowe revealing demographic patterns that influence cooperative involvement. The dominance of male respondents (68%) reflects cultural norms where men are primary decision-makers in agricultural activities. The age distribution shows that a significant proportion of farmers are within the productive age group of 18–60 years, suggesting potential for active cooperative engagement. However, the presence of older farmers (17%) may limit participation due to mobility challenges associated with the riverine environment.

Education levels significantly shape awareness and comprehension of cooperative benefits. With 28% having no formal education and 36% completing only primary school, low literacy levels may hinder understanding of cooperative operations and record-keeping. This aligns with findings by Afolabi (2021) that literacy is essential for effective participation in organized groups.

Farm sizes indicate predominance of smallholder farming, with 52% cultivating less than one hectare. Such small farm sizes suggest limited financial resources, which may restrict farmers' ability to meet cooperative financial obligations. These socioeconomic factors collectively influence cooperative involvement in Ekowe.

Table 2: Major Constraints Affecting Cooperative Involvement

Constraint	Percentage (%) Reporting
Geographical isolation	82
High transportation costs	78
Low literacy	64
Poor cooperative awareness	71
Past cooperative failures	59
Weak extension support	76
Financial challenges	68

Table 2 highlights the key constraints limiting farmers' cooperative involvement in Ekowe. Geographical isolation (82%) is the most critical barrier, consistent with studies emphasizing the transportation challenges faced by riverine communities (Tamuno & Obasi, 2020). High transportation costs (78%) follow closely, reflecting the dependence on water transport, which is costly and sometimes unsafe.

Weak extension support (76%) further limits cooperative awareness, training, and mobilization. This aligns with Agwu and Abah (2019), who found that extension services in remote communities are often irregular or absent. Poor cooperative awareness (71%) suggests limited sensitization efforts, while low literacy (64%) affects farmers' understanding of cooperative management.

Past cooperative failures (59%) reflect existing distrust due to mismanagement, a major reason for low participation found in the literature (Eremie & Briggs, 2022). Financial challenges (68%) also restrict farmers' ability to contribute financially to cooperative activities. These constraints collectively demonstrate the multidimensional challenges affecting cooperative participation in Ekowe.

Table 3: Regression Analysis of Constraints Influencing Cooperative Participation

Constraint	Coefficient (β)	p-value
Geographical isolation	0.452	0.004*
Transportation cost	0.389	0.021*
Weak extension support	0.403	0.015*
Low literacy	0.276	0.048*
Financial constraints	0.233	0.062
Cooperative awareness	0.318	0.039*
Past cooperative failures	0.187	0.073

(*Significant at $p < 0.05$)

Table 3 shows the regression analysis revealing that geographical isolation ($\beta = 0.452$, $p = 0.004$) is the most significant determinant of cooperative participation. This finding suggests that the physical terrain of Ekowe severely restricts movement and engagement in cooperative activities. Transportation cost ($\beta = 0.389$, $p = 0.021$)

is another strong predictor, confirming that financial burdens associated with movement hinder regular participation.

Weak extension support ($\beta = 0.403$, $p = 0.015$) indicates that inadequate institutional backing reduces cooperative awareness and confidence. Low literacy ($\beta = 0.276$, $p = 0.048$) also significantly affects participation, highlighting the role of education in effective cooperative involvement.

Cooperative awareness ($\beta = 0.318$, $p = 0.039$) significantly influences participation, showing that sensitization and education are key to encouraging membership. Financial constraints and past cooperative failures, though not statistically significant at 5%, still negatively influence participation and should not be ignored.

Overall, the regression results demonstrate that environmental and institutional factors exert the strongest influence on cooperative involvement.

Conclusion

This study examined the constraints affecting farmers' cooperative involvement in Ekowe, a riverine community in Bayelsa State. The findings show that geographical isolation, high transportation costs, weak extension support, low literacy, poor cooperative awareness, and past cooperative failures significantly hinder participation. Regression results confirm that environmental and institutional constraints exert the strongest influence on cooperative engagement.

The riverine terrain of Ekowe amplifies mobility challenges and limits the effectiveness of cooperative activities. Socioeconomic factors such as low income and low literacy also play major roles in shaping participation. Institutional weaknesses, particularly poor extension support, further reduce cooperative awareness and confidence among farmers.

Addressing these challenges requires a multifaceted approach that considers the unique geographical and cultural context of riverine communities. Strengthening cooperative structures, improving infrastructure, enhancing education, and rebuilding trust are essential for increasing cooperative involvement. Future interventions must prioritize context-specific solutions tailored to the realities of riverine settlements.

Recommendations

1. Improve transportation and communication infrastructure to enhance access to cooperative activities and reduce mobility constraints.
2. Strengthen extension services by deploying trained officers familiar with riverine terrain and providing logistical support.
3. Enhance cooperative education and sensitization through targeted literacy programs and awareness campaigns.
4. Implement accountability frameworks to rebuild trust and ensure transparency in cooperative management.

References

Adeoye, R. (2021). *Cooperatives and agricultural development in Nigeria.* Journal of Rural Development, 9(2), 45–58.

Afolabi, K. (2021). *Socioeconomic constraints to farmers' group participation in rural Nigeria.* African Journal of Social Studies, 12(3), 77–91.

Agwu, A., & Abah, R. (2019). *Extension service delivery and rural awareness levels.* Nigerian Journal of Agricultural Extension, 23(1), 55–66.

Chukwu, J. (2020). *Barriers to cooperative effectiveness in rural communities.* Journal of Cooperative Economics, 6(1), 22–39.

Eremie, M., & Briggs, T. (2022). *Trust and leadership in rural cooperative societies.* Journal of Organizational Behavior in Africa, 5(4), 112–129.

Koinyan, A., Omumu, F., & Bariwei, P. (2021). *Riverine transportation challenges and rural livelihoods in Bayelsa State.* Journal of Niger Delta Studies, 14(2), 88–103.

Nwankwo, C., & Okoro, E. (2020). *Social structures and cooperative leadership dynamics.* Journal of Community Development, 11(2), 66–81.

Okon, B., & Samuel, T. (2022). *Infrastructure deficits and agricultural cooperatives in the Niger Delta*. Urban-Rural Interface Review, 7(1), 59–74.

Oladele, S., & Adebisi, K. (2018). *Institutional challenges in Nigerian cooperative management.* Journal of Public Policy, 4(3), 101–117.

Tamuno, P., & Obasi, F. (2020). *Environmental constraints in riverine agricultural communities.* Journal of Environmental Management, 18(1), 24–39.

Ume, C., & Okoye, B. (2019). *Cooperative societies and smallholder farmers' welfare.* Agricultural Economics Review, 8(2), 33–48.

SIMULATION STUDY OF THE RADIATION DAMAGE EFFECTS OF HIGH-ENERGY INDIUM ION IMPLANTATION IN DIAMOND

Scholar: Hira Saeed Reg.
Number: PH320242018 Supervisor: Dr Sajid Khan Contact Emails :- Scholar: hsparacha647@gmail.com Supervisor: sajidkhan@kust.edu.pk KOHAT UNIVERSITY OF SCIENCE & TECHNOLOGY Department Of Physics Pakistan, Kohat

Abstract

Being a wide-bandgap semiconductor with exceptional thermal conductivity and carrier mobility, chemical stability, and mechanical hardness, diamond can find applications in electronic devices exposed to extreme environmental conditions. Alteration of the properties of diamond in a controllable manner can only be achieved by incorporating dopant atoms into the material. However, the use of the traditional diffusion technique is ineffective due to the rigid structure of the diamond lattice. Thus, the technique of defect engineering using the process of ion implantation can be effectively applied to diamond materials. Heavy ions of indium are implanted into the diamond material using the Monte Carlo method of the SRIM-2008 program with the TRIM module. In the study, the Al/diamond multilayer structure is taken as the target material and exposed to the effect of 50 keV indium ions to determine the depth of penetration of the ions into the material and the formation of radiation damages due to the energy loss of the ions. Approximately 30,000- 35,000 ions are simulated in the study. Simulations have predicted that the ion range will be about 300 Å with nearly 90 Å longitudinal straggling, thus confirming the shallow penetration characteristic of heavy ions. Nuclear energy loss is dominant in the near-surface region, leading to maximum vacancies at a depth of 200-300 Å. Ionization energy loss is also significant at greater depths, thus indicating energy loss due to electronic energy loss. The experiments have thus shown the localized nature of defects created and the effectiveness of surface modification using indium ion implantation, thus confirming that indium ion implantation is useful for defect engineering in diamond with characteristic heavy ion damage.

CHARACTERIZATION OF ZOONOTIC AND OPPORTUNISTIC FUNGAL FLORA ASSOCIATED WITH FREE-LIVING RODENTS IN THE KOHAT REGION

Abdullah Riaz, Dr.Mubashir Hussain
Department of Chemistry, Kohat University of Science and Technology
Kohat 26000, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan,
Presenting author: Abdullah Riaz
Email: riazabdullah491@gmail.com
Corresponding author: Dr.Mubashir Hussain
Email: mubbashir.hussain@kust.edu.pk

Abstract

Rodents represent one of the most diverse and widely distributed groups of mammals, often living in close association with human populations and livestock. Due to their ecological adaptability, they act as important reservoirs and carriers of a wide range of zoonotic pathogens. While bacterial and viral diseases transmitted by rodents have been extensively studied, their role in the transmission and maintenance of fungal pathogens remains relatively underexplored, particularly in developing countries like Pakistan. The present study aims to characterize the zoonotic and opportunistic fungal flora associated with free-living rodents in the Kohat region of Khyber Pakhtunkhwa. The research focuses on isolating and identifying fungal species, including dermatophytes and other keratinophilic fungi, using both conventional culture based methods and molecular techniques. Rodents will be humanely trapped from urban, peri-urban, and agricultural areas. Skin scrapings and hair samples will be collected aseptically and cultured on selective media. Fungal isolates will be identified through macroscopic and microscopic examination, followed by molecular confirmation using Internal Transcribed Spacer (ITS) region sequencing. Environmental parameters such as temperature, humidity, soil pH, and vegetation type will be recorded to assess their influence on fungal distribution and prevalence. Statistical analysis will be conducted to evaluate the association between fungal occurrence, rodent species, and habitat characteristics. This study is expected to provide baseline data on the diversity and prevalence of zoonotic and opportunistic fungi in the Kohat region. The findings will improve understanding of the epidemiological role of rodents in fungal disease transmission and highlight potential public health risks.

Keywords: Rodents, Zoonotic fungi, Dermatophytes, ITS sequencing, Kohat region

SPOR YÖNETİMİNDE YENİ PARADİGMA: DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE E-SPOR YÖNETİMİ

Dr. Abdullah Sencer TEMEL[1] Doç. Dr. Davut ATILGAN[2]
[1] Konya Şeker Endüstri ve Ticaret A.Ş., Spor Bilimleri, Konya, TÜRKİYE, sencer_temel@yahoo.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0382-9466
[2] Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş, TÜRKİYE, davutatilgan@ksu.edu.tr ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8475-4488

Özet

Bu çalışma, spor yönetimi disiplininde yaşanan dijital dönüşüm sürecini ve e-sporun bu dönüşüm içerisindeki stratejik rolünü incelemektedir. 21. yüzyılın dijital devrimiyle birlikte spor endüstrisi, geleneksel olarak fiziksel performans ve stadyum merkezli yapıdan, veri temelli ve dijital etkileşim odaklı bir yapıya evrilmektedir. Bu dönüşüm, spor organizasyonlarının yalnızca müsabaka düzenleyen kurumlar olmaktan çıkarak dijital içerik üreten, veri analitiğine dayalı kararlar alan ve teknoloji merkezli yönetim modelleri geliştiren kurumlara dönüşmesine yol açmıştır. Çalışmada özellikle e-sporun yükselişi, spor yönetimi açısından yeni bir paradigma olarak ele alınmaktadır. E-spor, dijital ortamda gerçekleşen rekabetçi oyun faaliyetleri üzerinden küresel ölçekte hızla büyüyen bir endüstri haline gelmiş ve pandemi döneminde çevrim içi platformların yaygınlaşmasıyla daha da ivme kazanmıştır. Bu gelişme, spor yönetiminde taraftar etkileşimi, sponsorluk, yayın hakları ve gelir modellerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Ayrıca yapay zekâ, büyük veri, blok zincir ve giyilebilir teknolojiler gibi yenilikler spor performansının ölçülmesi, stratejik karar alma süreçleri ve finansal şeffaflık açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Bu çalışma, geleneksel spor ile e-sporun giderek bütünleştiğini ve spor yönetiminin "hibrit" bir yapıya dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu yeni modelde spor yöneticileri, dijital teknolojileri etkin biçimde kullanarak veri odaklı stratejiler geliştirmek zorundadır. Sonuç olarak çalışma, dijitalleşmenin spor endüstrisi için bir seçenek değil zorunlu bir dönüşüm olduğunu ve e-sporun bu dönüşümün en dinamik bileşenlerinden biri olarak sporun geleceğini şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: E-spor, Dijital Dönüşüm, Spor Yönetimi, Veri Analitiği.

A NEW PARADİGM İN SPORT MANAGEMENT: DİGİTAL TRANSFORMATİON AND E-SPORTS MANAGEMENT

Dr. Abdullah Sencer TEMEL[1] Doç. Dr. Davut ATILGAN[2]

[1] Konya Şeker Industry and Trade Inc, TURKIYE, sencer_temel@yahoo.com, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0382-9466

[2] Faculty of Physical Education, Kahramanmaraş Sütcü İmam University, TURKIYE, davutatilgan@ksu.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org 0000-0002-8475-4488

Abstract

This study examines the process of digital transformation in the discipline of sport management and the strategic role of e-sports within this transformation. With the digital revolution of the 21st century, the sports industry has evolved from a structure traditionally centered on physical performance and stadium-based activities to a system based on data-driven and digital interaction-oriented practices. This transformation has led sports organizations to evolve from institutions that merely organize competitions into entities that produce digital content, make decisions based on data analytics, and develop technology-centered management models. The study particularly addresses the rise of e-sports as a new paradigm in sport management. E-sports has rapidly grown into a global industry based on competitive gaming activities carried out in digital environments, and it gained further momentum during the pandemic period with the widespread use of online platforms. This development has reshaped fan engagement, sponsorship structures, broadcasting rights, and revenue models in sport management. Moreover, innovations such as artificial intelligence, big data, blockchain, and wearable technologies provide significant advantages in measuring sports performance, strategic decision-making processes, and financial transparency. The study emphasizes that traditional sports and e-sports are increasingly integrating and that sport management is evolving into a “hybrid” structure. Within this new model, sports managers are required to effectively utilize digital technologies and develop data-driven strategies. Consequently, the study reveals that digitalization is not an option but a necessity for the sports industry, and that e-sports, as one of the most dynamic components of this transformation, plays a crucial role in shaping the future of sports.

Keywords: E-sports, Digital Transformation, Sports Management, Data Analytics

GİRİŞ

Spor endüstrisi, 20. yüzyılın son çeyreğinde ivme kazanan endüstriyelleşme sürecini, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan Dijital Devrim ile birleştirerek tarihindeki en köklü dönüşümlerden birini yaşamaktadır. Geleneksel olarak fiziksel performans, stadyum doluluk oranları ve televizyon yayın hakları üzerine inşa edilen spor ekonomisi, günümüzde yerini giderek veriye dayalı deneyim ekonomisine bırakmaktadır. Bu dönüşüm, spor organizasyonlarının yalnızca fiziksel müsabakaların gerçekleştirildiği alanlar olmaktan çıkarak, dijital içerik üreten, veri temelli stratejiler geliştiren ve teknoloji odaklı işletmeler hâline gelmesine yol açmıştır (Ratten, 2019). Nitekim küresel spor endüstrisinin pazar büyüklüğünün 2026 yılı itibarıyla 90 milyar ABD dolarını aşması beklenmekte olup, bu büyümenin temel itici gücünü dijitalleşme ve teknolojik inovasyonlar oluşturmaktadır (Sports and Technology Trends, 2025).

Spor olgusu tarihsel açıdan incelendiğinde, insanlığın kolektif yaşam pratiğiyle birlikte ortaya çıkan, yarışma ve rekabet temelli, disiplinli bir etkinlik alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkal'a (1978) göre spor, bireylerin fiziksel ve zihinsel yetkinliklerini geliştiren, savaşçı güdüleri disipline eden kolektif bir oyun biçimidir. Etimolojik olarak Latince "deportere" sözcüğünden türeyen spor kavramı, dağıtmak ve birbirinden ayırmak anlamlarını taşımakta; 17. yüzyıldan itibaren "sport" kelimesiyle birlikte bugünkü kullanım biçimine kavuşmaktadır (Atasoy ve Kuter, 2005).

Spor, tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde tanımlanmış ve çok sayıda faaliyeti kapsayan geniş bir kavramsal çerçeveye ulaşmıştır. Avcılık, atıcılık ve balıkçılık "saha sporları", boğa güreşi "kan sporu", koşu "eğlence sporu", satranç ve briç "zihin sporu", dans ve yoga ise sporun farklı formları olarak değerlendirilmiştir. Parry'ye (2019: 4) göre spor, özünde insani bir faaliyettir; hayvanlar oyun oynayabilse de spor yapamazlar. Bu yönüyle spor, insanın fiziksel ve zihinsel becerilerinin kurumsallaşmış kurallar çerçevesinde rekabete dayalı olarak sergilenmesi şeklinde tanımlanabilir. Zamanla bu kurallar ulusal ve uluslararası ölçütlere bağlanmış, federasyonlar aracılığıyla spor faaliyetleri kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

Modern anlamda sporun eğitimle bütünleşmesi ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiş; kolej ve üniversite yöneticileri üniversiteler arası atletizmi beden eğitimi programlarına dâhil ederek hem bir kontrol mekanizması hem de önemli bir ekonomik gelir alanı yaratmıştır (Booth, 1997: 193). Süreç içerisinde profesyonelleşen spor etkinlikleri, yalnızca oyun olma niteliğini yitirerek ekonomik ve ticari bir karakter kazanmıştır. Kâr odaklı anlayışın spora hâkim olmasıyla birlikte "ne olursa olsun kazanma" yaklaşımı benimsenmiş, amatör ruh geri plana itilerek spor, ticari rant üreten bir eğlence sektörüne dönüşmüştür (Talimciler, 2008: 97).

Bu dönüşümde kitle iletişim araçları ve medya önemli bir rol oynamıştır. Spor, geniş kitlelere ulaşabilme kapasitesi sayesinde reklam ve tanıtım açısından cazip bir mecra hâline gelmiş; şirketler tarafından yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Böylece spor, bir gösteri unsuruna dönüşerek eğlence kültürüyle bütünleşmiş ve tüketim pratiklerinin merkezinde yer almıştır (Devecioğlu, 2005). Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşmasıyla birlikte spor kavramı yeni bir boyut kazanmış; bu bağlamda e-spor olgusu ortaya çıkmıştır.

E-spor, bireylerin yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla zihinsel veya fiziksel yeteneklerini geliştirdikleri rekabetçi spor faaliyetlerini ifade etmektedir (Wagner, 2006). Genel olarak sporun temel unsurlarının elektronik sistemler aracılığıyla gerçekleştirildiği bu alan, insan–bilgisayar etkileşimine dayalı bir yapıya sahiptir. E-spor; ligler, turnuvalar ve organizasyonlar etrafında yapılandırılan, oyuncuların takımlar veya sponsor destekli kurumlar bünyesinde rekabet ettiği dijital oyun temelli faaliyetleri kapsamaktadır (Hamari ve Sjöblom, 2017).

Tarihsel olarak ilk video oyun turnuvası 1972 yılında Spacewar ile gerçekleştirilmiş, 1990'lı yıllarda kişisel bilgisayar kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte e-spor mücadeleleri daha belirgin hâle gelmiştir. 1997 yılında düzenlenen Red Annihilation (Quake) turnuvası, e-sporun ilk büyük organizasyonu olarak kabul edilmektedir. E-

sporun gelişimiyle birlikte küresel şirketler bu alana önemli yatırımlar yapmaya başlamış; özellikle dijital teknolojilerle büyüyen "dijital yerli" kuşak, zamanının büyük bölümünü dijital oyunlar içerisinde geçirmeye başlamıştır.

Geleneksel spor ile e-spor arasındaki temel fark, oyun çıktılarının gerçekleştiği ortamda yatmaktadır. Geleneksel sporlarda faaliyetler fiziksel dünyada gerçekleşirken, e-sporda oyun süreçleri sanal ve dijital ortamlarda yürütülmektedir. Buna karşın organizasyon, yönetim ve sonuçların toplumsal karşılığı gerçek dünyada şekillenmektedir. Ancak oyunun sonucunu belirleyen temel unsur, fiziksel aktivitelerden ziyade elektronik sistemler içerisindeki etkileşimlerdir (Hamari ve Sjöblom, 2017: 213).

Bu çerçevede e-spor, dijitalleşen spor endüstrisinin en dinamik ve stratejik alanlarından biri olarak öne çıkmakta; hem ekonomik hem de sosyo-kültürel boyutlarıyla çağdaş spor anlayışının dönüşümünü temsil etmektedir.

1.1. Dijital Dönüşümün İtici Güçleri ve Paradigma Değişimi

Spor yönetiminde dijital dönüşüm, sadece yeni yazılımların kullanılması değil; bir kulübün veya federasyonun taraftarıyla, sporcusuyla ve sponsorlarıyla kurduğu ilişkinin dijital düzleme taşınmasıdır. Geleneksel spor yönetiminde taraftar, yalnızca "pasif bir izleyici" iken; bugün sosyal medya, mobil uygulamalar ve Web 3.0 (fan tokenlar, NFT'ler) teknolojileri sayesinde yönetimsel süreçlerin içine dahil olan "aktif bir paydaş" haline gelmiştir. Bu süreçte teknolojinin rolü, sadece operasyonel bir destek aracı olmaktan çıkmış; veriyi stratejik bir değere dönüştürerek spor organizasyonlarının rekabet avantajı elde etmesini sağlayan temel bir yönetim bileşeni haline gelmiştir (Xiao vd., 2023). Özellikle yapay zeka (AI) ve büyük veri (Big Data) kullanımı, transfer süreçlerinden antrenman metodolojilerine kadar her aşamada hata payını minimize etmektedir. Örneğin, profesyonel futbol kulüplerinin giyilebilir teknolojiler aracılığıyla sporcuların saniyede binlerce veri noktasını analiz etmesi, dijitalleşmenin fiziksel sınırı nasıl genişlettiğinin en somut örneğidir.

1.2. Yeni Bir Disiplin Olarak E-Sporun Yükselişi ve Stratejik Konumu

COVID-19 pandemisi sürecinde uygulanan sağlık ve sosyal mesafe önlemleri, geleneksel spor organizasyonlarının büyük ölçüde iptal edilmesine veya ertelenmesine yol açmış; bu durum çevrim içi spor ve dijital eğlence platformlarına olan talebi önemli ölçüde artırmıştır. Bu süreçte e-spor sektörü, dijital platformlar üzerinden düzenlenen turnuvalar ve çevrim içi etkinlikler sayesinde daha geniş kitlelere ulaşma kapasitesini artırmış ve pandemi döneminde belirgin bir büyüme ivmesi yakalamıştır (Fakazlı, 2020). Literatürde, çevrim içi etkileşimin yalnızca izleyici sayısını artırmakla kalmadığı, aynı zamanda bireyler arasında sosyal bağların kurulmasına da katkı sağladığı vurgulanmaktadır. Bunun yanında e-sporun yumuşak güç ve dijital diplomasi aracı olarak kullanılabileceğine ilişkin bulgular da giderek güçlenmektedir. Ülkeler, e-spor ekosistemini genç kuşaklara ulaşmak, kültürel etkileşimi artırmak ve ulusal imajlarını güçlendirmek amacıyla değerlendirmektedir (Bandopadhyay, 2026). Bu yönüyle e-spor, ticari bir sektör olmanın ötesinde uluslararası etkileşimi destekleyen çok boyutlu bir platform niteliği taşımaktadır.

E-sporun spor yönetimi disiplini içerisindeki konumu, dijitalleşmenin küresel spor endüstrisinde yarattığı dönüşümün en somut örneklerinden biri olarak görülmektedir. Video oyunlarının profesyonel rekabet alanına dönüşmesiyle ortaya çıkan e-spor, literatürde sıklıkla "geleneksel sporun dijital ikizi" ya da "mekânsal sınırları aşan spor" olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel sporlar teknolojiyi süreçlerine sonradan entegre etmeye çalışırken, e-spor doğası gereği dijital bir ekosistemde gelişmiş ve spor yöneticilerine daha esnek ve yenilikçi bir yönetim modeli sunmuştur. Bu çerçevede e-spor, teknoloji temelli yapısıyla geleneksel spor yönetiminin hiyerarşik yapılarında dönüşüm yaratmakta ve topluluk odaklı yeni bir yönetişim anlayışının gelişimine katkı sağlamaktadır (Wagner, 2006).

E-sporun yükselişi, sporun temel unsurlarını mekân bağımsızlığı, anlık veri erişimi ve sürekli taraftar etkileşimi ekseninde yeniden tanımlamaktadır. Araştırmalar, e-sporun yalnızca bir oyun faaliyeti olmadığını; aynı zamanda dijitalleşen spor endüstrisinde marka sadakati oluşturma, pazarlama stratejileri geliştirme ve tüketici katılımını artırma açısından önemli bir araç olduğunu göstermektedir (Hallmann ve Giel, 2018). Suudi Arabistan'da düzenlenen "Dünyanın İlk E-Spor Dünya Kupası (2025)" gibi büyük organizasyonlar ve bu etkinliklerin milyarlarca izleyiciye ulaşması, e-sporun alt kültürel bir olgu olmaktan çıkarak ana akım bir spor disiplini haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bu kurumsallaşma süreci; yatırımcı ilgisinin artması, devlet destekli teşvik programları, üniversitelerde açılan akademik bölümler ve profesyonel lig yapılanmalarıyla hız kazanmıştır. Literatürde bu gelişim, geleneksel sporun uzun sürede ulaştığı ticarileşme aşamalarını kısa sürede tamamlayan ve dijitalleşmenin ağ etkileri sayesinde küresel bir spor ekosistemine dönüşen özgün bir model olarak değerlendirilmektedir (Scholz ve Barlow, 2019).

Stratejik yönetim perspektifinden bakıldığında e-spor; marka yönetimi, sponsorluk geliştirme, yayın hakları ve topluluk yönetimi gibi alanlarda geleneksel sporun daha durağan yapısına kıyasla yüksek hız ve esneklik sunmaktadır. Dijital ortamın sağladığı bu avantaj, spor organizasyonlarının taraftarlarla daha doğrudan ve etkileşimli iletişim kurmasına olanak tanımaktadır (Pizzo vd., 2022). Bu nedenle geleneksel spor kulüplerinin e-spor takımları kurmaları, Z ve Alfa kuşaklarıyla bağlarını güçlendirmelerinin yanı sıra dijital platformlardaki görünürlüklerini artırarak küresel rekabet güçlerini de pekiştirmektedir. Köklü spor markalarının e-spora yönelmesi, "marka genişlemesi" stratejisinin dijital çağdaki önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Ströh, 2017).

Sonuç olarak e-spor, spor yönetimi disiplini içerisinde yalnızca alternatif bir rekabet alanı değil; aynı zamanda sektörün gelecekteki finansal, yönetsel ve operasyonel standartlarını şekillendiren stratejik bir büyüme alanı olarak öne çıkmaktadır. Küresel spor ekonomisindeki dönüşümle birlikte e-spor; sürdürülebilirlik, etik değerler, sporcu refahı ve regülasyon gibi boyutları da kapsayan bütüncül bir yapı içerisinde ele alınmaktadır. Bu yönüyle e-spor, sunduğu rekabet avantajı ve dijital entegrasyon kapasitesi sayesinde sporun geleceğini şekillendirmek isteyen paydaşlar için önemli bir stratejik yönelim haline gelmiştir.

1.3. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmada, "geleneksel spor" ile "dijital spor" (e-spor) arasındaki sınırların silindiği yeni dönemde, spor yöneticilerinin karşılaştığı fırsatlar ve tehditler ele alınacaktır. Dijital dönüşümün sadece teknik bir araç değil, stratejik bir yönetim felsefesi olduğu savından hareketle; e-sporun geleneksel spor kulüpleri için finansal sürdürülebilirlik, yeni nesil pazarlama (Z ve Alfa kuşaklarına erişim) ve marka yönetimi açısından sunduğu imkanlar analiz edilecektir. Bildiri boyunca, teknolojik inovasyonun sporun ruhunu nasıl koruyabileceği ve yöneticilerin bu hızlı değişime nasıl adapte olması gerektiği güncel vaka analizleriyle tartışılacaktır

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Spor Yönetiminde Dijital Dönüşüm Paradigması

Spor yönetiminde dijital dönüşüm, yalnızca geleneksel yöntemlerin dijital araçlarla ikame edilmesi değil; organizasyonel yapıların, karar alma mekanizmalarının ve değer önerilerinin teknoloji odaklı yeniden inşasıdır. Literatürde bu süreç, "Teknoloji Kabul Modeli" (TAM) ve "Kurumsal Değişim Teorisi" çerçevesinde ele alınmaktadır (Stegmann ve Lang, 2025; Davis, 1989). 2026 yılı itibarıyla spor endüstrisindeki dönüşüm, üç ana boyutta derinleşmiştir:

1. **Operasyonel Dijitalleşme:** Bulut bilişim ve yapay zeka destekli ERP (Kurumsal Kaynak Planlaması) sistemleri sayesinde spor kulüplerinin tesis yönetimi, biletleme ve lojistik süreçleri %30'a varan verimlilik artışı

sağlamıştır (Demir ve Şenkal, 2025). Kurumsal kaynakların dijital entegrasyonu, idari hataları minimize ederek maliyet yönetiminde sürdürülebilir bir yapı sunmaktadır (Xiao vd., 2023).

2. Veri Odaklı Performans Yönetimi: Giyilebilir sensörler (IoT), nabızdan kas aktivitesine kadar vücudun her sinyalini anlık ölçerek antrenman programlarını kişiye özel hale getirmektedir. Nesnelerin İnterneti (IoT) teknolojilerinin performans analizine dahil edilmesi, sadece atletik gelişimi değil, aynı zamanda sporcu sağlığını korumaya yönelik proaktif yönetimsel kararların alınmasını kolaylaştırmaktadır (Seshadri vd., 2019).

3. Dijital Paydaş Yönetimi: Geleneksel "taraftar" kavramı, yerini "dijital varlık sahibi paydaş"a bırakmıştır. Fan tokenlar ve Web 3.0 entegrasyonu, taraftarların kulüp kararlarında söz sahibi olmasını sağlayarak aidiyet duygusunu dijital düzlemde standardize etmiştir.

2.2. E-Sporun Kurumsallaşması ve Yönetimsel Özerkliği

E-sporun küresel ölçekte giderek artan popülaritesi, uluslararası etkileşim ve iş birliği için yeni platformların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ülkeler, kültürel miraslarını, teknolojik altyapılarını ve yenilikçi kapasitelerini sergilemek amacıyla e-spor organizasyonlarına ev sahipliği yapma eğilimini giderek artırmaktadır. Bu tür etkinlikler, ulusların değerlerini yansıtabileceği ve katılımcılar ile izleyiciler arasında olumlu bir iletişim ve etkileşim ortamı oluşturabileceği çok boyutlu bir mecra sunmaktadır. E-sporun gelir potansiyelinin kısa vadede kayda değer düzeylere ulaşacağının öngörülmesi, bu alanın ticari çekiciliğini artırmakta ve aynı zamanda diplomatik bir araç olarak taşıdığı stratejik potansiyeli daha görünür kılmaktadır (Kawabe vd., 2022). Söz konusu organizasyonların sağladığı ekonomik kazanımlar; sponsorluk anlaşmaları, uluslararası ortaklıklar ve yatırım faaliyetleri aracılığıyla ikili ilişkilerin gelişimine katkı sağlamakta ve ülkeler arası iş birliğini güçlendirmektedir (Nauright ve Zipp, 2018; Evren vd., 2019; Mergan vd., 2023).

E-spor yönetimi, pazarlama, hukuk ve finans gibi geleneksel spor yönetimi ilkelerini temel referans noktaları olarak benimsemekle birlikte, “teknoloji aracılı spor” (technology-mediated sport) niteliği sayesinde kendine özgü ve yenilikçi bir kurumsal yapı inşa etmiştir. Bu özgün yapılanma, fiziksel rekabetin yerini dijital arayüzlerin aldığı ve yönetsel süreçlerin yazılım temelli sistemlerle bütünleştiği yeni bir spor ekosistemini temsil etmektedir (Hallman vd., 2018). E-sporun kurumsallaşma süreci, geleneksel spor organizasyonlarının dikey ve hiyerarşik yönetim modellerinden ayrışarak, daha yatay, esnek ve dinamik bir ağ yapısına evrilmiştir. Bu dönüşüm, karar alma süreçlerinin hızlanmasını, paydaş katılımının artmasını ve küresel ölçekte daha etkin bir yönetişim anlayışının benimsenmesini mümkün kılmaktadır.

2.2.1. Oyun Yayıncılarının (Publishers) Merkezi Rolü

Geleneksel sporda futbolun hakları "kamusal bir değer" olarak görülürken ve FIFA gibi kâr amacı gütmeyen federasyonlarca yönetilirken; e-sporda her branşın (oyunun) bir sahibi vardır. Riot Games (LoL), Valve (Dota 2, CS) veya Epic Games (Fortnite) gibi yayıncılar, oyunun hem geliştiricisi, hem kural koyucusu, hem de en üst düzey yargı merciidir. Bu durum, spor yönetiminde "Fikri Mülkiyet Odaklı Yönetişim" kavramını doğurmuştur. E-sporda yayıncıların mutlak otoritesi, geleneksel federasyonların demokratik yapısının aksine, ticari çıkarların kural setlerini doğrudan şekillendirdiği kapalı bir ekosistem yaratmaktadır (Karhulahti, 2017). Bir spor yöneticisi için e-spor, sadece bir takım yönetmek değil, bu dev teknoloji şirketleriyle stratejik ortaklıklar kurmak anlamına gelmektedir. Bu bağlamda e-spor yönetimi, oyunun mülkiyet haklarını elinde tutan şirketlerin stratejik hedefleriyle uyumlu bir kurumsal diplomasi yürütme becerisi gerektirmektedir (Taylor, 2018).

2.2.2. Hukuki ve Finansal Standartlaşma

E-sporun kurumsallaşması, oyuncu sözleşmelerinden transfer yönetmeliklerine kadar geniş bir yelpazede profesyonelleşmeyi beraberinde getirmiştir. 2026 yılı itibarıyla "E-spor İş Hukuku", spor hukukunun en hızlı büyüyen alt dalı haline gelmiştir. Oyuncuların çalışma saatleri, dijital imaj hakları ve siber sağlık sigortaları gibi

konular, kurumsal yönetim stratejilerinin merkezine oturmuştur. E-spor ekosistemindeki hukuki süreçlerin karmaşıklığı, dijital varlıkların mülkiyeti ve oyuncu haklarının korunması noktasında yeni yasal çerçevelerin oluşturulmasını zorunlu kılmıştır (Holden vd., 2020). Finansal açıdan ise, e-spor kulüplerinin halka arz süreçleri ve risk sermayesi (Venture Capital) yatırımları, endüstrinin "amatör bir oyun topluluğu"ndan "kurumsal bir finansal aktör"e dönüştüğünü kanıtlamaktadır. E-spor organizasyonlarının finansal şeffaflık ve kurumsal yatırımcı kriterlerine uyum sağlama süreci, pazarın sürdürülebilir bir ekonomik modele geçişini temsil etmektedir (Jenny vd., 2017)

2.3. Teknolojik Entegrasyon: Yapay Zeka ve Blockchain

2026 vizyonuyla spor yönetimi literatüründe "Bilişsel Büyütme" (Cognitive Amplification) kavramı, geleneksel yönetimsel sezgilerin yerini alan bir paradigma olarak öne çıkmaktadır (Emerald Insight, 2025). Bu kavram, insan zekasının yapay zeka (AI) algoritmalarıyla desteklenerek hata payının sıfıra yakınsadığı bir karar alma sürecini ifade eder.

2.3.1. Yapay Zeka (AI) ve Stratejik Karar Destek Sistemleri

Günümüzde yapay zeka, sadece basit istatistikleri tutan bir araç olmaktan çıkmış; e-spor ve geleneksel spor takımlarının "dijital beyni" haline gelmiştir. Yapay zeka tabanlı sistemler, spor yönetiminde karmaşık veri setlerini analiz ederek gelecekteki performans ve piyasa değerlerini öngörme kapasitesiyle stratejik planlamanın temel taşına dönüşmüştür (Mansurali ve Mahmoud, 2024).

- Finansal Risk ve Yetenek Analitiği: 2025-2026 sezonu itibarıyla birçok kulüp, oyuncuların "pazarlanabilirlik ömrü" ve "sakatlık riskini" %92 doğrulukla tahmin eden AI sistemleri kullanmaktadır.
- Maç İçi Dinamik Rotasyon: Önde gelen e-spor organizasyonları, koç ekibine "karşı hamle" öneren AI asistanlarını yönetim süreçlerine dahil etmiştir.

2.3.2. Blokzincir (Blockchain) ve Şeffaf Yönetişim Modelleri

Blokzincir teknolojisi, spor yönetiminde kronikleşen güven ve şeffaflık sorunlarına teknolojik bir çözüm sunmaktadır. 2026 yılı itibarıyla "Merkeziyetsiz Spor Yönetimi" (Decentralized Sports Management) kavramı, özellikle finansal operasyonlarda devrim yaratmıştır. Blokzincirin sunduğu değişmez veri yapısı, spor endüstrisindeki mülkiyet haklarını ve finansal işlemleri hiçbir merkezi otoriteye gerek kalmadan güvence altına alan bir güven protokolü inşa etmektedir (Berkani vd., 2024).

- Akıllı Kontratlar (Smart Contracts): Oyuncu sözleşmelerinin blokzincir üzerine inşa edilmesiyle primler ve sponsorluk ödemeleri otomatikleşmiştir.
- Tokenizasyon ve Demokratik Katılım: Fan Tokenlar aracılığıyla taraftarlar, "Katılımcı Demokrasi" modelinin dijitalleşmiş haliyle yönetimsel süreçlere dahil olmaktadır.

2.3.3. Etik Bariyerler: Veri Gizliliği ve Siber Güvenlik

Dijitalleşme hızı, beraberinde ciddi riskleri de getirmektedir. 2025-2026 akademik çalışmaları, "Sporcu Verilerinin Mülkiyeti" konusunu etik bir kriz noktası olarak tanımlamaktadır (ÇOMÜ Spor Bilimleri Dergisi, 2025). Büyük veri kullanımının yoğunlaştığı spor ekosisteminde, veri mahremiyeti ile yönetimsel verimlilik arasındaki dengeyi korumak için yeni bir dijital etik çerçeve geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir (Kim vd., 2025).

- Biyometrik Veri Mahremiyeti: Bir sporcunun her türlü biyometrik verisinin saklanması, KVKK/GDPR açısından gri alanlar oluşturmaktadır.
- Siber Güvenlik Tehditleri: Modern spor yöneticisinin "Siber Güvenlik Stratejisti" rolünü üstlenmesi artık bir tercih değil, zorunluluktur.

2.4. Hibrit Yönetim Modeli: Geleneksel Spor ve E-Sporun Kesişimi

Günümüzde spor yöneticiliği, "fiziksel" ve "dijital" alanların birleştiği hibrit bir modele evrilmektedir. Büyük kulüplerin e-spor şubelerini sadece bir pazarlama aracı değil, bir "Ar-Ge Laboratuvarı" olarak konumlandırması bu tezi desteklemektedir.Geleneksel spor organizasyonlarının e-spor dinamiklerini benimsemesi, sadece dijital bir dönüşüm değil, aynı zamanda operasyonel esneklik ve inovasyon kapasitesini artıran bütünleşik bir yönetim stratejisidir (Pizzo vd., 2022).

- **Yetenek Yönetimi:** E-spordaki hızlı refleks ve yoğun odaklanma gereksinimi üzerine kurulan psikolojik destek modelleri, bugün profesyonel tenisçiler ve motor sporları pilotları için de uygulanmaktadır.
- **Küresel Erişim:** Fiziksel bir stadyumun kapasitesiyle sınırlı olan geleneksel spor, e-spor sayesinde coğrafi sınırları aşmaktadır. Bir kulübün fiziksel olarak ulaşamadığı bir kıtadaki taraftarına "dijital forma" veya "e-spor deneyimi" satması, yönetimsel olarak pazar genişletme stratejisinin zirvesidir.

3. TARTIŞMA

3.1. Geleneksel Spor Kulüplerinin E-Spor Entegrasyonu ve Hibrit Model

Dünya genelinde FC Barcelona, Paris Saint-Germain ve Türkiye'de "Üç Büyükler" olarak adlandırılan Beşiktaş, Fenerbahçe ve Galatasaray'ın e-spor branşlarını profesyonel birer şubeye dönüştürmesi, spor yönetiminde "Hibrit Ekosistem" dönemini başlatmıştır. Bu entegrasyon sadece bir trend değil, hayatta kalma stratejisidir. Geleneksel spor kulüplerinin e-spor ekosistemine dahil olması, sadece yeni bir branş açmak değil, dijital yerli kuşaklarla etkileşime geçmek ve kulübün marka değerini dijital platformlarda yeniden konumlandırmak adına gerçekleştirilen stratejik bir 'marka uzantısı' (brand extension) hamlesidir (Lefebvre vd., 2023).

- Demografik Köprü ve Marka Genişletme: Geleneksel futbol veya basketbol izleyicisi yaşlanırken, e-spor "Z Kuşağı" ve "Alfa Kuşağı"nın ana akım eğlence kaynağıdır. Kulüpler, e-spor aracılığıyla bu kitleye ulaşarak marka sadakatini çocuk yaşlarda dijital platformlarda (Roblox, Fortnite, League of Legends) inşa etmeye başlamıştır. Bu durum, "ömür boyu taraftar değeri" (Fan Lifetime Value) kavramını dijital ortamda yeniden tanımlamaktadır.
- Sponsorluk Paradigmasının Değişimi: Geçmişte sadece gıda veya otomotiv markalarıyla iş birliği yapan kulüpler, e-spor sayesinde NVIDIA, Logitech veya Intel gibi teknoloji devleriyle partnerlik kurmaktadır. Bu, kulübün "spor kulübü" kimliğinden "teknoloji ve medya şirketi" kimliğine geçişini simgelemektedir.

3.2. Veri Odaklı Karar Alma: Tecrübeden Algoritmaya

E-sporun doğası gereği sunduğu kapsamlı dijital veri havuzu, geleneksel spor yönetiminde uzun yıllar hâkim olan sezgiye dayalı (intuition-based) karar alma süreçlerini önemli ölçüde dönüştürmektedir. Veri analitiğinin artan etkisi, spor organizasyonlarında kararların öznel değerlendirmelerden ziyade ölçülebilir ve doğrulanabilir verilere dayandırıldığı yeni bir yönetim anlayışına, yani "algoritmik yönetim" (algorithmic management) modeline geçişi ifade etmektedir (Parshakov ve Zavertiaeva, 2018). Bu dönüşüm tecrübenin tamamen ortadan kalktığını değil, ancak veri temelli yaklaşımların karar süreçlerinde daha merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir.

E-spor ekosisteminde oyuncu performansı; saniyedeki tıklama sayısı (Actions Per Minute – APM), karar verme hızındaki milisaniyelik değişimler ve stres altındaki bilişsel performans gibi çok sayıda gösterge aracılığıyla ayrıntılı biçimde ölçülebilmektedir. Bu göstergeler, spor yöneticilerine performans değerlendirmesinde daha nesnel kriterler sunarak yetenek yönetiminde daha isabetli kararlar alınmasını sağlamaktadır. Ancak performansın bu ölçüde sayısallaştırılması, sporun özündeki insan faktörü, yaratıcılık ve sezgisel oyun anlayışının geri planda kalabileceğine dair etik ve yönetsel tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda modern spor yöneticisinin rolü yalnızca idari süreçleri yürütmekle sınırlı değildir. Aynı zamanda büyük veri setlerini yorumlayabilecek uzmanlarla çalışmak ve analitik düşünceyi kurumsal karar mekanizmalarına entegre etmek de önemli bir gereklilik haline gelmiştir. 2026 yılı itibarıyla e-sporda geliştirilen veri temelli performans analiz modelleri, futbol başta olmak üzere birçok geleneksel spor dalında kullanılan oyuncu izleme (scouting) sistemlerine entegre edilmiştir. Bu durum, sınırlı bütçelerle yüksek verimlilik sağlayan takım yapılanmalarını mümkün kılan "Moneyball etkisi" modelini güçlendirmekte ve spor yönetiminde veri odaklı karar alma süreçlerinin önemini artırmaktadır (Fried ve Mumcu, 2016).

Öte yandan e-sporun küresel ölçekte yaygınlaşması, kapsayıcılık ve temsil açısından bazı sorunları da görünür hale getirmektedir. E-spor topluluklarında zaman zaman ortaya çıkan dışlayıcı ve toksik kültür pratikleri, bu alanın sürdürülebilirliği açısından önemli tartışmalar yaratmaktadır (Hayday vd., 2020). Bu nedenle kapsayıcılığı önceleyen politikaların geliştirilmesi, e-sporun uluslararası alanda yumuşak güç ve dijital diplomasi aracı olarak kullanılabilmesi açısından önem taşımaktadır (Hayday ve Collison, 2020). Bu yaklaşım, güvenli ve kapsayıcı dijital ortamların oluşturulmasına yönelik farkındalığın artmasına katkı sağlamakta ve e-spor ekosisteminde etik yönetişim anlayışını güçlendirmektedir (Cestino vd., 2023).

3.3. Gelir Modellerinde Radikal Dönüşüm ve Finansal Sürdürülebilirlik

Dijital dönüşüm, spor kulüplerini fiziksel mekâna dayalı gelir modellerinden kademeli olarak uzaklaştırmaktadır. Geleneksel gelir kaynakları olan bilet, forma ve stadyum içi satışlar önemini korumakla birlikte, dijital ekosistemin sunduğu ölçeklenebilir gelir modellerinin gerisinde kalmaya başlamıştır. Bu süreçte spor organizasyonlarının finansal yapısı, fiziksel varlıklardan çok dijital mülkiyet ve etkileşim temelli bir "platform ekonomisi" modeline doğru evrilmektedir (Wagner, 2006).

Dijital Varlık Satışları (Microtransactions): Oyun içi dijital formalar (skin) veya kulüp logoları gibi içeriklerin satışı, fiziksel ürünlere kıyasla çok daha düşük maliyetle üretilebilmekte ve yüksek kâr marjı sağlamaktadır. 2025 verilerine göre önde gelen e-spor organizasyonları gelirlerinin yaklaşık %40'ını dijital içerik satışlarından elde etmektedir.

Yayın Hakları ve Platform Çeşitliliği: Geleneksel televizyon yayınları yerini giderek Twitch, YouTube Gaming ve kulüplerin kendi OTT platformlarına bırakmaktadır. Bu durum aracıları azaltarak kulüplerin taraftarlarla doğrudan gelir ilişkisi kurduğu **D2C (Direct to Consumer)** modelini güçlendirmektedir.

Fan Token ve Dijital Üyelik: Blokzincir tabanlı fan token uygulamaları, kulüplere maç günü dışındaki dönemlerde de ek gelir sağlayabilmektedir. Bununla birlikte bu model, finansal spekülasyon ve taraftar katılımı arasındaki denge açısından akademik tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak dijital dönüşüm, spor endüstrisi için artık bir tercih değil yapısal bir zorunluluk haline gelmiştir. E-spor ise bu dönüşümün en dinamik alanlarından biridir. Geleneksel spor yöneticiliği, bu dijital dinamikleri benimsemediği takdirde yeni spor ekonomisinin dışında kalma riskiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu bağlamda geleceğin başarılı spor yöneticileri, fiziksel sporun geleneksel değerlerini dijital teknolojilerin sağladığı hız ve esneklikle birleştirebilen hibrit yöneticiler olacaktır

4. SONUÇ

Bu çalışma, spor yönetimi disiplininin dijital dönüşüm ve e-sporun yükselişiyle birlikte köklü bir paradigma değişimine uğradığını açıkça ortaya koymaktadır. 2026 yılı perspektifiyle yapılan analizler, geleneksel sporun fiziksel sınırlarının e-sporun dijital sınırsızlığıyla entegre olduğu yeni bir dönemi işaret etmektedir. Bu dönüşüm, yalnızca teknolojik bir yenilik değil, aynı zamanda sporun kurumsal kimliğinin, finansal altyapısının ve taraftar etkileşim modellerinin yeniden kurgulanmasıdır. Yapılan literatür taraması ve güncel veri analizleri sonucunda ulaşılan temel yargılar şunlardır:

- **Fiziksel ve Dijitalin Birleşimi (Phygital Era):** Spor yönetimi artık fiziksel saha sınırlarına hapsolmuş bir idari süreç değildir. 2026 yılı itibarıyla başarı; fiziksel performansın tutkusu ile dijital verinin analitik gücünü birleştirebilen "hibrit yönetim" modellerine bağlıdır.
- **Verinin Yeni "Petrol" Olması:** E-sporun sunduğu %100 ölçülebilirlik, geleneksel spor branşlarında da "tecrübeye dayalı yönetim" devrini kapatmış, "veriye dayalı strateji" dönemini başlatmıştır. Veri analitiğini kararlarının merkezine koymayan organizasyonların finansal ve sportif olarak sürdürülebilir kalması imkansız hale gelmiştir.
- **Ekonomik Eksende Kayma:** Maç günü gelirleri (bilet, büfe) önemini korumakla birlikte; dijital varlık satışları (NFT, skin, dijital koleksiyon) ve fan token bazlı gelirler, kulüplerin nakit akışında ana arterlerden biri haline gelmiştir.
- **Kuşaklar Arası Zorunluluk:** Z ve Alfa kuşaklarının tüketim alışkanlıkları, spor yönetimini "etkileşim odaklı" bir yapıya zorlamaktadır. E-spor, bu kuşaklarla bağ kurmak için kullanılan bir yan dal değil, kulüp kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kurumsallaşmıştır.

Spor endüstrisinde artık dijitalleşme bir "eklenti" olmaktan çıkıp oyunun asıl kuralı haline gelmiştir. Bu yeni düzen, alışılagelmiş spor yöneticisi profilini; sadece idari işleri yürüten bir "idareci" kimliğinden, veriyi bir satranç ustası gibi kullanan "stratejik veri yöneticisi" kimliğine dönüşmeye zorlamaktadır. Aslında bu çalışma boyunca incelediğimiz e-spor yönetim modellerini, geleneksel sporun gelecekteki hali için birer inovasyon laboratuvarı olarak görebiliriz. E-spor ekosisteminde başarıyla test edilen çevik (agile) stratejiler ve doğrudan taraftara dokunan (D2C) pazarlama modelleri, aslında tüm endüstrinin yarınki dayanıklılık testidir. 2026 yılına geldiğimizde e-sporun bu baş döndürücü kurumsallaşma hızı, o bildiğimiz hantal federasyon yapılarının modernleşmesi için bir kıvılcım çakmış; sporun o kadim ve evrensel dili, artık dijital kodlarla yeniden ve daha güçlü bir şekilde yazılmaya başlanmıştır.

Teknolojik entegrasyonun bir meyvesi olarak hayatımıza giren yapay zeka ve blokzincir gibi uygulamalar, aslında spor yönetiminin yıllardır kanayan yarası olan şeffaflık ve liyakat sorunlarına "teknik bir neşter" vurmaktadır. Bu araçlar, sadece süreçleri hızlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda endüstride özlenen o güven iklimini yeniden inşa ediyor. Ancak burada durup düşünmemiz gereken kritik bir nokta var: Dijitalleşmenin getirdiği bu devasa güç, sporun o bildiğimiz "romantik özünü" ve insan faktörünü makineleştirmemeli. Teknolojiyle verimlilik kovalarken, etik değerleri de pusula yaparak o hassas dengeyi korumak zorundayız.

Nihayetinde bugün geldiğimiz noktada spor yöneticiliği, artık sadece dört duvar arasında bir kulübü idare etmek ya da sahayı yönetmek değildir. Bu disiplin artık büyük verinin, dijital kültürün ve kıtaları aşan devasa toplulukların yönetilmesi sanatıdır. Bu köklü değişimi sadece bir "yenilik" olarak değil, bir "varoluş biçimi" olarak gören organizasyonlar, dijital çağın gerçek kazananları olarak tarih sahnesindeki yerlerini sarsılmaz bir biçimde sağlamlaştıracaklardır.

5. ÖNERİLER

Spor endüstrisinin gelecekteki liderleri, kulüp yöneticileri ve politika yapıcılar için stratejik yol haritası niteliğindeki öneriler aşağıda maddeler halinde sunulmuştur: Bildirinizin öneriler kısmını, bir uzman tavsiyesi sıcaklığında, daha proaktif ve "tecrübe konuşuyor" dedirten bir üslupla yeniden yapılandırdım. Bu yazım tarzı, önerilerin sadece teorik birer madde değil, uygulanabilir birer strateji olduğu izlenimini pekiştirecektir.

- **Dijital Ar-Ge Departmanlarının Kurulması**: Spor kulüplerinin artık "bilgisayarlara bakan" standart bir IT biriminin çok ötesine geçmesi gerekiyor. Kulüp bünyesinde; taraftarı oyunun içinde tutacak oyunlaştırma (gamification) kurguları kuran, veri yığınlarından anlamlı stratejiler çıkaran ve blokzincir dünyasını avucunun

içi gibi bilen stratejik Ar-Ge merkezleri ihdas edilmelidir. Burası, kulübün gelecekteki dijital DNA'sının yazıldığı bir mutfak olarak konumlandırılmalıdır.

- **Çevik (Agile) Yönetim Yapısına Geçiş**: Kabul etmek gerekir ki, o eski ve hantal hiyerarşik yapılarla dijital dünyanın baş döndürücü hızına yetişmek artık mümkün değil. Karar mekanizmalarındaki bürokratik engelleri budayarak; teknolojik bir değişim kapıyı çaldığında anlık refleks verebilen, esnek ve dinamik yönetim kurulları oluşturmalıyız. Yönetim, bir tankeri değil, bir sürat teknesini idare eder gibi çevik olmalıdır.
- **Yayıncı (Publisher) İlişkileri Yönetimi**: E-spor dünyasında oyunun sahibi olan teknoloji devleriyle (Riot Games, Valve vb.) ilişki kurmak, diplomatik bir süreç yönetmektir. Bu şirketlerle masaya oturacak, kulübün haklarını savunurken stratejik ortaklıklar geliştirecek "Dijital Diplomasi" birimleri kurulmalıdır. Hukuki altyapımızı da e-sporun bu kendine has, "mülkiyet odaklı" yapısına göre acilen güncelleyip modernize etmeliyiz.
- **Akıllı Kontrat ve Blokzincir Entegrasyonu:** Şeffaflığı artırmak ve operasyonel hataları sıfıra indirmek adına; sporcu sözleşmeleri, prim sistemleri ve transfer ödemeleri blokzincir tabanlı akıllı kontratlar üzerinden yönetilmelidir.
- **Siber Güvenlik Yatırımları:** Kulüp ve taraftar verilerinin güvenliği için siber güvenlik bütçeleri artırılmalı, dijital varlıkların korunması için özel sigorta poliçeleri geliştirilmelidir.
- **Yapay Zeka Destekli Yetenek Yönetimi:** Scouting (oyuncu izleme) süreçlerinde sezgisel yaklaşımlardan ziyade, yapay zeka destekli performans tahminleme modellerine yatırım yapılmalıdır.
- **Müfredat Güncellemesi:** Spor yöneticiliği bölümlerinde "Dijital Ekonomi", "E-Spor Hukuku" ve "Veri Analitiği" dersleri zorunlu hale getirilmelidir.
- **Hibrit Personel İstihdamı:** Kulüpler sadece spor kökenli değil, aynı zamanda veri bilimci, oyun tasarımcısı ve dijital topluluk yöneticisi gibi yeni nesil profesyonelleri istihdam etmelidir.
- **Siber Etik Kuralları:** Dijital dünyada sporcu haklarını korumak amacıyla "Siber Zorbalıkla Mücadele" ve "Dijital Veri Mahremiyeti" yönergeleri kulüp tüzüklerine eklenmelidir.
- **Dijital Kapsayıcılık:** Fiziksel engelli bireylerin e-spor ekosistemine katılımını artıracak yönetimsel projeler geliştirilmeli, sporun demokratikleştirici gücü dijital düzlemde de kullanılmalıdır.

KAYNAKLAR

Atasoy, B. ve Kuter, F. Ö. (2005). Küreselleşme ve spor. *Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(*1), 11-22.

Bandopadhyay, R. Esports as Soft Power Diplomacy: A Comparative Review of South Korea, China, the United States, and India. *Frontiers in Communication*, 10, 1701876.

Berkani, A. S., Moumen, H., Benharzallah, S., Yahiaoui, S., ve Bounceur, A. (2024). Blockchain use cases in the sports industry: a systematic review. *International Journal of Networked and Distributed Computing*, *12*(1), 17-40.

Booth, D. (1997). Sports history: what can be done?. *Sport, Education and Society*, *2(*2), 191-204. https://doi.org/10.1080/1357332970020204

Cestino, J., Macey, J., ve McCauley, B. (2023). Legitimizing the game: how gamers' personalexperiences shape the emergence of grassroots collective action in esports. *Internet Research,33(*7), 111-132. https://doi.org/10.1108/intr-05-2022-0347

Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS quarterly*, *13*(3), 319-340.

Devecioğlu, S. (2005). Türkiye'de spor sektörü stratejilerinin geliştirilmesi. *Verimlilik Dergisi*, 2, 117-134

Erkal, M. (1978). *Sosyolojik açıdan spor.* İstanbul: Kutsun Yayınevi.

Evren, T., Kargün, M., Pala, A., ve Yazarer, İ. (2019). Spora yenilikçi yaklaşım: E-spor. *Journalof International Social Research*, *12*(66), 1424-1434.

Fakazlı, A. E. (2020). The effect of Covid-19 Pandemic on digital games and esports. *International Journal of Sport Culture and Science*, 8(4), 335–344

Fried, G., ve Mumcu, C. (Eds.). (2016). *Sport analytics: A data-driven approach to sport business and management*. Taylor & Francis.

Hallmann, K., ve Giel, T. (2018). eSports–Competitive sports or recreational activity?. *Sport management review*, *21*(1), 14-20.

Hamari, J. ve Sjöblom, M. (2017). What ıs esports and why do people watch ıt?. *Internet Research, 27(*2), 211-232.

Hayday, E. J., Collison, H., ve Kohe, G. Z. (2020). Landscapes of tension, tribalism and toxicity:configuring a spatial politics of esport communities. *Leisure Studies*, *40(*2), 139-153. https://doi.org/10.1080/02614367.2020.1808049

Jenny, S. E., Manning, R. D., Keiper, M. C., ve Olrich, T. W. (2017). Virtual (ly) athletes: where eSports fit within the definition of "Sport". *Quest*, *69*(1), 1-18.

Karhulahti, V. M. (2017). *Is Videogaming a Sport? Vertigo, Ludus, and Adrenaline.*

Kawabe, K., Horiuchi, F., Hosokawa, R., Nakachi, K., Soga, J., ve Ueno, S. (2022). Influence of an esports program on problematic gaming in children with autistic spectrum disorder: a pilot study. *Behavioral Sciences*, *12(*6), 172. https://doi.org/10.3390/bs12060172

Kim, J. H., Kim, J., Kang, H., ve Youn, B. Y. (2025). Ethical implications of artificial intelligence in sport: A systematic scoping review. *Journal of sport and health science*, *14*, 101047.

Lefebvre, F., Djaballah, M., ve Chanavat, N. (2023). The deployment of professional football clubs' eSports strategies: A dynamic capabilities approach. *European Sport Management Quarterly*, *23*(2), 315-333.

Mansurali, A., ve Mahmoud, A. B. (2024). Sports analytics: Data-driven sports and decision intelligence. In *Sports analytics: Data-driven sports and decision intelligence* (pp. 1-17). Cham: Springer Nature Switzerland.

Mergan, B., Özman, C., Kargün, M., ve Aktaş-Üstün, N. (2023). Spor video oyunları oyuncu deneyimi ölçeğinin Türkçe uyarlaması. *ROL Spor Bilimleri Dergisi*, *4*(2), 438–456.https://doi.org/10.5281/zenodo.7989075

Nauright, J. ve Zipp, S. (2018). The complex world of global sport. *Sport in Society, 21(*8),1113-1119. https://doi.org/10.1080/17430437.2018.1469846

Parry, J. (2019). E-sports are not sports, sport, *Ethics and Philosophy, 13(*1), 3-18, https://doi.org/10.1080/17511321.2018.1489419

Parshakov, P., ve Zavertiaeva, M. (2018). Determinants of performance in eSports: A country-level analysis. *International Journal of Sport Finance*, *13*(1), 34-51.

Pizzo, A. D., Kunkel, T., Jones, G. J., Baker, B. J., ve Funk, D. C. (2022). The strategic advantage of mature-stage firms: Digitalization and the diversification of professional sport into esports. *Journal of Business Research*, *139*, 257-266.

Ratten, V. (2019). Sports technology and innovation. *Cham: Springer Books*, 95-111.

Scholz, T. M., Scholz, T. M., ve Barlow, M. (2019). *eSports is Business* (Vol. 15). Springer International Publishing.

Seshadri, D. R., Li, R. T., Voos, J. E., Rowbottom, J. R., Alfes, C. M., Zorman, C. A., ve Drummond, C. K. (2019). Wearable sensors for monitoring the internal and external workload of the athlete. *NPJ digital medicine*, *2*(1), 71.

Ströh, J. H. A. (2017). *The eSports market and eSports sponsoring* (Vol. 10, No. 9783828866485). Marburg: Tectum Verlag.

Talimciler, A. (2008). Futbol değil iş: endüstriyel futbol. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* 26 Kış-Bahar, 89-114

Taylor, T. L. (2018). Watch me play: Twitch and the rise of game live streaming.

Wagner, M. G. (2006, June). On the scientific relevance of eSports. In *International conference on internet computing* (Vol. 6, pp. 437-442).

Xiao, L., Cao, Y., Gai, Y., Liu, J., Zhong, P., ve Moghimi, M. M. (2023). Review on the application of cloud computing in the sports industry. *Journal of Cloud Computing*, *12*(1), 152.

MODERN YOL BİSİKLETİNDE EV SAHİBİ AVANTAJI DURUMUNUN İNCELENMESİ: 2025 FRANSA BİSİKLET TURU ÖRNEĞİ

Onur ÖZTÜRK[1] Davut ATILGAN[2]
[1]Dr., Bağımsız Araştırmacı, Spor Bilimleri, Malatya, TÜRKİYE, onur_ozturk_44@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7630-6861,
[2] Doç. Dr.,, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Kahramanmaraş, TÜRKİYE, davutatilgan@ksu.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8475-4488

Özet

Araştırmanın Amacı: Profesyonel yol bisikletinde geleneksel bir başarı faktörü olarak kabul edilen "Ev Sahibi Avantajı" fenomeninin, modern elit spor standartları ve küreselleşmiş performans verileri ışığında bisiklet sporu özelinde geçerliliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Yöntem: araştırma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 2025 Fransa Bisiklet Turu (Tour de France) boyunca ortaya çıkan performans çıktıları, 'milliyet, kıta, etap tipi ve zamansal fark' değişkenleri üzerinden çapraz şeklinde incelenmiştir. Araştırmanın verileri, UCI (Uluslararası Bisiklet Federasyonu) resmi sonuçları barındıran ve global bir veritabanı olan ProCyclingStats platformu üzerinden, 21 etaplık yarış serisi ve nihai genel klasman sonuçları taranarak elde edilmiştir. Verilerin Analizi: Araştırmada toplanan veriler, etap galibiyetleri, podyum (ilk 3) oranları ve genel klasman (GC) zaman farkları baz alınarak istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Ev sahibi (Fransız), Avrupa içi (diğer) ve Avrupa dışı sporcu grupları arasında karşılaştırmalı performans katsayıları hesaplanmıştır. Bulgular: Analiz sonuçlarına göre, 21 etap boyunca Fransız sporcuların podyum başarı oranı sadece %4.7'de kalırken, Avrupa dışı sporcuların galibiyet ve podyum oranlarında ev sahibi sporcuları 3 kat geride bıraktığı tespit edilmiştir. Genel klasman sonuçlarında en iyi ev sahibi derecesinin liderin +22:35 dakika gerisinde (7. sıra) kalması, coğrafi aşinalığın sağladığı avantajın geçersiz olduğunu göstermiştir. Sonuç: Araştırma, modern yol bisikletinde ev sahibi avantajının podyum seviyesinde "negatif bir psikolojik baskı unsuru" yarattığı, ancak ilk 10 (Top 10) bandında "ulusal temsiliyet ve sponsor görünürlüğü" odaklı bir istikrar sağladığı saptanmıştır. Araştırma Bulguları doğrultusunda, bisiklet sporcularında fizyolojik kapasitenin ve teknolojik gelişimin, yerel yol bilgisi ve taraftar desteği gibi geleneksel avantajların önüne geçtiğini kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Globalleşme ve Spor, Genel Klasman, Ev Sahibi Avantajı, Tour de France 2025.

AN EXAMINATION OF THE HOME ADVANTAGE SITUATION IN MODERN ROAD CYCLING: THE 2025 TOUR OF FRANCE EXAMPLE

Onur ÖZTÜRK[1] Davut ATILGAN[2]

[1]PhD, Independent Researcher, Sports Sciences, Malatya, TURKIYE, onur_ozturk_44@hotmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-7630-6861

[2]Assoc Prof. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Sports Sciences, Kahramanmaraş, TURKIYE, davutatilgan@ksu.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8475-4488

Abstract

Aim of the Research: This study aims to examine the validity of the "Home Advantage" phenomenon, traditionally accepted as a success factor in professional road cycling, within the specific context of cycling in light of modern elite sports standards and globalized performance data. Method: A quantitative research method was employed in the study. Performance outcomes emerging during the 2025 Tour de France were analyzed through a cross-sectional examination of variables including 'nationality, continent, stage type, and temporal difference.' Data Collection Tools: Research data were obtained by scanning the 21-stage race series and final General Classification (GC) results via the ProCyclingStats platform, a global database containing official UCI (Union Cycliste Internationale) results. Data Analysis: The collected data were statistically analyzed based on stage wins, podium (top 3) rates, and General Classification time gaps. Comparative performance coefficients were calculated among host (French), intra-European (others), and extra-European athlete groups. Findings: According to the analysis results, while the podium success rate of French athletes remained at only 4.7% throughout the 21 stages, it was determined that extra-European athletes outperformed the host athletes by threefold in win and podium rates. The fact that the best host performance in the General Classification remained 22:35 minutes behind the leader (7th place) demonstrated that the advantage provided by geographical familiarity has become invalid. Conclusion: The research concluded that in modern road cycling, the home advantage creates a "negative psychological pressure factor" at the podium level, yet provides stability focused on "national representation and sponsor visibility" within the Top 10 bracket. The research findings prove that physiological capacity and technological advancement in cyclists have surpassed traditional advantages such as local road knowledge and fan support.

Keywords: Globalization and Sport, General Classification, Home Advantage, Tour de France 2025

1. GİRİŞ

Spor bilimleri literatüründe ev sahibi avantajı, sporcuların kendi sahalarında ve aşina oldukları bir sosyo-çevresel atmosferde sergiledikleri performansın, deplasman koşullarına oranla istatistiksel olarak daha yüksek olması fenomene dayandırılır. Bu avantajın temelinde, yerel seyirci desteğinin ev sahibi sporcular üzerinde yarattığı pozitif motivasyon ve rakip üzerinde kurduğu psikolojik baskı yer almaktadır (Courneya ve Carron, 1992). Kavramsal olarak bu olgu, bir müsabakanın %50'den fazla bir ihtimalle ev sahibi lehine sonuçlanacağına dair kolektif bir beklentiyi temsil ederken, metodolojik açıdan takımların iç sahada kazandıkları puanların toplam puanlarına oranlanmasıyla hesaplanan somut bir veridir (Pollard, 2006, Pollard ve Gomez, 2009).

Ev sahibi avantajını açıklamaya yönelik geliştirilen çıkarımlar, saha faktörlerinin sporcuların hem fizyolojik hem de psikolojik durumlarını doğrudan etkilediğini savunmaktadır (Carron ve ark., 2005). Nitekim farklı branşlar üzerinde yapılan güncel araştırmalar, bu fenomenin biyolojik yansımalarını da ortaya koymaktadır. Örneğin, basketbolcular üzerinde yapılan bir çalışma, ev sahibi sahada yarışmanın müsabaka öncesinde oyuncuların hormonal tepkilerini olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir (Sattar ve ark., 2021). Bu bulgular, ev sahibi olmanın yarattığı çevresel aşinalığın sporcularda sadece özgüveni artırmakla kalmadığını, aynı zamanda müsabakaya hazırlık aşamasında fizyolojik bir hazır bulunuşluk avantajı sağladığını da kanıtlamaktadır.

Ev sahibi olma fenomene katkıda bulunan temel unsurlar, seyirci desteği, seyahat etkileri, saha aşinalığı ve hakem önyargısı olarak sınıflandırılmaktadır (Bilalić ve ark., 2021). Ancak bu faktörlerin ağırlığı branşa göre değişmektedir, Jones (2018), futbolun diğer takım sporlarına kıyasla en yüksek ev sahibi avantajına sahip branş olduğunu belirterek disiplinler arası farklılıklara dikkat çekmiştir. Müsabaka sisteminin yapısı da bu noktada kritik bir değişkendir. Legaz-Arrese ve arkadaşları (2013), rekabeti 'dengeli' (lig) ve 'dengesiz' (turnuva) olarak ikiye ayırmıştır. Yol bisikleti, belirli bir coğrafyada yoğunlaşan yapısıyla 'dengesiz rekabet' sistemine dahilken, Pollard'ın (2008) 'çözülmemiş bir bulmaca' olarak nitelediği değişkenleri en yoğun barındıran spor dallarından biridir.

Modern yol bisikletinin zirvesi olan 2025 Tour de France (Tour de France), bu teorik çerçeveyi test etmek için güncel bir vaka sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, takım sporları üzerinden tanımlanan ev sahibi avantajı faktörlerini (hormonal tepkiler, seyirci etkisi, seyahat, aşinalık) yol bisikleti disiplinine uyarlayarak, Fransız bisikletçiler ve yerel takımların kendi topraklarında yarışma durumunun sportif performans üzerindeki etkilerini analiz etmektir. Bu sayede, literatürdeki mevcut araştırma boşlukları belirlenerek, bireysel dayanıklılık sporlarında ev sahibi avantajının gelecekteki ölçümleri için yeni perspektifler sunulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, profesyonel yol bisikletinde ev sahibi avantajının sportif performans üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla tasarlanmış nicel bir araştırma örneğidir. Mevcut durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan betimsel tarama modeli ve değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen karşılaştırmalı analiz yöntemleri bir arada kullanılmıştır (Karasar, 2020).

Veri Toplama Araçları ve Kaynaklar

Araştırmanın verileri, dünya genelinde profesyonel bisiklet verilerinin birincil kaynağı kabul edilen ve UCI (Uluslararası Bisiklet Federasyonu) resmi sonuçlarıyla senkronize çalışan ProCyclingStats veri tabanı üzerinden elde edilmiştir. Veri seti, 21 etaplık 2025 Fransa Bisiklet Turu (Tour de France) serüvenini, etap sonu sıralamalarını, genel klasman (GC) verilerini ve sporcuların biyometrik/milliyet bilgilerini kapsamaktadır (ProCyclingStats, 2026).

Çalışma Grubu ve Değişkenler

Araştırma kapsamında, 21 etap boyunca ilk 10 (Top 10) dereceye giren tüm sporcu çıktıları analize dahil edilmiştir. Performans çıktıları şu bağımsız değişkenler üzerinden çapraz sorgulamaya tabi tutulmuştur. Bu açıdan ilk olarak Milliyet ve Kıta değişleni, Ev Sahibi (Fransız), Avrupa İçi (Diğer AB Ülkeleri) ve Avrupa Dışı (Non-EU). İkici olarak Etap Tipi değişkeni, Sprint (Düzlük), HC/Dağlık (Tırmanış) ve ITT (Bireysel Zamana Karşı). Son olarak Sportif Başarı Göstergeleri, Etap galibiyeti, podyum (İlk 3) derecesi ve genel klasman zaman farkları.

Verilerin Analizi

Toplanan verilerin analiz sürecinde şu adımlar izlenen adımlar. İlk olarak Betimsel İstatistikler, Grupların etap galibiyeti ve podyum sayıları için frekans (f) ve yüzde (%) hesaplamaları yapılmıştır. İkinci olarak Karşılaştırmalı Analizler, Ev sahibi (Fransız) sporcular ile diğer gruplar arasındaki performans katsayıları hesaplanarak başarı oranları kıyaslanmıştır. Son olarak Zamansal Analizler Genel klasmanda ev sahibi sporcuların liderle olan zaman farkları (+dk/sn) baz alınarak, coğrafi aşinalığın fiziksel farkı kapatma potansiyeli matematiksel olarak değerlendirilmiştir**.**

3. BULGULAR

Tablo 1. Tour de France 2025 etep genel performans analizi

Performans Göstergesi	Ev Sahibi (Fransız)	Avrupa Dışı (Non-EU)	Diğer Avrupalılar	Toplam
Etap Galibiyeti (1.lik)	1 (%4.8)	3 (%14.3)	17 (%80.9)	21
Podyum Sayısı (İlk 3)	3 (%4.7)	8 (%12.7)	52 (%82.6)	63
İlk 10 Toplam Giriş	31 (%14.7)	34 (%16.2)	145 (%69.1)	210
Sprint Etapları Top 10	12	8	40	60
HC/Dağlık Etaplar Top 10	9	14	47	70
ITT (Zamana Karşı) Top 10	4	5	11	20

Tour de France 2025 etap performans analizi sonuçlarına göre, Fransız bisikletçilerin etapların %95.3 gibi büyük bir oranında podyum dışında kalmasıyla ortaya çıkan ‘Podyum Paradoksu’, ev sahibi olma durumunun yarattığı ‘Kendi Kendine Oluşan Baskı’ veya ‘Beklenti Stresi’ teorileriyle açıklanmaktadır. Avrupa dışı sporcuların galibiyet ve podyum oranlarında ev sahibi sporcuları istatistiksel olarak geride bırakması, globalleşen bisiklet ekolünde yerel yol bilgisinin yerini saf fizyolojik üstünlüğün aldığını kanıtlamaktadır. Vauquelin ve Paret-Peintre gibi sporcuların performansları, ev sahibi avantajının podyum başarısından ziyade istikrarlı ilk 10 girişi üzerinde daha etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ev sahibi sporcuların en yüksek başarıyı Mont Ventoux gibi ikonik tırmanışlarda sergilemesi, duygusal motivasyonun zorlu dağ etaplarında zirve yaptığını ancak teknik odaklı sprint etaplarında etkisiz kaldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Tour de France 2025 genel klasman analizi

Kategori	Veri / Oran	Analiz Notu
GC Podyumu (Top 3)	%0 Fransız	Pogačar (SLO), Vingegaard (DEN), Lipowitz (GER).
Top 10 Temsili	2 / 10 (%20)	K. Vauquelin (7.) ve J. Jegat (10.).
Top 20 Temsili	4 / 20 (%20)	Vauquelin, Jegat, Martin (16.), Madouas (21. - sınırda).
Avrupa Dışı (Non-EU)	%15 (Top 20)	Ben Healy (9.), Ben O'Connor (11.), Sepp Kuss (17.).
En İyi Ev Sahibi Süresi	+22:35	Vauquelin, liderin 22 dakika gerisinde.

Fransız sporcuların ilk 10 içerisinde iki isimle (Vauquelin ve Jegat) temsil edilmesine rağmen liderle aradaki 22 dakika 35 saniyelik devasa fark, ev sahibi avantajının genel klasman dominasyonu yaratmakta yetersiz kaldığını ve 'yerel bilgi ile taraftar desteğinin, üç haftalık kümülatif fizyolojik performans (Watt/kg) farkını kapatamadığını' kanıtlamaktadır. Bu durum ev sahibi sporcuların podyumu zorlamak yerine, sponsor görünürlüğünü korumak adına ilk 10 içerisinde kalmaya odaklandıklarını göstermektedir. Son olarak, ilk 20 içerisinde Avrupa dışı sporcuların sergilediği yoğun varlık, Grand Tour'ların artık bir yerel lig olmaktan tamamen çıktığını, gelişen lojistik ve teknolojik imkanların geçmişteki coğrafi dezavantajları sıfırlayarak kıtalararası bir dayanıklılık eşitliği yarattığını doğrulamaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, modern yol bisikleti sporunda ev sahibi avantajı olgusunu 2025 Fransa bisiklet turu (Tour de France) verileri üzerinden analiz ederek, literatürdeki geleneksel 'iç saha baskınlığı' teorilerini branşlar arası ve makro-ekonomik bir süzgeçten geçirmiştir. Literatürde ev sahibi avantajı, seyirci, aşinalık, seyahat ve kural faktörleri üzerinden tanımlanmakta (Nevill ve Holder, 1999) ve basketbol (%61,40), hentbol (%53-%60) gibi takım sporlarında başarının anahtarı olarak kabul edilmektedir (Akgül & Göral, 2023, Sucular & Ege, 2024). Ancak 2025 Tour de France özelinde elde edilen %95,3'lük podyum dışı kalma oranı, bu geleneksel avantajın modern bisiklette 'sportif bir illüzyon' haline geldiğini düşündürmektedir.

Jones (2013), ev sahibi avantajının bireysel sporlardaki büyüklüğünün ve tutarlılığının takım sporlarıyla kıyaslanamayacak kadar zayıf olduğunu savunmaktadır. Jones'a (2013) göre, jimnastik veya figür pateni gibi subjektif değerlendirmeye (hakem puanına) dayalı branşlar hariç tutulduğunda, bireysel sporlarda ev sahibi avantajı ana bir faktör değildir. Bu durum, Tablo 1'de görülen 'Podyum Paradoksu'nu doğrudan açıklamaktadır. Nevill ve Holder'ın (1999) vurguladığı 'seyirci destekli hakem etkisi', basketbol ve futbolda sonucu belirleyen temel unsurlardan biriyken (Akgül & Göral, 2023, Işın, 2025), yol bisikleti gibi hakem inisiyatifi yerine objektif kronometre verilerinin hakim olduğu bir disiplinde seyirci baskısı 'skor' üretmemektedir. Aksine, Fransız sporcuların tırmanış etaplarında sergilediği ancak podyuma tahvil edemediği duygusal efor, Carron'un (2005) bahsettiği 'Beklenti Stresi'nin fiziksel bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Çalışmanın ortaya koyduğu en somut kavram olan 'Gatekeeping' (Kapıcılık), Jones'un (2013) 'oyuncu kalitesinin kontrol edilmesi gerekliliği' vurgusuyla bilimsel bir zemine oturmaktadır. Tablo 2'de görülen Vauquelin (7.) ve Jegat (10.) gibi isimlerin performansı, yerel yol bilgisinin ve taraftar desteğinin, küresel elit bisikletçilerin (T. Pogačar, Y. Vingegaard vb.) saf fizyolojik üstünlüğü ve Işın'ın (2025) tanımladığı 'takım yeteneği' karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu sporcuların podyumu zorlamak yerine ilk 10 içerisinde 'statü koruyucu' bir rol üstlenmeleri, Özsoy ve Sennaroğlu'nun (2016) belirttiği üzere, organizasyonun finansal ve yönetimsel mirasını (sponsorluk ve medya görünürlüğü) koruma amacına hizmet eden rasyonel bir hayatta kalma stratejisidir.

Çalışmada yer alan daha çarpıcı bir bulgu ise, Avrupa dışı sporcuların (Non-EU) sergilediği dominasyondur. Nevill ve Holder (1999), seyahat ve zaman dilimi farklarının ev sahibi avantajı yarattığını savunsa da, 2025 TDF verileri, modern lojistik ve teknolojik imkanların seyahat dezavantajını sıfırladığını kanıtlamaktadır. Artık 'yerel yol bilgisi', yerini simülasyonlara ve gelişmiş veri analizlerine bırakmıştır. Bu durum, bisikleti Jones'un (2013) bahsettiği 'geleneksel ev sahibi avantajı olmayan branşlar' listesinin en tepesine yerleştirmektedir.

Sonuç olarak, 2025 Tour de France örneği, ev sahibi avantajının takım sporlarında (basketbol, hentbol, futbol) merkezi bir rol oynarken, yol bisikleti gibi objektif bireysel çabaya dayalı branşlarda sportif açıdan marjinal, ancak ticari açıdan stratejik bir faktöre dönüştüğünü doğrulamaktadır. Başarı artık yerel aşinalıktan ziyade, küresel yetenek havuzunun Watt/kg cinsinden ifade edilen fiziksel kapasitesiyle şekillenmektedir. Gelecekteki araştırmaların, ev sahibi avantajını değerlendirirken Jones'un (2013) önerdiği üzere 'sporcu kalitesini' bir kontrol değişkeni olarak modellemesi ve bireysel dayanıklılık sporlarında bu avantajın sportif başarıdan ziyade 'sponsorluk sürdürülebilirliği' üzerinden yeniden tanımlanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akgül, A., & Göral, K. (2023). Müsabakaların iç sahada oynanması bir avantaj sunar mı? *Journal of Sport for All and Recreation, 5(*2), 49-55.

Bilalić, M., Gula, B., & Vaci, N. (2021). Home advantage mediated (HAM) by referee bias and team quality. *Scientific Reports*, *11*(1), 1-12. https://doi.org/10.1038/s41598-021-00000-0

Carron, A. V., Loughhead, T. M., & Bray, S. R. (2005). The home advantage in sport competitions: Courneya and Carron's (1992) conceptual framework a decade later. *Journal of Sports Sciences*, *23*(4), 395-407. https://doi.org/10.1080/02640410400021542

Courneya, K. S., & Carron, A. V. (1992). The home advantage in sport competitions: A literature review. *Journal of Sport and Exercise Psychology, 14*(1), 28-39. https://doi.org/10.1123/jsep.14.1.28

Göral, K., & Sucular, E. (2022). Türkiye erkekler hentbol süper liginde ev sahibi olma avantajı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(*3), 1176-1181.

Işın, A. (2025). Futbolda ev sahibi avantajı: Etkileyen faktörler ve maç performans göstergeleri. *Kocatepe Futbol Bilimleri Dergisi, 1(*1), 35-41.

Jones, M. B. (2013). The home advantage in individual sports: An augmented review. *Psychology of Sport and Exercise, 14(*3), 397-404.

Jones, M. B. (2018). Differences in home advantage between sports. *Psychology of Sport and Exercise*, *34*, 61-69. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.07.012

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Legaz-Arrese, A., Moliner-Urdiales, D., & Munguia-Izquierdo, D. (2013). Home advantage and sports performance: Evidence, causes and psychological implications. *Universitas Psychologica*, *12*(3), 933-943. https://doi.org/10.11144/Javeriana.UPSY12-3.hasp

Nevill, A. M., & Holder, R. L. (1999). Home advantage in sport: An overview. *Sports Medicine, 28(*4), 221-236.

Özsoy, A., & Sennaroğlu, B. (2016). Büyük spor organizasyonlarına evsahipliği yapmanın avantajları ve dezavantajları. *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 1(*1), 11-22.

Pollard, R. (2006). Worldwide regional variations in home advantage in association football. *Journal of Sports Sciences*, *24*(3), 231-240. https://doi.org/10.1080/02640410500141836

Pollard, R. (2008). Home advantage in football: A current review of an unsolved puzzle. *The Open Sports Sciences Journal*, *1*(1), 12-14. https://doi.org/10.2174/1875399X00801010012

Pollard, R., & Gómez, M. A. (2009). Home advantage in football in South-West Europe: Long-term trends, regional variation, and team differences. *European Journal of Sport Science*, *9*(6), 341-352. https://doi.org/10.1080/17461390903009133

ProCyclingStats, (2026), https://www.procyclingstats.com/race/tour-de-france/2025/stage-21/result/result

Sattar, S., Tabassum, Y., Junaid, S., Khan, S., Gul, F., & Butt, N. (2021). Effects of home advantage on hormonal responses of Inter-University basketball players. *Linguistica Antverpiensia*, *2021*(2), 4551-4560.

Sucular, E., & Ege, İ. E. (2024). Türkiye kadınlar hentbol süper liginde ev sahibi olma avantajı. *Düzce Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4(2*), 80-85

AN EXAMİNATİON OF MİDDLE SCHOOL STUDENTS' SPORTS AWARENESS İN TERMS OF VARİOUS VARİABLES

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]

1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, atlibusra44@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9823-1593

2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Abstract

In an effort to raise awareness about the negative events occurring in the world today, attempts are being made to create awareness through sports, which appeal to a wide audience and attract significant interest. Given that technology and social media have grown rapidly and now reach large audiences, awareness campaigns are being conducted in many fields, including sports. Based on this, the purpose of this study is a descriptive study aimed at examining the sports awareness of middle school students participating in school sports in terms of various variables. The study population consists of middle school students attending schools under the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, while the sample group comprises 499 individuals selected on a voluntary basis. The "Sports Awareness Scale (SAS)" developed by Uyar and Sunay (2020) was used as the data collection tool in the study. SPSS 22.0 software was utilized for data analysis. The collected data were coded and analyzed on a computer. Descriptive statistics and percentage-frequency analyses were conducted. To determine the differences between the independent variables, an independent samples t-test and one-way ANOVA were applied, and the resulting numerical data were presented in tables and interpreted. The significance level was set at $p < 0.05$. The results of the study revealed a significant difference in the level of sports awareness among middle school students based on the gender variable, with male students exhibiting higher levels of sports awareness than female students. Additionally, a significant difference was found regarding the grade level variable, with students in the 7th grade exhibiting higher levels of sports awareness than those in the 6th and 8th grades.

Keywords: School sports, Middle school, Student, Sports awareness

OKUL SPORLARINA KATILAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SPOR FARKINDALIKLARININ FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı,
atlibusra44@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9823-1593
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,
alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Özet

Günümüzde dünyada yaşanan olumsuz olaylara karşı farkındalık oluşturulabilmek adına geniş kitlelere hitap eden ve yoğun ilgi duyulan spor yoluyla farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır Teknolojinin ve sosyal medyaların hızla büyümesi içerisinde büyük kitleler barındırması sebebiyle spor dâhil birçok alan farkındalık çalışmaları yapılmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı okul sporlarına katılan ortaokul öğrencilerinin spor farkındalıklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırma evrenini Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesindeki okullarda öğrenim görmekte olan ortaokul öğrencileri, örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 499 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Uyar ve Sunay (2020) tarafından geliştirilen "Spor Farkındalık Ölçeği (SFÖ)" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayarda kodlanmış ve analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler ve yüzde frekans analizleri yapılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki farkları belirlemek için bağımsız örneklem t-testi (independent samples t-test) ve tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) uygulanmış, elde edilen sayısal veriler tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin spor farkındalığı düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu görülürken, erkek öğrencilerin spor farkındalığı tutumlarının kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenim görülen sınıf düzeyi değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu, 7. Sınıfta öğrenim gören öğrencilerin spor farkındalıklarının, 6. ve 8.sınıflarda öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul sporları, Ortaokul, Öğrenci, Spor farkındalığı

INTRODUCTION

Sport is an activity that contributes to individuals' active participation in social areas and thus their socialization. By bringing modern societies together, sport encourages different communities, cultures, and backgrounds to engage in various activities and interact, thereby strengthening social relationships. Sport allows individuals to transcend their limited environments, enabling them to connect with and interact with different parts of the wider world. In this respect, sport allows people from different nations and backgrounds to forge new relationships and develop new friendships, supporting social cohesion. Sporting activities involve not only those participating but also those watching, managing, and operating these activities in the socialization process through warm relationships. Sport contributes to the formation of a social community by improving human relations regardless of color, language, race, or religion. This incredible effect of sport makes it even more attractive, minimizing conflict and tension among people and contributing to the formation of a family sense among individuals from different social classes within the same team or group. According to many researchers, sport acts as a catalyst for social change among societies (Küçük and Küçük, 2021). Public health is always a priority. One of the most important ways to protect health, physical, emotional, and mental, is through regular exercise. It has been scientifically proven that exercise can protect health and keep the body fit. To overcome negative situations, keep the body healthy and fit, and maximize mental performance, exercise has become a necessity. The fundamental philosophy of sport includes not only the goal of competition but also the idea of protecting health, and people are encouraged to exercise with this in mind. Regular exercise contributes greatly to increased work performance, increased energy, improved self-confidence, increased motivation, reduced stress, the development of regular eating and sleeping habits, easier friendship and camaraderie, fostering a sense of cooperation, teamwork, and socialization. In short, the main purpose of sport is to prevent or reduce the organic, psychological, and physical problems caused by a sedentary lifestyle, to increase the physiological capacity that forms the basis of physical health, and to maintain physical fitness and health for a long time (Karabulut and Altun, 2018).

Sport is an activity that contributes to individuals' active participation in social areas and thus their socialization. By bringing modern societies together, sport encourages different communities, cultures, and backgrounds to engage in various activities and interact, thereby strengthening social relationships. Sport allows individuals to transcend their limited environments, enabling them to connect with and interact with different parts of the wider world. In this respect, sport allows people from different nations and backgrounds to forge new relationships and develop new friendships, supporting social cohesion. Sporting activities involve not only those participating but also those watching, managing, and operating these activities in the socialization process through warm relationships. Sport contributes to the formation of a social community by improving human relations regardless of color, language, race, or religion. This incredible effect of sport makes it even more attractive, minimizing conflict and tension among people and contributing to the formation of a family sense among individuals from different social classes within the same team or group. According to many researchers, sport acts as a catalyst for social change among societies (Küçük and Küçük, 2021). Mindfulness is an awakening process that leads a person to better understand themselves and thus find the truth (Kabat-Zinn, 2009). Sports awareness, on the other hand, can be defined as "learning about the individual and social benefits of sports, relating them to other categories, implementing them in life, and raising awareness in one's environment" (Uyar and Sunay, 2020). Mindfulness is being sensitive and conscious of the events that people encounter or experience. Today, it is thought that undesirable behaviors arise because individuals have low levels of mindfulness. An increase in an individual's level of mindfulness can be described as increasing their learning level or perceiving events from a perspective different from before (Dökmen, 2002). Mindfulness is known to be a learnable skill. Mindfulness is the ability to look at the events happening around us and the events we experience daily without our past experiences, thoughts, and beliefs clouding our lives. Mindfulness is related to an individual's focus on the present moment and their immediate experiences. Although this explanation seems simple, mindfulness is actually a multifaceted concept.

Therefore, it is observed that there are definitions in the literature that address awareness from different perspectives (Çatak and Ögel, 2010). Increased awareness in an individual is thought to be an increase in their learning capacity or their ability to look at events from a different perspective. Common definitions include "awareness as a state of consciousness" or "consciousness as a process of awareness." The fact that the definition of awareness is associated with many fields leads to the creation of definitions specific to the field in which it is related, allowing for multiple definitions of awareness (Dökmen, 2002).

Today, in order to create awareness against negative events happening in the world, efforts are made to create awareness through sports, which appeals to large masses and attracts intense interest. Due to the rapid growth of technology and social media and their large reach, awareness studies are being conducted in many areas, including sports. The aim of this study is to examine the sports awareness of middle school students participating in school sports in terms of different variables.

METHOD

Research Model

This research is a descriptive study conducted to examine the sports awareness of middle school students participating in school sports in terms of different variables. Descriptive and relational surveys were used to reveal the current situation. Descriptive survey models aim to describe a situation that existed in the past or is present. The event, individual, or object that is the subject of the research is attempted to be defined within its own conditions. No attempt is made to influence or change them in any way. Relational survey models aim to determine the existence and/or degree of change between two or more variables (Karasar, 2014).

Data Collection Tool

To collect data in the research, the "Sports Awareness Scale (SAS)" developed by Uyar and Sunay (2020) was used. The alpha value of the method is 0.94. The "Sports Knowledge and Discrimination" dimension consisted of 21 items (items 1-21), while the "Social and Individual Benefit" dimension consisted of 9 items (items 22-30). The lowest score is 30, and the highest score is 150. Higher scores on the scale indicate increased sports awareness, while lower scores indicate decreased awareness. Accordingly, the scale's score ranges were determined as follows: 30-53 "not at all aware", 54-77 "not at all aware", 78-102 "moderately aware", 103-126 "aware", and 127-150 "fully aware". There are no items on the scale that are reverse-scored.

Data Analysis

Data analysis in this study was performed using SPSS 22.0 software. The obtained data were coded and analyzed on a computer. Since the data were found to show a normal distribution, parametric tests were used. Descriptive statistics and percentage frequency analyses were performed. Independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied to determine the differences between independent variables, and the obtained numerical data were presented in tables and interpreted. The significance level was set at $p<0.05$.

FİNDİNGS

Table 1. Comparison of sports awareness levels of middle school students according to gender variable.

Gender	**n**	**x**	**ss**	**t-test**	**p**
Female	265	3.22	0.69	-2.229	0.026*
Male	234	3.38	0.82		
Total	499	3.30	0.76		

*P<0.05

Table 1 compares the scores obtained by middle school students on the sports awareness scale according to the gender variable. Accordingly, sports awareness among middle school students differed significantly in favor of males (p<0.05). We can say that males have higher sports awareness.

Table 2. Comparison of sports awareness scores of middle school students according to their grade level.

Class	**n**	**x**	**ss**	**F**	**p**	**Difference**
5th grade	109	3.30	0.74	2.862	0.036*	**7th grade - 6th grade** **7th grade - 8th grade**
6th grade	149	3.22	0.72			
7th grade	125	3.46	0.74			
8th grade	116	3.20	0.83			
Total	499	3.30	0.76			

*P<0.05

Table 2 shows a comparison of the scores obtained by secondary school students from the sports awareness scale according to the class variable. Accordingly, significant differences were found in the sports awareness levels of secondary school students according to the class variable (F: 2.862, p<0.05). The LSD test, conducted to determine which groups showed differences, revealed that:

7th graders had higher sports awareness than 6th and 8th graders. In other words, we can say that 7th graders have a more positive sports awareness than 6th and 8th graders.

DİSCUSSİON and CONCLUSİON

When we examined the sports awareness levels of the research group in terms of the gender variable, a significant difference was found. When looking at the averages of the sub-dimensions that were found to be significant, it was observed that the averages of male students were higher than the averages of female students. The study conducted by Bakırdöven (2022) revealed that there was a significant and valid difference in favor of male participants compared to female participants. Yetiş, Aytaç and Gündoğdu (2022), in their study with students studying in the Faculty of Sports Sciences, stated that there is a significant difference between students' sports awareness and gender levels. Vural and Okan (2021), in their research with 196 athletes interested in shooting sports, reached similar results and revealed that there is a significance between gender status and sports awareness.

In a study conducted on high school students regarding this issue, it was concluded that there was no significant difference between the gender of the participants and their awareness of sports (Hazar, Demir and Can, 2020). Similarly, in a different study conducted with 444 high school students, it was found that there was no significant difference between gender level and awareness of sports (Ergül, Tınaz and Ertaç, 2016).

When we examined the sports awareness levels of the research group in terms of the class level variable, a significant difference was found. Accordingly, significant differences were found in the sports awareness levels of secondary school students according to the class variable. Accordingly, it was determined that the sports awareness of 7th graders was higher than that of 6th and 8th graders. In other words, we can say that 7th graders have a more positive sports awareness than 6th and 8th graders.

In conclusion, while a significant difference was found in the level of sports awareness among middle school students in terms of gender, it was determined that male students had higher sports awareness attitudes than female students. Furthermore, a significant difference was found in terms of grade level; students in the 7th grade had higher sports awareness than those in the 6th and 8th grades.

REFERENCES

Bakırdöven G, (2022). Examination of the awareness levels of academics regarding winter sports according to various variables (Atatürk University example), Kafkas University Institute of Health Sciences Department of Physical Education and Sports, Unpublished Master's Thesis, Kars.

Catak PD, Oegel K. (2010). Mindfulness as a Therapy Method. Archives of Neuropsychiatry, Volume: 47, Issue: 1, 69-73, 2010.

Dökmen, Ü. (2002). Who will remain for tomorrow? To exist, develop, and reconcile in the process of harmonizing with the universe. Istanbul: Personal Development Series, Sistem Publishing. Publication No: 242.

Ergül, M. A., Tınaz, C., & Ertaç, M. (2016). Examination of the factors affecting the awareness levels of high school students towards sports: The example of the tennis branch. Journal of Sports Sciences, 27(2), 69-83.

Hazar, Z., Tekkurşun-Demir, G., & Can, B. (2018). Examination of high school students' motivations for participation in sports in terms of different variables. Spormetre Physical Education and Sports Sciences Journal, 16(4), 225-235.

Karabulut, E. O., & Altun, M. (2018). Examination of healthy lifestyle behaviors of women who regularly participate in sports and those who do not in terms of different variables: The case of Kırşehir province. Ahi Evran University Kırşehir Faculty of Education Journal, 19(1), 936-948.

Karasar, N. (2014). Scientific research method: Concepts, techniques, principles. Ankara: Nobel.

Küçük H, Küçük V. The Relationship Between Human and Sport in the Psycho-Social Development Process. E-journal, 2021, p. 2.

Uyar, Y., & Sunay, H. (2020). Development of the sports awareness scale: Validity and reliability study. SPORMETRE Journal of Physical Education and Sports Sciences, 18(1), 46-58.

Vural, C., & Okan, İ. (2021). Conscious awareness in sports: A study on shooting sports branches. Akdeniz Journal of Sports Sciences, 4(2), 265-273.

Yetiş, Ü., Aytaç, K. Y., and Gündoğdu, M. (2022). Examination of the sports awareness levels of students studying in the Faculty of Sports Sciences according to different variables. Akdeniz Journal of Sports Sciences, 5(Special Issue 1), 594-602.

AN EXAMİNATİON OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' LEVELS OF PLAYFULNESS İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, atlibusra44@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9823-1593
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Abstract

Play plays an important role in a child's educational life and contributes to their physical, emotional, social, and cognitive development. For this reason, children who are encouraged to play by their families from a young age show significant development in their psychomotor skills. During play, children learn social and moral values such as learning, effective decision-making, cooperation, honesty, sharing, respect for others' rights, friendship, and mutual aid. At the same time, play offers children the opportunity to practice and develop the skills they will need in adulthood. Based on this, the purpose of this study is a descriptive study aimed at examining the levels of playfulness among secondary school students in terms of the gender variable. The study population consists of secondary school students enrolled in schools under the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, while the sample group comprises 333 individuals selected on a voluntary basis. The "Game-like Scale" developed by Hazar (2014) was used as the data collection tool in the study. SPSS 22.0 software was utilized for data analysis. The collected data were coded and analyzed on a computer. Descriptive statistics and percentage frequency analyses were conducted. To determine differences between independent variables, the independent samples t-test and one-way ANOVA were applied, and the resulting numerical data were presented and interpreted in tables. The significance level was set at $p<0.05$. The results of the study revealed a significant difference in the levels of playfulness among secondary school students based on the gender variable, and it was concluded that male students' levels of playfulness were higher than those of female students.

Keywords: Secondary Education, Student, Playfulness

ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN OYUNSALLIK DÜZEYLERİNİN CİNSİYET DEĞİŞKENİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Büşra ATLI[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, atlibusra44@gmail.com, ORCID: 0009-0007-9823-1593
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Özet

Oyun, çocuğun eğitim hayatında önemli bir rol oynar ve fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunur. Bu nedenle, küçük yaşlardan itibaren aileler tarafından oyunlara yönlendirilen çocuklarda psikomotor beceriler belirgin bir şekilde gelişir. Oyun sırasında çocuklar öğrenme, etkili karar verme, iş birliği yapma, dürüstlük, paylaşma, başkalarının haklarına saygı gösterme, arkadaşlık, yardımlaşma gibi sosyal ve ahlaki değerleri öğrenir. Aynı zamanda oyun, çocukların yetişkinlikte ihtiyaç duyacakları becerileri deneme ve geliştirme imkânı sunar. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı ortaöğretim öğrencilerinin oyunsallık düzeylerinin cinsiyet değişkeni açısından incelenmesi amacıyla yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırma evrenini Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesindeki okullarda öğrenim görmekte olan ortaöğretim öğrencileri, örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 333 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Hazar (2014) tarafından geliştirilen "Oyunsallık Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayarda kodlanmış ve analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler ve yüzde frekans analizleri yapılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki farkları belirlemek için bağımsız örneklem t-testi (independent samples t-test) ve tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) uygulanmış, elde edilen sayısal veriler tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda ortaöğretim öğrencilerinin oyunsallık düzeylerinde cinsiyet değişkeni açısından anlamlı farklılık olduğu görülürken, erkek öğrencilerin oyunsallık düzeylerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim, Öğrenci, Oyunsallık

INTRODUCTION

Play has been an indispensable part of life from the earliest periods of human history to the present day. Scientists have defined and evaluated play from different perspectives. Gross describes play as "a process in which an individual has the opportunity to experience situations they may encounter in their future life," and states that this process offers the child the opportunity to simulate future life experiences in a safe environment. Freud defines play as "useful activities that contribute to the social development of children and young people and help them find their individual selves," and also sees play as "a mirror reflecting the child's actions and self-perception." Plato argues that play should include the physical/motor and psychological dimensions of education and emphasizes that children should grow by playing. Bandura defines play as "a process in which a child communicates, expresses themselves, forms friendships, and becomes a social individual," and emphasizes that children acquire new behaviors through observation via socialization (Duman, 2015).

Play is the most important element in preparing and guiding children for life, and in adopting correct behavioral patterns within social life (Alıncak and Tuzcuoğulları, 2016). Although the characteristics of games and the tools and materials used in games change over time, the availability of a play environment wherever children are is a universal phenomenon. The presence of play in every aspect of a child's education demonstrates that it is a true educational tool. Its ability to facilitate interaction between children from different cultures reflects its universality (Erkal, 1998). Many definitions of the concept of play exist in the literature. According to Ayan (2016), play is defined as activities in which children regulate their social behavior, act according to the rules of their environment, and solve certain developmental problems. Huizinga (1995) defines play as follows: play is a voluntary activity performed within a specific set of rules, which brings happiness to children and has a purpose. In its most general definition; Play is defined as an effective learning process that contributes to the child's overall development, with children willingly participating in all situations, and aimed at a defined or undefined goal (Öztürk, 2010). At the same time, play is an activity that allows children to get to know themselves (Ayan et al. 2017; Çelik and Şahin, 2013). Educational games improve certain motor skills and the psychological and social behaviors inherent in play (Ayan et al., 2015).

The word "playfulness" is derived from the word "game," and it adds the meaning of "being related, connected, belonging" to the word it is attached to. With the addition of the suffix "-al," the word "playful," meaning belonging to a game, emerges (Zülfikar, 1991). For example, just as the words physicality and emotionality are used with any word to describe their respective concepts, the word "playfulness" can also be used to describe the concept of play. Based on studies in the field, it can be said that play makes significant contributions to children's physical and mental development, as well as their social development, during their developmental stages. In this research, the word "playfulness" is used to refer to games that physically involve movement (Hazar et al. 2017). Therefore, this study aims to examine the playfulness levels of secondary school students in terms of the gender variable.

METHOD

Research Model

This research is a descriptive study conducted to examine the playfulness levels of secondary school students in terms of the gender variable. Descriptive and relational surveys were used to reveal the current situation. Descriptive survey models aim to describe a situation that existed in the past or is present. The event, individual, or object under investigation is defined within its own context. No attempt is made to influence or change them in any way. Relational survey models aim to determine the existence and/or degree of change between two or more variables (Karasar, 2014).

Population and Sampling

The research population consists of secondary school students studying in schools under the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, and the sample group consists of 333 individuals selected on a voluntary basis.

Data Collection Tool

In order to collect data for the research, the playfulness scale developed by Hazar (2015) was prepared to determine the desires and wishes of children who play games involving physical activity. The scale consists of 25 items and 5 sub-dimensions. These sub-dimensions were determined as "passion for play, risk-taking, social adaptation, desire to play, enjoyment of playing games". The playfulness scale, which has a 5-point Likert structure, was rated as "Strongly Disagree (1), Disagree (2), Undecided (3), Agree (4), Strongly Agree (5)". The Cronbach Alpha value of the playfulness scale was determined as 0.86.

Data Analysis

Data analysis in this study was performed using SPSS 22.0 software. The obtained data were coded and analyzed on a computer. Since the data were found to show a normal distribution, parametric tests were used. Descriptive statistics and percentage frequency analyses were performed. Independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied to determine the differences between independent variables, and the obtained numerical data were presented in tables and interpreted. The significance level was set at $p<0.05$.

RESULTS

Table 1. Comparison of playfulness levels of secondary school students according to gender variable.

Faktör	Cinsiyet	N	X̄	SS	t	p
Passion for Games	**Male**	211	3,5460	,78177	3,712	**0,000**
	Female	122	3,1783	,92999		
Risk Taking	**Male**	211	2,9531	,89892	4,297	**0,000**
	Female	122	2,4835	,97188		
Social Adaptation	**Male**	211	1,7578	,58927	-1,147	0,252
	Female	122	1,8391	,62123		
Desire to Play	**Male**	211	2,2122	,76290	2,014	**0,045**
	Female	122	2,0391	,66852		
Enjoyment	**Male**	211	2,3503	,77386	1,818	0,070
	Female	122	2,1870	,74106		

$p<0,05$

Table 1 compares the scores obtained by secondary school students on the playfulness scale according to the gender variable. Accordingly, when the playfulness levels of secondary school students were examined according to the gender variable, a significant difference was found in the sub-dimensions of play passion, risk-taking, and desire to play. However, no significant difference was found in the sub-dimensions of social adjustment and enjoyment of play. Therefore, we can say that the playfulness levels of male secondary school students participating in the study are higher than those of female students.

DISCUSSION and CONCLUSION

When we examined the levels of playfulness in the research group in terms of the gender variable, a significant difference was found. Looking at the averages of the sub-dimensions that were found to be significant, it was observed that the averages of male students were higher than those of female students. This difference is thought to be due to reasons such as males having a higher interest and involvement in games, and being less afraid of injuries that may occur during games involving physical activity. A review of the literature reveals studies that support our work. The study by Yeltekin and Alıncak (2021), titled "Examination of secondary school students' attitudes towards the concept of games and playing games involving physical activity," shows a significant difference in the sub-dimensions of game passion, risk-taking, desire to play, and enjoyment according to the gender variable, which parallels our study. Another study supporting our work was conducted by Öçalan (2019). In her thesis study titled "Comparison of digital game addiction and playfulness levels of 10-14 year old students studying in different schools," the finding that the average of male participants was higher than that of female participants and showed a significant difference supports our study.

Many studies indicate that men have higher levels of physical activity (Genç, Şener, Karabacak and Üçok, 2011; Vural, Eler and Güzel, 2010; Acree et al. 2006). Alıncak, Abakay and Buğdaycı (2018) reported that male students scored significantly higher in the sub-dimensions of passion for games, risk-taking, desire to play, and enjoyment. Yıldırım et al. (2006) stated in their research that enjoyment and liking sports were factors in students' participation in sports. Similarly, Alıncak (2016) concluded that, in terms of the gender variable, male participants scored statistically significantly higher in the sub-dimensions of passion for games, risk-taking, desire to play, and enjoyment, except for the social adjustment sub-dimension.

In conclusion, while a significant difference was observed in the playfulness levels of secondary school students in terms of the gender variable, it was concluded that male students had higher playfulness levels than female students.

REFERENCES

Acree, L.S., Longfors, J., Fjeldstad, A., Fjeldstad, C., Schank, B., Nickel, K.J. (2006). Physical activity is related to quality of life in older adults. Health and quality of life outcomes, 4:37.

Alıncak, F. (2016). Attıtudes of prımary school teachers towards playıng games that ınvolve physıcal actıvıty. European journal of education studies, 3(1), 202-216.

Alıncak, F., Abakay, U., Buğdaycı, S. (2018). Examının the attıtudes of hıgh school students regardıng playıng games wıth physıcal actıvıty, The Online Journal of Recreation And Sport, 7(2):40-58.

Alıncak, F., Tuzcuoğulları, T. (2016). The evaluatıon of vıolent content games for chıldren's development, European Journal of Physical Education and Sport Science, 2(5):61-67.

Alıncak, F., Yeltekin, E. (2021). An examination of secondary school students' attitudes towards the concept of play and playing games involving physical activity in terms of some variables. Journal of Education and New Approaches, 4 (1), 83-100.

Ayan S, Alıncak F, Tuzcuoğulları Ö T (2015). Evaluation of some regional games played in Gaziantep as educational games for the technical training of handball branch, International Journal of Turkish Educational Sciences, 4, 252-257.

Ayan, S. (2016). Color Your Life with Games (1st Edition) Ankara: Vize Publishing.

Ayan, S., Ergin, M., Alıncak, F. (2017). The evaluatıon of the partıcıpatıon of game and physıcal educatıon lesson of the mıld severe degree mental retardatıon and autıs-tıc students, European Journal of Special Education Research, 2(2):35-49.

Çelik, A., Şahin, M. (2013). Sports and child development. International Journal of Social Science. 6(1):467-478.

Duman, G. (2015). Physical Education and Play in Preschool Education, Eğiten Kitap, İstanbul.

Erkal, M.E., (1998). Sport from a Sociological Perspective. İstanbul: Der Yayınları.

Genç, A., Şener, Ü., Karabacak, H., Üçok, K. (2011). Investigation of differences in physical activity and quality of life between young adult women and men. Kocatepe Medical Journal, 12(3):145-150.

Hazar, M. (2014). Attitude scale of university students towards playing games involving physical activity. Playfulness scale. Journal of Physical Education and Sports Sciences, 8(1), 166-172.

Huizinga J. Istanbul Homo Ludens, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Karasar, N. (2014). Scientific Research Method. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Öçalan Z. (2019). Comparison of digital game addiction and playfulness levels of 10-14 year old students studying in different schools. Master's Thesis, Kırıkkale University, Kırıkkale.

Öztürk, A. (2010). Play in Preschool Education. Ankara: Eğiten Kitap. Istanbul.

Vural, Ö., Eler, S., Güzel, N.A. (2010). Relationship between physical activity level and quality of life in desk workers. Spormetre Physical Education and Sports Sciences Journal, 8(2):69-75.

Yıldırım, D.A., Yıldırım, E., Ramazanoğlu, F., Uçar, Ü., Tuzcuoğulları, Ö.T., Demirel, E.T. (2006). University students' perspectives on sports and their participation in sports, Eastern Anatolia Studies, 4(3), 49-53.

Zülfikar, H. (1991). Terminology Problems and Methods of Terminology Creation. Ankara: Turkish Language Association Publications, Istanbul.

AN EXAMİNATİON OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS' ATTİTUDES TOWARD PLAYİNG GAMES THAT INCLUDE PHYSİCAL ACTİVİTY İN TERMS OF THE GENDER VARİABLE

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, ahmetkozkiran27@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4236-7411
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Abstract

Play is a significant phenomenon that has remained an indispensable part of human life for centuries. Believed to have emerged as a natural reflection of human behavior, play has found its place in various forms and on different platforms today. Along with the changes that have occurred over time, it has been observed that traditional games are being replaced by those played on digital platforms. Play plays a significant role in a child's educational life and contributes to their physical, emotional, social, and cognitive development. Based on this, the purpose of this study is to conduct a descriptive analysis examining classroom teachers' attitudes toward playing games that include physical activity, specifically focusing on the gender variable. The study population consists of classroom teachers employed by the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, while the sample group comprises 458 individuals selected on a voluntary basis. The "Attitude Scale Toward Playing Games Involving Physical Activity," developed by Hazar (2014), was used as the data collection tool in the study. SPSS 22.0 software was utilized for data analysis. The collected data were coded and analyzed on a computer. Descriptive statistics and percentage frequency analyses were conducted. To determine differences between independent variables, the independent samples t-test and one-way ANOVA were applied, and the numerical data obtained were presented and interpreted in tables. The level of significance was set at $p < 0.05$. The results of the study revealed a significant difference in primary school teachers' attitudes toward playing games that involve physical activity based on the gender variable; it was found that male teachers' attitudes toward playing such games were more positive than those of female teachers.

Keywords: Classroom teacher, Gender, Physical activity, Play, Attitude

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN CİNSİYET DEĞİŞKENİ AÇISINDAN FİZİKSEL AKTİVİTE İÇERİN OYUNLARI OYNAMAYA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, ahmetkozkiran27@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4236-7411
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Özet

Oyun, yüzyıllardır insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olarak varlığını sürdüren önemli bir olgudur. İnsan hareketlerinin doğal bir yansıması olarak ortaya çıktığı düşünülen oyun, günümüzde farklı biçimlerde ve platformlarda kendine yer bulmaktadır. Zamanla meydana gelen değişimlerle birlikte, geleneksel oyunların yerini dijital platformlarda oynanan oyunların aldığı gözlemlenmektedir. Oyun, çocuğun eğitim hayatında önemli bir rol oynar ve fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişimine katkıda bulunur. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı sınıf öğretmenlerinin cinsiyet değişkeni açısından fiziksel aktivite içerin oyunları oynamaya yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla yapılan betimsel bir çalışmadır. Araştırma evrenini Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde görev yapan sınıf öğretmenleri, örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 458 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Hazar (2014) tarafından geliştirilen "Fiziksel Aktivite İçeren Oyunları Oynamaya Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programından yararlanılmıştır. Elde edilen veriler bilgisayarda kodlanmış ve analiz edilmiştir. Betimsel istatistikler ve yüzde frekans analizleri yapılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki farkları belirlemek için bağımsız örneklem t-testi (independent samples t-test) ve tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) uygulanmış, elde edilen sayısal veriler tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin cinsiyet değişkeni açısından fiziksel aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumlarında anlamlı farklılık olduğu görülürken, erkek öğretmenlerin fiziksel aktivite içeren oyunları oynamaya yönelik tutumlarının kadın öğretmenlerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni, Cinsiyet, Fiziksel aktivite, Oyun, Tutum

INTRODUCTION

From the past to the present, people in different societies have played and continue to play similar games. Play is an activity in which individuals voluntarily participate for the sake of enjoyment, regardless of age, gender, occupation, or social status. Play, which is a part of everyone's life regardless of gender, age, wealth, or whether they are urban or rural, is recognized as one of the ways in which people socialize, have fun, and express themselves. Throughout history, various words have been used in world languages to convey the concept of "play" (Anonymous, 1988). Culture is the set of values that shapes a society's identity, formed over time and passed down from generation to generation. Cultural richness depends on the diversity of these values and the extent to which they are preserved. As an important part of cultural elements, games have played a direct role in this transmission process. Games have been preserved and passed on to subsequent generations through the individuals who play them. According to Gomme, because children imitate adults, they have creatively preserved and sustained their behaviors and traditions over the centuries. For this reason, children's games can be regarded as living documents that carry the cultural heritage of the past into the present (Pehlivan, 2012). Although the concept of physical activity is often used interchangeably with exercise and sports, these terms are distinct from one another. Physical activity refers to bodily movements that require energy expenditure resulting from the contraction of skeletal muscles. Exercise, on the other hand, refers to physical activities performed in a planned, structured, and consistent manner toward specific goals (such as physical fitness, performance enhancement, or a healthy lifestyle) (Ardıç, 2014). Regular daily physical activity, along with a healthy diet, is one of the most fundamental elements in the prevention of chronic diseases. Physical activity plays an effective role in preventing chronic diseases at the individual level and in improving public health at the societal level. It provides physical, mental, social, and emotional benefits for women and men of all ages. Additionally, physical activity contributes positively to improving dietary habits, reducing tobacco, alcohol, and substance use, increasing work productivity, and strengthening social bonds (Akyol et al., 2008).

The concept of physical activity-based games centers on traditional games while also encompassing various activities that are currently classified as sports. In this regard, the concept has a broader scope. Both physical activity-based games and digital games share similar structural characteristics. However, these two types of games differ in terms of the setting where they are played, the number of players, the game equipment, and the form and content of the game (Hazar et al., 2017). Physical activity-based games require cooperation, communication, and mutual assistance among individuals. In these games, physical movement is a fundamental prerequisite for participation. At the core of games lies the principle of freedom; the individual directs the game process by utilizing their creativity and imagination. They can modify the equipment and setting used in the game according to their own preferences. Although physical activity-based games have certain limits, such as specific rules, game duration, and the number of players, the individual remains free within these boundaries. Children often want to play with the tools and materials available in their environment; this highlights the natural and spontaneous nature of play (Yengin, 2012).

METHOD

Research Model

This study is a descriptive research designed to examine classroom teachers' attitudes toward playing games that involve physical activity in terms of the gender variable. Descriptive and correlational survey methods were used to identify the current situation. Descriptive survey models aim to describe a situation that existed in the past or exists at present. The phenomenon, individual, or object under study is defined within its own context. No attempt is made to influence or alter them in any way. Correlational survey models aim to determine the existence and/or degree of variation between two or more variables (Karasar, 2014).

Population and Sampling

The study population consists of classroom teachers employed by the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, while the sample group comprises 458 individuals selected on a voluntary basis.

Data Collection Tool

To collect data for the study, the "Attitude Scale Toward Playing Games Involving Physical Activity," developed by Hazar (2014), was used. The scale, consisting of 25 items and developed as a result of an application conducted on university students aged 18–25, is a 5-point Likert-type scale with response options ranging from "Strongly Disagree" (1), "Disagree" (2), "Undecided" (3), "Agree" (4), to "Strongly Agree" (5). The Cronbach's Alpha value for the gamification scale was calculated as 0.86.

Data Analysis

Data analysis in the study was conducted using SPSS 22.0. The collected data were coded and analyzed on a computer. Since the data were found to follow a normal distribution, parametric tests were used. Descriptive statistics and frequency analyses were performed. To determine the differences between independent variables, the independent samples t-test and one-way ANOVA were applied, and the numerical data obtained were presented in tables and interpreted. The significance level was set at $p<0.05$.

RESULTS

Table 1. Comparison of elementary school teachers' attitudes toward playing games that incorporate physical activity by gender

Factor	Gender	N	X̄	SS	t	p
Passion for Gaming	**Female**	282	3,2808	,85824	1,189	,235
	Male	176	3,1929	,65097		
Risk-Taking	**Female**	282	2,9425	,65962	5,254	**,000**
	Male	176	2,6158	,55918		
Social Integration	**Female**	282	1,8570	,45104	2,769	**,006**
	Male	176	1,7455	,36790		
Desire to Play	**Female**	282	2,0000	,46837	6,394	**,000**
	Male	176	1,6848	,50824		
Enjoyment	**Female**	282	2,4124	,65860	,325	,072
	Male	176	2,2894	,69622		

p<0,05

Table 1 presents a comparison of the scores obtained by the research group on the attitude scale toward playing games involving physical activity, based on the gender variable. According to the results of the t-test, significant differences were found in the subdimensions of risk-taking, social adaptation, and desire to play on the attitude scale toward playing games involving physical activity ($p<0.05$). In other words, it can be stated that the attitudes of male teachers toward playing games involving physical activity were higher than those of female teachers.

DISCUSSION and CONCLUSION

When comparing primary school teachers' attitudes toward playing games involving physical activity in terms of the gender variable, significant differences were observed, and significant differences were also found in the

scale's subdimensions of risk-taking, social adaptation, and desire to play. In this regard, it was found that male teachers' attitudes toward playing games involving physical activity were higher than those of female teachers. Therefore, we can attribute this result to the fact that men have higher levels of physical activity and, compared to women, are somewhat more free and enjoy greater freedom in their lives. In Alıncak's (2016) study, regarding the gender variable, it was concluded that male participants scored statistically significantly higher on the subscales of game passion, risk-taking, desire to play, and enjoyment, with the exception of the social adaptation subscale. Consequently, it can be stated that male teachers' attitudes toward playing games involving physical activity are higher than those of female teachers.

In a study by Kaya (2021) examining students enrolled in the Faculty of Sports Sciences across various variables, significant differences were found regarding the gender variable, and it was determined that male students' attitudes toward games involving physical activity were higher than those of female students. The findings of this study were found to be consistent with our results. Additionally, similar studies on this topic have also concluded that middle school students' attitudes toward games involving physical activity favor male students (Öçalan, 2019; Hazar et al., 2017).

In a separate study conducted on physical education teacher candidates, it was reported that male teacher candidates had a more positive attitude toward games involving physical activity compared to female teacher candidates (Karabaş, 2020). Additionally, there are studies reporting that research examining the physical activity levels of university students in different departments has found results favoring male students (Erdoğan and Revan, 2019; Kızar et al., 2016).

Some studies in the literature have indicated that on an attitude scale regarding playing games involving physical activity, boys scored higher than girls on risk-taking attitudes and exhibited a greater propensity for risk-taking behavior (Marcus, 1999; Parsons, Siegel, & Cousins, 1997). In their study, Chen et al. (2008) noted that there are differences in the attitudes of girls and boys during the socialization phase, and as a result, boys exhibit a greater tendency toward risky behavior than girls.

In conclusion, while significant differences were observed in classroom teachers' attitudes toward playing games involving physical activity based on the gender variable, it was found that male teachers' attitudes toward playing such games were higher than those of female teachers.

REFERENCES

Akyol, A., Bilgiç, P., and Ersoy, G. (2008). Physical Activity, Nutrition, and Healthy Living. Publications of the Ministry of Health of the Republic of Turkey, Publication No. 729, Ankara.

Alıncak, F. (2016). Attıtudes of prımary school teachers towards playıng games that ınvolve physıcal actıvıty. European journal of education studies, 3(1), 202-216.

Ardıç, F. (2014). Exercise Prescription [Special Issue]. Turkish Journal of Physical Medicine and Rehabilitation, 2, 1-8.

Chen, C., Grenberger, E., Lester, J., Dong, Q., Guo, M.S. (1998). A cross cultural study of family and peer correlates of adolescent misconduct. Developmental psychology, 1998;34:77O-781.

Erdoğan, B., Revan, S. (2019). Determination of Physical Activity Levels Among University Students. Kilis 7 December University Journal of Physical Education and Sports Sciences, 3(2), 1–7.

Hazar, Z., Demir Tekkurşun, G., Dalkıran, H. (2017). An examination of middle school students' perceptions of traditional and digital games: A comparative metaphor study. Spormetre, 15(4), 179–190.

Hazar, Z., Hazar, M. (2017). Digital Game Addiction Scale for Children. Journal of Human Sciences, 14(1), 203-216.

Karabaş, Z. (2020). An examination of physical education teacher candidates' attitudes toward games involving physical activity in terms of certain variables [Master's Thesis], Gaziantep University, Gaziantep.

Karasar, N. (2014). Scientific Research Method. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, D.G. (2021). Determining the Attitudes of Faculty of Sports Sciences Students Toward Games Involving Physical Activity, Spormetre Journal 19(1), 116–126.

Kızar, O., Kargün, M., Togo, O. T., Biner, M., Pala, A. (2016). An Examination of Physical Activity Levels Among University Students. Marmara University Journal of Sports Sciences, 1(1), 61-72.

Marcus, R.F. (1999). The Friendships of Delinquents. Adolescence, 31: 145-158.

Öçalan, Z. (2019). A Comparison of Digital Game Addiction and Gamification Levels Among 10-14-Year-Old Students Attending Different Schools. Master's Thesis, Kırıkkale University, Kırıkkale.

Parsons, J.T., Siegel, A.W., Cousins, J.H. (1997). Late adolescent risk-taking: effects of perceived benefits and perceived risks on behavioral intentions and behavioral change. Journal of Adolescence, 20:381-392.

Yengin, D. (2012). Violence in digital games. Beta.

PHYSİCAL EDUCATİON TEACHERS' VİEWS ON THE TEACHİNG PROFESSİON AND THEİR EXPECTATİONS FROM THE TEACHİNG PROFESSİON

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, ahmetkozkiran27@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4236-7411
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Abstract

For societies to develop, it is necessary and can be considered imperative that the individuals within them are educated in line with the goals of society. This entails imparting the knowledge, skills, and habits that are essential for efforts such as adapting members to the society they belong to, maintaining high levels of morale and motivation, providing incentives, developing their personalities, enhancing their professional competence, and advancing. Therefore, every society establishes an education system that meets its own needs. For this reason, the objectives of education vary according to time, place, and existing societies, and are also reflected in the management and educational philosophies of countries. In this sense, the attitudes of physical education teachers towards both the physical education profession and the teaching profession, as well as their expectations from the teaching profession, are quite important. Based on this, the purpose of this study is to examine physical education teachers' views on the teaching profession and their expectations from it. The research is qualitative. The study group consisted of 10 physical education teachers working at the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, and face-to-face interviews were conducted on a voluntary basis. In the study, the interview method, one of the qualitative research methods, was used, and the data obtained were analyzed using the content analysis method. The research revealed that physical education teachers view teaching as a sacred and important profession. It was also determined that, in addition to being a respected profession, teaching contributes to the development of society and is a peaceful profession. Furthermore, the physical education teachers who participated in the study stated that physical education and sports should be made appealing, and that a culture of physical education and sports should be promoted in society. Furthermore, the study concluded that teachers' expectations include improving opportunities, eliminating prejudice against physical education and sports classes, and ensuring that school administrators and parents attach importance to physical education.

Keywords: Physical education, Teacher, Teaching profession, Expectation.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNDEN BEKLENTİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet KOZKIRAN[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]
1Gaziantep Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, ahmetkozkiran27@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4236-7411
2 Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441

Özet

Toplumların gelişebilmesi için, bünyesinde barındırdığı bireylerin toplumun amaçları doğrultusunda yetiştirilmesi gerekir ve zorunluluk olarak değerlendirilebilir. Bu durum üyeleri içinde yer aldıkları topluma uydurma, moral ve motivasyonlarını yüksek düzeyde tutma, güdüleme, kişiliklerini geliştirme, mesleki yeterliklerini yükseltme ve ilerleme gibi çabaların zorunluluk kıldığı bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırılmasını içine alır. Dolayısıyla her toplum kendi gereksinmelerini karşılayacak bir eğitim sistemini ortaya koyar. Bu nedenle eğitimin amaçları zamana, mekâna mevcut toplumlara göre farklılık gösterip ülkelerin yönetim ve eğitim felsefelerine de yansır. Bu anlamda beden eğitimi öğretmenlerinin gerek beden eğitimi mesleğine gerekse de öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ve öğretmenlik mesleğinden beklentileri oldukça önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri ve öğretmenlik mesleğinden beklentilerinin incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunda Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde görev yapmakta olan 10 beden eğitimi öğretmeni ile gönüllülük esasına uygun olarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan mülakat yöntemi kullanılarak, elde edilen veriler, içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, beden eğitimi öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine kutsal ve önemli bir meslek olarak baktıkları görülmüştür. Aynı zamanda öğretmenlik mesleğinin saygın bir meslek olduğunun yanında, toplumun kalkınmasına katkı sağladığı ve huzur veren bir meslek olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında çalışmaya katılan beden eğitimi öğretmenleri beden eğitimi ve sporun sevdirilmesi gerektiğini belirtirken toplumda beden eğitimi ve spor kültürünün yaygın hale getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca öğretmenlerin beklentilerinin; imkânların iyileştirilmesi, beden eğitimi ve spor dersine karşı olan ön yargının ortadan kaldırılması, okul idaresi ve velilerin beden eğitimine önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi, Öğretmen, Öğretmenlik mesleği, Beklenti.

INTRODUCTİON

Teachers are the most effective and important element in the development and shaping of a country's education system and in guiding its future. Improving teachers' educational and socioeconomic conditions is one of the necessary prerequisites for reforming and improving an education system. This is because such conditions are crucial for ensuring that teachers enter the teaching profession with high levels of motivation (Başaran and Dedeoğlu Orhun, 2013). The teaching profession is one of the professions that emerged as a result of social life and the division of labor and holds a very important place in the continuation of social life. In today's world, which is experiencing rapid development and change, the greatest effort of all nations is to raise qualified individuals equipped with the competence to keep pace with this process of change. Education is the most effective tool for achieving this goal, and teachers constitute a vital component of this effective tool. The views of prospective teachers regarding the teaching profession are of great importance, as they not only highlight the values they associate with teaching but also influence their success in the profession (Gürses et al., 2005).

In the 20th century, it was argued that the teaching profession requires a high level of knowledge and skill and should therefore be regarded as having a status comparable to other professional fields such as law and medicine. This situation highlights that there remains a dilemma regarding whether the teaching profession is a professional one (Ceviz, 2018). As one of the primary factors in the education system, teachers play a dynamic role in directly and effectively determining the quality of education. Even in an education system where the environment and resources for education are quite sufficient, qualified teachers who possess the knowledge and skills to utilize these opportunities are essential for providing quality education. Otherwise, it is not possible to speak of quality education (Özoğlu, 2010). For teachers who wish to effectively fulfill the requirements of the teaching profession, it is necessary for their attitudes toward their profession to be positive (Üstüner, 2006). The first step in training qualified teachers is selecting candidates who love and desire the teaching profession during the teacher selection process. In this regard, it is considered important to examine the attitudes of prospective teachers toward the teaching profession and to take the necessary steps to develop these attitudes based on the findings (Özder, Konedralı, and Zeki, 2010). Based on this, the purpose of this study is to examine physical education teachers' views on the teaching profession

METHOD

Qualitative research is defined as a study that employs qualitative data collection methods such as observation, interviews, and document analysis, and follows a qualitative process aimed at presenting perceptions and events in a realistic and holistic manner within their natural setting (Yıldırım and Şimşek, 2013:46). In this study, the interview method was employed because it is effective in obtaining more detailed and in-depth information regarding physical education teachers' views on the teaching profession, their expectations from the profession, their evaluations, approaches, and interpretations of its definition (Yıldırım and Şimşek, 2013:148).

Research Group

The purpose of this study was to examine physical education teachers' views on the teaching profession and their expectations regarding it. To this end, the study group consists of physical education teachers employed by the Gaziantep Provincial Directorate of National Education. In selecting the study group, the method of maximum diversity sampling—one of the purposeful sampling techniques—was utilized. Data regarding the research group are presented in Table 1.

Table 1. Personal Characteristics of the Study Group (n = 10)

Variables	Groups	n	%
Gender	Male	6	60
	Female	4	40
Term of Office	1–5 Years	3	30
	6–10 Years	4	40
	11–15 Years	2	20
	16–20 Years	4	10
Education Level	Undergraduate	9	90
	Graduate	1	10

Preparation and Administration of the Open-Ended Questionnaire

A semi-structured interview form consisting of two items was used to collect qualitative data in the study. Through the interview technique, which is frequently used in qualitative research, the researcher attempts to understand unobservable phenomena such as attitudes, experiences, intentions, thoughts, mental perceptions, interpretations, and reactions (Yıldırım and Şimşek, 2013:148). The interview form was developed following a comprehensive literature review. While preparing the semi-structured interview form used as the data collection tool, the researcher first conducted a field survey and created a pool of potential questions that could be asked of physical education teachers regarding the topic. Subsequently, the questions were reviewed in the presence of three experts, and the final version of the semi-structured interview form was finalized. No participant included in the study was coerced into participating, and the principle of confidentiality was strictly adhered to during the administration and collection of the questionnaires. The interviews were recorded using a voice recorder and later transcribed into written form.

Data Analysis

The data obtained from the interview form used in the study were recorded using a voice recorder. Content analysis, a technique frequently used in the analysis of data derived from the questions in the interview form, was employed. (Yıldırım and Şimşek, 2013:259).

The steps followed are as follows:

Collection of research data

Coding of data

Identification of themes

Organization of data according to codes and themes

Interpretation of findings

FINDINGS and DISCUSSION

Table 2. Distribution of participants' views on the teaching profession.

Themes	n	%
It is a sacred and important profession	9	20.9
It is a respected profession	8	18.7
It is a profession that deserves recognition	8	18.7
It is a profession that shapes society	7	16.2
It is a profession that brings joy and happiness	6	13.9
It is a profession that brings peace of mind	5	11.6
Total	**43**	**100**

Table 2 presents the distribution of participants' views on the teaching profession. According to the data, nearly all participants (20.9%) identified the teaching profession as a sacred and important vocation. At the same time, 18.7% of the participants stated that it is a respected profession that deserves recognition. Additionally, 16.2% of the participants described it as a profession that shapes society, while 13.9% described it as a profession that brings joy and happiness. Furthermore, five teachers who participated in the study expressed the view that it is a profession that brings peace of mind.

Table 3. Distribution of participants' views regarding their expectations of the teaching profession.

Themes	N	%
Instilling an appreciation for the teaching profession	10	20
Fostering a love for physical education and sports	10	20
Promoting a culture of physical education and sports	10	20
Improving resources	7	14
Eliminating prejudice against physical education and sports classes	7	14
Ensuring that school administrators and parents prioritize physical education	6	12
Total	**50**	**100**

Table 3 presents the distribution of participants' views regarding their expectations of the teaching profession. When examining what participants expect from the teaching profession, it was observed that 20% of them expressed the view that the profession should emphasize the importance of teaching, foster a love for physical education and sports, and promote a culture of physical education and sports. In addition, 14% of the teachers expressed the view that resources should be improved and that the prejudice against physical education and sports classes should be eliminated. Six teachers, meanwhile, noted that school administrators and parents should place greater importance on physical education.

DISCUSSION AND CONCLUSION

When examining physical education teachers' views on the teaching profession, it was noted that nearly all of them view teaching as a sacred and important profession, as well as a respected profession that deserves to be valued. In addition, participants described the teaching profession as one that shapes society and brings joy and happiness. It was also observed that some teachers expressed the view that it is a profession that brings peace of mind. Based on this, we can conclude that physical education teachers view the teaching profession as sacred and

value it highly. Furthermore, we can state that the teaching profession is one that guides the development of society. Üzüm and Alıncak (2019) reached significant findings regarding the teaching profession and the reasons for choosing it in their study conducted with prospective teachers. Çapri and Çelikkaleli (2008), in their study conducted with students enrolled in the Faculty of Education and the Faculty of Technical Education, stated that the participants demonstrated positive attitudes toward the teaching profession. In their study conducted with students majoring in science education, Akpınar et al. (2006) found a significant difference in attitudes toward the teaching profession between female and male students, while concluding that, overall, their behaviors and attitudes toward the teaching profession were positive. Additionally, Cinpolat et al. (2016) and Abakay et al. (2016) concluded in their studies that students' attitudes toward the teaching profession were positive. Findings from various studies indicating that the teaching profession is a sacred vocation align with the results of our study (Acun et al., 2017; Ubuz and Sarı, 2008).

When examining physical education teachers' views on their expectations of the teaching profession, all teachers participating in the study emphasized the need to convey the importance of the teaching profession and to foster a love for physical education and sports. At the same time, it was determined that a culture of physical education and sports should be promoted within society. Additionally, it was observed that teachers' expectations include not only the need to improve resources but also the need to eliminate prejudice against physical education and sports classes. Furthermore, the study found that school administrators and parents should place importance on physical education. Based on this, we can conclude that physical education culture must be made widespread by prioritizing sports within society. In their study on the expectations of prospective teachers regarding the teaching profession, Acun et al. (2017) highlighted the need for material needs to be met, for the profession to be free from concerns about job placement, and for it to provide a peaceful and orderly life. In his study, Elçiçek (2016) stated that the lack of value placed on the profession, the absence of respect for teachers, and the failure to sufficiently value teachers have diminished the value of the teaching profession. For this reason, he emphasized the need to place importance on the teaching profession. In their study, Ulucan, Türkçapar, and Cihan (2012) concluded that physical education and sports teachers face challenges due to the inadequacy of physical facilities in schools.

As a result, it was observed that physical education teachers view the teaching profession as a sacred and important vocation. Furthermore, it was determined that the teaching profession is not only a respected vocation but also one that contributes to societal development and brings peace of mind. Additionally, the physical education teachers participating in the study emphasized the need to foster a love for physical education and sports, while also expressing the necessity of promoting a culture of physical education and sports within society. Furthermore, it was concluded that the teachers' expectations include the improvement of resources, the elimination of prejudice against physical education and sports classes, and the need for school administration and parents to prioritize physical education.

REFERENCES

Abakay U, Alıncak F, Demir H. (2016). The effects of microteaching practices on pre- service physical education and sport teachers' attıtudes towards teaching profession. European Journal of Education Studies, 2(9):127-135.

Acun, A., Alıncak, F., Üzüm, H. (2017). An evaluation of the views of students enrolled in a teacher training certificate program regarding the teaching profession. Gaziantep University Journal of Sports Sciences, 2(4):32-42.

Akpınar, E., Yıldız, E., Ergin, Ö. (2006). Science teacher candidates' attitudes toward the teaching profession. Buca Faculty of Education Journal, (19);56–62.

Başaran, M., Dedeoğlu Orhun, B. (2013). Factors influencing pre-service teachers' motivation toward the profession. Inönü University Journal of the Faculty of Education, 14(3), 129–151.

Ceviz, H. (2018). The relationship between societal perceptions of the teaching profession and teachers' professional motivation. (Unpublished master's thesis). Düzce University, Institute of Social Sciences, Düzce.

Cinpolat, T., Alıncak, F., Abakay, U. (2016). An examination of physical education and sports college students' attitudes toward the teaching profession. Gaziantep University Journal of Sports Sciences, 1(1):38-47.

Çapri, B., & Çelikkaleli, Ö. (2008). An examination of pre-service teachers' attitudes toward teaching and beliefs about professional competence according to gender, program, and faculty. Inönü University, Journal of the Faculty of Education, 9(15):33-53.

Elçiçek, Z. (2016). A Study on Developing a Model for Teachers' Professional Development. Gaziantep University, Institute of Educational Sciences, Doctoral Thesis, Gaziantep.

Gürses, A., Doğar, Ç., Özkan, E., Açıkyıldız, M., Bayrak, R., Yalçın, M. (2005). An evaluation of the outcomes of non-thesis master's education in training subject teachers. S.D.Ü. Burdur Faculty of Education Journal, 9, 1–10

Özder, H., Konedralı, G., Zeki, C.P. (2010). "An examination of pre-service teachers' attitudes toward the teaching profession in terms of various variables." Journal of Theory and Practice in Education, 16 (2): 253–275.

Özoğlu, M. (2010). Problems in the Teacher Training System in Turkey, SETA Analysis, 17.

Ubuz, B., Sarı, S. (2009). Preservice elementary teachers' views on what constitutes a good teacher. Journal of the Faculty of Education, Ondokuz Mayıs University, (28), 53–61.

Ulucan, H., Türkçapar, Ü., Cihan, B.B. (2012). An investigation of the problems physical education teachers encounter in their profession (A study in Kırşehir Province). Journal of the Faculty of Education, Ahi Evran University, Kırşehir, 13(2):265-277.

Üstüner, M. (2006). Validity and reliability study of the attitude scale toward the teaching profession. Educational Administration in Theory and Practice, 45, 109-127.

Üzüm, H., Alıncak, F. (2019). "An evaluation of physical education teacher candidates' attitudes toward the teaching profession and the factors influencing their choice of the teaching profession," International Social Sciences Studies Journal, 5(40):3928-3936.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Qualitative Research Methods in the Social Sciences. Ankara: Seçkin Publishing House, 9 th ed.

ANADOLU ÇEŞME MİMARİSİNDE TİPOLOJİK BİR ÇEŞİTLİLİK: BEYŞEHİR GÖKÇİMEN KÖYÜ "ÇUKUR ÇEŞME" ÖRNEKLERİ[1]

Doç. Dr. Mehmet MUTLU
Karabük Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, mehmetmutlu@karabuk.edu.tr, 0000-0002-7351-0138

Özet

Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Konya, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu kültürel birikimini mimari mirasına yansıtmıştır. Bu mirasın en önemli bileşenlerinden birini, Türk-İslam sanatında hayati ve sembolik bir yere sahip olan su yapıları teşkil etmektedir. Konya ve çevresinde yaklaşık 400 adet tarihi çeşme tespit edilmiş olup; bu yapılar banileri, mimari üslupları ve tipolojik çeşitlilikleriyle Anadolu su mimarisinin zengin bir kesitini sunmaktadır.

Bu çalışma, Konya'nın Beyşehir ilçesi, Gökçimen köyünde yer alan ve "Çukur Çeşme I" ile "Çukur Çeşme II" olarak adlandırılan iki özgün yapıyı mimari ve tipolojik açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. 19. yüzyılda inşa edildikleri tahmin edilen bu eserler, mevcut zemin kotunun yaklaşık 6 metre altında konumlanmalarıyla dikkat çekmektedir. Her iki çeşme de yaklaşık 11 ila 13 metrelik dehlizler ve 22-25 basamaklı merdiven sistemleri vasıtasıyla ulaşılan, sivri tonoz örtülü derin bir su alma ünitesinden oluşmaktadır. Mimari formları itibarıyla gömme sarnıçları andırmalarına rağmen, düşey duvara yerleştirilen lüleleri ve bir kaynağa bağlı işleyişleriyle fonksiyonel olarak çeşme tipolojisine dâhildirler.

Yerel sözlü gelenekte Rum ustalar tarafından inşa edildiği ifade edilen bu yapılar üzerinde herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. İstanbul'daki klasik "çukur çeşme" örneklerinden farklı olarak dehlizli ve derin kurgularıyla ayrışan bu eserler, Anadolu'daki nadir ve ünik örnekler arasında yer almaktadır. Günümüzde halen aktif olarak kullanılan bu iki çeşme, hem Konya'nın yerel mimari çeşitliliğini yansıtması hem de su mühendisliği açısından sunduğu ilginç çözümlerle belgelenmeyi ve korunmayı hak eden istisnai kültür varlıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Beyşehir, Gökçimen Köyü, Su Mimarisi, Çeşme Tipolojisi, Çukur Çeşme

[1] Bu çalışma Mehmet Mutlu tarafından Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu danışmanlığında hazırlanan "Konya'da Su Mimarisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

TYPOLOGICAL DIVERSITY IN ANATOLIAN FOUNTAIN ARCHITECTURE: THE CASES OF BEYŞEHİR GÖKÇİMEN VILLAGE "ÇUKUR ÇEŞME" (SUNKEN FOUNTAINS)[1]

Abstract

Konya, one of the oldest settlement centers in Anatolia, has hosted numerous civilizations throughout history, reflecting this cultural accumulation in its architectural heritage. A vital component of this heritage is the water structures, which hold both a functional and symbolic place in Turkish-Islamic art. Approximately 400 historical fountains have been identified in and around Konya; these structures present a rich cross-section of Anatolian water architecture through their patrons, architectural styles, and typological diversity.

This study aims to analyze two unique structures, "Çukur Çeşme I" and "Çukur Çeşme II", located in Gökçimen village of the Beyşehir district, from an architectural and typological perspective. Estimated to have been built in the 19th century, these works stand out due to their positioning approximately 6 meters below the current ground level. Both fountains consist of a deep water-intake unit covered with a pointed vault, reached through corridors (dehliz) approximately 11 to 13 meters long and staircase systems with 22-25 steps. Although their architectural forms resemble sunken cisterns, they functionally belong to the fountain typology, featuring spouts (lüle) placed vertically on the walls and fed by a specific spring source.

While local oral tradition suggests these structures were built by Greek masters, no written documents have been found to confirm this information. Distinguishing themselves from the classical "sunken fountain" (çukur çeşme) examples in Istanbul through their deep, corridor-accessed designs, these works are among the rare and unique examples in Anatolia. Still actively used today, these two fountains are exceptional cultural assets that deserve documentation and preservation, both for reflecting local architectural diversity and for the interesting engineering solutions they offer.

Keywords: Beyşehir, Gökçimen Village, Water Architecture, Fountain Typology, Cukur Cesme (Sunken Fountain)

[1] This study is derived from the doctoral dissertation titled "Water Architecture in Konya", prepared by Mehmet Mutlu under the supervision of Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu.

Giriş

Tarihsel süreç içerisinde binlerce yıldır insanoğlunun yaşam alanı olan Konya, Türk-İslam medeniyeti etkisine girmeden önce de Anadolu'nun en önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak dikkat çekmiştir. İç Anadolu'da geniş bir coğrafyaya yayılan şehir, doğu ile batı arasındaki stratejik geçiş güzergâhında yer alması hasebiyle tarih boyunca farklı kültürlerin buluşma noktası olmuştur (Bahar, 2013, s. 239). Kalkolitik Çağ'dan Eski Hitit Dönemi'ne kadar kesintisiz bir yerleşim alanı olan Konya'da egemenlik kuran en köklü kültürlerden biri Hititlerdir (Alp, 1979, s. 537-538). Bölge, uzun süreli Hitit hâkimiyetinin ardından sırasıyla Frig ve Lidya idaresine girmiş; M.Ö. VI. yüzyılın ortalarından itibaren ise Pers istilasına uğramıştır (Yalçın, 1967, s. 3). Büyük İskender'in ölümünü müteakip Selefkoslar ve Bergama Krallığı arasında el değiştiren Konya, nihayetinde Roma İmparatorluğu topraklarına katılmıştır (Darkot, 1955, s. 842). Roma döneminde kaydedilen gelişmeler, şehri çağının önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir.

Türkler, Konya önlerinde ilk kez 1069 yılında Selçuklu komutanı Afşin ile görülmüş; ancak şehrin kesin fethi 1071 sonrası -muhtemelen 1073 yılında- gerçekleşmiştir. Fetihle birlikte kale içindeki halkın bir kısmı tahliye edilmiş, bu nüfus Sille'ye giderek orayı yerleşim yeri edinmiştir (Baykara, 2002, s. 183). Kutalmışoğlu Süleyman Şah, eski bir Bizans şehri olan Konya'da Anadolu'nun bağımsız ilk Türk hükümdarı olarak tahta çıkmıştır (Konyalı, 2007, s. 20). Selçuklulardan sonra Osmanlı hâkimiyetine giren şehir; özellikle Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde huzurlu bir süreç geçirmiş, çok sayıda mimari eserle donatılarak görkemli bir yapıya kavuşturulmuştur.

Tarihin her evresinde uygarlıklar, su kaynaklarının bulunduğu bölgelerde gelişim göstermiştir. "Su", canlı hayatının devamlılığı için temel bir ihtiyaç olmanın ötesinde; toplumların geleneklerinde, inanç sistemlerinde ve kültürlerinde bir kilit taşı işlevi görmüştür (Mutlu, 2014, s. 22). Türk Sanatında "su yapıları" başlığı altında incelenen eserler, kendi içinde geniş bir çeşitlilik barındırır. Hamamlar, çeşmeler, sebiller, selsebiller, şadırvanlar, havuzlar, bentler, maksemler, maslaklar, su terazileri, hazneler, su kemerleri, köprüler, kaskatlar, kuyular ve isale hatları bu kategorinin başlıca örnekleridir. Konya ilinde hem coğrafi genişlik hem de kültürel zenginlik, su yapılarında büyük bir çeşitliliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Konya'nın su mimarisi içerisinde buzhaneler, çamaşırhaneler, hamamlar, kaplıcalar, köprüler, sarnıçlar ve tarımsal yapılar önemli bir yer tutsa da çeşmeler hem sayısal yoğunlukları hem de niteliksel özellikleriyle öne çıkmaktadır. Çeşme yapıları, yalnızca Konya özelinde değil, Anadolu'nun pek çok kentinde en yaygın görülen su yapısı türüdür.

Osmanlı Devleti'nde hüküm süren padişahlar, sadrazamlar, valide sultanlar ve diğer devlet ricali; sosyal yaşantının ve mimarinin önemli bir unsuru olan, aynı zamanda dönemin ekonomik ve siyasi gücünü simgeleyen pek çok çeşme inşa ettirmişlerdir (Kara Pilehvarian, 2002, 396). Bunun yanı sıra, "sadaka-i cariye" olarak kabul edilen çeşmeler, bânî (yaptıran kişi) profili bakımından da büyük bir çeşitlilik arz eder. Bu çeşitlilik yapıların mimari üslubuna da yansımış ve zengin bir tipolojik yelpaze oluşturmuştur. Çalışmamıza konu olan iki adet çeşme yapısı da bu tipolojik çeşitliliğin özgün ve dikkat çekici örnekleri olarak incelenmektedir.

1. Çukur Çeşme I

Çeşme, Konya ilinin Beyşehir ilçesine bağlı Gökçimen köyü içerisinde, yolun güneydoğu istikametinde konumlanmaktadır[1]. Yapı üzerinde inşa tarihini veya banisini belirten herhangi bir kitabe yer almamaktadır. Buna karşın yerel halkın sözlü geleneğinde; eserin, yolun karşı tarafında bulunan benzeri ile birlikte 19. yüzyılda Rum ustalar tarafından inşa edildiği ifade edilmektedir. Mimari kurgusu itibarıyla bir sarnıcı andırsa da yapı, fonksiyonel olarak bir çeşme niteliği taşımaktadır. İnşasında malzeme olarak moloz taş tercih edilmiştir.

[1] Yapının GPS koordinatları: 37°36'57.2"N; 31°47'53.1"E olarak ölçülmüştür.

Çeşme girişi

Güneybatıdan görünüş

Kuzeybatıdan görünüş

Örtü sistemi

Şekil 1. Çukur Çeşme I'in görselleri

Çeşmeye, güneydoğu yönüne açılan bir dehliz vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Yapının güneybatı cephesi moloz taş ile örülüp üzeri betonarme bir hatıl ile koruma altına alınmışken; kuzeydoğu cephesi üst bölüme doğru belirli bir eğimle yükselmektedir. Dehliz genişliği yaklaşık 1,55 m olarak ölçülmüştür.

Çeşmenin konumlandığı kot, giriş zeminine nispeten yaklaşık 6,50 m derinliktedir; bu derinliğe 25 basamaklı ve yaklaşık 13,0 m uzunluğundaki yatay bir mesafe kat edilerek varılmaktadır. Başlangıçtan itibaren ilk 6 basamak açık alanda yer almakta, 7. basamaktan itibaren ise üstü kapalı bölüme geçilmektedir. Bu kapalı alanın üst örtü sistemi sivri tonoz formundadır. Dehliz, çeşme kotuna hafif bir sağ eğimle bağlanmaktadır (Şekil 1-2).

Çeşme, merdivenle ulaşılan dehlizin nihayetinde, zeminde teşkil edilmiş dar bir alanda, güneybatı duvarı üzerine konumlandırılmıştır (Şekil 1-2). Duvara monte edilmiş metal lüle, günümüzde ileri derecede korozyona uğramış durumdadır. Lülenin hemen altına dikdörtgen formda bir yalak yerleştirilmiştir. Yalakta biriken su, tahliye kanalı

yerine doğal yollarla zemin içerisinde süzülerek uzaklaşmaktadır (Şekil 3). Yapının genelinde herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamaktadır.

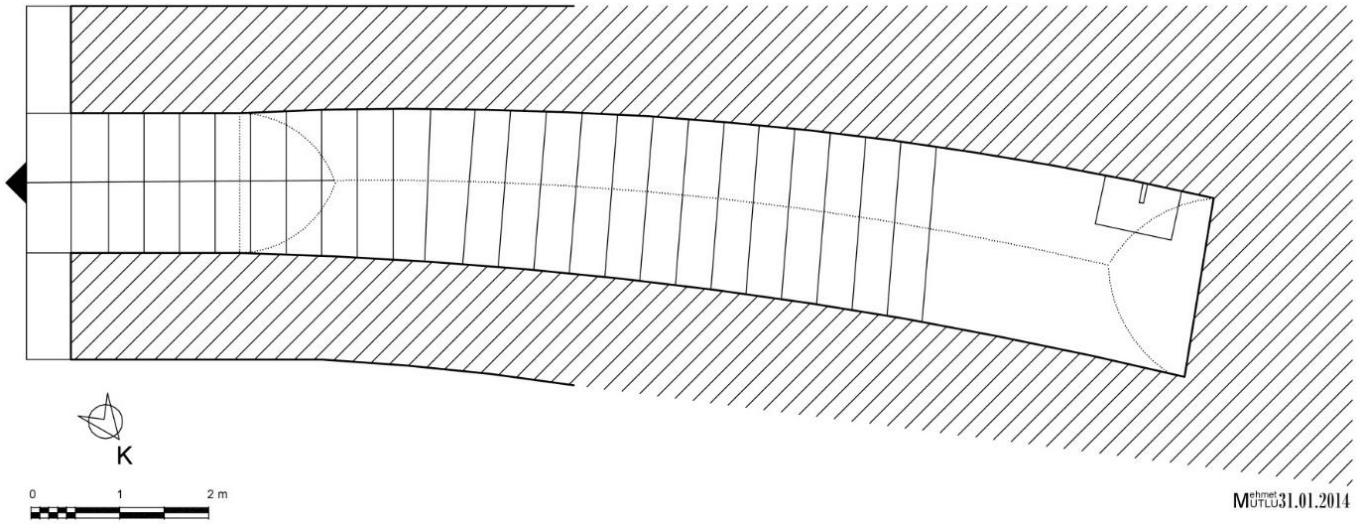

Plan

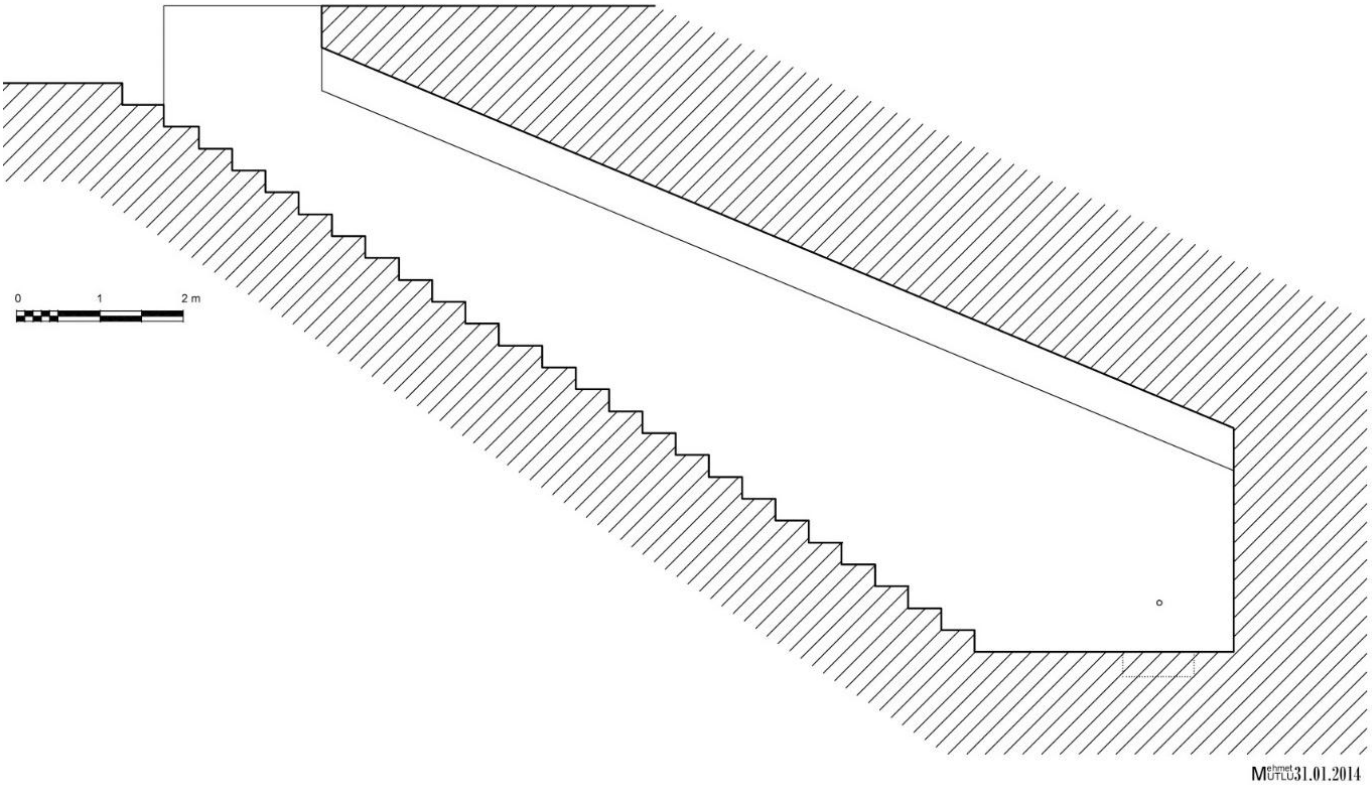

Kesit

Şekil 2. Çukur Çeşme I'in plan ve boy kesiti

Su mimarisi örnekleri içerisinde benzerine rastlanmayan bu ünik eser, geçirdiği onarımlar sayesinde günümüze kadar sağlam bir vaziyette ulaşmayı başarmıştır. Debisi zamanla azalmış olsa da suyu halen akmaya devam eden çeşme, mahalle sakinleri tarafından günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3. Çukur Çeşme I'in lüle ve yalak kısmı

2. Çukur Çeşme II

Eser, aynı köy yerleşkesi içerisinde, 1. Çukur Çeşme'nin hemen karşısında, yolun kuzeybatı istikametinde konumlanmaktadır. İlk örnekte olduğu gibi bu yapıda da herhangi bir inşa kitabesi mevcut değildir. Yerel sözlü verilere göre, ilk çeşme ile eş zamanlı olarak 19. yüzyılda Rum ustalar tarafından inşa edildiği kabul edilmektedir. Yapının inşasında malzeme olarak yine moloz taş tercih edilmiştir (Şekil 4).

Çeşme girişi

Örtü sistemi

Şekil 4. Çukur Çeşme II'nin girişi ve örtü sistemi

Çeşmeye erişim, kuzeybatı yönüne açılan bir dehliz vasıtasıyla sağlanmaktadır (Şekil 4). Yapının üst ölçekteki mimari çerçevesi; kuzeydoğu ve güneybatı cepheleri yaklaşık 5,0 m, güneydoğu cephesi ise yaklaşık 2,40 m genişliğinde olan moloz taş örgü duvarlarla teşkil edilmiştir. Üç cepheyi çevreleyen bu duvarların üst kısımları, koruma amacıyla betonarme hatıl ile kayıt altına alınmıştır.

Çeşme kotuna ulaşımı sağlayan dehliz genişliği yaklaşık 1,20 m'dir. Çeşmenin konumlandığı derinlik, giriş zeminine nispeten yaklaşık 5,70 m alt kottadır; bu noktaya 22 basamaklı ve yaklaşık 11,0 m uzunluğundaki yatay bir mesafe kat edilerek varılmaktadır. Merdiven yapısının başlangıcından itibaren ilk 11 basamağın üzeri açık bırakılmış, 11. basamaktan itibaren ise üst örtü sistemi sivri tonoz olan kapalı bölüme geçilmiştir (Şekil 5).

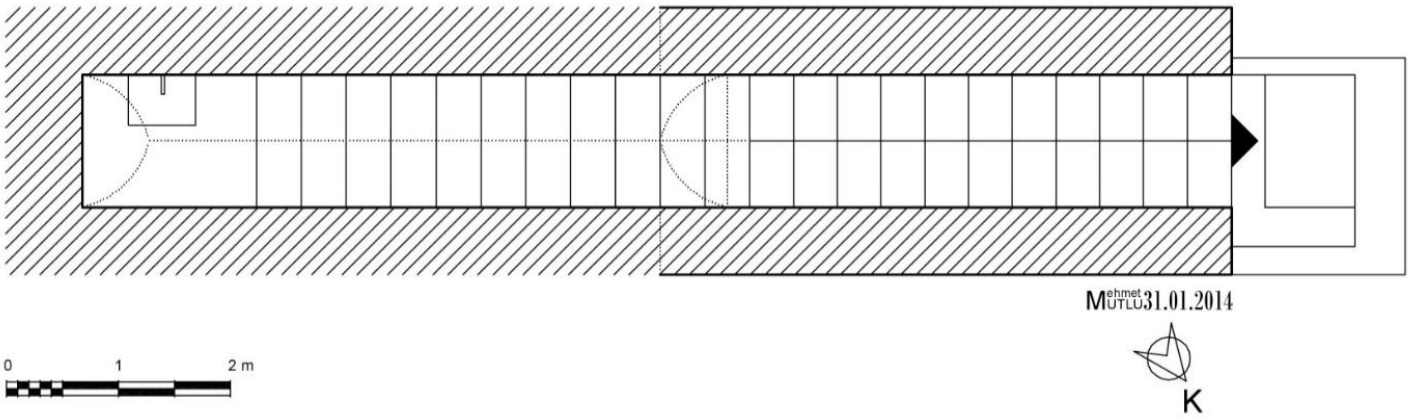

Plan

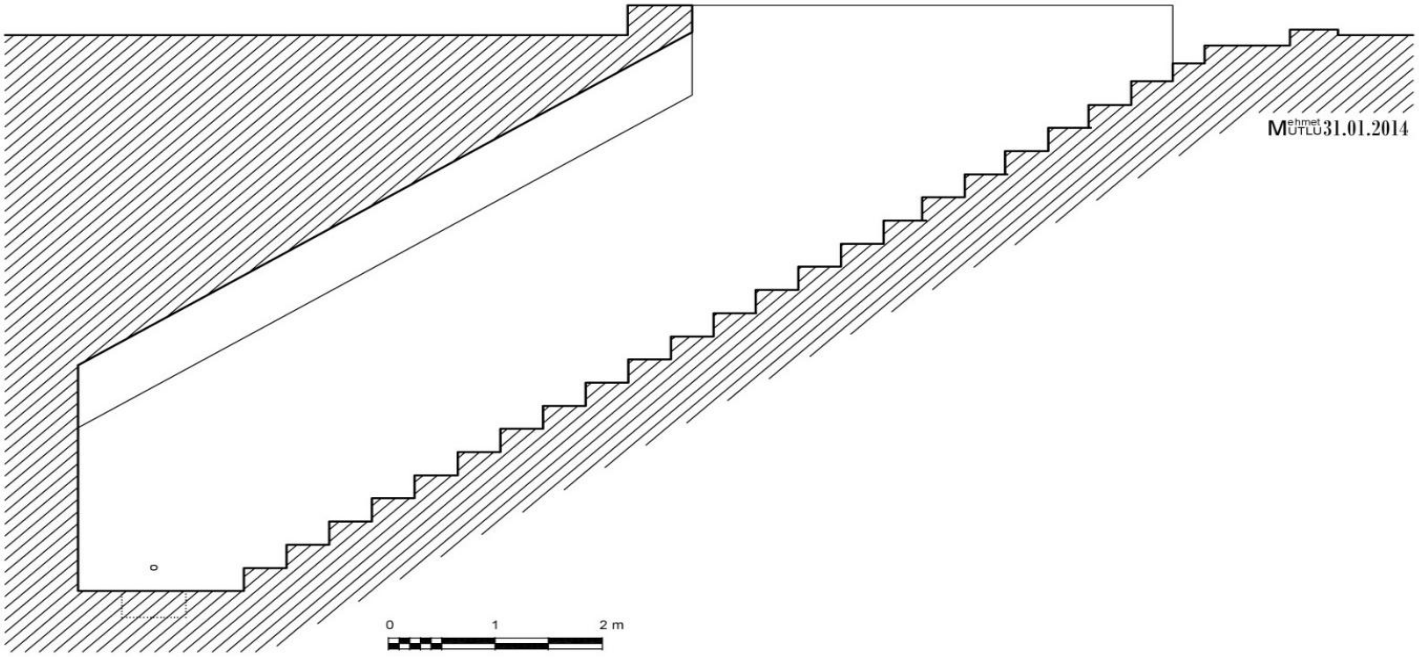

Boy kesit

Şekil 5. Çukur Çeşme II'nin plan ve boy kesiti

Çeşmenin su alma ünitesi, merdivenle ulaşılan dehlizin sonunda, zeminde teşkil edilmiş dar bir alanda, güneybatı duvarı üzerine konumlandırılmıştır. Duvara monte edilen metal lüle, günümüzde ileri derecede korozyona uğramış (paslanmış) durumdadır. Lülenin hemen altına kareye yakın dikdörtgen formda bir yalak yerleştirilmiştir. Yalakta biriken su, herhangi bir tahliye kanalı olmaksızın doğal yollarla zemin içerisinde süzülerek uzaklaşmaktadır (Şekil 6). Yapının genelinde herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır.

Şekil 6. Çukur Çeşme II'nin yalak ve lülesi

Su mimarisi örnekleri içerisinde benzeri bulunmayan bu ünik eser, geçirdiği onarımlar sayesinde günümüze kadar sağlam bir vaziyette ulaşmayı başarmıştır. Debisi oldukça düşük olsa da suyu halen akmakta olan çeşme, mahalle sakinleri tarafından günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır.

SONUÇ

Konya'nın su mimarisi mirası, kendine has tipolojik özellikleriyle ön plana çıkan ve sayıca az olmalarına rağmen "ünik" nitelik taşıyan pek çok eseri bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, Beyşehir ilçesi Gökçimen köyünde yer alan Çukur Çeşme I ve Çukur Çeşme II (19. yy), mevcut zemin kotunun yaklaşık 6 metre altında inşa edilmiş olmalarıyla Anadolu su mimarisi içerisinde oldukça istisnai bir konuma sahiptir. Birbirine yaklaşık 20 metre mesafede, karşılıklı konumlanan bu yapılar, yerel literatürde ve halk ağzında mimari formlarına uygun şekilde "Çukur Çeşme" olarak adlandırılmaktadır.

Terminolojik açıdan "çukur çeşme" tanımı, genellikle iki farklı durumu ifade etmek için kullanılır: Birincisi, zamanla yol kotunun yükselmesi sonucu zemin altında kalan yapılar; ikincisi ise tasarım aşamasında bilinçli olarak yer seviyesinin altında inşa edilen örneklerdir. İstanbul'da 16. yüzyılda Mimar Sinan tarafından inşa edildiği düşünülen Sultanahmet ve Laleli'deki Çukur Çeşme örnekleri, ikinci gruba dahil olup yapıldıkları dönemden itibaren zemin kotu altında tasarlanmışlardır (Eyice, 1993, s. 384-385). Ancak İstanbul'daki bu örnekler, kot farkına rağmen klasik çeşme mimarisinin cephe düzeninden kopmazken; Gökçimen köyündeki örnekler, derin bir dehliz ve uzun bir merdiven sistemiyle ulaşılan yapılarıyla morfolojik olarak bu örneklerden de ayrışmaktadır.

Gökçimen'deki bu yapılar, dışarıdan bakıldığında gömme sarnıçları andıran bir kurguya sahip olsalar da işlevsel olarak bir kaynaktan beslenen ve düşey duvara yerleştirilmiş lüle sistemine sahip olan "çeşme" tipolojisinin karakteristik özelliklerini sergilemektedir. Yerel anlatılarda Rum ustalar tarafından inşa edildiği belirtilse de bu bilgiyi teyit edecek yazılı bir belgeye henüz rastlanmamıştır.

Konya ve ilçelerinde yer alan yaklaşık 400 tarihi çeşme içinde hemen hemen her tipolojik çeşitlilik temsil edilmektedir. Ancak bu iki eser, sadece Konya ölçeğinde değil, tüm Anadolu çeşme mimarisi içerisinde; derinlikleri, dehlizli girişleri ve sarnıç formlu yapılarıyla en ilginç ve özgün örneklerden birini teşkil etmektedir.

Bu yönüyle yapıların, bölgesel mimari çeşitliliğin korunması ve belgelenmesi açısından yüksek bir tarihi ve sanatsal değere sahip olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Alp, G. (1979). *Konya Çevre Araştırmaları*, Ankara, 537-538.

Bahar, H. (2013). "Konya" (Tarihi). *Konya Ansiklopedisi, C.5*, Konya, 239.

Darkot, B. (1955). "Konya", *İslam Ansiklopedisi, C.6*, İstanbul, 842

Eyice, S. (1993). "Çukur Çeşme", *DİA, 8,* İstanbul, 384-385.

Kara Pilehvarian, N. (2002). "Osmanlı Çeşme Mimarisi", *Türkler, C.12,* Ankara.

Konyalı, İ. H. (2007). *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya.

Mutlu, M. (2014). Konya'da Su Mimarisi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Van.

Yalçın, O. (1967). *Konya*, İstanbul.

TAŞRADA BİR TASAVVUF MEKÂNI: SAFRANBOLU HAMİDİYE CAMİİ'NDE TARİKAT YAŞAMININ MİMARİ İZLERİ

Doç. Dr. Mehmet MUTLU
Karabük Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, mehmetmutlu@karabuk.edu.tr, 0000-0002-7351-0138

Özet

Bu çalışma, Safranbolu'nun tarihî kent dokusu içerisinde yer alan ve yerel halk tarafından "Zülmiye" veya "Mescit Camii" olarak da bilinen Hamidiye (İhsaniye) Camii'ni, tasavvufi inanışların mimari program üzerindeki belirleyici etkisi bağlamında incelemektedir. Yapı; bünyesindeki türbe, hazire ve çeşme ile küçük ölçekli bir külliye karakteri sergilemesinin yanı sıra, Halvetiyye tarikatı geleneklerine hizmet eden "zaviye-cami" tipolojisinin Anadolu taşrasındaki en özgün örneklerinden biridir.

Dikdörtgen planlı bir şemaya sahip olan yapının mimari kronolojisi, Sultan II. Mahmud dönemine ait 1835 tarihli tuğra ile 1884 tarihli inşa/onarım kitabesi üzerinden okunabilmektedir. Yapıyı tipolojik açıdan nadir kılan temel unsur, harim mekânının kuzeyinde iki katlı mahfil yapısıyla bütünleşmiş toplam 15 adet halvet (itikâf) hücresi ve giriş aksının iki yanına konumlandırılan tabhâne birimleridir. Bu mekânsal kurgu, ibadet eyleminin ötesinde, dervişlerin inziva ritüelleri ve misafir ağırlama gibi sosyal ve manevi fonksiyonların aynı çatı altında nasıl çözümlendiğini göstermektedir. Çalışma kapsamında, yapının onikigen yıldız göbekli tavan süslemesinden içbükey yivli minare gövdesine kadar uzanan estetik detayları, tasavvufi yaşamın mekân üzerindeki somut yansımaları olarak analiz edilmektedir.

Sonuç olarak Hamidiye Camii, somut bir kültürel miras olan mimari dokunun, somut olmayan bir kültürel miras olan Halvetîlik öğretisiyle nasıl iç içe geçtiğini belgelemektedir. Dar, loş ve penceresiz halvet hücreleri, tarikatın "ölmeden önce ölmek" (mevt-i irâdî) felsefesinin fiziksel bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, 19. yüzyıl Osmanlı mimarisindeki bazı dini yapıların sadece birer namazgâh değil, tarikat disiplini doğrultusunda şekillenmiş çok işlevli birer manevi eğitim merkezi olduğunun altını çizmektedir.

Anahtar Kelimeler: Safranbolu, Hamidiye Camii, Halvetîlik, Zaviye-Cami, Halvet Odaları.

A SUFI SPACE IN THE PROVINCES: ARCHITECTURAL TRACES OF SECTARIAN LIFE IN SAFRANBOLU HAMİDİYE MOSQUE

Abstract

This study examines the Hamidiye (İhsaniye) Mosque -also known locally as "Zülmiye" or "Mescit Mosque"- located within the historical urban fabric of Safranbolu, in the context of the decisive influence of Sufi beliefs on architectural programming. With its integrated tomb, burial ground (*hazire*), and fountain, the structure exhibits the character of a small-scale social complex (*külliye*). Furthermore, it stands as one of the most unique examples in the Anatolian provinces of the "zaviye-mosque" typology, serving the traditions of the Halvetiyye order.

The architectural chronology of the rectangular-planned structure can be interpreted through a *tughra* dated 1835 from the reign of Sultan Mahmud II and an inscription of construction/repair dated 1884. The primary element that renders the building typologically rare is the presence of 15 retreat cells (*halvet*) integrated with a two-story gallery (*mahfil*) structure to the north of the prayer hall, along with *tabhâne* (hospice) units positioned on either side of the entrance axis. This spatial configuration demonstrates how social and spiritual functions, such as the seclusion rituals of dervishes and the hosting of guests, were resolved under a single roof beyond the simple act of worship.

In conclusion, the Hamidiye Mosque documents how tangible cultural heritage (the architectural fabric) intertwines with intangible cultural heritage (the teachings of Halvetism). The narrow, dim, and windowless *halvet* cells are evaluated as a physical manifestation of the order's philosophy of "dying before one dies" (*mevt-i irâdî*). This study underscores that certain religious buildings in 19th-century Ottoman architecture were not merely places of prayer, but multifunctional centers of spiritual education shaped by Sufi discipline.

Keywords: Safranbolu, Hamidiye Mosque, Zaviye-Mosque, Cultural Heritage, Halvet Rooms.

Giriş

İslam mimari mirasının en zengin ve özgün katmanlarından birini, ibadet mekânları ile tasavvufi yaşamın iç içe geçtiği "çok işlevli" yapılar oluşturmaktadır. Erken dönem Osmanlı mimarisinden itibaren gelişim gösteren "zaviye-cami" veya "tabhâneli cami" tiplemesi, sadece toplu ibadet alanı sunmakla kalmamış; aynı zamanda eğitim, sosyal yardımlaşma ve manevi inziva (itikâf) gibi işlevleri tek bir yapı bünyesinde birleştirmiştir. Bu mekânsal kurgunun şekillenmesindeki temel etken, hiç kuşkusuz tarikat inanışlarının gündelik hayatı ve manevi disiplini düzenleme biçimidir. Tasavvuf kültürü, mimariyi sadece bir barınma alanı olarak değil, dervişin içsel yolculuğuna rehberlik eden sessiz bir öğretmen olarak kurgulamıştır.

19. yüzyıl Osmanlı mimarisinin geç dönem örneklerinden biri olan Safranbolu Hamidiye Camii, bu köklü geleneğin Anadolu taşrasındaki en karakteristik ve korunmuş temsilcilerinden biridir. Geleneksel konut dokusuyla dünyaca ünlü olan Safranbolu, aynı zamanda zengin bir tekke ve dergâh kültürüne de ev sahipliği yapmıştır. Yapı; bünyesindeki türbe, hazire ve çeşme ile küçük ölçekli bir külliye özelliği taşısa da onu asıl ayrıcalıklı kılan husus, mimari programına doğrudan dahil edilen on beş adet halvet odası ve tabhâne birimleridir. Özellikle Halvetiyye tarikatının bölgedeki varlığıyla doğrudan ilişkili olan bu eser, dini mimarinin sadece estetik bir kaygıdan ibaret olmadığını; aksine bir inanç disiplininin (halvet ritüelinin) fiziksel bir yansıması olarak nasıl inşa edildiğini somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Hamidiye Camii'ni Halvetîlik geleneği çerçevesinde ele alarak, yapının geçirdiği tarihsel dönüşümü ve barındırdığı özel mekânların tarikat uygulamalarıyla olan organik bağını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, caminin mimari detayları sadece teknik birer veri olarak değil, dervişin "seyr-i sülük" olarak adlandırılan içsel olgunlaşma yolculuğuna hizmet eden birer tasarım öğesi olarak değerlendirilecektir. Böylece somut bir kültürel miras olan cami yapısının, somut olmayan bir kültürel miras olan Halvetîlik düşüncesiyle nasıl bir bütün oluşturduğu; taşın ve ahşabın manevi bir arınma aracına nasıl dönüştüğü gözler önüne serilecektir.

2. Halvetî Tarikatı ve Halvetîlik

İslâm dünyasının en yaygın tasavvufi oluşumlarından biri olan Halvetiyye tarikatı, adını 14. yüzyılda yaşamış olan Ömer el-Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nisbetle almaktadır (Uludağ, 1997, s. 394). Tarikatın isimlendirilmesine temel teşkil eden "halvet" kavramı sözlükte, bireyin günahlardan sakınması ve ibadet yoğunluğunu artırması amacıyla ıssız yerlerde inzivaya çekilmesi anlamını taşımaktadır (Uludağ, 1997, s. 386).

Şirvanlı bir aileye mensup olan ve İlhanlılar dönemindeki askeri hizmetinin ardından amcası Ahî Muhammed'e intisap ederek manevi yolculuğuna başlayan Ömer el-Halvetî, zamanla tarikatın silsilesindeki en kritik figür haline gelmiştir (Tayşi, 2007, s. 65). Kendisine "Halvetî" unvanının verilmesi hususunda farklı rivayetler mevcuttur; bunlardan ilki, irşad faaliyetlerine ara vererek bir çınar ağacının kovuğunda ardı ardına kırk erbain çıkarmasıyla ilgilidir (Aşkar, 1999, s. 541). Bir diğer rivayet ise halvet zikrine olan düşkünlüğüyle bilinen amcası Ahi Muhammed'den bu lakabı tevarüs etmesi ve hayatını uzlet, zikir ve dış dünyadan kopuş ekseninde şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır (Şapolyo, 1964, s. 176; Sarıkaya, 2017, s. 2081).

Tebriz, Hoy ve Mısır gibi önemli merkezlerde irşad faaliyetlerini yürüten ve Tebriz'de vefat eden (Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, 1993, s. 344) Ömer el-Halvetî'nin ölüm tarihi kaynaklarda 750/1349-50 (Aşkar, 1999, s. 541) veya 800/1397-98 (Şapolyo, 1964, s. 176) olarak farklılık göstermektedir.

Azerbaycan coğrafyasında filizlenen Halvetiyye, zamanla Anadolu üzerinden Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan ve Güney Asya'ya kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'ya gelişi, Sadreddîn-i Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas vasıtasıyla gerçekleşmiş ve bu ekol Anadolu insanının manevi dünyasında derin izler bırakmıştır (Uludağ, 1997, s. 394; Sarıkaya, 2017, s. 2079).

Halvetiyye öğretisinin temelini nefsin tezkiyesi oluşturmakta; bu arınma süreci ise dil, kalp, ruh ve sır ile icra edilen zikir metodolojisine dayanmaktadır. Tasavvufun genel ilkeleri olan az yeme, az uyuma, az konuşma, inziva, zikir ve mürşide sadakat gibi esaslar, Halvetîlik'te büyük bir hassasiyetle uygulanmıştır (Uludağ, 1997, s. 394). 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte Türkiye'deki resmi faaliyetlerine son vermek durumunda kalan Halvetî tekkeleri, buna rağmen çeşitli bölgelerde varlıklarını ve ritüellerini sürdürmüşlerdir. Günümüzde de Balkanlar'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada tarikatın birçok kolu faaliyetlerine devam etmektedir (Uludağ, 1997, s. 394). Bu süreçte, çalışmamızın ana odağını teşkil eden Safranbolu'daki Halvetî dergâhı da Mehmed Hilmi Efendi'nin son postnişinliği döneminde kapılarını kapatmıştır (Gül, 2016, s. 132).

3. Hamidiye Camii'nin Zaviye-Cami Olarak Mekânsal Kurgusu

Hamidiye Camii, Safranbolu Çeşme Mahallesi, Mescit Sokak'ta 32 dış kapı numarası ile konumlanmaktadır. Yapı; kuzeydoğusunda yer alan bağımsız çeşmesi, doğu yönündeki Emin Efendi Türbesi ve haziresi ile birlikte bir külliye bütünlüğü sergilemektedir. Caminin avlusunun batı kanadında bulunan şadırvan ise yapının inşa dönemine ait olmayıp, sonradan eklenmiş bir unsurdur (Şekil 1-2).

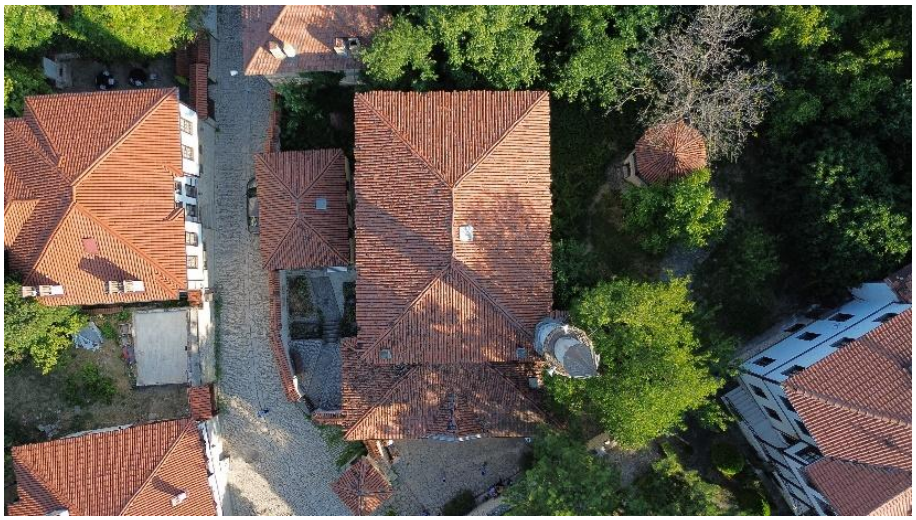

Şekil 1. Külliyenin havadan görünümü (Foto: M. Esat Güneş)

Şekil 2. Külliyenin yapılarının bulunduğu doğu tarafı (Foto: M. Esat Güneş)

Caminin kuzey cephesine bitişik olarak tasarlanan ve üç birimden oluşan mekân kurgusu, yapının fonksiyonel çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Camiye giriş, bu üçlü düzenlemenin merkezinde yer alan birim vasıtasıyla sağlanmaktadır. Söz konusu giriş bölümü, doğu ve batı yönlerinde yer alan tabhane (zaviye) odaları ile güneydeki harim kapısı arasında bir geçiş koridoru işlevi görmektedir. Giriş açıklığının üzerinde, cephe tasarımında çatı formunu da belirleyen üçgen bir kitabe yer almaktadır. Yaklaşık 165x45 cm boyutlarındaki bu kitabe, dörder kartuştan müteşekkil üç satırlık bir metni barındırmaktadır. Kitabe levhasının dış sınırlarında, sağ bölümde tarih dizini, sol bölümde ise hakkak imzası bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesiyle, celî sülüs hat ve kabartma tekniğiyle hazırlanan kitabenin (Şekil 3) okunuşu şu şekildedir (Karaca vd., 2013, s. 74-75):

Aşkla pervane gibi yanmış iken evvel / Sırf ademden olup ihya suret-i a'yân oldu / Mâ hasale kazup civarında defîn-i mürşid-i Hakk / Hamiyyet-i feyz-i kerem şâyi'ine gûyân oldu

Geceler oldu mutâf çend firiştâ-hâne / Her seher zikriyle bir hoş mevki'i ins-ü can oldu / Hamîdiye namını hoş verdiler bu ma'bede / Bir de İhsâniye yâdı demde-i ân oldu

Böyle bir lütf-i Hüdâ'ya ser-hazâr oldu sebeb / Nice eşrâfla anlar nâil-i gufrân oldu / Şevkiyâ söyle münâsib buna bir tâm tarih / Zağferanborullu bir ancak ne güzel ihsan oldu

Nemekahû Mehmed Mahfi / Sene 1301

Kitabede de açıkça belirtildiği üzere yapının özgün ismi Hamidiye ve İhsaniye'dir; ancak literatürde Mescit Camii (Gökoğlu, 1952, s. 249) veya Zulmiye Camii (Tunçözgür, 1999, s. 54) gibi farklı adlandırmalara da rastlanmaktadır. Halvetî tarikatı ile organik bağı bulunan bir dergâh-cami niteliğindeki eser, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı sürece değin bu işlevini sürdürmüştür. Yapı, son postnişin Mehmet Hilmi Efendi'den önce dergâhın riyasetinde bulunan ve aynı zamanda onun hocası olan Yazıköylü Mehmet Emin Efendi'ye nisbetle, bir dönem "Emin Efendi Dergâhı" olarak da isimlendirilmiştir (Tüzcü ve Gül, 2022, s. 154).

Şekil 3. Caminin giriş (kuzey) cephesinde bulunan kitabesi

Kitabe, yapının inşa tarihi olarak H.1301/M.1884 yılını vermektedir. Bu tarih, kitabenin son satırında ebcette kullanılan "katmalı tam tarih" tekniği uygulanarak ebced hesabı ile de tescil edilmiştir (Mutlu, 2024a, s. 774-775). Caminin zaviye bölümünü (tabhane odaları) harim mekânına bağlayan giriş aksında, harime geçişi sağlayan kapının üzerinde, bitkisel bezemelerle çevrelenmiş yatay elips formlu bir düzenleme içerisinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunmaktadır. Tuğra metninde *"Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer dâima"* ibaresi okunmaktadır. Tuğranın sağ üst kısmındaki mahlas bölümünde Sultan II. Mahmud'un *"Adlî"* olarak kullandığı mahlası yer alırken; alt bölümde, sol tarafta tuğrakeş *"Haşim"* imzası; sağ tarafta ise H. 1251 / M. 1835-36 senesini işaret eden tarih kaydı mevcuttur (Şekil 4) (Mutlu, 2024b, s. 290).

Girişinin Üst Bölümün Genel Görünümü

Girişin Üst Bölümünde Tuğra İstifi (Çizim: M. Mutlu)

Şekil 4. Hamidiye Camii Girişi Bölümü ve Camiye Giriş Kapısının Üzerindeki Tuğra

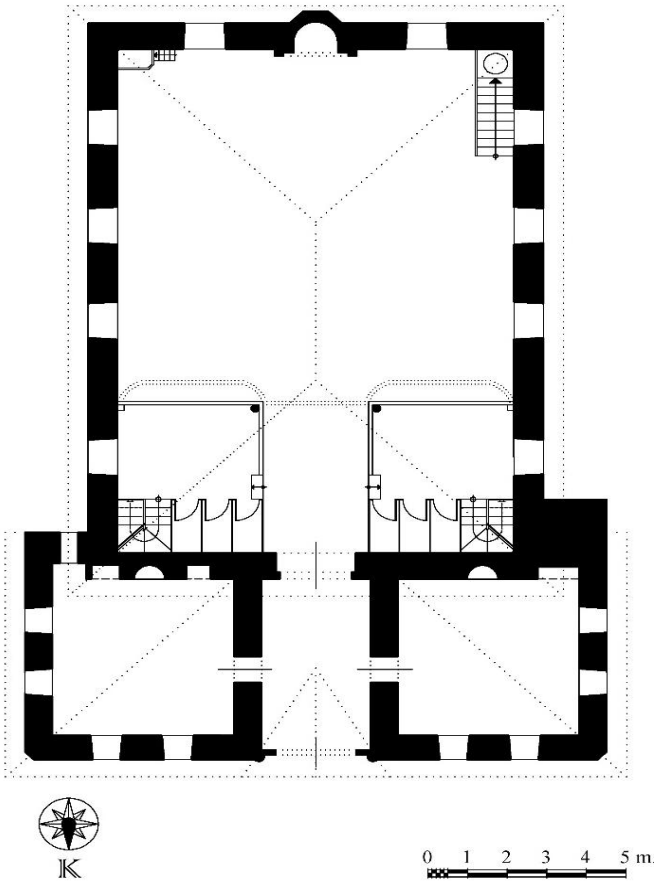

Zemin Kat Planı

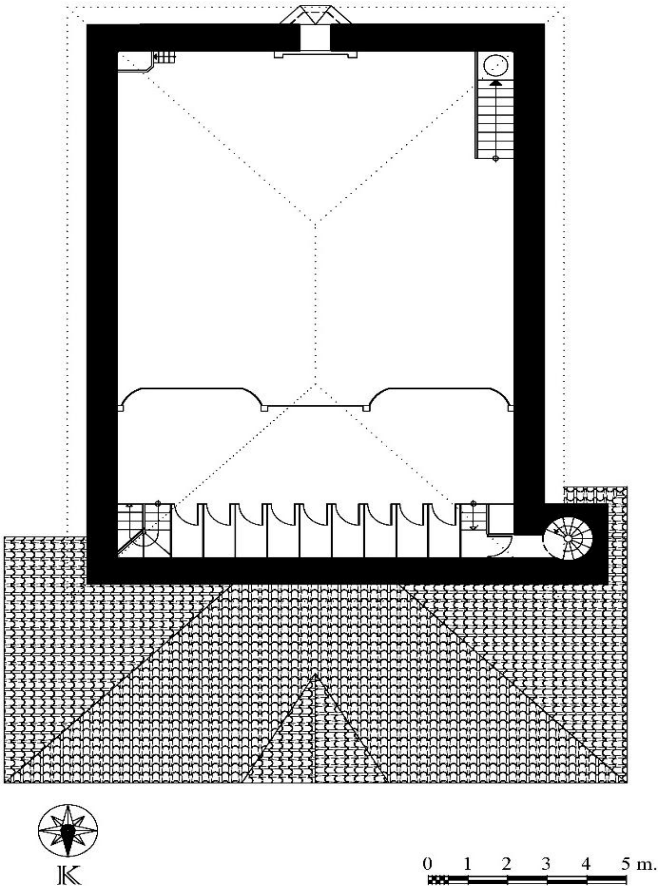

Mahfil Katı Planı

Şekil 5. Hamidiye Camii'nin Zemin ve Mahfil Kat Planları (Çizim: M. Mutlu)

Diğer taraftan, Sultan II. Mahmud'un, Mehmed Emin Efendi'nin mürşidi olan Şeyh Halil Efendi'yi İstanbul'a davet ettiği rivayet olunmaktadır. Halil Efendi'nin, ümmi olmasına rağmen saray uleması tarafından yöneltilen çetin sorulara verdiği yetkin cevaplarla büyük takdir topladığı; bu teveccühün bir neticesi olarak da bizzat Sultan'ın iradesiyle Safranbolu'ya bir dergâh-cami inşa edilmesinin kararlaştırıldığı değerlendirilmektedir. Bu süreç, son postnişin Mehmed Hilmi Efendi'nin de görev yapacağı söz konusu yapının tarihsel ve manevi arka planını oluşturmaktadır (Gül, 2016, s. 132-135).

Yapıya giriş, kuzey cephe ekseninde konumlanan ve üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrasını barındıran yaklaşık 4,85 x 2,75 m ölçülerindeki giriş birimi vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu merkezi birimin kuzey yönündeki kapısı harim mekânına açılırken, doğu ve batı duvarlarının orta aksına yerleştirilen kapılar ise yanlardaki tabhane (zaviye) odalarına geçiş imkânı sunmaktadır (Şekil 5).

3.1. Tabhane (Zaviye) Bölümü

Yapının kuzey cephesinde yer alan tabhane odaları, büyük oranda simetrik bir düzen sergilemekle birlikte içten içe yaklaşık 4,60 x 4,50 m ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. Her iki birimin aydınlatması; kuzey cephelerindeki ikişer pencere açıklığının yanı sıra, doğudaki odanın doğu duvarına, batıdaki odanın ise batı duvarına simetrik biçimde yerleştirilen ikişer pencere olmak üzere toplam dörder açıklık vasıtasıyla sağlanmaktadır (Şekil 5). Mekânsal ayrıntılar bağlamında; batıdaki odanın kuzeybatı köşesinde yer alan merdiven kürsüsü nedeniyle bu alan bir gömme dolap nişi olarak değerlendirilmiş, doğudaki odanın aynı aksında ise güney cepheye bakan ilave bir küçük pencere açıklığına yer verilmiştir. Birimlerin ısınma ihtiyacı, kuzey duvarlarının merkezine konumlandırılmış ocaklar aracılığıyla karşılanmaktadır (Şekil 5). Söz konusu ocakların nişleri günümüzde kapatılmış durumdadır.

Yaklaşık 70 cm kalınlığındaki duvarlardan oluşan zaviye bölümü, doğu ve batı yönlerinde cami ana kütlesinden yaklaşık 160 cm dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Tabhane bölümünün üst örtüsü üç omuz çatı şeklinde düzenlenmiştir. Giriş aksının üzerinde yükselen üçgen formlu kalkan duvar, kırma çatı ile çözümlenerek ana çatı sistemiyle kombine edilmiş ve böylece giriş bölümü mimari açıdan daha tanımlı hale getirilmiştir (Şekil 6). Yapının tüm çatı yüzeyleri alaturka kiremit ile kaplanmıştır (Şekil 1, 2, 5, 6).

Şekil 6. Hamidiye Camii Giriş Cephesi

3.2. Harim Mekânı

Düz ahşap tavanlı bir kurguyla inşa edilen caminin harim mekânı, içten içe kuzey-güney doğrultusunda 14,60 x 10,00 m ölçülerine sahiptir. Plan düzleminde belirgin bir simetri sergileyen yapının kuzey bölümünde iki katlı bir mahfil düzenlemesi, bu mahfilin kuzey aksına ise halvet odaları yerleştirilmiştir. Yaklaşık 75 cm kalınlığındaki beden duvarları taş malzemeden inşa edilmiş olup hem içten hem de dıştan sıvanarak koruma altına alınmıştır. Yapının minaresi ise harimin kuzeybatı köşesinde yükselmektedir (Şekil 5).

Mekânın aydınlatması; doğu ve batı cephelerine simetrik olarak yerleştirilen dörder, mihrabın her iki yanında bulunan birer adet olmak üzere aynı kotta düzenlenen on pencerenin yanı sıra, mihrabın üzerinde daha üst seviyede yer alan bir adet pencere ile sağlanmaktadır (Şekil 5-7).

Mihrap nişinin silindirik gövdesi, kalem işi boyama tekniğiyle bir perde görünümü kazanırken; kavsara kısmı dilimli kubbe formunda boyanarak hareketlendirilmiştir. Kavsara ile silme arasındaki boşlukta ise sekiz köşeli bir yıldızla bütünleşen istiridye motifi dikkat çekmektedir.

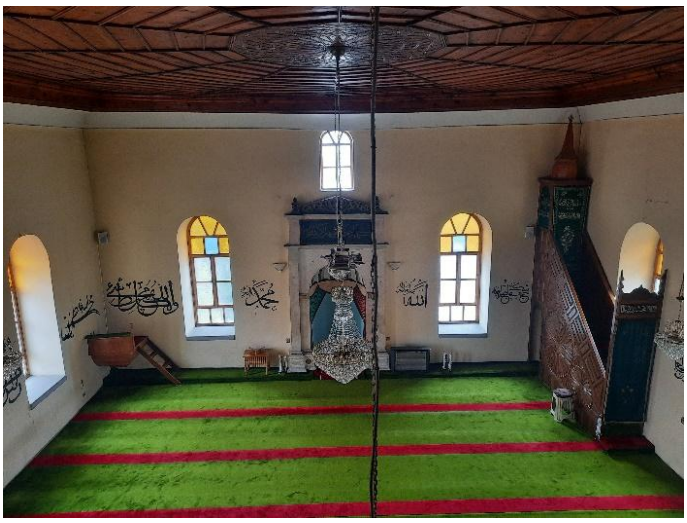

Kıble Duvarı Görünümü

Batı Duvarı Görünümü

Doğu Duvarı Görünümü

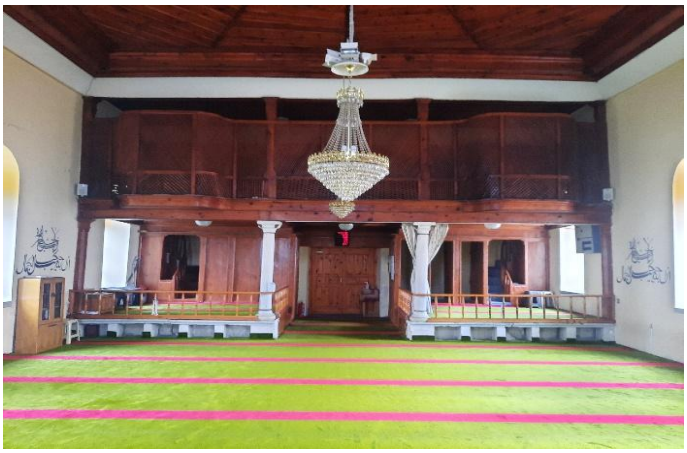

İç Mekân Kuzey Bölümü Görünümü

Şekil 7. Hamidiye Camii İç Mekân Görünümleri

Harim mekânının güneybatı köşesinde yer alan ahşap minber, teknik ve estetik açıdan özenli bir işçilik sergilemektedir. Minberin geniş yüzeyleri çakma tekniğiyle oluşturulmuş üç büyük yıldızla bezeliyken; korkuluk ve şerefe altı bölümleri yatay ve dikey aynalık tablalarının şaşırtmalı dizilimiyle şekillendirilmiştir. Güneydoğu köşedeki vaaz kürsüsü ise genel tasarıma kıyasla oldukça sade bir formda bırakılmıştır (Şekil 7).

Kıble duvarının merkezinde taş malzemeden imal edilmiş mihrap yer almaktadır. Duvar yüzeyinden bir miktar dışa taşırılarak vurgulanan mihrabın her iki yanındaki sütunçeler, ön yüzleri boş panolarla tezyin edilmiş kaidelere oturmaktadır. Bu ayaklar üst kısımda profilli silmelerle nihayetlenmektedir. Silme hattının üzerinde, daha kısa boyutlu ayakların kullanımıyla oluşturulan kitabelik panosu, benzer şekilde bir silme ile sonlandırılmıştır. Pano içerisine, cami mimarisinde gelenekselleştiği üzere Âl-i İmrân Suresi'nin 37. Ayeti'nden bir bölüm *(Küllemâ dehale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâb)* hakkedilmiştir. Mihrap düzenlemesi en üstte bir taçlık ile tamamlanmaktadır.

İç mekânın duvarları hat sanatı örnekleriyle tezyin edilmiştir. Mihrap nişinin batı tarafında *"Allah Celle Celâlühü"* (Azameti yüce, şanı ulu olan Allah) ve onun doğusunda *"Habîbî melîh lâ fîhi şekl-i melîh"* (Sevgilim güzeldir, onda (kusur) yoktur, şekli/görünüşü güzeldir) ifadesi yer almaktadır. fadesi yer almaktadır. Nişin doğu tarafında ise *"Muhammed 'aleyhi's-selâm"* ibaresi ile daha doğuda bulunan *"Vallâhü bi-külli şey'in muhît"* (İyi bilin ki O (Allah), her şeyi kuşatandır) ayeti mekânın manevi atmosferine katkı sunmaktadır.

Harim mekânının doğu duvarında dört adet hat levhası bulunmaktadır. Kuzeyden güneye doğru ilk istifte *"İnnallâhe cemîlün yuhibbü'l-cemâl"* (Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever) hadis-i şerifi yer almaktadır; bu ibarenin hemen üzerinde yer alan metin ise fiziksel deformasyon ya da üslup özellikleri nedeniyle henüz çözümlenememiştir. Doğu duvarındaki diğer levhalarda sırasıyla *"Ve mâ tevfîkî illâ billâh"* (Başarım ancak Allah'ın yardımı iledir), *"Re'sü'l-hikmeti mehâfetullâh"* (Hikmetin başı Allah korkusudur) ifadeleri ile en güney uçta *"Allah, Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan, Hüseyin"* isimlerinden oluşan Ehl-i Beyt tertibi yer almaktadır.

Batı duvarındaki üç yazıdan güneye yakın olan ilki *"Ve mâ erselnâke illâ rahmeten li'l-'âlemîn"* (Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik) ayetidir. Duvarın merkezinde *"Hâzâ min fazl-i Rabbî"* (Bu Rabbimin lütfundandır) ibaresi, kuzey kanadında ise doğu duvarındakiyle simetrik olarak tekrarlanan *"İnnallâhe cemîlün yuhibbü'l-cemâl"* hadis-i şerifi bulunmaktadır. Bu son levhanın üzerinde de yine doğu duvarında olduğu gibi henüz okunamamış bir ibare mevcuttur.

Caminin kuzey bölümünde, yapının tasavvufi kimliğiyle doğrudan ilişkili olan iki katlı mahfil düzenlemesi yer almaktadır. Kâgir zemin üzerinde yaklaşık 50 cm yükseltilen bu bölümün zemin katında, sağ ve sol kanatlarda simetrik olarak konumlandırılmış üçer adet ahşap halvet hücresi bulunmaktadır. Beden duvarlarına bitişik olarak yerleştirilen merdivenler mahfilin üst katına erişimi sağlamaktadır. Üst katta, batıdaki merdiven hattı minare yoluna, doğudaki merdiven ise çatı arasına bağlanmaktadır. Mahfilin ikinci katında, merdiven boşlukları arasında ahşap bölmelerle tefrik edilmiş dokuz adet daha halvet hücresi mevcuttur (Şekil 8). Bu katın harim yönündeki taşıyıcı sistemini, merkezde iki adet dairesel kâgir sütun ile yanlarda duvara gömülü iki adet ahşap sütun oluşturmaktadır (Şekil 7).

Caminin üst örtüsü, döneminin nitelikli işçiliğini yansıtacak şekilde ahşap kaplamalı olarak tasarlanmıştır. Tavanın merkezinde yer alan onikigen formlu göbek düzenlemesi, geometrik bir kurguyla kademeli olarak genişlemektedir. Bu kurguda, merkezdeki on sekiz köşeli yıldız motifi dışa doğru gelişerek otuz altı köşeli bir yıldıza dönüşmekte ve sonraki iki kademede de bu sayısal düzen korunmaktadır. Onikigen dış çerçeveye ulaşıldığında ise yıldız formları ölçek değiştirerek yirmi dört köşeli bir yapıya evrilmektedir.

Alt Kat Mahfilde Bulunan Halvet Odaları (Doğu)

Alt Kat Mahfilde Bulunan Halvet Odaları (Batı)

Üst Kat Mahfilde Bulunan Halvet Odaları

Şekil 8. Hamidiye Camii Halvet Hücreleri

Bu onikigen merkezli geometrik düzenleme, dışa doğru genişleyen bir istif anlayışıyla tüm tavan yüzeyini kaplamaktadır. Ahşap elemanların birleşim yerleri, titiz bir işçilikle uygulanan çıtalarla kapatılmış; böylece tavan sathında hem teknik bir bütünlük hem de estetik bir hareketlilik meydana getirilmiştir (Şekil 9).

Caminin minaresi, batı yönünde ve harim mekânının kuzeybatı köşesinde konumlandırılmıştır. Kare formlu bir kaide üzerinde yükselen tek şerefeli taş minare, gövde yapısıyla dikkat çekmektedir. Şerefeye kadar olan bölümde uygulanan içbükey yivler, dairesel formu hareketlendirerek çokgen bir görünüm meydana getirmiştir (Şekil 10).

Metal korkuluklarla çevrelenen şerefeye geçişte, kademeli silmelerden oluşan bir geçiş elemanı kullanılmıştır. Minarenin üst kısmında yer alan külah bölümü ise tepesinde hilalin bulunduğu üç bölümlü bir alemle nihayetlenerek dikey vurguyu tamamlamaktadır (Şekil 10).

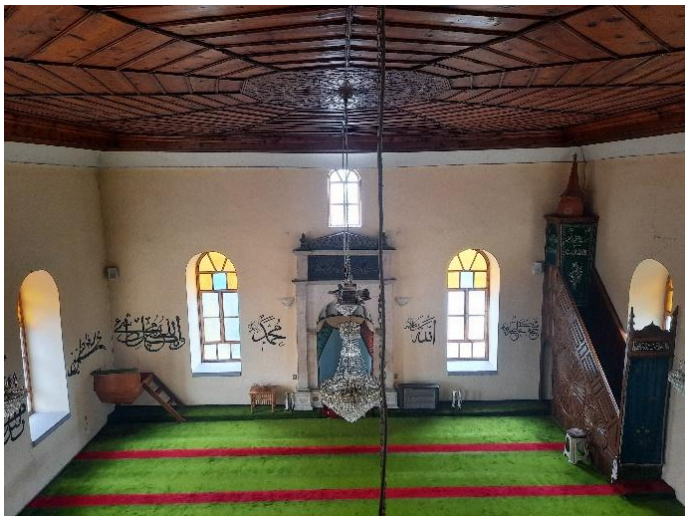

Harim genel görünümü

Tavan süslemesi

Şekil 9. Hamidiye Camii harim mekânı ve mekânın tavan görünümü

Genel Görünüm

Şeref ve Külah görünümü

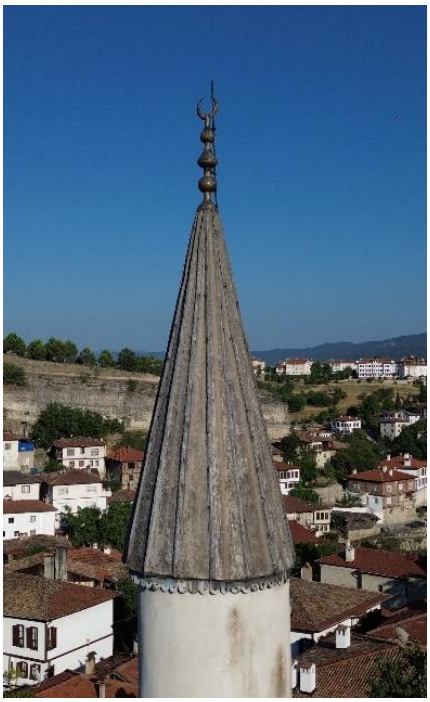

Külah ve Alem görünümü

Şekil 10. Hamidiye Camii minaresi

Yapının üst örtüsü kırma çatı sisteminden oluşmaktadır. Bu örtü sistemi, geleneksel dokuyla uyumlu bir biçimde alaturka kiremit ile kaplanarak tamamlanmıştır (Şekil 1, 5).

4. Hamidiye Camii'nde Halveti Tarikatı'nın Mekânsal İzleri

Hamidiye Camii hem ibadet alanı kurgusu hem de süsleme özellikleri bakımından geleneksel cami mimarisinin temel özelliklerini yansıtan bir tasarıma sahiptir. Yapının asıl ayırt edici ve özgün yanını ise her iki kattaki mahfil bölümlerine yerleştirilmiş olan halvet odaları oluşturmaktadır. Bir dönem *"Emîn Efendi Dergâhı"* olarak da anılan caminin bünyesindeki 15 adet halvet odası, Safranbolu ve çevresindeki Halvetî tarikatı mensuplarının manevi inzivaya çekildikleri bir merkez görevi görmüştür. Mimari mekânın bu özel kullanımı, doğrudan tarikatın kurucusu Ömer el-Halvetî'nin sistemleştirdiği tasavvuf düşüncesinden beslenmektedir.

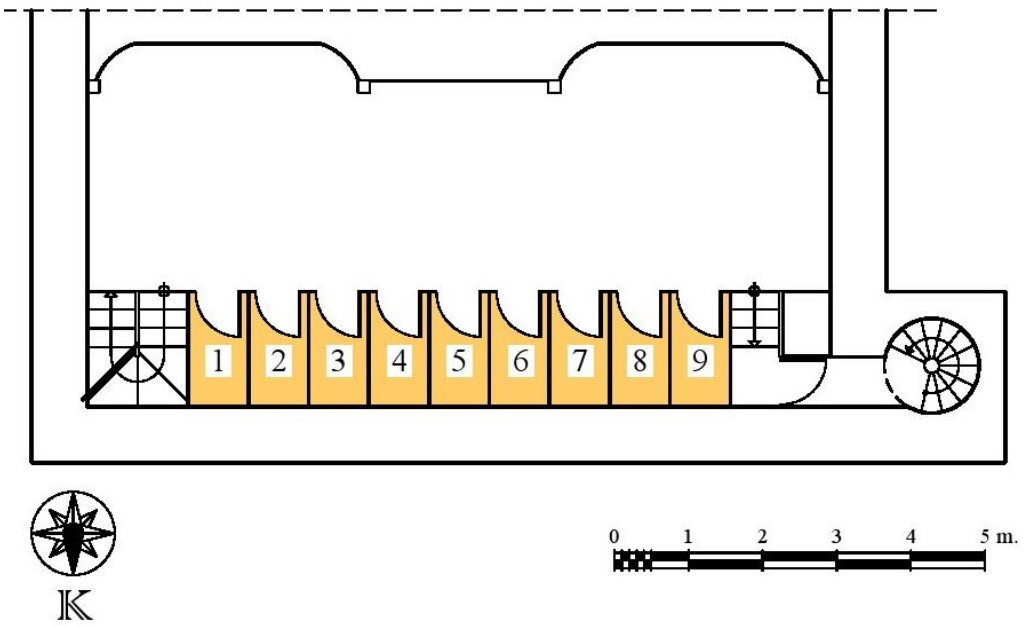

Üst Kat Mahfilinde Halvet Odaları

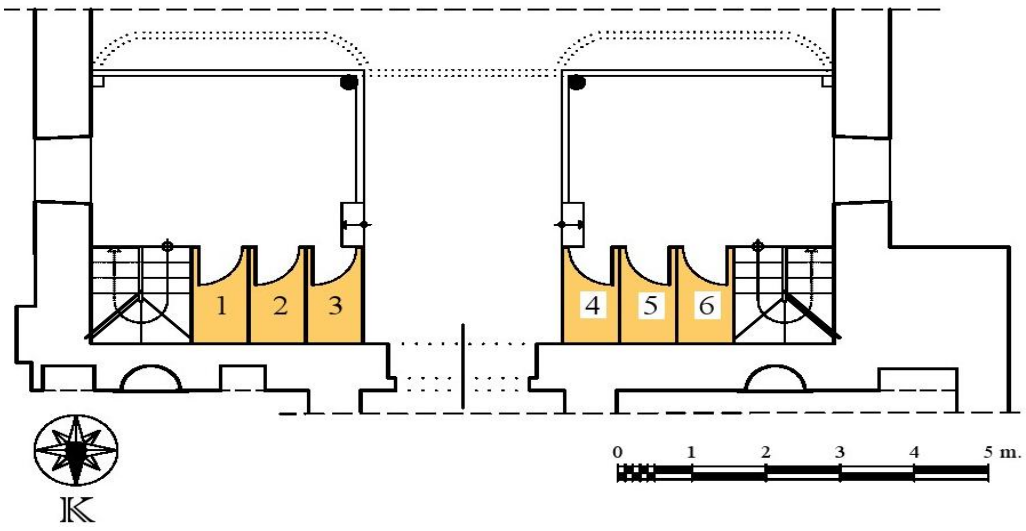

Zemin Kat Mahfilinde Halvet Odaları

Şekil 11. Hamidiye Camii halvet odaları (M. Mutlu, 2026)

Ömer el-Halvetî, dervişin olgunlaşma sürecini *"dört ölüm"* (*mevt*) benzetmesi üzerinden açıklayarak manevi gelişimi fiziksel bir disipline bağlamıştır. Bu öğretiye göre kişi; nefsin arzularıyla mücadele ederek *"kızıl ölümü"*, karşılaştığı zorluklara sabrederek *"siyah ölümü"*, elindekiyle yetinip kanaat ederek *"yeşil ölümü"* ve az yiyip içerek *"beyaz ölümü"* deneyimlemelidir (Tayşi, 2007, s. 65). Hakk'a ulaşmanın ancak bu manevi aşamalardan geçerek mümkün olabileceğini savunan bu düşünce yapısı, zikir geleneğiyle birleşerek mimari karşılığını dar ve loş halvet hücrelerinde bulmuştur. Böylece bu küçük odalar, sadece fiziksel birer yer olmanın ötesine geçerek, Halvetîlik felsefesinin uygulandığı ve kişinin içsel arınmasını gerçekleştirdiği birer düşünce merkezine dönüşmüştür.

Alt katta bulunan 6 adet halvet hücresi yaklaşık 155x75 cm iç ölçülerine sahip olup, neredeyse bir kişinin dahi uzanarak uyuyamayacağı darlıkta tasarlanmıştır. Tamamen sade bir anlayışla inşa edilen bu hücrelerde aydınlatma amaçlı herhangi bir pencere bulunmamaktadır. Mekânlara giriş, bir kişinin ancak geçebileceği dar ve tek kanatlı kapılar aracılığıyla sağlanmaktadır (Şekil 11).

Üst kat mahfili ve parmaklıklar

Üst kat halvet odaları

Şekil 12. Hamidiye Camii üst kat mahfili ve üst kat halvet odaları

Üst katta bulunan 9 adet halvet hücresi de alt kattakilerle benzer boyutlardadır. Bu kattaki hücrelerin farkı, ahşap giriş kapılarının üst bölümlerine kemer formu verilmiş olmasıdır. Bu bölümü doğrudan aydınlatan bir pencerenin bulunmaması ve caminin ana ibadet alanı ile bu kısmı ayıran parmaklıkların hem sık hem de yüksek tutulması, bilinçli bir loşluk elde etme isteğinin sonucu gibi görünmektedir. Caminin tek sıra pencere düzenine sahip olması ve üst seviyede yalnızca mihrap üzerinde tek bir pencereye yer verilmesi de bu mekânsal tercihi desteklemektedir. Bu yüksek parmaklıklar, halvet gibi özel ve gizli tutulan bir uygulamanın topluma açık alanla sınırını belirleyen bir perde görevi de üstlenmektedir (Şekil 11-12).

Halvet hücrelerinin dar tutulması ve girişlerin kısıtlı yapısı, tasavvuf felsefesindeki *"ölmeden önce ölmek"* ilkesinin mimariye yansımasıdır. Bu açıdan bakıldığında, hücrelerin dar ve karanlık yapısı, bedenin sonsuz yaşamdaki durağı olan mezarı simgelemekte ve dervişin dış dünyadan koparak kendi içine yönelmesine zemin hazırlamaktadır.

5. Sonuç

Safranbolu Hamidiye Camii üzerinde yapılan bu inceleme, yapının klasik Osmanlı cami mimarisinin standart bir örneği olmanın ötesinde, Halvetîlik tarikatının derin tasavvufi öğretilerini mimari birer veriye dönüştüren özgün bir kimliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma kapsamında değerlendirilen mimari unsurlar, hat levhaları ve özellikle de halvet hücreleri, somut kültürel miras olan mimari doku ile somut olmayan kültürel miras olan tarikat disiplini arasındaki kopmaz bağı gözler önüne sermektedir.

İnşasından itibaren *"Emin Efendi Dergâhı"* olarak da anılması ve bünyesinde barındırdığı on beş adet halvet odası, yapının sosyal ve dini işlevinin sadece cemaatle namaz kılmakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bir manevi eğitim merkezi (zaviye-cami) olduğunu kanıtlamaktadır. Ömer el-Halvetî'nin sistemleştirdiği *"dört ölüm"* metaforu ve *"ölmeden önce ölmek"* felsefesi, bu yapıda taş ve ahşabın sessiz diline tercüme edilmiştir. Hücrelerin dar, penceresiz ve karanlık yapısı, dervişin dünyevi bağlarından sıyrılarak kendi içsel yolculuğuna çıkması için tasarlanmış birer *"sembolik mezar"* niteliğindedir. Bu durum, soyut bir inanç sisteminin fiziksel mekânı nasıl şekillendirdiğini gösteren en somut örneklerden biridir.

Ayrıca, yapının iç mekânındaki *"Allah güzeldir, güzeli sever"* gibi seçilmiş hadisler ve ayetler, Halvetiyye'nin estetik ve ahlak anlayışını duvarlara nakşederek görsel bir zikir alanı oluşturmuştur. II. Mahmud tuğrasından 19. yüzyılın sonundaki tamir kitabesine kadar uzanan tarihsel veriler ise yapının Osmanlı devlet hiyerarşisi ve yerel dindar halk arasındaki köprü rolünü belgelemektedir.

Sonuç olarak Hamidiye Camii; mimari formları, süsleme programı ve halvet odalarıyla Safranbolu'nun geleneksel sivil mimarisi içinde istisnai bir konumdadır. Bu yapının korunması, sadece fiziksel bir binanın yaşatılması değil, aynı zamanda Anadolu'nun manevi genetiğini oluşturan Halvetîlik gibi köklü bir somut olmayan kültürel mirasın hafızasının da geleceğe aktarılması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda eser, mimari ile inanç sistemlerinin birleşerek nasıl bütünsel bir miras oluşturduğuna dair akademik yazın için önemli bir model teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

Aşkar, M. (1999). Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (1): 535-564.

Gökoğlu, A. (1952). Paphlagonia, C.1. Kastamonu.

Karaca, R., Yücedağ, İ. ve Kılavuz, B. N. (2013). *Safranbolu Kitabeleri*, İstanbul: Safranbolu Araştırmaları Merkezi.

Mutlu, M. (2024a). Safranbolu Tarihî Yapı Kitabelerinde Ebcedle Tarihlendirme. *Sanat Tarihi Dergisi*, *33*(2), 761-789.

Mutlu, M. (2024b). Safranbolu Tarihi Yapılarında Bulunan Padişah Tuğraları. Avrasya Uluslararası 11. Sosyal Bilimler Kongresi, Kongre Kitabı, 286-298.

Sarıkaya, F. (2017). Halvetiyye Tarikatının Kurucusu Meselesine Dair Yeni Bir Değerlendirme ve Revak Sultan. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 6(3): 2078-2095.

Şapolyo, E. B. (1964). *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Tayşi, M. S. (2007). Ömer el-Halvetî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 34)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. (65)

Tunçözgür, Ü. (1999). *Dünü ve Bugünü ile Safranbolu*. Safranbolu.

Uludağ, S. (1997). Halvet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 15)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. (386)

Uludağ, S. (1997). Halvetiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C. 15)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi. (393-395)

Mahmud Cemaleddin el-Hulvî. (1993). Lemezât-ı Hulviyye Ez-Lemât-ı Ulviye, (haz.) Mehmet Serhan Tayşi, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Tüzcü, C., Gül, H. (2022). Safranbolu'da Halvetiyye-i Şâbâniyye Geleneği ve Son Postnişin Mehmed Hilmi Efendi. *Sufiyye*, 12: 151-184.

Gül, H. (2016). Safranbolulu Halvetî-Şa'bânî Şeyhi Yazıköylü Mehmet Emin Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tekkesi, *Dünden Bügüne Safranbolu'da Dini Hayat*, ed. Hür Mahmut Yücer. Safranbolu: Safranbolu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

BARINMA KAVRAMINA YENİ YORUM: SOS 2024 İÇİN YENİLİKÇİ VE UYGULANABİLİR BİR MODEL ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi, Olcay Türkan YURDUGÜZEL
Yozgat Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, kentsel koruma, restorasyon, kentsel arkeoloji, katmanlaşma, olcay.turkan@yobu.edu.tr, 0000-0002-7877-1732

Özet

Türkiye'de meydana gelen ve büyük yıkımlara yol açan deprem gerçeği, acil durum sonrası barınma stratejilerinin yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma, İSMD tarafından 2024 yılında düzenlenen "Geçici Barınma Senaryoları" yarışması kapsamında geliştirilen, kullanıcı odaklı ve yenilikçi bir mimari tasarım önerisini sunmaktadır. Tasarımın temel motivasyonu, afet sonrası ortaya çıkan barınma ihtiyacına sadece fiziksel bir sığınak olarak değil, sosyal ve psikolojik bir yaşam alanı olarak yaklaşmaktır. Proje süreci; kullanıcı sayısındaki değişkenlik, demografik çeşitlilik, komşuluk ilişkileri ve sosyalleşme imkânları gibi belirleyici parametreler üzerinden kurgulanmıştır. Tasarımda "esneklik" ve "sürdürülebilirlik" kavramları merkeze alınarak, modüler yapının farklı mekân senaryolarına adapte olabilme potansiyeli maksimize edilmiştir. Bu bağlamda, statik ve tek tip yerleşimlerin aksine; cephe hareketliliği ve estetik kaygıların da sürece dahil edildiği özgün bir model geliştirilmiştir. Çalışmanın en ayırıcı yönü, yapı üretim sürecinde yeni malzeme arayışlarına giderek hem çevresel etkileri minimize eden hem de hızlı kuruluma imkân tanıyan alternatifleri tartışmaya açmasıdır. Önerilen model, afet sonrası barınma sorununa dayanıklı, insan ölçeğine duyarlı ve gelecekteki ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte, bütüncül bir çözüm sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Barınma, Esneklik, Yarışma Deneyimi, Yenilikçi Fiber Malzeme

A NEW INTERPRETATİON OF THE CONCEPT OF HOUSİNG: AN INNOVATİVE AND APPLİCABLE MODEL PROPOSAL FOR SOS 2024

Assist. Prof. Dr., Olcay Türkan YURDUGÜZEL

Yozgat Bozok University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture, urban conservation, restoration, urban archaeology, stratification, olcay.turkan@yobu.edu.tr, 0000-0002-7877-1732

Abstract

The reality of earthquakes in Turkey, which lead to devastating destruction, necessitates a fundamental reconsideration of post-emergency housing strategies. This study presents a user-centered and innovative architectural design proposal developed within the scope of the "Temporary Housing Scenarios" competition organized by ISMD in 2024. The primary motivation of the design is to approach the housing need arising after a disaster not merely as a physical shelter, but as a social and psychological living space. The project process is structured around decisive parameters such as variability in the number of users, demographic diversity, neighborhood relations, and socialization opportunities. By centering the concepts of "flexibility" and "sustainability," the potential of the modular structure to adapt to different spatial scenarios has been maximized. In this context, contrary to static and uniform settlements, a unique model has been developed in which facade mobility and aesthetic concerns are also integrated into the process. The most distinctive aspect of the study is that it opens up a discussion on alternatives that both minimize environmental impacts and allow for rapid installation by seeking new materials in the building production process. The proposed model aims to offer a holistic solution to the post-disaster housing problem that is resilient, sensitive to the human scale, and capable of responding to future needs.

Keywords: Earthquake, Housing, Flexibility, Sustainability, Innovative Fiber Material, Energy Conservation.

GİRİŞ

Ülkemizde yaşanan doğal afetlerin sebep olduğu yıkım kentlerin fiziksel dokusunda büyük kayba neden olmaktadır. Fiziksel yıkımla birlikte yerleşimlerin terk edilmesi kent dokusunun bozulması kaçınılmaz olmaktadır. Doğal afetlerin yaşanma potansiyeli olan ülkelerin yerleşimlerde yapılaşma sürecinde afetlerden etkilenmeyecek yer seçimi ve yapılaşma kararlarını verme konusunda bilinçli olması önem taşımaktadır. Ancak ülkemizde de karşılaşılan sorunlar arasında afetlerin yok sayılarak yapılaşma kararlarının verildiği görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak yaşanan ya da öngörülen doğal afetlerden etkilenme oranının yüksek olma ihtimali kaçınılmazdır. Doğal afetlerden özellikle depremin ülkemizde bugüne kadar neden olduğu can kaybı ve hasar oldukça yüksek oranlardadır. Yaşanan son büyük deprem olan 6 Şubat depremi Türkiye'nin en yıkıcı ve ölümcül felaketi olarak tanımlanmaktadır. 11 kentin öncelikli olarak etkilendiği depremde 53 binden fazla can kaybı olduğu ve kentlerde yıkım oranının fazla olduğu bilinmektedir. Yapılaşmanın depreme uygun olarak şekillenmesinin kaçınılmaz olduğu ülkemizde yanlış imar politika ve uygulamaları can kayıplarının öncelikli sebebi olmaktadır. Bu kapsamda, içinde mimarlığın da olduğu farklı pek çok disiplin can kayıplarının önlenmesi amacıyla depreme uygun yapı tasarımı konusunda yeni fikirler üretme çabası içindedir. Ayrıca, deprem yaşayan kentlerde yaşanan yıkımlar nedeniyle acil barınma yapılarına ihtiyaç duyulması, deprem yaşanmadan önce verilen bazı kararlarla depreme hazırlık yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Depremin yaşandığı sürece bağlı olarak iklim koşullarının elverişsiz olması barınma yapılarının ihtiyacını palyatif çözümler dışında düşünülmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma kapsamında, 2024 yılında İstanbul Serbest Mimarlar Derneği tarafından ilan edilen "S.O.S. İstanbul 2024, Kartal-Geçici Barınma Senaryoları" yarışmasına katılan bir projenin sunulması amaçlanmaktadır. Projenin özgün tasarım fikri olarak belirlenen "esneklik ve sürdürülebilirlik" kavramları çerçevesinde konut ve sosyal ihtiyaçların karşılanacağı mekanlar üretilmiştir. Üretilen konut birimlerinin kullanıcı ihtiyacına cevap veremediği durumda yine esneklik kavramı çerçevesinde birim sayısının artırılarak kullanım yoğunluğunda gerekli artışın sağlanması için öneriler modelde sunulmuştur. Ayrıca, proje önerisinde konutların üretim malzemesi olarak tercih edilen elyaf karışımlı fiber ile sürdürülebilir ve yenilikçi üretim önerisi sunulmuştur. Fiber malzemenin yapı malzemesi olarak kullanımında sağladığı avantajlar değerlendirilerek konut birimlerinin üretiminde modele entegre edilmiştir. Esneklik ve sürdürülebilirlik kavramları kapsamında modelde geliştirilen öneri detayları bulgular başlığında sunulmuştur. Yarışma için hazırlanan proje önerisinin akademik ve diğer ortamlarda bilinerek farkındalık oluşturmak ve yenilikçi önerilerin yapı üretim süreçlerine katkı sağlaması hedeflenmektedir.dahil ederek buraya yazınız.

Yarışma için hazırlanan 74120 rumuzlu proje 2024-2025 Eğitim Öğretim yılı Güz Döneminde Stüdyo 7 dersi kapsamında Büşra KARAKUŞ tarafından hazırlanmıştır. Yazarın danışman olarak destek olduğu proje önerisi eğitim dönemi süresince devam etmiştir. Yarışmanın ilan edildiği tarihten sonra Kartal'da belirlenen alan öğrenci tarafından yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır. Alanı çevreleyen yapıların işlev, gabari, cephe özellikleri ve kat yükseklikleri belirlenmiştir. Ayrıca alanın kent içindeki konumu, manzara ve hâkim rüzgâr yönü ile ulaşım alternatiflerinin tespiti yapılmıştır. Yarışmanın web sayfasında ilan edilen şartname elde edilerek, ihtiyaç duyulacak veriler ve tasarımcıdan üretmesi beklenen önemli kriterler belirlenmiştir.

1. YÖNTEM

Mimarlık eğitimi alan öğrenciler için oldukça değerli bulunan mimari yarışma deneyimi bu çalışma kapsamında sunulmaktadır. Çalışmanın yöntemi olarak, bir eğitim öğretim dönemine yayılan tasarım sürecinin görseller üzerinden sunulması olarak tanımlanabilir. Yarışmada istenenlerin araziye yerleşim, işlev tercihleri, mekân büyüklükleri, açık-kapalı alan ilişkisinin kurgulanması, yapım sisteminin seçimi, cephe kararları, gabari ve malzeme seçimi gibi kararların tasarım sürecine dahil olduğu anlar belirtilerek sürecin ilerleyişinin ve sonuca

ulaşması aktarılmıştır. Öğrenci Büşra KARAKUŞ tarafından görselleştirilen önerinin bahsedilen aşamalar kapsamında görselleri sunulmuştur.

3. VERİ

İstanbul Serbest Mimarlar Derneği yarışma kapsamında bazı bilgileri web sayfasında ilan etmiştir. Yarışma alanının sınırlarını gösteren Google Earth verisi, alanın drone çekimleri, halihazır çiziminin olduğu AutoCAD dosyası, teslim paftasının detaylarını içeren pafta altlığı ve şartnameye ulaşılarak tasarım yapılacak alan hakkında bilgi elde edilmeye çalışılmıştır. Öğrencinin alanı yerinde inceleyerek deneyimlemesi ile birlikte alanın tasarım kararlarının belirlenmesine başlanmıştır (İSMD).

Mimarlık Bölümü öğrencilerine yönelik olarak başlatılan fikir yarışması, kentleri ilgilendiren doğal afet riski ve beraberinde gelen kentsel dönüşüm konusunu merkeze alan bir yarışmadır. Bu sorunlar kapsamında, konut değiştirmek zorunda kalan kullanıcılara İstanbul/Kartal örneği için sunulan konut ve sosyal mekân önerileri ile hayata geçirilebilecek fikirlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Deprem ve kentsel dönüşüme bağlı olarak ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ve farklı kullanım yoğunluğuna cevap verebilecek tasarım kararlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Tasarımda akılcı, özgün ve nitelikli tasarımlar beklenirken aynı zamanda yenilikçi çözümlerin sunulması ve kentsel farkındalığın yüksek olduğu proje önerilerinin sunulması yarışma jürisi tarafından beklenmektedir (İSMD).

Yarışmanın şartnamesinde tasarım sürecini ve kararları etkileyecek şartlar bulunmaktadır. Tasarım ürünü ve süreci için önemli olan şartları belirtirsek; özellikle deprem gibi doğal afetlerin ardından toplumun yenilenme sürecinde ortaya çıkan ve sosyal yapıyı etkileyen geçicilikler, değişen ve farklılaşan komşuluklar ile farklı sosyal sınıfların bir arada bulunmasına bağlı adaptasyon sorunlarının ve erişilebilirlik konularına çözüm üreten yeni fikirlerin sunulması beklenmiştir. Buna bağlı olarak Kartal'da belirlenen alanda farklı sosyokültürel ve sosyoekonomik yapıya sahip kullanıcıların barınacağı ve bir arada yaşam sürecekleri tasarım ürünlerinin sunulması gerekmiştir (İSMD).

Tasarım karalarının verilmesinde ve süreci belirlemesi konusunda bazı kriterler yine şartnamede sunulmuştur. Yarışmanın temel kavramı olan geçicilik kavramına esnekliğin de eklenerek farklı sürelerde kullanılabilme durumu olan konutların demografik (tek kişi, çekirdek/geniş aile vb.) olarak farklılaşan kullanıcılar tarafından kullanılmasına olanak tanıması istenmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları için 6 ay ile 2 yıl sürebileceği öngörüsü ile tasarlanacak alanın değişen sürelerde, demografik olarak değişen kullanıcıların ve değişen kullanım yoğunluğunun olacağı belirtilerek bu değişkenliğe cevap verebilecek nitelikte öneriler sunulması beklenmiştir (İSMD).

Yarışmaya sunulacak proje önerilerinde temel işlevin konut olduğu belirlenmiş bunun yanı sıra tasarımcı tarafından önerilecek sosyal donatı mekanları olması gerektiği belirtilmiştir. Tasarım yapılacak alan İstanbul gibi bir metropol içinde olsa da tasarımcıların alan içinde önerdiği gündelik, rekreaktif, sportif ve sosyal işlevli yaşam mekanlar ile birlikte yaşıyor olmanın ve paylaşımın ruhunu yansıtacak öneriler beklenmiştir. Fikir ve teknik anlamda kapsamını belirledikleri önerilerde tasarımcıların kurguladıkları yaşam senaryoları ve bahsedilen değişkenlikleri tasarımlarında detaylandırmaları beklenmiştir. Fikirlerini uygulamaya geçirme süreci kapsamında, kurulum, yerleşme, büyüme/küçülme ve yapım/söküm gibi detayları paftalarında şematik olarak sunmaları beklenmiştir. Yarışmada sıklıkla vurgulanan değişkenlik, esneklik, geçicilik ve birlikte yaşam olguları çerçevesinde alanda yerleşim kararları, mimari karakter, yapım sistemi, programatik parçalar ve yerleşimin kullanım ömrü ve döngüsü tasarımın önemli ögeleri olarak tasarımcılar tarafından şekillendirilmiştir. Deprem gibi pek çok disiplini ilgilendiren bir konunun altını çizen şartname, geçici barınma ve değişiklik kavramlarını tasarım konusu haline getirerek yeni fikirlerden şekillenecek yeni türde yaşantı kurguları ile destek verecek mekânsal altyapı fikirlerini otaya çıkarmayı amaç edinmiştir (İSMD).

Şekil 1: Tasarım Alanı ve çevresi

Şartnamede yarışmaya katılanlardan tasarımları için istenenler;

- Önerilecek yerleşke ve kullanım senaryosunda tasarım alanının konumu ve çevresindeki farklı öge ve yoğunluğun dikkate alınması,

- Tasarım alanının otaya çıkışında ve kullanım sürecinde farklı evreler (kurulum, yerleşme, büyüme- küçülme, yapım-söküm, eklentiler vb.) ile değişken yoğunluk senaryosu kapsamında önerdikleri alternatifleri şematik olarak sunmaları,

- Farklı zamanda değişken yoğunluk ve kullanıcı çeşitlerine cevap verebilecek esneklik ile gündelik yaşam ve yeni yaşam kurgusundaki sosyalliği destekleyecek program ve aktivite alanları beklenmiştir.

Yarışmada belirlenen tasarım alanı, İstanbul Kartal ili Karlıktepe Mahallesi'nde bulunan İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait 10047 ada 1 nolu parseldir (Şekil 1.) (İSMD).

Pafta boyutunun A1 olarak belirlendiği yarışmada 1 adet özet pafta istenmiştir. En fazla 5 paftanın teslim edildiği yarışmada Şemalar/Diyagramatik Anlatılar, 1/500 vaziyet planı, 1/500 yakın çevresi ile birlikte zemin kat planı, 1/200 kat planları, 1/500 kesit ve görünüşler, 1/50 sistem detayı ve 3 boyutlu görseller ve aksonometrik çizimler istenmiştir. Proje raporu ve A3 boyutunda proje kitapçığı da teslim edilmesi beklenen eklerdir (İSMD).

4. BULGULAR

4.1) Yerleşim Kararları

Yarışma şartnamesinde istenenler ve arazi incelmesinin ardından önerilen senaryo ile birlikte konut ve sosyal işlevli yapıların yer seçimi ile tasarım kararları belirlenmeye başlanmıştır. Olası bir deprem sonrasında

kullanılması önerilen alanda 1000-15000 arası değişen sayıda kullanıcının yaşaması öngörülmüştür. Mevcut durumda yapılaşma olmayan alanda olası depremin hemen ardından üretime başlanacaktır. Çevre yerleşimde sosyal alan eksikliği nedeniyle tasarlanan alanda barınacak olan kullanıcılara yönelik üretilen sosyal mekanların çevre yerleşimdeki kullanıcılar tarafından da kullanılması önerilmiştir. Böylelikle hem tasarım alanında hem de çevre yerleşimde depremin sebep olduğu psikolojik çöküşün bertaraf edilmesi amacıyla her yaş grubu kullanıcıya uygun eğitim, atölye, çocuk oyun alanları, sosyal destek/yardım ve kafe işlevli mekânlar önerilmiştir. Sosyal işlevli mekânlar tasarım alanındaki konutlara eşit uzaklıkta olacak şekilde alanın orta kısmında konumlandırılmıştır. 2 cephesi (kuzeybatı ve güneybatı) araç yolu ile çevrili olan alanın mevcut çevre yerleşimi ortalama kat sayısının 4-6 arasındadır. Bu düzeni bozan Manzara Adalar Sitesi çok katlı kapalı konut yerleşimidir. Önerilen konutlarda kat sayısı, kullanıcı sayısı, çevre yapılaşmadaki kat sayısı ve gabari baz alınarak belirlenmiştir. Çevrede kentsel açık alanın yetersizliği tasarımda açık-kapalı alan dengesinin korunarak en fazla sayıda konut biriminin alanda yer almasının sağlanmasını önemli kılmıştır. Eğimin oldukça az olduğu alanda araç erişimi kuzeybatı cephesinden yaya erişimi ise kuzeydoğu ve kuzeybatı cephesinden sağlanmıştır (Şekil 2.).

4.2) Konut Çözümleri

Konut birimleri için farklı demografik yapıda kullanıcıya uygun tipler çözülmüştür. Buna göre, 2 farklı tipte tek/iki kişilik, 2 farklı tipte çekirdek aile ve tek tip geniş aile kullanımına yönelik konut önerileri geliştirilmiştir. Konut birimlerinin tasarım kararları sürecine eş zamanlı olarak taşıyıcı sistem ile ilgili kararlar da belirlenerek aks aralıkları ve bununla birlikte şekillenen mekân büyüklükleri ortaya çıkarılmıştır. 4.60 m aralıklarla düşeyde ve yatayda yerleştirilen I profillerin bir araya gelirken oluşan boşluklar konut birimlerinin kullanımına bırakılmış mekânlardır. Böylelikle belirlenen aks aralığı konut modüllerinin büyüklüğünde belirleyici olmakta ve 4.60 m ve katları alınarak ihtiyaç duyulan büyüklükte konut mekânı üretilebilmektedir. En küçük birimin 4.60 x 9.20 x 2.80 (h) m boyutlarında olduğu konutlar dikdörtgen prizması biçiminde üretilerek kullanılmıştır. Daha fazla sayıda konut biriminin alanda yer almasını sağlamak amacıyla konut birimleri 4.60 m'lik kısa yüzeyi cepheye bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Uzun yüzleri birbirine eklenerek bir araya getirilen konut blokları lineer şekilde yerleştirilerek sıralanmıştır (Şekil 3.). Aynı biçimde sıralanan diğer bir konut bloğu ile sırt sırta yerleştirilerek blokların birbirine bakan cephelerinde oluşturulan platformlardan yapı girişleri sağlanmıştır. Sırt sırta yerleştirilerek oluşturulan bu çift sıralı konut bloğu kurgusu alan içine kuzeybatı güneydoğu doğrultusunda 4 adet olacak şekilde yerleştirilmiştir (Şekil 2.).

Şekil 2: a) Vaziyet Planı (Yerleşim Kararları), b) Güneydoğu Kesiti, c) Güneybatı Kesiti

Konut birimleri bir araya gelirken demografik çeşitliliğin "komşuluk" ilişkisi içinde olmasına olanak tanıyacak, katlardaki platformlarla ilişkili yarı açık ortak alanların "sosyalleşme" ye imkân verecek ve konut birimlerinin cephede dolu-boş dengesini gözeterek "hareket ve estetik" kazandıracak kararlarla şekillenmesi modelde belirleyici olmuştur. Konut bloklarının sırt sırta yerleşim şemasında her katta yer alan platform konut birimlerinin giriş alması ve kullanıcıların ortak zaman geçirebilmesi amacıyla ortak kullanıma imkân verecek kararlarla şekillendirilmiştir (Şekil 4. ve 6.).

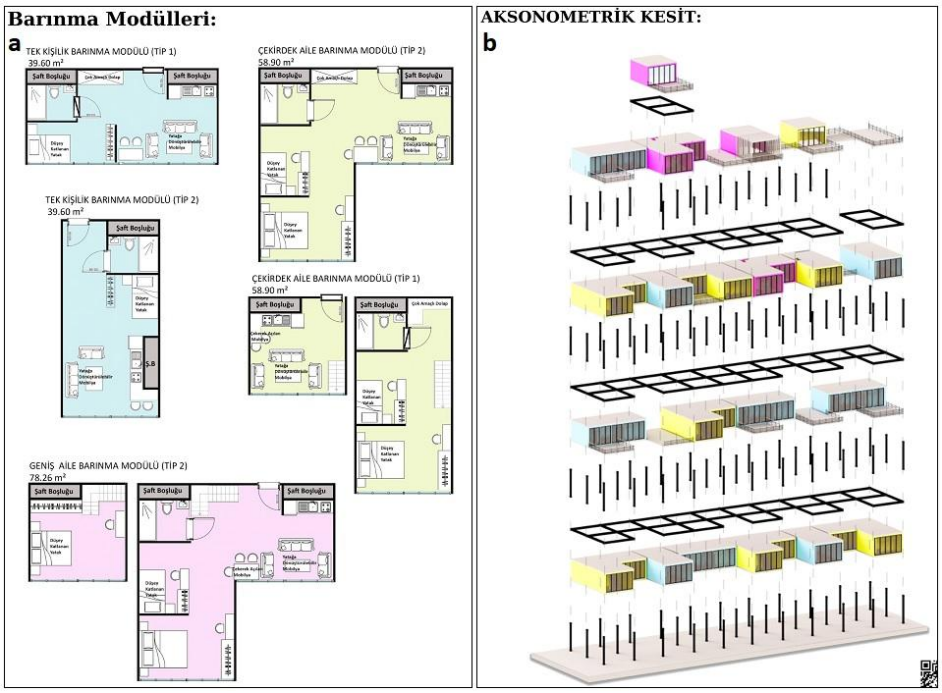

Şekil 3: a) Plan Tipleri, b) Çelik Karkas Sistem ve Konut Birimleri İlişkisi

4.3) Esneklik ve Sürdürülebilirlik Tasarım İlkeleri

Önerilen modelde "esneklik ve sürdürülebilirlik" ilkeleriyle taraşıma yön verilmiştir. Esneklik ilkesi kapsamında, en fazla 5 katlı olan konut birimlerinde ve en fazla 2 katlı olan sosyal mekân kütlelerinde, kullanıcı sayısında artış yaşanabilme ihtimali göz önünde bulundurularak her kütlenin birer kat artırılarak yaşanacak artışın karşılanabilmesi önerilmiştir. Esneklik ilkesinin ikinci önerisinde, platformla ilişkili olarak tasarlanan yarı açık ortak alanların ihtiyaç halinde konut birimine dönüştürülmesidir. Bu yarı açık alanlara tek ya da iki kişilik konut biriminin sonradan eklenebilmesi mümkün olabildiği gibi yarı açık alanın bitişiğindeki birime yarım modül eklenerek genişletme olanağı sunulmuştur. Kullanıcı sayısının azalması durumunda konutu oluşturan duvar, döşeme ve tavan gibi elemanların yerleşke içinde depolanması amacıyla sosyal mekânların bodrum katında depo alanları tasarlanmıştır. Üçüncü esneklik kavramı tasarımda konutların tefriş detayında değerlendirilmiştir. Konut mekânlarının farklı kullanıma olanak tanıması amacıyla tefrişin dönüştürülerek kullanılması önerilmiştir. Yaşama mekânında yer alan oturma birimlerinin yatağa dönüşmesi ya da yatak odasının yaşama mekânına dönüştürülerek kullanılması önerilmiştir. Duvara monte yatağın gün içinde kapatılarak oturma elemanlarının kullanıma açılması mekânın alternatif kullanımına olanak tanımaktadır.

Şekil 4: Konut Cephe Hareketi, Plan Tipleri ve Ortak Alanlar Paftası

Sürdürülebilirlik ilkesinin tasarımda yer alması günümüz enerji kaynaklarının korunumu ve yenilenebilir çevre dostu enerji tüketimi kapsamında tasarım sürecinde ele alınmıştır. Bu kapsamda, konut birimlerinin üretiminde seçilen elyaf karışımlı fiber malzemenin kullanım tercihi ile yapı ekonomik ömrü göz önünde bulundurularak önerilen mekân ve birimlerin dönüştürülebilirliği yapıların ekonomik ve ekolojik sürdürülebilirlik kapsamında olumlu değerlendirileceği kararlar olarak belirlenmiştir. Mekânların farklı kullanımlarla dönüştürülmesi ile yapı kullanım süresinin uzaması ve ekonomik kazanım sağlaması öngörülmüştür. Elyaf karışımlı fiber malzemenin üretim kolaylığı, kolay monte edilmesi, ses ve ısı yalıtımı sağlaması ve geri dönüştürülebilir olması üretim, kullanım ve yıkım süreçlerinde sürdürülebilirlik ilkesi ile örtüşmektedir. Yapı üzerine yerleştirilen güneş panelleri ile yenilenebilir enerji kaynağından elektrik elde etmek ve gri su depolayarak yerleşkede peyzaj alanlarının sulanmasında kullanılması kararları modelin sürdürülebilir olma ilkesi kapsamında önerilen kararlardır (Şekil 5.).

Şekil 5: Güneş Enerji Panelleri Genel Görünüm

Şekil 6: a) Sosyal Mekânlar Ortak Alan, b) Konut Mekânları Ortak Alan

4.4) Yenilikçi Malzeme Kullanımı ile Üretim

Doğal afetlerin yaşanmasının ardından acilen ihtiyaç duyulan barınma mekânlarının hızlı, sağlıklı ve uzun ömürlü kullanıma olanak sağlayacak detay ve kararlarla üretilmelidir. Bu kapsamda, İSMD tarafından açılan SOS 2024 Geçici Barınma Senaryoları başlıklı yarışmada araştırmacılar tarafından sunulan öneri modellerinin üretim sürecine yönelik kararların niteliği önem kazanmaktadır. Bu çalışmada sunulan konut ve sosyal mekânların üretim süreci de yarışma jürisi tarafından beklenen üretim sürecine uygun olarak düşünülmüş malzeme ve teknik detayları barındırmaktadır.

Tasarım sürecinde verilen kararlarda öncelikle çalışma alanının zemin yapısı belirlenerek taşıyıcı sistem konusunda tercih yapılmıştır. Bu kapsamda, İstanbul İli Kartal İlçesinin zemin yapısının depreme bağlı oluşacak sorunlar konusunda olumsuz sonuçlara sebep olacak nitelikte olduğu belirlenmiştir (Şeşetyan K., Hancılar U., Şafak E., Çaktı E., 2020). Bu nedenle yapıların temel sisteminin plastik kazıklar kullanılarak üretilmesini gerekli kılmaktadır. Önerilen modelde yapıların temel kotunun sağlam zemin bulana kadar derine inen plastik kazıklar üzerine inşa edilmesi uygun bulunmuştur. Plastik kazıklar üzerine arazi kotundan itibaren konutlar için çelik I profil (200 mm) kullanılarak taşıyıcı sistem hazırlanmıştır. Yatayda 4.60 m, düşeyde 2.80 m aralıkla yerleştirilen profillerin oluşturduğu iskelet konutların iskeletini oluşturmaktadır. Hızlı üretim amacıyla tercih edilen çelik karkas sisteme konut birimlerinin monte edilme kolaylığı da tercih sebepleri arasındadır. Çelik karkas içine yerleştirilecek olan konut birimlerinin 9.20 m'lik iki duvarı ile tavan ve döşeme elemanları aynı anda birlikte üretilerek çalışma alanına getirilecektir. Karkas sistemin içine yerleştirilecek olan dikdörtgenler prizması biçimindeki konut biriminin kısa cephelerini oluşturan iki duvar elemanı da yine üretilerek yerinde montajı yapılacaktır. Bahsedilen yöntem tek aks aralığına yerleşen tek modülleri için önerilmektedir. İki aks aralığına yerleşen birimlerde her aks aralığındaki büyüklüğe uygun olarak mekânlar üretilerek karkasa yerleştirilecek ve montaj sürecinde mekân bütünlüğü sağlanacaktır.

9.20 x 4.60 m büyüklüğünde üretilecek olan birimler elyaf karışımlı fiber malzeme kullanılarak üretilecektir. Elyaf malzemenin esnekliğini bertaraf etmek üzere 50x50 mm kutu ya da ahşap profilden hazırlanacak karkas üzerine elyaf karışımlı fiber dökülecektir. Duvarlar, tavan ve döşemenin hazırlanan karkası kalıp içine alınarak fiber malzemenin istenen kalınlıkta dökülmesi önerilmektedir. Fiber malzemenin hafif olması nedeniyle döküm kalınlığının problem oluşturmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle fiberin karkası için kullanılan profillerin tamamen malzeme içinde gömülü kalması ile olumsuz iklim koşullarından ve kullanım sürecinde yaşanacak olumsuz durumlardan etkilenmesinin önüne geçilecektir. Çelik karkasa yerleştirilmeye hazır hale gelen mimari eleman çalışma alanına nakledilerek çelik karkas sistemde yerine yerleştirilecektir. Kısa kenar yüzeylerinin de cephe açıklıklarına göre hazırlanacak kalıba dökülerek üretilmesi gerekmektedir. Bu kısa cephe elemanları da yine çalışma alanına taşınarak çelik karkasa yerleştirilen elemana monte edilecektir. Konutlarda döşeme esnekliğini azaltmak ve yalıtım sağlamak amacıyla döşeme kotunda fiber üzerinde bazı katmanların olması gerektiği düşünülmektedir. Bu katmanlar sırasıyla, trapez üzeri beton, taşyünü, plywood, şilte ve laminant parke olarak düşünülmüştür. Duvar yüzeylerinde ise fiber malzemenin üzerine taşyünü, kuru duvar paneli, file ve alçı sıva yapılarak kullanıma hazır hale getirilmesi önerilmektedir (Şekil 7.).

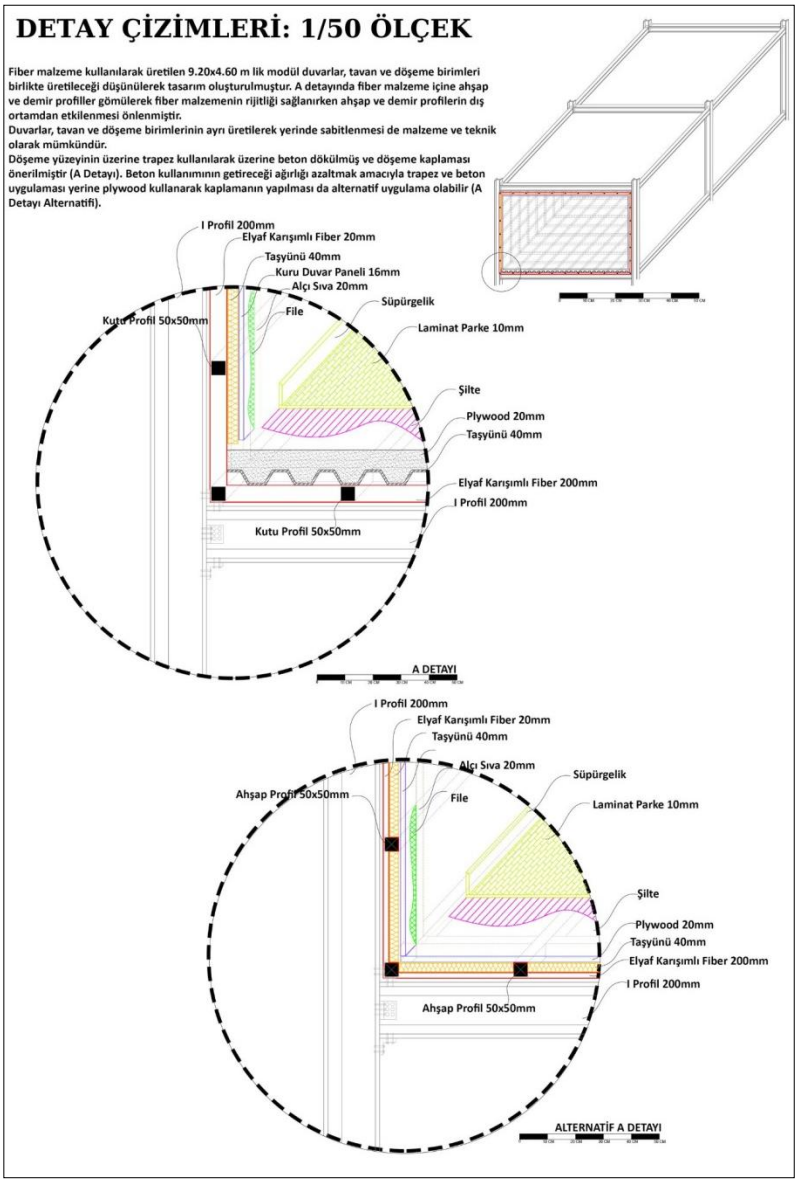

Şekil 7: Elyaf Karışımlı Fiber Malzeme Üretim Detayı

Depremin hemen ardından üretilecek konut birimlerinde fiber malzeme ile üretim sürecine yapıların ıslak hacimlerinin tesisatı için şaft eklenerek üretim tamamlanacaktır. Kullanıcı sayısında yaşanan artış nedeniyle ortak yarı açık alanlara konut birimi eklenme süreci için hazır olarak bekletilen şaftın konut biriminin ıslak hacim mekânlarından tesisatın ulaştırılması ile kullanılır hale getirilecektir.

4.5) Sosyal Mekânlar

SOS İstanbul 2024 Geçici Barınma Senaryoları yarışması kapsamında hazırlanan model önerisinde kullanıcıların deprem sonrasında ihtiyaç duyacakları bazı ortak kullanım mekânları sunulmuştur. Bu mekânlar eğitim, oyun/eğlence, atölye/kurs ve sosyal destek mekânlarıdır. Tasarım alanında konutlara eşit mesafede konumlanan bu mekânlar betonarme yapım sistemi ile üretilecektir. Kapalı mekân ile ilişkili açık alan kullanımının önerildiği durumlarda kütleler avlu oluşturacak şekilde bir araya getirilerek ilişkilendirilmiştir. Ayrıca üst katta yer alan kütlelerin bazılarının zemin kotu boşaltılarak yarı açık mekânlar oluşturulmuştur. Kullanıcıların yaşadığı afet

sonrası birlikte gerçekleştirecekleri aktiviteler için kapalı, açık ve yarı açık alan önerileri sunularak depremin olumsuz etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Şekil 8.).

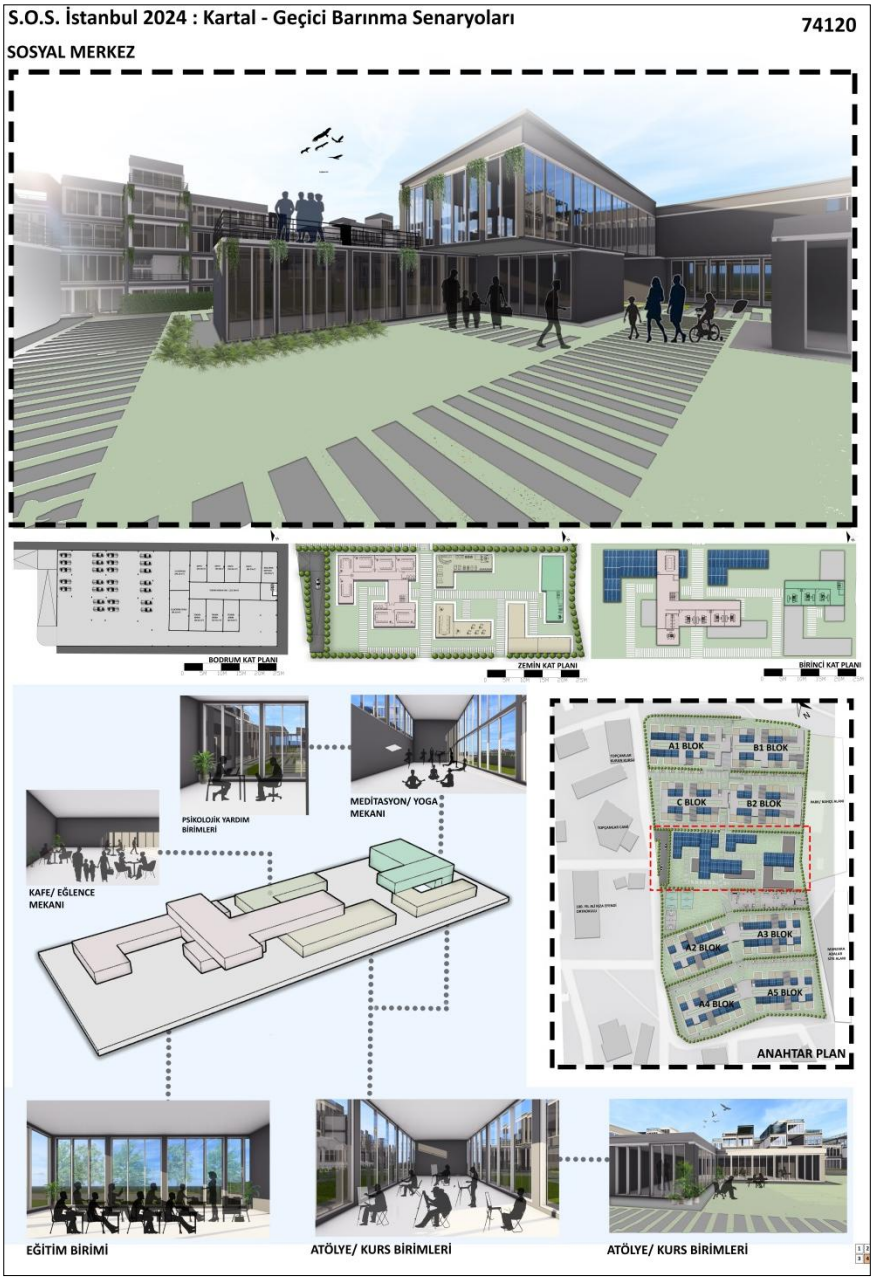

Şekil 8: Sosyal Mekânlar Paftası

Konut bloklarından sosyal mekânlara ulaştırılan yaya aksları ile alanın erişilebilirliği artırılmıştır. Eğitim, oyun/eğlence ve atölye mekânlarına rahatlıkla erişim sağlanırken sosyal destek mekânı sirkülasyon alanından görece uzaklaştırılarak gürültüden uzak tutulması sağlanmıştır. Sosyal mekânların bodrum katında yer alan otopark, teknik hacimler ve depo mekânlarına kuzeybatıda bulunan yoldan rampa ile ulaşılmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ülkemizde doğal afetlerin özellikle de depremin neden olduğu kentsel yıkım süreci kullanıcıların barınma ihtiyacı konusunda acil çözümler üretmeyi zorunlu kılmaktadır. Pek çok disiplinin yakından ilgilendiği ve çözüm üretmek amacıyla pek çok çalışma yaptığı barınma konusu İSMD'nin de gündemi olarak ortaya çıkmıştır. Olası yaşanacak deprem için önceden önlem alma ve doğru politikalarla kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak önem arz etmektedir. Deprem yaşanmadan önce ya da yaşandıktan hemen sonra üretilecek senaryolar ile barınma öncelikli mağduriyetlerin giderilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, İSMD'nin 2024 yılında başlattığı yarışma ile İstanbul İli Kartal İlçesinde yaşanacak deprem ve kentsel dönüşüm nedeniyle oluşacak öncelikli barınma ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır. Yarışma için hazırlanan ve bu çalışmanın da konusu olan tasarım modeli uygulanma potansiyeli yüksek olması ve belirlediği tasarım ilkeleri kapsamında tanıtılmaya değer bulunmaktadır.

Tasarım modelinde, fiziksel çevre verilerinin ve zemin niteliğinin yerleşim kararlarına yön verdiği en fazla kullanıcı sayısını hedef alan bir öneri sunulmuştur. Tasarımda kullanılan "esneklik ve sürdürülebilirlik" ilkeleri kapsamında tasarım süreci şekillenmiştir. Kullanıcı sayısının azalması ya da artması süreci öngörülerek değişikliğe olanak tanıyacak kararların verilmiş olması tasarımı özel kılan kararlardandır. Sürdürülebilirlik ilkesi ile enerji korunumu ve yenilenebilir enerji kaynaklarının yapı tasarımı, üretimi ve yıkım süreçlerine dahil edilmesi günümüz azalan enerji kaynaklarının korunması kapsamında önem verilen konulardandır. Bu yayının hazırlanması konusunda tasarımdaki en önemli belirleyicinin kullanılan yapı malzemesi olduğunu söylemek mümkündür. Elyaf karışımlı fiber malzemenin kullanılarak konutların üretilmesi fikri farklı pek çok disiplin için yenilikçi bir yaklaşımdır. Yapı malzemesi olarak kullanımının oldukça sınırlı olduğu malzeme için kullanım sürecinde değerlendirme yapmak söz konusu değildir. Ancak üretim, nakliye ve işçilik gibi konularda sağladığı avantajların yapı malzemesi olarak kullanımına imkân verdiğini düşündürmektedir. Bu çalışmanın farklı bir malzeme arayışının tasarım, uygulama ve kullanım sürecine sağlayacağı katkıların farklı akademik platformlarda değerlendirilerek gündeme getirilmesi konusunda altlık oluşturacağı düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Çalışmanın tasarım sürecini özveri ve başarı ile sürdürüp tamamlayan değerli meslektaşım Büşra KARAKUŞ'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

İSMD, İstanbul Serbest Mimarlar Derneği. İstanbul, Erişim adresi: https://ismd.org.tr/etkinlikler/sos-istanbul-2024-kartal-gecici-barinma-senaryolari

Şeşetyan K., Hancılar U., Şafak E., Çaktı E., 2020. İstanbul İli Kartal İlçesi Olası Deprem Tahminleri Kitapçığı, İstanbul Büyükşehir Yayınları, İstanbul, 68 s.

YIĞINOT KÖYÜ KIRSAL MİMARİSİ: SADIK KURU EVİ

Öğr. Gör. Elif ÇETİN[1]/ Y. Mimar, Büşra ARSLAN[2]
[1]Karabük Üniversitesi, Mimarlık, eliffcetin@karabuk.edu.tr, 0000-0003-2037-9807
[2]Karabük Üniversitesi, Mimarlık, 2038163003@ogrenci.karabuk.edu.tr, 0000-0002-6224-6079

Özet

Bu çalışma, Karabük ili Ovacık ilçesine bağlı Yığınot köyünün kırsal mimari özelliklerini inceleyerek bu mimari mirasın belgelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Kırsal mimari; yerel malzeme kullanımı, iklim koşulları, topoğrafya, ekonomik imkânlar ve yaşam biçiminin etkisiyle şekillenen, bulunduğu coğrafyanın kültürel kimliğini yansıtan önemli bir yapılaşma biçimidir. Bu bağlamda çalışma, köyde yer alan ve geleneksel özelliklerini büyük ölçüde koruyan Sadık Kuru Evi'ne odaklanmaktadır. Günümüzde terk edilmiş durumda olan bu yapı, her geçen gün bakımsızlık ve doğal etkiler nedeniyle yok olma sürecine girmektedir. Nitelikli bir kırsal mimari örneği olan söz konusu yapının belgelenmesi ve kayıt altına alınması, kültürel mirasın korunması açısından önem arz etmektedir. Günümüzde kırsal alanlardan kente göçün artması, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin azalması ve geleneksel yapıların bilinçsiz müdahalelere maruz kalması, bu özgün mimari dokunun hızla yok olmasına neden olmaktadır. Çalışma kapsamında Yığınot köyünde arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, özgünlüğünü koruyan yapılar yerinde incelenerek fotoğraflarla belgelenmiştir. Araştırmanın odak noktasını oluşturan Sadık Kuru Evi'nin rölöveleri çıkarılmış; plan şeması, mekânsal organizasyonu, malzeme kullanımı ve yapım teknikleri detaylı olarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, köydeki konutların çoğunlukla iki katlı olduğunu; zemin katların ahır ve servis mekânı, üst katların ise yaşam alanı olarak düzenlendiğini göstermektedir. Yapım sisteminde zemin katta yığma taş, üst katlarda ise ahşap karkas tekniğinin tercih edildiği; taş ve ahşabın temel yapı malzemeleri olduğu tespit edilmiştir. İncelenen konutun, iç sofalı plan şemasıyla geleneksel Türk evi özelliklerini taşıdığı belirlenmiştir. Heyelan nedeniyle zorunlu olarak terk edilmiş olan Yığınot köyü, bu durumun etkisiyle özgün mimari dokusunu büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bununla birlikte, yapıların uzun süre bakımsız kalması, bu kültürel mirasın geleceği açısından ciddi bir risk oluşturmaktadır. Bu nedenle kırsal mimari değerlerin korunması, belgelenmesi ve sürdürülebilir koruma stratejilerinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal mimari, Yığınot köyü, Ovacık, Geleneksel konut, Kültürel miras

RURAL ARCHITECTURE OF YIĞINOT VILLAGE: SADIK KURU HOUSE

Lecturer, Elif ÇETİN[1]/ M.Arch, Büşra ARSLAN[2]
[1] Karabük University, Architecture, eliffcetin@karabuk.edu.tr, 0000-0003-2037-9807
[2] Karabük University, Architecture, 2038163003@ogrenci.karabuk.edu.tr, 0000-0002-6224-6079

Abstract

This study aims to contribute to the documentation, preservation, and transmission of the rural architectural heritage of Yığınot village in the Ovacık district of Karabük province to future generations by examining its characteristics. Rural architecture is an important form of construction that reflects the cultural identity of its geography, shaped by the use of local materials, climatic conditions, topography, economic possibilities, and lifestyle. In this context, the study focuses on the Sadık Kuru House, located in the village and largely preserving its traditional characteristics. This structure, currently abandoned, is gradually disappearing due to neglect and natural effects. Documenting and recording this building, a qualified example of rural architecture, is important for the preservation of cultural heritage. Today, increasing migration from rural areas to cities, the decrease in agricultural and livestock activities, and unconscious interventions in traditional structures are causing this unique architectural fabric to rapidly disappear. Within the scope of the study, fieldwork was carried out in Yığınot village, and structures preserving their originality were examined on-site and documented with photographs. The surveys of the Sadık Kuru House were prepared; its plan scheme, spatial organization, material use, and construction techniques were analyzed in detail. The findings show that most houses are two-story; the ground floors are arranged as stables and service spaces, and the upper floors as living areas. It has been determined that in its construction system, masonry stone was used on the ground floor, while a timber frame technique was preferred on the upper floors; stone and wood are the main building materials. The examined house carries the characteristics of a traditional Turkish house with an inner hall plan. Yığınot village, abandoned due to landslides, has largely preserved its original architectural fabric. However, long-term neglect poses a serious risk, making preservation, documentation, and sustainable conservation strategies essential.

Keywords: Rural architecture, Yığınot village, Ovacık, Traditional house, Cultural heritage

GİRİŞ

Kırsal mimari, bir toplumun bulunduğu coğrafi ve iklimsel koşullara uyum sağlayarak, yerel halkın bilgi birikimi ve deneyimiyle geliştirdiği yapı örneklerini ifade eder (Özkan vd., 1979). Anadolu'nun farklı bölgelerinde topografya, iklim ve doğal malzeme olanakları, konutların biçimlenmesinde belirleyici olmuş, ahşap, taş ve kerpiç gibi yerel malzemelerin geleneksel tekniklerle kullanımı çevresel uyum ve sürdürülebilirliği desteklemiştir (Sezgin, 1992). Bu yapıların tasarımında doğal çevrenin sunduğu olanakların etkin kullanımı hem ekolojik dengeyi gözeten hem de uzun ömürlü bir yapı geleneğini mümkün kılmıştır.

Kırsal yerleşimlerde konutların mekânsal düzeni, aile yapısı, gündelik yaşam pratikleri ve mahremiyet anlayışı gibi sosyokültürel etkenlerle şekillenmiştir (Rapoport, 1969). Geleneksel bilgi ve ustalık kültürü, kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve bu sayede her bölgeye özgün karakter kazandırmaktadır (Eyüce, 2005; Çekül, 2012). Böylece kırsal mimari, yalnızca fiziksel bir yapı üretimi değil, toplumsal değerler, yaşam biçimleri ve kültürel kimliklerin somut biçimde ifade bulduğu bir yerleşim geleneği olarak değerlendirilebilir.

Son yıllarda Karabük ili Ovacık ilçesi köylerinde, ekonomik yetersizlikler, işsizlik, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler ile ulaşım imkânlarının sınırlılığı gibi nedenlere bağlı olarak kırsal yerleşimlerin terk edilme sürecine girdiği görülmektedir. Bu sürecin dikkat çekici örneklerinden biri olan Yığınot köyünde, 1984 yılında meydana gelen heyelan sonrasında yerleşim alanı "oturulamaz" olarak değerlendirilmiş ve yapıların kullanımına izin verilmemiştir. Elektrik hizmetinin kesilmesiyle birlikte köy halkı, Ovacık ilçe merkezinde inşa edilen afet konutlarına taşınmış ve yerleşim tamamen terk edilmiştir. Buna karşın, geleneksel konut dokusunun büyük ölçüde özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmış olması, alanı kırsal mimarlık araştırmaları açısından önemli bir örnek hâline getirmektedir. Bu bağlamda çalışma, Yığınot köyünün kırsal mimarisini incelemekte olup, seçilen bir yapı üzerinden malzeme, yapım tekniği, plan tipi ve cephe özelliklerinin analiz edilmesini amaçlamakta; elde edilen bulgular doğrultusunda literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında, bölgenin kırsal mimari mirası bütüncül bir yaklaşımla ele alınmış ve geleneksel konut örnekleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, seçilen yapı özelinde gerçekleştirilen alan çalışması ile malzeme kullanımı, yapım tekniği, plan kurgusu ve mimari elemanlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler, yapının mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik rölöve çizimleri ile desteklenerek belgelenmiştir. Bu çalışma ile geleneksel konut dokusunun sistematik biçimde kayıt altına alınması, kırsal mimari mirasın korunmasına katkı sağlanması ve söz konusu kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına yönelik bilimsel bir altyapı oluşturulması amaçlanmaktadır.

1. YIĞINOT KÖYÜ YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ

Yığınot köyü, Karabük ili Ovacık ilçesi sınırları içerisinde yer almakta olup, kuzeyde Ahmetler, batıda Ekincik ve Doğanlar, doğuda Soğanlı ve Yaylacılar, güneyde ise Koltuk, Kışla ve Avlağıkaya köyleri ile çevrelenmektedir. Yerleşim, Alkısrak, Eski Köy ve Merkez mahalle olmak üzere üç mahalleden oluşmaktadır. Yığınot köyü, Ovacık ilçe merkezine yaklaşık 10 km, Karabük il merkezine ise 57 km mesafede konumlanmaktadır.

Köyün ortalama yükseltisi yaklaşık 1100 metre olup, topografik yapı yerleşim düzeni üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Özellikle Merkez mahallede yerleşimin 1050 metre ve 1120 metre kotları arasında iki farklı seviyede geliştiği görülmektedir (Çetin, 2026). Yapıların yerleşimi de arazi yapısına uyum sağlayacak şekilde kademeli bir biçimde oluşturulmuştur (Görsel 1). Çalışma kapsamında Yığınot köyünün Merkez mahallesi kırsal mimari olarak incelenmiş ve bu mahallede yer alan Sadık Kuru evi kapsamlı bir şekilde irdelenmiştir.

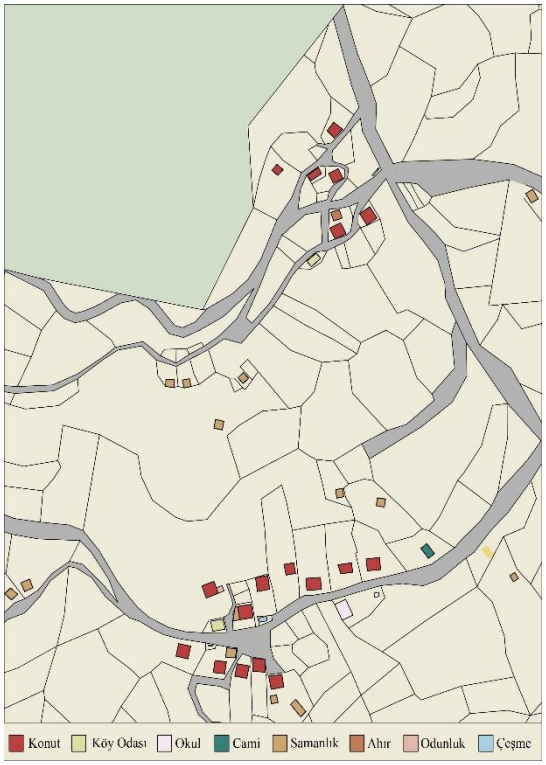

Görsel 1: Yığınot köyünün yerleşimi.

Yığınot köyünün Merkez mahallesinde 17 geleneksel konut, 2 köy odası, 1 okul, 1 cami, 12 samanlık, 1 ahır, 1 çeşme ve 1 çamaşırlık bulunmaktadır. Ancak köyde meydana gelen heyelan sonrasında yerleşimin tamamen boşaltılması nedeniyle, söz konusu yapıların tamamı günümüzde terk edilmiş durumdadır. Yerleşim dokusu, topoğrafyanın etkisiyle iki farklı kotta gelişim göstermektedir. Bu kademeli yerleşim düzeni içerisinde köy odalarından birinin alt kotta, diğerinin ise üst kotta konumlandığı görülmektedir.

Yığınot köyünde yer alan geleneksel konutların büyük çoğunluğunun iç sofa ve orta sofa plan şemalarına sahip olduğu görülmektedir. Yapılar genellikle iki katlı olarak inşa edilmiş olup, zemin katlarda yığma taş, üst katlarda ise hımış yapım sistemi tercih edilmiştir. Zemin katlar çoğunlukla ahır ve servis mekânları olarak kullanılırken, üst katların yaşam alanı olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bazı örneklerde zemin katın da yaşama mekânı olarak kullanıldığı ve bu durumlarda yapım sisteminin tamamen hımış olarak uygulandığı tespit edilmiştir.

Hımış sistemli duvarlarda ahşap karkas aralarının taş veya kerpiç malzemelerle doldurulduğu, yüzeylerin ise kerpiç esaslı sıva ile kaplandığı belirlenmiştir. Günümüzde bu sıvalarda yer yer çatlaklar ve malzeme kayıpları gözlemlenmektedir. Yapıların üst örtü sisteminde beşik, üç omuz ve kırma çatı tipleri yaygın olup, özgün kaplama malzemesi olarak alaturka kiremit kullanılmıştır (Görsel 2). Ancak zaman içerisinde gerçekleştirilen müdahaleler sonucunda bazı yapılarda bu kaplamanın Marsilya tipi kiremit ile değiştirildiği, bazı örneklerde ise sac malzeme ile kaplandığı görülmektedir. Beşik çatıya sahip yapılarda kalkan duvarların, ahşap elemanların yatay olarak yerleştirilmesi ya da hımış teknikle örülmesiyle oluşturulmuştur.

Görsel 2: Yığınot köyünde görülen farklı çatı tipleri.

Ayrıca konutların çoğunda sofa mekânının orta aksında konumlandırılmış çıkmalar dikkat çekmektedir. Bu çıkmalar genellikle giriş cephesinde yer almakta ve hem cepheye hareket kazandırmakta hem de giriş kapısının üzerini örterek işlevsel bir koruma sağlamaktadır. Konutların ıslak hacim bölümleri de çıkma şeklinde inşa edilmiştir. Islak hacim kısmının duvarları, genellikle daraba tahtaları yan yana çakılarak kapatılmıştır (Görsel 3).

Görsel 3: Yığınot köyünde çıkma şekilleri.

Konutların zemin katında genellikle pencere olmayıp ahır mekânının havalandırılması için "temek" adı verilen pencereler kullanılmıştır (Çetin & Mutlu, 2021b). Zemin katta pencere olması durumunda ahşap kafes ya da parmaklık yapıldığı görülmektedir. Oda pencereleri ahşap malzemeden olup giyotin ya da kanatlı pencere şeklindedir. Kanatlı pencereler üç ya da dört bölmeden oluşmaktadır. Konutların giriş kapıları ahşap olup tek ya da çift kanatlıdır. Bazı giriş kapılarının üzerinde içeriye ışık ve hava girişini sağlayan ışıklık bulunmaktadır. Işıklık ahşap kafesli ya da geometrik formda açılmış boşluklardan oluşmaktadır.

Yerleşimde bulunan iki köy odasının topoğrafyaya bağlı olarak farklı kotlarda konumlandığı görülmektedir. Bu yapılardan üst kotta yer alan köy odasının günümüzde büyük ölçüde harap durumda olduğu, alt kotta bulunan köy odasının ise fiziksel olarak kullanılabilir nitelikte olmasına rağmen yerleşimin terk edilmiş olması nedeniyle işlevsiz kaldığı tespit edilmiştir. Alt kotta konumlanan köy odasının mekânsal organizasyonu incelendiğinde, yapının iki katlı olarak düzenlendiği görülmektedir (Görsel 4). Zemin katın bir bölümü ahır olarak kullanılmaktadır. Zemin katta bir oda olup üst katta ise iki oda ve bir hela mekânı yer almaktadır (Mutlu, 2024).

Görsel 4: Köy odası ve iç görünümü.

Yığınot köyünde bulunan samanlık, ahır ve odunluk yapılarının belirli bir yüksekliğe kadar yığma taş teknikle inşa edildiği, üst kısımlarında ise çantı tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu yapıların üst örtülerinin ise genellikle beşik çatı şeklinde düzenlendiği görülmektedir (Görsel 5).

Görsel 5: Samanlık ve ahır yapıları.

Köyde yer alan okul yapısının yığma teknikle inşa edildiği ve tek katlı olarak düzenlendiği tespit edilmiştir. Yapı içerisinde eğitim faaliyetlerine yönelik bir derslik ile personel kullanımına ayrılmış bir oda bulunmaktadır. Okul yapısına ait tuvalet birimi ise ana yapıdan bağımsız olarak, aynı bahçe içerisinde ayrı bir yapı olarak konumlandırılmıştır.

1.1. Sadık Kuru Evi

Sadık Kuru evi Yığınot köyünün Merkez mahallesinde 125 ada 48 parselde yer almaktadır (Görsel 6). Konut yaklaşık 50 yıl önce sahipleri tarafından terkedilmiş olmasına rağmen günümüzde strüktürel olarak iyi durumdadır. Eğimli araziye yerleşen konuta doğu cephesinde bulunan çift kanatlı ahşap kapıyla giriş sağlanmaktadır.

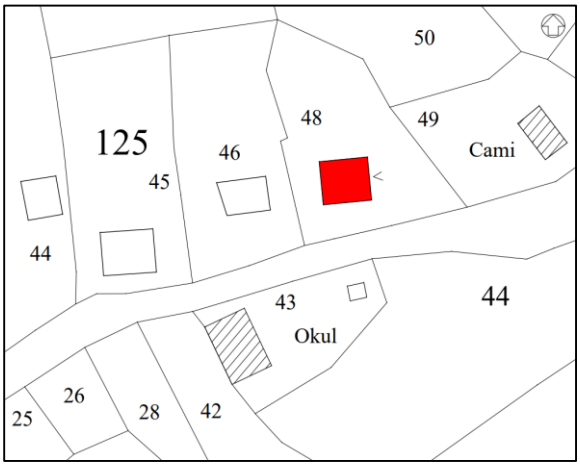

Görsel 6: Sadık Kuru evinin konumu.

Subasman kotuna kadar yığma taşla inşa edilen konutun zemin katının bir bölümü yığma taş, diğer bölümü ise ahşap karkas arası taş dolgu tekniği ile oluşturulmuştur. Birinci katın tamamı ahşap karkas sistemle inşa edilmiş olup, karkas duvarların yüzeyleri kerpiç esaslı malzemeyle sıvanmıştır. Günümüzde sıvalarda çatlak ve dökülmeler görülmektedir.

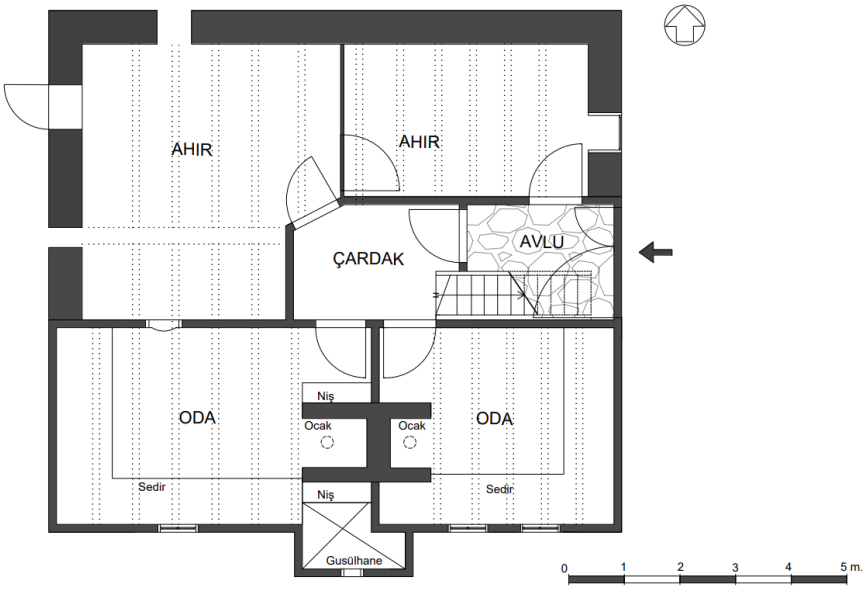

Görsel 7: Zemin kat plan şeması.

Konutun zemin katına, doğu cephesinde yer alan çift kanatlı kapı aracılığıyla "avlu" olarak tanımlanan mekândan giriş sağlanmaktadır. Avlu mekânından, konutun iç mekânlarına geçiş yapılmadan doğrudan ahıra ulaşım imkânı sunan ayrı bir kapı bulunmaktadır. Avlu ile iç mekânlar arasındaki geçiş ise ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Bu kapıdan geçildiğinde "çardak" olarak adlandırılan mekâna ulaşılmaktadır. Çardak, zemin katta yer alan odalar ile ahır arasında bağlantıyı kuran bir dağılım mekânı niteliğindedir. Aynı zamanda bu mekânda, birinci kata erişimi sağlayan tek kollu ahşap merdiven de konumlandırılmıştır (Görsel 8).

Görsel 8: Konuta giriş ve birinci kata çıkış merdiveni.

Ahır mekânının iki ayrı bölümden oluştuğu görülmektedir. Bu bölümlerden biri, buzağıların barındırılması amacıyla kullanılan ve yerel olarak "gümelik" olarak adlandırılan kısımdır. Söz konusu iki bölüm, ince ahşap bir bölme duvar ile ayrılmış olup, aralarındaki geçiş bir kapı aracılığıyla sağlanmaktadır (Görsel 9). Ahırdan bahçeye doğrudan çıkış imkânı sunan bir kapı bulunmakta olup, mekânın havalandırılması ve atıkların dışarıya aktarılması amacıyla iki adet "temek" penceresine yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca batı cephesinde cam ile kapatılmış sabit bir pencere de bulunmaktadır.

Görsel 9: Ahır bölümü.

Zemin katın güneybatı köşesinde konumlanan oda içerisinde L biçiminde yerleştirilmiş sedir, ocak, niş, gusülhane ve "göz göre" olarak adlandırılan ahşap eleman bulunmaktadır. Gusülhane mekânının, ocağın yanında konumlandırıldığı ve dış cepheye doğru çıkma yaptığı görülmektedir (Görsel 10). Bu mekânın pencereye sahip olması ve dışarı doğru çıkma yapması, yöredeki benzer örneklerden ayrışan bir özellik olarak dikkat çekmektedir. "Göz göre" olarak adlandırılan eleman, gaz lambasının yerleştirilmesine imkân tanıyan ahşap bir raf niteliğindedir (Çetin & Mutlu, 2021). Ahır ile bitişik duvar üzerinde konumlandırılan bu eleman hem oda mekânının hem de ahırın aydınlatılmasını sağlamaktadır.

Görsel 10: Zemin kattaki oda düzeni ve gusülhane bölümü.

Zemin katın güneydoğu bölümünde yer alan oda, yapı içerisindeki en fazla bozulmaya uğramış mekân olarak dikkat çekmektedir. Oda içerisinde ocak ve L biçiminde düzenlenmiş sedir elemanları bulunmaktadır. Ancak ocağa ait duvar yüzeylerinin bir kısmının yıkılmış olduğu gözlemlenmiştir. Mekânın doğal aydınlatması, iki adet giyotin pencere ile sağlanmaktadır (Görsel 11). Pencereler, ahşap kafes elemanlarla kapatılmış ve bu uygulama sayesinde mahremiyetin korunması ve güvenliğin sağlanması amaçlanmıştır.

Görsel 11: Zemin katta bulunan harap durumdaki oda ve pencereleri.

Konutun birinci katı, iç sofalı plan şemasına sahip olup dört oda ile abdestlik ve hela mekânlarından oluşmaktadır (Görsel 12). Kuzey cephesinde yer alan odalardan birinin depo, diğerinin ise ekmek evi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Oda mekânlarına ve ıslak hacimlere erişim, çardak üzerinden sağlanmaktadır. Çardak mekânının doğu ucunda ıslak hacme ait çıkma yer almakta, batı ucunda ise eyvan bulunmaktadır. Eyvan bölümünde sedir elemanına yer verildiği ve bu mekânda açılmış iki adet giyotin pencere aracılığıyla dış mekânla görsel ilişkinin kurulduğu görülmektedir.

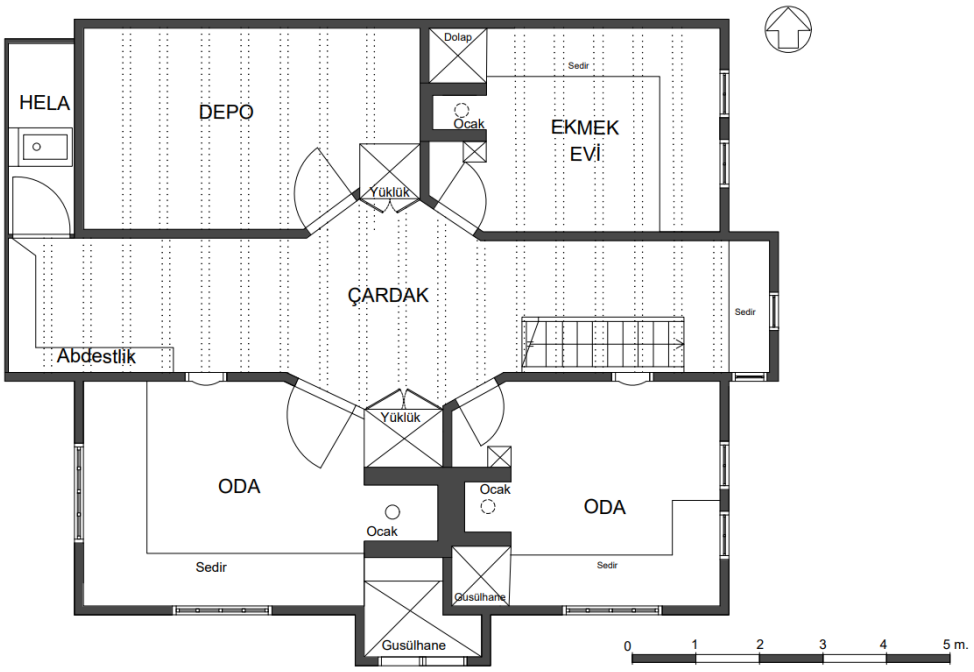

Görsel 12: Birinci kat plan şeması.

Güney yönünde konumlanan odalar, konutun ana yaşama mekânlarını oluşturmakta olup her iki odada da ocak ve sedir elemanlarının bulunduğu görülmektedir. Güneybatı köşesinde yer alan oda, plan kurgusu ve mekânsal düzeni bakımından zemin kattaki benzer oda ile paralellik göstermektedir. Bununla birlikte, söz konusu mekân konutun en nitelikli odası olarak öne çıkmaktadır. Oda içerisinde yer alan ahşap kapı ve "göz göre" elemanı üzerinde çiçek deseni işlendiği, kapı kanadı üzerindeki tablada ise hilal ve yıldız motiflerinin yer aldığı tespit edilmiştir. Tavan ile duvarın birleştiği hat boyunca ahşap kaplama elemanlarının kullanıldığı ve bu yüzeylerde baklava motifli kabartma süslemelere yer verildiği görülmektedir. Aynı bezeme anlayışı tavan köşelerinde de tekrarlanmıştır. Odanın aydınlatılması iki adet dört kanatlı ahşap pencere ile sağlanmıştır.

Görsel 13: Birinci katta bulunan nitelikli oda ve göz göre örneği.

Güneydoğu köşesinde bulunan oda içerisinde sedir, ocak, dolap, gusülhane ve göz göre bulunmaktadır (Görsel 14). Göz göre çardağa bakan duvara yerleştirilerek hem odanın hem de çardak mekânının aydınlatılması sağlanmıştır. Odanın doğal aydınlatması, güney cephesinde yer alan dört kanatlı ahşap pencere ile doğu cephesinde bulunan iki adet giyotin pencere aracılığıyla sağlanmaktadır.

Görsel 14: Odada bulunan ahşap elemanlar.

Konutun doğu ucunda bulunan abdestlik-hela bölümünün duvarları daraba tahtalarıyla çevrilmiştir. Işık ve havalandırma için tahtalarda dikdörtgen boşluklar açılarak pencere oluşturulmuştur. Suyun dışarı akışını sağlamak için zemin bir miktar eğimli yapılmıştır. Abdestlikte L şeklinde ahşap bir tezgah bulunmaktadır. Buradan kapıyla hela kısmına geçilmektedir. Hela taşı ahşap tahtalarla oluşturulmuştur (Görsel 15).

Görsel 15: Ahşap lavabo ve hela taşı.

Eğimli arazi üzerine konumlanan konutun kuzey cephesinde kapı ve pencere bulunmamaktadır. Bu cephede ayrıca yapıya bitişik olarak samanlık yer almaktadır. Güney cephesi, her iki katta da ortasında çıkma şeklinde düzenlenmiş olup çıkma kısmında gusülhane bulunmaktadır. Zemin kat pencereleri ahşap parmaklıklarla çevrilmiştir. Doğu cephesi, konutun giriş cephesi olarak işlev görmekte olup burada yer alan pencereler giyotin tiptedir. Batı cephesinde ise birinci katta dört kanatlı ahşap pencere mevcuttur. Zemin katta hayvanların bahçeye çıkışını sağlayan kapı, konut çevresinin bitki örtüsü ve otlarla kaplı olması nedeniyle dışarıdan görünmemektedir. Konutun çatısı üç omuz şeklinde olup özgün kaplama malzemesi alaturka kiremit ile örtülmüştür.

Doğu cephesi

Batı cephesi

Güney cephesi

Kuzey cephesi

Görsel 16: Konut cepheleri.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yığınot köyü, sahip olduğu geleneksel konut dokusu ile kırsal mimarinin özgün özelliklerini büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmış yerleşimlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yerleşimin topoğrafyaya uyumlu biçimde kademeli olarak gelişmesi, yapıların konumlanışında doğal çevre verilerinin belirleyici olduğunu göstermektedir. İncelenen yapılarda plan kurgusunun çoğunlukla iç sofalı ya da orta sofalı şemaya dayanması, Anadolu kırsal konut geleneği ile benzerlik göstermektedir.

Yapım teknikleri açısından değerlendirildiğinde, taş ve hımış sistemin birlikte kullanımı, yerel malzeme olanaklarına dayalı rasyonel bir yapı üretim anlayışını ortaya koymaktadır. Zemin katlarda taşın tercih edilmesi dayanıklılığı artırırken, üst katlarda hımış sistemin kullanılması daha hafif ve esnek bir yapı elde edilmesini sağlamaktadır. Mekân organizasyonunda zemin katın servis işlevlerine, üst katın ise yaşama alanlarına ayrılması, geleneksel kullanım biçiminin sürdürüldüğünü göstermektedir.

Cephe düzenlemeleri ve mimari elemanlar incelendiğinde, çıkmalar, giyotin ve kanatlı pencereler, ahşap kapılar ve bezemeli elemanların yapıların karakterini belirleyen önemli unsurlar olduğu görülmektedir. Özellikle nitelikli odalarda karşılaşılan ahşap işçiliği ve süsleme detayları, yerel ustalık geleneğinin estetik boyutunu yansıtmaktadır. Bununla birlikte, yapıların uzun süre terk edilmiş olması nedeniyle sıva dökülmeleri, malzeme kayıpları ve kısmi strüktürel bozulmalar gözlemlenmektedir.

Yığınot köyü, afet sonrası terk edilmiş bir yerleşim olması nedeniyle, kırsal mimari mirasın korunumu ve belgelenmesi açısından dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Yerleşimdeki yapıların kullanım dışı kalması, zamanla fiziksel bozulmalara yol açsa da geleneksel yapı karakterinin büyük ölçüde korunmasını sağlamıştır. Bu yönüyle köy, müdahale görmemiş kırsal konut dokusunun incelenmesine olanak tanıyan önemli bir çalışma alanı sunmaktadır.

Sadık Kuru Evi özelinde gerçekleştirilen incelemeler, kırsal konutların planlama anlayışı, yapım teknikleri ve mekânsal organizasyonu hakkında detaylı veriler ortaya koymuştur. Bu veriler, yalnızca yerel ölçekte değil, Anadolu kırsal mimarisinin genel özelliklerinin anlaşılması açısından da katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, Yığınot köyü gibi terk edilmiş kırsal yerleşimlerin belgelenmesi, mimari mirasın korunmasına yönelik çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu tür yerleşimler sistematik biçimde incelenerek, kültürel sürekliliğin sağlanması ve gelecekte geliştirilecek koruma ve yeniden değerlendirme yaklaşımlarına veri üretmesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Çekül Vakfı. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. Bursa: Çekül Vakfı, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kentler Birliği.

Çetin, E., (2026). *Karabük ili Ovacık ilçesi kırsal mimarisinin sürdürülebilirlik bağlamında irdelenmesi* [Doktora tezi]. Karabük Üniversitesi.

Çetin, E., & Mutlu, M. (2021a). Karabük ili Ovacık ilçesi Dudaş köyündeki yapıların geleneksel malzeme kullanımı ve yapım tekniği açısından değerlendirilmesi. *IDA: International Design and Art Journal, 3*(1), 25–38.

Çetin, E., & Mutlu, M. (2021b). Karabük ili Ovacık ilçesi kırsal yerleşimlerindeki geleneksel konutların cephe özellikleri. *Uluslararası Doğu Anadolu Fen Mühendislik ve Tasarım Dergisi, 3*(1), 221–239.

Eyüce, A. (2005). *Geleneksel Yapılar ve Mekânlar*. İstanbul: Birsen Yayınevi.

Mutlu, M. (2024). Karabük ili Ovacık ilçesi köy odalarının tipolojik olarak incelenmesi. *Bingöl 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (27–28 Temmuz), 3–21.

Özkan, S., Turan, M., & Üstünkök, O. (1979). Institutionalized architecture, vernacular architecture and vernacularism in historical perspective. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, *5*(2), 127–156.

Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. New Jersey: Prentice-Hall.

Sezgin, H. (1992). *Architecture Traditionnelle Des Balkans–Turquie*. Paris: Melissa.

TUĞLA ÜRETİMİNDE ATIK MALZEME KULLANIMI: ÇELİK TUFALİNİN DÜŞÜK KALİTELİ KİLLERİN İYİLEŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ

Y. Mimar, Büşra ARSLAN[1]/ Öğr. Gör., Elif ÇETİN[2]
[1]Karabük Üniversitesi, Mimarlık, 2038163003@ogrenci.karabuk.edu.tr, 0000-0002-6224-6079
[2]Karabük Üniversitesi, Mimarlık, eliffcetin@karabuk.edu.tr, 0000-0003-2037-9807

Özet

Artan nüfus ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak üretim faaliyetlerinin yoğunlaşması, enerji tüketimi ve atık oluşumunu önemli ölçüde artırmaktadır. Bu durum, atıkların yeniden değerlendirilmesi ve sürdürülebilir üretim yaklaşımlarının benimsenmesini zorunlu hale getirmektedir. İnşaat sektörü, atık malzemelerin geri kazanımı açısından önemli bir uygulama alanı olup, özellikle tuğla üretiminde farklı atık türlerinin kullanımı üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, doğal ve endüstriyel atıkların tuğla üretiminde kullanımına yönelik literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmaların genel olarak hem çevresel etkilerin azaltılması hem de tuğla özelliklerinin iyileştirilmesi açısından olumlu sonuçlar ortaya koyduğu belirlenmiştir. İncelenen araştırmalar, katkı malzemelerinin kil yapısını değiştirerek tuğlanın mekanik ve fiziksel performansını artırabildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye'de bazı bölgelerde kil topraklarının demir oksit bakımından yetersiz olması nedeniyle tuğla üretiminde istenilen kalite değerlerine ulaşılamadığı ve bu durumun bazı üretim tesislerinin faaliyetlerini sürdürememesine neden olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, demir oksit açısından zengin bir endüstriyel atık olan çelik tufalinin, düşük demir içerikli topraklara katkı malzemesi olarak kullanılması önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu çalışma, mevcut literatürü ortaya koyarak, çelik tufalinin tuğla üretiminde kullanımına yönelik yeni yaklaşımlara dikkat çekmekte ve özellikle düşük kaliteli kil kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik gelecekte yapılacak çalışmalara yön vermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tuğla üretimi, Çelik tufali, Atık geri kazanımı, Sürdürülebilir yapı malzemeleri

WASTE MATERIAL UTILIZATION IN BRICK PRODUCTION: THE ROLE OF STEEL SCALE IN IMPROVING LOW-QUALITY CLAYS

M.Arch, Büşra ARSLAN[1]/ Lecturer, Elif ÇETİN[2]
[1]Karabük University, Architecture, 2038163003@ogrenci.karabuk.edu.tr, 0000-0002-6224-6079
[2]Karabük University, Architecture, eliffcetin@karabuk.edu.tr, 0000-0003-2037-9807

Abstract

With the increase in population and advancements in technology, production activities have intensified, leading to a significant rise in energy consumption and waste generation. This situation necessitates the adoption of sustainable production approaches and the effective reuse of waste materials. The construction sector, in particular, stands out as a key field for waste valorization, with numerous studies focusing on the use of various waste materials in brick production. In this study, previous research on the utilization of natural and industrial wastes in brick manufacturing is reviewed, and it is observed that these studies generally report positive outcomes in terms of both reducing environmental impacts and improving brick properties. The findings indicate that the incorporation of waste materials can enhance the mechanical and physical performance of bricks by modifying the structure of clay. However, in certain regions of Türkiye, the insufficient iron oxide content of clay soils prevents the production of bricks that meet the required quality standards, leading to inefficiencies and, in some cases, the cessation of production activities. In this context, steel scale, an industrial by-product rich in iron oxide, presents a promising alternative as an additive material for improving low-quality clay soils. This study aims to provide a comprehensive overview of the existing literature and to highlight the potential use of steel scale in brick production, thereby offering a conceptual framework to guide future research focused on the utilization of low-quality clay resources.

Keywords: Brick production, Steel scale, Waste recycling, Sustainable construction materials

GİRİŞ

Sanayileşme ve teknolojik gelişmelere paralel olarak artan üretim faaliyetleri, önemli miktarda yan ürün ve atığın oluşmasına neden olmaktadır. Bu atıkların etkin bir şekilde yönetilmesi, yeniden kullanılması ve ekonomiye kazandırılması; çevresel sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması ve üretim maliyetlerinin azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır. Atıkların farklı sektörlerde yeniden değerlendirilmesi, hem çevresel kirliliğin azaltılmasına hem de alternatif hammadde kaynaklarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, inşaat sektörü, atık malzemelerin geri kazanımı açısından önemli bir uygulama alanı olarak öne çıkmaktadır.

Demir-çelik üretim süreçlerinde, özellikle dökümhane ve haddehanelerde yüksek sıcaklık (1100–1300°C) ve oksitleyici ortam etkisiyle slab, kütük ve ingot yüzeylerinde oluşan oksit tabakası "hadde tufali" olarak adlandırılmaktadır. Bu tabaka genellikle yüksek basınçlı su ile yüzeyden uzaklaştırılmakta ve çoğunlukla atık olarak değerlendirilmektedir. Ortaya çıkan tufal, bazı durumlarda hurda olarak değerlendirilse de büyük bir kısmı ekonomik nedenlerle yeterince geri kazanılamamakta ve atık olarak depolanmaktadır. Ancak, yüksek demir içeriği sayesinde çelik tufali, geri kazanım potansiyeli yüksek endüstriyel atıklar arasında yer almaktadır. Türkiye'de haddehanelerde oluşan tufal miktarının, toplam çelik üretiminin yaklaşık %3'ü civarında olduğu kabul edilmektedir (Gündoğdu, 2013).

Küresel ölçekte ise, bir ton çelik üretimi sırasında 400 kg'ın üzerinde katı atık oluşmaktadır. Bu atıkların kontrolsüz şekilde çevreye bırakılması veya uzun süre depolanması; içerdiği ağır metallerin yağışlar aracılığıyla toprağa ve yeraltı sularına karışmasına neden olmakta ve bu durum ekosistem ile insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, söz konusu atıkların bertaraf edilmesi üretici kuruluşlar açısından önemli ekonomik yükler doğurmaktadır (Kayılı vd., 2016). Bu nedenlerle, çelik tufalinin farklı alanlarda değerlendirilmesine yönelik çalışmalar son yıllarda artmış ve bu atığın alternatif hammadde olarak kullanılabileceğini ortaya koyan olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Ming vd., 2018; Furlani ve Maschino, 2016; Mahendran, 2013).

Diğer taraftan, tuğla üretiminde kullanılan kilin kimyasal bileşimi, özellikle demir oksit içeriği, nihai ürünün mekanik ve fiziksel özellikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Türkiye'nin bazı bölgelerinde bulunan kil türlerinin demir oksit bakımından yetersiz olması, üretilen tuğlaların istenilen dayanım ve kalite özelliklerini sağlayamamasına neden olabilmektedir. Bu durum, hem üretim sürekliliğini hem de ürün performansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu bağlamda, demir açısından zengin bir endüstriyel atık olan çelik tufalinin, düşük demir oksit içeriğine sahip kil topraklarına katkı malzemesi olarak eklenmesi, tuğla üretiminde hem hammadde kalitesinin iyileştirilmesi hem de atıkların değerlendirilmesi açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Bu çalışma, mevcut literatürü ortaya koyarak bu yaklaşımın uygulanabilirliğine yönelik bir çerçeve sunmayı ve gelecekte yapılacak deneysel çalışmalara ışık tutmaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı; çevreye atık olarak bırakılan ve yeterli düzeyde değerlendirilemeyen doğal ve endüstriyel atıkların, özellikle de çelik tufalinin, tuğla üretiminde kullanılabilirliğine yönelik literatürde yer alan çalışmaların incelenmesi ve bu doğrultuda yeni uygulamalara yönelik bir perspektif sunulmasıdır. Çalışmanın temel odak noktası, demir oksit bakımından yetersiz kil topraklarının, demir açısından zengin endüstriyel atıklarla iyileştirilerek tuğla üretiminde daha verimli ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilirliğinin değerlendirilmesidir. Bu kapsamda, özellikle Türkiye'de bazı bölgelerde karşılaşılan düşük kaliteli kil kaynaklarının alternatif katkı malzemeleri ile zenginleştirilmesi konusu ele alınmaktadır.

Çalışma kapsamında, doğal ve endüstriyel atıkların tuğla üretiminde kullanımına yönelik literatürde yer alan araştırmalar incelenmektedir. Bu çalışmaların ortaya koyduğu olumlu sonuçlar doğrultusunda, ülkemizde çok miktarda atık şeklinde açığa çıkan çelik tufalinin demir oksit bakımından düşük verimli topraklarla birlikte kullanımının sağlayabileceği potansiyel avantajlar tartışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, doğrudan deneysel bir karşılaştırma sunmaktan ziyade, mevcut bilgi birikimini derleyerek gelecekte gerçekleştirilecek uygulamalı çalışmalara yön vermeyi amaçlamaktadır.

1.2. Kil

Kil, genellikle sulu alüminyum silikat minerallerinden oluşmaktadır. Islatıldığında plastik, kurutulduğunda sert ve yüksek ısıda pişirildiğinde de sürekli sert ve camsı bir yapıya sahip olan doğal bir hammaddedir (Çağlar, 2018: 18). Killer üç ayrı gruba ayrılmakta olup, bunlar saf kil, yarı yağlı kil ve lekeci kildir. Çalışma kapsamında ele alınacak olan tuğla, yarıyağlı kil grubuna girmektedir (Şekil 1).

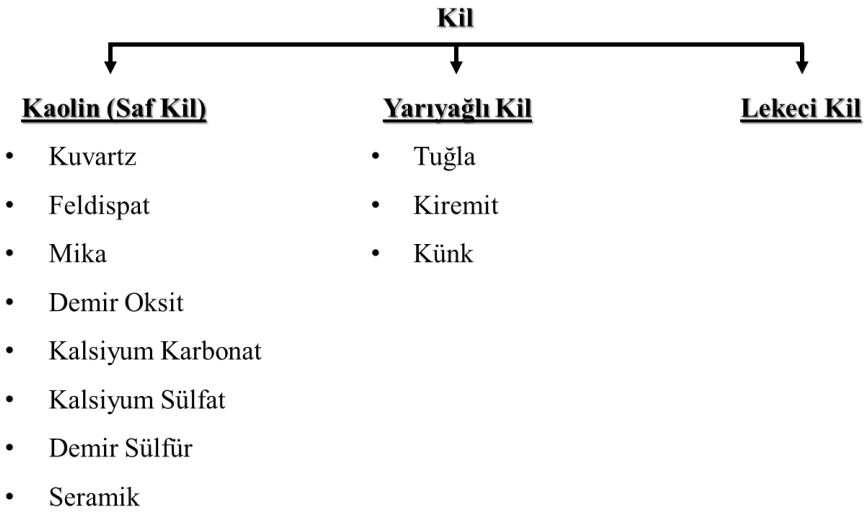

Şekil 1. Kilin sınıflandırılması (Şimşek (2016; 111-112))'den düzenlenmiştir.

Sulu alüminyum silikat grubuna dahil olan minerallerin tane boyutu genellikle 1/256 mm (yaklaşık 4 mikron) olarak kabul edilmektedir. Ancak son dönem araştırmalar, kil boyutunun 2 mikrona kadar inebileceğini ileri sürmektedir. "Kil" kavramı oluşum sürecini ifade etmez; hem hidrotermal etkiler sonucu meydana gelen ayrışma ürünleri hem de sedimanter süreçlerle çökelmiş ince taneler için kullanılmaktadır. Bu nedenle, söz konusu çok küçük parçacıkları oluşturan mineraller esas alınarak kimyasal sınıflandırmalar yapılmaktadır (Çelik, 2010: 52).

Kilden yapılan inşaat malzemeleri pişirilmiş ve pişirilmemiş olarak ikiye ayrılmaktadır. Pişirilmiş malzemeler ise sırlanmış ve sırlanmamış kil olarak ikiye ayrılırken, bu çalışma kapsamında ele alınacak olan tuğlalar sırlanmamış kil ile oluşan yapı malzemeleri grubunda bulunmaktadır (Şekil 2).

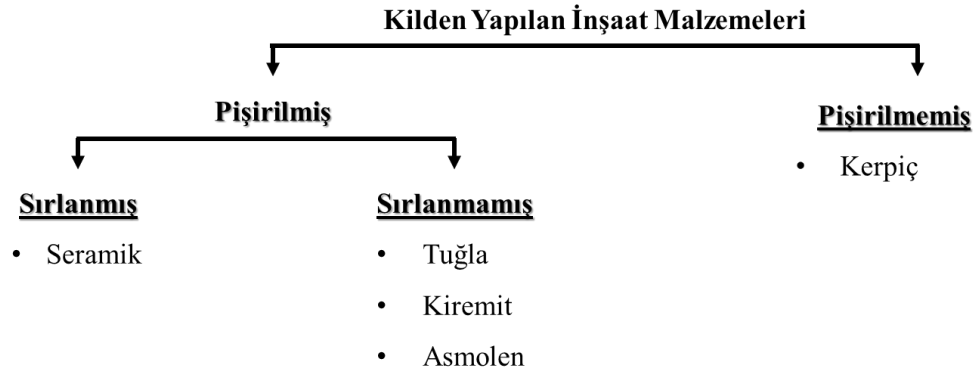

Şekil 2. Kilden yapılan inşaat malzemeleri (Şimşek (2016: 114))'ten düzenlenmiştir.

Kil minerali içeren ve belirli oranda su ile karıştırıldığında plastik hale gelerek şekillendirilebilen, 900–1000 °C'de pişirildiğinde ise sertleşen topraklar, tuğla hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Bu topraklar genellikle illit başta olmak üzere montmorillonit, kaolinit, kuvars ve demir bileşikleri içerirken, az miktarda organik madde ve suda çözünebilen tuzlar da barındırır. Kilin yaklaşık %25–35 su ile plastik özellik kazanması ve pişirme sonrası dayanıklılık göstermesi önemli bir özelliğidir; ancak silis, demir ve alkali bileşenler bu özellikleri kısmen olumsuz etkileyebilir. Tuğla killeri, seramik killerine göre daha fazla demir, silis ve karbonat içerir ve belirli fiziksel (plastiklik, tane boyutu, su emme) ve kimyasal (SiO_2, Al_2O_3, CaO oranları) özellikleri sağlaması gerekir. Ayrıca iri kireç parçaları, fazla organik madde ve yüksek tuz içeriği tuğlanın dayanımını ve görünümünü olumsuz etkileyerek üretim kalitesini düşürebilmektedir (Ulusoy, 2008: 2).

1.2. Tuğla

Tuğlalar, içi dolu veya kısmen boş dikdörtgen prizma şeklindeki pişmiş killi topraktan yapılmış ve dünyada en çok kullanılan yapı malzemeleridir (Öneş, 1988: 67). Tuğlalar M.Ö. 3800'lü yıllarda taşın sınırlı bulunduğu Aşağı Mezopotamya'da kullanılmaya başlanmıştır (Şimşek, 2016: 116).

Tuğla üretimi genel olarak dört temel aşamadan oluşur: karıştırma, şekillendirme, kurutma ve pişirme. Üretime başlanmadan önce, kullanılacak toprak homojen bir karışım elde edilecek şekilde hazırlanır ve ardından öğütme işleminden geçirilir. Tuğla hamurunda homojenliği sağlamak amacıyla üç farklı yöntem uygulanmaktadır: sulu bulamaç yöntemi, havuzda yoğurma yöntemi ve kuru karıştırma yöntemi. Şekillendirme aşamasında ise iki farklı teknik kullanılmaktadır. Bunlardan ilki olan dökme yönteminde, su içeriği yüksek tuğla çamuru, su emme özelliğine sahip yaş kalıplara dökülür. Diğer yöntem olan yaş kalıplamada ise hamur, tuğla şekillendirme makineleri aracılığıyla biçimlendirilir. Şekillendirilen tuğlaların, pişirme öncesinde yeterli dayanım kazanabilmesi için kurutulması gerekmektedir. Kurutma işlemi genellikle üstü kapalı ve hava akımına açık alanlarda ya da özel olarak tasarlanmış kurutma odalarında gerçekleştirilir. Kurutma işlemi tamamlanan tuğlalar, kırsal bölgelerde geleneksel harmanlarda veya endüstriyel tesislerde bulunan fırınlarda pişirilir. Harman tipi pişirmede, önceden hazırlanan ocakların etrafında tuğla ve yakıt (çoğunlukla kömür) katmanlar halinde dizilerek pişirme sağlanır. Fabrika ortamında ise pişirme işlemi iki farklı sistemle yürütülmektedir: ısı kaynağının hareket ettiği Hoffman tipi fırınlar ve pişirilecek malzemenin hareketli olduğu Dressler tipi fırınlar (Öneş, 1988: 67–70).

Toprak esaslı malzemelerin pişirilmesiyle elde edilen tuğlalar, hammaddenin kolay temin edilebilmesi, üretim sürecinin görece ekonomik olması ve yapı uygulamalarında pratik kullanım sağlaması tuğlaların tercih edilen yapı malzemeleri olmasını sağlamaktadır (Berkgil, 2019: 18).

Tuğlalar; üretim biçimleri, yapım teknikleri, boyutları, delik yapıları ve basınç dayanımları gibi çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. İmalat şekline göre tuğlalar; makine tuğlaları, klinker tuğlaları, sinterleşmiş tuğlalar,

cephe tuğlaları ve ateş tuğlaları olmak üzere beş grupta ele alınmaktadır. Yapım yöntemleri açısından ise sinterleşmemiş tuğlalar ve klinker tuğlalar şeklinde iki temel gruba ayrılmaktadır. Boyutlarına göre yapılan sınıflandırmada tuğlalar; normal, modüler ve blok tuğla olarak üç farklı kategoriye ayrılmaktadır. Delik yapılarına göre ise dolu tuğlalar, düşey delikli tuğlalar ve yatay delikli tuğlalar şeklinde üçlü bir ayrım söz konusudur (Berkgil, 2019: 20). Bu sınıflandırmaların yanında tuğlalar; genel olarak makine tuğlası, klinker tuğlası, cephe tuğlası, ateş tuğlası, baca tuğlası ve dekoratif tuğla olmak üzere altı ana grupta incelenmektedir. Makine tuğlaları ise kendi içinde normal tuğla ve modüler tuğla olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır (Şekil 3).

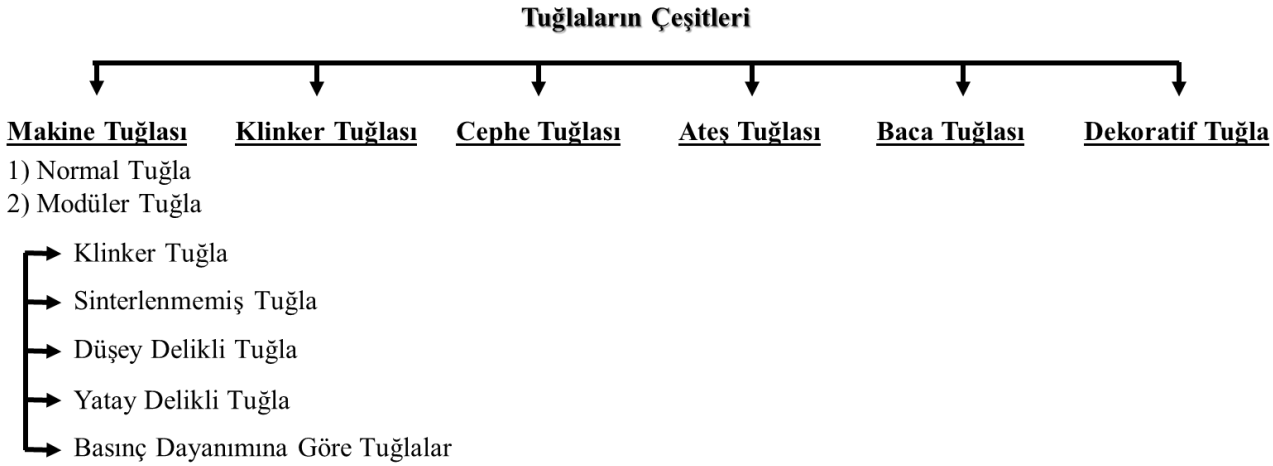

Şekil 3. Tuğlaların çeşitleri (Şimşek (2016: 119-123))'ten düzenlenmiştir).

Tuğlaların yapımlarında kullanılan hammaddelerin niteliği, hammaddelerin karışım oranı, hammaddelerin karıştırma, şekillendirme ve pişirme yöntemleri ve pişirme sıcaklıkları gibi faktörler tuğlaların kalitesini belirlemektedir. Tuğlaların tercih edilmesini sağlayan birtakım özellikler bulunmakta olup, bu özellikler aşağıda verilmektedir (Öneş, 1988: 70-75):

- Renk ve boyutları standartlara uygun olmalıdır.
- Uygulanacak su emdirme, kurutma, dondurma, çözdürme deneyleri sonucunda, çatlama, kırılma oluşmamalı ve ağırlıklarını kaybetmemelidir.
- Su emme yüzdeleri 15-25 değerleri arasında olmalıdır.
- Çakı ile kazınamayacak bir sertlik göstermelidir.
- Çekiçle vurulduğu zaman madensel bir ses duyulmalıdır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, literatür incelemesine dayalı nitel bir araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, tuğla üretiminde kullanılan kil malzemesinin kimyasal ve mineralojik özellikleri ile tuğla üretim süreci hakkında temel bilgiler derlenmiştir. İkinci aşamada, doğal ve endüstriyel atıkların tuğla üretiminde kullanımına yönelik ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalar taranmıştır. Bu kapsamda, çelik tufali başta olmak üzere farklı atık türlerinin tuğla bünyesine katkı malzemesi olarak dahil edilmesine yönelik araştırmalar ele alınmış ve bu çalışmalarda elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Son aşamada ise incelenen literatür doğrultusunda, özellikle demir oksit içeriği düşük kil topraklarının iyileştirilmesine yönelik yaklaşımlar tartışılmıştır. Bu çerçevede, çelik tufalinin katkı malzemesi olarak kullanımının, tuğla üretiminde kalite artışı, hammadde çeşitliliği ve üretim sürekliliği açısından sağlayabileceği potansiyel katkılar ortaya konulmuştur. Çalışma, elde edilen bulgular

ışığında gelecekte yapılacak deneysel ve uygulamalı araştırmalar için bir değerlendirme ve öneri niteliği taşımaktadır.

3. BULGULAR

Çeşitli atıklar tuğla üretiminde tekrar kullanılmakta olup, atıklar bu çalışma kapsamında doğal ve endüstriyel şeklinde iki ana başlıkta ele alınmaktadır.

3.1. Tuğla Üretiminde Doğal Atıkların Değerlendirilmesi

Tuğla üretiminde hammadde kaynağı olarak tuğlanın fiziksel ve mekanik özelliklerin iyileştirilmesi için çeşitli doğal atık malzemeler kullanılmıştır. Bor atığı, perlit atığı, pomza atığı, çeltik kavuzu atığı ve borik asit atığı literatürde yaygın olarak kullanılan doğal atık malzemelerdendir. Bu malzemeler ile yapılan bazı çalışmalar aşağıda verilmektedir.

Çelik (2010), "Bor Katkılı Perlit Karışımlardan Hafif Tuğla Üretimi ve Teknolojik Özelliklerinin Belirlenmesi" konulu çalışması ile; genleştirilmiş perlit (ana hammadde) ve kil-bor minerallerinin (doğal bağlayıcı) kullanıldığı düşük birim hacim ağırlığa ve yüksek mukavemete sahip yapı malzemesi üretilebilirliğinin araştırılmasını amaçlamıştır. Deney sonuçlarına göre, tuğlaların ideal dayanım, düşük yoğunluk, ısı ve ses yalıtım değerlerinin iyi olmasından dolayı perlitlerin tuğla yapımında kullanılabilir olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bina yükünü azaltacağı düşünülmektedir. Perlitlerden üretilen tuğlaların kullanılması ile yapılan binalarda ısı ve ses yalıtımı olarak diğer tuğla ve hafif beton bloklara göre daha iyi bir izolasyon sağlanmıştır. Menderes perlitlerinden bor ve kil katkılı olarak üretilen tuğlaların, teknolojik özellikleri bakımından yapı sektöründe kullanılabilir olduğu belirlenmiştir.

Çağlar (2018), "Geleneksel Kastamonu Evlerinde Kullanılan Harman Tuğlası Özelliklerinin Bor Atığı Katkısı ile İyileştirilmesi Üzerine Deneysel Araştırma" konulu çalışması ile; bünyesinde yeraltı sularına ve toprağa zarar veren borik asit (B_2O_3) bulunan atıkların harman tuğlası sektöründe kullanılarak çevreye vereceği zararların minimize edilmesini ve bor atığı katkısı ile harman tuğlası özelliklerinin iyileştirilmesini amaçlamıştır. Bor atığı kullanılarak üretilen harman tuğlaları ile inşa edilen binalar mukavemet açısından daha dayanıklı olacaktır. Dış duvar dolgu malzemesi olarak kullanılan harman tuğlası atmosfer şartlarına maruz kalacağı için aşınma, kılcal su emme, donma-çözünmeye karşı dayanım, basınç dayanımı gibi özelliklerinin üstün olması, bor atığı katkılı üretilen harman tuğlanın kullanılabileceğini göstermektedir.

Şahin (2009), "Borik Asit Katkılı Tuğla Üretiminin Araştırılması" konulu çalışması ile; Tuğa bünyesine eklenen borik asit katkısının tuğla özelliklerinde meydana getirdiği değişimler incelemiştir. BA katkı tuğla örneklerin pişme sıcaklıklarını düşürerek sinterleme özeliklerine olumlu etki yapmıştır. Porozite ve görünür yoğunluk değerlerini azaltmıştır. Basınç dayanımı ve bulk yoğunluk değerleri artış göstermiştir. Bununla birlikte, BA katkılı örneklerin pişme rengi daha koyu kırmızı olmuştur.

Güzel (1993), "Pomza Katkılı Tuğla Üretimi ve Bu Tuğlaların Mekanik ve Boşluk Özelliklerinin İncelenmesi" konulu çalışması ile; Hafif doğal bir taş olan pomza katkısı ile hafifletilmiş tuğla üretim koşullarını araştırmış ve elde edilen ürünlerin fiziksel ve mekanik özellikleri üzerinde etken olan boşlukluluk ve mikroyapı özelliklerinin incelenmesini amaçlamıştır. Deney sonuçlarında, pomza katkısı ile gelen düşük basınç dayanımı değerlerinin özellikle 0.5 mm'den küçük çaplı pomzaların kullanılmasıyla arttırılabileceği ve böylece basınç dayanımları da kontrol altına alınmış, hafiflik ve termal yalıtım özellikleri geliştirilmiş tuğlaların elde edilebileceği düşünülmektedir.

Görhan (2011), "Çeltik Kavuzunun Tuğla Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması" konulu çalışması ile; Kil tuğlası üretiminde çeltik kavuzu (ÇK) katkısı kullanılarak yüksek yalıtım ve mühendislik özelliklerine sahip yapı tuğlalarının üretilmesini amaçlamıştır. ÇK katkısı tuğla örneklerin kızdırma kaybı oranı, su emme oranı ve

görünür porozite değerlerini arttırmıştır. Bununla birlikte, net birim hacim ağırlığını ve basınç mukavemet değerlerini azaltmıştır. Isı iletkenlik katsayısı, pişirme sıcaklığı arttıkça artmış, katkı oranı arttıkça ise azalmıştır. 800 C ve üzerinde pişirilen ve HÇK katkısının %15 oranında yapıldığı tuğlalar dışında kalan katkılı tuğlaların yapılarda bölme duvar malzemesi olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

Çimen (2019), "Bor Atığı ve Perlit Katkılı Üretilen Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin Belirlenmesi" konulu çalışması ile; Kastamonu yerel malzemelerinden olan perlit ve endüstri atığı olan bor atığının tuğla yapı malzemesi özelliklerinin iyileştirilmesi üzerinde durmuştur. Perlit katkısı birim hacim ağırlığını arttırmıştır. Bor atığı arttırıldığında özgül ağırlık değerlerinde azalma, kılcal su emme miktarında, donma-çözünme sonrası basınç dayanımında ve çekme dayanımlarında artış meydana gelmiştir. Çalışma sonucunda, perlit ve bor atığının tuğla numunesine uygun oranlarda ikame edilmesi durumunda tuğla özelliklerini iyileştirdiği tespit edilmiştir.

3.2. Tuğla Üretiminde Endüstriyel Atıkların Değerlendirilmesi

Tuğla üretiminde hammadde kaynağı olarak tuğlanın fiziksel ve mekanik özelliklerin iyileştirilmesi için çeşitli prosesler sonucu açığa çıkan endüstriyel atık malzemeler kullanılmıştır. Magnezit Krom atığı, Puzolanik Uçucu Kül atığı, Ferrokrom Cürufu atığı, Yüksek Fırın Cürufu atığı, uçucu Kül atığı, Silis Dumanı atığı, Termik Santral atık Külleri , Tekstil Fabrikası Atık Külleri, cam atığı, Zeolit atığı, Tras atığı, kömür atığı, Cam Elyaf atığı, Polipropilen atığı, tuğla tozları atığı, seramik tozları atığı ve tufal yaygın olarak kullanılan endüstriyel atık malzemelerdendir. Bu atık malzemeler ile yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda verilmektedir.

Kalpaklı (1998), "Bazik Refrakter Endüstrisinde Proses Atıklarının Değerlendirilmesiyle Magnezit Krom Tuğlaların Üretimi" konulu çalışması ile; Fabrika üretim prosesi atığı olan 0-1 mm boyutlarındaki magnezit ve kromit cevherleri tozlarının tuğla üretimine kazandırılmasını hedeflemiştir. Sonuçlara göre, poroziteleri katkısız ve $MgSO_4$ bağlayıcı tuğla numunelere göre önemli ölçüde düşmüştür. %28 ve %50 kromit için %6 oranında bağlayıcı 27° Be'lik $MgSO_4$ ve %3 TiO_2 katkılı tuğlaların porozite ve hacim yoğunluğu gibi refrakter özelliklerinde iyi sonuçlar verdiği görülmüştür.

Kibar (2009), "Cam Atık Katkılı Tuğla Üretiminin Araştırılması" konulu çalışması ile; Tuğla kiline katılan öğütülmüş cam katkısının pişmiş kil bünyede meydana getirdiği fiziksel ve mekanik özellikleri incelemiştir. Öğütülmüş cam katkı deney örneklerinin pişme sıcaklıklarını düşürerek sinterleme özeliklerine olumlu etki yapmıştır. Porozite ve buna bağlı olarak su emme değerlerini azaltıcı etki yapmıştır. Birim hacim ağırlık değerleri ve basınç dayanımları, artış göstermiştir.

İnceyol (2019), "Adıyaman Yerleşim Alanlarından Çıkan Küllü Toprağın Soda Camı Katkısı ile Tuğla Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması" konulu çalışması ile; Tarım arazilerine zarar vermeden, Adıyaman ilindeki inşaat temellerinde kazılan, tarımsal uygulamalar için kullanılmayan, atık killi toprakların içerisine yine atık cam parçaları belirli oranlarda karıştırılarak tuğla üretimi hedeflemiştir. Pişme sıcaklığına bağlı olarak tuğladaki dayanım, su emme, pişme kaybı gibi özelliklerin de arttığı gözlenmiştir. Üretilen cam katkılı tuğlalardan 900 ºC ve sonrasındaki sıcaklıklarda pişirilen tuğlaların TSE EN 771'deki tuğlaların fiziksel özelliklerine yakın olduğu, cam katkısız üretilen tuğlalarda ise 1000 ºC ve sonrasındaki sıcaklıklarda pişirilen tuğlaların TSE EN 771'deki tuğlaların fiziksel özelliklerine yakın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cam katkısının tuğlanın fiziksel özelliklerine olumlu etki oluşturduğu gözlenmiştir.

Berkgil (2019), "Kırpılmış Cam Elyaf ve Polipropilen Katkılı Tuğla Üretimi" konulu çalışması ile; Tuğla üretiminde katkı maddesi olarak kırpılmış cam elyaf ve polipropilen lif kullanarak tuğlaların basınç dayanımlarını ve eğilme hasar yüklerini iyileştirmeyi ve daha kaliteli ürünler üretebilmeyi amaçlamıştır. Pişirilmemiş KCE katkılı tuğlalarda, KCE katkı oranının ve boyunun artması ile hacim kaybının ve birim hacim ağırlığının azaldığı, basınç dayanımı ve eğilme hasar yüklerinin arttığı görülmüştür. KCE katkılı pişirilmiş tuğla üretiminde KCE'in boyunun ve katkı oranının artması ile hacim kaybının arttığı, birim hacim ağırlığında ise önemli bir değişiklik

görülmemiştir. PP katkılı pişirilmemiş tuğla üretiminde katkı boyunun ve oranının artması ile hacim kaybının ve birim hacim ağırlığının azaldığı, basınç dayanımı ve eğilme hasar yüklerinin arttığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, kırsal bölgelerde yapılan evlerde kerpiç yerine pişirilmemiş KCE ve PP katkılı tuğlaların kullanılabileceği düşünülmektedir.

Çelen Öztürk (2001), "Tuğla Üretiminde Termik Santral Atığı Puzolanik Uçucu Küllerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma" konulu çalışması ile; Termik santrallerde kullanılan kömürün katı atığı olarak ortaya çıkan uçucu kül ile tuğla üretiminde kullanılan ana malzeme olan kilin özelliklerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Sonuçlara göre, üretilen uçucu kül katkılı tuğlalarda, ısı yalıtım değerinin artmasını sağlayan porozite oluşumu elde edilmiş ve mekanik dayanımların ele alınan standartlardan yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yıldız (2013), "Elâzığ Ferrokrom Cürufunun Beton Parke Taşı ve Tuğla Üretiminde Kullanılabilirliğinin Araştırılması" konulu çalışması ile; Cürufun yapay agrega önce beton parke taşı üretiminde yapay agrega olarak kullanımını, sonra da tuğla ve kiremit üretiminde (granüle cüruf) katkı maddesi olarak kullanılabilirliğini araştırmıştır. Sonuçlara göre, normal tuğlaların dayanımına göre, %25 cüruf katkılı tuğlaların basınç dayanım değerleri oldukça yüksek, %50 cüruf katkılı tuğlaların basınç dayanımı ise eşit çıkmıştır. Cüruf katkılı tuğlaların su emme oranı normal tuğlalardan daha düşüktür. %25 cüruflu tuğlalar, normal tuğlalara göre %10, %50 cüruflu tuğlalar ise %5 oranında daha hafiftir. Ferrokrom cürufunun da tuğla üretiminde, kontrollü olarak ve belirlenen oranlarda rahatlıkla kullanılabileceği bu çalışma ile ortaya konmuştur.

İnce (2019), "Tuğla Bünyesinde Kömür Artığı ve Bor Kullanımının Araştırılması" konulu çalışması ile; Kütahya'da tuğla üretimi yapan bir fabrikadan tuğla kili alınmış ve çeşitli katkılar ilave edilerek tuğla bünyelerin fiziksel, mekanik ve termal özelliklerinin iyileştirilmesini amaçlamıştır. Borlu suyun etkisinin sonuçlarına göre, pişme mukavemeti değeri artmıştır. Su emme değeri, porozite değeri ve kırmızılık değeri azalmıştır. Kömür artığı katkısının sonuçlarına göre, pişme mukavemeti artmıştır. Su emme değeri, porozite değeri ve kırmızılık değeri azalmıştır. Kömür artığı katkılı bünyeye bor katkısının analizlerinde de bu sonuçlara paralel veriler elde edilmiştir.

Yiğit Ertaş (2017), "Bazı Atık Maddelerin Tuğla Üretiminde Değerlendirilmesi" konulu çalışması ile; Depolanması ve muhafazası çok zor ve maliyetli olan kırka bor atığı, kalsine manyezit, atık kül ve şaphaneden getirilen alünit şeklindeki maddelerin tuğla hammadde katkısı olarak kullanılabilirliğini araştırmıştır. Sonuçlara göre, tuğla numunelerinin fiziksel ve mekanik test değerlerinin birçoğunun literatür ve TSE değerleri aralığında olduğu görülmüştür. Hazırlanan reçetelerle numunelerin su emme, porozite, ateş zayiatı, toplam çekme, mukavemet özelliklerinde iyileşmeler gözlenmiştir. Ayrıca bor atığı sayesinde tuğlanın çok önemli bir teknolojik özelliği olan nötron tutma(absorbsiyon) özelliği de ortaya çıkmıştır.

Sürül (2015), "Yüksek Fırın Cürufu ve Uçucu Külün Tuğla Üretiminde Katkı Olarak Kullanılmasının Araştırılması" konulu çalışması ile; Tuğla üretiminde uçucu kül (UK) ve yüksek fırın cürufu (YFC) katkıları kullanılarak yüksek mühendislik özelliklerine sahip tuğla üretilmesini amaçlamıştır. Sonuçlara göre, UK tuğla örneklerinde kızdırma kaybı, su emme, görünür porozite ve basınç mukavemet değerleri değerleri azaltmıştır. YFC tuğla örneklerinde kızdırma kaybı, su emme ve görünür porozite değerleri azalırken; birim hacim ağırlık ve basınç mukavemeti artmıştır. Pişirme sıcaklığının artması, basınç mukavemetini arttırmıştır. Isı yalıtım özelliği bakımından 850 ºC pişirme sıcaklığında % 40 oranında UK katkısı, Basınç mukavemeti bakımından 950 ºC pişirme sıcaklığında % 40 oranında YFC katkısı kullanılabilirdir.

Koç (1997), "Bor Atıkları, Uçucu Kül ve Silis Dumanının İnşaat Tuğlası Üretiminde Değerlendirilmesi" konulu çalışması ile; Bor atıkları, uçucu kül ve silis dumanının killerle belirli oranlarda karıştırılarak tuğla yapımında değerlendirilmesini amaçlamıştır. Sonuçlara göre, pişme küçülmesi 970 ºC'de pişen %30 bor atığı katkılı numuneler için en düşük olup, bulk yoğunluğu en yüksektir. Pişme sıcaklıkları değiştirildiğinde çeşitli hacim

ağırlıklarında farklılık görülmemiştir. Sonuç basma dayanımlarının TSE'ye uygun olduğu ve pişirilme sıcaklıklarıyla da arttığı görülmüştür.

Aydın (2007), "Termik Santral Atığı Küllerin Yapı Tuğlası Üretiminde Kullanılmasının Araştırılması" konulu çalışması ile; Tuğla üretiminde ana malzeme olarak uçucu külün kullanılmasını amaçlamıştır. Sonuç olarak, fiziksel ve mekanik özellikler olarak en iyi sonuçları, 4. karışım (% 90 Uçucu kül + % 10 Kil + % 2,5 Borik asit) numuneleri vermiştir. (Basınç mukavemeti, porozite değerleri, görünür yoğunluk değerleri) Borik asit katkının sinterlemeyi olumlu etkilediği, camsı faz yapısını artırdığı ve buna bağlı olarak da mekanik özellikleri geliştirici etki yaptığı belirlenmiştir. %10 kil ve % 2,5 borik asit katkı katılarak uçucu kül ile optimum şartlarda yapı tuğlası üretilebileceği belirlenmiştir.

Ulusoy, (2008), "Uçucu Kül-Tekstil Fabrikası Atık Külü ve Bazaltik Pomzanın Tuğla Üretiminde Katkı Olarak Kullanılması" konulu çalışması ile; Atık uçucu-tekstil külü ve bazaltik pomzanın, yüksek kalitede pişmiş kil tuğlaların üretiminde katkı olarak kullanılabilirliğinin araştırılması amaçlamıştır. Sonuç olarak katkılı tuğla örneklerinin mekanik dayanımları daha yüksek ve durabilite özellikleri katkısız tuğla örneklerinden daha iyi bulunmuştur. %5 pomza katkılı örneklerin basınç ve eğilme dayanımları en yüksektir. %5-%10 arasında tekstil fabrikası atık külü ve pomza birlikte veya farklı kombinasyonlarıyla uygun nitelikte tuğla üretilebileceği anlaşılmaktadır.

Zal (2010), "Zeolit, Tras ve Uçucu Kül ile Tuğla Üretimi ve Standard Tuğla ile Karşılaştırılması" konulu çalışması ile; Keşan yöresinde üretilen tuğlaların, üretim tekniklerinin, kullanılan hammaddenin ve üretilen malzemenin çeşitli fiziksel ve mekaniksel özelliklerinin belirlenmesi, standartlara uygunluğunun incelenmesi ve geliştirilme olanaklarının araştırılması amaçlamıştır. Elde edilen tuğlalar geleneksel tuğlalardan daha hafiftirler. Isı yalıtımının çok daha yüksek olduğu belirlenmiş olup, uçucu küllü tuğlaların su emme oranları %30-40 arasındadır. Deney sonuçlarında; katkılı tuğla numunelerinin basınç dayanımlarını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür.

Çinçin (2015), "Linyit Yakan Termik Santral Uçucu Küllerinden Kireç Katkısı ile Hafif Tuğla Üretiminin Araştırılması" konulu çalışması ile; Kömür yakan termik santraller için büyük sorun teşkil eden uçucu küllerden hafif ve ısı yalıtımı yüksek özellikte tuğla üretimi araştırmıştır. Tuğlaların hacimsel genleşmesi ve çatlaklı yapı göstermeleri kürleme sonu tuğla bünyesinde kalan ve Ca(OH)2 haline dönüşen yüksek miktardaki serbest CaO'in bir sonucudur. Soma uçucu külünden büyük boyut tuğla üretiminde başarı elde edilmiştir. Buharlı otoklav ile tuğla üretiminde basınç ve kürleme süresinin her tipteki uçucu kül için yeterli olduğu tespit edilmiş olup, yeterli dayanımda büyük boyutta tuğla üretimi mümkündür. Üretilmiş olan tuğlaların, gazbetona alternatif ürün olabileceği düşünülmektedir.

Khitab vd. (2021), "Atık Tuğla ve Seramik Tozlarının Sinerjik Kullanımıyla Kilin Kısmi Yer Değiştirilmesiyle Kil Tuğla Üretimi" konulu çalışması ile; Tuğla üretiminde tüketen doğal kaynak "kil" yerine atık tuğla tozu (WBP) ve atık seramik tozu (WCP) kompozit karışımı kullanmanın fizibilitesini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Atık malzeme içeren tuğlalar, %100 kil içeren tuğlalarla aynı yoğunluk, gözeneklilik ve su emme kapasitesine sahiptir. kimyasal aşınmalara karşı direnç gösterdiği ve çiçeklenme olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte katkı oranı arttıkça direnç artmıştır. Çalışma sonucunda, %27 kütleli kilin, %12 atık seramik tozu ve %15 atık tuğla tozu ile başarılı bir şekilde değiştirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Bantsis vd. (2011), "Tufal atığını katkı olarak kullanan düşük maliyetli seramik yapı tuğlaları ve sandviç tipi seramik karoların X-bandı frekans aralığında elektromanyetik absorpsiyon, yansıma ve girişim koruması" konulu çalışmaları ile; Çelikhane tufal atıklarının seramik tuğlalarda düşük maliyetli elektromanyetik girişim (EMI) koruyucu ve özellikle emici yapı malzemeleri geliştirme amacıyla kullanımını araştırmışlardır. Hem seramik tuğlaların hem de sandviç tipi seramik karoların aynı X-bandı frekans aralığında verimlilik ve absorpsiyon

performanslarına sahip olduğu belirlenmiştir. Sonuçlar, tufal atıklarının seramik tuğla üretiminde katkı olarak kullanılabileceğini göstermiştir.

Spiliotis vd. (2014), "Pişmiş Kil Tuğlalara Dahil Edilmesiyle Tufal Atıkların Değerlendirilmesi" konulu çalışmaları ile; Ekstrüzyon ve sinterleme işlemlerini uygulayarak seramik endüstrisi tarafından kullanılan kil tuğla üretiminde katkı maddesi olarak tufalin kullanımını değerlendirmişlerdir. Pişirilme sıcaklığı arttıkça, porozite değeri azalmıştır. Isıl iletkenlik, artan mineral katkı yüzdesinden ve sinterleme sıcaklığından önemli ölçüde etkilenmez. Sonuçlara göre, tufalin kil tuğla üretimine dahil edilmesinin verimli bir ikincil kaynak olarak uygulanabilir olduğu ve böylece bir endüstriden gelen atıkları başka bir endüstri için faydalı hammaddeye dönüştürdüğünü göstermektedir.

Bautista-Marín vd. (2021), "Endüstriyel katı atıkların kil tuğlalarda pigment olarak kullanımı ve mekanik özelliklere etkileri" konulu çalışmaları ile; Önemli bir çelik yan ürünü olan hadde tufalının pişmiş kil tuğlalara pigment olarak eklenmesinin yanı sıra fiziksel, mekanik ve mikro yapısal özelliklere etkileri araştırmışlardır. Dört tuğla türü arasında tufal katkı oranı attıkça donuk turuncudan grimsi kırmızıya kadar renk tonu farklılıkları ortaya çıkmıştır. Geleneksel tuğlalara kıyasla eğilme mukavemetinde ortalama azalma ve gözeneklilikte artış gözlemlenmiştir. Ayrıca, eklenen tufalin kil ile kimyasal olarak reaksiyona girmediği gözlemlenmiş, ve tuğlalarda tufal kullanımı ile ilgili olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

Baghel vd. (2020), "Sürdürülebilir tuğla üretimi: Tufal ve mermer çamurunun kullanımı" konulu çalışmaları ile; İnşaat tuğlalarında temel malzeme olarak tufal ve mermer bulamacı şeklindeki endüstriyel atıkların kullanılmasına odaklanmışlardır. Çalışma sonucunda, elde edilen tuğlalar daha düşük maliyetlidir. Yüksek basınç dayanımına sahip olup, daha az su emme oranı bulunmaktadır. Bu atıkların değerlendirilmesiyle düşük maliyetli ve ısı yalıtımlı yapı malzemesi sağlanabilmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, atık malzemelerin tuğla üretiminde değerlendirilmesine yönelik literatürde yer alan araştırmalar incelenmiş ve söz konusu çalışmaların genel eğilimleri ortaya konulmuştur. İncelenen çalışmalar, doğal ve endüstriyel atıkların yapı malzemesi üretiminde kullanılması ile hem çevresel etkilerin azaltılmasının hem de ürün performansının iyileştirilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, atıkların yeniden kullanımı sayesinde doğal hammadde tüketiminin azaltılması ve sürdürülebilir üretim yaklaşımlarının desteklenmesi temel hedefler arasında yer almaktadır.

Tablo 1. Doğal ve endüstriyel atıkların tuğla özellikleri üzerindeki etkisi.

Doğal Atık Katkılı Tuğlalar		**Endüstriyel Atık Katkılı Tuğlalar**		**Endüstriyel Atık Katkılı Tuğlalar**	
Atık	**İyileştiren Özellikler**	**Atık**	**İyileştiren Özellikler**	**Atık**	**İyileştiren Özellikler**
Bor	Aşınma, kılcal su emme, donma-çözünme dayanımı, basınç dayanımı	Magnezit ve kromit	Porozite, hacim yoğunluğu	Ferrokrom cürufu	Basınç dayanımı, su emme, hafiflik
Borik asit	Prozite, görünür yoğunluk basınç dayanımı, bulk yoğunluk	Cam	Porozite, birim hacim ağırlık, basınç dayanımı	Kömür artığı ve bor	Pişme mukavemeti, su emme, porozite, kırmızılık değeri
Bor katkılı perlit	İdeal dayanım, düşük yoğunluk, ısı ve ses yalıtımı, hafiflik	Soda camı	Dayanımı, su emme, pişme kaybı	Yüksek fırın cürufu ve uçucu kül	Kızdırma kaybı, su emme, görünür porozite, birim hacim ağırlık, basınç mukavemeti
Pomza	Basınç dayanımı, hafiflik, termal yalıtım	Cam elyaf ve polipropilen	Birim hacim ağırlığı, basınç dayanımı, eğilme hasar yükleri	Bor atıkları, uçucu kül ve silis dumanı	Pişme küçülmesi, bulk yoğunluğu, hacim ağırlığı, basma dayanımı
Çeltik kavuzu	Kızdırma kaybı oranı, su emme, görünür porozite, birim	Puzolanik uçucu kül	Isı yalıtımı, porozite, mekanik dayanım	Termik santral atığı külleri	Basınç mukavemeti, porozite,

	hacim ağırlığı, basınç mukavemeti, ısı iletkenlik katsayısı				görünür yoğunluk
		Uçucu kül, tekstil külü ve bazaltik pomza	Mekanik dayanım, durabilite, basınç ve eğilme dayanımı	Atık tuğla ve seramik tozu	Yoğunluk, gözeneklilik, su emme, aşınma direnci, çiçeklenme
		Zeolit, tras ve uçucu kül	Hafiflik, ısı yalıtımı, su emme, basınç dayanımı	Tufal	Absorpsiyon, performans
		Termik santral uçucu külleri ve kireç	Genleşme, çatlaklı yapı, boyut, basınç, kürleme, dayanım	Tufal ve mermer çamuru	Porozite, ısıl iletkenlik

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, farklı atık türlerinin tuğla bünyesine dahil edilmesiyle özellikle mekanik ve fiziksel özellikler üzerinde olumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir (Tablo 1). Bu iyileştirmelerin büyük ölçüde kilin kimyasal ve mineralojik yapısının değiştirilmesi yoluyla sağlandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, tuğla üretiminde kullanılan kilin özelliklerinin doğru analiz edilmesi ve uygun katkı malzemeleri ile iyileştirilmesi, nihai ürün performansının artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Tuğla üretiminde önemli bir parametre olan demir oksit (Fe_2O_3) içeriği; ürünün renk, dayanım ve genel kalite özellikleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Ancak Türkiye'de bazı bölgelerde bulunan kil topraklarının demir oksit bakımından yetersiz olması, üretilen tuğlaların istenilen kalite kriterlerini karşılayamamasına ve bu nedenle bazı üretim tesislerinin verimli şekilde faaliyet gösterememesine neden olmaktadır. Bu durum, yerel hammadde kaynaklarının etkin kullanımını sınırlayan önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, demir oksit açısından zengin bir endüstriyel atık olan çelik tufali, düşük demir içerikli kil topraklarının iyileştirilmesi açısından önemli bir alternatif katkı malzemesi olarak değerlendirilebilir. Haddehaneler ve sürekli döküm tesislerinde oluşan tufal, esas olarak demir oksit tabakasından oluşmakta ve önemli bir demir kaynağı niteliği taşımaktadır. Her ne kadar tufalin bir kısmı demir-çelik üretiminde geri kazanılsa da, özellikle elektrik ark ocaklı üretimin yaygın olduğu Türkiye'de ortaya çıkan tufal miktarının tamamının bu şekilde değerlendirilmesi mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, tufalin tuğla üretiminde katkı malzemesi olarak kullanılması; hem atık miktarının azaltılması hem de düşük kaliteli kil topraklarının değerlendirilmesi açısından önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle ülkemizdeki demir oksit içeriği yetersiz olan toprakların tufal ile zenginleştirilmesi sayesinde, tuğla üretiminde istenilen kalite özelliklerine ulaşılması mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak, bu çalışma kapsamında ortaya konulan literatür değerlendirmeleri doğrultusunda, çelik tufalinin tuğla üretiminde kullanımının hem çevresel hem de teknik açıdan umut verici bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Çalışma, mevcut bilgi birikimini derleyerek ülkemizdeki özellikle düşük kaliteli kil kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik yeni yaklaşımlara ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ilerleyen çalışmalarda Türkiye'deki demir oksit bakımından verimsiz olan topraklarda, tufal kullanılarak tuğla üretiminin yapılmasına yönelik deneysel araştırmaların gerçekleştirilmesi ve optimum karışım oranlarının belirlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Aydın, O. (2007). Termik santral atığı küllerin yapı tuğlası üretiminde kullanılmasının araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Baghel, R., Pandel, U., & Vashistha, A. (2020). Manufacturing of sustainable bricks: Utilization of mill scale and marble slurry. Materials Today: Proceedings, 26, 2211–2216.

Bantsis, G., Sikalidis, C., Betsiou, M., Yioultsis, T., & Xenos, T. (2011). Electromagnetic absorption, reflection and interference shielding in X-band frequency range of low cost ceramic building bricks and sandwich type ceramic tiles using mill scale waste as an admixture. Ceramics International, 37(8), 3535–3545.

Bautista-Marín, J. D., Esguerra-Arce, A., & Esguerra-Arce, J. (2021). Use of an industrial solid waste as a pigment in clay bricks and its effects on the mechanical properties. Construction and Building Materials, 306, 124848.

Berkgil, M. (2019). Kırpılmış cam elyaf ve polipropilen katkılı tuğla üretimi (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çağlar, A. (2018). Geleneksel Kastamonu evlerinde kullanılan harman tuğlası özelliklerinin bor atığı katkısı ile iyileştirilmesi üzerine deneysel araştırma (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çelen Öztürk, A. (2001). Tuğla üretiminde termik santral atığı puzolanik uçucu küllerin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çelik, A. G. (2010). Bor katkılı perlit karışımlardan hafif tuğla üretimi ve teknolojik özelliklerinin belirlenmesi (Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çinçin, Y. (2015). Linyit yakan termik santral uçucu küllerinden kireç katkısı ile hafif tuğla üretiminin araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Çimen, S. (2019). Bor atığı ve perlit katkılı üretilen tuğlanın fiziksel ve mekanik özelliklerinin belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Furlani, E., & Maschino, S. (2016). Steel scale waste as component in mortars production: An experimental study. Case Studies in Construction Materials, 4, 93–101.

Güzel, A. G. (1993). Ponza katkılı tuğla üretimi ve bu tuğlaların mekanik ve boşluk özelliklerinin incelenmesi (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Görhan, G. (2011). Çeltik kavuzunun tuğla üretiminde kullanılabilirliğinin araştırılması (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Gündoğdu, N. (2013). Demir-çelik tesislerinde açığa çıkan tufalden demirin geri kazanımı (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

İnce, A. S. (2019). Tuğla bünyesinde kömür artığı ve bor kullanımının araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

İnceyol, M. (2019). Adıyaman yerleşim alanlarından çıkan küllü toprağın soda camı katkısı ile tuğla üretiminde kullanılabilirliğinin araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kalpaklı, Y. (1998). Bazik refrakter endüstrisinde proses atıklarının değerlendirilmesiyle magnezit krom tuğlaların üretimi (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kayılı, M. T., Çelebi, G., & Güldaş, A. (2016). Yapı sektöründe atık kullanımına ilişkin bir inceleme: Demir-çelik üretim atıkları. Uluslararası Malzeme Bilimi ve Teknolojisi Konferansı (IMSTEC'16), Türkiye.

Kibar, H. (2009). Cam atık katkılı tuğla üretiminin araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Khitab, A., Riaz, M. S., Jalil, A., Khan, R. B. N., Anwar, W., Khan, R. A., ... & Tayyab, S. (2021). Manufacturing of clayey bricks by synergistic use of waste brick and ceramic powders as partial replacement of clay. Sustainability, 13(18), 10214.

Koç, Ö. (1997). Bor atıkları, uçucu kül ve silis dumanının inşaat tuğlası üretiminde değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Mahendran, K. (2013). Use of fly ash and steel mill scale in cement concrete as alternate building materials. International Journal of Earth Science and Engineering, 6, 109–111.

Ming, J., Shi, J., & Sun, W. (2018). Effect of mill scale on the long-term corrosion resistance of a low-alloy reinforcing steel in concrete subjected to chloride solution. Construction and Building Materials, 163, 508–517.

Öneş, A. (1988). İnşaat malzeme bilgisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.

Spiliotis, X., Ntampegliotis, K., Kasiteropoulou, D., Lamprakopoulos, S., Lolos, K., Karayannis, V., & Papapolymerou, G. (2014). Valorization of mill scale waste by its incorporation in fired clay bricks. In Key Engineering Materials (Vol. 608, pp. 8–13). Trans Tech Publications Ltd.

Sürül, O. (2015). Yüksek fırın cürufu ve uçucu külün tuğla üretiminde katkı olarak kullanılmasının araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şahin, M. (2009). Borik asit katkılı tuğla üretiminin araştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şimşek, O. (2016). Yapı malzemesi-II. Seçkin Yayıncılık.

Ulusoy, A. (2008). Uçucu kül-tekstil fabrikası atık külü ve bazaltik pomzanın tuğla üretiminde katkı olarak kullanılması (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, İ. (2013). Elazığ ferrokrom cürufunun beton parke taşı ve tuğla üretiminde kullanılabilirliğinin araştırılması (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yiğit Ertaş, N. (2017). Bazı atık maddelerin tuğla üretiminde değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Zal, B. (2010). Zeolit, tras ve uçucu kül ile tuğla üretimi ve standart tuğla ile karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

İŞYERİ SOSYAL HİZMETİNDE EKOLOJİK SİSTEM TEMELLİ VAKA DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Umut SOLMAZ1
1Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İzzet Baysal Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, umut.solmaz@ibu.edu.tr, 0000-0003-1112-3041

Özet

Bu araştırmanın amacı, işyeri sosyal hizmeti uzmanlarının iş kazası ve meslek hastalıklarıyla karşılaşılan durumları sistem kuramı çerçevesinde nasıl değerlendirebileceğini ortaya koymaktır. Yöntem olarak kurgusal vaka analizi kullanılmış; çalışma koşullarının olumsuzlaşmasıyla ortaya çıkan çok boyutlu ve iç içe geçmiş sorunları yansıtan bütüncül bir vaka kurgulanmıştır. Vaka, mikro, mezzo ve makro düzeylerde analiz edilerek işyeri sosyal hizmetinin müdahale alanları sistematik biçimde açıklanmıştır. Bulgular, çalışanın fiziksel sağlık sorunları yaşadığını, stres ve kaygı düzeylerinin arttığını, aile ilişkilerinin zayıfladığını ve iş kazalarının örgütsel nedenlerle gizlendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra ekonomik güvencenin yetersizliği, iş güvencesi kaygısı ve resmi destek mekanizmalarına erişimde yaşanan sınırlılıklar dikkat çekmektedir. Sosyal destek kaynaklarının azalması, güvensiz işyeri ortamı, yetersiz iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları ve örgütsel iletişim eksiklikleri sorunları derinleştiren başlıca etkenlerdir. Ayrıca çalışanların hak arama davranışlarının sınırlı olduğu ve kurumsal denetim mekanizmalarının yeterince işletilmediği görülmektedir. Sonuç olarak, işyeri sosyal hizmeti uzmanlarının bütüncül, önleyici, destekleyici ve hak temelli müdahaleler geliştirmesi kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: İş Kazası, İşyeri Sosyal Hizmeti, Ekolojik Sistem Kuramı, Meslek Hastalıkları, Vaka Analizi.

ECOLOGICAL SYSTEMS-BASED CASE ASSESSMENT IN WORKPLACE SOCIAL WORK

Asst. Prof., Umut SOLMAZ1
1Bolu Abant Izzet Baysal University, Seben Izzet Baysal Vocational School, Department of Social Work and Consultation, umut.solmaz@ibu.edu.tr, 0000-0003-1112-3041

Abstract

The aim of this study is to demonstrate how occupational social work practitioners can evaluate situations involving workplace accidents and occupational diseases within the framework of systems theory. As a method, a fictional case analysis was employed, and a comprehensive case was constructed to reflect the multidimensional and interconnected problems arising from deteriorating working conditions. The case was analysed at micro, mezzo, and macro levels, and the intervention domains of occupational social work were systematically explained. The findings indicate that the worker experiences physical health problems, increased levels of stress and anxiety, weakened family relationships, and that workplace accidents are concealed due to organisational factors. In addition, inadequate economic security, job insecurity, and limited access to formal support mechanisms were identified as critical issues. The decline in social support resources, unsafe working environments, insufficient occupational health and safety practices, and deficiencies in organisational communication further exacerbate these problems. Moreover, workers' help-seeking and rights-claiming behaviours appear to be limited, and institutional oversight mechanisms are not effectively implemented. In conclusion, it is crucial for occupational social work practitioners to develop holistic, preventive, supportive, and rights-based interventions to enhance workers' well-being sustainably.

Keywords: Occupational Accident, Workplace Social Work, Ecological Systems Theory, Occupational Diseases, Case Analysis.

GİRİŞ

Sanayileşmenin artması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte iş hayatına dahil olan insanların bu sistem içinde daha fazla zaman geçirdiği görülmektedir. Bu ortamda risklerle karşılaşma ve zarar görme olasılığı da artmaktadır. Çalışma hayatı içerisinde iş gereği zarar görülebileceği düşüncesi ilk olarak Hipokrat tarafından ortaya atılmıştır. Bu düşünce temelinde bireylerin zarar görebilme ihtimali daha sistemli bir şekilde ele alınmış ve Sanayi Devrimi sonrasında bilimsel bir disiplin üzerinden ele alınmıştır (Otrar, 1996). İş yaşamında geçirilen vaktin artmasıyla birlikte iş kazaları ve meslek hastalıklarının yoğunluğu da artmıştır (Büyük vd., 2023). İş kazaları ve meslek hastalıkları bireylerin yaşamını olumsuz etkilemiş ve günümüzde çalışma hayatının önemli bir sorunu haline gelmiştir.

Bireylerin çalıştığı ortam ve çalışma biçimine göre farklı iş kazaları veya meslek hastalıkları görülebilmektedir. Bu durum bireylerin hem iş hem aile yaşamlarını olumsuz etkileyebilmekte ve farklı sosyal sorunlarla karşılaşma olasılıklarını arttırabilmektedir. Dünyada iş kazası ve meslek hastalıklarından dolayı iş göremez hale gelen birey sayısı her geçen gün yükselmektedir (Karadeniz, 2012). Dünyada her yıl her yıl yaklaşık 374 milyona yakın bireyin iş kazalarına maruz kaldığı bilinmektedir (ILO, 2023). Türkiye'de ise 2024 yılı istatistikleri değerlendirildiğinde iş kazası veya meslek hastalığı geçiren birey sayısının 733.646 olduğu tespit edilmiştir (Sosyal Güvenlik Kurumu, 2024). Bu yüksek oranlar, iş kazası ve meslek hastalıklarının yalnızca teknik veya hukuksal önlemlerle çözülemeyecek kadar çok boyutlu olduğunu göstermekte; çalışma yaşamının psiko-sosyal etkilerini bütüncül bir şekilde ele alabilen işyeri sosyal hizmetinin neden kritik bir uzmanlık alanı haline geldiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de çalışan sayısının 32 milyon civarında olduğu düşünüldüğünde ‰23'lerde olması azımsanamayacak bir rakam olarak değerlendirilebilmektedir. Bu sebepten dolayı iş kazası ve meslek hastalıklarına sosyal, psikolojik, fiziksel vb. tüm yönleriyle değerlendirme yapılmasında yarar bulunmaktadır.

Türkiye'de iş kazası ve meslek hastalıkları sayısının yüksek olmasına rağmen bu sorunların psiko-sosyal etkilerini sosyal hizmet paralelinde ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Yıldırım, 2024; Işık, 2019). Bu sınırlılığın birkaç sebebi bulunmaktadır. İş kazası ve meslek hastalıkları konusunun uzun yıllardır mühendislik ve hukuk gibi farklı alanlarda ele alınması, konunun sosyal hizmet gibi sosyal yönü ele alan bilim dallarında yeteri kadar irdelenmemesi ve işyeri sosyal hizmeti gibi spesifik bir alanının yeni popülerlik kazanması bu sebepler arasında sayılabilmektedir. Ek olarak işyeri sosyal hizmeti alanının bütüncül değerlendirme yapan ve tüm sistemlerde sorunu ele alan bir alan olmasına rağmen iş kazası ve meslek hastalıkları konusunun hala yeterince tartışılmaması da ayrı bir sınırlılık olarak görülmektedir.

Bu çalışma, iş kazası ve meslek hastalıklarının bireyin yaşamına etki eden psiko-sosyal sonuçlarına odaklanan bir çalışmadır. Bu yönüyle iş kazası ve meslek hastalıklarına farklı bir boyut kazandırması yönüyle önem arz etmektedir. Sosyal hizmet literatüründe de işyeri bağlamındaki vaka analizinin bulunmaması araştırmayı hem kuramsal hem de uygulamaya dönük olarak önemli kılmaktadır. Bu sebepten dolayı araştırmanın amacı, işyerinde gerçekleşme ihtimali olan bir kurgusal bir vaka üzerinden sistem kuramı bağlamında değerlendirme yapma üzerine kurulmuştur. Sistem kuramı bağlamında ele alınmasının sosyal hizmet perspektifinden kapsamlı değerlendirme yapıp işyeri sosyal hizmeti ekseninde çözüm önerileri getirilebilmesidir. Bu araştırmayla hem sosyal hizmet literatürüne işyeri sosyal hizmeti alanına yönelik bir katkı sunulacak hem de vaka analizi konusunda kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda aşağıdaki araştırma sorusu oluşturulmuştur:

"İş kazası ve meslek hastalığıyla karşılaşan bir çalışanın yaşadığı sorunlar ekolojik sistem yaklaşımının mikro, mezzo, makro ve ekzo düzeylerinde nasıl ortaya çıkmaktadır?"

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde kavramsal çerçeve ve araştırmada kullanılacak teori çerçeve hakkında literatür taraması aktarılmıştır.

1.1. İş kazası

İş hayatında çeşitli psiko-sosyal ve fizyolojik riskler ile karşı karşıya kalınabilmektedir. Bu risklerden biri de bireyin kaza geçirmesi ve yaralanmalara maruz kalmasıdır. En genel tanımıyla kaza, istem dışı bir şekilde, tedbirsizlik veya dikkatsizlik sonucu bireylerin, nesnelerin veya araçların zara görmesidir (TDK, 2025). İş kazası ise iş ortamlarında veya iş süresince gerçekleşen kazalar olarak tanımlanabilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) iş kazasını şiddet eylemi dahil işle bağlantılı ortaya çıkan, işçilerin yaralanmasına, hastalanmasına veya ölümüne sebep olan beklenmedik olay olarak tanımlamaktadır (ILO, 2023). İş kazasını tanımlayan bir diğer kuruluş Dünya Sağlık Örgütü'dür. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre iş kazası, önceden planlanmamış, yaralanmalara sebep olan, araç ve gereçleri zarar uğratan bir olay olarak tanımlamaktadır (WHO, 2025). Daha genel bir tanımla birlikte iş kazası iş sırasında fiziksel veya ruhsal zarara yol açan olay olarak tanımlanmaktadır (EUROSTAT, 2025). Uluslararası tanımlardan yola çıkarak bireye veya bireyin çevresindeki diğer çalışanlara zarar veren veya verme ihtimali bulunan, iş ortamında veya iş esnasında gerçekleşen kazalar iş kazası olarak tanımlanabilmektedir. Böyle bir durumda bireyler birtakım sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Bu sonuçların ortaya çıkmasında ise belirli sebepler bulunmaktadır.

Türkiye'de iş kazaları yasalarda tanımlanan bir kavramdır. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'na göre iş kazası sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, sigortalının işyeri dışında başka bir yere gönderilmesi nedeniyle asıl işini yapmaksızın geçen zamanda, kadın çalışanın çocuğuna süt vermek için ayrıldığı zamanlarda, taşıtla işin yapıldığı yere gidiş geliş esnasında meydana gelen olaylardır. İş kazalarının oluşumunda birtakım unsurların gerçekleşmesi gerekmektedir. İş kazasında sigortalı olma, kazaya uğrama, bedensel veya ruhsal bir zarara uğrama, kaza ile sigortalının uğradığı zarar arasında nedensellik bağının bulunması gibi unsurlar bulunmaktadır (Resmi Gazete, 2006). Bileşenlerin birleşimiyle olay iş kazası olarak değerlendirilmekte ve sonucuna göre işlem yapılmaktadır.

İş kazalarının ortaya çıkmasında dört temel etken etkili olmaktadır. İnsan, makine, çevre ve yönetim olarak tanımlanan bu dört temel etken kazanın oluşumuna sebebiyet verebilmektedir. İnsan etkeninde yaş, cinsiyet, eğitim durumu, tecrübe eksikliği, mesleki eğitim eksikliği, yetersiz fiziksel güç, unutkanlık, üzüntü, yorgunluk, uykusuzluk, motivasyon eksikliği gibi faktörler etkili olmaktadır. Makine etkeninde uygun olmayan makine kullanımı, bakım ve onarımın zamanında yapılmaması, koruyucu tedbirlerin alınmaması gibi faktörler etkili olmaktadır. Çevre faktöründe çalışma ortamının dağınık olması, uygun olmayan konfor, yüksekte çalışma, aydınlatma gibi faktörler etkili olmaktadır. Yönetim etkeninde ise uygun olmayan personel istihdamı, yetersiz yönetim, yetersiz rehberlik, sağlık kontrollerinin yetersiz olması gibi faktörler etkili olmaktadır (Aydoğan, 2025). Bu dört faktöre ek olarak psikolojik, sosyolojik, fizyolojik gibi diğer faktörler de etkili olmaktadır. Bununla birlikte, iş kazalarının oluşumunda teknik ve çevresel faktörlerin yanı sıra çalışanların stres düzeyi, iş doyumu, tükenmişlik, işyeri ilişkileri ve örgütsel adalet algısı gibi psikososyal etmenlerin de belirleyici olduğu ve riskleri önemli ölçüde artırdığı bilinmektedir. Bu faktörlerin birleşimi ya bireye zarar vermekte ya da bireye zarar verme ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

İş kazalarının ortaya çıkmasında psikolojik, sosyolojik, fizyolojik veya teknik sebepler etkili olabilmektedir. İş kazasının ortaya çıkmasında etkili olan psikolojik faktörler birey odaklı sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kişilik problemleri, sinirlilik vb. duygu durum değişiklikleri veya bozuklukları, algı düzeyi gibi birçok etmen psikolojik faktör olarak değerlendirilmektedir. Sosyolojik faktörler yaşanılan çevrenin koşulları, sosyal uyum vb. faktörlerdir. Fizyolojik faktörler işin yürütümü sırasında çalışma şartlarının yeterliliği ile ilişkilidir. Teknik faktörler ise işyeri yönetiminden kaynaklanan faktörlerdir. Fazla mesai yaptırma, ergonomik eksiklikler gibi faktörler bu bağlamda değerlendirilmektedir. Bu faktörler arasında eklenebilecek bir diğer faktör grubu kimyasal faktörlerdir. Ortamda bulunan toz, gaz, buhar vb. durumlar kimyasal faktörler bağlamında

değerlendirilebilmektedir (Sözeri, 2020; Özer, 2018). Sonuç olarak bireyler birtakım sorunlarla karşılaşmakta ve yaşamları olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

1.2. Meslek hastalıkları

Bireylerin hayatlarında sıklıkla karşılaşabileceği bir olgu olarak hastalık, sağlığın bozulma hali ve rahatsızlık olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Meslek hastalığı ise çalışma ortamlarında risk faktörleri sonucu ortaya çıkabilecek hastalıkların genel adıdır (Şenay, 2019). Daha geniş bir tanımla meslek hastalığı çalışanın işin niteliğine veya gerçekleştirilme şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan bir rahatsızlıktır (Şakar, 2011). Uluslararası Çalışma Örgütü ise meslek hastalığını iş faaliyetinden kaynaklanan risk faktörlerine maruz kalma sonucu ortaya çıkan hastalıklar olarak tanımlamaktadır (ILO, 2013). Meslek hastalığının kendine özgü olması, iyi belirlenmiş hastalık etkeninin olması, hastalık etkeninin biyolojik ortamda oluşması, deneysel olarak oluşturulabilmesi ve o meslekte çalışan bireylerde görülme sıklığının yüksek olması gibi özellikleri bulunmaktadır (Ilıman, 2015). Meslek hastalığı sonucunda bireyler kısa veya uzun süreli olarak etki altında kalabilmektedir (İlhan vd., 2006). Farklı alanlarda ve farklı şekillerde ortaya çıkabilen meslek hastalıkları belirli kategorilerde değerlendirilmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından meslek hastalıkları dört ana kategoriye ayrılmıştır. Risk etmenlerine maruz kalma sonucu gelişen hastalıklar, hedef organ sistemlerine göre mesleki hastalıklar, mesleki kanserler ve diğer meslek hastalıkları şeklinde toplamda 106 ayrı maddede meslek hastalıklarını değerlendirmektedir (Uysal, 2024). Türkiye'de ise meslek hastalıkları Çalışma Gücü ve Meslekte Kazanma Gücü Kaybı Oranı Tespit İşlemleri Yönetmeliği'ne göre belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2008). Bu yönetmeliğe göre meslek hastalıkları A Grubu (Kimyasal maddeye bağlı gelişen hastalıklar), B Grubu (Mesleki cilt hastalıkları), C Grubu (Solunum sistemi hastalıkları), D Grubu (Mesleki bulaşıcı hastalıklar) ve E Grubu (Fiziksel etkenlere bağlı gelişen hastalıklar) şeklinde sınıflandırmıştır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının çalışan, işveren ve toplum için sonuçları ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

Tablo 1. İş Kazası ve Meslek Hastalıklarının Sonuçları

İşveren Bakımından	Çalışan Bakımından	Toplum Bakımından
İşgören Değişimi	Gelir Kaybı	Sosyal Kayıplar
Eğitim Giderleri	İş Bulma Zorluğu	Araştırmalar
Üretimin Azalması	Sağlık Giderleri	Denetim
Sigorta Giderleri	Rehabilitasyon Giderleri	İşgücü ve Üretim Kaybı
Zorunlu Kanuni Giderler		Sağlık Harcamaları

Kaynak: (Güney, 2019).

Bu sonuçları düşünüldüğünde iş kazası ve meslek hastalıklarının zararlarının en aza indirilmesi için çeşitli meslek dalları üzerinden değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Bu alanlardan biri olan sosyal hizmet, çeşitli kuramları kullanarak bireylerin çalışma hayatında karşılaştıkları zorlukları en aza indirgeyebilecek mesleki alanlardan biridir. İşyeri sosyal hizmeti olarak adlandırılan bu alan çalışan, işveren ve çalışma ortamını bir sistem bağlamında değerlendirerek mikro, mezzo ve makro düzeyde çözüm önerileri getirebilecek alanlardandır.

1.3. İşyeri sosyal hizmeti

İşyeri sosyal hizmeti, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ortamlarında bulunan ihtiyaçlara odaklandığı, sağlıklı çevreler ve iş ortamları oluşturmak için uygun müdahaleleri tasarladığı bir sosyal hizmet alanıdır (Hughes vd., 2018). İlk dönemlerde endüstriyel sosyal hizmet olarak anılan bu alan zamanla işyeri sosyal hizmeti olarak değerlendirilmiştir (Mor-Barak vd., 1993; Iversen, 1998). İşyeri sosyal hizmeti alanı, çalışanlara, emeklilere veya emekli olacaklara, çalışanların ailelerine, sendikal hizmetlere yönelik faaliyetleri kapsamaktadır (Mor-Barak vd.,

1993). Alanın odağında bireylere, ailelere, gruplara ve yöneticilere yönelik hizmetler, örgütsel gelişme, politika oluşturma ve organizasyon yapıları gibi müracaatçı grupları bulunmaktadır (Chima, 2004). Sosyal hizmet uzmanları, gerçekleştirdikleri uygulamaları çalışanlar, işverenler ve hükümet gibi aktörlerin ihtiyaçlarıyla eşleştirmektedir (Sanchez vd., 2020).

İşyeri sosyal hizmetinin temel amaçları çalışanların refahını arttırma, üretkenliği destekleme, işgücünün istikrarını güçlendirme ve sendikalar ile işverenler arasındaki bağı güçlendirmektir (Gould, 1984). Bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları bireysel danışmanlık, ailevi sorunların giderilmesi, çalışan destek programlarının yürütümü, sosyal yardım yönetimi, sendikalarla işbirliği, işyerinde eğitim hizmetlerini içermektedir (Mor-Barak vd., 1993). Sosyal hizmet uzmanları değerlendirme, teşhis ve yönlendirme hizmetlerini sunma (Iversen, 1998), kriz müdahalesinde bulunma, bireysel danışmanlık ve görev odaklı müdahaleler tasarlama (Ozawa, 1980), bütüncül bakış açısıyla çalışanı ve işvereni değerlendirme, örgüt ve topluluk ilişkilerini düzenleme (Mor-Barak vd., 1993), kurumsal hayırseverlik ve örgüt kültürünü geliştirme (Gould, 1984), arabuluculuk, danışmanlık, destekleyicilik, savunuculuk (Malone & Reid, 1983) gibi rolleri üstlenmektedir. İşyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları bireysel sorunlara yönelik danışmanlık yapma, çalışanların gereksinimlerini karşılamak için toplum kaynakları arasında arabuluculuk etme, hizmetlerle alakalı bilgi toplama, insan kaynağına ilişkin politikalar geliştirme, işyeri programlarının ihtiyaçlarının giderilmesi, eğitim programlarının hazırlanması, yeni girişimlerin planlarının yapılması gibi rolleri de üstlenebilmektedir (Kahramanoğlu, 1992). İşyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları bir sistematik halinde vakaları değerlendirmeleri ve uygun mesleki rollerle çalışmalarını gerçekleştirmelidir. Uzmanlar, sistem yaklaşımı veya güçlendirme yaklaşımı gibi alternatif yaklaşımlarla bireyleri değerlendirmelidir. Sosyal hizmet alanında endüstriyel veya işyeri sosyal hizmet bağlamında vaka değerlendirmesini ve yöntemleri içeren bir çalışma olmadığından dolayı bu araştırmada sistem kuramı çerçevesinde kurgusal bir vaka değerlendirmesi yapılması amaçlanmıştır. Bu amaçla ulaşılması hedeflenen iş kazalarında sosyal hizmet uzmanlarının fabrikada yapabilecekleri konusunda bir çerçeve sunmaktır. Bu çerçevede vaka analizi sosyal hizmet uzmanının mikro–mezzo–makro rollerini somutlaştıracaktır.

1.4. Sosyal hizmet alanındaki vaka analizi çalışmaları

Olgu sunumu veya raporları, bir hastanın veya müracaatçının süreçleri hakkında detaylı değerlendirme yapmak için kullanılan çalışmalardır (Tutar, 2023). Sosyal hizmet literatüründe de farklı sahalarda vaka analizi çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların farklı alanlarda olması bakış açısını değiştirebilecek bir unsur olarak değerlendirilebilir. İşyeri sosyal hizmeti gibi henüz Türkiye'de literatüre yeni kazandırılan bir alanda bu tarz bir çalışmanın yapılmasının önemli bir kazanım olacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet alanındaki vaka çalışması veya analizi araştırmalarına bakıldığında yoğunluğun uluslararası literatürde olduğu görülmektedir. İngilizce yazılmış literatür incelendiğinde sosyal hizmet uygulamalarında teknolojinin kullanımı (Lee & Wash, 2015; Mateo vd., 2018), bedevi kadınların sanatında sosyal hizmetin vaka çalışmasıyla analizi (Huss, 2018), genetik ayrımcılığa yönelik vaka analizi (Taylor, 1998), yaşlı istismarı (ReneBergeron, 2001), covid-19 döneminde sosyal hizmet uygulamaları (Henley vd., 2021), bakım uygulamaları (Phillips & Waterson, 2002), sosyal hizmet eğitimi (Greenwood & Lowenthal, 2005), engellilik (Watkinson & Chalmers, 2008), etik yeterlilik (Poyato vd., 2025), kırsal sosyal hizmet (Ruiz-Ballesteros vd., 2024), yeşil sosyal hizmet (Kyle vd., 2023) alanlarında vaka çalışması odaklı makalelerin yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de yayınlanan çalışmalar değerlendirildiğinde ise adalet temelli sosyal hizmet müdahalesi (Küçükoba, 2024), güçlendirme yaklaşımı ile vaka çözümlemesi (Tavukçu & Keleşoğlu, 2022), ırkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulamaları (Tek, 2019), şiddet mağduru kadınlar (Tekindal vd., 2018), tıbbi sosyal hizmet ve Proxy sendromu (Ünlü, 2024), tedbir kararlarının çocuğa etkisi (Mutlu, 2020) gibi alanlarda olduğu görülmektedir. İşyeri sosyal hizmeti gibi spesifik bir alanda kurgusal bir vaka üzerinden yapılan bu çalışmada da sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilebileceği alanlar kuram temelinde değerlendirilmektedir.

1.5. Teorik temel: ekolojik sistem kuramı

Ekolojik sistem kuramı, bireylerin davranışlarını sistemlerle karşılıklı etkileşim içinde değerlendiren ve bütüncül bir bakış açısı sunan bir yaklaşımdır (Bronfenbrenner, 1979). Ekolojik sistem kuramı, insan ve çevre etkileşimine odaklanan ve 1960'lı yıllarda çıkarılmış bir kuramdır. Bireyin bütüncül bir şekilde değerlendirildiği bu kuram birey ve sistemler arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlamaktadır (Duyan, 2019). Kurama göre sistemler sosyal çevreyle etkileşime geçerek bir enerji ortaya koymaktadır. Bu ilişkide karşılaştıkları sosyal problemler ile baş etme mekanizmalarını devreye sokmaktadır (Duyan, 2019). Ancak bireyin baş etme mekanizmaları zayıf ise problemler devam etmekte ve daha büyük sosyal sorunları ortaya çıkarabilmektedir.

Bireylerin yaşam kalitelerini yükseltmek ve iyilik hallerini hedeflemek için çeşitli düzeylerde müdahalelerde bulunan sosyal hizmet mesleği bireyi bütüncül olarak değerlendirmektedir. Bu sebepten dolayı ekolojik yaklaşım sosyal hizmet mesleğinde uygulanabilecek yaklaşımlardan biridir. Ekolojik yaklaşımda mikro, mezzo, makro ve ekzo sistem olmak üzere dört tür sistem bulunmaktadır (Duyan, 2019). Var olan sosyal sorunun bütüncül değerlendirmesinde bu sistemler kullanılmaktadır. Mikro bireyi, mezzo aile veya grubu, makro toplumu ve ekzo dolaylı sistemleri ifade eden bir kavramsallaştırma olarak tanımlanabilmektedir. İş kazası ve meslek hastalıkları sonucu çeşitli problemlerle karşılaşan bireylerin sorunlarının çözümünde "çevresi içinde birey" anlayışıyla sosyal hizmet uzmanlarının çözüm önerilerini kapsamlı gerçekleştirmesi beklenmektedir. Fabrikalarda veya iş yerlerinde bulunan sosyal hizmet uzmanlarının hem birey hem de toplum düzeyinde çözüm önerisi sunabilmesi için ekolojik sistem yaklaşımı bir alternatif olabilecektir. Bu sebepten dolayı araştırmada ekolojik sistem kuramı tercih edilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan yöntem, vaka oluşturma süreçleri ve kullanılan yaklaşımın yöntemleri detaylı bir biçimde aktarılmıştır.

2.1. Araştırma tasarımı

Bu çalışma tasarlanırken yöntem olarak olgu sunumu yöntemi kullanılmıştır. Olgu sunumu çalışmaları sağlık alanında yaygın olarak kullanılmakta ve bireyin tanısı, tedavisi ve takibinin ayrıntılı sunumu içermektedir (Tutar, 2023). Sosyal bilimlerde ise karmaşık sosyal olayları ve birey-çevre ilişkilerini analiz etmek için kullanılan bir yaklaşımdır. Bu yöntemin temel amacı genelleme yapmaktan ziyade belirli bir olguyu derinlemesine incelemektir. Sosyal hizmet alanında olgu sunumu çalışmaları mesleki rollerin ve müdahalelerin değerlendirilmesi ve teorinin uygulamada nasıl kullanılacağının yansıtılması adına önemli çalışmalardır (Greenwood & Lowenthal, 2005). Bu çalışmada da birey hakkında detaylı bir değerlendirme yapılmış olup sosyal hizmet perspektifinden çözüm önerileri getirilmiştir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde çalışma vaka analizi veya raporu formatında tasarlanmış ve olgu sunumu yöntemi ile paralellik göstermiştir. Bu sebepten dolayı araştırmada olgu sunumu yöntemi tercih edilmiştir.

2.2. Kurgusal vaka oluşturma süreci

Çalışmanın bu bölümünde kurgusal vakanın oluşturulma süreci aktarılmış ve başlıklar halinde süreç açıklanmıştır.

2.2.1. Vaka geliştirme ilkeleri

Kurgusal vaka oluşturma sürecinde iş kazası ve meslek hastalıklarına yönelik literatür taraması yapılarak gerçek yaşamda karşılaşılma olasılığı bulunan riskler ve psiko-sosyal faktörler belirlenmiştir. Ardından vaka işyeri sosyal hizmeti uygulamalarında karşılaşılabilecek durumları tespit edecek şekilde yapılandırılmıştır. Vaka, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rol ve müdahale alanlarını görünü kılacak biçimde düzenlenmiştir. Bu çalışmadaki vaka kurgulanırken üç kriter paralelinde vaka oluşturulmuştur. Kriterler şu şekildedir:

- ✓ Gerçek yaşamdaki karşılaşılabilecek risk faktörlerinin bulunması,
- ✓ İş kazası ve meslek hastalığı temalarının bütüncül bir şekilde sunulması,
- ✓ Örgütsel ve yapısal süreçlerin gerçek yaşamla entegre şekilde aktarılması.

Üç kriter üzerinden çalışmada bulunan vaka kurgulanmış ve ekolojik sistem yaklaşımı bağlamında ele alınmıştır. Ekolojik sistem kuramında yer alan mikro, mezzo, makro ve ekzo sistemler paralelinde vaka analizi gerçekleştirilmiştir. Ardından sonuç ve öneriler bölümünde işyeri sosyal hizmeti uzmanının mesleki rol ve görevlerine göre çözüm önerileri getirilmiştir. Çalışmada tasarlanan vaka kurgusal olduğundan dolayı etik kurul iznine gerek duyulmamıştır. İş kazası ve meslek hastalığı konusu etik çerçeveler içinde kuramsal bir temelle ele alınmıştır.

2.2.2. Çalışmanın sınırlılıkları

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın birinci sınırlılığı vakanın tamamen kurgusal bir vaka üzerinden planlanmış olmasıdır. Bu çalışmanın kurgusal vaka üzerinden şekillendirilmesinin temel sebebi özel sektördeki firma/fabrika sahiplerinin çalışan gizliliğini korumak istemesi ve çalışmaya katılım konusunda gerekli ilgiyi göstermemesidir. Çalışmanın kurgusal vaka olması gerçek bir vaka üzerinden değerlendirme yapma ve uygulama gerçekleştirme konusunda bir sınırlılık getirmektedir. Çalışmanın ikinci sınırlılığı bulguların genellenmesinin sınırlı oluşudur. Çalışmanın kurgusal bir temelde ilerlemesinden dolayı farklı sektörlere veya iş hayatına genellenmesinde sınırlılıklar bulunmaktadır. İlerideki çalışmalarda gerçek vaka üzerinden veya nitel çalışmalar gerçekleştirilerek daha genellenebilir sonuçlar elde edilebilir. Bu sınırlılıklar paralelinde çalışma tasarlanmıştır. Çalışmanın amacı ileride gerçekleştirilecek olan çalışmalara yol gösterici nitelikte olması ve literatüre katkı sunulmasıdır. Araştırmada tasarlanmış olan vaka kurgusal olduğundan dolayı etik kurul iznine gerek duyulmamıştır. Araştırma süreçlerinde sosyal bilimlerde bulunan etik ilkelere göre hareket edilmiş ve gerçek bir kurumu veya kişiyi yansıtacak hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Vaka tasarımında gerçek kişilere atfedilebilirlik ihtimalini ortadan kaldırma ilkesine uyulmuştur.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde kurgusal olarak tasarlanan Serkan vakasının ekolojik sistem yaklaşımının kavramları paralelinde değerlendirmesi yapılmış ve başlıklar halinde sunulmuştur.

3.1. Vakanın kısa özeti

İstanbul'da makine atölyesi olarak kullanılan bir fabrikada yedi yıldır kaynak operatörü olarak çalışan 34 yaşındaki Serkan, çalışma şartlarının yeteri kadar düzenlenmemesinden dolayı metal tozlarına, kimyasal dumanlara ve yüksek ısıya maruz kalmaktadır. Sosyo-ekonomik statüsü gereği işi bırakamadığı için işten çıkamayan Serkan'a işyeri hekimi tarafından gerekli muayene yapılmamıştır. İşten çıkarılma korkusundan dolayı eksiklikleri dile getiremeyen Serkan daha önce bakımı talep edilen bir kesim makinesinin patlamasından dolayı zarar görmüş ve vücudunun belirli bölgelerinde yanıklar meydana gelmiştir. İşveren yaşanılan kazanın resmi kayıtlara geçmemesi adına Serkan'ı kendi aracıyla hastaneye götürmüş ve iş kazası bildirimi yapmamıştır. Hastanede yapılan muayeneler sırasında işyerinde gerekli önlemler alınmamasından dolayı akciğer rahatsızlığının da olduğu tespit edilmiştir. İş kazası sonrasında rapor almış ve bir süre istirahat etmiştir. Bu süre içinde işveren tedavi masraflarını karşılamamış ve alması gereken ücreti yatırmamıştır. İşte çalışamamasından dolayı ekonomik sorunlar yaşayan Serkan ailesiyle de kavga etmiştir. Özetle Serkan işyerindeki iş sağlığı ve güvenliği gerekliliklerinin yerine getirilmemesinden dolayı hem işinde hem de ailesinde problemlere maruz kalmıştır.

3.2. Vakanın ekolojik sistem kuramına göre değerlendirilmesi

Çalışmada ele alınan vakada Serkan adlı kişinin yaşadığı sorunların birbirini etkileyen sistemlerin ilişkisinden kaynaklı olduğu ve bütüncül bir sorun olduğu görülmektedir. Çalışma ortamının gerekli önlemler alınmadan işlemeye devam etmesi (mezzo), denetim ve bildirim mekanizmalarının işlememesi (ekzo), ekonomik yapının toplumda tam anlamıyla eşit olmaması (makro) bireyin mikro düzeyde sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında ele alınan vaka ekolojik sistem kuramının belirlemiş olduğu sistemlerin birbiriyle ilişkisinin olduğunu gösteren bir vakadır. Sistemlerin birbiriyle ilişkisinin olduğu ve birey-çevre etkileşiminin bulunduğunu ifade eden ekolojik sistem kuramı, sosyal sorunların ele alınması açısından elverişli bir kuram olarak değerlendirilmektedir. Serkan adlı vakanın mikro, mezzo, makro ve ekzo düzeyde kapsamlı değerlendirmesi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir (Tablo 2):

Tablo 2. Serkan Adlı Vakanın Ekolojik Sistemlere Göre Değerlendirilmesi

Sistemler	**Yaşanan Sorunlar**
Mikro	✓ Fiziksel sağlık sorunlarının yaşanması ✓ İşten çıkarılma korkusu ✓ Güvensiz ortamda çalışma ✓ Stres ve kaygının yaşanması ✓ Ekonomik sıkıntılar yaşanması ✓ Ailevi ilişkilerin bozulması
Mezzo	✓ İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yetersizliği ✓ Bozuk makinelerin bakımının gecikmesi ✓ İş kazasının gizlenmesi ✓ Koruyucu ekipmanların sağlanmaması ✓ Aile desteğinin zayıflaması
Makro	✓ İş sağlığı ve güvenliği kültürünün toplumda yer edinmemiş olması ✓ Hukuksal yaptırımların yetersiz olması ✓ Ekonomik güvencesizliklerin devam etmesi ✓ İşveren ve işçiler arasındaki güç dengesizliğinin devam etmesi
Ekzo	✓ Resmi mekanizmalardan yararlanamama ✓ Gerekli önlemlerin kurumda alınmaması ✓ Düşük sosyo-ekonomik statünün işyerindeki olumsuz şartları kabullenmeye sebep olması

Tablo 2'de yer alan sorunların kısa bir değerlendirmesi yapıldığında Serkan'ın fiziksel sağlık riski oluşturan risklere maruz kaldığı ve psikolojik dayanıklılığının zayıflama ihtimalinin olduğu görülmektedir. Nitekim sorunları işverenine veya ilgililere aktaramaması bunun örneğini oluşturmaktadır. Mikro düzeyde karşılaşılan bu sorunlar bireyin baş etme kapasitesini düşürmüş ve hem iş hem de aile hayatında sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Ekolojik sistem kuramına göre bu durum bireyin işlevselliğini de olumsuz etkilemektedir. Aile içinde yaşanan iletişimsizlik ve sosyal destek algısının azalması iş kazasının psiko-sosyal etkilerini ortaya koymaktadır.

Bireyin işyerinde iletişim problemi yaşaması ve teknik aletlerin zamanında tamir edilmemesi gibi problemler hem sağlık problemleri yaşamasına hem de güvenli bir iş ortamının oluşmamasına sebep olmuştur. Mezzo düzeyde işyerinde sosyal desteğin bulunmamasıyla mikro düzeydeki sorunların da artabileceği görülmektedir. Bu durum

ekolojik sistem kuramının sistemlerin birbiriyle etkileşim halinde olması ve birey-çevre etkileşiminin bireyi olumsuz etkilediği düşüncesiyle de örtüşen bir durumdur. Aile üyelerinin yaşanan kazaya yönelik yeterli destek sunmaması mezzo düzeydeki sosyal çevrenin olumsuz etkisini göstermektedir.

Makro düzeyde ekonomik güvencesizlik yaşanması Serkan'ın işten ayrılamamasına sebep olmuş ve sosyo-ekonomik problemleri beraberinde getirmiştir. Bu durum makro düzeyde bir problemin mikro düzeyde bir problemi daha da arttırabileceğini ortaya koymaktadır. Ek olarak ekzo düzeyde iş kazasının bildirilmemesinden dolayı bireyin hak kaybına uğramasına sebep olmuştur. Bu durum ekolojik sistem yaklaşımına göre bireyin yaşadığı sosyal problemlerin dolaylı faktörlerden de etkilenebileceğini göstermektedir. Ekonomik güvencesizliğin yaygınlığı, çalışanların güvensiz koşullara rağmen işten ayrılamamasına yol açarak makro düzeydeki eşitsizliklerin mikro düzeyde ciddi psikososyal sonuçlar doğurmasına zemin hazırlamaktadır. Dolaylı sistemlerdeki bu aksaklıklar, Serkan'ın ekonomik ve sosyal kayıplarının büyümesine neden olmuş, böylece ekzo düzeydeki eksiklikler mikro düzeydeki problemleri doğrudan tetiklemiştir.

Yukarıdaki sistemlerde yaşanan sorunlar birbiriyle bağlantılı şekilde işlemekte ve sosyal sorunların devamlılığını ortaya koymaktadır. İşyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları bireylerin yaşadığı sorunları ekolojik sistem yaklaşımının müdahale düzeylerini kullanarak ve mesleki rolleriyle ele almaktadır. Çalışmanın amacı bağlamında işyeri sosyal hizmeti bağlamında çözüm önerileri getirilmiş ve okuyucuya aktarılmıştır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Olgu sunumu, bir vaka üzerinden gerekli değerlendirmelerin yapıldığı araştırma çalışmalarının bir türüdür. Genellikle sağlık alanında kullanılan bu yöntem farklı disiplinlerle de uygulanabilecek bir yöntemdir. Sosyal hizmet alanında bulunan vaka analizi (olgu sunumu) çalışmalarında belirli alanlarda ve sadece planlı değişim sürecine odaklanarak değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir (Küçükoba, 2024; Tavukçu & Keleşoğlu, 2022; Tek, 2019; Tekindal vd., 2018; Ünlü, 2024; Mutlu, 2020). İşyeri sosyal hizmeti alanının sosyal hizmet literatüründe yerinin sınırlı olmasına ek olarak vaka analizi gibi farklı bir bakış açısına yönelik çalışmanın bulunmaması bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturmaktadır. Bu çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri bağlamında var olan bir soruna çözüm önerisi getirilmesi de literatüre katkı sağlayacak bir durum olacaktır.

İşyeri sosyal hizmeti bağlamında vaka analizine dair çalışmaların Türkiye'de yazılan literatürde bulunmaması, araştırma bulgularını doğrudan karşılaştırmayı güçleştirmektedir. Buna ek olarak sosyal hizmetin farklı alanlarında yapılan vaka analizleri (Küçükoba, 2024; Tavukçu & Keleşoğlu, 2022; Tek, 2019; Tekindal vd., 2018; Ünlü, 2024; Mutlu, 2020) birey-çevre etkileşiminin çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada ulaşılan bulgular, literatürdeki ekolojik sistem yaklaşımıyla örtüşmektedir. Ayrıca, iş kazası ve meslek hastalıklarının genellikle teknik ve hukuki boyutunun ele alınmasına karşın bu çalışmada psiko-sosyal boyutlara değinilmesi çalışma ile önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu çalışma, Türkiye'de sosyal hizmet literatüründe psiko-sosyal boyutuyla ve sosyal hizmet bağlamında iş kazası ve meslek hastalıklarını ele alması açısından önem arz etmektedir ve özgündür. İş kazası ve meslek hastalıklarını sosyal hizmet bakış açısıyla ele alan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Yıldırım, 2024; Işıl, 2019). Literatürde iş kazası ve meslek hastalıkları genellikle teknik ve hukuki boyutuyla ele alınmakta ancak psiko-sosyal boyutuyla sınırlı sayıda ele alınmaktadır. Bu araştırma, mevcut boşluğu doldurarak iş kazalarının çok katmanlı etkisini sosyal hizmet bakış açısıyla ele almaktadır. Ek olarak işyeri sosyal hizmeti bağlamında sistematik ve uygulamaya dönük bir çerçeve sunmaktadır. İşyeri sosyal hizmeti literatürüne kuramsal ve uygulama örneği olabilecek bir vaka analizi çalışmasıyla katkı sağlamaktadır.

Araştırmada kullanılan vakada mikro, mezzo, makro ve ekzo düzeyde problemlerin olduğu görülmektedir. Mikro düzeyde birey hem fiziksel hem de psikolojik olarak etkilenmiş; mezzo düzeyde iş ortamında problemlerin olduğu saptanmış; makro düzeyde bu alanda eksikliklerin olduğu saptanmış ve ekzo düzeyde de resmi mekanizmaların

işlerliğinde problem olduğu görülmüştür. Araştırmada var olan bu sorunlara istinaden sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rolleri paralelinde aşağıdaki çözüm önerileri sunulmuştur:

Mikro Düzeyde Öneriler

- İş kazası ve meslek hastalığından dolayı yaşanan kaygı ve aile içi iletişimsizlik sorunları için danışmanlık rolü ile danışmanlık yapılması,
- İş kazasının bildirilmemesinden dolayı savunuculuk rolü paralelinde ilgili yerlere başvuru konusunda rehberliğin sağlanması,

Mezzo Düzeyde Öneriler

- Ekonomik kayıpların yarattığı aile içi gerilimi gidermek adına aileye danışmanlık hizmetinin verilmesi,
- İşe dönüşünde kendisine uygun işin saptanması için işverenle iletişim kurulması,
- Çalışanlara yönelik iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin eğitici rolü paralelinde planlanması,
- İşyerinde çalışan destek programlarının güçlendirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması,
- İşyerinde iletişimin güçlendirilmesi adına işçi ve işveren arasında arabuluculuğun sağlanması,
- İşyerinde bulunan makine ve teçhizatın bakımlarının takibi adına iş sağlığı ve güvenliği birimi ile işçiler arasında koordinasyonun sağlanması,

Makro Düzeyde Öneriler

- Çalışanların hak arayışını sağlayabilmesi adına sendikalarla iş birliği yapılması,
- İş kazalarının önlenmesi adına işyerinde veya civar işyerlerinde farkındalık çalışmalarının gerçekleştirilmesi,
- Fabrikalar veya firmalarda sosyal hizmet uzmanı istihdamı için yasal çalışmaların yapılmasına öncülük edilmesi.

Bu öneriler bağlamında çalışanların hem hak kayıplarının önlenmesi hem de iş kazası ve meslek hastalıklarının yarattığı mikro, mezzo, makro düzeydeki etkilerin en aza indirilmesi amaçlanabilir. Bu sayede daha güvenli bir iş ortamı sağlanmakta ve bireylerin sosyal problemleri minimize edilebilmektedir. Bu çalışma ile literatürde ve ilgili alanlarda bir farkındalık oluşturulması ve örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

Aydoğan, Z. (2025). *Çalışma hayatında iş kazaları*. In A. Abdullah & D. Akal Yılmaz (Eds.), *Çalışan sağlığı ve güvenliği* (pp. 23–75). Yönetim Yayınları.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Harvard University Press.

Büyük, M., Gümüş, A., Aydın, S., & Gökdemir, B. (2023). Meslek hastalıkları üzerine bir alanyazın araştırması. *Asya Studies - Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, *7*(24), 131–142.

Chima, F. O. (2004). Depression and the workplace: Occupational social work development and intervention. *Employee Assistance Quarterly*, *19*, 1–20.

Duyan, V. (2019). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Nar Yayınevi.

Dünya Sağlık Örgütü. (2025). *İş kazası tanımı*. https://www.who.int/tools/occupational-hazards-in-health-sector/occupational-injuries

EUROSTAT. (2025). *İş kazası tanımı*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Accidents_at_work_statistics

Henley, L. J., Henley, Z. A., Hay, K., Chhay, Y., & Pheun, S. (2021). Social work in the time of COVID-19: A case study from the Global South. *British Journal of Social Work, 51*(5), 1605–1622. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab100

Hughes, D., Olsen, M., & Newhouse, C. (2018). Occupational social work education for employee assistance practice. *Journal of Teaching in Social Work, 38*, 379–397.

Huss, E. (2009). A case study of Bedouin women's art in social work: A model of social arts intervention with 'traditional' women negotiating Western cultures. *Social Work Education*, *28*(6), 598–616. https://doi.org/10.1080/02615470903027298

International Labour Organization. (2023). *Occupational safety and health statistics*. https://www.ilo.org/moscow/areas-of-work/occupational-safety-and-health/WCMS_249278

Ilıman, E. Z. (2015). Türkiye'de meslek hastalıkları. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, *1*(1), 21–36.

International Labour Office. (2013). *National system for recording and notification of occupational diseases: Practical guide*. ILO.

International Labour Organization. (2023). *Safety and health at the heart of the future of work: Building on 100 years of experience*. ILO. https://www.ilo.org

Işık Erol, S. (2019). Sosyal Güvenlik Sistemi: Sosyal Sigorta, Sosyal Yardım Ve Sosyal Hizmet Bileşenleri Bağlamında. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(*23*), 1-14.

Iversen, R. R. (1998). Occupational social work for the 21st century. *Social Work, 43*, 551–566.

İlhan, M. N., Kurtcebe, Z. Ö., Durukan, E., & Koşar, L. (2006). Temizlik işçilerinin sosyodemografik özellikleri ve çalışma koşulları ile iş kazası ve meslek hastalığı sıklığı. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *20*(6), 433–439.

Gould, M. G. (1984). Developing industrial social work field placements. *Journal of Education for Social Work, 20*, 35–42.

Greenwood, D., & Lowenthal, D. (2005). Case study as a means of researching social work and improving practitioner education. *Journal of Social Work Practice*, *19*(2), 181–193. https://doi.org/10.1080/02650530500144782

Güney, E. M. (2019). *Bir devlet üniversitesinde çalışan teknik personelin iş kazası ile karşılaşma sıklığı ve kişisel koruyucu donanım kullanım durumu* (Yüksek lisans tezi). Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kahramanoğlu, E. (1992). İşçi refahı ve endüstriyel sosyal hizmet. *Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı Dergisi*, *2*, 4.

Karadeniz, O. (2012). Dünya'da ve Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıkları ve sosyal koruma yetersizliği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (3), 15–75.

Küçükoba, E. (2024). Justice-based social work intervention: A case study. *Uluslararası Öğrenen Toplum Dergisi*, *1*(2), 203–220.

Kyle, B., Greig, M., & Wu, H. (2023). Learning green social work in global disaster contexts: A case study approach. *Social Sciences*, *12*, 288. https://doi.org/10.3390/socsci12050288

Lee, S. J., & Walsh, T. B. (2015). Using technology in social work practice: The mDad (Mobile Device Assisted Dad) case study. *Advances in Social Work*, *16*(1), 107–124.

Malone, P., & Reid, M. (1983). Industrial social work: Part II: A model for practice. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *21*(1), 36–43. https://doi.org/10.1177/103841118302100111

Mateo, A. M., Poyato, G. J. M., & Servós, C. M. (2018). e-Social work in practice: A case study. *European Journal of Social Work*, *21*(6), 930–941. https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1423552

Mor-Barak, M. E., & Tynan, M. (1993). Older workers and the workplace: A new challenge for occupational social work. *Social Work*, *38*(1), 45–55.

Mutlu, Z. (2020). Aile mahkemesinde tedbir kararlarının çocuğun psiko-sosyal sağlığına etkisinin vaka analizi yoluyla değerlendirilmesi. In *III. International Health Science and Life Congress*, Burdur, Türkiye.

Otrar, M. (1996). Meslekî rehberlik bağlamında meslek hastalıkları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *8*(8), 173–177.

Ozawa, M. (1980). Development of social services in industry: Why and how? *Social Work*, *25*, 464–470.

Özer, T. (2018). *6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun iş kazalarına etkisi: 2012–2016 istatistiksel karşılaştırması* (Yüksek lisans tezi). Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Phillips, J., & Waterson, J. (2002). Care management and social work: A case study of the role of social work in hospital discharge to residential or nursing home care. *European Journal of Social Work*, *5*(2), 171–186. https://doi.org/10.1080/714890030

Poyato, M. G. J. M., Lozano, R., Mira-Aladrén, M., & Valero, D. (2025). Role-playing as a method for the improvement of ethical competences in social work: A case study. *Social Work Education*, *44*(3), 506–521. https://doi.org/10.1080/02615479.2024.2328161

René Bergeron, L. (2001). An elder abuse case study. *Journal of Gerontological Social Work*, *34*(4), 47–63. https://doi.org/10.1300/J083v34n04_05

Resmi Gazete. (2008). *Çalışma gücü ve meslekte kazanma gücü kaybı oranı tespit işlemleri yönetmeliği*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=12511

Resmi Gazete. (2006). *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu*. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510

Ruiz-Ballesteros, E., González-Portillo, A., & Salinas-Pérez, J. A. (2024). Rural social work: Practices and organisation. A case study in Andalusia (Spain). *European Journal of Social Work, 27*(5), 912–925. https://doi.org/10.1080/13691457.2022.2162015

Sanchez, M. P., Aburto, G. L., & Orellana, C. M. (2020). Knowledge and skills for occupational social work: Challenges for education and professional practice. *Cuadernos de Trabajo Social, 33*, 247–258.

Sosyal Güvenlik Kurumu. (2024). *İş kazası ve meslek hastalıkları istatistikleri*. https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4

Sözeri, T. (2020). *İş kazaları faktörleri*. https://ikyiletisim.wordpress.com/2020/12/24/is-kazalari-faktorleri/

Şakar, M. (2011). *Meslek yüksek okulları için iş hukuku ve sosyal güvenlik hukuku*. Beta Yayınevi.

Şenay, K. (2019). 2010–2016 yılları arasında Türkiye'de beklenen ve tespit edilen meslek hastalıkları sayılarının karşılaştırılması. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *18*(2), 52–60.

Tavukçu, C., & Keleşoğlu, F. (2022). Güçlendirme yaklaşımı bağlamında bir vaka çözümlemesi. In *4. International Congress of Multidisciplinary Social Sciences*, Ankara, Türkiye.

Taylor, S. (1998). A case study of genetic discrimination: Social work and advocacy within a new context. *Australian Social Work, 51*(4), 51–57. https://doi.org/10.1080/03124079808411245

Tek, S. (2019). Irkçılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(3), 1142–1165.

Tekindal, M., Özlem, Ş. Ö., & Emre, M. (2018). Şiddet mağduru kadına yönelik sosyal hizmet müdahalesi: Ayşen ve Zehra vakası. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, *18*(1), 45–72.

Tutar, H. (2023). *Sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler*. Umuttepe Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2025). *Kaza* tanımı. https://sozluk.gov.tr/

Türk Dil Kurumu. (2025). *Hastalık* tanımı. https://sozluk.gov.tr/

Uysal, M. (2024). İş kazası ve meslek hastalığı kavramları. In A. N. Açıkkapı, B. Karabudak, & M. N. Acar (Eds.), *İş sağlığı ve güvenliğinde temel ilkeler* (pp. 21–36). Serüven Yayınevi.

Ünlü, İ. İ. (2025). "Hastaneye gitmeliyim, huzura ermeliyim": Munchausen by proxy sendromuna yönelik sosyal hizmet müdahalesi: Bir vaka sunumu. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *12*(24), 150–167. https://doi.org/10.46218/tshd.1516779

Watkinson, M. A., & Chalmers, D. (2008). Disability, professional unsuitability and the profession of social work: A case study. *Social Work Education*, *27*(5), 504–518. https://doi.org/10.1080/02615470701379974

Yıldırım, B. (2024). Mesleki Rehabilitasyon, İşe Dönüş ve Mesleki Sosyal Hizmet. Sosyal Güvenlik Dergisi, 14(1), 41-52. https://doi.org/10.32331/sgd.1554633

METAL-POLİMER BİRLEŞTİRME İÇİN EKLEMELİ İMALAT YOLUYLA YÜZEY YAPILANDIRMASI

Dr. Öğr. Üyesi, Said ERAY
Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Bölümü, Sivas, Türkiye, Fen Bilimleri ve Mühendislik, s.eray@sivas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7310-9726

Özet

Metaller ve polimerlerin birleştirilmesi, bu malzemelerin farklı fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip olması nedeniyle hâlâ zorlu bir süreçtir. Bu temel uyumsuzluk, geleneksel birleştirme yöntemlerinin dayanımını ve güvenilirliğini çoğu zaman sınırlamaktadır. Bu sorunu aşmak amacıyla, AlSi10Mg altlıklar üzerinde seçici lazer ergitme yöntemi kullanılarak yüzey yapılandırması uygulanmış ve polipropilen ile mekanik kilitlenmeyi artırmak hedeflenmiştir. Katmanlı imalat yöntemiyle AlSi10Mg altlıklar üzerinde farklı yüksekliklerde dairesel yüzey yapıları oluşturulmuş ve ardından bu yapılar, ısıl destekli bir presleme süreci ile polipropilen ile birleştirilmiştir. Elde edilen bağlantılar bindirme-kesme (lap shear) testi ile değerlendirilmiştir.

Elde edilen sonuçlar, bu yöntemin metal ve polimer malzemelerin başarılı ve güvenli bir şekilde birleştirilebildiğini göstermektedir. Ayrıca sonuçlar, bağlantı dayanımının yüzey deseni yüksekliğine güçlü bir şekilde bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Yüksekliğin artırılması, metalik yapılar içerisine mekanik olarak ankrajlanan polimer hacmini artırarak mekanik kilitlenme verimliliğini önemli ölçüde yükseltmektedir. Daha da önemlisi, kırılma modunda belirgin bir geçiş gözlemlenmiştir. Düşük yüksekliklerde kırılma çoğunlukla metal–polimer ara yüzeyinde gerçekleşmiş ve bu durum yetersiz mekanik kilitlenmeye işaret etmiştir. Buna karşılık, daha yüksek desen yüksekliklerinde kırılma polimerin kendi hacmi içinde (kohezif kırılma) meydana gelmiş ve ara yüzeyin artık sınırlayıcı faktör olmadığı gösterilmiştir. Optimize edilmiş koşullar altında, bağlantı dayanımı monolitik polipropilenin çekme dayanımının yaklaşık %88'ine ulaşmıştır. Bu bulgu, uygun şekilde tasarlanmış yüzey geometrilerinin yüksek performanslı hibrit bağlantıların elde edilmesinde kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Metal-Polimer Birleştirme, Katmanlı Üretim, Yüzey Yapılandırma, Bindirme Kesme Testi

SURFACE STRUCTURING VIA ADDITIVE MANUFACTURING FOR METAL–POLYMER JOINING

Assistant Professor, Said ERAY

Sivas University of Science and Technology, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Metallurgical and Materials Engineering, Sivas, Türkiye, s.eray@sivas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7310-9726

Abstract

Joining metals and polymers remains challenging due to their dissimilar physical and chemical properties. This inherent incompatibility often limits the strength and reliability of conventional joining methods. To address this challenge, surface structuring was applied to AlSi10Mg substrates using selective laser melting, aiming to promote mechanical interlocking with polypropylene. Circular surface features with varying heights were created on AlSi10Mg substrates using additive manufacturing and subsequently joined with polypropylene through a thermally assisted pressing process. The resulting joints were evaluated using lap shear testing.

The results indicated that this method can successfully and safely join metal and polymer materials. The results also revealed a strong dependence of joint strength on pattern height. Increasing the height significantly enhances the interlocking efficiency by increasing the volume of polymer mechanically anchored within the metallic features. More importantly, a clear transition in failure mode was observed. At lower heights, failure occurred predominantly at the metal–polymer interface, indicating insufficient interlocking. In contrast, higher pattern heights led to cohesive failure within the polymer bulk, demonstrating that the interface was no longer the limiting factor. Under optimized conditions, the joint strength reached approximately 88% of the tensile strength of the monolithic polypropylene. This finding indicates that properly designed surface geometries play a critical role in achieving high-performance hybrid joints.

Keywords: Metal-Polymer Joining, Additive Manufacturing, Surface Structuring, Lap Shear Test

1. GİRİŞ

Metal ve polimer malzemelerin birlikte kullanımı, özellikle otomotiv ve havacılık gibi hafiflik ve yüksek performans gereksinimlerinin ön planda olduğu mühendislik uygulamalarında giderek artmaktadır. Metallerin yüksek mekanik dayanımı ile polimerlerin düşük yoğunluk ve korozyon direnci gibi avantajlarının bir araya getirilmesi, yüksek performanslı hibrit yapıların geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Ancak bu iki malzeme grubunun fiziksel, kimyasal ve mekanik özelliklerindeki temel farklılıklar, güvenilir ve dayanıklı birleştirmelerin elde edilmesini zorlaştırmaktadır (Manente André et al., 2019; Woitun et al., 2019).

Metal-polimer birleştirme için yaygın olarak kullanılan geleneksel yöntemler arasında yapıştırıcı ile birleştirme ve mekanik bağlama teknikleri yer almaktadır. Yapıştırıcılar çevresel koşullara karşı hassasiyet gösterebilmekte ve zamanla performans kaybına uğrayabilmektedir. Perçinleme gibi mekanik bağlama yöntemleri ise delik açma gereksinimi ve gerilim yığılmaları gibi nedenlerle bağlantı bölgesinde zayıflamalara yol açabilmektedir (Kustroń et al., 2021; Woitun et al., 2019; Wortmann et al., 2023). Bu sınırlamalar, daha güvenilir ve yüksek performanslı alternatif birleştirme yöntemlerine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Son yıllarda lazer destekli birleştirme (Woitun et al., 2019), sürtünme karıştırma kaynağı (Barakat et al., 2022; Yuan et al., 2025)ve ultrasonik kaynak (Liu et al., 2023; Roderus et al., 2019)gibi ileri birleştirme teknikleri geliştirilmiştir. Bu yöntemler belirli avantajlar sunsa da, genellikle karmaşık proses parametreleri gerektirmekte ve arayüzey dayanımının sınırlı kalması gibi problemler devam edebilmektedir. Bu bağlamda, eklemeli imalat (additive manufacturing, AM) teknolojileri (Falck et al., 2018), yalnızca karmaşık geometrilerin üretimi için değil, aynı zamanda yüzey özelliklerinin kontrol edilmesi yoluyla bağlantı performansının artırılması açısından da önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Literatürde eklemeli imalat tabanlı metal-polimer birleştirme çalışmalarının büyük çoğunluğu polimer tarafına odaklanmakta; polimerin metal yüzeye doğrudan basılması veya önceden oluşturulmuş boşlukların doldurulması gibi yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Buna karşın, metal yüzeyinin kontrollü bir şekilde yapılandırılması ve bu yapıların bağlantı performansına etkisinin sistematik olarak incelenmesi sınırlı sayıda çalışmada ele alınmıştır.

Bu çalışmada, metal yüzeyinin eklemeli imalat yöntemi ile geometrik olarak yapılandırılmasına dayanan yeni bir yaklaşım önerilmektedir. Geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, bağlantı performansını artırmak amacıyla metal yüzey morfolojisi kontrollü olarak tasarlanmış ve mekanik kenetlenme mekanizması ön plana çıkarılmıştır. Bu kapsamda, eklemeli imalat yoluyla metal yüzeyinde oluşturulan desenin yüksekliğinin etkisi incelenmiştir.

Elde edilen sonuçlar, uygun yüzey geometrileri ile oluşturulan bağlantılarda kopmanın arayüzeyde değil, polimer malzeme içerisinde gerçekleştiğini göstermiştir. Bu durum, önerilen yöntemin yüksek mukavemetli metal-polimer bağlantıları oluşturma potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Malzemeler

Bu çalışmada metal bileşen olarak eklemeli imalat uygulamalarında yaygın olarak kullanılan AlSi10Mg alaşımı tercih edilmiştir. Toz formundaki AlSi10Mg, iyi dökülebilirlik, yüksek dayanım ve seçici lazer ergitme (SLM) süreçlerine uygunluğu nedeniyle seçilmiştir.

Polimer bileşen olarak ise otomotiv uygulamalarında yaygın şekilde kullanılan polipropilen (PP) tercih edilmiştir. Polipropilen, düşük yoğunluğu, iyi kimyasal direnci ve yeterli mekanik özellikleri sayesinde metal-polimer hibrit yapılarda uygun bir aday malzemedir.

2.2. Yüzey Tasarımı ve Eklemeli İmalat Üretimi

Metal yüzeyde mekanik kenetlenmeyi artırmak amacıyla, yük yönünden bağımsız davranış gösterebilmesi amacıyla eşmerkezli dairesel desenler tercih edilmiştir (Şekil 1).

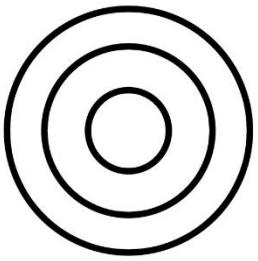

Şekil 1. Metal yüzeyinde oluşturulan eşmerkezli dairesel desenler.

Metal numuneler, seçici lazer ergitme (SLM) yöntemi ile doğrudan yapılandırılmış yüzey geometrileri ile birlikte üretilmiştir. Üretim işlemi Ermaksan EnaVision 130 cihazında gerçekleştirilmiş olup başlıca işlem parametreleri şu şekildedir: lazer gücü ~300–320 W, tarama hızı 800 mm/s, katman kalınlığı 30 µm ve koruyucu gaz ortamı olarak azot kullanılmıştır.

2.3. Deney Listesi

Desen yüksekliği, açısı ve kalınlığı gibi parametreler 3 boyutlu yazıcının imkânları doğrultusunda en geniş aralıkta incelendi. Üretim sınırlamaları nedeniyle, desen açısı ve kalınlığın alt sınırları sırasıyla 35 derece ve 0,15 mm olarak belirlenmiştir. Deney listesi ve çekme test sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 1. Yuvarlak desen kullanarak yapılan deneylerin listesi ve çekme sonuçları

Deney No.	Kalınlık (mm)	Açı (derece)	Yükseklik (mm)	Kesme Dayanımı (Mpa)
1	1.05	57.5	1.05	2.79
2	2	80	0.1	0.024
3	2	35	0.1	0.008
4	0.15	80	0.1	0.539
5	2	35	2	2.98
6	0.15	35	0.1	0.021
7	0.15	35	2	2.43
8	0.15	80	2	2.167
9	2	80	2	2.68

2.4. Numune Hazırlama ve Birleştirme Prosedürü

Polipropilen levhalar 3 mm kalınlıkta olup 25 × 100 mm boyutlarında hazırlanmıştır. Aynı boyutlardaki AlSi10Mg numuneler, yüzeyleri yapılandırılmış şekilde SLM yöntemiyle üretilmiştir.

Birleştirme işlemi sırasında metal numune 450 °C sıcaklığa kadar ısıtılmış ve ardından oda sıcaklığındaki polimer ile temas ettirilmiştir. Uygulanan basınç altında polimerin lokal olarak erimesi sağlanmış ve yüzeydeki geometrik boşlukları doldurarak mekanik kenetlenme oluşturması sağlanmıştır. Üretilen numuneler Şekil 2'de gösterilmiştir.

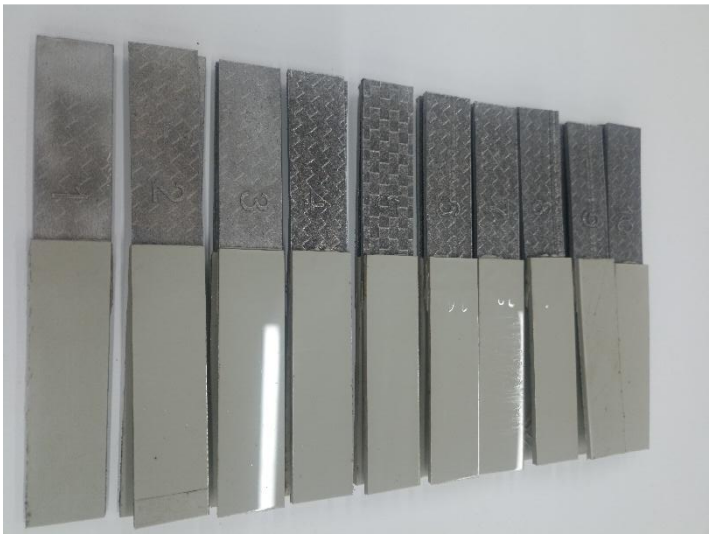

Şekil 2. Bindirme-kesme testi için hazırlanan numuneler.

2.5. Mekanik Testler

Hazırlanan numuneler bindirme kesme testi (lap shear test) ile değerlendirilmiştir. Testler ASTM D5868 standartına uygun olarak gerçekleştirilmiş ve her deney koşulu için üç numune test edilerek ortalama değerler alınmıştır.

Numunelerin kayma gerilimi Şekil 3'te gösterilen numune geometrisi ve aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır.

$$\tau = \frac{F_{max}}{l \times w}$$

F_{max} : bağlanma alanına uygulanan maksimum paralel kuvvet (kesme gerilimi)

w: numune genişliği

l: bağlanma alanın uzunluğu

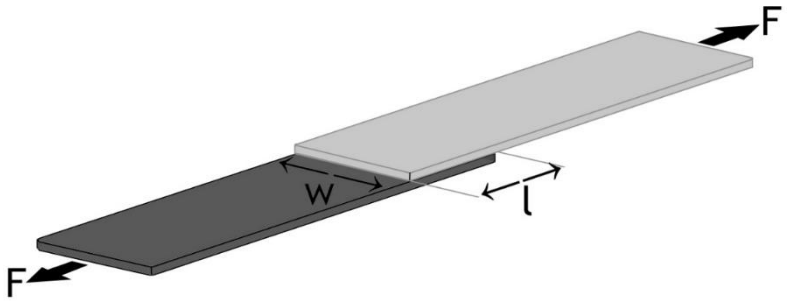

Şekil 3. Kayma gerilimi hesaplaması için kullanılan numunenin geometrik özellikleri.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bindirme kesme test sonuçlarından hesaplanan kesme dayanımı Tablo 1'de verilmiştir. Dairesel desenler kullanılarak gerçekleştirilen deneylerde, desen yüksekliği, kalınlığı ve açısının bağlantı mukavemeti üzerindeki etkileri daha geniş bir parametre aralığında incelenmiştir. Deneysel sonuçlar, özellikle düşük yükseklik değerlerinde (≈0.1 mm) bağlantı mukavemetinin son derece düşük olduğunu, buna karşılık yükseklik arttıkça mukavemetin belirgin şekilde yükseldiğini göstermiştir.

Makine öğrenmesi analizleri, bu gözlemleri nicel olarak desteklemiştir. Random Forest modeli, diğer modellere kıyasla en yüksek doğruluğu sağlamış ve parametre önem sıralamasında desen yüksekliği en etkili değişken olarak belirlenmiştir. Bunu sırasıyla kalınlık ve açı parametreleri takip etmektedir. Modelleme sonucu elde edilen parametre önemi Şekil 4'te gösterilmiştir.

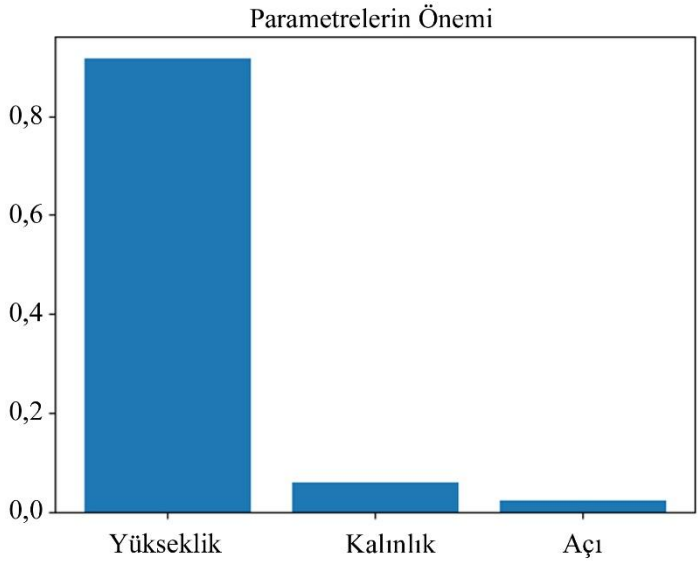

Şekil 4. RandomForest modeline göre hesaplanan parametre önemi.

Desen yüksekliğinin baskın parametre olması, mekanik kenetlenme mekanizması ile doğrudan ilişkilidir. Yüksekliğin artması, polimerin metal yüzeydeki boşluklara daha fazla nüfuz etmesini sağlayarak efektif temas hacmini artırmakta ve kayma yüklerine karşı daha yüksek direnç oluşturmaktadır. Buna karşılık, kalınlık ve açı parametreleri daha çok gerilme dağılımını etkilemekte olup, belirli bir eşik değerin ötesinde sınırlı katkı sağlamaktadır.

Sonuçlara göre desen yüksekliği 1 mm ve üzerine çıktığında kopma temas yüzeyinde değil de polimer malzemede gerçekleşmektedir (Şekil 5). Bu durum bu yöntem ile oluşturulan bağlantıların yüksek dayanım ve performansa sahip olduklarını göstermektedir.

Şekil 5. Bindirme kesme testi sonucunda polimer malzemede meydana gelen kopma.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, metal-polimer birleştirme performansını artırmak amacıyla eklemeli imalat yöntemi ile metal yüzeyinin geometrik olarak yapılandırılması yaklaşımı araştırılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Eklemeli imalat ile oluşturulan yüzey geometrilerinin, metal-polimer bağlantı mukavemetini önemli ölçüde artırdığı belirlenmiştir. Bağlantı dayanımının, yalnızca yüzey pürüzlülüğünden değil, kontrollü geometrik yapılandırmadan kaynaklandığı açıkça ortaya konmuştur.
- İncelenen parametreler arasında desen yüksekliği, bağlantı mukavemetini belirleyen en kritik faktör olarak tespit edilmiştir. Yüksekliğin artması, polimerin yüzey yapılarına daha etkin nüfuz etmesini sağlayarak mekanik kenetlenmeyi güçlendirmiştir.
- Desen kalınlığı ve açısı, bağlantı performansını etkileyen ikincil parametreler olarak belirlenmiştir. Bu parametrelerin etkisinin, belirli bir eşik değerin ötesinde sınırlı kaldığı gözlemlenmiştir.

Bu çalışma, metal yüzeyinin eklemeli imalat ile yapılandırılmasına dayalı geometrik yaklaşımın, metal-polimer birleştirme için etkili ve uygulanabilir bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, deneysel tasarım ve makine öğrenmesinin birlikte kullanılması, bağlantı performansının öngörülmesi ve optimize edilmesi açısından önemli bir katkı sunmaktadır.

Gelecek çalışmalarda, farklı polimer ve metal malzeme çiftlerinin incelenmesi, proses parametrelerinin daha hassas kontrolü ve endüstriyel ölçeklenebilirliğin değerlendirilmesi, bu yöntemin uygulama potansiyelini daha da artıracaktır.

TEŞEKKÜR VE DESTEK BEYANI

Bu çalışma, Sivas Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından 2023-HDP-Müh-0001 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir. Sağlanan destek için teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

Barakat, A. A., Darras, B. M., Nazzal, M. A., & Ahmed, A. A. (2022). A Comprehensive Technical Review of the Friction Stir Welding of Metal-to-Polymer Hybrid Structures. *Polymers*, *15*(1), 220. https://doi.org/10.3390/polym15010220

Falck, R., Goushegir, S. M., dos Santos, J. F., & Amancio-Filho, S. T. (2018). AddJoining: A novel additive manufacturing approach for layered metal-polymer hybrid structures. *Materials Letters*, *217*, 211–214. https://doi.org/10.1016/j.matlet.2018.01.021

Kustroń, P., Korzeniowski, M., Piwowarczyk, T., & Sokołowski, P. (2021). Hybrid Welding of Metal-Polymer Composites with a Non- Conducting Polymer Layer. *Biuletyn Instytutu Spawalnictwa*, (4), 33–40. https://doi.org/10.17729/ebis.2021.4/4

Liu, Z., Li, Y., Liu, Z., Yang, Y., Li, Y., & Luo, Z. (2023). Ultrasonic welding of metal to fiber-reinforced thermoplastic composites: A review. *Journal of Manufacturing Processes*, *85*, 702–712. https://doi.org/10.1016/j.jmapro.2022.12.001

Manente André, N., F. dos Santos, J., & T. Amancio-Filho, S. (2019). Evaluation of Joint Formation and Mechanical Performance of the AA7075-T6/CFRP Spot Joints Produced by Frictional Heat. *Materials*, *12*(6), 891. https://doi.org/10.3390/ma12060891

Roderus, M., Woitun, D., & Kroner, E. (2019). Ultrasonic Assisted Thermal Direct Joining of Thermoplastic Composites and Aluminum for Multi Material Design. *Key Engineering Materials*, *809*, 329–334. https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/KEM.809.329

Woitun, D., Roderus, M., Bein, T., & Kroner, E. (2019). Metal Polymer Connections: Laser-Induced Surface Enlargement Increases Joint Strength. *Key Engineering Materials*, *809*, 190–196. https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/KEM.809.190

Wortmann, C., Brosda, M., & Häfner, C. (2023). Mechanical Investigation of Recyclability for Sustainable Use of Laser-Based Metal–Polymer Joints. *Journal of Manufacturing and Materials Processing*, *7*(6), 210. https://doi.org/10.3390/jmmp7060210

Yuan, Z., Sun, Y., Long, H., Zhu, J., Zou, L., & Yang, X. (2025). Study on the Microstructure and Mechanical Properties on Al/Carbon Fiber Reinforced Thermoplastic Dissimilar Friction Stir Lap Welding Joints. *Journal of Materials Engineering and Performance*, *34*(6), 4800–4809. https://doi.org/10.1007/s11665-024-09482-8

KEMİK TOZU TAKVİYELİ EPOKSİ KOMPOZİTLERİN TRİBOLOJİK PERFORMANSININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sena KABAVE KILINÇARSLAN[1], Havva KARAMAN[2], Dr. Öğr. Üyesi M. Salih GÜL [3], Dr. Enes KILINÇARSLAN[4]

[1]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, senakilincarslan@karabuk.edu.tr, 0000-0001-7302-4554

[2]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, karamanhavva447@gmail.com, 0009-0005-5867-8142

[3]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, msalihgul@karabuk.edu.tr, 0000-0002-0589-7510

[4]Kardemir, Karabük, Türkiye, eneskilincarslan@gmail.com, 0009-0003-9268-4074

Özet

Bu çalışmada polimer matrisli kompozit malzemelerde, kemik tozu takviyesinin farklı sıcaklıklarda uygulanan kalsinasyon işleminin tribolojik performansa etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda kemik tozu takviyesine 500°C sıcaklıkta 1 saat ve 900°C sıcaklıkta 2 saat bekleme süresi ile kalsinasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen tozların morfolojik yapısı SEM analizi incelenmiş ardından epoksi matris ile karıştırılarak polimer matrisli kompozit malzemeler üretilmiştir. Bu malzemeler sabit yük ve iki farklı hız koşullarında aşınma deneylerine tabi tutulmuştur. Aşınma deneyleri sonucunda sürtünme katsayısı ve ağırlık kaybı sonuçları irdelenmiştir. Ayrıca aşınma yüzeylerinin morfolojik yapısı SEM analizi ile değerlendirilerek yüzeyde meydana gelen aşınma mekanizmaları tartışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, kemik tozu takviyesinin, epoksi matrisin tribolojik performansını belirgin şekilde iyileştirdiği gözlenmiştir. Özellikle 900°C sıcaklıkta kalsinasyon işlemi görmüş takviyenin sürtünme katsayısı ve ağırlık kaybı değerlerinde saf epoksiye kıyasla önemli oranlarda azalma sağladığı tespit edilmiştir. SEM analizleri, kalsine edilmiş takviye içeren kompozitlerde daha düzenli ve sığ aşınma izleri oluştuğunu göstererek, aşınma mekanizmasını daha kontrollü ve dirençli hale getirdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kemik Tozu, Polimer Kompozitler, Tribolojik Performans

INVESTIGATION OF THE TRIBOLOGICAL PERFORMANCE OF BONE POWDER REINFORCED EPOXY COMPOSITES

Asst. Prof. Dr. Sena KABAVE KILINÇARSLAN[1], Havva KARAMAN[2], Asst. Prof. Dr. M. Salih GÜL [3], Dr. Enes KILINÇARSLAN[4]

[1]Karabuk University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Mechanical Engineering, Karabuk, Türkiye, senakilincarslan@karabuk.edu.tr, 0000-0001-7302-4554

[2]Karabuk University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Mechanical Engineering, Karabuk, Türkiye, karamanhavva447@gmail.com, 0009-0005-5867-8142

[3]Karabuk University, Faculty of Engineering and Natural Sciences, Department of Mechanical Engineering, Karabuk, Türkiye, msalihgul@karabuk.edu.tr, 0000-0002-0589-7510

[4]Kardemir, Karabuk, Türkiye, eneskilincarslan@gmail.com, 0009-0003-9268-4074

Abstract

This study investigated the effect of calcination at different temperatures on the tribological performance of polymer matrix composite materials reinforced with bone powder. As a result, bone powder reinforcement was calcined at 500°C for 1 hour and at 900°C for 2 hours. The morphological structure of the resulting powders was examined using SEM analysis, and then polymer matrix composite materials were produced by mixing them with an epoxy matrix. These materials were subjected to wear tests under constant load and at two different speeds. The friction coefficient and weight loss results were analyzed. In addition, the morphological structure of the wear surfaces was evaluated using SEM, and the wear mechanisms occurring on them were discussed. The results indicated that bone powder reinforcement significantly improved the tribological performance of the epoxy matrix. In particular, it was determined that the reinforcement calcined at 900°C showed a significant reduction in friction coefficient and weight loss compared to pure epoxy. SEM analyses have shown that composites containing calcined reinforcement exhibit more regular, shallower wear patterns, indicating a more controlled, more resistant wear mechanism.

Keywords: Bone Powder, Polymer Composites, Tribological Performance.

1. GİRİŞ

Günümüzde polimer matrisli kompozit malzeme üretiminde sürdürebilirliğin sağlanması amacıyla çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan en yaygın olanı, kompozit üretiminde hayvansal ve bitkisel kaynaklı doğal takviyelerin kullanılmasıdır [1]. Bu takviyeler, ilave edildikleri polimer matrisin mekanik ve tribolojik performansını artırırken, aynı zamanda biyo-bozunabilirlik özelliklerine katkı sağlayabilmektedir [2]. Ayrıca kompozit malzeme içerisindeki birim polimer miktarının azaltılması, plastik kaynaklı çevresel kirliliğin azaltılmasına da destek olmaktadır.

Literatürde kullanılan doğal takviyeler, yumurta kabuğu, midye kabuğu, balık kılçığı, ceviz ve fındık kabuğu gibi farklı atık veya biyolojik kökenli malzemelerden oluşmaktadır. Ancak burada önemli olan, hedeflenen performans kriterlerine uygun bir takviye seçiminin yapılmasıdır. Örneğin, mekanik ve tribolojik dayanımın artırılması amaçlandığında, kalsiyum ve silisyum gibi elementler içeren takviyelerin tercih edilmesi gerekmektedir [3,4]. Bu bağlamda kemik tozu, midye kabuğu, yumurta kabuğu ve balık kılçığı gibi doğal içeriklerin kullanımı, kompozit malzemelerin mekanik ve tribolojik özelliklerinin geliştirilmesi açısından uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir [3,5,6]. Literatürde söz konusu doğal takviyelerin kullanıldığı çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalarda takviyeler genellikle kompozit üretimi öncesinde kalsinasyon, yüzey modifikasyonu ve öğütme gibi ön işlemlere tabi tutulmuştur. Bu işlemler, takviye ile matris arasındaki uyumu artırmak ve kompozit içerisinde oluşabilecek mikro boşluk ile aglomerasyonları azaltmak amacıyla uygulanmaktadır [7,8]. Oladele ve Isola (2016), bir biyo-kompozit geliştirmek amacıyla keçi kemiği partikül takviyeli epoksi kompozitlerini üretmişlerdir. Kompozitler %2–20 ağırlık oranlarında kemik partikülü içerecek şekilde hazırlanmıştır. Kemik partikülleri üretim öncesinde kalsinasyon (400 °C, 4 saat), öğütme ve 75 µm altı eleme işlemlerinden geçirilmiştir. Kompozitler çekme, eğme, sertlik ve aşınma testleri ile mekanik ve tribolojik açıdan değerlendirilmiştir. Aşınma direncinin düşük takviye oranlarında (%2–6) daha yüksek olduğu, ancak genel performans açısından en uygun kompozisyonun %16 kemik partikül takviyeli epoksi olduğu ifade edilmiştir. SEM görüntüleri partiküllerin matris içerisinde homojen dağıldığını ve iyi ara yüzey bağlanmasının sağlandığını göstermiştir [9]. Köse ve ark. (2025), gökkuşağı alabalığı işleme atıklarından elde edilen balık başı kemiklerinin yüksek performanslı kompozit üretiminde değerlendirilmesi amacıyla modifiye edilmiş atık balık kemiği tozu takviyeli epoksi kompozitleri üretmişlerdir. Çalışmada balık kemikleri 950 °C'de kalsine edilmiş, öğütme ve flotasyon işlemleri ile nano-boyuta indirgenmiş ve yüzeyleri 3-(triethoxysilyl) propylamine (3-APTES) ile modifiye edilmiştir. Üretilen kompozitler çekme, eğme, sertlik ve aşınma (pin-on-disk) testleri ile mekanik ve tribolojik açıdan değerlendirilmiştir. Sonuçlar, modifiye edilmiş balık kemiği tozu ilavesinin epoksinin çekme modülü, çekme dayanımı, eğilme modülü ve eğilme dayanımını artırdığını göstermiştir. Özellikle %10 modifiye balık kemiği takviyeli kompozitte en iyi mekanik performans elde edilirken, %15 takviye oranında sürtünme katsayısında %45,8 azalma ve aşınma direncinde %34,6 iyileşme sağlanmıştır [10]. Atabek Savaş ve ark., kemik külü ve maleik anhidrit aşılı polipropilen (MAPP) uyumlaştırıcısının mekanik ve tribolojik özellikler üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kemik külü takviyeli kompozitler üretmişlerdir. Kompozitler, farklı oranlarda (%5, %10, %20 ve %30 ağ.) kemik külü içerecek şekilde üretilmiştir. Sonuçlar, kemik külü katkısının özellikle sertlik ve aşınma direnci üzerinde baskın etkiye sahip olduğunu, uyumlaştırıcı MAPP'ın ise çekme ve eğme dayanımlarını artırmada daha etkili olduğunu göstermiştir [11].

Bu çalışmada sığır kemiği tozu takviyeli epoksi kompozitlerin tribolojik performansı incelenmiştir. Sığır kemiği tozu ilk aşamada ön elemeden geçirilmiş ve homojen bir tane boyutu elde edilmiştir. Ardından kemik tozu partikülleri iki farklı ısıl işlem parametresi belirlenerek kalsinasyon işlemine tabi tutulmuştur. Isıl işlem parametreleri 500 °C'de 1 saat bekleme ve 900 °C'de 2 saat bekleme olacak şekilde ayarlanmıştır. Isıl işlem sonrası elde edilen tozların morfolojik yapıları SEM analizi ile değerlendirilmiştir. Kompozit üretiminde bileşenlerin oranı %15 takviye, %85 matris şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda saf epoksi, epoksi + ısıl işlem

görmemiş kemik tozu, epoksi + 500°C'de kalsine edilmiş kemik tozu ve epoksi + 900°C'de kalsine edilmiş kemik tozu şeklinde dört farklı kompozit malzeme üretilmiştir. Üretilen kompozit malzemeler sabit yük (10 N) ve iki farklı kayma hızı (40 mm/sn ve 55 mm/sn) koşulları altında ball-on-flat aşınma cihazında tribolojik deneylere tabi tutulmuştur. Deneyler sonucunda elde edilen sürtünme katsayısı ve aşınma kaybı verileri yorumlanmıştır. Aşınma yüzeyinden alınan SEM görüntüleri değerlendirilerek ortaya çıkan aşınma mekanizmaları tartışılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 Kemik Tozunu Külleştirme İşlemi

Bu çalışma kapsamında takviye bileşeni olarak kullanılan sığır kemiği tozu ticari olarak temin edilmiştir. Kalsinasyon işlemi öncesinde homojen bir tane boyutu elde etmek amacıyla tozlar 125 µm açıklığa sahip analiz eleklerinden geçirilmiştir. Ardından kül fırınında 500 °C'de 1 saat bekleme süresi ve 900 °C'de 2 saat bekleme süresi olacak şekilde kalsinasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Isıl işlem sonrası tozlar, fırın içerisinde kendi halinde soğumaya bırakılmıştır (Şekil 1).

2.2 Kompozit Malzeme Üretimi

Bu çalışmada matris fazı olarak epoksi reçine kullanılmıştır. Isıl işlem görmemiş kemik tozu KT, 500 °C'de 1 saat bekleme süresi boyunca kalsine edilmiş kemik tozu KT_500, 900 °C'de 2 saat bekleme süresi boyunca kalsine edilmiş kemik tozu KT_900 şeklinde isimlendirilmiştir. Takviye oranı %15 olarak belirlenmiş, epoksi/sertleştirici oranı 2:1 olacak şekilde ayarlanmıştır. Karıştırma işlemi mekanik karıştırıcı ile gerçekleştirilmiş, kısa süreli bir titreşim işleminin ardından silikon kalıplara kompozit karışımı dökülmüştür. Döküm işleminin ardından kompozit malzemeler 48 saat boyunca oda sıcaklığında kürleşme işlemi için bekletilmiştir (Şekil 2). Üretilen numune türleri ve bileşimleri Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Kompozit numuneler ve içerikleri

Numune	İçeriği
EP	%100 Epoksi
EP + KT	%85 Epoksi + %15 Isıl işlemsiz kemik tozu
EP + KT_500	%85 Epoksi + %15 (500 °C / 1 saat) Kalsine edilmiş kemik tozu
EP + KT_900	%85 Epoksi + %15 (900 °C / 2 saat) Kalsine edilmiş kemik tozu

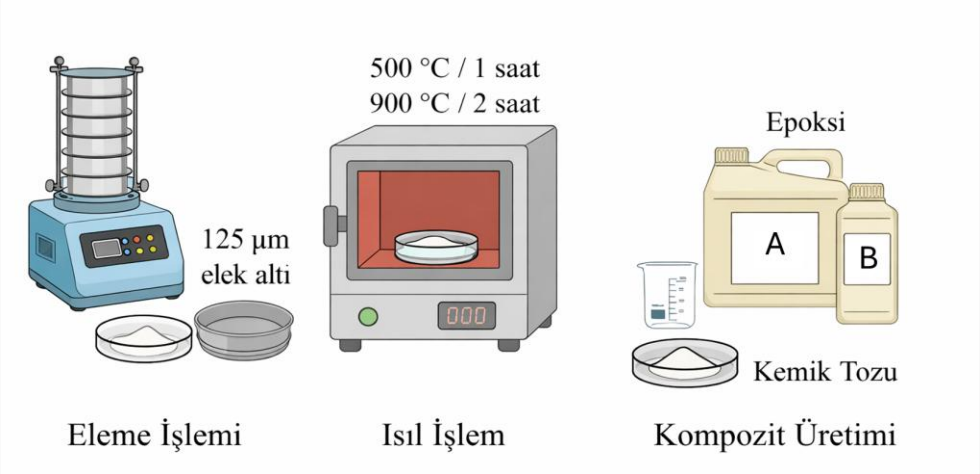

Şekil 1. Kemik tozunun kalsinasyon işlemi ve kompozit malzeme üretimi

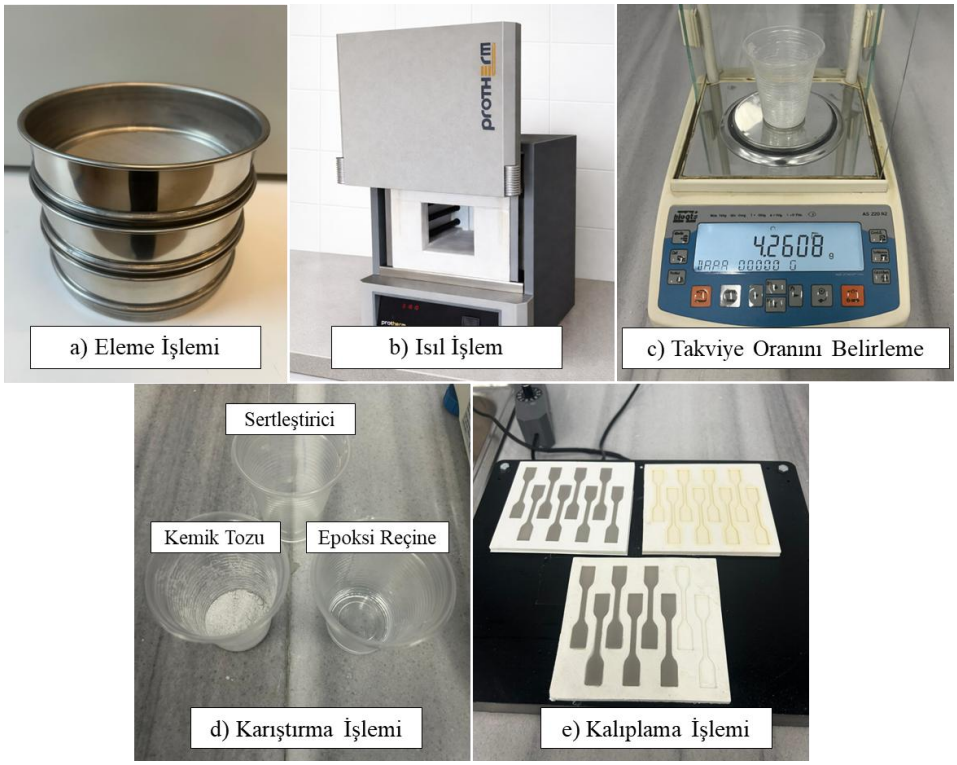

Şekil 2. Kompozit malzemelerin üretim aşamaları

2.3 Morfolojik Karakterizasyon İşlemleri

Tozların morfolojik özellikleri ve tribolojik testler sonrasında oluşan aşınma izleri, Carl Zeiss Ultra Plus Gemini FESEM model taramalı elektron mikroskobu (SEM) kullanılarak ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bu incelemeler sayesinde, farklı sıcaklıklarda ısıl işleme tabi tutulan kemik tozlarının yapısal değişimleri belirlenmiş ve aşınma yüzeylerinde meydana gelen mekanizmalar değerlendirilerek tartışılmıştır.

2.4 Tribolojik Performans Deneyleri

Kompozit malzemelerin tribolojik davranışını değerlendirmek amacıyla sabit yük altında (10 N) ve iki farklı kayma hızında (40 mm/sn ve 55 mm/sn) aşınma deneyleri gerçekleştirilmiştir. Deneyler sonucunda her numunenin sürtünme katsayısı ve ağırlık kaybı ölçülmüştür. Aşınma sonrası yüzeyde oluşan hasar türlerini belirlemek amacıyla aşınma izleri SEM ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda kompozitlerde meydana gelen aşınma mekanizmaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

3.1 Morfolojik Karakterizasyon Sonuçları

KT partiküllerinin ısıl işlem öncesi ve sonrası morfolojik özelliklerini ortaya koymak amacıyla SEM analizleri gerçekleştirilmiştir (Şekil 3). Şekil 3a ve 3b'de ısıl işlem uygulanmamış KT tozuna ait 1000x ve 5000x büyütmeli SEM görüntüleri verilmiştir. Bu görüntülerde parçacıkların düzensiz bir geometriye sahip, keskin kenarlı ve geniş boyut dağılımı gösteren heterojen bir yapı sergilediği görülmektedir. Ayrıca belirgin aglomerasyon eğilimi dikkat çekmektedir. Bu durum, kemik yapısında organik ve inorganik fazların birlikte bulunmasına bağlanabilir. Şekil 3c ve 3d'de KT_500 numunesine ait 1000x ve 5000x büyütmeli SEM görüntüleri yer almaktadır. 500 °C'de

uygulanan ısıl işlem sonrasında parçacık morfolojisinin daha belirgin hale geldiği, granüler yapının ortaya çıktığı ve topaklanmanın azaldığı gözlemlenmiştir. Bu değişim, organik fazın önemli ölçüde uzaklaştırılmasıyla birlikte partikül sınırlarının daha net hale gelmesiyle ilişkilendirilebilir. Şekil 3e ve 3f'de 900 °C'de ısıl işleme tabi tutulan KT_900 numunesine ait görüntüler verilmiştir. Bu numunede taneciklerin daha kompakt, düzenli ve küreselleşmiş bir morfoloji kazandığı görülmektedir. Parçacıkların birbirinden daha belirgin şekilde ayrıldığı açıkça anlaşılmaktadır. Bu morfolojik yapı, kemik tozu içerisinde bulunan organik fazın büyük ölçüde uzaklaşmış olması ile açıklanabilir.

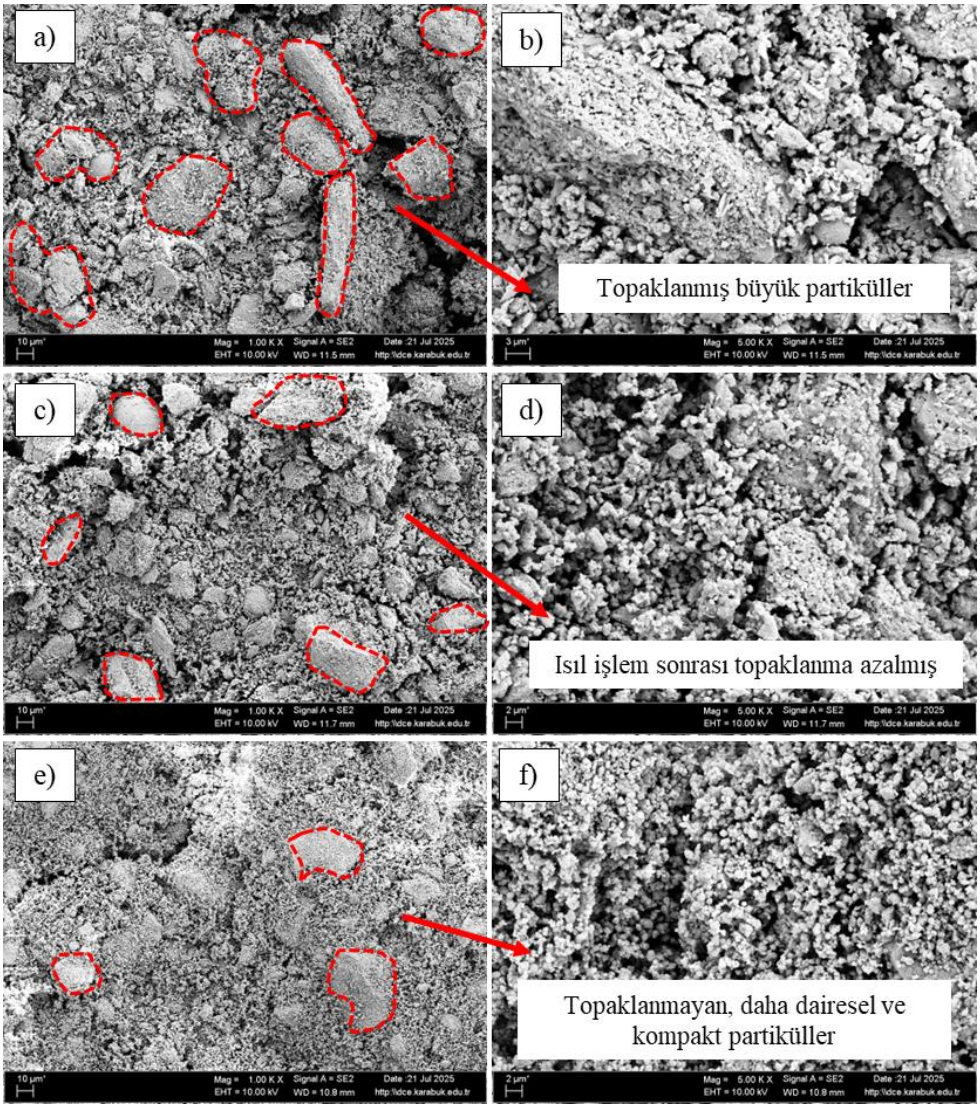

Şekil 3. Kemik tozlarının SEM görüntüleri: a ve b: KT, c ve d: KT_500, e ve f: KT_900.

3.2 Tribolojik Karakterizasyon Sonuçları

Şekil 4'te, sabit yük (10 N) ve iki farklı kayma hızı (40 mm/sn ve 55 mm/sn) koşullarında elde edilen ortalama sürtünme katsayısı ile ağırlık kaybı değerleri verilmiştir. Sürtünme katsayısı sonuçları incelendiğinde, KT takviyesinin tribolojik davranış üzerinde belirgin bir iyileştirici etki oluşturduğu görülmektedir. EP numunesi için ortalama sürtünme katsayısı 40 mm/sn kayma hızında 0,222 ve 55 mm/sn'de 0,312 olarak belirlenmiştir. EP + KT numunesinde bu değerler sırasıyla 0,229 ve 0,241; EP + KT_500 numunesinde 0,220 ve 0,233; EP + KT_900

numunesinde ise 0,189 ve 0,210 olarak ölçülmüştür. Özellikle KT_900 takviyesinin, daha düşük sürtünme katsayısı değerleri sağlaması, partikül morfolojisindeki iyileşme, artan inorganik faz oranı ve daha homojen yük transferi ile ilişkilendirilebilir. Elde edilen bulgular literatürdeki çalışmalarla paralellik göstermektedir. Kamalbabu vd. [12], mürekkep balığı kemiği tozu ile takviye edilmiş epoksi kompozitlerde partikül boyutunun azalmasıyla birlikte dağılımın daha homojen hale geldiğini ve buna bağlı olarak aşınma direncinin arttığını ifade etmiştir.

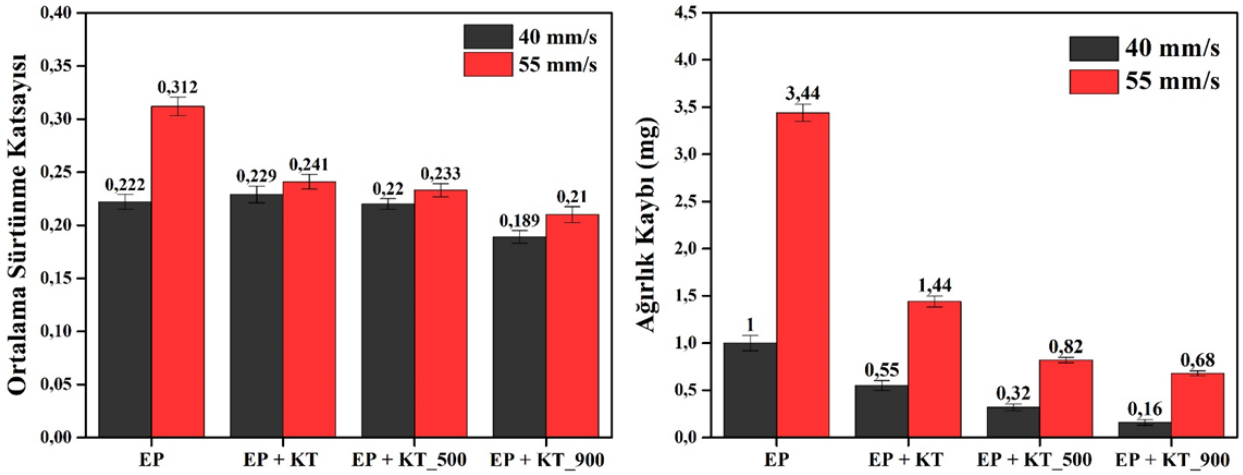

Şekil 4. Aşınma deneyi sonucunda elde edilen ortalama sürtünme katsayısı ve ağırlık kaybı verileri.

Ağırlık kaybı sonuçları incelendiğinde, EP numunesinin 40 mm/sn kayma hızında 1 mg, 55 mm/sn kayma hızında ise 3,44 mg kayba uğradığı belirlenmiştir. Kemik tozu takviyeli kompozitlerde ise bu değerlerin belirgin şekilde azaldığı görülmektedir. EP + KT numunesi için ağırlık kaybı 40 mm/sn'de 0,55 mg ve 55 mm/sn'de 1,44 mg; EP + KT_500 numunesi için sırasıyla 0,32 mg ve 0,82 mg; EP + KT_900 numunesi için ise 0,16 mg ve 0,68 mg olarak ölçülmüştür. Elde edilen veriler, kayma hızındaki artışın tüm numunelerde aşınma miktarını yükselttiğini, ancak takviye fazının varlığıyla bu artışın önemli ölçüde kontrol altına alınabildiğini göstermektedir. Artan kayma hızına bağlı olarak temas bölgesinde oluşan sürtünme ısısı, polimer matrisin yumuşamasına ve takviye–matris ara yüzey bağlarının zayıflamasına yol açabilmektedir. Buna karşın, KT_500 ve KT_900 takviyeleri, bünyelerinde daha yüksek oranda inorganik ve seramik karakterli fazlar içermeleri sayesinde aşınma direncini artırmaktadır. Bu sert fazlar, temas yüzeyinde yük taşıyıcı bölgeler oluşturarak gerçek temas alanını azaltmakta ve aşınma izlerinin derinleşmesini sınırlandırmaktadır [13–15].

Aşınma sonrası elde edilen yüzeylerin morfolojik yapısını ve yüzeyde meydana gelen aşınma mekanizmalarını değerlendirmek amacıyla aşınma izi üzerinden 100x yakınlaştırma oranıyla SEM analizi gerçekleştirilmiştir (Şekil 5). Şekil 5a, saf epoksiye ait aşınma izini göstermektedir. Bu görüntüler incelendiğinde, oldukça pürüzlü bir yüzeyin meydana geldiği görülmektedir. Yüzeyde düzensiz ve koparak ilerleyen bir aşınma izinin meydana geldiği, iz üzerinde derin çatlakların ve yarıkların bulunduğu görülmektedir. Şekil 5b'de EP + KT kompozitine ait aşınma izinin SEM görüntülerini göstermektedir. Bu görüntüler incelendiğinde yüzey morfolojisinin saf epoksiye göre daha düzgün, daha az derin yarıklar içeren ve daha kontrollü aşınma izleri sergilediği görülmektedir. Bu durum, kemik tozu partiküllerinin sürtünme sırasında yük taşıma kapasitesini artırarak matrisin plastik deformasyonunu azalttığını göstermektedir [16]. Ancak bu yüzeyde de yer yer parçacık kopması ve derin yarıklar meydana gelmiştir. Isıl işlem uygulanmamış KT partikülleri, epoksi içerisinde homojen bir dağılım gösteremediği için malzeme iç yapısında boşluk ve aglomerasyon oluşumuna sebep olmuştur. Şekil 5c'de EP + KT_500 kompozitine ait aşınma izinin SEM görüntülerini vermektedir. Bu görüntüler incelendiğinde, EP ve EP

+ KT malzemelerine göre aşınma oranının azaldığı fakat yer yer lokal çukurların oluştuğunu görülmektedir. Bu kompozit malzemede meydana gelen aşınma izi daha dar ve düzenli bir görünüme sahiptir. Isıl işlemle birlikte partikül yapısının daha dairesel, belirgin bir yapıya sahip olması ve malzemenin sertliğinin artması daha iyi bir kompozit arayüzü meydana getirmiş, bu da tribolojik performansın artmasına katkı sağlamıştır. Şekil 5d'de EP + KT_900 kompozitine ait aşınma izinin SEM görüntüleri verilmiştir. Görüntüler incelendiğinde aşınma izinin diğer numunelere göre oldukça düzenli ve pürüzsüz bir yüzeye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Aşınma esnasında birbirine paralel, sığ ve düzenli mikro-izlerin oluştuğu görülmektedir. Derin yarık ve çukur oluşumunun oldukça azaldığı elde edilen yüzey görüntülerinde net bir şekilde gözlemlenmektedir. 900 °C sıcaklıkta 2 saatlik ısıl işlem sonrasında KT partiküllerinin kristalliği ve mineral saflığı artmış, morfolojik yapısı gelişmiştir. Külleştirme işlemi ile birlikte KT partiküllerinde meydana gelen sert ve inorganik fazlar, karşı yüzeyle doğrudan teması azaltmış, aşınma izlerinin derinliğini sınırlamış ve kararlı bir sürtünme davranışı sağlamıştır.

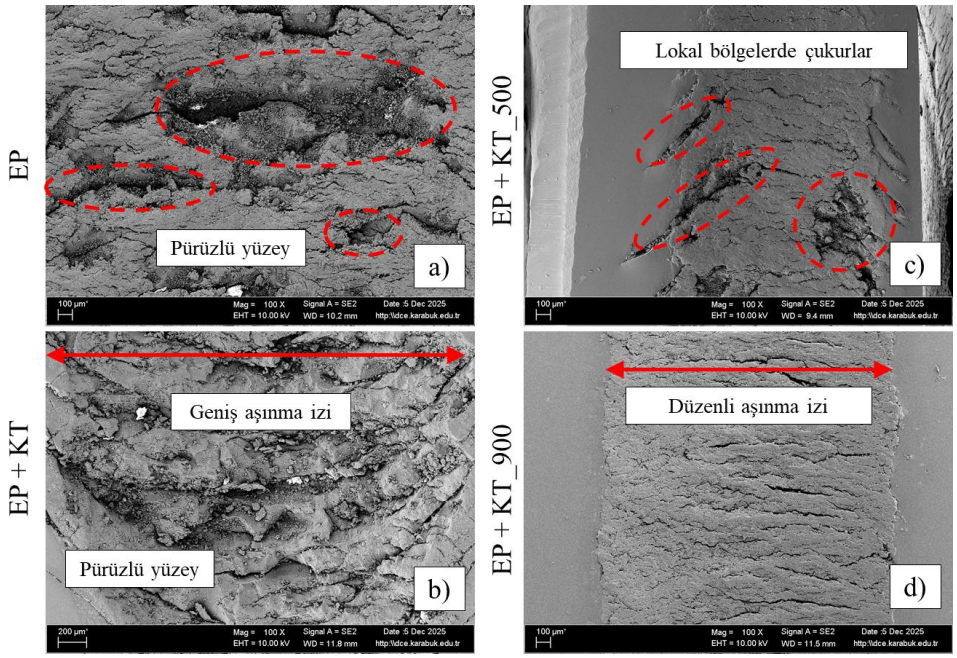

Şekil 5. Kompozitlerin aşınma yüzeyi SEM görüntüleri

SONUÇLAR

1. Aşınma testlerinde, epoksi matrise KT takviyesinin uygulanması sürtünme katsayısını azaltmıştır. Bu azalma EP + KT_900 numunesinde sürtünme katsayısı 40 mm/s'de yaklaşık %15 oranında, 55 mm/s'de ise yaklaşık %33 oranında gerçekleşmiştir.
2. Aşınma testlerinde hız artışı tüm numunelerde ağırlık kaybını artırmıştır. Ancak KT takviyesi bu artışı belirgin şekilde sınırlandırmıştır. En düşük ağırlık kaybı EP + KT_900 numunesinde elde edilmiş ve saf epoksiye kıyasla 40 mm/s'de yaklaşık %84, 55 mm/s'de yaklaşık %80 oranında iyileşme sağlanmıştır.
3. Aşınma yüzeyi SEM analizleri, EP numunesinin derin çatlaklar, yarıklar ve yoğun plastik deformasyon içeren düzensiz bir aşınma mekanizması sergilediğini göstermiştir. Kemik tozu takviyesi ile birlikte yüzey daha kontrollü hale gelmiş olsa da ısıl işlem uygulanmamış KT takviyesinde topaklanma ve parçacık kopmaları nedeniyle lokal hasarlar gözlenmiştir. KT_500 ve KT_900 içeren kompozitlerde ise daha düzenli, sığ ve paralel aşınma izleri oluşmuştur.

TEŞEKKÜR VE DESTEK BEYANI

Bu çalışma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı, 1919B012401588 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir. Sağlanan destek için teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

1. Rogovina, S. Z., "Biodegradable polymer composites based on synthetic and natural polymers of various classes", ***Polymer Science - Series C***, 58 (1): 62–73 (2016).
2. Premkumar A., Elayaperumal A., Arulvel S., Jagatheeshwaran M.S., Ramesh B., S. P. M., "Optimization of electroless bath process parameter for improving Steel, tribology behavior of Ni-P/CaBr2 composite coating against the hardened EN-31", ***Surface Topography: Metrology And Properties***, (2020).
3. Edoziuno, F. O., Akaluzia, R. O., Odoni, B. U., and Edibo, S., "Experimental study on tribological (dry sliding wear) behaviour of polyester matrix hybrid composite reinforced with particulate wood charcoal and periwinkle shell", ***Journal Of King Saud University - Engineering Sciences***, (xxxx): (2020).
4. Chrysafi, I., Kontonasaki, E., Anastasiou, A. D., Patsiaoura, D., Papadopoulou, L., Vourlias, G., Vouvoudi, E., and Bikiaris, D., "Mechanical and thermal properties of PMMA resin composites for interim fixed prostheses reinforced with calcium β-pyrophosphate", ***Journal Of The Mechanical Behavior Of Biomedical Materials***, 112 (September): (2020).
5. Asuke, F., Abdulwahab, M., Aigbodion, V. S., Fayomi, O. S. I., and Aponbiede, O., "Effect of load on the wear behaviour of polypropylene/carbonized bone ash particulate composite", ***Egyptian Journal Of Basic And Applied Sciences***, 1 (1): 67–70 (2014).
6. Feng, Y., Ashok, B., Madhukar, K., Zhang, J., Zhang, J., Reddy, K. O., and Rajulu, A. V., "Preparation and Characterization of Polypropylene Carbonate Bio-Filler (Eggshell Powder) Composite Films", ***International Journal Of Polymer Analysis And Characterization***, 19 (7): 637–647 (2014).
7. Sismanoglu, S., Tayfun, U., and Kanbur, Y., "Effect of alkali and silane surface treatments on the mechanical and physical behaviors of date palm seed-filled thermoplastic polyurethane eco-composites", ***Journal Of Thermoplastic Composite Materials***, 35 (4): 487–502 (2022).
8. Kabave Kilincarslan, S., Cetin, M. H., Kanbur, Y., Sismanoglu, S., and Polat, R., "Investigation of the effect of surface modification types on the tribological performance of cow bone powder reinforced polymer materials", ***Polymer Composites***, 44 (12): 8403–8430 (2023).
9. IO, O. and Isola, B. M., "Development of Bone Particulate Reinforced Epoxy Composite For Biomedical Application", ***Journal Of Applied Biotechnology & Bioengineering***, 1 (1): (2016).
10. Köse, S., Ulusal, F., and Yetgin, S. H., "The effect of modified waste fish bone on mechanical and tribological properties of epoxy composites", ***Journal Of Molecular Structure***, 1326: 141084 (2025).
11. ATABEK SAVAŞ, L., UZUNOĞLU, Y., and SAVAŞ, S., "Kemik Külü ve Uyumlaştırıcının PP/PA6 Matrisli Kompozitlerin Mekanik Özellikleri Üzerine Etkisi", ***International Journal Of Innovative Engineering Applications***, 6 (1): 118–128 (2022).
12. Kamalbabu, P. and Kumar, G. C. M., "Effects of Particle Size on Tensile Properties of Marine Coral Reinforced Polymer Composites", ***Procedia Materials Science***, 5: 802–808 (2014).

13. Mansour, A. A. A., Al-Ramadhan, Z. A., and Abdulrazaq, R. A., "Mechanical and Physical Properties of PMMA Reinforced HA-MgO Nano-Composite", ***Journal Of Physics: Conference Series***, 1795 (1): 012039 (2021).

14. Tulyaganov, D. U., Dimitriadis, K., Agathopoulos, S., and Fernandes, H. R., "Glasses and glass-ceramics in the CaO–MgO–SiO2 system: Diopside containing compositions - A brief review", ***Journal Of Non-Crystalline Solids***, 612: 122351 (2023).

15. Mohammed, R., Badruddin, I. A., Shaik, A. S., Kamangar, S., and Khan, A. A., "Experimental Investigation on Mechanical Characterization of Epoxy-E-Glass Fiber-Particulate Reinforced Hybrid Composites", ***ACS Omega***, 9 (23): 24761–24773 (2024).

16. Deshpande, S. and Rangaswamy, T., "Sliding Wear Characteristics of Bone Powder Filled Hybrid Fiber Reinforced Epoxy Composites", ***IOSR Journal Of Mechanical And Civil Engineering (IOSR-JMCE) E-ISSN***, 13 (1): 68–78 (2016).

IMPROVEMENT OF THE WEAR RESISTANCE OF HYBRID POLYMER COMPOSITES REINFORCED WITH G-C_3N_4 AND GYFC

Dr. Enes KILINCARSLAN[1], Asst. Prof. Dr. Sena KABAVE KILINCARSLAN[2], Asst. Prof. Dr. M. Salih GUL[3], Assoc. Prof. Dr. M. Huseyin CETIN[4], Asst. Prof. Dr. Ahmet Emrah ERDOGDU[5]
[1]Kardemir, Karabük, Türkiye, eneskilincarslan@gmail.com, 0009-0003-9268-4074
[2] Karabuk University Faculty of Engineering and Natural Science, Department of Mechanical Engineering, Karabük, Türkiye, senakilincarslan@karabuk.edu.tr, 0000-0001-7302-4554
[3]Karabuk University Faculty of Engineering and Natural Science, Department of Mechanical Engineering, Karabük, Türkiye, msalihgul@karabuk.edu.tr, 0000-0002-0589-7510
[4]Konya Technical University Faculty of Engineering and Natural Science, Department of Mechanical Engineering, Konya, Türkiye, mhcetin@ktun.edu.tr, 0000-0003-0429-5507
[5]Karabuk University Faculty of Engineering and Natural Science, Department of Mechanical Engineering, Karabük, Türkiye, aemraherdogdu@karabuk.edu.tr, 0000-0003-1831-3972

Abstract

In this study, a hybrid composite material reinforced with nano-sized graphitic carbon nitride (g-C_3N_4) and micro-sized granulated blast furnace slag (GBFS), based on a PA6 matrix, was produced, and its tribological performance was investigated. The component ratio of the composite material was determined as 85 wt% PA6 matrix, 14 wt% GBFS, and 1 wt% g-C_3N_4. Tribological performance experiments were carried out under three load conditions (15 N, 25 N, 35 N) using a ball-on-flat wear device. The friction coefficient, volume loss, and surface roughness data obtained from the wear experiments were numerically analyzed. SEM and EDX images of the wear track were also obtained. The results indicated that g-C_3N_4 reinforcement significantly increased the wear resistance of the composite. This improvement in tribological strength can be explained by the tribofilm formed at the interface thanks to the layered and two-dimensional structure of g-C_3N_4 nanoparticles. In addition, the presence of metal oxides such as CaO, SiO_2, and Al_2O_3 in GBFS contributed to the mechanical and thermal stability of the composite material, which enhanced its wear resistance.

Keywords: Polymer Composites, Hybrid Reinforcements, g-C_3N_4, Slag.

g-C_3N_4 ve GYFC TAKVİYELİ HİBRİT POLİMER KOMPOZİTLERİN AŞINMA DAYANIMLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ

Dr. Enes KILINÇARSLAN[1], Dr. Öğr. Üyesi Sena KABAVE KILINÇARSLAN [2], Dr. Öğr. Üyesi M. Salih GÜL[3], Doç. Dr. M. Hüseyin ÇETİN[4], Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emrah ERDOĞDU[5]

[1]Kardemir, Karabük, Türkiye, eneskilincarslan@gmail.com, 0009-0003-9268-4074
[2]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, senakilincarslan@karabuk.edu.tr, 0000-0001-7302-4554
[3]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, msalihgul@karabuk.edu.tr, 0000-0002-0589-7510
[4]Konya Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, mhcetin@ktun.edu.tr, 0000-0003-0429-5507
[5]Karabük Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi, Makine Mühendisliği Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye, aemraherdogdu@karabuk.edu.tr, 0000-0003-1831-3972

Özet

Bu çalışmada, PA6 matrisli, nano grafitik karbon nitrür **(**g-C_3N_4) ve mikro granüle yüksek fırın cürufu (GYFC) takviyeli hibrit kompozit malzemeler üretilmiş ve tribolojik performansları incelenmiştir. Kompozit malzemeler, %85 oranında PA6 matris, %14 oranında GYFC ve %1 oranında g-C_3N_4 takviyeleri ile hazırlamıştır. Aşınma deneyleri üç farklı yük (15 N, 25 N, 35 N) koşulları altında, bilyeli aşınma cihazı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Aşınma deneylerinden elde edilen sürtünme katsayısı, hacim kaybı ve yüzey pürüzlülüğü verileri sayısal olarak analiz edilmiştir. Ayrıca aşınma izlerinin SEM ve EDX görüntüleri de elde edilmiştir. Sonuçlar, g-C_3N_4 takviyesiyle kompozitin aşınma direncinin önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Tribolojik dayanımda elde edilen bu iyileşme, g-C_3N_4 nanopartiküllerinin katmanlı ve iki boyutlu yapısı sayesinde arayüzde oluşturduğu tribofilm ile açıklanabilir. Ayrıca GYFC içeriğindeki CaO, SiO_2 ve Al_2O_3 gibi metal oksitlerin varlığı, kompozit malzemenin mekanik ve termal stabilitesine katkıda bulunarak aşınma direncini artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Polimer Kompozit, Hibrit Takviyeler**,** g-C_3N_4, Cüruf.

1. INTRODUCTION

Hybrid composite materials are produced by simultaneously using reinforcements with different functions and sizes within a single matrix. The aim of this method is to impart the necessary superior properties to the composite material by using different reinforcements that complement each other (Kilincarslan, Kabave Kilincarslan, Gul, Cetin, & Erdogdu, 2025). The most common approach applied today is the use of nanoparticles alongside micro-traditional reinforcements. Microparticles and nanoparticles, due to their size, serve different functions in the material. Nanoparticles penetrate the spaces between microparticles, while microparticles can reduce the aggregation potential of nanoparticles (Yao, Wang, & Wang, 2024). This directly contributes to structural stability. In composite material production, micro-sized materials are often preferred to improve mechanical and thermal properties, increase structural integrity, and ensure accessibility and sustainability (Vaisakh et al., 2014). Micro-reinforcements are typically used in higher concentrations within the matrix than nanoparticles, mainly because nanoparticles have aggregation and dispersion issues (Thooyavan, Kumaraswamidhas, Raj, Binoj, & Brailson Mansingh, 2022). However, even a very small amount of nanoparticles added to the matrix has a significant reinforcing effect on the composite material. Due to their high surface energy, nanoparticles interact with the matrix much more effectively than traditional reinforcements (Lara Melo, Paiva, Dos Santos, Panzera, & Santos Freire, 2016; Thooyavan et al., 2022). They contribute to improving the hardness, strength, and stability of the matrix material. The use of nanoparticles, particularly in enhancing tribological properties, is quite common (Chhattal et al., 2023; Kilincarslan et al., 2025; Manu, Gupta, & Jayatissa, 2021). Chen et al(Chen et al., 2022) reported a reduction of approximately 77% in the coefficient of friction and about 98% in the wear rate using ultra-high molecular weight polyethylene (UHMWPE) reinforced with 0.2% carbon nanotube (CNT) particles. Kumar et al. (S. Kumar, Singh, Singh, Singh, & Batish, 2022) observed a 26% reduction in the coefficient of friction and a 29% reduction in the wear rate with the addition of 1% TiO_2 to the PA6/PLA matrix system.

In this study, micro-sized granulated blast furnace slag and nano-sized graphitic carbon nitride particles were applied as reinforcements to a polyamide 6 matrix in the production of composite materials. The selection of these particular materials was motivated by the goal of enhancing the tribological behavior of PA6. GBFS is a byproduct generated during iron and steel production, formed through the solidification of impurities separated from molten metal in the blast furnace. As a result, it contains several oxide compounds such as CaO, SiO_2, MgO, and Al_2O_3 (Wang, Yan, & Han, 2011). Each of these compounds, even when added individually to a polymer matrix, can positively influence its mechanical, thermal, and tribological properties. The use of GBFS thus enables the incorporation of these beneficial oxides in a single reinforcement (N. V. Kumar et al., 2023). Furthermore, as GBFS is an industrial byproduct, its application as a reinforcement material also supports the principles of sustainable production (Tong et al., 2021; Vigneshwaran, Uthayakumar, & Arumugaprabu, 2019). Patnaik and Biswas (Patnaik & Biswas, 2018) demonstrated that incorporating 15% blast furnace slag into an epoxy matrix reduced the wear rate by approximately 61% and increased hardness by 47%. Tuna Kayılı et al. (Tuna Kayili, Çelebi, & Guldas, 2020) reinforced a low-density polyethylene (LDPE) matrix with about 50% GBFS and reported an 18% reduction in the coefficient of friction and a 63% decrease in wear rate due to volumetric loss.

Graphitic carbon nitride (g-C_3N_4) belongs to the class of nanoparticles with a two-dimensional layered structure (Gul, Polat, Cetin, Kabave Kilincarslan, & Polat, 2025a). Its extensive surface area promotes strong interfacial bonding with the matrix, thereby contributing to the mechanical strength of the composite. In addition, the self-lubricating nature and tribofilm-forming capability of g-C_3N_4 play a decisive role in enhancing wear and friction resistance (Chhattal et al., 2023; Manu et al., 2021). Duan et al. (Duan et al., 2018) noted that the introduction of g-C_3N_4 nanoparticles into a thermoplastic polyimide (TPI) matrix improved hardness, elastic modulus, and wear resistance. Zhu et al. (Zhu, Wang, Hu, & Song, 2015) further reported that the addition of g-C_3N_4 to a polyvinylidene difluoride (PVDF) matrix enhanced both thermal stability and wear resistance. To date, no

detailed study has been identified that examines the combined use of micro-scale GBFS particles with two-dimensional nanoparticles in composite systems. Accordingly, it was hypothesized that reinforcing PA6 with GBFS and g-C_3N_4 could effectively improve its tribological performance. For this purpose, GBFS was used as the microparticle reinforcement, and g-C_3N_4 was used as the nanoparticle reinforcement. Two materials were produced for performance comparison: neat PA6 and a hybrid composite consisting of PA6 + GBFS + g-C_3N_4. Tribological performance was evaluated using a ball-on-flat wear tester. Data from these experiments were analyzed numerically and morphologically. Morphological characterization was performed using techniques such as scanning electron microscopy (SEM) and energy dispersive X-ray spectroscopy (EDX).

2. EXPERIMENTAL

2.1. Materials

In this study, polyamide 6 (PA6) was selected as the matrix material. The characteristic properties of the PA6 matrix are presented in Table 1 (Onat, 2016).

Table 1. Characteristic properties of the PA6 material.

Definition	Values
Modulus of Elasticity	700 MPa
Tensile Strength	70 MPa
Percentage Elongation	300%
Melting Temperature	220-240 °C

2.2. Synthesis of Graphitic Carbon Nitride

In this study, the pyrolysis method was employed for the synthesis of g-C_3N_4 nanoparticles. At the beginning of the synthesis, 10 g of melamine powder was weighed using a precision balance and placed into a ceramic crucible. The crucible was then heated in an atmosphere-controlled furnace at a heating rate of 5 °C/min until reaching 550 °C. After maintaining this temperature for 2 hours, the crucible was removed from the furnace, and the particles were allowed to cool naturally to room temperature. The resulting particles were subsequently ground using a mechanical grinder to obtain pure g-C_3N_4 nanoparticles for use in the experiments. The nanoparticles were characterized using SEM and EDX.

2.3. Obtaining and Characterizing Blast Furnace Slag

In this study, the GBFS particles used were obtained from KARDEMİR A.Ş. For composite production, the GBFS particles were first subjected to coarse grinding, followed by fine grinding in a ring mill for 150 minutes. The resulting GBFS particles were characterized using SEM and EDX.

2.4. Production and Characterization of Composite Materials

The composite materials used in this study were designed with a composition of 85% matrix and 15% reinforcement. This ratio was determined based on preliminary studies and literature review (Das, Mukhopadhyay, & Kaur, 2012; Ku, Wang, Pattarachaiyakoop, & Trada, 2011). The weight fractions of the produced composite materials are presented in Table 2.

Table 2. Production ratios of the composite materials.

Composite Materials	Composition ratio
PA6	100% PA6
PA6+GBFS+g-C_3N_4	85% PA6 + 14% GBFS + 1% g-C_3N_4

To produce the composite materials used in this study, the mixing process was carried out using a Brabender/W50 EHT + Plastograph EC Plus mixer at 230 °C until a homogeneous mixture was obtained. The mixed materials were then ground to sizes of up to 2 mm and subsequently subjected to the injection molding process. From the granulated particles obtained after grinding, circular wear test specimens with a diameter of 20 mm and a thickness of 1.5 mm were prepared.

2.5. Tribological Characterization

The tribological properties of the composite materials used in this study were evaluated using a ball-on-plate wear testing device. The wear experiments were conducted under 3 different normal loads of 15 N, 25 N, and 35 N, with a total sliding distance of 100 m, a sliding speed of 50 mm/s, and a stroke length of 10 mm. A 52100-steel ball was employed as the counter body material. Each wear test was performed in triplicate to ensure repeatability. The wear track depth (h) and width (L) were measured at three different points using a Mitutoyo SJ-410 device equipped with a 2 mm standard probe, following the ISO 4287:1997 standard, and the wear track area was determined. Furthermore, the resulting wear tracks were visually examined and characterized using SEM and EDX analyses.

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

3.1. Characterization of Micro GBFS and Nano g-C_3N_4 particles

SEM images of GBFS microparticles are shown in Figure 1. The resulting SEM image reveals particles approximately 20 μm in size, as well as very small particles. This image reveals that GBFS particles have an irregular, sharp-edged geometry.

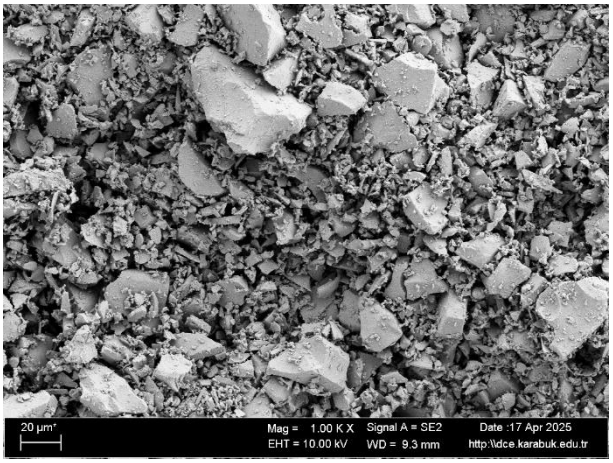

Figure 1. SEM analysis image of GBFS microparticles.

SEM analysis images of g-C_3N_4 nanoparticles are shown in Figure 2. The resulting SEM image clearly demonstrates the particles' layered, two-dimensional structure. This layered structure improves the tribological properties of the matrix it is reinforced with. It acts as a tribofilm during friction, contributing to a reduced wear rate. In addition, this layered structure with a large surface area helps increase the interaction between the matrix and the reinforcement by penetrating between the matrix and other reinforcement particles *(Malaki & Varma, 2020).* This contributes to the structural stability of the material.

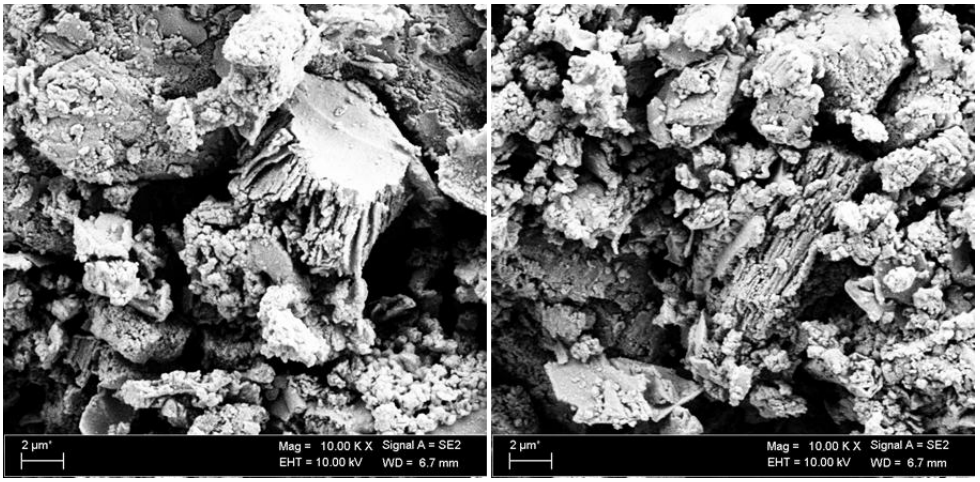

Figure 2. SEM analysis image of g-C_3N_4 nanoparticles.

3.2. Tribological Experiments Results

The mean friction coefficients of PA6 and PA6+GBFS+g-C_3N_4 materials under three different loads (15 N, 25 N, and 35 N) are presented in Figure 3. The friction coefficient for the neat PA6 materials was determined as 0.28 under a load of 15 N, 0.29 under 25 N, and 0.31 under 35 N. In comparison, the friction coefficient values of the PA6+GBFS+g-C_3N_4 composite were measured as 0.22 under 15 N, 0.23 under 25 N, and 0.24 under 35 N. Based on these numerical results, it is evident that adding GBFS and g-C_3N_4 significantly improves the tribological performance of the PA6 matrix. It is suggested that the incorporation of g-C_3N_4 nanoparticles facilitates the formation of a thin tribo-film layer on the composite surface, which enhances interfacial sliding during friction and consequently reduces the frictional resistance, leading to a lower friction coefficient. Furthermore, the filling effect of the GBFS micro-particles helps to occupy the micro-voids and surface irregularities within the PA6 matrix, resulting in a smoother contact surface and further reducing the friction coefficient. Overall, the produced hybrid composite material exhibits an improvement of approximately 20% in the friction coefficient compared to the neat PA6 material.

The surface roughness (Ra) values obtained from the wear tracks of PA6 and PA6+GBFS+g-C_3N_4 materials are presented in Figure 3. For the neat PA6 specimen, the Ra values were determined as 3.26, 3.41, and 3.92 µm under loads of 15 N, 25 N, and 35 N, respectively. In contrast, the PA6+GBFS+g-C_3N_4 composite exhibited Ra values of 2.20, 2.63, and 2.98 µm under the same loads. The observed reduction in surface roughness is primarily attributed to the combined effect of the filling capability of GBFS micro-particles and the layered structure of g-C_3N_4 nanoparticles. The self-lubricating properties and two-dimensional structure of g-C_3N_4 nanoparticles facilitate interface sliding. This results in a smoother and more homogeneous worn surface morphology in the hybrid composite than in neat PA6 (Gul, Polat, Cetin, Kabave Kilincarslan, & Polat, 2025b).

The volume losses of PA6 and PA6+GBFS+g-C_3N_4 materials are compared in Figure 3. The volume loss values for the neat PA6 specimen were determined as 4.28 mm^3, 5.12 mm^3, and 8.05 mm^3 under loads of 15 N, 25 N, and 35 N, respectively. In contrast, the PA6+GBFS+g-C_3N_4 composite exhibited volume losses of 0.89 mm^3, 3.13 mm^3, and 6.20 mm^3 under the same loading conditions. These results indicate that the incorporation of GBFS and g-C_3N_4 significantly enhances the wear resistance of the PA6 matrix. In particular, under a load of 15 N, the hybrid composite demonstrated approximately 79% lower volume loss than the neat PA6 specimen. This can be explained by the fact that g-C_3N_4 nanoparticles form a continuous tribofilm at low loads thanks to their two-dimensional structure (Gul et al., 2025b). The literature also reports that this tribo-film layer remains more intact under mild loading conditions. At the same time, it tends to break down rapidly at higher loads due to increased

contact stresses and localized heating (Panin, Alexenko, & Buslovich, 2022). At lower loads, this mechanism operates more effectively; however, as the applied load increases, plastic deformation and fatigue wear become more dominant, diminishing the protective effects and reducing the difference in volumetric wear between the neat and composite materials (Friedrich, 2018). Jóźwik et al. reported in their study on polymer composite materials that the contribution of reinforcements to wear resistance is significant under lower loads, but this beneficial effect diminishes rapidly once a critical load threshold is exceeded (Jozwik, Dziedzic, Barszcz, & Pashechko, 2019).

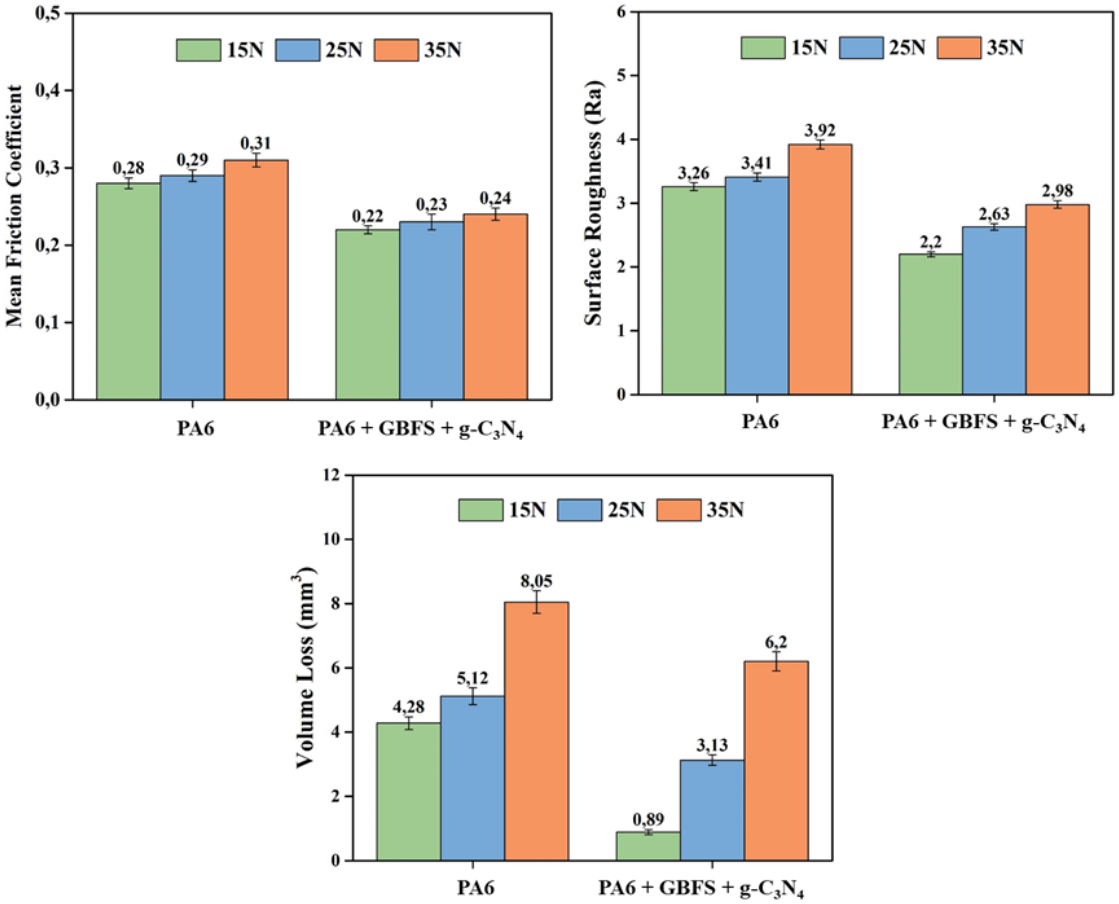

Figure 3. Tribological test results of neat PA6 and hybrid composite.

SEM and EDX analysis images of the composite materials' wear scars formed under a 35 N load are shown in Figure 4. Figures 4a and 4b present SEM images of neat PA6. Examination of these images reveals that the surface has significantly deteriorated due to wear. Micro-weld areas, deep cracks, and crevices can be observed on the material surface. Figures 4d and 4e show SEM images of the hybrid composite material. These images clearly demonstrate that the surface is considerably smoother compared to neat PA6, with only minimal pitting and tearing evident. Figures 4c and 4f display the results of EDX analysis performed on the worn surfaces. Figure 4c is provided as a reference (Kilincarslan et al., 2025), while the hybrid material (Figure 4f) indicates the presence of GBFS microparticles and g-C_3N_4 nanoparticles. Oxide compounds such as CaO, SiO_2, MgO and Al_2O_3 present in GBFS are thought to be effective in improving the tribological performance of the material. These compounds directly contribute to the material's mechanical, thermal, and tribological properties, and numerous studies in the literature support these findings (Engström, Adolfsson, Yang, Samuelsson, & Björkman, 2010; Kiryushina &

Semeykin, 2020; N. V. Kumar et al., 2023; Wang et al., 2011). Moreover, the layered, two-dimensional structure of g-C_3N_4 nanoparticles enhances tribological performance by forming a tribolayer on the material surface. In addition, the nanoparticles are thought to increase the structural stability of the material by penetrating microvoids. All these factors explain the improved tribological performance of the hybrid composite material.

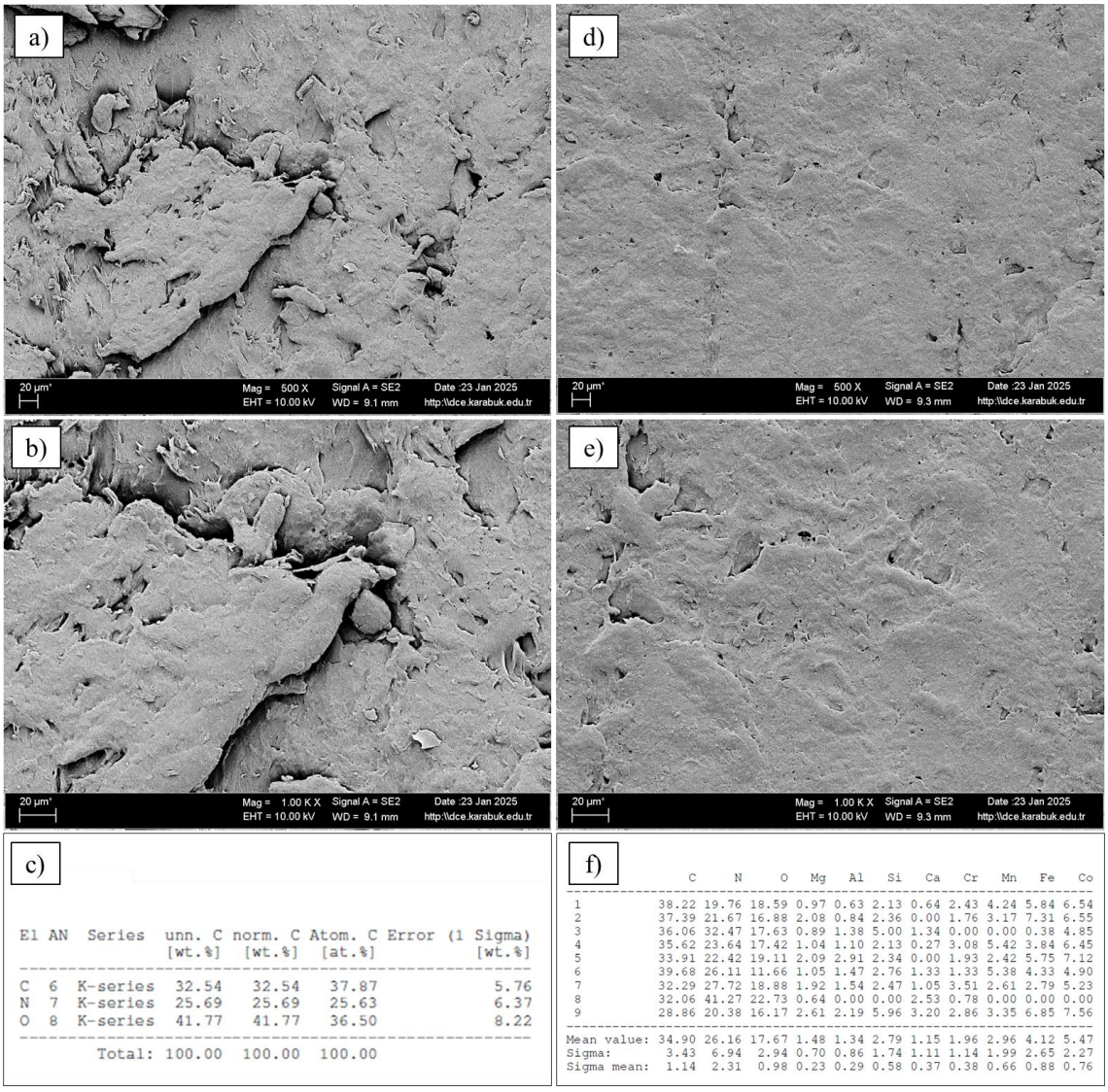

Figure 4. SEM and EDX analysis results of neat PA6 and hybrid composite.

4. CONCLUSIONS

In this study, a hybrid composite material was produced by reinforcing micro-sized GBFS and nano-sized g-C_3N_4 into a PA6 matrix. The composite was produced using 85% matrix, 14% microparticles, and 1% nanoparticles by weight. The produced composite material was subjected to wear tests and compared with neat PA6. Wear tests were conducted under three loading conditions. Based on coefficient of friction, surface roughness, and volume loss data, it was determined that the hybrid composite improved tribological performance. This improvement is thought to result from the metal oxides in the GBFS content enhancing the mechanical and thermal properties of the composite. Furthermore, the strong interaction between the g-C_3N_4 nanoparticles and the matrix increased the dimensional stability of the material, and the tribofilm formed on the surface improved tribological performance.

The SEM and EDX data obtained support these findings. In future studies, it is recommended to perform additional mechanical and thermal tests to thoroughly investigate the interaction of g-C_3N_4 nanoparticles and GBFS.

REFERENCES

Chen, J., Zhu, J., Li, Q., Wu, H., Guo, S., & Qiu, J. (2022). Constructing 3D interconnected CNTs network in PA6 composites with well-dispersed UHMWPE for excellent tribological and heat dissipation properties. *Composites Part B: Engineering*, *246*, 110252. doi:10.1016/j.compositesb.2022.110252

Chhattal, M., Rosenkranz, A., Zaki, S., Ren, K., Ghaffar, A., Gong, Z., & Grützmacher, P. G. (2023). Unveiling the tribological potential of MXenes-current understanding and future perspectives. *Advances in Colloid and Interface Science*, *321*(October), 103021. doi:10.1016/j.cis.2023.103021

Das, D., Mukhopadhyay, S., & Kaur, H. (2012). Optimization of fiber composition in natural fiber-reinforced composites using a simplex lattice design. *Journal of Composite Materials*, *46*(26), 3311–3319. doi:10.1177/0021998312437801

Duan, C., Yuan, D., Yang, Z., Li, S., Tao, L., Wang, Q., & Wang, T. (2018). High wear-resistant performance of thermosetting polyimide reinforced by graphitic carbon nitride (g-C3N4) under high temperature. *Composites Part A: Applied Science and Manufacturing*, *113*(March), 200–208. doi:10.1016/j.compositesa.2018.07.008

Engström, F., Adolfsson, D., Yang, Q., Samuelsson, C., & Björkman, B. (2010). Crystallization Behaviour of some Steelmaking Slags. *Steel Research International*, *81*(5), 362–371. doi:10.1002/srin.200900154

Friedrich, K. (2018). Polymer composites for tribological applications. *Advanced Industrial and Engineering Polymer Research*, *1*(1), 3–39. doi:10.1016/j.aiepr.2018.05.001

Gul, M. S., Polat, S., Cetin, M. H., Kabave Kilincarslan, S., & Polat, R. (2025a). The Influence of 2D g-C3N4, MXene, and Fe2O3 Additives on Tribofilm Formation in Mechanical Interfaces. *Journal of Tribology*, 1–36. doi:10.1115/1.4068562

Gul, M. S., Polat, S., Cetin, M. H., Kabave Kilincarslan, S., & Polat, R. (2025b). The Influence of Two-Dimensional g-C3N4, MXene, and Fe2O3 Additives on Tribofilm Formation in Mechanical Interfaces. *Journal of Tribology*, *147*(8). doi:10.1115/1.4068562

Jozwik, J., Dziedzic, K., Barszcz, M., & Pashechko, M. (2019). Analysis and Comparative Assessment of Basic Tribological Properties of Selected Polymer Composites. *Materials*, *13*(1), 75. doi:10.3390/ma13010075

Kilincarslan, E., Kabave Kilincarslan, S., Gul, M. S., Cetin, M. H., & Erdogdu, A. E. (2025). From waste to performance: The role of industrial by-products and 2D nanofillers in reinforcing sustainable polymer composites. *Tribology International*, *212*, 110997. doi:10.1016/j.triboint.2025.110997

Kiryushina, N. Y., & Semeykin, A. Y. (2020). Properties of Epoxy-Diane Composites Modified by Techno-Genic Fillers. *Solid State Phenomena*, *299*, 84–88. doi:10.4028/www.scientific.net/SSP.299.84

Ku, H., Wang, H., Pattarachaiyakoop, N., & Trada, M. (2011). A review on the tensile properties of natural fiber reinforced polymer composites. *Composites Part B: Engineering*, *42*(4), 856–873. doi:10.1016/j.compositesb.2011.01.010

Kumar, N. V., Basha, S. A., Kishore, C. C., Aswarthanarayana, P., Kumar, P. P., Rao, M. M., & Babu, S. R. (2023). Wear Analysis of Iron Slag Reinforced Polyester Composites with Taguchi Optimization. *Ecological Engineering & Environmental Technology*, *24*(6), 221–229. doi:10.12912/27197050/168094

Kumar, S., Singh, R., Singh, M., Singh, T., & Batish, A. (2022). Multi material 3D printing of PLA-PA6/TiO 2 polymeric matrix: Flexural, wear and morphological properties. *Journal of Thermoplastic Composite Materials*, *35*(11), 2105–2124. doi:10.1177/0892705720953193

Lara Melo, A. B., Paiva, L. F. L., Dos Santos, J. C., Panzera, T. H., & Santos Freire, R. T. (2016). A Statistical Analysis of Epoxy Polymer Reinforced with Micro Ceramic Particles. *Journal of Research Updates in Polymer Science*, *5*(3), 108–113. doi:10.6000/1929-5995.2016.05.03.3

Malaki, M., & Varma, R. S. (2020). Mechanotribological Aspects of MXene-Reinforced Nanocomposites. *Advanced Materials*, *32*(38), 1–20. doi:10.1002/adma.202003154

Manu, B. R., Gupta, A., & Jayatissa, A. H. (2021). Tribological properties of 2D materials and composites- A review of recent advances. *Materials*, *14*(7). doi:10.3390/ma14071630

Onat, E. (2016). *Polimer Matrisli Kompozitlerde Matris Türünün Sürtünme ve Aşınma Özelliklerine Etkisi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Panin, S. V., Alexenko, V. O., & Buslovich, D. G. (2022). High Performance Polymer Composites: A Role of Transfer Films in Ensuring Tribological Properties—A Review. *Polymers*, *14*(5), 975. doi:10.3390/polym14050975

Patnaik, P. K., & Biswas, S. (2018). Effect of blast furnace slag content on mechanical and slurry abrasion behavior of needle-punched nonwoven fabric reinforced epoxy composites. *Advances in Polymer Technology*, *37*(6), 1764–1773. doi:10.1002/adv.21835

Thooyavan, Y., Kumaraswamidhas, L. A., Raj, R. D. E., Binoj, J. S., & Brailson Mansingh, B. (2022). Effect of combined micro and nano silicon carbide particles addition on mechanical, wear and moisture absorption features of basalt bidirectional mat/vinyl ester composites. *Polymer Composites*, *43*(5), 2574–2583. doi:10.1002/pc.26557

Tong, L., Hu, D., Chao, L., Liu, X., Wang, C., & Yi, X. (2021). Development of hybrid breathing materials for sustainable composite manufacturing. *Journal of Cleaner Production*, *321*, 129028. doi:10.1016/j.jclepro.2021.129028

Tuna Kayili, M., Çelebi, G., & Guldas, A. (2020). Morphological, Mechanical, Thermal and Tribological Properties of Environmentally Friendly Construction Materials: Recycled LDPE Composites Filled by Blast Furnace Dust. *Journal of Green Building*, *15*(3), 159–175. doi:10.3992/jgb.15.3.159

Vaisakh, S. S., Hassanzadeh, M., Metz, R., Ramakrishnan, S., Chappelle, D., Sudha, J. D., & Ananthakumar, S. (2014). Effect of nano/micro-mixed ceramic fillers on the dielectric and thermal properties of epoxy polymer composites. *Polymers for Advanced Technologies*, *25*(2), 240–248. doi:10.1002/pat.3230

Vigneshwaran, S., Uthayakumar, M., & Arumugaprabu, V. (2019). Development and sustainability of industrial waste-based red mud hybrid composites. *Journal of Cleaner Production*, *230*, 862–868. doi:10.1016/j.jclepro.2019.05.131

Wang, Q., Yan, P., & Han, S. (2011). The influence of steel slag on the hydration of cement during the hydration process of complex binder. *Science China Technological Sciences*, *54*(2), 388–394. doi:10.1007/s11431-010-4204-0

Yao, J., Wang, K., & Wang, Z. (2024). Effect of hybrid reinforcements on the curing kinetics and mechanical properties of light-cured polymer composites. *Polymer Composites*, *45*(10), 9588–9599. doi:10.1002/pc.28429

Zhu, L., Wang, Y., Hu, F., & Song, H. (2015). Structural and friction characteristics of g-C 3 N 4 /PVDF composites. *Applied Surface Science*, *345*, 349–354. doi:10.1016/j.apsusc.2015.03.197

FOTOVOLTAİK SİSTEMLERDE EĞİM AÇISI VE PANEL SICAKLIĞININ VERİM ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Sümeyye Delal GÜRBÜZ[1], Doç.Dr.Adem YILMAZ[2]
1, Batman Üniversitesi, Yenilenebilir Enerji Sistemleri Bölümü Lisanslı Eğitim Enstitüsü, gurbuzsumeyyedelal@gmail.com
https://orcid.org/0009-0003-4907-6823
2 Batman Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi, Enerji Sistemleri Mühendisliği Bölümüadem.yilmaz@batman.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-7266-0866

Özet

Dünya genelinde sanayileşme ve nüfus artışına paralel olarak elektrik enerjisi talebi hızla artmaktadır. Bu talebin büyük bir kısmının fosil yakıtlardan karşılanması; küresel ısınma, karbon salınımı ve telafisi imkansız ekolojik tahribatları beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzlukları en aza indirmek ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek amacıyla güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim küresel bir zorunluluk haline gelmiştir. Güneş ışınımını doğrudan elektrik akımına dönüştüren fotovoltaik (PV) sistemler bu dönüşümün en temel parçasıdır. Ancak PV panellerin verimliliği; anlık ışınım şiddeti, çevre sıcaklığı, malzeme cinsi ve panelin konumlandırıldığı eğim açısı gibi çevresel ve fiziksel faktörlere doğrudan bağlıdır.

Bu çalışmada, fotovoltaik panellerde optimum eğim açısı belirleme yöntemleri ve artan hücre sıcaklığının sistem performansı üzerindeki olumsuz etkileri güncel literatür verileri ışığında kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan incelemelerde, güneş ışınlarının panel yüzeyine dik düşmesini sağlayacak mevsimsel ya da aylık eğim optimizasyonlarının, sabit açılı geleneksel sistemlere kıyasla yıllık enerji üretimini belirgin ölçüde artırdığı saptanmıştır. Diğer taraftan, artan ışınım miktarının panel sıcaklığını yükselttiği ve açık devre gerilimini düşürerek hem elektriksel hem de ekserjik verimi azalttığı doğrulanmıştır. Hücre sıcaklığını kontrol altında tutmak için uygulanan aktif su sirkülasyonlu soğutma kanalları veya pasif Faz Değiştiren Madde (FDM) entegrasyonu gibi ileri termal yönetim tekniklerinin, elektriksel çıkış gücünü ve sistem kararlılığını önemli ölçüde iyileştirdiği gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, PV sistem projelerinde coğrafi enleme uygun dinamik açı yönetimi ile termal serinletme tekniklerinin bir arada kullanılmasının termodinamik kayıpları minimize edeceği ve sistem performansını maksimize edeceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fotovoltaik Panel, Optimum Eğim Açısı, Sıcaklık Yönetimi, Aktif ve Pasif Soğutma, Ekserji

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF TİLT ANGLE PANEL TEMPERATURE ON EFFICIENCY IN PHOVOLTAIC SYSTEM

Sümeyye Delal GÜRBÜZ[1],Assoc.Prof.Dr. Adem Yılmaz[2]

[1] Batman University,Renewable Energy System Department Licensed Training Institute, gurbuzsumeyyedelal@gmail.com

https://orcid.org/0009-0003-4907-6823

[2] Batman University, Faculty of Technology, Department of Energy Systems Engineering, adem.yilmaz@batman.edu.tr

https://orcid.org/0000-0001-7266-0866

Abstract

The demand for electrical energy is increasing rapidly in parallel with global industrialization and population growth. Meeting this demand predominantly through fossil fuels triggers irreversible ecological issues such as global warming and high carbon emissions. To mitigate these adverse impacts, transitioning to renewable resources like solar energy has become a global necessity. Photovoltaic (PV) systems, converting solar irradiance directly into electricity, stand as a cornerstone of this energy transition. However, PV conversion efficiency is heavily contingent upon instantaneous solar radiation intensity, ambient temperature, panel material type, and inclination tilt angle.

In this study, methods for determining the optimum tilt angle and the detrimental effects of elevated cell temperatures on system performance are comprehensively reviewed in the light of current literature. Investigations reveal that monthly or seasonal tilt angle optimizations, which ensure perpendicular incident solar rays on the panel surface, significantly boost annual energy yield compared to traditional fixed-angle setups. Conversely, it has been verified that high irradiance levels elevate module operating temperatures, lowering open-circuit voltage and consequently diminishing both electrical and exergetic efficiency. Advanced thermal management techniques, such as active water-circulating cooling channels or passive Phase Change Material (PCM) integrations, have been observed to substantially enhance electrical power output and system stability. Consequently, the simultaneous application of dynamic tilt management tailored to geographic latitude alongside thermal cooling techniques is anticipated to minimize thermodynamic losses and maximize PV system performance.

Keywords: : Photovoltaic Panel, Optimum Tilt Angle, Thermal Management, Active and Passive Cooling, Exergy

GİRİŞ

Dünya nüfusunun hızla artması ve sanayileşme hamleleri, toplumların enerjiye olan bağımlılığını her geçen yıl daha da derinleştirmektedir. Günümüzde küresel birincil enerji talebinin çok büyük bir kısmı kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil kaynaklar üzerinden kompanse edilmektedir (Kayabaşı, 2021). Bu durum atmosferdeki karbondioksit salınımını tetiklemekte, küresel ısınmayı hızlandırmakta ve onarılamaz ekolojik çöküşlere zemin hazırlamaktadır. Enerji krizlerinin önüne geçebilmek ve ekolojik dengeyi muhafaza edebilmek adına, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapmak artık bir tercih değil, küresel bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu dönüşümün en parlak ve erişilebilir aktörlerinden biri olan güneş enerjisi, temiz yapısı, tükenmezliği ve işletme kolaylığı ile ön plana çıkmaktadır.

Güneş enerjisi yatırımları, fotovoltaik (PV) paneller aracılığıyla radyasyonun doğrudan elektrik akımına (DC) çevrilmesi prensibine dayanır. Bir PV hücresine düşen fotonlar, p-n tipi katkılı silisyum maddesinde elektron akışını tetikler ve böylece bir enerji kaynağı doğar. Ancak, tipik bir PV panel üzerine düşen güneş enerjisinin yalnızca belirli bir kısmını elektrik enerjisine dönüştürebilirken, radyasyonun büyük bir bölümünü ısı olarak yapısında tutar (Gedik, 2016). Isınan hücreler, fotovoltaik malzemenin yarı iletken doğası gereği verim kaybına uğrar (Gedik, 2016). Standart test koşullarının üzerine çıkan çalışma sıcaklıkları, açık devre geriliminde (Voc) düşüşe sebep olarak toplam elektriksel çıkış gücünü ve verimliliği azaltmaktadır (Kayabaşı, 2021). Kendi araştırmalarımda ve saha incelemelerimde de gördüğüm üzere; rüzgar sirkülasyonunun ve profesyonel soğutma sistemlerinin bulunmadığı sahalarda tesisler vaat edilen verimliliklerden hızla uzaklaşmaktadır.

Panellerin ısıl kayıplarının yanında, fotovoltaik sistemlerin kümülatif başarısını doğrudan tayin eden ikinci majör parametre panellerin güneşi görme açısıdır (Akhan vd., 2025). Güneş ışınları mevsimsel hareketler doğrultusunda yeryüzüne farklı açılarla ulaşır (Dal, 2021). Maksimum elektrik üretimi ise ancak fotonların panel yüzeyine tam dik açıyla çarptığı zamanlarda gerçekleşir (Dal, 2021). Bu doğrultuda, panellerin her ay veya mevsim değişen güneş konumuna göre optimize edilmesi, yansıma kaynaklı kayıpların önüne geçmekte kritik bir eşiktir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu; fotovoltaik panellerde dinamik eğim açısı parametrelerinin ve artan hücre sıcaklığının sistemin elektriksel ve ekserjik (kullanılabilir iş) verimliliği üzerindeki birleşik etkilerini bilimsel temellere oturtarak incelemektir. Literatürde kabul görmüş aktif ve pasif soğutma metodolojileri ile trigonometrik hesaplama yöntemlerini kendi saha bakış açımla sentezleyerek, sistem performansını maksimize edecek sürdürülebilir tasarım kriterlerini ortaya koymayı hedefliyorum.

1.KURAMSAL ÇERÇEVE

Fotovoltaik (PV) sistemlerin çalışma prensibi, yarı iletken maddelerin üzerine düşen ışık fotonlarını doğrudan elektrik enerjisine dönüştürmesi olan "Fotovoltaik Etki"ye dayanır. Ancak bu dönüşüm sürecinde sistem verimliliğini sınırlayan temel fiziksel yasalar bulunmaktadır.

1.1. Fotovoltaik Dönüşüm ve Isıl Kayıplar

Bir PV hücresine düşen güneş radyasyonunun yalnızca belirli bir dalga boyu aralığı elektriğe dönüştürülebilir; geri kalan enerji ise panel üzerinde ısı olarak depolanır (Gedik, 2016). Yarı iletken fiziği gereği, hücre sıcaklığının artması malzemenin yasak enerji bandı aralığını daraltarak açık devre geriliminde (Voc) düşüşe sebep olur (Kayabaşı, 2021). Literatürde bu durum "sıcaklık katsayısı" ile tanımlanmakta olup, hücre sıcaklığındaki her bir derecelik artışın verimliliği karakteristik olarak azalttığı kabul edilmektedir.

1.2. Geometrik Optimizasyon ve Eğim Açısı Teorisi

Panellerin birim yüzeyine düşen ışınım miktarını (irradiance) maksimize etmek için güneş ışınlarının dik açıyla gelmesi esastır. Dünya'nın güneş etrafındaki yörüngesel hareketi ve eksen eğikliği nedeniyle, güneşin

gökyüzündeki konumu (azimut ve zenit açıları) sürekli değişir (Dal, 2021). Bu nedenle, panellerin coğrafi enleme göre belirlenen "optimum eğim açısında" konumlandırılması, yansıma kayıplarını minimize eden teorik bir zorunluluktur.

1.3. Enerji ve Ekserji Verimi İlişkisi

Klasik enerji analizi sadece niceliksel üretimle ilgilenirken; ekserji analizi, enerjinin "iş yapabilme potansiyelini" yani kalitesini ölçer (Akhan ve Hazar, 2025). PV panellerde sıcaklık artışı entropi üretimini tetikleyerek sistemin ekserji verimini düşürmektedir. Bu bağlamda termal yönetim (soğutma teknikleri), sistemin sadece enerji miktarını değil, enerjinin kalitesini (ekserjisini) korumak için de elzemdir.

2. YÖNTEM

Fotovoltaik panellerin performans çıktılarını belirleyen çevresel faktörlerin (açı ve sıcaklık) analiz edilmesi için trigonometrik, yazılımsal hesaplama modelleri ve kontrollü deneysel sahalar incelenmiştir.

2.1. Eğim Açısı Belirleme Algoritmaları

PV panelin yıllık veya dönemsel optimum eğim açısını saptayabilmek adına literatürde pratikliği ispatlanmış iki temel metot öne çıkmaktadır (Dal, 2021):

PVGIS Metodu: Uydu meteorolojik verileri kullanan bu sistemle belirlenen lokasyonun saatlik, günlük ve aylık radyasyon yoğunlukları simüle edilir (Dal, 2021).

Hottel & Woertz (HW) Metodu: Çevresel engellerin olmadığı açık ve berrak kış ve yaz koşulları için kullanılan matematiksel bir yaklaşımdır (Dal, 2021). Bu yöntemde eğim açısı (β), panelin bulunduğu yerin enlemi (φ) ve güneşin deklinasyon açısı (δ) arasındaki fark ile bulunur (Dal, 2021):

$\beta = \varphi - \delta$

Deklinasyon açısı (δ) ise literatürde "Cooper eşitliği" olarak bilinen şu bağıntı ile hesaplanır (Dal, 2021):

$\delta = 23.45 * \sin[360 * (284 + n) / 365]$

(Burada n yılın gün sayısıdır) (Dal, 2021).

Yazım sürecinde yaptığım tablosal karşılaştırmalara göre; kış aylarında güneşin gökyüzünde alçak seyretmesi sebebiyle enleme açı eklenerek panel dikleştirilirken, yaz mevsiminde açı çıkartılarak panel yataylaştırılmaktadır (Akhan vd., 2025).

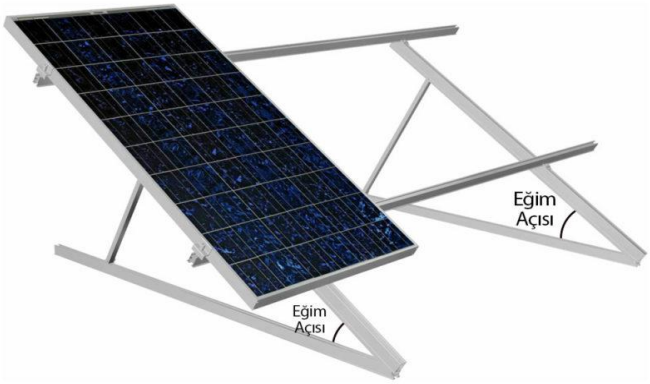

Şekil 1:Güneş Paneli Eğim Açısı

2.2. Termal Kayıp ve Panel Gücü Matematiksel Altyapısı

Fotovoltaik malzemenin cinsi (monokristal ya da polikristal) sıcaklığa verdiği direnci ve standart test verimliliğini (η0) belirler (Akhan vd., 2025). Sıcaklığa bağlı hücre verimliliğinin (ηc) matematiksel ifadesi şu şekildedir (Gedik, 2016):

$$\eta c = \eta 0 \, [1 - \beta T * (Tp - 25)]$$

βT: Malzemenin elektriksel verimlilik sıcaklık katsayısı (Gedik, 2016).

Tp: Panel arka yüzey sıcaklığı (°C) (Gedik, 2016).

PV panelden üretilen net elektriksel güç ise voltaj ve akım katsayısına bağlı olarak doğrudan şu formülle hesaplanır (Akhan ve Hazar, 2025):

$$P_PV = V_PV * I_PV$$

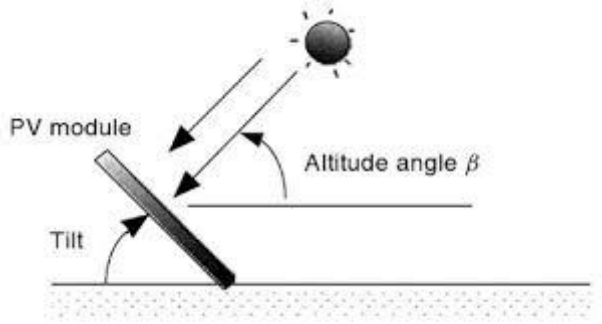

Şekil 2:Güneş Paneli Eğim Açısı

2.3. Deneysel Saha Kurulumu ve Ölçüm Ağları

Sağlıklı analizler yürütebilmek adına sahada eşdeğer kontrol panellerinin kurulması büyük önem taşımaktadır (Demir ve Özkan, 2019). Kurgulanan standart saha testlerinde eş zamanlı olarak; kontrol grubu (herhangi bir müdahale görmeyen sabit açılı panel), sadece aktif soğutmalı panel, sadece mevsimlik açı ayarlı panel ve her iki mekanizmanın işletildiği hibrit panel grupları incelenir (Demir ve Özkan, 2019). Panellerin çıkışına bağlanan DC Wattmetreler vasıtasıyla veriler toplanır, şarj kontrol cihazlarıyla akü bloklarında depolanır ve inverterler üzerinden yük sirkülasyonuna aktarılarak anlık kayıtlar oluşturulur (Demir ve Özkan, 2019).

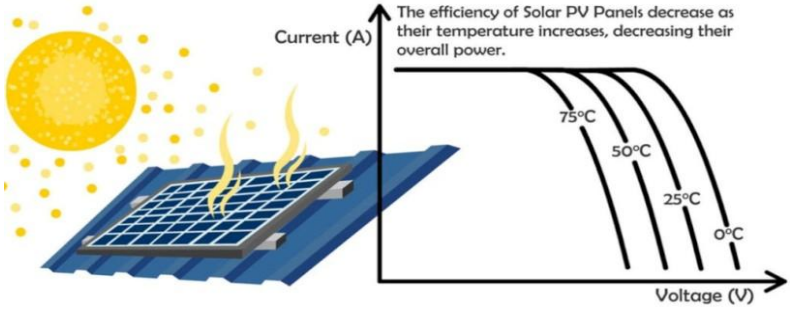

Şekil 3:Sıcaklığın Fotovoltaik Panel Üzerindeki Etkisi

3. BULGULAR

Deneyler ve simülasyonlar sonucunda elde edilen veriler ışığında, hem eğim açısının hem de sıcaklığın fotovoltaik sistemlerin enerji ve ekserji üretimine olan etkileri incelenmiştir.

3.1. Eğim Açısının Güç Üretimine Etkisi Yapılan ölçümlerde panellerin sabit bir açıda bırakılması yerine aylık ya da mevsimlik olarak güneşe doğru eğilmesi durumunda ışınım miktarının maksimize edildiği doğrulanmıştır (Dal, 2021). Kış aylarında güneş ışınlarının eğik gelmesi nedeniyle yüksek eğim açıları gerekirken; yaz aylarında güneşin tepede olması nedeniyle daha düşük eğim açıları maksimum çıkış gücü sağlamaktadır (Akhan vd., 2025). Zenit (eğim) açı ayarının tek başına doğru yapılması durumunda sabit kontrollere göre yaklaşık %7,49 oranında net güç artışı saptanmıştır (Demir ve Özkan, 2019). Ayrıca hücre materyalinin polikristalden monokristale çevrilmesi durumunda aynı ışınım altında malzemenin yüksek verimlilik yüzdesi sebebiyle üretilen elektriğin arttığı saptanmıştır (Akhan vd., 2025).

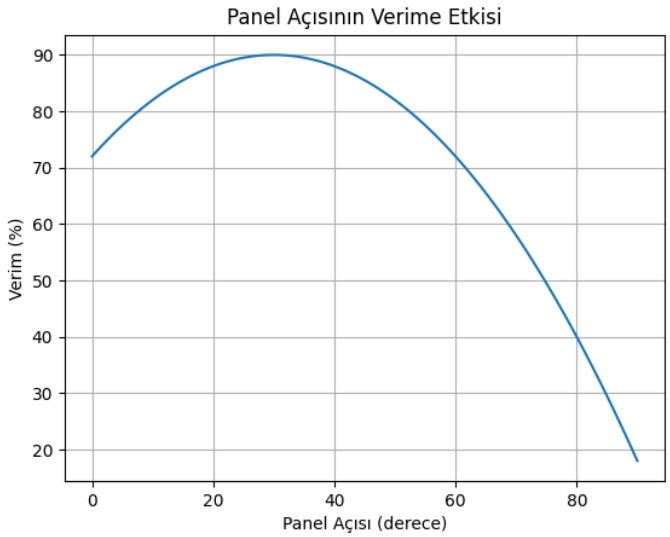

Şekil 4:Panel Açısının Verime Etkisi Grafiği

3.2. Sıcaklığın Verime ve Ekserjiye Etkisi: Sıcaklığı kontrol etmek amacıyla panel arka yüzeyine yerleştirilen alüminyum kanallardan su sirkülasyonu sağlandığında veya pasif Faz Değiştiren Madde (FDM) entegre edildiğinde verim kaybı minimize edilmiştir (Kayabaşı, 2021). Deneysel verilerde hücre sıcaklığının su

pompalarıyla kontrol altına alınmasıyla birlikte (aktif soğutma) çıkış gücünde %11,17'lik sıçramalar kaydedilmiştir (Demir ve Özkan, 2019). Sadece açı ayarı ve sadece su soğutma tekniklerinin bir arada uygulandığı hibrid sistemlerde ise kontrol grubuna oranla %17,47'ye varan kümülatif bir verim artışı tespit edilmiştir (Demir ve Özkan, 2019). Termodinamik (ekserji) analizleri açısından incelendiğinde; sabah ve akşam saatlerinde çevre sıcaklığına yakın çalışan panellerin elektriksel verimi kadar kullanılabilir iş kabiliyeti de tepe yapmaktadır (Akhan ve Hazar, 2025). Ancak gün ortasında radyasyon miktarının ve dolayısıyla hücre sıcaklığının pik yapmasıyla entropi üretimi katlanmakta ve ekserji verimi enerji veriminin altına düşerek gerilemektedir (Akhan ve Hazar, 2025). Bu durum hücrelerden çekilen elektriğin ısı formatındaki kaybının (tersinmezliğinin) bir göstergesidir (Akhan ve Hazar, 2025).

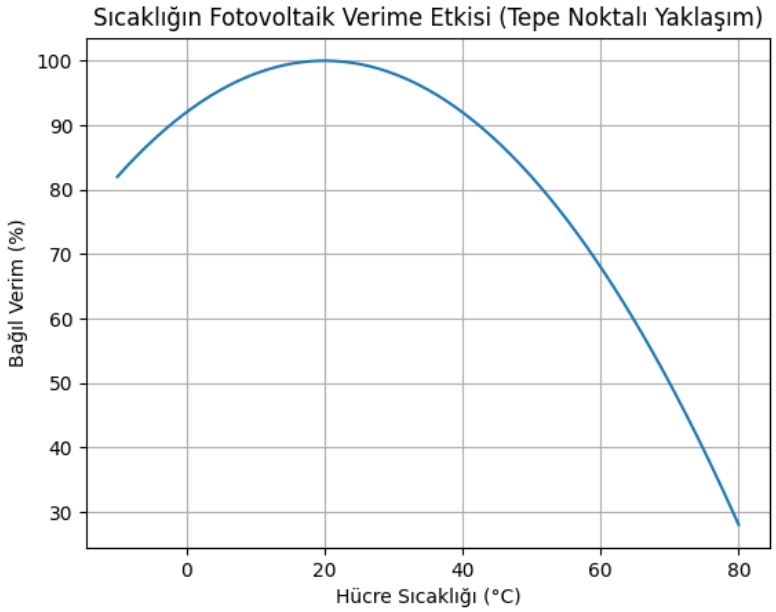

Şekil 5:Hücre Sıcaklığının Fotovoltaik Verime Etkisi Grafiği

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öneriler

Kurulum maliyetleri ve bakım yükleri dikkate alınarak, arıza riski yüksek otomatik elektronik takip sistemleri yerine manuel kilitli mevsimlik eğim sehpaları planlanmalıdır.

Tesislerin soğutulması amacıyla kullanılacak tatlı su döngüsü pompa masraflarını bertaraf etmek adına, şebeke sularının hanelere ulaşmadan önce GES sehpaları içinden geçirilmesi "pasif-aktif" ortak bir sirkülasyon sistemi olarak kurgulanabilir.

Kısıtlı çatı alanlarında polikristal hücreler yerine alan tasarrufu ve verim için monokristal tipteki malzeme türleri planlanmalıdır.

Sonuçlar

Açı Ayarı Dinamiği: PV panellerin yıllık sabit bir açıda bırakılması yerine, altı ayda bir defa kış ve yaz pozisyonu olarak ayarlanması bile kontrol gruplarına göre ciddi üretim kazancı vadetmektedir.

Sıcaklık Yönetimi: Panel sıcaklığındaki doğrusal artış açık devre geriliminin çökmesine sebep olarak verimi kırmaktadır. Panel arkasına uygulanan su sirkülasyonu ya da FDM termal haznesi hücreleri etkili biçimde serinletmektedir.

Bütünleşik Verim: Hem aktif serinletmenin hem de dönemsel eğim mekanizmasının işletildiği hibrit montajlar, sisteme hiçbir müdahale yapılmayan standart sehpalara göre çok daha yüksek kazançlı seyretmektedir.

KAYNAKLAR

Ahmad, T., & Zhang, D. (2020). A critical review of comparative global historical energy consumption and future demand. Energy Reports, 6, 1973-1991.

Akhan, H., Emiralioğlu, E., Eşer, E., Seçgin, U. K., Karabıyık, K. B., & Yenici, K. B. (2025). Fotovoltaik panellerin eğim açısının ve malzeme çeşidinin sistem performansı üzerine etkisi. Trakya University Journal of Engineering Sciences, 26(1), 45-59.

Akhan, H., & Hazar, M. B. (2025). Polikristal silikon fotovoltaik panelin enerji ve ekserji analizinin deneysel incelemesi. Trakya University Journal of Engineering Sciences, 26(2), 111-126.

Dal, A. R. (2021). Güneş enerji panellerindeki optimum eğim açısının verime etkisinin incelenmesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 8(1), 241-250.

Demir, H. B., & Özkan, A. O. (2019). Fotovoltaik panellerde sıcaklık ve zenit açısının panel güç üretimine etkisi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 1(1), 1-9.

Duffie, J. A., & Beckman, W. A. (2013). Solar engineering of thermal processes. John Wiley & Sons.

Gedik, E. (2016). Experimental investigation of module temperature effect on photovoltaic panels efficiency. Journal of Polytechnic, 19(4), 569-576.

Kayabaşı, R. (2021). Fotovoltaik modüllerde yüzey sıcaklığının modül verimliliğine etkisi. Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 4(1), 1-13.

Petela, R. (2003). Exergy of undiluted thermal radiation. Solar Energy, 74(6), 469–488.

Skoplaki, E., & Palyvos, J. A. (2009). On the temperature dependence of photovoltaic module electrical performance. Solar Energy, 83(5), 614-624.

Tsatsaronis, G. (2007). Definitions and nomenclature in exergy analysis and exergoeconomics. Energy, 32(4), 249–253.

Wong, K. F. V. (2000). Thermodynamics for engineers. CRC Press.

ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN KOAGÜLASYON İLE ÖN ARITIMI

Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU[1]/ Prof. Dr., Deniz İzlen ÇİFÇİ[2]
[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, gkaykioglu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3271-211X
[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, dicifci@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7527-6130

Özet

Bu çalışmada organize sanayi bölgesi atıksuyunun koagülasyon prosesi ile ön arıtımı araştırılmıştır. Çalışmada polialüminyum klorür (PACl), demir klorür ($FeCl_3$) ve alüminyum klorür ($AlCl_3$) koagülantlarının farklı pH değerlerindeki arıtma performansları ve en yüksek arıtma verimini sağlayan koagülant için optimum koagülant dozu incelenmiştir. Organize sanayi bölgesi atıksuyunun KOİ konsantrasyonu 914±8 mg/L, askıda katı madde (AKM) konsantrasyonu 400±23 mg/L, bulanıklık değeri 181±8 NTU ve UV_{254} absorbansı 5,258 olarak belirlenmiştir. Koagülasyon çalışmaları üç koagülant için de pH 4 değerinde daha yüksek atıksu arıtımı sağlanmıştır. Koagülantlar karşılaştırıldığında en yüksek atıksu arıtımı $FeCl_3$ koagülantı ile pH 4 koşullarında elde edildiği belirlenmiş ve UV_{254}, renk, KOİ, bulanıklık ve AKM giderimi %62,0, %75,4, %82,4, %91,8 ve %80,4 olarak elde edilmiştir. $FeCl_3$ koagülantında en yüksek atıksu arıtımı pH 4 ve yaklaşık 500 mg/L $FeCl_3$ dozunda elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlar koagülasyon prosesinin organize sanayi bölgesi atıksularının ön arıtımında etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Organize sanayi bölgesi atıksuyu, koagülasyon, ön arıtım

PRE-TREATMENT OF ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE WASTEWATER USING COAGULATION PROCESS

Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU[1]/ Prof. Dr., Deniz İzlen ÇİFÇİ[2]

[1]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Faculty of Engineering, Department of Environmental Engineering, Tekirdağ, Türkiye, gkaykioglu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3271-211X

[2]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Faculty of Engineering, Department of Environmental Engineering, Tekirdağ, Türkiye, dicifci@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7527-6130

Abstract

This study investigated the pretreatment of industrial zone wastewater using a coagulation process. The study examined the treatment performance of polyaluminum chloride (PACl), iron chloride ($FeCl_3$), and aluminum chloride ($AlCl_3$) coagulants at different pH values, and determined the optimum coagulant dose that yielded the highest treatment efficiency. The industrial zone wastewater was found to have a COD concentration of 914±8 mg/L, suspended solids (TSS) concentration of 400±23 mg/L, turbidity of 181±8 NTU, and UV_{254} absorbance of 5.258. Coagulation studies showed that higher wastewater treatment efficiency was achieved at pH 4 for all three coagulants. When coagulants were compared, it was determined that the highest wastewater treatment was obtained with $FeCl_3$ coagulant under pH 4 conditions, and UV_{254}, color, COD, turbidity, and suspended solids removal rates were 62.0%, 75.4%, 82.4%, 91.8%, and 80.4%, respectively. The highest wastewater treatment with $FeCl_3$ coagulant was obtained at pH 4 and a dose of approximately 500 mg/L $FeCl_3$. The results obtained show that the coagulation process is an effective method for the pretreatment of wastewater from organized industrial zones.

Keywords: Organized industrial zone wastewater, coagulation, pre-treatment

GİRİŞ

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), endüstrinin uygun alanlarda yapılandırılmasıyla planlı sanayileşmeyi ve şehirleşmeyi sağlamak, kaynakların verimli kullanımını teşvik etmek ve çevresel sorunların önüne geçmek amacıyla oluşturulmuş üretim alanlarıdır (Dursun vd., 2019). Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren devlet tarafından desteklenmeye başlanan OSB'ler, günümüzde ülkenin ekonomik kalkınmasında, ihracatında ve istihdamında kritik bir rol oynamaktadır (Dursun vd., 2019; Namaldi ve Azgin, 2023). Ancak, OSB'ler bünyesinde tekstil, gıda, metal ve geri dönüşüm gibi çok çeşitli sektörlerin bir arada bulunması, bu bölgelerden kaynaklanan atıksuların karakterizasyonunu oldukça karmaşık hale getirmektedir (Namaldi ve Azgin, 2023).

OSB'lerden kaynaklanan endüstriyel atıksular genellikle yüksek Kimyasal Oksijen İhtiyacı (KOİ), askıda katı madde (AKM), bulanıklık, renk ve çeşitli toksik bileşenler içermektedir. (Namaldi ve Azgin, 2023; Quintero A vd., 2024; Setiyonov d., 2026). Bu atıksuların doğrudan alıcı ortamlara deşarj edilmesi veya ileri arıtma sistemlerine tabi tutulması öncesinde, kirlilik yükünün azaltılması için etkin bir ön arıtma aşaması zorunludur (Setiyono vd., 2026). Konvansiyonel biyolojik sistemler, yüksek organik yük ve endüstriyel kimyasallar nedeniyle bu tür atıksuların arıtımında tek başına yetersiz kalabilmekte, bu durum arıtma tesislerinin verimliliğini düşürebilmektedir. (Setiyono vd., 2026; Namaldi ve Azgin, 2023)

Koagülasyon-flokülasyon prosesi, atıksularda bulunan askıda katı maddelerin, koloidal partiküllerin ve organik maddelerin giderilmesinde basitliği, düşük maliyeti ve yüksek verimi nedeniyle dünya genelinde en çok tercih edilen birincil arıtma yöntemlerinden biridir (Quintero A vd., 2024; Wang ve Wang, 2025).

Bu işlemde kullanılan alüminyum sülfat, polialüminyum klorür (PACl), demir klorür ($FeCl_3$) ve alüminyum klorür ($AlCl_3$) gibi kimyasal koagülantlar, partiküllerin yükünü nötralize ederek daha büyük flokların oluşmasını ve çökeltilmesini sağlar (Quintero A vd., 2024; Wang ve Wang, 2025). Bununla birlikte, koagülasyon prosesinin başarısında kullanılan koagülantın tipi, dozu ve özellikle atıksuyun pH değeri gibi işletme parametreleri oldukça etkili olmaktadır (El Harfaoui vd., 2023; Wang ve Wang, 2025). Farklı koagülant türlerinin arıtma performansları üzerine etkisinin değerlendirildiği çalışmalar, her atıksu türü için optimum koşulların spesifik olarak belirlenmesi gerektiğini göstermektedir (Quintero A vd., 2024; Wang ve Wang, 2025).

Literatürde endüstriyel atıksuların arıtımında koagülasyon prosesine yönelik çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, organize sanayi bölgelerine ait atıksuların değişken yapısı nedeniyle bu çalışmaların sonuçlarını doğrudan genellemek her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle farklı koagülantların aynı atıksu karakteri üzerinde karşılaştırıldığı ve işletme parametrelerinin birlikte değerlendirildiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle, OSB atıksularına özgü koşulların dikkate alındığı deneysel çalışmaların gerçekleştirilmesi ve prosesin bu koşullara göre optimize edilmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, bir organize sanayi bölgesi atıksuyunun koagülasyon prosesi ile ön arıtımı ele alınmış, farklı koagülant türlerinin (PACl, $FeCl_3$ ve $AlCl_3$) geniş bir pH aralığında performansları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca en yüksek arıtma verimini sağlayan koagülant için optimum dozaj belirlenmiş ve proses performansı UV_{254}, renk, KOİ, bulanıklık ve AKM parametreleri üzerinden detaylı olarak analiz edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, OSB atıksularının ön arıtımında koagülasyon prosesine yönelik hem karşılaştırmalı hem de optimizasyon odaklı bir yaklaşım sunmakta ve uygulamaya yönelik veri sağlamayı amaçlamaktadır.

1. YÖNTEM

1.1. Organize Sanayi Bölgesi Atıksuyunun Özellikleri

Çalışmada kullanılan atıksu, farklı sektörlere ait endüstriyel faaliyetlerin yoğun olarak bulunduğu bir organize sanayi bölgesine ait ortak atıksu arıtma tesisi girişinden temin edilmiştir. Söz konusu atıksu, tekstil, metal, makine

ve kimya gibi çeşitli üretim proseslerinden kaynaklanan akımların birleşmesi sonucu oluştuğundan değişken bir karaktere sahiptir.

Organize sanayi bölgesi atıksuyunun özellikleri Tablo 1'de verilmiştir. Atıksuyun KOİ konsantrasyonu 914 mg/L ve AKM konsantrasyonu 400 mg/L'dir.

Tablo 1. Organize sanayi bölgesi atıksuyunun özellikleri

Parametre	Değer
KOİ (mg/L)	914±8
AKM (mg/L)	400±23
UV_{254} (absorbans)	5.258
Bulanıklık (NTU)	181±8
Renk	0,425

1.2. Koagülasyon Prosesi

Koagülasyon çalışmaları, jar test cihazı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Deneylerde, hızlı karıştırma aşamasını takiben 30 rpm hızında 30 dakika süreyle yavaş karıştırma uygulanmıştır. Koagülant olarak polialüminyum klorür (PACl), demir klorür ($FeCl_3$) ve alüminyum klorür ($AlCl_3$) kullanılmıştır. Tüm deneyler 600 mL hacimli beherlerde, 200 mL atıksu örneği ile yürütülmüştür. Koagülant ilavesinin ardından pH ayarlaması yapılmış ve ardından flok oluşumunun sağlanması amacıyla karıştırma süreci sürdürülmüştür. Karıştırma işlemini takiben, koagülasyon sonrası numuneler 250 mL hacimli mezürlere alınarak 30 dakika süreyle çöktürmeye bırakılmıştır. Çöktürme sonunda, üst fazdan alınan numunelerde gerekli analizler gerçekleştirilmiştir.

Koagülasyon çalışmalarında, her bir koagülant için öncelikle optimum pH değerleri belirlenmiştir. Bu kapsamda pH 4-9 aralığında altı farklı pH değeri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre en yüksek arıtma verimini sağlayan koagülant olarak $FeCl_3$ seçilmiş ve bu koagülant için doz optimizasyonu çalışmaları yürütülmüştür. Doz optimizasyonu kapsamında, $FeCl_3$ için 200-700 mg/L aralığında yedi farklı koagülant dozu değerlendirilmiştir.

1.3. Analiz Metotları

Atıksu arıtımında KOİ, AKM, renk ve bulanıklık giderimleri incelenmiştir. Atıksuda KOİ (kapalı reflux) ve AKM analizi Standart Metotlara göre yapılmıştır. Bulanıklık ise türbidimetre ile ölçülmüştür.

Atıksu 200-700 nm aralığında UV-Vis spektrofotometre analiz edilmiştir. UV_{254}, 254 nm dalga boyunda ölçülmüş olup, aromatik yapıdaki organik maddelerin varlığını temsil eden bir parametre olarak kullanılmış ve giderim verimleri bu parametre üzerinden değerlendirilmiştir.

Renk analizi, 436, 525 ve 620 nm dalga boylarında ölçülen absorbans değerleri üzerinden gerçekleştirilmiş olup, bu dalga boyları görünür spektrumda renk karakterizasyonu için yaygın olarak kullanılan parametrelerdir. Elde edilen veriler aşağıdaki eşitlikte (Eşitlik 1) verilen formüle göre renk numarası olarak belirlenmiştir (Can-Güven vd., 2021).

$$Renk = \frac{A_{436}^2 + A_{525}^2 + A_{620}^2}{A_{436} + A_{525} + A_{620}} \quad \text{(Eşitlik 1)}$$

2. DENEYSEL BULGULAR

2.1. Farklı Koagülantların Optimum pH Değerinin Belirlenmesi

Farklı koagülantlar (PACl, $FeCl_3$, $AlCl_3$) için optimum pH değerinin belirlenmesi amacıyla UV_{254}, renk, bulanıklık, KOİ ve AKM parametreleri birlikte değerlendirilmiş olup, elde edilen sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur.

UV_{254} giderim verimlerine ait sonuçlar incelendiğinde (Şekil 1(a)), tüm koagülantlar için en yüksek giderimin düşük pH değerlerinde elde edildiği görülmektedir. PACl koagülantı ile maksimum UV_{254} giderimi %53,8 ile pH 4'te elde edilmiş, pH 5'te benzer bir performans (%50,0) gözlenmiştir. Ancak pH 6 ve üzerindeki değerlerde giderim veriminin azaldığı belirlenmiştir. $FeCl_3$ koagülantı, %62,0 ile en yüksek UV_{254} giderimini pH 4'te sağlamış ve pH artışıyla birlikte belirgin bir düşüş göstermiştir. $AlCl_3$ koagülantı ile pH 4 ve 5'te yüksek giderim verimleri (%58,4 ve %57,2) elde edilmiş, daha yüksek pH değerlerinde ise giderim verimi azalmıştır.

Renk giderimi açısından da benzer bir eğilim gözlenmiştir (Şekil 1(b)). Tüm koagülantlar için en yüksek giderim verimi pH 4'te elde edilmiştir. PACl ile %70,3, $FeCl_3$ ile %75,4 ve $AlCl_3$ ile %78,2 renk giderimi sağlanmıştır. pH değerinin artmasıyla birlikte genel olarak giderim veriminde azalma meydana gelmiş, bazı durumlarda (özellikle PACl için) yüksek pH değerlerinde sınırlı bir toparlanma gözlenmiştir.

KOİ giderimi sonuçları incelendiğinde (Şekil 1(c)), tüm koagülantlar için optimum pH değerinin 4 olduğu görülmektedir. PACl ile %78,6, $FeCl_3$ ile %82,4 ve $AlCl_3$ ile yaklaşık %82 seviyelerinde KOİ giderimi elde edilmiştir. pH artışı ile birlikte giderim veriminin azaldığı ve özellikle yüksek pH değerlerinde performans kaybının daha belirgin hale geldiği tespit edilmiştir.

Bulanıklık giderimi açısından değerlendirildiğinde (Şekil 1 (d)), en yüksek verimlerin düşük pH koşullarında elde edildiği belirlenmiştir. PACl ile pH 4 ve 5'te yaklaşık %88 seviyelerinde giderim sağlanırken, $FeCl_3$ ile pH 4'te %91,8 gibi yüksek bir değer elde edilmiştir. $AlCl_3$ koagülantı da pH 4 ve 5'te yüksek bulanıklık giderimi (%90'ın üzerinde) sağlamıştır. Daha yüksek pH değerlerinde ise giderim veriminin azaldığı gözlenmiştir.

AKM giderimi sonuçları da diğer parametrelerle uyumlu bir eğilim göstermiştir (Şekil 1(e)). PACl ile en yüksek giderim %76,3 ile pH 4'te elde edilirken, $FeCl_3$ ile bu değer %80,4'e ulaşmıştır. $AlCl_3$ koagülantı ise pH 4-6 aralığında yüksek ve birbirine yakın giderim verimleri (yaklaşık %80 civarı) sağlamıştır. Ancak pH değerinin artmasıyla birlikte tüm koagülantlar için AKM gideriminde azalma meydana gelmiştir.

Farklı pH değerlerinde gerçekleştirilen koagülasyon deneyleri, tüm koagülantlar için arıtma veriminin pH'a bağlı olarak önemli ölçüde değiştiğini göstermiştir. UV_{254}, renk, KOİ, bulanıklık ve AKM giderimleri açısından en yüksek verimler pH 4 koşullarında elde edilmiştir. pH değerinin artmasıyla birlikte tüm koagülantlar için giderim verimlerinde genel bir azalma eğilimi gözlenmiştir. Bu azalma, yüksek pH koşullarında baskın metal türlerinin değişmesi, bazı hidroksit formlarının daha az etkili hale gelmesi ve flok yapısının zayıflaması ile ilişkilendirilebilmektedir. Koagülasyon performansının pH'a güçlü biçimde bağlı olduğu ve bunun metal tuzu koagülantlarının hidrolizi, baskın hidroksit türleri ve flok oluşum mekanizması ile ilişkili olduğu ifade edilebilmektedir (Duan ve Gregory, 2003; El-Taweel vd., 2023).

Koagülant türleri karşılaştırıldığında, $FeCl_3$'ün tüm parametreler birlikte değerlendirildiğinde en dengeli ve en yüksek genel arıtma performansını sağladığı belirlenmiştir. pH 4 koşullarında $FeCl_3$ ile elde edilen %82,4 KOİ, %91,8 bulanıklık ve %80,4 AKM giderimleri, bu koagülantın hem çözünmüş organik madde fraksiyonunun bir kısmının hem de partikül fazdaki kirleticilerin gideriminde etkili olduğunu göstermektedir. Demir ve alüminyum bazlı koagülantların performans farklarının, oluşan hidroliz türleri, flok yoğunluğu ve kirletici matrisi ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir.

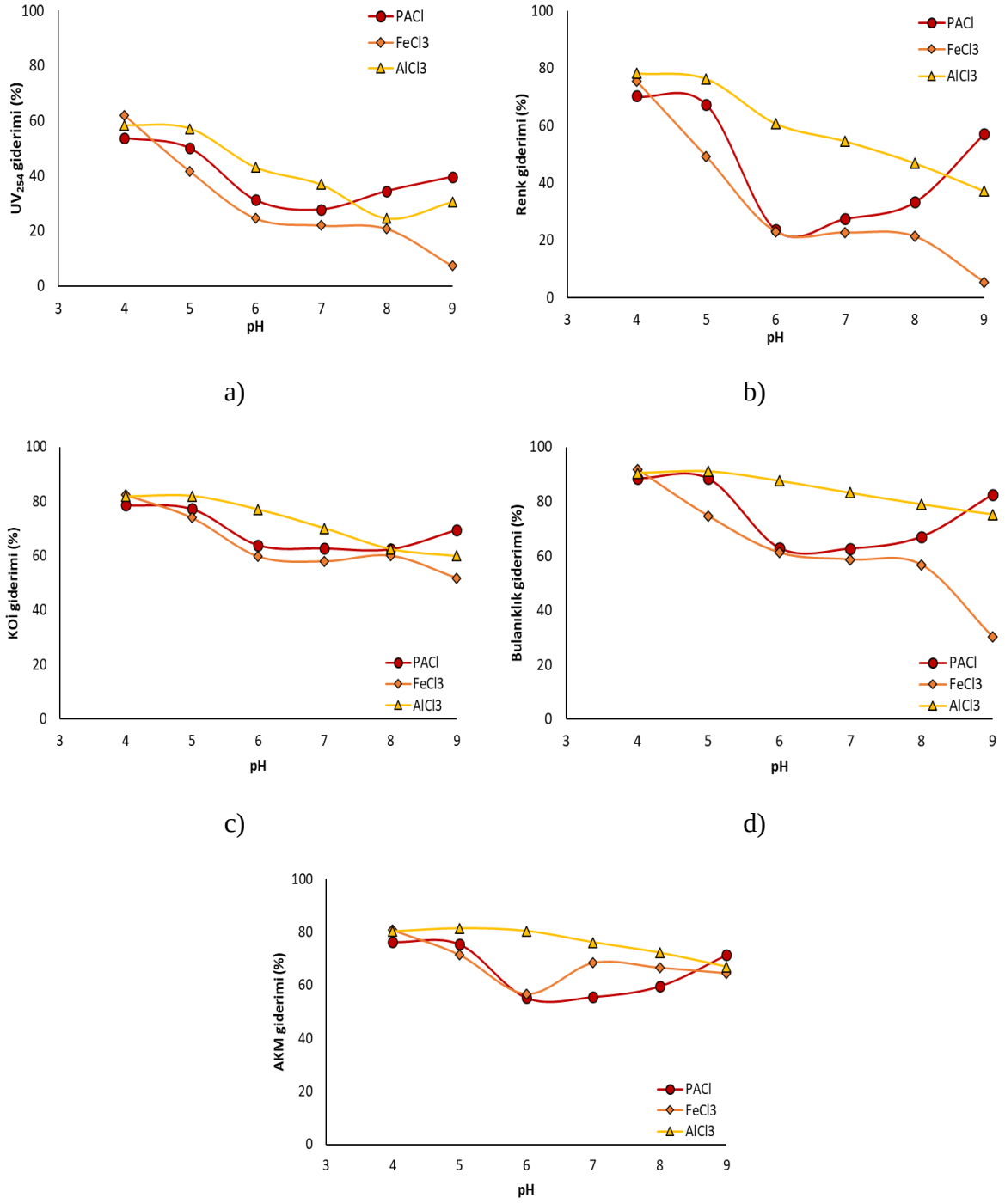

Şekil 1. Farklı pH değerlerinde a)UV_{254} , b)renk, c)KOI, d)bulanıklık, e)AKM giderimi (Koagülant: 250 mg/L)

2.2. $FeCl_3$ Koagülantı ile Optimum Koagülant Dozunun Belirlenmesi

Farklı pH koşullarında ve farklı koagülantlarla gerçekleştirilen çalışmada elde edilen sonuçlara göre en yüksek arıtma verimini sağlayan koagülant olarak $FeCl_3$ seçilmiş ve bu koagülant için doz optimizasyonu çalışmaları yürütülmüştür. Koagülasyon prosesinde optimum dozun belirlenmesi hem proses verimliliği hem de kimyasal kullanım maliyetleri açısından oldukça önemlidir. $FeCl_3$ koagülantı kullanılarak pH 4 koşulunda farklı dozlarda elde edilen UV_{254}, renk, KOİ, bulanıklık ve AKM giderim sonuçları Şekil 2'de sunulmuştur.

UV_{254} giderimi incelendiğinde, koagülant dozunun 200 mg/L'den 700 mg/L'ye artırılmasıyla birlikte giderim veriminde kademeli ancak sınırlı bir artış gözlenmiştir. 200, 500 ve 700 mg/L dozlarında sırasıyla %59,5, %67,4 ve %68,8 UV_{254} giderim verimi elde edilmiştir. Belirli bir dozdan sonra UV_{254} giderme verimindeki artışın önemli düzeyde olmadığı ve çözünmüş aromatik bileşiklerin gideriminin doz ile sınırlı ancak devam eden bir süreç olduğu ifade edilebilmektedir.

Renk giderimi açısından değerlendirildiğinde, koagülant dozunun 200 mg/L'den 400 mg/L'ye artırılmasıyla birlikte belirgin bir iyileşme sağlanmış, ancak 400 mg/L üzerindeki dozlarda giderim veriminin büyük ölçüde sabit kaldığı görülmüştür. 200, 400 ve 700 mg/L dozlarında sırasıyla %72,5, %86,3 ve %86,8 renk giderimi elde edilmiştir.

KOİ giderimi sonuçları da benzer bir eğilim göstermektedir. Koagülant dozunun 200 mg/L'den 500 mg/L'ye artırılmasıyla giderim verimi önemli ölçüde artmış, ancak daha yüksek dozlarda belirgin bir iyileşme gözlenmemiştir. 200, 500 ve 700 mg/L dozlarında sırasıyla %70,2, %86,8 ve %84,5 KOİ giderimi elde edilmiştir. Aşırı dozlamanın KOİ giderimi açısından ek bir avantaj sağlamadığı ifade edilebilmektedir. KOİ gideriminin 500 mg/L dozunda maksimum değere ulaşması ve daha yüksek dozlarda önemli bir artış göstermemesi, sistemdeki kolloidal ve partikül kirleticilerin büyük ölçüde bu dozda destabilize edildiğini ve çökeltilerek ortamdan uzaklaştırıldığını göstermektedir.

Bulanıklık giderimi açısından bakıldığında, en belirgin artışın düşük doz aralığında gerçekleştiği görülmektedir. 200 mg/L'den 250 mg/L'ye çıkıldığında giderim verimi %86,4'ten %91,8'e yükselmiştir. Ancak 250 mg/L'nin üzerindeki dozlarda artış oldukça sınırlı kalmış ve 700 mg/L'de %93,2 değerine ulaşmıştır. Elde edilen sonuçlar, bulanıklık giderimi için nispeten düşük dozların yeterli olabileceğini göstermektedir.

AKM giderimi sonuçları incelendiğinde, 200 mg/L'den 500 mg/L'ye kadar olan doz artışıyla birlikte giderim veriminin arttığı, ancak daha yüksek dozlarda bu artışın durduğu görülmektedir. 200, 500 ve 700 mg/L dozlarında sırasıyla %80,4, %86,2 ve %84,6 AKM giderimi elde edilmiştir.

Sonuç olarak, $FeCl_3$ koagülantı için pH 4 koşulunda koagülant dozunun artırılması belirli bir seviyeye kadar arıtma performansını iyileştirmekte, ancak optimum doz aralığı aşıldığında giderim veriminde önemli bir artış sağlanmamaktadır. Koagülant dozunun belirli bir seviyeden sonra giderim verimine katkı sağlamaması, sistemde doyum noktasına ulaşıldığını göstermektedir. Bu durum, aşırı koagülant kullanımının hem ekonomik açıdan verimsiz olduğunu hem de çözünmüş metal iyonlarının artışı gibi ikincil problemlere yol açabilmektedir. Prosesin hem teknik performansı hem de ekonomik sürdürülebilirliği dikkate alındığında, organize sanayi bölgesi atıksuyunun koagülasyon ile ön arıtımında $FeCl_3$ koagülantı için optimum çalışma koşulları pH 4 ve yaklaşık 500 mg/L doz olarak belirlenmiştir.

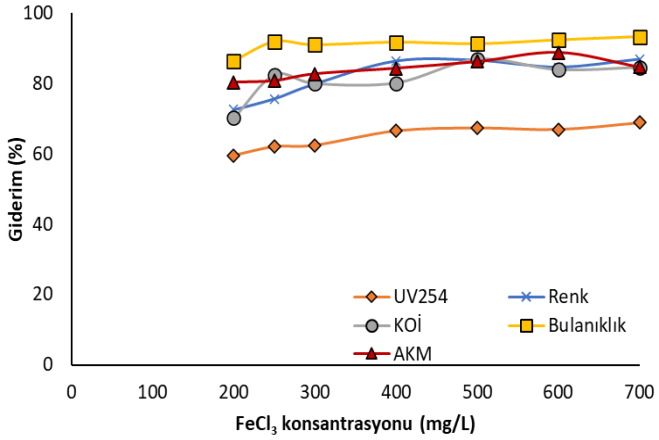

Şekil 2. Farklı FeCl3 dozlarında giderim verimleri (pH: 4)

3. SONUÇLAR

Bu çalışmada organize sanayi bölgesi atıksuyunun koagülasyon prosesi ile ön arıtımı araştırılmıştır. Çalışmada PACl, $FeCl_3$ ve $AlCl_3$ koagülantlarının farklı pH değerlerindeki performansları karşılaştırılmış ve en iyi atıksu arıtımı sağlanan koagülant ve uygulanabilecek optimum doz belirlenmiştir.

Farklı pH değerlerinde gerçekleştirilen deneylerde üç koagülant için de arıtma veriminin düşük pH koşullarında daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Özellikle pH 4 değerinde tüm parametrelerde en yüksek giderim verimleri elde edilmiştir. Koagülantlar karşılaştırıldığında $FeCl_3$ koagülantının diğer koagülantlara göre daha yüksek atıksu arıtma performansı gösterdiği görülmüştür. PACl ve $AlCl_3$ koagülantları da düşük pH koşullarında yüksek giderim verimleri sağlamış olsa da, genel olarak $FeCl_3$ koagülantına göre daha düşük performans göstermiştir. $FeCl_3$ kullanıldığında pH 4 koşullarında UV_{254} için %62,0, renk için %75,4, KOİ için %82,4, bulanıklık için %91,8 ve AKM için %80,4 giderim verimleri elde edilmiştir. Bu sonuçlar $FeCl_3$ koagülantının özellikle aromatik organik bileşiklerin, AKM'nin ve renk oluşturan bileşiklerin gideriminde oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

En iyi atıksu arıtımı sağlanan $FeCl_3$ koagülantı için yapılan doz optimizasyonu çalışmalarında koagülant dozunun artmasıyla birlikte giderim verimlerinin belirli bir noktaya kadar arttığı, ancak daha yüksek dozlarda önemli bir iyileşme sağlanmadığı görülmüştür. pH 4 değerinde 700 mg/L $FeCl_3$ dozunda UV_{254} giderimi %68,8'e yükselmiştir. Renk giderimi 400 mg/L dozundan sonra yaklaşık sabit kalmış ve maksimum %86,8 olarak elde edilmiştir. KOİ giderimi ise 500 mg/L dozunda %86,8 ile en yüksek değere ulaşmıştır. Benzer şekilde bulanıklık ve AKM giderimleri de doz artışı ile birlikte artmış ancak belirli bir dozdan sonra önemli bir değişim göstermemiştir.

Elde edilen sonuçlara göre organize sanayi bölgesi atıksuyunun koagülasyon ile ön arıtımında $FeCl_3$ koagülantı için optimum çalışma koşulları pH 4 ve yaklaşık 500 mg/L koagülant dozu olarak belirlenmiştir. Bu koşullarda yüksek KOİ, renk, bulanıklık ve AKM giderimleri elde edilmiştir. Çalışma sonuçları, koagülasyon prosesinin organize sanayi bölgesi atıksularının ön arıtımında etkili ve uygulanabilir bir yöntem olduğunu göstermektedir. Ayrıca UV_{254} ve renk parametrelerindeki yüksek giderim verimleri, koagülasyon prosesinin yalnızca askıda katı maddelerin değil, aynı zamanda aromatik ve biyolojik olarak zor parçalanabilen organik bileşiklerin gideriminde de etkili olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, koagülasyon prosesinin biyolojik arıtma öncesinde uygulanması halinde sistem üzerindeki organik yükü azaltarak biyolojik proseslerin verimini artırabileceği ifade edilebilmektedir.

KAYNAKLAR

Can-Güven, E. (2021). Advanced treatment of dye manufacturing wastewater by electrocoagulation and electro-Fenton processes: Effect on COD fractions, energy consumption, and sludge analysis. *Journal of Environmental Management*, 300, 113784.

Duan, J., & Gregory, J. (2003). Coagulation by hydrolysing metal salts. *Advances in Colloid and Interface Science*, 100–102, 475–502.

Dursun, M., Goker, N., & Tulek, B. D. (2019). Efficiency analysis of organized industrial zones in Eastern Black Sea Region of Turkey. *Socio-Economic Planning Sciences*, 68, 100659.

El Harfaoui, S., Zmirli, Z., Mohssine, A., Driouicha, A., Sallek, B., Digua, K., & Chaair, H. (2023). Model development for the treatment of industrial wastewaters by the coagulation–flocculation process: An easy tool for linking experimental to theoretical data. *Desalination and Water Treatment*, 291, 72–91.

El-Taweel, R. M., Mohamed, N., Alrefaey, K. A., Husien, S., Abdel-Aziz, A. B., Salim, A. I., Mostafa, N. G., Said, L. A., Fahim, I. S., & Radwan, A. G. (2023). A review of coagulation explaining its definition, mechanism, coagulant types, and optimization models: RSM and ANN. *Current Research in Green and Sustainable Chemistry*, 6, 100358.

Namaldi, O., & Azgin, S. T. (2023). Evaluation of the treatment performance and reuse potential in agriculture of organized industrial zone (OIZ) wastewater through an innovative vermifiltration approach. *Journal of Environmental Management*, 327, 116865.

Quintero A, J. D., Gómez-García, M.-Á., & Dobrosz-Gómez, I. (2024). The scope of alum coagulation-flocculation assisted by slaked lime for the treatment of industrial wastewater containing highly concentrated Acid Black 194 dye: Optimization, molecular weight distribution and toxicity analysis. *Results in Engineering*, 23, 102676.

Setiyono, Susanto, H., Sudarno, Kholiq, M. A., Arifudin, Priyanto, F. E., Shoiful, A., Primeia, S., Salsabila, H., Fuad, N. M., Nugraha, Y. W., Luvita, V., Septian, A., Nugroho, R., Ikbal, & Said, N. I. (2026). Application of integrated coagulation-flocculation and biofilter for the treatment of food-processing industrial wastewater: Performances, microbial community, and cost analysis. *Journal of Water Process Engineering*, 83, 109627.

Wang, K.-J., & Wang, P.-S. (2025). Coagulation-flocculation process optimization for industrial wastewater treatment: A multi-objective computational solution. *Journal of Water Process Engineering*, 78, 108703.

ARITILMIŞ ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ ATIKSUYUNUN ADSORPSİYON PROSESİ İLE İLERİ ARITIMINDA RENK GİDERİMİ

Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU[1]/ Prof. Dr., Deniz İzlen ÇİFÇİ[2]
[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, gkaykioglu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3271-211X
[2]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Tekirdağ, Türkiye, dicifci@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7527-6130

Özet

Organize sanayi bölgelerinden kaynaklanan atıksuların biyolojik arıtım sonrası dahi renk ve aromatik organik madde içeriği açısından alıcı ortamlar için risk oluşturabilmektedir. Bu çalışmada, biyolojik arıtma çıkışından alınan organize sanayi bölgesi atıksuyunun adsorpsiyon prosesi ile ileri arıtımında renk ve UV_{254} giderimi araştırılmıştır. Çalışmada ticari kömür esaslı granül aktif karbon kullanılmış ve adsorpsiyon verimi üzerine pH, aktif karbon dozu ve adsorpsiyon süresinin etkileri incelenmiştir. Atıksuda en yüksek giderim verimleri pH 2 değerinde elde edilmiştir. Aktif karbon dozunun artırılması ile hem UV_{254} hem de renk giderim verimlerinin arttığı belirlenmiştir. Adsorpsiyon süresinin artması ile giderim verimlerinde önemli artışlar gözlenmiş ve özellikle ilk saatlerde hızlı bir adsorpsiyon gerçekleşmiştir. En yüksek giderim verimleri pH 2, 22,5 g/L aktif karbon dozu ve 4 saat adsorpsiyon süresi koşullarında elde edilmiş olup UV_{254} ve renk giderimi %81,4 ve %97,0 olarak gözlenmektedir. Elde edilen sonuçlar, aktif karbon adsorpsiyonunun biyolojik arıtma sonrası endüstriyel atıksuların ileri arıtımında renk ve aromatik organik maddelerin giderimi açısından etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Adsorpsiyon, aktif karbon, endüstriyel atıksu, renk giderimi, UV_{254}

COLOR REMOVAL IN ADVANCED TREATMENT OF TREATED ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE WASTEWATER BY ADSORPTION PROCESS

Prof. Dr., Gül KAYKIOĞLU[1]/ Prof. Dr., Deniz İzlen ÇİFÇİ[2]

[1]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Faculty of Engineering, Department of Environmental Engineering, Tekirdağ, Türkiye, gkaykioglu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3271-211X

[2]Tekirdağ Namık Kemal University, Çorlu Faculty of Engineering, Department of Environmental Engineering, Tekirdağ, Türkiye, dicifci@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7527-6130

Abstract

Wastewater from organized industrial zones can pose a risk to receiving environments in terms of color and aromatic organic matter content even after biological treatment. In this study, color and UV_{254} removal in the advanced treatment of organized industrial zone wastewater taken from the biological treatment outlet by adsorption process was investigated. In this study, commercial coal-based granular activated carbon was used, and the effects of pH, activated carbon dose, and adsorption time on adsorption efficiency were investigated. The highest removal efficiencies in wastewater were obtained at pH 2. It was determined that increasing the activated carbon dose increased both UV_{254} and color removal efficiencies. Significant increases in removal efficiencies were observed with increasing adsorption time, and rapid adsorption occurred, especially in the first hours. The highest removal efficiencies were obtained under the conditions of pH 2, 22.5 g/L activated carbon dose, and 4 hours adsorption time, with UV_{254} and color removal observed as 81.4% and 97.0%, respectively. The obtained results show that activated carbon adsorption is an effective method for the removal of color and aromatic organic substances in the advanced treatment of industrial wastewaters after biological treatment.

Keywords: Adsorption, activated carbon, industrial wastewater, color removal, UV_{254}

GİRİŞ

Hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerleme, büyüyen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak adına büyük ölçekli endüstriyel üretimi teşvik ederken, aynı zamanda devasa miktarlarda karmaşık atıksu oluşumuna neden olmaktadır (Rahman vd., 2025). Organize Sanayi Bölgeleri (OSB), tekstil, plastik, kimya ve otomotiv gibi farklı sektörlerden gelen atıksuların birleştiği merkezler olup, bu sular yüksek konsantrasyonda organik madde ve toksik kirletici içermektedir (Namaldi ve Azgin, 2023; Ozbey-Unal vd. 2020; Ozyildiz vd., 2023). Günümüzdeki atıksu arıtma tesisleri genellikle mekanik ve biyolojik aşamalardan oluşan geleneksel yöntemleri kullanmaktadır. Ancak bu sistemler aromatik yapılı organik maddeleri, renk veren bileşikleri ve bazı mikrokirleticileri gidermede yetersiz kalmaktadır (Morsch vd., 2021; Ozbey-Unal vd., 2020; Ozyildiz vd., 2023). Biyolojik arıtma sonrasında giderilemeyen bu dirençli organik bileşikler, alıcı ortamlar için ciddi toksikolojik riskler oluşturmakta ve su ekosistemlerine zarar vermektedir (Morsch vd., 2021; Ozyildiz vd., 2023; Rahman vd., 2025).

Su kıtlığı ve giderek katılaşan deşarj standartları, biyolojik olarak arıtılmış endüstriyel atıksuların yeniden kullanımı için ileri arıtma teknolojilerini zorunlu hale getirmiştir (Namaldi ve Azgin, 2023; Ozbey-Unal vd., 2020; Ozyildiz vd., 2023). Bu teknolojiler arasında adsorpsiyon prosesi, düşük işletme maliyeti, uygulama kolaylığı ve yüksek verimliliği gibi avantajları nedeniyle üstün bir yöntem olarak kabul edilmektedir. (Patel, 2024; Rahman vd., 2025; Rahman, 2024). Özellikle aktif karbon, geniş spesifik yüzey alanı ve yüksek gözenek hacmi sayesinde renk giderimi ve biyolojik olarak parçalanamayan organik maddelerin tutulmasında en etkili adsorbanlardan biri olarak yaygın şekilde kullanılmaktadır (Morsch vd., 2021; Rahman, 2024; Rahman vd., 2025).

İleri arıtma süreçlerinin etkinliğinin izlenmesinde, UV_{254} absorbansı (254 nm dalga boyundaki UV soğurumu), aromatik yapılar ve çift bağlar içeren organik maddelerin varlığına dair hızlı ve güvenilir bir gösterge parametre olarak öne çıkmaktadır (Morsch vd., 2021). Literatürde, UV_{254} giderimi ile organik kirleticilerin ve renk giderimi arasında güçlü bir korelasyon olduğu, bu ölçümün karmaşık analizler yerine gerçek zamanlı izleme için kullanılabileceği belirtilmektedir (Altmann vd., 2016).

Literatürde aktif karbon adsorpsiyonuna yönelik çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, biyolojik arıtma çıkışlı OSB atıksularının karakterine özgü olarak, özellikle renk ve UV_{254} gibi parametreler üzerinden proses performansının sistematik şekilde değerlendirildiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, spesifik atıksu matrisleri için deneysel temelli optimizasyon çalışmalarının önemini artırmaktadır.

Bu çalışmada, biyolojik arıtma çıkışından alınan organize sanayi bölgesi atıksuyunun ileri arıtımında ticari kömür esaslı granül aktif karbon kullanılarak renk ve UV_{254} giderimi araştırılmıştır. Adsorpsiyon verimi üzerinde pH, aktif karbon dozu ve temas süresi gibi temel parametrelerin etkileri incelenerek, endüstriyel atıksu yönetiminde aktif karbon adsorpsiyonunun etkinliği ve uygulanabilirliği değerlendirilmiştir.

1. YÖNTEM

1.1. Arıtılmış Organize Sanayi Bölgesi Atıksuyunun Özellikleri

Bu çalışmada kullanılan atıksu, farklı sektörlere ait endüstriyel faaliyetlerin yoğun olarak bulunduğu bir organize sanayi bölgesine ait ortak atıksu arıtma tesisinin çıkışından temin edilmiştir. Söz konusu atıksu; tekstil, metal, makine ve kimya gibi çeşitli üretim proseslerinden kaynaklanan akımların birleşmesi sonucu oluştuğundan kompleks ve değişken bir karaktere sahiptir. Tesisin proses akışı genel olarak kaba ve ince ızgara, kum ve yağ giderimi, dengeleme tankı, biyolojik arıtma (anaerobik ve anoksik/oksik), son çöktürme ve gerekli durumlarda uygulanan kimyasal arıtma ünitelerinden oluşmakta olup, arıtılmış çıkış suları bu çalışma kapsamında aktif karbon adsorpsiyonu ile ileri arıtım amacı için kullanılmıştır.

Biyolojik olarak arıtılmış organize sanayi bölgesi atıksuyunun özellikleri Tablo 1'de verilmiştir. Atıksuyun KOİ konsantrasyonu 97 mg/L'dir.

Tablo 1. Arıtılmış organize sanayi bölgesi atıksuyunun özellikleri

Parametre	Değer
KOİ (mg/L)	97
UV_{254} (absorbans)	2.090
Renk	0,094

1.2. Adsorpsiyon Prosesi ile Arıtım Çalışmaları

Adsorpsiyon çalışmaları Nüve SL 350 çalkalayıcı ile yapılmıştır. 200 mL arıtılmış organize sanayi bölgesi atıksuyu kullanılmıştır. Atıksuyun pH değeri H_2SO_4 ve NaOH kullanılarak pH metre ile ayarlanmıştır. Belli temas sürelerinde numune alınarak 4000 rpm hızda 5 dakika santrifüj uygulanmış ve sonrasında spektrofotometre ile analiz yapılmıştır. Adsorpsiyon çalışmaları için ticari kömür esaslı granül aktif karbon kullanılmıştır.

Adsorpsiyon çalışmalarında ilk önce 1 g/L aktif karbon miktarı için farklı pH (2-11) değerlerinde adsorpsiyon uygulanmış ve 1 saat ve 3 saat sonunda atıksu numunesi alınmıştır. Bu çalışmada pH 2 değerinde en yüksek UV_{254} ve renk giderimi elde edilmiştir. İkinci aşamada pH 2 değerinde ve farklı aktif karbon miktarında (2,5-27,5 g/L) adsorpsiyon yapılmış ve 1 saat, 2 saat ve 4 saat sonunda atıksu numunesi alınmıştır. Son olarak pH 2 değerinde 12,5 g/L ve 22,5 g/L aktif karbon miktarlarında 4 saate kadar 0,5 saat aralıklar ile numune alınmıştır.

1.3. Analiz Metotları

Arıtılmış OSB atıksuyunun karakterizasyonu için KOİ analizi kapalı reflux metodu ile yapılmıştır.

Renk ölçümleri, görünür spektrumda yaygın olarak kullanılan 436, 525 ve 620 nm dalga boylarında gerçekleştirilen absorbans ölçümlerine dayandırılmıştır. Bu dalga boylarında elde edilen veriler kullanılarak, renk değeri Eşitlik (1)'de verilen bağıntı aracılığıyla hesaplanmış ve renk numarası olarak ifade edilmiştir (Can-Güven vd., 2021).

$$Renk = \frac{A_{436}^2 + A_{525}^2 + A_{620}^2}{A_{436} + A_{525} + A_{620}} \quad \text{(Eşitlik 1)}$$

2. DENEYSEL BULGULAR

2.1. Adsorpsiyon Çalışmalarında PH'ın Etkisi

Farklı pH değerleri için 1 saat ve 3 saat adsorpsiyon sonunda elde edilen UV_{254} ve renk giderim verimleri Şekil 1'de verilmiştir.

Temas süresinin 1 saat olduğu deneylerde, pH 2 koşulunda %41,5 UV_{254} giderimi elde edilirken, pH 3 değerinde giderim veriminin azaldığı gözlenmiştir (Şekil 1(a)). pH 3 ile 10 aralığında UV_{254} gideriminde belirgin bir değişim tespit edilmemiştir. Bununla birlikte, pH 11 koşulunda giderim verimi %38,8'e yükselmiştir. Temas süresinin 3 saate çıkarılması durumunda da benzer bir eğilim gözlenmiştir. pH 2'de %53,6 UV_{254} giderimi elde edilirken, pH 3'te bu değer %42,3'e düşmüştür. pH 11 koşulunda ise giderim verimi %48,2 olarak belirlenmiştir.

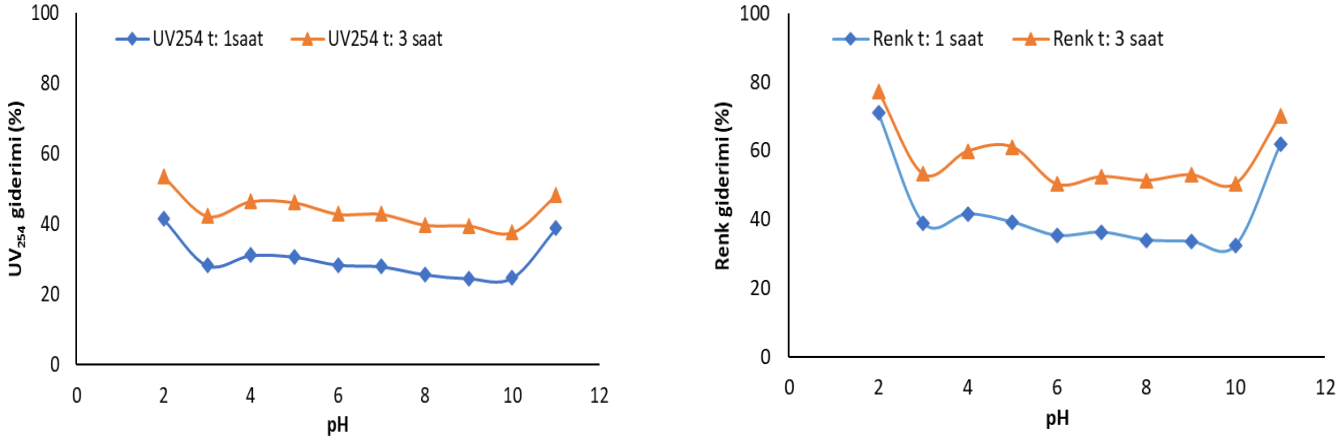

a) b)

Şekil 1. Farklı pH değerlerinde a) UV254 ve b) renk giderim verimleri (aktif karbon: 1,0 g/L)

UV_{254} giderimine benzer şekilde, en yüksek renk giderimi pH 2 koşullarında elde edilmiştir. 1 ve 3 saatlik temas süreleri sonunda renk giderimi sırasıyla %71,0 ve %77,3 olarak belirlenmiştir (Şekil 1(b)). pH 3 değerinde giderim veriminin azaldığı gözlenirken, pH 3 ile pH10 aralığında renk gideriminin birbirine yakın değerlerde seyrettiği tespit edilmiştir. Buna karşın, pH 11 koşullarında 1 ve 3 saatlik temas süreleri sonunda sırasıyla %61,9 ve %70,3 oranında renk giderimi elde edilmiştir.

Farklı pH değerlerinde gerçekleştirilen adsorpsiyon deneyleri, proses performansının pH'a son derece duyarlı olduğunu göstermiştir. Özellikle pH 2 koşullarında hem UV_{254} hem de renk giderimlerinin maksimum seviyelere ulaştığı belirlenmiştir. 1 ve 3 saatlik temas sürelerinde pH 2'de sırasıyla %41,5-53,6 UV_{254} ve %71,0-77,3 renk giderimi elde edilmiştir. Buna karşılık pH 3-10 aralığında giderim verimlerinde belirgin bir artış gözlenmemesi, sistemin nötr ve hafif alkali koşullarda sınırlı adsorpsiyon kapasitesi sergilediğini göstermektedir. Düşük pH koşullarında elde edilen yüksek giderim verimleri, aktif karbon yüzeyinin protonlanması sonucu yüzey yükünün değişmesi ve özellikle aromatik organik bileşikler ile elektrostatik ve hidrofobik etkileşimlerin artması ile açıklanabilir. Ayrıca asidik ortamda organik bileşiklerin iyonizasyon derecesinin azalması, bu bileşiklerin aktif karbon yüzeyine daha kolay tutunmasına olanak sağlamaktadır (Villacañas vd., 2006).

2.2. Adsorpsiyon Çalışmalarında Farklı Aktif Karbon Miktarlarının Etkisi

Aktif karbon dozunun UV_{254} ve renk giderimi üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla farklı dozlarda adsorpsiyon deneyleri gerçekleştirilmiştir. pH 2 değerinde farklı aktif karbon miktarların elde edilen UV_{254} ve renk giderim verimleri Şekil 2'de verilmiştir.

1 saat adsorpsiyon sonunda 2,5 g/L aktif karbon dozunda %18,4 UV_{254} giderimi elde edilirken, aktif karbon miktarının artması ile UV_{254} gideriminde artış görülmektedir (Şekil 2 (a)). 25 g/L aktif karbon miktarında %69,1 UV_{254} giderimi gözlenirken, 27,5 g/L aktif karbon miktarında bir değişiklik görülmemiş ve %69,9 UV_{254} giderimi elde edilmiştir. 2 saat adsorpsiyon sonunda da aktif karbon miktarının 2,5 g/L'den 25 g/L artması ile UV_{254} giderimi %23,7'den %81,5'e artmıştır. 4 saat adsorpsiyon sonunda 2,5 g/L aktif karbon miktarında UV_{254} giderimi %25,6'ya artmıştır. Aktif karbon miktarı 22,5 g/L'ye arttığında UV_{254} giderimi de %87,9'a artmıştır ve 27,5 g/L aktif karbon miktarında ise %90,3 olarak elde edilmiştir.

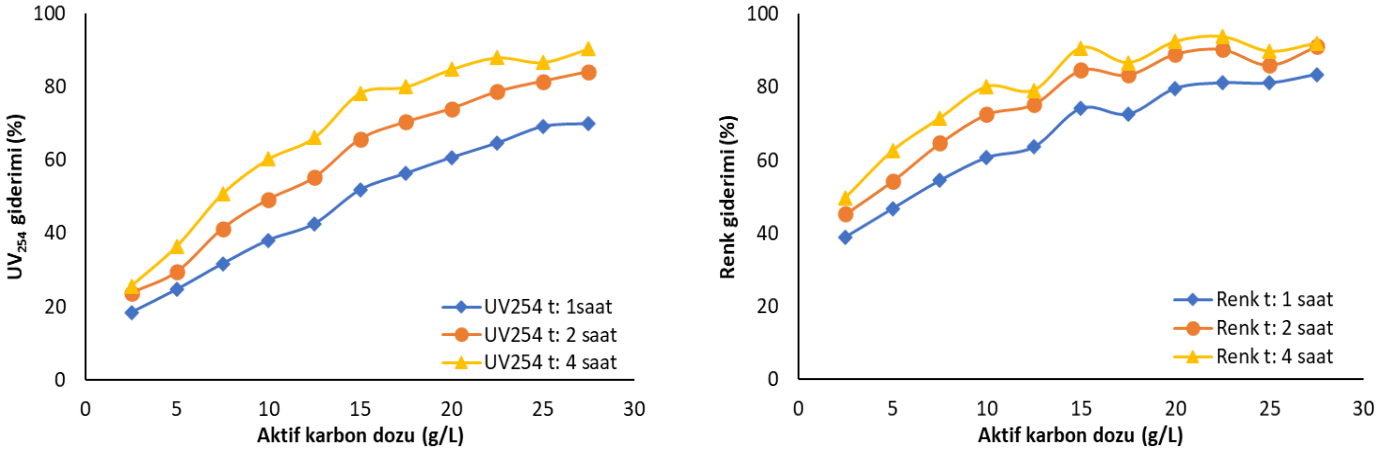

a) b)

Şekil 2. Farklı aktif karbon miktarlarında a) UV_{254} ve b) renk giderim verimleri (pH: 2)

1 saat adsorpsiyon sonunda 2,5 g/L aktif karbon dozunda %39,0 renk giderimi elde edilirken, aktif karbon miktarının 22,5 g/L'ye artması ile renk gideriminin de %81,2'ye arttığı görülmüştür (Şekil 2 (b)). 27,5 g/L aktif karbon miktarında ise renk giderimi %83,5'dir. Temas süresi 2 saat olduğunda ise aktif karbon miktarının 2,5 g/L'den 22,5 g/L'ye artması ile renk giderimi %45,4'den %90,3'e yükselmiştir. 4 saat temas süresinde ise en yüksek renk giderimi 22,5 g/L aktif karbon miktarında %93,8 olarak elde edilmiştir.

Aktif karbon dozunun artırılması ile hem UV_{254} hem de renk giderim verimlerinde belirgin bir artış gözlenmiştir. 2,5 g/L gibi düşük dozlarda sınırlı giderim sağlanırken, dozun artırılması ile adsorpsiyon yüzey alanının artması ve daha fazla aktif bölgenin devreye girmesi sonucunda giderim verimleri önemli ölçüde yükselmiştir. Özellikle pH 2 koşullarında 22,5 g/L aktif karbon dozunda %87,9 UV_{254} ve %93,8 renk giderimi elde edilmesi, sistemdeki aromatik organik bileşiklerin büyük ölçüde uzaklaştırıldığını göstermektedir. Ancak 22,5 g/L'den sonra doz artışının giderim verimine sınırlı katkı sağlaması, sistemin doyum noktasına yaklaştığını göstermektedir. Bu durum, yüksek dozlarda adsorpsiyon yüzeylerinin büyük ölçüde dolduğu ve ek adsorbent kullanımının verim artışı açısından sınırlı katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

2.3. Adsorpsiyon Çalışmaları Farklı Temas Sürelerinin Etkisi

Farklı temas sürelerinde yapılan çalışmalarda elde edilen UV_{254} ve renk giderim verimleri Şekil 3'te verilmiştir. Sonuçlar, adsorpsiyonun ilk 0,5 saatlik süresinde hızlı bir giderim gerçekleştiğini, ancak UV_{254} gideriminin 4 saate kadar devam ettiğini göstermektedir (Şekil 3 (a)). 12,5 g/L aktif karbon dozunda, 0,5, 2,0 ve 4,0 saatlik temas sürelerinde UV_{254} giderimi sırasıyla %28,2, %40,8 ve %64,6 elde edilmiştir. Aktif karbon dozunun 22,5 g/L'ye çıkarılması durumunda ise tüm temas sürelerinde daha yüksek giderim verimleri elde edilmiştir. Bu dozda, 0,5, 2,0 ve 4,0 saatlik temas sürelerinde UV_{254} giderimi sırasıyla %33,5, %56,4 ve %81,4 olarak belirlenmiştir.

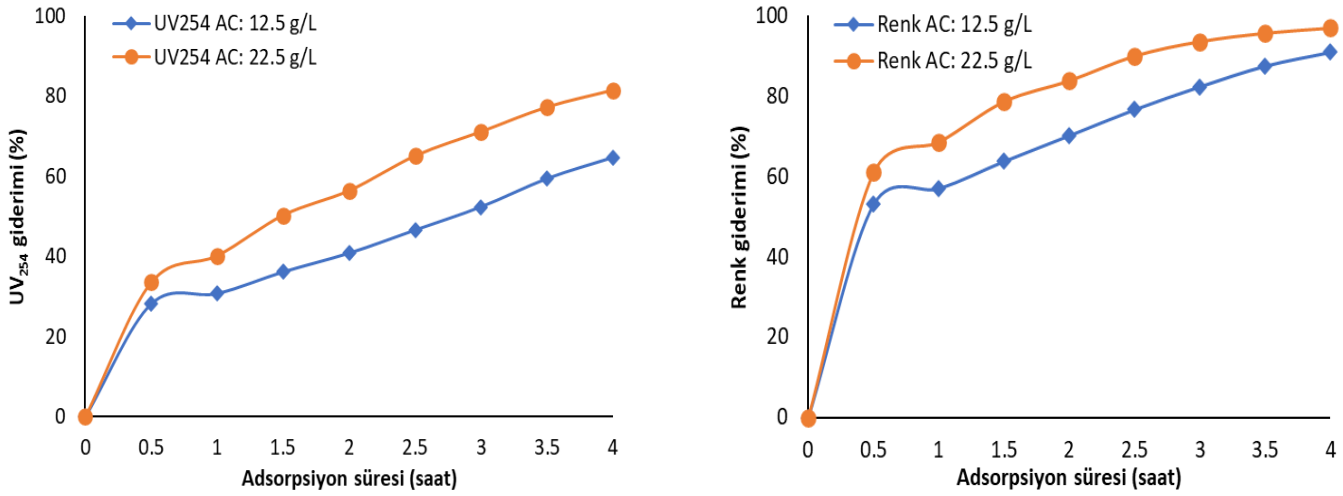

a) b)

Şekil 3. Farklı temas sürelerinde a) UV_{254} ve b) renk giderim verimi (pH: 2)

Renk parametresi için de UV_{254} gideriminde olduğu gibi ilk 0,5 saat içerisinde hızlı bir giderim gözlenirken, 4 saat temas süresince renk giderimi artmaya devam etmiştir (Şekil 3(b)). 12,5 g/L aktif karbon kullanıldığında, 0,5, 2,0 ve 4,0 saat temas süresinde renk giderimi sırasıyla %53,1, %70,2 ve %90,9 olarak elde edilmiştir. 22,5 g/L aktif karbon kullanıldığında ise tüm temas sürelerinde daha yüksek renk giderimi gözlenmektedir. 22,5 g/L aktif karbon kullanıldığında, 0,5, 2,0 ve 4,0 saat temas süresinde renk giderimi sırasıyla %61,0, %83,9 ve %97,0 olarak elde edilmiştir.

Temas süresinin artması ile giderim verimlerinde sürekli bir artış gözlenmiştir. Özellikle ilk 0,5 saat içerisinde hızlı bir giderim gerçekleşmesi, adsorpsiyon prosesinin başlangıç aşamasında yüzeydeki aktif bölgelerin hızla dolduğunu göstermektedir. Bu hızlı başlangıç, film difüzyonu ve yüzey adsorpsiyonunun baskın olduğu bir kinetik davranışa işaret etmektedir. Daha uzun temas sürelerinde ise giderim hızının yavaşlaması, adsorpsiyonun iç difüzyon kontrollü bir sürece dönüştüğünü düşündürmektedir. 4 saatlik temas süresi sonunda maksimum giderim verimlerine ulaşılması, sistemin dengeye yaklaşması için yeterli sürenin sağlanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Nasser vd., 2024).

3.SONUÇLAR

Bu çalışmada, biyolojik olarak arıtılmış organize sanayi bölgesi atıksuyunun adsorpsiyon prosesi ile ileri arıtımında renk ve UV_{254} giderimi araştırılmıştır. Çalışmada pH, aktif karbon miktarı ve temas süresinin arıtım performansı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. pH etkisi incelendiğinde, en yüksek giderim verimleri pH 2 değerinde elde edilmiştir. 1 saat temas süresinde pH 2'de %41,5 UV_{254} ve %71,0 renk giderimi elde edilirken, 3 saat sonunda UV_{254} giderimi %53,6'ya ve renk giderimi %77,3'e yükselmiştir. Aktif karbon miktarının artması ile hem UV_{254} hem de renk gideriminin arttığı görülmüştür. 4 saat temas süresinde 2,5 g/L aktif karbon dozunda %25,6 UV_{254} ve %49,7 renk giderimi elde edilirken, 27,5 g/L aktif karbon dozunda %90,3 UV_{254} ve %92,0 renk giderimi gözlenmiştir. Atıksu arıtımı ilk 0,5 saat içerisinde hızlı gerçekleştiği ve temas süresinin artmasıyla giderim verimlerinin yükselmeye devam ettiği görülmüştür.

Elde edilen bulgular, aktif karbon adsorpsiyonunun biyolojik arıtma sonrası kalan dirençli organik maddelerin gideriminde oldukça etkili bir ileri arıtım yöntemi olduğunu göstermektedir. Özellikle optimum koşullarda (pH 2, 22,5 g/L aktif karbon dozu ve 4 saat temas süresi) elde edilen %81,4 UV_{254} ve %97,0 renk giderimi, yöntemin

aromatik ve biyolojik olarak zor parçalanabilen bileşiklerin uzaklaştırılmasında yüksek performans sergilediğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen sonuçlar, UV_{254} ve renk giderimi arasında güçlü bir korelasyon bulunduğunu göstermektedir. Her iki parametrede gözlenen benzer eğilimler, renk oluşturan bileşiklerin büyük ölçüde aromatik yapıda olduğunu ve UV_{254} absorbansı ile temsil edilebildiğini doğrulamaktadır. Bu durum, UV_{254} parametresinin ileri arıtım süreçlerinde hızlı ve güvenilir bir izleme parametresi olarak kullanılabileceğini desteklemektedir. Ayrıca, UV_{254} gideriminin yüksek olması, biyolojik arıtma sonrası ortamda kalan dirençli organik fraksiyonların etkin şekilde uzaklaştırıldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, adsorpsiyon prosesi ile arıtılmış organize sanayi bölgesi atıksuyunda yüksek verimde renk ve aromatik organik madde giderimi sağlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, aktif karbon adsorpsiyonunun arıtılmış endüstriyel atıksuların ileri arıtımında etkili bir yöntem olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Altmann, J., Massa, L., Sperlich, A., Gnirss, R., & Jekel, M. (2016). UV254 absorbance as real-time monitoring and control parameter for micropollutant removal in advanced wastewater treatment with powdered activated carbon. *Water Research, 94*, 240–245.

Can-Güven, E. (2021). Advanced treatment of dye manufacturing wastewater by electrocoagulation and electro-Fenton processes: Effect on COD fractions, energy consumption, and sludge analysis. *Journal of Environmental Management*, 300, 113784.

Morsch, P., Fuchs, S., Möhlendick, L., Süsser, M., & Nirschl, H. (2021). Elimination of micropollutants from municipal wastewater by adsorption on powdered activated carbon and separation by innovative precoat filtration Part 1: Adsorption capacity of activated carbons and initial filtration investigations. *Separation and Purification Technology, 277*, 119052.

Namaldi, O., & Azgin, S. T. (2023). Evaluation of the treatment performance and reuse potential in agriculture of organized industrial zone (OIZ) wastewater through an innovative vermifiltration approach. *Journal of Environmental Management, 327*, 116865.

Nasser, S. M., Abbas, M., & Trari, M. (2024). Understanding the rate-limiting step adsorption kinetics onto biomaterials for mechanism adsorption control. *Progress in Reaction Kinetics and Mechanism, 49*, 1–26.

Ozbey-Unal, B., Omwene, P. I., Yagcioglu, M., Balcik-Canbolat, Ç., Karagunduz, A., Keskinler, B., & Dizge, N. (2020). Treatment of organized industrial zone wastewater by microfiltration/reverse osmosis membrane process for water recovery: From lab to pilot scale. *Journal of Water Process Engineering, 38*, 101646.

Ozyildiz, G., Bodur, M., Dilsizoglu-Akyol, N., Kilicarpa, A., Olmez-Hanci, T., Cokgor, E., Kilinc, C., Okutan, H. C., & Insel, G. (2023). Simulating the impact of ozonation on biodegradation characteristics of industrial wastewater concentrated with membrane filtration. *Journal of Environmental Chemical Engineering, 11*, 109286.

Patel, H. (2024). Removal of COD, BOD and color of different industrial effluents using activated neem char. *Environmental Advances, 16*, 100553.

Rahman, M. M. (2024). Waste biomass derived chitosan-natural clay based bionanocomposites fabrication and their potential application on wastewater purification by continuous adsorption: A critical review. *South African Journal of Chemical Engineering, 48*, 214–236.

Rahman, M. M., Hassan, M. M., Ahmed, J., Knani, S., Sarker, S. C., Asa, M. A. U., & Dewan, S. (2025). Fabrication and evaluation of cellulose nanocrystal-activated carbon nanocomposites for industrial wastewater purification: Adsorption and modeling. *International Journal of Biological Macromolecules, 328*, 147433.

Villacañas, F., Pereira, M. F. R., Órfão, J. J. M., & Figueiredo, J. L. (2006). Adsorption of simple aromatic compounds on activated carbons. *Journal of Colloid and Interface Science, 293*, 128–136.

KÜLTÜREL VE HUKUKİ ÇOĞULCULUK AÇISINDAN KOLEKTİF HAKLAR: WILL KYMLICKA BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Saim ŞALLI
Karabük Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, saimsalli@karabuk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-6136-0590

Özet

Çokkültürcülük tartışmaları, asimile etmeden entegre etmeyi sağlamak amacıyla düzenlenen bir birlikte yaşama modeli arayışına dayanmaktadır. Bu modelin önde gelen düşünürlerinden biri olan Will Kymlicka liberal bir perspektiften kültürün önemi çerçevesinde kolektif hakların gerekliliğini savunmuştur. O, kültürel farklılıkları meşru bir kaynak olarak kabul ederek, kolektif birimlerin tarihî ve sosyal konumlarına göre grup haklarını kamusal alana taşımıştır. Bunu yaparken kültür, etnisite, ulusal azınlık gibi kavramları kullanarak, çok boyutlu kültürel çoğulcu bir yapının temellerini atarken hukuki çoğulculuğu dışarıda bırakmıştır. Bunun sebeplerinden birisi kendi içinde paradoksal bir durum arz eden ulus-devlet mantığıyla evrensel insan hakları anlayışının mezcedilmesidir. Bu çalışmada Kymlicka'nın ele almaktan kaçındığı ancak aslında kendi modelinde de izleri bulunabilecek olan hukuki çoğulculuğun farklılıkların kendilerini ifade edebilmeleri bakımından görmezden gelinmez bir özgürlük ilkesi olup olmadığı incelenmiştir. Yöntem olarak Kymlicka'nın temel kavramları çerçevesinde olguları da içeren normatif bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çerçevede dokümantasyon tekniği kullanılarak ilgili literatürden istifade edilmiştir. Günümüzde göç hareketlerinin hız kesmediği, modern ulus-devletlerin kendi içinde çeşitlenme süreci yaşadığı ve küresel düzeyinde ilişkilerin arttığı bir süreç olmasına rağmen insanların birlikte yaşama şartlarının hukuki çoğulculuk boyutunun yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Ayrıca çalışma bu meseleye dair çözüm arayışına katkı sunması bakımından da dikkate değerdir**.** Söz konusu tartışmaların geldiği noktada insanların kendi "iyi hayat" anlayışlarını somut olarak gerçekleştirebilmeleri için gerekli özgürlük alanları veya uygulamaları, temelde onların kendi hukuk anlayışlarının uygulanmasıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu sebeple özgürlüğün karşılık bulabilmesi için farklı hukuk anlayışlarının vatandaşlık, azınlık ve yabancılık hukukuna yansıtılmalı, mevzuatın konusu haline getirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürcülük, Hukuki Çoğulculuk, Kymlicka, Kolektif Haklar, Özgürlük

GROUP RIGHTS FROM THE PERSPECTIVE OF CULTURAL AND LEGAL PLURALISM: AN EVALUATION IN THE CONTEXT OF WILL KYMLICKA

Assist. Prof. Dr. Saim ŞALLI
Karabük University, Department of Political Science and Public Administration, saimsalli@karabuk.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-6136-0590

Abstract

Multiculturalism debates are based on the search for a model of coexistence designed to ensure integration without assimilation. Will Kymlicka, one of the leading thinkers of this model, has defended the necessity of collective rights within the framework of the importance of culture from a liberal perspective. He accepts cultural differences as a legitimate source, bringing group rights into the public sphere according to the historical and social positions of collective units. In doing so, he uses concepts such as culture, ethnicity, and national minority to lay the foundations of a multi-dimensional cultural pluralistic structure, while excluding legal pluralism. One reason for this is the paradoxical blending of the nation-state logic with the understanding of universal human rights. This study examines whether legal pluralism, which Kymlicka avoids addressing but whose traces can be found in his model, constitutes an indispensable principle of freedom for differences to express themselves. The methodology adopted is a normative approach that includes facts within the framework of Kymlicka's fundamental concepts. In this context, documentation techniques have been used, drawing upon relevant literature. Despite the fact that migration movements continue unabated, modern nation-states are undergoing a process of diversification within themselves, and global relations are increasing, it is observed that the legal pluralism dimension of the conditions under which people live together is not sufficiently considered. Furthermore, this study is noteworthy for its contribution to the search for solutions to this issue. At the point where these discussions have arrived, it is seen that the necessary areas of freedom or practices for people to concretely realize their own understanding of a "good life" are fundamentally linked to the application of their own understanding of law. Therefore, in order for freedom to be realized, different understandings of law must be reflected in citizenship, minority, and foreign law, and made the subject of legislation.

Keywords: Multiculturalism, Legal Pluralism, Kymlicka, Group Rights, Freedom

GİRİŞ

Çağdaş gelişmeler popülist ve güç merkezli politikaların tercih edildiği bir döneme işaret ediyor olsa da her toplumun karşı karşıya olduğu farklılıklar sorununu ortadan kaldırmamıştır. Bu sorunu ortaya çıkaran birçok sebep olmakla beraber, siyasi modernliğin iç yapısıyla ilgili bir problemi olarak var olmaya devam ettiği görülmektedir. Bu bağlamda modern siyasetin tarihî oluşum aşamaları ve bugüne kadar gelen yapısal özelliklerinin dikkatlice irdelenmesi önem arz etmektedir. Çokkültürcülük akımı bu kronik duruma bir çözüm bulma arayışı çerçevesinde, farklılıklara kültür kavramı temelinde bir yaklaşımla kolektif haklar konusunu gündeme getirmiştir. Bu önemli bir gelişme ve açılım olmakla birlikte, konunun özgürlükler çerçevesinde ele alınması durumunda önemli eksikliklerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Çözüm yollarının tıkanmasının veya yeterince mesafe alınamamasının sebepleri, "geleneksel" modern ulus-devlet uygulamasının sürdürülmesiyle ilişkilendirilebilir. Bu noktada egemenlik yetkisi ve sekülerlik ilkesinin ön planda olan, tartışmaları kilitleyen dogmatik ve Batı merkezli bir yanlış değerlendirmeyle karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada bu minvaldeki tartışmalar ekseninde farklılıkların özgürlüğünü de ön planda tutmak suretiyle, kolektif haklar hukuki çoğulculuk çerçevesinde ele alınmaktadır.

1. FARKLILIKLARIN ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİNİN TARİHİ TEMELLERİNE DAİR

Antinomik bir şekilde modern dönemde özgürlüğün birey temelinde ortaya çıkışıyla beraber başka bir özgürlük problemi olan farklılıkların özgürlüğü kendini göstermiştir. Hukuki monizm, feodal dönemden modern döneme geçişi belirleyen bir gelişme olarak kolektif çeşitliliğin asimilasyonuna yol açmıştır. Bu özgürlük probleminin doğuşuyla ilgili başka parametreler de olmasına rağmen, bu çalışmada belirleyicilik vasfı daha ön planda olan modern egemenliğin tesisi ve siyasi alandaki sekülerleşme olmak üzere iki özelliğe dikkat çekilmiştir.

Modern egemenliğin tesisi noktasında 15. yüzyıldan itibaren yapılan tartışmalar (örneğin Padovalı Marsilius), Bodin ve Hobbes'un fikirlerinde belirli bir sistematiğe oturarak, tek hukuklu sosyal düzenin oluşumunda temel olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan toplum sözleşmesi kavramı ile birlikte egemenlik olgusu farklı bir düzeye doğru evrilmiştir. "İlahi hak doktrinine" karşı, egemenliğin bireylerden meydana gelen halkın iradesine ve rızasına dayalı olduğu düşüncesi savunulmuştur. Hobbes'ta topluluğun yasama dahil, egemenliğe dair haklarını yöneticiye (veya siyasi iktidara) devretmesi ile birlikte çoğulcu hukuk uygulamalarının meşruiyeti kalmamıştır. Zira toplum için yasa koyma yetkisi bütünüyle sadece egemene aittir ve bu nedenle tekildir (Hobbes, 2001, s. 135). Hobbes'tan farklı olarak Locke'un yaklaşımında hakların tamamı yöneticiye devredilmemiş ve özgürlüklerin korunabilmesi için parlamento (yasama) ile halkın iktidarda söz sahibi olması gerektiği kabul edilmiştir (Locke, 2016, s. 143). Kanunları oluşturan yasama sürecinin -ki halkın temsilcilerinden oluşur- toplum sözleşmesiyle birlikte halkın rızasına dayandığı varsayımı, hukukun tekil yapısını teyit ve tahkim etmiştir. Burada amaçlanan, elbette, bireylerin özgürlük, hayat ve mülkiyet hakkını güvence altına almaktır. Ama aynı zamanda tek bir siyasi topluluk altında herkesin eşit hukuk çerçevesinde aynılaştırılması söz konusudur.

Ulus-devletin toplumsal sözleşme anlayışından ortaya çıkan topluluk üzerine bina edilip edilmediği tartışmalı olmakla beraber, bu yeni yaklaşımdan etkilendiği açıktır. Bu anlayışı savunan liberal yaklaşımlar, bireyler bir tarafta ve devlet diğer tarafta olmak üzere iki ana unsur üzerinden yol çıkarak özgürlüğü anlamlandırmışlardır. Hukukun ve dolayısıyla anayasacılığın gelişimi bu hat üzerinde gerçekleşmiştir. Örneğin yine bu bağlamda Federalist Papers'ta da gücün tek bir elde toplanmaması için -ki bu özgürlükler için elzemdir- kuvvetler ayrılığı, federalizm ve kapsamlı cumhuriyet gibi mekanizmalar savunulmuş olmasına rağmen, birey merkezli, ama kurumsal özgürlük anlayışı burada da hâkim olmuştur (Hamilton vd., 2009, s. 48).

Siyasetin sekülerleşmesi süreci ise Machiavelli'nin *Prens* ve ondan da önce Padovalı Marsilius'un *Barışın Savunucusu* adlı eserinde önemli düşünsel ivme yakalamıştır. Machiavelli siyasette ahlak dışı yeni bir rasyonalite inşa ederken, Marsilius egemenliği ve dolayısıyla hukuku din dışı bir olguyla sınırlandırmaktadır. Ancak başka

bir sekülerleşme süreci de sadece din kurumu üzerinden değil de ahlakın hukuktan ayrılması üzerinden modern siyasi düzeninin temellerini inşa etmiştir. Ahlakın bireysel alanla, hukukun ise kamusal alanla ilgili olduğu anlayışı, 18. yüzyıldan itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Özellikle Kant'ta sistematik hâle gelen bu yaklaşıma göre insanlar "iyi hayat" anlayışlarını, sadece kendilerine tahsis edilen özel alan sınırları dahilinde gerçekleştirme hakkına sahiptirler (Kant, 1977a, ss. 336-338). Hukuk alanı ise, herkesin eşit olduğu bir boyuta tekabül etmesi nedeniyle, aynı siyasi birlik içerisinde çoklu hukuk düzenlerine onay veren veya imkân tanıyan bir durum olmaktan uzaklaşmıştır. Zira ona göre hukuk alanında rasyonel kriterler çerçevesinde herkesin onayladığı ve herkes için geçerli olan tek bir hukuk veya kurallar bütünü bulunması gerekmektedir.

Bu ayrışmanın aynı zamanda din ve siyaset ayrışmasını da kapsadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Devletlerin gerek egemenlik kavramı altında örgütlenmeleri, gerekse de seküler bir düzende yeniden yapılanmaları hukukun tek tipleşmesine ve herkes için eşit olarak uygulanmasına sebep olmuştur. Bu süreç ulus-devletin hukuki ayağını oluşturarak, farklılıkların kolektif düzeyde tanınmalarının önünü uzun bir süreliğine kapatmıştır.

2. KYMLICKA VE ÇOKKÜLTÜRCÜ ARAYIŞLAR

Çokkültürcülüğü ortaya çıkaran sebepler arasında en önemlileri, ulus-devletleşme sürecinde hukuk önünde eşit ve aynı olmaya zorlanan vatandaşlık ekseninde sürdürülen bütünleşme ve asimilasyon politikalarıdır. Modern ulus devletler entegrasyonlarını, büyük ölçüde tamamladıktan sonra (özellikle 1970'lerden sonra) vatandaşlık, birarada yaşama tarzı ve hukukun tek tipçi anlayışından uzaklaşarak farklı kültürlere karşı daha hoşgörülü bir tutum takınmışlardır.

Çokkültürcülüğün bir neticesi olarak "ülkede yerli olarak bulunanların" ve "ulus-devlet inşa edildikten sonra göç yoluyla intikal etmiş olanların", toplumun kurulu düzenini bozmamak kaydıyla kendi farklılıklarını ifade edebilecekleri şartların sağlanmasına yönelik politikalar üretilmiştir. Ancak burada özgürlüğün, sadece bireylere bahşedilen bir haklar bütünü olmaktan çıkması eğilimi doğmuş olmasına rağmen, topluluklara yönelik bir kendi iyi hayatını yaşama anlayışının bir tezahürü olarak genişletilmeye başlandığını söylemek zordur. Bu haklar temelde tek bir hukuk anlayışı, sekülerizm, ahlak-hukuk ayrımı ve bireylerin özgürlüğü, yani bireylerin "seçme bağlamı" (context of choice) (Kymlicka, 1998a, ss. 139-141) çerçevesinde ele alınmıştır.

Kymlicka da bu habitusun bir parçası olarak, kültürel çoğulculuk temelinde farklılıklara kendilerini ifade edebileceklerive varlıklarının özelliklerini yaşamalarına imkân tanıyacak grup hakları temelinde öneride bulunmaktadır. Ona göre bu haklar çoketniklilik, özel temsil ve özyönetimi içermektedir (Kymlicka, 1998b, ss. 223-229). Kymlicka azınlıklar için haklar teorisinde "özyönetim hakları" adı altında en geniş kapsamlı özerklik teklif etmektedir. Bu haklar esas itibarıyla belli bir topluluk düzeyine gelmiş kollektif yapıları ifade etmektedir (ulusal azınlıklar). Bu özerklik içerisinde ilgili topluluğa belirli kısıtlamalar dahilinde kendi hukukunu uygulama hakkı tanınmaktadır (eğitim, sağlık, güvenlik, vs.). Kymlicka, özyönetim uygulamasının bir modeli olarak federalizmi örnek göstermektedir (Kymlicka, 1998a, s. 62).

Kymlicka'ya göre özyönetim hakları, esasen azınlıkla ilgili olmakla birlikte, yerli bir topluluğun kültürel hakları açısından sahip olduğu imkânlarla ilgilidir. Söz konusu edilen bu haklar, büyük ölçüde belirli tarihî ve sosyal şartlara bağlı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Kanada federalizmi ekseninde ele alınan özyönetim haklarında Quebec'lilere eğitim ve kültür konuları da dahil birçok alanda yetkiler tanınmıştır. Her federal sistemde olduğu gibi burada da çokhukuklu diyebileceğimiz bir yapının bulunduğunu söylemek mümkün değildir.

Öte yandan özyönetim hakkının belirli bir coğrafyada yaşayan belirli bir sayıda gruba verilmesi, farklı tarihî örnekler ele alındığında yeniden değerlendirmeyi gerektirir. Burada azınlık grubunun bir yönetim birimi olarak ele alınmadığı anlaşılmaktadır. Ancak böyle bir yaklaşım bu özelliklere sahip olmayan diğer farklı kültür, din ve etnisitelerin kendi "iyi hayat" anlayışlarını hayata geçirmesi açısından tartışmalı hâle gelmektedir. Dolayısıyla çoketniklilik hakları kapsamında yer alan gruplar da, içinde bulundukları toplulukta azınlık olarak

Tocqueville'nin kavramsallaştırmasıyla "çoğunluğun tiranlığına" maruz kalabilmektedirler. Bu soruna farklı bir boyutta da olsa 18. yüzyılda Kant da dikkat çekmiştir: Bireylerin razı olmadığı hukuka uymalarının zorunlu olmadığını ifade ederek (Kant, 1977b, s. 162), bir arada yaşamanın (veya hukuk anlayışının) daha demokratik ve özgürlükçü yorumunu ortaya koymuştur.

Bir liberal ve belirli bir tarihî-sosyal şartların taşıyıcısı olarak Kymlicka liberal hak ve özgürlüklerin evrenselliğini kabul etmiş bir düşünürdür. Bu nedenle bu hakları da bireylerin özgürlüklerini güçlendiren açılımlar olarak değerlendirmiştir. Kymlicka, bireylerin seçimlerinde etkili olan kültürel formu "toplumsallık kültürü" olarak tanımlamaktadır (Kymlicka, 1998a, s. 130). Çünkü ona göre kültür, uygulamaların irili ufaklı bütün görünümleriyle ilgili bir kullanıma sahiptir. "Toplumsallık kültürü" ise Kymlicka tarafından bireyin faaliyetlerinde ona anlamlı bir hayat tarzını mümkün kılan bütün olarak değerlendirilmektedir. O, kültürü insanın hayatında seçim yaparken kendisine alternatifler sunan bir kaynak olarak görmektedir (Parekh, 2002, s. 129). Kültürel hakların verilmesi de bu sebeple önem arz etmektedir. Ancak burada özgürlüğün, bireye ve onun seçimlerine indirgenmesi söz konusudur. Liberal bir özgürlük tanımı olarak bir anlam ifade etmekle birlikte, bu yaklaşımın başka özgürlük anlayışlarını dikkate almadığı anlaşılmaktadır.

Hukuki çoğulculuğun önde gelen düşünürlerinden biri olan Santi Romano hukukun devletle özdeş olmadığını, aksine her kurumsal yapının kendi hukukuna sahip olduğunu belirtmiştir (Romano, 2017, s. 50). Elbette Romano, kendine özgü bir hukuka sahip olan kurumları çok geniş bir şekilde ele almış ve neredeyse bütün örgütlü grupları -ki bunlar dernek, sendika ve dinî cemaatleri de kapsamaktadır- bu çerçevede değerlendirmiştir. Ancak burada önemli olan nokta hukukun siyasi iktidarın tekelinde olmayan bir özelliğe sahip olması ve bu bağlamda farklılıkların kendilerini gerçekleştirmeleri için hukuki özgürlüğe sahip olmaları gerektiğidir. Örneğin Hegel'de özgürlük, toplumsal kurumlar içinde açığa çıkan bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda hukuk, kişinin öznel iyi hayat anlayışını gerçekleştirme alanı olmasa da özgürlüğün nesneleşmiş şekli olan "ahlaki düzen"in (Sittlichkeit) bir durağı olarak aklın somutlaşması şeklinde kolektif bir bütün içinde açığa çıkmaktadır. Ancak Hegel'de bu kolektif bütün, ulus anlamında tek bir topluluğu ifade etmekte ve dolayısıyla tek hukuklu bir yapı savunulmaktadır. Buna rağmen Hegel'in bu yaklaşımın hukukun etik ve toplu iyi anlayışıyla bağlantısını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Hukuki çoğulculuğa niçin ihtiyaç duyulduğu ve dolayısıyla herkesin hakkı olan kendi iyi hayat anlayışıyla ilgili tartışmalara günümüzden somut bir örnek verilecek olursa; Belçika'da 2023 yılında kabul edilen ilk ve orta öğretimde zorunlu cinsel eğitim yasası, cinsel sapmalar konusunda da pozitif bilgilendirme yapması sebebiyle Katolik ve Müslüman veliler tarafından kendi değerlerine aykırı olduğu gerekçesiyle protesto edilmesi gündeme getirilebilir. Bu örnek, bir bakıma Müslüman veliler açısından nesillerin korunması hakkı ile çelişen bir durum olarak da değerlendirilebilir (Uludağ, 1989, ss. 157-158). Dolayısıyla burada söz konusu olan farklı bir hukuk anlayışının zorla kabul ettirilmesidir. Çünkü gruplara, kendi iyi hayat kabullerinin ilke ve değerlerine dayalı hukuk anlayışları doğrultusunda bir kolektif hak zemini oluşturulması, özgürlükler açısından gerekli görünmektedir.

4. SONUÇ

Modern dönemde ortaya çıkmış kavram ve kurumlar çerçevesinde farklılık sorununun veya daha doğru bir ifade ile bir arada yaşama imkânının sağlıklı bir şekilde bir sonuca ulaşamadığıyla ilgili kanaatler burada önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde, göçmenlere bazı alanlarda tanınan çok hukuklu hakların kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada egemenlik, sekülerleşme, vatandaşlık gibi kavramlar yeniden gözden geçirilmelidir. Zira bu kavramların evrensel olarak kabul edilmeleri ve bu olguların tektipçi uygulamaları; hem özgürlüklerin hem de farklılıkların belirli kısıtlamalarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla "iyi hayat" anlayışının birey değil, aksine topluluk boyutunda ele alınmasının gerekliliği tekrar önem kazanmaktadır.

Öte yandan çokkültürlülük veya çokhukukluluk bağlamında ortaya konulan kavram ve ilkeler de tekrar ele alınmalıdır. Özellikle kültür kavramı yeniden değerlendirilerek alternatif kavramlar belirlenmelidir. Zira kültür, sekülerleşme sürecinin bir ürünü olarak seküler siyasi düzenlerin ilke ve değerlerini kapsamaktadır. Bunun yanında "din" kavramı, bu eksende yeniden gündeme alınmalıdır. Kymlicka'nın "seçim bağlamı" çerçevesinde kullandığı anlamda kültür, bir bakıma Hegel'in "ahlaki düzen" (Sittlichkeit) kavramını da hatırlatmaktadır. Ahlakın toplumsal olarak tezahür ettiği alan anlamında kullanılan bu kavram esas alındığında, insanların iyi hayat anlayışını oluşturan köklerin ahlaka ve daha derinlerde ise belirli din anlayışına dayandığı söylenebilir.

Muhakkak her sosyo-politik modelde olduğu gibi, hukuki çoğulculuk modelinde de muhtemel eksiklikler bulunmaktadır. Ancak tecrübe edildikçe bu modelin, farklılıklara dayalı özgürlüklerin gerçekleşmesi açısından kendisini geliştirme potansiyeli açığa çıkacaktır.

KAYNAKLAR

Hamilton, A., Madison, J., & Jay, J. (2009). *The Federalist Papers* (I. Shapiro, Ed.). Yale University Press.

Hobbes, T. (2001). *Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (S. Lim, Çev.; 3. bs.). Yapı Kredi Yayınları.

Kant, I. (1977a). *Die Metaphysik der Sitten: VIII*. Suhrkamp Verlag.

Kant, I. (1977b). *Über den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*. Suhrkamp Verlag.

Kymlicka, W. (1998a). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Kymlicka, W. (1998b). Kanada'da Grup Ayrımlaşmalı Üç Yurttaşlık Biçimi (Z. Gürata & C. Gürsel, Çev.). İçinde S. Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (ss. 220-243). Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi.

Locke, J. (2016). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* (F. Bakırcı, Çev.; 3. bs.). Eksi Kitaplar.

Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori* (B. Tanrıseven, Çev.). Phoenix Yayınevi.

Romano, S. (2017). *The Legal Order* (M. Croce, Çev.). Routledge.

Uludağ, S. (1989). *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti* (2. bs.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

STABLECOİNLERİN FİNANSAL SİSTEMDEKİ FIRSATLARI VE TEHDİTLERİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Prof. Dr. Faruk DAYI 1/ Mercan ALIŞIK 2
1 Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fdayi@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-0903-1500
2 Kastamonu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, mercanarkan52@gmail.com, ORCID: 0009-0005-9551-3419

Özet

Paranın dijital dönüşümüyle birlikte kripto varlık piyasalarında gözlemlenen yüksek volatiliteye alternatif bir çözüm olarak ortaya çıkan stablecoinler; fiyat istikrarı, yüksek likidite, hızlı işlem imkânı ve düşük maliyet avantajları sayesinde merkeziyetsiz finans (DeFi) ekosisteminin önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Bu önemle, çalışmada dijitalleşen finansal sistem içerisindeki stablecoinler tanımlanmış ve bu varlıkların finansal sistem üzerindeki potansiyel fırsatları ve tehditleri kavramsal bir çerçevede değerlendirilmiştir. Araştırmada akademik çalışmaların yanı sıra IMF ve FSB gibi uluslararası kuruluşların raporları ile güncel ikincil verilerden yararlanılmıştır. 2018–2025 yılları arasında yayımlanan ve stablecoinlerin finansal etkilerini analiz eden çalışmalarda incelenmiştir. Elde edilen bulgular, stablecoin piyasasının kısa sürede önemli bir büyüme kaydederek yaklaşık 125 milyar dolardan 255 milyar dolara ulaştığını ve 2025 yılı itibarıyla 300 milyar dolar seviyesine yaklaştığını göstermektedir. Özellikle Türkiye gibi makroekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyonun yaşandığı ekonomilerde stablecoinlerin değer koruma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkiye, GSYİH'sinin %4,3'üne karşılık gelen stablecoin alımıyla dünya genelinde ilk sırada yer almaktadır. Bu durum, stablecoinlerin enflasyonist ortamlarda "dijital dolarlaşma" aracı olarak önemli bir işlev üstlendiğine işaret etmektedir. Piyasa lideri Tether'in yüksek işlem hacmi bu varlıkların finansal sistemde likidite sağlayıcı rolünü desteklemektedir. Bununla birlikte, stablecoinler çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Yeterli teminata sahip olmayan stablecoinler yatırımcı güvenini zedeleyebilmekte; TerraUSD örneğinde görüldüğü üzere sabit değerini kaybetme (peg kırılması) ve likidite sorunları ciddi piyasa dalgalanmalarına yol açabilmektedir. Bu çerçevede stablecoinlerin finansal sistem açısından hem fırsatlar hem de tehditler barındıran çift yönlü araçlar olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, stablecoinlerin sürdürülebilir ve güvenli bir şekilde finansal sistemde yer alabilmesi için uluslararası düzeyde dengeli, şeffaf ve etkin bir düzenleyici çerçevenin oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Teknoloji, Stablecoin, Finansal Sistem, DeFi, Kripto Varlıklar

A CONCEPTUAL EXAMINATION OF THE OPPORTUNITIES AND THREATS OF STABLECOINS IN THE FINANCIAL SYSTEM

Prof. Dr. Faruk DAYI 1/ Mercan ALIŞIK 2

1 Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, fdayi@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0009-0003-0903-1500

2 Kastamonu University, Graduate Education Institute, Department of Business Administration, Master's Student, mercanarkan52@gmail.com, ORCID: 0009-0005-9551-3419

Abstract

Emerging as an alternative solution to the high volatility observed in cryptocurrency markets with the digital transformation of money, stablecoins have become a significant component of the decentralized finance (DeFi) ecosystem thanks to their advantages of price stability, high liquidity, fast transaction speeds, and low costs. Given this importance, this study defines stablecoins within the digitalized financial system and evaluates their potential opportunities and threats to the financial system within a conceptual framework. The research utilizes academic studies, reports from international organizations such as the IMF and FSB, and current secondary data. Studies published between 2018 and 2025 analyzing the financial impact of stablecoins were examined. The findings show that the stablecoin market has experienced significant growth over a short period, rising from approximately $125 billion to $255 billion, and is projected to reach $300 billion by 2025. In particular, stablecoins are used as a store of value in economies experiencing macroeconomic instability and high inflation, such as Türkiye. Türkiye ranks first globally in stablecoin purchases, equivalent to 4.3% of its GDP. This indicates that stablecoins play a significant role as a tool for "digital dollarization" in inflationary environments. The high trading volume of market leader Tether supports their role as liquidity providers in the financial system. However, stablecoins also carry various risks. Stablecoins lacking sufficient collateral can undermine investor confidence; as seen with TerraUSD, peg losses and liquidity issues can lead to significant market fluctuations. In this context, stablecoins are considered dual-purpose instruments that both offer opportunities and pose threats to the financial system. In conclusion, establishing a balanced, transparent, and effective international regulatory framework is crucial for the sustainable and secure integration of stablecoins into the financial system.

Keywords: Financial Technology, Stablecoin, Financial System, DeFi, Cryptocurrency

GİRİŞ

Paranın ortaya çıktığı dönemden itibaren belirli fonksiyonlara sahip olduğu görülmektedir. Para, değişim aracı olarak yaşanabilecek fiyat dalgalanmalarına karşı dayanıklı, belirli bir değer ifade eden ve bir ülke sınırları içerisinde değil uluslararası konvertibiliteye sahip bir yatırım aracı olarak kullanılabilmesi gerekir (Yalçıner, 2012, s. 18-19). İçinde bulunduğumuz dönem için de para kavramının aynı nitelikleri ve özellikleri sağlaması beklenmektedir. Ancak teknolojik gelişmelerin hızla yayılması finansal sistemler üzerinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Bu nedenle para, artık yalnızca bir değişim aracı olmaktan çıkarak her alanda kullanılan çok işlevsel bir değer haline gelmiştir. Geleneksel olarak değişim aracı işlevi gören para, günümüzde para kazanmak için dahi stoklanan bir değere dönüşmüştür. Böylece para, yaşadığı dönüşüm sonucunda sağladığı kolaylıkların yanı sıra belirli amaçlara hizmet eden bir yapıya bürünmüştür (Koç, 2020, s. 199). Bu dönüşüm, dijitalleşme süreciyle birlikte yeni para türlerinin ortaya çıkmasına ve geleneksel para anlayışının yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır.

Paranın değişim süreci, teknolojik gelişmelerin devam etmesiyle birlikte her geçen gün üzerine eklenerek sürmüş; özellikle son yıllarda sıklıkla duyulan dijitalleşme kavramı, beraberinde dijital paralar, akıllı sözleşmeler ve blokzincir teknolojileri gibi birçok kavramı ortaya çıkarmıştır. İlk dijital para olan Bitcoin'in ortaya çıkışı ile bu dönüşüm süreci daha da hız kazanmıştır. Dijital varlıkların yaygınlaşmasının ardından, geleneksel finans sistemleri de kurumların merkezi bir güç altında tekelleştiği düşüncesiyle irdelenmiş ve bu değişim sürecine dahil edilmiştir (Parlar, 2022, s. 166). Bu kapsamda tartışılan konulardan biri de güvenlik sorunu olmuştur. Blokzincir teknolojisi sayesinde aracı kurumlara gerek kalmadan bir hesaptan başka bir hesaba doğrudan para aktarımı mümkün hale gelmiştir. Üstelik sadece para transferi değil, borç alma ve verme işlemleri de blokzincir sistemine entegre edilmiştir (Bektaş, 2023, s. 124). Tüm bu gelişmeler, finansal sistemde güven, hız ve istikrarın aynı anda sağlanabileceği yeni araçların arayışını gündeme getirmiştir.

Önceden riskli işlemler yapan yatırımcılar, gelecekte satın alacakları veya satacakları varlıkların fiyatlarında meydana gelebilecek dalgalanmalardan korunmak amacıyla "hedgers" (risk sıfırlayıcılar) olarak adlandırılan kişi veya kurumlarla çalışmaktaydı (Ceylan, 2002, s. 421). Günümüzde ise kripto varlıkların yaşamın her alanında kullanılmaya başlandığı, teknolojik olarak son derece gelişmiş bir dönemde, diğer kripto varlıkların değişken yapısına alternatif olarak stablecoinler ortaya çıkmıştır. Fiyat istikrarı ve güvenilirliği ile değer koruyan stablecoinler, bir kişi veya kurumla çalışmadan yatırımcının işlem yapabilmesine olanak tanıyan bir sistem üzerine kurulmuştur. Bu özellikleriyle stablecoinler hem geleneksel finansın güven unsurunu hem de kripto varlıkların esnekliğini bir araya getirerek finansal sistemde yeni bir denge unsuru haline gelmiştir. Stablecoinlerin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan para politikalarının etkinliği, sermaye hareketleri ve finansal istikrarlar üzerindeki olası etkileri, bu kavramın üzerinde daha çok durulmasına neden olmuştur (Lyons & Viswanath-Natraj, 2023; International Monetary Fund, 2021).

Bu çalışmanın ilk bölümünde stablecoin kavramı açıklanmıştır. İkinci bölümde stablecoin türleri ve işleyiş sistemi verilmiştir. Üçüncü bölümde stablecoinlerin dünyada ve Türkiye'de kullanımına değinilmiştir. Dördüncü kısımda stablecoinlerin finansal sistem üzerindeki potansiyel tehditleri ve fırsatları incelenmiştir. Böylece çalışmada stablecoinlerin ekonomik sisteme etkileri değerlendirilerek literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1. STABLECOIN KAVRAMI

Dijitalleşmenin hız kazanması ve kripto varlıkların ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel finansal sistemler, merkeziyetsiz finans (DeFi) anlayışına doğru evrilmektedir. Merkeziyetsiz finans sistemlerinde kullanılan blokzincir teknolojisi ile sağlanan şeffaflık ve güvenilirlik anlayışı, kripto varlık piyasalarına olan ilginin de artmasına neden olmaktadır. Ancak kripto varlık piyasadaki fiyat istikrarsızlığı yatırımcılar için önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Bu durum, piyasalardaki fiyat istikrarını koruyabilecek yeni finansal araçların

geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle stablecoinler finansal sistemde önemli bir yenilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, stablecoinlerin mekanizmalarının ve diğer kripto varlıklardan ayrıştığı noktaların doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi için, yatırımcıların kripto varlıkların çalışma mekanizmasına hâkim olması gerekmektedir. Bu yeni varlık sınıfının dayandığı teknolojik altyapının anlaşılması, yatırımcıların daha bilinçli ve doğru kararlar alabilmeleri için temel bir ön koşul niteliği taşımaktadır (Şahin, 2019, s. 72). Aksi takdirde, bu varlıkların temel işlevi olan fiyat istikrarı sağlama özelliği işlevini yitirebilir ve bu durum sistem içindeki rolünü de zayıflatabilir. Bu çerçevede stablecoinler, değeri itibari para birimlerine, emtialara, başka bir kripto varlığa veya bir algoritmaya sabitlenmiş dijital varlıklardır. Bu özellikleri sayesinde, kripto varlık piyasasında sık görülen fiyat volatilitesine karşı bir denge unsuru olarak kullanılmaktadır (Lyons & Viswanath-Natraj, 2023, s. 1). Stablecoinler ayrıca merkeziyetsiz finans platformlarında yaygın bir şekilde kullanılmakta, DEX (Decentralized Exchange – merkezi olmayan borsalar) ve akıllı sözleşmeler gibi uygulamalarda da önemli rol oynamaktadır. Bu yaygın kullanım, stablecoinlerin geleneksel finans sistemlerini dönüştürmesine ve finansal yapılara yeni bir boyut kazandırmasına olanak tanımaktadır. Kripto piyasalarındaki en popüler stablecoinlerden bazıları Tether (USDT), DAI ve USDC'dir (Bektaş, 2023, s. 131).

Stablecoinlerin sahip olduğu bazı temel özellikler vardır. Bunlardan ilki fiyatlarının istikrarlı olmasıdır. Stablecoinler, endeksli olduğu varlığın değerini yansıtır ve belirli bir aralıkta hareket ederek piyasalardaki oynaklığa rağmen piyasadaki dalgalanmalardan etkilenmemektedir. Bu sabitlik, genellikle rezervler veya algoritmalar yardımıyla desteklenerek korunmaktadır. Bu özellik sayesinde hem bireysel hem de işletmeler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. İkinci olarak, kripto varlıklar yapılan işlemlerde daha düşük maliyetlerle hızlı transfer avantajı sağlamaktadır. Bu sebeple, özellikle uluslararası para transferleri için geleneksel finans sistemlerine göre daha hızlı ve ekonomik bir alternatif olarak görülmektedir. Üçüncü olarak, kripto dünyasında çeşitli alanlarda kullanılabilir olmasıdır. Özellikle, kripto ticaretinde yatırımcıların dijital varlıklarını daha stabil bir varlıkla koruyarak değerlerini sabitlemelerine olanak tanır. Stablecoinler düşük volatilite yapıları nedeniyle diğer kripto varlıklara kıyasla daha güvenli bir alternatif olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda akıllı sözleşmeler, ödeme işlemleri, borç alıp verme işlemleri, faiz işlemleri ve diğer kripto finansal işlemlerinde de önemli bir rol oynamaktadır (Bithero, 2024). Son olarak, stablecoinlerin yönetim yapısı da önemli bir unsurdur. Birçok stablecoin merkeziyetsiz bir yönetişim modeline sahipken, bazıları belirli bir kuruluş veya otorite tarafından yönetilmekte ya da denetlenmektedir (International Monetary Fund, 2022, s. 17-18).

Stablecoinler, her ne kadar belirli ölçüde kontrol edilebilir yapıda olsalar da, kripto varlıklar gibi borsada alınıp satılabildikleri için bir çeşit kripto varlık çeşidi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bunların kullanım amacı sadece fiyat dalgalanmalarını engellemek değildir. Aynı zamanda merkezi olmayan sistemlerdeki işleyişin yavaşlığından ve sürekli artan maliyetlerden kaynaklanan sorunların da engellenmesini sağlamaktır (KPMG, 2023, s. 34-35).

2. STABLECOIN TÜRLERİ

Bu kısımda stablecoin türlerinden "İtibari Para Teminatlı Stablecoinler", "Kripto Para Birimiyle Teminatlandırılmış Stablecoinler", "Emtia Teminatlı Stablecoinler" ve "Algoritmik Stablecoinler" açıklanmıştır.

2.1. İtibari Para Teminatlı (Fiat-Teminatlı) Stablecoinler

Fiziksel paralar ve bankalardaki dijital varlıklarla oluşturulan fiyat teminatlı stablecoinler 1:1 oranında endekslenerek teminatlandırılır. 5$'lık stablecoinin fiyatı rezerve edilmiş 5$ değerinde itibari bir varlığa eşittir. ABD doları (USD), EUR ve JPY para birimlerine endekslenen stablecoinler bunlara örnek olarak verilebilir. Bunlar gerçek parayla desteklendiğinden ve uygulama ve kullanım açısından en basit türleri olduklarından en çok tercih edilen stablecoin türleridir. En çok tercih edilmesinin bir diğer nedeni, hükümetin fiyatların istikrarını koruyacağını garanti etmesidir. Merkezi olan bu yapı bazı kesimlerce bir avantaj olarak görülse de, diğer kesimler

için dezavantaj oluşturabilmektedir. Bu yapının varlığı, kripto varlıkların doğasına uygun olmayıp, bazı güvenlik açıklarından kaynaklı olumsuzlukları ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, merkezi sistemin iflas etmesine ve tüm sistemin çökmesine neden olabilmektedir (Memon, 2024).

İtibarı para teminatlı, diğer bir ifadeyle fiyat teminatlı stablecoin sisteminin işleyişini gösteren diyagram Şekil 1'de verilmiştir (Memon, 2024).

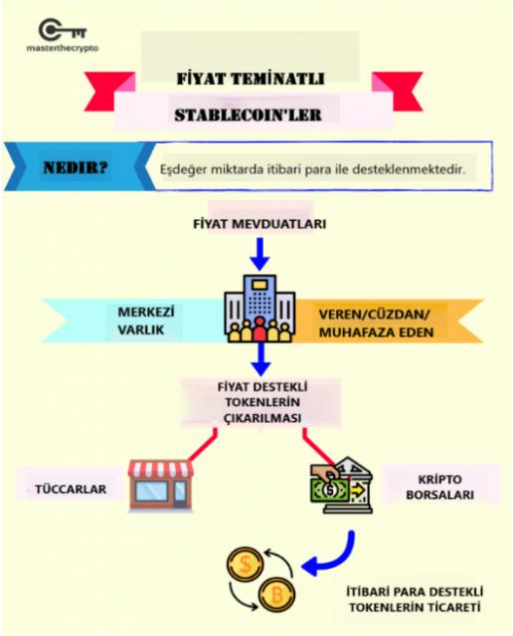

Şekil 1. İtibari Para Teminatlı Stablecoin Sisteminin İşleyiş Diyagramı

Bu sistemde stablecoinler, değerlerini genellikle itibari para birimleri, devlet tahvilleri veya altın gibi likit varlıklara sabitleyen bir ihraç mekanizmasıyla çalışmaktadır. Bu sistemde işleyiş, yatırımcının merkezi bir ihraççı kuruma belirli bir itibari para aktarması ve karşılığında blok zincir ağındaki dijital cüzdanına eşdeğer stablecoin tanımlanması esasına dayanır. Dolaşıma giren bu dijital varlıklar, kripto para borsalarında serbestçe işlem görerek likidite sağlar. Bu da sistemin sürdürülebilirliği, ihraççı kurumun rezervleri ile dijital arz arasındaki dengenin korunmasına bağlıdır. Yatırımcıların cüzdanlarındaki stablecoini nakde dönüştürmek istemesi durumunda ise "itfa" (geri ödeme) süreci devreye girer. Bu süreçte dijital varlık ihraççıya iade edilir ve karşılığı olan itibari para tutarı kullanıcının banka hesabına transfer edilerek varlığın yaşam döngüsü tamamlanmış olur. Bu işleyiş mekanizmasının güncel finansal sistemdeki en belirgin örnekleri ABD dolarına sabitlenmiş ve merkezi bir yapıda faaliyet gösteren Tether (USDT), USD Coin (USDC) ve Binance USD'dir (BUSD) (Shah & Bahri, 2023, s. 3).

2.2. Kripto Para Birimiyle Teminatlandırılmış Stablecoinler

Kripto para birimi ile teminatlandırılmış stablecoinler, genellikle Bitcoin (BTC) ve Ether (ETH) gibi popüler kripto varlık rezervlerine endekslenerek akıllı sözleşmelerle değerlerini korumaktadır. MakerDAO tarafından desteklenen DAI kripto destekli stablecoinlere örnek olarak verilebilir. Bu stablecoinler tek bir kripto varlık üzerine endekslenebileceği gibi, riski bölüşüp birden fazla kripto varlık üzerine de endekslenebilmektedir. En yaygın kullanım biçimi akıllı sözleşmelere yatırılması ve sabit bir oran oluşturulmasıdır. Bu varlıkların saklanması ve transferleri blokzincir teknolojisi ile yapıldığı için diğerlerine oranla daha hızlı gerçekleşmektedir. Transfer ve tasfiye süreci değil, tüm süreçler blokzincir teknolojisi ile şeffaf bir şekilde kaydedilmektedir (Memon, 2024).

Kripto para birimiyle teminatlandırılmış stablecoin sisteminin işleyişini gösteren diyagram Şekil 2'de verilmiştir (Memon, 2024).

Şekil 2. Kripto Para Birimiyle Teminatlandırılmış Stablecoin Sisteminin İşleyiş Diyagramı

Bu tür stablecoinlerin çalışma prensibi, teminat olarak gösterilen kripto varlıkların merkezi bir otorite yerine akıllı sözleşmeler aracılığıyla otomatik olarak yönetilmesi esasına dayanır. Kripto teminatlı stablecoinler, yatırımcıların belirli miktarda kripto varlığı bir akıllı sözleşme hesabına yatırmaları karşılığında stablecoin almalarını sağlayan bir yapıya sahiptir. Bu modelde, stablecoinlerin değeri yatırımcıların yatırdığı kripto teminatının değerine bağlıdır. Ancak kripto varlıklarının yüksek fiyat oynaklığı nedeniyle, alınan stablecoin miktarı yatırılan kripto varlığın değerine kıyasla oldukça düşük bir oranla verilir (Zhang ve diğerleri, 2019, s. 8).

2.3. Emtia Teminatlı Stablecoinler

Emtia piyasaları denildiğinde akla petrol, doğal gaz, altın, gümüş, buğday, şeker gibi ürünlerin alınıp satıldığı piyasalar gelmektedir. Emtia teminatlı stablecoinler yapısı gereği fiyat teminatlı stablecoinlere benzemektedir. Emtia teminatlı stablecoinlerin fiyat teminatlı stablecoinlerden farkı, fiziki paralar ile değil, emtia piyasalarında alınıp satılan kıymetli metaller, petrol ve doğal gaz gibi varlıklara teminatlandırılmasıdır. Örneğin Venezuela'ya ait Petro (PTR), petrole endekslenmiş kripto varlık olarak bilinmektedir (Paxful Team, 2021). Venezuela, ABD yaptırımlarının etkilerini azaltmak amacıyla petrole dayalı ve devlet destekli Petro adlı kripto varlığını 20 Şubat 2018 tarihinde ihraç etmiş; ancak söz konusu proje 15 Ocak 2024 tarihinde sona erdirilerek piyasadan kaldırılmıştır (Wikipedia, 2026; Singh & Mishra, 2024).

2024 yılında emtia teminatlı stablecoinler altın, petrol ve buğday gibi emtialar ile korunduklarından gerçek dünya varlık (Real World Assets-RWA) coinleridir. Fiyatlar bu emtia varlıklarına endeksli olup enflasyona karşı koruma sağlamaktadır. Herhangi bir fiziksel alışveriş yapmadan emtia sahibi olma fırsatı sunmaktadır. Emtia teminatlı stablecoinler emtia endeksli olduğu için ihraççılar stablecoinlerinin korunduğunu ispatlamak için düzenli kontrol ve denetimler yaparak güven oluşturmaları gerekmektedir (Serdar, 2024).

Emtia teminatlı stablecoin sisteminin işleyişini gösteren diyagram Şekil 3'te verilmiştir (Memon, 2024).

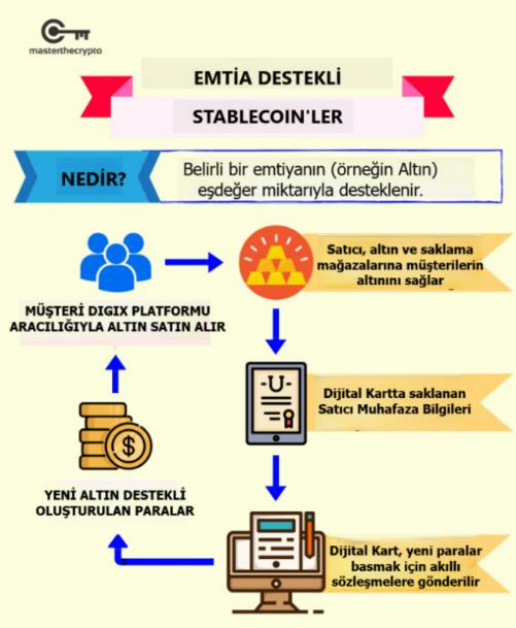

Şekil 3. Emtia Teminatlı Stablecoin Sisteminin İşleyiş Diyagramı

Bu sistemde, stablecoinin değeri belirli bir emtia rezervine 1/1 oranında sabitlenir. Bu emtia varlığı çoğunlukla altındır. Sistem içerisinde ihraç edilen her bir stablecoin, rezervde tutulan karşılık gelen miktardaki emtiayı temsil eder. Digix Gold (DGX), emtia teminatlı stablecoinlerin en iyi örneğidir. Denetime tabi tutulan fiziki altınlarla desteklendiği ve somut olarak Singapur'da bir kasada muhafaza edilmektedir. En önemli avantajı ise altının piyasa fiyatına bağlı olması ve istendiği zaman geri alınabilir olmasıdır (Kuznetsov, 2019, s. 60).

2.4. Algoritmik Stablecoinler

Algoritmik stablecoinler fiziki, dijital veya emtia varlıklar tarafından desteklenmeyen, algoritma ve akıllı sözleşmelerle değeri belirlenen kripto varlıklardır. Algoritmik stablecoinler algoritma ve akıllı sözleşmelerle arz edilmektedir. Akıllı sözleşmeler stablecoinlerin arzını belirleyerek arz-talep dengesini kurmakta, piyasada arz ve talebin dengesini oluşturarak fiyat istikrarının korunmasına katkı sağlamaktadır. Gerekli olduğunda algoritmayı desteklemek için yeni bir kripto varlık da oluşturulabilmektedir (Bilgi Platformu BtcTürk, 2024).

Algoritmik stablecoinler üç ana model üzerinde çalışmaktadır. Bu modellerden ilki Rebase modelidir. Bu modelde dolaşımdaki dijital varlığın değerini korumak için arz artırılabilir veya azaltılabilir. İkinci model Seigniorage modelidir. Senyoraj modeli olarak da bilinmektedir. Dolaşımdaki dijital varlığın herhangi bir nedenle gerçekleşen sapmadan kaynaklı olarak değerini korumak için ikinci bir kripto varlığa ihtiyaç duyulmaktadır. Bu iki varlık arasında arbitraj denge unsurunu sağlamaktadır. Böylece yerel kripto para birimiyle sabitlik korunmaya çalışılır. Üçüncü ve son model ise Fractional modelidir. Birinci ve ikinci modelin harmanlanmış hâlidir. Bu modelde stablecoinler rezerv varlıklarla ve akıllı sözleşmelerle desteklenmektedir (Bilgi Platformu BtcTürk, 2024). Bu modelin diğer türlere göre daha riskli olduğu bilinmektedir. Algoritmik stablecoinlerin tehlikeli yapısının bir kanıtı olarak da 2022 yılında yaşanan algoritmik model aracılığıyla LUNA ve UST varlıklarına sabitlenmiş TerraUSD (UST) projesinin çöküşü gösterilmektedir (Briola ve diğerleri, 2023, s. 1). Terra Luna krizini gösteren günlük verilerin grafiği Şekil 4'te verilmiştir (Binance, 2026).

Şekil 4. Terra Luna Çöküş Grafiği

TerraUSD, ABD dolarına sabitlenmiş olup değerini LUNA adlı serbest dalgalanan bir kripto para birimiyle arbitraj mekanizmaları aracılığıyla dengelemeyi amaçlayan algoritmik bir yapıya sahiptir (Anadu ve diğerleri, 2023, s. 7). Terra ve LUNA ekosistemi, Bitcoin ve Ethereum'dan sonra gelen üçüncü büyük kripto varlık ekosistemini oluşturmaktadır. TerraUSD, çöküş öncesinde 50 milyar doların üzerinde piyasa değerine ulaşmış ve günlük 1 milyon işlem hacmine sahip olmuştur (Liu, Makarov, & Schoar, 2023, s. 1). Ancak Mayıs 2022'de TerraUSD (UST) stablecoin'i ile bağlantılı Terra (LUNA) token'ında yaşanan çöküş, yaklaşık 60 milyar dolarlık bir ekosistemi ortadan kaldırmış ve kripto varlık piyasalarında önemli bir dışsal şok yaratmıştır (Blasis ve diğerleri, 2023, s. 2).

3. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE STABLECOIN KULLANIMI

Stablecoinlerin son yıllarda dijital varlık piyasalarında gösterdiği büyüme dikkat çekmektedir. Stablecoin piyasasının toplam değeri iki yıldan kısa sürede yaklaşık 125 milyar ABD dolarından, 255 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bunun yanı sıra aktif stablecoin sayısı 2024 yılında yaklaşık 60 iken, bu sayı 2025 yılı itibarıyla 170'in üzerine çıkmıştır. 2025 yılı sonu itibarıyla piyasa değeri 300 milyar dolara ulaşmıştır (Aldasoro ve diğerleri, 2025, s. 2). Uluslararası kuruluşların yayımladığı raporlar incelendiğinde, stablecoin varlıklarının piyasa payının önemli ölçüde arttığı belirtilmiştir.

Bununla birlikte, bu geniş payın stablecoin türleri arasında eşit dağılmadığı, bazı türlerin piyasada daha baskın olduğu anlaşılmaktadır. Güncel verilere göre stablecoin piyasasında en yüksek paya sahip varlık itibari para teminatlı stablecoinler türüne ait Tether (USDT)'dir. 1 USDT'nin değeri yaklaşık olarak 1 ABD dolarına sabitlenmiştir. Böylelikle kripto varlık borsalarında işlemler genel olarak Tether (USDT) işlem çiftleri üzerinden yürütülmektedir. Yatırımcılar, ellerindeki USDT'yi ABD dolarına çevirmek istediklerinde ise USD/USDT işlem çifti üzerinden dönüştürebilmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2022, s. 43). Tether'in piyasadaki payı ise toplam stablecoin piyasasının %58–60'ını oluşturmaktadır ve piyasa değeri yaklaşık olarak 185 milyar ABD dolarıdır. Tether'i yaklaşık 78 milyar dolarlık değeriyle USD Coin (USDC) ve yaklaşık 6 milyar dolar değeriyle

Ethena USDe (USDE) takip etmektedir. Sadece bu üç stablecoin toplam piyasanın %85'inden fazlasını kontrol ediyor olması, piyasanın bu varlıklar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir (CoinMarketCap, 2026). CoinMarketCap (2026) verilerine göre stablecoinlerin günlük işlem hacimleri milyarlarca dolar seviyesinde gerçekleşmekte olup, özellikle Tether'in günlük işlem hacmi zaman zaman 128 milyar doların üzerine çıkmaktadır (CoinMarketCap, 2026). Bu yüksek işlem hacmi, stablecoinlerin kripto varlık piyasasında yaygın olarak kullanıldığını ve önemli bir likidite aracı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve döviz kurlarındaki oynaklık gibi birçok etmen bireyleri alternatif yatırım araçlarına yönlendirmektedir. Bu süreçte dijital varlıklar ve kripto varlıklar piyasalarında yeni finansal varlıkların yüksek işlem hacimlerine ulaştıkları ifade edilmektedir. Yeni bir finansal varlık olan ve sabit para olarak bilinen stablecoinler de piyasalarda yoğun ilgi görmektedir. Ülkemizde de stablecoinlerin kullanımının önemli bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. Stablecoinler, makroekonomik istikrarsızlık yaşandığı dönemlerde, bireysel veya kurumsal yatırımcıların kur oynaklıklarından kaynaklanan tehditlere karşı korunmalarını (hedge) ve kripto varlık piyasaları arasında likidite sağlamalarına olanak tanımaktadır. Türkiye'de stablecoinlerin bazı yatırımcılar tarafından güvenli liman olarak değerlendirildiği de belirtilmektedir. Ünlü blokzincir analiz firması Chainalysis'in Nisan 2024'te yayınladığı bahar raporunda Türkiye'nin stablecoin alımlarında diğer büyük ülkeleri geride bıraktığı görülmektedir. Raporda Türkiye'nin itibari para biriminin değerinin korunmasını sağlamak ve aynı zamanda piyasalardaki ekonomik devalüasyonla mücadele etmesinden kaynaklı olarak stablecoin harcamalarında yükselişte olduğu ifade edilmektedir (Chainalysis, 2024, s. 9). Ülkelerin stablecoin yatırımlarının boyutunu değerlendirmek için raporda stablecoinlerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'ya oranından yararlanılmaktadır. Nisan 2023-Mart 2024 dönemi ülkeler bazında stablecoin alımlarının GSYİH içindeki tahmini payı Şekil 5'te verilmiştir (Chainalysis, 2024).

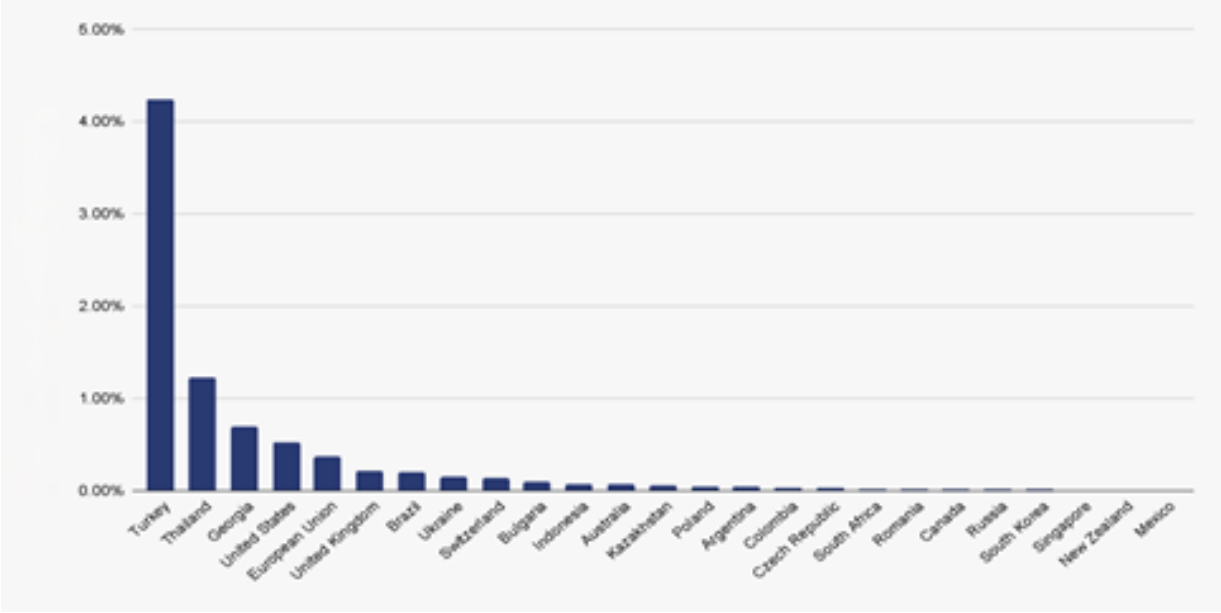

Şekil 5. Ülkeler bazında stablecoin alımlarının GSYİH içindeki tahmini payı

Şekil 5 incelendiğinde, Türkiye'nin stablecoin alımının Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranı %4,3 olarak tahmin edilmiştir. Stablecoin alımında Türkiye diğer ülkeleri geride bırakarak birinci sırada yer almıştır. Mart 2024 yılı verisi baz alındığında, sonraki yıllarda da oranın yükselme ihtimalinin olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla oranın yüksekliği Türkiye'de stablecoin talebinin giderek artabileceğini düşündürmektedir. Stablecoin kullanımındaki bu artış, finansal teknoloji ve dijital ödeme sistemlerinde yenilikçi gelişmeleri destekler

niteliktedir. Ayrıca, yatırımcıların portföy çeşitlendirme ve risk yönetimi stratejilerinde de gelişmeler olduğunu göstermektedir.

4. STABLECOINLERİN FİNANSAL SİSTEM ÜZERİNDEKİ FIRSATLARI VE TEHDİTLERİ

Stablecoinlerin en önemli rolü, değer koruma ve dijital dolarlaşma aracı olmasıdır. Özellikle Türkiye gibi kur oynaklığı yüksek ekonomilerde, stablecoinlerin dijital dolarlaşma aracı olarak benimsenmesi, bu varlıkların fiyat istikrarsızlığına karşı bireysel düzeyde bir koruma sağladığının önemli bir göstergesidir (Lyons & Viswanath-Natraj, 2023, s. 4). Ayrıca stablecoinler, dijital para ekosisteminde önemli bir yere sahiptir. Dijital varlıkların finansal sistemde hızla yayılması, sadece teknolojik bir yenilik olmanın ötesine geçmiştir. Bu durum, merkez bankaları ve düzenleyici kuruluşların dikkatini çekerek, stablecoinleri finansal kapsayıcılık gibi belirli hedeflere ulaşmak için alternatif bir araç haline getirmiştir. Finansal kurum ve kuruluşlara göre stablecoinler ve benzeri dijital varlıklar, finansal kapsayıcılığın artırılması, dijital ödemelerde güvenlik, daha hızlı, ucuz ve güvenli ödeme altyapılarının kurulması ve ödeme sistemlerinin yenilenmesi gibi amaçlara hizmet etme potansiyeline sahiptir (Bank for International Settlements, 2020, s. 87). Dolayısıyla, stablecoinlerin yarattığı dönüşüm, geleneksel para sistemlerinin karşılaştığı zorluklara çözüm arayan küresel bir politikanın merkezinde yer almaktadır.

Stablecoinlere duyulan ilginin temelinde, bu varlıkların içinde bulundukları dağıtık defter teknolojisi (DLT) ve diğer dijital paralar gibi blokzincir altyapısına sahip olması yatmaktadır. Bu teknolojiler sayesinde geleneksel finans sistemlerine kıyasla erişim kolaylığı ve daha az maliyet avantajı sağlanmaktadır (Bullmann, Klemm, & Pinna, 2019, s. 5). Yani stablecoinler geleneksel yöntemlere göre daha düşük maliyetli transfer imkânı sağlayarak finansal sistemlerde özellikle uluslararası para akışlarında önemli bir fırsat yaratmaktadır. Bu durum sadece maliyet bakımından değil, erişim fırsatı açısından da oldukça önemlidir. Literatürde stablecoinlerin finansal kapsayıcılık kavramı altında erişim fırsatı sağladığı da yer almaktadır. Dijital finansal kapsayıcılık, özellikle kırsalda yaşayan veya bankacılık sistemine erişimi olmayan bireylerin finansal ürün ve hizmetlere uygun maliyet ve kolaylıkla erişebilmesini, bu hizmetleri etkin biçimde kullanabilmesini ifade etmektedir (OECD, 2020, s. 14). Diğer bir ifadeyle, tüm bireylerin her yerde finansal hizmetlere kolaylıkla ulaşabilmesi demektir. Stablecoinler, finansal kapsayıcılığı artıran bir unsur olarak görülmektedir. Bireylerin banka veya aracı kurum hesabı açma zorunluluğu olmaksızın ABD doları, euro veya altın gibi rezerv değerlere endeksli dijital varlıklara erişmesine olanak tanır. Bu sayede, sadece bir akıllı telefon aracılığıyla, finansal sistemlere erişemeyen tüm bireyler, stablecoinleri kullanarak havale, tasarruf, yatırım veya ödeme gibi işlemleri gerçekleştirebilir hale gelmekte ve finansal sisteme dahil olabilmektedir. Bu bağlamda, stablecoinler yalnızca bir ödeme aracı olmakla kalmayıp, aynı zamanda finansal kapsayıcılığı sağlayan kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Franco, 2022, s. 25).

Stablecoinlerin sağladığı avantajlarının yanı sıra bazı riskler barındırdıkları ve kullanıcılarının da bu nedenle güvensizlik ve kaygı duydukları bilinmektedir. Yapılan güncel araştırmalar sonucunda, bu dijital varlıkları kullanan kişilerin merkezileşme, rezerv ve yasal belirsizlikler konusunda ciddi endişeler yaşadığı vurgulanmaktadır (Guan ve diğerleri, 2025, s. 2753). Stablecoinlerin finansal sistemler üzerinde her ne kadar önemli fırsatları bulunsa da, potansiyel riskler barındırdıkları yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. İlk olarak, bu varlıklar her ne kadar fiyat istikrarını sağlamak üzerine kurulmuş olsalar da, yapıları gereği birbirine bağlı değerlerden oluştuğu için piyasadaki stablecoinlerin fiyatındaki ani bir düşüş diğerlerini de olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Bu durum sistemde Peg'ini kaybetmek (lost/broken currency peg) şeklinde ifade edilmektedir (Yıldırım, 2023, s. 34). Bir diğer tehdit ise piyasa stresinin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan düzensiz kaçış (disorderly run) riskidir. Kanada Merkez Bankası'nın yaptığı bir değerlendirmeye göre, kullanıcıların stablecoinlere olan güveninin sarsılması durumunda varlıkların değerinin altında acilen elden çıkarılmasına ve kontrolsüz bir kaosa neden olabileceği belirtilmektedir. Böyle bir durumda, sadece stablecoinler ve kripto piyasaları değil, aynı zamanda diğer finansal sistemler de bu kaos durumunda etkilenme tehdidi yaşamaktadır. TerraUSD'nin çöküşü, stablecoinlerin sabitleme mekanizmalarındaki şeffaflık ve güven

eksikliğinin bu varlıkları yatırımcı kaçışlarına karşı ne kadar savunmasız bıraktığını gösteren en somut örnektir (Macklem ve diğerleri, 2022). Benzer olarak, piyasada karşılığı bulunmayan stablecoinlerin dolaşımda yer alması, piyasa güvenini zedeleyebileceği gibi ani değer kayıplarına da yol açabilmektedir. Bu tür durumlarda fazlalık olan kısım imha edilir. Uygulanan coin burn (para yakma) yöntemi arzı dengelemeyi hedeflese de yatırımcı açısından finansal bir tehdit olarak algılanmaktadır (Dedeoğlu, 2022, s. 110). Bu ve benzeri olaylar, dijital varlık faaliyetlerinin büyük bölümünün geleneksel finansal sistemdeki ekonomik işlevlere benzer nitelikler taşıdığını bir kez daha göstermiştir. Bu nedenle, bu faaliyetlerin kapsamlı biçimde düzenlenmesi veya mevcut düzenlemelerle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. TerraUSD'nin çöküşü güçlü bir yönetişim yapısı ve etkin bir denetim mekanizması olmadan faaliyet yürütmenin ne kadar riskli olabileceğini gösteren diğer örnektir.

Finansal İstikrar Kurulu (Financial Stability Board-FSB), bu risklerin önüne geçebilmek için küresel stablecoin düzenlemelerinde "aynı faaliyet, aynı risk, aynı düzenleme" ilkesinin benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, e-para kuruluşları, ödeme sistemleri, yatırım fonları ve menkul kıymet işlemleri gibi alanlarda geçerli olan düzenlemelerin, benzer riskleri taşıyan stablecoin faaliyetlerine de uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, piyasa bütünlüğünün sağlanması, yatırımcı ve tüketici korunması, şeffaflık yükümlülükleri, çıkar çatışmalarının önlenmesi ve müşteri varlıklarının güvenliğinin teminat altına alınması gibi unsurların düzenleyici çerçevede yer alması gerektiği belirtilmektedir (Financial Stability Board, 2023, s. 5). Bununla birlikte dikkat çekilen bir diğer önemli unsur ise düzenleyici belirsizliklerin ve yasal risklerin piyasa kırılganlıklarını artırmasıdır. Çoğu ülkede net bir düzenleyici çerçevenin olmaması, kara para aklama (AML/CFT) ve terör finansmanı gibi yasal uyum sorunlarının artmasına neden olmaktadır (Aldasoro ve diğerleri, 2025, s. 3).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, stablecoinlerin finansal sistem içerisindeki konumunun göz ardı edilemeyecek bir büyüklüğe ulaştığını ve modern finansal sistemler için çift yönlü bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Çalışma, stablecoinlerin dağıtık defter teknolojisi avantajları sayesinde geleneksel yöntemlere göre daha hızlı ve düşük maliyetli transfer imkânı sunarak, özellikle bankacılık hizmetlerine erişimi kısıtlı gruplar için finansal kapsayıcılığı artırarak yoğun talep aldığını göstermektedir. Stablecoin piyasasının 2025 yılı itibarıyla 300 milyar dolarlık hacmi aşması ve Türkiye'nin GSYİH bazında kullanımda dünya birincisi olması, bu varlıkların özellikle enflasyonist ortamlarda güvenli liman görevi üstlendiğini düşündürmektedir. Her ne kadar piyasanın yaklaşık %60'ına hâkim olan Tether (USDT) gibi varlıklar ön planda olsa da, 2025 yılı itibarıyla aktif stablecoin sayısının 170'i aşmış olması, bu finansal araçlara yönelik talebin derinliğini ve ekosistemin çeşitlendiğine işaret etmektedir.

Bu fırsatlar, özellikle algoritmik yapıların kırılganlığı ve dolaşımdaki varlıkların tutarsızlığından kaynaklanan ciddi risklerle dengelenmektedir. Çalışma, piyasa stresinde "run" riski potansiyeli ve Terra Luna çöküşü gibi olayların, kontrolsüz büyümenin sistemik yayılma tehdidine yol açtığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, stablecoinler finansal yenilik ve avantaj sunan önemli araçlardır. Ancak bu sistemin sağlıklı biçimde gelişebilmesi için, düzenleyici belirsizlikler, siber güvenlik açıkları ve çöküş riskleri gibi tehditlerin uluslararası düzeyde güçlü bir denetim mekanizmasıyla kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, finansal düzenleyici kurumların stablecoinlere yönelik politikalarını riskleri azaltırken sağladıkları faydaları koruyarak dengeli bir şekilde şekillendirmeleri gerekmektedir. İlerideki akademik çalışmaların ise stablecoinlerin dinamik etkilerini derinlemesine incelemesi önerilmektedir. Özellikle, stablecoinlerin güvenlik açıkları ve siber riskleri üzerine yoğunlaşarak, bu tehditlerin nasıl önlenebileceğine dair somut çözüm önerileri geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

Aldasoro, I., Aquilina, M., Lewrick, U., & Lim, S. H. (2025). *Stablecoin growth – policy challenges and approaches.* Bank for International Settlements (BIS). https://www.bis.org/publ/bisbull108.pdf adresinden alındı

Anadu, K., Azar, P. D., Cipriani, M., Eisenbach, T. M., Huang, C., Landoni, ,. M., . . . Wang, J. C. (2023). *Runs and Flights to Safety: Are Stablecoins the New Money Market Funds?* . Federal Reserve Bank of Boston Research Department Working Papers. https://doi.org/10.29412/res.wp.2023.11 adresinden alındı

Bank for International Settlements. (2020). *III. Central banks and payments in the digital era.* Bank for International Settlements (BIS). https://www.bis.org/publ/arpdf/ar2020e3.htm adresinden alındı

Bektaş, M. (2023). Merkeziyetsiz Finans (DeFi). *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, 10*(91), 124-141.

Bilgi Platformu BtcTürk. (2024). *BtcTürk*. 25.12.2024 tarihinde https://bilgiplatformu.btcturk.com/kripto-okur-yazarlik/algoritmik-stablecoin-nedir/ adresinden alındı

Binance. (2026). *Binance*. 30.12.2024 tarihinde https://www.binance.com/en/trade/LUNA_USDT?type=spot adresinden alındı

Bithero. (2024). *Bithero*. 21.12.2024 tarihinde https://www.bithero.com/blog/stablecoin-nedir-turleri-nelerdir adresinden alındı

Blasis, R. D., Galati, L., Webb, A., & Webb, R. I. (2023). Intelligent design: stablecoins (in)stability and collateral during market turbulence. *Financial Innovation, 9*(85). https://doi.org/10.1186/s40854-023-00492-4 adresinden alındı

Briola, A., Vidal-Tomás, D., Wang, Y., & Aste, T. (2023). Anatomy of a Stablecoin's failure: The Terra-Luna case. *Finance Research Letters, 51*(103358), 1-13.

Bullmann, D., Klemm, J., & Pinna, A. (2019). *In search for stability in crypto-assets: are stablecoins the solution?* European Central Bank. https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpops/ecb.op230~d57946be3b.en.pdf adresinden alındı

Ceylan, A. (2002). *Finansal Teknikler* (4 b.). Bursa: Ekin Kitapevi Yayıncılık.

Chainalysis. (2024). *The 2024 Crypto Spring Report.* 31.12.2024 tarihinde https://static.poder360.com.br/2024/06/Chainalysis-The-Crypto-Spring-Report-2024.pdf adresinden alındı

CoinMarketCap. (2026). *CoinMarketCap*. 23.03.2026 tarihinde Piyasa Değerine Göre En İyi Stablecoin Tokenları: https://coinmarketcap.com/view/stablecoin/ adresinden alındı

Dedeoğlu, D. (2022). *A'dan Z'ye Blockchain* (3 b.). İstanbul: Kodlab Yayın [E-kitap]. https://books.google.com.tr/books?id=Gua3DwAAQBAJ&pg=PA110&dq=stable+coin&hl=tr&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&ved=2ahUKEwit78Pdt76TAxW1cPEDHUzNL7AQ6AF6BAgKEAM#v=onepage&q=stable%20coin&f=false adresinden alındı

Financial Stability Board. (2023). *High-level Recommendations for the Regulation, Supervision and Oversight of Global Stablecoin Arrangements: Final report.* Financial Stability Board. https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P170723-3.pdf adresinden alındı

Franco, G. R. (2022). *The Impacts of Stablecoins and the Risks to Financial Stability.* [Yüksek lisans tezi]. Lund Üniversitesi. https://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9093401/file/9093665.pdf adresinden alındı

Guan, M. Y., Yu, Y., Sharma, T., Huang, M. Z., Qin, K., Wang, Y., & Wang, K. Y. (2025). Security Perceptions of Users in Stablecoins: Advantages and Risks within the Cryptocurrency Ecosystem. *2025 IEEE Symposium on Security and Privacy (SP)*, s. 2753-2771. https://doi.org/10.1109/SP61157.2025.00042 adresinden alındı

International Monetary Fund. (2021). *The crypto ecosystem and financial stability challenges.* International Monetary Fund. 24.12.2024 tarihinde https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2021/10/12/global-financial-stability-report-october-2021 adresinden alındı

International Monetary Fund (IMF). (2022). *Regulating the crypto ecosystem: The case of stablecoins and arrangements.* International Monetary Fund (IMF). 24.12.2024 tarihinde https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/FTN063/2022/English/FTNEA2022008.ashx adresinden alındı

Koç, S. (2020). Paranın Dijitalleşmesi ve Merkez Bankası Dijital Para Olasılığı. *Akademik İzdüşüm Dergisi, 5*(2), 196-204.

KPMG. (2023). *KPMG Perspektifinden Web3.* 21.12.2024 tarihinde https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/tr/pdf/2023/06/KPMG-perspektifinden-Web3.pdf? adresinden alındı

Kuznetsov, Y. (2019). Adaptation of stablecoins as the reserve currency. *Review of Business and Economics Studies, 7*(1), s. 57-61.

Liu, J., Makarov, I., & Schoar, A. (2023). Anatomy of a Run: The Terra Luna Crash. *London School of Economics, 23*(6847), 1-61.

Lyons, R. K., & Viswanath-Natraj, G. (2023). What keeps stablecoins stable? *Journal of International Money and Finance, 131*(102777), 1-20.

Macklem, T., Rogers, C., Lane, T., Schembri, L., Beaudry, P., Gravelle, T., & Kozicki, S. (2022). *Financial System Review—2022.* 11.10.2025 tarihinde Bank of Canada: https://www.bankofcanada.ca/2022/06/financial-system-review-2022/ adresinden alındı

Memon, B. (2024). *Masterthecrypto*. 24.12.2024 tarihinde https://masterthecrypto.com/guide-to-stablecoin-types-of-stablecoins/ adresinden alındı

OECD. (2020). *Advancing the digital financial inclusion of youth.* OECD Publishing. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2020/07/advancing-the-digital-financial-inclusion-of-youth_2b049728/21b829d8-en.pdf adresinden alındı

Parlar, T. (2022). Blokzincir Teknolojisi ve Merkeziyetsiz Finans Uygulamaları. *Journal of Politics Economy and Management, 5*(2), 165-174.

Paxful Team. (2021). *Paxful*. 25.12.2024 tarihinde https://paxful.com/university/tr/stablecoinler-nelerdir adresinden alındı

Serdar, S. (2024). *Cryptonews*. 25.12.2024 tarihinde https://cryptonews.com/tr/academy/stablecoin-nedir-ve-nasil-calisir-detayli-anlatim/ adresinden alındı

Shah, A., & Bahri, A. (2023). *Tokenomics: How "Risky" are the Stablecoins?* Munich Personal RePEc Archive (MPRA). https://mpra.ub.uni-muenchen.de/119646/1/MPRA_paper_119646.pdf adresinden alındı

Singh, A., & Mishra, P. (2024). *Venezuela Ends Controversial Petro Cryptocurrency: Reports*. 28.03.2026 tarihinde CoinDesk: https://www.coindesk.com/policy/2024/01/15/venezuela-ends-controversial-petro-cryptocurrency-reports adresinden alındı

Şahin, E. (2019). *Bitcoin Hazinesi: Yeni Başlayanlar İçin.* [E-kitap]. https://books.google.com.tr/books?id=Lja0DwAAQBAJ&pg=PA72&dq=stable+coin&hl=tr&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&ved=2ahUKEwjHotrIyb6TAxUzQvEDHXYNNJwQ6AF6BAgOEAM#v=onepage&q=stable%20coin&f=false adresinden alındı

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2022). *Kripto varlıkların vergilendirilmesi.* Vergi Müfettişleri Derneği Yayını. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/8/2024/01/6Kripto-Varliklarin-Vergilendirilmesi-2022-1-1.pdf adresinden alındı

Wikipedia. (2026). *Petro*. https://en.wikipedia.org/wiki/Petro_(token) adresinden alındı

Yalçıner, K. (2012). *Uluslararası Finansman* (2 b.). Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, H. (2023). *Uzaktan Öğrenmede Blockzincir Teknolojisi İle Sürdürülebilir Bir Eğitim Cüzdanı Uygulamasının Geliştirilmesi.* [Doktora tezi]. Eskişehir Anadolu Üniversitesi. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.19439.61607 adresinden alındı

Zhang, A. R., Raveenthiran, A., Mukai, J., Naeem, R., Dhuna, A., Parveen, Z., & Kim, H. (2019). The Regulation Paradox of Initial Coin Offerings: A Case Study Approach. *Frontiers in Blockchain*, s. 1-10. https://doi.org/10.3389/fbloc.2019.00002 adresinden alındı

GENÇ KUŞAK ARASINDA YAYGINLAŞAN BİR PROBLEM OLARAK İNTİHAR OLGUSU: SOSYOLOJİK BİR ARKA PLAN ÇÖZÜMLEMESİ[1]

Doç. Dr., Ziyaeddin KIRBOĞA
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Karaman, Türkiye, Din Sosyolojisi, ziya7072@gmail.com, 0000-0002-3636-790X

Özet

İntihar, genellikle içsel bağlamıyla düşünülen bir olgudur. Bu durum intihar olgusunun toplumsal bağlamının geri planda kalmasına dolayısıyla sosyolojik bağlamının ihmal edilmesine neden olabilmektedir. Özellikle günümüz modern toplumlarında genç kuşak arasında giderek yaygınlaşan intiharın toplumsal boyutlarıyla ele alınması gerekliliği daha belirgin hale gelmiştir. İntihar olgusu, toplumsal nedenlerinin belirginleştiği ve özellikle genç kuşak arasında sıkça rastlanan bir problem olarak, sosyal bağlamıyla ele alınması gereken bir olgu özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada ekonomik belirsizlik, sosyal medya, sanal ortam baskısı, gelecek ve iş edinme belirsizliği, toplumsal ilişkilerin zayıflaması gibi modern toplumun genç bireylerini etkileyen nedenlerin, intihar olgusunun arka planındaki rolü araştırılacaktır. Bu araştırmada salt bir psikolojik olgu olarak algılamanın ötesinde intiharın toplumsal nedenlerinin incelenmesinin, intihar eyleminin önlenmesinde çözüm önerilerinin ortaya konulmasına katkı sağlayabileceği göz önüne alınmıştır. Yine kültür, ahlak, din ve değerler gibi başkaca toplumsal olguların intihar eğiliminin yönünde ne gibi rol oynadığı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Durkheim, intiharı normal toplumsal olguların bir örneği olarak görmektedir. Bu nedenle çalışmada Durkheim'ın intihar olgusu üzerine sosyolojik değerlendirmeleri model olarak alınmıştır. Çalışmada kullanılan doküman incelemesi, ilgili literatürün yanı sıra internet ortamında konuyla ilgili verilerle desteklenerek elde edilen veriler betimsel analizle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Gençlik, Durkheim, Toplumsal Olgu, Din ve Değerler.

[1] Bu metnin hazırlanmasında, gençleri intihara sevk eden ve birbiriyle ilişkisi olan etkenler, yapay zeka desteğiyle kategorilere ayrılmış ve incelemeye tabi tutulmuştur.

SUICIDE AS A GROWING PHENOMENON AMONG THE YOUTH: A SOCIOLOGICAL BACKGROUND ANALYSIS

Ziyaeddin KIRBOĞA

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Karaman, Türkiye, Din Sosyolojisi, ziya7072@gmail.com, 0000-0002-3636-790X

Abstract

Suicide is a phenomenon predominantly conceptualized within an intrinsic context. This tendency often leads to the overshadowing of its social dimensions, resulting in the neglect of its sociological framework. Especially in contemporary modern societies, the necessity of addressing the increasing prevalence of suicide among the younger generation through its social facets has become more evident. As a problem characterized by distinct social determinants and frequently encountered among youth, the phenomenon of suicide constitutes a subject that must be analyzed within its social context. Accordingly, this study investigates the role of factors impacting young individuals in modern society—such as economic instability, social media, the pressures of virtual environments, uncertainty regarding future and employment, and the weakening of social bonds—in the background of suicidal behavior. Beyond perceiving it as a purely psychological occurrence, this research posits that examining the social causes of suicide can contribute to the formulation of effective prevention strategies. Furthermore, the study explores the influence of other social phenomena, including culture, morality, religion, and values, on the direction of suicidal tendencies.

Durkheim conceptualizes suicide as a quintessential example of normal social facts. Consequently, this study adopts Durkheim's sociological evaluations regarding the phenomenon of suicide as its primary theoretical model. The document analysis conducted in this study was supplemented by relevant literature and online data, and the gathered information was examined through descriptive analysis..

Keywords: Suicide, Youth, Durkheim, Social Fact, Religion and Values.

GİRİŞ

Özellikle günümüz modern toplumlarında genç kuşak arasında giderek yaygınlaşan intiharın toplumsal boyutlarıyla ele alınması gerekliliği daha belirgin hale gelmiştir. İntihar olgusu, toplumsal nedenlerinin belirginleştiği ve özellikle genç kuşak arasında sıkça rastlanan bir problem olarak, sosyal bağlamıyla ele alınması gereken bir olgu özelliği taşımaktadır. Bu araştırmada salt bir psikolojik olgu olarak algılamanın ötesinde intiharın toplumsal nedenlerinin incelenmesinin, intihar eyleminin önlenmesinde çözüm önerilerinin ortaya konulmasına katkı sağlayabileceği göz önüne alınmıştır. Yine kültür, ahlak, din ve değerler gibi başkaca olguların intihar eğiliminin yönünde ne gibi rol oynadığı bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu konu, sadece teorik çerçevede ele alınmakla yetinilebilecek bir problemi içermemektedir. Bununla birlikte çalışma, daha sonra yapılabilecek alan araştırmalarına bir katkı sağlaması bakımından bir ön hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışmada ekonomik belirsizlik, sosyal medya, sanal ortam baskısı, gelecek ve iş edinme belirsizliği, toplumsal ilişkilerin zayıflaması gibi modern toplumun genç bireylerini etkileyen, intihar olgusunun arka planındaki nedenlerin ve intihar eğiliminin azalmasında etkili olabilecek diğer toplumsal olguların araştırılması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda bir takım problem cümleleri geliştirilmiştir. Çalışmanın ana problem cümlesi "Genç kuşağı intihara iten toplumsal olguların tartışılması"dır. Alt problem cümleleri de şu şekildedir:

İntihar, sadece içsel /psikolojik bir olgu mudur?

Toplumsal olgular, gençleri intihara yönelten nedenler arasında yer almakta mıdır?

Genç kuşağı intihara yönelten toplumsal olgular nelerdir?

Toplumsal olgular, genç kuşağın intihar eyleminde bulunmasına nasıl etki etmektedir?

Bu toplumsal etkenler önlenebilir mi?

İntihar eğilimleri azaltılabilir mi, intiharın önlenmesinde din, ahlak, kültür gibi diğer toplumsal olgular rol oynayabilir mi?

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

TÜİK verilerine göre Türkiye'de 2021 yılında intihar vakası 2.584 (yüz binde 3,97) iken 2024 yılında 4.460'a (yüz binde 5,22) yükselmiştir (veriportali.tuik.gov.tr, 2026). Dünya Sağlık Örgütü, her yıl 727.000 intihar vakasının gerçekleştiğini ve çok daha fazla kişinin bu eyleme teşebbüs ettiğini kaydetmiştir. Gerçekleşen her intiharın aileler, toplumlar ve ülkeler genelinde etkisinin olduğunu, geride kalanları da uzun süreli felakete maruz bıraktığını belirtmiştir (WHO, 2026).

Esasen intiharın, sebep ve sonuç bakımından hem bireysel hem de sosyal nedenleri vardır. Ancak çoğunlukla bu olgunun toplumsal faktörleri göz ardı edilmiş, içsel sebepler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Dolayısıyla intihar olgusu, psikolojik bir olay olarak değerlendirilmiştir. Bu olgu sosyolojik açıdan ele alındığında söz konusu eğilime neden olan toplumsal etkenlerin de belirleyici olduğu, böylelikle kişiyi bu eğilime götüren sebeplerden hareketle incelenmesi gerektiği sonucuna varılır. Bu nedenle sosyologlar, intihar olgusunun bireysel/içsel yönünden ziyade intihar eyleminin insan gruplarını nasıl etkilediğine yoğunlaşmaktadırlar (Köse & Arslan, 2019, s. 2).

Durkheim, İntihar isimli eserinin "intihar ve psikopatoloji durumları" başlıklı birinci bölümde nevrasteni konusunu ele alır. O bununla, ruhsal kaynaklı bu sinir hastalığının kişinin intihar eyleminin olmazsa olmaz nedeni olmadığını ve intiharı mutlak sonuçlamadığını göstermeyi amaçlar. Durkheim bu hastalığa maruz kalan kişinin, organik özelliğinin dışında başka sebeplerin, özellikle toplumsal nedenlerin aranması gerektiğini düşünür

(Durkheim, 2013, s. XII, 43, 49). Günümüz yaşam biçimi, toplumsal değişim ve teknolojik ilerlemelerle beraber Durkheim'ın yaşadığı dönemeden farklılaşan bir görünüm sergilese de onun tespit ettiği genel nedenler günümüz modern toplumunu yakından ilgilendirmektedir. O, intihar eğiliminde benzer toplumsal özellikler olduğunu, bu durumu bireylerin ruhsal ve organik yönünün ya da somut çevresinin doğasının belirlemediğini tespit ettiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Durkheim, intihar eğiliminin nedenlerinin toplumsal kaynaklı olması gerektiği sonucuna varmaktadır ((Durkheim, 2013, s. 127).

Bu çalışmada içsel yönü bulunan intihar olgusu toplumsal nedenleri açısından ele alınmıştır. Genç kuşağı intihara sürükleyen toplumsal faktörler ve intihar eyleminin önlenmesine yönelik olgular araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. YÖNTEM

Durkheim, intiharı normal toplumsal olguların bir örneği olarak görmektedir. Bu araştırmada Durkheim'ın intihar olgusu üzerine sosyolojik değerlendirmeleri model olarak alınmıştır. Çalışmada kullanılan doküman incelemesi, ilgili literatürün yanı sıra internet ortamında konuyla ilgili haber, video, sosyal ortam yorumları gibi verilerle desteklenerek elde edilen veriler betimsel analizle incelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Genç Nesli İntihara Yönelten Toplumsal Olguların Araştırılması

Gençlerdeki intihar girişimlerini ve tamamlanmış intihar vakalarını açıklarken iki temel olgudan hareket edilmektedir. Birinci olgu, bireylerin değişken duygulanımlara sahip olmasıdır. Her birey yüksek ve düşük (inişli çıkışlı) dönemler deneyimler ancak gençler için bu duygusal değişkenlik özellikle yüksektir. Ampirik veriler, gençlerin yaşadığı 'doruk' ve 'dip' noktalarının yetişkinlere kıyasla çok daha uçlarda olduğunu göstermektedir. İkinci olgu ise, gençlerin başkalarını etkilemek amacıyla kullanabilecekleri finansal kaynaklardan yoksun olmalarıdır. Gençler, yaşam döngülerinin henüz tüketimlerinin net gelirlerini aştığı bir aşamasında bulunmaktadırlar (David M. Cutle vd., 2000, s. 12).

İntihar oranı ülkemizde, 15-19 yaş aralığı 2020 yılında 321, 2024'te 396; 20-24 yaş aralığı 2020 yılında 442, 2024' te 584'tür (biruni.tuik.gov.tr, 2026). İntihar gençlerde önde gelen üçüncü; 10-14 yaş arası gençler için de önde gelen ikinci ölüm nedeni olarak görülmektedir. Gençlik yılları stresli bir dönemdir. Bunlar büyük değişikliklerle doludur. Bunlara vücut değişiklikleri, düşüncelerdeki değişiklikler ve duygulardaki değişiklikler dahildir. Güçlü stres, kafa karışıklığı, korku ve şüphe duyguları gencin problem çözme ve karar verme sürecini etkileyebilir. Ayrıca başarılı olma konusunda baskı hissedebilirler. Ergenlik çağındaki çocuklar bile etkilenebilir. Bazı ergenlik çağındakiler ve gençler için normal gelişimsel değişiklikler, aşağıda ifade edileceği gibi diğer olaylarla birleştirildiğinde çok rahatsız edici olabilir (Johns Hopkins Medicine, 2024).

Burada gençleri intihara sevk eden nedenler ilgili literatür ve internet ortamından elde edilen verilerden yola çıkarak tekrarlarından arındırılarak sırlanmaya çalışılmış, ayrıca birbiriyle ilişkisi olan etkenler yapay zeka desteğiyle kategorilere ayrılarmış ve incelemeye tabi tutulmuştur (CDC, 2024; CHEO, 2026; Johns Hopkins Medicine, 2024; WHO, 2014, 2026; who.int, 2025):

1. İlişkisel Faktörler ve Okul Yaşamı

Çocuk veya genç birey, ailesinden veya yakın arkadaş çevresinden kopukluk hissedebilir. Bu durum, mevcut bir çatışma sürecinden veya bireyin okulda ya da dijital ortamlarda akran zorbalığına maruz kalmasından, akademik performans ve ders yüküyle ilgili sorunlardan veya öğretmenlerle yaşanan iletişim problemlerinden kaynaklanıyor olabilir.

3. Dışlanma Korkusu ve Kimlik Gizleme: Sosyal geri çekilme izolasyonu ve yalnızlığı şiddetlendirebilir. Depresyon intihara yol açabilir.

Dışlanma kaygısı ve bireyin özgün kimliğini gizlemek zorunda kalması, önemli bir stres kaynağıdır. Genç bireyler, cinsel yönelimlerini veya cinsiyet kimliklerini çevrelerinden gizleme yönünde toplumsal bir baskı hissedebilirler. Bu durum, genellikle dışlanma, aile tarafından reddedilme veya rızası dışında kimliğinin ifşa edilmesi korkusundan kaynaklanan yoğun bir psikososyal stres yaratır. Bir diğer yaygın 'gizli' olgu ise çocuk ve gençlerin genellikle korku veya utanç duygusuyla sakladıkları cinsel istismar vakalarıdır.

4. Ruh Sağlığı Sorunları

Depresyon, anksiyete bozuklukları, yeme bozuklukları veya bağımlılık gibi patolojiler, birey üzerinde belirgin bir stres faktörü oluşturabilir. Söz konusu ruh sağlığı problemleri doğrudan genç birey tarafından deneyimlenebileceği gibi ebeveynlerin, vasilerin veya diğer aile üyelerinin yaşadığı psikolojik sorunların yansıması olarak da karşımıza çıkabilir (CHEO, 2026).

5. Arkadaşlıklardaki değişiklikler.

6. Siber zorbalığın kurbanı olmak da dahil olmak üzere sosyal medya faaliyetlerinden kaynaklanan stres.

7. Diğer kayıplar.

8. Boşanma Oranlarının Artışı: Ebeveynlerin boşanması, gencin ev içindeki duygusal destek mekanizmalarını zayıflatır.

9. Aile İçi Çatışma ve Şiddet: İstismar veya yoğun çatışma ortamı, genci bir "çıkış yolu" aramaya iter.

10. Akran Etkisi: Bir arkadaşın veya çevredeki birinin intihar girişimi, diğer gençler için bir "model" oluşturabilir.

11. Medya Etkisi: İntihar haberlerinin veriliş biçimi, risk altındaki gençlerde tetikleyici rol oynayabilir.

12. Alkol ve Madde Kullanımı: Alkol tüketimi ile intihar girişimleri arasında doğrudan bir bağ vardır:

Alkol, bireyin oto-kontrolünü zayıflatarak ani kararlar vermesine neden olur. Maddenin yaygınlaşması, depresif dönemlerdeki gençlerin kendilerine zarar verme olasılığını artırır.

13. Gelecek Beklentisi: Eğer genç, gelecekteki mutluluk ihtimalinin çok düşük olduğuna inanıyorsa (düşük gelecek beklentisi), bu durum intihar riskini artırır.

14. Ekonomik Faktörler ve Refah

15. Ebeveynlerin Çalışma Durumu

İntiharın buraya kadar sıralanan nedenlerini, toplumsal etkenleri merkeze alarak yapay zeka desteğiyle sistematik kategorilere ayırmak mümkündür (Johns Hopkins Medicine, 2024; WHO, 2014, 2026; who.int, 2025):

1. Toplumsal İlişkilerin Zayıflaması

2. Başarı Baskısı ve Rekabet Kültürü (Bireyin sürekli bir performans öznesi haline getirilmesi: Sınav ve Kariyer Kaygısı; Sosyal Karşılaştırma).

3. Toplumsal Rol Çatışmaları (Kuşak Çatışması): Geleneksel aile değerleri ile modern yaşamın getirdiği özgürlükler arasında sıkışan gençler, kendilerini hiçbir yere ait hissetmeyebilirler. Ayrıca toplumun "uyumsuz" veya "başarısız" olarak etiketlediği gençler, bu kimliği içselleştirerek sosyal hayattan kopabilirler.

4. Dijitalleşme ve Siber Zorbalık: Uygun olmayan medya raporlama pratikleri, intiharı sansasyonelleştirip özendirebilir ve savunmasız bireyler arasında 'taklit', intihar riskini artırabilir. Ünlü intiharlarının gereksiz yere

haberleştirilmesi, sıra dışı intihar yöntemlerinin veya intihar bilgilerinin raporlanması, kullanılan yönteme dair görsel veya ayrıntılı bilgi sunulması ya da intiharın kriz ve zorluklara karşı kabul edilebilir bir yanıt olarak normalleştirilmesi, medyanın hatalı uygulamaları kapsamında değerlendirilmektedir. İnternet siteleri ve sosyal medyanın, intihar davranışını hem teşvik etmede hem de kolaylaştırmada rol oynadığı saptanmıştır. Bireyler, her iki mecradan da kolayca erişilebilen sansürsüz intihar eylemlerini ve bilgilerini yine bu platformlar aracılığıyla kolaylıkla yayımlayabilmektedir (who.int, 2025). Konu üzerinde yapılan bu yanlış uygulamaların geldiği noktayı bir haber sitesinin şu haberi ortaya koymaktadır:

> Instagram'da intiharla ilgili tekrarlı aramalar yapan gençlerin ebeveynlerine uyarı gönderilecek. Sosyal medya platformu Instagram'da belirli bir dönem içerisinde intihar veya kendine zarar vermeyle ilgili aramaları tekrarlı yapan gençlerin ebeveynlerine uyarı bildirimi gönderilecek (aa.com.tr, 2026).

5. Ekonomik Sorunlar ve Gelecek Kaygısı: Ekonomik eşitsizlikler, intihar oranları ile orta dereceli bir ilişki içindedir (David M. Cutle vd., 2000, s. 11). Ülke düzeyindeki ekonomik belirsizlik ile intihar oranları arasındaki ilişkiyi, "Dünya Belirsizlik Endeksi"ni (World Uncertainty Index) kullanarak 141 ülke üzerinden inceleyerek mevcut literatürü genişleten ve 2000–2019 dönemini kapsayan bir araştırmada, belirsizliğin küresel ölçekteki rolü ve farklı gelir gruplarına göre gösterdiği değişim incelenmiştir. Araştırmanın başlıca bulgusu, ekonomik belirsizlikteki artışın, genel olarak intihar oranlarındaki artışla doğrudan ilişkili olduğu yönündedir (Er vd., 2023).

6. Aile İçi Sorunlar ve Duygusal İhmal: Annelerin iş gücüne katılımı ile evdeki denetimin azalması. Burada asıl vurgu aile içindeki "kaliteli zaman" eksikliğine yapılmaktadır (David M. Cutle vd., 2000).

7. Toplumsal Dışlanma ve Yalnızlık

8. Kimlik ve Anlam Krizi: Ergenlik ve gençlik dönemi, bireyin: "Ben kimim?", "Hayatımın amacı ne?", "Toplum içinde yerim ne?" sorularını sorduğu kritik dönemdir.

9. Madde Kullanımı ve Riskli Davranışlar

10. Yardım Arama Engelleri: Birçok genç psikolojik sorun yaşamasına rağmen "zayıf görünmemek", "aileye yük olmamak", "toplum ne der" gibi nedenlerle yardım aramaktan kaçınır.

3.2. Genç Bireylerin İntihar Eğilimleri Kontrol Edilebilir mi/Önlenebilir mi?

İntihar; bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde uzun vadeli etkilere yol açabilen ciddi bir halk sağlığı sorunudur. Olumlu gelişme şudur ki intihar önlenebilir bir olgudur. İntiharı önlemek, toplumun tüm katmanlarında uygulanacak stratejiler gerektirir. Bu süreç bireyler, aileler ve topluluklar için önleyici ve koruyucu stratejileri kapsamaktadır. Her birey uyarıcı işaretleri öğrenerek, önleme ve psikolojik dayanıklılık kavramlarını destekleyerek ve toplumsal değişimi benimseyerek intiharı önleme sürecine katkıda bulunabilir (CDC, 2024, s. 10).

Koruyucu faktörler, bireyleri intihar düşüncesi ve davranışlarına karşı dirençli kılan unsurlardır (hhs.texas.gov, 2026):

1. Kurum personeli, aile üyeleri ve toplumdaki diğer güvenilir yetişkinlerle kurulan olumlu ve destekleyici ilişkiler.
2. Kültürel veya dini inançlar gibi manevi destek mekanizmaları: Toplumsal koruyucu faktörler olarak intihara yönelik kültürel, dini veya ahlaki itirazlar (normatif engeller), risk altındaki bireylerin öldürücü araçlara erişiminin kısıtlanmasına katkı sağlar (CDC, 2024, s. 15). Bununla birlikte din, maneviyat ve intihar arasındaki ilişki, yalnızca intihara yönelik yasakların ötesinde daha derin bir mahiyete sahiptir. Aksine, dini ve manevi inançlar, bireylerin öz-bakım süreçlerini, başkalarıyla kurdukları etkileşimleri, kendilerine yönelik düşüncelerini

ve yaşam öykülerini anlamlandırma biçimlerini etkilemektedir. Örneğin, bazı bireyler hayatlarını üretken bir şekilde yaşamalarını, yetenek ve kabiliyetlerini sergilemelerini, başkalarına sevgi göstermelerini ve bu süreçte yaşamdan haz almalarını emreden dini veya manevi inançlara sahiptir. Bu kişiler için din, onların gelişip serpilmesini ve hayata tutunmasını teşvik eden 'yaşamı destekleyici inançları' kapsamaktadır. İntihar eğilimi gösteren hastaların tedavisindeki temel hedefler, hastayı hayatta tutmak ve onlara yaşamaya değer bir hayat inşa etmeleri için rehberlik etmektir. 'Yaşamı koruyucu' inançlar, birçok hastanın -en azından geçici olarak- hayatta kalmasına yardımcı olsa da 'yaşamı teşvik edici' inançlar hem hastaların hayatta kalmasını sağlar hem de onlara yaşamaya değer bir hayat kurmaları noktasında destek olur (societyforpsychotherapy.org, 2023).

Durkheim, din ve intihar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. O, Hıristiyan toplumların kurulmasıyla intiharın açık bir şekilde yasaklandığını açıklar. 452 yılında Arles Konsilinin intiharı cinayet olarak değerlendirdiğini ve bu eylemin sadece şeytanca bir öfkeden kaynaklanabileceğini duyurduğunu kaydeder. Bu yasağın ihlali durumunda ceza yaptırımının yüz yıl sonra Prag Konsili'inde gerçekleştiğini, konsilin intihar edenlerin ritüellerde onurlandırılmayacağını, defin sırasında ilahi okunmayacağı kararını aldığı belirtir. Durkheim, din dışı yasal düzenlemelerin de ilham aldığını ve dini cezaların maddi cezalarla desteklendiğini ifade eder. Durkheim, Müslüman toplumları da intihar konusunda incelemeye tabi tutmuştur. Müslüman toplumlarda da Hıristiyan toplumlarda olduğu gibi intiharın şiddetle yasaklandığını hadis ve âyetlerle (t.y., Âli İmrân, 145; Nahl, 61; Vâkıa, 60) örneklendirerek ele alır (Durkheim, 2013, ss. 341-344)). Durkheim'ın bu noktadaki tespitlerini olduğu gibi nakletmek faydalı olacaktır:

> Gerçekten de Müslüman uygarlığının genel ruhuna intihar kadar ters düşen bir şey yoktur. Çünkü her şeyin üzerinde sayılan erdem Allah istencine koşulsuz boyun eğme, yumuşak başla razı olmadır. O boyun eğme "her şeye sabırla dayandırır (Ahzâb, 35)". Durum böyleyken bir itaatsizlik ve başkaldırma edimi olan intihara ancak temel göreve ağır bir ihanet diye bakılabilirdi (Durkheim, 2013, ss. 341-344).

Durkheim, din ile intihar arasındaki ilişkiyi somutlaştırmak için yaşadığı dönemde Avrupa'da istatistiksel bir çalışmaya baş vurur. En genel şekliyle veriler şöyledir:

	Milyon kişide intihar
Protestan ülkeler	190
Karma (Protestan+Katolik)	90
Katolik	58
Grek Katolik ülkeler	40

Durkheim, teorisini destekler nitelikte daha fazla istatistik nakleder ve Protestanların çalışmasının kapsamında bulunan diğer din mensuplarına göre çok daha fazla intihar eyleminde bulundukları sonucuna varır. O, her iki din mensubunun inançları farklı olmamakla birlikte aralarında daha genel farklılıkların olduğunu ifade eder. Durkheim'e göre bunun iki temel nedeni vardır: Biri, Protestanlığın 'bireysel', Katolikliğin 'grup aidiyetine bağlı' olmasıdır. Diğeri, Protestanlıkta dinî bir hiyerarşinin olmamasına rağmen bu durumun Katolik Kilisesinin bölünmez bütünlüğüyle çeliştiğidir. Buradan hareketle Durkheim, Protestanlıktaki intihar sıklığının, bu dinin özgür sorgulama anlayışıyla ilgili olduğunu savunur (Durkheim, 2013, ss. 136-146).

3. Problem çözme ve çatışma çözme becerilerinin gelişmiş olması.
4. Ruh sağlığı hizmetlerine ve madde bağımlılığı tedavisine erişim.
5. Olumlu okul deneyimleri.
6. Davranışsal sağlık birimleri ile çocuk adalet mekanizması arasındaki koordinasyon.

CDC'nin (Suicide Prevention Resource) 'İntiharı Önleme Eylem Kaynağı', toplulukların intiharı önlemesine yardımcı olmak amacıyla mevcut en iyi kanıtlara dayanan stratejileri vurgulamaktadır. Bu stratejiler aşağıda sıralanmıştır (CDC, 2024, ss. 22-81):

1. Ekonomik Desteklerin Güçlendirilmesi

2. Koruyucu Ortamların Oluşturulması: Kolay erişilebilir çevresel araçların azaltılmasına yönelik müdahaleler; güvenli depolama uygulamaları ve politikaları; öldürücü araçlarla intihar eğilimi gösteren gençler arasına zaman ve mesafe koymaya dayalı yaklaşımlar, hayat kurtarılmasına yardımcı olabilir.

Ayrıca intiharın sorumlu bir şekilde haberleştirilmesi için medya ile işbirliği yapılabilir (who.int, 2025).

3. İntihar Bakım Hizmetlerine Erişimin ve Hizmet Sunumunun İyileştirilmesi

4. Sağlıklı Bağlantıların/Etkileşimlerin Teşvik Edilmesi

5. Başa Çıkma ve Problem Çözme Becerilerinin Öğretilmesi

6. Risk Altındaki Bireylerin Tespiti ve Desteklenmesi

7. Zararların Azaltılması ve Gelecekteki Risklerin Önlenmesi: Her bir tamamlanmış intihar vakasına karşılık, her yıl çok daha fazla sayıda kişi intihar girişiminde bulunmaktadır (WHO, 2014). Yakın çevresinde (arkadaş veya aile üyeleri arasında) intihar girişiminde bulunan veya intihar sonucu hayatını kaybeden bireylerin varlığı, gençlerin kendi intihar eğilimleri ve girişimleri üzerinde tetikleyici bir risk faktörü oluşturmaktadır (David M. Cutle vd., 2000, s. 1). Medya, toplumsal algıların şekillendirilmesinde ve toplumsal meselelerin yansıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Gerçekliğin inşasındaki aktif rolü nedeniyle, medyanın intihar davranışını raporlama ve sunma biçimi, nüfus üzerinde hem önleyici hem de zarar verici bir etki yaratma kapasitesine sahiptir (Teresa Sufrate-Sorzano vd., 2023, s. 1486).

8. İş Birliği ve Paydaşlıklar: Yerel topluluklar, intiharı önleme konusundaki sorumluluğu ve yatırımı paylaşacak ortaklıklar kurarak bu hedefi gerçekleştirebilirler. Ayrıca bu tür iş birlikleri halk sağlığı, ruh sağlığı, birinci basamak sağlık hizmetleri ve diğer sektörler arasında anlamlı ve işlevsel bağlar kurulmasına olanak tanır.

9. İzleme ve Değerlendirme: İzleme ve değerlendirme, intiharı önlemeye yönelik kamu sağlığı yaklaşımının zorunlu bileşenleridir. Önleme çalışmaları, sorunun boyutlarını takip etmek ve müdahalenin etkisini değerlendirmek için zamanlı ve güvenilir verilere ihtiyaç duyar. Veriler risk faktörlerini ele alma, koruyucu faktörleri güçlendirme ve intihar oranlarını düşürme konularında nelerin sonuç verip nelerin vermediğini anlamak amacıyla, önleme planlaması ve uygulama süreçleri için de elzemdir.

Sosyal etkileşimler ile depresyon arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Daha fazla televizyon izleyen gençlerin, daha az izleyen akranlarına oranla daha yüksek depresyon seviyelerine sahip olduğu, kulüp üyeliklerinin ise depresyon ile negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu bulgu, yetişkin anketlerinde sıklıkla rastlanan 'organizasyon üyeliği ile mutluluk arasındaki korelasyon' verisiyle paralellik göstermektedir. Onur toplulukları, spor kulübü üyelikleri ve dini aidiyetlerin tamamı, depresyon düzeyini güçlü bir biçimde düşürmektedir (David M. Cutle vd., 2000, s. 28).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışmada intihar olgusunun toplumsal nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İntiharın inkar edilemeyen içsel nedenlerinin yanında ve belki de içsel nedenleri de tetikleyebilen dışsal/toplumsal nedenleri hayatımızın gerçeklikleri arasında yer almaktadır. Ancak günümüz modern toplumlarında bütün insanların maruz kalma ihtimalinin olduğu intihar nedenlerinin yanında, onları intihar teşebbüsüne götürmeyen ve hatta bu eylemi engelleyebilen dışsal/toplumsal olguların da yaşantımızın bir gerçekliği olduğu görülebilmektedir. Belki de 'içsel'

olarak nitelediğimiz özelliklerin birçoğu gerçekte ‘toplumsal’ kaynaklıdır. İntihar eyleminin toplumsal kaynakları oldukça çeşitlidir. Çoğu birbiriyle ilişki halinde olan bu iticiler, baskın özellik gösterebilecekleri ortamlarda daha etkili olabilmektedir. Örneğin Durkheim’ın Protestanlarla Katoliklerin intihar oranını karşılaştırmasında, her iki din de intiharı yasaklamasına rağmen, Protestanlıkta bireysellik ve özgür sorgulama, dini hiyerarşinin yokluğu gibi nedenlerin hazırladığı ortam, Protestanlık mensupları arasında intihar oranının daha yüksek çıkmasını sağlamıştır.

Gençler arsında intihar oranının yaygın olması, onların sosyal medya ortamlarını daha iyi kullanabilmeleri ve bu ortamlarda daha çok vakit geçirmeleriyle açıklanabilir. Her alanda olduğu gibi intihar olgusunun kabullenilmesinde de sosyal ortamlar önemli bir etkiye sahiptir. Oyunlar, arkadaşlık ortamları, influencer gibi çeşitli araç ve aktörler ekonomik, akran zorbalığı, kendini ispatlama, onur gibi çok nedenli baskı ve yönlendirme mekanizmalarıyla genç kuşak üzerinde etkili olmaktadır.

Özellikle kültürel değerlerin ve inançların bağlamından koparıldığı günümüz toplumlarında, gençlerin kök referansları zayıflamakta ve yeterli ve güvenli rehberlik alamadıklarında stres ve intihara iten toplumsal faktörlere maruz kalabilmektedirler.

İntihar olgusu hem bir toplumsal problem hem de bir toplumsal tehdit unsurudur. Dolayısıyla önlenmesi, en azından kontrol altına alınması ve daha önemlisi genç kuşakların korunmasına yönelik politikaların yaygınlaştırılması oldukça önemlidir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar bazı çözüm önerilerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada söz konusu önlemler koruyucu faktörler ve stratejiler olarak ele alınmıştır. Bunlar bireysel, ailesel, kurumsal ve toplumsal planda gerçekleştirilebilecek niteliklere sahip önlemlerdir. İntihar eyleminin önlenmesine yönelik bu karmaşık sorumluluk alanları, söz konusu olgunun toplumun her alanıyla ilişkisini ve dolayısıyla toplumsal hayatı ne kadar ilgilendirdiğini ifade etmektedir.

KAYNAKLAR

aa.com.tr. (2026). *Instagram'da İntiharla ilgili Tekrarlı Aramalar Yapan Gençlerin Ebeveynlerine Uyarı Gönderilecek.* https://www.aa.com.tr/tr/bilim-teknoloji/instagramda-intiharla-ilgili-tekrarli-aramalar-yapan-genclerin-ebeveynlerine-uyari-gonderilecek/3841070

biruni.tuik.gov.tr. (2026). *İntihar İstatistikleri*. Veri Portalı. https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=115&locale=tr

CDC. (2024). *Preventing Suicide*. Suicide Prevention. https://www.cdc.gov/suicide/prevention/index.html

CHEO. (2026). *Helping Children and Youth with Suicidal Thoughts*. cheo.on.ca. https://www.google.com/search?q=suicide+youth+pdf&rlz=1C1GCEA_enTR1095TR1097&oq=suicide+youth+pdf&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDUzODBqMGo3qAIIsAIB8QWuFVisVCM_Nw&sourceid=chrome&ie=UTF-8

David M. Cutle, Edward L. Glaeser, & Karen E. Norberg. (2000). Explaining The Rise in Youth Suicide. *National Bureau of Economic Research*, 1-38.

Durkheim, É. (2013). *İntihar: Bir toplumbilim incelemesi* (Ş. Baş, Ed.; Z. Z. İlkgelen, Çev.; Birinci baskı). Pozitif.

Er, S. T., Demir, E., & Sari, E. (2023). Suicide and Economic Uncertainty: New Findings in a Global Ssetting. *SSM - Population Health*, *22*, 101387. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2023.101387

hhs.texas.gov. (2026). *Suicide Prevention Youth Justice System*. Texas Health and Human Services. https://www.hhs.texas.gov/sites/default/files/documents/suicide-prevention-youth-justice-system.pdf

Johns Hopkins Medicine. (2024). *Teen Suicide*. https://www.hopkinsmedicine.org/health/conditions-and-diseases/teen-suicide

Köse, A., & Arslan, F. (2019). Sosyolojik Bir Olgu Olarak İntihar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *43*(1), 1-20.

Kur'ân-ı Kerîm

societyforpsychotherapy.org. (2023, Ekim 27). *Religion, Spirituality, and Suicide—Society for the Advancement of Psychotherapy*. Society for the Advancement of Psychotherapy. https://societyforpsychotherapy.org/religion-spirituality-and-suicide/

Teresa Sufrate-Sorzano, Marco Di Nitto, María Elena Garrote-Cámara, Fidel Molina-Luque, José Ignacio Recio-Rodríguez, Pilar Asión-Polo, Ángela Durante, Vicente Gea-Caballero, Raúl Juárez-Vela, Jesús Pérez, & Iván Santolalla-Arnedo. (2023). *Media Exposure of Suicidal Behaviour: An Umbrella Review*. mdpi.com. https://www.google.com/search?q=Media+Exposure+of+Suicidal+Behaviour%3A+An+Umbrella+Review+(2023%2F2024)&rlz=1C1GCEA_enTR1095TR1097&oq=Media+Exposure+of+Suicidal+Behaviour%3A+An+Umbrella+Review+(2023%2F2024)&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCDExNThqMGo3qAIAsAIA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

veriportali.tuik.gov.tr. (2026). *İntihar Sayısı ve Kaba İntihar Hızı*. Veri Portalı. https://veriportali.tuik.gov.tr

WHO. (2014). *Preventing suicide: A global imperative*. https://www.who.int/publications/i/item/9789241564779

WHO. (2026). *Suicide*. World Health Organization. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide

who.int. (2025). *Suicide*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide

NADİR HASTALIKLARDA BAĞIMLILIK VE BAĞIMLILIK BENZERİ DAVRANIŞLAR: ÇOK BOYUTLU BİR DEĞERLENDİRME

Sosyal Hizmet Uzmanı İbrahim Halil DİNÇARSLAN[1], Dr. Öğr. Üyesi Elif DEMİRBAŞ[2]
[1]Tarsus Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 244137007@tarsus.edu.tr, 0009-0008-3111-4680
[2]Tarsus Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, elifdemirbas@tarsus.edu.tr, 0000-0001-6178-1312

Özet

Nadir hastalıklar, bireylerin yaşamlarının farklı dönemlerinde ortaya çıkabilen ve yalnızca fiziksel sağlığı değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutları da etkileyen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu hastalıklara sahip bireyler, demografik özelliklerinden bağımsız olarak çeşitli biyopsikososyal risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Nadir hastalıkların çok boyutlu yapısı, müdahale süreçlerinin de bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu derleme çalışmada, nadir hastalığa sahip bireylerde bağımlılık ve bağımlılık benzeri davranışların ortaya çıkmasında etkili olan biyolojik ve psikososyal etmenler ele alınmaktadır. Bulgular, bağımlılık süreçlerinin hastalığın türüne göre farklılaşabildiğini göstermektedir. Örneğin, Frajil X sendromunda davranışsal belirtileri düzenleme amacıyla alkol kullanımına yönelim, otoimmün karaciğer hastalıklarında alkol tüketiminin sürdürülmesi, Prader-Willi sendromunda aşırı yeme davranışlarının bağımlılık benzeri özellikler göstermesi, dopamin düzensizlik sendromunda dürtü kontrol bozukluklarının ortaya çıkması ve Kleine-Levin sendromunda atak dönemlerine eşlik eden davranışsal değişiklikler bu çeşitliliği ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, sosyal izolasyon, damgalanma, kronik stres ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler bağımlılık riskini artıran önemli psikososyal etmenler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda, nadir hastalıkların yönetiminde yalnızca tıbbi yaklaşımların yeterli olmadığı; psikososyal destek, ruh sağlığı hizmetleri ve bağımlılık taramalarını içeren bütüncül müdahalelerin geliştirilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu süreçte sosyal hizmet disiplini, birey ve ailenin gereksinimlerini çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır. Sosyal hizmet uzmanları da psikososyal süreçlerin değerlendirilmesi, risklerin erken dönemde belirlenmesi ve destek mekanizmalarının güçlendirilmesi açısından önemli roller üstlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nadir Hastalıklar, Bağımlılık, Bağımlılık Benzeri Davranışlar, Biyopsikososyal Yaklaşım, Sosyal Hizmet

ADDICTION AND ADDICTION-LIKE BEHAVIORS IN RARE DISEASES: A MULTIDIMENSIONAL EVALUATION

Social Worker İbrahim Halil DİNÇARSLAN[1], Asst. Prof. Elif DEMİRBAŞ[2]
[1] Tarsus University, Social Work Department, 244137007@tarsus.edu.tr, 0009-0008-3111-4680
[2]Tarsus University, Social Work Department, elifdemirbas@tarsus.edu.tr, 0000-0001-6178-1312

Abstract

Rare diseases represent a significant public health challenge that can manifest at various stages of life, impacting not only physical health but also psychological and social dimensions. Individuals with these conditions face diverse biopsychosocial risks, regardless of their demographic characteristics. The multidimensional nature of rare diseases necessitates a holistic approach to intervention processes. The present review investigates the biological and psychosocial factors influencing the development of addiction and addiction-like behaviors in individuals with rare diseases. Findings indicate that addictive processes may vary depending on the specific type of disease. For instance, the tendency toward alcohol use to regulate behavioral symptoms in Fragile X syndrome, the persistence of alcohol consumption in autoimmune liver diseases, the addiction-like characteristics of hyperphagia in Prader-Willi syndrome, the emergence of impulse control disorders in dopamine dysregulation syndrome, and the behavioral changes accompanying episodes in Kleine-Levin syndrome illustrate this diversity. Furthermore, social isolation, stigmatization, chronic stress, and difficulties in accessing healthcare services are identified as critical psychosocial factors that increase the risk of addiction. Consequently, it is argued that medical approaches alone are insufficient for managing rare diseases; instead, there is a pressing need to develop comprehensive interventions that incorporate psychosocial support, mental health services, and addiction screenings. In this process, the social work discipline addresses the needs of individuals and families with a multidimensional and holistic perspective. Social workers play important roles in evaluating psychosocial processes, identifying risks at an early stage, and strengthening support mechanisms.

Keywords: Rare Diseases, Addiction, Addiction-Like Behaviors, Biopsychosocial Approach, Social Work.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı, nadir hastalıklara sahip bireylerde görülen bağımlılık türlerini ve bu bağımlılıkların ortaya çıkmasında etkili olan psikososyal dinamikleri bütüncül bir bakış açısıyla incelemektir. Nadir hastalıkların bireylerin yaşamında yalnızca fiziksel sınırlılıklar oluşturmadığı, aynı zamanda psikolojik ve sosyal boyutlarda da önemli etkiler yarattığı dikkate alındığında, bağımlılık davranışlarının bu süreçlerle olan ilişkisini ortaya koymak önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, nadir hastalıklara sahip bireylerin maruz kaldığı stres, belirsizlik, kronik hastalık yükü ve sosyal izolasyon gibi faktörlerin bağımlılık davranışlarıyla ilişkili olabileceği değerlendirilmektedir. Bağımlılık kavramı hem maddelere yönelik bağımlılığı hem de belirli davranışlara karşı gelişen bağımlılık türlerini kapsayan geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Madde bağımlılığı ya da davranışsal bağımlılıklara eşlik eden süreçte, beynin haz ve ödül mekanizmalarının önemli ölçüde etkilemektedir. Normal koşullarda bireyin gündelik yaşam aktivitelerinden haz almasını sağlayan ödül sistemi, bağımlılık oluşturan uyaranların etkisiyle aşırı ve dengesiz biçimde uyarılmakta ve bu durum zamanla doğal ödüllere karşı duyarlılığın azalmasına yol açmaktadır. Sonuç olarak birey, haz ve doyum elde edebilmek için giderek daha fazla bağımlı olduğu maddeye veya davranışa yönelmekte ve bu süreç bağımlılık belirtilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Nadir hastalıklar, Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre yaklaşık her 2000 kişiden en az bir kişiyi etkileyen, kendine özgü klinik belirtilere ve semptomlara sahip tıbbi durumlar olarak ifade edilmektedir. Bu hastalıkların önemli bir kısmı kronik ve ilerleyici nitelikte olup bireylerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan, nadir hastalıkların etkileri yalnızca fiziksel boyutla sınırlı kalmamakta; bu hastalıklarla yaşayan bireyler sosyal yaşamlarında izolasyon, damgalanma ve ayrımcılık gibi çeşitli psikososyal güçlüklerle de karşı karşıya kalabilmektedir (Wang vd., 2024). Ziehfreund ve arkadaşlarının (2025) yapmış olduğu araştırma, kronik ve nadir dermatolojik hastalıklara sahip bireylerde bağımlılık bozukluklarının görece yaygın biçimde görüldüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle hidradenitis suppurativa (HS) gibi nadir görülen cilt hastalıklarının psikolojik süreçlerle yakından ilişkili olduğu; bu durumun sigara kullanımı, alkol tüketimi, madde kullanımı, kumar oynama, internet kullanımına bağlı bağımlılık ve yeme davranışıyla ilişkili bozukluklarla birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Bu bulgular, dermatoloji hastaları arasında bağımlılık davranışlarının dikkate değer bir sıklıkta ortaya çıkabildiğini göstermektedir (Ziehfreund vd., 2025). Nadir hastalıklar bağlamında tıbbi sosyal hizmet, bütüncül sağlık yaklaşımı doğrultusunda hastalığın yarattığı çok yönlü sorunları ele alarak önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal hizmet uzmanları mikro düzeyde bireyin duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olmakta, baş etme becerilerini güçlendirmekte ve tedavi sürecini olumsuz etkileyen ekonomik ve sosyal engellerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Makro düzeyde ise nadir hastalıklara yönelik politikaların geliştirilmesi, toplumsal farkındalığın artırılması, bilimsel araştırmaların desteklenmesi ve hasta ile ailelerin sosyal destek ağlarına erişiminin güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir (Pak, 2017). Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının bağımlılık olgusuyla farklı kurum ve uygulama alanlarında karşılaşabilmektedir. Bu süreçte birey ve ailesinin bütüncül olarak değerlendirilmesi, psikososyal müdahalelerin planlanması ve tedavi sonrasında bireyin toplumsal yaşama yeniden uyumuna yönelik destekler sağlanmaktadır (Polat, 2014). Bu yönüyle sosyal hizmet, bağımlılığın tanılanmasından tedavi ve rehabilitasyon sürecine kadar tüm aşamalarda birey ve çevresini birlikte ele alan temel mesleklerden biri olarak öne çıkmaktadır (Tapan, 2022). Bu çerçevede çalışma, nadir hastalıklara sahip bireylerde görülen bağımlılık davranışlarını çok boyutlu bir yaklaşımla ele alarak, bu davranışların altında yatan psikososyal dinamikleri ortaya koymayı, mevcut literatüre katkı sağlamayı ve alana yönelik koruyucu, önleyici ve rehabilite edici müdahale önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Nadir Hastalıklarda Psikososyal Kırılganlık ve Bağımlılık Riski

Nadir hastalıkların sayısı kaynaklara göre değişmekle birlikte genellikle yaklaşık 7.000 civarında olup, bazı kaynaklarda bu sayının 5.000 ile 8.000 arasında olduğu belirtilmektedir (Haendel vd., 2020). Dünya genelinde bu hastalıklarla yaşayan birey sayısının ise yaklaşık üç yüz milyon olduğu tahmin edilmektedir (Chan vd., 2020). Nadir hastalıklarla yaşayan bireyler, yaşamları boyunca yoğun stres yaratan ve psikososyal açıdan olumsuz etkiler doğurabilen süreçlerle karşılaşabilmektedir. Bu durum, nadir hastalığa sahip bireylerin psikososyal açıdan daha kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, nadir hastalıklara sahip bireyler için psikososyal destek önemli ve acil bir gereksinim olarak değerlendirilmektedir (Smits vd., 2025). Kronik ve nadir dermatolojik hastalıklara sahip bireylerde yalnızca fiziksel belirtilere odaklanmanın yeterli olmadığı; aynı zamanda bağımlılık davranışlarının da rutin olarak taranması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, özellikle risk grubunda yer alan hastalar için dermatolojik tedavi süreçlerine ruh sağlığı desteklerinin ve psikososyal müdahalelerin entegre edilmesinin, çok disiplinli bir bakım süreci açısından yararlı olabileceği ifade edilmektedir (Ziehfreund vd., 2025). Bu bağlamda, nadir hastalıklar arasında yer alan Frajil X sendromu (FXS), otoimmün karaciğer hastalıkları (AILD), Prader-Willi sendromu, dopamin düzensizlik sendromu (DDS) ve Kleine-Levin sendromu (KLS) gibi durumlara sahip bireylerde tanı sonrasında ortaya çıkan bağımlılık süreçleri ele alınmakta ve incelenmektedir.

1.2. Frajil X Sendromu (FXS)

Frajil X sendromu, X kromozomu üzerinde yer alan FMR1 geninin işlev kaybı sonucunda ortaya çıkan genetik bir hastalıktır. Ailevi geçiş gösteren zihinsel yetersizlik nedenleri arasında en yaygın olanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Sendromun görülme sıklığı erkeklerde yaklaşık 1/3600, kadınlarda ise 1/4000–1/6000 arasında değişmektedir (Tunçbilek, 2024). Salcedo-Arellano ve arkadaşlarının (2016) Kolombiya'nın Ricaurte bölgesinde Frajil X sendromu tanısı bulunan yetişkin erkek bireylerle yürüttükleri çalışmada, toplam 20 bireyden sekizinin belirgin düzeyde alkol kullandığı ve bu bireylerden altısının bağımlılık kriterlerini karşıladığı belirlenmiştir. Ayrıca üç FXS'li bireyin geçmişte alkol kullanımına bağlı sorunlar yaşadığı, ancak aile desteği ve müdahalesi ile güncel olarak alkol tüketimlerinin olmadığı ifade edilmiştir. Çalışmada, sağlık hizmetlerine erişimin sınırlı olması ve psikiyatrik ilaçların yeterince temin edilememesinin alkol kullanımını etkileyen önemli faktörler arasında yer aldığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda alkolün, FXS'de sık görülen anksiyete ve hiperaktivite gibi davranışsal belirtileri geçici olarak hafifletme amacıyla kullanılabildiği belirtilmektedir (Salcedo-Arellano, vd., 2016). Bu bulgular, Frajil X sendromunda bağımlılık davranışlarının yalnızca bireysel tercihlerle değil; aynı zamanda psikososyal yoksunluk, sağlık hizmetlerine erişim güçlükleri ve semptom yönetimi ihtiyacıyla ilişkili olarak ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

1.3. Otoimmün Karaciğer Hastalıkları (AILD)

Nadir hastalıklar kapsamında değerlendirilen otoimmün karaciğer hastalıkları (AILD), yaşam tarzı ile ilişkili bazı faktörlerden etkilenebilen hastalık grupları arasında yer almakta olup, alkol tüketiminin hastalığın seyri üzerinde belirleyici bir rol oynadığı belirtilmektedir. Bu kapsamda Delle Monache ve arkadaşlarının (2026) gerçekleştirdiği çalışmada, AILD tanılı bireylerde alkol kullanımının yaygınlığı, alkolle ilişkili risklere yönelik farkındalık düzeyi ve hekim–hasta iletişiminin bu süreçteki rolü incelenmiştir. Bulgular, hastaların yaklaşık yarısının alkol tükettiğini göstermektedir. Araştırmada, katılımcıların %52'sinin alkolden tamamen kaçındığı, %48'inin ise alkol kullandığını ifade ettiği belirlenmiştir. Alkol tüketen bireyler arasında küçük bir grubun (%8) riskli veya aşırı tüketim davranışı sergilediği saptanmıştır. Ayrıca birçok hastanın, hekimleri tarafından alkol kullanımı konusunda yeterince sorgulanmadığını ya da bu konuda danışmanlık almadığını ifade ettiği görülmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel davranışların değil, aynı zamanda sağlık hizmeti sunum süreçlerinin de alkol kullanımının sürdürülmesinde etkili olabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle AILD yönetiminde

düzenli alkol taramalarının yapılması ve hekim–hasta iletişiminin güçlendirilmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır (Delle Monache, vd., 2026). Bu bulgular, otoimmün karaciğer hastalıklarında bağımlılık riskinin yalnızca biyolojik süreçlerle sınırlı olmadığını; farkındalık düzeyi, danışmanlık eksikliği ve sağlık sistemiyle etkileşim gibi psikososyal faktörlerle de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

1.4. Prader-Willi Sendromu

Prader–Willi sendromu, bilişsel, davranışsal ve endokrin sorunlarla seyreden nadir bir nörogelişimsel genetik hastalık olup görülme sıklığı yaklaşık 1/20.000 olarak bilinmektedir. Hastalığın temel özelliklerinden biri, tokluk hissinin zayıflamasıyla ortaya çıkan aşırı yeme dürtüsü ve buna bağlı gelişen hiperfaji ile morbid obezitedir. Bu kapsamda gerçekleştirilen bir çalışmada, kompulsif yeme davranışlarıyla ilişkili beyin bölgelerinin Prader–Willi sendromunda yiyecek kokuları gibi iştahı uyaran uyaranlara farklı tepkiler verip vermediği incelenmiştir. Kokuların yüksek hedonik değere sahip olması ve diğer duyusal uyaranlara kıyasla daha güçlü duygusal tepkiler oluşturabilmesi nedeniyle araştırmada koku temelli bir beyin görüntüleme yöntemi tercih edilmiş ve çalışmaya 16 Prader–Willi sendromlu birey dahil edilmiştir. Araştırma bulguları, Prader–Willi sendromunda özellikle sağ amigdala bölgesinde işlevsel farklılıklar bulunduğunu göstermektedir. Bu durum, sendromda görülen aşırı yeme davranışlarının yalnızca metabolik süreçlerle açıklanamayacağını; ödül ve motivasyon sistemleriyle ilişkili nörobiyolojik mekanizmalarla bağlantılı olabileceğini ortaya koymaktadır (Strelnikov, vd., 2023). Bu bulgular, Prader–Willi sendromunda gözlenen hiperfajinin bağımlılık benzeri özellikler taşıyabileceğini ve yeme davranışının, nörobiyolojik ödül sistemleri üzerinden şekillenen bir bağımlılık süreciyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

1.5. Dopamin Düzensizlik Sendromu (DDS)

Dopamin düzensizlik sendromu (DDS), görece nadir görülen ve çoğu zaman yeterince tanı konulamayan, sosyal açıdan ciddi sonuçlar doğurabilen bir nörodavranışsal bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Bu sendrom, özellikle Parkinson hastalığının uzun süreli tedavi süreciyle ilişkili olarak ortaya çıkabilmekte ve hastalığın semptomatik yönetimini güçleştirebilmektedir. Parkinson hastaları arasında DDS'nin görülme sıklığının yaklaşık %3–4 olduğu bildirilmektedir. Sendrom yalnızca ilaç kullanımında kontrol kaybı ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda çeşitli davranışsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda patolojik kumar oynama, aşırı cinsel istek ve davranışlar, kompulsif alışveriş ve kompulsif yeme gibi dürtü kontrol bozukluklarının DDS ile ilişkili olarak ortaya çıkabildiği vurgulanmaktadır (O'sullivan, vd., 2009). Bu bulgular, dopamin düzensizlik sendromunda gözlenen davranışsal sorunların, nörobiyolojik ödül sistemlerindeki bozulmalarla ilişkili olduğunu ve bağımlılık benzeri davranış örüntülerinin gelişimine zemin hazırlayabileceğini göstermektedir.

1.6. Kleine-Levin Sendromu (KLS)

Kleine–Levin sendromu (KLS), belirgin olarak ataklar halinde ortaya çıkan aşırı uyku, bilişsel işlevlerde bozulma ve çeşitli davranışsal değişikliklerle karakterize edilen nadir bir nörodavranışsal bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Hastalığın çoğunlukla ergenlik döneminde başladığı ve erkeklerde kadınlara kıyasla daha sık görüldüğü bildirilmektedir (Afolabi-Brown ve Mason, 2018). Arnulf ve arkadaşları (2008) tarafından gerçekleştirilen ve 108 hastayı kapsayan çalışmada, KLS atakları sırasında ortaya çıkan semptomların niteliği ve sıklığı ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Bulgular, hastaların büyük çoğunluğunun en az bir atak döneminde yeme davranışlarında belirgin değişiklikler yaşadığını göstermektedir. Bu değişikliklerin özellikle aşırı yeme biçiminde ortaya çıktığı, hastaların yüksek miktarda gıda tükettikleri ve tatlı yiyeceklere yöneldikleri belirlenmiştir. Ayrıca bazı hastalarda, frontal lob işlev bozukluklarını andıran şekilde karşılarına çıkan yiyecekleri kontrolsüz biçimde tüketme eğilimi gözlenmiştir. Çalışmada dikkat çeken bir diğer bulgu ise hastaların yaklaşık yarısının en az bir atak döneminde cinsel dürtülerde artış bildirmesidir. Bunun yanı sıra, hastaların bir kısmında (%16) alkol tüketiminde artış gözlenmiştir (Arnulf, vd., 2008). Bu bulgular, Kleine–Levin sendromunda atak dönemlerine

eşlik eden davranışsal değişimlerin yalnızca nörolojik belirtilerle sınırlı olmadığını; yeme, cinsellik ve alkol kullanımı gibi alanlarda kontrol kaybı ve dürtüsellik artışıyla karakterize edilen bağımlılık benzeri davranış örüntülerinin ortaya çıkabildiğini göstermektedir.

2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, nadir hastalıklara sahip bireylerde bağımlılık davranışlarının biyolojik, psikolojik ve sosyal etkenlerin etkileşimi sonucunda ortaya çıkan çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen klinik örnekler, bu sürecin farklı hastalıklarda farklı mekanizmalar üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Otoimmün karaciğer hastalıklarında alkol tüketiminin belirli bir hasta grubunda devam etmesi ve riskli kullanıma dönüşebilmesi, Frajil X sendromunda davranışsal belirtileri düzenleme amacıyla alkol kullanımına yönelim, Prader–Willi sendromunda yeme davranışının bağımlılık benzeri özellikler göstermesi, dopamin düzensizlik sendromunda dürtü kontrol bozukluklarının ortaya çıkması ve Kleine–Levin sendromunda atak dönemlerinde gözlenen davranışsal değişiklikler, bağımlılık süreçlerinin hem nörobiyolojik hem de psikososyal temellerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Bu bulgular, nadir hastalıklarda bağımlılık riskinin tek boyutlu bir yaklaşımla açıklanamayacağını; hastalığa özgü biyolojik özelliklerin, bireysel baş etme süreçlerinin ve çevresel koşulların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, nadir hastalıklarda bağımlılık riskinin yönetimi; yalnızca biyolojik semptomların kontrol altına alınmasını değil, bireyin psikolojik dayanıklılığının artırılmasını ve sosyal destek ağlarının güçlendirilmesini hedefleyen biyopsikososyal bir model çerçevesinde kurgulanmalıdır. Nadir hastalıklara sahip bireylerin deneyimlediği sosyal izolasyon, damgalanma, belirsizlik ve kronik stres gibi psikososyal etmenler ile sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler, bağımlılık davranışlarının gelişimi açısından önemli risk faktörleri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, nadir hastalıkların yönetiminde yalnızca fiziksel tedaviye odaklanmanın yeterli olmadığını; ruh sağlığı hizmetleri, psikososyal destek ve bağımlılık taramalarını içeren bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada sosyal hizmet uzmanları, bireyin psikososyal gereksinimlerini değerlendirme, riskleri erken dönemde belirleme ve uygun müdahale süreçlerini planlama açısından önemli bir rol üstlenmektedir

Bu çerçevede sağlık profesyonellerinin bu alandaki farkındalığının artırılması ve multidisipliner müdahale modellerinin yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Özellikle ruh sağlığı uzmanlarının koruyucu ve önleyici çalışmalarda aktif rol alması, birey ve aileye yönelik psikososyal destek sunması ve sosyal politika süreçlerine katkı sağlaması gerekmektedir.

Sonuç olarak, nadir hastalığa sahip bireylerde tanı sonrası süreçte ortaya çıkabilecek bağımlılık riskinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, riskleri azaltmaya yönelik bütüncül müdahalelerin benimsenmesi, erken müdahale stratejilerinin geliştirilmesi ve alana özgü bilimsel çalışmaların artırılması önem taşımaktadır. Ayrıca, bağımlılık riskini dikkate alan koruyucu, önleyici ve rehabilite edici programların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Afolabi-Brown, O., & Mason, T. B., II. (2018). Kleine–Levin syndrome. *Paediatric Respiratory Reviews, 25*, 9–13. https://doi.org/10.1016/j.prrv.2016.12.004

Arnulf, I., Lin, L., Gadoth, N., File, J., Lecendreux, M., Franco, P., ... & Mignot, E. (2008). Kleine–Levin syndrome: A systematic study of 108 patients. *Annals of Neurology, 63*(4), 482–493. https://doi.org/10.1002/ana.21333

Chan, A. Y., Chan, V. K., Olsson, S., Fan, M., Jit, M., Gong, M., ... & Li, X. (2020). Access and unmet needs of orphan drugs in 194 countries and 6 areas: A global policy review with content analysis. *Value in Health*, *23*(12), 1580–1591. https://doi.org/10.1016/j.jval.2020.06.020

Delle Monache, M., Ramundo, V., Delle Monache, M., Conigliani, C., & Pascucci, F. (2026). Alcohol use and communication gaps in autoimmune liver diseases: Findings from an online patient survey. *Digestive and Liver Disease*, *58*, S33. https://doi.org/10.1016/j.dld.2026.01.060

Haendel, M., Vasilevsky, N., Unni, D., Bologa, C., Harris, N., Rehm, H., ... & Oprea, T. I. (2020). How many rare diseases are there? *Nature Reviews Drug Discovery*, *19*(2), 77–78. https://doi.org/10.1038/d41573-019-00180-y

O'sullivan, S. S., Evans, A. H., & Lees, A. J. (2009). Dopamine dysregulation syndrome: An overview of its epidemiology, mechanisms and management. *CNS Drugs*, *23*(2), 157–170. https://doi.org/10.2165/00023210-200923020-00005

Pak, M. D. (2017). Nadir hastalıklarda sosyal hizmetin rolü. *Sağlık ve Toplum*, *27*(3), 3-13.

Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, *30*(2), 143-148. doi:10.5222/otd.supp2.2014.143

Salcedo-Arellano, M. J., Lozano, R., Tassone, F., Hagerman, R. J., & Saldarriaga, W. (2016). Alcohol use in fragile X syndrome. *Intractable & Rare Diseases Research*. https://doi.org/10.5582/irdr.2016.01046

Smits, R. M., Aerts, A., Angelov, T., Bentele, M., De Blaauw, I., Dellenmark-Blom, M., ... & Kwakkenbos, L. (2025). Addressing psychosocial vulnerability in rare diseases: A call to action from a European expert consensus study. *Orphanet Journal of Rare Diseases*, *20*(1), 543. https://doi.org/10.1186/s13023-025-04017-3

Strelnikov, K., Debladis, J., Salles, J., Valette, M., Cortadellas, J., Tauber, M., & Barone, P. (2023). Amygdala hyperactivation relates to eating behaviour: A potential indicator of food addiction in Prader–Willi syndrome. *Brain Communications*, *5*(3), fcad138. https://doi.org/10.1093/braincomms/fcad138

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). *Bağımlılıkla mücadele çalışma grubu raporu*. Ankara. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/08/Bagimlikla-Mucadele-CG-Raporu_01082025.pdf

Tapan, M. G. (2022). BAĞIMLILIK TEDAVİSİ ALANINDA KLİNİK SOSYAL HİZMET SÜPERVİZONU: MESLEKİ GELİŞİM, YETERLİLİKLER VE SÜPERVİZYONUN ÖNEMİ. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (20), 112-133. https://doi.org/10.46218/tshd.1136869

Tunçbilek, E. (2024, November 2). Frajil X sendromu. *Cocukgenetik*. Genetik Hakkında. https://www.cocukgenetik.org.tr/frajil-x-sendromu/

Wang, C. M., Whiting, A. H., Rath, A., Anido, R., Ardigò, D., Baynam, G., ... & Macchia, F. (2024). Operational description of rare diseases: A reference to improve the recognition and visibility of rare diseases. *Orphanet Journal of Rare Diseases*, *19*(1), 334. https://doi.org/10.1186/s13023-024-03322-7

Ziehfreund, S., Saak, M., Schaal, A., Mazilu, R., Mahé, E., Hajj, C., ... & Zink, A. (2025). Addiction and chronic skin diseases: A pan-European study on prevalence, associations and patient impact. *Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology*. https://doi.org/10.1111/jdv.70245

YEREL BİLGİ UYGULAMALARI VE ENTEGRASYONU ÖLÇEĞİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed Akif KURTULUŞ/YL Öğrencisi, Merve AKKANAT
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı
muhammed.kurtlulus@alanya.edu.tr, ORCID:0000-0001-5206-5787
akkanatmerve767@gmail.com, ORCID:0009-0001-2940-7707

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, Naah ve Osei-Himah (2024) tarafından geliştirilen "Perspectives of Pre-services Teachers on Indigenous Knowledge Practices and Their Integration into the Teaching and Learning of Science" başlıklı çalışmada kullanılan veri toplama aracının Türk kültürüne ve eğitim sistemine uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik analizlerinin gerçekleştirilmesidir. Araştırma süreci; ölçeğin dilsel eşdeğerliği, ön uygulaması, pilot uygulaması ve ana uygulamaları aşamalarından oluşan kapsamlı bir metodolojik süreç içermektedir. Araştırmanın ana uygulama grubunu, Türkiye'deki farklı eğitim fakültelerinde öğrenim gören toplam 278 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinin ardından, ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmış ve güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma analiz sonuçları doğrultusunda, ölçeğin Türkçe formunun psikometrik açıdan yeterli, geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, öğretmen adaylarının yerel bilgi uygulamalarına yönelik perspektiflerinin ölçülmesi amacıyla bu ölçeğin etkili bir araç olarak kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, yerel bilgi ve kültürel bağlamın eğitim süreçlerine entegrasyonuna yönelik ulusal literatüre önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Bilgi Uygulamaları, Ölçek Uyarlama, Öğretmen Adayları, Geçerlik, Güvenirlik.

INDİGENOUS KNOWLEDGE PRACTİCES AND INTEGRATİON SCALE: ADAPTATİON İNTO TURKİSH, VALİDİTY, AND RELİABİLİTY STUDY

Dr., Muhammed Akif KURTULUŞ /Master's Student, Merve AKKANAT
Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Education, Department of Science Education
muhammed.kurtlulus@alanya.edu.tr, ORCID:0000-0001-5206-5787
akkanatmerve767@gmail.com, ORCID:0009-0001-2940-7707

Abstract

The main aim of this study is to adapt the data collection instrument used in the study titled "Perspectives of Pre-services Teachers on Indigenous Knowledge Practices and Their Integration into the Teaching and Learning of Science", developed by Naah and Osei-Himah (2024), to the Turkish culture and education system, and to conduct its validity and reliability analyses. The research process involved a comprehensive methodological procedure including linguistic equivalence, pre-testing, pilot testing, and main implementation stages. The main study group consisted of 278 pre-service teachers studying at different faculties of education across Türkiye. Following the data collection process, Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted to test the construct validity of the scale, and internal consistency coefficients were calculated to determine its reliability. Based on the findings of the analyses, the Turkish version of the scale was found to be psychometrically adequate, valid, and reliable. These results indicate that the scale can be effectively used as a measurement tool to assess pre-service teachers' perspectives on indigenous knowledge practices. This study contributes significantly to the national literature by supporting the integration of indigenous knowledge and cultural context into educational processes.

Keywords: Indigenous Knowledge Practices, Scale Adaptation, Pre-service Teachers, Validity, Reliability.

GİRİŞ

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilgi, bireylerin çevreleriyle ve içinde yer aldıkları toplumsal yapılarla kurdukları etkileşimler sonucunda şekillenen ve gelişimini sürdüren dinamik bir olgudur (Kozulin vd., 2003). Bu bilgi biçimlerinden biri olan yerel bilgi, kültürel bir topluluk içinde kuşaktan kuşağa aktarılan, genellikle formal eğitim dışında gelişen ve toplumun yaşamın sürdürebilmesine katkı sağlayan geleneksel uygulama, beceri ve değerleri kapsayan bütüncül bilgi sistemidir (UNESCO, 2010; Magni, 2017; Kasanda vd., 2005). Yerel bilgi, bireylerin çevreye uyum sağlaması, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal bütünlüğün devam etmesi için önemli bir işlev üstlenirken (Naah & Osei-Himah, 2024), farklı kültürel uygulamalar aracılığıyla öğrenme süreçlerine anlam katar.

Eğitim anlayışındaki modern yaklaşım, bireylerin sadece bilgiye dayalı becerilerle değil, kendi kültürel ve yerel bağlamlarını da sürece dâhil ederek öğrenmelerini desteklemektedir (Zidny vd., 2020). Bu yaklaşımlar, kişilerin sadece teorik bilgi edinmelerini değil, karşılaştıkları zorlukları yenilikçi ve etkili bir şekilde aşmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Özellikle fen bilimleri eğitiminde, öğrencilerin "bilinenden bilinmeyene" doğru öğrenme süreçlerini destekleyen yerel bilgi uygulamalarının öğretim süreçlerine entegrasyonu giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Latip vd., 2024). Yerel bilginin derslere entegrasyonu, öğrencilerin dünyayı anlamlandırma süreçlerini güçlendiren kültürel açıdan duyarlı bir öğrenme ortamı oluşturmaktadır (Gervedink Nijhuis, 2019). Kültürel farklılıklara duyarlı öğretim yaklaşımlarının sınıf içi öğrenme ortamını olumlu etkilediği, öğrenci katılımını ve başarıyı artırdığı belirlenmiştir (Karataş, 2020).

Yerel bilgi uygulamalarının eğitim ortamlarına entegre edilebilmesi için, bu süreci yönetecek olan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının konuya ilişkin perspektiflerinin belirlenmesi gereklidir. Öğretmen adaylarının yerel bilgi uygulamalarının doğasını anlamaları, bu bilgileri derslere entegre etme konusundaki yeterlikleri ve bu entegrasyonun amaçlarını kavramaları, etkili bir öğretim süreci için kritik bir rol oynar (Anor, 2024). Bu bağlamda, öğretmen adaylarının yerel bilgi uygulamalarına yönelik perspektiflerini değerlendiren geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Naah ve Osei-Himah (2024) tarafından geliştirilen orijinal ölçek, öğretmen adaylarının yerel bilgi uygulamalarının doğası, bu uygulamalara ilişkin bilgileri, derslere entegrasyonunun amaçları ve pratik uygulamaları hakkındaki görüşlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Orijinal çalışma, Gana'daki Cape Coast Üniversitesi'ne bağlı bir eğitim fakültesinde 312 üçüncü sınıf öğretmen adayı üzerinde yürütülmüş ve ölçeğin yüksek iç tutarlılık katsayılarına sahip olduğu rapor edilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, söz konusu ölçeği Türk kültürüne ve eğitim sistemine uyarlayarak, Türkiye'deki araştırmacıların kullanımına sunmaktır. Ölçek uyarlama çalışmaları, sadece basit bir çeviri işlemi olmayıp, ölçme aracının dilsel, kültürel ve psikometrik açıdan hedef kültüre eşdeğerliğinin sağlanmasını gerektiren kapsamlı bir süreçtir (Borsa vd., 2012; Gültürk, 2024). Bu araştırma kapsamında yerel bilgi uygulamaları ve entegrasyonunu değerlendiren bir ölçeği Türkçeye kazandırarak bu alanda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi şu şekildedir: Türkçeye uyarlaması yapılan "Yerel Bilgi Uygulamaları Ve Entegrasyonu Ölçeği", örneklem grubu için geçerli ve güvenilir bir ölçek midir? Alt problemler ise

-Türkçeye uyarlanan ölçeğin dilsel eşdeğerliği, yapı geçerliği (Doğrulayıcı Faktör Analizi) ve madde ayırt edicilik özellikleri nasıl bir dağılım göstermektedir?

-Geçerlik ve güvenirlik analizleri (Cronbach's Alpha, vb.), ölçeğin Türkiye'deki öğretmen adaylarının perspektiflerini belirlemedeki kullanım potansiyeline dair ne tür bulgular sunmaktadır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırma nicel bir araştırma yöntemi çerçevesinde oluşturulan betimsel bir çalışmadır. Araştırma deseni olarak tarama araştırma deseni kullanılmıştır. Tarama araştırmaları belirli bir olay, durum veya olgunun mevcut durumunu ortaya koymaya ve temel özelliklerini betimlemeyi hedefleyen araştırma türleridir (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Kurtuluş, 2025). Araştırma, diğer çalışmalara kıyasla daha geniş bir örneklem grubuyla yürütülmektedir (Creswell & Creswell, 2017).

2.2. Örneklem

Ölçeğin uyarlama sürecinde farklı örneklem gruplarıyla çalışılmıştır. Araştırma dört aşamadan oluşmuştur: hazırlık (çeviri), ön uygulama, pilot uygulama ve ana uygulama. Çalışma, Türkiye'deki farklı üniversitelerde öğrenim gören öğretmen adaylarından çevrimiçi (online) formlar aracılığıyla toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Örneklem kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur (Creswell & Creswell, 2017).

Ön Uygulama: Ölçeğin anlaşılırlığını test etmek amacıyla 17 öğretmen adayı ile ön uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada öğrencilerin ölçeğe yönelik herhangi bir düzeltme ya da düzenleme dönütü olmamıştır.

Pilot Uygulama**:** Toplamda 20 öğretmen adayı ile pilot çalışma yapılmıştır. Ölçeğin anlaşılırlığı ve maddelerin açıklığına yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu aşamada da herhangi bir önemli sorun tespit edilmemiştir.

Ana Uygulama: Çalışmanın dördüncü aşamasını ana uygulama oluşturmaktadır. Veriler toplamda 278 öğretmen adayından toplanmıştır. Ana uygulamaya katılan öğretmen adaylarının demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özellikleri (n=278)

Demografik Özellik	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	187	67.3
	Erkek	91	32.7
Sınıf Seviyesi	1. Sınıf	66	23.7
	2. Sınıf	62	22.3
	3. Sınıf	69	24.8
	4. Sınıf	81	29.1
Bölüm	Matematik	54	19.4
	İngilizce	53	19.1
	Türkçe	50	18.0
	Fen Bilgisi	49	17.6
	Okul Öncesi	41	14.7
	Sınıf Öğretmenliği	31	11.2
Üniversite	Üniversite A	60	21.6
	Üniversite B	53	19.1
	Üniversite C	59	21.2
	Üniversite D	51	18.3
	Üniversite E	55	19.8
Yaş	Ortalama (SS)	20.06 (1.29)	-
	Aralık	18-22	-

2.3. Veri Toplama Aracı

Ölçeğin orijinal hâli Naah ve Osei-Himah (2024) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal versiyonu İngilizce dilinde hazırlanmıştır. Geliştirilen ölçek toplamda 42 maddeden oluşmaktadır. Uyarlama çalışmasında, kültürel ve anlamsal uyumsuzluk nedenleriyle 7 madde Türkçe versiyondan çıkarılmış ve 35 madde üzerinden çalışılmıştır. 35 maddeden oluşan ölçek 4'lü Likert tipi olarak uygulanmıştır ("1=Kesinlikle Katılmıyorum" ile "4=Kesinlikle Katılıyorum" arasında). Ölçek herhangi bir olumsuz madde içermemektedir.

Ölçeğin boyutları şunlardır:

Boyut 1: Yerel Bilgi Uygulamalarının Doğası (12 madde)

Boyut 2: Yerel Bilgi Uygulamalarına İlişkin Bilgi (11 madde)

Boyut 3: Yerel Bilginin Derslere Entegrasyonunun Amaçları (12 madde)

2.4. Uyarlama Süreci

Ölçeğin Türkçeye uyarlanması için öncelikle gerekli etik kurul izinleri alınmış ve gönüllü kişilerle araştırmaya başlanmıştır. Ölçeğin uyarlama süreci dört temel aşama etrafında planlanmıştır (Beaton vd., 2000).

2.4.1. Çeviri ve Dilsel Eşdeğerlik

Çalışmanın hazırlık aşamasını çeviri, dil geçerliği ve geri çeviri çalışmaları oluşturmaktadır. Ölçeğin orijinal formu, her iki dile de hakim, eğitim bilimleri alanında uzman üç farklı akademisyen tarafından birbirinden bağımsız olarak Türkçeye çevrilmiştir. Çeviriler araştırmacılar tarafından karşılaştırılarak tek bir Türkçe form oluşturulmuştur. Daha sonra bu form, anadili İngilizce olan ve Türkçe bilen iki dil uzmanı tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir (back-translation) (Sperber, 2004). Uzmanlar tarafından hem İngilizce orijinal form hem de çevrilmiş Türkçe form detaylı olarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2.4.2. Kültürel Uygunluk ve Uzman Görüşü

Oluşturulan Türkçe form, kapsam geçerliği ve kültürel uygunluk açısından değerlendirilmek üzere eğitim programları ve öğretim, fen eğitimi ve ölçme-değerlendirme alanlarında uzman beş akademisyenin görüşüne sunulmuştur. Uzman değerlendirmeleri sonucunda, orijinal ölçekte yer alan bazı maddelerin Türk kültürü ve eğitim sistemi bağlamında tam olarak karşılık bulmadığı tespit edilmiştir.

Çıkarılan Maddeler ve Çıkarılma Nedenleri:

Orijinal ölçekten toplamda 7 madde Türkçe versiyondan çıkarılmıştır:

1. Boyut 1, Madde 13: "Indigenous knowledge can always be relied on to solve social problems" - Çok mutlak bir iddia içermektedir. Türk eğitim bağlamında "her zaman" ifadesi uygun görülmemiştir.

2. Boyut 2, Madde 11: "Akpeteshie distillation and pito brewing exemplify productive uses of indigenous knowledge" - Gana'ya özgü kültürel ürünler (Akpeteshie ve pito) Türk kültürü ve eğitim bağlamında anlamsal karşılık bulmamaktadır.

3. Boyut 2, Madde 12: "People from the West look down on indigenous knowledge as savage knowledge" - Batı ve Doğu arasında olumsuz bir genelleme içermektedir. Türk eğitim sistemi modern ve batılı yöntemlerle entegre olmuş bir sistemdir.

4. Boyut 3, Madde 9: "To reinforce the fear of science in learners" - Olumsuz bir amaç olarak yer almaktadır. Bu madde ölçeğin genel amacıyla çelişmektedir ve Türk eğitim bağlamında uygun görülmemiştir.

5. Boyut 3, Madde 14: “To discourage over-dependence on Western ways of learning” - Batı ve Doğu arasında bir karşıtlık oluşturmaktadır. Türk eğitim sistemi modern yöntemlerle entegre olmuş bir sistemdir.

6. Boyut 3, Madde 8 (tekrar): Orijinal ölçekte “To make learners more intelligent” ifadesi iki kez yer almış, bu nedenle bir tanesi çıkarılmıştır.

7. Boyut 3, Madde 17: Orijinal ölçekte 16 madde bulunmaktadır. Ancak uyarlama sürecinde bir madde daha çıkarılmıştır.

2.4.3. Ön Uygulama ve Pilot Uygulama

Ön uygulamada (n=17) ve pilot uygulamada (n=20) ölçeğin anlaşılırlığı ve maddelerin açıklığı test edilmiştir. Bu aşamalarda katılımcılardan herhangi bir önemli düzeltme dönütü alınmamıştır.

2.4.4. Ana Uygulama

Çalışmanın dördüncü aşamasını ana uygulama oluşturmaktadır. Veriler toplamda 278 öğrenciden toplanarak elde edilmiştir. İç tutarlık katsayıları, madde korelasyon katsayıları ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları elde edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Betimsel Bulgular

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular SPSS ve AMOS programları ile yapılan analizler sonucunda elde edilmiştir. Ölçeğin veri setinin faktör analizine uygunluğunu test etmek amacıyla KMO değeri incelenmiştir (Tabachnick & Fidell, 2013). Ölçeğe ilişkin ortalama KMO değeri 0.887 olarak hesaplanmıştır. Bu değer ölçeğin genel faktör analizi için mükemmel derecede uygun olduğunu göstermektedir. Küresellik testi değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyip, verilerin faktör analizi için uygunluğunu değerlendirmektedir. Bartlett’s testine ilişkin ki kare değeri ($\chi^2 = 2847.34$) yüksek bulunmuş ve p değeri de ($p<.001$) anlamlı olarak tespit edilmiştir. Bartlett’s testi sonucunda da ölçeğin faktör analizi için uygunluğu ortaya konulmuştur.

3.2. Ölçeğin Yapı Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen faktör yükleri 0.45 ile 0.82 arasında değişmektedir. Ölçekte yer alan tüm maddelerin faktör yüklerinin 0.30’un üzerinde olması, bu maddelerin yeterli düzeyde ve uygun olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2020). Elde edilen tüm bulgular doğrultusunda ölçek uyarlamasının öğretmen adayları örneklem grubunda kullanılabileceği ortaya konulmuştur. Yapı geçerliliğini değerlendirmede hangi istatiksel ölçütün kullanılacağı konusunda ortak bir görüş birliği bulunmadığından (Şimşek, 2007), birden fazla uyum istatistiği incelenerek Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yapı Geçerliliğine Ait Uyum İstatistikleri

Uyum İstatistiği	Sonuç	Uyum Aralığı	Değerlendirme
χ^2/sd	1.85	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	Mükemmel Uyum
CFI	0.931	$0.90 \leq CFI \leq 1.00$	İyi Uyum
RMSEA	0.062	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$	İyi Uyum
SRMR	0.089	$0.05 \leq SRMR \leq 0.10$	Kabul Edilebilir Uyum
NFI	0.903	$0.90 \leq NFI \leq 1.00$	İyi Uyum

GFI	0.912	$0.90 \leq GFI \leq 1.00$	İyi Uyum

Analizler sonucunda Tablo 2'de yer alan uyum istatistiklerinin iyi ve kabul edilebilir uyum seviyesinde yer aldığı tespit edilmiştir. Üç boyutlu modelin toplanan verilerle yeterli düzeyde uyum sağladığı doğrulanmıştır.

3.3. Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Ölçeğin uyarlama sürecinde ölçeğin güvenirliğinin hesaplanması için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayı değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğe ilişkin güvenirlik katsayısı sonucu Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçeğe İlişkin Cronbach Alpha Değerleri

Ölçeğin Boyutları	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Değeri
Yerel Bilgi Uygulamalarının Doğası	12	0.910
Yerel Bilgi Uygulamalarına İlişkin Bilgi	11	0.879
Yerel Bilginin Derslere Entegrasyonunun Amaçları	12	0.913
Genel Ölçek	35	0.965

Tablo 3 incelendiğinde ölçeğin geneli için Cronbach Alpha değerinin 0.965 olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu ölçeğin genelinin mükemmel iç tutarlık ve güvenirlik sergilediğini göstermektedir (Field, 2013) . Alt boyutların güvenirlik katsayıları da 0.879 ile 0.913 arasında değişmekte olup, oldukça yüksek düzeydedir.

Ölçeğe ilişkin madde güvenirlik istatistikleri de hesaplanmıştır. Her bir maddeye ait ortalama değerler 2.45 ile 2.60 arasında, standart sapma değerleri ise 0.94 ile 1.11 arasında değişmektedir. Madde-toplam korelasyonlarının tüm maddeler için 0.60 ile 0.74 arasında olduğu görülmektedir. Bu da ölçeğin her bir maddesinin geneliyle oldukça uyumlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ölçek uyarlama ve geliştirme çalışmalarında bu değerin 0.30'un üzerinde olması beklenirken, araştırmada bu değer 0.60'ın üzerinde çıkmıştır.

3.4. Ölçek Puanlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçeğin genel puanı ve alt boyutlarına ilişkin betimsel istatistikler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Ölçek Puanlarının Betimsel İstatistikleri

Ölçek/Boyut	n	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Boyut 1 (12 madde)	278	30.18	12.45	12	48
Boyut 2 (11 madde)	278	27.43	11.23	11	44
Boyut 3 (12 madde)	278	30.34	12.67	12	48
Genel Puan (35 madde)	278	87.95	23.85	41	134

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Naah ve Osei-Himah (2024) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Elde edilen bulgular ölçeğin Türkçe formunun geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu durum ölçeğin, öğretmen adaylarının yerel bilgi uygulamalarına yönelik perspektiflerinin ölçümünde etkili bir araç olduğunu kanıtlamaktadır.

Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin orijinal yapısını destekler nitelikte bulunmuş, uyum istatistiklerinin iyi ve kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Özellikle ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı (0.965), ölçeğin güvenirliğinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte

maddelere ait faktör yüklerinin 0.45 ile 0.82 arasında değişmesi ölçeğin maddelerinin ilgili faktörü iyi bir şekilde temsil ettiğini göstermektedir.

Ölçek uyarlama sürecinde kullanılan yöntemler ve elde edilen bulgular, literatürde kültürlerarası ölçek uyarlama süreçlerini ele alan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Özellikle kültürel farklılıkların ölçek uyarlama sürecine etkisi ve ölçeğin hedef dildeki anlaşılırlığına ilişkin düzenlemeler, bu çalışmanın temel katkılarından biri olarak değerlendirilebilir. Çıkarılan 7 maddenin kültürel ve anlamsal uyumsuzluk nedenleriyle ölçekten çıkarılması, uyarlama çalışmasının titiz ve akademik standartlara uygun olarak yürütüldüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkçeye kazandırılan bu ölçek, eğitim araştırmacılarının yerel bilgi uygulamalarının eğitim-öğretim süreçlerine entegrasyonu konusundaki çalışmalarında kullanabilecekleri güçlü bir ölçme aracı niteliğindedir.

KAYNAKLAR

Anor, C. E. (2024). Teaching sustainability in science education: Pre-Service science teachers' perceptions of the role of indigenous knowledge. *African Journal of Research in Mathematics, Science and Technology Education*, *28*(3), 373–388. https://doi.org/10.1080/18117295.2024.2402143

Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine, 25*(24), 3186-3191. https://doi.org/10.1097/00007632-200012150-00014

Borsa, J. C., Damásio, B. F., & Bandeira, D. R. (2012). Cross-cultural adaptation and validation of psychological instruments: Some considerations. *Paidéia (Ribeirão Preto), 22*(53), 423-432. https://doi.org/10.1590/S0103-863X2012000300014

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (28. Baskı). Pegem Akademi.

Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). Sage.

Gervedink Nijhuis, C. (2019). Culturally sensitive curriculum development. In J. Pieters, J. Voogt, & N. Pareja Roblin (Eds.), *Collaborative curriculum design for sustainable innovation and teacher learning* (pp. 83-101). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20062-6_5

Gültürk, E. A. (2024). Scale adaptation and redevelopment: A review on validity and reliability. *Journal of Cellular and Molecular Immunology*, *3*(1), 26-32. https://doi.org/10.46439/immunol.3.027

Kasanda, C., Lubben, F., Gaoseb, N., Kandjeo-Marenga, U., Kapenda,H., & Campbell, B. (2005). The role of everyday contexts in learner-centred teaching: The practice in Namibian secondary schools. *International Journal of Science Education, 27*(15), 1805–1823. https://doi.org/10.1080/09500690500277854

Karataş, K. (2020). Kültürel değerlere duyarlı pedagojinin temel eğitime yansımaları. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(228), 107-127. https://doi.org/10.37669/milliegitim.611903

Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V. S., & Miller, S. M. (2003). The sociocultural theory and education: Students, teachers, and knowledge. In A. Kozulin, B. Gindis, V. S. Ageyev, & S. M. Miller (Eds.), *Vygotsky's educational theory in cultural context* (pp. 1–17). Cambridge University Press.

Kurtuluş, M. A. (2025). Yaratıcı problem çözmede üstbiliş ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Yaşadıkça Eğitim, 39*(2), 375–388. https://doi.org/10.33308/26674874.2025392891

Latip, A., Hernani, & Kadarohman, A. (2024). Local and indigenous knowledge (LIK) in science learning: A systematic literature review. *Journal of Turkish Science Education*, *21*(4), 651-667. https://doi.org/10.36681/tused.2024.035

Magni, G. (2017). Indigenous knowledge and implications for the sustainable development agenda. *Europen Journal of Education*, *52*(4), 437–447. https://doi.org/10.1111/ejed.12238

Naah, A. M., & Osei-Himah, V. (2024). Perspectives of pre-services teachers on ındigenous knowledge practices and their ıntegration into the teaching and learning of science. *European Journal of Education and Pedagogy*, *5*(4), 1-10. https://doi.org/10.24018/ejedu.2024.5.4.834

Sperber, A. D. (2004). Translation and validation of study instruments for cross-cultural research. *Gastroenterology*, *126*(1), 124-128. https://doi.org/10.1053/j.gastro.2003.10.016

Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları*. Ekinoks Yayınları.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

UNESCO. (2010). *Current challenges in basic science education*. UNESCO.

Zidny, R., Sjöström, J., & Eilks, I. (2020). A multi-perspective reflection on how indigenous knowledge and related ideas can improve science education for sustainability. *Science & Education*, *29*(1), 145-185. https://doi.org/10.1007/s11191-019-00100-x

EKLER

EK-1: YEREL BİLGİ UYGULAMALARI VE ENTEGRASYONU ÖLÇEĞİ (TÜRKÇE FORM - UYARLANMIŞ)

Bölüm 1: Yerel Bilgi Uygulamalarının Doğası (12 madde)

1. Yerel bilgi; bir toplumun ya da topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançlar, değerler, gelenekler, aile, kültür ve normlardan oluşur.
2. İnsanlar, büyüdükleri kültürde yerel bilgi uygulamalarından deneyim kazanır.
3. Yerel bilgi, kültürel gelenekler ve belirli bir siyasi-tarihsel bağlam içinde şekillenir.
4. Yerel bilgi, bir toplumun doğal çevresindeki günlük yaşam etkinliklerinden oluşur.
5. Yerel bilgi, hem doğadaki olayları ve nedenlerini açıklar hem de nasıl davranılması gerektiğini gösterir.
6. Yerel bilgi zamanla test edilmiş olsa da, toplumsal değişimlerle birlikte sürekli gelişir.
7. Yerel bilgi; bilim, din, psikoloji ve diğer alanları içeren bilgi sistemlerinin bir birleşimidir.
8. Yerel bilgi, ihtiyaçları karşılamada uygulanabilir ve işlevseldir.
9. Yerel bilgi hem dayanıklıdır hem de değişime açıktır.
10. Yerel bilgi, gözlemlenebilir ve test edilebilir pratik bilgilerin yanında, metafiziksel ve felsefi boyutları da içerir.
11. Yerel bilgi nesiller arası aktarılır ve kültürden kültüre farklılık gösterir.
12. Yerel bilgi hem anne-babadan çocuklara (nesiller arası) hem de topluluk içindeki insanlar arasında paylaşılarak aktarılır.

Bölüm 2: Yerel Bilgi Uygulamalarına İlişkin Bilgi (11 madde)

13. Öğrenciler ilkokuldan itibaren çevreleri hakkında eğitilmelidir.
14. Yerel bilgi uygulamalarını öğretim ve öğrenme sürecine entegre etmek mümkündür.
15. Yerel eserler, çevremizden kolayca ulaşabileceğimiz ve derslerde kullanabileceğimiz kaynaklardır.
16. Yerel bilgilerin derslerde kullanılması, öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarını sağlar.
17. Yerel bilgi uygulamalarını öğretim ve öğrenme sürecine entegre etmek kolaydır.
18. Bir öğretmen adayı olarak, yerel bilgi uygulamalarını öğretim ve öğrenme etkinliklerime entegre edebilirim.
19. Her öğretmen adayı, yerel bilgiye dayalı etkinlikleri kolayca tanıyabilir.
20. Yerel bilgi uygulamalarını öğretim ve öğrenme sürecine entegre etmek, çevre sorunlarına çözümler sağlayabilir.
21. Yerel uygulamaların öğretim sürecine entegrasyonu yalnızca o alanda bilgi sahibi öğretmenler tarafından yapılmalıdır.
22. Her öğretmen adayı, yerel bilginin kendi toplumlarındaki yerel sanayide en az üç şekilde nasıl kullanıldığını söyleyebilir.
23. Öğretmen adaylarının, yerel bilgi uygulamalarını öğretim sürecine entegre edebilmesi için özel bir eğitime ihtiyaçları vardır.

Bölüm 3: Yerel Bilginin Derslere Entegrasyonunun Amaçları (12 madde)

24. Öğretmenlerin, “bilinenden bilinmeyene” öğretim yapmalarını sağlamak için.
25. Öğrencilerin ön bilgisine hizmet etmesi için.
26. Kültürel ve ekolojik sürdürülebilirliği teşvik etmek için.
27. Bilginin günlük yaşamda pratik kullanımını teşvik etmek için.
28. Eleştirel düşünme ve kültürel değerlerin karar vermeye entegrasyonunu teşvik etmek için.
29. Okulda öğrenilenleri günlük deneyimlerle ilişkilendirmek için.
30. Öğretmenlerde ve öğrencilerde çevre bilinci oluşturmak için.
31. Öğrencileri daha zeki yapmak için.
32. Günlük yaşamımızdaki olayların bilimsel açıklamalarının olduğunu göstermek için.
33. Öğrencileri, yerel kaynaklara dayalı yenilikçi sanayileşme süreçlerine hazırlamak için.
34. Evdeki günlük faaliyetlerin bilimsel yönlerini göstermek için.
35. Sosyal sorunları çözmede yerel yöntemlere güven duymayı ve özgüveni geliştirmek için.

(Not: Tüm maddeler 4’lü Likert tipi ölçek üzerinden “1=Kesinlikle Katılmıyorum”, “2=Katılmıyorum”, “3=Katılıyorum”, “4=Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde puanlanmaktadır.)

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE PARA POLİTİKASININ ENFLASYONA BAĞLI DAĞILIMSAL ETKİLERİ

Doç. Dr. Seher Gülşah SEKMEN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisat Bölümü, stopuz@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7761-6255

Özet

Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hala belirgin bir makroekonomik problemdir ve gelir dağılımı üzerinde de etkilere sahiptir. Bu çalışma para politikası ve gelir dağılımı ilişkisinde enflasyon düzeyinin rolüne odaklanmaktadır. Hansen (1999) panel eşik değer testi ve 26 ülkeye ait 2008-2003 yılları arası panel veriler kullanılarak yapılan tahminler gelişmekte olan ya da orta gelirli ülkelerde para politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin enflasyon oranına bağlı olarak belirgin biçimde değiştiğini göstermektedir. Eşik değer testleri, enflasyon için yaklaşık %15-20 aralığında bir eşik bulunduğunu ve bu eşik etkinin bu ülkelerde özellikle GINI katsayısı ile üst ve alt gelir grupları açısından istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Panel regresyon sonuçlarına göre, enflasyonun eşik değerin altında olduğu düşük enflasyon rejiminde para politikasının gelir dağılımını iyileştirici bir etki yarattığı görülmektedir. Bu dönemde GINI katsayısının negatif ve anlamlı olması, eşitsizliğin azaldığını göstermektedir. Benzer şekilde, en üst %1 ve en üst %10 gelir gruplarının payı negatif ve anlamlı katsayılarla azalırken, en alt %50 gelir grubunun payı ise pozitif ve anlamlı biçimde artmaktadır. Orta %50 gelir grubu için yapılan tahminde anlamlı bir eşik değer tespit edilememesine rağmen negatif ve anlamlı katsayılar elde edilmektedir. Bu bulgular, gelişmekte olan ülkelerde düşük enflasyon ortamının para politikasının dağılımsal etkilerini pozitif ve daha kapsayıcı hale getirdiğini göstermektedir. Buna karşılık, enflasyonun eşik değerin üzerinde olduğu yüksek enflasyon rejiminde para politikasının etkisi büyük ölçüde zayıflamakta ve çoğu durumda istatistiksel olarak anlamsız hale gelmektedir. Yalnızca en üst %1 gelir grubunda pozitif ve zayıf anlamlı etkiler gözlenmesi, yüksek enflasyon ortamında üst gelir gruplarının göreli olarak avantaj sağlayabildiğine işaret etmektedir. Kontrol değişkenleri incelendiğinde, ticari açıklığın genellikle üst gelir gruplarının payını artırıcı, alt ve orta gelir gruplarının payını ise azaltıcı çalışarak gelir dağılımını bozucu, vergi gelirlerinin ise çoğunlukla üst gelir gruplarını azaltıcı ve orta gelir grubunu destekleyerek gelir dağılımını iyileştirici bir rol oynadığı görülmektedir. Genel olarak bulgular, orta gelirli ülkelerde para politikasının gelir dağılımı üzerindeki etkisinin özellikle düşük enflasyon rejiminde belirginleştiğini ve bu etkinin eşitsizliği azaltıcı yönde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Gelir Dağılımı, Enflasyon Eşiği

DISTRIBUTIONAL EFFECTS OF MONETARY POLICY DEPENDING ON INFLATION IN DEVELOPING COUNTRIES

Doç. Dr. Seher Gülşah SEKMEN
Eskişehir Osmangazi University, Department of Economics, stopuz@ogu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7761-6255

Abstract

Inflation remains a significant macroeconomic problem in developing countries and also has effects on income distribution. This study focuses on the role of the level of inflation in the relationship between monetary policy and income distribution. The estimations conducted using the Hansen (1999) panel threshold test and panel data for 26 countries covering the period 2008–2003 show that the effect of monetary policy on income distribution in developing or middle-income countries varies significantly depending on the inflation rate. Threshold tests reveal that there is a threshold for inflation in the range of approximately 15-20%, and that this threshold effect is statistically significant in these countries, especially in terms of the GINI coefficient and upper and lower income groups. According to the panel regression results, in the low inflation regime where inflation is below the threshold value, monetary policy has an improving effect on income distribution. In this period, the negative and significant coefficient of the GINI coefficient indicates that inequality decreases. Similarly, while the shares of the top 1% and top 10% income groups decrease with negative and significant coefficients, the share of the bottom 50% income group increases in a positive and significant manner. Although no significant threshold value is detected for the middle 50% income group, negative and significant coefficients are obtained. These findings show that a low inflation environment in developing countries makes the distributional effects of monetary policy positive and more inclusive. In contrast, in the high inflation regime where inflation is above the threshold value, the effect of monetary policy largely weakens and in most cases becomes statistically insignificant. The observation of positive and weakly significant effects only for the top 1% income group indicates that upper income groups may gain a relative advantage in a high inflation environment. When the control variables are examined, it is seen that trade openness generally increases the share of upper income groups and decreases the shares of lower and middle income groups, thereby worsening income distribution, while tax revenues mostly reduce upper income groups and support the middle income group, thus playing an improving role in income distribution. Overall, the findings reveal that in middle-income countries, the effect of monetary policy on income distribution becomes particularly evident in a low inflation regime and that this effect occurs in a way that reduces inequality.

Keywords: Monetary Policy, Income Distribution, Inflation Threshold

ÜLKEMİZDEKİ PARAZİT YABANCI OTLAR

Dr. Özcan TETİK
ORCID: 0000-0001-6348-8195
ozcan.tetik@tarimorman.gov.tr
Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA, TÜRKİYE

Özet

Parazit yabancı otlar, tarımsal üretimde ciddi verim ve kalite kayıplarına neden olan, yaşaması için gerekli olan besin ve su için bir konukçu bitkiye bağımlı olan bitki grubudur. Parazit yabancı otlar konukçu bitkinin fotosentez sonucu elde ettiği ürünlere ortak olarak bitkinin gelişimini zayıflatmakta; bodurlaşma, çiçeklenme geriliği ve ürün miktarında önemli düşüşlere yol açmaktadır. Ayrıca hastalık ve zararlılar için alternatif konukçu oluşturarak dolaylı zararlara da neden olmaktadırlar. Parazit yabancı otlar beslenme şekillerine göre tam parazit ve yarı parazit olarak gruplara ayrılır. Ülkemizde tarımsal açıdan en önemli parazit yabancı otlar küsküt (*Cuscuta* spp.), canavar otu (*Orobanche* spp.) ve Ökse otu (*Viscum album* L.) türleridir.

Orobanche türleri, toprakta uzun süre canlı kalabilen tohumları ve kimyasal mücadeledeki sınırlılıklar nedeniyle mücadelesi en zor yabancı otlar arasında yer almaktadır. *Orobanche* spp. konukçuya spesifik bir şekilde yaşamını sürdürür ve kök paraziti olup başta mercimek, bakla, domates, patates, tütün, ayçiçeği gibi bir çok kültür bitkisinde zarar oluşturmaktadır. *Orobanche* spp.'nin yaşam döngülerinin başlayabilmesi için konukçusu olan bitkinin uyarıcı salgı maddelerini salgılaması gerekir. Salgılanan bu madde toprakta mevcut olan su ile birleşerek canavar otu tohumlarının çimlenmesini teşvik eder. Çimlenen canavar otu tohumlarında oluşan çimlenme tüpleri konukçu bitkiye doğru yönelir ve konukçu bitkiye tutunur. Konukçu bitkiye tutunamayan canavar otu tohumları yaşamlarına devam edemezler. *Cuscuta* spp. konukçuya özel parazit yabancı ot olmadığı için birçok kültür bitkisinde görülür ve çimlenebilmesi için herhangi bir konukçuya ihtiyaçları yoktur. Bulunduğu toprakta tohumun çimlenebilmesi için gerekli şartlar oluştuğunda çimlenme başlar. Çimlenmeyi tamamlayıp toprak yüzeyine çıktıktan sonra konukçu bitkiyi yakalar ve parazitlik durumu başlar. Küsküt türleri bitkilerin üst aksamında yani gövde paraziti olup yonca, fiğ, mercimek, şeker pancarı ve bazı sebzelerde yaygın olarak görülmektedir. Ökse otları ise odunsu dokuya sahip meyve ve orman ağaçlarında görülen çalımsı yarı parazit yabancı otlardır. Ülkemizde özellikle elma, armut gibi meyve ağaçlarında ve kavak, meşe gibi orman ağaçlarında görülür. Meyveleri yapışkan, sulu ve yumşak bir yapıya sahiptir. Kuşlar ökse otu meyveleri ile beslenirler ve bu meyveleri dışkılarıyla diğer ağaçlarına yayılmasına sebep olurlar. Ökse otu tohumları bulundukları ağaçlar üzerinde çimlenme şartları oluştuğunda çimlenmeye başlar.

Anahtar Kelimeler: Parazit, Yabancı Ot, Orobanche spp., Cuscuta spp., Viscum spp.

PARASITIC WEED SPECIES IN TÜRKİYE

Dr. Özcan TETİK
ORCID: 0000-0001-6348-8195
ozcan.tetik@tarimorman.gov.tr
Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA, TÜRKİYE

Abstract

Parasitic weeds are a group of plants that cause serious yield and quality losses in agricultural production and depend on a host plant for the water and nutrients required for their survival. By sharing the photosynthetic products of the host plant, parasitic weeds weaken plant growth, leading to stunting, delayed flowering, and significant reductions in yield. In addition, they cause indirect damage by serving as alternative hosts for plant diseases and pests. Parasitic weeds are classified into **holoparasites** and **hemiparasites** according to their mode of nutrition.

In Türkiye, the most important parasitic weeds from an agricultural perspective are **dodder (*Cuscuta spp.*)**, **broomrape (*Orobanche spp.*)**, and **mistletoe (*Viscum album* L.)**. Among these, *Orobanche* species are considered one of the most difficult weeds to control due to their long-lived seeds in the soil and the limitations of chemical control methods. *Orobanche spp.* are host-specific root parasites and cause damage to many cultivated crops, particularly lentil, faba bean, tomato, potato, tobacco, and sunflower. The initiation of their life cycle depends on stimulant compounds released by the host plant roots. These compounds, in combination with soil moisture, trigger seed germination. After germination, the emerging germ tube grows toward the host root and attaches to it; seeds that fail to attach cannot survive.

Unlike *Orobanche*, *Cuscuta spp.* are not host-specific and can infest a wide range of cultivated plants. Their seeds can germinate independently of a host when suitable soil conditions are present. After emergence above the soil surface, the seedlings locate a host plant and establish parasitism. *Cuscuta* species are stem parasites and are commonly observed on alfalfa, vetch, lentil, sugar beet, and various vegetable crops.

Mistletoes (*Viscum spp.*) are shrubby hemiparasitic weeds that infest woody fruit and forest trees. In Türkiye, they are particularly common on apple and pear trees as well as forest trees such as poplar and oak. Their fruits are sticky, fleshy, and soft, and their seeds are mainly dispersed by birds feeding on the fruits. When suitable conditions occur, mistletoe seeds germinate on host tree branches and establish parasitism.

Keywords: Parasitic weeds, Orobanche spp., Cuscuta spp., Viscum spp., Host plant

PARAZİT YABANCI OTLAR İLE KÜLTÜREL MÜCADELE YÖNTEMLERİ

Dr. Özcan TETİK
ORCID: 0000-0001-6348-8195
ozcan.tetik@tarimorman.gov.tr
Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA, TÜRKİYE

Özet

Yabancı otlar, kültür bitkisi yetiştiriciliğinde yaşanan bitki koruma sorunları arasında önemli bir paya sahiptir. Parazit yabancı otlar, yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan su ve besin maddelerini tamamen veya kısmen konukçu bitkiden sağlayan ve tarımsal üretimde önemli verim ve kalite kayıplarına neden olurlar.

Parazit yabancı otlarla mücadelede kültürel yöntemler, popülasyonun çoğalması ve yayılmasını önlemekte aynı zamanda çevre dostu olmaları ve uzun vadede etkili sonuçlar sağlamaları nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Kültürel mücadele yöntemlerinden olan ekim nöbeti özellikle konukçuya spesifik türlerde bağımlı yaşam döngüsünü kırarak özellikle canavar otu mücadelesinde uyulması gereken en önemli mücadele yöntemidir. Konukçusu olmayan ve dayanıklı bitki türleri tercih edilmelidir. Konukçusu olan kültür bitkileride tuzak bitki olarak kullanılabilir. Bu şekilde topraktaki tohum bankasının azalmasında etkili bir yöntemdir. Sertifikalı ve temiz tohumluk kullanımak, toprağı temiz fidelerin kullanılması özellikle *Cuscuta* türlerinin tarım alanlarına taşınmasını önlemede temel bir kültürel önlemdir. Yalancı tohum yatağı hazırlama, parazit yabancı ot tohumlarının çimlenmesini teşvik ederek konukçu bitkiye tutunmadan yok olmalarına neden olur. Bunun yanı sıra iyi fermente olmuş çiftlik gübresi kullanılması konukçu bitkinin rekabet gücünü artırarak parazit yabancı otların zarar şiddetini azaltmakta ve yayılmayıda önemli ölçüde önlemektedir. Ayrıca sulama suyunun temiz olması, kullanılan tarımsal alet ve makinaların başka bir alanda kullanılmadan önce temizlenmesi, hayvanların bulaşık alanlarda otlatılmaması ve toplanan parazit yabancı otların tarım alanlarından uzaklaştırılarak imha edilmesi bulaşmayı önleyici tedbirlerden bazılarıdır. Özellikle *Viscum* spp. türleri ile bulaşık olan meyve ağaçlarında erken budama yapıldıktan sonra bitki artıklarının kesinlikle imha edilmesi gerekir. Bulaşık kuru bitki materyalleri hayvan yemi olarak kullanılmamalıdır. Özellikle küskütle bulaşık yonca yada bulaşık tarla kenarlarında otlatılan hayvanların çiftlik gübresinin mutlaka yanmış gübre olarak kullanılması gerekir. Parazit yabancı otların kontrolünde entegre mücadele yaklaşımı içerisinde kültürel önlemlerin öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Parazit, Yabancı Ot, Kültürel Mücadele, Kültürel Önlem

CULTURAL CONTROL METHODS FOR PARASITIC WEEDS

Dr. Özcan TETİK
ORCID: 0000-0001-6348-8195, ozcan.tetik@tarimorman.gov.tr
Biyolojik Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, ADANA, TÜRKİYE

Abstract

Weeds constitute a major component of plant protection problems encountered in crop production systems. Parasitic weeds are a group of plants that obtain all or part of the water and nutrients required for their survival from host plants, causing significant yield and quality losses in agricultural production.

Cultural control methods play a crucial role in the management of parasitic weeds by preventing population increase and spread, while also being environmentally friendly and providing effective long-term solutions. Crop rotation, one of the most important cultural practices, is particularly essential in the control of host-specific parasitic weeds by disrupting their life cycles, especially in the management of broomrape (*Orobanche spp.*). The use of non-host and resistant crop species is strongly recommended, while susceptible crops may be utilized as trap crops to reduce the soil seed bank.

The use of certified and clean seeds, as well as the production of seedlings in weed-free substrates, is a fundamental preventive measure to avoid the introduction and spread of *Cuscuta* species into agricultural fields. The preparation of false seedbeds promotes the germination of parasitic weed seeds, leading to their elimination in the absence of a host plant. Additionally, the application of well-decomposed farmyard manure enhances the competitive ability of host plants, thereby reducing the severity of parasitic weed damage.

Other preventive measures include the use of clean irrigation water, thorough cleaning of agricultural tools and machinery before moving between fields, avoiding grazing animals in infested areas, and removing and destroying collected parasitic weeds away from production sites. In orchards infested with *Viscum spp.*, early pruning followed by the complete destruction of infected plant residues is essential. Infested dry plant materials should not be used as animal feed. Moreover, manure obtained from animals grazed in dodder-infested alfalfa fields or field margins should be applied only after proper composting.

In conclusion, cultural control practices should be prioritized within an integrated weed management strategy for the effective and sustainable control of parasitic weeds.

Keywords: Parasitic weeds, Cultural control, Preventive measures, Integrated weed management

TÜRKİYE'NİN KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YETİŞTİRİLEN GÖKKUŞAĞI ALABALIKLARINDA (*ONCORHYNCHUS MYKISS*) *SPIRONUCLEUS SALMONIS*'NIN İLK KEZ MOLEKÜLER TANISI

Doktora öğrencisi Cansu AKTAŞ 1/ Prof. Dr. Gökmen Zafer PEKMEZCİ 2
1 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Su Ürünleri Hastalıkları A.B.D., Samsun/ TÜRKİYE
cansuaktasvet@gmail.com, ORCID : 0000-0003-3869-870X
2 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Su Ürünleri Hastalıkları A.B.D., Samsun/ TÜRKİYE
zpekmezci@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7791-1959

Özet

Spironucleus salmonis başta *Oncorhynchus mykiss* olmak üzere salmonid balıklarda sistemik enfeksiyonlara neden olabilen önemli bir diplomonad parazittir. Anaerobik yapısına rağmen oksijenli dokularda yaşayabilmesi ve kan dolaşımı aracılığıyla çeşitli organlar ile deri ve solungaçları kolonize olabilmesi, bu türü diğer diplomonadlardan ayıran başlıca patojenite özelliklerindendir. Bununla birlikte parazit özellikle sindirim sistemine yerleşmekte ve dışkı muayenesi ile de tespit edilebilmektedir.

Bu çalışmada gökkuşağı alabalıklarında *S. salmonis*'nın moleküler yöntemlerle tespiti ve genetik olarak doğrulanması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Rize ilinden taze ölü olarak temin edilen toplam 57 adet gökkuşağı alabalığı incelenmiştir. Balıklardan alınan dışkı örneklerinin ışık mikroskobik incelemesi sonucunda 5 örnek pozitif olarak değerlendirilmiştir. Pozitif örneklere ait dışkılar %70'lik etanol içerisinde muhafaza edilmiş ve ticari bir dışkı DNA ekstraksiyon kiti kullanılarak DNA izolasyonu gerçekleştirilmiştir. Diplomonad türlerinin varlığı parazitin SSU gen bölgesini hedefleyen primerler ile PCR yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Pozitif örneklerden rastgele biri seçilerek Sanger dizi analizi ile sekanslanmıştır.

Sekans analizi sonucunda elde edilen dizi GenBank'ta kayıtlı referans *Spironucleus* spp. dizileri ile karşılaştırılmıştır. Yapılan BLAST analizleri sonrasında kendi izolatımızın *S. salmonis* türünün referans dizilerle (LC496562; DQ394703) %100 oranında özdeş olduğu anlaşılmıştır. Bulgular Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi'nde tatlı sularda yetiştiriciliği yapılan gökkuşağı alabalıklarında daha önce morfolojik olarak tanımlanan etkenin ilk kez *S. salmonis* olarak moleküler düzeyde doğrulandığını göstermektedir. Ayrıca barsak ve dışkı örneklerine dayalı moleküler tanı yaklaşımlarının hastalığın erken teşhisi ve etkin yönetimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi tarafından BAP04-B-2025-5968 proje numarası ile desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Spironucleus salmonis*, *Oncorhynchus mykiss*, Diplomonad protozoonlar, Moleküler tanı, Karadeniz Bölgesi

FIRST MOLECULAR IDENTIFICATION OF *SPIRONUCLEUS SALMONIS* IN FARMED RAINBOW TROUT (*ONCORHYNCHUS MYKISS*) FROM THE BLACK SEA REGION OF TÜRKİYE

PhD student Cansu AKTAŞ 1/ Prof. Dr. Gökmen Zafer PEKMEZCİ

1 Ondokuz Mayıs University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Aquatic Animal Diseases, Samsun/TÜRKİYE

cansuaktasvet@gmail.com, ORCID : 0000-0003-3869-870X

2 Ondokuz Mayıs University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Aquatic Animal Diseases, Samsun/ TÜRKİYE

zpekmezci@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7791-1959

Abstract

Spironucleus salmonis is an important diplomonad parasite capable of causing systemic infections in salmonid fish, particularly Oncorhynchus mykiss. Despite its anaerobic nature, its ability to survive in oxygenated tissues and colonize various organs, as well as the skin and gills, via the bloodstream is one of the primary pathogenic characteristics that distinguish this species from other diplomonads. However, the parasite primarily colonizes the digestive system and can also be detected through fecal examination.

This study aimed to detect and genetically confirm *S. salmonis* in rainbow trout using molecular methods. A total of 57 rainbow trout, obtained fresh and dead from Rize Province, were examined. Light microscopic examination of fecal samples collected from the fish revealed that 5 samples were positive. The feces from the positive samples were preserved in 70% ethanol, and DNA isolation was performed using a commercial fecal DNA extraction kit. The presence of Diplomonad species was investigated using the PCR method with primers targeting the parasite's SSU gene region. A random sample from the positive samples was selected and sequenced via Sanger sequencing.

The sequence obtained from the sequence analysis was compared with reference *Spironucleus* spp. sequences registered in GenBank. Following BLAST analyses, it was determined that our isolate was 100% identical to the reference sequences for *S. salmonis* (LC496562; DQ394703). The findings indicate that the pathogen previously identified morphologically in rainbow trout farmed in freshwater in Turkey's Black Sea Region has been confirmed for the first time at the molecular level as *S. salmonis*. Furthermore, molecular diagnostic approaches based on intestinal and fecal samples are considered important for the early diagnosis and effective management of the disease.

This study was supported by Ondokuz Mayıs University under project number BAP04-B-2025-5968.

Keywords: Spironucleus salmonis, Oncorhynchus mykiss, Diplomonad protozoans, Molecular diagnosis, Black Sea Region

EGE DENİZİ'NDE AVLANAN DERİN SU MEZGİTLERİNDE (*MICROMESISTIUS POUTASSOU*) *ANISAKIS PEGREFFII*'NİN MOLEKÜLER OLARAK TANIMLANMASI

Doktora öğrencisi Cansu AKTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Su Ürünleri Hastalıkları Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye
cansuaktasvet@gmail.com, ORCID : 0000-0003-3869-870X

Özet

Anisakidae ailesinde yer alan *Anisakis* cinsi nematodlar, deniz balıklarından insanlara bulaşabilen ve önemli bir zoonotik hastalık olan anisakiasise neden olan parazitlerdir. Türkiye'nin Ege Denizi kıyılarında avlanan ve insan tüketimine sunulan derin su mezgitinde (*Micromesistius poutassou*) bulunan *Anisakis* türlerine ilişkin çalışmalar sınırlıdır.

Çalışmada, 2022-2023 balıkçılık av sezonunda Ege Denizi'nden avlanan derin su mezgiti (*M. poutassou*) örneklerinde bulunan *Anisakis* larvalarının tür düzeyinde moleküler olarak tanımlanmasını amaçlamıştır. Bu amaçla toplam 40 balık parazitolojik olarak incelenmiştir. İncelenen balıkların 23'ünde *Anisakis* spp. larvaları saptanmış ve toplam 36 larva izole edilmiştir. Morfolojik olarak *Anisakis* tip I larva olarak teşhiş edilen larvalardan rastgele seçilen 10 larvanın genomik DNA izolasyonu gerçekleştirilmiştir.

Larvaların rDNA ITS (ITS-1, 5.8S, ITS-2) gen bölgesi NC5/NC2 primerleri kullanılarak PCR ile amplifiye edilmiş ve yaklaşık 1000 bp uzunluğunda bantlar elde edilmiştir. Amplifiye edilen PCR ürünleri HhaI ve HinfI restriksiyon enzimleri kullanılarak PCR-RFLP yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen restriksiyon bant profilleri literatürde bildirilen referans profillerle karşılaştırılmış ve analiz edilen tüm örneklerin *Anisakis pegreffii* ile uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada *Anisakis* spp. larvalarının enfeksiyon oranı %57,5 olarak belirlenmiştir. Zoonotik potansiyele sahip *A. pegreffii*'nin ticari değeri bulunan bu balık türünde saptanması halk sağlığı açısından önem taşımaktadır. Elde edilen bulgular Ege Denizi'nde derin su mezgitlerinde bulunan *Anisakis* türlerinin varlığına ilişkin güncel veriler sunmakta ve bölgedeki parazitolojik izleme çalışmalarına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anisakis pegreffii, Micromesistius poutassou, Moleküler identifikasyon, PCR-RFLP, Ege Denizi, Zoonoz

MOLECULAR IDENTİFİCATİON OF *ANİSAKİS PEGREFFİİ* İN BLUE WHİTİNG (*MİCROMESİSTİUS POUTASSOU*) FROM THE AEGEAN SEA

PhD student Cansu AKTAŞ
Ondokuz Mayıs University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Aquatic Animal Diseases, Samsun,, Türkiye
cansuaktasvet@gmail.com, ORCID : 0000-0003-3869-870X

Abstract

Nematodes of the genus *Anisakis*, belonging to the family Anisakidae, are parasites that can be transmitted from marine fish to humans and cause anisakiasis, a significant zoonotic disease. Studies on *Anisakis* species found in blue whiting (*Micromesistius poutassou*) caught along Turkey's Aegean Sea coast and intended for human consumption are limited.

This study aimed to molecularly identify *Anisakis* larvae at the species level in blue whiting (*M. poutassou*) samples caught in the Aegean Sea during the 2022-2023 fishing season. For this purpose, a total of 40 fish were examined parasitologically. Anisakis spp. larvae were detected in 23 of the examined fish, and a total of 36 larvae were isolated. Genomic DNA was isolated from 10 larvae randomly selected from those morphologically identified as Anisakis type I larvae.

The rDNA ITS (ITS-1, 5.8S, ITS-2) gene region of the larvae was amplified by PCR using NC5/NC2 primers, yielding bands of approximately 1000 bp in length. The amplified PCR products were analyzed using the PCR-RFLP method with *Hha*I and *Hinf*I restriction enzymes. The resulting restriction band profiles were compared with reference profiles reported in the literature, revealing that all analyzed samples were consistent with *Anisakis pegreffii*.

In this study, the infection rate of *Anisakis* spp. larvae was determined to be 57.5%. The detection of *A. pegreffii*, which possesses zoonotic potential, in this commercially valuable fish species is of significant importance for public health. These findings provide current data regarding the presence of *Anisakis* species in blue whiting from the Aegean Sea and contribute to parasitological monitoring efforts in the region.

Keywords: Anisakis pegreffii, Micromesistius poutassou, Molecular identification, PCR-RFLP, Aegean Sea, Zoonosis

GİRİŞ

Artan dünya nüfusu, gıda kaynaklarının sürdürülebilir, güvenli ve etkin kullanımını giderek daha önemli hale getirmektedir. Sağlıklı beslenmede hayvansal proteinler önemli bir yer tutmakla birlikte, geleneksel kaynaklar olan et ve süt ürünleri artan talebi karşılamakta sınırlı kalabilmektedir (Falcon ve ark., 2022). Bu nedenle balık ve diğer su ürünleri, yüksek besin değeri ve geniş erişilebilirliği sayesinde insan beslenmesinde önemli bir alternatif protein kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Balık eti; yüksek kaliteli protein, vitamin ve minerallerin yanı sıra özellikle eikosapentaenoik asit (EPA) ve dokosahekzaenoik asit (DHA) gibi omega-3 yağ asitleri bakımından zengindir. Bu bileşenlerin kardiyovasküler sağlık, bağışıklık sistemi ve çeşitli metabolik süreçler üzerinde olumlu etkiler gösterdiği bildirilmektedir (Chen ve ark., 2022).

Bununla birlikte, deniz ve tatlı su ürünleri hayvansal protein ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yer tutmasına rağmen, aynı zamanda potansiyel risk taşıyan gıdalar arasında da yer almaktadır (Şimşek ve Yılmaz, 2016). Gıda endüstrisindeki hızlı gelişmeler tüketicilere daha geniş bir ürün çeşitliliği sunarken, güvenli ve sağlıklı gıda üretimini de zorunlu hale getirmiştir. Son yıllarda balık ve balıkçılık ürünlerine olan ilginin artmasıyla birlikte, bu ürünlerin tüketimiyle ilişkili olarak zoonotik hastalıklar başta olmak üzere halk sağlığını tehdit eden çeşitli risklerin ortaya çıkabildiği bildirilmektedir (Ziarati ve ark., 2022). Balıklarda viral ve bakteriyel etkenlerin yanı sıra paraziter enfeksiyonlar da görülmekte olup, bu durum hem balıkçılık sektörünü olumsuz yönde etkilemekte hem de halk sağlığı ve gıda güvenliği açısından önem taşımaktadır (Şimşek ve Yılmaz, 2016; Guardone ve ark., 2018).

İhtiyozoonoz özelliği gösteren en önemli paraziter etkenler arasında, Anisakidae ailesinde yer alan *Anisakis*, *Pseudoterranova* ve *Contracaecum* cinslerine ait nematodlar bulunmaktadır (Adroher-Auroux ve Benítez-Rodríguez, 2020). Bu parazitlerin insanlarda oluşturduğu hastalık anisakiasis olarak adlandırılmaktadır (Hochberg ve ark., 2010). Anisakidae ailesine ait parazitlerin yaşam döngüsünde deniz memelileri ve su kuşları son konak olarak görev yaparken; omurgasız su kabukluları (Crustacea) ile deniz balıkları ara veya paratenik konak olarak yer almaktadır (Audicana ve Kennedy, 2008). Dünya genelinde Anisakidae ailesine ait ergin ve larval formların, hem kesin konaklarında hem de ara konaklarında yaygın olarak bulunduğu bildirilmektedir (Mattiucci ve Nascetti, 2006, 2008; Mattiucci ve ark., 2014, 2018; Rahmati ve ark., 2020).

Anisakidae ailesi içerisinde farklı cinslere bağlı çok sayıda tür bulunmakta olup, bazı türler morfolojik benzerlikleri nedeniyle kriptik türler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, balıklardan izole edilen larvaların morfolojik yöntemlerle çoğunlukla yalnızca cins düzeyinde teşhis edilebilmesine neden olmaktadır. Parazitlerin tür düzeyinde kesin tanısı ise moleküler teknikler kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir (Gómez-Mateos ve ark., 2020).

Anisakidae ailesi içerisinde zoonotik açıdan en önemli grup *Anisakis* türleridir. *Anisakis simplex* tür kompleksi (sensu lato), *A. simplex sensu stricto*, *A. pegreffii* ve *A. berlandi* gibi kriptik türleri içermektedir. Bu türlerin yanı sıra *A. typica*, *A. ziphidarum*, *A. physeteris*, *A. brevispiculata*, *A. paggiae*, *A. nascettii* ve diğer bazı *Anisakis* türleri de tanımlanmıştır. Türler arasındaki genetik farklılıklar, yaşam döngüsü özellikleri ve coğrafi dağılımları bakımından değişkenlik göstermekte olup, tür ayrımı çoğunlukla nükleer ribozomal DNA'nın ITS gen bölgesinin analizi ile gerçekleştirilmektedir (Mattiucci ve ark., 2014, 2018).

Anisakiasis, özellikle çiğ veya az pişmiş balık tüketiminin yaygınlaşmasıyla birlikte son yıllarda dünya genelinde artış gösteren önemli bir zoonotik hastalık olarak dikkat çekmektedir (Della Morte Canosci ve ark., 2023). İnsanlardaki olgu sayısındaki artışın; deniz memelisi popülasyonlarındaki artış, küresel mutfak kültürünün yaygınlaşması, hızlı ve düşük sıcaklıkta pişirme tekniklerinin tercih edilmesi ve balık etinin sağlıklı bir besin kaynağı olarak öne çıkması gibi çeşitli faktörlerle ilişkili olduğu bildirilmektedir (Shamsi ve Barton, 2023). Zoonotik açıdan en önemli *Anisakis* türleri *A. pegreffii* ve *A. simplex* (sensu stricto) olup, bu türlerin insanlarda

gastrointestinal semptomlar ve alerjik reaksiyonlarla ilişkilendirildiği bildirilmektedir (Mattiucci ve ark., 2017; Guardone ve ark., 2018).

Türkiye karasularında avlanan deniz balıklarında zoonotik *Anisakis* türlerine yönelik çalışmalarda, Ege ve Akdeniz kıyılarından elde edilen farklı balık türlerinde *Anisakis* Tip I larvalarının varlığı ortaya konulmuş ve moleküler analizler sonucunda *A. pegreffii*, *A. typica* ve *A. simplex* (sensu stricto) × *A. pegreffii* hibrit genotipleri rapor edilmiştir (Pekmezci ve ark., 2014; Aydın ve Pekmezci, 2023). Bununla birlikte, ülkemiz karasularında avlanarak insan tüketimine sunulan derin su mezgitini (*M. poutassou*) enfekte eden *Anisakis* türlerine ilişkin güncel veriler oldukça sınırlıdır ve bu konuda yalnızca 2014 yılında gerçekleştirilen bir çalışma bulunmaktadır (Pekmezci ve ark., 2014).

Bu çalışma kapsamında, Ege Denizi'nde avlanan derin su mezgitlerinde (*M. poutassou*) tespit edilen *Anisakis* larvalarının moleküler yöntemler kullanılarak tür düzeyinde karakterize edilmesi ve elde edilen bulguların zoonotik risk açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma Materyali

Ülkemizde 2022-2023 balıkçılık av sezonunda Ege Denizi'nden avlanan 40 adet derin su mezgitinin (*M. poutassou*) parazitolojik muayenesi yapılmıştır. İnceleme sonucunda enfekte olduğu belirlenen 23 balıktan toplanan ve morfolojik inceleme *Anisakis* larvası olduğu saptanan %70'lik etanolde muhafaza edilen toplam 36 larva araştırma materyalini oluşturmaktadır.

Larvalar stereomikroskop altında incelenmiş ve morfolojik özellikleri değerlendirilmiştir. Morfolojik inceleme amacıyla larvalardan 10 tanesi rastgele seçilmiştir. Seçilen larvaların ön ve arka uç kısımları laktofenol kullanılarak şeffaflandırılmış ve ışık mikroskobunda morfolojik karakterlerin değerlendirilmesi amacıyla görüntülenmiştir. Aynı larvaların orta bölgesi ise genomik DNA (gDNA) izolasyonu için ayrılmıştır.

Bu larvalardan elde edilen doku örneklerinden genomik DNA (gDNA) izolasyonu ticari DNA ekstraksiyon kiti (Invitrogen PureLink Genomic DNA Mini Kit) kullanılarak üretici firma protokolüne uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen gDNA'lar PCR analizleri yapılıncaya kadar -20 °C'de muhafaza edilmiştir.

Anisakis spp. Larvalarının ITS Gen Bölgesinin PCR Analizleri

gDNA'sı elde edilen örneklerde rDNA ITS (ITS-1, 5.8S, ITS-2) gen bölgesinin amplifikasyonu NC5 (5′-GTAGGTGAACCTGCGGAAGGATCATT-3′) ve NC2 (5′-TTAGTTTCTTTTCCTCCGCT-3′) primerleri kullanılarak PCR yöntemi ile gerçekleştirilmiştir (Zhu ve ark., 1998). PCR reaksiyonu, toplam hacmi 50 µl olacak şekilde; 10 µl gDNA, 25 µl PCR Master Mix, 100 µM konsantrasyonda 0,5 µl NC5 primeri, 100 µM konsantrasyonda 0,5 µl NC2 primeri ve 14 µl nükleaz içermeyen sudan oluşturulmuştur. Hazırlanan PCR karışımı termal siklus cihazına yerleştirilmiş ve amplifikasyon koşulları Pekmezci ve ark. (2014)'te belirtilen protokollere göre uygulanmıştır. Amplifikasyonun ardından elde edilen PCR ürünleri, etidyum bromid ile boyanmış %1,5 agaroz jelde 100 V'da 80 dakika süreyle elektroforeze tabi tutulmuş ve yaklaşık 1000 bp uzunluğunda bantların varlığı UV ışığı altında tespit edilmiştir.

Anisakis spp. Larvalarının RFLP Analizleri

PCR amplifikasyonu sonucunda çoğaltılan yaklaşık 1000 bp uzunluğundaki ITS gen bölgesine ait PCR ürünleri Hha I ve Hinf I restriksiyon enzimleri kullanılarak RFLP tekniği ile kesilmiştir (D'Amelio ve ark., 2000; Abollo ve ark., 2003; Pontes ve ark., 2005). Her iki enzim için ayrı ayrı olacak şekilde RFLP karışımları kit içinden çıkan protokoller doğrultusunda hazırlanmıştır. *Hha* I enzimi için RFLP karışımı 10 µl ITS PCR ürünü, 1 µl *Hha* I enzimi, 2 µl 10X Buffer Tango ve 16 µl nükleaz içermeyen su içermektedir. *Hinf* I enzimi için de RFLP karışımı

10 µl ITS PCR ürünü, 1 µl *Hinf* I enzimi, 2 µl 10X Buffer R ve 16 µl nükleaz içermeyen su ile hazırlanmıştır. Her iki RFLP karışımı kesim işlemi için 37ºC 'de bir gece kuru blok ısıtıcısında inkübasyonunun ardından elde edilen RFLP ürünleri etidyum bromid ile boyanmış %2'lik agaroz jelde 100 V'da 80 dk yürütülmüştür. Elektroforez sonrasında UV ışığı altında incelenmiştir. Her bir *Anisakis* larvasının RFLP tekniği ile elde edilen bant profilleri dikkate alınarak tür ayrımları ilgili literatürlere göre belirlenmiştir (D'Amelio ve ark., 2000; Abollo ve ark., 2003; Pontes ve ark., 2005).

3. BULGULAR

İncelenen 40 adet derin su mezgitinin (*M. poutassou*) parazitolojik muayenesi sonucunda 23 balıkta *Anisakis* spp. larvaları saptanmış ve toplam 36 larva izole edilmiştir. Buna göre enfeksiyon prevalansı %57,5 olarak belirlenmiştir. Larva sayıları dikkate alındığında enfekte balıklardaki ortalama yoğunluk 1,57, ortalama bolluk ise 0,90 olarak hesaplanmıştır.

Işık mikroskobu altında yapılan morfolojik incelemelerde analiz edilen larvaların tamamının uzun ventrikulusu, dudakların üzerinde dişi ve mucronlu yuvarlak kuyruk ucu gibi karakteristik özelliklere sahip olduğu belirlenmiştir. Bu özelliklere dayanarak Anisakis Tip I'e ait L3 larvaları oldukları tespit edilmiştir.

İzole edilen gDNA'lar kullanılarak rDNA ITS (ITS-1, 5.8S, ITS-2) gen bölgesi NC5 ve NC2 primerleri ile yaklaşık 1000 bp büyüklüğünde beklenen bantlar elde edilmiştir.

RFLP analizleri sonucunda tüm örneklerin *A. pegreffii* ile uyumlu bant profili sergilediği belirlenmiştir. Buna göre Hinf I enzimi ile yaklaşık 370, 300 ve 250 bp; Hha I enzimi ile ise yaklaşık 550 ve 430 bp büyüklüğünde bantlar elde edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, Ege Denizi'nden avlanan derin su mezgiti (*Micromesistius poutassou*) örneklerinde %57,5 prevalans oranında *Anisakis* spp. enfeksiyonu saptanmış ve enfekte balıklardan toplam 36 larva elde edilmiştir. Morfolojik olarak *Anisakis* spp. şeklinde tanımlanan larvalardan rastgele seçilen 10 örneğin PCR-RFLP analizi, tüm örneklerin *Anisakis pegreffii* olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen restriksiyon profilleri (HinfI: 370, 300, 250 bp; HhaI: 550, 430 bp), Akdeniz kökenli *A. pegreffii* izolatları için literatürde bildirilen bant paternleri ile tam uyum göstermiştir. Bu sonuçlar incelenen derin su mezgiti popülasyonunda halen *A. pegreffii*'nin baskın tür olduğunu göstermektedir.

Çalışmada belirlenen %57,5 prevalans oranı, Türkiye'nin Ege Denizi kıyılarında aynı konak türünde 2014 yılında bildirilen %75'lik prevalans değerinden daha düşük bulunmuştur (Pekmezci ve ark., 2014). Bununla birlikte aradan geçen yaklaşık on yıllık süreye rağmen prevalansın halen yüksek seviyelerde seyretmesi, *Anisakis* yaşam döngüsünün Ege Denizi'nde aktif şekilde devam ettiğini göstermektedir. Batı Akdeniz'de aynı konak türünde bildirilen %29,3'lük prevalans değerleriyle karşılaştırıldığında (Molina-Fernández ve ark., 2018), Ege Denizi'nin *Anisakis* enfeksiyonları açısından daha yoğun bir rezervuar alanı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum bölgesel koşulların ve konak-parazit ilişkilerinin enfeksiyon dinamikleri üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

Prevalans değerlerinde gözlenen bu bölgesel farklılıkların, Akdeniz'in doğu ve batı havzaları arasındaki hidrografik ve ekolojik koşullardaki farklılıklardan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Su sıcaklığı, tuzluluk, besin tuzları ve özellikle zooplankton biyokütlesi ile kompozisyonu gibi çevresel faktörler, parazitin ilk ara konakçıları olan kopepod populasyonlarının dağılımını doğrudan etkilemektedir (Busch ve ark., 2012; Kuhn ve ark., 2016). Pelajik-mezopelajik beslenme davranışına sahip olan derin su mezgiti, bu planktonik organizmalarla beslenerek enfektif L3 larvalarını trofik transfer yoluyla daha üst beslenme basamaklarına taşımaktadır. Ege Denizi'nin üretken planktonik yapısı ve zengin trofik ağı, parazitin yaşam döngüsünün sürdürülebilmesi için uygun bir ekolojik ortam sağlamaktadır (Cresson ve ark., 2023). Nitekim Vella-Tonna ve ark. (2025), Malta

çevresindeki karnivor balık türlerinde omnivor balık türlerine kıyasla *Anisakis* enfeksiyonlarının belirgin şekilde daha yüksek olduğunu bildirmiştir. Bu bulgular, karnivor beslenme davranışı sergileyen derin su mezgitinde saptanan yüksek prevalans oranının trofik birikim modeli ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Tür düzeyinde gerçekleştirilen moleküler analizler incelenen tüm örneklerin *A. pegreffii* olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, Pekmezci ve ark. (2014) tarafından aynı bölgede *A. pegreffii*'nin baskın tür olarak bildirilmesiyle uyumludur. Bununla birlikte söz konusu çalışmada *A. typica* ve *A. pegreffii* × *A. simplex (s.s.)* hibrit genotiplerine de rastlanmış olması Ege Denizi'ndeki *Anisakis* tür dağılımının zamansal ve mekânsal değişkenlik gösterebileceğini düşündürmektedir. Mevcut çalışmada hibrit genotiplere rastlanmaması analiz edilen örnek sayısının sınırlı olması ile açıklanabileceği gibi konak türünün beslenme davranışı, örnekleme yapılan lokalitelerin farklılığı veya zaman içerisinde tür kompozisyonunda meydana gelen olası değişimlerle de ilişkili olabilir. Akdeniz genelinde yapılan moleküler çalışmalar *A. pegreffii*'nin özellikle yunusgiller (Delphinidae) ile ilişkili olduğunu ve Akdeniz popülasyonlarında belirgin bir coğrafi yapı sergilediğini ortaya koymuştur (Cipriani ve ark., 2022). Bu durum çalışmada elde edilen tür dağılımı ile uyumlu bir epidemiyolojik tablo sunmaktadır.

Zoonotik potansiyele sahip olan *A. pegreffii*'nin ticari değeri yüksek bir balık türünde yüksek prevalans oranlarında saptanması halk sağlığı açısından önemli bir bulgudur. *A. pegreffii,* Akdeniz bölgesinde insan anisakiasis vakalarından en sık sorumlu tutulan türlerden biridir (Mattiucci ve ark., 2013). Fuentes ve ark. (2022), İspanya'da pazarlanan balıklarda yüksek prevalans oranları bildirmiş ve özellikle post-mortem migrasyon riskine dikkat çekmiştir. Bu çalışmada larvaların kas dokusuna göçü veya doku lokalizasyonu ayrıntılı olarak değerlendirilmemiş olmakla birlikte saptanan yüksek prevalans oranı Ege Denizi kaynaklı derin su mezgitlerinin potansiyel zoonotik risk taşıyabileceğini göstermektedir. Bu nedenle ticari balık türlerinde moleküler tanımlamaya dayalı düzenli parazitolojik izleme çalışmalarının yürütülmesi gıda güvenliği ve halk sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır.

5.SONUÇ

Bu çalışma, 2022–2023 av sezonunda Ege Denizi'nden elde edilen derin su mezgitlerinde (*Micromesistius poutassou*) morfolojik olarak *Anisakis* spp. şeklinde tanımlanan larvaların moleküler düzeyde tür identifikasyonunu ortaya koymuştur. ITS (ITS-1, 5.8S ve ITS-2) gen bölgesinin NC5/NC2 primerleri ile amplifikasyonu ve HhaI/HinfI restriksiyon enzimleri kullanılarak gerçekleştirilen PCR-RFLP analizi sonucunda incelenen tüm örneklerin *A. pegreffii* ile uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Çalışmada saptanan %57,50 prevalans oranı Ege Denizi'nin *Anisakis* enfeksiyonları açısından aktif bir ekolojik alan olduğunu göstermekte ve parazitin yaşam döngüsünde ara konakçı ve son konakçı ilişkilerinin önemli rol oynadığını desteklemektedir.

Elde edilen bulgular, morfolojik tanının çoğu durumda tür düzeyinde güvenilir ayrım için yeterli olmadığını ve kesin tür identifikasyonu için moleküler yöntemlerin kullanılmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca zoonotik potansiyele sahip *A. pegreffii*'nin ticari değeri yüksek bir balık türünde bu oranda saptanması halk sağlığı açısından dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

Sonuç olarak bu çalışma Ege Denizi'nde derin su mezgitlerinde bulunan *Anisakis* türlerinin güncel durumuna ilişkin moleküler veriler sunmakta ve bölgede Anisakis enfeksiyonlarının düzenli olarak izlenmesinin hem ekolojik süreçlerin anlaşılması hem de gıda güvenliği ve halk sağlığının korunması açısından önem taşıdığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

Abollo, E., Paggi, L., Pascual, S., & D'Amelio, S. (2003). Occurrence of recombinant genotypes of *Anisakis simplex* s.s. and *Anisakis pegreffii* (Nematoda: Anisakidae) in an area of sympatry. *Infection, Genetics and Evolution, 3*(3), 175–181.

Adroher-Auroux, F. J., & Benítez-Rodríguez, R. (2020). Anisakiasis and *Anisakis*: An underdiagnosed emerging disease and its main etiological agents. *Research in Veterinary Science, 132*, 535–545.

Audicana, M. T., & Kennedy, M. W. (2008). *Anisakis simplex*: From obscure infectious worm to inducer of immune hypersensitivity. *Clinical Microbiology Reviews, 21*(2), 360–379.

Aydın, C., & Pekmezci, G. Z. (2023). Molecular identification and infection levels of *Anisakis* species (Nematoda: Anisakidae) in the red scorpionfish *Scorpaena scrofa* (Scorpaenidae) from the Aegean Sea. *Parasitology International, 92*, 102691.

Busch, M. W., Kuhn, T., Münster, J., & Klimpel, S. (2012). Marine crustaceans as potential hosts and vectors for metazoan parasites. In *Arthropods as vectors of emerging diseases* (pp. 329–360). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Chen, J., Jayachandran, M., Bai, W., & Xu, B. (2022). A critical review on the health benefits of fish consumption and its bioactive constituents. *Food Chemistry, 369*, 130874.

Cipriani, P., Palomba, M., Giulietti, L., Marcer, F., Mazzariol, S., Santoro, M., ... & Mattiucci, S. (2022). Distribution and genetic diversity of *Anisakis* spp. in cetaceans from the Northeast Atlantic Ocean and the Mediterranean Sea. *Scientific Reports, 12*(1), 13664.

Cresson, P., Bourgau, O., Cordier, R., Couvreur, C., Rouquette, M., & Gay, M. (2023). Fish length, diet, and depth drive *Anisakis* levels in a zooplankton-feeding fish. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences, 80*(9), 1495–1508.

D'Amelio, S., Mathiopoulos, K. D., Santos, C. P., Pugachev, O. N., Webb, S. C., Picanço, M., & Paggi, L. (2000). Genetic markers in ribosomal DNA for the identification of members of the genus *Anisakis* (Nematoda: Ascaridoidea) defined by polymerase-chain-reaction-based restriction fragment length polymorphism. *International Journal for Parasitology, 30*(2), 223–226.

Della Morte Canosci, D., Ambrosi, C., Chiereghin, F., Infante, M., Pastore, D., Pacifici, F., … & Quintavalle, G. (2023). Methods for inactivation of seafood *Anisakis* larvae and prevention of human anisakiasis: A mini-review. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences, 27*(11).

Falcon, W. P., Naylor, R. L., & Shankar, N. D. (2022). Rethinking global food demand for 2050. *Population and Development Review, 48*(4), 921–957.

Fuentes, M. V., Madrid, E., Cuesta, C., Gimeno, C., Baquedano-Rodríguez, M., Soriano-Sánchez, I., ... & Debenedetti, Á. L. (2022). Anisakid nematodes and potential risk of human anisakiasis through the consumption of hake, *Merluccius* spp., sold fresh in Spanish supermarkets. *Pathogens, 11*(6), 622.

Gómez-Mateos, M., Merino-Espinosa, G., Corpas-López, V., Valero-López, A., & Martín-Sánchez, J. (2020). A multi-restriction fragment length polymorphism genotyping approach including the beta-tubulin gene as a new differential nuclear marker for the recognition of the cryptic species *Anisakis simplex* ss and *Anisakis pegreffii* and their hybridization events. *Veterinary Parasitology, 283*, 109162.

Guardone, L., Armani, A., Nucera, D., Costanzo, F., Mattiucci, S., & Bruschi, F. (2018). Human anisakiasis in Italy: A retrospective epidemiological study over two decades. *Parasite, 25*, 41.

Hochberg, N. S., Hamer, D. H., Hughes, J. M., & Wilson, M. E. (2010). Anisakidosis: Perils of the deep. *Clinical Infectious Diseases, 51*(7), 806–812.

Kuhn, T., Cunze, S., Kochmann, J., & Klimpel, S. (2016). Environmental variables and definitive host distribution: A habitat suitability modelling for endohelminth parasites in the marine realm. *Scientific Reports, 6*(1), 30246.

Mattiucci, S., Cipriani, P., Levsen, A., Paoletti, M., & Nascetti, G. (2018). Molecular epidemiology of *Anisakis* and anisakiasis: An ecological and evolutionary road map. *Advances in Parasitology, 99*, 93–263.

Mattiucci, S., Cipriani, P., Webb, S. C., Paoletti, M., Marcer, F., Bellisario, B., Gibson, D. I., & Nascetti, G. (2014). Genetic and morphological approaches distinguish the three sibling species of the *Anisakis simplex* species complex, with a species designation as *Anisakis berlandi* n. sp. for *A. simplex* sp. C (Nematoda: Anisakidae). *The Journal of Parasitology, 100*(2), 199–214.

Mattiucci, S., Fazii, P., De Rosa, A., Paoletti, M., Megna, A. S., Glielmo, A., ... & Nascetti, G. (2013). Anisakiasis and gastroallergic reactions associated with *Anisakis pegreffii* infection, Italy. *Emerging Infectious Diseases, 19*(3), 496.

Mattiucci, S., & Nascetti, G. (2006). Molecular systematics, phylogeny and ecology of anisakid nematodes of the genus *Anisakis* Dujardin, 1845: An update. *Parasite, 13*(2), 99–113.

Mattiucci, S., & Nascetti, G. (2008). Advances and trends in the molecular systematics of anisakid nematodes, with implications for their evolutionary ecology and host-parasite co-evolutionary processes. *Advances in Parasitology, 66*, 47–148.

Mattiucci, S., Paoletti, M., Colantoni, A., Carbone, A., Gaeta, R., Proietti, A., Frattaroli, S., Fazii, P., Bruschi, F., & Nascetti, G. (2017). Invasive anisakiasis by the parasite *Anisakis pegreffii* (Nematoda: Anisakidae): Diagnosis by real-time PCR hydrolysis probe system and immunoblotting assay. *BMC Infectious Diseases, 17*(1), 530.

Molina-Fernández, D., Rubio-Calvo, D., Adroher, F. J., & Benítez, R. (2018). Molecular epidemiology of *Anisakis* spp. in blue whiting *Micromesistius poutassou* in eastern waters of Spain, western Mediterranean Sea. *International Journal of Food Microbiology, 282*, 49–56.

Pekmezci, G. Z., Onuk, E. E., Bolukbas, C. S., Yardimci, B., Gurler, A. T., Acici, M., & Umur, S. (2014). Molecular identification of *Anisakis* species (Nematoda: Anisakidae) from marine fishes collected in Turkish waters. *Veterinary Parasitology, 201*(1–2), 82–94.

Pontes, T., D'Amelio, S., Costa, G., & Paggi, L. (2005). Molecular characterization of larval anisakid nematodes from marine fishes of Madeira by a PCR-based approach, with evidence for a new species. *Journal of Parasitology, 91*(6), 1430–1434.

Rahmati, A. R., Kiani, B., Afshari, A., Moghaddas, E., Williams, M., & Shamsi, S. (2020). Worldwide prevalence of *Anisakis* larvae in fish and its relationship to human allergic anisakiasis: A systematic review. *Parasitology Research, 119*, 3585–3594.

Shamsi, S., & Barton, D. P. (2023). A critical review of anisakidosis cases occurring globally. *Parasitology Research, 122*(8), 1733–1745.

Şimşek, E., & Yılmaz, E. (2016). Anisakiasis ve halk sağlığı. *Turkiye Klinikleri Food Sciences - Special Topics, 202*(3), 38–44.

Vella-Tonna, R., Vassallo-Agius, R., & Attard, E. (2025). Detection of contaminants in some typical Mediterranean fish: *Anisakis* parasites and heavy metals. *Sci, 8*(1), 4.

Zhu, X., Gasser, R. B., Podolska, M., & Chilton, N. B. (1998). Characterisation of anisakid nematodes with zoonotic potential by nuclear ribosomal DNA sequences. *International Journal for Parasitology*, *28*(12), 1911–1921.

Ziarati, M., Zorriehzahra, M. J., Hassantabar, F., Mehrabi, Z., Dhawan, M., Sharun, K., … & Shamsi, S. (2022). Zoonotic diseases of fish and their prevention and control. *Veterinary Quarterly*, *42*(1), 95–118.

MOTOSİKLET KAZALARI SONRASI YARALANMA ŞİDDETİNDE YAŞ VE CİNSİYETE BAĞLI FARKLILIKLAR: İKİ MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ

Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ1
1Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, drsgedikbas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4035-1983

Özet

Amaç:

Motosiklet kazaları, yüksek enerjili travmaların önemli bir bölümünü oluşturmakta olup özellikle genç erkek popülasyonda ciddi muskuloskeletal yaralanmalarla ilişkilidir. Risk alma davranışı, yüksek hız ve koruyucu ekipman kullanımındaki yetersizlik bu grupta travma şiddetini artıran başlıca faktörlerdir. Bu çalışmada, motosiklet kazalarına bağlı yaralanmaların yaş ve cinsiyete göre dağılımının değerlendirilmesi ve özellikle 25 yaş altı erkeklerde travma şiddetinin daha yüksek olduğu hipotezinin test edilmesi amaçlandı.

Yöntem:

Bu retrospektif kohort çalışmasına, Ocak 2020–Ocak 2026 tarihleri arasında motosiklet kazası nedeniyle başvuran ve klinik ile radyolojik verileri eksiksiz olan 250 olgu dahil edildi. Olguların 155'i (%62) erkek, 95'i (%38) kadındı. Hastalar yaşa göre <25 ve ≥25 yıl olarak gruplandırıldı ve cinsiyete göre alt grup analizleri yapıldı. Yaralanma şiddeti kırık paterni üzerinden değerlendirildi. Distal femur ile proksimal ve distal tibia kırıkları yüksek enerjili (majör) travma; izole distal radius kırıkları ve yüzeyel yaralanmalar düşük enerjili (minör) travma olarak sınıflandırıldı. İstatistiksel analizde ki-kare testi kullanıldı ve $p<0,05$ anlamlı kabul edildi.

Bulgular:

Toplam kohortun %36,8'ini 25 yaş altı erkekler oluşturdu ve bu grupta majör travma oranı %71,7 ile en yüksek bulundu. Bu oran ≥25 yaş erkeklerde %38,1, kadınlarda ise %21,0 idi ($p<0,001$). Uzun kemik kırıkları genç erkeklerde anlamlı olarak daha sık saptandı. Distal femur, proksimal tibia ve distal tibia kırıkları 25 yaş altı erkeklerde diğer gruplara göre belirgin derecede yüksekti ($p<0,01$). Minör travmalar ise kadınlarda (%73,6) ve ≥25 yaş erkeklerde (%57,1) daha sık gözlendi. İzole distal radius kırıkları kadınlarda en yaygın yaralanma tipiydi (%41,0).

Sonuç:

Motosiklet kazalarında travma şiddeti yaş ve cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Özellikle 25 yaş altı erkekler, yüksek enerjili travmalar ve uzun kemik kırıkları açısından yüksek risk altındadır. Bu bulgular, hedeflenmiş önleyici stratejilerin geliştirilmesi ve travma ile adli tıbbi değerlendirmelerde yaralanma paternlerinin doğru yorumlanması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Motosiklet kazası, travma şiddeti, genç erkek, uzun kemik kırıkları, adli tıp

AGE- AND SEX-RELATED DİFFERENCES İN INJURY SEVERİTY FOLLOWİNG MOTORCYCLE ACCİDENTS: A TWO-CENTER RETROSPECTİVE ANALYSİS

Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ1

1Bilecik Training and Research Hospital3, drsgedikbas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4035-1983

Abstract

Objective:
Motorcycle accidents constitute a significant proportion of high-energy trauma and are particularly associated with severe musculoskeletal injuries in young male populations. Risk-taking behavior, excessive speed, and inadequate use of protective equipment are major contributing factors that increase trauma severity in this group. This study aimed to evaluate the distribution of motorcycle-related injuries according to age and sex, and to test the hypothesis that trauma severity is higher in males under 25 years of age compared to other groups.

Methods:
In this retrospective cohort study, 250 consecutive patients presenting due to motorcycle accidents between January 2020 and January 2026 to the Forensic Medicine outpatient clinics of Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Medicine and Bilecik Training and Research Hospital were included. Only cases with complete clinical and radiological data were analyzed. Of the cases, 155 (62%) were male and 95 (38%) were female. Patients were stratified into two age groups (<25 and ≥25 years), and subgroup analyses were performed by sex. Trauma severity was assessed based on fracture patterns. Distal femur and proximal/distal tibia fractures were defined as indicators of high-energy (major) trauma, whereas isolated distal radius fractures and superficial injuries were classified as low-energy (minor) trauma. Statistical comparisons were performed using the chi-square test, with $p<0.05$ considered significant.

Results:
Males under 25 years constituted 36.8% (n=92) of the cohort and demonstrated the highest rate of major trauma (71.7%), compared to 38.1% in males ≥25 years and 21.0% in females ($p<0.001$). Long bone fractures were significantly more frequent in younger males. Distal femur fractures occurred in 19.6% of males <25 years, 7.9% of males ≥25 years, and 3.1% of females ($p=0.002$). Similarly, proximal tibia fractures were observed in 26.1%, 11.1%, and 5.2% ($p=0.004$), and distal tibia fractures in 28.3%, 14.3%, and 7.3% of these groups, respectively ($p=0.006$). Minor trauma was more common in females (73.6%) and males ≥25 years (57.1%), compared to 28.3% in younger males ($p<0.001$). Isolated distal radius fractures were most frequent in females (41.0%).

Conclusion:
Trauma severity in motorcycle accidents varies significantly by age and sex. Young males under 25 years are at markedly higher risk for high-energy trauma and long bone fractures. These findings highlight the need for targeted preventive strategies and contribute to trauma system planning and forensic evaluation of injury patterns.

Keywords: Motorcycle accidents, trauma severity, young males, long bone fractures, forensic medicine

EĞİTİM DÜZEYİ İLE AİLE İÇİ ŞİDDET ARASINDAKİ İLİŞKİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEK MERKEZLİ RETROSPEKTİF ANALİZ

Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ1
1Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, drsgedikbas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4035-1983

Özet

Amaç:

Aile içi şiddet, kadın sağlığını ve toplumsal refahı tehdit eden önemli bir halk sağlığı sorunudur. Eğitim düzeyi, şiddetin ortaya çıkışı ve formunu etkileyen temel sosyodemografik belirleyicilerden biridir. Bu çalışmada, kadın ve eş eğitim düzeyi ile şiddet sıklığı ve tipi arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi amaçlandı.

Yöntem:

Bu retrospektif çalışmada, üçüncü basamak bir merkeze başvuran 327 kadın hasta değerlendirildi. Kadınların ve eşlerinin eğitim düzeyleri üniversite, lise, ortaokul ve okuryazar olmayan olarak sınıflandırıldı. Şiddet olguları fiziksel, psikolojik ve kombine olarak kategorize edildi. İstatistiksel analizde ki-kare testi kullanıldı ve $p<0,05$ anlamlı kabul edildi.

Bulgular:

Kadınların %11'i üniversite, %54'ü lise, %21'i ortaokul mezunu olup %14'ü okuryazar değildi. Düşük eğitim düzeyine sahip kadınlarda şiddet oranı %70,4 iken, lise mezunlarında %52,0 ve üniversite mezunlarında %34,8 olarak saptandı ($p<0,001$).

Şiddet tipi dağılımı incelendiğinde, düşük eğitim düzeyinde fiziksel şiddet (%48,9) ve kombine şiddet (%29,6) baskınken, psikolojik şiddet daha düşük oranda (%21,5) gözlendi. Buna karşılık üniversite mezunlarında fiziksel şiddet belirgin olarak azalırken (%18,7), psikolojik şiddet (%46,8) ve kombine şiddet (%34,5) daha yüksek oranlarda izlendi ($p=0,002$). Lise mezunları tüm şiddet tipleri açısından daha dengeli bir dağılım gösterdi.

Eş eğitim düzeyi ile benzer bir eğilim izlendi; düşük eğitim düzeyine sahip eşlerde fiziksel şiddet daha yüksek (%52,6), yüksek eğitim düzeyinde ise psikolojik şiddet daha sık bulundu ($p=0,001$).

Her iki tarafın da düşük eğitim düzeyine sahip olduğu çiftlerde toplam şiddet oranı ve özellikle kombine şiddet sıklığı en yüksek düzeydeydi (%79,3 ve %41,2) ($p=0,003$).

Sonuç:

Eğitim düzeyi, aile içi şiddetin hem sıklığını hem de formunu belirleyen önemli bir faktördür. Düşük eğitim düzeyi fiziksel ve daha ağır şiddet ile ilişkiliyken, eğitim arttıkça şiddetin psikolojik forma kaydığı görülmektedir. Bu bulgular, eğitim temelli ve çift odaklı önleyici stratejilerin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile içi şiddet, eğitim düzeyi, kadın sağlığı, sosyodemografik faktörler, adli tıp

EVALUATİON OF THE RELATİONSHİP BETWEEN EDUCATİONAL LEVEL AND DOMESTİC VİOLENCE: A SİNGLE-CENTER RETROSPECTİVE ANALYSİS

Uzm. Dr., Şule Sinem GEDİKBAŞ1

1Bilecik Training and Research Hospital, drsgedikbas@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4035-1983

Abstract

Objective:
Intimate partner violence is a major public health concern that threatens both women's health and societal well-being. Educational level is one of the key sociodemographic determinants influencing both the occurrence and form of violence. This study aimed to evaluate the relationship between the educational levels of women and their partners and the frequency and type of violence.

Methods:
In this retrospective study, 327 female patients who presented to a tertiary care center were evaluated. The educational levels of the women and their partners were categorized as university, high school, middle school, and illiterate. Violence was classified into physical, psychological, and combined types. Statistical analysis was performed using the chi-square test, and a p-value of <0.05 was considered statistically significant.

Results:
Of the women included in the study, 11% were university graduates, 54% had completed high school, 21% had middle school education, and 14% were illiterate. The prevalence of violence was 70.4% among women with low educational levels, compared to 52.0% in high school graduates and 34.8% in university graduates (p<0.001).

Regarding the distribution of violence types, physical violence (48.9%) and combined violence (29.6%) were predominant among women with low educational levels, while psychological violence was observed at a lower rate (21.5%). In contrast, among university graduates, physical violence was markedly lower (18.7%), whereas psychological (46.8%) and combined violence (34.5%) were more prevalent (p=0.002). High school graduates demonstrated a more balanced distribution across all types of violence.

A similar trend was observed with respect to the educational level of partners; physical violence was more frequent among partners with lower education levels (52.6%), whereas psychological violence was more common among those with higher education (p=0.001).

Couples in which both partners had low educational levels exhibited the highest overall prevalence of violence and particularly combined violence (79.3% and 41.2%, respectively) (p=0.003).

Conclusion:
Educational level is a significant determinant of both the prevalence and form of intimate partner violence. Lower levels of education are associated with more severe and physical forms of violence, whereas higher education levels are associated with a shift toward psychological forms. These findings highlight the importance of education-based and couple-oriented preventive strategies.

Keywords: Intimate partner violence, educational level, women's health, sociodemographic factors, forensic medicine

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU TANILI ÇOCUKLARDA ANORMAL YEME DAVRANIŞLARININ NÖROPEPTİTLERLE İLİŞKİSİ

Doç Dr, Mustafa Esad Tezcan1
1Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi, esadaxe@gmail.com, 0000-0001-8362-1934

Özet

Bu çalışma, otizm spektrum bozukluğu (OSB) olan çocuklarla tipik gelişim gösteren (TD) sağlıklı kontrol denekleri arasında kokain ve amfetaminle düzenlenen transkript (CART), agouti ile ilişkili peptit (AgRP), kisspeptin (KISS1), proopiomelanokortin (POMC), kolesistokinin (CCK) ve peptit YY (PYY) serum düzeylerini karşılaştırmayı ve bu peptitlerin OSB'deki anormal yeme davranışlarıyla ilişkisini araştırmayı amaçlamıştır. Bu çalışmaya, son bir yıldır psikotrop ilaç kullanmamış 6-9 yaş arası 85 OSB'li çocuk ve 71 TD denek dahil edilmiştir. CART, AgRP, KISS1, POMC, CCK ve PYY serum düzeyleri, enzim bağlantılı immünosorbent test kitleri kullanılarak ölçülmüştür. OSB klinik şiddeti için çocukluk çağı otizm derecelendirme ölçeği ve otizm davranış kontrol listesi, yeme davranışlarını belirlemek için ise çocuk yeme davranışı anketi (CEBQ) ve kısa otizm yemek zamanı davranış envanteri (BAMBI) kullanılmıştır. CART, AgRP ve KISS1 düzeyleri ASD grubunda TD grubuna göre anlamlı derecede düşüktü, buna karşılık POMC düzeyleri ASD grubunda anlamlı derecede yüksekti. PYY ve CCK düzeyleri açısından gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadı. BAMBI ve CEBQ'nun gıda duyarlılığı, duygusal aşırı yeme, yemekten zevk alma, içme isteği, duygusal yetersiz yeme ve yemek seçiciliği alt puanları ASD grubunda anlamlı derecede yüksekti. AgRP ve KISS1, CEBQ duygusal aşırı yeme ile anlamlı derecede ilişkiliydi. Yaş, vücut kitle indeksi yüzdesi ve cinsiyet gibi potansiyel karıştırıcı faktörler kontrol edildikten sonra sonuçlar değişmedi. CART, KISS1, AgRP ve POMC düzeyleri ASD patogenezinde potansiyel bir rol oynayabilir.

Anahtar Kelimeler: otizm spektrum bozukluğu, kokain ve amfetaminle düzenlenen transkript, agouti ile ilişkili peptit, kisspeptin, anormal yeme davranışı

THE RELATİONSHİP BETWEEN ABNORMAL EATİNG BEHAVİORS AND NEUROPEPTİDES İN CHİLDREN DİAGNOSED WİTH AUTİSM SPECTRUM DİSORDER

Assoc Prof, Mustafa Esad Tezcan1

1Selcuk University Faculty of Medicine, Child and Adolescent Psychiatry, esadaxe@gmail.com, 0000-0001-8362-1934

Abstract

This study compared serum levels of cocaine- and amphetamine-regulated transcript (CART), agouti-related peptide (AgRP), kisspeptin (KISS1), proopiomelanocortin (POMC), cholecystokinin (CCK) and peptide YY (PYY) between children with autism spectrum disorder (ASD) and typically developing (TD) healthy control subjects and to investigate the association of these peptides with abnormal eating behaviours in ASD. In this study, 85 children with ASD aged 6–9 years who had not used psychotropic drugs for the past year and 71 TD subjects were included. Serum levels of CART, AgRP, KISS1, POMC, CCK and PYY were measured using enzyme-linked immunosorbent assay kits. The childhood autism rating scale and autism behaviour checklist were used for ASD clinical severity, and the child eating behaviour questionnaire (CEBQ) and brief autism mealtime behaviour inventory (BAMBI) were used to determine eating behaviours. CART, AgRP and KISS1 levels were significantly lower in the ASD group than in the TD group, whereas POMC levels were significantly higher in the ASD group. No significant differences were found between the groups for PYY and CCK levels. BAMBI and CEBQ sub-scores for food responsiveness, emotional overeating, enjoyment of food, desire to drink, emotional undereating and food fussiness were significantly higher in the ASD group. AgRP and KISS1 were significantly associated with CEBQ emotional overeating. The results were unchanged after controlling for potential confounders such as age, body mass index percentile and sex. CART, KISS1, AgRP and POMC levels may play a potential role in ASD pathogenesis.

Keywords: autism spectrum disorder, cocaine- and amphetamine-regulated transcript, agouti-related peptide, kisspeptin, abnormal eating behaviour

LIFETIME LITHIUM EXPOSURE EXCEEDING 10 YEARS AND KIDNEY FUNCTİON IN BIPOLAR DISORDER: A SINGLE-CENTER CROSS-SECTIONAL ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr. Rukiye TEKDEMİR,
Department of Psychiatry, Faculty of Medicine, Selçuk University.
dr.rtekdemir@gmail.com, Orcid no: 0000-0001-7912-57272

Abstract

The aim is to evaluate the association between lifetime lithium exposure exceeding 10 years and kidney function in patients with bipolar disorder (BD). In this single-center retrospective cross-sectional study, demographic, clinical, and same-day laboratory data from 156 patients with BD were analyzed. The primary exposure variable was lifetime cumulative lithium use exceeding 10 years. This information was available for 135 patients, who constituted the primary exposure-analysis sample. Because reverse validation suggested that the reported laboratory GFR values were compatible with a creatinine equation lacking sex adjustment, the primary renal outcome was defined as CKD-EPI 2021 eGFR recalculated from serum creatinine, age, and sex. Reported laboratory GFR and sex-adjusted CKD-EPI 2009 eGFR were used in sensitivity analyses. Heteroskedasticity-robust linear regression was used for continuous renal outcomes, and logistic regression was used for reduced kidney function. Of the 156 patients, 86 (55.1%) were women, and the mean age was 41.7 ± 13.0 years. Lifetime lithium exposure exceeding 10 years was present in 55 of 135 patients (40.7%). In unadjusted analyses, patients with >10 years of lithium exposure had lower eGFR2021 values than those with ≤10 years or no exposure (98.5 ± 15.3 vs 103.9 ± 16.9 mL/min/1.73m²; p=0.055), and reduced eGFR2021 (<90) was more frequent (32.7% vs 13.8%; crude OR 3.05, p=0.011). However, after adjustment for age, sex, renal-risk comorbidity, and current valproate use, >10 years of lithium exposure was not independently associated with eGFR2021 (β=4.15, 95% CI -1.78 to 10.08; p=0.170). Likewise, no independent association was found for reduced eGFR2021 (OR=1.63, 95% CI 0.60–4.45; p=0.342). Age (β=-0.76 per-year, p<0.001; OR=1.06 per-year, p=0.005) and renal-risk comorbidity (OR=3.03,p=0.027) were stronger correlates of lower kidney function. Current treatment regimen and same-day serum lithium level were not significantly associated with eGFR. In this cross-sectional BD cohort, lifetime lithium exposure exceeding 10 years appeared to be associated with lower kidney function in unadjusted analyses, but this association lost independence after accounting for age and comorbidity burden. Age and renal-risk comorbidities were stronger determinants of kidney function than long-term lithium exposure in this sample. Longitudinal studies are needed.

Keywords: Bipolar disorder, lithium, renal toxicity

BİPOLAR BOZUKLUKTA 10 YILI AŞAN YAŞAM BOYU LİTYUM MARUZİYETİ VE BÖBREK FONKSİYONU: TEK MERKEZLİ KESİTSEL BİR ANALİZ

Doç. Dr, Rukiye TEKDEMİR
Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı,
dr.rtekdemir@gmail.com, Orcid no: 0000-0001-7912-57272

Özet

Bipolar bozukluk (BB) tanılı hastalarda yaşam boyu toplam lityum maruziyetinin 10 yılı aşmasının böbrek fonksiyonu ile ilişkisini değerlendirmek. Bu tek merkezli, retrospektif, kesitsel çalışmada BB tanılı 156 hastanın demografik, klinik ve aynı gün alınmış laboratuvar verileri analiz edildi. Lityum maruziyeti için birincil değişken, yaşam boyu toplam lityum kullanımının 10 yılı aşıp aşmadığıydı. Bu bilgi 135 hastada mevcuttu ve birincil maruziyet analizleri bu grup üzerinde yapıldı. Raporlanan laboratuvar GFR değeri veri içi ters doğrulamada cinsiyet katsayısı içermeyen bir kreatinin denklemine uyumlu göründüğü için birincil renal sonlanım, kreatinin, yaş ve cinsiyetten yeniden hesaplanan CKD-EPI 2021 eGFR olarak tanımlandı. Raporlanan laboratuvar GFR ve cinsiyet-düzeltilmiş CKD-EPI 2009 eGFR duyarlılık analizlerinde kullanıldı. Sürekli sonlanımlar için heteroskedastisiteye dayanıklı lineer regresyon, azalmış böbrek fonksiyonu için ise lojistik regresyon kullanıldı. Hastaların 86'sı (%55.1) kadındı; ortalama yaş 41.7 ± 13.0 yıldı. Yaşam boyu toplam lityum kullanımı 10 yılı aşan hasta sayısı 55/135 (%40.7) idi. Ham analizde >10 yıl lityum maruziyeti olanlarda eGFR2021 daha düşüktü (98.5 ± 15.3'e karşı 103.9 ± 16.9 mL/dk/1.73m²; p=0.055) ve eGFR2021 <90 sıklığı daha yüksekti (%32.7'ye karşı %13.8; ham OR 3.05, p=0.011). Ancak yaş, cinsiyet, renal-risk komorbidite ve mevcut valproat kullanımı için düzeltme yapıldığında >10 yıl lityum maruziyeti eGFR2021 ile bağımsız ilişkili değildi (β=4.15, %95 GA -1.78 ile 10.08; p=0.170). Benzer şekilde azalmış eGFR2021 için bağımsız ilişki saptanmadı (OR=1.63, %95 GA 0.60–4.45; p=0.342). Yaş (β=-0.76/yıl, p<0.001; OR=1.06/yıl, p=0.005) ve renal-risk komorbidite varlığı (OR=3.03, p=0.027) daha güçlü belirleyicilerdi. Mevcut tedavi rejimi ve aynı gün ölçülen serum lityum düzeyi de eGFR ile anlamlı ilişkili değildi. Bu kesitsel BB kohortunda 10 yılı aşan yaşam boyu lityum maruziyeti ham analizde daha düşük böbrek fonksiyonu ile ilişkili görünsede, bu ilişki yaş ve komorbidite yükü hesaba katıldığında bağımsızlığını kaybetmektedir. Bu örneklemde böbrek fonksiyonunun daha güçlü belirleyicileri yaş ve renal-risk komorbiditeleridir. Tekrarlayan kreatinin/eGFR ölçümleri, albüminüri ve mümkünse sistatin C içeren boylamsal çalışmalar gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Bipolar bozukluk, lityum, renal toksisite

TÜRKİYE'DE DEMOGRAFİK YAŞLANMANIN GÜNCEL GÖRÜNÜMÜ: TÜİK 2025 ADNKS VERİLERİ ÜZERİNDEN BETİMSEL BİR DEĞERLENDİRME

Hilal SEKİ ÖZ[1], Prof. Dr. Gökçe DEMİR[2]
[1] Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, 40100, Kırşehir, Türkiye. E-mail: hilalseki@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2228-9805
[2] Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Kırşehir, Türkiye. E-mail: gokce.demir@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3674-998X

Özet

Amaç: Bu bildiri, Türkiye'de demografik yaşlanmanın 2025 yılı itibarıyla ulaştığı düzeyi TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Giriş: Türkiye nüfusu 2025 yılı sonunda 86.092.168 kişiye ulaşmıştır. Aynı dönemde ortanca yaş 34,9'a yükselmiş, 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içindeki payı %11,1 olmuştur. Çocuk nüfus oranının azalması ve yaşlı nüfus oranının artması, Türkiye'nin nüfus yapısında yaşlanmanın belirginleştiğini göstermektedir. Çalışma çağındaki nüfus oranı %68,5 düzeyinde bulunurken, yaşlı bağımlılık oranının %16,2'ye yükselmesi, yaşlanmanın yalnızca demografik değil, aynı zamanda sosyal politika ve bakım hizmetleri açısından da kritik sonuçlar doğurduğunu düşündürmektedir.

Yöntem: Çalışma, TÜİK tarafından yayımlanan 2025 ADNKS sonuçları ile 2025 yaşlılık istatistiklerine dayalı, tanımlayıcı ve ikincil veri analizi niteliğinde bir çalışmadır. Veriler yaş yapısı, ortanca yaş, yaş grupları ve bağımlılık oranları açısından değerlendirilmiştir.

Bulgular: 2025 verilerine göre Türkiye'de yıllık nüfus artış hızı binde 5'e yükselmiştir. Buna karşın nüfus piramidi, doğurganlığın azalması ve yaşlı nüfusun artışı ile yapısal dönüşümün sürdüğünü göstermektedir. 0-14 yaş grubu nüfus oranı %20,4'e gerilerken, 65 yaş ve üzeri nüfus oranı %11,1'e çıkmıştır. Ortanca yaş erkeklerde 34,2, kadınlarda 35,7 olarak saptanmıştır. Yaşlı bağımlılık oranı %16,2'ye yükselmiş, toplam yaş bağımlılık oranı ise %46,0 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgular, çalışma çağındaki nüfusun halen yüksek olmakla birlikte yaşlanma baskısının giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Sonuç: Türkiye artık yalnızca genç nüfuslu bir ülke olarak tanımlanamaz. 2025 verileri, demografik yaşlanmanın hızlandığını ve sağlık, sosyal hizmet, uzun süreli bakım, emeklilik politikaları ile yaş dostu çevre planlamasının daha güçlü biçimde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle hemşirelik, gerontoloji ve toplum sağlığı alanlarında yaşlı nüfusa duyarlı hizmet modellerinin geliştirilmesi stratejik önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, demografik yaşlanma, ADNKS 2025, ortanca yaş, yaşlı bağımlılık oranı

CURRENT OVERVIEW OF DEMOGRAPHIC AGEING IN TURKIYE: A DESCRIPTIVE EVALUATION BASED ON TÜİK 2025 ADNKS DATA

ABSTRACT

Objective: This paper aims to evaluate the level of demographic aging in Turkey as of 2025, based on data from the Turkish Statistical Institute's Address-Based Population Registration System.

Introduction: The population of Turkey will reach 86,092,168 people by the end of 2025. In the same period, the median age has risen to 34.9, and the share of the population aged 65 and over in the total population has reached 11.1%. The decrease in the child population and the increase in the elderly population indicate that aging is becoming more pronounced in Turkey's population structure. While the working-age population is at 68.5%, the increase in the elderly dependency ratio to 16.2% suggests that aging has critical consequences not only demographically but also in terms of social policy and care services.

Method: This study is a descriptive and secondary data analysis study based on the 2025 Address-Based Population Registration System results and 2025 elderly statistics published by the Turkish Statistical Institute. The data were evaluated in terms of age structure, median age, age groups, and dependency ratios. Findings: According to 2025 data, the annual population growth rate in Turkey has increased to 5 per thousand. However, the population pyramid shows that structural transformation continues with decreasing fertility and an increase in the elderly population. While the 0-14 age group population has decreased to 20.4%, the 65 years and older population has increased to 11.1%. The median age was determined to be 34.2 for men and 35.7 for women. The elderly dependency ratio has increased to 16.2%, and the total age dependency ratio has been calculated as 46.0%. These findings reveal that although the working-age population is still high, the pressure of aging is increasing.

Conclusion: Turkey can no longer be defined solely as a country with a young population. The 2025 data shows that demographic aging is accelerating and that health, social services, long-term care, retirement policies, and age-friendly environmental planning need to be addressed more strongly. Developing service models sensitive to the elderly population, especially in the fields of nursing, gerontology, and public health, is of strategic importance..

Keywords: Demographic ageing; Median age; Population structure; Dependency ratio; Türkiye

GİRİŞ

Demografik yapı, bir toplumun sağlık, ekonomik ve sosyal sistemlerinin işleyişini doğrudan belirleyen temel göstergelerden biridir. Son yıllarda küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye'de de nüfus yapısında belirgin bir dönüşüm yaşanmakta; doğurganlık hızındaki azalma, yaşam süresinin uzaması ve sağlık hizmetlerindeki gelişmelerin etkisiyle nüfus giderek yaşlanmaktadır (United Nations, 2023). Demografik yaşlanma, yalnızca nüfusun yaş dağılımında meydana gelen bir değişim değil, aynı zamanda sağlık hizmetleri talebinden sosyal güvenlik sistemlerine kadar geniş bir alanda yapısal dönüşümleri tetikleyen çok boyutlu bir süreçtir (WHO, 2022).

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan 2025 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, Türkiye nüfusu 86.092.168 kişiye ulaşmıştır (TÜİK, 2025). Aynı dönemde ortanca yaşın 34,9'a yükselmesi, yaşlı nüfus oranının artması ve çocuk nüfus oranının azalması, Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin ileri aşamalarına ilerlediğini göstermektedir. Nüfus piramidinde gözlenen bu yapısal değişim, gelecekte kronik hastalık yükünün artması, uzun süreli bakım gereksiniminin yükselmesi ve sağlık hizmetlerine olan talebin çeşitlenmesi gibi sonuçları beraberinde getirecektir (Beard et al., 2016).

Bu bağlamda, demografik yaşlanmanın güncel durumunun analiz edilmesi, sağlık ve sosyal politika planlaması açısından kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, Türkiye'de yaşlanma sürecinin mevcut görünümünü ortaya koyarak politika yapıcılar ve sağlık profesyonelleri için kanıta dayalı bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan 2025 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine dayanan tanımlayıcı nitelikte bir ikincil veri analizi çalışmasıdır. İkincil veri analizi, mevcut verilerin sistematik biçimde incelenmesine olanak sağlayarak geniş ölçekli nüfus eğilimlerinin değerlendirilmesinde önemli bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Johnston, 2017).

Çalışmada nüfusun yaş yapısı; 0–14 yaş, 15–64 yaş ve 65 yaş ve üzeri gruplar temelinde analiz edilmiştir. Demografik yaşlanmanın göstergeleri olarak ortanca yaş, yaşlı nüfus oranı ve yaş bağımlılık oranları ele alınmıştır. Ayrıca cinsiyete göre ortanca yaş dağılımları incelenerek yaşlanmanın toplumsal cinsiyet boyutu da değerlendirilmiştir.

Veriler betimsel istatistikler çerçevesinde analiz edilmiş ve bulgular demografik geçiş kuramı ve yaşlanma literatürü doğrultusunda yorumlanmıştır.

BULGULAR

2025 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Türkiye'de yıllık nüfus artış hızı binde 5 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2025). Nüfus artışı devam etmekle birlikte, nüfusun yaş yapısında belirgin bir dönüşüm gözlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye Nüfusunun Demografik Göstergeleri (ADNKS, 2025)

Gösterge	2024	2025	Değişim / Yorum
Toplam Nüfus	85.664.944	86.092.168	+427.224 artış
Nüfus Artış Hızı (‰)	3,4	5,0	Artış eğilimi
Erkek Nüfus (%)	~50,0	50,02	Dengeli yapı
Kadın Nüfus (%)	~50,0	49,98	Dengeli yapı
Ortanca Yaş	34,4	34,9	Yaşlanma devam ediyor
Erkek Ortanca Yaş	33,7	34,2	Artış
Kadın Ortanca Yaş	35,2	35,7	Daha yüksek ve artıyor
0–14 Yaş (%)	21,1	20,4	Azalma (doğurganlık düşüşü)
15–64 Yaş (%)	68,3	68,5	Stabil (fırsat penceresi)
65+ Yaş (%)	10,6	11,1	Artış (yaşlanma göstergesi)
Toplam Bağımlılık Oranı (%)	46,1	46,0	Stabil
Çocuk Bağımlılık Oranı (%)	30,6	29,7	Azalma
Yaşlı Bağımlılık Oranı (%)	15,5	16,2	Artış (kritik)

Genel demografik göstergeler incelendiğinde (Tablo 1), Türkiye nüfusunun 86.092.168 kişiye ulaştığı ve bir önceki yıla göre 427.224 kişilik bir artış gösterdiği görülmektedir. Kadın ve erkek nüfus oranlarının birbirine oldukça yakın olduğu (%49,98 kadın; %50,02 erkek) saptanmış olup, bu durum cinsiyet dağılımının dengeli olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte ortanca yaşın 34,4'ten 34,9'a yükselmesi, nüfusun genel olarak yaşlanma eğiliminde olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Yaş gruplarına göre nüfus dağılımı değerlendirildiğinde (Tablo 1), çocuk yaş grubunun (0–14 yaş) %20,4'e gerilediği, buna karşılık 65 yaş ve üzeri nüfus oranının %11,1'e yükseldiği belirlenmiştir. Çalışma çağındaki nüfus oranı (%68,5) yüksekliğini korumakla birlikte, yaşlı nüfus oranındaki artış dikkat çekicidir. Bu bulgu, Türkiye'nin hâlen demografik fırsat penceresi içinde bulunduğunu, ancak bu avantajın giderek azaldığını göstermektedir (Bloom et al., 2015).

Yaş bağımlılık oranları incelendiğinde (Tablo 1), toplam bağımlılık oranının %46,0 olduğu görülmektedir. Çocuk bağımlılık oranı %29,7'ye gerilerken, yaşlı bağımlılık oranının %16,2'ye yükselmesi, çalışma çağındaki nüfus üzerindeki yükün giderek yaşlı nüfus lehine kaydığını göstermektedir. Bu durum, özellikle uzun süreli bakım hizmetleri ve sağlık sistemi üzerinde artan bir baskıya işaret etmektedir.

Tablo 2. Yaşlanmanın Mekânsal ve Yapısal Göstergeleri (2025)

Gösterge	Değer	Yorum
Yoğun Kent Nüfusu (%)	67,5	Kentleşme yüksek
Orta Yoğun Kent (%)	15,8	Geçiş alanları
Kırsal Nüfus (%)	16,8	Azalma eğiliminde
İl/İlçe Merkezinde Yaşayan (%)	93,6	Kent yoğunluğu artıyor
Yaşlılık (Ortanca Yaş En Yüksek İl)	Sinop (44)	İleri yaşlanma
Yaşlılık (En Düşük İl)	Şanlıurfa (21,8)	Genç nüfus
Nüfusu Azalan İl Sayısı	33	Bölgesel demografik değişim

Mekânsal dağılım göstergeleri incelendiğinde (Tablo 2), nüfusun %93,6'sının il ve ilçe merkezlerinde yaşadığı, %67,5'inin ise yoğun kent olarak sınıflandırılan alanlarda bulunduğu görülmektedir. Kırsal nüfus oranının %16,8'e gerilemesi, Türkiye'de kentleşmenin hız kazandığını ve yaşlanma sürecinin giderek kentsel bir karakter kazandığını göstermektedir.

Bölgesel demografik farklılıklar incelendiğinde (Tablo 2), ortanca yaşın en yüksek olduğu ilin Sinop (44), en düşük olduğu ilin ise Şanlıurfa (21,8) olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, Türkiye'de yaşlanmanın homojen bir süreç olmadığını, bölgesel demografik farklılıkların belirgin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Demografik Dönüşümün Kritik Göstergeleri

Gösterge	Durum	Politik Yorum
Yaşlı Nüfus Artışı	↑	Sağlık ve bakım ihtiyacı artacak
Doğurganlık Azalması	↓	Nüfus yaşlanması hızlanır
Yaşlı Bağımlılık Artışı	↑	Ekonomik yük artışı
Kadınların Daha Yaşlı Olması	↑	Kadın odaklı yaşlı politikaları gerekli
Kentleşme Artışı	↑	Yaşlı dostu kentler gereklidir

Demografik dönüşümün temel göstergeleri bütüncül olarak değerlendirildiğinde (Tablo 3), doğurganlık oranlarının azalması, yaşlı nüfus oranının artması ve yaşlı bağımlılık oranındaki yükselişin birlikte ilerlediği görülmektedir. Nüfus piramidinde gözlenen daralan taban ve genişleyen üst yapı, Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin ileri evrelerine yaklaştığını göstermektedir (United Nations, 2023).

Genel olarak bulgular, Türkiye'nin hâlen çalışma çağındaki nüfus açısından avantajlı bir yapıya sahip olduğunu, ancak yaşlı nüfus oranındaki artış ve bağımlılık oranlarındaki değişim ile birlikte bu avantajın sürdürülebilirliğinin risk altına girmeye başladığını ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'nin demografik yaşlanma sürecine belirgin biçimde girdiğini ortaya koymaktadır. Çocuk nüfus oranındaki azalma ve yaşlı nüfus oranındaki artış, nüfus yapısının dönüşmekte olduğunu ve yaşlanmanın hız kazandığını göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin ileri evrelerine ilerlediğini destekleyen literatür ile uyumludur (Beard et al., 2016).

Yaşlı nüfus oranının %11,1'e ulaşması, Türkiye'nin "yaşlanan toplum" kategorisine doğru ilerlediğini göstermektedir. Bu durum, sağlık sistemleri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle kronik hastalık prevalansının artması, çoklu hastalık yükünün yükselmesi ve uzun süreli bakım hizmetlerine olan ihtiyacın artması beklenmektedir (Prince et al., 2015).

Yaşlı bağımlılık oranındaki artış, ekonomik ve sosyal açıdan önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Çalışma çağındaki nüfusun yaşlı bireyleri destekleme yükünün artması, sosyal güvenlik sistemleri ve bakım hizmetleri üzerinde baskı oluşturacaktır. Bu durum, sürdürülebilir sağlık ve sosyal politika planlamasının önemini artırmaktadır (Bloom et al., 2015).

Kadınların ortanca yaşının erkeklerden daha yüksek olması, yaşlı nüfus içinde kadınların daha büyük bir paya sahip olacağını göstermektedir. Bu durum, yaşlı kadınların sağlık ve bakım ihtiyaçlarının daha belirgin hale geleceğini ve toplumsal cinsiyete duyarlı sağlık politikalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır (WHO, 2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de demografik yaşlanma süreci hızlanmakta olup, nüfus yapısındaki bu dönüşüm sağlık, ekonomi ve sosyal politika alanlarında kapsamlı düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır.

Bu doğrultuda aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Yaşlı sağlığına yönelik bütüncül ve sürdürülebilir sağlık hizmet modelleri geliştirilmelidir.
- Toplum temelli bakım ve evde bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.
- Kronik hastalıkların önlenmesi ve yönetimine yönelik koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilmelidir.
- Aktif ve sağlıklı yaşlanmayı destekleyen politikalar geliştirilmelidir (WHO, 2022).
- Hemşirelik ve gerontoloji alanında uzmanlaşmış insan gücü kapasitesi artırılmalıdır.
- Yaşlı nüfusa yönelik sosyal destek sistemleri ve yaş dostu çevre düzenlemeleri yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de demografik yaşlanma artık kaçınılmaz bir gerçekliktir. Bu sürecin etkin şekilde yönetilebilmesi için sağlık sistemleri, sosyal politikalar ve bakım hizmetlerinin bütüncül, sürdürülebilir ve ileriye dönük bir perspektifle yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

References

Beard, J. R., Officer, A., de Carvalho, I. A., Sadana, R., Pot, A. M., Michel, J. P., Lloyd-Sherlock, P., Epping-Jordan, J. E., Peeters, G. M. E. E., Mahanani, W. R., Thiyagarajan, J. A., & Chatterji, S. (2016). The World report on ageing and health: A policy framework for healthy ageing. *The Lancet, 387*(10033), 2145–2154. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)00516-4

Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2015). Implications of population ageing for economic growth. *Oxford Review of Economic Policy, 26*(4), 583–612. https://doi.org/10.1093/oxrep/grq038

Johnston, M. P. (2017). Secondary data analysis: A method of which the time has come. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 3*(3), 619–626.

Prince, M. J., Wu, F., Guo, Y., Robledo, L. M. G., O'Donnell, M., Sullivan, R., & Yusuf, S. (2015). The burden of disease in older people and implications for health policy and practice. *The Lancet, 385*(9967), 549–562. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61347-7

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025*. https://data.tuik.gov.tr

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2023). *World population ageing 2023: Highlights*. United Nations. https://www.un.org/development/desa/pd

World Health Organization (WHO). (2022). *Global strategy and action plan on ageing and health*. https://www.who.int

TÜRKİYE'DE İLLER ARASI DEMOGRAFİK YAŞLANMA EŞİTSİZLİĞİ: TÜİK 2025 VERİLERİ IŞIĞINDA ORTANCA YAŞ VE BÖLGESEL FARKLILIKLARIN İNCELENMESİ

Hilal SEKİ ÖZ[1], Prof. Dr. Gökçe DEMİR[2]
[1] Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, 40100, Kırşehir, Türkiye. E-mail: hilalseki@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2228-9805
[2] Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing, Kırşehir, Türkiye. E-mail: gokce.demir@ahievran.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3674-998X

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de iller arasındaki demografik yaşlanma farklılıklarını 2025 yılı TÜİK verileri temelinde ortanca yaş göstergesi üzerinden incelemektir.

Giriş: Nüfusun yaş yapısı ülkeler içinde homojen değildir. Türkiye genelinde ortanca yaş 34,9'a yükselmiş olsa da, iller arasında belirgin farklar bulunmaktadır. TÜİK 2025 verilerine göre ortanca yaşı en yüksek il Sinop'tur (44,0). Sinop'u Giresun (43,5) ve Kastamonu (43,3) izlemektedir. Buna karşılık en düşük ortanca yaş Şanlıurfa'da (21,8) saptanmış; Şanlıurfa'yı Şırnak (23,3) ve Siirt (25,0) izlemiştir. Bu tablo, Türkiye'de yaşlanmanın bölgesel olarak eşitsiz biçimde yaşandığını göstermektedir.

Yöntem: Araştırma, TÜİK 2025 ADNKS verilerine dayanan tanımlayıcı, ekolojik tipte bir ikincil veri analizi olarak planlanmıştır. İller ortanca yaş göstergesi üzerinden karşılaştırılmış; cinsiyete göre ortanca yaş dağılımı da değerlendirmeye alınmıştır.

Bulgular: Erkeklerde en yüksek ortanca yaş 43,0 ile Sinop'ta, en düşük ortanca yaş 21,3 ile Şanlıurfa'da; kadınlarda ise en yüksek ortanca yaş 44,9 ile yine Sinop'ta, en düşük ortanca yaş 22,3 ile Şanlıurfa'da saptanmıştır. Bu sonuç, yaşlanma örüntüsünün hem coğrafi hem de cinsiyet boyutunda farklılaştığını göstermektedir. Karadeniz illerinde daha yüksek ortanca yaşın görülmesi; doğurganlık, genç nüfus göçü ve bölgesel demografik dönüşüm ile ilişkili düşünülebilir. Güneydoğu Anadolu illerindeki düşük ortanca yaş ise daha genç nüfus yapısına işaret etmektedir.

Sonuç: Türkiye'de yaşlanma tek tip bir süreç değildir; il düzeyinde belirgin demografik ayrışmalar vardır. Bu nedenle yaşlı sağlığına yönelik ulusal politikaların tek merkezli değil, bölgesel gereksinimlere duyarlı biçimde planlanması gerekir. Yaşlı nüfusun yoğun olduğu illerde toplum temelli bakım, kronik hastalık yönetimi, evde bakım ve aktif yaşlanma programları öncelik kazanmalıdır. Daha genç yaş yapısına sahip illerde ise ileriye dönük yaşlanma hazırlığı, koruyucu sağlık hizmetleri ve yaşam boyu sağlıklı yaşlanma politikaları güçlendirilmelidir.

Anahtar kelimeler: Demografik yaşlanma, bölgesel eşitsizlik, ortanca yaş, yaşlı sağlığı, TÜİK 2025

REGIONAL INEQUALITIES IN DEMOGRAPHIC AGEING IN TURKIYE: AN ANALYSIS OF MEDIAN AGE AND PROVINCIAL DIFFERENCES BASED ON TUIK 2025 DATA

Abstract

Objective: The aim of this study is to examine the demographic aging differences between provinces in Turkey based on the median age indicator using TÜİK (Turkish Statistical Institute) data for 2025.

Introduction: The age structure of the population is not homogeneous across countries. Although the median age in Turkey has risen to 34.9, there are significant differences between provinces. According to TÜİK 2025 data, the province with the highest median age is Sinop (44.0). Sinop is followed by Giresun (43.5) and Kastamonu (43.3). In contrast, the lowest median age was found in Şanlıurfa (21.8); Şanlıurfa is followed by Şırnak (23.3) and Siirt (25.0). This table shows that aging is experienced regionally unequally in Turkey.

Method: The research was planned as a descriptive, ecological type of secondary data analysis based on TÜİK 2025 ADNKS (Address-Based Population Registration System) data. Provinces were compared based on the median age indicator; The median age distribution by gender was also considered. Findings: The highest median age for men was 43.0 in Sinop, and the lowest was 21.3 in Şanlıurfa; for women, the highest median age was 44.9, again in Sinop, and the lowest was 22.3 in Şanlıurfa. This result shows that the aging pattern differs both geographically and by gender. The higher median age observed in the Black Sea provinces can be considered related to fertility, migration of young people, and regional demographic transformation. The lower median age in the Southeastern Anatolian provinces indicates a younger population structure.

Conclusion: Aging in Turkey is not a uniform process; there are significant demographic differences at the provincial level. Therefore, national policies for elderly health should be planned in a way that is sensitive to regional needs, rather than being centrally focused. In provinces with a high elderly population, community-based care, chronic disease management, home care, and active aging programs should be prioritized. In provinces with a younger age structure, future aging preparedness, preventive health services, and lifelong healthy aging policies should be strengthened.

Keywords: Demographic ageing; Regional inequality; Median age; Older population; Türkiye

GİRİŞ

Demografik yaşlanma, 21. yüzyılın en belirleyici nüfus dinamiklerinden biri olarak, sağlık sistemlerinden sosyal güvenlik politikalarına kadar geniş bir etki alanı yaratmaktadır. Nüfusun yaş yapısında meydana gelen değişimler; kronik hastalık yükü, bakım ihtiyacı, iş gücü yapısı ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde doğrudan belirleyici rol oynamaktadır (United Nations, 2023; WHO, 2022). Bu nedenle yaşlanma, yalnızca demografik bir olgu değil, aynı zamanda çok boyutlu bir kalkınma meselesi olarak ele alınmaktadır.

Türkiye, son yıllarda doğurganlık hızındaki belirgin düşüş, yaşam beklentisindeki artış ve sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler ile birlikte demografik geçiş sürecinin ileri evrelerine doğru ilerlemektedir. Türkiye İstatistik Kurumu 2025 verilerine göre ortanca yaşın 34,9'a yükselmesi ve yaşlı nüfus oranının artması, bu dönüşümün hız kazandığını göstermektedir (TÜİK, 2025).

Ancak bu süreç ülke genelinde homojen bir yapı göstermemektedir. Bölgesel farklılıklar; doğurganlık düzeyleri, iç göç hareketleri, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve sosyokültürel yapılar gibi faktörlere bağlı olarak farklı hızlarda ilerlemektedir (Reher, 2015). Türkiye'de özellikle Karadeniz Bölgesi'nde yaşlı nüfus yoğunluğu dikkat çekerken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde genç nüfus yapısı baskınlığını sürdürmektedir.

Bu heterojen yapı, yaşlanma sürecinin yönetiminde standart politikaların yetersiz kalabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, iller arası demografik farklılıkların ortaya konması ve bölgesel analizlerin yapılması, hedefe yönelik sağlık ve sosyal politika geliştirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye'de ortanca yaş göstergesi üzerinden demografik yaşlanmanın bölgesel eşitsizliklerini incelemeyi ve Kırşehir ilinin bu yapı içerisindeki konumunu değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan 2025 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine dayanan tanımlayıcı ve ekolojik nitelikte bir ikincil veri analizi çalışmasıdır. Ekolojik çalışmalar, coğrafi birimler arasındaki demografik ve sağlık göstergelerinin karşılaştırılmasına olanak tanıyan önemli bir yöntemdir (Johnston, 2017).

Araştırmada temel değişken olarak ortanca yaş kullanılmıştır. Ortanca yaş, nüfusun yaş yapısını özetleyen ve demografik yaşlanmanın en güçlü göstergelerinden biri olarak kabul edilen bir ölçüttür. Bununla birlikte analizde cinsiyete göre ortanca yaş dağılımları da dikkate alınarak yaşlanmanın toplumsal cinsiyet boyutu değerlendirilmiştir.

Veriler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiş, iller arası karşılaştırmalar yapılmış ve bulgular demografik geçiş kuramı ile bölgesel eşitsizlik yaklaşımı çerçevesinde yorumlanmıştır. Çalışmada nedensel çıkarım yapılmamış, mevcut durumun ortaya konmasına odaklanılmıştır.

BULGULAR

Türkiye İstatistik Kurumu 2025 yılı verilerine göre Türkiye genelinde ortanca yaş 34,9 olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2025). Ancak bu değer ülke genelinde homojen bir dağılım göstermemekte, iller arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 1. Seçilmiş İllerde Ortanca Yaş Dağılımı (TÜİK, 2025)

İl	Ortanca Yaş	Kategori	Yorum
Sinop	44,0	Çok yaşlı	İleri demografik yaşlanma
Giresun	43,5	Çok yaşlı	Göç etkisi yüksek
Kastamonu	43,3	Çok yaşlı	Yaşlı nüfus yoğun
Türkiye Ortalama	34,9	Orta	Geçiş aşaması
Kırşehir	~35–36	Orta	Geçiş ili
Siirt	25,0	Genç	Yüksek doğurganlık
Şırnak	23,3	Çok genç	Genç nüfus yoğun
Şanlıurfa	21,8	Çok genç	En düşük ortanca yaş

Ortanca yaşın illere göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 1), Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerin belirgin biçimde daha yaşlı bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Sinop (44,0), Giresun (43,5) ve Kastamonu (43,3) en yüksek ortanca yaş değerlerine sahip iller olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Şanlıurfa (21,8), Şırnak (23,3) ve Siirt (25,0) en düşük ortanca yaş değerlerine sahip iller olarak dikkat çekmektedir.

Bu bulgu, Türkiye'de demografik yaşlanmanın bölgesel olarak eşitsiz biçimde ilerlediğini göstermektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde genç nüfusun göçü ve düşük doğurganlık oranları yaşlanmayı hızlandırırken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yüksek doğurganlık oranları ve genç nüfus yoğunluğu daha düşük ortanca yaş değerleri ile sonuçlanmaktadır. Türkiye'de yaşlanma homojen ilerlememektedir; Karadeniz illeri ileri yaşlanma evresine yaklaşırken, Güneydoğu illeri demografik olarak genç yapısını korumaktadır. Kırşehir ise bu iki yapı arasında geçiş karakteri göstermektedir

Kırşehir ili değerlendirildiğinde, ortanca yaşının Türkiye ortalamasına yakın ancak hafif üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durum, ilin ne ileri düzey yaşlanmış iller grubunda ne de genç nüfus yoğun iller grubunda yer aldığını; geçiş bölgesi niteliği taşıdığını göstermektedir. Kırşehir'in demografik yapısı, hem kırsal özelliklerin hem de kentleşme dinamiklerinin birlikte etkili olduğu bir örüntü sergilemektedir.

Cinsiyete göre ortanca yaş dağılımı incelendiğinde, kadınların ortanca yaşının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir (TÜİK, 2025). Bu durum, kadınların daha uzun yaşam süresine sahip olması ile ilişkilidir ve yaşlı nüfus içinde kadınların daha büyük bir paya sahip olacağını göstermektedir. Bu durum, özellikle yaşlı kadınlara yönelik sağlık ve bakım hizmetlerinin planlanmasında dikkate alınmalıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de demografik yaşlanma süreci bölgesel olarak farklı hızlarda ilerlemekte; bazı iller ileri yaşlanma evresine yaklaşırken bazı iller hâlen genç nüfus yapısını korumaktadır. Bu durum, tek tip ulusal politikalar yerine bölgesel farklılıkları dikkate alan stratejilerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye'de demografik yaşlanmanın homojen bir süreç olmadığını ve belirgin bölgesel eşitsizlikler içerdiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nde yer alan illerde ortanca yaşın yüksek olması, bu bölgelerde demografik yaşlanmanın ileri evrelerine ulaşıldığını göstermektedir. Bu durum, yalnızca düşük doğurganlık oranları ile değil, aynı zamanda uzun süredir devam eden iç göç dinamikleri

ile de yakından ilişkilidir. Genç ve üretken nüfusun büyük şehirlere yönelmesi, geride daha yaşlı bir nüfus yapısının kalmasına neden olmakta ve bölgesel yaşlanmayı hızlandırmaktadır.

Buna karşılık Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ortanca yaşın düşük olması, yüksek doğurganlık oranları ve genç nüfus yapısının devam ettiğini göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin demografik geçiş sürecinin ülke genelinde eş zamanlı ilerlemediğini, aksine farklı bölgelerde farklı evrelerde yaşandığını ortaya koymaktadır. Literatürde de demografik geçişin bölgesel olarak farklı hızlarda gerçekleştiği ve sosyoekonomik gelişmişlik düzeyinin bu süreci belirleyen temel faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Reher, 2015).

Kırşehir ilinin ortanca yaş açısından Türkiye ortalamasına yakın bir konumda yer alması, ilin demografik açıdan bir geçiş bölgesi niteliği taşıdığını göstermektedir. Bu durum, Kırşehir'in hem genç nüfus dinamiklerini hem de yaşlanma eğilimlerini birlikte barındırdığını düşündürmektedir. Özellikle iç göç hareketleri, eğitim olanakları ve ekonomik yapı gibi faktörler, ilin gelecekteki demografik yapısını belirleyecek kritik değişkenler olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Kırşehir, yaşlanma sürecine erken müdahale stratejilerinin uygulanabileceği önemli bir örnek alan olarak öne çıkmaktadır.

Cinsiyete göre ortanca yaş farklılıkları incelendiğinde, kadınların erkeklere göre daha yüksek ortanca yaşa sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, kadınların daha uzun yaşam beklentisine sahip olması ile uyumlu olup, yaşlı nüfus içinde kadınların oranının giderek artacağını göstermektedir. Yaşlı kadınların daha uzun süre yaşamaları, ancak çoğu zaman daha düşük gelir düzeyi ve daha sınırlı sosyal destekle karşı karşıya kalmaları, "yaşlılıkta kadınlaşma" olarak tanımlanan bir olguyu ortaya çıkarmaktadır (WHO, 2022). Bu durum, yaşlı kadınlara yönelik sağlık ve sosyal hizmetlerin özel olarak planlanmasını gerekli kılmaktadır.

Elde edilen bulgular, Türkiye'nin demografik fırsat penceresinin devam etmekle birlikte daralma sürecine girdiğini göstermektedir. Çalışma çağındaki nüfus oranının yüksekliği hâlen bir avantaj sağlamakla birlikte, yaşlı bağımlılık oranındaki artış bu avantajın sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda, mevcut demografik yapı kısa vadede bir fırsat sunarken, uzun vadede sağlık ve sosyal sistemler üzerinde önemli bir yük oluşturma potansiyeli taşımaktadır (Bloom et al., 2015).

Bu çalışma, Türkiye'de demografik yaşlanmanın yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Tek tip ulusal politikalar yerine, bölgesel demografik farklılıkları dikkate alan esnek ve hedefe yönelik yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle ileri düzey yaşlanmış bölgelerde uzun süreli bakım hizmetleri, kronik hastalık yönetimi ve yaş dostu çevre düzenlemeleri öncelik kazanırken; genç nüfus yapısına sahip bölgelerde koruyucu sağlık hizmetleri ve sağlıklı yaşlanma hazırlıkları daha fazla önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de demografik yaşlanma çok katmanlı ve bölgesel olarak farklılaşan bir süreçtir. Bu sürecin etkin yönetimi, yalnızca sağlık sistemi ile sınırlı kalmayıp, eğitim, istihdam, sosyal politika ve bölgesel kalkınma stratejilerinin birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de demografik yaşlanma süreci bölgesel farklılıklar göstermekte olup, iller arasında belirgin eşitsizlikler bulunmaktadır.

Bu doğrultuda:

- Bölgesel demografik farklılıkları dikkate alan sağlık politikaları geliştirilmelidir.
- İleri düzey yaşlanmış illerde uzun süreli bakım ve kronik hastalık yönetimi önceliklendirilmelidir.
- Genç nüfus yapısına sahip illerde koruyucu sağlık hizmetleri güçlendirilmelidir.

- Kırşehir gibi geçiş illerinde erken müdahale ve sağlıklı yaşlanma stratejileri uygulanmalıdır.
- Yaşlı dostu şehir uygulamaları ve toplum temelli bakım hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye'de demografik yaşlanma süreci bölgesel olarak farklı hızlarda ilerleyen, çok boyutlu ve yönetilmesi gereken bir dönüşüm sürecidir. Bu sürecin etkili biçimde yönetilebilmesi için bölgesel temelli, bütüncül ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi zorunludur.

References

Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2015). Implications of population ageing for economic growth. *Oxford Review of Economic Policy, 26*(4), 583–612. https://doi.org/10.1093/oxrep/grq038

Johnston, M. P. (2017). Secondary data analysis: A method of which the time has come. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, 3*(3), 619–626.

Reher, D. S. (2015). Baby booms, busts, and population ageing in the developed world. *Population Studies, 69*(sup1), S57–S68. https://doi.org/10.1080/00324728.2014.963421

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2025*. https://data.tuik.gov.tr

United Nations, Department of Economic and Social Affairs. (2023). *World population ageing 2023: Highlights*. United Nations. https://www.un.org/development/desa/pd

World Health Organization (WHO). (2022). *Global strategy and action plan on ageing and health*. https://www.who.int

CHİLDREN AND ADOLESCENTS UNDER COURT-ORDERED HEALTH MEASURES: A RETROSPECTİVE CLİNİCAL STUDY

Assoc. Prof. Hasan Ali Güler, M.D.
Department of Child and Adolescent Psychiatry
Selçuk University Faculty of Medicine

Abstract

Within the framework of child protection legislation, courts may implement various protective interventions aimed at safeguarding the physical and mental well-being of children. Health-related measures are among these interventions and are typically initiated in cases involving abuse, neglect, or substance-related concerns. The present retrospective study aimed to examine the sociodemographic and clinical characteristics of children and adolescents evaluated under such measures and followed regularly in a child and adolescent psychiatry setting. The study was conducted using clinical and sociodemographic records of the patients.

The findings indicated that approximately 85% of the participants had at least one psychiatric disorder. About one-third of the sample had experienced sexual abuse, and all individuals in this group were diagnosed with a psychiatric condition. Additionally, many of these patients were receiving psychotropic medication. These findings suggest that this population requires not only clinical evaluation but also a comprehensive psychosocial assessment. In particular, cases with a history of traumatic experiences may benefit from long-term follow-up and multidisciplinary intervention strategies. Family and environmental factors may also play a significant role in shaping the clinical presentation and treatment outcomes. Strengthening interdisciplinary collaboration may contribute to improving the effectiveness of health measure processes.

Overall, the results indicate that children and adolescents evaluated under court-ordered health measures represent a clinically vulnerable group with substantial psychiatric needs. Further research is warranted to better understand and address the mental health needs of children within child protection systems.

MAHKEME TARAFINDAN VERİLEN SAĞLIK TEDBİRİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLEN ÇOCUK VE ERGENLER: RETROSPEKTİF KLİNİK BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Hasan Ali Güler
Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi
Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

Özet

Çocuk koruma mevzuatı kapsamında, çocukların fiziksel ve ruhsal iyilik hâllerini korumaya yönelik çeşitli koruyucu önlemler mahkemeler tarafından uygulanabilmektedir. Bu önlemlerden biri olan sağlık tedbiri; istismar, ihmal veya madde kullanımı gibi durumlarda çocuğun tedavi edilmesi ve rehabilitasyonu amacıyla uygulanmaktadır. Bu retrospektif çalışmada, sağlık tedbiri kapsamında değerlendirilen ve düzenli olarak izlenen çocuk ve ergenlerin sosyodemografik ve klinik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, çocuk ve ergen psikiyatrisi biriminde takip edilen olguların klinik ve sosyodemografik verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular, olguların yaklaşık %85'inde en az bir psikiyatrik tanı bulunduğunu göstermiştir. Örneklemin yaklaşık üçte birinin cinsel istismara maruz kaldığı ve bu grubun tamamında psikiyatrik tanı olduğu saptanmıştır. Ayrıca bu hastaların önemli bir bölümünün psikotrop ilaç tedavisi aldığı görülmüştür.Bu bulgular, söz konusu grubun yalnızca klinik açıdan değil, aynı zamanda kapsamlı bir psikososyal değerlendirme gerektirdiğini düşündürmektedir. Özellikle travmatik yaşantı öyküsü bulunan olgularda, uzun süreli izlem ve multidisipliner müdahale yaklaşımlarının önem kazandığı görülmektedir. Aile ve çevresel faktörlerin de klinik görünüm ve tedavi süreci üzerinde belirleyici olabileceği değerlendirilmektedir. Sağlık tedbiri süreçlerinin etkinliğinin artırılmasında disiplinler arası iş birliğinin güçlendirilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Genel olarak, elde edilen sonuçlar sağlık tedbiri kapsamında değerlendirilen çocuk ve ergenlerin belirgin psikiyatrik gereksinimleri olan kırılgan bir grup olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk koruma sistemi içinde yer alan bu grubun ruh sağlığı gereksinimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için ileri çalışmalara ihtiyaç vardır.

GERIATRIC HIP FRACTURES DURING THE PANDEMIC

MD, Ass. Prof. Yusuf Murat ALTUN1
1Bilecik Training and Research Hospital, opdr.murataltun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1429-4882

Abstract

Objective: The aim of this study is to compare the demographic characteristics, early mortality rates, and complications of patients with hip fractures treated during the COVID-19 pandemic with those treated in the pre-pandemic period.

Methods: Patients aged 65 years and older who were admitted with a diagnosis of proximal femur fracture between March 2018 and March 2022 were retrospectively analyzed. The patients were divided into two groups as pre-pandemic and pandemic periods. Age, gender, time from fracture to hospital admission, time from admission to surgery, length of hospital stay, need for intensive care, complications, and 30-day mortality rates were compared.

Results: A significant decrease in the number of patient admissions was observed during the pandemic period. However, the time from fracture to hospital admission, time to surgery, and length of hospital stay were significantly prolonged ($p<0.05$). Pulmonary complications, pressure ulcers, and venous thromboembolism rates were significantly higher in the pandemic group ($p<0.05$). A significant association was found between delayed admission and the development of complications. No significant differences were observed between the groups in terms of age, gender distribution, infectious complications, and 30-day mortality.

Conclusion: The COVID-19 pandemic has led not only to direct effects but also to indirect consequences in patients with hip fractures, including delayed hospital admission and increased complication rates. Fear related to the pandemic and limited access to healthcare services have adversely affected the course of the disease.

Keywords: COVID-19, hip fractures, complication

PANDEMİ DÖNEMİNDE GERİATRİK KALÇA KIRIKLARI

Dr. Öğretim Üyesi Yusuf Murat ALTUN1
1Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi, opdr.murataltun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1429-4882

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, COVID-19 pandemisi sırasında tedavi edilen kalça kırığı hastalarının demografik özelliklerini, erken dönem mortalite oranlarını ve komplikasyonlarını pandemi öncesi dönem ile karşılaştırmaktır.

Yöntem: Mart 2018 – Mart 2022 tarihleri arasında 65 yaş üzeri proksimal femur kırığı tanısı ile başvuran hastalar retrospektif olarak incelendi. Hastalar pandemi öncesi ve pandemi dönemi olmak üzere iki gruba ayrıldı. Yaş, cinsiyet, kırık sonrası hastaneye başvuru süresi, ameliyata kadar geçen süre, hastanede yatış süresi, yoğun bakım ihtiyacı, komplikasyonlar ve 30 günlük mortalite oranları karşılaştırıldı.

Bulgular: Pandemi döneminde hasta başvuru sayısında anlamlı azalma saptandı. Buna karşın, kırık sonrası hastaneye başvuru süresi, ameliyata kadar geçen süre ve hastanede yatış süresi anlamlı olarak uzadı ($p<0,05$). Pandemi grubunda pulmoner komplikasyonlar, bası yaraları ve venöz tromboembolizm oranları daha yüksek bulundu ($p<0,05$). Geç başvuru ile komplikasyon oranları arasında anlamlı ilişki saptandı. Yaş, cinsiyet dağılımı, enfeksiyöz komplikasyonlar ve 30 günlük mortalite açısından gruplar arasında anlamlı fark bulunmadı.

Sonuç: COVID-19 pandemisi, kalça kırığı hastalarında doğrudan etkilerinin yanı sıra dolaylı olarak da hastaneye başvuruda gecikmeye ve komplikasyon oranlarında artışa neden olmuştur. Pandemi sürecinde oluşan korku ve sağlık hizmetlerine erişimdeki değişiklikler, hastalık seyrini olumsuz etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, kalça kırıkları, komplikasyon

Introduction

Coronavirus disease 2019 (COVID-19) has caused significant changes in daily life and healthcare. The necessity of directing healthcare services to patients needing critical support and quarantine practices caused changes in healthcare practice and changed the course of many diseases.[1] Many changes have been observed and reported in orthopedic practice. All orthopedic practice, especially elective surgeries, has been affected by the pandemic conditions.[2]

Elderly patients with proximal femoral fractures formed a vulnerable group for this pandemic process. Patients with hip fractures often have comorbid conditions. They have 7-8% mortality in the first 30 days and 20-40% mortality in the first year. [3-5] Higher mortality is observed in delayed cases and cases treated with non-surgical methods.[6]

During the pandemic, patient care resources were reserved for patients with respiratory symptoms. This situation has affected the functioning and capacity of the health system, causing a reshaping of hospital resources. All medical professionals have been providing health care to these patients in cooperation. Many elective surgeries were postponed during this period, and more patients were treated with non-surgical methods.[1, 2, 7] This factor has affected the course of the diseases.

This study aims to compare hip fracture patients treated during the pandemic with the previous period regarding demographics, early mortality, and complications.

Material method

Proximal Femur Fractures over 65 admitted to Bilecik Training and Research Hospital were analyzed retrospectively between March 2018 and March 2022. The Şeyh Edebali University Ethics Committee approved the study.

Inclusion criteria were 31A, 31B, and 31C fractures according to the AO classification and being over 65 years old.[8] Patients with periprosthetic fractures, accompanying fractures, and patients with irregular follow-up were excluded.

The first case in our country was observed on March 11, 2020. The patients before this date were determined as group-1 (pre-pandemic), and the cases admitted after this date was determined as group-2 (pandemic). The patients' data were examined from the hospital's electronic information system. Patients' age, gender, application date, time from fracture to admission, time from admission to surgery, need for intensive care, covid-19 positivity, complications observed in the postoperative period, and mortality observed in the first 30 days of follow-up were examined. Complications observed in the patients were classified as pulmonary complications, venous thromboembolism, dislocation, infectious complications, and need for intensive care.

Data obtained in the study were analyzed statistically with IBM SPSS 25.0 software (IBM SPSS Statistics for Windows, Armonk, NY, U.S.A.). Conformity of the data to normal distribution was assessed with the Shapiro-Wilk test. The Mann-Whitney U-test was applied to compare variables in groups of nonparametric data. For the comparison of categorical data, the Chi-square test was used. A value of $p<0.05$ was accepted as statistically significant for all the parameters.

Results

Four hundred sixty-nine hip fractures were identified for the study. The distribution of the number of cases by year and the demographic data are in Table 1. A total of 12 patients were excluded. Four hundred seventy-seven patients were included in the study. It was observed that the number of patients admitted with the diagnosis of proximal femur fracture in the pandemic group decreased significantly ***(p=0.023).*** No statistically significant

difference was observed between the groups regarding mean age, gender distribution, and time from fracture to admission values.

Table 1 . Demographics of patients (Statistical tests were studied between pre-pandemic and pandemic groups.)

	Pre-pandemic		**Pandemic**		
	March 2018 – March 2019	March 2019 – March 2020	March 2020 – March 2021	March 2021 – March 2022	p value
n	131	150	90	106	0,023
Mean age (years)	76,4	77,3	77,2	77,5	0,76
Gender (Female-Male) (n)	60-71	78-72	55-35	52-54	-
COVID – 19 PCR positive (n)	-	-	4	3	-
Time from admission to operation (day)	2.2	2.1	3.1	3.2	0,03
Length of stay (day)	3.9	4.1	6.2	6.3	0,001
Time from fracture to admission (day)	0.5	0.3	4.2	1.1	0,001
30-month mortality (n)	5	7	7	6	0,55

It was observed that pulmonary complications, venous thromboembolism, intensive care admission, and 30-day-mortality values were significantly different in the pre-pandemic group. No significant difference was observed between the groups regarding dislocation and infectious complications**. (Table 2 and Graphic 1).**

Time from fracture to admission was significantly longer in the pandemic group. In this group, it was observed that late admission and the number of complications were correlated.

Table 2. Complications

	Prepandemic group (n=281)	Pandemic gruop (n=196)	p value
Pulmonary complications (n)	26(9.3%)	35(17.8%)	0,04
Pressure wounds	13	45	0,001
Vanosus thromboembolism (n)	13(4.6%)	22(11.2%)	0,042
Dislocation (n)	3(1%)	4(0.2%)	0,91
İnfectious complications (n)	6(2.1%)	8(4%)	0,87
Intensive care unit admission (n)	76(27%)	27(13.7%)	0,001
30-day-mortality (n)	11(4.2%)	13(6.6%)	0,07

Graphic 1: Percentage of complications

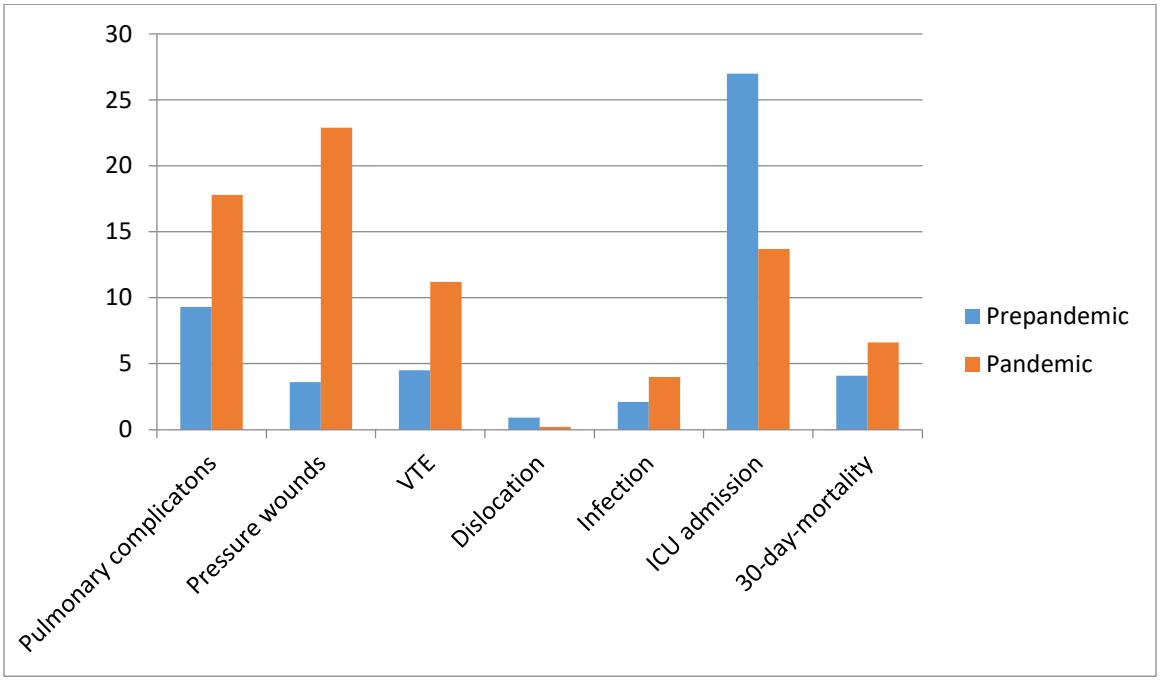

In the pandemic group, PCR positivity was observed in 4 patients in the first year and 3 in the second year of pandemics. Due to the small number of patients, statistical tests were not conducted on these patients. Two patients in the first year and one in the second year needed intensive care due to pulmonary complications. All of these patients were operated on expecting PCR negativity and the mean time from admission to operation was 11.5 days.

Discussion

The most important result of the study is the prolongation of the length of stay during the pandemic and the prolongation of the time from fracture to admission. It was observed that some patients applied late due to stay-at-home calls made in the first wave of the pandemic. Therefore, more complications were observed in patients presenting late. It is a postulate that delayed surgery of proximal femur fractures increases complications and mortality.[9-11] It was observed that pressure wounds and pulmonary complications were present at admission in many late admitted patients.

It was observed that the admission to surgery time was longer in the Pandemic group. The most important reason for this situation is the delay in the follow-up of chronic diseases due to pandemic conditions, the prolongation of the patients' preparation for surgery, and the waiting period for negativity in patients with COVID-19 PCR positive. Current practice in hip fractures is to perform the surgery as early as possible.[4, 10, 12, 13] Waiting times increase vascular, pulmonary, and pressure wound complications. In addition, the rehabilitation period of patients is prolonged.

There is no statistical difference between the age and gender distributions of the patients in the pandemic group and the pre-pandemic group. This shows that the demographics of proximal femur fracture patients in the pandemic environment are unaffected. It was the year of the first wave of the pandemic, and it was observed that hip fracture applications decreased compared to other years. There is a difference between the number of applications in the pandemic group and the pre-pandemic group. Aktı et al. [14] reported that hip fracture application did not change in pre-pandemic and pandemic groups. Two periods of 6 months were examined in

the study. There is a need for more comprehensive multicenter studies related to the subject. We think our result is that the elderly population lived a more sedentary life during the pandemic.

We are aware that our study has some limitations. First of all, the study is of a retrospective design. However, since it is an unpredictable factor that will enter the pandemic, prospective studies addressing this issue are not considered possible. Secondly, the study is a single-center study, and cultural and demographic differences are likely to cause bias. There is a need for more comprehensive multicenter studies to eliminate these differences.

Conclusion

In conclusion, the Covid-19 pandemic changed too many things in our life. Primary changes are visible, but secondaries are not. The fear of the virus affected even fracture complications.

Disclosures

Ethics Committee Approval: The study was approved by The Şeyh Edebali University Ethics Committee (Date and Document Number: 06.04.2022-88497)

Conflict of Interest: None.

References

[1] Yavuz İA, Kahve Y, Aydin T, Gencer B, Bingöl O, Yıldırım AÖ. Comparison of the first and second waves of the COVID-19 pandemic with a normal period in terms of orthopaedic trauma: Data from a level 1 trauma centre. Acta Orthopaedica et Traumatologica Turcica. 2021;55:391-5.

[2] Gencer B, Çulcu A, Orhan M, Doğan Ö. Did We Do It Right? The Effect of Postponing Elective Orthopedic Surgeries Due to the Pandemic on the Quality of Life. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2022;13:345-51.

[3] Malik-Tabassum K, Crooks M, Robertson A, To C, Maling L, Selmon G. Management of hip fractures during the COVID-19 pandemic at a high-volume hip fracture unit in the United Kingdom. Journal of orthopaedics. 2020;20:332-7.

[4] Oulianski M, Rosinsky PJ, Fuhrmann A, Sokolov R, Arriola R, Lubovsky O. Decrease in incidence of proximal femur fractures in the elderly population during the Covid-19 pandemic: a case–control study. B.M.C. Musculoskeletal Disorders. 2022;23:1-7.

[5] Zhong H, Poeran J, Liu J, Wilson LA, Memtsoudis SG. Hip fracture characteristics and outcomes during COVID-19: a large retrospective national database review. British Journal of Anaesthesia. 2021;127:15-22.

[6] Nemeth B, van der Kaaij M, Nelissen R, van Wijnen J-K, Drost K, Blauw GJ. Prevention of hip fractures in older adults residing in long-term care facilities with a hip airbag: a retrospective pilot study. BMC geriatrics. 2022;22:1-7.

[7] GENCER B, DOĞAN Ö. Consequences of the COVID-19 pandemic on fracture distribution: Epidemiological data from a tertiary trauma center in Turkey. Journal of Experimental and Clinical Medicine. 2022;39:128-33.

[8] Meinberg EG, Agel J, Roberts CS, Karam MD, Kellam JF. Fracture and dislocation classification compendium—2018. Journal of orthopaedic trauma. 2018;32:S1-S10.

[9] Darbandi AD, Saadat GH, Alsoof D, Rebic A, Siddiqi A, Butler BA, et al. Effects of Delayed Hip Fracture Surgery on Severely Ill Patients: Defining the Time to Medical Optimization. The American Surgeon. 2022:00031348221080425.

[10] Liu Z, Du Z, Lu H, Fu Z, Xu H. Delay between admission and surgery as a potential risk factor for postoperative morbidity and mortality in elderly patients with hip fractures: A retrospective study. Journal of Orthopaedic Science. 2022.

[11] Vives J.M.M., Jornet-Gibert M, Cámara-Cabrera J, Esteban PL, Brunet L, Delgado-Flores L, et al. Mortality rates of patients with proximal femoral fracture in a worldwide pandemic: preliminary results of the Spanish HIP-COVID observational study. The Journal of bone and joint surgery American volume. 2020.

[12] Ojeda-Thies C, Cuarental-García J, Ramos-Pascua LR. Decreased volume of hip fractures observed during COVID-19 lockdown. European Geriatric Medicine. 2021;12:759-66.

[13] Bickel A, Ganam S, Abu Shakra I, Farkash I, Francis R, Karra N, et al. Delayed diagnosis and subsequently increased severity of acute appendicitis (compatible with clinical-pathologic grounds) during the COVID-19 pandemic: an observational case-control study. B.M.C. gastroenterology. 2022;22:1-5.

[14] Sefa A, Çankaya D. The Effect of the COVID-19 Pandemic on the Epidemiology of Hip Fractures. Acta Medica Alanya.5:270-5.

BAMYA (*ABELMOSCHUS ESCULENTUS*) BİTKİSİNDE KÖK-UR NEMATODU *MELOIDOGYNE INCOGNITA*'YA KARŞI BİTKİ EKSTRAKTI VE *BACILLUS MYCOIDES*'IN ETKİLERİNİN BELİRLENMESİ

Arş. Gör. Dilara YÜKSEL[1]/ Doç. Dr. Refik BOZBUĞA[1]
[1]Bitki Koruma Bölümü, Ziraat Fakültesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Odunpazarı, 26160, Eskişehir, Türkiye
dilara.yuksel@ogu.edu.tr , ORCID: 0009-0009-4261-9278
refik.bozbuga@ogu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-9201-5725

Özet

Bamya (*Abelmoschus esculentus*), Malvaceae familyasında yer alan ekonomik açıdan önemli bir sebze ürünüdür. Taze yaprakları, tohumları gibi çeşitli bitki kısımları beslenmede kullanırken kağıt, çuval, ip yapımında kullanılarak da enstüstriyel alanda önemli bir yere sahiptir. Bu şekilde öneme sahip olan bu ürün çeşitli biyotik ve abiyotik faktörlerden etkilenmektedir. Biyotik faktörlerin başlıcaları arasında bitki paraziti nematodlar gelmektedir. Bitki paraziti nematodlar arasında kök-ur nematodları (*Meloidogyne* spp.) bamya bitkisinde zarara neden olan önemli cinslerden biridir. Kök-ur nematodları bu bitkide beslenmeleri sonucu kalite ve verim kayıplarına neden olmaktadır. Mücadelesinde çeşitli yöntemler kullanılmakta olup en yaygın yöntem kimyasal mücadeledir. Nematisitler etkili olmalarına rağmen çevreye ve insanlara oldukça olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bunlara alternatif mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu yüksek lisans çalışması, *Bacillus mycoides* ve *Salix* spp. ekstraktının tek başlarına ve birlikte kullanımlarının bamya bitkisinde *Meloidogyne incognita*'ya karşı etkinlikleri belirlemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda bamya bitkisi üzerinde bitki boyu, gövde yaş ağırlığı, kök yaş ağırlığı, kök gelişim skalası, topraktaki ikinci dönem larva sayısı, ur skalası, nematod üreme oranı, klorofil miktarı gibi parametreler belirlenmiştir. Bu çalışma yüksek lisans tezinin bir kısmını oluşturmakta olup ülkemizde kök-ur nematodları ile *Bacillus mycoides* ve *Salix* spp. ekstraktı arasındaki ilişkiyi daha detaylı anlamaya yönelik önemli bir adım olduğu ve gelecekte yapılacak çalışmalara öncülük edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Abelmoschus esculentus*, *Meloidogyne* spp., alternatif mücadele.

DETERMINATION OF THE EFFECTS OF PLANT EXTRACT AND *Bacillus mycoides* AGAINST THE ROOT-KNOT NEMATODE *Meloidogyne incognita* IN OKRA (*Abelmoschus esculentus*) PLANT

Res. Asst. Dilara YÜKSEL[1]/ Doç. Dr. Refik BOZBUĞA[1]

[1]Department of Plant Protection, Faculty of Agriculture, Eskişehir Osmangazi University, Odunpazarı, 26160, Eskişehir, Türkiye

dilara.yuksel@ogu.edu.tr , ORCID: 0009-0009-4261-9278

refik.bozbuga@ogu.edu.tr , ORCID: 0000-0001-9201-5725

Abstract

Okra (*Abelmoschus esculentus*) is an economically important vegetable crop belonging to the Malvaceae family. Various plant parts, such as fresh leaves and seeds, are used in nutrition, while it also holds a significant place in the industrial sector for the production of paper, sacks, and ropes. This important product is affected by various biotic and abiotic factors. Among the main biotic factors are plant parasitic nematodes. Root knot nematodes (*Meloidogyne* spp.) are one of the important genera causing damage to okra plants. Root-knot nematodes cause quality and yield losses as a result of feeding on this plant. Various methods are used in its control, the most common being chemical control. Although nematicides are effective, they have very negative effects on the environment and humans. The development of alternative control methods is necessary. Therefore, this master's thesis was conducted to determine the effectiveness of *Bacillus mycoides* and *Salix* spp. extracts, used alone and in combination, against *Meloidogyne incognita* in okra plants. As a result of the study, parameters such as plant height, stem fresh weight, root fresh weight, root development scale, number of second stage larvae in the soil, gall scale, nematode reproduction rate, and chlorophyll content were determined on okra plants. This study constitutes part of a master's thesis and is considered an important step towards understanding the relationship between root knot nematodes and *Bacillus mycoides* and *Salix* spp. extracts in our country in more detail, and it is thought that it will pave the way for future studies.

Keywords: *Abelmoschus esculentus*, *Meloidogyne* spp., alternative control.

ORTADOĞUDA SAVAŞ VE GÜBRE SEKTÖRÜNE YANSIMASI

Prof. Dr. Kadir SALTALI
KSÜ, Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü
kadirs@ksu.edu.tr *ORCID NO: 0000-0001-5301-1350*

Özet

Küresel ısınma, iklim değişimi ve kuraklık tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir. Tarımsal üretimi artırabilmek için toprak ve su kaynakları gibi doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ihtiyaç vardır. Aynı zamanda, bitkilerin verim ve kalitesini etkileyen gübrelerin de optimum kullanılması gerekir. Tarımda kullanılan azotlu (N) gübrelerin ham maddesi ise doğalgazdır. Bu çalışmanın amacı, Ortadoğu'da ABD-İsrail ile İran arasında devam eden savaşın, azotlu gübrelerin hammaddesi olan doğalgaz ve buna bağlı olarak tarım ve gübre sektörüne muhtemel yansımasını değerlendirmektir. Gübreleme ile tarımsal üretim %40-60 artmaktadır. Tarımsal gübreler içerisinde en fazla kullanılan gübreler ise azotlu (N) gübrelerdir. Doğal gaz ile hava kullanılarak yüksek basınç ve sıcaklık altında Haber–Bosch yöntemine göre amonyak (NH_3) üretilmektedir. Amonyak ise farklı N'lu gübrelerin üretiminde kullanılmaktadır. Bu günlerde Ortadoğu'da ABD-İsrail ile İran arasında devam eden savaş, azotlu gübrelerin ham maddesi olan doğal gaz arzının daralmasına ve fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Dünya piyasalarında doğalgaz fiyatlarındaki yükselmeler N içeren gübrelerin fiyatlarının da yükselmesini beraberinde getirmektedir. Gübre fiyatlarındaki yükselmeler tarım sektöründe çiftçilerin azotlu gübre kullanımını kısmaya zorlamakta olup bu da bitkilerin yetersiz N beslenmesine ve verimin düşmesine neden olacaktır. Tarım sektöründe verimdeki azalma arz-talep dengesizliğine bağlı küresel ve yerel gıda fiyatlarının yükselmesi şeklinde kendini göstermesi beklenmektedir. Bu yüzden, Türkiye gibi doğal gaz ithal eden doğalgaza bağımlı ülkelerin yeni teknolojiler ile NH_3 üreten sistemlere yatırım yapmasına ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Savaş, doğalgaz, azotlu gübre, tarımsal üretim

WAR IN THE MIDDLE EAST AND ITS IMPACT ON THE FERTILIZER INDUSTRY

Prof. Dr. Kadir SALTALI
KSÜ, Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü
kadirs@ksu.edu.tr *ORCID NO: 0000-0001-5301-1350*

Abstract

Global warming, climate change, and drought negatively impact agricultural production. Sustainable use of natural resources such as soil and water is necessary to increase agricultural production. Simultaneously, optimal use of fertilizers, which affect plant yield and quality, is also needed. The raw material for nitrogen (N) fertilizers used in agriculture is natural gas. The aim of this study is to evaluate the potential impact of the ongoing war in the Middle East between the US-Israel alliance and Iran on natural gas, the raw material for nitrogen fertilizers, and consequently on agriculture and the fertilizer sector. Fertilization increases agricultural production by 40-60%. Nitrogen (N) fertilizers are the most widely used fertilizers in agriculture. Ammonia (NH_3) is produced using natural gas and air under high pressure and temperature according to the Haber-Bosch method. Ammonia is then used in the production of various N fertilizers. The ongoing war in the Middle East between the US-Israel alliance and Iran is currently causing a decrease in the supply of natural gas, the raw material for nitrogen fertilizers, and a rise in prices. Rising natural gas prices in world markets are consequently causing price increases for N-containing fertilizers. Rising fertilizer prices are forcing farmers in the agricultural sector to reduce the use of nitrogen fertilizers, leading to insufficient nitrogen (N) nutrition in plants and decreased yields. This decrease in agricultural yields is expected to manifest as rising global and local food prices due to imbalances in supply and demand. Therefore, countries dependent on natural gas imports, such as Turkey, need to invest in systems that produce NH_3 using new technologies.

Keywords: War, natural gas, nitrogen fertilizer, agricultural production

GİRİŞ

Artan dünya nüfusunu besleyebilmek ve açlıkla mücadele edebilmek için tarımsal üretim artırmak zorundayız. Tarımsal üretimi artırabilmek için bitkilerin gübrelenmesi gerekir. Küresel ekonomide hayati bir rol oynayan amonyak, gübre üretimindeki kilit rolü sayesinde ekonomik büyümeyi destekliyor ve tarımsal üretimi önemli ölçüde artırıyor (Bora ve ark., 2024). Gübreleme ile tarımsal üretim %40-60 artmaktadır. Tarımsal gübreler içerisinde en fazla kullanılan gübreler azotlu (N) gübrelerdir. Azotlu gübre üretiminde en temel işlemi ise amonyak (NH_3) üretimidir.

Türkiye'de 2025 yılında tarımsal üretimde bitki besin maddesi (BBM) olarak; 1.772.000 ton N, 689.000 ton P_2O_5 ve 159.000 ton K_2O kullanılmıştır. Türkiye'de fiziki gübre olarak 2025 yılında 6.547.000 ton gübre kullanılmıştır. (TÜİK, 2025). Bu verilerden de görüldüğü gibi tarımsal üretimde en fazla kullanılan besin maddesi N'tur. Havanın yaklaşık % 78'ni azot (N) oluşturmaktadır. Ancak bitkilerin atmosferdeki N'dan doğrudan yararlanması (bazı bakteri ve alg türleri ile simbiyotik yaşayan bitkiler hariç) mümkün değildir. Bu yüzden tarımsal üretim için mutlaka bitkilere N'lu gübreleri uygulamak zorundayız. Azotlu gübrelerin tarımsal verime etkisi ortalama %30-40 civarındadır. Hiç gübre uygulanmadığında ilk yıl yaklaşık verim % 30-40 azalırken, daha sonraki yıllarda N'lu gübre uygulanmadığında verimdeki azalma % 60'a kadar yükselmektedir. Küresel gıda üretiminin yaklaşık %40-60'ı ticari gübrelerin kullanımına bağlıdır (Roberts, 2009). Doğal gaz, nafta gibi fosil yakıtlar da gübre üretim temel hammaddesidir (Ghavam ve ark., 2021).

ABD–İsrail ile İran arasındaki savaşın tarımsal üretim üzerindeki en yoğun etkisinin azotlu gübrenin ham maddesi olan doğal arzının olumsuz etkilemesi ve buna bağlı ham madde fiyatların yükselmesinin gübre sektörüne de yansıması beklenmektedir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Azotlu gübrelerin ham maddesi doğalgaz, kömür ve petrol gibi fosil yakıtlardır. Bu fosil yakıtlar kullanılarak hidrojen (H) elde edilir. Doğal gazın ana bileşeni metan (CH_4)'dır. Amonyak (NH_3) üretiminde hidrojen (H_2) doğal gazdan, N ise havadan elde edilmekte ve Haber–Bosch metoduna göre sentezlenerek NH_3 üretilmektedir (Fortunato ve ark., 2026). Amonyaktan ise farklı içerikli azotlu gübreler elde edilmektedir. ABD–İsrail ile İran arasındaki savaş nedeniyle doğalgaz arzı düşmekte, buna bağlı olarak kısıtlı üretim nedeniyle talebin karşılanamaması doğalgaz fiyatlarını yükseltmektedir. Doğalgaz fiyatlarına bağlı olarak NH_3 ve diğer azotlu gübrelerin fiyatları da artmaktadır. Azotlu gübre fiyatlarındaki artışlar tarımsal üretimde çitçilerin N'lu gübre kullanımını azaltmalarına neden olacaktır. Azotlu gübre kullanımının azalması da tarımsal üretimin azalmasına neden olması beklenilmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, ABD-İsrail ile İran hattındaki çatışmaların doğalgaz arz-fiyat dengesine etkisi bağlamında, azotlu gübre üretim ve fiyatlarına yansıması gübre üretim metotları irdelenerek değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye gibi doğalgazı ithal eden ülkeler için sürdürülebilir NH_3 üretimi için öneriler sunulmuştur.

3. BULGULAR

Günümüzde NH_3 üretimin yaklaşık %75'den fazlası *doğal gaz* kullanılarak elde edilmektedir (Fortunato ve ark., 2026). Az miktarda (%20-25) da diğer fosil yakıtlar da (kömür, petrol vb) kullanılmaktadır. İran ve ABD-İsrail hattındaki çatışmalar, özellikle enerji ve gübre tedarik zincirlerini kesintiye uğratmakta olup, küresel NH_3 arzını azaltmaktadır. Buna bağlı olarak savaş başladıktan sonra uluslararası NH_3 piyasasında %70–80 oranında fiyat artışı gözlemlenmiştir. Uluslararası piyasalarda amonyak arzında azalma ve fiyatlardaki yükselme doğrudan azotlu gübre fiyatlarına da yansımaktadır. Gübre fiyatlarındaki yükselmeler tarım sektöründe çiftçilerin azotlu gübre kullanımını kısmaya zorlamakta olup bu da bitkilerin yetersiz N beslenmesine ve verimin düşmesine neden

olmaktadır. Tarım sektöründe verimdeki azalma arz-talep dengesizliğine bağlı küresel ve yerel gıda fiyatlarının yükselmesi şeklinde kendini göstermektedir.

3.1. Azotlu Gübreler Nasıl Elde Edilir

Tarımsal gübreler içerisinde en fazla kullanılan gübreler azotlu (N) gübrelerdir. Azotlu gübre üretiminde en temel işlemi amonyak (NH_3) üretimidir. Günümüzde global NH_3 talebinin % 77'si gübre sektöründen gelmektedir. Dünya NH_3 talebi yıllık %1.7 artmaktadır. Dünya NH_3 piyasası 100 milyar dolar civarındadır (1). Günümüzde NH_3 üretimin yaklaşık %75'den fazlası *doğal gaz* kullanılarak elde edilmektedir. Az miktarda (%20-25) da diğer fosil yakıtlar da (kömür, petrol vb) kullanılmaktadır. Doğal gazın ana bileşeni metan (CH_4)'dır. NH_3 üretiminde hidrojen (H_2) doğal gazdan, N ise havadan elde edilmekte ve Haber–Bosch metoduna göre sentezlenerek NH_3 üretilmektedir (Şekil 1).

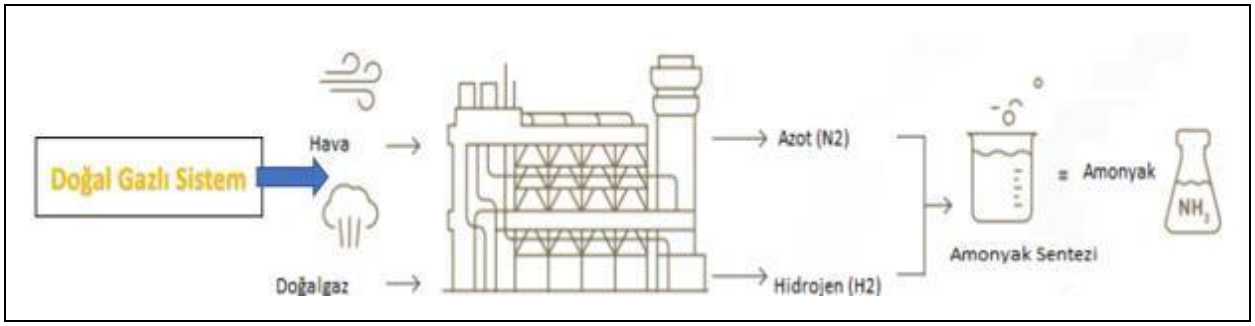

Şekil 1. Doğal gazdan HN_3 üretimi

Amonyak'ın karbondioksit (CO_2) ile reaksiyonu sonucu üre gübresi, sülfürik asit (H_2SO_4) ile reaksiyonunda amonyum sülfat (şeker gübresi), nitrik asit (HNO_3) ile reaksiyon sonucu amonyum nitrat gübresi, fosforik asit (H_3PO_4) ile reaksiyonunda ise diamaonyum fosfat (DAP) ve monoamaonyum fosfat (MAP) gübreleri elde edilmektedir. Bu gübreler içerisinde fosforik asit hariç diğer asitlerin ham maddesi de fosil yakıtlardır.

3.2. Türkiye Sürdürülebilir Azotlu Gübre Üretimi Için Ne Yapmalı

Küresel güç mücadelesinde dengeleme ya da denge değişimi süreçleri dünya toplumlarını kaotik ortama sürüklemektedir. Bu kaotik ortamın bir süre daha devam edeceği beklentisi ağır basmaktadır. Bu süreçte, konumuz ile bağlantısı açısından gübre sektörü konusunda TÜRKİYE ne yapabilir sorusu güncelliğini de korumaya devam edecektir.

Türkiye Küresel ısınma ve iklim değişimi bağlamında 2053 yılına kadar net sıfır karbon emisyon hedefi koymuştur. Bu hedefe göre CO_2 emisyonunu minimize edecek üretim metotlarının uygulamaya alınması gerekmektedir. Global NH_3 üretiminin 290 Mt CO_2 emisyonuna neden olduğu tahmin edilmekte ve global CO_2 emisyonunun %1.5'den NH_3 üretiminin sorumlu olduğu ifade edilmektedir (2). Günümüzde doğal gaz kullanılarak NH_3 üretimi yerini yavaş yavaş yenilenebilir enerji (GES, RES) kullanılarak yeşil NH_3 üretimine terk edeceği tahmin edilmektedir (Tallaksen ve Reese, 2013). Şekil 2'de yeşil amonyak üretim şematize edilmiştir (Anonim, 2024). Yeni sistemde, doğal gaz (doğal gazın en önemli bileşeni CH_4) yerine su kullanılır ve su eloktrolize edilerek H üretilir. Bu sistemde güneş veya rüzgâr enerjisinden elde edilen enerji kullanılarak

su (suyun hidrolizi ile H) ve havadan (havanın % 78 N) yüksek basınç ve sıcaklık altında amonyak (NH3) üretilir. Dünyada yeni sistemle NH3 üretiminin 2030 yılına kadar %5-10 ulaşması beklenmektedir.

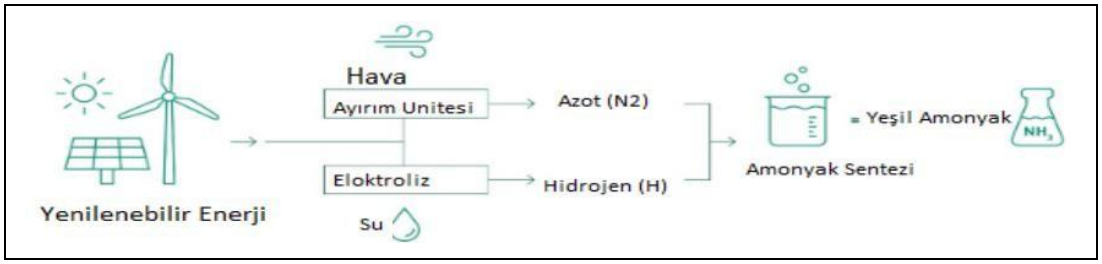

Şekil 2. Doğalgaz yerine yenilenebilir enerji ile NH3 üretimi

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

4.1. Türkiye Için Kısa, Orta ve Uzun Vade için Çözüm Önerileri

Türkiye'nin toplam NH3 ihtiyacı yaklaşık 1.6 milyon ton/yıl olup, ancak bunun %30'nu doğalgaz kullanarak üretebilmektedir. Diğer kısmı ise ithal etmektedir.

1- İran ve ABD-İsrail hattındaki çatışmalar nedeniyle acil (kısa) önlem olarak Türkiye Üre gübresi ihracatını 11.03.2026 tarihinden itibaren durdurmuştur. Belki diğer azot ihtiva eden gübrelerin ihracatına da kısıtlama getirilebilir.

2- Azotlu gübrelerin hammaddesi olan doğalgaz tedarik zincirlerinin çeşitlendirilmesi. Türkiye genel olarak doğal gazı boru hatları ile Rusya, Azerbaycan ve İran'dan ithal etmektedir.

Sıvılaştırılmış doğal gazı (LNG) ise genel olarak ABD, Cezayir Norveç, Nijerya ve Mısır gibi ülkelerden ithal etmektedir. Türkiye'nin azotlu gübrenin hammaddesi olan doğal gaz tedarik zincirini çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de azotlu gübre fiyatlarının artmayacağı manasına gelmemektedir. Uluslararası piyasalarda doğalgaz piyasasındaki fiyat dalgalanmalarının ülkemizde azotlu gübre fiyatlarına da yansıması muhtemeldir. Bu nedenle akaryakıtta uygulanan eşel-mobil sisteminin azotlu gübre piyasasında da uygulaması denenebilir.

3- Tarımsal üretimde bitkilerin uygulanan azotlu gübrelerden yararlanma oranı %30-50 arasındadır. Tarımsal üretimde kullanılan azotun bir kısmı yıkanır, bir kısmı farklı azot gazı şeklinde atmosfere uçar, çok az kısmı ise toprak bağlanabilir. Bitkilerin azot kullanım oranları doğru zamanda gübreleme, damla sulama, kontrollü sulama ve azotlu gübrelerin bölünerek uygulanması ile artırılabilir. Bu yüzden çiftçilerimizin azotlu gübre kullanımı konusunda hızlı bir eğitimden geçirilmesinde fayda vardır. Bu eğitimler yüz yüze, tv, sosyal medya, çevrim içi, cep telefonuna bilgi aktarımı, el broşürü vb kanallardan olabilir.

4- Orta ve uzun vadede doğal gaz ile azotlu gübre üretimi ya da NH_3 ithalatı yerine Şekil 2'de görüldüğü gibi yeşil enerjiyi (RES, GES vb) kullanarak su ve havadan NH_3 üretmektir. Yeni teknoloji ile NH_3 üretmek için Güney Marmara'da RES'nin verimli olduğu alanlar ve Konya/Karapınarda kurulan GES bölgesi kullanılabilir. Ülkemizde güneş enerjisi veriminin en iyi olduğu yerlerden birisi de Afşin-Elbistan'dır. Bölgede GES ve RES enerji santralleri ve bu enerji ile NH_3 üreten tesisler kurulabilir. Bu bölgede elde edilen NH3 ile hem kimyasal hem de organomineral (Kimyasal gübre + gidya-leonardit karışımlı) gübreler üretilebilir. Afşin-Elbistan Termik Santrali havzası Türkiye'nin en yüksek gidya ve leonardit rezervine sahiptir. Böylece K.Maraş kuzey bölgesi kimyasal ve organomineral gübre üretim merkezine dönüşebilir.

5- Türkiye yeşil NH3 üretimi ve bu tesisin enerjisi için RES ve GES yatırımlarını desteklemelidir. Gerekirse "Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizmasında (YEKDEM)" olduğu gibi yenilenebilir enerji ile su ve havayı kullanarak üretilen NH3 için belli bir süre alım garantisi vermeli ve üretilen NH3'ın gübre üreten fabrikalara dağıtımında regülasyon görevi yapabilir.

KAYNAKLAR

Anonim, (2024). https://protofil.com/2024/10/28/yesil-amonyak-uretimi-haber-bosch-reaksiyonu-ile-surdurulebilirlik/

Bora, N., Singh, A.K., Pal, P., et al. (2024). Green ammonia production: Process technologies and challenges, Fuel, Volume 369, 2024, 131808, https://doi.org/10.1016/j.fuel.2024.131808.

Fortunato, J., Narciso, D.A.C., Matos, H.A. (2026) Toward the Decarbonization of Ammonia Production through the Gradual Incorporation of Green Hydrogen. Ind Eng Chem Res. 2026 Feb 24;65(9):5035-5045. doi: 10.1021/acs.iecr.5c03851Razon, L.F. (2018) Reactive nitrogen: A perspective on its global impact and prospects for its sustainable production. Sustain. Prod. Consum. 2018, 15, 35–48.

Frattini, D.; Cinti, G.; Bidini, G.; Desideri, U.; Cioffi, R.; Jannelli, E. A system approach in energy evaluation of different renewable energies sources integration in ammonia production plants.

Renew. Energy 2016, 99, 472–482.

Ghavam, S., Vahdati, M., Wilson, I.A.G., Styring, P, (2021). Sustainable Ammonia Production Processes. Front. Energy Res. 9:580808. doi: 10.3389/fenrg.2021.580808.

Palys, M.J.; Allman, A.; Daoutidis, P. Exploring the benefits of modular renewable-powered ammonia production: A supply chain optimization study. Ind. Eng. Chem. Res. 2019, 58, 5898–5908.

Roberts, T. L. (2009). The role of fertilizer in growing the world's food. Better crops with plant food in International plant nutrition institute (IPNI). Available at: http://www.ipni.net/publication/bettercrops.nsf/0/D21DBC864569368D85257980006FC3DB/$FILE/Better%20Crops%202009-2% 20p12.pdf (Accessed January 15, 2020), Vol. 93, 12–15

Tallaksen, J., Reese, M. (2013). Ammonia production using wind energy: an early calculation of life cycle carbon emissions and fossil energy consumption, in 10th Annual NH_3 Fuel Conference Annual NH_3 Fuel Conference. Sacramento, September 23, 2013 (NH_3 Fuel Association).

YÜKSEK PH VE KİREÇLİ TOPRAKLARA ELEMENTEL KÜKÜRT (S) UYGULAMASININ BAZI TOPRAK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ

Prof. Dr. Kadir SALTALI[1], Birgül SOLMAZ[2]
[1]KSÜ, Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü
kadirs@ksu.edu.tr ***ORCID NO: 0000-0001-5301-1350***
[2]KSÜ, Fen Bil Enstitüsü, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme ABD,solmaz_aslan27@hotmail.com

Özet

Kurak ve yarı kurak bölgelerde bitki besleme açısından en önemli toprak sorunu yüksek pH ve kireçtir. Bu tür toprakların iyileştirmesi için kullanılabilecek materyallerden birisi kükürttür (S). Bu çalışmanın amacı; Kahramanmaraş Pazarcık-Narlı ve Afşin ilçesinden alınan alkalin ve kireçli topraklara elementel S uygulamasının; toprak pH'sı, % kireç, alınabilir makro (Mg, K, Ca) ve mikro element (Zn, Cu, Mn) içerikleri üzerine etkisini incelemektir. Deneme tesadüf parselleri deneme desenine göre saksı denemesi kurulmuş ve üç (3) tekerrürlü olarak yürütülmüştür. Yüksek kireçli ve alkalin topraklara elementel kükürt uygulaması ile her iki lokasyonda toprakların pH değeri istatistiksel olarak önemli düzeyde azalmıştır. Topraklara S uygulamasının, toprakların % kireç içeriğine etkisi istatistiksel olarak önemli bulunmamıştır. Ancak, S uygulama dozuna bağlı olarak azda olsa toprakların % kireç içeriğinde azalmalar gözlenmiştir. Yüksek pH ve kireç içeren topraklara uygulana S, genellik dozlara bağlı olarak alınabilir Ca, Mg, K, Cu, Zn ve Mn içeriklerini istatistiksel olarak önemli düzeyde artırmıştır. Ede edilen verilere göre yüksek kireçli ve alkalin topraklara elementel S uygulamasının toprakların iyileşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, yüksek kireçli ve alkalin topraklara iyileştirici-düzenleyici olarak 2-3 yılda bir 200-300 kg da^{-1} elementel S uygulaması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Toprak**,** alkalin pH, yüksek kireç, kükürt

THE EFFECT OF ELEMENTEL SULFUR (S) APPLICATION ON SOME PROPERTIES OF SOIL WITH HIGH pH AND CALCAREAUS

Prof. Dr. Kadir SALTALI
KSÜ, Ziraat Fakültesi, Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Bölümü
kadirs@ksu.edu.tr *ORCID NO: 0000-0001-5301-1350*

Abstract

In arid and semi-arid regions, the most important soil problem in terms of plant nutrition is high pH and calcareous. One of the materials that can be used for the improvement of such soils is sulfur (S). The aim of this study was to investigate the effect of elemental S application on soil pH, % lime, available macro (Mg, K, Ca) and micro element (Zn, Cu, Mn) contents in alkaline and calcareous soils taken from Kahramanmaraş Pazarcık-Narlı and Afşin districts. The experiment was carried out in a randomized plot design with three (3) replications. With the application of elemental sulfur to the high calcareous and alkaline soils, the pH value of the soils decreased significantly in both locations. The effect of S application on soils lime content was not found statistically significant. However, the lime content of the soils decreased slightly depending on the S application dose. Sulfur application significantly increased the Ca, Mg, K, Cu, Zn and Mn contents of the soils. According to the data, it can be said that application of elemental S to soils with high calcareous and alkaline contributes to the improvement of mentioned soils properties. According to the results obtained from this study, 200-300 kg da^{-1} elemental S application can be recommended as improvement properties for soils with high calcareous and alkaline in every 2-3 years.

Keywords: Soil, alkaline pH, high lime, sulfur

1.GİRİŞ

Türkiye topraklarının % 58,6'da kireç içeriği % 5'den fazla, ülkemiz topraklarının %81' de ise pH değeri 7'den büyüktür. Toprak reaksiyonu bilindiği üzere toprakların birçok kimyasal özelliklerini etkilemektedir. Bunların başında bitki besin maddelerinin alımlarına etkisi gelmektedir. Toprakların yüksek pH ve kireç içeriği bitkilerin hem makro (N,P, Ca, Mg, K vb) hem de mikro (Fe, Cu, Zn, Mn vb) besin maddesi alımlarını olumsuz etkilemektedir. Toprağın pH değerinin yüksek olması topraklar üzerinde birtakım olumsuz etkileri olmaktadır. Yüksek pH toparlakta bulunan fosforun çökelmesine, Cu, Zn, Mn vb mikro elementlerin oksit ve hidroksit şeklinde alınmaz konuma gelmesine, N' un ise NH_3 şeklinde atmosfere uçmasına neden olmaktadır (Eyüpoğlu,1999). Yüksek pH ve kireç içerikli toprakların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin iyileştirilmesi elementek kükürt (S), leonardit, hayvan gübresi, gidya ve kompost gibi toprak iyileştirici materyallerin uygulanmasına ihtiyaç vardır (Gülser ve ark., 200, Saltalı ve Korkmaz, 2015; Yakupoğlu ve ark., 2022).

Kurak ve yarı kurak bölgelerde topraklar genel olarak alkalin (pH>7) özellikte, kireç içeriği yüksek, organik madde ise oldukça düşüktür. Toprak pH'sı ve kireç içeriği yüksek, organik madde içeriği düşük olan topraklarda yetişen bitkiler makro ve mikro bitki besin elementleri alımında olumsuzluklar yaşamaktadır. Toprak verimliliğini arttırmak için yüksek pH'ya sahip topraklara kükürt uygulaması yapılmış, yapılan çalışmada toprak pH'sının azalma gösterdiği ve topraklarda pH azalması nedeniyle yarayışlı mikro element konsantrasyonunun arttığı rapor edilmiştir (Gülser ve ark., 2001) .

Verimin artırılması, bitkilerin dengeli beslenmesi ve bitki besin elementlerinin alımı üzerindeki olumsuzlukları ortadan kaldırmak ya da hafifletmek için toprağa kükürt (S) gibi toprak düzenleyiciler uygulamasına ihtiyaç duyulmaktadır. Toprak pH'sı yüksek olan ve interdonat limon çeşidi yetiştirilen topraklara kükürt, jips ve amonyum sülfat uygulamalarının toprak ve bitkisel özellikler üzerine etkisi araştırılmış. Çalışmada kullanılan jips, kükürt ve amonyum sülfatın toprak pH'sını düşürdüğü belirlenmiş. İlgili çalışmada, toprak pH'ın düşürülmesinde en etkili yöntemin elementel kükürt olduğu rapor edilmiştir (Güneri ve ark. 2010).

Sera koşullarında siltli-tınlı kireci ve pH değeri yüksek olan topraklara farklı dozlarda (30,60 ve 120 kg) elementel kükürt uygulamasının etkisinin araştırıldığı bir çalışmada; uygulama dozuna bağlı olarak verim, kuru madde oranı, meyve asitliği, yapraktaki krofil içeriği artmıştır. Aynı zamanda, doza bağlı olarak bitkide bitki besin elementlerinin içeriğinin istatistiksel olarak önemli derecede arttığı saptanmıştır (Topçuoğlu ve Yalçın 1997). Kükürt uygulamasının bodur fasulye genotipinin gelişimi ve mikro besin element alımına etkisi konusunda yapılan bir çalışmada; kükürt uygulamasının fasulye bitkisinin kuru madde ve tane verimini, tane protein içeriği ve bitki yaprağının Fe, Zn, Mn, Cu içeriğini istatistiksel olarak önemli düzeyde artırdığı bildirilmiştir (Yavuzaslan, 2010).

Aka (2008) tarafından yapılan bir çalışmada, ağaç başına 1kg, 2kg, 3kg şeklinde kükürt uygulaması yapılarak toprak pH'sındaki değişim incelenmiş. Araştırma sonucunda pH'ı 7.17 olan toprağın; 1 kg kükürt uygulamasında toprak pH'sının 6.94, 2 kg uygulandığında 6.90, 3 kg uygulandığında ise 6.84'e düştüğü belirlenmiştir.

Kükürt toprağa uygulandıktan sonra yaklaşık olarak 3-4 ay içerisinde reaksiyona girip pH değeri üzerinde etkisini göstermektedir. Bu 3-4 ay içerisinde topraktaki kükürt SO_4^- formuna dönüşmekte ve daha sonra H_2SO_4 formunu oluşturarak toprak pH'sının düşmesini sağlamaktadır. Böylece toprak özellikleri iyileşmekte, alınabilir makro ve mikro besin elementi konsantrasyonu artmaktadır. Ancak, topraklara elemetel S uygulamasının farklı özellikteki toprakların alınabilir makro ve mikro besin elementi konsantrasyonuna etkisi değişiklik gösterebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Kahramanmaraş Pazarcık (Narlı) ve Afşin ilçesinden alınan kireç içeriği %5'ten ve pH

değeri 8'den yüksek olan topraklara elementel kükürt uygulamasının zamana bağlı olarak toprak özelliklerine etkisini belirlemektir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada materyal olarak; Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı Narlı ovası ve Afşin ilçesinden 0-30 derinliklerden alınana pH'sı yüksek ve kireççe zengin topraklar kullanılmıştır.

Deneme; tesadüf parselleri deneme desenine göre 3 tekerrürlü olarak kuruldu ve saksı denemesi şeklinde yürütülmüştür, Araştırma başlamasından itibaren 4. 6. ve 8. aylarda toprak örnekler alınarak gerekli analizler yapılmıştır. Saksılarda ağırlık (nem) kaybı dikkate alınarak saksılarına 10 günde bir defa 1 litre su ilave edilmiştir.

Toprak pH'sı;1/2.5 toprak su oranı kullanılarak oluşturulan çözeltide cam elektrotlu pH metre aleti ile ölçülmüştür (Richards, 1954). Kireç,,Hızalan ve Ünal (1966) tarafından önerilen yönteme göre Scheibler kalsimetresinde yapılmıştır. Tekstür; hidrometre yöntemine göre Bouyoucous (1951) tarafından belirtilen metoda göre yapılmıştır. Topraklarda değişebilir Ca, Mg, ve K tayini Helmke ve Sparks (1996) tarafından önerilen yönteme göre NH_4OAc metodu kullanılarak belirlenmiştir. Toprakların alınabilir Cu, Mn ve Zn içerikleri Lindsay ve Norvell (1978) tarafından önerilen DTPA metodu kullanılarak yapıldı.

Araştırmalar sonucunda elde edilen verilerin varyans analizi ANOVA testi kullanılarak yapıldı ve elde edilen verilerin ortalamaları arasındaki farkların belirlenmesinde $p<0,05$ düzeyinde çoklu karşılaştırma testi olan Tukey testi uygulanmıştır. Analizlerde JMP 7.0 istatistiki programı kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Araştırma Kullanılan Topraklarının Bazı Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri

Denemede kullanılan Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarının bazı fiziksel ve kimyasal özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Pazarcık (Narlı) ve Afşin topraklarının fiziksel ve kimyasal özellikleri

	Bünye	pH (1:2.5)	Kireç (%)	Ca ….	Mg	K ….	Mn mg kg^{-1}	Zn	Cu
Narlı	Killi-tın	8.20	28	7675	1444	497	4,99	0,80	1,56
Afşin	Siltli-Killi-tın	8,02	40	11955	1093	359	4,33	0,74	0,019

Araştırmada kullanılan Pazarcık-Narlı topraklarının ortalama pH değeri 8.20, Afşin ilçesinden alınan toprakların ise 8.02'dir. Topraklar pH değerlerine göre yapılan sınıflandırmaya göre; pH değeri 7,9- 8,4 arasında ise böyle topraklar orta derecede alkalin olarak sınıflandırılmaktadır (Sağlam, 2008). Araştırma alanı topraklarının % kireç içeriği Pazarcık-Narlı topraklarının % 28, Afşin topraklarının ise % 40'tır. Topraklar % kireç içeriklerine göre sınıflandırıldığında %15-25 arasında olan topraklar fazla kireçli, %25'ten fazla kireç içeren topraklar ise çok fazla kireçli olarak sınıflandırılmaktadır (Ülgen ve Yurtsever, 1988).

3.2. Kükürt Uygulamasının Toprak pH'sı Üzerine Etkisi

Araştırmada Pazarcık-Narlı topraklarına farklı kükürt dozlarının farklı aylarda pH değerlerine etkisi konusunda yapılan istatistikî değerlendirmelerde; aylar, kükürt dozları ve aylar x kükürt dozları interaksiyonları $p<0.01$ düzeyinde önemli bulunmuştur (Tablo 4.1). Chapman (1989) mikorinize elementel kükürdün sıcaklığa ve

zamana bağlı olarak oksidasyon oranlarını araştırmıştır. Kükürdün zamana ve sıcaklığa bağlı olarak oksidasyonunun arttığını rapor etmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi Pazarcık-Narlı topraklarına artan dozlarda kükürt uygulamaları ile (0, 50, 100, 200, 300 kg da^{-1}) ortalama toprak pH'ları sırasıyla 8.24, 8.05, 7.97, 7.82 ve 7.79 olarak ölçülmüştür. Elde edilen verilere göre en düşük pH değerleri en yüksek kükürt uygulama dozunda elde edilmiş ve toprak pH değerlerinin zamana bağlı olarak azaldığı gözlemlenmiştir. En yüksek pH değeri 4 aylık süreç sonunda ölçülmüş olup en düşük pH değerine 8. ay sonunda yapılan ölçümlerde ulaşılmıştır. Kükürt dozu ve ay interaksiyonları incelendiğinde ise en düşük pH değerinin 8. ay sonunda 300 kg da^{-1} kükürt dozunda 7.69 olduğu en yüksek pH değerinin ise 4. ay sonunda kontrol grubunda 8.27 olduğu görülmediktedir.

Tablo 2. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarının pH'sı üzerine etkisi

	Aylar	Kükürt (S) Dozları					Ortalama
		Kontrol	50	100	200	300	
Narlı	4	8.27a	8.16b	8.05c	7.90ef	7.87f	8.05a
	6	8.25a	8.06c	7.96d	7.87f	7.81g	7.99b
	8	8.19b	7.92e	7.90ef	7.70h	7.69h	7.88c
Ortalama		8.24a	8.05b	7.97c	7.82d	7.79e	

	Aylar	Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin	4	8,04a	8,00abc	7,93cd	7,83ef	7,75fg	7,91a
	6	8,02ab	7,95bcd	7,83ef	7,75fg	7,72g	7,85b
	8	8,00abc	7,90de	7,90de	7,74g	7,70g	7.84b
Ortalama		8,02a	7,80b	7,90c	7,77d	7,72e	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Ayrı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir.

Zamana bağlı olarak toprak pH değerinde azalma meydana gelmiş olup en düşük pH değeri 8. ayda alınan örneklerde elde edilmiştir. Tisdale ve Nelson(1972) elementel kükürt uygulaması sonucu pH'ın zamanla düştüğünü belli bir zamandan sonra sabit kaldığını açıklamışlardır. Fatallah ve Schwab (1990) kireçli siltli-tınlı toprakta kükürt uygulaması neticesinde pH'ın düştüğünü belirtmişlerdir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi Afşin topraklarında artan dozlarda kükürt uygulamaları ile (0, 50, 100, 200, 300 kg da^{-1}) toprak pH'sı sırasıyla 8.02, 7.80, 7.90, 7.77 ve 7.72 olarak ölçülmüştür. Verilerden anlaşılacağı üzere en düşük pH değerlerine en yüksek kükürt uygulama dozlarında ulaşılmış olup, en yüksek pH değerleri ise kontrol gruplarında ölçülmüştür. Bununla birlikte, toprak pH değerlerinin zamanla düştüğü gözlemlenmiştir.

Ortalama en yüksek pH değeri 4 aylık süreç sonunda 7.91 olarak ölçülmüş olup, en düşük pH değerine (7.84) 8. ay sonunda yapılan ölçümlerde ulaşılmıştır. Kükürt dozu ve ay interaksiyonları incelendiğinde ise en yüksek pH değerinin ise 4. ay sonunda kontrol grubunda 8.04 en düşük pH değerinin 8. ay sonunda 300 kgda^{-1} kükürt dozunda 7.70 olduğu görülmediktedir. Genel olarak topraklara uygulana kükürdün 3-4 ay içerinde okside olduğu ve toprak pH değerini düşürdüğü vurgulanmaktadır. Bu çalışma 12.11.2013 yılında kurulduğu için hava sıcaklığının kış aylarında düşük olması oksidasyonun yavaşlamasına ve elementel kükürtün toprak pH'sı üzerine etkisinin daha uzun sürede almasına neden olabilir. Elementel kükürdün oksidasyonu ve sıcaklığın etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada; sıcaklığın 23C°'den 30 C°'ye çıkarılması ile oksidasyon hızının 4 kat arttığı ileri sürülmüştür (Li ve Caldwell, 1966). Orman ve Kaplan (2000), flatasyon atıkları ve elementel kükürt uygulamasının toprak pH'sına etkisi konusunda yaptıkları çalışmada, toprak reaksiyonununda kontrole göre en fazla azalmanın 5 ve 10 hafta sonunda olduğunu, zamanla pH'daki azalmanın azaldığını 35 ve 58 hafta sonra ise kontrole göre farklılık göstermediğini bildirmişlerdir. Kükürt uygulamasının toprak pH'sı üzerine yapılan diğer bir çalışmada, Yener (1997) bağ topraklarına 200 kgda^{-1} kükürt uygulamış çalışma sonunca pH değerinin

8.00'den 7. 52' ye indiğini belirtmiştir. Erdal ve ark. (2000), mısır bitkisi yetiştirilen kireçli topraklara kükürt uygulaması yapmış ve uygulama sonucunda pH'ın düştüğünü bildirmişlerdir.

3.3. Kükürt Uygulamasının Toprakların Değişebilir Makro Element (Ca, Mg, K,) İçeriğine Etkisi

Topraklara farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarının makro element içeriklerine etkisi Tablo 3,4 ve 5'de verilmiştir. Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarına farklı dozda kükürt uygulaması, zamana bağlı olarak toprakların ortalama alınabilir K içeriğini istatistiksel olarak önemli düzeyde artırmıştır (Tablo 3). Tablo 3 'de görüldüğü gibi Pazarcık-Narlı topraklarında kontrolde ortalama 490 $mgkg^{-1}$ olan alınabilir K içeriği, 300 $kgda^{-1}$ kükürt uygulamasında 546 $mgkg^{-1}$ yükselmiştir. Ortalama değerlere bakıldığında kontrol ile 50 ve 100 $kgda^{-1}$ S uygulaması aynı grupta yer almış olup istatistiksel olarak aralarında önemli bir fark yoktur. Ancak, ortalama alınabilir K içeriği uygulama dozu ile artmaktadır. Pazarcık- Narlı topraklarında alınabilir en yüksek K miktarı 300 kg da^{-1} yani en yüksek kükürt uygulama dozunda 8 aylık süre sonunda elde edilmiştir. En düşük alınabilir K değeri kontrol grubunda elde edilmiştir. Topçuoğlu ve Yalçın (1997) kireçli siltli-tınlı topraklara kükürt uygulamış ve uygulama neticesinde topraklarda N, P, K, Ca, Mg, Na, Zn, Mn, Cu içeriğinin arttığını belirtmişlerdir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, Afşin topraklarında S uygulama dozu arttıkça genel olarak toprakların alınabilir K içeriği artmakta olup bu artış istatistiksel olarak önemli düzeyde farklı bulunmuştur. En düşük alınabilir K değerine kontrol gurubunda, en yüksek K değerleri ise en yüksek kükürt uygulama dozunda elde edilmiştir. Topraklara kükürt uygulamasının toprakların alınabilir K içeriğini artırması; kükürt uygulaması ile oluşan asidik bileşiklerin topraklarda mineral çözünmeye neden olmasına bağlanabilir.

Tablo 3. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarında alınabilir K içeriğine etkisi

Aylar		Kükürt (S) Dozları					Ortalama
		Kontrol	50	100	200	300	
Narlı	4	498abc	504abc	511abc	519abc	530abc	511b
	6	506abc	519abc	523abc	478abc	537abc	512b
	8	467c	552ab	557a	555a	571a	540a
Ortalama		490b	516ab	525ab	530a	546a	
Aylar		Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin	4	361h	366gh	372fgh	384defg	391cde	375b
	6	366gh	377efgh	374efgh	386def	398cd	380b
	8	385def	408c	429b	440ab	451a	422b
Ortalama		371d	383c	391c	403b	413a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Ayrı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te ö.d

Topraklara S uygulamasının toprakların alınabilir Ca içeriğine etkisi Tablo 4'de görülmektedir. Tablo 4'de görüldüğü gibi Pazarcık Narlı ve Afşin topraklarına S uygulaması neticesinde; toprakların alınabilir Ca içeriği S dozu ve zamana bağlı olarak artış göstermiş olup bu artış istatistiksel olarak önemli bulunmuştur.

Pazarcık-Narlı topraklarının ortalama alınabilir Ca içeriği zamansal açısından incelendiğinde 4. ve 6 ay aynı grupta iken, 6. ay ile 8 ayda aynı grupta yer almıştır. Sadece 4. ay ile 8. ay farklı gruplarda olup aralarındaki fark istatistiksel olarak önemlidir. Aynı zamanda interaksiyon da önemli bulunmuştur. Bu durum, hem S uygulama dozunun hem de zamanın alınabilir Ca üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Afşin ilçesinden alınan topraklarda Tablo 4'de görüldüğü gibi ortalama en düşük Ca değeri kontrolde elde edilirken en yüksek Ca değeri 300 $kgda^{-1}$ kükürt uygulama dozunda elde edilmiştir. Pınar (1994) yüksek pH ve alkali topraklara kükürt

uygulaması sonucunda Ca, Zn içeriğinin arttığını belirtmiştir. Her iki lokasyonda S uygulamasına bağlı olarak toprakların alınabilir Ca içeriğindeki artışlar, topraklara uygulanan elementel kükürdün oksidasyonu ile oluşan H_2SO_4' kireç ile reaksiyonu ($CaCO_3$ + H_2SO_4 =>$CaSO_4$ + H_2O +CO_2) sonucu kirecin çözülmesinden kaynaklanabilir.

Topraklara S uygulamasının toprakların alınabilir Mg içeriğine etkisi Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 4. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı topraklarındaki alınabilir Ca içeriğine etkisi

		Kükürt (S) Dozları					Ortalaam
Aylar		Kontrol	50	100	200	300	
Narlı	4	8171de	8543bcde	9536abcde	9722abcde	10404abc	9275b
	6	8295cde	8605bcde	9550abcde	10528ab	1059ab	9474ab
	8	7799e	10342abcd	9660abcde	10963a	11522a	10057a
Ortalama		8088d	9154c	9515bc	10404ab	10839a	
Aylar		Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin	4	11831gh	13134ef	13444cde	13382de	13878cde	14213a
	6	12265fg	13444cde	13754cde	14127cde	14313bcd	13581b
	8	10901h	14127cde	14500bc	15243ab	16298a	14213a
Ortalama		11666d	13568c	13899bc	14251b	14830a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Ayrı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir.

Tablo 4 'de görüldüğü gibi Pazarcık Narlı ve Afşin topraklarına S uygulaması neticesinde; toprakların alınabilir Mg içeriği S dozu ve zamana bağlı olarak artış göstermiş olup bu artış istatistiksel olarak önemli bulunmuştur.

Farklı kükürt dozlarının ve zamana bağlı olarak Pazarcık-Narlı topraklarında en düşük ortalama Mg içeriği kontrolde, en yüksek değer ise 300 $kgda^{-1}$ S uygulamasında elde edilmiştir (Tablo 5). Hakerler ve ark. (2006), pamuk bitkisi üzerinde yapmış olduğu çalışmada; kontrole oranla kükürt uygulaması yapılan bitki yapraklarda magnezyum içeriğinin arttığını bildirmişlerdir.

Tablo 5. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı topraklarının alınabilir Mg içeriğine etkisi

		Kükürt (S) Dozları					Ortalama
Aylar		Kontrol	50	100	200	300	
Narlı	4	1472f	1525ef	1589def	1653cde	1763abc	1600b
	6	1522ef	1603def	1671bcd	1706bcd	1784abc	1657a
	8	1330g	1600def	1660bcde	1798ab	1855a	1649a
Ortalama		1441e	1576d	1640c	1719b	1801a	
Aylar		Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin	4	1121d	1167cd	1174cd	1189bcd	1224bc	1175b
	6	1150cd	1185bcd	1213bcd	1238bc	1277ab	1213a
	8	1153cd	1160cd	1242bc	1242bc	1362a	1232a
Ortalama		1141d	1171cd	1210bc	1223b	1288a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir.

Farklı kükürt dozlarının ve zamana bağlı olarak Afşin topraklarında en düşük alınabilir Mg içeriği kontrolde, en yüksek alınabilir değer ise 300 $kgda^{-1}$ S uygulamasında elde edilmiştir. Elde edilen verilere göre S uygulaması

her iki lokasyondan alınan toprakların alınabilir Mg içeriğini artırmıştır. Bu artışın, topraklara uygulanan S'ün oksidasyonu ile oluşan asidik bileşiklerin topraklarda bulunan dolomit $CaMg(CO_3)$ ve Mg içeren mineralleri çözmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.4. Kükürt Uygulamasının Toprakların Alınabilir Mikro Element (Cu, Zn ve Mn) İçeriğine Etkisi

Topraklara farklı dozlarda kükürt uygulamasının ve zamanın Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarının mikro element içeriklerine etkisi Tablo 6,7 ve 8'de verilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü gibi Pazarcık-Narlı topraklarında artan dozlarda kükürt uygulamaları ile (0, 50, 100, 200, 300 kg da^{-1}) toprakların alınabilir bakır içeriği sırasıyla 1.58, 2.02, 2.20, 2.39 ve 2.58 bulunmuştur. Elde edilen verilerden anlaşılacağı üzere en düşük bakır değerlerine en düşük kükürt uygulama dozlarında ulaşılmış olup, en yüksek bakır değerlerine ise en yüksek kükürt uygulama dozunda ulaşılmıştır. Bununla birlikte, kükürt uygulaması sonucunda topraklarda alınabilir bakır değerlerinin zamanla arttığı gözlemlenmiştir. Topraklarda en düşük bakır içeriği 4 aylık süreç sonunda elde edilirken, en yüksek alınabilir bakır değeri ise 8 ay sonunda elde edilmiştir. Zamana ve doza bağlı olarak interaksiyon da önemli çıkmıştır.

Tablo 6. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık- Narlı ve Afşin topraklarının alınabilir Cu içeriğine etkisi

Aylar		Kükürt (S) Dozları					Ortalama
		Kontrol	50	100	200	300	
Narlı	4	1,63fgh	1,92defgh	2cdefgh	2,03cdefg	2,07cdef	1,93c
	6	1,53h	1,74efgh	2,18bcd	2,36bcd	2,69ab	2,10b
	8	1,59gh	2,40bcd	2,43bc	2,79ab	2,98a	2,44a
Ortalama		1,58d	2.02c	2,2bc	2,39ab	2,58a	
		Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin	4	8,04a	1,30hı	1,41ghı	1,52fgh	1,67efg	1,38c
	6	1,16ıj	1,63fg	1,70def	1,92de	1,96d	1,68b
	8	1,41ghı	2,43c	2,61def	2,80ab	2,90a	2,43a
Ortalama		1,18c	1,80b	1,91b	2,08a	2,18a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Ayrı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir

Tablo 6'da artan kükürt dozlarına ve zamana bağlı olarak Afşin topraklarında alınabilir bakır içeriğine etkisi verilmiştir. Pazarcık-Narlı topraklarında olduğu gibi zamana bağlı olarak en düşük alınabilir bakır içeriği kontrol grubunda ve 4 aylık süre sonunda elde edilmiştir. En yüksek bakır içeriği ise 8 ay sonunda ve 300 kgda^{-1} dozunda elde edilmiştir. Hem zaman hem de uygulama dozları genel olarak istatistiksel olarak önemli çıkmıştır. Zaman ve kullanılan kükürt dozları ile interaksiyon da önemli bulunmuştur. Bu durum zamanın ve uygulama dozlarının birlikte etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir. Topraklarda alınabilir Cu konsantrasyonu >0.2 mgkg^{-1} olduğunda bitkiler için yeterli olarak değerlendirilmektedir (Alpaslan ve ark.,1998). Bu sınıflamaya göre hem Pazarcık-Narlı, hem de Afşin'den alınan topraklarda Cu yeterlidir. Chouliaras, ve Tsadilas (1996), kireçli topraklara kükürt uygulamış, uygulama sonucunda mikro elementlerde (Cu, Mn, Fe) önemli derecede alınabilirliğinin arttığını rapor etmiştir. Koca ve ark., (2015), mısıra kükürt uygulaması yapmış, uygulama sonucunda Fe, Zn, Cu, Mn içeriğinin arttığını belirtmiştir.

Araştırma topraklarının alınabilir Zn içerikleri Tablo 7'de verilmiştir. Tablo 7'de görüldüğü gibi kükürt uygulama dozlarına bağlı olarak toprakların alınabilir Zn içeriği artmıştır. Dozlar arasındaki fark istatistiksel olarak önemli bulunmuştur. Toprakların en yüksek alınabilir çinko Zn değeri 8. ay sonunda ve 300 kg da^{-}

[1]dozunda elde edilirken, en düşük çinko değerine ise 4. ayda kontrol dozunda elde edilmiştir. Toprakların alınabilir Zn içeriğine zaman ve doz etkili olmuş, aynı zamanda interaksiyon önemli çıkmıştır. Hilal ve ark., (1992) kumlu topraklarda bakla bitkisine granül kükürt uygulaması yapmış ve yetiştirilen bakla bitkisini kök gelişimine etkisini incelemişlerdir. Kükürt uygulaması yapılan toprakta pH'nın düştüğünü toprakta alınabilir P, Cu ve Zn içeriğinin artığını rapor etmiştir. Diğer bir çalışmada Fatallah ve Schwab (1990), kireçli siltli-tınlı toprakta kükürt uygulaması yapmış ve Zn içeriğinin arttığını belirtmişlerdir. Afşin topraklarında kükürt uygulama dozu ve zaman arttıkça alınabilir Zn içeriği artmıştır.

Tablo 7. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık-Narlı ve Afşin topraklarının alınabilir Zn içeriğine etkisi

Aylar		Kükürt (S) Dozları				Ortalama
	Kontrol	50	100	200	300	
Narlı 4	0,80hg	0,95fg	1,06de	1,12cd	1,19c	1,02c
Narlı 6	0,90hg	1,04def	1,12cd	1,20c	1,22bc	1,09b
Narlı 8	0,95efg	1,14cd	1,31ab	1,36a	1,41a	1,23a
Ortalama	0,89d	1,04c	1,16b	1,23a	1,27a	
Aylar	Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
Afşin 4	0,56d	0,90bcd	1,11abc	1,16ab	1,20ab	0,98b
Afşin 6	0,80cd	1,00abc	1,15abc	1,20ab	1,26a	1,08ab
Afşin 8	1,00abc	1,06abc	1,15abc	1,22ab	1,17ab	1,12a
Ortalama	0,78c	0,98b	1,14ab	1,19a	1,21a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir.

En düşük Zn içeriği 4. ay sonunda kontrolde elde edilirken, en yüksek Zn içeriğine ise 300 $kgda^{-1}$ uygulama dozunda 8. ayda elde edilmiştir. Topraklarda alınabilir optimum (yeterli) Zn içeriği 0.7-2.4 $mgkg^{-1}$ arasında değişmektedir (Alpaslan ve ark.1998). Alınabilir Zn içeriği bakımından Pazarcık-Narlı toprakları kontrolde 0.80 $mgkg^{-1}$ iken Afşin topraklarında 0.56 $mgkg^{-1}$ bulunmuştur. Her iki toprağa kükürt uygulaması toprakların alınabilir Zn içeriğini artırmış olup, uygulama dozu ve zaman arttıkça alınabilir Zn içeriği artmıştır. Bu verilere göre alınabilir Zn içeriği düşük olan alkalin ve kireçli topraklara elementel kükürt uygulaması, bitkilerin Zn beslenmesini olumlu yönde etkileyecektir. Aka (2008) genç satsuma bitkilerine kükürt uygulamış ve deneme sonunda uygulanan kükürdün toprakların pH değerini düşürdüğünü ve buna bağlı olarak bitkinin çinko alımının arttığını bildirmiştir.

Araştırma topraklarının alınabilir Mn içerikleri Tablo 8'de verilmiştir. Tablo 8'de görüldüğü gibi kükürt uygulama dozlarına ve zamana bağlı olarak toprakların alınabilir Mn içeriği önemli derecede artmış ve dozlar arasındaki fark istatistiksel olarak önemli bulunmuştur (Tablo 8).

Tablo 8. Farklı kükürt dozlarının ve zamanın Pazarcık- Narlı ve Afşin topraklarının alınabilir Mn içeriğine etkisi

Aylar	Kontrol	Kükürt (S) Dozları 50	100	200	300	Ortalama
4	4,73h	4,32	5,85ef	6,40cde	6,74cd	5,77a
Narlı 6	4,92gh	5,44fg	6,25de	6,48cd	6,88c	6,00b
8	5,14gh	8,18b	8,70ab	8,85a	9,22a	8,02c
Ortalama	4,93a	6,25b	7,00c	7,24d	7,61e	
Aylar	Kontrol	50	100	200	300	Ortalama
4	4,25ef	4,32ef	4,51ef	5,28e	5,33de	4,74b
Afşin 6	3,01f	4,51ef	5,33de	5,51de	6,29de	4,93b
8	4,66ef	7,48cd	9,52bc	9,82b	12,52a	8,80a
Ortalama	3,97d	5,44c	6,45c	6,87b	8,05a	

Ay: $p<0.01$; Doz: $p<0.01$; Ay x Doz: $p<0.01$. Aynı harfle gösterilen ortalamalar arasındaki fark Tukey testine göre $p<0.05$'te önemlidir.

Toprakların alınabilir Mn içerikleri açısından değerlendirildiğinde; Lindsay ve Norwell (1978) topraklarda yeterli düzeyde alınabilir Mn içeriğinin 1 $mgkg^{-1}$ olduğunu bildirirken, Mahashabde ve Sureshbhai (2012) ise 2 $mgkg^{-1}$ olduğunu bildirmiştir. Çalışma alanı toprakları Mn yeterlilik sınır değeri açısından değerlendirildiğinde her iki lokasyonda kontrol topraklarında bile alınabilir Mn içerikleri yukarıda iki kaynakta verilen sınır değerlerin üzerindedir. FAO (1990) tarafından önerilen alınabilir Mn yeterlilik düzeyi ise 14-50 $mgkg^{-1}$'dır.Verilen kaynaklarda alınabilir Mn yeterlilik değerleri ile ilgili kaynaklar arasında farlılıklar olduğu görülmektedir. Topraklar alınabilir Mn içerikleri açısından değerlendirildiğinde; topraklara elementel kükürt uygulaması alınabilir Mn içeriklerini artırmaktadır. Bu durum, kükürt uygulamasının alınamaz konumda olan bitki besin maddelerini alınabilir hale getirdiği şeklinde değerlendirilebilir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada; Kahramanmaraş Pazarcık-Narlı ve Afşin ilçesinden alınan topraklara elementel kükürt uygulamasının; toprak pH'sı, % kireç, alınabilir makro (Mg, K, Ca) ve mikro elementler (Zn, Cu, Mn) üzerine etkisi incelenmiştir. Yüksek kireçli ve alkalin topraklara elementel kükürt uygulaması ile her iki lokasyonda toprakların pH değeri istatistiksel olarak önemli düzeyde azalmıştır. Pazarcık-Narlı topraklarında kontrolde pH değeri 8.24'ten 300 $kgda^{-1}$ S uygulamasında 7.79'a düşmüştür. Afşin topraklarında ise kontrolde pH değeri 8.02'ten 300 $kgda^{-1}$ S uygulamasında 7.72'ye düşmüştür. Topraklara S uygulamasının, toprakların % kireç içeriğine etkisi istatistiksel olarak önemli bulunmamıştır. Ancak, S uygulama dozuna bağlı olarak azda olsa toprakların % kireç içeriğinde azalmalar gözlenmiştir. Yüksek pH ve kireç içeren topraklara uygulanan S, uygulama dozlara bağlı olarak alınabilir Ca, Mg, K, Cu, Zn ve Mn içeriklerini istatistiksel olarak önemli düzeyde artırmıştır. Elde edilen verilere göre yüksek kireçli ve alkalin topraklara elementel S uygulamasının toprakların iyileşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, tarla koşullarında yüksek kireçli ve alkalin topraklara iyileştirici-düzenleyici olarak 2-3 yılda bir 200-300 kg da^{-1} elementel S uygulaması önerilebilir.

KAYNAKLAR

Aka, M. A. (2008). Genç Satsuma Ağaçlarına Uygulanan Farklı Seviyedeki Kükürdün Verim ve Bazı Besin Elementlerinin Alınımı Üzerine Etkisi. EÜ Fen Bil. Ens. Toprak ABD (Doktora). Bornova-İzmir.

Alpaslan, M., Güneş, A., İnal, A. (1998). Deneme tekniği. Ankara Üni. Ziraat Fakültesi Yayın, (1501), 455.

Bouyoucous, G. A. (1951). Determination of Particle size in soils. Agronomy journal, 42(438), 44.

Chapman, S. J. (1989). Oxidation of micronized elemental sulphur in soil. Plant and soil, 116 (1), 69-76.

Chouliaras, N., Tsadilas, C. (1996). The influence of acidulation of a calcareous soil by elemental sulfur application on soil properties. Georgike-Ereuna-Nea-Seira. Cited from CAB Abstracts.

Erdal, I., Bozkurt, M. A., & Çimrin, K. M. (2000). Kireçli Bir Toprakta Yetiştirilen Mısır Bitkisinin (Zea mays L.) Gelişimi ve Fosfor Alımı Üzerine Hümik Asit ve Fosfor Uygulamalarının Etkisi. Turk J Agric For, 24, 663-668.

Eyüpoğlu,F. (1999). Türkiye Topraklarının Verimlilik Durumu. KHGM, Toprak ve Gübre Araştırma Ens. Yayınları. Genel Yayın No:220. Ankara.

Fatallah, A., Schwab, A. P. (1990). Plant-available iron and zinc in a calcareous soil as affected by additions of sulfur and micronutrient fertilizer. Journal of Fertilizer Issues, 7 (2), 35-40.

FAO, (1990). Micronutrient, Assessment at the Country Level: An International Study. FAO Soil Bulletin by Sillanpaa. Rome.

Gülser, F., Tüfenkçi, Ş., Erdal, İ. (2001). Farklı kükürt uygulama şekilleri ve fosfor gübrelemesinin mısır bitkisinin (zea mays l.) bakır, mangan ve demir içeriğine etkisi. Tarım Bilimleri Dergisi, 7(2), 75-77.

Güneri, M., Mısırlı, A., Yokaş, İ.(2010). İnterdonat Limon Çeşidinde Kükürt, Jips Ve Amonyum Sülfat Uygulamalarının Toprak Reaksiyonu, Vejetatif Gelişme Ve Meyve Özellikleri Üzerine Etkileri. Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 47(1), 1-9.

Hakerler, H., Yağmur, B., Özaktan, H., Yaşa, İ., Gürel, A., Kılınç, R., Güleç, İ. (2006). Ege Bölgesi Pamuk Tarımı Yapılan Topraklara Değişik Seviyelerde Uygulanan Elementel Kükürdün Pamuk Bitkisinin Verim ve Kalitesi Üzerine Etkisi. Tübitak TOGTAG-2919, Bornova-İzmir.

Helmke, P. A., Sparks, D. L. (1996). Lithium, sodium, potassium, rubidium, and cesium. Methods of Soil Analysis Part 3. Chemical Methods, 551-574.

Hızalan E., Ünal, H. (1965). Toprakta Kimyasal Analizler. Ankara Üniv. Ziraat Fak. Yayınları No; 273.

Hilal, M. H., Abdel- Fattah , A., Korkor , S. A. (1992). Effect of Fine and Granular Sulphur Application on Root Depth. And Yield of Lupinius in Sandy Soils. M. H. Hilal (Dü.), Prooceeding Middle East Sulphur Symposium 12-16 Feb. Cairo, Egypt, TSI, Washington, USA içinde, (s. 207-216).

Koca, Y. O., Erekul, O. (2015). Mısırda Kükürt Uygulamasının Vegetatif Ve Generatif Olum Sürelerine, Büyüme Derece Gün Değerleri İle Tane Mineral İçeriğine Etkisinin Belirlenmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 12 (1), 119-127.

Li, P., Caldwell, A. C. (1966). The Oxidation of Elemental Sulfur in Soil 1. Soil Science Society of America Journal, 30(3), 370-372.

Lindsay, W. L., Norvel, W. A. (1978). Development of a DTPA as a soil response investigation of Mn+ 2 complexation in natural and synthetic organics. Soil Science Society of America Journal, 46, 1137-43.

Mahashabde, J. P., & Sureshbhai, P. (2012). DTPA-extractable micronutrients and fertility status of soil in Shirpur Tahasil region. International Journal of ChemTech Research, 4(4), 1681-1685.

Orman, Ş., Kaplan, M. (2000). İki Farklı Kükürt Kaynağının Kireçli Toprakların pH'ı Üzerine Etkileri. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 13(2), 171-179.

Pınar, S. (1994). Alkali Reaksiyonlu Topraklarda Kükürt Uygulamalarının pH ve Bazı Bitki Besin Elementlerinin Alınımı Üzerine Etkileri, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (yüksek lisans tezi).

Richards, L. A. (1954). Diagnosis and improvement of saline and alkali soils (Vol. 78, No. 2, p. 154).

Tisdale, S.L. and Nelson, W.L., 1972, Fertility and Fertilizers, Macmillan Co., New York, USA.

Saltalı, K., & Korkmaz, K. (2015). Gidya organomineral toprak düzenleyicisi olarak değerlendirilebilir mi? 4. Uluslararası Katılımlı Toprak ve Su Kaynakları Kongresi Bildiri Özet Kitabı, s, 15, 01-04.

Topcuoğlu, B., Yalçın, S. R. (1997). Kireçli Toprağa Elementel Kükürt Uygulamasının Örtü Altında Yetiştirilen Domates Bitkisinin Verimi ile Bazı Kalite Özellikleri ve Bitki Besin Maddesi İçerikleri Üzerine Etkisi. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 10 (1), 196-210.

Ülgen, N., Yurtseven, N., (1988). Türkiye Gübre ve Gübreleme rehberi. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Toprak ve Gübre Araş. Ens. Müd. Yayınları. Genel Yayın No:151. Ankara

Yakupoğlu, G.; Saltalı, K.; Rodrigo-Comino, J.; Yakupoğlu, T.; Cerda, A. (2022). Manure Effect on Soil–Plant Interactions in Capia Pepper Crops under Semiarid Climate Conditions. *Sustainability*, *14*, 13695. https://doi.org/10.3390/su142013695

Yavuzaslan, S. A. (2010). Toprağa kükürt ve mikro besin elementi uygulamalarının bodur fasulye (Phaseolus vulgaris L.) genotipinin gelişimi ve mikro besin elementi alımına etkisi (DoktoraTezi), Selçuk Üni. Fen Bil.Ens.

Yener, H. (1997). Gediz Ovası Aluviyal Topraklarında Kükürt Uygulamasının Bitkilerde Gelişme, Besin Maddesi Alınımına ve Verime Etkisi. EÜ Fen Bil. Ens. (Doktora tezi, Bornova).

JEO-UZAMSAL TEKNİKLER KULLANILARAK ARAZİ KULLANIM/ARAZİ ÖRTÜSÜ DEĞİŞİMİNİN ZAMANSAL ANALİZİ: ANKARA İLİ ÖRNEĞİ

Dr. Cansu YURTERİ[1]
[1]İçişleri Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
jeoloji, hidrojeoloji, coğrafi bilgi sistemleri
cansu.yurteri@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4944-0168

Özet

Arazi Kullanım/Arazi Örtüsü (AK/AÖ) değişimleri doğal çevreyi ve ekosistemleri etkileyen oldukça önemli küresel süreçlerdir. Küresel ölçekte iklim değişikliği ve ekosistem kaybıyla mücadele için arazi kullanım değişimine yönelik dinamiklerin izlenmesi kritik önem taşımaktadır. Özellikle AK/AÖ değişimleri sürdürülebilir su ve arazi kaynakları yönetimi için oldukça önemlidir. Uzaktan Algılama (UA) yöntemleri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleri kullanılarak arazi örtüsünün farklı mekânsal ve zamansal ölçeklerde haritalanması sağlanabilmektedir. Bu bağlamda; çalışma alanı olarak yarı kurak iklim koşullarına sahip ve son yıllarda AÖ/AK'ında belirgin değişimler meydana gelen Ankara ili seçilmiştir. Sunulan çalışmada Avrupa Çevre Ajansı'nın CORINE (Çevresel Bilgilerin Koordinasyonu) arazi örtüsü verileri kullanarak Ankara ilinin 1990, 2000, 2006, 2012, 2018 yılları için AÖ/AK'ında meydana gelen değişimlerin belirlenmesi ve çevresel etkilerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda CORINE vektör verileri kullanılarak 1.seviye arazi sınıfları; yapay alanlar, tarım alanları, orman ve yarı doğal alanlar, sulak alanlar ve su kütleleri olmak üzere 5 temel sınıf altında tanımlanmış ve arazi sınıflarında gerçekleşen değişimler belirlenmiştir.

CORINE verileri kullanılarak yapılan analizlerden elde edilen bulgulara göre; Ankara ilinde 1990-2018 yılları arasında kesintili ve kesintisiz şehir alanlarında toplamda 100,6 km^2'lik (%167,24) bir artış olduğu belirlenmiştir. Özellikle 1990 yılında Ankara ili genelinde %2,17 oranında alana sahip olan yapay bölgelerin; 2018 yılında %3,50 oranına çıktığı ve 334,9 km^2 arttığı hesaplanmıştır. Özellikle kentsel büyüme ilin batı ve güneybatı kesimlerine doğru yoğunlaşmaktadır. İl genelinde yer alan yapay alanlardaki artışın diğer arazi sınıflarını etkilediği görülmektedir. 1990 yılında Ankara ili genelinde %59,1 oranında alana sahip olan tarımsal alanların; 2018 yılında %56,59 oranına düştüğü saptanmıştır. Bununla birlikte çalışma sahasında sulu tarım alanları (212), meralar (231), karışık tarım alanları (242), tarım alanları ile doğal bitki örtüsünün karışık olduğu araziler (243), seyrek bitki örtüsü ile kaplı alanlar (333) ve çıplak kayalık alanların (332) olduğu alt arazi sınıflarında belirgin ölçüde azalımların olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak Ankara ilinin arazi kullanımı/arazi örtüsünde meydana gelen değişimlerin bölgedeki ekosistem, hidrolojik denge, su kalitesi gibi süreçleri uzun dönemde etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda; il özelinde yer gözlem temelli izleme teknolojileri kullanılarak değerlendirmeler yapılmalı, havza ölçekli arazi planlamaları dikkate alınarak arazinin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Algılama, Coğrafi Bilgi Sistemleri, Arazi Kullanım/Arazi Örtüsü, Alansal Değişim, Ankara İli.

TEMPORAL ANALYSIS OF LAND USE/LAND COVER CHANGE USING GEOSPATIAL TECHNIQUES: A CASE OF ANKARA PROVINCE

Dr. Cansu YURTERİ[1]
[1]Ministry of Interior, Disaster and Emergency Management Presidency
geology, hydrogeology, geographic information systems
cansu.yurteri@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-4944-0168

Abstract

Land Use/Land Cover (LU/LC) changes are critical global processes that significantly impact the natural environment and ecosystems. Monitoring the dynamics of land use change is of critical importance for combating climate change and ecosystem loss on a global scale. LU/LC changes are particularly significant for the sustainable management of water and land resources. Mapping of land cover across different spatial and temporal scales can be achieved by utilizing Remote Sensing (RS) methods and Geographic Information Systems (GIS) techniques. In this regard; Ankara province was selected as the study area due to its semi-arid climatic conditions and the significant changes in LU/LC that have occurred in recent years. The objective of this study is to identify LU/LC changes in Ankara province for the years 1990, 2000, 2006, 2012, and 2018 using European Environment Agency's CORINE (Coordination of Environmental Information) land cover data and to evaluate their environmental impacts. In this context, Level 1 land classes were defined under five main categories using CORINE vector data: artificial surfaces, agricultural areas, forests and semi-natural areas, wetlands, and water bodies, and the changes occurring in land classes were determined.

According to the findings obtained from the analyses using CORINE data, it was determined that there was a total increase of 100,6 km^2 (167,24%) in continuous and discontinuous urban fabrics in Ankara province between 1990 and 2018. It was calculated that artificial surfaces, which accounted for 2,17% of the total area of Ankara province in 1990, increased to 3,50% by 2018, with a total growth of 334,9 km^2. It was determined that urban growth is particularly concentrated towards the western and southwestern parts of the province. It has been determined that the increase in artificial areas across the province has affected other land use classes. Agricultural areas, which accounted for 59,1% of the total area of Ankara Province in 1990, were found to have decreased to 56,59% in 2018. Furthermore, significant decreases were identified in sub-land classes within the study area, specifically in permanently irrigated land (212), pastures (231), complex cultivation patterns (242), land principally occupied by agriculture with significant areas of natural vegetation (243), sparsely vegetated areas (333), and bare rocks (332).

In conclusion, it is anticipated that the changes occurring in the land use/land cover of Ankara province may affect processes such as the ecosystem, hydrological balance, and water quality in the long term. In this regard, assessments should be conducted using Earth observation-based monitoring technologies, and the sustainability of the land should be ensured by taking basin scale land planning into accounts.

Keywords: Remote Sensing, Geographic Information Systems, Land Use / Land Cover, Spatial Change, Ankara Province.

SINIRLI ETIKETLI VERI KOŞULLARINDA SELF-SUPERVISED TEMSIL ÖĞRENIMI ILE GÖRÜNTÜ SINIFLANDIRMA

Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed TELÇEKEN[1] / Hakan SALTAN[2] / Cihat ŞENGÜN[3]
[1]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, muhammedtelceken@subu.edu.tr, 0000-0001-5223-2856
[2]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, hakansaltan@subu.edu.tr, 0000-0002-2247-3584
[3]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 24502405050@subu.edu.tr, 0009-0006-6788-8640

Özet

Derin öğrenme tabanlı görüntü işleme yöntemleri, yüksek performans elde edebilmek için genellikle büyük miktarda etiketli veriye ihtiyaç duymaktadır. Ancak medikal görüntüleme ve endüstriyel uygulamalarda, uzman bilgisi gerektiren etiketli verilerin elde edilmesi maliyetli ve zaman almaktadır. Bu çalışmada, sınırlı sayıda etiketli veriye sahip koşullarda model performansını artırmak amacıyla self-supervised öğrenme yaklaşımı incelenmektedir. Önerilen yöntemde, SimCLR tabanlı bir ön-eğitim aşaması kullanılarak etiketlenmemiş veriler üzerinden temsil öğrenimi gerçekleştirilmektedir. Ön-eğitim sonrasında model, CIFAR-10 ve MedMNIST veri setlerindeki etiketli verilerin %10'u, %25'i ve %100'ü ayrı ayrı kullanılarak fine-tuning edilmektedir. Ayrıca, aynı oranlardaki etiketli veriler kullanılarak ön-eğitim uygulanmadan doğrudan gerçekleştirilen tam denetimli eğitim sonuçları elde edilmekte ve bu sonuçlar, ön-eğitim sonrası fine-tuning sonuçları ile karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Bu deneysel yapı, sınırlı etiketli veri miktarının ve ön-eğitim sürecinin modelin öğrenme süreci ve sınıflandırma performansı üzerindeki etkisinin analiz edilmesini sağlamaktadır. Deneysel çalışmalarda elde edilen sonuçlar, %10 etiketli veri kullanımı durumunda önerilen yöntemin doğruluk ve F1-skoru bakımından ortalama sırasıyla %10,7 ve %10,8 oranında iyileşme sağladığını göstermektedir. MedMNIST veri seti içerisindeki PathMNIST alt kümesinde ise doğruluk farkı %16,7 seviyesine kadar ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Self-supervised öğrenme, Temsil öğrenimi, Görüntü sınıflandırma, SimCLR

IMAGE CLASSIFICATION WITH SELF-SUPERVISED REPRESENTATION LEARNING IN LIMITED LABEL DATA CONDITIONS

Dr., Assist. Prof., Muhammed TELÇEKEN[1] / Hakan SALTAN[2] / Cihat ŞENGÜN[3]

[1]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, muhammedtelceken@subu.edu.tr, 0000-0001-5223-2856

[2]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, hakansaltan@subu.edu.tr, 0000-0002-2247-3584

[3]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, 24502405050@subu.edu.tr, 0009-0006-6788-8640

Abstract

Deep learning-based image processing methods generally require large amounts of labeled data to achieve high performance. However, in medical imaging and industrial applications, obtaining labeled data, which requires expert knowledge, is costly and time-consuming. This study investigates a self-supervised learning approach to improve model performance under conditions with a limited amount of labeled data. In the proposed method, representation learning is performed on unlabeled data using a SimCLR-based pre-training phase. After pre-training, the model is fine-tuned using 10%, 25%, and 100% of the labeled data in the CIFAR-10 and MedMNIST datasets separately. Furthermore, fully supervised training results are obtained using the same percentages of labeled data without pre-training, and these results are compared with the fine-tuning results after pre-training. This experimental structure allows for the analysis of the effect of a limited amount of labeled data and the pre-training process on the model's learning process and classification performance. Experimental studies show that when using 10% labeled data, the proposed method provides an average improvement of 10.7% and 10.8% in accuracy and F1-score, respectively. In the PathMNIST subset within the MedMNIST dataset, the accuracy difference reaches up to 16.7%.

Keywords: Self-supervised learning, Representation learning, Image classification, SimCLR

ANALYSIS OF VISION TRANSFORMER-BASED TIME-FREQUENCY REPRESENTATIONS IN SPEECH EMOTION RECOGNITION

Dr., Assist. Prof., Muhammed TELÇEKEN[1] / Cihat ŞENGÜN[2] / Hakan SALTAN[3]
[1]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, muhammedtelceken@subu.edu.tr, 0000-0001-5223-2856
[2]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, 24502405050@subu.edu.tr, 0009-0006-6788-8640
[3]Sakarya University of Applied Sciences, Computer Engineering, hakansaltan@subu.edu.tr, 0000-0002-2247-3584

Abstract

In speech emotion recognition studies, time-frequency-based feature extraction methods used for representing the audio signal affect classification performance. In this study, the impact of representations obtained from different feature extraction approaches on the Vision Transformer (ViT)-based classification performance is examined. Feature maps based on Mel-Spectrogram, Mel-Frequency Cepstral Coefficients (MFCC), and Wavelet Transform are extracted from audio signals. These feature maps represent different types of information in the time-frequency domain and reveal various structures of the signal. Each feature representation is provided to the ViT model as a separate input structure, and their classification performances are evaluated. This setup allows for the direct analysis of performance differences arising from different feature extraction methods under the same model. Experimental studies were conducted on a dataset created by combining the RAVDESS (Ryerson Audio-Visual Database), CREMA-D, SAVEE, and TESS datasets. The results show that different feature representations lead to variations in classification accuracy and generalization performance. The findings reveal that the choice of feature representation used in ViT-based speech emotion recognition systems plays a significant role in model performance.

Keywords: Speech Emotion Recognition, Vision Transformer (ViT), MFCC, Mel-Spectrogram, Wavelet Transform

KONUŞMA DUYGU TANIMADA VISION TRANSFORMER TABANLI ZAMAN-FREKANS TEMSİLLERİNİN ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, Muhammed TELÇEKEN[1] / Cihat ŞENGÜN[2] / Hakan SALTAN[3]
[1]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, muhammedtelceken@subu.edu.tr, 0000-0001-5223-2856
[2]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 24502405050@subu.edu.tr, 0009-0006-6788-8640
[3]Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, hakansaltan@subu.edu.tr, 0000-0002-2247-3584

Özet

Konuşma duygu tanıma çalışmalarında, ses sinyalinin temsili için kullanılan zaman-frekans tabanlı özellik çıkarım yöntemleri, sınıflandırma performansını etkilemektedir. Bu çalışmada, farklı özellik çıkarım yaklaşımlarından elde edilen temsillerin Vision Transformer (ViT) tabanlı sınıflandırma performansı üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu çalışmada, ses sinyallerinden Mel-Spektrogram, Mel-Frekans Kepstral Katsayıları (MFCC) ve Wavelet Transform tabanlı özellik haritaları çıkarılmaktadır. Bu özellik haritaları, zaman-frekans alanında farklı bilgi türlerini temsil etmekte ve sinyalin farklı yapısını ortaya koymaktadır. Her bir özellik temsili, ayrı bir giriş yapısı olarak ViT modeline verilmekte ve sınıflandırma performansları değerlendirilmektedir. Bu yapı, farklı özellik çıkarım yöntemlerinin aynı model altında ortaya koyduğu performans farklarının doğrudan analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Deneysel çalışmalar, RAVDESS (Ryerson Audio-Visual Database), CREMA-D, SAVEE ve TESS veri setlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan veri kümesi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, farklı özellik temsillerinin sınıflandırma doğruluğu ve genelleme performansı üzerinde farklılıklar oluşturduğunu göstermektedir. Bulgular, ViT tabanlı konuşma duygu tanıma sistemlerinde kullanılan özellik temsilinin model performansı üzerinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konuşma Duygu Tanıma, Vision Transformer(ViT), MFCC, Mel-Spektrogram, Wavelet Transform

INTRODUCTION

Speech constitutes the most fundamental and natural form of human communication. Speech signals, carrying a rich information load including not only verbal content but also emotional state, intention, and context, form the basic input for emotion recognition research. Speech Emotion Recognition (SER) is a critical research area that aims to automatically determine a speaker's emotional state from speech signals and lies at the intersection of affective computing and speech signal processing. SER, which is important in many fields such as health, education, customer service, human-computer interaction, and security, is experiencing rapid development with the widespread adoption of deep learning methods (de Lope and Graña, 2023; Latif et al., 2021).

One of the fundamental steps in the SER process is converting raw speech signals into numerical representations that machine learning models can process. Time-frequency based feature extraction methods used for this conversion differ significantly in terms of the signal's capacity to preserve emotional information, compatibility with model architecture, and computational cost. Mel Frequency Cepstral Coefficients (MFCC), Mel Spectrogram, and Wavelet Transform are among the most commonly used feature extraction methods in the SER literature; however, systematic studies that comparatively evaluate these methods under the same model architecture remain quite limited (Korkmaz, 2026; Zielonka et al., 2022).

Early studies in the SER field were mainly based on statistical and traditional machine learning methods such as Hidden Markov Models (HMM) and Support Vector Machines (SVM). In terms of feature extraction, MFCC was adopted as the basic feature extraction method of the time due to its compatibility with the human auditory system and its robustness against noise (Abdul and Al-Talabani, 2022). With the widespread adoption of deep learning, Convolutional Neural Networks (CNN) have become widely used in the SER field by converting audio signals into two-dimensional spectrogram images (Hasan et al., 2025). Long Short-Term Memory (LSTM) networks have frequently been preferred in modeling temporal dependencies (Chowdhury et al., 2025).

Vision Transformer (ViT) is an architecture initially designed for image classification that divides the input image into equally sized patches, treats each patch as a token, and captures global dependencies through a self-attention mechanism (Dosovitskiy et al., 2021). The adaptation of ViT to the field of audio signal processing has accelerated, especially with the use of 2D visual representations such as Mel-Spectrogram as model input. Accuracy rates of up to 98% have been achieved on TESS and EmoDB datasets using Mel-Spectrogram with a lightweight ViT model (Akinpelu et al., 2024). In a study where the combination of frame-based ViT and parallel CNN was tested on RAVDESS, an accuracy of 79.2% was reported (Hashemi and Asgari, 2023). In the study where ViT and BEiT models were personalized in the context of human-robot interaction, the best result of the period was obtained with 97.49% accuracy in RAVDESS (Mishra et al., 2025).

However, the vast majority of existing ViT-based SER studies use only a single feature representation (usually Mel-Spectrogram or MFCC) and do not systematically address the comparative performance of different representations under the same model. Studies on the use of Wavelet Transform together with ViT are almost nonexistent in the literature.

The main contribution of this study is to present a systematic feature representation comparison for ViT-based SER systems. Three different time-frequency representations (Mel-Spectrogram, MFCC, and Wavelet Transform) were evaluated under the same ViT architecture and the same hyperparameter set, and the performance differences between methods were directly measured. This study offers a unique contribution, particularly in the following aspects:

(i) the first direct comparison of Mel-Spectrogram, MFCC, and Wavelet Transform representations under the same ViT model,

(ii) the analytical demonstration of why Wavelet Transform is incompatible with ViT's patch-based attention mechanism,

(iii) the creation of a generalizable evaluation environment by combining multiple datasets (RAVDESS, CREMA-D, SAVEE, TESS).

The main objective of this study is to answer the following research question: Which of the Mel-Spectrogram, MFCC, and Wavelet Transform representations provides higher classification accuracy and generalization performance under the same Vision Transformer architecture? The answer to this question aims to provide an evidence-based foundation for feature selection decisions in the design of ViT-based SER systems.

1. RELATED WORK

The SER literature is structured around two main axes: feature extraction methods and deep learning architectures. In this section, existing studies are examined within the context of these two axes.

1.1 Feature Extraction Methods

The theoretical foundations and application examples of MFCC have been systematically examined; it has been shown that the cepstral structure of MFCC, compatible with the human auditory system, offers a strong representation capacity for emotional patterns (Abdul and Al-Talabani, 2022). In a study where the sound was decomposed into four frequency subbands using Discrete Wavelet Transform (DWT), MFCC and entropy-based features were extracted from each band; it was shown that the 1–2 kHz band is the most informative range for emotional patterns (Pattnaik and Vemuri, 2025). In a study comparing Mel-Spectrogram and Spectrogram representations with CNN architecture on five different datasets, it was reported that Mel-Spectrogram generally provided higher accuracy, but spectrogram could be superior under certain conditions (Zielonka et al., 2022).

In a study comparing spectrogram and MFCC representations with SVM, KNN, and Random Forest classifiers, it was reported that TFD features reached 90% accuracy (Donatus et al., 2024). The interaction of MFCC and Mel-Spectrogram features with different classifiers was examined with the support of visualization tools (Muthuvel et al., 2023).

1.2 Deep Learning and Hybrid Architectures

An end-to-end approach was proposed by feeding raw waveforms directly into deep networks without applying any feature extraction; it was shown that using raw audio with CNN provided an average of 90% accuracy on six datasets (Kilimci et al., 2025). Combining MFCC, ZCR, and RMS features with a hybrid ConvLSTM architecture resulted in 98.23% accuracy on the combination of four datasets (Hasan et al., 2025). It has been reported that the lightweight deep neural network ensemble model using hand-built features can outperform spectrogram-based methods; achieving accuracy values of 97.57%, 98.43%, 100%, 98.66%, and 98.60% on the RAVDESS, SAVEE, TESS, CREMA-D, and EmoDB datasets, respectively (Chowdhury et al., 2025).

Integrating MFCC, Mel-Spectrogram, and Chroma features into 1D-CNN with a fusion strategy resulted in 94% accuracy in MELD and 91.9% accuracy in RAVDESS (Waleed and Shaker, 2025). In safety-focused negative emotion recognition, DNN, Transformer, Conformer, and CNN-LSTM architectures were evaluated with 40-factor MFCC; DNN was shown to achieve the highest accuracy with 98.26% (Ngoc et al., 2025).

1.3 Vision Transformer-Based SER Studies

In recent years, the adaptation of ViT to the field of voice processing has become increasingly common. Using a lightweight ViT model with Mel-Spectrogram input, 91–98% accuracy was obtained on TESS and EmoDB (Akinpelu et al., 2024). In a study where the combination of frame-based ViT and parallel CNN on MFCC was

tested in RAVDESS, it was shown that combining global and local features exceeded standard ViT with 79.2% UA (Hashemi and Asgari, 2023). With the CoordViT method, which adds pixel coordinate information to ViT, an accuracy of 82.96% was achieved in CREMA-D, and it was reported that the training loss of coordinate information was reduced threefold (Kim and Lee, 2023).

In the dual-path MaxMViT-MLP approach, which combines the CQT spectrogram MaxViT with Mel-STFT and MViTv2, an accuracy of 95.28% was achieved in EmoDB, 89.12% in RAVDESS, and 68.39% in IEMOCAP (Ong et al., 2024). In the study where ViT and BEiT models were personalized in the context of human-robot interaction, an accuracy of 97.49% was achieved in RAVDESS with vanilla-ViT with Mel-Spectrogram input (Mishra et al., 2025). It has been shown that a hybrid architecture combining Spiking Neural Networks with ViT provides a noise-tolerant and energy-efficient SER system (Shahin et al., 2025).

1.4 Evaluation

When the studies summarized above are examined, it is seen that the current ViT-based SER literature has three main gaps:

(i) The vast majority of studies use a single feature representation and inter-method performance differences are not measured in a controlled environment;
(ii) The number of studies that experiment with the combination of Wavelet Transform with ViT is extremely small;
(iii) Studies that combine multiple datasets for generalizability evaluation are in the minority. This study aims to close these gaps in a targeted manner and to provide an evidence-based guide to feature selection in ViT-based SER systems.

2. MATERIALS AND METHODS

The experimental process followed in this study consists of three main stages: data preparation, feature extraction, and model training-evaluation. The controlled comparison design ensures that only the feature extraction stage is kept as a variable; The model architecture necessitates that hyperparameters and training data remain constant.

2.1 Data Set

Experimental studies were conducted on a comprehensive dataset created by combining four separate speech emotion datasets. The main reason for combining multiple datasets is to increase the generalization capacity of the model by reducing the demographic and linguistic bias carried by a single source. The combined datasets are given in Table 1.

Data set	Number of recordings	Speaker	Features
RAVDESS	7.356	24 actors (mixed gender)	Professional actors, high emotional intensity
CREMA-D	7.442	91 speakers	High demographic diversity, ranging in age and ethnic background
SAVEE	480	4 male speakers	British English, male speakers
TESS	2.800	2 female speakers	High-quality female recordings, University of Toronto

Table 1. Datasets used in the study.

The combined dataset encompasses 7 emotion classes: anger, disgust, fear, happy, neutral, sad, and surprise. The dataset was stratified to 80% training and 20% testing, thus maintaining the proportion of each class in each segment.

2.2 Feature Representation Methods

Each audio recording was subjected to three different feature representation methods, and each representation was used as an input image for an independent ViT model.

2.2.1 Mel-Spectrogram

The Mel-Spectrogram is a method that visualizes the change in the frequency content of an audio signal over time on the Mel scale, which is compatible with the logarithmic frequency perception of the human auditory system. The power spectrum obtained after applying the Short-Time Fourier Transform (STFT) is passed through a bank of 128 Mel filters and scaled logarithmically. The resulting 2D heatmap exhibits natural compatibility with ViT's patch-based attention mechanism. This structure richly encodes patterns in both temporal and frequency domains (Abdul and Al-Talabani, 2022; Bhangale and Kothandaraman, 2023).

2.2.2 Mel-Frequency Cepstral Coefficients (MFCC)

This process encodes the vocal channel characteristics of the speaker in a compact and noise-resistant vector format. It also eliminates the dependence between highly correlated neighboring coefficients. In this study, 40 MFCC coefficients were extracted and converted into a 3-channel image format by adding delta and delta-delta coefficients. The cepstral decorrelation step of MFCC also carries the risk of losing flat spectral energy information, which is critical in the recognition of neutral emotion (Abdul and Al-Talabani, 2022).

2.2.3 Wavelet Transform

Wavelet Transform is a multi-resolution analysis method that decomposes the signal into different frequency bands and resolutions. Unlike STFT, which uses fixed-frequency windows, Wavelet dynamically adjusts time-frequency resolution by using a narrow time window at high frequencies and a wide time window at low frequencies. In this study, Continuous Wavelet Transform (CWT) was applied, and the resulting scalogram was fed to ViT as a 2D image. However, the inherently sparse and noisy nature of raw Wavelet feature maps can create incompatibility with ViT's patch processing mechanism (Pattnaik and Vemuri, 2025).

2.3 Vision Transformer (ViT)

Vision Transformer (ViT) is a model proposed by Dosovitskiy et al. (2021) that adopts the Transformer architecture for image processing. ViT divides the input image into equally sized patches (16×16 pixels); it transforms each patch into an embedding vector with a linear projection layer. The patch sequence entering the Transformer encoder, along with positional embedding, learns global dependencies through a multi-head self-attention mechanism. Classification output is obtained by passing the [CLS] token through the MLP header. The main advantage of ViT is its ability to capture global dependencies. However, its weakness compared to CNN in terms of locality inductive bias can create difficulties, especially in small datasets (Dosovitskiy et al., 2021; Hashemi and Asgari, 2023).

2.4 Training Details

The training hyperparameters were kept exactly the same for the three experimental conditions (Mel-Spectrogram, MFCC, Wavelet Transform). This design decision guarantees that the observed performance differences are only due to the feature representation method. The hyperparameters related to model training are given in Table 2.

Hyperparameter	Value
Model Architecture	Vision Transformer (ViT)
Optimizer	AdamW
Learning Rate	2e-5
Number of Epochs	10
Batch Size	16
Number of Classes	7

Table 2. Model training hyperparameters.

3. PROPOSED METHOD

In this study, only the feature extraction phase was kept variable; the model architecture, optimizer, number of epochs, batch size, and dataset were kept constant. This approach guarantees that the observed performance differences are directly due to the feature representation method. In this approach, only the feature extraction phase is changed; all other components (model architecture, optimizer, number of epochs, batch size, dataset) remain constant.

Experimental Pipeline:

Raw audio signals were first normalized and resampled to 22,050 Hz. Then, three parallel feature extraction paths were applied: Mel-Spectrogram, MFCC, and Wavelet Transform; each resulting feature map was rescaled to 224×224 pixels and adapted to the ViT input format. For each representation, the ViT model was independently trained and evaluated with Accuracy, F1-Weighted, F1-Macro, and AUC-ROC metrics.

This design allows each feature representation to be evaluated both independently and comparatively, guaranteeing that any performance differences are solely due to feature selection.

4. EXPERIMENTAL RESULTS

The classification performance of the three feature representation methods on a combination of RAVDESS, CREMA-D, SAVEE, and TESS datasets was evaluated using four different metrics: Accuracy, F1-Weighted, F1-Macro, and AUC-ROC values are given in Table 3.

Feature Representation	Accuracy (%)	F1-weighted	F1-Macro	AUC-ROC
Mel-Spectrogram	**55.90**	**0.5523**	**0.5737**	**0.8515**
MFCC	53.71	0.5394	0.5676	0.8140
Wavelet Transform	31.00	0.2283	0.1952	0.6566

Table 3. Performance comparison of feature representation methods.

4.1 Mel-Spectrogram Results

The Mel-Spectrogram demonstrated the highest performance across all metrics. With an overall accuracy of 55.90%, F1-Weighted of 0.5523, F1-Macro of 0.5737, and AUC-ROC of 0.8515, it was the most successful method. Confusion matrix analysis shows that the method is particularly strong in Angry (F1: 0.794) and Surprise (F1: 0.762) emotions; and in the recall value of the neutral emotion, it achieved the best result among the three methods with 79.4%. This success of the Mel-Spectrogram can be attributed to the natural compatibility of its 2D visual structure with ViT's patch-based attention mechanism. Acoustically similar Fear and Disgust (F1: ~0.40) emotions are where the method is weak.

4.2 MFCC Results

MFCC achieved 53.71% accuracy, 0.5394 F1-Weighted, and 0.8140 AUC-ROC, falling slightly behind Mel-Spectrogram. The method even surpasses Mel-Spectrogram in Surprise (F1: 0.818) and Anger (Recall: 0.800) emotions. However, the most critical weakness is in the recall rate for Neutral emotion: for MFCC, this value drops to only 50.0% (Mel: 79.4%). This finding suggests that the cepstral decorrelation step erodes the characteristic flat-energy spectral profile of Neutral speech.

4.3 Wavelet Transform Results

Wavelet Transform lagged significantly behind the other two methods. The method exhibiting the lowest performance was the one with 31.00% accuracy, 0.2283 F1-Weighted, and 0.6566 AUC-ROC values. The confusion matrix reveals that the model failed to recognize Fear, Neutral, and Surprise emotions at all (F1 = 0.00) and classified the vast majority as Anger or Sadness. This "Anger bias" indicates that the raw Wavelet scalogram images produced patterns that were not discriminatory for most emotions, and that ViT's attention mechanism could not extract meaningful information from these sparse structures. The result provides strong evidence that raw Wavelet feature maps require additional preprocessing steps such as pre-normalization or multi-scale stacking.

5. DISCUSSION

5.1 Literature Comparison

The findings of this study show a consistent picture when compared with various studies in the literature. The superiority of Mel-Spectrogram has been similarly observed in CNN-based experiments (Zielonka et al., 2022). The compatibility of ViT with this input type was confirmed by achieving 97.49% accuracy in RAVDESS with vanilla-ViT input using Mel-Spectrogram (Mishra et al., 2025). This result supports the potential of Mel-Spectrogram in more comprehensive training conditions.

Study	Model	Dataset	Accuracy
This study (Mel-Spec.)	ViT	RAVDESS+CREMA-D+SAVEE+TESS	55.90%
This study (MFCC)	ViT	RAVDESS+CREMA-D+SAVEE+TESS	53.71
This study (Wavelet)	ViT	RAVDESS+CREMA-D+SAVEE+TESS	31.00
Mishra et al. (2025)	ViT (fine-tune)	RAVDESS	97.49% (SOTA)
Hashemi and Asgari (2023)	ViT + CNN	RAVDESS	79.2% (UA)
Akinpelu et al. (2024)	Light ViT	TESS, EmoDB	91–98%
Ong et al. – MaxMViT (2024)	MaxViT+MViTv2	EmoDB, RAVDESS, IEMOCAP	95.28% / 89.12% / 68.39%
Kim and Lee – CoordViT (2023)	CoordViT	CREMA-D	82.96

Table 4. Literature comparison.

As seen in Table 4, the accuracy of the Mel-Spectrogram in this study (55.90%) lags behind studies using higher epochs and large-scale pre-training. This difference is expected: while Mishra et al. (2025) performed extensive fine-tuning on the ImageNet pre-trained ViT model, this study adopted a from-scratch training strategy. On the other hand, the main contribution of this study is the systematic measurement of the relative performance difference between the three feature methods, rather than the absolute accuracy value.

5.2 Key Findings and Interpretations

(1) The superiority of the Mel-Spectrogram can be explained by structural fit: The 2D time-frequency structure of the Mel-Spectrogram is naturally in fit with ViT's patch-based attention mechanism. Since the patch boundaries correspond to both temporal and frequency periods, the model can learn emotional patterns simultaneously in multiple time-frequency domains.

(2) The neutral deficit of the MFCC has an interpretable mechanism: The cepstral decorrelation step compresses the frequency band energies into a compact vector. Neutral speech is characterized by being flat and having low variance, unlike high arousal emotions. When this flat spectral profile is eroded during the decorrelation process, the model confuses the neutral class with high-energy emotions.

(3) The failure of the Wavelet Transform may be due to a lack of pre-processing: Raw CWT scalogrome images are visually similar and low-contrast for most emotions. ViT patches cannot extract sufficiently distinctive information from these similar structures, and the model tends towards the dominant emotion classes (Anger, Sadness). Pre-processing the wavelet features with normalization or multi-scale stacking may mitigate this problem.

(4) Feature representation can change performance by almost 2 times: The 24.9-point difference in accuracy between Mel-Spectrogram (55.90%) and Wavelet Transform (31.00%) numerically demonstrates how decisive feature selection is in ViT-based SER systems.

6. CONCLUSION

In this study, the interaction of the Vision Transformer (ViT) architecture with different feature representations in the Speech Emotion Recognition (SER) field was systematically investigated. Experiments conducted on a comprehensive dataset consisting of a combination of RAVDESS, CREMA-D, SAVEE, and TESS datasets compared three feature methods (Mel-Spectrogram, MFCC, and Wavelet Transform) under the same model hyperparameters. The findings clearly reveal three main results:

(i) Mel-Spectrogram exhibited the highest performance in all metrics and was found to be the most compatible representation with ViT's patch-based attention mechanism;

(ii) While MFCC produced competitive results, it exhibited a significant weakness in the recognition of neutral emotion;

(iii) Raw Wavelet feature maps severely reduced the classification performance of ViT, demonstrating the necessity of additional preprocessing steps for this method.

The study supported the evidence that feature selection is a critical design decision in ViT-based SER systems; it observed that Fear and Disgust remained the most difficult emotions to recognize across all methods. This finding offers a significant research direction for future studies in overcoming the acoustic similarity problem.

What Can Be Done in the Future

The findings from this study point to several promising research directions in the SER field. First, fusion approaches where Mel-Spectrogram and MFCC representations are combined and fed into ViT can achieve higher performance by combining the complementary strengths of both methods. Second, improved normalization techniques for Wavelet feature maps (e.g., global-local contrast normalization) or multi-scale stacking strategies can reduce the incompatibility of this method with ViT. Thirdly, task-specific fine-tuning of the pre-trained ViT model on ImageNet can significantly improve performance, especially under limited data conditions. Finally,

region-focused attention methods, where the attention mechanism is directed to emotional feature regions, offer a worthwhile avenue for future research in the differentiation of acoustically similar emotions (Fear–Disgust).

REFERENCES

Abdul, Z. K., & Al-Talabani, A. K. (2022). Mel frequency cepstral coefficient and its applications: A review. IEEE Access, 10, 122136–122158.

Akinpelu, S., Viriri, S., & Adegun, A. (2024). An enhanced speech emotion recognition using vision transformer. Scientific Reports, 14(1), 13126.

Bhangale, K., & Kothandaraman, M. (2023). Speech emotion recognition based on multiple acoustic features and deep CNN. Electronics, 12(4), 839.

Chowdhury, J. H., Ramanna, S., & Kotecha, K. (2025). Speech emotion recognition with light weight deep neural ensemble model using hand crafted features. Scientific Reports, 15, 11824.

de Lope, J., & Graña, M. (2023). An ongoing review of speech emotion recognition. Neurocomputing, 528, 1–11.

Donatus, R. E., Pal, B. L., Donatus, I. H., Pal, J., & Eze, C. (2024). Comparative analysis of spectrogram and MFCC representations for speech emotion recognition using machine learning. Asian Journal of Computer Science and Technology, 13(2), 41–47.

Dosovitskiy, A., Beyer, L., Kolesnikov, A., Weissenborn, D., Zhai, X., Unterthiner, T., … Houlsby, N. (2021). An image is worth 16x16 words: Transformers for image recognition at scale. Proceedings of ICLR 2021.

Hashemi, S., & Asgari, M. (2023). Vision transformer and parallel convolutional neural network for speech emotion recognition. Proceedings of the 31st International Conference on Electrical Engineering (ICEE 2023) (ss. 888–892). IEEE.

Hasan, M., Islam, M., Hassan, M. M., Alom, Z., & Hoque, M. (2025). Enhanced speech emotion recognition using hybrid ConvLSTM model. Proceedings of QPAIN 2025. IEEE.

Kilimci, Z. H., Bayraktar, Ü., & Küçükmanisa, A. (2025). Evaluating raw waveforms with deep learning frameworks for speech emotion recognition. Multimedia Tools and Applications, 84(36), 45119–45149.

Kim, J. Y., & Lee, S. H. (2023). CoordViT: A novel method of improve vision transformer-based speech emotion recognition using coordinate information concatenate. Proceedings of ICEIC 2023. IEEE.

Korkmaz, Y. (2026). Speech emotion recognition using transfer learning: A comparative study. Wiley Interdisciplinary Reviews: Data Mining and Knowledge Discovery, 16(1). https://doi.org/10.1002/widm.70073

Latif, S., Rana, R., Khalifa, S., Haw, R., Epps, J., & Schuller, B. W. (2021). Survey of deep representation learning for speech emotion recognition. IEEE Transactions on Affective Computing, 14(2), 1634–1654.

Mishra, R., Frye, A., Rayguru, M. M., Bera, A., & Bekris, K. (2025). Personalized speech emotion recognition in human-robot interaction using vision transformers. IEEE Robotics and Automation Letters, 10(5), 4890–4897.

Muthuvel, P., Jaswanth, T., Firoz, S., Vignesh, S., & Manikandan, M. (2023). Emotion recognition in speech signals using MFCC and Mel-Spectrogram analysis. Proceedings of ICNWC 2023. IEEE.

Ngoc, T. H., My, T. G., Duy, T. N. H., & Nguyen, T. (2025). Evaluating deep learning models for negative speech emotion recognition in security systems. Proceedings of RIVF 2025 (ss. 763–768). IEEE.

Ong, K. L., Lee, C. P., Lim, H. S., & Alqahtani, A. (2023). SCQT-MaxViT: Speech emotion recognition with constant-Q transform and multi-axis vision transformer. IEEE Access, 11, 63081–63091.

Ong, K. L., Lee, C. P., Lim, H. S., & Alqahtani, A. (2024). MaxMViT-MLP: Multiaxis and multiscale vision transformers fusion network for speech emotion recognition. IEEE Access, 12, 18237–18250.

Pattnaik, D. P., & Vemuri, B. S. S. I. D. (2025). Sub-band based analysis for speech emotion classification. Applied Acoustics, 239, 110821.

Shahin, I., Alsabek, M. B., & Ahmed, A. (2025). Exploring spiking-vision transformer fusion for speech emotion recognition. Proceedings of ASET 2025 (ss. 1–6). IEEE.

Waleed, G. T., & Shaker, S. H. (2025). Speech emotion recognition on MELD and RAVDESS datasets using CNN. Information, 16(7), 518.

Zielonka, M., Piastowski, A., Czyżewski, A., Nadachowski, P., Operlejn, M., & Kaczor, K. (2022). Recognition of emotions in speech using convolutional neural networks on different datasets. Electronics, 11(22). https://doi.org/10.3390/electronics11223831

OTOMATİK EKG ATIM SINIFLANDIRMASI İÇİN DERİN HİBRİT CNN-RNN YAKLAŞIMI

Dr. Öğr. Üyesi, Ali Osman SELVİ[1]/ Zakarıyya ZAKARIYYALI[2]
[1]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri, aliosman.selvi@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9532-0984
[2]Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği, zakariyyazakariyyali@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-6211-2032

Özet

Kardiyak aritmilerin erken ve doğru biçimde sınıflandırılması, klinik karar desteği ve mortaliteyi azaltmaya yönelik müdahaleler açısından önem arz etmektedir. Elektrokardiyografi (EKG) sinyallerinin manuel olarak değerlendirilmesi zaman alıcı ve uzmanlık gerektiren bir süreç olduğundan, otomatik sınıflandırma sistemlerine olan gereksinim giderek artmaktadır. Bu çalışmada, EKG aritmi sınıflandırması için Evrişimsel Sinir Ağları (CNN) ile Tekrarlayan Sinir Ağlarını (RNN/LSTM) birleştiren hibrit bir derin öğrenme modeli önerilmiştir. Modelin geliştirilmesinde MIT-BIH Arrhythmia Database kullanılmıştır. Normal atımlar ile klinik açıdan anlamlı N – Normal Sinüs Ritmi, V – Erken Ventiküler Kasılma, S – Supreventiküler erken atım, F – Ventiküler atım ile normal atım, Q – Sınıflandırılamayan atımlar sınıfları üzerinde çalışılmıştır. Veri kümesindeki sınıf dengesizliğini azaltmak amacıyla veri artırma teknikleri, SMOTE yöntemi ve one-hot encoding birlikte uygulanmıştır. CNN katmanları ile EKG sinyallerinden ayırt edici öznitelikler otomatik olarak çıkarılmıştır. LSTM katmanları ile de zamansal bağımlılıklar modellenmiştir. Böylece hem morfolojik hem de zamansal bilgi aynı mimari içinde değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen deneysel çalışma sonuçlarında önerilen hibrit CNN-RNN modelinin yüksek sınıflandırma başarımı sağladığını göstermiştir. Model, eğitim aşamasında %99.50, test aşamasında %99.20 ve genel sınıflandırmada ise %99.59 doğruluk başarımı elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre önerilen hibrit yaklaşım EKG tabanlı aritmi tespitinde etkili, güvenilir ve yüksek doğruluklu bir yöntem olduğu görülmektedir. Önerilen bu sistemin hastane otomasyonlarındaki karar destek sistemlerinde kullanmaya yönelik bir ön çalışma niteliğinde olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Derin Öğrenme, EKG, CNN-RNN, Atım Sınıflandırma

A DEEP HYBRID CNN-RNN APPROACH FOR AUTOMATED ECG BEAT CLASSIFICATION

Asst. Prof. Dr. Ali Osman SELVİ[1] / Zakariyya ZAKARIYYALI[2]
[1]Bilecik Şeyh Edebali University, Vocational School, Computer Technologies, aliosman.selvi@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9532-0984
[2]Bilecik Şeyh Edebali University, Graduate School of Education, Department of Electronics and Computer Engineering, zakariyyazakariyyali@gmail.com, ORCID ID: 0009-0003-6211-2032

Abstract

The early and accurate classification of cardiac arrhythmias is crucial for clinical decision support and interventions aimed at reducing mortality. Since the manual evaluation of electrocardiography (ECG) signals is a time-consuming and specialized process, the need for automated classification systems is growing. In this study, a hybrid deep learning model combining Convolutional Neural Networks (CNNs) with Recurrent Neural Networks (RNN/LSTM) is proposed for ECG arrhythmia classification. The MIT-BIH Arrhythmia Database was used to develop the model. The study focused on the following classes: Normal beats, clinically significant N – Normal Sinus Rhythm, V – Premature Ventricular Contraction, S – Supraventricular Premature Beat, F – Ventricular Beat with Normal Beat, and Q – Unclassifiable Beats. To reduce class imbalance in the dataset, data augmentation techniques, the SMOTE method, and one-hot encoding were applied together. Distinctive features were automatically extracted from ECG signals using CNN layers. Temporal dependencies were also modeled using LSTM layers. Thus, both morphological and temporal information were evaluated within the same architecture. The results of the experimental study demonstrated that the proposed hybrid CNN-RNN model achieved high classification performance. The model achieved an accuracy of 99.50% during the training phase, 99.20% during the testing phase, and 99.59% in overall classification. Based on these results, the proposed hybrid approach is seen as an effective, reliable, and highly accurate method for ECG-based arrhythmia detection. It has been assessed that this proposed system serves as a preliminary study for potential use in decision support systems within hospital automation.

Keywords: Deep Learning, ECG, CNN-RNN, Beat Classification

NACA 2412 KANAT PROFİLİ ÜZERİNDE DÖNEN SİLİNDİRİN AERODİNAMİK PERFORMANSA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

İbrahim BULUT 1/Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet ŞUMNU 2
1 İskenderun Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Mühendisliği, Aerodinamik, ibrahim.bulut.hubf22@iste.edu.tr, Orcid: 0009-0003-5295-9598
2 İskenderun Teknik Üniversitesi, Havacılık ve Uzay Mühendisliği, Aerodinamik, ahmet.sumnu@iste.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1514-6048

Özet

Bu çalışmada, NACA 2412 kanat profili üzerine entegre edilen dönen silindirin aerodinamik performansa etkisi üç farklı Reynolds sayısında ($Re = 1.65\times10^5$, 4.12×10^5 ve 8.25×10^5) ve üç farklı hücum açısında (10°, 15° ve 20°) incelenmiştir. Her akış koşulu için silindir dört farklı açısal hızda (0, 1000, 2000 ve 3000 dev/dak) çalıştırılarak toplam 36 sayısal çözüm elde edilmiştir. Çözümlerden kaldırma katsayısı (CL), sürükleme katsayısı (CD) ve kaldırma–sürükleme oranının (CL/CD) silindir devrine ve Reynolds sayısına bağlı değişimi değerlendirilmiştir. Çözümler Hesaplamalı Akışkanlar Dinamiği (HAD) yöntemi kullanılarak ANSYS Fluent'te gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, 10° ve 15° hücum açılarında döner silindirin CL ve CL/CD üzerinde anlamlı bir iyileşme sağlamadığını, bazı durumlarda açısal hızın sıfır olduğu duruma göre küçük kayıplar oluştuğunu göstermektedir. Buna karşın 20° hücum açısında, özellikle yüksek açısal hızlarda akış ayrılmasının gecikmesiyle CL/CD oranında belirgin bir artış elde edilmiştir. Bu bulgular, döner silindirin düşük ve orta hücum açılarında sınırlı etkiye sahip olduğunu, ancak ayrılmanın yoğunlaştığı yüksek hücum açılarında aerodinamik performansı anlamlı seviyede artırabildiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döner silindir, akış kontrolü, aerodinamik performans.

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF A ROTATING CYLINDER ON THE AERODYNAMIC PERFORMANCE OF A NACA 2412 AIRFOIL

İbrahim BULUT 1/ Asst. Prof Dr., Ahmet ŞUMNU 2
1 İskenderun Technical University, Department of Aerospace Engineering, Aerodynamics
ibrahim.bulut.hubf22@iste.edu.tr, Orcid: 0009-0003-5295-9598
2 İskenderun Technical University, Department of Aerospace Engineering, Aerodynamics,
ahmet.sumnu@iste.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1514-6048

Abstract

This study investigates the effect of a rotating cylinder integrated onto a NACA 2412 airfoil on aerodynamic performance at three different Reynolds numbers (Re = 1.65×10^5, 4.12×10^5, and 8.25×10^5) and three angles of attack (10°, 15°, and 20°). For each flow condition, the cylinder was operated at four different rotational speeds (0, 1000, 2000, and 3000 rpm), resulting in a total of 36 numerical simulations. The variations of the lift coefficient (CL), drag coefficient (CD), and lift-to-drag ratio (CL/CD) with respect to cylinder rotation speed and Reynolds number were evaluated. The simulations were carried out using the Computational Fluid Dynamics (CFD) method in ANSYS Fluent. The results show that at angles of attack of 10° and 15°, the rotating cylinder does not provide a significant improvement in CL and CL/CD, and in some cases, slight performance losses occur compared to the stationary cylinder case. However, at an angle of attack of 20°, a noticeable increase in the CL/CD ratio is achieved, particularly at higher rotational speeds, due to the delay of flow separation. These findings indicate that the rotating cylinder has a limited effect at low and moderate angles of attack but can significantly enhance aerodynamic performance at high angles of attack, where flow separation becomes more pronounced.

Keywords: Rotating cylinder, flow control, aerodynamic performance

GİRİŞ

Kanat profilleri üzerindeki akış ayrılması, düşük ve orta Reynolds sayılarında çalışan hava araçlarının aerodinamik performansını belirleyen en kritik olguların başında gelir (Anderson, 1989). Ayrılma bölgesinin genişlemesi; kaldırma kuvvetinin azalmasına, sürüklemenin artmasına ve kanadın perdövites davranışının erken başlamasına neden olur. Özellikle düşük hızlı İHA'lar, hafif hava araçları ve rüzgâr türbinleri için bu durum uçuş kararlılığı ve enerji verimliliği açısından sınırlayıcı bir faktördür (Güleren ve Demir, 2011; Kim ve ark., 2011). Bu bağlamda, sınır tabakasının ayrılmaya eğilimli yapısını kontrol etmek amacıyla farklı pasif ve aktif yöntemler geliştirilmiştir (Yang ve Baeder, 2018).

Geleneksel yöntemlerin yapısal karmaşıklık gibi dezavantajlarına karşı, hareketli yüzey sınır tabakası kontrolü (Moving Surface Boundary-Layer Control, MSBC) daha etkili bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. MSBC'nin en önemli uygulamalarından biri, kanat yüzeyine yerleştirilen döner silindirlerdir (Johnson ve ark., 1975). Bu sistem, yüzey yakınındaki hızı artırarak sınır tabakasına momentum aktarır ve düşük hız oranlarında bile ayrılmayı geciktirebilir (Mokhtarian ve Modi, 1988; Modi ve ark., 1991).

Dönen silindirlerin akış fiziği üzerine yapılan temel araştırmalar, silindir döndükçe Kármán girdaplarının bastırıldığını ve iz bölgesinin daraldığını göstermiştir (Mittal ve Kumar, 2003). Rao ve ark. (2015) wake geçişlerini tüm yönleriyle inceleyerek kararsızlık modlarını tanımlarken, Karabelas ve ark. (2012) ve Kumar ve ark. (2011) yüksek Reynolds sayılarında basınç dağılımındaki değişimleri rapor etmişlerdir. Daha spesifik konfigürasyonlarda, Bakhtybekova ve ark. (2022) deflektör kullanımının, Thouault ve ark. (2010) ise kanatçıklı (spanwise discs) yapıların akış yapısı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Güncel çalışmalarda ise Zhao ve ark. (2023) LES yöntemiyle wake kararlılığını analiz etmiş, Ma ve ark. (2022) ise farklı akış rejimlerinde hız oranının etkilerini deneysel olarak ortaya koymuştur.

Kanat profillerine entegre döner silindir çalışmaları literatürde genellikle ön kenar yerleşimleri üzerine yoğunlaşmıştır (Salam ve ark., 2019; Salam ve ark., 2020). Örneğin, Subramanian ve Ravichandrakumar (2024) NACA 2412 üzerinde ön kenar konfigürasyonunu incelemiş, ancak üst yüzey etkilerini ele almamıştır. Oysa son yıllarda yapılan araştırmalar, üst yüzeye yerleştirilen silindirlerin ayrılma bölgesine doğrudan müdahale ederek daha yüksek kontrol potansiyeli sunduğunu göstermektedir. Zhong ve ark. (2023) üst yüzeydeki rod/silindir yapısının güçlü bir momentum karışımı yarattığını, Lou ve ark. (2020) ise silindirin konumunun kanat uzunluğunun hücum kenarından %45 civarında bulunmasının yüksek hücum açılarında performansı optimize ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Dharmalingam ve ark. (2025), kontrol silindirlerinin ayrılma bölgesine yakın konumlandırılmasının sürüklemeyi azalttığını vurgulamıştır.

Bununla birlikte literatürde NACA 2412 gibi kamburlu profiller üzerinde, silindirin üst yüzeye yerleştirildiği konfigürasyonlarda döner silindir etkisini sistematik olarak inceleyen kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. NACA 2412'nin İHA tasarımı, eğitim uçakları ve düşük Reynolds sayılı hava araçlarında yaygın olarak kullanılması, bu profil için geliştirilmiş akış kontrol tekniklerinin aerodinamik tasarım açısından yüksek önem taşımasına neden olmaktadır. Bu çalışma, üç farklı Reynolds sayısında ($Re = 1.65\times10^5$, 4.12×10^5, 8.25×10^5), üç farklı hücum açısında (10°, 15°, 20°) ve dört farklı silindir dönüş hızında yapılan toplam 36 HAD analizini kapsamaktadır. Silindirin üst yüzeyde konumlandırılmasının CL, CD ve CL/CD üzerindeki etkileri kapsamlı biçimde değerlendirilmiştir. Özellikle 20° hücum açısında akış ayrılmasının belirginleşmesiyle döner silindirin performansa olan katkısının dramatik biçimde arttığı gözlemlenmiş, düşük ve orta açılarda ise sınırlı etki görülmüştür. Böylece çalışma, döner silindirin hangi akış koşullarında etkin bir akış kontrol mekanizması olarak kullanılabileceğine dair literatürdeki önemli boşluğu doldurmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde, NACA 2412 kanat profili üzerine yerleştirilen döner silindirin farklı hücum açıları, Reynolds sayıları ve açısal hızlar altındaki aerodinamik davranışını incelemek amacıyla yürütülen sayısal analizlerde kullanılan geometri, ağ yapısı, türbülans modeli, sınır koşulları, yakınsama kriterleri ve doğrulama süreci ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

2.1. Kanat Profili ve Döner Silindir Geometrisi

Çalışmada temel aerodinamik yüzey olarak NACA 2412 kanat profili kullanılmıştır. Döner silindir, literatürde farklı konumlarda kullanılmış olmakla birlikte (Lou ve ark., 2020; Johnson ve ark., 1975), bu çalışmada silindir kanat ön kenarına değil, üst yüzeye yerleştirilerek analizler gerçekleştirilmiştir. Bu konumlandırma, akış ayrılmasını geciktirebilecek özgün bir konfigürasyon olup Mokhtarian ve Modi (1988) ile Modi ve ark. (1991) tarafından önerilen hareketli yüzey sınır tabakası kontrol prensipleriyle uyumludur. Silindirin tüm boyut ve konum bilgileri, kanadın chord (veter) uzunluğuna göre normalize edilerek chord yüzdesi (%c) biçiminde tanımlanmıştır. Bu konfigürasyon ile döner silindirin, üst yüzey boyunca ilerleyen sınır tabakasına enerji aktararak akış ayrılmasını geciktirmesi ve böylece kaldırma katsayısının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Şekil 1'de kanat ve silindir geometrileri ile boyutları verilmektedir.

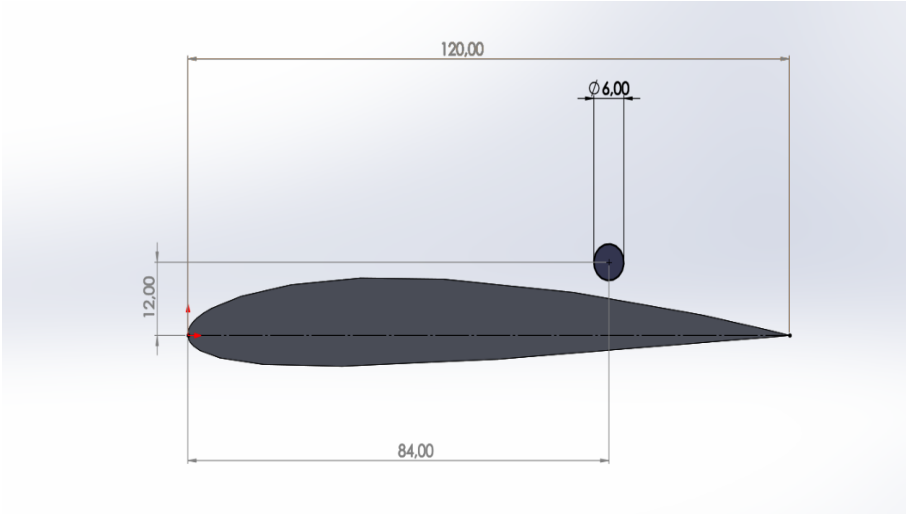

Şekil 1 Kanat üzerine entegre edilmiş silindirin teknik resmi ve boyutları (mm)

Silindir geometrisi ve yerleşimi, akış kontrolü performansını optimize etmek amacıyla belirli boyutsuz oranlara göre tasarlanmıştır. Bu kapsamda, silindir çapı (D), kord uzunluğunun (c) %5'i (6 mm) olarak belirlenmiştir; bu değer literatürde düşük çaplı döner silindirli sınır tabakası kontrolü uygulamaları için önerilen optimum aralıkla örtüşmektedir. Silindir merkezi, kanat hücum kenarından itibaren kord uzunluğunun %70'ine (x = 84 mm) tekabül eden konuma yerleştirilmiştir. NACA 2412 profilinin üst yüzeyinde akış ayrılmasının başladığı kritik bölge hedeflenerek yapılan bu seçimle, sisteme aktarılan momentumun ayrılmayı geciktirme etkisinin maksimize edilmesi amaçlanmıştır. Dikey düzlemde ise silindir merkezi, profil referans ekseninden kord uzunluğunun %10'u (y = 12 mm) kadar yukarıda konumlandırılarak, hareketli yüzey etkisinin doğrudan sınır tabakasına iletilmesi sağlanmıştır.

2.2. Ağ (Mesh) Yapısı

Çalışmada NACA 2412 kanat profili ve kanat üstüne yerleştirilen döner silindir etrafındaki akış, iki boyutlu C–grid tabanlı yapılandırılmış bir ağ ile çözülmüştür. C-grid topolojisi; profilin ön kısmını yarım daire formunda

çevreleyen bir alan ile arka tarafta akış yönünde uzanan dikdörtgen formundaki iz bölgesinden meydana gelmektedir. Söz konusu topolojinin sağladığı geometrik uyum, hücre çizgilerinin akış doğrultusunda hizalanmasına olanak tanımış; bu durum kritik bölgelerdeki sayısal kararlılığı artırırken akış ayrıntılarının daha yüksek çözünürlükle elde edilmesini sağlamıştır. Kanat etrafındaki akış alanının ağ yapısı Şekil 2'de, geometri çevresindeki yerel ağ detayları ise Şekil 3'te gösterilmektedir.

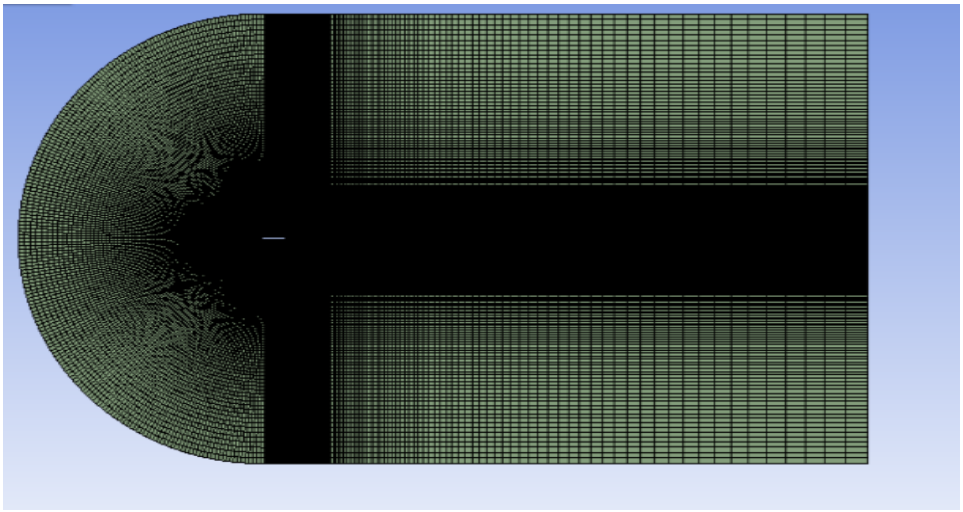

Şekil 2. Kanat profili etrafında modellenen akış alanının ağ yapısı

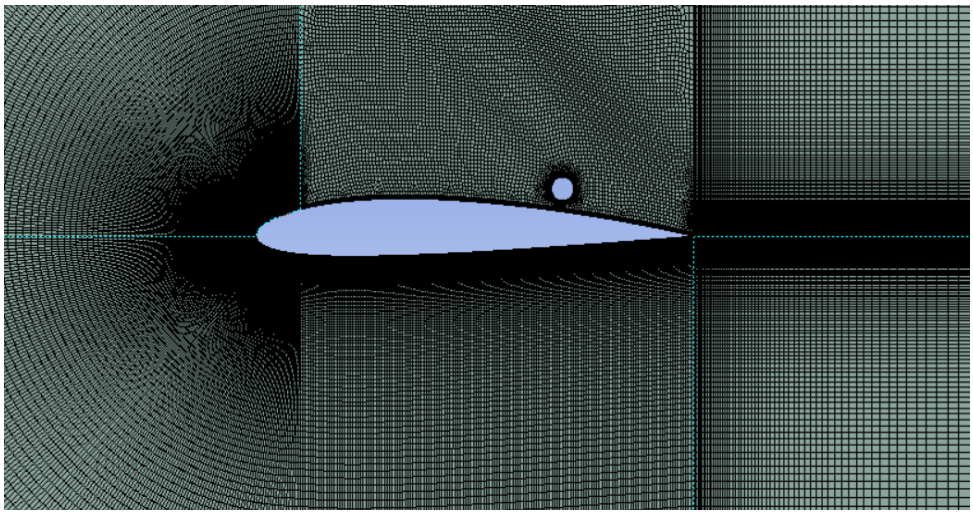

Şekil 3 Kanat profili etrafındaki detaylı yerel ağ yapısı

Sınır tabakasının etkilerini tam olarak yansıtabilmek adına, kanat ve silindir yakın çevresinde yerel ağ sıkılaştırmasına gidilmiştir. Kanat profilinde hedef $y^+ \approx 1$ değerini karşılayan inflation tabakaları kullanılırken; kanat yüzeyinde 20–25, silindir çevresinde ise dairesel dağılımlı ince hücre katmanları kurgulanmıştır. Alanın genelinde ise sayısal kararlılığı destekleyen, dörtgen eleman ağırlıklı yapılandırılmış hücreler kullanılmıştır.

Ağ bağımsızlığını kontrol etmek amacıyla üç farklı hücre sayısında çözüm yapılmıştır: yaklaşık 1×10^5, 1.75×10^5 , 2.65×10^5 hücre. Farklı ağlarda elde edilen kaldırma katsayısı (CL) değerleri karşılaştırıldığında, 1.75×10^5 ve

2.65×10^5 hücreli ağlar arasındaki farkın %2.5'in altında kaldığı görülmüştür. Bu nedenle, hesaplama maliyeti ve doğruluk dengesi dikkate alınarak tüm analizlerde 1.75×10^5 hücreli C–grid ağı kullanılmıştır.

Oluşturulan ağda skewness ve orthogonal quality değerleri kabul edilebilir sınırlar içinde kalmış, herhangi bir ters yönlenmiş veya son derece bozulmuş eleman oluşmamıştır. Böylece hem kanat ve silindir yüzeylerinde sınır tabakası özellikleri hem de iz bölgesindeki girdap yapıları güvenilir şekilde yakalanan bir mesh kalitesi elde edilmiştir.

2.3. Sayısal Modelin Doğrulanması

Bu çalışmada kullanılan sayısal çözüm yaklaşımının güvenilirliğini ortaya koymak için önce döner silindir içermeyen NACA 2412 kanat profili üzerinde doğrulama çalışması yapılmıştır. Doğrulama, literatürde düşük hücum açıları için rüzgâr türbini kanat profillerinin performansını inceleyen ve aynı çözüm yaklaşımını kullanan Güleren ve Demir (2011) çalışması ile NACA 2412 kanadı için gerçekleştirilen deneysel veriler esas alınarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Deneysel veri ile sayısal verinin doğrulaması

Hücum Açısı	Deneysel Veri	Ağ 1 (100000)	Ağ 2 (175000)	Ağ 3 (265000)
4	0.65	0.58	0.63	0.66
8	1.02	0.87	0.91	0.95
12	1.41	1.1	1.24	1.32

Bu çalışmada kullanılan ağ yapısı ve türbülans modeli, söz konusu makaledeki yaklaşımla uyumlu seçilmiştir. Güleren ve Demir (2011), düşük hücum açılarında kanat yüzeyinde akışın nispeten yavaş değiştiğini ve bu nedenle Spalart–Allmaras türbülans modelinin bu tip akışlar için uygun olduğunu vurgulamaktadır. Aynı gerekçeyle, burada da düşük ve orta hücum açıları (0°–20°) için Spalart–Allmaras modeli tercih edilmiş ve girişteki türbülans yoğunluğu ile türbülans viskozitesi oranı, referans çalışmadaki değerlerle uyumlu olacak şekilde tanımlanmıştır. Doğrulama amacıyla, $Re = 1.65\times10^5$ ve $\alpha = 0°$ için NACA 2412 kanadı üzerinde akış çözülmüş, elde edilen kaldırma katsayısı değeri Anderson'un (1989) deneysel verisi ($CL, exp = 0.63$) ile karşılaştırılmıştır. Sayısal sonuç ile deneysel sonuç arasındaki fark yaklaşık %2.5 seviyesinde kalmış; bu değer, kullanılan ağ yapısının ve türbülans modelinin doğruluğu açısından kabul edilebilir bulunmuştur. Aynı koşullarda gerçekleştirilen mesh bağımsızlık çalışmasında 8×10^5, 1.75×10^5 ve 2.65×10^5 hücreli ağlar için elde edilen CL değerlerinin birbirine yakın olduğu, özellikle 1.75×10^5 ve 2.65×10^5 hücreli ağlar arasında farkın %2.5'in altına düştüğü görülmüştür. Böylece hem sayısal ağ yapısının hem de seçilen türbülans modelinin, düşük hücum açılarında NACA 2412 kanadı için güvenilir sonuç verdiği doğrulanmıştır.

$0° \leq \alpha \leq 20°$ aralığındaki aerodinamik katsayı değişimleri, literatürdeki benzer çalışmalarla (Güleren ve Demir, 2011) paralellik arz etmektedir. Düşük hücum açısı rejiminde CL–α değerlerinde görülen lineer artış ve CL/CD–α verimlilik oranının tepe noktasından itibaren sergilediği azalma eğilimi, yüksek Reynolds sayılarındaki akış davranışı açısından ilgili literatür verilerini doğrular niteliktedir.

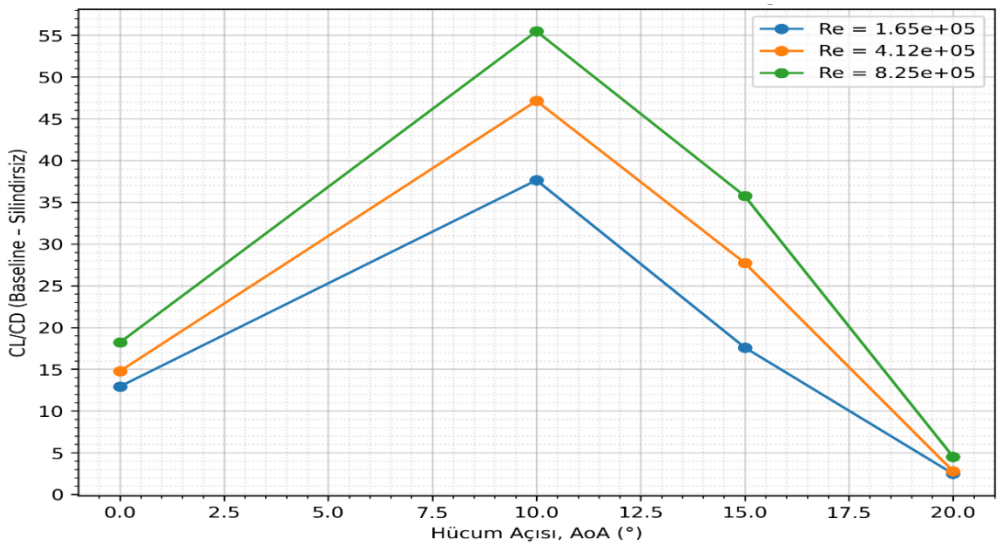

Şekil 4. NACA 2412 profili için elde edilen CL/CD oranının hücum açısına bağlı değişim grafiği

Bu doğrulama adımlarının sonucunda, Re = 1.65×10^5–8.25×10^5 aralığında ve 0°–20° hücum açılarında kullanılan sayısal metodolojinin güvenilir olduğu kabul edilmiş ve aynı ağ yapısı ile çözüm ayarları, döner silindir içeren konfigürasyonların analizinde de aynen uygulanmıştır. NACA 2412 profili için elde edilen CL/CD oranının hücum açısına bağlı değişimi Şekil 4'te sunulmaktadır.

2.4. Sınır Koşulları ve Sayısal Çözüm Parametreleri

Hesaplamalar, iki boyutlu, sıkıştırılamaz, kararlı akış varsayımı altında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada akışkan olarak standart deniz seviyesinde hava kabul edilmiş, yoğunluk $\rho = 1.225$ kg/m³, dinamik viskozite $\mu = 1.789\times10^{-5}$ kg/(m·s) olarak tanımlanmıştır. Sayısal çözümler, sonlu hacimler yöntemini (finite volume method) temel alan ANSYS Fluent yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sayısal analizler; akış karakteristiklerini belirlemek amacıyla üç farklı Reynolds sayısı (Re = 1.65×10^5, 4.12×10^5 ve 8.25×10^5) ve üç farklı hücum açısı (α = 10°, 15° ve 20°) kombinasyonunda yürütülmüştür.

Reynolds sayısı, serbest akım hızı U_∞, chord uzunluğu c = 120 mm ve hava viskozitesi μ kullanılarak, denklem (1)'de ifade edildiği gibi hesaplanmıştır.

$$Re = \frac{\rho U_\infty c}{\mu} \qquad (1)$$

Her bir Reynolds sayısı için uygun serbest akım hızı U_∞ değeri tanımlanmış ve ilgili tüm hücum açılarında kullanılmıştır.

Çalışmada, silindir rotasyonunun akış kontrolü üzerindeki etkisini belirlemek için silindir dönme hızı Uc = 0, 1000, 2000 ve 3000 dev/dak olmak üzere dört farklı çalışma durumu tanımlanmıştır. Yüzey hızı tanımlamaları 'Hareketli Duvar' (*Moving Wall*) sınır koşulu ile gerçekleştirilmiş olup, dönme hareketi silindir merkezinden atanan açısal hız parametreleri vasıtasıyla simüle edilmiştir. Bu sayede fiziksel gerçekliğe uygun olarak, yüzeydeki kaymama koşulu bozulmadan hareketli sınır tabakası etkisi elde edilmiştir.

2.5. Çözüm algoritması ve yakınsama kriterleri

Sayısal çözüm sürecinde basınç-hız bağlaştırması için SIMPLE algoritması, taşınım terimleri için ise ikinci mertebe yukarı rüzgâr (Second Order Upwind) şeması tercih edilmiştir. Türbülans modellemesinde Spalart-Allmaras modeli kullanılırken, her bir çözümde artık (residual) değerlerinin belirlenen seviyelerin altına inmesi

ve kaldırma ile sürükleme katsayılarının iterasyonlar boyunca sabit bir değere ulaşması yakınsama kriteri olarak esas alınmıştır. Bu doğrultuda; her bir Reynolds sayısı, hücum açısı ve devir hızı kombinasyonu için elde edilen sonuçların kararlı hale geldiği gözlemlendikten sonra ortalama CL ve CD değerleri raporlanmıştır.

3. BULGULAR

Döner silindirin kanat üst yüzeyine yerleştirilmesiyle, özellikle sınır tabakasına ek momentum aktarımı ve Magnus etkisi devreye girmekte, buna bağlı olarak hem CL hem de CD değerleri değişmektedir. Ancak elde edilen sonuçlar, bu etkinin hücum açısına güçlü biçimde bağlı olduğunu göstermektedir.

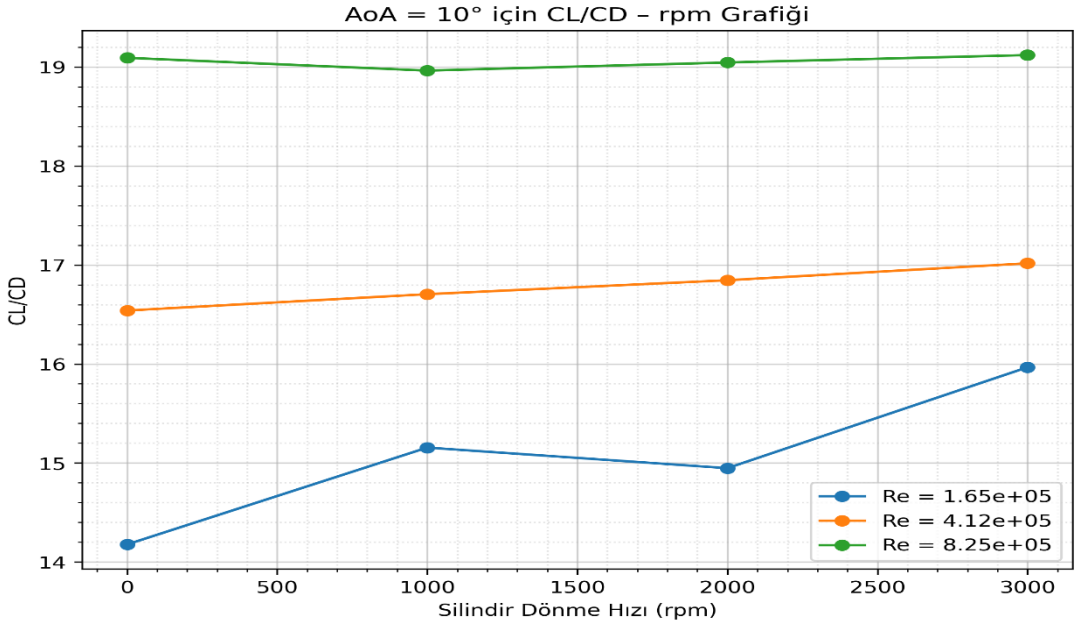

Şekil 5. 10° hücum açısı için CL/CD oranının silindir dönme hızı (dev/dak) ile değişimi.

Şekil 5'te 10° hücum açısı için farklı Reynolds sayılarında CL/CD oranının silindir dönme hızı ile değişimi görülmektedir. Tüm Reynolds sayıları için genel eğilim, dev/dak arttıkça CL/CD oranında hafif bir artış yönündedir. Aerodinamik verimlilik (CL/CD) değerleri incelendiğinde, düşük Reynolds sayısında ($Re = 1.65\times10^5$) silindir rotasyonunun etkisi belirgin şekilde gözlemlenmektedir; nitekim sabit durumdaki (0 dev/dak) yaklaşık 14 olan oran, 3000 dev/dak'ta 16 seviyesine yükselmiştir. $Re = 4.12\times10^5$ durumunda CL/CD eğrisinin daha düşük bir eğim sergilediği ve 16.5 ile 17 arasında sınırlı bir artışla karakterize edildiği görülmektedir. En yüksek Reynolds sayısında ($Re = 8.25\times10^5$) ise başlangıç verimlilik oranı en yüksek değerine (≈19) ulaşmış olup, artan devir sayıları ile birlikte bu değer küçük salınımlar sergileyerek kararlı bir seyir izlemiştir.

Bu sonuçlar, 10° hücum açısında döner silindirin dönmeye başlamasının, silindirli konfigürasyon içinde değerlendirildiğinde CL/CD oranında kademeli ve sınırlı bir iyileştirme sağladığını göstermektedir. Ancak mutlak değerler, silindirsiz kanadın verimi ile karşılaştırıldığında hâlâ düşüktür; dolayısıyla bu hücum açısında silindirin ana etkisi sürüklemeyi artırmak yönündedir.

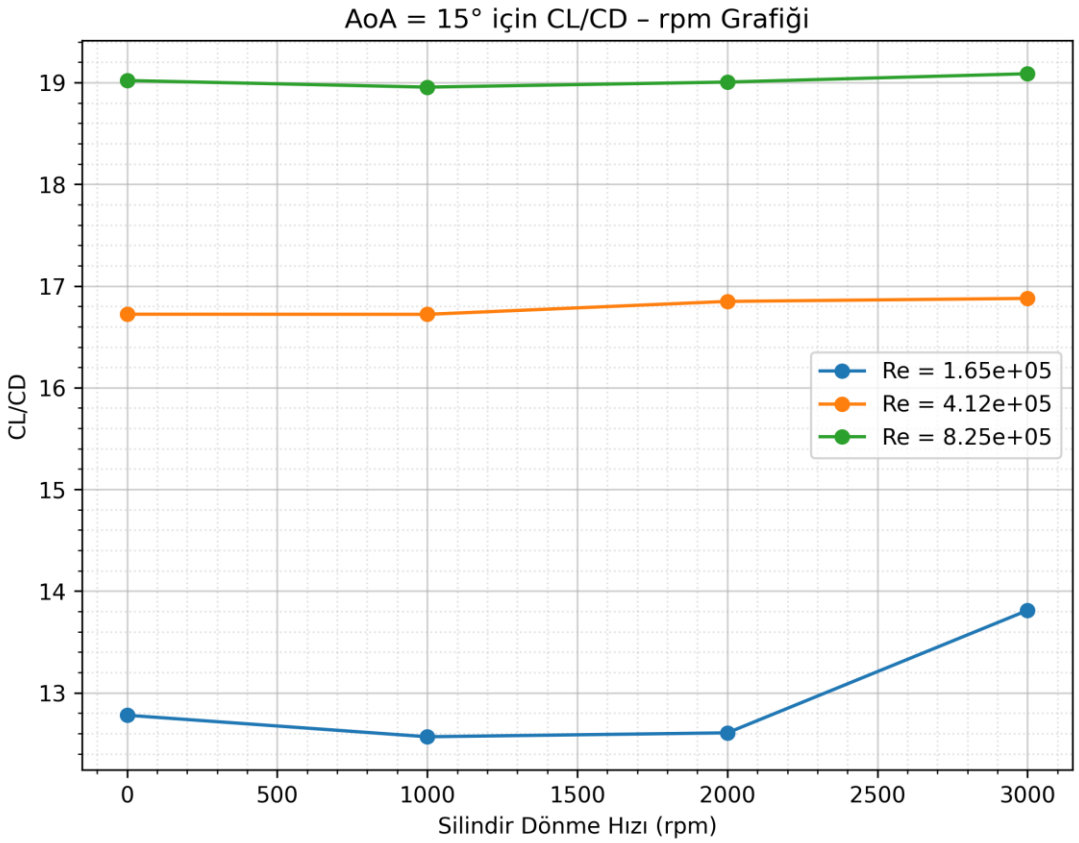

Şekil 6. 15° hücum açısı için CL/CD oranının silindir dönme hızı (dev/dak) ile değişimi.

Şekil 6'de 15° hücum açısı için CL/CD oranının dev/dak'a bağlı değişimi verilmektedir. Bu hücum açısında döner silindirin etkisi daha zayıf olup, eğriler 10° hücum açısındaki duruma göre daha yatay bir karakter göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, döner silindir aktivasyonunun düşük Reynolds sayılarında ve yüksek devir sayılarında verimlilik üzerinde sınırlı bir pozitif etki oluşturduğunu, ancak yüksek Reynolds sayılarında bu etkinin kaybolduğunu göstermektedir. Re = 1.65×10^5 rejiminde CL/CD oranı ancak 3000 dev/dak'da kayda değer bir artış gösterirken; orta ve yüksek Reynolds sayıları (4.12×10^5 ve 8.25×10^5) için hazırlanan eğriler, devir sayısı artışına karşı duyarsız kalarak sırasıyla 16.7 ve 19 değerleri civarında yatay bir seyir izlemiştir

Genel olarak 15° hücum açısında, silindirin dönme hızının artırılması CL/CD oranında yalnızca çok küçük değişiklikler oluşturmaktadır. Bu açı için döner silindirin, verimi keskin şekilde artıran bir akış kontrol elemanı olmadığı, daha çok mevcut performansı koruyan veya düşük Reynolds sayısında yüksek dev/dak'larda kısmi iyileştirme sağlayan bir davranış sergilediği söylenebilir.

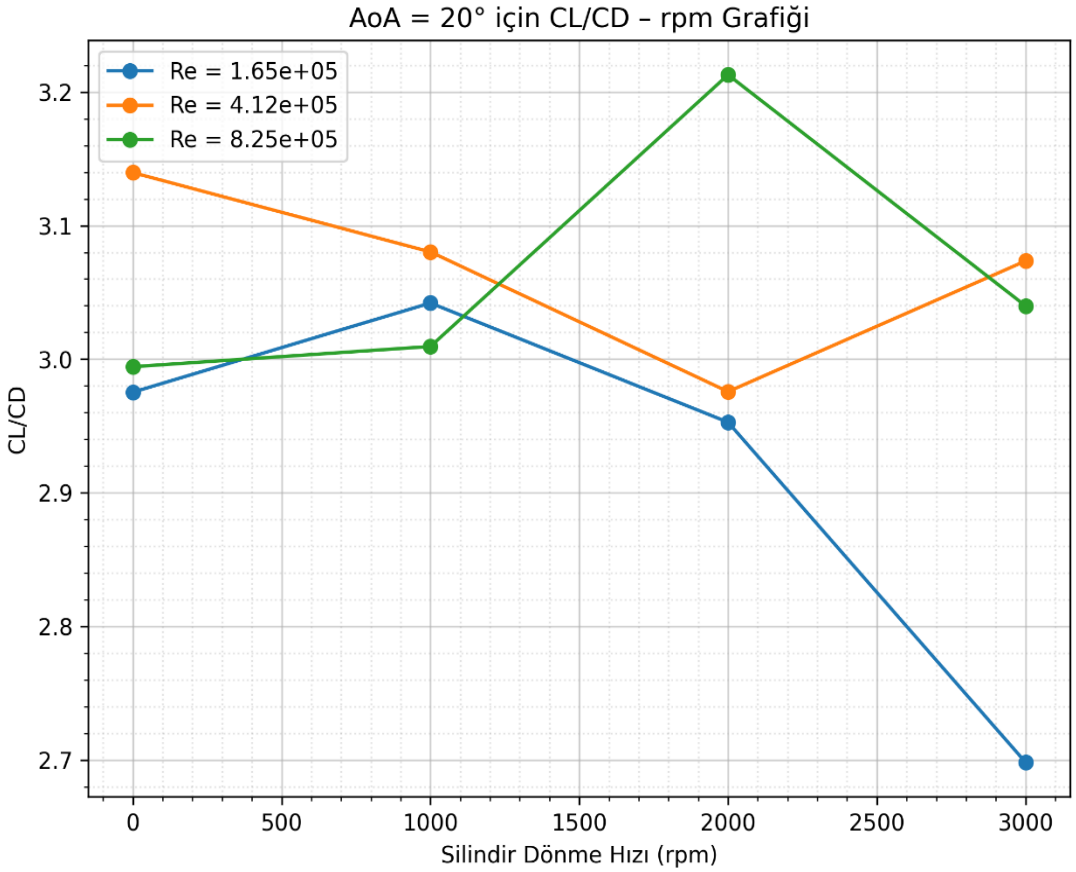

Şekil 7. 20° hücum açısı için CL/CD oranının silindir dönme hızı ile değişimi.

Şekil 7'de 20° hücum açısı için CL/CD oranının dev/dak ile değişimi gösterilmektedir. Bu hücum açısı, kanadın perdövites bölgesine çok yakın olduğu bir rejimi temsil etmektedir ve CL/CD değerleri önceki açılara göre belirgin biçimde düşmüştür (≈3 civarı). Eğrilerin şekli, bu bölgede döner silindir etkisinin Re sayısına ve dev/dak'a bağlı olarak daha karmaşık bir karaktere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Re = 1.65×10^5 durumunda CL/CD oranı, 0 dev/dak'ta 2.97 seviyesinden 1000 dev/dak'ta 3.04'e yükselerek sınırlı bir artış göstermiş; ancak daha yüksek devir sayılarında sırasıyla 2.95 ve 2.70 değerlerine gerilemiştir. Re = 4.12×10^5 için 0 dev/dak'ta 3.13 olan aerodinamik verimlilik, 2000 dev/dak'ta 2.87 ile minimum seviyesine inmiş, 3000 dev/dak'ta ise yeniden 3.07 düzeyine yükselerek dalgalı bir seyir izlemiştir. Buna karşın Re = 8.25×10^5 rejiminde, silindirin 2000 dev/dak açısal hızında aerodinamik verimlilik açısından optimum seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir. Bu çalışma noktasında elde edilen 3.21 değeri, aynı Reynolds sayısındaki diğer tüm devir koşullarını geride bırakarak, sistemin perdövites bölgesindeki maksimum performans kapasitesini temsil etmektedir.

Bu sonuçlar, 20° hücum açısında döner silindir etkisinin tekdüze bir artış gibi davranmadığını, belirli dev/dak–Re kombinasyonlarında CL/CD oranını iyileştirdiğini, bazı kombinasyonlarda ise bozduğunu göstermektedir. Elde edilen sayısal verilerle, Re = 8.25×10^5 ve 2000 dev/dak kombinasyonunun incelenen tüm konfigürasyonlar arasında 20° hücum açısı için optimum aerodinamik verimlilik sunduğu tespit edilmiştir.

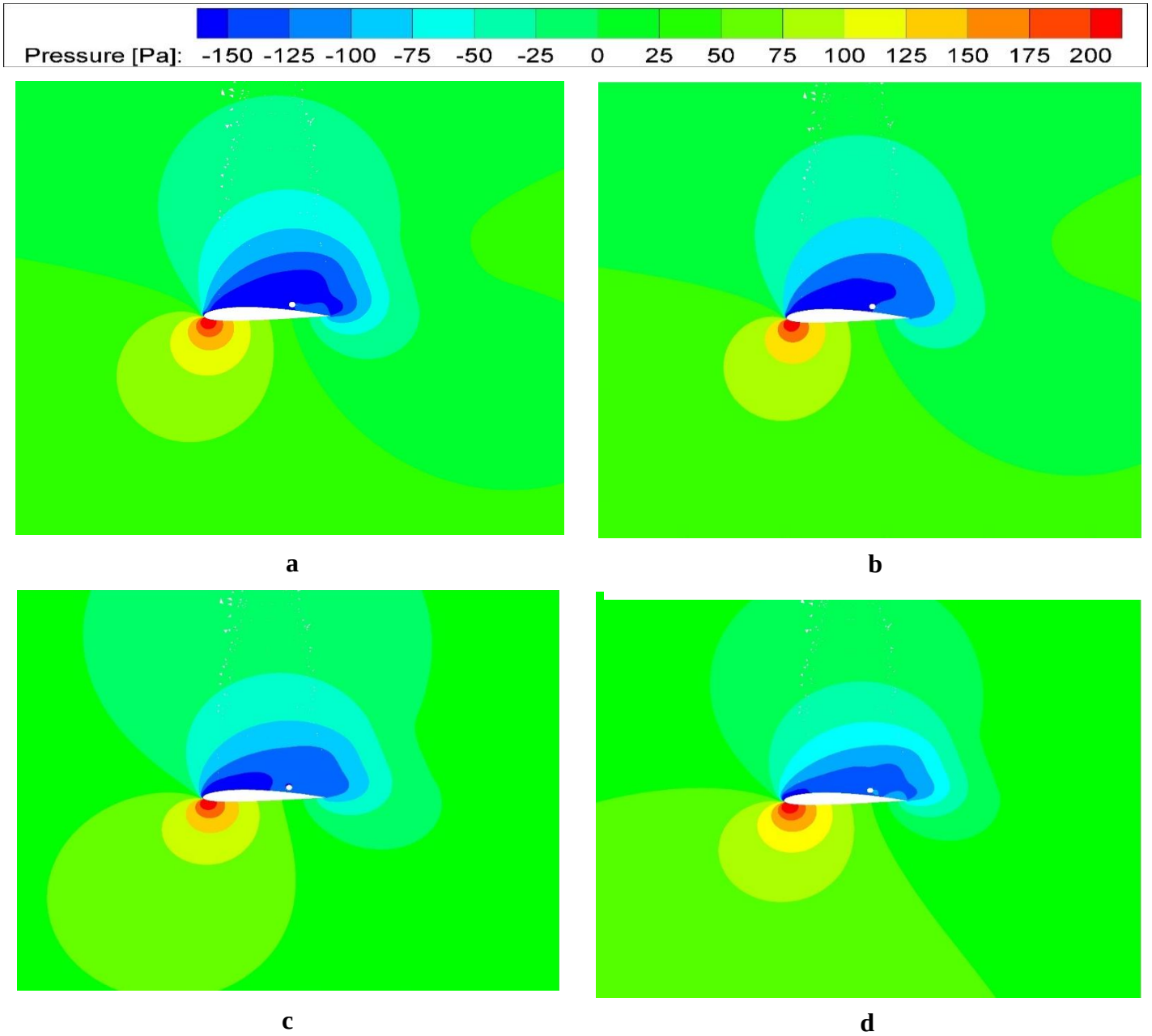

Şekil 8. Re = 8.25×10⁵ ve 20° hücum açısında farklı silindir dönüş hızları için basınç dağılımı konturları: (a) 0 dev/dak, (b) 1000 dev/dak, (c) 2000 dev/dak, (d) 3000 dev/dak.

Şekil 8'de, 20° hücum açısında ve Re = 8.25×10⁵ koşulu için 4 farklı açısal hız değerlerinde basınç konturlarını göstermektedir. Şekiller incelendiğinde, silindir dönme hızının artışıyla akış ayrılmasının belirgin şekilde değiştiği görülmektedir. Silindirin dönmediği 0 dev/dak durumunda kanat üzerinde geniş bir ayrılma bölgesi oluşurken, 1000 dev/dak hızına çıkıldığında bu ayrılma kısmen gecikmektedir. Deney kapsamındaki en verimli nokta olan 2000 dev/dak'ta akış yapısı en düzenli hale gelmekte, kanat arkasındaki iz bölgesi daralmakta ve aerodinamik verim maksimum düzeye ulaşmaktadır. Ancak hızın 3000 dev/dak'a yükseltilmesi performansı artırmamakta; aksine aşırı dönme etkisiyle akışta yeniden kararsızlıklar oluşmakta ve ayrılma bölgesi tekrar genişleme eğilimi göstermektedir. Bu durum, döner silindir etkisinin her hız artışında tekdüze bir iyileşme

sağlamadığını, aksine, aerodinamik verimi maksimize etmek için belirli dev/dak-Re kombinasyonlarının yakalanması gerektiğini kanıtlamaktadır. Özellikle perdövites bölgesinde uygun seçilmiş bir dönme hızının performansı toparlayabildiği görülmektedir. Temel kanatla yapılan karşılaştırmalar, döner silindirin yalnızca yüksek hücum açısı bölgelerinde anlamlı bir iyileşme yarattığını ve bu yönüyle etkili bir perdövites geciktirme kontrol elemanı olduğunu desteklemektedir.

4. SONUÇ

NACA 2412 profili üzerinde farklı Reynolds sayıları, hücum açıları ve devir hızları altında gerçekleştirilen bu çalışmada, döner silindir mekanizmasının aerodinamik performansa etkileri sayısal olarak incelenmiştir. Analizler sonucunda silindirin düşük hücum açılarında sürüklemeyi artırarak verimliliği düşürdüğü, ancak perdövites bölgesinde (20° hücum açısı) sınır tabakaya enerji aktararak performansı belirgin şekilde iyileştirdiği saptanmıştır. Özellikle Re = 8.25×10^5 ve 2000 dev/dak kombinasyonunda ulaşılan 3,21 CL/CD değeri, mekanizmanın yüksek hücum açılarında etkili bir perdövites geciktirme aracı olduğunu kanıtlamıştır. Elde edilen veriler ışığında, döner silindirin kritik uçuş rejimlerinde aerodinamik toparlanmayı destekleyen stratejik bir aktif kontrol elemanı olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Anderson, J. D. (1989). Introduction to flight (3rd ed.). McGraw-Hill.

Bakhtybekova, A. R., Tanasheva, N. K., Minkov, L. L., Shuyushbayeva, N. N., & Dyusembaeva, A. N. (2022). Aerodynamic features of a rotating cylinder with a deflector. Journal of Applied Mechanics and Technical Physics, 63(5), 833–842.

Dharmalingam, B., Sankaran, S., & Rajagopal, D. (2025). Vortex shedding control by a rotating control cylinder located near the flow separation region. Journal of the Brazilian Society of Mechanical Sciences and Engineering, 47, 98.

Güleren, K. M., & Demir, S. (2011). Rüzgâr türbinleri için düşük hücum açılarında farklı kanat profillerinin performans analizi. Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, 31(2), 51–59.

Johnson, W. S., Tennant, J. S., & Stamps, R. E. (1975). Leading-edge rotating cylinder for boundary-layer control on lifting surfaces. Journal of Hydronautics, 9(2), 76–78. https://doi.org/10.2514/3.48139

Karabelas, S. J., Koumroglou, B. C., Argyropoulos, C. D., & Markatos, N. C. (2012). High Reynolds number turbulent flow past a rotating cylinder. Applied Mathematical Modelling, 36(1), 379–398.

Kim, D.-H., Chang, J.-W., & Chung, J. (2011). Low-Reynolds-number effect on aerodynamic characteristics of a NACA 0012 airfoil. Journal of Aircraft, 48(4), 1212–1215.

Kumar, S., Cantu, C., & Gonzalez, B. (2011). Flow past a rotating cylinder at low and high rotation rates. Journal of Fluids Engineering, 133(4), 041201.

Lou, B., Huang, Z., Ye, S., & Wang, G. (2020). Experimental and numerical studies on aerodynamic control of NACA 4418 airfoil with a rotating cylinder. Journal of Vibration Engineering & Technologies, 8, 141–148.

Ma, W., Liu, J., Jia, Y., Jin, L., & Ma, X. (2022). The aerodynamic forces and wake flow of a rotating circular cylinder under various flow regimes. Journal of Wind Engineering & Industrial Aerodynamics, 224, 104977.

Mittal, S., & Kumar, B. (2003). Flow past a rotating cylinder. Journal of Fluid Mechanics, 476, 303–334.

Modi, V. J., Mokhtarian, F., Fernando, M. S. U. K., & Yokomizo, T. (1991). Moving surface boundary-layer control as applied to two-dimensional airfoils. Journal of Aircraft, 28, 104–112. https://doi.org/10.2514/3.45998

Mokhtarian, F., & Modi, V. J. (1988). Fluid dynamics of airfoils with moving surface boundary-layer control. Journal of Aircraft, 25(2), 163–169. https://doi.org/10.2514/3.45557

Rao, A., Radi, A., Leontini, J. S., Thompson, M. C., Sheridan, J., & Hourigan, K. (2015). A review of rotating cylinder wake transitions. Journal of Fluids and Structures, 53, 2–14.

Salam, M. A., Ali, M. T., & Islam, M. Q. (2020). Experimental analysis of aerodynamic performance on asymmetric NACA 23018 aerofoil incorporating a leading-edge rotating cylinder. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 912, 042027.

Salam, M. A., Hai, B. S. M. E., Ali, M. T., Bhadra, D., & Khan, N. A. (2019). Moving surface boundary layer control analysis and the influence of the Magnus effect on an aerofoil with a leading-edge rotating cylinder. Preprints, 2019050170.

Subramanian, L. R. G., & Ravichandrakumar, K. B. (2024). Aerodynamic study of a leading-edge rotating cylinder in a cambered aerofoil (NACA 2412). Aircraft Engineering and Aerospace Technology, 96(10), 1311–1320.

Thouault, N., Breitsamter, C., Seifert, J., Badalamenti, C., Prince, S. A., & Adams, N. A. (2010). Numerical analysis of a rotating cylinder with spanwise discs. In Proceedings of the 27th International Congress of the Aeronautical Sciences (ICAS 2010).

Yang, S. J., & Baeder, J. D. (2018). Aerodynamic and aeroacoustics behavior of span-wise wavy trailing edge modified SNL 100 m blade. Wind Engineering.

Zhao, D., Zhang, Y., Bi, M., Zheng, X., Zhong, X., & Zhang, S. (2023). The aerodynamic characteristics of a rotating cylinder based on large-eddy simulations. Journal of Marine Science and Engineering, 11(6), 1162.

Zhong, J., Li, J., & Liu, H. (2023). Dynamic mode decomposition analysis of flow separation control on wind turbine airfoil using leading-edge rod. Energy, 268, 126656.

SEMBOLİK ETKİLEŞİM KURAMININ TEMEL KAVRAMLARI VE ERVİNG GOFFMAN'IN SOSYOLOJİSİ

Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN (1) /Hikmet ÖZDAL (2) (Sosyal Bilimler Enstitüsü)
1: Çukurova Üniversitesi, Din Sosyolojisi, makirman@cu.ddu.tr, 0000-0002-3610-8190
2: Çukurova Üniversitesi, Din Sosyolojisi, hikmetozdal0235@gmail.com, 0009-0000-2494-045X

Özet

Sosyolojinin toplumla ilgili büyük anlatıları, değişen toplumsal yaşam alışkıları neticesinde yerini toplumsal yaşama dair mikro anlatılara bırakmıştır. Bireyci ve özne odaklı sosyolojik teorilerin en bilineni olarak sembolik etkileşimcilik kuramı da bu duruma örnek olarak George Herbert Mead'in görüşleri etrafında yoğunlaşarak sosyolojideki yerini almıştır. Sembolik etkileşimciliğin toplumu mikro düzeyde ilişkilere dayanarak açıklama anlayışı ve bu anlayışın üzerine kurulu olduğu birey olgusu özellikle de Chicago ekolü tarafından modern sosyolojik yaklaşımların temeline dönüştürülmüştür.

Bu ekolün ikinci kuşak temsilcilerinden olan Erving Goffman, sosyolojideki konumuna dair yer arayışlarının devam ettiği popüler bir sima olarak Sembolik Etkileşim kuramının temel kavramlarından hareketle alışılagelmişin dışında bir sosyolojik anlayış ortaya koymuştur. Benliği "I" ve "Me" olarak bölerek onu sabit bir öz olarak kabul eden Mead'in benlik tanımını düzenlemiş, bu kavramı yeniden yorumlayarak Sembolik etkileşimci kuramın temel öğretilerini aşmıştır.

Toplumsal yaşamın bir parçası ve toplumun makul, kabul edilebilir bir ferdi olmak için büründüğü her role uyumlu vitrinler ve sunumlara sahip olan bireyi sosyal karşılaşmalar neticesinde kimliğini var eden bir "eyleyici" olarak ifade etmiştir. Onun dramaturji kavramı, insan hayatını ifade eden bütün bu tiyatral süreçlerin bir özeti olarak sosyolojideki seçkin yerini almıştır. Dramaturjisini, meydana getiren sahne, rol, çerçeve analizi, takım, vitrin, sahne önü, sahne arkası… gibi kavramlara sosyolojik olarak sahip olduğu tecrübi (ampirik) yaklaşımla yeni anlamlar yükleyerek "unutulanın sosyolojisini" yapmıştır.

Bu araştırma, Goffman'ın sosyolojisini Sembolik Etkileşimci gelenekten ayıran temel noktaların ne olduğu problemi üzerine yoğunlaşmakta ve bu problem bağlamında onun sosyolojisinin temel kavramlarının genel hatlarıyla serimlenmesini amaçlamaktadır. Araştırma boyunca kavramsal analiz ve metinsel tahlil yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sembolik Etkileşimcilik, Goffman, Dramaturji, Benlik, Sahne

THE FUNDAMENTAL CONCEPTS OF SYMBOLIC INTERACTIONISM AND THE SOCIOLOGY OF ERVİNG GOFFMAN

Abstract:

The grand narratives of sociology concerning society have, as a result of changing patterns of social life, gradually given way to micro-narratives about social life. As one of the most well-known individual- and subject-oriented sociological theories, symbolic interactionism emerged around the ideas of George Herbert Mead and secured its place within sociology. The understanding of symbolic interactionism, which explains society through micro-level relations, and the conception of the individual upon which this understanding is based, were transformed into foundational elements of modern sociological approaches, particularly by the Chicago School.

As one of the second-generation representatives of this school, Erving Goffman—an influential figure whose precise position within sociology continues to be debated—developed an unconventional sociological perspective based on the fundamental concepts of symbolic interactionism. He revised Mead's definition of the self, which conceptualized it through the distinction between the "I" and the "Me" and treated it as a relatively fixed essence, and by reinterpreting this concept, he went beyond the basic premises of symbolic interactionist theory.

Goffman described the individual as an "actor" who constructs their identity through social encounters and who, in order to be a reasonable and acceptable member of society, presents themselves through roles, performances, and carefully constructed fronts appropriate to social life. His concept of dramaturgy has gained a prominent place in sociology as a comprehensive account of these theatrical processes that characterize human life. By assigning new meanings—grounded in his empirical sociological approach—to concepts such as stage, role, frame analysis, team, front, front stage, and backstage, he effectively developed a "sociology of the overlooked."

This study focuses on the question of what fundamentally distinguishes Goffman's sociology from the symbolic interactionist tradition and aims to outline the core concepts of his sociology within this framework. Throughout the study, conceptual analysis and textual analysis methods are employed.

Keywords: Symbolic Interactionism, Goffman, Dramaturgy, Self, Stage

Giriş

Toplumsal yaşamı, değişimi ve etkileşimi yapısal faktörlere odaklanarak açıklamaya çalışan sosyolojinin tarihsel gelişim içinde araştırdığı sahaya orantılı şekilde kuramsal olarak geçirdiği değişim bu kuramların üzerine kurulu olduğu faktörlerle doğrudan ilişkilidir. Batı (Avrupa) menşeili makro kuramların toplumu açıklarken dayandıkları geniş ölçekli toplumsal yapılar, kurumlar ve sistemler zamanla yerini daha yerel, bireyci ve mikro düzeydeki kuramlara bırakmıştır.

Makro kuramsal yaklaşımları, toplumu mekanik ve bir bütün olarak incelemeleri, birey ve özne kavramının ihmal edildiği, değişen toplumsal yapıları açıklamada yetersiz kaldıkları yönünde bir dizi gerekçeyle eleştiren mikro sosyolojik yaklaşımlar sosyolojinin kurulduğu topraklardan çok uzakta, Amerika'da görünür hale gelmişlerdir. Toplumsal yaşamı günlük yaşamın toplamı olarak gören sembolik/simgesel etkileşim kuramı da bu eleştiriler üzerine kurulu mikro sosyolojik bir kuram olarak burada ortaya çıkmıştır.

Bireyi içinde bulunduğu sosyal çevre üzerinden ele alan bu kuram Mead''in benlik, zihin, genelleştirilmiş öteki, kavramlarının Blumer tarafından sistematik şekilde işlenmesiyle yapısal çerçevesini tamamlamıştır. Cooley "ayna benlik", Goffman "dramaturji", Becker "sapma (deviance) ve etiketleme", Strauss "temellendirilmiş kuram" görüşleriyle bu kuramın günümüz modern kuramlarından biri olarak varlığını sürdürmesine katkıda bulunmuşlardır.

1) Amaç ve Yöntem

Araştırmamız sembolik etkileşimcilik kuramının genel ilkeleri ve kavramlarının neler olduğuna, bu ilke ve kuramların, kuramın kurucu isimleri olan Mead ve ikinci kuşak temsilcilerinden kabul edilen Goffman tarafından nasıl anlaşılıp işlendiğini serinlemeye amaçlamaktadır. Bununla sembolik etkileşimcilik kuramının temel sayıltıları ve Goffman'ın sosyolojisini meydana getiren ana unsurların neler olduğunu bir bütün halinde sunmak istenilmiştir. Goffman'ın ayırt edici yönleri işlenerek bir nevi kuramın kuramsal yapısı ve bu yapının geçirdiği değişiklik sunulmuştur. Araştırma boyunca nitel araştırma yöntemleri kullanılarak kavramlar tahlil edilmiş, literatür taraması yapılmış ve karşılaştırmalı analizler kullanılmıştır.

2) Sembolik Etkileşimcilik Kuramı ve Temel Kavramları

Sembolik Etkileşimcilik, gündelik yaşantı, içinde yaşanılan dünyanın günlük ilişkileri, bu ilişkileri meydana getirirken kullanılan araçların ne olduğu ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan etkileşimlerin niteliklerine odaklanır. Klasik sosyolojik bakış açısıyla beraber bu bakış açısının kullandığı bilimsel yöntemleri de eleştiren mikro sosyolojik perspektifler, toplumu ona dahil olarak, içerden analiz eder. Bu içerden bakış aynı zamanda empirik ve olgusal bir yaklaşımla toplumu anlık olarak içinde yaşadığı duruma ve yaşam tarzına karşı güdüleyen temel faktörlerin neler olduğunu tespit etmeye çalışır. Toplumsal olanın yapılar tarafından belirlendiğini bu yapıların toplumu keskin bir şekilde sınıflara böldüğünü iddia eden Avrupa menşeili yapısal kuramların aksine daha bireyselci ve bireye odaklı özgürlükçü toplumların sosyolojisi olarak sembolik etkileşimci yaklaşım bu bireyci ve özgürlükçü toplumun sınırlarını, dinamiklerini, mücadele alanlarını ve değişip duran anlıklarını ele almıştır. Amerikan sosyolojik yaklaşımın bu bireyci, sınıfsız ve anlıkcı sosyolojik yaklaşımı iki kıta arasında birbirinden çok farklı ve zıt sosyolojik perspektiflerin gelişmesine önayak olmuştur. Bu perspektiflerin en önemlilerinden biri olarak sembolik etkileşimcilik de bu bireyci, sınıfsız, anlıkcı bakış açısının karşılığı olarak Amerika'da, Chicago Okulu'nun bünyesinde ortaya çıkmıştır (Slattery, 2008, s. 334).

Sembol ve etkileşim kavramlarının sosyal yaşama tatbik edilmesinin neticesinde meydana gelen sembolik etkileşimcilik kuramının üzerine kurulu olduğu bazı temel sayıltılar şu şekildedir:

İnsanlar çevrelerinde var olan uyaranlardan hareketle eyleme geçer ve bu eylemleri uyaranların onlarda meydana getirdiği anlama bağlıdır. Bu anlamlar diğer insanlarla olan etkileşimlerimiz sonucunda oluşmaktadır. İnsanlar

sosyal etkileşimler sonucunda ortaya çıkan anlamları olduğu gibi edilgen şekilde değil, onları manipüle edip kendine göre yorumlayarak değiştirir. Hayvanların aksine insanlar sembolleri güdüsel olarak değil düşünerek kendisine içselleştirebilir ve ona bireysel ya da toplumsal değer atfeder. İnsanlar sosyal etkileşimler sonucunda bir benlik inşa ederler. Ve potansiyel olarak sahip oldukları insani özellikleri de bu etkileşimlerle yetkinleştirirler. İnsanlar bilinçli varlıklardır ve hem kendi eylemleri hem de diğer insanların eylemleri üzerinde düşünme ve bunları kavrama yetileri vardır. Bu yeti sayesinde de davranışları üzerinde bir kontrol ve sınır koyma gücüne sahiptirler. İnsan eylemleri amaçlı eylemlerdir. Kişi önce amacını belirler sonra da bu amaca uygun olarak eyleme geçer. Toplumsal hayat insanların sosyal etkileşime girmeleriyle var olur. Toplum kendisini var eden bireyden bağımsız makro düzeyde bir bütün değildir. Toplumu oluşturanlar ortak amaçlar etrafında eylem icra eden insanlardır (Ritzer & Stepnisky, 2013, ss. 117-118).

George Herbert Mead aslında bir filozof ve sosyal psikolog olsa da sosyolojide genellikle sembolik etkileşimcilik kuramının kurucu ismi olarak bilinir. Araştırma konularının kapsamı ve bu konuları aktardığı kitaplarının isminde sembolik etkileşimciliğin temel ifadeleri görülür; Zihin, Benlik ve Toplum (1934), Edim Psikolojisi (1938) ve Mevcudun Felsefesi (1959). Gerçekte bu kitaplar bizatihi Mead tarafından bastırılmış değillerdir. Onun ders notları aynı zamanda "sembolik etkileşimcilik" ifadesini ilk kez kullanan ve Mead'in de öğrencilerinden biri olan Blumer tarafından yayımlanmış ve sosyoloji literatürüne kazandırılmıştır (Slattery, 2008, s. 333).

Görüşlerini dayandırdığı isimlerden olan Watsons'ın insan davranışını mekanik bir sistem olarak açıklayan davranışçı yaklaşımına karşın Mead, insanı ve insan davranışlarını anlam ve sembollerle açıklar. Sıkı bir empirist ve materyalist olarak kendisini sosyal davranışçı olarak adlandırır (Collins, 2015, s. 259). Mead sosyolojik fikirlerini zihin, eylem ve karşılıklı etkileşim üzerine kurmuşsa da gruptan ya da sosyal olgudan hareketle bireye ulaşmayı tercih etmiştir. Onun sosyolojik analizi bireyden başlayarak gruba ulaşmak yerine grubu tahlil ederek bireyi anlamaya odaklıdır. Bireysel olan grup açısından açıklanarak birey bir bütün olarak içinde bulunduğu toplumsal yapı üzerinden anlaşılır (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 49).

Bir kuram onu ortaya koyan öncülerinin fikirleri etrafında şekillenir. Bu olgunun ışığında bakıldığı zaman çalışmamızın kavramsal ve teorik dayanaklarının ortaya konulabilmesi açısından Mead'in insan ve toplum anlayışının üzerine kurulu olduğu yapıların genel özellikleriyle sunulması önem taşımaktadır. Benlik kavramı ve benliğin nasıl meydana geldiği hem Mead'in hem de dolayısıyla sembolik etkileşim kuramının odak sorularından biridir. Benliğin sosyal etkileşimler sonucu meydana geldiğini ifade eden Mead, bir benliğin üzerine kurulu olduğu süreçleri zihin, dil, sembol, rol alma (taklit-sempati) toplumsal uydaşım olarak sıralar. Mead açısından insanı hayvanlardan ayıran en temel özellik onun fail olarak davranışlarını kurguladığı ve anlamlandırdığı zihinsel yapısıdır. Zihinsel yapının görünür ve anlaşılır hale geldiği bağlam olarak "eylem" (the act) onun düşüncesinin hareket noktasıdır (Slattery, 2008, s. 334).

Mead açısından eylem, basit bir davranış veya deterministik bir dürtü olmaktan daha çok organizmanın çevresiyle kurduğu anlamlı, maksatlı ve toplumsal anlamı olan bir süreçtir. Eyleme dair açıklamaları onun insanın ne olduğuna dair fikirleriyle orantılıdır. İnsanların düşünmeden, içgüdüsel olarak eylemde bulunduğu fikrini yadsıyarak bir eylemin dört temel bileşenin bir araya gelmesiyle meydana geldiğini ifade eder. Bu bileşenler: dürtü, algı, manipülasyon ve tamamlamadır (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 49).

Bu bileşenlerden dürtü ve algı konusundaki yaklaşımları Mead'i davranışçı psikoloji kuramına yaklaştırmış olsa da manipülasyon ve tamamlama konusundaki fikirleri onun insan davranışlarının değişken ve maksatlı olduğu yönündeki açıklamalarına paralellik arz eder. Mead, eylemlerimizin sadece bizimle sınırlı kalmadığını aksine başka insanlarla etkileşimimizde eylemlerimizin en temel belirleyici faktör olduğunu ifade eder. Eylemleri meydana getiren temel bileşenlerden olan dürtü/itki (impulse), toplumsal karşılaşmalar esnasında kendisini jest ve mimik olarak dışa vurur.

Toplumsal etkileşimin en ilkel biçimi olarak jestler fail tarafından meydana konulduğunda başkalarında itki meydana getiren bir davranış olarak tanımlanır (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 50). Mead, jestleri bilinçli (anlamlı) ve bilinçsiz (anlamsız) jestler olarak böler ve tür olarak insandan daha aşağı formlar arasındaki jestleri anlamsız jestler grubunda değerlendirir. Bunu da hayvanların jestleri algılama ve tepki verme süreçlerinde insanlardan farklı olarak bilinçsel denetim ve anlamdan yoksun olmaları şeklinde açıklar. Bir jest onu algılayan ikincil bir organizmanın jesti gerçekleştiren failin eylemsel amacıyla uydaşım içinde olmadığı sürece anlamsızdır. Bir eylemin toplumsal anlamdaki değeri bu uydaşının varlığını gerekli kılmaktadır. Bu sayede bir jest onu algılayan ikincil bir organizma ile oluşturduğu ortak anlam sayesinde toplumsal bir hüviyet kazanmaktadır. Mead, toplumsal eylemin, ortaya konan bir jestin amacına uygun bir itki uyandırarak karşılık bulmasıyla sonuçlanan bir süreç olduğunu ifade etmektedir (Mead, 2017, s. 118). Belirgin/anlamlı jestler, Mead açısından insanın tepki verirken ve ortaya koyarken üzerinde düşündüğü, zihinsel süreçleri işlettiği ve kontrol gücüne sahip olduğu jestler olarak bilinçli toplumsal yaşamın özünü meydana getirirler. Belirgin jestler arasında dil, toplumsal iletişim ve ortak sembolleri aktarım aracı olarak Mead'in düşüncesinde önemli bir yere sahiptir.

Jestler bir diğer bireyde de hem onu ortaya koyan hem de muhatap olanlar açısından aynı itkiyi harekete geçirdiklerinde anlamlı sembollere dönüşürler. Bu sayede jestler doğrudan olarak ikincil organizmada, dolaylı olarak da failin kendisinde ortaya çıkan tepkiyi ve eylemi temsil eder hale gelir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran temel unsur olarak düşünce de ancak ve ancak anlamlı semboller üzerinden gerçeklik bulur. Anlamlı semboller failin bilinçli etkinlik formunda ortaya konulur ve muhatabı da bilinçli organizma olarak manipülasyon ve tamamlama süreçleriyle bu süreci anlamlandırır. Anlam, burada içselleştirilmiş bir vargı olarak failin içselleştirdiği iletişimin sonucudur. Böylece anlamlı semboller bir grubun veya toplumun içselleştirdiği jestlerin ortaklaşa paylaştıkları birer gerçekliğe dönüşürler (Mead, 2017, ss. 87-88).

Mead açısından bu anlamlı sembollerin en önemlisi dildir. Dil ve diğer anlamsal semboller aracılığıyla başkalarıyla iletişim kurduğumuzu, yine bu anlamlar üzerinden yorumlara ulaşarak onları içsel ve özel hale getirdiğimizi, tepkilerimizin de bunlara bağlı olarak geliştiğini ifade eden Mead, insanın kendilik bilincine sahip bir varlık olarak başkalarının da duygu, görüş ve güdülerini bu sembolik anlamlar ve dil üzerinden kavradığını dile getirir (Slattery, 2008, s. 334). Mead açısından dilin en temel özelliği kişinin söyledikleriyle hem kendisi hem de muhatabı üzerinde oluşturduğu etkiyi görmesini mümkün kılan bir araç olmasıdır (Mead, 2017, s. 107). Sözel ve nesnel semboller uyandırmış oldukları bir dizi itkiyle aynı zamanda bu itkilere verilmesi muhtemel tepkiyi de çağrıştırmaktadır. Sözel jestleri anlamlı hale getiren de sözel jestin ve anlamlı sembollerin bireyin hem kendisinde hem de diğer bireyde ortaya çıkardığı bu tepkilerdir (Mead, 2017, s. 108).

Sahip olduğu kontrol edilebilirlik ve uyarlama özellikleriyle dil aynı zamanda insanların düşünme ve zihinsel süreçlere girme yetilerini de mümkün hale getirir. Zihin ya da düşünme, kısaca insanın dil aracılığıyla kendi kendisiyle iletişimi olarak ifade edilebilir. Toplumsal süreçleri bireysel anlamdaki zihinsel süreçlere önceleyen Mead, her insanın içinde yaşadığı toplumun ortak dilsel ve sembolik gerçekliği tarafından bir kendilik oluşturduğunu düşünür (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 51).

Mead açısından önemli olan bir diğer kavram da kendilik kavramıdır. Ona göre kendilik bireyin kendisini bir nesne olarak ele alabilmesidir. Zihinle diyalektik bir şekilde işleyen kendilik zihnin düşünme kabiliyeti olmadan var olamaz. (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 51). Mead bu durumu şöyle açıklar: "Vurgulamak istediğim şey, benliğin kendine nesne olarak bakabilme özelliğidir. Bu özellik "kendi" sözcüğüyle belirtilir. "Kendi" sözcüğü yansıtıcıdır ve hem özne hem de nesne olabilir" (Mead, 2017, s. 165).

Düşünümsellik, failin eylemlerinin sonucunun diğer organizmalar tarafından nasıl anlaşıldığını bilmesi, kendisini başkasının yerine koyup, onlar gibi davranma ve düşünme yetisidir. Bu yeti insanın kendisini bir başkasının yerine koyarak inceleyebileceği, anlayabileceği anlamına gelmektedir. Böylece de kendimize bir başkasının davrandığı gibi davranabiliriz. Bunu yapabilmek için kişinin kendisinin dışına çıkması ve en azından zihinsel olarak kendisini

tutarlı bir şekilde değerlendirebilmesi gerekir. Bu tutarlılık kaynağını kişinin içinde bulunduğu grup ya da belirli bireylerin bakış açısından almaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 52).

Bir kişinin başka birinin veya grubun bakış açısını kavramaya başladığı ve bu kavrayışın ne şekilde oluştuğuna dair sorgulama Mead'i çocukluk dönemi ve bu dönemde oynanan oyunlara götürür. Mead açısından çocukluk dönemi oyunları, oyun evresi ve kurallı oyun evresi olmak üzere iki aşamada gerçekleşir. Oyun evresinde çocuk kendisini başkasının yerine koyup yerine geçtiği herhangi bir şey gibi davranabilir. Burada bu şey bazen hayali bir karakter, bazen bir nesne bazen de çocuğun çevresini oluşturan ebeveynler veya büyükler olabilir. Oyun evresinin en belirgin özelliği çocuğun organizasyon yeteneğinden yoksun bir şekilde ilkel bir denetim ve güdüyle oyunu icra etmesidir. İkinci oyun evresi olan kurallı oyun evresindeyse çocuklar birden fazla kişinin, kurallı, programlı ve organize şemalarına dahil olur ve oyunda var olan her bireyin yerine kendini koyabilir ve yine oyundaki bireylerin her birinin gözünden kendisini tahlil eder (Mead, 2017, ss. 177-179). Bu tahlil sayesinde birey sadece kendisini değil diğerlerinin de bilinçlerinin farkına varır. Bu tahlil günlük hayatta tanıdığımız, bize dair beklentilerinin farkında olduğumuz kişiler açısından öngörülebilir sonuçlar doğursa da günlük hayatımızda karşılaştığımız ve özellikle kişisel ilişki kuramadığımız insanların hakkında beklenilir sonuçlar doğurmakta yetersizdir. Bu yüzden bizler kişisel olarak tanımadığımız çoğu kişinin beklentilerini geneller ve bu genellemeler üzerinden onlar hakkında imgeler oluştururuz (Slattery, 2008, s. 335).

Genelleştirilmiş öteki tüm bir topluluğun veya tüm bir takımın tavrını ifade eder. Tam bir kendilik ancak çocuk, belli başlı öteki bireylerin rolünden genelleştirilmiş ötekinin rolüne girdiğinde gerçekleşir(Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 53). Çocuklardaki kuralcı oyuna benzer bir durumun yetişkinler arasında da görüldüğünü iddia eden Mead, yetişkinlerdeki durumun daha karmaşık olduğunu ifade eder. Ona göre insan, olarak diğerinin rolünü anlamada, tanrıları ve fantastik karakterleri taklit etmede, başkalarının kendisinden beklediklerini yerine getirme gibi konularda içsel bir yetiye sahiptir. Kurallı oyunda, oyunu paylaşan herkesin eyleme uygun tavırlara ve organizasyona sahip olduğu ve bireyin de her oyuncunun rolünü zaman içerisinde bir bütün halinde kavradığı bilinmektedir. Burada oyunda var olan diğer herkesin tavırlarını temsil eden bir öteki kavramı karşımıza çıkmaktadır. Genelleştirilmiş öteki, bireye benlik bütünlüğü sağlayan toplumsal grup veya takım olarak tanımlanabilir. Genelleştirilmiş ötekinin tavrı, tutumu, beklentisi herkesin ortak tavır, tutum ve beklentisini ifade eder. Birey toplumsal bütüne dair genelleştirilmiş tavrı benimsedikçe benlik bütünlüğüne ulaşır.

Toplumsal süreçlerin birey üzerinde kontrol sağlaması veya bir takımın bir oyuncu üzerinde oyunun kurallarına dair baskı kurabilmesi de buna bağlıdır. Bir bireyin sağlıklı bir şekilde topluma dahil olabilmesi hem genelleştirilmiş ötekinin kendisine olan total yaklaşımlarının farkında olmasını hem de kendisinin de genelleştirilmiş ötekiyle ilgili olumlu bir yaklaşım içinde bulunmasını gerektirir (Mead, 2017, ss. 179-185).

Mead, Cooley'in "tek benlik" şeklinde ifade edilen bireyin hangi bağlamda olursa olsun tek bir benliğe sahip olduğu yönündeki anlayışına karşı çıkmıştır. Benliklerin toplumsal süreçlere bağlı olarak değiştiğini ve benliğin bazı durumlarda topluma bazı durumlarda da sadece özneye ait olduğunu ifade ederek sahip olduğu dinamik, değişken benlik algısını ortaya koymuştur (Collins, 2015, s. 261).

Benlik kavramı, Cooley ve Mead'in çalışmalarının merkezi konumunda olmasının yanı sıra sembolik etkileşimci kuramın da temel kavramlarından biri olması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kavram insanların kendilerini, kendi düşüncelerinin nesneleri olarak ele alabilmelerine imkan tanıyan refleksif ve düşünümsel bir anlam taşımaktadır (Barthel vd., 2005, s. 63). Mead benliği ele alırken 'ferdi ben' ve 'sosyal ben' ('I' and 'me') ayrımı yapar, yani kişinin gerçek 'iç' benliğini topluma sunduğu benlikten, insanların diğerlerinin yanındayken sergiledikleri toplumsal imajdan ayırır. Her birey benliğini sunarken bireysel olarak ihtiyaç duyduğu ve gereksinim hissettiği şeyleri referans alarak bunu sunar. Ne var ki bizler başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü bildiğimiz gibi aynı zamanda başkalarının ihtiyaçlarının neler olduğunu da biliriz ve bu yüzden sosyal yaşamda tamamen bencil davranamayız. Bu yüzden kişinin kendine özgü beni ve topluma sunduğu ben

arasında sürekli bir çatışma yaşanmaktadır. Mead'e göre, bu mücadele zamanla öz denetime dönüşerek, kişi üzerinde kendini sınırlama ihtiyacının olmadığı anlıklarda bile etkisini korumaya devam eder. Ben kavramını; burada yaratıcı, özgün ve fiilde bulunan özel benliği ifade ederken beni; benliğin genelleştirilmiş ötekinin beklentilerinin içselleştirilmiş hali olarak tarif edebiliriz. (Slattery, 2008, s. 335).

3) Erving Goffman ve Sosyolojisi

Klasik sosyolojiyi ve onun toplum anlayışını eleştiren Goffman, klasik sosyolojinin yapı, rol ve statü odaklarına olan ilgisi yüzünden toplumdaki bireylerin birbiriyle olan yakın ilişkilerini incelemeyi ihmal ettiğini ifade etmiştir. Toplumsal yaşamın özü olarak etkileşim kavramını kabul etmiş ve etkileşim kavramının birden çok anlama geldiğini bu kavramla bağıntılı olarak yüz yüze etkileşimin ne olduğunun ortaya konulabilmesi için gerekli olan kavramsal analizlerin üzerine çok az düşünüldüğünü belirtmiştir. Buradan hareketle Goffman, sosyolojik metodun kurallara ve normatif anlayışlara dayalı olarak gelişen yöntemi hakkında, bu yöntem devam ettirilse bile yapısal kavram analizlerinden etkileşimci kavramsal analizlere geçişini gerekli görmektedir. (Goffman, 2017, s. 166) Bu ifadeler bizleri Goffman'ın sosyolojik tahlilinin odağındaki temel kavram olan etkileşime ve onun sosyal yaşamı tiyatro oyununa benzer bir şekilde ele aldığı dramaturjik tahlil anlayışına götürmektedir. Sosyolojinin yarı-kamusal alan olarak değerlendirilen -sokaklar, parklar, restoranlar…- alanlara dair analiz ve çalışmalarının yetersizliğine işaretle bu alanlardaki sosyal etkileşimin toplumun yapısal ilkelerine dair pek çok nüveyi bünyesinde barındırdığını iddia ederek sosyolojisini mikro alan çalışmaları üzerine kurgulamıştır (Goffman, 2022, s. 10). Yöntem açısından etnografik gözlem yöntemine sahip olan Goffman, sıradan günlük ilişkilerden edindiği malzemeleri sosyolojisinde kullanır. O, zengin bir kaynak kullanımıyla sosyoloji literatürünün de dışına çıkmış, psikoloji, antropoloji başta olmak üzere farklı alanlara ait kaynaklar üzerinden sosyoloji görüşünü olgunlaştırmıştır (Furseth & Repstad, 2023, s. 46).

Ele aldığı kavramlar ve konular açısından sembolik etkileşimci kuramcı geleneğin teorisyenlerinden biri olarak kabul edilse de Goffman'ın sosyolojisine ve bu sosyolojinin net konumuna dair tartışmalar devam etmektedir. Bu duruma işaretle Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler* isimli eserinde onun sosyolojik anlayışının oldukça bireyselci ve sınıflandırılması zor olduğunu ancak buna karşın Mead'in düşüncesinden ve sembolik etkileşimcilikten etkilendiğini belirtmiştir (Slattery, 2008, s. 189). Yine bu konuda Coser, onun sosyolojik yönteminin özgünlüğüne işaretle "Onun, sosyoloji türünün muhtemelen daha az yetenekli diğer çözümlemecilere aktarılabilecek kadar sistematik olup olmadığını yalnızca gelecek zaman gösterecektir" demiştir (Coser, 2015, s. 497).

Goffman açısından günlük yaşam etkileşimler üzerine kuruludur. Etkileşim kavramını Durkheim'in ritüel kavramından esinlenerek ele aldığını ve toplumsal hayatın, Durkheim'in dini ritüellerdeki yapısal açıklamaya benzer şekilde etkileşim alanlarıyla oluştuğunu söyleyen Goffman (Goffman, 2017, s. 107), bu etkileşimlerdeki temel unsurları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Goffman' a göre, her anlık karşılaşma, toplumsal dayanışma etkileşimlerinin, ritüellerinin oluşturduğu mikro sosyal düzeni ifade eder. Bu mikro etkileşim aynı zamanda toplum tarafından paylaşılan ortak gerçekliktir; bu gerçekliğin başlangıç, gelişme ve sonuç bölümleri vardır ve toplumsal yapının oluşumu da bu mikro ilişkiler üzerine kuruludur (Collins, 2016, s. 42).

Sosyal hayattaki etkileşimleri ve sosyal hayatın yapısal özelliklerini ele alırken tiyatroya dair literatürden çokça esinlenen Goffman açısından sosyal yaşam ve tiyatro arasında kurulan bağlar neticesinde bir dizi kavram ve yapı karşımıza çıkar. O *Damga* isimli çalışmasında sahne dilinden yararlandığını bu dile özgü kavramları kullandığını ifade etmiştir: "Bu yazı bir tiyatro oyunu ile aynı bakış açısına sahiptir; buradan çıkarılan ilkeler ise dramaturjik ilkelerdir. İş yaşantısında her gün karşılaşılan durumlarda bir bireyin kendini ve faaliyetlerini başkalarına nasıl sunduğu, başkalarının kendisi hakkında oluşturduğu izlenimi nasıl yönlendirdiği ve denetlediği, onların karşısında performansına devam ederken neler yapabileceği ve yapamayacağı üzerinde duracağım. Bu modeli kullanırken gözle görünür yetersizliklerini de hafife almayacağım. Sahne yapmacık şeyler sunar; yaşam muhtemelen daha gerçek ve genelde pek de iyi prova edilmemiş şeyler sunar"(Goffman, 2014a, s. 13).

Goffman'ın sosyal hayata ve özellikle mikro sosyolojiye dair çeşitli ve zengin açıklamaları, dramaturjik yaklaşımın belirgin bir şekilde detaylandırılması ve bu yolla rol kuramını geliştirmiş olması onun en belirgin tarzı ve sosyoloji literatürüne yaptığı katkının en önemli yönüdür. Belirsiz bir analoji olarak ele aldığı ve yaptığı detaylı açıklamalarla sosyal hayatın bir panoraması halinde sunduğu tiyatral kavramların işlendiği eseri *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu'*nda toplumu meydana getiren kadın ve erkek figürlerinin kendi şahsi imgelerine dair toplumsal hayatla giriştikleri karmaşık ilişkileri açıklamaya, kavramsallaştırmaya çalışmıştır. O, her bireyin tiyatro sahnesindeki aktörler gibi karşısında sahne aldığı izleyicilere performans sunmakla meşgul olduğunu, bunu yaparken de bir takım dramaturjik formlar kullandığını ifade etmiştir. Birey, performansını kendisini izleyen izleyicilerin zihninde kendine dair olumlu bir imgelem oluşturmak maksadıyla sunmaktadır. Goffman'a göre bireyin eylemlerinin ve tutumlarının mahiyetini belirleyen de bu beklentidir (Coser, 2015, s. 496). Bu beklenti aynı zamanda kişinin benliğini de belirlemektedir: aktör olarak birey ve onun benliği, birey hangi performansı sergiliyorsa odur (Goffman, 2014b, s. 13). Mead'in benlikle ilgili açıklamalarını yüzeysel bulan Goffman, benliği belirleyen olgunun sosyal yaşam ve etkileşimler olduğunu bu etkileşimlerin niteliğine bağlı olarak da benliğin dönüştüğünü ifade (Furseth & Repstad, 2023, s. 34). Kişinin yarattığı benlik imgesine sahip çıktığını ve onu bireysel menfaatlerine uygun olarak tutarlı bir şekilde sunmaya çalıştığını ifade ederek bunun için bir dizi dramaturjik ilke sunmuştur.

Goffman, performansı: "Bir kimsenin belli bir gözlemci kümesi önünde sürekli bulunduğu bir süre boyunca gerçekleştirdiği ve gözlemciler üzerinde biraz da olsa etkisi olan tüm faaliyetleri anlatmak için "performans" sözcüğünü kullandım" şeklinde tanımlamıştır (Goffman, 2014a, s. 33). Aynı zamanda izlenim yöntemi olarak da adlandırılan bu süreç, kişisel performansın sunumunun niteliğine odaklanmaktadır (Macionis, 2015, s. 145). Performans sergilenirken bazı öngörülebilir ve öngörülemeyen, performansı sekteye uğratabilecek durumların yaşanma ihtimalini hatırlatan Goffman, aktörlerin bu durumlarda belli izlenimleri muhafaza etmek için ve bu sorunlarla mücadele etmek için kullanmış oldukları yöntemleri izlenim yöntemi olarak tarif eder (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 120).

Bir performans sunulurken performansın sunumunu gerçekleştiren her bireyin sahip olduğu bir statü vardır ve bu statü oyunun bölümlerini meydana getirmektedir. Bu statü her bölümde karakterler tarafından görünür kılınarak, belli diyaloglarla sunulur; buna da rol denilir (Macionis, 2015, s. 145). Rol, toplumsal hayatta kesin karşılığı olan bir unsurdur. Birey üstlendiği veya atfedilen rollerin bütün gereklerini yerine getirme ve bu rollerin barındırdığı eylem yelpazelerinin tamamına sahip olmak durumundadır. Böylece bu rolün en iyi performansla sunulabilir olması mümkün hale gelir. Rol, toplumsal yapının karşılıklığının deterministik bir öğesi ve aynı zamanda da sosyalleşmenin öncül koşullarındandır. Toplumsal yaşamın devamını mümkün kılan yükümlülüklerin yerine getirilmesi roller üzerinden tahsis edilir ve bu rollerin icra edilebilmeleri için de bazı düzenekler kurulur (Goffman, 2018, s. 91). Bir rolün tutarlı ve kişinin dışındaki izleyiciler tarafından da kabul edilebilir bir imaj sunması, aynı zamanda da desteklenerek olumlanması durumunda kişinin bir "yüze" sahip olacağını belirten Goffman, yüz kavramını "başkaları tarafından bir kişinin belli bir ilişki boyunca takındığı düşünülen rol aracılığıyla kendisi için talep ettiği olumlu toplumsal değer" olarak tanımlar (Goffman, 2017, s. 17). Kişi, yüz üzerinden dışa vurulan bir benlik kurgusu üstlendikten sonra bu imgeye sadakati beklenir (Goffman, 2017, s. 19). Kişinin yüzünü koruması, ona uygun davranış serimi, bir dizi dramaturjik tedbir kullanarak gerçekleşir. Bu tedbirler de belli başlı düzeneklerle beraber kurgulanır.

Aktörün bu düzenekler eşliğinde rolünü performansa dönüştürme esnasında genel kanıya göre sahnelenen performansın "başkaları için" sunulduğuna dair görüşü benimseyen Goffman, performansı sergileyen kişi ve rolü arasındaki bağın niteliğinin sorgulanması gerektiğini belirtir. Rolleri, onları performansa dönüştüren birey açısından kişinin sergilerken kendisini tamamen kaptırdığı, sergilediği role inanarak rol sunumunda bulunduğu "içten" ve kişinin rolüyle arasında mesafenin bulunduğu, rolü sergilerken buna inanarak değil de öyle olması

gerektiği için sergilediği yönündeki "kinik" ayrımı üzerinden ele alarak ikiye böler (Goffman, 2014b, ss. 29-30). Kişinin bazı durumlarda rolüne yabancılaştığı ve rolünü yadırgayarak ondan soyutlandığı durumlar vardır. Bu gibi durumlar rol mesafesi şeklinde isimlendirilir. Rol mesafesi, kişinin bir rolü ne kadar benimseyip benimsemediğine bağlı olarak kişinin içinde bulunduğu role bağlı hissetmediği genel durumlar için kullanılabilir (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 121).

Rollerin bir performansa dayanılarak sunulması için sahnenin gerekliğini öne süren Goffman'a göre toplumsal veya kamusal hayatta önemsiz görünen anlıklar, durumlar ve davranışların toplumsal yapıyı anlamada önemli etkileri vardır. Jest, mimik, duruş kendimiz hakkında ne düşündüğümüzü ortaya koymanın yanı sıra kültürel değerleri içeren bütün bir sahneye katkıda bulunur. Sahne ona göre kişinin davranışlarının "teşhir" olarak görülebileceği yerdir (Goffman, 2020, s. 9). Sahneler taklit, tekrar ve alışkanlıkla pekiştirilerek genelleştirilir ve sahneler arası geçiş bu şekilde sağlanarak sosyal hayat sahnelere bölünerek yaşanır (Goffman, 2020, s. 26).Bir sahne; sahne arkası, sahne önü, vitrin gibi bileşenlerden meydana gelir.

Sahne önü; bir performansın seyircide belli bir durumu uyandırmak için kullanıldığı tutarlı ve devamlı alandır (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 120). Burada aktör performansını kabul edilir bir biçimde genel kanı ve tutumlara uygun yollarla sunar, sunması da beklenir. Sosyal yaşamda her görünür, maksatlı eylemin sahne önünde sunulan bir performans olduğu söylenebilir. Böylece sahnenin performansın istendik yönlerinin sunumu için kullanılan dekor olduğu anlaşılmış olacaktır. Bununla beraber performansın belirli bir izlenimle çelişen ve arka bölge ya da sahne arkası olarak da isimlendirilebilecek bir bölge vardır. Goffman'a göre sahne arkasının kendisine has pek çok karakteristik niteliği vardır: performansın sunumu için gerekli hazırlık, performansı sunma becerisinin geliştirilmesi, yanılsamalar ve izlenimler bu işlevlerden bazılarıdır. Sahne dekorları, kişisel vitrine ait unsurlar, karakterin tüm bir repertuvarının ve karakterinin özümsenmiş haliyle burada biriktirilir (Goffman, 2014b, s. 112).

Sahnede sunulan bütün özelliklerin toplamı olarak vitrin ise Goffman açısından; kişinin performansının, gözlemcilere durumu tanımlamak için genel ve değişmez bir şekilde işleyen kısmıdır. Bu açıklamaya göre bir vitrin kişinin performansı sırasında takındığı bilinçli ya da bilinçsiz ifade donanımıdır. Bir vitrinin sahip olduğu bu standart donanımlar set olarak ifade edilir. Set, insan faaliyetlerinin sürekli olarak sunulmasına imkan tanıyan dekor, eşya, mobilya ve diğer arka plan düzenlemelerini barındıran fiziki yerdir. Bir set konumu itibariyle genelde statik niteliktedir buna göre sergilenecek herhangi bir performans bu setin alanında sergilenmek zorundadır. Kişi set alanını terk ettiğinde birkaç istisnai durum haricinde o sete bağlı olarak sunduğu performansı da terk eder (Goffman, 2014b, s. 33). Setlerin kişisel olarak görsel bir anlam taşıyanlarını da inceleyen Goffman, kişiye dair ondan ayrılmayan yüz ifadesi, fiziksel yapı, yürüyüş tarzı gibi unsurları "kişisel vitrin" olarak değerlendirir (Goffman, 2014b, s. 35). Birey performans sunumunda kullandığı vitrinlerle tutarlı tutum ve davranışlar geliştirerek performansını idealize etme eğilimi gösterir (Goffman, 2014b, s. 74).

Bir performans ele alınırken sunulan bu performans içeriğinin onu sergileyenin kişilik yapısının bir uzantısından ibaret olmadığını göz önünde bulundurmak ve performansın esas amacının da bu kişisel uzantının çevresinde var olan bir sunum olmadığını bilmek önemlidir. Goffman açısından bir performansın esas amacı onu sergileyenin kişisel özelliklerini sunmak değil sahnelenen rolün özelliklerini ifade etmektir (Goffman, 2014b, s. 82). Kişi sahnede bu rolü sergilerken tek başına değildir. Sosyal yaşam kişiyle birlikte başka insanların da varlığını zorunlu kılmaktadır. Benliğin, performansın, rollerin, davranışların tamamı diğerleriyle olan ilişki içinde anlamlı olmaktadır. Goffman'ın bir rolün tekrarı neticesinde zamanla rutinleşeceğine dair fikirlerine yukarıda yer verilmişti. Bununla bağlantılı olarak takımlar veya performans takımları, Goffman'ın rutinleşmiş bir rolün performansa dökülmesi aşamasında işbirliği içinde bulunan insan gruplarını tanımlamak için kullanmış olduğu ifadedir (Goffman, 2014b, s. 84).

Bir takımın üyeleri olan bireylerin birbiriyle yakın ilişkiler içinde olabileceği öngörülebilirdir. Böyle bir takımdaşlığın iki temel bileşeninden söz edilebilir; bunlardan ilki bireyin takım performansı devam ederken

takımın davranışını sekteye uğratabilme ihtimali ile ilgiliyken, ikinci bileşen ise aynı performansı sergilemeleri sebebiyle bir takımı paylaşan bireylerin birbirileri için "durumu bilen" kişiler olarak kişisel vitrinlerini sergilemeyecekleri gerçeğine dair bileşendir. Takım arkadaşları birlikte bir performans sergilemeye karar verdiklerinde birbirilerine "aşinalık" duymakta ve bu aşinalık sayesinde de birbirilerine eşgüdümlü hareket etmektedirler. Aşinalığın varlığından bahsetmek için bu bağın zamanla veya organik bir bağla kurulmuş olması gerekmez, performansa dair takınılan resmi bir teklif ve kabulün olması aşinalık açısından yeterli kabul edilir (Goffman, 2014b, ss. 86-87). Goffman, bir takımın başarılı bir performans ortaya koyabilmesi için aralarında o takımı diğerlerinden ayıran özel bir bilgi akışı olması gerektiğini düşünür. Bu özel bilgi ve takımdaşlığı bir arada tutmaya yarayan sırlar başkaları tarafından bilinir olduğunda performansın sunumu konusunda birtakım zorlukların ortaya çıkabileceğini ifade ederek böyle bir durumla karşılaşmamak açısından takımın bazı tedbirlere başvurduğunu ifade eder. Bunlar: dramaturjik tedbir, dramaturjik sadakat ve dramaturjik disiplin şeklinde ifade edilebilir (Goffman, 2014b, ss. 200-205).

Dramaturji teorisi ile toplumsal yaşama dair etkileşimlerin doğasını anlamak ve aktarmak isteyen Goffman açısından ister bireyler ister bir takım veya bir grup olsun sosyal yaşamdaki etkileşimlerin onlara atfedilen anlamlar neticesinde gerçekleştiğini ifade eder. Bu anlamların belli bir algı veya "alakasızlık kuralları (rules of irrelevance)" şeklinde oluşturulduğunu, kişilerin içinde bulundukları sosyal etkileşim anı veya durumunu kendi rol veya benlik sunumuna uygun bir şekilde sınırladıklarını, çerçeveleddiklerini ifade eder. Burns, *Erving Goffman* isimli eserinde, Goffman'ın çerçeve kavramını Bateson'dan aldığını ve bu kavramla kişinin performansını sunacağı sosyal etkileşim alanlarını belirlediğini açıklamıştır(Burns, 1992, s. 51). Goffman insanların sosyal yaşama dair durum tanımlamaları kullandıklarını ve bu durumlara katılımlarını düzenleyen ilkelere göre hareket ettiklerini ifade ederek çerçeve kavramını açıklar. Bu çerçevelerin nasıl işlediğini ve deneyimlerimizi nasıl organize ettiklerini inceleyen yaklaşımını da "çerçeve analizi" olarak tanımlar (Goffman, 2010, s. 11).

Çerçeve analizlerin kişiye sosyal yaşamla eşgüdüm içinde olma konusunda genel bir algı ve yorum kolaylığını sağladığını, bu çerçevelerin dışına çıkıldığında da toplumsal anlamda bazı yaptırımlarla karşılaşılabileceğini ifade eder. Buna göre toplumsal yaşamın genel prensiplerinden ayrışan kişi veya kişiler sapmış olarak ifade edilir. Sosyoloji literatüründe "etiket kuramı" olarak bilinen damga (stigma) sapma (deviance) olgusunun birlikte işlendiği kuramdır. Goffman, normal olarak tabir edilen insanlarda dahi belli noktalarda sapmalarla karşılaşılabileceği görüşündedir (Goffman, 2014a, s. 180). Ona göre sapmanın ne olduğunu anlamak öncelikle toplumsal normların ne olduğunun ortaya konulmasını gerektirir. Normların toplumsal değer alanları olarak kişinin üzerinde doğrudan etkisi vardır. Böylece normlarla olan uyumsuzluk beraberinde kişinin sunduğu benliği bütün halinde sarsan psişik bir rahatsızlıkla sonuçlanır (Goffman, 2014a, s. 181). Ona göre sapma "Birtakım değerleri paylaşan ve kişisel sıfatlar ve davranma şekillerine ilişkin belli bir toplumsal normlar bütününe riayet eden bir grup bireyden hareketle, bağlılık göstermeyen her üye "sapkın" olarak, hususiyeti ise bir "sapma" olarak tanımlanabilir" şeklindedir (Goffman, 2014a, s. 191).

Damgayı sapma durumuna önceleyen Goffman, her sosyal etkileşimin damgalanma tehlikesi taşıdığını belirtir (Goffman, 2014a, s. 18). Bireyin kendine dair algısını ve sosyal yaşamda sunduğu kimliğiyle ilgili olumsuz etiket olarak tanımlanabilen damga, (Macionis, 2015, s. 223) Goffman tarafından (1) bedensel engeller veya fiziki şekil bozuklukları, (2) kişilik özellikleri ve (3) etnik/etnolojik veya sınıfsal damgalar (Goffman, 2014a, s. 18) olmak üzere üç ayrı şekilde incelenir. Damga aynı zamanda toplumun birey üzerindeki kontrol aracıdır (Slattery, 2008, s. 191). Damga süreci ve toplumsal normların birbiriyle ilişkisini ele alan Goffman, damga iradesinin toplumsal iradenin genel bir özelliği olduğunu, toplum tarafından belirlenmiş kimlik normlarının olduğu her yerde damgalamanın da bulunduğunu açıklar. Ona göre damgalanmış olanla normal olan aynı rolde birlikte var olabilecek bir madalyonun iki yüzü gibidirler (Goffman, 2014a, s. 183). Ona göre toplum damgalı kişiden hem kendini hem de toplumu kabul ettiğini ispatlamasını ister. Oysa yine toplumun bireyi damgalayarak, onu belli

belirsiz anomalilerle betimleyerek bu fırsatı en başından bireyin elinden aldığını ve böylece bireyi hayali bir normallik düşüne zorladığını belirtir. Sosyolojinin her bireyin toplumun parçası olduğu kabulünü hatırlatan Goffman, toplumsal yapıda damgalı bireyin özel durumunu şöyle betimler: "Toplum ona büyük grubun bir üyesi olduğunu söyler. Bu da onun normal bir insan olduğu anlamına gelir ama aynı zamanda toplum, damgalı bireye onun bazı açılardan "farklı" olduğunu ve bu farklılığı reddetmesinin boşuna olacağını da söyler. Bu farklılık şüphesiz yine aynı toplumdan kaynaklanır; çünkü normal koşullarda bir fark, eğer daha öncesinde müşterek surette kavramsallaştırılmamışsa bir mesele hâline gelmez. Dolayısıyla damgalı kişiye, bir yandan herkes gibi biri olduğu söylenirken diğer yandan da "mış, miş" gibi yapmasının ya da "kendi" grubuna ihanet etmesinin pek akıllıca olmayacağı söylenir. Kısacası ona hem herkes gibi olduğu hem de herkes gibi olmadığı söylenir. Bu çelişki ve maskaralık, damgalı kişinin kaderidir" (Goffman, 2014a, ss. 172-175).

Goffman sapma davranışları ile betimlenen kişilerin toplumsal yaşam içindeki gayrı resmi etiketlerine yine toplumsal denetim mekanizmalarıyla resmiyet kazandırıldığını ve bu sürecin de total/toplu kurumlar eliyle gerçekleştirildiğini belirtir. Kurumsal yapıları ele aldığı total kurum anlayışıyla yapısal analizlerde bulunan Goffman, bu yönüyle sembolik etkileşimciliğin özne odaklı görünümünden farklı bir imge sunmuştur (Ritzer & Stepnisky, 2013, s. 121). Total kurum, toplumun çoğunluğundan süre itibariyle uzun bir zaman boyunca izole edilmiş çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmi bir şekilde düzenlenilmiş bir döngü içinde ikamet ettiği ve çalıştığı yer şeklinde tanımlanabilir (Goffman, 2015, s. 11). Total kurumları sapma niteliğine sahip bireyleri belli stereotipler altında derlemeleri açısından beş farklı türe ayıran Goffman, analizlerinin odak noktasını oluşturan kurumları, toplumsal yapının diğer kurumlarından sembolik anlamda ayrışan, toplumun geneliyle arasında fiziksel olarak engel bulunan kurumlar olarak işaret eder (Goffman, 2015, s. 16).

Bu kurumlar toplumsal yapının yeknesaklığını sağlayan diğer kurumlardan üç temel özellikle ayrılmaktadır bu özellikler: 1) kurumda çalışan personelin, kurumdaki bireylerin temel yaşam gereksinimlerinden, günlük yaşam rutinlerine dek hayatlarının her anını kontrol etmeleri, 2) bu kurumda yaşamını sürdürenler açısından herkesin tek tip yemek, kıyafet ve aynı aktiviteleri paylaşması, 3) kişinin davranışlarının yeri, saati ve niteliğinin resmi kurallar çerçevesinde belirlenmesi şeklindendir (Macionis, 2015, s. 130). Sapma davranışı ve bunu takip eden etiketlerle bu kurumlara dahil edilen birey bu total kurumlar eliyle sahip olduğu ve onu fert olarak bir başkasından ayıran özel kimliğinden, davranışından, duygu ve tutumlarından uzaklaştırılarak kişileri kendilerine dair onur kırıcı bir benlik algısı ve bireysellikle yeniden düzenlemeyi amaçlar. Ancak Goffman'a göre bu kurumlar bireyi topluma kazandırmak maksadıyla var olsalar da sürecin sonunda bireyi resmi olarak damgalayarak onun yanlış davranışını meşrulaştırmakta ve hatta etikete sahip bireyler açısından güvenli merkezler haline gelerek işlevlerini yitirmiş olmaktadırlar (Slattery, 2008, s. 218).

SONUÇ

Makalemizin başında sembolik etkileşimci kuramın temel kavram ve teorik yaklaşımı hakkında bir dizi açıklamada bulunmuştuk. Bu kuramın makro sosyolojik toplum anlayışına karşı mikro sosyolojik yapıları analiz etme ve bu yapıların ilkelerini ortaya koyma amacıyla Amerika'da ortaya çıkan çağdaş sosyolojik kuramlardan biri olduğu ifade edilmişti. Mikro sosyolojik bakış açısıyla oluşturulan bu kuramlardan biri de sembolik etkileşimcilik olarak makalemizin iki ana başlığından birini oluşturdu. Çalışmamız boyunca sembolik etkileşimci kuramın ve genel olarak kuramsal yaklaşımların kurucularından bağımsız düşünülemeyeceği olgusuyla bu kuramın kavramsal ve ilkesel temellerini atan Mead etrafında şekillendiğini kabul ederek hareket ettik. Bu bağlamda Mead'in pragmatist, davranışçı psikolojik teoriden ve bireyci yaklaşımlardan hareketle sosyolojik bir anlayış ortaya koyduğunu gördük. Onun benlik dediğimiz yapıyı biri değişmez, sabit, içselleştirilmiş öz olarak diğeri de toplumsal ilişkiler ve etkileşimler neticesinde meydana gelen dinamik, etkiye açık ve devingen bir yapı olarak "I" ve "Me" şeklinde ayırdığını görmüş olduk.

Sosyolojinin toplumu gruplar, takımlar ve insan toplulukları üzerinden anlama ve araştırma çabasına karşın sembolik etkileşimciliğin bireyi, toplumsal yapıyı şekillendirmede söz sahibi fail olarak, katılmış olduğu toplumsal hayatı anlamlarıyla ve eylemleriyle olarak ele aldığını gördük. Anlamsal kurgunun eylemsel yapıya öncelenerek sunulduğu sembolik etkileşimciliğin ilk dönemleri Mead ve Blumer tarafından temsil edilmiştir. Benliğin oluşumu konusundaki çocukluk yaşantılarının tahlili, bu dönemdeki oyun metaforu, bu oyunlardan hareketle sosyal yaşam gerçekliklerin algılanıp benimsenmesine dair açıklamaların sembolik etkileşimci kuramın öne çıkan yaklaşımlarından olduğunu gördük. Genelleştirilmiş öteki kavramıyla toplumsal yapıdaki diğerlerinin nasıl içselleştirildiğini, onlara dair norm kural ve beklentilerin genelleştirilerek pekiştirdiğini işledik.

Her teori gibi sembolik etkileşimciliğin bizatihi onu temsil eden kuramcılar tarafından ortaya çıktığı dönemdeki temel yaklaşımların dışına çıkılıp değiştirilerek toplumsal yaşamın dinamiğine uygun olarak yeniden düzenlendiğini belirttik. Bu bağlamda araştırmamızın ikinci önemli başlığı olan Goffman ve onun dramaturjik yaklaşımını ele aldık. Goffman'ın toplumsal yaşamı tiyatro benzetmesi ile ele alıp açıklamaya çalışan kuramının hem genel sosyolojik hem de sembolik etkileşimcilik kuramından belli yönlerle ayrıldığını ifade ettik. Goffman'ın yarı kamusal alan araştırmaları, benliği bir maske olarak değerlendirip benliğe dair onun sabit, içselleştirilmiş, değişmez bir öz olduğu fikrini yadsınması ve benliğin kişinin performansının yani ritüel manada ortaya koyduğu etkileşimlerinin bir sonucu olarak ele alması, onun toplum ve birey arasındaki ilişkide bireyci analizleri önceleyen sembolik etkileşimcilikten ayırmıştır.

Toplumsal yapının dramaturji başlığı altında tiyatral ifadelerle ve terminoloji ile açıklanma çabası Goffman'ın sembolik etkileşimci kuramın genelinden ayrışmasını görünür hale getiren bir diğer yönüdür. Onun toplumsal yaşamı var eden mikro ilişkileri içeriden analiz eden ve çoğu kez önemsiz görünen toplumsal eylemlerin toplumu anlamlandırmada anahtar bir role sahip olacağı düşüncesi ve bu düşüncesini sunuş yöntemi bir diğer özgün yanını ifade eder. Total kurumlara dair açıklaması ve bu kurumların temel niteliklerini, yapılarını, işlevlerini araştırması sembolik etkileşimciliğin birey odaklı anlayışından onu ayıran bir diğer yön olmuştur. Bütün halinde kısaca ifade edilecek olursa sembolik etkileşimcilik bireye vurgu yaparken Goffman aktör kavramına vurguda bulunmuş, sembolik etkileşimcilik anlamları sorgularken o rol ve performanslara odaklanmış, sembolik etkileşimcilik eylemlerin vücut bulduğu sahayı toplum olarak değerlendirirken o bu sahaya seyirci nitelemesiyle yaklaşmış ve toplumu bir sahne olarak değerlendirmiştir.

Kanaatimizce sosyolojide yöntemsel bir gerilim görünümü sunan toplum- yapı ikilemini, Goffman'ın kendisinin de farkında olduğu ve aşmaya çalıştığı bir sorun olarak geçerliliğini korumaktadır. Onun sosyolojik yaklaşımının sembolik etkileşimci kuramın temel sayıltılarını karşılama niteliğini haiz olsa da yapısal formlara dair açıklamalar da bulunması bu gerilimin Goffman'ın kendisinde de bulunduğunu belirtir. Bu noktada kuramsal yaklaşımların niteliksel sınırlarının toplumsal gerçekliği anlama ve açıklama çabasının önüne geçirilmemesi gerektiği yönündeki kanaatimiz ortaya çıkmaktadır. Goffman ve onun kendine has sosyolojik yaklaşımı kuramsal çerçevelerin sınırları içine sıkıştırılmamalı aksine bir bütün olarak sosyolojik yöntem ve amaçlar bağlamında daha geniş bir perspektiften ele alınmalıdır. Bunun için araştırmacıların makro-mikro yaklaşımları bir arada sentezleyerek kullanması, Goffman'nın da onun sosyolojisinin bu yaklaşımlara uygun yönlerini kategorize ederek ele almasında yarar görmekteyiz. Son söz olarak her teori gibi Goffman'ın da sosyolojik sahaya esneklik kazandırabilecek açıklamalarının kuramsal sınırlara boğulmaması gerektiğini, onun sosyolojik yaklaşımının, kendine has yönlerine sadık kalınarak sunulması gerektiğini düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

Barthel, D., Benton, T., Boucher, D., Busfield, J., Coxon, T., Craib, I., Devine, F., Ennew, J., Gittins, D., Goodman, R., Kolankiewicz, G., Hakim, C., Harloe, M., Lee, D., Lee, M., McIntosh, M., Morris, L., Nixon, S., Omely, J., … Woodiwiss, A. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (G. Marshall, Ed.; O. Akınbay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

Burns, T. (1992). *Erving Goffman*. Routledge.

Collins, R. (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek* (Ü. Tatlıcan, Çev.; 1. bs). Sentez Yayıncılık.

Collins, R. (2016). *Felsefelerin Sosyolojisi* (T. Göbekçin, Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Coser, L. A. (2015). *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları* (H. Hülür, S. Toker, & İ. Mazman, Çev.). De Ki Yayınları.

Furseth, İ., & Repstad, P. (2023). *Çağdaş Sosyologların Toplum ve Din Görüşleri* (Ö. F. Darende & A. Taştan, Çev.). Kimlik Yayınları.

Goffman, E. (2010). *Frame Analysis* (1. Northeastern Univ. Press ed., reprint). Northeastern Univ. Press.

Goffman, E. (2014a). *Damga* (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. N. Ağırnaslı, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2014b). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (3. bs). Metis Yayınları.

Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler* (E. Arıcan, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2017). *Etkileşim Ritüelleri* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2018). *Karşılaşmalar* (S. Çalcı, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2020). *Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet* (D. Kılıçer & Ö. Fahri, Çev.). Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2022). *Toplum İçinde Davranmak* (Bölükbaşı, Çev.; 3. bs). Heretik Yayınları.

Macionis, J. (2015). *Sosyoloji* (V. Akan, Çev.). Nobel Yayınevi.

Mead, G. H. (2017). *Zihin, Benlik ve Toplum* (Y. Erdem, Çev.). Heretik Yayınları.

Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri* (I. E. Howison, Çev.). De Ki Yayınları.

Slattery, M. (2008). *Sosyolojide Temel Fikirler* (Ü. Tatlıcan, Ed.; Ü. Tatlıcan & G. Demiriz, Çev.; 8. bs). Sentez Yayıncılık.

İBN ÂBİDÎN'İN İLMÎ YETERLİĞİ VE MEZHEP İÇİ OTORİTESİ

Dr. Ömer ASLAN, Diyanet İşleri Başkanlığı/Vaiz
aslan65omer@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5682-2722

Özet

İslam hukuk geleneğinde fakihlerin ilmî seviyelerini, mezhep içindeki konumlarını ve hukukî yetki alanlarını belirlemek amacıyla geliştirilen tabakât tasnifleri, fıkıh düşüncesinin tarihsel yapısını ve mezhep içi otorite ilişkilerini açıklamak bakımından önemli bir işleve sahiptir. Bu tasnifler, yalnızca teorik bir sınıflandırma sunmakla kalmamakta; aynı zamanda bir âlimin hangi ilmî çerçeve içinde hareket ettiğini, hüküm üretim sürecindeki rolünü ve mezhep birikimiyle kurduğu ilişkiyi de göstermektedir. Hanefî fıkıh geleneğinde fakihlerin derecelendirilmesine dair yaklaşımlar, mezhep içi hukuk üretiminin sınırlarını ve mahiyetini anlamak bakımından dikkate değerdir. Bu çerçevede ele alınan isimlerden biri de İbn Âbidîn'dir. Geç dönem Hanefî hukuk düşüncesinin en etkili simaları arasında yer alan İbn Âbidîn, telif ettiği eserler, yürüttüğü tedris faaliyeti, fetva sahasındaki etkisi ve mezhep içi meseleleri ele alış tarzı bakımından dikkat çekici bir ilmî otoriteyi temsil etmektedir. Onun ilmî kişiliği yalnızca biyografik yönüyle değil, aynı zamanda Hanefî mezhebinde ilmî otoritenin nasıl teşekkül ettiğini göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Bu sebeple İbn Âbidîn'in hayatı, eğitim süreci, hocaları, talebeleri, eserleri ve kendisi hakkında yapılan değerlendirmeler, mezhep içi hukukî otoritenin yapısını anlamak için önemli veriler sunmaktadır. Bu çalışmada İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliği ve mezhep içi otoritesi, hayatı ve eserleri üzerinden incelenecektir. Ayrıca klasik tabakâtü'l-fukahâ literatüründe yer alan derecelendirmeler çerçevesinde, onun hukukî yöntemi ve mezhep içindeki konumuna dair değerlendirmeler aktarılacaktır. Çalışmanın amacı, İbn Âbidîn'in ilmî şahsiyetini mezhep içi işleviyle birlikte ortaya koymak ve onun Hanefî fıkıh geleneğindeki yerini tarafsız biçimde değerlendirmeye imkân verecek bir çerçeve sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Hanefî Mezhebi, İbn Âbidîn, Tabakâtü'l-Fukahâ, Mezhep İçi Otorite.

THE SCHOLARLY COMPETENCE OF IBN ABİDİN AND HİS AUTHORİTY WİTHİN THE MADHHAB

Dr. Ömer ASLAN, Presidency of Religious Affairs/Preacher
aslan65omer@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5682-2722

Abstract

In the tradition of Islamic law, the *ṭabaqāt* (hierarchical classification) systems developed to determine the scholarly levels of jurists, their positions within the madhhab, and their spheres of legal authority serve an important function in explaining the historical structure of legal thought and the relationships of authority within the school. These classifications do not merely present a theoretical framework; they also reveal the intellectual context in which a scholar operates, their role in the process of legal reasoning, and their relationship with the accumulated tradition of the madhhab. In the Ḥanafī legal tradition, approaches to ranking jurists are particularly significant for understanding the limits and nature of legal production within the school. One of the figures examined within this framework is Ibn ʿĀbidīn. As one of the most influential representatives of late Ḥanafī legal thought, Ibn ʿĀbidīn embodies a remarkable scholarly authority through his authored works, his teaching activities, his influence in the field of fatwā, and his approach to intra-madhhab issues. His scholarly personality is important not only from a biographical perspective but also for demonstrating how scholarly authority was formed within the Ḥanafī madhhab. For this reason, his life, educational background, teachers, students, works, and the evaluations made about him provide significant data for understanding the structure of legal authority within the school. This study examines Ibn ʿĀbidīn's scholarly competence and his authority within the madhhab through his life and works. In addition, within the framework of the classifications found in the classical *ṭabaqāt al-fuqahāʾ* literature, evaluations regarding his legal methodology and his position within the madhhab will be presented. The aim of the study is to present Ibn ʿĀbidīn's scholarly personality together with his function within the madhhab and to offer a framework that allows for an objective assessment of his place in the Ḥanafī legal tradition.

Keywords: Fiqh, Hanafi Madhhab, Ibn ʿĀbidīn, Ṭabaqāt al-Fuqahāʾ, Intra-Madhhab Authority.

Giriş

İslam hukuk tarihi, farklı seviyelerde ilmî faaliyet gösteren çok sayıda fakihin katkısıyla şekillenmiştir. Bu tarihsel süreç içinde bazı âlimler mezhep kurucu veya mezhep içinde müctehid sıfatıyla öne çıkarken, bazıları da mevcut mezhep mirasını nakleden, açıklayan, düzenleyen ve sonraki nesillere aktaran isimler olarak tanınmıştır. Fakihlerin hangi derecede hukukî yetkiye sahip olduklarını açıklamak için geliştirilen tabakâtü'l-fukahâ tasnifleri, bu çok katmanlı yapının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Özellikle Hanefî mezhebinde bu tasnifler hem ilmî otoritenin dağılımını hem de hukukî faaliyetin mezhep içinde hangi sınırlar çerçevesinde yürütüldüğünü göstermek açısından dikkat çekmektedir.

Hanefî tabakât anlayışında fakihler çoğunlukla mutlak müctehid, mezhepte müctehid, meselede müctehid, ashâbü't-tahrîc, ashâbü't-tercih, ashâbü't-temyiz ve daha alt derecelerdeki fakihler şeklinde ele alınmaktadır. Bu tabakalar, bir âlimin yalnızca bilgi seviyesini değil; aynı zamanda mezhep içi yetki alanını ve hukukî üretimde üstlendiği rolü de işaret eder. Bu sebeple bir âlimin tabakât içindeki yerini tartışmak, doğrudan onun ilmî değerini azaltmak veya yükseltmek anlamına gelmez; daha çok mezhep içi hukukî faaliyet tarzını açıklamaya yöneliktir.

Hanefî mezhebi bağlamında bu tür değerlendirmelerle birlikte adı öne çıkan âlimlerden biri İbn Âbidîn'dir. Onun ismi, özellikle geç dönem Hanefî fıkhı, fetva geleneği ve mezhep literatürünün sistemli tertibi söz konusu olduğunda ilk sıralarda anılmaktadır. Bunun başlıca sebebi, *Reddü'l-muhtâr* gibi mezhep içinde geniş kabul görmüş bir başvuru eserini telif etmiş olmasıdır. Bununla birlikte onun tabakâtü'l-fukahâ içindeki yeri üzerine yapılan değerlendirmeler, yalnızca bir sınıflandırma meselesi değil; aynı zamanda mezhep içi ilmî otoritenin neye dayandığıyla ilgili daha geniş bir tartışmayı da yansıtmaktadır (Bilmen, ts., c. 1, s. 314).

Bu bildiride İbn Âbidîn'in hayatı, tahsil süreci, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve telif faaliyetleri esas alınarak onun mezhep içi otoritesi incelenecektir. Ayrıca onun tabakât bağlamındaki konumuna dair değerlendirmeler, herhangi bir kesin hüküm verilmeden, ilmî veriler ışığında ve karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır. Böylece çalışmada amaçlanan şey, bir hüküm tesis etmekten ziyade, İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliğini ve Hanefî hukuk düşüncesindeki yerini açıklığa kavuşturmaktır.

1. İbn Âbidîn'in Hayatı ve Yetiştiği İlmî Çevre

İbn Âbidîn'in tam adı Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed b. Abdurrahîm el-Hüseynî ed-Dımaşkî'dir. 1198/1784 yılında Şam'da doğmuştur (Kehhâle, 1961, c. 1, s. 277). Onun doğduğu Şam, Osmanlı döneminde ilmî faaliyetlerin yoğunlaştığı en önemli merkezlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Medreselerin aktif biçimde faaliyet gösterdiği bu şehirde kıraat, hadis, tefsir, fıkıh ve Arap dili gibi temel İslâmî ilimler sistemli şekilde okutulmaktaydı. Bu yönüyle Şam, yalnızca bir eğitim merkezi değil, aynı zamanda güçlü bir ilmî geleneğin temsil edildiği köklü bir kültür havzası niteliğindeydi. Bu ilmî atmosfer, İbn Âbidîn'in düşünce dünyasının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır (Yıldız, 2005, s. 128–129).

Şam'ın ilmî yapısı, farklı disiplinler arasında geçişe imkân tanıyan geniş bir eğitim anlayışına dayanıyordu. Bu ortamda yetişen âlimler yalnızca kendi mezheplerinin temel metinleriyle sınırlı kalmayıp diğer mezheplerin eserlerini ve farklı ilim dallarına ait kaynakları da inceleyebilmekteydi. Bu durum, İbn Âbidîn'in ilmî gelişiminin tek yönlü olmadığını göstermektedir. Nitekim onun eserlerinde görülen metodolojik derinlik ve farklı görüşlere vukûfiyet, bu çok yönlü ilmî formasyonun bir sonucudur (el-Baytâr, 1963, c. 3, s. 1238). Bu bağlamda İbn Âbidîn'in ilmî kişiliği, klasik medrese eğitiminin sağladığı disiplinli bilgi birikimi ile geniş ufuklu bir okuma kültürünün birleşimi olarak değerlendirilebilir.

İbn Âbidîn, hayatının büyük bölümünü ilim öğrenme, ders verme, eser telif etme ve fetva faaliyetleriyle geçirmiştir (Kehhâle, 1961, c. 1, s. 277). Bu süreçte yalnızca bir müderris olarak değil, aynı zamanda fetva makamında etkin rol oynayan bir fakih olarak öne çıkmıştır. Zamanla ilmî otoritesi Şam sınırlarını aşarak Osmanlı

coğrafyasının farklı bölgelerinde de tanınmıştır. Onun eserlerinin yaygın biçimde okunması, fetvalarının farklı bölgelerde referans alınması ve yetiştirdiği talebelerin çeşitli ilmî merkezlerde görev üstlenmeleri, bu geniş etki alanının somut göstergeleri arasında yer almaktadır (Merdem Bek, 1971, s. 37). Bu yönüyle İbn Âbidîn, yalnızca yerel bir âlim değil, mezhep içi otoritesi geniş bir hukukçu olarak değerlendirilmektedir.

İbn Âbidîn, 1252/1836 yılında Şam'da vefat etmiş ve Bâbüssagîr Kabristanı'na defnedilmiştir (Kehhâle, 1961, c. 1, s. 277; Merdem Bek, 1971, s. 39). Hayatını geçirdiği şehirde vefat etmesi ve aynı şehirde defnedilmesi, onun ilmî kimliği ile yetiştiği çevre arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ilmî etkisi, vefatından sonra da devam etmiş; özellikle *Reddü'l-muhtâr* adlı eseri aracılığıyla Hanefî fıkıh geleneğinde kalıcı bir yer edinmiştir. Bu eser, yalnızca kendi döneminde değil, sonraki dönemlerde de Hanefî fıkhının temel başvuru kaynaklarından biri olmayı sürdürmüştür. Dolayısıyla İbn Âbidîn'in ilmî mirası, hem yaşadığı dönemi hem de sonraki fıkıh geleneğini etkileyen süreklilik arz eden bir nitelik taşımaktadır.

2. İbn Âbidîn'in İlmî Şahsiyeti ve Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Bir âlimin ilmî şahsiyetini anlamada, çağdaşlarının ve sonraki dönem âlimlerinin onun hakkında kullandıkları nitelendirmeler önemli ipuçları sunmaktadır. Bu tür değerlendirmeler, yalnızca biyografik bilgi vermekle kalmayıp aynı zamanda söz konusu âlimin ilmî çevre içerisindeki konumunu, otoritesini ve temsil gücünü de ortaya koymaktadır. İbn Âbidîn hakkında yapılan değerlendirmeler incelendiğinde, onun yalnızca mezhep metinlerini bilen bir fakih değil; aynı zamanda çok yönlü, derinlikli ve güçlü bir ilmî şahsiyet olarak algılandığı görülmektedir. Nitekim son dönem Hanefî fakihleri arasında öne çıkan bir isim olması, yaşadığı dönemde mezhebin en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edildiğini göstermektedir (Alkeltawia, 2009).

İbn Âbidîn için kullanılan "allâme" sıfatı, onun geniş ve derin bir ilim birikimine sahip olduğunu ifade etmektedir. Klasik İslâm ilim geleneğinde bu unvan, yalnızca çok sayıda eser okumuş kimseler için değil; birden fazla ilim dalında temayüz etmiş, ilmî dirayeti ve temsil gücüyle öne çıkan şahsiyetler için kullanılmaktadır. Bu bağlamda İbn Âbidîn'in aklî ve naklî ilimlerde yetkin kabul edilmesi, onun ilmî profilinin kapsamını göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu nitelendirme, onun yalnızca rivayet temelli bilgiyle yetinmeyip, aynı zamanda mantık, usûl ve analitik düşünme gerektiren alanlarda da derinleştiğini ortaya koymaktadır (Hallaq, 2005, s. 172).

İbn Âbidîn'in ilmî birikimi yalnızca fıkıh alanıyla sınırlı değildir. Hadis, tefsir, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlardaki yetkinliği, onun çok yönlü bir âlim olduğunu göstermektedir. Özellikle Hanefî fıkhı bağlamında tanınmış olmakla birlikte, ilmî donanımının yalnızca fürû fıkıhla sınırlandırılması eksik bir değerlendirme olacaktır. Zira klasik İslâm ilim anlayışında bir fakihin otoritesi, yalnızca meseleleri ezberlemesine değil; bu meseleleri usûlî bir çerçevede değerlendirebilmesine ve farklı ilim dallarıyla ilişkilendirebilmesine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında İbn Âbidîn, yalnızca mezhep içi nakilleri aktaran bir hukukçu değil; farklı disiplinler arasında ilişki kurabilen geniş ufuklu bir ilim adamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Onun şahsiyetinde zühd, takvâ, vakar ve ilmî dirayetin birlikte zikredilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Klasik dönemde bir âlimin güvenilirliği yalnızca sahip olduğu bilgiyle değil, aynı zamanda ahlâkî olgunluğu ve dinî hassasiyetiyle de ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle İbn Âbidîn hakkında yapılan değerlendirmelerde ilmî kudret ile ahlâkî meziyetlerin birlikte anılması, onun otoritesinin sadece teorik değil aynı zamanda toplumsal ve ahlâkî bir zemine dayandığını göstermektedir (el-Baytâr, 1963, c. 3, s. 1230).

İbn Âbidîn'in çağdaşları ve sonraki dönem âlimleri tarafından yapılan değerlendirmeler, onun ilmî konumunu daha da belirgin hâle getirmektedir. Çağdaşı Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin, onu aklî ve naklî ilimlerde temayüz etmiş bir allâme ve müşkil meseleleri çözme kabiliyetine sahip seçkin bir âlim olarak nitelendirmesi, onun dönemindeki ilmî itibarını açıkça ortaya koymaktadır (Alkeltawia, 2009). Benzer şekilde Hayreddin ez-Ziriklî'nin İbn Âbidîn'i "Şam diyarının fakihi ve asrındaki Hanefî mezhebinin imamı" şeklinde tanımlaması, onun mezhep içerisindeki temsil gücünü ve otoritesini vurgulamaktadır (Ziriklî, 2002, c. 6, s. 42). Abdülhay el-Kettânî'nin onu

"Şam diyarının fakihi ve müftîsi" olarak nitelendirmesi ise, ilmî otoritesinin aynı zamanda amelî ve kurumsal bir karşılığı bulunduğunu göstermektedir (Kettânî, 1982, c. 2, s. 839–841).

Bunun yanı sıra Abdürrezzâk el-Baytâr'ın İbn Âbidîn'i "şeyh, imam, allâme, müfessir, muhaddis ve fakih" gibi çok yönlü unvanlarla anması, onun farklı ilmî çevrelerde nasıl algılandığını ortaya koymaktadır. Bu tür çok katmanlı nitelendirmeler, İbn Âbidîn'in yalnızca bir fıkıh âlimi olmadığını; aynı zamanda tefsir, hadis, dil ve edebiyat gibi alanlarda da söz sahibi olduğunu göstermektedir. Nitekim onun derin anlayış sahibi bir bilgin olarak tasvir edilmesi, ilmî şahsiyetinin genişliğini ve disiplinler arası niteliğini teyit etmektedir (el-Baytâr, 1963, c. 3, s. 1005).

Bu değerlendirmeler bir arada ele alındığında, İbn Âbidîn'in yalnızca metin şerh eden bir müellif olmadığı; aynı zamanda fetva, tedris, telif ve ilmî temsil alanlarında etkin bir hukuk otoritesi olduğu anlaşılmaktadır. Onun ilmî kişiliği, klasik İslâm ilim geleneğinin çok yönlü âlim tipolojisini yansıtan önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

3. Tahsil Süreci, Hocaları ve İlmî Donanımının Oluşumu

İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliğini sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için onun tahsil sürecinin ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Zira klasik İslâm eğitim sisteminde bir âlimin ilmî seviyesi, büyük ölçüde hangi hocalardan ders aldığı, hangi metinleri okuduğu, hangi ilim dallarında icazet kazandığı ve nasıl bir ilmî silsile içinde yetiştiği üzerinden belirlenmiştir. Bu çerçevede İbn Âbidîn'in ilmî oluşum süreci incelendiğinde, onun sahip olduğu yüksek otoritenin güçlü, sistemli ve çok yönlü bir eğitim birikimine dayandığı açık biçimde görülmektedir.

İbn Âbidîn'in küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş olması, onun ilmî hayatının sağlam bir metin disiplini üzerine kurulduğunu göstermektedir. Hafızlık, klasik eğitim anlayışında yalnızca başlangıç aşaması değil; aynı zamanda sonraki ilmî gelişimin zihinsel ve ahlâkî temelini oluşturan önemli bir merhaledir. Bu aşamadan sonra Şam'da dönemin şeyhu'l-kurrâsı kabul edilen Muhammed Saîd el-Hamavî'den (ö. 1236/1820) kıraat dersleri almış ve bu alanda önemli bir yetkinlik kazanmıştır (İbn Âbidîn, 2003, c. 1, s. 53). Ayrıca Cezeriyye, Meydâniyye ve Şâtıbiyye gibi temel kıraat metinlerini ezberlemiş olması, onun rivayet esaslı ilimlerde güçlü bir altyapı edindiğini göstermektedir (Merdem Bek, 1971, s. 36).

İbn Âbidîn, aynı hocasından sarf ve nahiv gibi dil ilimleri ile birlikte Şâfiî fıkhına dair dersler de almıştır. Bu kapsamda ez-Zübed gibi metinleri ezberlemiş olması, onun ilmî gelişiminin başlangıçta tek bir mezheple sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır (el-Baytâr, 1963, c. 2, s. 1238). Bu durum, klasik medrese eğitiminde yaygın olan mezhepler arası etkileşimin İbn Âbidîn'in ilmî formasyonuna da yansıdığını göstermektedir. Nitekim farklı mezheplere ait metinlerle erken dönemde kurduğu temas, onun ilerleyen süreçte daha mukayeseli ve geniş perspektifli bir hukuk anlayışı geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

İbn Âbidîn'in eğitiminde ikinci önemli aşama, Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'dan (ö. 1222/1807) aldığı derslerle başlamaktadır. Bu hocasından hadis, tefsir usûlü, tasavvuf, feraiz, hesap ve mantık gibi aklî ve naklî ilimlerin çeşitli alanlarında eğitim görmüştür (İbn Âbidîn, 2003, c. 1, s. 54). Bu çok yönlü eğitim çizgisi, onun ilmî donanımının yalnızca dar anlamda fıkıh bilgisiyle sınırlı olmadığını; aksine geniş bir disiplinler arası birikime dayandığını ortaya koymaktadır. Aynı süreçte Hanefî mezhebine yönelmiş ve bu alanda el-Mültekâ, Kenz, Vikâye, Bahrü'r-râʾik ve el-Hidâye gibi temel eserleri okuyarak mezhep içi derinliğini artırmıştır (Merdem Bek, 1971, s. 36–37).

İbn Âbidîn'in Haskefî'nin (ö. 1088/1677) ed-Dürrü'l-muhtâr adlı eserini okuması, mezhep içi derinleşme sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Hocasının vefatı üzerine eserin kalan kısmını hocasının talebesi Muhammed Saîd el-Halebî'den (ö. 1259/1843) tamamlaması ve bu süreçte icazet alması, onun ilmî sürekliliğe ve

isnad geleneğine verdiği önemi göstermektedir (Merdem Bek, 1971, s. 36–37). Ayrıca hadis alanında Muhammed el-Küzberî, Muhammed Necîb el-Kalâî, Ahmed el-Attâr ve Muhammed Abdürresûl el-Hindî gibi isimlerden icazet almış olması (el-Kettânî, 1982, c. 2, s. 839–840), onun rivayet geleneğiyle güçlü bağlar kurduğunu ortaya koymaktadır.

Henüz on yedi yaşında iken el-Kâfî fi'l-ʿarûz ve'l-kavâfî adlı eseri şerh etmiş olması, onun erken yaşta ilmî üretim kabiliyeti kazandığını göstermektedir (Özel, 1999, s. 292–293). Bunun yanı sıra Muhammed el-Emîr el-Mısrî, Abdülkâdir b. İsmâil en-Nablusî, Hibetullah el-Ba'lî, Sâlih el-Füllânî ve İbrâhim b. İsmâil en-Nablusî gibi çeşitli hocalardan ders almış olması (el-Kettânî, 1982, c. 2, s. 839–840), onun geniş ve çok yönlü bir ilmî çevreden beslendiğini göstermektedir.

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliğinin güçlü bir eğitim ağı, disiplinler arası bir tahsil süreci ve mezhep içi temel metinlerle kurulan yoğun bir ilişki üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle onun ilmî şahsiyeti, klasik İslâm eğitim sisteminin çok yönlü âlim tipini temsil eden önemli örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

4. Talebeleri ve İlmî Etki Alanı

Bir âlimin ilmî etkisi, yalnızca telif ettiği eserlerle değil, aynı zamanda yetiştirdiği öğrenciler ve oluşturduğu ders halkasıyla da ölçülmektedir. Bu bağlamda İbn Âbidîn'in ilmî çevresi incelendiğinde, onun yaşadığı dönemde fiilen kabul edilmiş bir otorite olduğu anlaşılmaktadır. Yetiştirdiği talebelerin ilmî niteliği ve sonraki dönemlerde üstlendikleri görevler, onun mezhep içindeki etkisinin nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından önemlidir (el-Kettânî, 1982, c. 2, s. 839–841).

İbn Âbidîn'in talebeleri arasında Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî (ö. 1298/1881) özel bir yere sahiptir. Kudûrî Muhtasarı ve Akîdetü't-Tahâvî üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan el-Meydânî, hocasının ilmî çizgisini sürdüren önemli bir Hanefî fakihi olarak öne çıkmıştır. Bu durum, İbn Âbidîn'in etkisinin talebeleri aracılığıyla sonraki dönemlere taşındığını göstermektedir. Ayrıca oğlu İbn Âbidînzâde Alâeddin Muhammed'in (ö. 1306/1889) Dımaşk fetva emini olarak görev yapması, onun ilmî mirasının hem aile içinde hem de kurumsal düzeyde devam ettiğini ortaya koymaktadır (İbn Âbidîn, 2003, c. 1, s. 54).

İbn Âbidîn'in diğer talebeleri arasında Muhammed b. Hasan el-Baytâr, Abdülkâdir el-Halâsî, Ali el-Murâdî, Abdülhalim Molla, Muhammed Câbîzâde, Muhammed el-Halvânî ve Ahmed İslâmbolî gibi isimler yer almaktadır. Bu şahsiyetlerin bir kısmı müftülük, bir kısmı kadılık, bir kısmı ise tedris ve telif faaliyetleriyle öne çıkmıştır. Bu durum, İbn Âbidîn'in ilmî etkisinin yalnızca teorik düzeyde kalmadığını; fetva, kaza ve eğitim alanlarında pratik karşılık bulduğunu göstermektedir (el-Baytâr, 1963, c. 3, s. 1005).

İbn Âbidîn'in ilmî nüfuzunun genişliğini gösteren önemli hususlardan biri de farklı bölgelerden tanınmış âlimlerin ondan icazet almış olmasıdır. Bu çerçevede Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey (1786–1859) ile müfessir Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi isimlerin ondan icazet alması, onun ilmî etkisinin Şam ile sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Klasik ilim geleneğinde icazet, yalnızca eğitim sürecini değil, aynı zamanda ilmî otoritenin kabulünü de ifade etmektedir (el-Kettânî, 1982, c. 2, s. 839–841).

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, İbn Âbidîn'in ilmî tesirinin yalnızca eserleriyle sınırlı olmadığı; yetiştirdiği talebeler ve oluşturduğu ilmî çevre aracılığıyla süreklilik kazandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle o, mezhep içi otoritesini hem teorik hem de pratik düzeyde sürdüren güçlü bir ilim ve fetva otoritesi olarak değerlendirilebilir.

5. Fukahâ Tabakatı Çerçevesinde Yapılan Değerlendirmeler

Hanefî hukuk geleneğinde fakihlerin tabakalara ayrılması, onların yalnızca bilgi seviyelerini değil; aynı zamanda hukukî yetki alanlarını ve mezhep içindeki işlevlerini tanımlamak açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede İbn Âbidîn'in hangi ilmî derecede değerlendirilmesi gerektiği meselesi, doğrudan onun ilmî değerinden ziyade hukukî faaliyet tarzıyla ilişkilidir. Nitekim bazı araştırmacılar, onu fukahâ tabakatı içinde mezhep metinlerini derleyip açıklayan, mevcut literatürü sistemleştiren ve mezhep içi birikimi muhafaza eden âlimler arasında değerlendirmişlerdir (Hira, 2011, s. 358).

Bu doğrultuda yapılan değerlendirmelerde, İbn Âbidîn'in çok sayıda mezhep kaynağını kullanması, meseleleri sistematik biçimde derleyip tertip etmesi ve hukukî açıklamalarını mevcut mezhep çerçevesi içerisinde yürütmesi ön plana çıkarılmaktadır. Bununla birlikte onun ilmî kudretinin yüksekliği, eserlerinin kapsamı ve mezhep içindeki etkisi dikkate alındığında, bu meselenin yalnızca teknik bir derecelendirme problemi olarak ele alınamayacağı anlaşılmaktadır (Karaman, 2014, s. 294–295).

İbn Âbidîn'in kendi ifadelerinde tevazu dilinin öne çıkması da bu tartışmalarda dikkat çekmektedir. Kendisini, elindeki fıkıh malzemesini toplayan bir kul olarak tasvir etmesi, onun hukukî konumuna dair farklı yorumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu tür ifadelerin, doğrudan fukahâ tabakatındaki yerini belirleyen kesin hükümler olarak değil, ilmî tevazuya dayalı bir üslubun yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır (Hira, 2011, s. 358).

Bu sebeple İbn Âbidîn'in tabakât içindeki konumuna ilişkin değerlendirmeler yapılırken, bir yandan klasik tasnif mantığı dikkate alınmalı; diğer yandan onun eserleri, fetva pratiği ve mezhep içindeki etkisi birlikte ele alınmalıdır. Dolayısıyla burada amaç, onu belirli bir sınıfa kesin biçimde yerleştirmekten ziyade, söz konusu tasniflerin onun ilmî şahsiyetini açıklamadaki yeterliliğini sorgulamak olmalıdır.

6. Eserleri ve İlmî Ehliyetinin Somut Göstergeleri

İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliğini en açık biçimde ortaya koyan unsur, telif ettiği eserlerdir. Elliyi aşkın eser kaleme almış olması (Özel, 1999, s. 292–293), onun yalnızca bilgi aktaran değil; aynı zamanda bilgiyi işleyen, düzenleyen ve sistemli biçimde sonraki nesillere aktaran üretken bir müellif olduğunu göstermektedir. Eserlerinin önemli bir kısmının Hanefî mezhebinin temel metinleri üzerine yazılmış şerh, hâşiye ve risalelerden oluşması, onun ilmî yöneliminin mezhep içi hukukî birikimi açıklama ve muhafaza etme doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır.

İbn Âbidîn'in en meşhur eseri *Reddü'l-muhtâr ʿale'd-Dürri'l-muhtâr*'dır. Bu eser, Timurtaşî'nin (ö. 1004/1596) *Tenvîrü'l-ebsâr* adlı metnine Haskefî (ö. 1088/1677) tarafından yazılan *ed-Dürrü'l-muhtâr* üzerine kaleme alınmış bir hâşiye olmakla birlikte, klasik anlamda dar kapsamlı bir hâşiye niteliğini aşmaktadır. İbn Âbidîn bu çalışmada geniş bir Hanefî literatüründen yararlanmış; farklı görüşleri bir araya getirmiş, meseleleri sistematik biçimde düzenlemiş ve mezhep içi tartışmaları bütüncül bir çerçevede sunmuştur. Gerektiğinde diğer mezheplerin görüşlerine de temas etmesi, onun mukayeseli bir bakışa sahip olduğunu göstermektedir (Özel, 1999, s. 292–293). Bu yönüyle söz konusu eser, yalnızca bir açıklama metni değil; geç dönem Hanefî fıkhının kapsamlı bir sentezi olarak değerlendirilmektedir.

Bunun yanında *Nüzhetü'n-nevâẓir ʿale'l-Eşbâh ve'n-neẓâ'ir*, İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) küllî kaideler alanındaki eserine önemli bir katkı niteliği taşımaktadır. Talebesi tarafından derlenmiş olmakla birlikte bu eser, İbn Âbidîn'in mezhep mantığına ve hukukî kaidelere olan vukûfiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. *ʿUkūdü'l-le'âlî fi'l-esânîdi'l-ʿavâlî* adlı çalışması ise isnadlar ve biyografiler üzerinden, onun rivayet geleneğine verdiği önemi ortaya koymaktadır.

İbn Âbidîn'in diğer eserleri de onun ilmî üretiminin genişliğini göstermektedir. Bu kapsamda *Minḥatü'l-ḫâliḳ ʿale'l-Baḥri'r-râʾik, Nesemâtü'l-esḥâr, Mecmûʿatü resâʾili İbn ʿÂbidîn* ve *el-ʿUkûdü'd-dürriyye fî tenkîhi'l-Fetâvâ'l-Hâmidiyye* gibi eserleri, mezhep içi literatürü işleme biçimini yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra çeşitli hâşiyeler, şerhler ve fetva risaleleri de kaleme almış olması (el-Baytâr, 1963, c. 2, s. 1230–1231), onun ilmî faaliyetinin yalnızca belirli bir alanla sınırlı kalmadığını; farklı disiplinleri kapsayan geniş bir üretim alanına sahip olduğunu göstermektedir.

7. Mezhebe Bağlılık ve Hukukî Yöntemi

İbn Âbidîn'in ilmî otoritesini belirleyen temel unsurlardan biri, meseleleri ele alırken benimsediği hukukî yöntemdir. Hanefî mezhebine mensup bir fakih olarak meseleleri mezhebin usûl anlayışı çerçevesinde değerlendirmiştir. Bu bağlamda bir meseleyle karşılaştığında öncelikle mezhep içi kaynaklara başvurmuş, ilgili rivayetleri toplamış, önceki âlimlerin görüşlerini nakletmiş ve kendi değerlendirmelerini bu birikim üzerine inşa etmiştir. Bu metodolojik yaklaşım, onun mezhebe bağlılığının yalnızca teorik bir aidiyet olmadığını; aynı zamanda hukukî işleyişin merkezinde yer aldığını göstermektedir (Alkeltawia, ts.).

Bununla birlikte söz konusu bağlılık, pasif veya mekanik bir tekrar şeklinde tezahür etmemektedir. İbn Âbidîn, kaynakları art arda aktarmakla yetinmemekte; aksine bu kaynaklar arasındaki ilişkileri ortaya koymakta, farklı görüşlerin dayandığı temelleri açıklamakta ve meseleleri kendi bağlamları içinde değerlendirmektedir. Bu yönüyle onun eserleri, yalnızca rivayetleri aktaran metinler değil; mezhep içi hukukî hafızayı düzenleyen ve sistemli bir biçimde anlamlandıran çalışmalar olarak öne çıkmaktadır (Hira, 2011, s. 357–358; Alkeltawia, ts.).

İbn Âbidîn'in hukukî yöntemi, mezhep içi malzemenin dikkatli ve seçici biçimde işlenmesine dayanmaktadır. Bu durum özellikle fetva pratiği açısından önem taşımaktadır. Zira fetva geleneği, yalnızca metinlerden hüküm nakletmeyi değil; farklı rivayetleri ve mezhep içi yorumları yerli yerinde değerlendirebilmeyi de gerektirmektedir. Bu çerçevede onun eserlerinde görülen tertip ve açıklama gücü, hukukî meseleleri sistemli biçimde ele alma ve çözümleme konusundaki yetkinliğini açıkça ortaya koymaktadır.

8. Reddü'l-Muhtâr'dan Örneklerle İlmî Yöntemi

İbn Âbidîn'in hukukî yaklaşımını somut biçimde gözlemlemek için Reddü'l-muhtâr oldukça elverişli bir örnek teşkil etmektedir. Eserde ele alınan meseleler, onun mezhep içi rivayetleri kullanma biçimini, önceki otoritelerle kurduğu ilişkiyi ve hukukî malzemeyi sistematik bir yapıya kavuşturma yöntemini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim müellif, namazda sonradan gelen bir kimsenin rükûa yetişebilmesi amacıyla rükûun uzatılması meselesinde doğrudan şahsî bir hüküm vermek yerine, önce klasik kaynaklara müracaat etmektedir. Bu bağlamda Bedâ'i'u's-sanâ'i'fî tertîbi'ş-şerâ'i' müellifi Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî (ö. 587/1191) ile ez-Zehîretü'l-Burhâniyye müellifi Ebü'l-Me'âlî Mahmud b. Ahmed el-Merğînânî'nin nakillerine yer vererek İmam Ebû Yûsuf'tan (ö. 182/798) şu rivayeti aktarmaktadır: "Bu meseleyi Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ile İbn Ebî Leylâ'ya (ö. 148/765) sordum; her ikisi de bunu mekruh gördüler. Hatta Ebû Hanîfe, bu fiilin kişiyi daha ağır bir sakıncaya, yani şirke götürebileceği endişesini dile getirmiştir." Ayrıca İmam Muhammed'den Hişâm tarikiyle nakledilen rivayette de söz konusu uygulamanın mekruh olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte müellif, yalnızca Hanefî mezhebi içindeki rivayetlerle yetinmemekte; İmam Mâlik (ö. 179/795) ve İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) kavl-i cedîde göre aynı yöndeki görüşlerini de zikrederek meseleyi daha geniş bir ilmî çerçevede değerlendirmektedir.

Bu veriler ışığında, gelen kimsenin rükûa yetişmesini sağlamak amacıyla rükûun uzatılmasının Hanefî mezhebinde tahrîmen mekruh kabul edildiği anlaşılmakta (İbn Âbidîn, 2003, c. 2, s. 198); aynı zamanda İbn Âbidîn'in söz konusu meseleyi ele alış biçimi, onun mukayeseli, sistematik ve rivayet merkezli hukuk anlayışını açıkça yansıtmaktadır.

İbn Âbidîn'in hukukî yaklaşımı, yalnızca namazdaki rükû meselesinde değil, ezanın yüksek yerde okunması gibi diğer fıkhî konularda da açık biçimde gözlemlenmektedir. Nitekim müellif, bu meselede de doğrudan hüküm vermek yerine klasik kaynaklara müracaat ederek görüşünü temellendirmektedir. Bu bağlamda Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-gunye müellifi Ebü'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd ez-Zâhidî el-Gazmînî'den (ö. 658/1260) nakledildiğine göre, ezanın yüksek bir yerde okunması, ikametin ise yerde getirilmesi sünnet kabul edilmiştir. Bununla birlikte akşam ezanı hususunda ulema arasında ihtilâf bulunduğu, zahir görüşe göre ise akşam ezanının daha yüksek bir yerde okunmasının sünnet olduğu ifade edilmektedir.

Ayrıca es-Sirâcü'l-vehhâc müellifi Radıyyüddîn Ebû Bekr el-Haddâd (öl. 800/1398), müezzinin görevini "komşulara sesi daha iyi ulaştıracak uygun bir yerde ezan okumak ve sesini yükseltmek" şeklinde tanımlamakta; ancak bunun kişinin kendisini zorlayacak ölçüye varmaması gerektiğini, zira bunun zarar verici olabileceğini özellikle vurgulamaktadır.

Öte yandan el-Bahrü'r-Râik müellifi İbn Nüceym'in değerlendirmeleri de dikkate alınarak, İbn Âbidîn meseleye bağlam merkezli bir yorum getirmektedir. Buna göre ezanın yüksek yerde okunmasının sünnet oluşu, esasen mahalle müezzini gibi sesi geniş bir çevreye ulaştırma sorumluluğu bulunan kimse için anlamlıdır. Buna karşılık ezanın yalnızca hazır cemaat için veya kişinin kendi başına okunduğu durumlarda, aynı gerekçenin bulunmaması sebebiyle yüksek bir yere çıkmanın sünnet olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmektedir (İbn Âbidîn, 2003, c. 2, s. 48).

Bu yaklaşım, İbn Âbidîn'in önce mezhep içi rivayetleri ortaya koyan, ardından bunları bağlam içerisinde değerlendirerek hükme ulaşan sistematik ve analitik hukuk metodolojisini açıkça yansıtmaktadır.

Bu örneklerden hareketle İbn Âbidîn'in ilmî yönteminin birkaç temel özelliği öne çıkmaktadır. Birincisi, geniş literatür bilgisi ve kaynak hâkimiyetidir. İkincisi, farklı rivayet ve görüşleri bir araya getirerek düzenleyebilme kabiliyetidir. Üçüncüsü ise bütün bunları mezhep içi usûl çerçevesinde değerlendirme hassasiyetidir. Bu yönleriyle onun ilmî otoritesi, yalnızca bilgi nakline değil; hukukî malzemeyi tasnif ve açıklama gücüne de dayanmaktadır.

Sonuç

İbn Âbidîn, geç dönem Hanefî hukuk geleneğinin en etkili isimlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Hayatı, yetiştiği ilmî çevre, aldığı kapsamlı eğitim, hocalarıyla kurduğu icazet ilişkileri, yetiştirdiği öğrenciler ve telif ettiği çok sayıdaki eser birlikte değerlendirildiğinde, onun ilmî yeterliliğinin son derece yüksek olduğu açık biçimde anlaşılmaktadır. Fıkıh başta olmak üzere hadis, tefsir, Arap dili ve diğer İslamî ilimlerdeki birikimi, onu mezhep içi otoritesi güçlü çok yönlü bir âlim haline getirmiştir.

İbn Âbidîn hakkında yapılan değerlendirmeler, onun kendi döneminde ve sonrasında büyük saygı gören bir hukukçu olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde eserleri de Hanefî mezhebi içinde temel müracaat kaynakları arasında yer almış ve fetva geleneğinde belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle *Reddü'l-muhtâr*, onun hukukî yöntemini, mezhep içi literatüre hâkimiyetini ve meseleleri sistematik biçimde işleyebilme kudretini ortaya koyan başlıca eserlerden biridir.

Öte yandan fukahâ tabakatı bağlamında onun konumu hakkında yapılan değerlendirmeler, Hanefî mezhep geleneğinde hukukî otoritenin nasıl anlaşıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu mesele, yalnızca bir sıralama sorunu değil; aynı zamanda mezhep içi ilmî faaliyetin niteliğiyle ilgili bir konudur. İbn Âbidîn'in eserleri ve yöntemi dikkate alındığında, onun mevcut mezhep birikimini derleme, açıklama ve sistemleştirme bakımından çok güçlü bir hukukî işlev üstlendiği görülmektedir.

Bu nedenle İbn Âbidîn'in ilmî şahsiyeti, tek bir kavram veya tek bir tabaka üzerinden tüketilebilecek kadar dar bir çerçeveye sığmamaktadır. Onun mezhep içi otoritesi, bir yandan klasik tabakât literatüründeki

değerlendirmelerle; diğer yandan telif ettiği eserlerin kapsamı, eğitim faaliyetinin etkisi ve hukukî yönteminin niteliğiyle birlikte ele alınmalıdır. Böyle bir yaklaşım, hem İbn Âbidîn'in ilmî yeterliliğini daha sağlıklı biçimde ortaya koymakta hem de Hanefî mezhebi içinde hukukî otoritenin çok katmanlı yapısını daha açık biçimde göstermektedir.

Kaynakça

Baytâr, A. (1963). *Ḥilyetü'l-beşer fî târîhi'l-karni'ş-şâlis ʿaşer* (M. B. el-Baytâr, thk.). Dımaşk: Mecmeʿu'l-Lügati'l-ʿArabiyye.

Hallaq, W. B. (2005). Bir Osmanlı reform öncüsü: Örf ve hukukî değişim üzerine İbn Âbidîn (Ö. Faruk, Çev.). *Usûl İslâm Araştırmaları*, 3(3), 160–189.

Hira, A. (2011). İbn Âbidîn'in örf anlayışı (Şerhu Manzûmeti Ukûdi Resmi'l Müftî ve Neşru'l-Arf fî Binâi Baʿdi'l-Ahkâmi ʿale'l-Urf adlı risaleleri bağlamında). *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 351–375.

Alkeltawia. (2026, Nisan 1). *Forum içeriği*. Erişim adresi: https://www.alkeltawia.com/vb/showthread.php?6533

İbn Âbidîn, M. E. (2003). *Reddü'l-muḥtâr ʿale'd-Dürri'l-muḥtâr* (Â. A. Abdülmevcûd & A. M. Muavvaz, thk.). Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.

Karaman, H. (2014). *İslâm hukuk tarihi*. İstanbul: İz Yayınları.

Kehhâle, Ö. R. (1961). *Muʿcemü'l-müellifîn*. Dımaşk: el-Mektebetü'l-ʿArabiyye.

Kettânî, A. (1982). *Fihrisü'l-fehâris* (İ. ʿAbbâs, thk.; 2. bs.). Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî.

Özel, A. (1999). İbn Âbidîn. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 19, ss. 292–293). İstanbul: TDV Yayınları.

Yıldız, K. (2005). Zâhir-bâtın dayanışması: Mutasavvıf Mevlânâ Hâlid ile fakîh İbn Âbidîn örneği. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15, 123–136.

Ziriklî, H. (2002). *el-Aʿlâm* (15. bs., 8 cilt). b.y.: Dârü'l-ʿİlm li'l-Melâyîn.

İBN HAZM'A GÖRE İÇTİHAT VE ŞARTLARI

Dr. Ömer ASLAN,
Diyanet İşleri Başkanlığı/Vaiz, aslan65omer@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5682-2722

Özet

Bu çalışma, Endülüs İslâm düşüncesinin en dikkat çekici simalarından biri olan İbn Hazm'ın içtihat anlayışını, bu anlayışın dayandığı usûlî zemini ve müctehidde bulunması gereken şartlara dair görüşlerini ele almaktadır. İbn Hazm, yalnızca Zâhirîliği benimsemiş bir fakih değil, aynı zamanda bu düşünceyi sistemli bir hukuk metodolojisine dönüştüren kurucu bir isimdir. Onun hukuk düşüncesinde Kur'an ve sahih sünnet, şer'î hükümlerin asli ve bağlayıcı kaynaklarını teşkil ederken; kıyas, istihsan, re'y ve mezhep taklidi gibi yöntemler vahyin sınırlarını aşan beşerî müdahaleler olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle İbn Hazm'ın yaklaşımı, klasik fıkıh usûlü tartışmaları içerisinde hem eleştirel hem de kurucu bir karakter taşımaktadır. Çalışmada önce İbn Hazm'ın ilmî gelişim çizgisi ve Zâhirî düşünce içindeki konumu değerlendirilmiş, ardından onun nass merkezli usûl anlayışı incelenmiştir. Sonraki aşamada şer'î delillere ilişkin yaklaşımı, ictihadın tanımı, kapsamı ve tecezzîsi hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Müctehidde bulunması gereken bilgi, yöntem ve ahlâk şartları üzerinde ayrıca durulmuş; fetva verme ehliyeti ile dinî sorumluluk arasında kurduğu ilişki açıklanmıştır. Bunun yanında İbn Hazm'ın taklide yönelik sert eleştirileri ve kıyas başta olmak üzere re'y eksenli yöntemleri reddedişi, onun hukuk metodolojisinin ayırt edici yönleri arasında değerlendirilmiştir. Sonuç olarak İbn Hazm'ın içtihat anlayışı, İslâm hukuk düşüncesinde hüküm istinbatını mezhep otoritesinden çok vahiy metinlerine dayandıran güçlü bir müdahale niteliği taşımaktadır. Onun yaklaşımı, nass merkezli yorum geleneğini keskinleştirmiş, taklit karşıtı tavrıyla hukukî otorite meselesini yeniden tartışmaya açmış ve içtihadın kapsamına dair klasik anlayışlara alternatif bir çerçeve sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usûlü, Zâhirîlik, İbn Hazm, İçtihat, Taklit.

IJTIHAD AND ITS CONDITIONS ACCORDING TO IBN HAZM

Dr. Ömer ASLAN,
Presidency of Religious Affairs/Preacher, aslan65omer@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5682-2722

Abstract

This study examines Ibn Hazm's understanding of ijtihad, the methodological framework on which it is built, and his views regarding the qualifications required of a mujtahid. Ibn Hazm was not merely a jurist affiliated with the Ẓāhirī school; he was also a formative thinker who transformed it into a systematic legal methodology. In his legal thought, the Qur'an and authentic Sunnah constitute the original and binding sources of law, whereas qiyās, istiḥsān, ra'y, and madhhab-based taqlīd are regarded as illegitimate human interventions that exceed the boundaries of revelation. In this respect, Ibn Hazm's approach carries both a critical and a constructive function within classical Islamic legal theory. The study first addresses Ibn Hazm's intellectual trajectory and his place within the Ẓāhirī tradition, and then analyzes his text-centered legal methodology. It proceeds to examine his conception of legal proofs, the definition and scope of ijtihad, and his recognition of the divisibility of ijtihad. Special attention is given to the epistemic, methodological, and moral qualities required of a mujtahid, as well as to the relationship he establishes between legal competence and religious responsibility. In addition, Ibn Hazm's severe criticism of taqlid and his rejection of qiyās and other opinion-based methods are treated as the most distinguishing aspects of his legal theory. In conclusion, Ibn Hazm's conception of ijtihad represents a powerful intervention in Islamic legal thought by grounding legal reasoning not in madhhab authority but in the revealed texts themselves. His approach sharpens the text-centered interpretive tradition, reopens the debate on legal authority through its anti-taqlid stance, and offers an alternative framework to classical conceptions of legal reasoning and juristic competence.

Keywords: Islamic Legal Theory, Ẓāhirism, Ibn Ḥazm, Ijtihad, Taqlid.

Giriş

İslâm hukuk tarihinde içtihat, yalnızca teknik bir hüküm çıkarma faaliyeti değil, aynı zamanda dinî bilginin nasıl elde edileceği, hukukî otoritenin hangi zemine dayanacağı ve fakihin din adına hangi sınırlar içerisinde konuşabileceği sorularının merkezinde yer alan temel bir kavramdır. Bu sebeple içtihat tartışmaları, yalnızca usûl kitaplarının belirli bölümleriyle sınırlı kalmamış; mezheplerin teşekkülünden hukukî otoritenin mahiyetine, taklit meselesinden nass-akıl ilişkisine kadar pek çok konuda belirleyici olmuştur. Bu geniş tartışma zemini içinde İbn Hazm, hem kullandığı sert tenkit dili hem de geliştirdiği tutarlı nass merkezli yaklaşım sebebiyle müstesna bir yere sahiptir.

İbn Hazm'ın düşüncesini önemli kılan husus, sadece Zâhirî mezhebinin geç dönem temsilcisi olması değildir. O, aynı zamanda Zâhirîliği yeniden inşa eden, teorik omurgasını belirginleştiren ve bu yaklaşımı diğer mezheplerin usûl anlayışlarıyla polemik içinde sistemleştiren bir müelliftir. Onun eserlerinde dikkat çeken temel iddia, dinin hükümlerinin eksiksiz biçimde Kur'an ve sahih sünnette yer aldığı, bu çerçevenin dışına çıkan her türlü re'y faaliyetinin ise din adına söz söyleme yetkisinin aşılması anlamına geldiğidir. Bu nedenle İbn Hazm'ın içtihat anlayışı, yaygın anlamıyla kıyas merkezli içtihat teorilerinden önemli ölçüde ayrılır.

İbn Hazm'ın hukuk metodolojisi, klasik usûl düşüncesinde yer alan delil hiyerarşisini yeniden tanımlarken, müctehid kavramını da farklı biçimde yorumlar. O, bir taraftan fetva ve hüküm verme işini ciddi ilmî şartlara bağlamakta; diğer taraftan içtihadı belirli mezhep otoritelerine tahsis eden anlayışları eleştirmektedir. Yine onun taklide yönelik sert muhalefeti, hukukî bilginin kaynağını şahıslara değil delile dayandırma çabasının doğal sonucudur. Bu yönüyle İbn Hazm'ın içtihat teorisi, bir yandan mezhep otoritesini sınırlandırırken diğer yandan dinî sorumluluğu bireyin bilgi ve kudretine bağlayan özgün bir çerçeve ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, İbn Hazm'ın içtihat anlayışını, usûl yaklaşımı, delil teorisi, müctehidde aradığı şartlar ve taklide yönelik eleştirileri çerçevesinde sistematik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece onun İslâm hukuk düşüncesi içerisindeki konumunun daha açık biçimde ortaya konulması hedeflenmektedir.

1. İbn Hazm'ın İlmî Serüveni ve Zâhirîlik İçindeki Konumu

İbn Hazm, 384/994 yılında Kurtuba'da doğmuştur. Kaynaklarda onun Fars kökenli olduğuna dair bilgiler yer almakla birlikte, bu görüş çağdaş bazı araştırmacılar tarafından kesin kabul görmemektedir. Nitekim İbn Hazm'ın kendi eserlerinde soyuna dair bilgi vermemesi ve tarihçilerin farklı değerlendirmeleri, etnik kökenine ilişkin çeşitli yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Ebû Zehra, ts.a, s. 23–24; Apaydın, 1999, s. 39; Ergüven, 2008, s. 175).

İbn Hazm'ın ilmî kişiliğini doğru biçimde değerlendirebilmek için, onun mezheplerle kurduğu ilişkiyi yalnızca bir intisap süreci olarak değil, aynı zamanda bir metodolojik arayış olarak ele almak gerekir. Kaynaklarda onun ilmî başlangıcına dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Buna göre bazı nakiller, onun önce Şâfiî fıkhıyla ilgilendiğini, ardından Dâvûd b. Ali'nin temsil ettiği Zâhirî çizgiye yöneldiğini ve nihayet bu çizgiyi geliştirerek bağımsız bir müctehid kimliği kazandığını göstermektedir (İbn Hazm, 2005b, s. 155–156). Diğer bazı rivayetlerde ise başlangıçta Mâlikî çevreyle temas kurduğu, daha sonra Şâfiî düşünceye ilgi duyduğu ve nihayetinde Zâhirîliği yeniden ihya eden en önemli isimlerden biri hâline geldiği ifade edilmektedir (Ebû Zehra, ts.a, s. 36–37; Apaydın, 1999, s. 41). Bu farklı rivayetlerin ortak noktası, İbn Hazm'ın belirli bir mezhep geleneğini pasif biçimde devralan bir âlim olmadığı; aksine farklı fıkıh ekolleriyle temas ederek kendi hukuk anlayışını inşa ettiğidir.

İbn Hazm'ın Zâhirîlik içindeki konumu, basit bir mezhep mensubiyeti ile açıklanamayacak kadar özgündür. O, Zâhirîliği yalnızca savunmakla kalmamış, aynı zamanda ona teorik derinlik kazandırmıştır. Özellikle fıkıh usûlünde kıyası merkeze alan eğilimlere karşı geliştirdiği sistematik eleştiri, onun hukuk düşüncesini sıradan bir mezhep bağlılığının ötesine taşımıştır (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 81–83; Ebû Zehra, ts.a, s. 265). Bu nedenle bazı

modern araştırmacılar tarafından "mutlak müctehid" olarak nitelendirilmesi anlamlıdır. Onun bu şekilde değerlendirilmesinde belirleyici olan husus, mezhep içi bir yorumcu olmasından ziyade, hukuk metodolojisinin temel ilkelerini yeniden inşa etme iddiasıdır (İbn Hazm, 2008a, s. 10; Komisyon, 2016, s. 7–9).

Bununla birlikte, İbn Hazm'ın bazı meselelerde Şâfiî ile belirli ölçüde yakınlık kurduğu da görülmektedir. Kur'an ve sünnetin birlikte vahiy kaynaklı kabul edilmesi, sünnetin bağlayıcılığı, nesih meselesinde delile dayalı yaklaşım ve re'y temelli yöntemlere yönelik eleştirel tutum, iki düşünür arasında benzerlikler bulunduğunu göstermektedir (Ebû Zehra, ts.a, s. 37). Ancak bu benzerlik, İbn Hazm'ın Şâfiî çizgiye eklemlendiği anlamına gelmez. Zira Şâfiî kıyası meşru bir usûl aracı olarak kabul ederken, İbn Hazm kıyası da re'yin bir türü olarak değerlendirmiş ve bütünüyle reddetmiştir (İbn Hazm, ts.e, c. 7, s. 53; Ebû Zehra, ts.a, s. 37–38). Bu noktada İbn Hazm, Şâfiî'den de daha daraltıcı ve daha katı bir nass anlayışına yönelmiştir.

İbn Hazm'ın hukuk düşüncesini şekillendiren bir diğer önemli unsur, içinde bulunduğu ilmî ve toplumsal ortamdır. Endülüs'te mezhep taassubunun güçlenmesi, fıkhın belirli metinlerin ezberlenmesine indirgenmesi ve delil araştırmasının geri planda kalması, onun eleştirel tavrını beslemiştir. Bu bağlamda İbn Hazm'ın içtihat anlayışı yalnızca teorik bir usûl tercihi değil, aynı zamanda yaşadığı dönemin ilmî durgunluğuna yöneltilmiş bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir.

2. İbn Hazm'ın Usûl Anlayışı

2.1 Nass, Zâhir ve Tevkîf

İbn Hazm'ın usûl anlayışının merkezinde, dinin bütünüyle açık, zâhir ve burhana dayalı olduğu düşüncesi yer almaktadır. Ona göre din, gizli anlamlara, sembolik yorumlara veya insan yorumunun serbestçe genişleyebileceği bir alana açık değildir. Din, vahiy yoluyla bildirilmiş ve Hz. Peygamber tarafından açıklanmıştır; dolayısıyla şer'î hükümlerin kaynağı bu iki temel otorite ile sınırlıdır (İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 75; İbn Hazm, 2005b, s. 166). Bu yaklaşım, onun hukuk düşüncesinin temel çerçevesini oluşturmaktadır.

İbn Hazm, Kur'an'da veya Hz. Peygamber'in sahih beyanlarında açıkça yer almayan hiçbir meselenin bulunmadığını ileri sürmektedir. İlk bakışta oldukça sınırlayıcı görünen bu iddia, onun usûl mantığı içerisinde tutarlı bir yapı arz eder. Zira ona göre şeriat tamamlanmıştır ve tamamlanmış bir dinin ihtiyaç duyduğu tüm hükümler vahiyde bir şekilde mevcuttur. Bu bağlamda insanın görevi, yeni hükümler üretmek değil, naslarda mevcut olanı ortaya çıkarmaktır (İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 72; Çolak, 2009, s. 173). Bu yaklaşımın temelinde, insan aklının din üzerinde kurucu bir otorite hâline gelmesini engelleme kaygısı yer almaktadır.

Bu çerçevede İbn Hazm'ın tevkîf anlayışı belirleyici bir rol oynar. Ona göre yalnızca dinî hükümler değil, aynı zamanda dilsel anlamlandırma da büyük ölçüde tevkîfîdir. Başka bir ifadeyle, naslarda yer alan kavramların anlamı keyfî biçimde genişletilemez veya daraltılamaz. Hüküm koyma yetkisi de isimlendirme faaliyeti de insan aklının bağımsız tasarrufuna bırakılmamıştır. Bu yaklaşım, onun lafzî yoruma verdiği önemi açıklar. Zira hüküm ve anlam alanı vahiy ile sınırlandırıldığında, müctehidin görevi de bu zâhirî çerçeveye sadık kalmaktır (İbn Hazm, ts.e, c. 1, s. 29–31).

İbn Hazm'ın Hz. Peygamber'in konumuna ilişkin yaklaşımı, onun usûl anlayışının temel ve tamamlayıcı unsurlarından biridir. Ona göre Kur'an'ı açıklama yetkisi, vahiy desteğiyle yalnızca Hz. Peygamber'e verilmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'den sonra gelen âlimler, hüküm koyan değil; vahyi anlamaya ve açıklamaya çalışan kimseler olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede İbn Hazm, Hz. Peygamber dışında hiçbir kimsenin sözünü kendi başına bağlayıcı bir hüccet olarak kabul etmez. Nitekim mezhep imamlarının veya fakihlerin görüşlerinin delilsiz biçimde benimsenmesini de dinî ve hukukî açıdan sakıncalı görmektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 85). Bu yaklaşım, İbn Hazm'ın hukuk teorisinde insan merkezli yorum alanını sınırlandıran temel ilkelerden biridir. Aynı ilkenin bir uzantısı olarak, onun ta'lîl anlayışına yönelik eleştirisi de dikkat çekmektedir. Ta'lîl, genel olarak

müftünün nasla sabit olan bir hükmün illetini tespit etmesi ve bu illet üzerinden benzer durumlara hüküm taşımaya çalışması şeklinde tanımlanır. Ancak İbn Hazm, bu yöntemi kesin bir biçimde reddetmektedir (İbn Hazm, 2008a, s. 386–387).

İbn Hazm'ın bu konudaki tavrı, onun maslahat ve ta'lîl eksenli hukuk anlayışlarına karşı mesafeli duruşunu açıkça ortaya koyar. Ona göre gerçek maslahat, insanların sübjektif değerlendirmelerine değil, doğrudan Allah'ın emir ve nehiylerine dayanır. Bu nedenle bir hükmün aklen faydalı veya hikmetli görülmesi, onun dinî açıdan meşru kabul edilmesi için yeterli değildir. Bu noktada İbn Hazm, hükümlerin belirli illetlere dayandığı yönündeki genel kabulü de temelsiz bulur. Ona göre Allah Teâlâ'nın teşrî' ettiği hükümlerin belirli illetlere bağlı olduğunu ileri sürmek, kesin bir burhana dayanmayan bir iddiadır. Zira ta'lîl anlayışı, Allah'ın bir hükmü belirli bir sebebe binaen koyduğunu ve aynı sebebin bulunduğu her durumda aynı hükmün geçerli olacağını varsaymaktadır. Oysa bu varsayım, İbn Hazm'a göre Allah hakkında delilsiz hüküm vermek anlamına gelir. Çünkü bu, Allah'a, kendisi hakkında bildirmediği bir şeyi isnat etmek demektir (İbn Hazm, ts.e, c. 8, s. 83; Ebû Zehra, ts.a, s. 261, 394–395, 544–545). Dolayısıyla böyle bir yaklaşım hem epistemolojik hem de itikadî açıdan problemli görülmektedir (Ebû Zehra, ts.b, s. 552).

Sonuç olarak İbn Hazm, hukuk teorisini akıl ve ta'lîl merkezli eğilimlere karşı bilinçli biçimde sınırlandırmakta; dinî hükmün meşruiyetini yalnızca vahiy temeline dayandırmaktadır. Bu yönüyle onun yaklaşımı, nas merkezli ve katı bir metin bağlılığına dayanan özgün bir usûl anlayışı ortaya koymaktadır.

2.2. Şer'î Deliller Anlayışı

İbn Hazm, şer'î hükümlerin kaynaklarını esas itibarıyla dört başlık altında toplar: Kur'an nassı, Hz. Peygamber'in sahih sünneti, ulemanın tamamının icmâi ve bir manaya ihtimali bulunan delil. Bununla birlikte onun delil anlayışında dikkat çekici olan husus, bu unsurların tamamının nihai olarak nassa dayandırılmasıdır (İbn Hazm, 2005b, s. 161; Ebû Zehra, ts.a, s. 283). Dolayısıyla görünüşte dörtlü bir delil sistemi söz konusu olmakla birlikte, hukukî bilginin kaynağı vahyin sınırları dışına taşmamaktadır.

İbn Hazm, hükümlerin kaynakları arasında Kur'an-ı Kerîm'i en başta konumlandırmaktadır. Bununla birlikte, Kur'an ve sünnetin birlikte bağlayıcı kabul edilmesi, onun hukuk anlayışının temel ilkelerinden birini oluşturur. Bu yaklaşım, sünnetin bağımsız bir delil olarak konumunu güçlendirmekte ve yalnızca Kur'an'a dayanarak hüküm çıkarma eğilimlerine kapalı bir çerçeve sunmaktadır. İbn Hazm'a göre sünnet, Kur'an'ın sadece açıklayıcısı değil, aynı zamanda doğrudan bağlayıcı bir hüküm kaynağıdır. Bu sebeple sahih sünnet, hüküm istinbatında vazgeçilmez bir delil niteliği taşımaktadır (İbn Hazm, 2005b, s. 161; Ebû Zehra, ts.a, s. 297–298).

İcmâ meselesinde ise İbn Hazm'ın daha ihtiyatlı ve sınırlayıcı bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. O, teorik olarak ulemanın tamamının icmâını delil kabul etmekle birlikte, fiilen sabitliği güvenilir biçimde ortaya konulabilen icmâın kapsamını oldukça dar tutmaktadır. Müslümanların icmâı ile Selef-i sâlihînin üzerinde bulunduğu hususlar arasında ayrım yapması, bu sınırlayıcı yaklaşımın bir göstergesidir. Bu bağlamda özellikle sahâbe icmâına daha fazla ağırlık verdiği, sonraki nesillerin görüş birliğini ise nakil ve ispat açısından daha problemli gördüğü anlaşılmaktadır (İbn Hazm, ts.e, c. 4, s. 147; İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 72; Ebû Zehra, ts.a, s. 275, 356–357). Bu yönüyle İbn Hazm'ın icmâ teorisi, Sünnî usûl geleneğinde yaygın olan geniş icmâ anlayışına kıyasla daha dar ve tarihsel bir çerçeveye sahiptir.

"Bir manaya ihtimali bulunan delil" ifadesi ilk bakışta belirsiz görünmekle birlikte, bunun bağımsız aklî istinbat anlamına gelmediği açıktır. İbn Hazm burada, metne dayalı olmakla birlikte lafzî açıklık kadar belirgin olmayan delâlet türlerini kastetmektedir. Başka bir ifadeyle, nassın işaret ettiği anlam alanı içinde kalan yorum imkânlarından söz edilmektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 105–108). Bu durum, onun sisteminde delil çeşitlenmesinden ziyade, delilin metne bağlı farklı katmanlar hâlinde ele alındığını göstermektedir.

Bu delil anlayışının doğal sonucu olarak İbn Hazm, fıkıh usûlünde bağımsız aklî üretim alanını mümkün olduğunca daraltmaktadır. Böylece hukuku daha kesin, sınırlı ve denetlenebilir bir çerçeveye yerleştirmeyi hedeflemektedir. Bu yaklaşım, hüküm koymada keyfîliğin önüne geçme iddiası bakımından önemli bir avantaj sunmakla birlikte, hukukî esnekliği azaltması sebebiyle eleştiriye de açıktır.

3. İçtihat Teorisi

3.1. Dinde Tefakkuh ve Müctehid Şartları

İbn Hazm'ın içtihat anlayışını doğru biçimde kavrayabilmek için, öncelikle onun tefakkuh kavramına yüklediği anlamı dikkate almak gerekir. O, dinde derinleşmeyi iki boyutlu bir süreç olarak ele almaktadır: Birincisi, bireyin kendi dinî hayatını doğru biçimde yaşayabilecek düzeyde bilgi sahibi olması; ikincisi ise toplumu aydınlatmak, uyarmak ve öğretmek amacıyla daha ileri düzeyde ilmî yeterlilik kazanmasıdır (İbn Hazm, ts., c. 5, s. 121). Bu ayrım, onun içtihat ve fetva meselesini yalnızca teknik bir uzmanlık alanı olarak değil, aynı zamanda dinî bir sorumluluk alanı olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

İbn Hazm'a göre fetva verme yetkisine sahip olan kimsenin belirli ilmî yeterliliklere sahip olması zorunludur. Bu niteliklerin başında, hakkı batıldan ayırabilecek kesin delilleri tanıyabilme yetkinliği gelmektedir. Bunun yanında, zahiren çelişen naslar karşısında nasıl hareket edileceğini bilmek, nâsih-mensuh bilgisine sahip olmak, Arap dili ve nahiv alanında yeterli olmak ve Hz. Peygamber'in hayatı ile sünnet pratiğine vâkıf bulunmak da gereklidir (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 124–127). Bu şartlar, fetva verme faaliyetinin basit bir kanaat beyanı değil, ciddi ilmî sorumluluk gerektiren bir faaliyet olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Hazm, ilmî yeterliliklerin yanı sıra ahlâkî niteliklere de özel önem atfetmektedir. Fetva verirken takvaya uygun davranmak, dinî konularda titiz olmak ve hak karşısında tavizsiz bir tutum sergilemek, müftünün temel vasıfları arasında yer almaktadır (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 126). Bu yaklaşım, onun bilgi ile ahlâkı birbirinden ayırmayan bir fakih tipolojisi benimsediğini göstermektedir. Zira dinî hüküm verme faaliyeti yalnızca metin bilgisine değil, aynı zamanda dürüstlük ve sorumluluk bilincine de dayanmaktadır.

Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husus, İbn Hazm'ın ehliyetsiz fetvayı yalnızca bireysel bir hata olarak değil, toplumsal bir bozulma sebebi olarak değerlendirmesidir. Ona göre gerekli niteliklere sahip olmayan kişilerin fetva vermesi haram olduğu gibi, bu kişilerin resmî makamlar tarafından görevlendirilmesi ve halkın onlara başvurması da dinî açıdan meşru değildir (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 126–127). Bu yaklaşım, onun hukukî otoriteye ilişkin son derece hassas ve katı bir tutum benimsediğini göstermektedir.

İbn Hazm'ın "hıfz", "ilim" ve "fıkıh" kavramlarına dair yaptığı ayrım, onun ilmî tasnif anlayışının yanı sıra fıkıh tasavvurunu da anlamada önemli bir zemin sunmaktadır. Ona göre bu kavramlar, çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa da gerçekte farklı bilgi düzeylerini ve zihinsel faaliyetleri ifade etmektedir. "Hıfz", esas itibarıyla metinlerin ezberlenmesi ve muhafazasıyla ilgili olup daha çok bilgi birikiminin niceliksel boyutuna işaret ederken; "ilim", naslara vukûfiyet ve rivayet malzemesini tanıma düzeyini ifade eden daha geniş bir bilişsel alanı kapsamaktadır. Buna karşılık "fıkıh", sadece bilgiye sahip olmayı değil, bu bilgiyi anlamlandırmayı, nasların muradını kavramayı ve gerektiğinde zihinde hazır bulundurmayı gerektiren daha ileri bir idrak seviyesini temsil etmektedir.

Bu kavramsal ayrım, İbn Hazm'ın fıkıh tanımıyla birlikte ele alındığında daha belirgin hâle gelmektedir. Nitekim o, fıkhı Kur'an ve Hz. Peygamber'e ait naslardan hareketle şer'î hükümlerin bilgisine ulaşma faaliyeti olarak tanımlamakta ve böylece fıkhı salt mezhebî birikimin ezberlenmesine indirgememektedir. Bu yaklaşım, onun nazarında fıkhın, aktarılan görüşlerin tekrarından ibaret pasif bir faaliyet değil; doğrudan vahiy metinlerine yönelen, delile dayalı ve dinamik bir anlama süreci olduğunu göstermektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 8, s. 133–134).

Sonuç olarak İbn Hazm'ın ortaya koyduğu bu çerçeve, ilmî yeterliliği yalnızca ezber (hıfz) veya rivayet bilgisi (ilim) ile sınırlamamakta; asıl yetkinliği, nasları doğru anlama ve hüküm çıkarma kapasitesiyle ilişkilendirmektedir. Bu yönüyle onun yaklaşımı, dinî bilginin mahiyetini yeniden tanımlayan ve fıkhı epistemolojik temelde inşa eden güçlü bir perspektif sunmaktadır.

3.2. İctihadın Tanımı, Hükmü ve Tecezzîsi

İbn Hazm, ictihadı "dinin bir hükmünü araştırma yolunda olanca çabayı sarf etmek" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım iki temel unsuru içermektedir. Birincisi, ictihadın yoğun zihnî çaba ve ilmî ciddiyet gerektiren bir faaliyet olmasıdır; dolayısıyla sıradan görüş beyanıyla aynı düzlemde değerlendirilemez. İkincisi ise ictihadın amacının yeni bir hüküm üretmek değil, mevcut şer'î hükmü ortaya çıkarmak olmasıdır (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 132). Bu yaklaşım, onun nass merkezli usûl anlayışıyla doğrudan uyum içindedir.

İbn Hazm'a göre Allah, şeriatın bütün hükümlerini vahiy yoluyla açıklamıştır. Herhangi bir âlimin bazı hükümlere ulaşamaması mümkün olmakla birlikte, dinî hakikatin bütünüyle gizli kalması düşünülemez. Bu nedenle ictihad, belirsiz bir alanda keyfî tercihler üretme faaliyeti değil, ilâhî hükmü keşfetme çabasıdır. Bu çerçevede hak tektir; aynı meselede birbirine zıt ictihatların tamamının doğru kabul edilmesi mümkün değildir. Müctehid, Allah katında ya isabet etmiştir ya da hata etmiştir (İbn Hazm, ts.e, c. 8, s. 136–137). Bu yaklaşım, "her müctehid musiptir" anlayışından ayrılarak İbn Hazm'ın hakikat merkezli hukuk tasavvurunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte İbn Hazm, hata eden müctehidi günahkâr saymamaktadır. Eğer müctehid, gerekli ilmî ve ahlâkî şartlara riayet ederek ictihad faaliyetinde bulunmuşsa, isabet etmese bile mazur kabul edilir. Nitekim onun, hata eden müctehidi isabet eden mukallidden daha üstün görmesi dikkat çekicidir. Zira müctehid, hataya düşse dahi delile ulaşma çabası göstermiştir; buna karşılık mukallit, doğru sonuca ulaşsa bile bunu kendi araştırmasıyla değil, başkasına dayanarak gerçekleştirmiştir (İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 88). Bu değerlendirme, İbn Hazm'ın hukuk düşüncesinde delile yöneliş ve ilmî çabanın merkezi konumunu açıkça ortaya koymaktadır.

İbn Hazm'ın dikkat çekici görüşlerinden biri de ictihadın tecezzî edebileceğini kabul etmesidir. Buna göre bir kimsenin bütün alanlarda mutlak müctehid olması zorunlu değildir; belirli konularda gerekli bilgi ve yetkinliğe sahip olan kişi, o alanlarda ictihad edebilir. Bu yaklaşım, ictihadı dar bir zümrenin tekelinden çıkararak daha geniş bir ilmî sorumluluk alanına yaymaktadır. Ancak bu durum, herkesin her konuda söz söyleyabileceği anlamına gelmemektedir; ictihad, ancak yeterli bilgi ve ehliyet çerçevesinde mümkündür (İbn Hazm, ts.e, c. 5, s. 83; Ebû Zehra, ts.a, s. 277–280).

Bu anlayışın doğal sonucu olarak İbn Hazm, dinî bilgiye erişimi mezhebî otorite üzerinden değil, bireyin delile ulaşma ve onu anlama kapasitesi üzerinden tanımlamaktadır. Böylece hukukî üretim alanı, kurumsal aidiyetten ziyade gerçek ilmî ehliyet temelinde şekillenmektedir.

4. Reddedilen Yöntemler

4.1. Kıyas, Re'y ve İstihsan

İbn Hazm'ın hukuk teorisinin en belirgin yönlerinden biri, nass dışı hüküm üretme yöntemlerine karşı geliştirdiği sistematik reddiyedir (İbn Hazm, 2005b, s. 170). O, özellikle istihsan, re'y ve istinbât kavramlarını çoğu zaman birbirine yakın anlamlarda kullanmakta ve bu yöntemlerin ortak yönünü, hükmün doğrudan naslara dayanmaksızın müftü veya hâkimin kişisel kanaatine göre belirlenmesi şeklinde değerlendirmektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 16–17). Bu yaklaşım, onun temel ilkesini açık biçimde ortaya koymaktadır: Hükmün kaynağı vahiy değilse, dinî bağlayıcılığı da tartışmalıdır (İbn Hazm, 2005b, s. 174–176).

İbn Hazm, re'yi genel olarak kişisel görüşe dayalı hüküm verme olarak tanımlamakta ve bu yöntemi kesin biçimde reddetmektedir. Ona göre hüküm verirken başvurulması gereken tek ölçüt, açık ve sahih naslardır (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 30–31, 60; İbn Hazm, 1985d, s. 59). Kıyası ise, hakkında doğrudan nas bulunmayan bir meselede benzerlik veya ortak illet üzerinden başka bir meseleye hüküm aktarma yöntemi olarak tanımlamakta ve onu re'y kapsamında değerlendirmektedir. Bu çerçevede kıyas, İbn Hazm'a göre zorunlu bir hukuk yöntemi değil; aksine, vahyin sınırlarını aşan bir müdahaledir (İbn Hazm, ts.e, c. 7, s. 53; İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 78; İbn Hazm, 2008a, s. 382–383; Komisyon, 2016, s. 10–11).

İstihsan konusundaki yaklaşımı da benzer bir doğrultudadır. Bir hükmün daha uygun, daha güzel veya daha adil olduğu düşüncesiyle nass dışı tercihte bulunmak, İbn Hazm'a göre hukukî meşruiyet oluşturmaz. Zira bir sonucun aklen veya örfen makul görülmesi, onun ilâhî bakımdan doğru olduğu anlamına gelmez (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 16–17, 19; İbn Hazm, 2008a, s. 385). Bu yaklaşım, onun maslahat ve hikmet temelli yorumları bağımsız bir delil olarak kabul etmediğini göstermektedir.

4.1. İstinbât

İbn Hazm'ın istinbât kavramına yönelik eleştirisi, kıyas karşıtı metodolojisinin önemli bir uzantısıdır. Ona göre kıyas ehlinin kendi yöntemlerini "istinbât" olarak adlandırmaları kavramsal bir sapmaya işaret etmektedir. İstinbâtın, lafzın zahirine aykırı sonuçlara ulaşacak şekilde kullanılması, bu yöntemi meşru olmaktan çıkarır ve epistemolojik açıdan geçersiz kılar. Bu bağlamda İbn Hazm, kıyasın istinbât adı altında meşrulaştırılmasını hem dilsel hem de metodolojik açıdan temelsiz bulmaktadır. Ayrıca Nisâ 4/83 (en-Nisâ 4:83) ayetinin istinbâtın delili olarak kullanılmasını da reddetmekte ve söz konusu ayetin kıyas temelli hüküm çıkarımını desteklemediğini ileri sürmektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 20–21). Bu çerçevede İbn Hazm, hüküm elde etme sürecinde yalnızca nasların zahirine bağlı kalmayı esas alarak, kıyas ve benzeri yorumlayıcı yöntemleri sistematik biçimde dışlayan bir fıkıh anlayışı ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede İbn Hazm, hüküm elde etme sürecinde yalnızca nasların zahirine bağlı kalmayı esas almakta; kıyas ve benzeri yorumlayıcı yöntemleri sistematik biçimde dışlayan bir fıkıh anlayışı ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, onun nazarında hukuku saf bir vahiy disiplinine dönüştürme çabasını yansıtmaktadır. Ancak söz konusu metodoloji, tarih boyunca çeşitli eleştirilere de konu olmuştur (İbn Hazm, 2008a, s. 382–384). Nitekim Şehristânî gibi bazı müellifler, Zâhirîliğin kıyası reddetmesini, Kitap ve Sünnetten hüküm elde etme yollarını daraltan bir tutum olarak değerlendirmiştir. Benzer şekilde birçok usûl âlimi, sahabenin yeni meseleler karşısında benzerlik ve illet temelli çözüm yollarına başvurduğunu ileri sürerek bu yaklaşımı eleştirmiştir. Bu bağlamda, kıyas ve benzeri yöntemlerin bütünüyle reddedilmesinin, özellikle yeni ortaya çıkan meseleler karşısında hukukun hareket alanını daraltabileceği ifade edilmiştir (Şehristânî, 1993, s. 243). Dolayısıyla İbn Hazm'ın yaklaşımı, nass bağlılığını güçlendiren ancak hukukî esnekliği sınırlayan bir model olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle tartışmalı bulunmuştur.

5. Taklit Eleştirisi ve Mezhep Otoritesi

İbn Hazm'ın hukuk düşüncesini en belirgin biçimde ortaya koyan alanlardan biri, taklide yönelik eleştirileridir. O, taklidi Hz. Peygamber dışında bir kimsenin sözünü, dayandığı delili kavramadan ve değerlendirmeden kabul etmek şeklinde tanımlar. Bu yaklaşım, taklidi yalnızca mezhep bağlılığı olarak değil, aynı zamanda delilsiz kabulleniş olarak değerlendirdiğini göstermektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 69–70; İbn Hazm, 1985d, s. 71). Dolayısıyla onun nazarında asıl mesele, ulaşılan sonucun doğruluğundan ziyade, bu sonuca hangi yöntemle ulaşıldığıdır (İbn Hazm, 2005b, s. 168).

İbn Hazm'a göre Allah'ın emrettiği hükümlere uymak taklit değildir; zira burada uyulan şey doğrudan burhanın kendisidir. Taklit ise Allah'ın uyulmasını emretmediği bir şahsa, sözünün doğruluğunu temellendiren bağımsız bir delil olmaksızın tabi olmaktır. Bu nedenle mezhep imamları da dâhil olmak üzere hiçbir âlimin görüşü, delilsiz

biçimde bağlayıcı kabul edilemez (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 69–70; İbn Hazm, 1988c, c. 1, s. 85). İbn Hazm'ın bu yaklaşımı, yalnızca geç dönem mezhep taassubuna değil, sahabe sonrası dönemde oluşan şahıs merkezli hukuk otoritesine yöneltilmiş köklü bir eleştiri niteliği taşımaktadır (İbn Hazm, 2005b, s. 169–170).

İbn Hazm'ın dikkat çekici bir diğer yönü, sahabeyi dahi taklit edilemez kabul etmesidir. O, sahabenin faziletini ve vahye yakınlığını kabul etmekle birlikte, bu durumun onların bireysel görüşlerini bağlayıcı kılmadığını savunur. Sahabe arasında farklı görüşlerin bulunması, dinî tercihlerin şahıslar üzerinden yürütülemeyeceğini göstermektedir. Bu bağlamda sahabeye ittiba, onların üzerinde ittifak ettikleri hususlara bağlılık şeklinde anlaşılmalı; bireysel görüşlerinin mutlak otorite kabul edilmesi doğru görülmemelidir (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 74; İbn Hazm, 2005b, s. 169; Ebû Zehra, ts.a, s. 261, 271).

İbn Hazm, ilk üç nesilde sistematik taklit anlayışının bulunmadığını, bunun sonraki dönemlerde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Özellikle mezhep imamlarının bazı takipçilerinin onları sorgulamadan benimsemeleri, onun nazarında ilmî gerilemenin temel sebeplerinden biridir (İbn Hazm, 2008a, s. 403). Buna karşılık, güçlü âlimlerin gerektiğinde hocalarına ve mezhep imamlarına muhalefet edebilmiş olmaları, ilmî özgürlüğün ve entelektüel dürüstlüğün göstergesi olarak değerlendirilmektedir (İbn Hazm, ts.e, c. 6, s. 143).

Avamın konumuna ilişkin yaklaşımı da dikkat çekicidir. İbn Hazm'a göre herkes, bilgi ve imkânı ölçüsünde ictihadla yükümlüdür. Bir kimse doğrudan hükme ulaşacak bilgiye sahip değilse, o konuda Allah ve Resûlü'nün hükmünü bilen bir âlime başvurmalıdır. Ancak bu durumda da âlimin görevi kendi görüşünü dayatmak değil, ilgili delili ortaya koymaktır (İbn Hazm, 2005b, s. 167–168; İbn Hazm, 1985d, s. 73; Ebû Zehra, ts.a, s. 277–278). Bu yaklaşım, avamın bilgisizliğini mutlak bir taklit ruhsatına dönüştürmemekte; aksine onu delile yönlendiren aracılı bir model önermektedir.

Sonuç olarak İbn Hazm'ın bu yaklaşımı, mezhep merkezli hukukî otoriteleri sarsan bir nitelik taşımaktadır. Zira hukukî otoritenin kaynağını şahıstan delile kaydırmakta ve her seviyedeki Müslümanı imkânı ölçüsünde doğrudan vahiy ile ilişki kurmaya davet etmektedir. Onun Endülüs ulemasının mezhep taassubuna yönelttiği eleştiriler de bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Fıkhı belirli metinlerin ezberlenmesine indirgeyen anlayışı reddetmesi, taklit karşıtı genel yaklaşımının pratik bir yansımasıdır.

6. Değerlendirme

İbn Hazm'ın içtihat anlayışı, İslâm hukuk tarihinde hem güçlü hem de tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Güçlüdür; zira hukukî otoriteyi metin merkezli bir zemine oturtarak keyfî yorumlara karşı belirgin sınırlar çizmektedir. Delilsiz mezhep bağlılığını, şahıs otoritesine dayalı kabulleri ve beşerî kanaatlerin din adına bağlayıcı hâle getirilmesini reddetmesi, hukuk düşüncesine eleştirel bir dinamizm kazandırmaktadır. Ayrıca fetva ve ictihadı ahlâkî sorumlulukla birlikte ele alması, hukukî bilginin yalnızca teknik değil, aynı zamanda etik bir boyuta sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte İbn Hazm'ın hukuk metodolojisi belirli açılardan sınırlayıcı bir nitelik de taşımaktadır. Kıyası, istihsanı ve maslahat eksenli yorumları bütünüyle reddetmesi, özellikle yeni ortaya çıkan meselelerde esnek çözüm üretme imkânını daraltabilmektedir. Her ne kadar o, vahyin bütün hükümleri kuşattığı ve hakikatin metinlerde mevcut olduğu tezini savunarak bu eleştiriye cevap vermeye çalışsa da, hukuk tarihi, özellikle muamelât alanında fakihlerin benzerlik, illet ve maslahat ilişkileri üzerinden önemli çözümler geliştirdiklerini göstermektedir. Bu yönüyle İbn Hazm'ın yaklaşımı, teorik bakımdan tutarlı ve sistematik olmakla birlikte, pratik uygulama açısından daha katı bir model olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte İbn Hazm'ın asıl önemi, sunduğu cevaplardan ziyade ortaya koyduğu sorularda aranmalıdır. Din adına kim konuşabilir? Fakihin otoritesi hangi temele dayanır? Mezhep imamının sözü bağımsız bir delil midir, yoksa delile götüren bir görüşten mi ibarettir? İnsan aklı hüküm koyma yetkisine sahip midir, yoksa yalnızca

vahyi anlama ile mi sınırlıdır? Bu sorular, İbn Hazm'ın katkısıyla İslâm hukuk düşüncesinde daha görünür ve tartışılır hâle gelmiştir. Bu bakımdan İbn Hazm, yalnızca Zâhirîliğin önde gelen temsilcilerinden biri değil, aynı zamanda hukuk metodolojisinin sınırlarını yeniden tartışmaya açan güçlü bir teorisyen olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç

İbn Hazm, İslâm hukuk tarihinde içtihat meselesini en radikal ve sistematik biçimde ele alan isimlerden biridir. Onun düşüncesinde içtihat, mezhep otoritelerinin belirlediği sınırlar içinde gerçekleştirilen bir yorum faaliyeti değil; doğrudan Kur'an ve sahih sünnetin rehberliğinde hakikati araştırma çabasıdır. Bu nedenle hukukî meşruiyeti şahıslarda, gelenekte veya yerleşik uygulamada değil, delilde ve özellikle nassın zahirinde temellendirmiştir.

İbn Hazm'ın usûl anlayışının merkezinde, dinin tamamlanmış olduğu ve bütün hükümlerin vahiyde yer aldığı düşüncesi bulunmaktadır. Bu yaklaşım, onu kıyas, istihsan, re'y ve taklit gibi yöntemlere karşı kapsamlı bir reddiyeye götürmüştür. Ona göre müctehid, hükmü icat eden değil; ilâhî hükmü araştıran ve metinlerdeki delili ortaya çıkaran kimsedir. Bu faaliyet ise güçlü bir ilmî birikim, dil yetkinliği, naslar arası ilişkileri kavrayabilme becerisi ve ahlâkî güvenilirlik gerektirmektedir.

İbn Hazm'ın taklit karşıtı yaklaşımı, onun hukuk teorisinin temel unsurlarından biridir. Hz. Peygamber dışında hiçbir kimsenin sözünün delilsiz biçimde bağlayıcı kabul edilemeyeceğini savunması, mezhep merkezli hukuk anlayışına yöneltilmiş köklü bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu yaklaşım, içtihadı yeniden ihya etmeyi, hukukî otoriteyi metne dayandırmayı ve dinî sorumluluğu bireyin delille kurduğu ilişki üzerinden yeniden düşünmeyi amaçlamaktadır.

Bu çerçevede İbn Hazm'ın içtihat anlayışı, İslâm hukuk düşüncesine iki temel katkı sunmaktadır. Birincisi, nass merkezli yorum geleneğini en tutarlı biçimde savunarak hukukî otoriteyi sınırlandırmasıdır. İkincisi ise taklit ve mezhep taassubu karşısında delile dayalı düşünceyi öne çıkararak ilmî özgürlüğü savunmasıdır. Her ne kadar kıyası bütünüyle reddeden yaklaşımı birçok âlim tarafından eleştirilmiş olsa da bu durum, onun hukuk teorisinin önemini azaltmamaktadır. Aksine, bu keskinlik ve açıklık, İbn Hazm'ı hukuk düşüncesi içinde özgün ve vazgeçilmez kılan temel unsurlardır.

Sonuç olarak İbn Hazm, yalnızca Zâhirî geleneğin önde gelen bir fakihi değil; içtihat, delil, taklit ve hukukî otorite kavramlarını yeniden tanımlayan güçlü bir usûl düşünürüdür. Onun yaklaşımı, modern dönemde dahi İslâm hukuk metodolojisi üzerine yapılan tartışmalarda etkisini sürdürmektedir. Nitekim onun ortaya koyduğu temel soru güncelliğini korumaktadır: Din adına ileri sürülen görüşler, gerçekten vahyin belirlediği sınırlar içinde mi kalmaktadır, yoksa insan yorumunun otoritesi bu sınırları aşmakta mıdır?

Kaynakça

Apaydın, H. Y. (1999). İbn Hazm. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 20, ss. 39–52). İstanbul: TDV Yayınları.

Çolak, A. (2009). Klasik dönem ihya çabaları bağlamında Endülüslü İbn Hazm ve usûl anlayışı. *Marife, 9* (3), 173–194.

Ebû Zehra, M. (t.y.a). *İbn Hazm: ḥayâtuhû ve ʿaṣruhû – âṯâruhû ve fıkhuhû*. Yer yok: Yayınevi yok.

Ebû Zehra, M. (t.y.b). *Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye fi's-siyâse ve'l-ʿakâʾid ve Târîhu'l-mezâhibi'l-fıkhiyye*. Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabî.

Ergüven, Ş. (2008). Zâhirîliğin büyük imamı İbn Hazm: Hayatı ve eserleri. *İslami İlimler Dergisi, 3*(1), 175–197.

İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. ez-Zâhirî. (2008a). *es-Sâdiʿ fî redd ʿalâ men kâle bi'l-kıyâs ve'r-reʾy ve't-taqlîd ve'l-istihsân ve't-taʿlîl* (E. A. Âdil b. Saʿd, nşr.; 1. bs.). Ürdün: Dârü'l-Eseriyye.

İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. ez-Zâhirî. (2005b). *el-İʿrâb ʿani'l-hayre ve'l-iltibâs el-mevcûdeyn fî mezâhibi ehli'r-reʾy ve'l-kıyâs* (M. b. Zeynü'l-Âbidîn Rüstem, thk.; 1. bs.). Riyad: Dârü Advâʾi's-Selef.

İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. ez-Zâhirî. (1988c). *el-Muḥallâ bi'l-âsâr* (A. S. el-Benderî, thk.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. ez-Zâhirî. (1985d). *en-Nübzetü'l-kâfiye fî ahkâmi usûli'd-dîn* (M. A. Abdülazîz, thk.; 1. bs.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbn Hazm, E. M. A. b. A. b. S. ez-Zâhirî. (t.y.e). *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde.

Komisyon. (2016). *Bir Endülüs mütefekkiri İbn-i Hazm*. Ankara: DİP Yayınları.

Şehristânî, E. F. M. b. A. b. E. A. (1993). *el-Milel ve'n-niḥal* (E. A. Mühennâ & A. H. Fâʿûr, thk.). Beyrut: Dârü'l-Maʿrife.

HADİSTE CERH KAVRAMI OLARAK MUZTARİBU'L-HADİS

Araştırma Görevlisi, Ali Murtaza SAĞLAM
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
amsaglam@firat.edu.tr 0009-0001-4728-4819

Özet

Hadîsin iki unsurundan birisi olan isnadı oluşturan ve hadîslerin naklini sağlayan râvîler için münekkidler tarafından cerh ve ta'dîl ilmiyle bir kontrol sistemi oluşturulmuştur. Bu kontrol sisteminde râvîlerden bazıları için ta'dîl kavramları kullanılmıştır. Bazı râvîler için de ta'dîlin zıddı olan cerh ifadeleri sarf edilmiştir. Cerhte de birbirinden farklı lafızlar bulunmaktadır. Bu lafızlardan birisi de muztaribu'l-hadîs kavramıdır. Muztaribu'l-hadîs kavramı özellikle hicri 3.asırdan itibaren sıkça kullanılmıştır. Genellikle râvilerin hadislerinde ıztırâb bulunduğunu ifade eden bu kavram bazı çalışmalarda 5.derece cerhe denk geldiği belirtilmiş olsa da tek bir cerhi ifade etmemektedir. Bazen râvînin adaletindeki bir cerhi ifade etmek için kullanılan muztaribu'l-hadîs lafzı genellikle zabt ile ilgili bir kusura delalet etmektedir. Muztaribu'l-hadîs dediğimiz zaman tek bir anlam ifade etmemektedir. Bu sebeple öncelikle ıztırâb kavramının hangi anlamları ifade ettiğini sonrasında da muztaribu'l-hadis kavramının hangi cerh durumlarına işaret ettiğini daha detaylı olarak inceledik. Bu çalışmamızda muztaribu'l-hadîs olarak cerh edilen râvîleri tespit etmeye ve bu râvilerin muztaribu'l-hadîs denilerek cerh edilmesine sebep olan hususları ortaya koymaya çalıştık. Muztaribu'l-hadîsin sınırlarını tespit ederek cerh kavramı olarak hangi münekkit muhaddisler tarafından kullanıldığını ve ne tür anlamlar içerdiğini belirlemek istedik. Çalışmamızı daha çok ilelü'l-hadîs, muhtelifu'l-hadîs, cerh ve ta'dîl ile ricâl kitapları üzerinden yürüttük. Bu kaynaklar arasından da önceliği hicri 3. ve 4. asırda yazılmış eserlere verdik. Başta muztaribu'l-hadîs olmak üzere ıztırâb ve muztarib kavramları üzerinden bu kitaplardaki râvîleri ve rivayetleri ele aldık. Haklarında muztaribu'l-hadîs diye cerh ifadesi kullanılmış râvilerin rivayetlerini inceleyerek verilen bu hükmün tutarlılığını belirlemeye çalıştık. Ayrıca bu râvîler hakkında yapılan başka cerh ta'dil değerlendirmelerini de göz önüne alarak muztaribu'l-hadîs ile kıyasladık. Sonuç olarak muztaribu'l-hadîs ve aynı şekilde ıztırâb kavramının her râvî için aynı durumu ifade etmediğini ortaya koyarak örneklerle gösterdik. Muztaribu'l-hadîs kavramının içerdiği anlamın çerçevesini çizmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Iztırâb, Muztarib, Muztaribu'l-Hadîs, Cerh, Tenkit

MUZTARIBU'L-HADIS AS A CONCEPT OF CRITICISM IN HADITH STUDIES

Research Assistant Ali Murtaza SAĞLAM,
Fırat University Faculty of Theology, Department of Hadith
amsaglam@firat.edu.tr 0009-0001-4728-4819

Abstract

A control system has been established by critics through the science of jarh and ta'dil for the narrators who form the isnad —one of the two elements of hadith—and ensure the transmission of hadith texts. In this control system, concepts of ta'dil were used for some narrators, while expressions of jarh, the opposite of ta'dil, were employed for others. There are various terms within jarh, one of which is the concept of muztarib al-hadith. The term muztarib al-hadith has been frequently used, especially since the 3rd century AH. While this concept generally indicates the presence of ıztırab in a narrator's hadiths and is noted in some studies as being equivalent to the 5th level of jarh, it does not represent a single type of discredit. Sometimes used to express a discredit in a narrator's 'adalah, the term muztarib al-hadith can also indicate a defect related to dabt. Because the term does not convey a single meaning, this study first examines the various meanings of the concept of iztirab and subsequently analyzes in detail which states of jarh the term muztarib al-hadith points to. We aimed to identify the narrators discredited as muztarib al-hadith and to reveal the specific factors leading to their discredit. By determining the boundaries of muztarib al-hadith, we sought to identify which critic-muhaddiths used it as a concept of jarh and the types of meanings it encompasses. The research was conducted primarily through books on 'ilal al-hadith, mukhtalif al-hadith, jarh and ta'dil, and rijal, prioritizing works written in the 3rd and 4th centuries AH. We analyzed the narrators and narrations in these books focusing on the terms muztarib al-hadith, iztirab, and muztarib, examining the reports of narrators labeled as such to determine the consistency of the judgments. Additionally, these were compared with other jarh and ta'dil evaluations made about the same narrators. Consequently, the study demonstrates through examples that the concepts of muztarib al-hadith and iztirab do not signify the same condition for every narrator, and it outlines the framework of meaning for the term muztarib al-hadith.

Keywords: Iztirab, Muztarib, Muztarib al-Hadith, Jarh, Criticism

REPRTUVARA GÖRE DÜGÂH MAKAMINDAKİ ÇARGÂH PERDESİ BÖLGESİ

Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Zahid YURDAGÜL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Yorumculuk Alanı,
hasanzahid.yurdagul@gop.edu.tr, 0000-0003-4781-8056

Özet

Tarih içinde birçok olgu, varlık ve kavramın değişime uğraması; ihtiyaç ve kullanımların değişimine paralel olarak gelişen doğal bir süreçtir. Müzik ve içerdiği yapılar da bu değişimden geçen çok eski bir alandır. Müziğin içerdiği yapılardan olan makamlar, bestekârların kullanımlarına göre tarih boyunca değişime uğramıştır. Bu çalışmaya konu olan Dügâh makamı da eldeki eserlere göre değişen makamlar arasındadır. Makamın son halini oluşturan yapıların birisi hakkındaki görüş ayrılıkları, çalışmanın araştırma zeminini oluşturmaktadır. Makamdaki Dügâh perdesinde Sabâ kullanımında tam bir ortaklık varsa da ikinci dizisinin Dügâh perdesinde Segâh mı Dügâh perdesinde Hicâz mı olması gerektiğine dair farklı anlayışlar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, Çargâh sesi bölgesinin; Dik Çargâh olarak mı yoksa Nim Hicâz olarak mı gösterilip icrâ edileceği konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Tartışma ve görüş ayrılıklarına ışık tutmak için Dügâh makamındaki eserlere göre açıklık getirme gayretiyle makamın Sabâ seslerini kullanan şeklini tanımlayan nazariyatçıların tarifleri ve ulaşılabilinen repertuvardaki Dügâh makamı eserler detaylıca incelenmiştir. Elde edilen çıktılar ve tavsiyeler sonuçlar bölümünde belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Dügâh Makamı, Perde, Eser Analizi

ACCORDING TO THE REPERTOIRE THE CARGAH PITCH REGION IN THE DUGAH MODE

Asst. Prof., Hasan Zahid YURDAGÜL
Tokat Gaziosmanpasa University State Conservatory, Turkish Music Performance Field,
hasanzahid.yurdagul@gop.edu.tr, 0000-0003-4781-8056

Abstract

Throughout history, many phenomena, entities, and concepts have undergone change; this is a natural process that develops in parallel with changes in needs and uses. Music and its structures are also a very old field that has undergone this change. The modes, which are among the structures contained in music, have changed throughout history according to the composers' uses. The Dügâh mode, which is the subject of this study, is among the modes that have changed according to the works at hand. The differences of opinion regarding one of the structures that constitute the final form of the mode form the basis of this study's research. While there is complete commonality in the use of Sabâ in the Dügâh note in the mode, there are different understandings as to whether the second scale should be Segâh or Hicâz in the Dügâh note. These differences lead to discussions about whether the Çargâh note region should be shown and performed as Dik Çargâh or Nim Hicâz. To shed light on the debates and disagreements, and with the aim of clarifying the maqam based on works in the Dügâh maqam, the descriptions of theorists who define the maqam using the Sabâ notes, and the Dügâh maqam works in the available repertoire have been examined in detail. The findings and recommendations are stated in the conclusions section.

Keywords: Turkish Music, Dügâh Mode, Pitch, Composition Analysis

GİRİŞ

Türk müziğinde çoğu makam, keşfedildiği zamandan itibaren kültürel yaşamın değişkenliğine, insanların o makamı kullanım şekline göre değişip şekillenerek günümüze gelmiştir. Repertuvardaki eserlere bakıldığında görülmektedir ki çoğu makam; ya içeriğinin tamamı ya ismi ya da içeriğinin bir kısmı değişerek varlığını sürdürmektedir.

Çalışmanın konusu olan Dügâh makamı da bu değişimden etkilenen makamlar arasındadır. Kantemiroğlu tarifleri (Tura, 2000, s. 50-53) dahil olmak üzere uzun bir sürede Dügâh makamı, Uşşâk makamından çok farklı olmayan bir makam olarak biliniyor ve kullanılıyordu. Bu kullanıma en büyük örnek; bestekârı meçhul üç kadim Âyîn-i Şeriften biri olan Dügâh-ı Kadim Âyîn-i Şerif'idir. Âyîn detaylı incelendiğinde Uşşâk makamı hissi kuvvetle uyanmaktadır.

Eugenia POPESCU-JUDETZ; Dügâh makamının tarifinin geçtiği nazariyat kitaplarını ve kitap sahiplerini; "A Summary Catalogue Of The Turkısh Makams" adlı eserinde şu şekilde sıralamıştır: Abdülbaki Nasır Dede, Adelburg-Murat, Hagopos Ayvazian, Ahizade Çelebi, Bedr-i Dilşad, Charles Fonton, Panayiotes Chalatzoglou, Dimitrie Cantemir, Kemani Hızır Aga, Haşim Bey, Hekimbaşı Abdülaziz Efendi, Tanburi Küçük Artin, Kadızade Mehmed Tirevi, Ladikli Mehmed Çelebi, Abdurrahman Molla Cami, Derviş es-Seyyid Mehmed Emin, Mehmed Hafid Efendi, Şemseddin Nahifi al-Aydını, Nayi Osman Dede, Pseudo-Kantemiroğlu, Ruhperver, Seyyid Sabri Çelebi, Seydi, Tanburi Aliksan, Yusuf b. Nizameddin (Judetz, 2010: 41)

N. Oya LEVENDOĞLU YILMAZ ise Dügâh makamının tarifinin geçtiği nazariyat kitaplarını ve kitap sahiplerini; "XIII. Yüzyıldan Günümüze Varlığı Sürdüren Makamlar ve Değişim Çizgileri" adlı doktora tezinde "Safiyyüd, Kutbuddin Şirâzî, Muradname (Bedr-i Dilşâd), Kırşehri, Şirvani (Mecelletun fi'l-Mûsîka), Zeyn-Ül Elhân (Ladikli Mehmed Çelebi), Fethiyye, Hacı Büke (Mukaddimet'ül-Usûl), Seydî, Kadızade, Kantemir, Seyid Emir, Osman Dede, Çalatzoğlu, Artin, Tefhim, Kevseri, Tedkikü Tahkik, Hafid, Haşim Bey, Kazım Uz, Cemil Bey, Yekta Bey, Ezgi, Karadeniz, Arel" (Levendoğlu Yılmaz, 2002: 223) şeklinde vermiştir.

Yakup Fikret KUTLUĞ, Dügâh makamının ilk tariflerini Bedr-i Dilşad'ın Edvâr-ı makamat adlı eserinde bulunduğunu söylemektedir. (Kutluğ, 2000: 372) Hızır bin Abdullah da edvârında Dügâh makamından ferdî olarak bahsetmemiş ve makama "Dügâh-ı acem" makamı tarifi içinde yüzeysel olarak şeklen değinmiştir. Bu iki eserde Dügâh makamının günümüz Uşşâk seslerini kullandığı görülmektedir. Hızır Ağa ise edvârında, kullanıma "Zirgüle nim'i" ifadesini eklemiş ve böylelikle Nim Zirgüle perdesinin kullanıldığından bahsetmiştir. Buradan da makamın bir değişim içine girdiği anlaşılmaktadır. Gazi Giray Hân'a atfedilen Dügâh peşrevde Sabâ sesleri ile beraber Nim Zirgüle perdesinin kullanılması, makamın günümüz Uşşâk makamı gibi olan Dügâh-ı Kadim Âyîn-i Şerif'indeki halinden farklılaştığını, makamın bir değişim içine girdiğini ispat eder niteliktedir. Harîrî Bin Muhammed ise Kırşehrî edvarında makamı tarif ederken "kuçek" perdesinden bahsettiği için Dügâh makamında günümüze göre Sâba kullanımı ilk defa burada geçmiştir denilebilmektedir.

Sabâ makamı seslerini içinde barındırmayan Dügâh makamı konu dışı olduğu için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Sabâ makamı seslerini barındıran Dügâh makamına ait günümüze ulaşan edvar tariflerinden bazıları aşağıda verilmiştir. Tariflerin tamamı için yukarıdaki belirtilen kaynaklara bakılabilir.

Harîrî Bin Muhammed: Evvel Dügâh hemen karârgâh, segâh hemen, çargâh hemen, segâh evi **kûçek**, yekgâh evi ısfahan, evvel yekgâh hâne rast. (Doğrusöz, 2007: 93)

Nasır Abdulbâkî Dede: Dügâh perdesinden başlayıp Zirgüle ve Dügâh perdesine, oradan yine Zirgüleye inip ve Dügâha çıkıp ve sonra Dügâh perdesinden çıkarak ve inerek Sabâ yaparak sonra, kararında yine Zirgüle ve bir Irâk perdesi gösterdikten sonra Dügâh perdesine gelip karar verir. Fakat bu gezintinin arasında Dügâh gösterip

oradan Zirgüle Irâk perdesine gidip gezinilmesi şarttır. Bu birleşim gecikenlerin (Müteahhirîn) buluşudur (Tura, 2006: 53).

Muallîm İsmâîl Hakkı Bey: Dört Şubeden biri olan Dügâh makamı evvelâ Sabâ makamını Zirgüle perdesiyle icrâ ederken biraz Humâyûn makamına dahî uğrayarak tekrar Sabâlaşıp Zirgüle perdesiyle Dügâh perdesinde karar eder (Kaygusuz, 2006: 59).

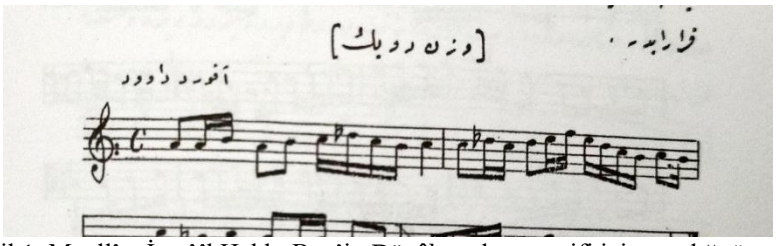

Şekil 1. Muallîm İsmâîl Hakkı Bey'in Dügâh makamı tarifi için yazdığı örnek seyir

Haşim Bey: İbtidâ Segâh, Çargâh, 'Uzzâl ile Sabâ çeşnisi gibi ağaze edip ba'dehu Zirgüle ile Dügâhı bir iki defa icra ederek ister ise bu üslub üzere 'Uzzal perdesiyle Hüseynîye kadar çıkıp, yine bu minval üzere inerek Zirgüle ile Dügâh'ta karar eder. Ve bu Dügâh makamının hakkında pek çok şeyler müşahede olunmuş ise de, ta'rifı gayri caiz olduğundan terk olundu Ve bu makama alafranga'da la minöre müşabih ıtlak olunur (Yalçın, 2016: 155).

Hüseyin Saadettin Arel: Saba dizisinin pest tarafına Yegâh perdesindeki Neveser dizisinden bir kısmının karıştırılmasile hâsıl olmuştur. Çıkıcıdır (Arel, 1968: 101)…

Kronolojik sıraya göre verilen tariflerde Dügâh makamında Sabâ perdesi kullanımında bir birliktelik yoktur. Yakın geçmişte yaşamış; Haşim Bey, Muallim İsmâîl Hakkı Bey ve Hüseyin Saadettin Arel'in tarifleri dahi birbiriyle örtüşmemektedir. Yakın dönemdeki Neyzen Yusuf Paşa ve Hacı Faik Bey, besteledikleri eserlerinde Çargâh perdesi bölgesinde hem Sabâ hem de Dik Kürdî perdelerini kullanmışlardır. Bu farlı kullanım tercihinin sebebinin; elimizde olmayan bir Dügâh makamı tarifine dayanıldığı ya da tariflere yazılmayan meşk yoluyla aktarılan değişime uğramış bir Dügâh makamı olduğunu düşünülebilir. Araştırmacı tarafından bu veya başka ihtimalleri destekleyecek, bir evraka rastlanamamıştır.

PROBLEM DURUMU

Makam tariflerinde ciddi bir farklılık mevcut olduğu için günümüze ulaşan Dügâh makamındaki eserlerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kullanımlarda Dügâh makamı içinde Sabâ seslerinin kullanılması ortak olduğu görülmektedir. Bununla beraber Sabâ seslerindeki kullanımı haricinde kalan Çargâh sesi bölgesinin ne olacağı durumunda bir hayli farklılıklar barınmaktadır. Dügâh makamındaki eserlerin notalarına bakıldığında Çargâh bölgesine farklı değiştirici işâretlerin konduğu görünmektedir. Bunun sebebi ise Dügâh makamının farklı tiplerinin olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bir görüşe göre Dügâh makamı, Dügâh perdesinde Saba dizisi ve Dügâh perdesinde Segâh dizileri ile oluşurken diğer bir görüşe göre bu makam, Dügâh perdesinde Saba dizisi ve Dügâh perdesinde Hicâz dizileri ile oluşmaktadır. Bu görüşlere göre yetişen icrâcı/nazariyatçılar, talebeleri ve onların talebeleri şeklindeki kuşak aktarımları da değişmektedir. Bu değişim, Dügâh makamı icrâ edilirken Çargâh perdesi bölgesinin nasıl icrâ edilmesi gerektiğine dair soru işaretleri oluşup tartışmalara yol açmaktadır. Bu çalışma; tartışılan duruma çözüm önerileri getirmek için icrâcıların farklı görüş ve düşüncelere bakmaksızın, Dügâh makamının Saba sesleri kullanımı dışında kalan Çargâh perdesi bölgesinin nasıl icrâ edilmesi gerektiğini eserler özelinde tespit etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda çalışmanın problem cümlesi "Repertuvardaki Eserler Işığında Dügâh Makamında Çargâh Perdesi Bölgesi Nasıldır" şeklindedir.

ALT PROBLEM

Makam için problem olduğu düşünülen husus, repertuvardaki eserlere göre değerlendirileceği için bu araştırmanın tek bir alt problemi bulunmaktadır:

- Dügâh makamı repertuvarındaki eserlerde Saba kullanımı dışında kalan Çargâh perdesi bölgesi kullanımı nasıldır?

EVREN ÖRNEKLEM

Çalışmanın evrenini Saba kullanımı olan Dügâh makamındaki bütün eserler oluştururken örneklemini ise araştırmacının ulaşabildiği Saba kullanımı olan Dügâh makamındaki bütün eserler oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmaya konu olan veriler nitel veri olduğu için, araştırma nitel bir araştırmadır. Konu bir değişime tabi tutulmadan, olduğu gibi incelendiği için betimsel tarama modeli uygun görülmüştür. Çalışma için veriler (eserler) "www.divanmakam.com"[1] sitesinden (Erişim Tarihi: 20.03.2026) edinilmiştir. Bu siteden alınan verilere göre günümüz Türk müziği repertuvarında Dügâh makamında kayıtlı 172 eser mevcuttur. Eserlerin analizi için tablo oluşturulmuştur. Bu tablo, repertuvarda bulunan eserlerin "Hicâz perdesi" kullanımı nazarınca alfabetik bir tablodur. Tabloda eserler tahlil edilirken mevcut en eski nüsha kullanılmış olup tablonun "nüsha" sütununda bu detay belirtilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Dügâh Makamı Repertuvarındaki Eserlerde Saba Kullanımı Dışında Kalan Çargâh Perdesi Bölgesi Kullanımı Nasıldır Alt Problemine Dair Bulgular

Saba kullanımı olan Dügâh makamındaki eserlerin, Saba sesleri kullanımı dışında kalan Çargâh bölgesine göre listesi aşağıda verilmiştir. Eserler listeye alınırken en eski nüshasına ulaşılmaya çalışılmıştır. Nüsha sütununda soru işareti bulunan eserlerin nüshaları ise; üzerindeki notlar, dil kullanımının eski oluşu ve kullanılan kağıdın eski olmasına dikkat edilerek listeye alınmıştır.

No	Eser Adı	Bestekâr	Nüshâ	Çargâh Bölgesi
1	Aceb hayrân oldum aşka uyaldan	Bilinmiyor	? - 25.11.1947	Nim Hicâz perdesi var
2	Acı bensiz yola çıkmaz	Metin Everes	Bestekâr- 2.02.2000	Nim Hicâz perdesi var
3	Ağlıyor ahvâlime arz ü semâ	İsak Varon	İsam-D-60-2/464	Belirtilmemiş
4	Âh edip ağla gönül	Alâeddin Yavaşça	Bestekâr- 14.02.1995	Dik Çargâh perdesi var
5	Âh eylediğim serv-i hırâmânın…	Merih Göksu	?	Nim Hicâz perdesi var
6	Aklımda o tek bûseyi beyhûde mi tuttun	Nurhan Hekimoğlu	Emrullah?	Nim Hicâz perdesi var

[1] Bu forum sitesi; Türk müziği eser notaları konusunda sürekli güncellenen, Dâru'l-Elhân, T.R.T gibi kurum nota kaynaklarının yanında, Şamlı İskender, Muallim İsmâîl Hakkı Bey, Kanuni Cüneyt Kosal, Neyzen Halil Can, Tanbûri Refik Fersan gibi şahsi nota kaynaklarının çoğunun birden farklı nüshalarını barındıran bir dijital kaynaktır.

7	Akşam treninde biri var en sona…	Fethi Karamahmudoğlu	?	Belirtilmemiş
8[1]	Aksaraydan geçer iken	Belirsiz	?	Dik Çargâh perdesi var
9	Âlemi yandırdı yaktı âh-ı ateşzâdımız	Hacı Fâik Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
10	Âmenna söyledik hem ikrâr ettik	Süleyman Erguner (Dede)	S.Erguner-18.08.1945	Kullanılmamış
11	Anlayan yok nâr-ı aşkın…	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-30.12.1990	Dik Çargâh perdesi var
12	Aşık olan ciğerin ateşe dağlar ağlar	Bolâhenk Nuri Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
13	Aşk sînem dağladı gül-i zâr ağladı	Şekerci Cemil Bey	T. Uslu	Kullanılmamış
14	Aşk yolunda can veren bu masumlar	Saadettin Kaynak	Dr. S. Özgün	Dik Çargâh perdesi var
15	Azametin nicedir bilir bunu bilenler	Galip Çolakoğlu	?	Nim Hicâz perdesi var
16	Bak yine sana geldim	Bilge Özgen	?	Nim Hicâz perdesi var
17	Bakmıyor gayrı güzelim yüzüme	Hikmet efendi	Nota yok	
18	Beni Mecnun eden sensin	Kaya Öztaş	Erdemli ?	Belirtilmemiş
19[2]	Benim yaralı gönlüm	Kadri Şençalar	?-1944	Eksiklik var
20	Berk-i gül ey gonca fem	Tabî Mustafa Efendi	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
21	Dedemin vasiyeti	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-19.05.1994	Belirtilmemiş
22	Bilmiyorum noldu bu dem ey gönül	Dellalzâde	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
23	Bin ömre değer bir gecenin zevk-i ..	Râkım Elkutlu	Nota yok	
24	Bir dilde ki menkûl olur	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-16.03.1987	Dik Çargâh perdesi var
25	Bir Dügâh ninniyi dinlerken	Fethi Karamahmudoğlu	?-26.01.1998	Belirtilmemiş
26	Bir gün daha geçti	Murat Derin	?	Nim Hicâz perdesi var
27	Bir gün dökülür belki	Fehmi Tokay	Alâeddin Yavaşça	Dik Çargâh perdesi var

[1] 8* makamın bu eserden sonra çıktığı söylenmektedir.
[2] Notada eksiklik olduğu notist tarafından belirtilmiştir.

28	Bir mehveşe bağlandı gönül	Hacı Fâik Bey	?	Belirtilmemiş/Nim Hicâz perdesi var
29	Bir rüyaydı geldi geçti	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-28.06.1997	Kullanılmamış
30	Bir yaz günüydü ayrılmıştık..	Şekip Ayhan Özışık	?	Nim Hicâz perdesi var
31	Bosnadaki bayram sabahı	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-19.10.1992	Kullanılmamış
32[1]	Bülbül-veş figân eyler	Alâeddin Yavaşça	Bestekâr-08.04.1983	Dik Çargâh perdesi var
33	Bütün odalar sessiz	Merih Göksu	?	Nim Hicâz perdesi var
34	Can vatan Cânân vatan bûy-i vatan	Saadettin Kaynak	Semrâ özgün	Dik Çargâh perdesi var
35	Cana kamer-talatın heman..	Hafız Post	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
36	Cennetin kapısında	İrfan Doğrusöz	?	Nim Hicâz perdesi var
37	Çaldın diyemem gönlümü	Bertan Üsküdarlı	?	Nim Hicâz perdesi var
38	Çün irâde kıldı ol rabbü'l-'âlem'in	Nâyî Osman Dede	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
39	Dalarım kaygıya inceden inceye	Fethi Karamahmudoğlu	?	Nim Hicâz perdesi var
40	Der yemenî pîşi menî	Ebûbekir ağa	Dâru'l-elhân	Kullanılmamış
41	Derd-i aşka müptelâ..	Ahmet Aksoy	?-21.10.1959	Dik Çargâh perdesi var
42	Devran içine devranım	Hafız zeki Altun	?	Nim Hicâz perdesi var
43	Dil derd ü mihnet çekmekte her an	Hacı Fâik Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
44	Dil mest olur huş-yâr iken	Hafız Mehmet Efendi	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
45	Dilerim bakmaya Rabbim yüzümün..	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-24.07.1994	Kullanılmamış
46	Düştü gönlüm sen gibi bir zalime	M. İsmâil Hakkı Bey	Şamlı İskender	Belirtilmemiş
47	Düştü gönlüm sen gibi bir zalime	Santurî Ethem Efendi	?	Belirtilmemiş
48	Eğer halk etmeseydi zâtını…	M. İsmâil Hakkı Bey	Bestekâr	Belirtilmemiş

[1] Notada nim hicaz var fakat nota bitiminde bestekâr; " Do diyezler Pestçe basılacak Dügâh perdesinde Segâh icrâ eder gibi" notu bulunmaktadır. Bu perde de A.E.U sistemine göre Dik Çargâh perdesinde tekâbül etmektedir.

49	Erenlerin sohbeti ele giresi değil	Şeyh Halis Efendi	?-23.11.1947	Nim Hicâz perdesi var
50	Erişti hicrânın demi	?	Ziya Akyiğit	Nim Hicâz perdesi var
51	Elveda ey sevgili mâh-ı mübârek	M. İsmâil Hakkı Bey	Bestekâr	Belirtilmemiş
52	Evliyâdan himmet aldım	Hafız Hüseyin Tolan	Nuri Duyguer	Nim Hicâz perdesi var
53	Ey şehinşâh-ı Risâlet vey habîb-i..	Zeki Arif Ataergin	?	Nim Hicâz perdesi var
54	Fecre benzettiği bayrakla..	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-13.05.1991	Kullanılmamış
55	Fâriğiz Nakşî sivâdan	Şeyh Mesud Efendi	M. İsmâil Hakkı Bey	Kullanılmamış
56	Gahigah kendime gelirim	Sofu Hüseyin Efendi	Halil Can	Nim Hicâz perdesi var
57	Figanın aksi doldurdu cihanı	Hacı Fâik Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Nim Hicâz perdesi var
58	Gah anıp gamzen senin	Hamparsum Limonciyan	Cüneyt Kosal	Belirtilmemiş
59	Gel ey mihr-i Vefâkârım	İzzettin Hümayi Elçioğlu	Şamlı İskender	Nim Hicâz perdesi var
60	Gel ey Sabâ	Osman Ağa	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
61	Gel Ey Sâlik diyem bir söz ki haktır	Dede Efendi	?-25.11.1974	Nim Hicâz perdesi var
62	Gedâmız şâha..	Itrî	M. İsmâil Hakkı Bey	Nim Hicâz perdesi var
63	Gel benim ey dilber-i şûh-ı şenim	Bolâhenk Nuri Bey	Ziya Akyiğit	Nim Hicâz perdesi var
64	Gelin ey Aşıklar gelin	?	Halil Can	Kullanılmamış
65	Gel son nefesten evvel	Sadi Işılay	Şensoy	Dik Çargâh perdesi var
66	Gittin artık gözlerim kan ağlasın	Alâeddin Yavaşça	?	Dik Çargâh perdesi var
67	Gönlüm sana bilsen ne kadar bağlı	Osman Nuri Özpekel	Bestekâr	Dik Çargâh ve Nim Hicâz var
68	Gönlümü ilâhî senden ayırma	Ahmet Hatipoğlu	?-05.1989	Nim Hicâz perdesi var
69	Gönlümün bir köşesinde…	Hakan Alvan	Bestekâr-25.12.1994	Dik Hicâz perdesi var
70	Görmüş mü mislin aya zamane	Hacı Fâik Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş

71	Görmedim Ey rûh-i âlem	Şeyh Ethem Efendi	?	Belirtilmemiş
72	Gözler mi görür kalp mi duyar	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-20.12.1990	Belirtilmemiş
73	Gurûbun getirdiği şu körfez…	Amir Ateş	Semra Özgün-2004	Nim Hicâz perdesi var
74	Gurbet çekilmez oldu	Yusuf Nalkesen	Kaya Bekat	Dik Çargâh perdesi var
75	Güldür dil-i mahzûnumu…	İbrahim Vefâ efendi	Nota yok	
76	Gün ufukta solmaktadır	Erdinç Çelikkol	?	Nim Hicâz perdesi var
77	Günahım hadden efzundur	Amir Ateş	?	Nim Hicâz perdesi var
78	Günde bin kez öldürürsün	Suphi İdrisoğlu	?	Nim Hicâz perdesi var
79	Hak ayandır sır nihandır	Hoca Fehmi Efendi	Yusuf Ömürlü	Nim Hicâz perdesi var
80	Haktan inen şerbeti içtik…	İrfan Doğrusöz	?	Nim Hicâz perdesi var
81	Haram olsun bana ey çehre-i gül	M. İsmâil Hakkı Bey	Bestekâr	Belirtilmemiş
82	Hasretinden her dem ağlar gözlerim	Saadettin Çevik	?-02.05.2003	Nim Hicâz perdesi var
83	Hem-demin ağyâr imiş	Rıfar Bey (Sermüezzin)	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
84	Her arzumu gönlümden çalıp giden	İsmail Demirkıran	?-01.11.1994	Nim Hicâz perdesi var
85	İlham ile dün gece seyrettim	?	Halil Can	Belirtilmemiş
86	İrişti Hicrânın demi	?	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
87	İstemezdim böyle olsun	İsmail Demirkıran	?	Nim Hicâz perdesi var
88	İştiyâkın derdi yaktı canımı	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-05.03.1987	Dik Çargâh perdesi var
89	İyilikler Yücelikler dolu Tanrım	Akın Özkan	?-10.04.1996	Nim Hicâz perdesi var
90	İzârın gül gül olmuş	Şeyh'ül-İslâm Esad Efendi	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
91	Kader gecemle, gecem meskenimle..	Akın Özkan	?- 25.02.200	Nim Hicâz perdesi var
92	Kalmadı artık tahammül, Firkate	Mahmud Celâleddin Paşa	Şamlı İskender	Çargâh ve Nim Hicâz var

93	Karanlıklar koyu koyu	Erdinç Çelikkol	A. Sağlam	Dik Çargâh perdesi var
94	Kılmayın nâşımın üstünde namaz	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-09.10.1984	Dik Çargâh perdesi var
95	Mâh-ı Muharrem oldu	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-06.12.1990	Belirtilmemiş
96	Mal bıraktın mülk bıraktın	İrfan Doğrusöz	?-31.01.1994	Nim Hicâz perdesi var
97	Meftûn edeli bendesini	Ali Aşki Efendi	Halil Can	Kullanılmamış
98	Mirât-ı baht-ı kibriyâ	M. İsmâil Hakkı Bey	Bestekâr	Belirtilmemiş
99	Ne tende can ile sensiz	Merih Göksu	?	Nim Hicâz perdesi var
100	Ne yamandır dil-i bîçâreye olmak…	Şakir Ağa	?	Kullanılmamış
101	Ne zaman bir güle baksam	Akın Özkan	?-23.11.1991	Çargâh ve Nim Hicâz var
102	Ne zaman bir güle baksam	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-11.08.1994	Belirtilmemiş
103	Neşem tükendi zerre kadar…	Cinuçen Tanrıkorur	?	Belirtilmemiş
104	Nedir ol cümbüş-i nâdîde	Tabî Mustafa Efendi	Dâru'l-elhân	Nim Hicâz perdesi var
105	Nideyim sabredebilsem dil ü can	Dellalzâde	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
106	Neyle zapt-etsem dil-i dîvânemi	Bolâhenk Nuri Bey	?	Belirtilmemiş
107	Ömür biter çilem dolar keder kalır	Ömür gençel	Y. Cavga	Nim Hicâz perdesi var
108	Pek sevdim Efendim	Hacı Fâik Bey	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
109	Perişân hakin oldum sormadın	Merih Göksu	?	Nim Hicâz perdesi var
110	Resm-i sûretten Mücerred	Şeyh Hâlis Efendi	Halil Can	Belirtilmemiş
111	Ruhum bahar umuduyla dolsun gel	Fethi Karamahmudoğlu	?	Kullanılmamış
112	Sadr-ı cem-i mürselin sensin…	Halid Bey	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
113	Sahn-ı gülşen tazelendi	Hamparsum Limonciyan	C. Kosal-21.02.1973	Dik Çargâh perdesi var
114	Sayd eder bin dili bir dam	Şeyh'ül-İslâm Esad Efendi	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş

115	Seherlerde eser bâd-ı tecellî	?	?	Belirtilmemiş
116	Seni sordum aradım her yerde	Alâeddin Yavaşça	Bestekâr-22.10.1977	Nim Hicâz perdesi var
117	Sensin kerîm sensin rahîm	Zeki Atkoşar	Bestekâr	Dik Çargâh perdesi var
118	Sensiz gönlüm gamla dolsa	Erdinç Çelikkol	Bestekâr	Dik Çargâh perdesi var
119	Sensiz nideyim ben	İrfan Doğrusöz	Bestekâr	Nim Hicâz perdesi var
120	Sesini duydum o dost sesini	Fethi Karamahmudoğlu	?	Çargâh ve Nim Hicâz var
121	Sevdi gönlüm bir melek-peyker peri	Hacı Fâik Bey	Alâeddin Yavaşça	Dik Çargâh perdesi var
122	Seyredip dün gece ol meh-peykeri	Santurî Ethem Efendi	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
123	Son çiçekler güzde açmış	Erdinç Çelikkol	Bestekâr	Nim Hicâz perdesi var
124	Sünbül-i zülfün döküp gerdanına	Hacı Fâik Bey	Ziya Akyiğit	Dik Çargâh perdesi var
125	Şeha dur olalı senden işim…	Hamparsum Limonciyan	C. Kosal-23.02.1973	Dik Çargâh perdesi var
126	Şem-i hüsnün bâid oldu	?	NOTA YOK	
127	Şöyle bir gelip de geçme nolur	İsmail Demirkıran	?-28.02.1990	Nim Hicâz perdesi var
128	Tale'al Bedr-u 'Aleynâ	?	M. Arısoy22.07.1990	Nim Hicâz perdesi var
129	Tecelli-i Cemâl ister gönül	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-26.01.1991	Dik Çargâh perdesi var
130	Yâ hâfiy'el-hüsn-i beynen nasiya	Nâyî Osman Dede	?	Belirtilmemiş
131	Yâ İlâhî, Asitânın hastaya dâr-ı şifâ	Ahmed Irsoy	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
132	DÜGAH ÂYÎN-İ ŞERÎFİ	Celâleddin Dede	Ziya Akyiğit	Dik Çargâh perdesi var
133	Vücudun âleme rahmet	Râkım Elkutlu	Reşat aysu	Nim Hicâz perdesi var
134	Yaralanmış gönül bir kez elinden	M. Fatih Salgar	?	Nim Hicâz perdesi var
135	Yaz geldi yine mürg-i dilim kondu	M. İsmâil Hakkı Bey	Bestekâr	Belirtilmemiş
136	Yıkıldı ah bina-yı ümîdimin temeli	İbrahim Vefâ Efendi	?	Belirtilmemiş

137	Yine o menekşe gözler aralı	Kadri Şençalar	?	Nim Hicâz perdesi var
138	Yok hayatımda ne iklim ne de..	Cinuçen Tanrıkorur	Bestekâr-20.02.1987	Nim Hicâz perdesi var
139	Yüreğime dost derdi urdu türlü..	?	?	Belirtilmemiş
140	Yüzünden binlerce ışık topladım	Fethi Karamahmudoğlu	?	Belirtilmemiş
141	Zannetme müebbed bu fena-gâh	İzzettin Hümâyî Elçioğlu	Şamlı İskender	Belirtilmemiş
142	Zannetme seni şimdi görüp..	Hafız Hüsnü Efendi	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
143	Zevk-i sevdâ duymadın	İbrahim Vefâ Efendi	?	Belirtilmemiş
144	Peşrev	?	NOTA YOK	
145	Peşrev	Alâeddin Yavaşça	Bestekâr-26.01.1997	Dik Çargâh perdesi var
146	Peşrev	Aleksan Ağa	NOTA YOK	
147	Peşrev	Baba Zeytun	T.R.T	Kullanılmamış
148	Peşrev	Dede Efendi	NOTA YOK	
149	Peşrev	Santurî Ethem Efendi	?-Osmanlı Türkçesi	Belirtilmemiş
150	Peşrev	Feridun Darbaz	Bestekâr-08.02.1989	Dik Çargâh perdesi var
151	Peşrev	Merih Göksu	?	Dik Çargâh perdesi var
152	Peşrev	Neyzen Yusuf Paşa	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
153	Peşrev	Hüseyin Fahreddin Dede	Ziya Akyiğit	Dik Çargâh perdesi var
154	Peşrev	II. Bâyezit Han	NOTA YOK	
155	Tekirdağ karşılaması (saz eseri)	Aslan Hepgür	Bestekâr	Belirtilmemiş
156	Saz Semâîsi	?	?	Nim Hicâz perdesi var
157	Saz Semâîsi	?	Cüneyt Kosal	Belirtilmemiş
158	Saz Semâîsi	?	M. İsmâil Hakkı Bey	Belirtilmemiş
159	Saz Semâîsi	Santurî Ethem Efendi	?-Osmanlı Türkçesi	Belirtilmemiş
160	Saz Semâîsi	Feridun Darbaz	Bestekâr	Dik Çargâh perdesi var
161	Saz Semâîsi	İbrahim Vefâ Efendi	?-Osmanlı Türkçesi	Belirtilmemiş

162	Saz Semâîsi	Merih Göksu	?	Nim Hicâz var ama karar Dik Çargâh
163	Saz Semâîsi	Neyzen Raşid Efendi	NOTA YOK	
164	Saz Semâîsi	Rıfat Kayakök	Bestekâr	Belirtilmemiş
165	Saz Semâîsi	II. Bâyezit Han	NOTA YOK	
166	Saz Semâîsi	Neyzen Şakir Efendi	NOTA YOK	
167	Saz Semâîsi	Şerif Muhittin Targan	Bestekâr	Çargâh ve Nim Hicâz var
168	Saz Semâîsi	Varujan zicilyan	Bestekâr-09.11.1985	Nim Hicâz perdesi var
169	Saz Semâîsi	Neyzen Yusuf Paşa	Dâru'l-elhân	Dik Çargâh perdesi var
170	Saz eseri	Akın özkan	Armağan Sezen	Çargâh perdesi var
171	Saz eseri	Akın özkan	Armağan Sezen	Çargâh perdesi var
172	Saz eseri	Akın özkan	Armağan Sezen	Nim Hicâz perdesi var

Tablo 2 Dügâh makamı repertuvarının Çargâh perdesi bölgesine göre incelenmesini içeren tablo

Tabloya göre; 39 adet dik Çargâh perdesi kullanan, 55 adet Nim Hicâz perdesi kullanan, beş adet iki perdeyi müşterek kullanan, 13 adet Hicâz perdesinin hiçbir nevî'sini kullanmayan, 49 adet de Çargâh perdesinde bir diyez ibâresi belirtmeyen eser bulunmaktadır. Bu duruma göre 55 adet eserin Nim Hicâz kullanımına dayanarak Dügâh perdesinde Hicâz seslerinin Dügâh makamında daha çok tercih edildiği yorumu çabucak yapılabilse de 49 adet Çargâh perdesinde bir ibâre belirtmeyen eserin neden herhangi bir ibare belirtmediğini anlamak, konu hakkındaki yorumu değiştirecektir. Bu 49 diyez ibaresi belirtilmeyen eserin yirmi tanesi M. İsmâîl Hakkı Bey notası, dört tanesi notisti bilinmeyen Osmanlı Türkçesi yazılı, dört tanesi Şamlı İskender notasıdır.

Eserlerin kaydedildiği nota sistemlerinin içeriklerinin tam anlaşılamaması çalışmaya konu olan karışıklığın çıkmasına bir başka sebep olarak görülmektedir. Türk müziğinde, 20. yy başlarında Dâru'l-Elhan notalarında kullanılan notasyon sisteminden hemen önce kullanılan nota sistemi, o dönemin bir diyez ve bir bemole sahip Batı müziği notasıydı. Diyez ve bemol sayılarındaki bu durum, M. İsmâîl Hakkı Bey ve Şamlı İskender başta olmak üzere dönemin nota yazarlarını da mecburi bir kullanım sistemi oluşturmaya zorlamıştır.

Türk müziği notalarının yazımında Batı müziği notası kullanımındaki bu mecburi hal kısaca şöyledir; eğer bir perde, duyulması kesinlikle şart olan diyez/bemol gibi değişikliğe uğrayacaksa ancak o zaman sistemdeki mevcut diyez/bemol kullanılırdı. Aksi takdirde bir seste daha düşük değere sahip bir diyez/bemol değişikliği olacaksa mevcut işaretler kullanılmazdı ki aksi takdirde o seslerin gereğinden fazla/az tiz, pest olduğu yanlış anlaşılmasının önüne geçilmiş olsun.

Örneğin; Batı müziği notasıyla Türk müziği Hicâzkâr makamında bir eser yazılıyorsa makamın Evç, Zirgüle, Şehnâz gibi perdeleri sistemde mevcut olan bemol ve diyez ile gösterilmektedir. Çünkü bu perdeler Arel-ezgi-Uzdilek sistemine göre dört koma diyez ve bemol ile gösterilecek kadar tizlik ve pestlik değerine sahiptir. Ancak buna mukabil Uşşâk yahut Rast makamında bir eser Batı müziği notası ile yazıldığında Arel-ezgi-Uzdilek sistemine göre Bûselik perdesine bir koma bemol konması gerekmektedir. Batı müziği notasında bulunan bemol işareti, Bûselik perdesini olması gerekenden daha fazla pest göstereceği için bu sistemde kullanılmamaktadır.

Anlatılan kullanım, aşağıda Batı notası ile yazılmış Türk müziği eser/eser bölümleri ile örnek verilerek açıklanmıştır.

Şekil 2 Hafîf usulünde Hicâzkâr Kâr- An siyeh çerdehi şirin-i kalem ba" Muallim İsmâîl Hakkı Bey

Yukarıdaki eser bölümünde görüleceği üzere eserin donanımında sadece Evç perdesi mevcuttur. Hisar ve Zirgüle perdeleri içeride gösterilmiştir. Fakat Hicâzkâr makamında olması gereken Segâh perdesi; sistemdeki mevcut işaretlerin olması gereken değerdeki frekans değişikliklerini yanlış göstereceği sebebiyle eserin hiçbir yerinde görülmemektedir.

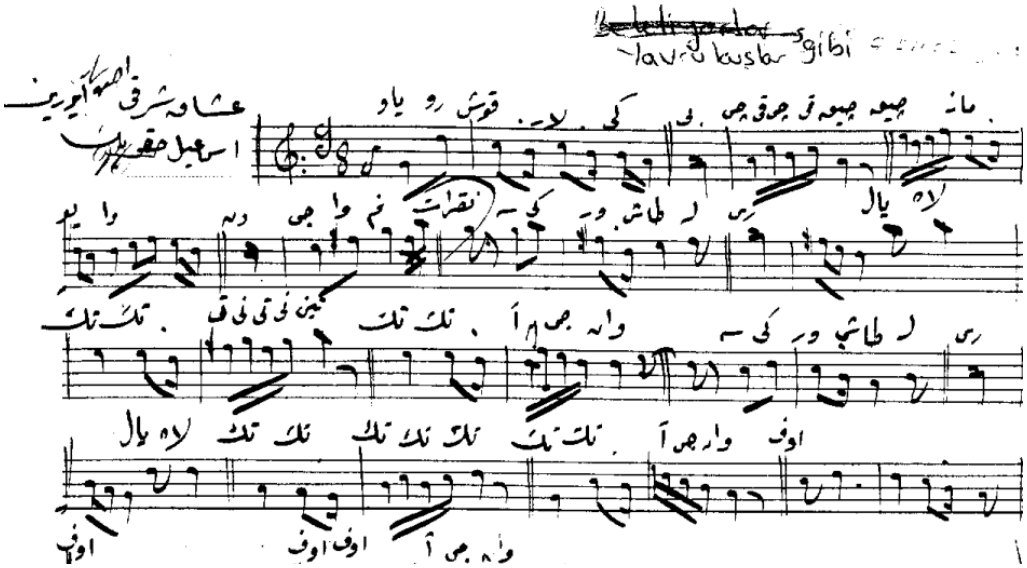

Şekil 3 Uşşâk Şarkı- "Yavru kuşlar gibi yuvadan çıkmaz civanım"- Muallim İsmâîl Hakkı Bey

Yukarıda örnek olarak verilen Muallim İsmâîl Hakkı Bey'in "Yavru kuşlar gibi yuvadan çıkmaz civanım" adlı Uşşâk şarkısının kendi yazdığı nüshasında donanımda yahut içeride; olması gereken Segâh perdesi, sistemdeki mevcut işaretlerin olması gereken değerdeki frekans değişikliklerini yanlış göstereceği sebebiyle görülmemektedir.

İki örnekle anlatılan kullanımın bu şekilde olmasından dolayı; Batı notasıyla yazılan Çargâh perdesinde bir ibâre belirtilmeyen 28 Dügâh makamındaki eserdeki Çargâh olarak görünen perdenin aslında Dik Çargâh perdesi olması kuvvetle muhtemeldir. Bu ihtimali kuvvetlendiren başka bir delil ise M. İsmâîl Hakkı Bey ve Şamlı İskender'in Dügâh makamında yazdıkları birkaç eserde Nim Hicâz perdesi kullanmalarıdır. Kullanılması gerekn perde şayet kesinlikle Nim Hicâz perdesi olmuş olsaydı en başta bu iki nota yazarının, yazdıkları diğer Dügâh eserlerin tamamında da Nim Hicâz perdesini kullanımları gerekeceğini düşünmek doğru olacaktır. O yüzden toplam repertuvardaki Dik Çargâh perdesi kullanan eser sayısının 39 değil 67 olması gerektiğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Öte yandan Hânende ve Bestekâr Alâeddin Yavaşça'nın kendi eserinin birinde Nim Hicâz kullanmasına rağmen not olarak "Do diyezler pestçe basılacak, Dügâh perdesinde Segâh icrâ eder gibi" yazmıştır. Bu not Alâeddin Bey'in Dügâh makamını bu şekilde bildiğini ortaya koyup hocalarından böyle meşk ettiğini düşündürmektedir.

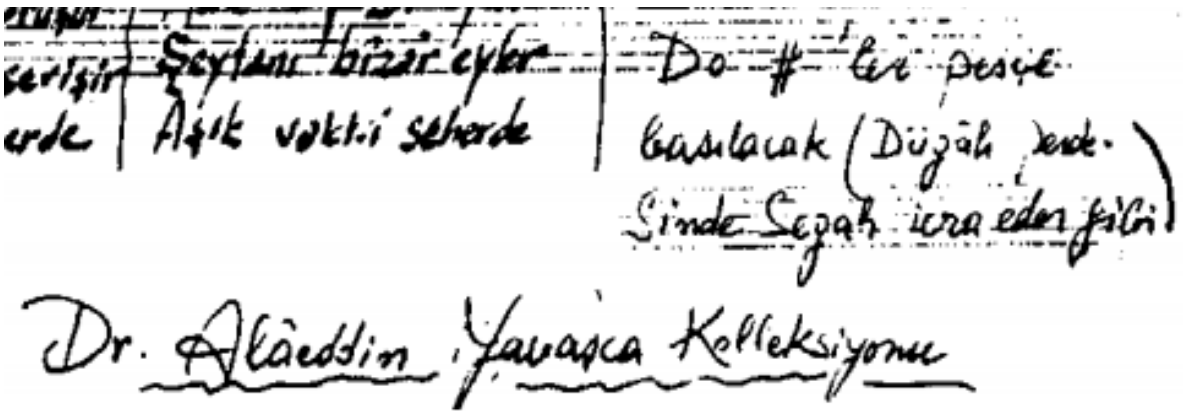

Şekil 4 "Bülbül-veş figân eyler aşık vakt-i seherde" adlı eseri- Alâeddin Yavaşça

Şekil 5 Dügâh Kâr- “Pek sevdim efendim seni gayetle beğendim”- Hacı Fâik Bey (Dik Çargâh perdesi görülmekte)

Dügâh makamı içinde Sabâ seslerindeki kullanımı haricinde kalan Çargâh sesi bölgesinin Dik Çargâh olması konusuna Hacı Fâik Bey’in Dügâh Kâr’ı da örnek olarak verilebilir. Hacı Fâik Bey bestelediği bu Kâr’ın meyân kısmında Hicâz makamını kullanmıştır. Makamın temelinde Hicâz çeşnisi kullanımı olması durumunda bu çeşninin eserin meyanında tekrar kullanılması, eser içi tekrara düşülmesine sebep olacaktır. Bu kullanımdan, Hacı Fâik Bey’in de anlayışına göre Dügâh makamında Saba kullanımından sonra Dik Çargâh perdesinin kullanıldığı fikri uyanmaktadır.

Yakup Fikret KUTLUĞ, Dügâh makamı için Sabâ sesleri ile 3 farklı birleşen ile 3 farklı Dügâh olduğunu söylemektedir. Bunlar: Dügâh perdesinde “Dügâh perdesinde Sabâ + Dügâh perdesinde Segâh” / “Dügâh perdesinde Sabâ + Dügâh perdesinde Müstear” / “Dügâh perdesinde Sabâ + Hüseynîaşîrân perdesinde Hicâz” sesleri birleşimleridir. 3 birleşim de kağıt üzerinde gösterildiğinde Nim Hicâz gösterimi ortaya çıkmamaktadır. KUTLUĞ, incelemeleri sonucunda Dügâh makamındaki Sabâ yapısı dışında kullanılacak Çargâh sesi hakkında edindiği kanaati; “Bazı eserlerde Çargâh üzerinde istenilen ses lahnî yapının icapları olarak ne fazla koma diyezinin ne de do bakiyye diyezinin verdiği seslerdir. Bu iki ses arasında eksik bakiyye bölgesinde bulunan ve bulunması gereken sestir. Makamı bilenler icrâda bu sesleri rahatlıkla çıkarabilmektedirler” (Kutluğ, 2000, s. 380) şeklinde açıklamaktadır. Böylelikle Dügâh makamındaki Sabâ yapısı haricideki istenilen sesin, kendi görüşüne göre Nim Hicâz ile ifade edilmemesi gerektiği bir kez daha anlaşılmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İncelenen eserlere göre Dügâh makamı içinde Sabâ seslerindeki kullanımı haricinde kalan Çargâh sesi bölgesinin[1] günümüz nota sistemine göre çok büyük bir çoğunlukla Dik Çargâh perdesi olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu görüşü Hacı Fâik Bey, Alâeddin YAVAŞÇA ve Yakup Fikret KUTLUĞ'un Dügâh makamı anlayışları ile M. İsmâîl Hakkı Bey ve Şamlı İskender'in Dügâh makamındaki eserleri notaya aldıkları sistemdeki tek diyezi çok büyük bir oranda kullanmamaları desteklemektedir. Fakat özellikle M. İsmâîl Hakkı Bey ve Şamlı İskender'in Dügâh makamındaki eserlerde Sabâ sesleri haricinde Çargâh bölgesinde çok az da olsa sistemdeki tek diyezi kullanmaları; bu görüşü kesinleştirmese de çok büyük bir oranda doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Dügâh makamında icrâ edilecek bir eserin doğru icrâsı konusunda ise en net çözüm olarak izlenecek yolun şu şekilde olması gerektiği düşünülüp önerilmektedir; öncelikle Dügâh makamında icrâ edilecek eserin, var olan en eski nüshasına ulaşılmalıdır. Akabinde eserin en eski nüshası, eski nota sistemlerinin diyez ve bemol işaretlerinin temsil ettiği frekans aralığı farkından dolayı günümüz nota sistemine dikkatle aktarılmalıdır. Eğer icrâ edilecek eser günümüz nota sistemi ile yazılmışsa bu sefer hem bestekârın anlayışı hem de notistin doğru nota yazdığına kanaat getirmek için bestekârın Dügâh makamındaki başka eserlerindeki kullanımına ve ilgili notistin yazdığı başka eserlerin doğruluğuna bakmak gerekmektedir. Ancak bu şekilde bir tashih ile Dügâh makamında yapılacak icrâların söz konusu karışıklığı giderileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Arel, H. S. 1968. Türk Mûsikîsi Dersleri. İSTANBUL: Hüsnütabiat Matbaası

Kutluğ, Yakup Fikret. 2000. *Türk Musikisinde Makamlar*. İSTANBUL: Yapı Kredi Yayınları

Tura, Y. 2006. *Tedkîk-ü Tahkîk*. İSTANBUL: Pan yayıncılık

Kaygusuz, N. 2006. *Muallîm İsmâîl Hakkı Bey ve Mûsıkî Tekâmül Dersleri*. İSTANBUL: İTÜ vakfı yayınları

Popescu-Judetz, Eugenia. 2010. *A Summary Catalogue Of The Turkısh Makams*. İSTANBUL: Pan yayıncılık

Yalçın, G. 2016. *Haşim Bey Mecmuası.* ANKARA: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları

Yüksel Tırışkan, A. 2000. *Hâşim Bey'in Edvârı*. İSTANBUL: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

[1] Herhangi bir Çargâh perdesi bölgesi kullanımı tercih edilmeyebilir. Tabloda Sabâ icrâ edildikten sonra Çargâh perdesi bölgesi kullanmayan eserler de mevcuttur.

AN EXAMINATION OF THE CHALLENGES FACED BY PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Yüksek Lisans Öğrencisi Osman OLGAÇ[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]/Prof. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK[3]
1Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yönetimi Anabilim Dalı, osmanolgac2811@gmail.com, ORCID: 0009-0006-9817-9337
2Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441
3Prof. Dr. Hüseyin ÖZTÜRK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, hozturk@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4968-586X

Abstract

Teachers are undoubtedly one of the indispensable elements of education and instruction. Given today's conditions, teachers make a significant contribution to education. As the production and transmission of knowledge began to take place within an organizational framework, schools became the primary setting for educational activities, and it has been accepted as an undeniable fact that teachers are among the organization's key contributors. When teachers are fully motivated in their work, this will lead to the development of individuals of a quality that will contribute to the country's future. However, teachers are often left to cope with numerous challenges in economic, social, and educational spheres. The purpose of this study is to examine the challenges faced by physical education teachers.The study involved 10 physical education teachers employed by the Gaziantep Provincial Directorate of National Education, and face-to-face interviews were conducted on a voluntary basis. The study utilized the interview method, a qualitative research technique, and the data obtained were analyzed using content analysis. The results of the study revealed that physical education teachers face challenges due to inadequate physical environment conditions and a lack of equipment. Additionally, the study concluded that the research group experiences difficulties stemming from issues with school administration and parents, insufficient class hours, negative preconceptions toward the subject, and an inadequate curriculum.

Keywords: Physical education, Teacher, Problem

INTRODUCTION

Teachers play a dynamic role as one of the key factors in the education system, directly and effectively determining the quality of education. Even in an educational system where the environment and resources for education are quite sufficient, qualified teachers who possess the knowledge and skills to make the most of these opportunities are essential for providing quality education. Otherwise, it is impossible to speak of quality education (Özoğlu, 2010).

Teachers are the most effective and important element in the development and shaping of a country's educational system and in guiding its future. Improving teachers' educational and socio-economic conditions is one of the necessary prerequisites for reforming and improving an education system. This is because such conditions are crucial for ensuring that teachers begin their careers with high levels of motivation (Başaran and Dedeoğlu Orhun, 2013).

Teaching is a profession that requires patience, dedication, and consistent effort. Loving the teaching profession is a prerequisite for success in this field. For teachers to fulfill these duties, they must be prepared to provide educational services, which requires a high level of morale. People are more productive when they enjoy their work and are motivated (Erdem and Gözel, 2014).

Teachers who wish to effectively fulfill the requirements of the teaching profession must have a positive attitude toward their profession (Üstüner, 2006). The first step in training qualified teachers is selecting candidates who love and desire the teaching profession during the teacher selection process. In this regard, it is considered important to examine the attitudes of student teachers toward the teaching profession and to take the necessary steps to develop these attitudes based on the findings (Özder, Konedralı, & Zeki, 2010). Although teachers indicate that they contribute sufficiently to their students' learning, research shows that teachers' motivation levels play a more significant role in student learning than their professional competence (Atkinson, 2000; Glynn, Aultman, & Owens, 2005). This study aims to examine the challenges faced by physical education teachers.

Method

Qualitative research is defined as a study that employs qualitative data collection methods such as observation, interviews, and document analysis, and follows a qualitative process aimed at presenting perceptions and events in a realistic and holistic manner within their natural setting (Yıldırım and Şimşek, 2013). The research design is the phenomenological design, one of the qualitative research designs. The phenomenology design focuses on phenomena that we are aware of but do not yet possess a deep and detailed understanding of. Since examining the problems experienced by physical education teachers and obtaining more detailed and in-depth information regarding their approaches and interpretations would be effective, the interview method was employed (Yıldırım and Şimşek, 2013).

Research Group

This study examined the challenges faced by physical education teachers. To this end, the study group consisted of physical education teachers employed by the Gaziantep Provincial Directorate of National Education. Maximum diversity sampling, one of the purposeful sampling methods, was used to select the study group. Data regarding the research group are presented in Table 1.

Table 1. Personal characteristics of the study group

Variables	Groups	n	%
Gender	Male	6	60
	Female	4	40
Education Level	Bachelor's Degree	8	80
	Graduate	2	20

As shown in Table 1, 60% of the participants are male, while 40% are female teachers. Looking at the participants' educational backgrounds, 80% hold a bachelor's degree, while 20% hold a graduate degree.

Preparation and Administration of the Open-Ended Questionnaire

A semi-structured interview form consisting of one item was used to collect qualitative data in the study. Through the interview technique frequently used in qualitative research, the researcher attempts to understand unobservable phenomena such as attitudes, experiences, intentions, thoughts, mental perceptions, interpretations, and reactions (Yıldırım and Şimşek, 2013). The interview form was prepared following a comprehensive literature review to develop the interview format. While preparing the semi-structured interview form used as a data collection tool, the researcher first conducted a field survey and created a pool of questions for the semi-structured interview form that could be asked of security forces regarding the subject. Subsequently, the questions were reviewed with the assistance of three experts, and the final version of the semi-structured interview form was finalized. No participant included in the study was coerced into participating, and the principle of confidentiality was strictly adhered to throughout the process of administering and collecting the surveys. The interviews were recorded using a voice recorder and later transcribed into written form.

Data Analysis

The data obtained from the interview form used in the study were recorded using a voice recorder. The qualitative data were then analyzed using content analysis. The content analysis technique, which is frequently used in the analysis of data derived from the questions in the interview form, was employed (Yıldırım and Şimşek, 2013).

FİNDİNGS

Table 2. Distribution of data regarding the problems experienced by physical education teachers.

Themes	N	%
Inadequate physical environment	8	20.6
Lack of equipment	8	20.6
Issues with school administration and parents	6	15.3
Insufficient class hours	6	15.3
Negative preconceptions about the subject	6	15.3
Inadequate curriculum	5	12.9
Total	**39**	**100**

Table 2 presents the distribution of participants' views regarding the problems they have experienced. Six themes emerged from the participants' views on the problems they faced. It was observed that participants mentioned more than one theme.

The majority of teachers participating in the study (20.6%) indicated that they faced problems due to inadequate physical environment conditions and a lack of equipment. Additionally, 15.3% of the participating teachers stated that they faced problems due to issues with school administration and parents, insufficient class hours, and negative preconceptions about the subject. Furthermore, it was observed that 5 teachers expressed the view that they faced difficulties due to an inadequate curriculum.

DİSCUSSİON and CONCLUSİON

When examining the research group's views on the problems they faced, the majority of teachers participating in the study stated that physical conditions were inadequate, teaching materials were insufficient, and that they consequently encountered difficulties. It was also found that teachers faced issues with school administration and parents, insufficient class hours, and negative preconceptions about the subject, as well as problems stemming from an inadequate curriculum. Based on this, we can conclude that physical education teachers face challenges due to various problems, and that this situation negatively impacts the course. Studies in the literature have indicated that schools are insufficient in terms of physical infrastructure and equipment, and that this situation negatively impacts the education and teaching process (Alıncak, Doğan, & Abakay, 2016; Taşkaya et al., 2015; Özpınar & Sarpkaya, 2010; Altun, 2009). In his study (2011), Çınar concluded that the primary professional problem faced by physical education and sports teachers working in elementary schools in the central district of Sivas was the inadequacy of the facilities required for their classes. Another study also noted that teachers face difficulties in communicating with school administration and establishing cooperation (Dağdeviren, 2009).

Abakay et al. (2015) and Erhan (2009) concluded in their research that the primary professional challenges faced by teachers include insufficient sports equipment and the lack of gyms and locker rooms. In their study, Yıldız (2012) and Kul (2008) determined that the most fundamental problems physical education and sports teachers face in the teaching methods they apply in class are the lack of materials, facilities, and class time. Additionally, among the problems highlighted in various studies, negative behaviors such as school administrators' lack of objectivity, arbitrary practices, and unfair treatment of teachers were observed to cause difficulties for teachers in adapting to the school culture, while discussions regarding their negative attitudes toward their profession were noted in these studies (Başar and Doğan, 2015; Gökçe, 2013).

In conclusion, the study found that physical education teachers participating in the research experienced problems due to inadequate physical environment conditions and insufficient equipment. Furthermore, the research group also encountered problems related to issues with school administration and parents, insufficient lesson hours, negative prejudice towards the subject, and an inadequate curriculum.

REFERENCES

Abakay, U., Alıncak, F., Akyel, F., Yetiş, Ü. (2015). Evaluation of teachers' opinions on middle school physical education and sports lessons. Route Education and Social Science Journal, 2 (7):1-9.

Alıncak, F., Doğan, İ., Abakay, U. (2016). Evaluatıons of the opınıons of teachers about hıgh school phyıscal educatıon and sports lesson. Route Education and Social Science Journal, 3(8):309-317.

Altun S.A. (2009). Examination of parent, teacher and student opinions on the academic failure of primary school students. Primary Education Online, 8(2):567-586.

Atkinson, E.S. (2000). An investigation into the relationship between teacher motivation and pupil motivation. Educational Psychology, 20(1): 45–57.

Başar M, Doğan Z.G. (2015). Social, cultural and professional problems experienced by newly appointed teachers. Route Educational and Social Science Journal, 2(4):375-398.

Başaran, M., Dedeoğlu Orhun, B. (2013). Factors affecting the professional motivation of prospective teachers. İnönü University Faculty of Education Journal. 14(3), 129-151.

Çınar, H. (2011). An examination of the problems encountered by physical education teachers working in primary schools in Sivas city center during extracurricular exercise activities. Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences, Master's Thesis. Sivas.

Dağdeviren, İ. (2009). Problems encountered by primary school teachers working in villages during the education and teaching process. Cumhuriyet University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, Sivas.

Erdem, A., Gözel, E. (2014). Motivation levels of prospective primary school teachers regarding the teaching profession. Academic Social Research Journal, 1, 49-60.

Erhan S.E. (2009). The feasibility of teaching physical education in the provincial centers of the Eastern Anatolia region, the problems of physical education teachers and their effect on student attitudes. Gazi University Institute of Educational Sciences, Doctoral Thesis, Ankara.

Glynn, S.M., Aultman, L.P., Owens, A.M. (2005). Motivation to learn in general education programs. The Journal of General Education, 54(2): 150–70.

Gökçe, A.T. (2013). Professional problems experienced by primary school teachers during their probationary period. Dicle University Journal of Ziya Gökalp Education Faculty, (21):137-156.

Kul, M. (2008). Problems of physical education teachers and their effects on their performance (Sakarya Province Example). Sakarya University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, Sakarya.

Özder, H., Konedralı, G., Zeki, C.P. (2010). Examination of prospective teachers' attitudes towards the teaching profession in terms of various variables. Journal of Theory and Practice in Education, 16(2):253-275.

Özoğlu, M. (2010). Problems of the Teacher Training System in Turkey, SETA Analysis.

Özpınar, M., Sarpkaya, R. (2010). Problems of classroom teachers working in villages. Pamukkale University Faculty of Education Journal, (27):17-29.

Taşkaya, S.M., Turhan, M., Yetkin, R. (2015). Problems of classroom teachers working in rural areas (Ağrı province example), International Eurasian Journal of Social Sciences, 6(18):198-210.

Üstüner, M. (2006). Validity and reliability study of the attitude scale towards the teaching profession. Educational Administration: Theory and Practice, 45, 109-127.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Qualitative Research Methods in Social Sciences. Ankara: Seçkin Publishing House, 9th Edition.

Yıldız, E. (2012). Examination of the teaching methods used by physical education and sports teachers working in primary and secondary education in physical education and sports lessons and the problems they encounter. Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences, Master's Thesis, Sivas.

COACHES' RECOMMENDATİONS REGARDİNG IN-SERVİCE TRAİNİNG PROGRAMS

Yüksek Lisans Öğrencisi Osman OLGAÇ[1]/ Prof. Dr. Fikret ALINCAK[2]/Doç. Dr. Zarife PANCAR[3]
1Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Spor Yönetimi Anabilim Dalı, osmanolgac2811@gmail.com, ORCID: 0009-0006-9817-9337
2Prof. Dr. Fikret ALINCAK Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, alincakfikret27@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3459-3441
3Doç. Dr. Zarife PANCAR Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, z_pancar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1659-2157

Abstract

Today, the rapid changes occurring in both society and other fields are also impacting the workplace. It is evident that the knowledge associated with certain professions loses its value over time and becomes obsolete, thereby creating a need for new knowledge. In this regard, organizations and individual employees must not only renew themselves but also stay up-to-date with current information. In particular, technological advancements in recent years have also impacted organizations. The path to adapting to these innovations and developments lies directly through education. This study aims to evaluate the recommendations of coaches employed at the Provincial Directorate of Youth and Sports regarding in-service training programs. The research sample consisted of 10 coaches from different disciplines working at the Gaziantep Provincial Directorate of Youth and Sports, and face-to-face interviews were conducted on a voluntary basis. The study utilized the interview method, a qualitative research method, and the data obtained were analyzed using content analysis. As a result of the study, coaches suggested that in-service training should be provided in all necessary areas, including by sport discipline, child development, communication skills, and social and psychological fields. Additionally, while coaches expressed the need for in-service training programs to be more frequent and continuous, it was concluded that these trainings should be delivered by experts in the field and academics.

Keywords: Coach, In-service training. Suggestion

INTRODUCTION

Whether in the private sector or public institutions, it is possible to enhance employees' skills to a higher level through personal development, thereby benefiting both the individuals and the organization. To maximize employee productivity, it has become essential for organizations to provide regular training that addresses social, economic, and technological advancements. For this reason, whether in the private or public sector, such training must be conducted within a structured program. One of the reasons in-service training is mandatory is the need to develop knowledge, skills, and abilities; closely follow new technological advancements; apply the training received to one's professional life; and advance to the next level of one's career. For this reason, in-service training must be continuous throughout one's professional life. In-service training aims to help employees adapt more easily to their work environments and increase productivity. As a result, employees are better equipped to perform their duties and possess the necessary knowledge and experience. The primary goal of in-service training is to enhance employee productivity.

It is possible today for a society to develop itself and maximize its individual talents. For this reason, individuals must adapt to a changing society, develop themselves, enhance their professional skills, move forward, advance to higher levels, and acquire knowledge, skills, and habits. The way to enhance these qualities in individuals is through various educational programs and seminars. (Karasolak, Konokman, Tanrıseven, 2012). As long as an individual reflects their personal development in their profession, they develop their profession and can sustain it at a higher level. Adapting to change and development depends on the continuity of training in the workplace. (Göçmen, 2004). The importance of the healthcare profession has been emphasized from the very beginning to the present day. (Gallagher, 2007). As a necessity of lifelong learning, in-service training aims to equip employees with the knowledge and skills needed to be more productive and successful in their professions. (Atay, Gider, Karadere, Şenyüz, 2009).

According to Aydın (2011), in-service training can be defined as follows: "In-service training is an educational service provided to individuals who have completed a specific pre-service training program and are already engaged in the workforce, with the aim of equipping them with the new competencies required for their roles." Even if the quality of the training individuals receive before entering service is very high, in-service training plays a crucial role in helping them acquire new competencies during the course of their work. Fındıkçı, on the other hand, defines in-service training (2002) as follows: "In-service training refers to educational programs designed to address the training and development needs that will arise over time for individuals who have been assigned to a position and have begun working following their initial onboarding training."

In our country, in-service training has generally become an important step in both public institutions and the private sector. Nevertheless, many studies highlight structural issues within the in-service training system. For this reason, there is a constant need for research that develops comprehensive solutions to these emerging problems, taking into account global developments. With this need in mind, the objective of this study is to identify the views and suggestions of coaches who benefit from in-service training, determine what changes could be made to the system within this framework, and propose a comprehensive model in this context. Additionally, this study aims to identify the specific recommendations coaches have regarding in-service training programs.

METHOD

Research Model

Conducting research in the field of education differs from research in other fields. A key reason for this stems from the complex systems involving the professionals within the education sector and the learning institutions where they work, as well as the necessity of conducting research at every stage within the framework of ethical guidelines, laws, and social relationships. To understand this complex system, a researcher must interview the

people involved in education, listen to them, observe their environment, and evaluate the teaching methods used. For this reason, there is a greater need for qualitative research in the field of education. Qualitative research is defined as a research process that employs qualitative data collection methods such as observation, interviews, and document analysis, aiming to present perceptions and events in a realistic and holistic manner within their natural settings. Qualitative research is an approach that prioritizes investigating and understanding social phenomena within their contextual environments, grounded in a theoretical framework. The research design is the Phenomenology design, one of the qualitative research designs. The Phenomenology design focuses on phenomena that we are aware of but do not yet possess a deep and detailed understanding of. The interview method was used in the study because it would be effective in obtaining more detailed and in-depth information regarding coaches' suggestions, approaches, and comments on in-service training programs (Şimşek and Yıldırım, 2014).

Study Group

The study evaluated coaches' suggestions regarding in-service training programs. To this end, the study group consisted of coaches employed by the Gaziantep Provincial Directorate of Youth and Sports. In selecting the study group, the maximum diversity sampling method—one of the purposeful sampling techniques—was utilized (Şimşek and Yıldırım, 2014).

Data Collection Tools

An interview form was developed for the study following a comprehensive literature review. The form was then submitted to three experts in the field of Sports Sciences for their input. The experts evaluated the questions for their relevance to the study's objectives and adherence to spelling and grammar rules. A pilot study was conducted with five coaches to evaluate the interview form in terms of relevance to the objective, clarity, and comprehensibility. The data obtained from the interviews were analyzed, and questions that were unclear, incomplete, or led the discussion away from the objective were revised and resubmitted to the experts for review. After incorporating the experts' feedback, the final version of the interview form was finalized.

Data Analysis

Content analysis, a technique frequently used in the analysis of data obtained from the interview questionnaire, was employed. The aim was to identify concepts that could explain the collected data. The findings were compared with the existing literature. The findings were validated by conducting follow-up interviews with the coaches who were interviewed.

FINDINGS

Table 1. Distribution of participants' suggestions regarding the in-service training program.

Themes	N	%
In-service training should be provided by experts in the field	28	15.9
The duration and frequency of in-service training should be increased	28	15.9
Those providing in-service training must be qualified in their respective fields	22	12.4
Training on exercise science should be provided	20	11.3
In-service training should be discipline-specific	20	11.3
Current information should be addressed during in-service training	16	9
Training on communicating with athletes should be provided	16	9
Training should be provided by different coaches	14	7.9
Seminars on child development should be held	13	7.3
Total	**177**	**100**

When examining the participants' suggestions regarding the in-service training program in Table 1, the majority of coaches (15.9%) emphasized that in-service training should be delivered by experts in the field and that the duration and frequency of in-service training should be increased. Additionally, the coaches participating in the study suggested that 12.4% of the trainers delivering in-service training should possess sufficient expertise in their respective fields, 11.3% emphasized the need for training on training methodology, and 11.3% stated that in-service training should be tailored to the specific sport. Furthermore, 9% of the coaches suggested that in-service training should include current information and training on communicating with athletes; 7.9% suggested that training should be provided by different coaches; and 7.3% suggested that seminars on child development should be conducted.

DISCUSSION and CONCLUSION

In this section of the study, the research findings are examined in light of the data obtained, and a discussion of these findings is presented.

When the recommendations of the coaches participating in the study regarding the in-service training program were examined, the majority stated that in-service training should be provided by experts in the field and that the duration and frequency of in-service training should be increased. Additionally, the coaches participating in the study suggested that those providing in-service training should possess expertise in their respective fields, that training should include instruction on training methods, and that in-service training should be tailored to the specific sport. Furthermore, the coaches recommended that in-service training should cover current information, include instruction on communicating with athletes, involve training delivered by different coaches, and include seminars on child development. Aydın (2014) stated that in-service trainings in public institutions in our country are not of the desired quality and quantity. Büyükcan (2008), in his study, found that seminars were not well planned and that there were difficulties due to the inadequacy of the materials used. In different studies, the lack of the requirement that the people who give courses should be experts in their field contradicts this study. At the same time, it has been stated that the use of different methods and techniques is also important in terms of individual differences (Arıbaş & Göktaş, 2014; Boydak & Dikici, 2001; Kubat, 2017).

In conclusion, the coaches expressed the view that in-service training should be provided on a discipline-specific basis, covering all necessary areas, including child development, communication skills, and social and psychological aspects. Furthermore, while the coaches emphasized that the in-service training program should be more frequent and continuous, they concluded that the training should be delivered by experts in the field and academics.

REFERENCES

Arıbaş, S., Göktaş, Ö. (2014). Middle school mathematics teachers' views on their in-service training needs regarding alternative assessment methods. Journal of the Institute of Social Sciences, Adıyaman University, 16, 69-83.

Atay, S., Gider, D., Karadere, G., & Şenyüz, P. (2009). Hospital nurses' views on in-service training. International Journal of Human Sciences, 6(1), 84-93.

Aydın, İ. (2014). Handbook on in-service training in the public and private sectors. Pegem Academy.

Boydak Özan, M., & Dikici, A. (2001). Evaluation of the effectiveness of in-service training programs. Fırat University Journal of Social Sciences, 11(2), 225-240.

Büyükcan, Y. (2008). The Benefits of In-Service Training Seminars for Teachers in Elementary Schools [Unpublished master's thesis]. Hacettepe University.

Fındıkçı, İ. (2002). Human Resource Management. Alfa Publishing, Printing, and Distribution.

Gallagher, L. (2007). Continuing education in nursing: A conceptual analysis. Nurse Education Today, (27), 466–473.

Göçmen, Z. (2004). Operating room nurses' views on the content of the operating room nursing orientation program. C.Ü. School of Nursing Journal, 8(1), 12–24.

Karasolak, K., Konokman, G. Y., & Tanrıseven, I. (2012). Determining teachers' attitudes toward in-service training activities, Kastamonu Education Journal, 21(3), 997–1010.

Kubat, U. (2017). An evaluation of in-service training provided to teachers regarding the science curriculum based on teachers' views. Journal of the Faculty of Education, Muğla Sıtkı Koçman University, 4(2), 1–8.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Qualitative Research Methods in Social Sciences. Ankara: Seçkin Publishing House, 9th Edition.